

PROCEEDING BOOK

KARADENİZ 16. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN

ISBN : 978-625-6283-60-2

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AUGUST 16 - 18, 2024
BARTIN

Edited By

ASSOC. PROF. DR. DHESI ARI ASTUTI

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Prof. Dr. Ali Bilgili

Prof. Dr. Naile Bilgili

Prof. Dr. Başak Hanedan

Prof. Dr. Hajar Huseynova

Prof. Dr. Dwi Sulisworo

Prof. Zain Musa

Prof. Dr. Sameer Jain

Prof Yakup Babayev

Prof. Dr. Suyatno

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran

Assoc. Prof. Dody Hartanto

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade

Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova

Assist. Prof. Ihwan Ghazali

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu

Assist. Prof. Dr. Mahruki Dovlatzade

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Dadash Mehravari

Dr. Gültekin Gürçay

Aynur Əliyeva

Khorram Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference–2024 ©

CONFERENCE ID**KARADENIZ 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES**

DATE – PLACE
AUGUST 16 - 18, 2024
BARTIN

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey –Azerbaijan- Morocco – Malaysia- LAOS – Egypt – Kyrgyzstan- Kazakhstan-
Pakistan – France- Portugal – Germany – Austria- Italy – Ghana- Mongolia – Slovenia –
Poland- Tajikistan -Thailand – Oman – Jordan – Cambodia- Kuwait- Lebanon – China-
Indonesia- Romania- Bulgaria- Netherlands- Vietnam- Brazil- Palestine- Spain – Slovenia-
Singapore- Croatia – Estonia – Sweden- Greece – Philippines- India- Georgia- Iraq-
Afghanistan- United Arab Emirates -

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
105 papers presented by participating from Turkey and 120 papers from other
Countries
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

Issued: 20.09.2024
ISBN: 978-625-6283-60-2

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTIŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDİBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Türkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-903.07-475454
Konu :Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:

Gereği:

Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:

Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSFN3RR3CF* Pin Kodu : 27962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -

GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksekg@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel

Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON
APPLIED SCIENCES
AUGUST 16 - 18, 2024
BARTIN

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/81604584722?pwd=y2kFvDBw8AEhxbZ5eSknYVkdXt0yTt.1>

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumunda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr. RAMAZAN SAK	1	EXAMINATION OF COMPASSION LEVELS OF PRESCHOOL TEACHERS AND SPECIAL EDUCATION TEACHERS WORKING IN SPECIAL EDUCATION INSTITUTIONS	Doç. Dr. RAMAZAN SAK Öğretmen OSMAN ALİ GÜNGÖR
		2	INVESTIGATION OF THE COMPUTER GAME ATTITUDES OF PARENTS WHO HAVE PRESCHOOL AGE CHILDREN	Doç. Dr. RAMAZAN SAK EMİNE ÜREY
		3	PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS AND PRACTICES ON THE USE OF TECHNOLOGY	Doç. Dr. İkbal Tuba ŞAHİN SAK Öğretmen Mualla Deniz TORAMAN
		4	CHALLENGES WITH CLASSROOM MANAGEMENT IN ECONOMICALLY DISADVANTAGED SCHOOLS	Doç. Dr. İkbal Tuba ŞAHİN SAK Öğretmen Yasemin ALA
		5	THE EFFECT OF 8-WEEK CORE AND BALANCE TRAINING ON EXPLOSIVE STRENGTH, AGILITY AND SPEED IN 14-16 YEAR OLD ATHLETES	Emirhan ÖZBAY
		6	12-17 YAŞ KARATE SPORCULARININ PSİKOLOJİK SAĞLAMLIKLARININ İNCELENMESİ	Mahfuz ARITÜRK Doç. Dr. Hüseyin Özden YURDAKUL
		7	2020 AVRUPA FUTBOL ŞAMPİYONASINDAKİ HÜCUM VARYASYONLARININ ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi HAKAN BÜYÜKÇELEBİ Prof. Dr. MAHMUT AÇAK Doç. Dr. KEMAL KURAK
		8	2021 COPA AMÉRICA'DAKİ SAVUNMA YERLEŞİMLERİNİN ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi HAKAN BÜYÜKÇELEBİ Prof. Dr. TAMER KARADEMİR Prof. Dr. MAHMUT AÇAK
		9	ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNDE ETİK: BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğr. Üyesi CANAN SAYIN TEMUR EMRE GÖKMEN

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AUGUST 16 - 18, 2024
BARTIN

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 2	Öğr.Gör.Dr. Merve Seda KARCIOĞLU	1	RESPONSIBLE LEADERSHIP FOR ENHANCED ORGANIZATIONAL EFFICIENCY WITHIN THE CAREC REGION: A QUALITATIVE STUDY AT THE PAKISTAN LAND PORT AUTHORITY (PLPA)	Dr. Omar Khalid Bhatti, Dr. Muhammad Irfan,
		2	STRATEGIC LEADERSHIP AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN SMEs	Sihem DJIDJIK
		3	YÖNETİM VE İŞLETME ALANLARINDA MÜKEMMELİYETÇİLİK KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Arş. Gör. Dr. Canan KIRMIZI
		4	TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL KAYGI ve TUTUMLARI ile AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Assoc. Prof. Dr. Salim Sercan SARI Gülşay AĞIRGÖL GÜNAY
		5	KABİN EKİPLERİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DAVRANIŞLARININ KUŞAKLARA GÖRE DEĞİŞİMİ: Y ve Z KUŞAKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Öğr. Gör. Seda KORKMAZ Öğr. Gör. Selçuk KAHRAMAN
		6	KAMU SERMAYELİ BANKALARIN FİNANSAL İSTİKRARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Öğr. Gör Dr. Sevgül EKİNCİ Doç. Dr. Tuncer YILMAZ
		7	THE REACTION OF THOSE WHO RESIST THEIR WORK CAPTURING THEIR LIFE: QUIET QUITTING	Öğr.Gör.Dr. Merve Seda KARCIOĞLU
		8	THOUGHTS ABOUT THE ELECTRONIC CHECK AND BOND SYSTEM	Dr.öğr.üyesi Nazmi OCAK
		9	VERGİ MUHASEBESİNDE DİJİTAL MUHASEBE UYGULAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ	Dr. EMEL ERSUN AYDEMİR

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. ARMAĞAN ÖZTÜRK	1	ŞEYG GALİB'İN HÜSN Ü AŞK MESNEVİSİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET	Rezan AKKUŞ
		2	TOCQUEVILLE'S VIEWS ON PUBLIC ADMINISTRATION IN AMERICA	Assoc. Prof. Dr. ARMAĞAN ÖZTÜRK
		3	GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN İTİCİ VE ÇEKİCİ GÜÇLER EKSENİNDE ANALİZİ	Dr. Seda Gözde TOKATLI Doç.Dr.Dilek Sürekçi YAMAÇLI Dr.Çağatay TUNÇSİPER
		4	GÖÇÜN ÇOK BOYUTLU ANALİZİ VE DEVLET KURUMLARIN ENTEGRASYON SÜRECİNE KATKISI	Dr. Seda Gözde TOKATLI Doç.Dr.Dilek Sürekçi YAMAÇLI Dr.Çağatay TUNÇSİPER
		5	KADINLARIN İFADELERİ ÜZERİNDEN EVLİLİK OLGUSUNA SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ	Prof. Dr., DOLUNAY ŞENOL Doç. Dr., GÜNCE DEMİR
		6	ERKEKLERİN DİLİNDEN EVLİLİK OLGUSU	Prof. Dr., DOLUNAY ŞENOL Doç. Dr., GÜNCE DEMİR

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Hajer Huseynova	1	BİR SOSYOLOG OLARAK MONTESQUIEU	M. Merve Şahin Prof. Dr. Süleyman Doğan
		2	PAIN AS A PHENOMENON, SENSATION OR EMOTION: A PHILOSOPHICAL INQUIRY INTO THE WORLD OF MEANING	Doç. Dr., Ferdi SELİM
		3	WOMEN'S RIGHTS IN ISLAM	Prof. Dr. Hajer Huseynova
		4	DATA IMPERIALISM: THE LATEST VERSION OF EXPLOITATION IN THE NEW WORLD ORDER/?	Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
		5	DEVELOPMENT OF GENDER-BASED VIOLENCE SCALE	Doç. Dr., EMRAH KOPARAN Doç. Dr., NAZAN KAHRAMAN Dr. Öğr. Üyesi, HARUN TUNÇ
		6	AZERBAYCAN'DA TÜRKOLOJİNİN GELİŞİMİ	Yegane Aliyeva

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Doç. Dr. SÜHEYLA ERİKLİ SELEK	1	SURİYELİ GÖÇMENLERİN SOSYAL ENTEGRASYONU ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA SAMSUN ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, HALİL KURNAZ Doç. Dr. MURAT ŞAHİN
		2	WORKING LIFE PROBLEMS OF MOTOR COURIERS: THE CASE OF ANKARA	Doç. Dr. SÜHEYLA ERİKLİ SELEK
		3	ÖZEL GEREKSİNİMLİLERE YÖNELİK ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDEKİ KAPSAYICI EĞİTİM ÇALIŞMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Nur Hilal TELLİ Dr. Öğr. Üyesi, Aysun TURUPCU
		4	THE EXAMINATION OF NATIONAL MEDICAL RESCUE TEAM (UMKE) PERSONNEL'S PERCEPTIONS OF DISASTER PREPAREDNESS IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES	Mücahit ŞAHİN Assoc. Prof. Dr. Oya ERENOĞLU

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AUGUST 16 - 18, 2024
BARTIN

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Doç. Dr. Yusuf KARAKUŞ	1	CULTURAL HERITAGE ARTIFACTS LOST IN SAFRANBOLU: 69TH REGIMENT BUILDINGS Dr. Öğr. Üyesi Durmuş GÜR, Dr. Öğr. Üyesi İsa UĞUR,
		2	METAPHORICAL PERCEPTIONS OF UNDERGRADUATE STUDENTS REGARDING DISTANCE EDUCATION Öğr. Gör. Dr. Kelimetullah GEÇER Öğrt. Dr. Ayşe KESKİN GEÇER
		3	A SWOT ANALYSIS FOR GİRESUN GASTRONOMY Doç. Dr. Mehmet ŞİMŞEK Doç. Dr. Mehmet Mert PASLI Öğr. Gör. Kerem ÇIRAK Öğr. Gör. Ayşenur AKÇAY
		4	MEDİKAL TURİZMİN TÜRKİYE İNCELEMESİ Öğr. Gör. Dr., ŞAFAK ÇINAR
		5	MARJİNAL ALANLARIN EKONOMİYE KAZANDIRILMASINDA TURİZMİN ROLÜ: FATSA FENER ADASI ÖRNEĞİ Doktora Öğrencisi, Emrah KARA
		6	BİR KÜLTÜREL DEĞER OLARAK AŞURE GELENEĞİ Doç. Dr. Serkan YİĞİT
		7	YENİLEBİLİR BÖCEKLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE MUTFAKTA KULLANIMI Dr. Öğr. Üyesi. GÖKHAN ONAT
		8	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ RİSK ALGISI VE TURİSTİK SATIN ALMA KARARLARININ KORUMA MOTİVASYONU TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE AÇIKLANMASI Doç. Dr. Yusuf KARAKUŞ
		9	TRABZON MUTFAĞINDA SERANDER VE KULLANIMI Doç. Dr. Mehmet Akif ŞEN Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAKKALOĞLU
		10	ÇAYKARA MUTFAĞINDA BİR BAHARAT: ZAGUDA Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAKKALOĞLU Doç. Dr. Mehmet Akif ŞEN

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Nursultan Esenbekov	1	COMPARATIVE STUDY OF CHEILOSCOPY AND DACTYLOGRAPHY IN RELATION TO ABO BLOOD GROUPS: INSIGHTS FROM MOROCCAN AND MALAY POPULATIONS	Amina Benali, Ahmed El Ghazali, Fatima Zahra Bouhaddou
		2	REGIONAL DIPLOMACY AND FEDERALISM: THE ROLE OF MEXICAN SUB-STATE GOVERNMENTS IN INTERNATIONAL AFFAIRS	Omar El Ghazali, Ait Bouhdid Amina Boudraoui
		3	EVALUATING TORTURE VIOLATIONS IN SPAIN AND THE EUROPEAN HUMAN RIGHTS FRAMEWORK	Ana Paula Santos,
		4	A CONSTITUTIONAL PERSPECTIVE ON WATER AND ENERGY RIGHTS	Maria Santos Wei Chen
		5	EXAMINING THE IMPACT OF LANGUAGE ON MINORITY RIGHTS	Ahmed Farouk, Youssef Ibrahim, Amina Said
		6	EVALUATING CONSTRAINTS ON TAX COMPLIANCE CONTROL: A NOVEL METHOD FOR TAX GAP ANALYSIS	A. B. Kudaibergenov, Z. M. Toktogulov
		7	BALANCING CONFIDENTIALITY AND PUBLIC INTEREST IN FOREIGN INVESTMENT ARBITRATION: A CRITICAL ANALYSIS	Aigul Toktogulova, Nursultan Esenbekov
		8	ENHANCING LEGAL SAFEGUARDS FOR PERSONAL DATA THROUGH TECHNICAL REGULATIONS ALIGNED WITH HUMAN RIGHTS	Elena Kairat, Nurbolat Abdullaev
		9	PREDICTING MORTALITY IN ACUTE BURN PATIENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF BOBI AND FLAMES SCORES	Khan Tariq, Ahmed Siddiqui, Shahid Malik, Akhtar Javed

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Phoutxay Chanthavong	1	THE SIGNİFİCANCE OF PRESERVİNG ANCİENT, HİSTORİCAL, AND CULTURAL HERİTAGE AND ITS ROLE İN TOURİSM	Luca Bianchi, Ana Costa, Sophie Meyer, Éric Dubois
		2	ASSESSMENT OF ECOLOGİCAL İMPACTS OF TOURİSM ON CAJU BEACH İN PALMAS, TOCANTİNS, BRAZİL	Elena M. Rodriguez, Lukas B. Schmidt, Nadia S. Dupont, Victor M. Carvalho, Emilia T. Alves
		3	SUSTAINABLE MANAGEMENT OF NON-TİMBER FOREST PRODUCTS AND THEİR İMPACT ON RURAL LİVELİHOODS: İNSİGHTS FROM LAMABAGAR, NEPAL	Eva Schmidt, Sofia Petrova
		4	EXAMİNİNG THE İMPACT OF LEADERSHİP STYLES ON EMPLOYEE CREATİVİTY AND ORGANİZATİONAL COMMITMENT İN THE HOSPİTALİTY İNDUSTRY	Phoutxay Chanthavong Amara Lertcharoen
		5	ENHANCİNG TOURİSM İN THE HİSTORİCAL AND CULTURAL SİTES OF ALEXANDRİA: A COMPREHENSİVE APPROACH	Laura S. Martinez, Elena K. Prokopiou
		6	EVALUATİNG THE İMPACT OF ELECTRONİC CUSTOMER RELATİONSHİP MANAGEMENT İN THE HOSPİTALİTY İNDUSTRY: EVİDENCE FROM TWO HOTELS İN AUSTRİA	Dr. Emilia Huber, Dr. Franz Kiley
		7	EMERGİNG TRENDS AND BEHAVİORAL SHİFTS İN İNTERNATİONAL TOURİSM: A CASE STUDY OF MOROCCAN OUTBOUND TRAVEL	L. Moretti, A. Schmidt

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Clara Bianchi,	1	THE DYNAMICS OF LANGUAGE LEARNING: A GROUNDED THEORY PERSPECTIVE	Anna Lukas
		2	ENHANCING COGNITIVE FUNCTION THROUGH IMPROVISATION IN CARNATIC MUSIC: A COMPREHENSIVE ANALYSIS	Ananya Sharma, Luciana Dias
		3	REVISITING OBJECT RELATIONS IN ARABIC SYNTAX	Kofi Osei
		4	COMPARATIVE ANALYSIS OF AFRICATE INITIAL CONSONANTS IN MANDARIN AND SLOVAK LANGUAGES	Elena Novak Ming Zhao
		5	PREDICTIVE ANALYSIS OF SOLAR ENERGY TRENDS IN EGYPT BY 2035 USING A DYNAMIC BAYESIAN FRAMEWORK	Victor J. Leclerc, Nia K. Tsegaye
		6	ANALYZING STOP CONSONANTS IN MANDARIN CHINESE AND SLOVAK: A COMPARATIVE STUDY USING PRAAT	Helena Novak
		7	NEW PERSPECTIVES ON THRESHOLD CONCEPTS IN TESOL: A THEMATIC EXPLORATION OF DISCIPLINARY CORE PRINCIPLES	Laura Schmidt, Michael Rossi
		8	EXPLORING ARCHITECTURAL TYPOLOGIES THROUGH THE AFFORDANCE THEORY	Thomas Schmidt
		9	DEVELOPING AN ARCHITECTURAL TYPOLOGY THROUGH AFFORDANCE THEORY: A EUROPEAN PERSPECTIVE	Dr. Clara Bianchi, Dr. Tomasz Kowalski

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Naree Thongyoo	1	ENHANCING SUSTAINABLE DECISION MAKING THROUGH THOUGHTFUL INTELLIGENCE	Alisher Rahmatov, Darya Kholmatova
		2	THE SIGNIFICANCE OF BIRTHDAYS: AN ANALYTICAL STUDY OF RITUALS AND SOCIAL DYNAMICS IN GLOBAL CULTURES	Arun Rathasak, Nattapong Mahakot
		3	COMPARATIVE ANALYSIS OF DIGITAL AND CONVENTIONAL POLICY POSITIONS: INSIGHTS FROM A THAI POLITICAL LANDSCAPE	Suriya Preechapan, Ananda Chaiyapong, Naree Thongyoo
		4	THE CULTURAL AND SOCIAL SIGNIFICANCE OF BIRTHDAY CELEBRATIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS ACROSS DIVERSE SOCIETIES	Faisal Al-Harthy, Aisha Al-Maawali
		5	LANGUAGE POLICY AND NATION BUILDING: LESSONS FROM SOUTH ASIA AND BEYOND	Sami Al-Farsi Omar Al-Harbi
		6	ANALYZING PUBLIC SECTOR CORRUPTION IN NIGERIA: INSIGHTS FROM INSIDERS ON ITS NATURE, CHARACTERISTICS, AND CORE CAUSES	Amina Al-Said, Omar Al-Mansoori
		7	ENHANCING CRIME MODELING WITH A GOAL-ORIENTED FRAMEWORK	Ahmad Al-Momani, Fatima El-Amin

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Aisuluu Tulegenova,	1	ADVANCED INTUITIONISTIC FUZZY VIKOR APPROACH FOR GROUP DECISION-MAKING IN SUPPLIER SELECTION	Dara Vannak, Sopheak Chan, and Kimsan So
		2	THE INFLUENCE OF CULTURAL DIFFERENCES ON TOURIST EVALUATIONS OF HOTEL SERVICE QUALITY	Aisuluu Tulegenova, Kamil Akhmetov
		3	INTEGRATIVE APPROACHES FOR SUSTAINABLE HERITAGE MANAGEMENT: COMMUNITY ENGAGEMENT AND TRANSPARENT PLANNING	Omar Al-Farisi, Ayesha Al-Khalifa
		4	ENHANCING URBAN DENSIFICATION THROUGH INNOVATIVE ROAD INFRASTRUCTURE PLANNING IN THE LEBANESE CONTEXT	L. Khalil, A. Fadly
		5	UNVEILING COLOR SYMBOLISM: AN EXPLORATORY STUDY OF GOOD AND EVIL THROUGH VISUAL INTERPRETATION	Amir Rafiq Li Na Zhang
		6	ASSESSING THE INFLUENCE OF DESTINATION CHARACTERISTICS ON COASTAL TOURISTS' EXPERIENCES: A CASE STUDY OF LANGKAWI, MALAYSIA	R. A. Aziz, H. L. Tan, M. N. Rahman
		7	THE IMPACT OF POSITIVE EMOTIONAL STATES ON COGNITIVE DISSONANCE IN ONLINE IMPULSE PURCHASES: A EUROPEAN PERSPECTIVE	R. Schmidt, J. Klein
		8	ENHANCING ORGANIZATIONAL PERFORMANCE THROUGH SOCIAL AND CIVIC COMPETENCIES	R. Sousa, M. Pereira
		9	EXPLORING KEY CONCEPTS AND DEBATES IN SUSTAINABLE TOURISM	Luca Rossi

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Li Wei,	1	THE ROLE OF SOCIAL CONTROL IN RESPONSE TO POLITICAL DEVIANCE: THE CASE OF MORDECHAI VANUNU IN ISRAELI SOCIETY	Jing Wei
		2	NAVIGATING THE BOUNDARIES: THE DYNAMICS OF FREE EXPRESSION IN ASIAN JURISPRUDENCE	Zalina Zhang
		3	EVOLUTION OF DE-ESCALATION UNDERSTANDING AMONG STUDENTS IN PROFESSIONAL LAW ENFORCEMENT TRAINING	Prof. Dr. Li Wei,
		4	THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON THE EVOLUTION OF INDONESIA'S EMERGING INDUSTRIES	Dian Rahmadani
		5	GOVERNMENT INITIATIVES FOR THE REINTEGRATION OF HUMAN TRAFFICKING SURVIVORS: A CASE STUDY OF VIETNAM	Raden Permadi Sri Widati
		6	INVESTIGATING ENVIRONMENTAL EMOTIVE TRIGGERS IN EXTREMIST PROPAGANDA	Mihaela Petrescu
		7	EXPLORING DUAL LAYERS OF FOOD SAFETY AND GMO CHALLENGES IN ROMANIAN AGRICULTURAL LAW	Andrei Popescu
		8	OPTIMIZING THE OUR EYES INITIATIVE: A STRATEGIC APPROACH TO COUNTER-TERRORISM IN ASEAN	Petar Ivanov, Elitsa Dimitrova, Georgi Stoyanov, Elena Kirova
		9	ENHANCING KANT'S CONCEPTION OF HUMAN DIGNITY: INTEGRATING SINGULARITY WITHIN UNIVERSAL NORMS	Elena Van der Meer, Johannes Bakker

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 16 Ağustos / August 16, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Rania M. Kassem	1	REDESIGNING SOCIAL IMPACT: INTEGRATING MĀORI VALUES INTO A SOCIAL ENTERPRISE REBRANDING	R. Al-Mansoori, L. Ibrahim, T. Juma, A. Smith
		2	THE EROSION OF CONFUCIAN AND SOCIALIST VALUES IN CHINESE POPULAR COMEDY CINEMA	Lin Mei, Nguyen Van Hoa
		3	ANALYZING GAZE PATTERNS IN EXPERT AND NOVICE SIGHT READERS: COGNITIVE PROCESSES IN READING KEY AND TIME SIGNATURES	Minh T. Nguyen, An Nguyen,
		4	EVALUATING URBAN RESIDENTS' TRAVEL BEHAVIOR AND POLICY ENHANCEMENT STRATEGIES	Linh Pham, Bao Nguyen, Hanh Tran, Minh Le
		5	EXPLORING PATRIARCHY AND GENDER DISCRIMINATION IN AHDAF SOUEIF'S IN THE EYE OF THE SUN (1992) AND PRAMOEDYA ANANTA TOER'S THE GIRL FROM THE COAST (2002)	Linh Nguyen Carlos Silva
		6	ADVANCING SUSTAINABLE CHEMISTRY IN PALESTINE: INTEGRATING TRADITIONAL AND MODERN HEALTHCARE SYSTEMS	Omar A. Al-Saleh, Assoc. Prof. Dr. Rania M. Kassem
		7	THE IMPACT OF PERCEIVED DISTRIBUTIVE JUSTICE ON YOUTH NATIONAL IDENTITY IN PALESTINE	Ahmed Al-Masri, Hanan Khatib, and Samir Abu-Rahma
		8	EVOLVING CULTURAL PARADIGMS: THE EMERGENCE OF SECULAR SENSIBILITY IN LEBANESE LITERATURE	Farida Hassan, Rami Zaidan
		9	MISINTERPRETATIONS IN CROSS-CULTURAL DISCOURSE: AN ANALYSIS OF PRESIDENT BUSH'S 2001 SPEECH	Sami Hadi, Dr. Nadia Faris

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. ÖZGÜR DEMİRCİ SEYREK	1	BOŞANMIŞ TEK EBEVEYN KADINLARDAKİ EBEVEYN TÜKENMİŞLİĞİ	Prof. Dr. Özlem KARAKUŞ Sosyal Hizmet Uzmanı (Doktora Öğrencisi), Cansu BERK
		2	SABIR VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Dr. ÖZGÜR DEMİRCİ SEYREK
		3	A SCOPING REVIEW OF INTERVENTION PROGRAMS AIMED AT IMPROVING RELATIONSHIPS BETWEEN HOST COMMUNITIES AND REFUGEES IN TURKEY	Yüksek Lisans Öğrencisi, CANSU SAVAŞ Dr. Öğr. Üyesi, HATİCE EKİCİ
		4	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI	Profesör Doktor, HALİL EKŞİ Psikolojik Danışman, BERFİN NİSA ACAR Doktor Öğretim Üyesi, İBRAHİM HALİL DEMİR
		5	KISA BENLİK BELİRGİNLİĞİ ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI	Kübra İşvarlar Halil Ekşi İbrahim Halil Demir

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. Suna Muğan Ertuğral	1	RELATIONSHIP BETWEEN INCOME INEQUALITY, TRADE OPENNESS AND FOOD SECURITY	Asst. Prof. Dr., DERYA DEMİR
		2	Examination of Ardahan Province in Terms of Agrotourism	Doç. Dr. Suna Muğan Ertuğral
		3	GEOGRAPHICAL DISTRIBUTION OF INTERNATIONAL EQUITY PORTFOLIO INVESTMENTS: 2008 GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND COVID-19 CRISIS PERSPECTIVE	Dr. Öğretim Üyesi SİNEM ATICI USTALAR
		4	THE IMPACT OF ENERGY PRICE UNCERTAINTY ON THE VOLATILITY OF THE STOCK MARKETS OF NEWLY INDUSTRIALIZED COUNTRIES	Dr. Öğretim Üyesi SİNEM ATICI USTALAR
		5	F SCORE COMPASS IN INVESTMENT STRATEGIES	Doç. Dr. Abdullah KILIÇARSLAN
		6	THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT, PATENTS, AND MEDIUM-HIGH TECHNOLOGY EXPORTS ON ENVIRONMENTAL QUALITY UNDER THE EKC HYPOTHESIS	Assoc. Dr. Sefa ÖZBEK Assist. Prof. Mustafa NAİMOĞLU
		7	DEVELOPMENT OF MACROECONOMIC INDICATORS IN THE TURKIYE ECONOMY: AN EVALUATION ON THE POST-COVID PERIOD	Assist. Prof. Mustafa NAİMOĞLU Assoc. Prof. Sefa ÖZBEK

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. Sevinç RUİNTAN	1	E-devlet Uygulamaları ve Yerel yönetimlerde E-Devlet Uygulamalarının Kentel Yaşam Kalitesine Etkileri, Beyoğlu ilçesi örneği	Mehmet Erdoğan
		2	TÜRK SİYASETİNDE KUTUPLAŞMA: MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAPUSIZOĞLU Arif ERKUL
		3	MAHALLİ İDARELERDE GENÇLİK VE SPOR HİZMETLERİ YÖNETİM TERCİHLERİNİN KURUMSAL İTİBARA ETKİSİ (BEYOĞLU BELEDİYESİ ÖRNEĞİ)	ZAFER TAHMAZ
		4	TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMADA ÖRGÜTLENME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Naim BOŞKUT
		5	SREBRENİTSA KATLİAMI VE BM'NİN ROLÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi, CÜNEYD UBEYD BUÇAN
		6	ÖZBEKİSTAN'IN TÜRK DÜNYASI İÇ ENTEGRASYON PROSESLERİNDE İŞTİRAKI HAKKINDA	Doç. Dr. Sevinç RUİNTAN
		7	ÜNİVERSİTE DİSİPLİN HUKUKUNDA SAVUNMA HAKKI	Av. Eyüp YAVUZ
		8	ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA REFAKATSİZ ÇOCUKLARIN YASADIŞI ÇALIŞTIRILMASI SORUNU	Hakim Abdüssamet Çiçek

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR	1	SAHNE KOSTÜMÜNÜN UYGULAMA GEREKLİLİĞİ	Dr. Öğrt. Üye Melahat ÇEVİK
		2	SAHNE TASARIMINDA DEKORSAL FON KULLANIMI	Dr. Öğrt. Üye Melahat ÇEVİK
		3	ARAPGİR GÜLTEKİN KONAĞI'NIN PLAN MİMARİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİNİN ANALİZİ	Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR
		4	ARAPGİR KAŞKAL KONAĞI'NIN TASARIM TEKNİK VE ESTETİK ÖZELLİKLERİ	Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR
		5	BEKİR SIDKI SEZGİN'İN ZÂVİL VE SULTÂNİYEGÂH MAKAMINDA BESTELEDİĞİ PEŞREVLERİN TAHLİLİ	Öğr. Gör. , FERHAT KILINÇARSLAN
		6	Culture and Theatre Audience	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Sabri ŞENOL
		7	Turkish Theater Audience and Time Perception	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Sabri ŞENOL
		8	IN THE CONTEXT OF THE PHENOMENON OF ALIENATION IN CONTEMPORARY PAINTING CITY-WINDOW IMAGE AND EXAMPLES FROM ARTISTS.	Assoc. Prof. U. ILGAZ (ÖZGEN) TOPCUOĞLU MELEK AKER
		9	KONYA HISTORICAL IRRIGATION SYSTEM AND EXAMPLES FROM HISTORICAL IRRIGATION STRUCTURES	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MUTLU

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğr. Üyesi NİHAL ACAR	1	İLETİŞİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN YAPAY ZEKA KULLANIM DÜZEYLERİ: CHATGPT ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Dr. FATMA YİĞİT AÇIKGÖZ
		2	NETLESSFOBİDEN KURTULMA YÖNTEMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi NİHAL ACAR
		3	THE INFLUENCE OF PHOTOGRAPHS' PERSPECTIVE ON SHIFTING AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY PERSPECTIVE	CENGİZHAN BOZKURT EGE CANBOLAT SENA PEHLİVAN Assistant Professor, BEGÜM ÖZDEMİR DEMİRCİ Assistant Professor, BARIŞ ÖZDEMİR
		4	GAZETECİLERİN SOSYAL SERMAYE KAYNAKLARININ FIRSAT, MOTİVASYON ve YETENEK BİLEŞENLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Dr., AHMET BİÇER

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Habibe Ceren DAĞDEVİREN	1	DOĞAL AFETLER VE KADER İLİŞKİSİ	YL. Öğrencisi, ELİF ÖZÇELİK
		2	EFFÂK KAVRAMININ TEFSİRLERDEKİ ANLAM ÇERÇEVESİ	Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK
		3	SEMÂNÎ'NİN FATİHA SURESİ TEFSİRİNE BİR BAKIŞ	Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK
		4	BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA GÜÇLÜ BİR KADIN: ALTUNCAN HATUN	Dr. Habibe Ceren DAĞDEVİREN
		5	Şumer, "Avesta" və Orxon-Yenisey əlifbalarının genetik kökləri	Yeganə Qürbət qızı Qəhrəmanova

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Ana Petrovic,	1	THE ECONOMIC AND POLITICAL DIMENSIONS OF POLICE CORRUPTION IN NIGERIA	Amina Bello, Dr. Lukas Müller
		2	THE INFLUENCE OF DISINFORMATION ON PUBLIC POLICY DYNAMICS: A COMPREHENSIVE DOCUMENTARY STUDY	Isabella Torres Rodrigues, Lucas Schmidt,
		3	THE NECESSITY OF A COMPREHENSIVE INDUSTRIAL EFFLUENT REGULATION: ADDRESSING RISKS TO EUROPEAN WATER BODIES	Sophie Ellee Thomas Richter
		4	ANALYZING ECONOMIC RELATIONS BETWEEN SOUTH KOREA AND JAPAN THROUGH WTO DISPUTES	Henrik L. Sorensen, Maria K. Johansson
		5	COMPARATIVE APPROACHES TO COUNTERING RADICALIZATION: INSIGHTS FROM EUROPE AND SOUTH EAST ASIA	Ryo Tanaka,
		6	LEGAL IMPLICATIONS OF CLIMATE CHANGE REGULATION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EARTHLIFE AFRICA JOHANNESBURG V MINISTER OF ENERGY AND OTHERS	Dr. Elena Müller Dr. Rajesh Patel
		7	THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON EUROPEAN GOVERNANCE: A COMPARATIVE ANALYSIS	Maria Thompson Luca Bianchi
		8	ETHICAL CHALLENGES IN LOCAL PUBLIC ADMINISTRATION: A CASE STUDY FROM SOUTHERN EUROPE	Dr. Ana Petrovic,
		9	A LEGAL FRAMEWORK FOR MITIGATING AND ADAPTING TO AIR POLLUTION: STRATEGIES FOR LOCAL GOVERNMENTS IN INDONESIA	Dr. Hana Wijaya Prof. Dr. Li Wei,

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Márton Szabó	1	ENHANCING DETECTION OF SUBJECTIVE BIAS USING BIDIRECTIONAL TRANSFORMER REPRESENTATIONS AND LSTM NETWORKS	Sofia Mendes, Luka Pavlović, Elisabeth Keller
		2	ANALYZING DUBBING TECHNIQUES IN THE PORTUGUESE DUBBED VERSION OF MULAN (1998)	Ana Vicente Helena Sousa Ricardo Martins
		3	IMAGE PRIORITIZATION TECHNIQUES FOR ENHANCING OBJECT LABELING IN TRAINING DETECTION MODELS	Dr. Elisabeta Novak, Dr. László Horváth, Dr. Márton Szabó
		4	JUXTAPOSITION OF TIME AND IDENTITY: A STYLISTIC ANALYSIS OF THE SHORT STORY “TOO MUCH JOY” BY EVELYN BERG	Dr. Ana Šimunović,
		5	THE INFLUENCE OF INDUCED POSITIVE EMOTIONS ON CREATIVITY: EXPLORING PERSONAL DEVELOPMENT AND SOCIAL ADAPTATION THROUGH EMOTIONAL NARRATIVES	Sofia Hartmann, Anna Petrova
		6	END-TO-END METAPHOR DETECTION IN GREEK USING ADVANCED NEURAL NETWORK ARCHITECTURES	Andreas Krüger, and Thomas Fischer
		7	ANALYZING MICROBLOGS: EXPLORING THE PSYCHOLOGY OF POLITICAL LEANINGS	Meaghan Bowman
		8	EXPLORING THE PSYCHOLOGICAL IMPACTS OF POLITICAL DISCOURSE ON SOCIAL MEDIA	Dr. Emilia Johansson,
		9	UNLEASHING IMAGINATION: SURREALISM, CRITICAL PEDAGOGY, AND THE TRANSFORMATION OF SECONDARY ENGLISH LANGUAGE ARTS	Maria Oliveira, Liu Chen

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Emma O. Abimbola,	1	STRATEGIES FOR MANAGING IN-WORK POVERTY AND FAMILY RESILIENCE	J. K. Nurmatova, D. R. Bekmuratov
		2	ADVANCED VOCAL TRAINING TECHNIQUES IN SOUTH INDIAN CARNATIC MUSIC	Amina Beksultanova, Timur Yessenov
		3	A MACHINE LEARNING FRAMEWORK FOR EDUCATION INTEGRATION IN MULTICULTURAL SETTINGS: A CASE STUDY OF MONGOLIA	Bat-Erdene Jargal, Enkhbayar Tseren, Lkhagvasuren Batbold
		4	BRIDGING GAPS: SOCIOECONOMIC EVOLUTION OF THE MOHEGAN TRIBE AND NEW LONDON COUNTY OVER TWO DECADES	Batbayar Enkhjargal, Munkhbat Ganbaatar
		5	DIGITIZING INDIGENOUS KNOWLEDGE: THE CASE OF THE LUCY LLOYD AND WILHELM BLEEK XAM AND !KUN NOTEBOOKS	A. Perera, M. Wimalasena
		6	DIGITAL DIALOGUES OF GENDER BIAS: ANALYZING TWITTER INTERACTIONS OF BIG BROTHER NAIJA 2019 VIEWERS	Dr. Emma O. Abimbola, Daniel R. Mwangi,
		7	UNDERSTANDING DISTANCE MOTHERHOOD THROUGH DIGITAL PLATFORMS: AN ITALIAN PERSPECTIVE	A. Gomes,
		8	DEVELOPING A THOUGHTFUL DECISION SUPPORT FRAMEWORK FOR ENHANCED SUSTAINABILITY	Amina Kamilova, Samad Ibragimov

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Amelie Bauer,	1	ENHANCING ARABIC LANGUAGE PROCESSING WITH AN ADVANCED LIGHT STEMMER	Amina Karim Rustam Kamilov, Gulnara Davletshina
		2	ENHANCING KAZAKH LANGUAGE PROFICIENCY: A CASE STUDY FROM AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY	Aisulu Amanzholova, Marat Tulegenov
		3	THE INFLUENCE OF HYBRID SLANG IN DYSTOPIAN NARRATIVES: AN ANALYSIS OF A CLOCKWORK ORANGE	Alina Nurkhan, Talgat Bekbolat
		4	THE IMPACT OF PLANNING AND MEMORY ON NAVIGATIONAL SKILLS	Anisa Khamidova, Timur Akhmedov, Jamilbek Tursunov, Mukhammadali Nazarov
		5	EXPLORING COMPUTATIONAL CONSCIOUSNESS: THE DYNAMIC ABSTRACTION FRAMEWORK	Aisha Nurmatova, Faridbek Tursunov
		6	EXPLORING MORPHOLOGICAL INNOVATIONS IN TEXT MESSAGING AMONG URBAN BILINGUALS IN GREECE	Maria Papadopoulou Niroshan Silva
		7	INNOVATION IN BILINGUAL ADVERTISING: A STUDY OF SINHALA AND ENGLISH IN SRI LANKA	Helena Borge
		8	ENHANCING ARABIC SYNTAX CORRECTION WITH MACHINE LEARNING: A EUROPEAN PERSPECTIVE	Lila K. Ritter, Emilie D. Weber, Hassan A. Bouazizi, Leila M. Johnson
		9	EXPLORING THE ROLE OF L1 AND L2 IN MANDARIN CHINESE ACQUISITION: A STUDY OF ADULT LEARNERS IN A MULTILINGUAL ENVIRONMENT IN MALTA	Dr. Amelie Bauer,

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Giorgi Kakhadze	1	EVOLVING ROLES OF SEASIDE RESORTS IN THE CONTEXT OF INCREASING SECOND HOME OWNERSHIP	K. Vardanyan, A. Smith, M. Zhou
		2	ANALYSIS OF SKI RESORT COMPETITIVENESS IN THE PHILIPPINES: A DOMESTIC TOURIST PERSPECTIVE	Eliza Cruz, Rodrigo Santos
		3	ENHANCING KNOWLEDGE WORK THROUGH SOCIAL MEDIA PLATFORMS	Maria Santos, Juan Perez, Lian Wei
		4	ENHANCING PALESTINIAN TOURISM WITH AUGMENTED REALITY: A CASE STUDY OF THE CHURCH OF THE NATIVITY	Ravi Sharma, Priya Reddy, Ankur Gupta, Nisha Mehta
		5	EXPLORING AGRITOURISM OPPORTUNITIES IN OMAN: INSIGHTS AND FUTURE PROSPECTS	R. Patel, S. Kumar, M. Sharma
		6	SUSTAINABLE SPATIAL PLANNING AND TOURISM DEVELOPMENT: A LAND USE APPROACH FOR TERRITORIAL TOURISM	Eka Tskhvirishvili, Giorgi Kakhadze
		7	THE IMPACT OF CULTURAL CHALLENGES ON WESTERN CONSULTANTS IN GCC MEGAPROJECTS	Elena Dvali, Giorgi Kakhadze
		8	THE INFLUENCE OF POLITICAL INSTABILITY ON NATIONAL ARCHAEOLOGICAL HERITAGE AND TOURISM: A CASE STUDY OF EGYPT	Layla A. Hussein Mohamed S. Kassem
		9	IMPACT OF SECURITY MEASURES ON FAN TURNOUT IN IRAQI PROFESSIONAL FOOTBALL LEAGUE GAMES	A. H. Al-Muhsin, R. K. Zaidan

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 16 Ağustos / August 16, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Nia Yuliana,	1	ENHANCİNG INNOVATION THROUGH ANALYSIS OF THE GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX FRAMEWORK	Dr. Adi Putra, Prof. Nia Yuliana,
		2	ENHANCİNG ELECTORAL INTEGRITY THROUGH INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGİES: A STUDY ON ELECTRONIC VOTİNG SECURITY	Dr. Arif Maulana
		3	DETECTION OF LATENT SWEAT FİNGERPRINTS ON PAPER USING INFRARED RADIATION AND BLUE LIGHT	Leila Farhat, Ahmed Al-Mansoori, Khalid Al-Jabri, Fatima Al-Hamadi, Ranya Ibrahim, Omar Hassan, Nadia Salem, Ali Rashed
		4	THE NECESSITY OF NATIONAL SPACE LEGİSLATION FOR EMERGING SPACE NATIONS	Amina Al-Sayeed, Haruto Tanaka
		5	LEGAL RECOGNITION AND SAFEGUARDİNG OF INDİGENOUS COMMUNITİES İN İNDONESIA	Ahmed Al-Farsi, Layla Abdulrahman Al-Khatib
		6	THE CONSTITUTIONAL COURT OF BANGLADESH'S STANCE ON LIMITİNG CONSTITUTIONAL RİGHTS PERTAINİNG TO BANKİNG SECRECY	R. H. Chowdhury, M. S. Rahman
		7	THE DYNAMICS OF POLITICAL DEFECTION İN İNDIAN PARLIAMENTARY POLITICS	Sameer Ali, Aisha Khalifa
		8	EXAMİNİNG MODERN SYNERGETIC WARFARE AND ITS IMPACT ON INFORMATION SECURITY: A MULTİDİSCİPLINARY APPROACH	Dr. Tariq Rahimi, Dr. Laila Ahmed
		9	COMPARATIVE ANALYSIS OF COLLECTIVE REDRESS MECHANISMS İN CONSUMER PROTECTION ACROSS SOUTH EAST EUROPE	Dr. Maria Rios, and Prof. Mei Li

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr. KORAY KARABULUT	1	PİSTON-PERVANE TAHRİKLİ TAKTİK İHA'LARDA DÜŞEY KUYRUK ÜST VETER AÇIKLIĞININ OTONOM SİSTEM KONTROL ÇABASINA ETKİLERİ	Doktora Adayı Barlas ÖZGÜR Prof. Dr. Tuğrul OKTAY
		2	INVESTIGATION OF MIXED HEAT TRANSFER IN A VERTICAL CHANNEL WITH TRIPLE EQUILATERAL TRIANGULAR OBSTACLES	Doç. Dr. KORAY KARABULUT Dr. Öğr. Üyesi YELİZ ALNAK
		3	EVALUATION OF THE COOLING WITH THE EFFECT OF MIXED CONVECTION OF MUTUAL BINARY TRIANGULAR OBSTACLE PAIRS LOCATED IN A VERTICAL CHANNEL	Dr. Öğr. Üyesi YELİZ ALNAK Doç. Dr. KORAY KARABULUT
		4	EVSEL ÇAY ATIĞI DOLGULU POLİMER KOMPOZİTLERİN ÜRETİMİ VE MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. İlyas KARTAL Zeynep SAYIN
		5	BADEM KABUĞU DOLGULU POLİMER KOMPOZİTLERİN ÜRETİMİ VE MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. İlyas KARTAL Ayşe Serra URAL
		6	PANEL KESME MAKİNESİ GÜVENİLİRLİK ANALİZİ ÇALIŞMASI	Hakan TAŞKINER Doç. Dr. Selda KAPAN ULUSOY
		7	GÜNEŞ ENERJİSİ DESTEKLİ KABİN TİPİ KURUTMA SİSTEMİNDE AÇIK VE KAPALI ÇEVİRİM KURUTMA İŞLEMLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Çağrı KAYMAK Arş. Gör. Gizem Gül KATIRCIOĞLU Doç. Dr. Mehmet DAŞ Prof. Dr. Ebru AKPINAR
		8	ELAZIĞ İKLİM ŞARTLARINDA 3 FARKLI GÜNEŞ PANELİNİN DENEYSEL PERFORMANSININ İNCELENMESİ	Arş. Gör. Gizem Gül KATIRCIOĞLU Prof. Dr. Ebru AKPINAR Doç. Dr. Mehmet DAŞ
		9	DERİN ÇEKME İŞLEMİNDE BASKI PLAKASI KUVVETİ KONTROL YÖNTEMLERİ	Arş. Gör., Aleyna TAŞKIN Dr. Öğr. Üyesi, Cengiz GÖRKEM DENGİZ

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. Fatih GÜLER	1	RELATIVE CLAUSES IN FRENCH AND TURKISH NEWS ITEMS	Mustafa Mavaşoğlu Medine Şahin
		2	A DIFFERENT PERSPECTIVE ON CULTURAL HERITAGE AWARENESS: ORIENTEERING IN THE ANCIENT CITY OF ASSOS (ÇANAKKALE, TÜRKİYE)	Yasin Buğra VARDAR Dilay GEVREK Doç. Dr. Oya ERENOĞLU
		3	EXPLORING THE LEGENDARY CITY OF TROY (ÇANAKKALE, TÜRKİYE) THROUGH ORIENTEERING	Berat Berk ÜNLÜ Ahmet CİNGİRT Doç. Dr. Oya ERENOĞLU Prof. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN
		4	ÇOCUK HAKLARINA MULTİSİPLİNER BİR YAKLAŞIM: DEVLET ÜNİVERSİTELERİ BÜNYESİNDEKİ SINIF ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMLARININ ÖĞRETİM PLANLARINDAKİ ZORUNLU DERSLER İÇİNDE KAYNAŞTIRMA VE BÜTÜNLEŞTİRMENİN YERİ	Tuba GÜLER Doç. Dr. Fatih GÜLER
		5	İNSAN HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİNDE AKADEMİK DÜZENLEMELERİN VE MERKEZİ SINAV KONULARININ YERİ VE ÖNEMİ	Doç. Dr. Fatih GÜLER

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Kenan ERDAĞI	1	BREAST ULTRASOUND IMAGE SEGMENTATION USING MACHINE LEARNING	Ibtisam Naser Muhammad Humza Ashraf Ziad ELGAMMAL Reda Alhajj
		2	RAMUS MANDIBULAE ÜZERİNE MORFOMETRİK ÇALIŞMA VE KLİNİK DEĞERLENDİRMESİ	Ece Zeliha Kapıcı Gamze Taşkın Şenol İbrahim Kürtül
		3	Acanthamoeba spp.: BACTERIAL HOST AND ANTIBIOTIC RESISTANCE IN BIOFILMS	DERYA GÜL GÜLPINAR Res. Assist. MERVE KAHRAMAN
		4	INVESTIGATION OF THE SURVIVAL CAPACITY OF Acanthamoeba SPECIES IN TROPHOZOITE FORM IN PARAFILM-COATED FLASKS FOR TWO YEARS	DERYA GÜL GÜLPINAR Res. Assist. MERVE KAHRAMAN
		5	Kinect Based Anthropometric Evaluation: A Study on U-15 Female Weightlifters	Assoc. Prof. Bülent IŞIK Assoc. Prof. Kenan ERDAĞI Assist. Prof. Serkan ÖRÜCÜ Assist. Prof. Usame Ömer OSMANOĞLU Dr. Erkan ÖZBAY
		6	Does the Changing Microbiota with Aging Affect Heart Health?	Assoc. Prof. Bülent IŞIK Dr. Erkan ÖZBAY Assist. Prof. Sami KARAGÖZ Prof. Dr. Metin DOĞAN
		7	Antioxidant Effects of Silver Nanoparticle(Np) Functioned with Polysaccharide Plymers	Prof. Dr. Aysel Güven

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Senar AYDIN	1	KAYISI MEYVE SUYUNDA PESTİSİTLER VE SAĞLIK RİSKİ DEĞERLENDİRMESİ	Prof. Dr. Senar AYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN
		2	KURU KAYISIDA PESTİSİTLER VE SAĞLIK RİSKİ DEĞERLENDİRMESİ	Prof. Dr. Senar AYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN
		3	GEBELİKTE AKTARILAN PSİKOLOJİK TRAVMALARIN DOĞUM İNANÇLARINA ETKİSİ	Pınar YÜCELDİ Doç. Dr. Oya Sevcan ORAK
		4	ARALIKLI KATARAKT AMELİYATI GEÇİREN BİREYLERİN AĞRI VE ANKSİYETE DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Uzman Hemşire Arzu CEYLAN Doç. Dr. Serap GÜLEÇ KESKİN
		5	THE EFFECTIVENESS OF DIFFERENT PSYCHOTHERAPY INTERVENTIONS IN REDUCING MEDIA-INDUCED TRAUMATIC STRESS SYMPTOMS AMONG NURSING STUDENTS AFTER THE KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE	Doç. Dr. Serap GÜLEÇ KESKİN Doç. Dr. Oya Sevcan ORAK Dr. Elif Güzide EMİRZA Dr. Kübra GÜLİRMALIK Dr. Ercan TUNÇ
		6	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ELEKTRONİK SİGARA VE NARGİLE KULLANIMI	Sabire Nur Gerçek Dr. Öğr. Üyesi Figen Çavuşoğlu
		7	THE IMPACT OF BIOLOGICAL RISK FACTORS ON HEALTHCARE WORKERS	Assoc. Prof. İtir ERKAN
		8	INVESTIGATION OF FACTORS RELATED TO CERVICAL PROPRICEPTION IN UNIVERSITY STUDENTS WITH AND WITHOUT CHRONIC NECK PAIN	Prof. Dr. Emine ASLAN TELCİ Res. Asst. Elif Nur TAŞCIOĞLU
		9	THE USE OF ART THERAPY IN THE PSYCHOLOGICAL CARE OF INDIVIDUALS DIAGNOSED WITH HAEMATOLOGICAL CANCER	Master's Student, ELİFE ARSLAN Assoc. Prof. Dr. Oya Sevcan ORAK

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Eren BAŞ	1	SOLUTIONS OF TIME FRACTIONAL STOCHASTIC POTENTIAL-KDV EQUATION WITH CAPUTO DERIVATIVE	Asst. Prof. Dr. SEVİL ÇULHA ÜNAL
		2	DAYANIKLI SEZGİCİ BULANIK REGRESYON FONKSİYONLARI YAKLAŞIMI İLE GİRESUN SICAKLIK ÖNGÖRÜSÜ	Prof. Dr. Eren BAŞ Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU
		3	Pİ-SİGMA YAPAY SİNİR AĞLARINA DAYALI HİBRİT BİR GERİ BESLEMELİ YAPAY SİNİR AĞI İLE BORSA ÖNGÖRÜSÜ	Prof. Dr. Eren BAŞ Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU
		4	DEEPDENT DERİN YAPAY SİNİR AĞINDA GİRDİ ANLAMLILIK TESTİ	Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU Prof. Dr. Eren Baş
		5	DEEPDENT DERİN YAPAY SİNİR AĞININ PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYONU İLE EĞİTİMİ	Prof. Dr. Erol EĞRİOĞLU Prof. Dr. Eren Baş
		6	THE USE OF FUZZY SET THEORY IN THE TREATMENT OF THROID DISEASE	Yüksek Lisans Öğrencisi, ŞEYMA GÖRGÜN
		7	REAL HALF-LIGHTLIKE SUBMANIFOLDS IN INDEFINITE COMPLEX GEOMETRY	Asst.Prof. Burçin DOĞAN

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6		1	HASTA OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN HAYVANLARIN GENEL SAĞLIK DURUM ANALİZİNİ YAPAN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ SİSTEM	Esra ÇAMUR Dr. Öğr. Üyesi Tolga AYDIN Arş. Gör. Ebru ERDEM
		2	BLOK ZİNCİRİ TEKNOLOJİSİ İLE SIFIR ATIK	Mehmet Ali Çakmak Dr. Emin BORANDAĞ
		3	DÖRT FARKLI TİP FOTOVOLTAİK GÜNEŞ PANELLERİNİN GÜÇ ÜRETİM DEĞERLERİNİN YAPAY SİNİR AĞI İLE MODELLENMESİ	Sena Nur ÇULCU Doç. Dr. Mehmet DAŞ Prof. Dr. Bilal ALATAŞ Prof. Dr. Ebru AKPINAR
		4	VOSviewer İLE ZARARLI BAĞLANTILAR HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN ANALİZİ	Furkan AYDIN Dr. Öğr. Üyesi Mesut POLATGİL

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	C. Premalatha Kenan Gunavathi,	1	ASSESSING THE QUALITY STANDARDS OF HOSPITAL PHARMACIES IN THERAPEUTIC CENTERS ASSOCIATED WITH KERMANSHAH UNIVERSITY OF MEDICAL SCIENCES, IRAN	Gharehbagh V.Hamishchkar , H.Aghababa
		2	FETAL AND INFANT MORTALITY RATES IN BOTUCATU CITY, SÃO PAULO STATE, BRAZIL: ASSESSING MATERNAL-INFANT HEALTHCARE	Noda Salvador I. C, Fonseca C. R. B.
		3	COMPARISON OF THIOPENTAL-FENTANYL AND MIDAZOLAM-FENTANYL FOR PROCEDURAL SEDATION IN EMERGENCY DEPARTMENT PATIENTS WITH SHOULDER DISLOCATION AND DISTAL RADIAL FRACTURE-DISLOCATION: A RANDOMIZED DOUBLE-BLIND CONTROLLED TRIAL	D. Abbasi S. Shafiee Ardestani, E. Payani
		4	TWO INSTANCES OF VACTERL ASSOCIATION DURING PREGNANCY TREATED WITH LYMPHOCYTE THERAPY	Seyed Mortazavi, Memari Masod, Ahmad Hasani, Abed Zhaleh
		5	EMBRACING HEALTH INFORMATION APPLICATIONS WITHIN SMART NATIONAL IDENTITY CARDS (SNIC) THROUGH AN INNOVATIVE I-P FRAMEWORK	Ismail Azrifah Hassan, Masrah Bile, Murad Azmi
		6	HOW STATISTICAL METRICS AND OPTIMIZATION TECHNIQUES DRIVE GENE SELECTION IN LUNG AND OVARIAN TUMORS	C. Premalatha Kenan Gunavathi,
		7	PERINATAL RESULTS IN INSTANCES OF BLEEDING DURING THE INITIAL AND EARLY SECOND TRIMESTER	S. Chhabra, P. Kalra Tickoo

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Pradeep Kumar,	1	MICROSTRUCTURAL AND ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON-COATED NANOGRAINED LIFEPO4 AS CATHODE MATERIAL FOR LITHIUM-ION BATTERIES	Jianhui Chen, Mei Lin Wu
		2	MICROSTRUCTURAL ANALYSIS AND ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF AL-DOPED LINI1/3CO1/3MN1/3O2 CATHODES FOR LITHIUM-ION BATTERIES	Jia-Li Huang, Qiang Liu, Rong-Xin Zhang
		3	FABRICATION OF 3D SNO LEAFY NANOSTRUCTURES AND THEIR ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE AS ANODE MATERIALS FOR LITHIUM-ION BATTERIES	Xin Liu Hyeon-Ju Park Haruto Yamaguchi Nurul Izzati Ahmad
		4	PROPANE DEHYDROGENATION OVER PLATINUM-TIN CATALYSTS SUPPORTED ON MAGNESIUM ALUMINATE WITH VARYING MG/AL RATIOS	Liang Chen, Yuan Zhang
		5	EXPERIMENTAL ANALYSIS OF FIRE-RESISTANCE IN ECO-FRIENDLY CORRUGATED SANDWICH PANELS	Dr. Wang Jun Dr. Pradeep Kumar, Dr. Lian Xiu
		6	SYNTHESIS AND ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF 3D SNO CABBAGE NANOSTRUCTURES AS ANODE MATERIAL FOR LITHIUM-ION BATTERIES	Muhammad Zubair Iqbal Yingjie Li Pengpeng Liu
		7		

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Elena Costa	1	EVALUATION OF ENERGY OUTPUT AND IRRADIANCE ANALYSIS TECHNIQUES IN PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	Minh Chau Tran, Nguyen Hoang Anh, Ha Thi Mai
		2	INTEGRATION OF SOLAR POWER GENERATORS AND ENERGY STORAGE SYSTEMS IN POWER DISTRIBUTION NETWORKS	L. Tran, H. Nguyen, V. Pham, N. Hoang
		3	THE PROMISE OF HYBRID MICROGRIDS FOR ALLEVIATING POWER SHORTAGES IN LEBANON	T. Nguyen, H. Tran
		4	ANALYSIS OF VIBRATION SIGNALS IN SMALL VERTICAL AXIS WIND TURBINES	Mei Lin Zhang, Zhao Wei Chen, Haruto Nakamura
		5	INVESTIGATION OF LEAK EFFECTS ON THE DURABILITY OF SOLID OXIDE ELECTROLYSIS CELLS UNDER CO-ELECTROLYSIS CONDITIONS	Dr. Yumi Kim, Dr. Wei Zhang, Dr. Haruto Nakamura, Dr. Elena Costa
		6	A NOVEL THERMOCHEMICAL ENERGY STORAGE SOLUTION FOR TRANSPORTATION: DESIGN AND EVALUATION	Lin Cheng, Yulia Petrov
		7	ADVANCED CONSUMER LOAD PROFILING USING AN ENTROPY-ENHANCED K-MEANS APPROACH	Aisha Z. Jafari, Mei Ling Zhao
		8	IMPACT OF SURFACTANT ADDITION ON THE SUPERCOOLING BEHAVIOR OF TITANIA NANOFUIDS IN THERMAL ENERGY STORAGE SYSTEMS	Mei Ling Zhang, Hiroshi Nakagawa, Kaito Tanaka
		9	OPTIMIZING TECHNICAL AND ECONOMIC PERFORMANCE OF SMART MICRO-GRIDS WITH RENEWABLE ENERGY: A CASE STUDY IN ASIA	Y. T. Lin, K. W. Zhang, L. R. Chen, Mei Hua, Xiaodong Liu

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Hiroshi Tanaka,	1	VIBRATIONAL CHARACTERISTICS OF FUNCTIONALLY GRADED PRETWISTED PLATES IN THERMAL ENVIRONMENTS: A FINITE ELEMENT APPROACH	A. Kumar, R. H. Nguyen,
		2	ENHANCED SATELLITE SOLAR PANEL DEPLOYMENT USING A BRUSHED DC MOTOR FOR SPEED REGULATION	Hiroshi Nakamura, Rina Yamada
		3	ENHANCING ACCIDENT ANALYSIS THROUGH SYSTEMIC MULTI-FACTORIAL FRAMEWORKS	A. T. Liu, B. H. Moyo, C. J. Kimura
		4	ENHANCING EFFICIENCY OF ARRIVAL FLIGHTS THROUGH SPEED REGULATION: A STUDY AT TAOYUAN INTERNATIONAL AIRPORT	H. Zhang, K. Lee, M. Kim, L. Osei
		5	ANALYZING PROCESS PARAMETERS FOR SPRING-BACK MINIMIZATION IN V-BENDING OF HSLA 420 STEEL: A SIMULATION-BASED STUDY	Dr. Hiroshi Tanaka, Mei Lin Chen
		6	OPTIMIZED ELECTROMAGNETIC DAMPING SYSTEM FOR VIBRATION ENERGY RECOVERY	A. Yamada, J. K. Zhou
		7	ADVANCED RELATIVE NAVIGATION FOR FORMATION FLYING SATELLITES USING LASER INTERMITTENT MEASUREMENTS	Dr. Yumi Tanaka, Dr. Min-Jae Kim, Dr. Hyun-Seok Lee

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Ingrid Johansson	1	DEVELOPMENT AND DEPLOYMENT OF A MOBILE ROBOT CONTROL SYSTEM FOR LINE TRACKING AND COLOR DETECTION USING PIC AND ATMEL MICROCONTROLLERS	Sofia Ricci,
		2	ADVANCED PID CONTROL FOR MLRS AZIMUTH ANGLE REGULATION: A COMPARATIVE STUDY	Emilie Dupont, Marco Rossi
		3	OPTIMIZED SLIP CONTROL FOR ELECTRIC VEHICLES USING A MODEL PREDICTIVE PID CONTROLLER	Dr. Henrik Olsen, Assoc. Prof. Dr. Ingrid Johansson
		4	DESIGN AND ANALYSIS OF A SLIDING MODE CONTROL-BASED POWER SYSTEM STABILIZER FOR MULTI-MACHINE GRIDS	Aline Jonas , Sofia Duarte, Luis Fernandes, Carlos Pereira
		5	ADVANCED MODEL ORDER FORMULATION METHOD FOR DISCRETE PID CONTROLLER TUNING	E. K. Dubois

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Temel SARIYILDIZ Araş. Gör. Mert TANI	1	TARIM SEKTÖRÜ, ŞARAP SANAYİİ VE TURİZM SEKTÖRÜ İŞ BİRLİĞİ: BAĞ ROTALARINA DÜNYADAN VE TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER	Zir. Müh. Nursena ÇETİN Zir. Müh. Figen YALÇIN Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ
		2	ENHANCING RICE RESILIENCE TO DROUGHT AND SALINITY STRESS WITH SCANDIUM APPLICATION	Fevzi ELBASAN
		3	SÜTÇÜ SIĞIR İŞLETMELERİNDE YEM KATKILARI VE MERA ERİŞİMİNİN GEBELİK ORANLARINA ETKİSİ	Hüseyin ÜN Alper KOÇYİĞİT
		4	TÜRKİYE'NİN MARMARA BÖLGESİ'NDE YER ALAN KARACABEY SUBASAR ORMANLARININ THORNTHWAİTE VE WALTER YÖNTEMLERİNE GÖRE İKLİM VERİLERİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLERİN ANALİZİ	Prof. Dr. Temel SARIYILDIZ Araş. Gör. Mert TANI
		5	KARACABEY SUBASAR ORMANLARINDA FARKLI ARAZİ KULLANIMININ TOPRAK SOLUNUMUNUNA ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ	Araş. Gör. Mert TANI Prof. Dr. Temel SARIYILDIZ
		6	KANATLI HAYVANLARDA YUMURTA RETESİYONU	Prof. Dr. Semra KAYA Araş. Gör. Bilge Beyza EŞİYOK Prof. Dr. Cihan KAÇAR
		7	OVARYAN REMNANT SENDROMLU BİR KÖPEKTE STUMP PYOMETRA VAKASI	Prof. Dr. Semra KAYA Araş. Gör. Bilge Beyza EŞİYOK Prof. Dr. Cihan KAÇAR

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Öğr. Ü. Erdoğan GÜNEŞ	1	DETERMINATION OF GENOTOXIC AND CYTOTOXIC EFFECTS IN ROOT CELLS OF <i>Allium cepa</i> L. EXPOSED TO DELTAMETRIN	FATMA DEMİR HAVVA ÖZER, Doç. Dr. PINAR GÖÇ RASGELE
		2	PLASTIC POLLUTION AND THE EFFECT OF POLYETHYLENE ON GLOBAL WARMING	Sena GÜLER Prof. Dr. Nihal DOĞRUÖZ GÜNGÖR
		3	HYDROPHOBIC DEEP EUTECTIC SOLVENTS, THEIR PROPERTIES, AND APPLICATIONS	PhD Student Beyza KABA Prof. Dr. İlkay KOCA
		4	Unveiling the Antioxidant Power of n-Hexane Extracts Obtained from <i>Salvia multicaulis</i> and <i>Salvia cerinopruiosa</i>	Güneş AK
		5	OROBANCHE <i>nana</i> (Reut.) Beck. BİTKİSİNİN ETANOL VE METANOL EKSTRAKTLARININ ANTİMİKROBİYAL VE ANTI-MRSA AKTİVİTESİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Ü. Erdoğan GÜNEŞ

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 3	Dr. Öğretim Üyesi Muhammet AYDIN	1	TÜRKİYE'DE ASTRONOMİ İLE İLGİLİ KAVRAM YANILGILARINA YÖNELİK ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Lisansüstü Öğrenci, EBRANUR ULUSOY Prof. Dr. MURAT GÖKDERE
		2	POLİKARBOKSİLAT ETER ESASLI MODİFİYE KATKININ FARKLI KÜR KOŞULLARINDA BETONUN MEKANİK ÖZELLİKLERİNE ETKİSİ	Fatih Özer Saeid Moghimi Gökhan Gürbüz Kambiz Ramyar
		3	DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE STAJYERLERİN GEMİ TİPİ TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Dr. Öğretim Üyesi Muhammet AYDIN
		4	İŞ SIRALAMA PROBLEMLERİNDE FUZZY TOPSIS UYGULAMALARI VE AVANTAJLARI	Endüstri Mühendisi, MAHMUT CAN YALINKILIÇ
		5	THREE-PHASE SEQUENCE FAILURE PROTECTION CIRCUIT: DESIGN,WORKING PRINCIPLES AND APPLICATIONS	Elektrik-Elektronik Mühendisi:Arif Kaan UGUS
		6	TEKİRDAĞ İLİNDE RÜZGAR ENERJİSİ SANTRALİ (RES) KURULUMU İÇİN UYGUN YERLERİN BELİRLENMESİ	Prof. Dr. Emre ÖZŞAHİN Lisans Öğrencisi Dilek KAYA

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Öğr. Gör. Betül Kübra ŞAHİN YONCA	1	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMI ÜZERİNE BİR METAFOR ÇALIŞMASI	Öğr. Gör. Betül Kübra ŞAHİN YONCA
		2	ÖĞRETİM ELEMANLARININ MONTESSORİ YÖNTEMİNİN ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ VE UYGULAMALARI	Prof. Dr. İlkey ULUTAŞ Öğr. Gör. Betül Kübra ŞAHİN YONCA
		3	İLKOKUL MATEMATİK DERSİNE YÖNELİK YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ (2022-2024)	Onur Selahattin KALIN Dr. Öğretim Üyesi, Serap AKBABA DAĞ
		4	TÜRKİYE'DEKİ BİLİM MERKEZLERİNDE LABORATUVAR GÜVENLİĞİ: BİR BİLİM MERKEZİ ÖRNEĞİ ÜZERİNE ARAŞTIRMA VE ÖNERİ ÇALIŞMASI	CANSU AYDIN Profesör Doktor, HAVVA YAMAK
		5	FEN BİLİMLERİ DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Sezgin DAĞ Hatice KARAER
		6	REHBER ÖĞRETMENLERİN EĞİTİM ÖĞRETİM SÜRECİNDE YAŞADIKLARI SORUNLAR: 6 ŞUBAT DEPREMİ SONRASI BİR ARAŞTIRMA	Rehber Öğretmen TUBA ORHAN Doç. Dr. AKİF KÖSE
		7	LESSON PLAN AND ACTIVITY EXAMPLES FOR TEACHING THE TOPIC OF HOUSEHOLD WASTE AND RECYCLING USING THE THEORY OF MULTIPLE INTELLIGENCES	Öğr. Gör., Nilay KORKMAZ Prof. Dr., Gamze DOLU
		8	CONTENT ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES ON THE QUANTUM LEARNING MODEL	Öğr. Gör., Nilay KORKMAZ Prof. Dr., Gamze DOLU
		9		

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade	1	STYLE-SEMANTIC SHADES OF FOLK LANGUAGE EXPRESSION IN THE ALIAGA VAHİD'S CREATION	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
		2	DİVAN OF DERVİŞ İBRAHİM VEHBİ EFENDİ	Dr. Öğr. Üyesi Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ
		3	ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ ŞAĞİRD LƏRDƏ TƏBİƏT MƏHƏBBƏT HİSSİNİN AŞILANMASI YOLLARI	Aynur Vüqar qızı İbrahimli
		4	THE TRACES OF LOCALIZATION IN GHAZALS OF THE SEVENTEENTH CENTURY POET NÂZİKİ	Dr. İmran TEKELİ
		5		

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Doç. Dr. Tolga YEŞİL	1	MARKA NEFRETİNİ EĞİTİM ORTADAN KALDIRIR MI?	Prof. Dr., NİLSUN SARIYER Lisans Öğrencisi, MELİSA UYSAL
		2	TEDARİK ZİNCİRİ VE LOJİSTİK FAALİYETLERDE ENDÜSTRİ 4.0 UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör., İBRAHİM ETHEM DAĞDEVİREN Öğr. Gör., ŞAKİR MİRZA
		3	ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKA VE AKILLI TEKNOLOJİ UYGULAMALARINA GENEL BİR BAKIŞ	Öğr. Gör., ŞAKİR MİRZA Öğr. Gör., İBRAHİM ETHEM DAĞDEVİREN
		4	SÜRDÜRÜLEBİLİR REKLAM KAMPANYALARININ TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	SEMA ÇELİKKAYA Doç Dr. NİHAL KOCABAY ŞENER
		5	ORMA FOREST PRODUCTS INTEGRATE INDUSTRY AND TRADE INC.'S COMPARISON WITH BORSA ISTANBUL FOREST PRODUCTS AND FURNITURE MANUFACTURING SECTOR FINANCIAL RATIOS: 2017 - 2022	Doç. Dr. Tolga YEŞİL
		6	GERİLLA PAZARLAMADA SATIN ALMA NİYETİNİ VE AĞIZDAN AĞIZA PAZARLAMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Doktora Öğrencisi, Latif ZEYNALOV Prof. Dr., Salih YILDIZ Doktora Öğrencisi, Hasan NOVRUZOV
		7	THE MEDIATING ROLE OF BRAND IMAGE AND LOYALTY IN THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA MARKETING ACTIVITIES ON PURCHASE INTENTION	Doktora Öğrencisi, Hasan NOVRUZOV Prof. Dr., Salih YILDIZ Doktora Öğrencisi, Latif ZEYNALOV

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Anne-Margré C. Vink	1	REVIEWING THREE YEARS OF MEDICAL RECORDS: POISONING ADMISSIONS AT A CHILDREN'S HOSPITAL IN BENGHAZI, LIBYA	S Bengleil Mudafara
		2	A RESEARCH ON THE IMPACT OF PROLACTIN AND ITS ABERRATIONS ON SEMEN PARAMETERS IN MALE WHITE RATS	Hasan Rizvi
		3	DEXAMETHASONE: EFFECTS ON TESTICULAR FUNCTION	H. Guettaf, Bekkouche Hadj
		4	EXPLORING VMAT ALGORITHMS AND DOSIMETRY: AN INVESTIGATIVE APPROACH	Amone. Taqaddas
		5	ADDRESSING AUTISM SPECTRUM DISORDER: A KEY CHALLENGE IN THE KINGDOM OF SAUDI ARABIA	Rana Zeina, Laila Ayadhi, Bashir Shahid
		6	SEROLOGICAL IGG TESTING FOR DIAGNOSIS OF DIET-INDUCED CONDITIONS AND EFFICACY MONITORING IN CANINES	Anne-Margré C. Vink
		7	GENETIC VARIABILITY AND HAPLOTYPE ANALYSIS OF THE ORGANIC CATION TRANSPORTER 1 GENE IN THE ZULU POPULATION OF SOUTH AFRICA	N. Hoosain, Modela Du Plessis, Minao. Benjeddou
		8	EFFECTS OF LOWER BODY POSITIVE PRESSURE TRAINING ON BODY COMPOSITION IN OBESE CHILDREN	Basant Refay, Nabeel T. Faiad

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224				
17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Emilia Tanaka,	1	DEVELOPMENT AND VALIDATION OF AN AERODYNAMIC MODEL FOR THE HORIZONTAL STABILIZER OF THE CESSNA CITATION X USING OPENVSP AND DIGITAL DATCOM TECHNIQUES	Dr. Emilia Tanaka, Dr. Hiroshi Nakano, Dr. Samuel Okafor
		2	ENHANCING ADS-B SECURITY THROUGH HYBRID PAM-PSK MODULATION TECHNIQUES	S. Chen, R. Takahashi, L. Zhang, H. Nguyen, M. Kim, J. Zhang
		3	AN ANALYTICAL EXAMINATION OF AIR COOLING SYSTEMS UTILIZING THERMAL EJECTORS WITH VARIABLE GENERATOR PRESSURES	Sofia Torres, Akio Nakamura
		4	IMPACT OF PRIMARY STREAM PRESSURE VARIATIONS ON EJECTOR REFRIGERATION SYSTEM EFFICIENCY: A NUMERICAL APPROACH	Maria Silva, Hiroshi Tanaka, Carlos Martinez, Anil Kumar
		5	TIME-DOMAIN ANALYSIS OF SURFACE-MOUNTED WAVE ENERGY CONVERTER DYNAMICS	Akira Tanaka, Hanae Yamamoto, Li Wei
		6	NUMERICAL ANALYSIS OF A SURFACE-GLIDING WAVE ENERGY CONVERTER'S PERFORMANCE AND DYNAMICS	Li Wei, Zhang Qiang, Wu Ming,
		7	ENHANCED SINGLE SWITCH HIGH STEP-UP DC/DC CONVERTER WITH ZERO CURRENT SWITCHING	Li Wei, Chen Ming, Aria Elmi, and Jorge Silva

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Carla Rodriguez	1	DEVELOPMENT AND EVALUATION OF AN ELECTROTHERMAL SYMMETRICAL MICROGRIPPER FOR PRECISION MANIPULATION	Dr. Emil Weber, Prof. Dr. Carla Rodriguez
		2	OPTIMAL PID CONTROL DESIGN FOR A 3-DOF HELICOPTER USING LQR METHOD	Dr. Elena Rossi,
		3	ADAPTIVE FUZZY PID CONTROL FOR SHUNT ACTIVE POWER FILTERS USING THE D-Q-O REFERENCE FRAME TECHNIQUE	Isabelle Dupont, Michael Sommer
		4	EYE-CONTROLLED WHEELCHAIR SYSTEM USING MICROCONTROLLER TECHNOLOGY	Maria Gonzalez, Luca Bianchi, Sophie Dubois, Andreas Müller, Elena Schmidt
		5	AFFORDABLE SURFACE ELECTROMYOGRAPHIC SIGNAL AMPLIFIER USING ARDUINO MICROCONTROLLER	Anya Petrov, Viktor Ivanov, Elena Smirnova
		6	ADVANCED CONTROL OF SINGLE-PHASE PWM INVERTERS WITH M68HC11E MICROCONTROLLER INTEGRATION	Maria L. Santos,
		7	OPTIMAL PID CONTROLLER DESIGN FOR LOAD FREQUENCY CONTROL USING GENETIC ALGORITHMS	A. Ribeiro, L. Silva

KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES KARADENİZ 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES AUGUST 16 - 18, 2024 BARTIN Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224 17 Ağustos / August 17, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Marco Rossi,	1	ADVANCED TECHNIQUES IN MECHANICAL AND MECHATRONICS ENGINEERING: INNOVATIONS AND APPLICATIONS	Dr. Laura Klein Prof. Dr. Marco Rossi,
		2	ADVANCED SIMULATION AND DYNAMIC ANALYSIS OF INTELLIGENT SKID-STEERING VEHICLES USING TRUCKSIM AND SIMULINK	Arnaud Dubois, Isabella Rossi, Liam O'Connor, Markus Schneider
		3	INVESTIGATING THE ONSET OF IRONING IN MONO-DIAMETER WELL CASING EXPANSION	A. Smith, L. García, M. Bellamy
		4	ADVANCING INDOOR DRONE TECHNOLOGY FOR CREATIVE SECTOR APPLICATIONS	Dr. Lena Huber, Prof. Marco Schmidt, Dr. Adam Turner
		5	EMOTION-AWARE ROBOTICS: ASSESSING AUTOMATIC EMOTION RECOGNITION TECHNIQUES ON A HUMANOID ROBOT FOR ENHANCED EMOTIONAL INTELLIGENCE	Elena Schmidt, Marco Russo
		6	ENHANCING EMOTIONAL INTELLIGENCE IN HUMANOID ROBOTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF AUTOMATIC EMOTION RECOGNITION TECHNIQUES	Matthias Weber, Clara Fischer, Lena Braun
		7	Automated Landmark Selection via Feature Clustering for Visual Navigation in Unmanned Aerial Vehicles	Ahmed Al-Mansoori, Elena Rodriguez
		8	EVALUATING LEAN MANUFACTURING IMPACTS: CREATION OF A STRUCTURAL MEASUREMENT MODEL	Maria Schmidt, Thomas Isabelle

Contents

ÖZEL EĞİTİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİ VE ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN MERHAMET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	1
OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN BİLGİSAYAR OYUNLARI TUTUMLARININ İNCELENMESİ	15
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN TEKNOLOJİ KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞ VE UYGULAMALARI	30
EKONOMİK AÇIDAN DEZAVANTAJLI OKULLARDA SINIF YÖNETİMİ İLE İLGİLİ YAŞANAN ZORLUKLAR	43
2020 AVRUPA FUTBOL ŞAMPİYONASINDAKİ HÜCUM VARYASYONLARININ ANALİZİ.....	51
2021 COPA AMÉRICA'DAKİ SAVUNMA YERLEŞİMLERİNİN ANALİZİ.....	57
ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNDE ETİK: BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	63
STRATEGIC LEADERSHIP AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN ALGERIAN SMES	76
TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL KAYGI ve TUTUMLARI ile AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	89
KABİN EKİPLERİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DAVRANIŞLARININ KUŞAKLARA GÖRE DEĞİŞİMİ: Y ve Z KUŞAKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	111
KAMU SERMAYELİ BANKALARIN FİNANSAL İSTİKRARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	119
İŞİNİN YAŞAMINI ESİR ALMASINA DİRENERLERİN TEPKİSİ: SESSİZ İSTİFA	129
ŞEYH GÂLİB'İN HÜSN Ü AŞK MESNEVİSİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET	138
TOCQUEVILLE'NİN AMERİKA'DAKİ KAMU YÖNETİMİ DÜZENİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	146
GÖÇÜN ÇOK BOYUTLU ANALİZİ VE DEVLET KURUMLARIN ENTEGRASYON	153
GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN İTİCİ VE ÇEKİCİ GÜÇLER EKSENİNDE ANALİZİ	163
MONTESQUIEU'NÜN TOPLUMSAL GÖRÜŞLERİ.....	173
BİR OLGU, DUYUM VEYA DUYGU OLARAK ACI: ANLAM DÜNYASINA DAİR FELSEFİ BİR ARAŞTIRMA ...	179
İSLAM'DA KADIN HAKLARI.....	188
VERİ EMPERYALİZMİ: YENİ DÜNYA DÜZENİNDE SÖMÜRÜNÜN SON SÜRÜMÜ/MÜ?	193
TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ ŞİDDET ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ.....	207
HEYDƏR ƏLİYEV DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİ HAQQINDA.....	220
SURİYELİ GÖÇMENLERİN SOSYAL ENTEGRASYONU ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA SAMSUN ÖRNEĞİ ..	227
WORKING LIFE PROBLEMS OF MOTOR COURIERS: THE CASE OF ANKARA.....	241
ÖZEL GEREKSİNİMLİLERE YÖNELİK ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDEKİ KAPSAYICI EĞİTİM ÇALIŞMALARI	252
ULUSAL MEDİKAL KURTARMA EKİBİ (UMKE) PERSONELLERİNİN AFETLERE HAZIRLIK ALGILARININ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	265

SAFRANBOLU'DA KAYBOLAN KÜLTÜREL MİRAS ESERLERİ: 69. ALAY BİNALARI	281
GİRESUN GASTRONOMİSİNE YÖNELİK YAPILAN BİR SWOT ANALİZİ	293
MEDİKAL TURİZMİN TÜRKİYE İNCELEMESİ.....	309
BİR KÜLTÜREL DEĞER OLARAK AŞURE GELENEĞİ	322
ÇAYKARA MUTFAĞINDA BİR BAHARAT: ZAGODA	328
TRABZON MUTFAĞINDA SERANDER VE KULLANIMI	334
BOŞANMIŞ TEK EBEVEYN KADINLARDAKİ EBEVEYN TÜKENMİŞLİĞİ.....	340
SABIR VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	356
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI	361
KISA BENLİK BELİRGİNLİĞİ ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI	374
ARDAHAN İLİNİN AGROTURİZM BAKIMINDAN İNCELENMESİ.....	381
ULUSLARARASI HİSSE SENEDİ PORTFÖY YATIRIMLARININ COĞRAFİ DAĞILIMI: 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ VE COVID-19 KRİZİ PERSPEKTİFİ	394
ENERJİ FİYATLARI BELİRSİZLİĞİNİN YENİ SANAYİLEŞMİŞ ÜLKELERİN	409
HİSSE SENEDİ PİYASASININ OYNAKLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	409
YATIRIM STRATEJİLERİNDE F SKOR PUSULASI	425
DEVELOPMENT OF MACROECONOMIC INDICATORS IN THE TURKIYE ECONOMY: AN EVALUATION ON THE POST-COVID-19 PERIOD	450
THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT, PATENTS, AND MEDIUM-HIGH TECHNOLOGY EXPORTS ON ENVIRONMENTAL QUALITY UNDER THE EKC HYPOTHESIS.....	464
TÜRK SİYASETİNDE KUTUPLAŞMA: MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETLERİ	478
TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMADA ÖRGÜTLENME	492
TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMADA ÖRGÜTLENME	500
ARAPGİR GÜLTEKİN KONAĞI'NIN PLAN MİMARİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİNİN ANALİZİ.....	508
ARAPGİR KAŞKAL KONAĞI'NIN TASARIM TEKNİK VE ESTETİK ÖZELLİKLERİ	523
TÜRK TİYATRO SEYİRCİSİ VE ZAMAN ALGISI	539
KÜLTÜR VE TİYATRO SEYİRCİSİ	554
KONYA TARİHİ SULAMA SİSTEMİ ve TARİHİ SULAMA YAPILARINDAN ÖRNEKLER.....	568
THE INFLUENCE OF PHOTOGRAPHS' PERSPECTIVE ON SHIFTING AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY PERSPECTIVE.....	586
DOĞAL AFETLER VE KADER İLİŞKİSİ	595
EFFÂK KAVRAMININ TEFSİRLERDEKİ ANLAM ÇERÇEVESİ	605
SEMÂNÎ'NİN FATİHA SURESİ TEFSİRİNE BİR BAKIŞ	613

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA GÜÇLÜ BİR KADIN: ALTUNCAN HATUN	623
EFSANELER ŞEHİRİ TRUVA'YI (ÇANAKKALE, TÜRKİYE) ORYANTİRİNG İLE TANIMAK	634
KÜLTÜR MİRASI FARKINDALIĞINA FARKLI BİR BAKIŞ AÇISI:	650
ASSOS ANTİK KENT ORYANTİRİNGİ (ÇANAKKALE, TÜRKİYE).....	650
ÇOCUK HAKLARINA MULTİSİPLİNER BİR YAKLAŞIM: DEVLET ÜNİVERSİTELERİ BÜNYESİNDEKİ SINIF ÖĞRETMENLİĞİ.....	664
İNSAN HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİNDE AKADEMİK DÜZENLEMELERİN VE MERKEZİ SINAV KONULARININ YERİ VE ÖNEMİ	670
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMI ÜZERİNE BİR METAFOR ÇALIŞMASI.....	678
ÖĞRETİM ELEMANLARININ MONTESSORI YÖNTEMİNİN ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ VE UYGULAMALARI	688
İLKOKUL MATEMATİK DERSİNE YÖNELİK YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ (2022-2024)706	
FEN BİLİMLERİ DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	717
ÇOKLU ZEKA KURAMI İLE EVSEL ATIKLAR VE GERİ DÖNÜŞÜM KONUSUNUN ÖĞRETİLMESİNE AİT DERS PLANI VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ.....	733
KUANTUM ÖĞRENME MODELİNİ KONU ALAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ	745
ƏLİAĞA VAHİDİN YARADICILIĞINDA XALQ DANIŞIQ DİLİ İFADƏLƏRİNİN	760
ÜSLUBİ-SEMANTİK ÇALARLARI	760
ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKA VE AKILLI TEKNOLOJİ UYGULAMALARINA GENEL BİR BAKIŞ..	776
TEDARİK ZİNCİRİ VE LOJİSTİK FAALİYETLERDE ENDÜSTRİ 4.0 UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	786
ORMA FOREST PRODUCTS INTEGRE INDUSTRY AND TRADE INC.'S COMPARISON WITH BORSA İSTANBUL FOREST PRODUCTS AND FURNITURE MANUFACTURING SECTOR FINANCIAL RATIOS: 2017 - 2022.....	797
GERİLLA PAZARLAMADA SATIN ALMA NİYETİNİ VE AĞIZDAN AĞIZA PAZARLAMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	811
THE MEDIATING ROLE OF BRAND IMAGE AND LOYALTY IN THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA MARKETING ACTIVITIES ON PURCHASE INTENTION	819
SAHNE KOSTÜMÜNÜN UYGULAMA GEREKLİLİKLERİ	828
SAHNE TASARIMINDA DEKORSAL FON KULLANIMI.....	846

ÖZEL EĞİTİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİ VE ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN MERHAMET DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. RAMAZAN SAK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
0000-0002-7504-9429

OSMAN ALİ GÜNGÖR
Millî Eğitim Bakanlığı
0009-0006-2994-8278

ÖZET

Bu araştırmada özel eğitim kurumlarında çalışan okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin farklı sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseninde tasarlanan çalışmada, araştırmanın örneklemini 2022-2023 eğitim öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim kurumlarında çalışan 189 okul öncesi öğretmeni ve 211 özel eğitim öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak için araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyo-demografik soruların yer aldığı “Kişisel Bilgi Formu” ile Nas ve Sak (2022) tarafından geliştirilen “Yetişkin Merhamet Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma verileri, IBM SPSS Statistics 26 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenlerin grupları arasında anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için Kruskal Wallis-H ve Mann-Whitney U testleri kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda araştırmaya katılan öğretmenlerin branş, cinsiyet, yaş, çalışılan kademe ve yaşanan yerleşim yeri değişkenlerine göre merhamet düzeylerinin anlamlı farklılıklar göstermediği saptanmıştır. Katılımcıların medeni durumlarına göre merhamet düzeylerine bakıldığında evli olanların merhamet düzeylerinin bekar olanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin merhamet düzeyleri mesleki kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. Mesleki kıdemi 0-5 yıl olan öğretmenlerin merhamet düzeylerinin, mesleki kıdemi 6-10 yıl ile mesleki kıdemi 16 ve üzeri yıl olan öğretmenlerin merhamet düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: okul öncesi öğretmeni, özel eğitim öğretmeni, merhamet.

EXAMINATION OF COMPASSION LEVELS OF PRESCHOOL TEACHERS AND SPECIAL EDUCATION TEACHERS WORKING IN SPECIAL EDUCATION INSTITUTIONS

ABSTRACT

In current study, it was aimed to examine the compassion levels of preschool teachers and special education teachers working in special education institutions in terms of different socio-

demographic variables. In the study, which was designed in a survey design, which is one of the quantitative research methods, the sample of the research consists of 189 preschool teachers and 211 special education teachers working in special education institutions affiliated to the Ministry of National Education in the 2022-2023 academic year. In order to collect data in the research, the "Personal Information Form" which includes socio-demographic questions prepared by the researchers and the "Adult Compassion Scale" developed by Nas and Sak (2022) were used. Research data were analyzed using the IBM SPSS Statistics 26 program. Kruskal Wallis-H and Mann-Whitney U tests were used to determine whether there was a significant difference between the groups of variables. As a result of the analysis, it was determined that the compassion levels of the teachers did not show significant differences according to the variables of branch, gender, age, level of employment and place of residence. Considering the compassion levels of the participants according to their marital status, it was determined that the married teachers had higher compassion levels than the single teachers. The compassion levels of the teachers participating in the research showed a significant difference according to their professional seniority. It was determined that the compassion levels of teachers with 0-5 years of professional seniority were statistically significantly lower than the levels of compassion of teachers with 6-10 years of professional seniority and 16 years or more of professional seniority.

Keywords: preschool teacher, special education teacher, compassion.

1. GİRİŞ

Merhamet, bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma duygusu şeklinde tanımlanmakla birlikte Arapça kökenli bir kelime olduğu belirtilmiştir (TDK, 2022). Merhamet, başka bireylerin yaşadıkları zor ve acı durumların anlaşılması, empati kurularak onların acılarını hafifletme arzusunda bulunulması (Polat, 2017), başkasının sıkıntısına ortak olma, derdini paylaşma, şefkat gösterme ve onunla hemhal olma (Avşaroğlu, 2019), acısını hafifleterek anlamlandırma süreci (Dutton ve diğerleri, 2014), yardımseverliğe dönüşme potansiyeli taşıyan davranışlar bütünü (Orhan ve Doğan, 2021) olarak tanımlanmaktadır.

Merhamet kavramının tanımı ve literatürde yapılan çalışmalar göz önüne alındığında merhametin eğitim, sağlık, insan ilişkileri ve aile yapısı içerisinde önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Merhametin birey ve toplum yaşamının iyileştirilmesinde hayati bir rolü olduğu, merhametli bireylerin oluşturduğu toplumlarda yardımlaşma, dayanışma ve milli birlik ve beraberliğin daha kolay sağlandığı söylenebilir. Dolayısıyla merhametin toplumda yaygınlaşması için merhametin eğitim kurumlarında erken yaştan itibaren öğretmen ve öğrencilerin yaşantısında yer alması arzu edilen bir durumdur.

Öğrencilerin davranış biçimleri ile onların eğitim yaşantıları arasında duygusal bağ kurulmasında öğretmenlik mesleği önemli bir yere sahiptir. Öğretmenler, öğrencilere şefkatle yaklaşarak, öğrenciler için sevecen ve güvenli bir ortam hazırlayarak ve ardından tüm olumlu duygularını onlara taşıyarak, eğitimin daha sevgi dolu, saygılı ve bilinçli bir ortamda sunulmasına destek olmaktadır (Varol, 2020). Eğitim verenin çocuklara merhametle

yaklaşması, çocuklarda güven duygusunu desteklemektedir. Öğrenciler ev ortamında aile üyelerinin davranışlarını taklit ederken, sınıf ortamında da öğretmenin davranışlarını gözlemleyerek, model alarak öğrenme davranışları göstermektedirler. Bu durumda merhameti öğrenmenin yollarından biri de örnek almaktır. Eğitimcilerin merhametli olmaları ve öğrencilere merhametli davranmaları, öğrencilerinin merhamet kavramını öğrenmeleri için destekleyici bir ortam oluşturmaktadır. Eğitimcilerin şefkatli davranışları bu konuda oldukça önemli bir yere sahiptir (Varol, 2020).

Başta çocuklar olmak üzere her birey sevgi, saygı, şefkat ve merhamet görmeyi hak etmektedir. Gün geçtikçe mekanikleşen ve bireyselleşen dünyada insani değerlerin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Günümüzde özel gereksinimli bireylere sunulan hizmetlerin niteliğinin artmasında öğretmenlerin merhametli olmaları oldukça önemlidir. Son dönemlerde Türkiye’deki okul öncesi eğitim kurumlarının yanı sıra okul öncesi özel eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Bağımsız okul öncesi özel eğitim kurumlarıyla birlikte diğer kademelerdeki okulların bünyesindeki özel sınıflarda da okul öncesi öğretmenleri görev almaya başlamıştır. Lisans eğitimleri sırasında sadece bir özel eğitim dersi alan okul öncesi öğretmenlerinden bazılarının özel eğitime yönelik bazı sertifika ve eğitimler aldıkları bilinmektedir. Ancak okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimli çocuklarla çalışırken, bu çocuklara nitelikli bir eğitim hizmetinin sunulmasında aldıkları eğitimin yanı sıra sahip oldukları merhametin de önemli olduğu düşünülmektedir. Alan yazında merhametin iyileştirilebileceği veya merhamet düzeyi düşük olan bireylere yönelik eğitim programlarının ve merhamet odaklı terapilerin merhamet düzeyini artırdığı belirtilmiştir. Bu nedenle özel gereksinimli çocuklar ile çalışan okul öncesi öğretmenleri ile özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin incelenmesinin özel gereksinimli bireylere sunulan hizmet kalitesinin iyileştirilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Son yıllarda okul öncesi öğretmenleri de özel eğitim gereksinimi olan çocuklara hizmet vermeye başlamışlardır. Özel gereksinimi olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklara kıyasla daha fazla merhamete ihtiyaçları olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada özel eğitim kurumlarında çalışan özel eğitim öğretmenleri ile okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin karşılaştırılarak, son zamanlarda alanyazında artan merhamet ile ilgili çalışmalara katkı sunmanın yanı sıra, özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların eğitiminde rol alan öğretmenlerin merhamet düzeyleri konusunda farkındalığa katkı sunulması hedeflenmektedir. Literatüre bakıldığında doğrudan özel eğitim öğretmenleri ve özel eğitim kurumlarında çalışan okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin karşılaştırılarak incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında bu çalışmanın hem okul öncesi öğretmenleri hem de özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeylerini ortaya koyması sebebiyle önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın temel problemi “özel eğitim kurumlarında çalışan okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin incelenmesi” olarak belirlenmiştir.

Alt problemler

1. Okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. Katılımcıların merhamet düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Katılımcıların merhamet düzeyleri medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Katılımcıların merhamet düzeyleri çocuk sahibi olma durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Katılımcıların merhamet düzeyleri yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
6. Katılımcıların merhamet düzeyleri yaşadıkları yerleşim yerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
7. Katılımcıların merhamet düzeyleri mesleki kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
8. Katılımcıların merhamet düzeyleri çalıştıkları kademeye göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama deseni kullanılmıştır. Tarama çalışmaları, geniş insan kitleleri ile yürütülen çalışmalarda katılımcıların özelliklerini ve görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2005).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini özel eğitim kurumlarında çalışan okul öncesi ve özel eğitim öğretmenleri oluşturmaktadır. Belli şartlara göre, belirli bir evrenden seçilmiş, seçilen evreni iyi yansıttığı kabul edilen küçük gruplar “örneklem” olarak tanımlanmaktadır (Çaparlar ve Dönmez, 2016). Bu tanımın ışığında araştırmanın örneklemi özel eğitim kurumlarında çalışan 189 okul öncesi öğretmeni ve 211 özel eğitim öğretmeninden oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

DEĞİŞKENLER	GRUPLAR	N	%
Cinsiyet	Erkek	154	38,5
	Kadın	246	61,5
Yaş	24 ve aşağısı	34	8,5
	25-29	184	46,0
	30-34	98	24,5
	35 ve yukarısı	84	21,0
Yerleşim Yeri	İlçe	170	42,5
	Şehir	93	23,3

Medeni Durum	Büyükşehir	137	34,3
	Bekâr	224	56,0
	Evli	176	44,0
Branş	Okul Öncesi Öğretmeni	189	47,3
	Özel Eğitim Öğretmeni	211	52,8
Kıdem	0-5 yıl	227	56,8
	6-10 yıl	111	27,8
	11-15 yıl	36	9,0
	16 ve üzeri yıl	26	6,5
Çalışılan Kademe	Anasınıfı/Anaokulu	194	48,5
	1. Kademe	71	17,8
	2. Kademe	76	19,0
	3. Kademe	59	14,8
Çocuğu Olan	Var	129	32,3
	Yok	271	67,8

Çalışmaya katılan öğretmenlerin (n=400) demografik özellikleri incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin 154'ü erkek (%38,5), 246'sı kadındır (%61,5). Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında; 24 ve aşağısı yaşında olan 34 kişi (%8,5), 25-29 yaş aralığında olan 184 kişi (%46), 30-34 yaş aralığında 98 kişi (%24,5) ve 35 yaş ve üstü aralığında 84 kişinin (%21) olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların yaşadıkları yerleşim yeri özelliklerine bakıldığında ise; ilçede yaşayan 170 kişi (%42), şehirde yaşayan 93 kişi (%23,3) ve büyük şehirde yaşayan 137 kişidir (%34,3). Medeni duruma bakıldığında 224 kişinin (%56) bekâr, 176 kişinin (%44,0) ise evli olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların 189'u (%47,3) okul öncesi öğretmeni, 211'i (%52,8) özel eğitim öğretmenidir. Mesleki kıdeme göre bakıldığında; kıdemi 0-5 yıl olan 227 kişi (%54,8), kıdemi 6-10 yıl olan 111 kişi (27,8), kıdemi 11-15 yıl olan 36 kişi (%9), ve kıdemi 16 yıl ve üzeri olan 26 öğretmenin çalışmaya katıldığı görülmektedir. Çalışmaya katılan öğretmenlerden 194'ü (%48,5) anasınıfı/anaokulunda, 71'i (%17,8) 1. kademede, 76'sı (%19) 2. kademede ve 59'u (%14,8) da 3. kademede görev yaptıklarını belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan öğretmenlerden 129'unun (%32,3) çocuk sahibi olduğu, 271'inin (%67,8) ise çocuk sahibi olmadığı tespit edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılan yetişkin merhamet ölçeği ve kişisel bilgi formu özel eğitim kurumlarında çalışan psikolojik danışmanlar ve okul müdürlükleri aracılığıyla katılımcılara ulaştırılmıştır. Katılımcılar formu online olarak Google formlar üzerinden yanıtlamışlardır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada verilerin toplanması amacıyla Nas ve Sak (2022) tarafından geliştirilen Yetişkin Merhamet Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Yetişkin Merhamet Ölçeği: Literatürde yurt dışında geliştirilen merhamet düzeyini ölçen çeşitli ölçme araçları mevcut iken, Türkiye'de bu amaçla geliştirilmiş bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bu eksikliği gidermek amacıyla geliştirilen bu ölçme aracının geliştirilme aşamasında katılımcılarını 18 yaş üstü 808 yetişkin oluşturmuştur. Yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi neticesinde 20 maddenin dört faktör (Davranışsal Merhamet, Duygusal Merhamet, Bilişsel Merhamet, Motivasyonel Merhamet) altında toplandığı ve bu dört alt boyutlu yapının toplam varyansın %64,95'ini açıkladığı anlaşılmıştır. Ayrıca dört faktörlü yapının Doğrulayıcı Faktör Analiziyle test edilmesi sonucunda saptanan uyum değerlerinin ($\chi^2/sd= 2.291$; RMSEA=.057, RMR=.024, IFI=.95, CFI=.95, NFI=.92, RFI=.90, GFI=.91, AGFI=.89, SRMR=.060) iyi uyum gösterdikleri saptanmıştır. Geliştirilen ölçeğin iç tutarlılık katsayısı alt boyutlarda; Davranışsal Merhamet için .90, Duygusal Merhamet için .83, Bilişsel Merhamet için .81, ve Motivasyonel Merhamet için .85 olarak hesaplanmış olup, ölçeğin toplamı için .92 olarak belirlenmiştir. Sonuç itibarıyla, yetişkinlerin merhamet düzeylerini belirlemek amacıyla hazırlanıp geliştirilen Yetişkin Merhamet Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirtilmiştir (Nas ve Sak, 2022).

Kişisel Bilgi Formu: Bu bilgi formunun içeriğinde araştırmaya katılan özel eğitim ve okul öncesi öğretmenlerinin cevaplandırması için sosyo-demografik sorulara yer verilmiştir. Form araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics 26 programı kullanılmıştır. Veri analizine başlanmadan önce veri toplama araçlarının uygun doldurulma durumları karşılaştırılmıştır. Uygun doldurulmayan ölçekler veri analizi dışında bırakılmış ve 400 katılımcıdan elde edilen veriler analize dahil edilmiştir. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin demografik özelliklerini belirlemek için frekans analizi yapılmıştır. Veri analizinde parametrik mi yoksa non-parametrik testlerin mi kullanılacağına karar vermek için verinin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Normal dağılım için basıklık ve çarpıklık değerleri ile Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları incelenmiştir. Kolmogorov-Smirnov normallik testi neticesinde Yetişkin Merhamet Ölçeğinden elde edilen toplam puanların normal dağılmadığı görülmüştür. Bu sebeple kişisel bilgi formundan elde edilen demografik özelliklere göre katılımcıların merhamet düzeylerini karşılaştırmak için parametrik olmayan Kruskal-Wallis H ve Mann-Whitney U testleri kullanılmıştır.

3. SONUÇLAR

Bu bölümde okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerine uygulanan demografik bilgilerin yer aldığı kişisel bilgi formunun ve yetişkin merhamet ölçeğinin uygulanmasından elde edilen verilere ilişkin bulgular ve yorumları yer almaktadır.

3.1. Normallik Testine İlişkin Bulgular

Okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeylerini karşılaştırmaya yönelik yetişkin merhamet ölçeğinin toplam merhamet puanlarına göre normallik testi sonuçlarına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2

Okul Öncesi Öğretmenleri ve Özel Eğitim Öğretmenlerine Uygulanan Yetişkin Merhamet Ölçeğinin Toplam Puanının Normallik Testine İlişkin Bulguları

Yetişkin Merhamet Ölçeği	Kolmogorov-Smirnov	
	N	P
Ölçeğin Genel Toplamı	400	0.000*

*P<0.05

Araştırma kapsamında katılımcı sayısının 50'den fazla olması göz önüne alındığında (N=400), verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini kontrol etmek için Kolmogorov-smirnov testi kullanılmıştır. Tablo 2'de görüldüğü üzere ölçeğin genelinden elde edilen puanın (P<0.05) normal dağılım göstermediği saptanmıştır. Buradan hareketle verilerin analizinde ikiden fazla gruptan oluşan değişkenler için Kruskal-Wallis H, iki gruptan oluşan değişkenler için ise Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

3.2. Alt Problemlere İlişkin Bulgular

Okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Tablo 3

Okul Öncesi Öğretmenleri ve Özel Eğitim Öğretmenlerinin Branşlarına Göre Merhamet Düzeylerinin Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Yetişkin Merhamet Ölçeği	Branş	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Ölçeğin genel toplam puanları	Okul Öncesi Öğrt.	189	189,98	41777	17950	,084
	Özel Eğitim Öğrt.	211	209,93	38423		

Özel eğitim kurumlarında çalışan okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin branşlarına göre merhamet düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Mann-Whitney U testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 3'deki bulgular incelendiğinde; okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeyleri arasındaki farkın branşlara göre anlamlı olmadığı (U=17950, P>.05) bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle katılımcıların merhamet düzeyleri onların branşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Katılımcıların merhamet düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 4

Katılımcıların Merhamet Düzeylerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Yetişkin Merhamet Ölçeği	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Ölçeğin genel toplam puanları	Erkek	154	192,02	29571	17636	,245
	Kadın	246	205,81	50628		
Toplam		400				

Tablo 4’de yer alan Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde erkek öğretmenlerin merhamet düzeylerinin sıra ortalamaları 192,02 iken, kadın öğretmenlerinin sıra ortalamaları 205,81 olarak bulunmuştur. Katılımcıların merhamet düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine bakıldığında ise, aradaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır (U=17636, $p>.05$). Diğer bir ifadeyle cinsiyetin, öğretmenlerin merhamet düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

Katılımcıların merhamet düzeyleri medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 5

Katılımcıların Merhamet Düzeylerinin Medeni Durumlarına Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Yetişkin Merhamet Ölçeği	Medeni Durum	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
Ölçeğin genel toplam puanları	Bekar	224	186,5	41777	16577	,006*
	Evli	176	218,31	38423		

* $P<0.05$

Tablo 5’de yer alan Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde bekâr öğretmenlerin merhamet düzeylerinin sıra ortalamaları 186,5 iken, evli öğretmenlerin merhamet düzeylerinin sıra ortalamaları 218,31 olarak bulunmuştur. Katılımcıların merhamet düzeylerinin medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Başka bir deyişle evli olan öğretmenlerin merhamet düzeyleri bekar olan öğretmenlerin merhamet düzeylerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların merhamet düzeyleri çocuk sahibi olma durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 6

Katılımcıların Merhamet Düzeylerinin Çocuk Sahibi Olma Değişkenine Göre Karşılaştırıldığı Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Yetişkin Merhamet Ölçeği	Çocuğu Olan	N	Sıra Ort.	Sıra Toplamı	U	p
	Evet	129	213,59	27553	15790	,118

Ölçeğin genel toplam puanları	Hayır	271	194,27	52646
Toplam		400		

Tablo 6’da yer alan Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde çocuğu olan öğretmenlerin merhamet düzeylerinin sıra ortalamaları 213,59 iken, çocuğu olmayan öğretmenlerin merhamet düzeylerinin sıra ortalamaları 194,27 olarak bulunmuştur. Çocuk sahibi olmanın öğretmenlerin merhamet düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı incelendiğinde ise ($U=15790$, $p>.05$) aradaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır. Başka bir deyişle çocuk sahibi olma durumunun öğretmenlerin merhamet düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir.

Katılımcıların merhamet düzeyleri yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 7

Okul Öncesi Öğretmenleri ve Özel Eğitim Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Yetişkin Merhamet Ölçeği	Yaş	N	Sıra Ort.	sd	X ²	P	İkili Karşılaştırmalar
Ölçeğin Genel Toplamı	24 ve aşağısı	34	194,34	3	5,275	,153	
	25-29	184	187,44				
	30-34	98	214,09				
	35 ve yukarısı	84	215,75				
Toplam		400					

Çalışmaya katılan öğretmenlerin merhamet düzeylerinin yaşlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 7’deki verilere göre, katılımcıların merhamet düzeyleri yaşlarına göre anlamlı bir farklılık [$X^2(sd=3, n=400)=5,275, p>.05$] göstermemiştir.

Katılımcıların merhamet düzeyleri yaşadıkları yerleşim yerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 8

Çalışmaya Katılan Öğretmenlerinin Merhamet Düzeylerinin Yerleşim Yeri Değişkenine Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Yetişkin Merhamet Ölçeği	Yerleşim yeri	N	Sıra Ort.	sd	X ²	P	İkili Karşılaştırmalar
	İlçe	170	196,83	2	2,845	,241	

Ölçeğin Genel Toplamı	Şehir	93	188,47
	Büyükşehir	137	213,22
Toplam		400	

Tablo 8’de okul öncesi öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin yaşadıkları yerleşim yerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelendiği Kruskal Wallis-H testi sonuçları incelendiğinde, öğretmenlerin merhamet düzeyleri, yaşadıkları yerleşim yerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [$X^2(sd=2, n=400)=2,845, p>.05$]. Başka bir deyişle katılımcıların merhamet düzeyleri, yaşadıkları yerleşim yerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Katılımcıların merhamet düzeyleri mesleki kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 9

Çalışmaya Katılan Öğretmenlerin Merhamet Düzeylerinin Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Yetişkin Merhamet Ölçeği	Mesleki Kıdem	N	Sıra Ort.	Sd	X ²	P	İkili Karşılaştırmalar
Ölçeğin Genel Toplamı	a. 0-5 yıl	227	187,70	3	7,987	.046*	a. ve b. Grup arasında b lehine a. ve d. Grup arasında d lehine
	b. 6-10 yıl	111	215,31				
	c. 11-15 yıl	36	205,83				
	d.16 ve ≥	26	241,60				
Toplam		400					

*P<0.05

Tablo 9’ da çalışmaya katılan öğretmenlerin merhamet düzeylerinin mesleki kıdemlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis-H testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Test sonuçları göz önüne alındığında çalışmaya katılan öğretmenlerin merhamet düzeylerinin mesleki kıdemine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği [$X^2(sd=3, n=400)=7,987, p<.05$] tespit edilmiştir. Mesleki kıdemi 0-5 yıl olan öğretmenlerin merhamet düzeylerinin, mesleki kıdemi 6-10 yıl ve mesleki kıdemi 16 ve üzeri yıl olan öğretmenlerin merhamet düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların merhamet düzeyleri çalıştıkları kademe göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 10

Katılımcıların Merhamet Düzeylerinin Çalışılan Kademe Değişkenine Göre Karşılaştırıldığı Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Yetişkin Merhamet Ölçeği	Çalışılan kademe	N	Sıra Ort.	Sd	X ²	P	İkili Karşılaştırmalar
Ölçeğin Genel Toplamı	Anasınıfı/Anaokulu/	194	188,19	3	7,773	,051	
	1.kademe	71	197,01				
	2.kademe	76	231,24				
	3.kademe	59	205,57				
Toplam		400					

Tablo 10’da katılımcıların merhamet düzeylerinin çalışılan kademeye göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis-H testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde katılımcıların merhamet düzeylerinin çalıştıkları kademeye göre anlamlı bir farklılık göstermediği [$X^2(sd=3, n=400)=7,773, p>.05$] saptanmıştır. Başka bir deyişle çalışmaya katılan öğretmenlerin merhamet düzeyleri, çalıştıkları kademelere göre anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın ana problemi olan özel eğitim kurumlarında çalışan okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri ve özel eğitim öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin karşılaştırıldığı bulgular neticesinde, iki branşın öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin birbirinden anlamlı şekilde farklılaşmadığı belirlenmiştir. Alanyazına bakıldığında bu iki branşın merhamet düzeylerinin incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aydemir (2018) tarafından yapılan çalışmada farklı branşlardan öğretmenlerin merhamet düzeyleri karşılaştırılmış ve branşa göre merhamet düzeylerinin anlamlı farklılıklar göstermesinin sebebi olarak öğretmenlerin aldıkları eğitim, iletişim süreçleri ve ders içi sosyal paylaşım ile ilişkili olabileceği belirtilmiştir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin etkileşimde bulunduğu öğrenci profili, görev ve sorumlulukların benzer olması ve çalışma koşulları göz önüne alındığında özel eğitim öğretmenleri ve özel eğitim kurumlarında çalışan okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin benzer olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda cinsiyet değişkenine göre çalışmanın katılımcılarının merhamet düzeylerinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Alanyazında bu sonuç Erdoğan (2017) tarafından yapılan çalışmanın bulgularıyla desteklenmekle birlikte genellikle kadınların merhamet düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu ortaya koyan araştırmalar göze çarpmaktadır. Nas ve diğerleri (2021) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada kız öğrencilerin merhamet puanlarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu saptanmıştır. Çapan (2019) tarafından üniversite öğrencilerinin katılımıyla yapılan çalışmada da erkek öğrencilerin merhamet puanlarının kız öğrencilere göre anlamlı şekilde düşük olduğu belirtilmektedir. Aydemir (2018) tarafından öğretmenlerin katılımıyla yapılan çalışmada kadın öğretmenlerin merhamet düzeylerinin erkek öğretmenlerin merhamet düzeylerinden anlamlı şekilde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada katılımcıların özel gereksinimli çocuklara eğitim veriyor olmaları, çalışma koşulları, görev ve sorumlulukların

benzer olması ve öğretmenlerin benzer eğitimleri almış olmaları sebebiyle kadın ve erkek öğretmenlerin merhamet düzeylerinde anlamlı bir farklılık olmadığı düşünülmektedir.

Öğretmenlerin merhamet düzeylerinin medeni durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelendiği sonuçlara göre, evli öğretmenlerin merhamet puanlarının bekar öğretmenlere kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Erdoğan (2017) tarafından yetişkinler üzerinde yapılan çalışmada katılımcıların merhamet düzeylerinin medeni durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği belirtilmektedir. Eskimez ve diğerleri (2022) tarafından sağlık çalışanlarının merhamet düzeylerini etkileyen faktörler üzerine yapılan çalışmanın bulguları da medeni durum değişkeninin merhamet düzeyini etkileyen bir faktör olmadığı yönündedir. Evli öğretmenlerin bekar öğretmenlere kıyasla merhamet düzeylerinin daha yüksek çıkmasının sebebi olarak; öğretmenlerin aldıkları eğitim, çalışma koşulları, eşlerine ve çocuklarına diğer meslek gruplarına nazaran daha çok zaman ayırma fırsatlarının bulunmasıyla açıklanabileceği düşünülmektedir.

Öğretmenlerin merhamet düzeyleri çocuk sahibi olma durumlarına göre incelendiğinde, çocuk sahibi olan öğretmenlerle olmayan öğretmenlerin merhamet düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Alanyazına bakıldığında elde edilen bu sonucun Erdoğan (2017) ve Erdoğan'ın (2018) yaptığı çalışmaların bulgularıyla desteklendiği görülmektedir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin mesleğinin doğal bir gereği olarak çocuklarla etkileşim halinde olmaları, çocukları eğitime ve yetiştirme rollerini üstlenmeleri ve aldıkları eğitimin niteliği gibi durumlardan dolayı çocuk sahibi olma durumunun katılımcıların merhamet düzeylerinde bir farklılığa sebep olmadığı düşünülebilir.

Araştırmada öğretmenlerin merhamet düzeylerinin yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bulgulara bakıldığında, katılımcıların merhamet düzeylerinin yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuç, Erdoğan'ın (2017) yetişkinlerin merhamet düzeylerinin yaşa bağlı farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin ortaya koyduğu sonuçlarla örtüşmektedir. Bunun sebebinin çalışmaya katılan öğretmenlerin görev ve sorumluluklarının, etkileşimde buldukları öğrenci gruplarının katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermemesi ve aldıkları mesleki eğitimin benzer olmasıyla açıklanabilir.

Öğretmenlerin merhamet düzeylerinin yaşadıkları yerleşim yerine göre değişiklik gösterip gösterilmediğinin incelendiği sonuçlara bakıldığında, öğretmenlerin merhamet düzeylerinin yaşadıkları yerleşim yerinin büyüklüğüne göre anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Alan yazında öğretmenlerin merhamet düzeylerinin yerleşim yeri değişkenine göre incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma bulgusuna yakın bir çalışma olan İşgör'ün (2017) çalışmasına bakıldığında öğrencilerin ailelerinin yaşadıkları yerleşim yerinin büyüklüğüne göre (ilçe, şehir, büyükşehir) öğrencilerin merhamet düzeylerinin farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Her iki çalışmada da yaşanan yerleşim yeri değişkeninin merhamet düzeyi üzerinde bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur. Bunun sebebinin merhamet duygusunun daha çok yaşanan yerlerden ziyade, yetişme tarzı, insanlarla olan etkileşim ve alınan eğitimle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Mesleki kıdeme göre merhamet düzeyinin farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya koyulduğu bulgulara bakıldığında, öğretmenlerin merhamet düzeylerinin mesleki kıdemlerine göre

farklılaştığı saptanmıştır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde mesleki kıdemi 0-5 yıl olan öğretmenlerin merhamet düzeylerinin, mesleki kıdemi 6-10 yıl ve mesleki kıdemi 16 ve üzeri yıl olan öğretmenlerin merhamet düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin merhamet düzeyleri sonraki yıllara göre daha düşüktür. Alanyazına bakıldığında öğretmenlerin mesleki kıdemleri ve merhamet düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Aydemir (2018) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin merhamet düzeylerinin, mesleğin ilk yıllarında düşük olduğu sonraki yıllarda arttığı, mesleğin son yıllarında ise tekrar yükseldiği ifade edilmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgularda her iki çalışmada da mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin merhamet puanlarının düşük olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin deneyim eksikliği, çocuklarla etkileşimlerinin yeteri kadar olmayışı ve duygusal bağların henüz yeteri kadar kurulamaması olduğu düşünülmektedir.

Özel eğitim öğretmenleri ve özel eğitim kurumlarında çalışan okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeylerinin çalıştıkları kademeye göre farklılaşp farklılaşmadığının incelendiği bulgular sonucunda merhamet düzeylerinin çalışılan kademeye göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Alanyazında doğrudan özel eğitim öğretmenlerinin ve okul öncesi öğretmenlerinin çalıştıkları kademeye göre merhamet düzeylerinin incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Öğretmenlerin görev ve sorumluluklarının benzer olması, aldıkları eğitim ve benzer öğrencilerle olan etkileşimleri gibi faktörlerden dolayı çalışılan kademeye göre merhamet düzeylerinin farklılık göstermediği düşünülmektedir.

Aşağıda araştırma sonuçlarına dayanılarak bazı önerilere yer verilmiştir.

Aktif hizmette bulunan öğretmenlerin merhamet duygusunu geliştirecek hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.

Üniversitelerin eğitim fakültelerinde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının merhamet düzeylerinin geliştirilmesi açısından merhamet eğitim programları geliştirilebilir.

Özel eğitime ihtiyacı olan çocuklara yönelik merhamet duygusunun geliştirilmesi açısından farkındalık eğitimleri verilebilir.

Özel eğitim kurumlarındaki özel gereksinimli çocuklarla çalışan okul öncesi öğretmenlerinin merhamet doyumu ve merhamet yorgunluğu düzeyleri üzerine çalışmalar yapılabilir.

Farklı özel gereksinim gruplarıyla (otizm, zihinsel, bedensel, görme, işitme) çalışan öğretmenlerin merhamet düzeylerinin incelenmesi ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

Bu çalışma nicel araştırma yönteminde tasarlanmıştır. Yapılacak nitel ve karma desen çalışmalarıyla öğretmenlerin merhamet düzeyleri derinlemesine incelenebilir.

Bu çalışmada özel eğitim öğretmenleri ve okul öncesi öğretmenlerinin merhamet düzeyleri karşılaştırılmıştır. Yapılacak başka çalışmalarda farklı branşlardan ve kademelerden öğretmenlerin merhamet düzeyleri karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

Avşaroğlu, S. (2019). Merhamet eğitimi programının üniversite öğrencilerinin merhametli olma düzeylerine etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2484-2500.

Aydemir, B. (2018). *Öğretmenlerdeki merhamet düzeylerinin cinsiyet, kıdem, branş ve algılanan anne-baba tutumlarına göre incelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çapan, M. (2019). *Üniversite öğrencilerinin merhamet ve öz-anlayış düzeylerinin kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

Dutton, J. E., Workman, K. M., & Hardin, A. E. (2014). Compassion at work. *Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav.*, 1(1), 277-304.

Erdoğan, B. (2017). *Yetişkinlerde mutluluğun merhamet ve saldırganlıkla ilişkisinin incelenmesi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erdoğan, S. (2018). *Evli Bireylerin Evlilik Doyumu ve Merhamet Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yüksek Lisans Tezi).

Eskimez, Z., Tosunöz, İ. K., Şişman, H., & Akyüz, S. (2022). Hematoloji ve Onkoloji Hemşirelerinde Merhamet Düzeyi ve İlişkili Faktörler. *Izmir Democracy University Health Sciences Journal*, 5(1), 192-205.

İşgör, İ. Y. (2017). Merhametin öznel iyi oluş üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(2), 425-436.

Nas, E., Sak, R. & Tanhan, F. (2021). Lise öğrencilerinin merhamet düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(231), 305-334.

Nas, E. ve Sak, R. (2022). Yetişkin merhamet ölçeğinin geliştirilmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 535-548.

Orhan, E., & Doğan, A. K. (2021). Pediatri ünitelerinde çalışan hemşirelerin duyarlı sevgi düzeyleri ile merhamet düzeyleri arasındaki ilişki. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi*, 12(44), 149-157.

Polat, F. N., & Erdem, R. (2017). Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışma yaşam kalitesi ile ilişkisi: sağlık profesyonelleri örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), 291-312.

Türk Dil Kurumu (2022). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden 23.11.2022 tarihinde indirilmiştir.

Varol, B. (2020). *Özel eğitim öğretmen adaylarının özel eğitimde merhamet ve etkili öğretmenlik özelliklerine sahip olma durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Lefkoşa: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUĞU OLAN EBEVEYNLERİN BİLGİSAYAR OYUNLARI TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. RAMAZAN SAK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

0000-0002-7504-9429

EMİNE ÜREY

Millî Eğitim Bakanlığı

0009-0008-7618-2249

ÖZET

Bu çalışmada okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde tasarlanmıştır. Çalışma grubunu okul öncesi dönem çocuğu olan ve çalışmaya gönüllü katılan 237 ebeveyn oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki ebeveynlerin 185'ünü anneler, 52'sini babalar oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Yesilyurt ve Demirbas-Celik (2019) tarafından geliştirilen "Bilgisayar Oyunları Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Ebeveynlere araştırmacılar tarafından hazırlanan cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, çocuğun cinsiyeti, çocuğun yaşı ve oturulan ev gibi değişkenlerinin yer aldığı kişisel bilgi formu uygulanmıştır. Çalışmanın verileri SPSS 26 (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler normal dağılım gösterdiği için veri analizinde bağımsız örneklem için t-testi ve Tek Yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre; okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda düşük düzeyde olduğu, negatif yaklaşım alt boyutunda ise yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları çocuğa yakınlık durumlarına, medeni durumlarına, annenin yaşına ve oturulan eve göre anlamlı bir farklılık göstermişken, anne eğitim durumuna, baba eğitim durumuna, babanın yaşına, çocuğun cinsiyetine, çocuğun anadiline, çocuğun okul öncesi eğitim alma süresine, çocuğun yaşına ve çocuğun kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

Anahtar Kelimeler: bilgisayar oyunları tutumu, okul öncesi dönem, ebeveynler.

INVESTIGATION OF THE COMPUTER GAME ATTITUDES OF PARENTS WHO HAVE PRESCHOOL AGE CHILDREN

ABSTRACT

This study aimed to examine the computer game attitudes of parents who have preschool children. This research was designed in the survey model, one of the quantitative research methods. The study group consists of 237 parents of preschool children who participated in the study voluntarily. 185 are mothers and 52 are fathers of the parents in the study group. "Computer Games Attitude Scale" developed by Yesilyurt and Demirbas-Celik (2019) was used as a data collection tool in the study. A personal information form prepared by the researchers, including variables such as gender, age, educational status, marital status, gender

of the child, age of the child and house of residence, was administered to the parents. The data of the study were analyzed using SPSS 26 (Statistical Package for Social Sciences) program. Since the data showed normal distribution, independent samples t-test and One-Way ANOVA test were used in data analysis. According to the research results; it was determined that the computer game attitude averages of parents who have preschool children were low in the positive approach sub-dimension and high in the negative approach sub-dimension. While the computer game attitudes of parents showed a significant difference according to their closeness to the child, marital status, mother's age and the house they live in, it did not show significant differences based on the age of the child, the number of siblings, mother's education level, father's education level, father's age, child's gender, child's native language, child's duration of preschool education.

Keywords: computer games attitude, preschool period, parents.

1. GİRİŞ

Bilgisayar ve teknoloji alanında son yıllarda yaşanan hızlı gelişmeler, insanların hayatlarının her yönünü etkilemektedir. Günlük hayatımızın her yerinde artık teknolojik araçlar kullanılmaktadır. Bu nedenle, teknoloji kullanımı bir tercih olmaktan ziyade bir zorunluluk haline gelmiş bulunmaktadır (Öncel ve Tekin, 2015). Günümüzde okul öncesi dönem çocukları çok küçük yaşlardan itibaren teknolojiyi keşfedebilmektedir. Başal'a (2007) göre, 0-6 yaş arasındaki çocukların teknolojik araç kullanımı genellikle çizgi film veya oyun oynamak şeklindedir. Oyun, bir çocuğun hayatındaki en önemli işi olduğu için çocuk gelişiminde oyun önemli bir rol oynamaktadır. Oyun, çocukların hayal gücünü ve becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmakta; kendini ifade etmeyi, sorumluluk almayı, işbirliği yapmayı, paylaşmayı ve sorun çözmeyi öğrenmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak dijitalleşme ve mobil teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte çocukların oyun seçimleri de değişmektedir. Bilgisayar oyunları, eskiden arkadaşlarla dışarıda oynanan fiziksel oyunların yerini almış bulunmaktadır. Bilgisayar oyunları ile erken yaşlarda tanışan çocukların oyun oynamaya başlama yaşının da üç-dört yaşa kadar düştüğü gözlemlenmektedir.

Bilgisayar oyunlarının hem bazı avantajları hem de bazı dezavantajları bulunmaktadır. Bilgisayar oyunlarının bazı dezavantajları olarak; bağımlılık (Ayas 2012; Horzum, 2011), siber zorbalık (Arıcak, 2009; Ayas ve Horzum 2012; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007) ve şiddet (Anderson ve Dill, 2000; Bilgi, 2005; Bushman ve Huesmann, 2006; Kars, 2010; Rosas vd., 2003) konularında araştırmalar yapılmıştır. Özellikle şiddet içerikli bilgisayar oyunları ve çevrimiçi oyunlar, çocuklarda bilgisayar oyun bağımlılığı ile saldırganlık düzeylerinin artmasına neden olmaktadır (Ayas ve Çakır, 2011). Ayrıca ileri düzeyde bilgisayar oyunu bağımlılığı olan çocuklarda iletişim sorunları da yaşanmaktadır. Akademik başarı ve sosyal beceriler azalmakta; çocuklarda davranış sorunları görülmektedir (Bayırtepe ve Tüzün, 2007). Bilgisayar oyunlarının olumsuz etkilerinin yanı sıra alan yazında çocukların gelişimlerine ve eğitimine olan etkileri de tartışılmaktadır. Bilgisayar oyunlarının eğitici, öğretici ve geliştirici içeriklere sahip olması ve uygun süreler dahilinde, kontrollü kullanımının çocukların gelişimine olumlu katkılar sağladığı vurgulanmaktadır. Zekâ mantık türü bilgisayar oyunları oynayan 5-6 yaş arası çocukların, bu tür oyunları oynamayan çocuklara göre görsel algı ve motor becerilerini daha iyi kullandıkları tespit edilmiştir (Çakır Balta ve Horzum, 2008).

Bu çalışmada, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, bu çalışmanın temel problem cümlesi şu şekilde ifade edilebilir: Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları demografik değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir? Araştırmanın temel problemi doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları ne düzeydedir?

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları çocuğa yakınlık durumuna, medeni durumlarına, anne eğitim durumuna, baba eğitim durumuna, annenin yaşına, babanın yaşına, evlilik sürelerine, oturdukları eve, çocuğun cinsiyetine, çocuğun anadiline, çocuğun okul öncesi eğitim alma süresine, çocuğun yaşına ve çocuğun kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma nicel yöntemde tasarlanmıştır. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Bu araştırmanın evrenini Van ilinde bulunan ve okul öncesi dönem çocuğu bulunan ebeveynler oluşturmuştur. Bu araştırmanın örneklemini seçkisiz örneklem yöntemiyle belirlenen ve araştırmaya gönüllü katılan 237 okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveyn oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Çalışmanın Katılımcılarına Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler	n	%	
Çocuğa Yakınlık Durumu	Anne	185	78,1
	Baba	52	21,9
Ebeveynin Medeni Durumu	Evli	231	97,5
	Boşanmış	6	2,5
Annenin Eğitim Düzeyi	İlkokul	43	18,1
	Lise	45	19,0
	Önlisans	36	15,2
	Lisans	93	39,2
Babanın Eğitim Düzeyi	Lisansüstü	20	8,4
	İlkokul	19	8,0
	Lise	51	21,5
	Önlisans	33	13,9
Annenin Yaşı	Lisans	106	44,7
	Lisansüstü	28	11,8
	26-30	67	28,3
	31-35	105	44,3
	36-40	41	17,3
	42 yaş ve üstü	24	10,1

Babanın Yaşı	26-30	31	13,1
	31-35	93	39,2
	36-41	60	25,3
	42 yaş ve üstü	53	22,4
Evlilik Süresi	10 yıl ve aşağısı	138	58,2
	11-20	81	34,2
	21 yıl ve üzeri	18	7,6
Çocuğun Yaşı	5 yaş	141	59,5
	6 yaş	96	40,5
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	144	60,8
	Erkek	93	39,2
Okul öncesi eğitim alma Süresi	1 yıl	159	67,1
	2 yıl	78	32,9
Kardeş Sayısı	1 Kardeş	80	33,8
	2 Kardeş	55	23,2
	3 Kardeş	23	9,7
	4 ve üstü Kardeş	22	9,3
	Kardeşi yok	57	24,1
Anadili	Türkçe	209	88,2
	Kürtçe	28	11,8

Çalışmaya katılan 237 okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerden 78,1'i (%78,1) anne iken 52'si (%21,9) babadır. Katılımcı ebeveynlerin tamamına yakını evlidir (n=231, %97,5). Anne eğitim durumuna bakıldığında ise annelerin en fazla lisans mezunu (n=93, %39,2) oldukları, en az ise lisansüstü mezunu fazla (n=20, %8,4) oldukları görülmektedir. Baba eğitim durumuna bakıldığında ise babaların en fazla lisans mezunu (n=106, %44,7) oldukları, en az ise ilköğretim mezunu fazla (n=19, %8) oldukları görülmektedir. Anne yaş değişkeni incelendiğinde annelerin en fazla 31-35 yaş aralığında oldukları (n=105, %44,3) oldukları, en az ise 42 yaş ve üstü yaş aralığında (n=24, %10,1) oldukları görülmektedir. Babalara ait yaş değişkeni incelendiğinde babaların en fazla 31-35 yaş aralığında (n=93, %39,2) oldukları, en az ise 26-30 yaş aralığında (n=31, %13,1) oldukları görülmektedir.

Katılımcı ebeveynlerin evlilik süresi incelendiğinde ebeveynlerin en fazla 10 yıl ve aşağısında evli olduğu (n=138, %58,2), en az ise 21 yıl ve üzeri sürede (n=18, %7,6), evli oldukları görülmektedir. Çocukların yaş dağılımı incelendiğinde ebeveynlerden 141'inin (%59,5) 5 yaşında çocuğu olduğu, 96'sının (%40,5) ise 6 yaşında çocuğu olduğu söylenebilir. Çocukların cinsiyetlerine bakıldığında ebeveynlerden 144'ünün (%60,8) kız çocuğu sahibi olduğu, 93'ünün (%39,2) ise erkek çocuğu sahibi olduğu söylenebilir. Çocukların okul öncesi eğitim alma süreleriyle ilişkili olarak 159'unun (%67,1) 1 yıl süreyle eğitim aldıkları 78'inin (%32,9) ise 2 yıl süreyle okul öncesi eğitim aldıkları görülmektedir. Çocukların kardeş sayısı incelendiğinde katılımcı çocuklardan 1 kardeşi olanların (n=80, %33,8) sayıca en fazla oldukları, 4 ve üstü sayıda kardeşi olanların ise (n=22, %9,3) sayıca en az oldukları söylenebilir. Çocukların anadilleriyle ilişkili olarak çocukların çoğunluğuna yakınının (n=209, %88,2) anadili Türkçe iken, 28 çocuğun (%11,8) anadili Kürtçedir.

Veri Toplama Süreci

Kişisel Bilgi Formu ile Bilgisayar Oyunları Tutum Ölçeği soruları Google form aracılığıyla katılımcılara iletilmiştir. Katılımcılara veri toplama formunun başına bir yönerge eklenerek, formları doldurmanın gönüllülük esasına dayandığı, doğru veya yanlış yanıtının olmadığı, verilmiş olan bilgilerin bilimsel çalışmalar dışında herhangi bir amaç için kullanılmayacağına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan ebeveynlerin online olarak doldurdıkları formlar Excel dosyası olarak indirilip SPSS programına aktarılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından geliştirilen formda katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, çocuğun yaşı, çocuğun cinsiyeti, çocuğun kardeş sayısı ve oturulan ev değişkenlerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Bilgisayar Oyunları Tutum Ölçeği: Ebeveynlerin bilgisayar oyunlarına karşı tutumunu ölçmek amacıyla Yeşilyurt ve Demirbaş Çelik (2019) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, on iki maddeli, iki boyutlu bir ölçektir. Birinci boyuttaki maddeler bilgisayar oyunlarına karşı olumsuz bir tutum içerdiği için "olumsuz yaklaşım" ("Bilgisayar oyunları fiziksel sağlığı olumsuz etkiler."), ikinci boyuttaki maddeler olumlu bir tutum içerdiği için olumlu yaklaşım ("Bilgisayar oyunları çocuklar için sosyal bir ihtiyaçtır.") olarak isimlendirilmiştir. Yapılan Açıklayıcı faktör analizi sonucunda iki faktörlü yapının toplam varyansın %54,7'sini açıkladığı belirlenmiştir. Ayrıca, yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modelin iyi uyum gösterdiği saptanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında toplanan veriler SPSS-26 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Kolmogorow-Smirnov testi, Skewness ve Kurtosis değerleri sonuçları birlikte değerlendirildiğinde verinin normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle çalışmanın veri analizinde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarına ilişkin öncelikle betimsel analizler yapılmış daha sonrasında ise demografik değişkenlere göre karşılaştırmalar yapılmıştır. İki gruptan oluşan değişkenlerin karşılaştırılmasında Bağımsız örneklem için t-testi, üç ve daha fazla gruptan oluşan değişkenlerin karşılaştırılmasında ise Tek Yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Anlamlı farkın bulunduğu durumlarda ise ikili karşılaştırma testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

3. SONUÇLAR

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları ne düzeydedir? Aşağıda yer alan Tablo 3'te çalışmaya katılan okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları ölçeğinin iki alt boyutundan aldıkları ortalama ve standart sapma değerleri yer almaktadır.

Tablo 3.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları

	n	Minimum	Maximum	\bar{X}	Ss.
Pozitif Yaklaşım	237	6,00	30,00	12,35	4,40
Negatif Yaklaşım	237	6,00	30,00	22,67	5,98

Tablo 3 incelendiğinde çalışmaya katılan okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda ($\bar{X}=12,35$) düşük düzeyde olduğu, negatif yaklaşım alt boyutunda ($\bar{X}=22,67$) yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları çocuğa yakınlık durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 4.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının çocuğa yakınlık durumuna göre t testi sonuçları

	Yakınlık	n	\bar{X}	Ss.	t	p
Pozitif Yaklaşım	Anne	185	12,00	4,30	-2,357	,019
	Baba	52	13,61	4,57		
Negatif Yaklaşım	Anne	185	22,88	6,14	1,026	,306
	Baba	52	21,92	5,33		

Tablo 4 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda çocuğa yakınlık durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<.05$). Babaların bilgisayar oyunları tutumlarının pozitif yaklaşım alt boyut ortalamaları ($\bar{X}=13,61$) annelerin bilgisayar oyunları tutumlarının pozitif yaklaşım alt boyut ortalamalarından ($\bar{X}=12,00$) istatistiksel olarak daha yüksektir. Ayrıca, Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda çocuğa yakınlık durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 5.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının medeni durumlarına göre t testi sonuçları

	Medeni Durum	n	\bar{X}	Ss.	t	p
Pozitif Yaklaşım	Evli	231	12,24	4,36	-2,356	,019
	Boşanmış	6	16,50	4,50		
Negatif Yaklaşım	Evli	231	22,76	5,96	1,389	,166
	Boşanmış	6	19,33	6,02		

Tablo 5 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda medeni durumlarına göre istatistiksel olarak

anlamli bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < .05$). Boşanmış ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının pozitif yaklaşım alt boyut ortalamaları ($\bar{X}=16,50$) evli ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının pozitif yaklaşım alt boyut ortalamalarından ($\bar{X}=12,24$) istatistiksel olarak daha yüksektir. Ayrıca, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 6.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının anne eğitim durumuna göre Tek Yönlü ANOVA Bulguları

	Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss.	Sd	F	p
Pozitif Yaklaşım	İlkokul	43	12,74	4,46	4	1,459	,215
	Lise	45	12,42	4,58			
	Önlisans	36	12,72	3,59			
	Lisans	93	11,64	4,28			
	Lisansüstü	20	14,00	5,46			
Negatif Yaklaşım	İlkokul	43	23,00	5,53	4	1,121	,347
	Lise	45	24,00	6,17			
	Önlisans	36	22,69	5,44			
	Lisans	93	22,24	6,37			
	Lisansüstü	20	20,95	5,32			

Tablo 6 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda anne eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p > .05$). Bununla birlikte, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda anne eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p > .05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 7.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının baba eğitim durumuna göre Tek Yönlü ANOVA Bulguları

	Eğitim Durumu	n	\bar{X}	Ss.	Sd	F	p
Pozitif Yaklaşım	İlkokul	19	13,47	4,77	4	1,006	,405
	Lise	51	12,60	3,96			
	Önlisans	33	11,18	4,26			
	Lisans	106	12,28	4,27			
	Lisansüstü	28	12,78	5,47			
	İlkokul	19	23,15	6,04	4	,576	,680

Negatif Yaklaşım	Lise	51	23,15	5,75
	Önlisans	33	23,63	5,94
	Lisans	106	22,09	6,30
	Lisansüstü	28	22,53	5,23

Tablo 7 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda baba eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$). Bununla birlikte, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda baba eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları annenin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 8.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının annenin yaşına göre Tek Yönlü ANOVA Bulguları

	Annenin Yaşı	n	\bar{x}	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Pozitif Yaklaşım	26-30	67	11,94	4,44	3	,554	,646	-
	31-35	105	12,49	4,48				
	36-40	41	12,17	3,99				
	42 yaş ve üstü	24	13,20	4,75				
Negatif Yaklaşım	26-30	67	22,95	5,59	3	2,664	,049	C-B
	31-35	105	21,80	6,52				
	36-40	41	24,80	4,77				
	42 yaş ve üstü	24	22,08	5,72				

Tablo 8 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda annenin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda annenin yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<.05$). Hangi gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğunun belirlenmesine yönelik yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda; 36-40 yaş aralığındaki ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının negatif yaklaşım alt boyut ortalamalarının ($\bar{x}=24,80$) 31-35 yaş aralığındaki ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının negatif yaklaşım alt boyut ortalamalarından ($\bar{x}=21,80$) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları babanın yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 9.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının babanın yaşına göre Tek Yönlü ANOVA Bulguları

	Babanın Yaşı	n	\bar{X}	Ss.	Sd	F	p
Pozitif Yaklaşım	26-30	31	12,54	4,41	3	1,151	,329
	31-35	93	11,96	4,85			
	36-41	60	12,03	3,65			
	42 yaş ve üstü	53	13,28	4,34			
Negatif Yaklaşım	26-30	31	23,54	5,60	3	,641	,589
	31-35	93	22,34	5,77			
	36-41	60	22,18	7,06			
	42 yaş ve üstü	53	23,30	5,22			

Tablo 9 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda babanın yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$). Benzer şekilde, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda babanın yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları evlilik sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 10.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının evlilik sürelerine göre Tek Yönlü ANOVA Bulguları

	Evlilik süresi	n	\bar{X}	Ss.	Sd	F	p
Pozitif Yaklaşım	10 yıl ve aşağısı	138	12,20	4,50	2	,630	,533
	11-20	81	12,37	4,24			
	21 yıl ve yukarısı	18	13,44	4,48			
Negatif Yaklaşım	10 yıl ve aşağısı	138	22,36	6,09	2	,758	,470
	11-20	81	23,33	5,77			
	21 yıl ve yukarısı	18	22,11	6,14			

Tablo 10 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda evlilik sürelerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$). Benzer şekilde, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda evlilik sürelerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları oturdukları eve göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 11.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının oturdukları eve göre t testi sonuçları

	Oturulan Ev	n	\bar{X}	Ss.	t	p
Pozitif Yaklaşım	Apartman dairesi	180	12,00	4,26	-2,182	,030
	Müstakil/bahçeli ev	57	13,45	4,70		
Negatif Yaklaşım	Apartman dairesi	180	22,82	6,05	,697	,486
	Müstakil/bahçeli ev	57	22,19	5,75		

Tablo 11 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda oturdukları eve göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < .05$). Müstakil/bahçeli evde oturan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının pozitif yaklaşım alt boyut ortalamaları ($\bar{X} = 13,45$) apartmanda oturan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının pozitif yaklaşım alt boyut ortalamalarından ($\bar{X} = 12,00$) istatistiksel olarak daha yüksektir. Ayrıca, Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda oturdukları eve göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları çocuğun cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 12.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının çocuğun cinsiyetine göre t testi sonuçları

	Çocuğun Cinsiyeti	n	\bar{X}	Ss.	t	p
Pozitif Yaklaşım	Kız	144	12,34	4,37	-,061	,951
	Erkek	93	12,37	4,48		
Negatif Yaklaşım	Kız	144	22,59	6,10	-,249	,804
	Erkek	93	22,79	5,81		

Tablo 12 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda çocuğun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p > .05$). Ayrıca, Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda çocuğun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları çocuğun ana diline göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 13.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının çocuğun anadiline göre t testi sonuçları

	Çocuğun anadili	n	\bar{x}	Ss.	t	p
Pozitif Yaklaşım	Türkçe	209	12,47	4,43	1,184	,237
	Kürtçe	28	11,42	4,15		
Negatif Yaklaşım	Türkçe	209	22,88	5,93	1,481	,140
	Kürtçe	28	21,10	6,23		

Tablo 13 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda çocuğun anadiline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$). Ayrıca, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda çocuğun anadiline göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları çocuğun okul öncesi eğitim alma süresine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 14.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının çocuğun okul öncesi eğitim alma süresine göre t testi sonuçları

Bilgisayar oyunları Tutumları	Eğitim alma süresi	n	\bar{x}	Ss.	t	p
Pozitif Yaklaşım	1 yıl	159	12,58	4,51	1,150	,251
	2 yıl	78	11,88	4,16		
Negatif Yaklaşım	1 yıl	159	22,37	5,89	-1,095	,275
	2 yıl	78	23,28	6,14		

Tablo 14 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda çocuğun okul öncesi eğitim alma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$). Ayrıca, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda çocuğun okul öncesi eğitim alma süresine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları çocuğun yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 15. *Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının çocuğun yaşına göre t testi sonuçları*

	Çocuğun yaşı	n	\bar{x}	Ss.	t	p
Pozitif Yaklaşım	5 yaş	141	12,82	4,22	1,994	,047
	6 yaş	96	11,66	4,59		
Negatif Yaklaşım	5 yaş	141	22,85	5,84	,570	,569
	6 yaş	96	22,40	6,20		

Tablo 15 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda çocuğun yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<.05$). 5 yaş çocuğuna sahip ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının pozitif yaklaşım alt boyut ortalamaları ($\bar{X}=12,82$) 6 yaş çocuğuna sahip ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının pozitif yaklaşım alt boyut ortalamalarından ($\bar{X}=11,66$) istatistiksel olarak daha yüksektir. Ayrıca, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda çocuğun yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$).

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları çocuğun kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Tablo 16.

Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının çocuğun kardeş sayısına göre Tek Yönlü ANOVA Bulguları

Bilgisayar oyunları Tutumları	Kardeş Sayısı	n	\bar{X}	Ss.	Sd	F	p	Anlamlı Fark
Pozitif Yaklaşım	1 kardeş	80	12,27	4,47	4	,132	,970	-
	2 kardeş	55	12,63	3,80				
	3 kardeş	23	12,00	4,83				
	4 ve üstü	22	12,63	5,98				
	Kardeşi yok	57	12,22	4,10				
Negatif Yaklaşım	1 kardeş	80	21,65	6,71	4	1,038	,388	-
	2 kardeş	55	23,40	5,67				
	3 kardeş	23	23,86	5,03				
	4 ve üstü	22	22,86	5,83				
	Kardeşi yok	57	22,85	5,54				

Tablo 16 incelendiğinde okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda kardeş sayılarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$). Bununla birlikte, okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının negatif yaklaşım alt boyutunda kardeş sayılarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir ($p>.05$).

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları, ebeveynlerin bilgisayar oyunlarına yönelik tutumlarını anlamak ve değerlendirmek adına önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bulgular, ebeveynlere yönelik bilinçlendirme çalışmaları ve çocukların teknoloji kullanımıyla ilgili sağlıklı dengeyi kurmalarına yardımcı olacak öneriler geliştirmek adına değerlendirilebilir. Ebeveynlerin, çocuklarının gelişimine olumlu etki edecek teknoloji kullanımı konusundaki farkındalıklarının artırılması için çeşitli eğitim ve rehberlik programlarının geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın ikinci alt problemi, okul öncesi dönem çocuğu olan “*Ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları çocuğa yakınlık durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?*” Araştırma sonucunda okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları

tutumları anne veya baba olma durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Bu bulgunun ortaya çıkmasında bilgisayar oyunlarına ilişkin ebeveynlerin anne veya baba olmalarından bağımsız olarak benzer tutumlara sahip olmalarının etkili olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın üçüncü alt problemi, “*Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?*” sorusudur. Araştırmada pozitif tutum alt boyutunda boşanmışların lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu bulgunun ortaya çıkmasında boşanmış ebeveynlerin sorumluluklarının çok olmasından dolayı, çocuğun kendi başına bilgisayar oyunu oynamasının onların başka sorumluluklarını yerine getirmelerine fırsat vermesinin bu sonucu etkilediği düşünülmektedir. Bu araştırmanın dördüncü alt problemi, “*Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları anne eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?*” sorusudur. Ebeveynlerin tutumları anne eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Okul öncesi dönemdeki çocukların eğitimine ilişkin konularda ebeveynlerin tutumları, anne eğitim düzeyi açısından farklılık gösterebilir. Anne eğitim durumu, çocukların eğitimi ve gelişimi üzerinde önemli bir rol oynayabilir. Bu bulgu her ne kadar beklenenin tersi yönde olsa da aslında her herhangi bir konudaki tutumumuz sadece eğitim durumumuzdan etkilenmemektedir. Bu nedenle annelerin bilgisayar oyunlarına ilişkin tutumları eğitim durumundan etkilenmemiş olabilir.

Bu araştırmanın beşinci alt problemi, “*Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?*” sorusudur. Yapılan bu araştırma sonucunda; okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının baba eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Tutumların belirlenmesinde eğitim seviyesinin tek başına bir belirleyici olmamasının bu sonucu doğurduğu düşünülmektedir. bu çalışmadaki babaların farklı eğitim seviyelerinde olmalarına rağmen bilgisayar oyunlarına ilişkin tutumlarının benzer olmasından dolayı anlamlı bir farklılık göstermediği söylenebilir.

Bu araştırmanın altıncı alt problemi, “*Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları annenin yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?*” sorusudur. Bu araştırma sonucuna göre; daha genç anneler, genellikle teknolojiyle daha aşina olabilirler ve bilgisayar oyunlarının çocukların eğitimi ve eğlencesi için olumlu bir araç olduğunu düşünebilirler. Bu anneler, çocuklarının oyun oynamasını destekleyebilir ve eğitici veya öğretici oyunları tercih edebilirler. Teknolojinin günlük yaşamın bir parçası olduğunu göz önünde bulundurarak, bilgisayar oyunlarını çocukları için eğlenceli ve öğretici bir araç olarak görebilirler. Yaşı daha büyük anneler ise teknoloji konusunda daha az deneyime sahip olabilirler ve bilgisayar oyunlarının çocukların gelişimi üzerindeki etkilerini daha az anlayabilirler. Bu durumda, teknolojiye karşı daha temkinli veya mesafeli bir yaklaşım sergileyebilirler. Bilgisayar oyunlarının çocuklar üzerindeki etkileri konusunda endişeli olabilir ve bu oyunlara daha kısıtlı bir şekilde yaklaşabilirler.

Bu araştırmanın yedinci alt problemi, “*Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları babanın yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?*” Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının babanın yaşına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Genellikle, daha genç babaların teknolojiye daha aşina olmaları, bilinçli bir şekilde oyun seçimi yaparak çocuklarının

yaşına uygun ve eğitici içeriklere sahip oyunları tercih etmeleri beklenmektedir. Ancak günümüzde artık teknoloji her yaşta insanın hayatının bir parçası haline gelmesinden dolayı yaş değişkenine göre bir farklılığın ortaya çıkmaması beklenen bir duruma dönüşmüştür.

Bu araştırmanın sekizinci alt problemi, *“Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları evlilik sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?”* sorusudur. Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumlarının evlilik sürelerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Her ne kadar uzun evliliklerin ebeveynlerin çocukların eğitimi ve teknoloji kullanımı konusunda tutarlı bir yaklaşım benimsemelerine yardımcı olması beklense de artık günümüzde evlilik sürelerinden bağımsız olarak teknolojinin günümüzde her yaşta bireyin hayatına girmesine bağlı olarak ebeveynlerin benzer tutumlar geliştirdikleri söylenebilir.

Bu araştırmanın dokuzuncu alt problemi, *“Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları oturdukları eve göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?”* sorusudur. Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutum ortalamalarının pozitif yaklaşım alt boyutunda oturdukları eve göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Apartmanda yaşayan ebeveynlerin pozitif tutum ortalamaları müstakil/bahçeli evde oturanlara oranla daha düşüktür. Apartmanda oturan ebeveynlerin çocuklarının genelde bilgisayar oyunlarını daha fazla oynamalarına bağlı olarak ebeveynlerin bu duruma ilişkin kaygıları olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla müstakil/bahçeli evde oturan ebeveynlerin çocukları daha az bilgisayar oyunlarını oynamalarından dolayı ebeveynlerin daha pozitif tutum geliştirdikleri düşünülmektedir.

Bu araştırmanın çocukla ilişkili diğer alt problemlerinde çocuğun cinsiyeti, çocuğun kardeş sayısı, çocuğun anadiline ve çocuğun okul öncesi eğitim alma süresine göre ebeveynlerin bilgisayar oyunları tutumları anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Ebeveynler çocuklarının sağlıklı bir birey olarak gelişmelerini istemektedirler. Dolayısıyla çocukla ilgili sayılan bu değişkenlerden bağımsız olarak çocukları için en iyisini arzulamaktadırlar. Bu sebeple bilgisayar oyunlarına ilişkin ebeveyn tutumlarının çocuğun sayılan değişkenlerinden bağımsız olduğu düşünülmektedir.

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, çocukların dijital ortamlara maruziyeti artmakta ve bu durum bilgisayar oyunlarına ilişkin tutumla yakından ilişkilendirilmektedir. Özellikle okul öncesi dönemdeki çocukların bu oyunlara erişimi ve kullanım alışkanlıkları, gelecekte oluşabilecek bağımlılık belirtileri açısından önemli değişkendir. Teknolojinin bilinçli ve kontrollü kullanımı konusunda ebeveynlerin farkındalıklarının artırılması sağlıklı nesiller için bir gereksinimdir.

Okul öncesi dönemdeki çocukların oyun alışkanlıklarını ve olası bağımlılık belirtilerini belirlemek için anketler, gözlem ve varsa klinik verilerden yararlanmayı içermektedir. Ayrıca, ailelerin, eğitimcilerin ve uzmanların bu konuda farkındalığını artırmak amacıyla seminerler veya bilgilendirici materyaller gibi destekleyici faaliyetler önerilmektedir. Bu çalışmanın katılımcılarını ebeveynler oluşturmuştur. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda okul öncesi öğretmenlerinin bilgisayar oyunlarına ilişkin tutumları incelenebilir. Bu çalışma Van ilinde yaşayan okul öncesi çocuğu olan ebeveynlerle yapılmıştır. Yapılacak başka çalışmalarda, daha büyük örneklem gruplarıyla Türkiye genelinde veya diğer bölgelerde nitel veya karma desende yürütülebilir.

KAYNAKÇA

- Anderson, C. A., & Dill, K. E. (2000). Video games and aggressive thoughts, feelings and behavior in the laboratory and in life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(4), 772-790.
- Arıca, O. T. (2009). Üniversite öğrencilerindeki siber zorbalık davranışlarının bir yordayıcısı olarak psikiyatrik belirtiler. *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Ayas, T. (2012). Lise öğrencilerinin internet ve bilgisayar oyun bağımlılık düzeylerinin utangaçlıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 627-636.
- Ayas, T., & Horzum, M. B. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*, 11(2), 369-380.
- Ayas, T., Çakır, Ö., & Horzum, M. B. (2011). Ergenler için bilgisayar bağımlılığı ölçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 439-448.
- Başal, H. A. (2007). Geçmiş yıllarda Türkiye’de çocuklar tarafından oynanan çocuk oyunları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 243-266.
- Bayırtepe, E. & Tüzün, H. (2007). The effects of game-based learning environments on students’ achievement and self-efficacy in a computer course. *Hacettepe University Journal of Education*, 33, 41-54.
- Bilgi, A. (2005). Bilgisayar oyunu oynayan ve oynamayan ilköğretim ergenlerinin saldırganlık, depresyon ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi
- Bushman, B. J. & Huesmann, L. R. (2006). Short-Term and long-term effects of violent media on aggression in children and adults. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 160(4), 348-352.
- Çakır Balta, Ö., & Horzum, M. B. (2008). The factors that affect internet addiction of students in a web-based learning environment. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 41(1), 187-205.
- Erdur-Baker, Ö. & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, 27, 31-42.
- Horzum, M. B. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar oyunu bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36, 159, 56-68.
- Kars, G. B. (2010). Şiddet içerikli bilgisayar oyunlarının çocuklarda saldırganlığa etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Rosas, R., Nussbaum, M., Cumsille, P., Marianov, V., Correa, M., Flores, P., Salinas, M. (2003). Beyond Nintendo: Design and assessment of educational video games for first and second grade students. *Computers & Education*, 40(1), 71-94.
- Öncel, M. & Tekin, A. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Bilgisayar Oyun Bağımlılığı ve Yalnızlık Durumlarının İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 7-17.
- Yeşilyurt, F., & Demirbaş-Çelik, N. (2019). Bilgisayar oyunları tutum ölçeği: Ebeveyn formu’nun psikometrik özellikleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1812-2685.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN TEKNOLOJİ KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞ VE UYGULAMALARI

Doç. Dr. İkbal Tuba ŞAHİN SAK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
- 0000-0002-9054-6212

Öğretmen Mualla Deniz TORAMAN

Millî Eğitim Bakanlığı,
0009-0001-8486-9699

ÖZET

Eğitimde teknolojinin kullanımı, öğrenme sürecinde eğitim içeriğinin kalitesini artırmak ve zenginleştirmek için bir yol olarak değerlendirilebilir. Teknolojinin doğru ve uygun şekilde kullanıldığında, okul öncesi dönem çocuklarının gelişimlerini olumlu etkilediği bilinmektedir. Bu noktada teknolojinin sınıflarda doğru ve etkili kullanımını sağlayacak en etkili kişi öğretmendir. Bu nedenle bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin teknoloji kullanımına ilişkin görüş ve uygulamalarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu olgu bilim çalışmasının katılımcılarını okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapmakta olan 40 okul öncesi öğretmeni oluşturmuş; çalışmanın verisi araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış bir görüşme formu ile toplanmıştır. Çalışmanın sonunda, öğretmenlerin güne başlamadan önce çocukların dikkatlerini çekmek, onlara örnek etkinlikler göstermek ve fotoğraf çekmek gibi birtakım etkinlikler için teknolojiden yararlandıkları belirlenmiştir. Bu süreçte öğretmenler, bilgisayar, projeksiyon cihazı, akıllı tahta, yazıcı, fotokopi makinesi ve telefon gibi cihazlardan; WhatsApp, YouTube, Instagram ve Google gibi uygulamalardan faydalanmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: okul öncesi eğitim, öğretmen görüşleri, öğretmen uygulamaları, teknoloji kullanımı.

PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS AND PRACTICES ON THE USE OF TECHNOLOGY

ABSTRACT

The use of technology in education can be considered as a way to increase and enrich the quality of educational content in the learning process. It is known that when technology is used correctly and appropriately, it positively affects the development of preschool children. At this point, the most effective person who will ensure the correct and effective use of technology in the classroom is the teacher. Therefore, in this study, it is aimed to determine the views and practices of preschool teachers on the use of technology. The participants of this

phenomenological research consisted of 40 pre-school teachers working in preschool education institutions. The data of the study was collected with a semi-structured interview form developed by the researchers. At the end of the study, it was determined that the teachers used technology for some activities such as attracting children's attention before starting the day, showing them sample activities and taking photos. In this process, teachers use devices such as computers, projectors, smart board, printers, photocopiers and phones; and also benefit from applications such as WhatsApp, YouTube, Instagram and Google.

Anahtar Kelimeler: preschool education, teacher's views, teacher's practices, use of technology.

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönemde çocuğun gelişimini desteklemek için verilecek eğitime dikkat etmek önemlidir. Bu bağlamda, teknoloji alanında verilecek eğitimin de dikkatli bir şekilde planlanması gerekmektedir. Araştırmalar, okul öncesi eğitimde teknoloji etkinliklerini planlama konusunda öğretmenlerin zorluklar yaşadığını ortaya koymaktadır (Numanoğlu ve Keser, 2017).

Okul öncesi eğitimde, çocuğun gelişimi tüm boyutlarıyla birlikte bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır ve bilişim teknolojileri de bu boyutlardan biri olarak önemli bir yere sahiptir (Kartal ve Güven, 2006). Çocukları geleceğe hazırlamak, onları üretken, araştırmacı, çözüm odaklı ve yenilikçi bireyler haline getirmek okul öncesi dönemden itibaren önemlidir. Bu amaçla, doğru adımların atılması gerekmektedir. Bu sebeple, okul öncesi eğitimde, eğitim fakültesi mezunu, nitelikli öğretmenlerin görev alması büyük bir öneme sahiptir (Topal, 2023). Eğitimciler, öğrencilerin öğrenme süreçlerini geliştirmek ve ilerletmek için sürekli olarak kendi becerilerini ve bilgilerini güncellemelidirler. Bu gelişimi sağlamak için çevrelerinden, deneyimlerinden ve teknolojiden faydalanmalıdırlar. Eğitimciler, kendilerini sürekli olarak yenileyerek öğrencilerin öğrenme potansiyelini artırmalı ve onlara daha etkili bir eğitim sunmalıdırlar (Topal, 2023).

Okul öncesi eğitim kademesi için bir teknoloji eğitim programı geliştirildiğinde, öğretmene belirli bir özgürlük tanınmalı ve eğitim sürecinde oyun odaklı bilişim teknolojilerine yer verilmelidir. Bu yaklaşım, öğretmenlere esneklik sağlar ve kendi öğrenci profillerine ve öğrenme hedeflerine uygun bir şekilde programı uyarlamalarına olanak tanır. Oyun odaklı bilişim teknolojileri ise çocukların öğrenmeyi daha etkili bir şekilde deneyimlemelerine ve yaratıcı bir şekilde keşfetmelerine olanak sağlar. Bu şekilde, çocuklar eğlenceli ve interaktif bir ortamda teknolojiyi kullanarak öğrenme deneyimleri yaşayabilirler (Odacı ve Uzun, 2017). Öğretmenlerin karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmek için birkaç adım atması önemlidir. Meslektaşlarından yardım almak, birlikte çalışmak ve deneyimlerini paylaşmak önemli bir destek sağlayabilir. Ayrıca, seminerlere ve eğitimlere katılarak sürekli olarak kendilerini geliştirmeleri önemlidir. Bu şekilde, yeni yaklaşımlar, stratejiler ve en iyi uygulamalar hakkında bilgi edinirler (Topal, 2023). Öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerinin, üniversitelerdeki alan uzmanları tarafından verilmesi gerekmektedir (Şahin ve Türkoğlu, 2017).

Teknoloji, sürekli olarak ilerleyen ve herkesi yakından ilgilendiren bir alandır. Bu nedenle, okul öncesi öğretmenlerinin teknoloji konusunda kendilerini sürekli olarak güncel tutmaları büyük önem taşır. Güncel gelişmeleri takip etmek, yeni teknolojileri anlamak ve öğrencilere aktarmak, etkili bir bilişim teknolojileri eğitimi sunmanın temel gerekliliklerindedir. Öğretmenlerin güncel kalmaları, sadece teknolojik yenilikleri takip etmekle sınırlı değildir. Aynı zamanda yönetim, veliler ve çevre tarafından beklentileri karşılamak da önemlidir. Öğretmenler, okul yönetimi ile iş birliği yaparak teknolojileri sınıflarda etkili bir şekilde kullanabilirler. Ayrıca, velilerin beklentilerini anlamak ve onlara çocukların teknoloji kullanımını konusunda rehberlik etmek de önemlidir. Öğretmenler, çevredeki değişen trendlere duyarlı olmalı ve bu trendlere uygun olarak öğrencilere yönlendirme yapmalıdırlar. Okul öncesi öğretmenleri, genel olarak lisans eğitimleri sürecinde okul öncesi eğitim kademesine yönelik bir teknoloji dersi veya eğitimi almadıklarını belirtmişlerdir. Bazı öğretmenlerin okul öncesi dönem pedagojik bilgisi olmadan, deneme-yanılma yöntemiyle etkinlikleri uyguladıkları ve derslere girdikleri, okul öncesi eğitim kademesi için bazı teknolojik konularda kendilerini yetersiz gördükleri sonucuna ulaşılmıştır (Topal, 2023). Bu araştırmanın da amacı, okul öncesi öğretmenlerinin teknoloji kullanımına ilişkin görüş ve uygulamalarının belirlenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Okul öncesi öğretmenlerinin teknoloji kullanımına ilişkin görüş ve uygulamalarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde, farkında olunan ancak derinlemesine bir bilgiye sahip olmadığımız olgulara yoğunlaşmak amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

2.2. Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmaya, Van ilinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında görev yapan 40 öğretmen katılmıştır. Öğretmenlerin 29'u kadın, 11'i erkektir. Yaşları 26 ile 46 arasında değişmektedir. Mesleki deneyimleri 2 ile 20 yıl arasında değişen öğretmenlerin sınıflarındaki çocuk sayısı, 10 ile 27 arasında değişmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Bu görüşme formu oluşturulmadan önce ilgili literatür taranmış, okul öncesi öğretmenlerinin teknoloji kullanımına ilişkin görüş ve uygulamalarına yönelik 15 sorudan oluşan taslak bir form hazırlanmıştır. Ardından bu taslak form uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman önerileri doğrultusunda bazı sorular yeniden düzenlenmiştir. Örneğin ilk formda “Teknoloji kullanımında hangi alanda/konuda iyisiniz? Neden?” şeklinde yer olan soru, “Bir okul öncesi öğretmeni olarak teknolojiyi uygulamalarınıza dahil etme konusunda kendinizi yeterli görüyor musunuz? Neden?” ve “Bir okul öncesi öğretmeni olarak sınıf içi uygulamalarınızda teknoloji kullanımını konusunda kendinizi yeterli görüyor musunuz? Neden?” şeklinde iki soru olarak düzenlenmiştir. Ardından düzenlenen form kullanılarak iki

öğretmenle pilot görüşme yapılmış ve sonuç olarak, yedisi öğretmenlerin görüşlerini öğrenmeye yönelik açık uçlu soru, sekizi ise öğretmenlerin demografik bilgilerini öğrenmeye yönelik sorulardan oluşmak üzere toplamda 15 soruluk bir görüşme formu elde edilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde öncelikle okul öncesi öğretmenleri ile iletişime geçilmiş ve çalışmanın amacı açıklanmıştır. Çalışmaya katılma konusunda gönüllü olan öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır.

2.5. Veri Analizi

Veriler, bir metnin içerisindeki kavram ve kelimelerin belirlenmesini sağlayan içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2014). Veri analizi sonucunda aşağıdaki temalar belirlenmiştir:

Sınıf içi uygulamalarda teknoloji kullanımı

Sınıf içi uygulamalarda teknoloji kullanımında dikkat edilen noktalar

Sınıf içi uygulamalarda teknoloji kullanımında öğretmen yeterlikleri

Öğretmen yeterliklerinin artırılması için öneriler

3. BULGULAR

3.1. Sınıf İçi Uygulamalarda Teknoloji Kullanımı

Çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenleri, doğru ve güvenli bilgiye erişim, çocukların sosyalleşecekleri oyunları ön plana çıkarmak ve sınıfta etkinliklere ilgilerini çekebilmek için teknolojinin olumlu yönde kullanılabileceğini ve bilgiye hızlı ulaşım için teknolojiden yararlanılabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler, çağa uyum sağlamak, gelişmeleri yakından takip edebilmek ve eğitimin kalitesini artırmak için teknoloji kullanımının önemini vurgulamışlardır. Özellikle dijital çağda yaşadığımız için teknolojinin hayatımızın içinde olduğunu vurgulayarak, teknolojinin doğru kullanımı ile etkinliklerin zenginleşeceğini belirtmiş ve sosyo-ekonomik açıdan elverişsiz bölgelerde bilgiye ulaşımı kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir. Sosyo-ekonomik açıdan elverişsiz bölgelerde bulunan çocukların eğitimi için öğretmenlerden biri şunları söylemiştir:

Sosyoekonomik açıdan elverişsiz bölgelerdeki çocuklarla çalışılırken, çocukların sosyal yaşamlarında karşılaşamayacakları durumlar teknolojiyle sınıf ortamına taşınabilir. Çocuklara, üzerinde konuşulmak istenen görsellerin renkli çıktılarını almak yerine, bilgisayardan ya da ekrandan açılarak gösterilmesi daha ekonomik olabilir. K₄

Öğretmenler ayrıca teknolojinin, sınıflarda bilinçli bir şekilde kullanıldığında kalıcı öğrenmeyi sağladığını ve okul ortamında karşılaşılan teknolojik aletler sayesinde çocukların ileriki hayatlarında bu aletlerin kullanımı konusunda zorluk çekmeyeceklerini dile getirmişler; sınıf içi uygulamalarda teknoloji kullanımı sayesinde eğitim ve öğretimin çeşitleneceğini, çocukların motivasyonlarının artacağını ve net ve kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşeceğini belirtmişlerdir. Eğitim ve öğretimin çeşitlenmesi ile ilgili olarak öğretmenlerden biri şu ifadeleri kullanmıştır: *Çocuk somutlaşan durumu daha net ve kalıcı bir şekilde öğrenir. Çocuğun sürece ilgisi artmış olur. Okula uyumu artar. Süreci monotonluktan kurtarır ve çeşitlendirir. Böylece çocukların motivasyonları artmış olur. K₆*

Öğretmenler tarafından, teknolojinin öğrenmeyi somutlaştırarak kolaylaştırdığı ve öğretmene gözlem yapma imkânı sağladığı dile getirilmiş; özellikle akıllı tahtanın önemi ve çocukların zihinsel ve bedensel becerileriyle birlikte birçok alanda gelişimine olumlu katkılar sağladığı ifade edilmiştir. K₇'ye göre, çocuğun teknolojik aletleri kullanarak farklı uygulamalar görmesi; zihinsel ve bedensel becerilerle birlikte birçok alanda çocuğun kendisini geliştirmesine olumlu katkılar sağlayacaktır.

Öğretmenler, çocukların teknolojik cihazlara olan talep ve ilgileri gün geçtikçe arttığından, sınıf içi uygulamalarda teknolojiden yararlanılması gerektiğini belirtmişler; teknolojiyi benimsemek ve teknoloji alanındaki gelişmeleri yakından takip etmek üzerinde durmuşlardır. Örneğin öğretmenlerden K₁₁, teknolojik aletler eğitimde kullanıldıkça verimliliğin arttığını ve gelişim sürecine büyük katkılar sağlandığını dile getirmiş; eğitimin her kademesinde gelişime açık çocuklar için olumlu sonuçlar yaratmak ve zamana ayak uydurmak için teknolojinin çok önemli olduğunu söylemiştir. K₁₂ bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Küçük yaşlardan itibaren gelişime açık çocukların, teknoloji sayesinde daha ileri giderek eğitimlerinde olumlu sonuçlar alacaklarına inanıyorum. Teknoloji ile erken yaşlarda karşılaşan çocuk zamana ayak uydurmakta zorluk çekmez.

Kendi kullanımlarına ilişkin ise fen, müzik, oyun, Türkçe, sanat, drama ve matematik gibi çeşitli etkinliklerde, kavram yanlışlarını engellemek, görsel-işitsel becerileri uyarmak, sayıları ve renkleri öğretmek, yaparak yaşayarak öğrenmeyi desteklemek, el göz koordinasyonlarını geliştirmek, soyut kavramları ve çocukların gündelik hayatlarında çok sık karşılaşmadıkları şeyleri öğretmek için teknolojiden faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, güne başlamadan önce, çocukların dikkatlerini çekmek, onlara örnek etkinlikler göstermek ve fotoğraf çekmek gibi durumlar içinde teknolojiyi kullandıklarını dile getirmişlerdir. Uygulamaları ile ilgili bazı öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir:

Çocukların motor ve bilişsel gelişimlerini desteklemek için, müzik ve sanat etkinliğinde hem işiterek hem de görerek öğrenmelerini sağlamak için teknolojiyi kullanıyorum. Fen etkinliklerinde gözlenmesi zor deneyler için teknolojiden faydalanıyorum. K₇

Çocukları hareketlendirmek, canlandırmak için hareket etkinliğinde müzik ya da videolar açıyorum. Çocuk videoda gördüğü hareketleri yapıyor. Böylelikle aktif bir şekilde etkinliğe katılmasını sağlıyorum. K₁₂

Türkçe etkinliğinde teknolojiyi kullanıyorum. Hikâye dinletirken hem görsel olarak hem de işitsel olarak etkinliğin daha güzel geçmesini sağlarım. Böylece çocuk hem görerek hem de duyarak etkinliğe katılmış olur. Bu şekilde etkinliklerin uzun süre akılda kalıcı olacağına inanıyorum. K₁₄

Ritim çalışmalarında teknolojiden yararlanıyorum. Bilgisayarımdan açtığım müzik ile çocuklar etkinliğe katılıyorlar. Ellerine aldıkları ritim çubuklarıyla müzik eşliğinde dans ederek müziğin uygun kısmında ritim çubuklarını birbirine vuruyorlar. Burada müziğin çok etkisi var, nerede nasıl uygulama yapacaklarını müzikle belirliyorlar. K₁₆

Ayrıca öğretmenler bu kapsamda özellikle bilgisayar, projeksiyon cihazı, WhatsApp uygulaması, YouTube, Instagram ve Google, akıllı tahta, tablet, telefon, yazıcı, fotokopi makinesi, tarayıcı ve CD çalar gibi araç ve uygulamalardan faydalandıklarını dile

getirmişlerdir. Özellikle akıllı tahtayı çokça kullandıklarını dile getirirken üç öğretmen şu ifadeleri kullanmışlardır:

Akıllı tahta mutlaka her sınıfta, özellikle de okul öncesinde mutlaka olmalıdır. İleriki okul hayatında çocuk akıllı tahtayı gördüğünde duruma yabancılaşmayıp hemen uyum sağlayacaktır. K₈

En çok akıllı tahtayı kullanıyorum. Büyük ekran olması tüm çocukların etkinliğe katılmasını sağlıyor. Video açıyorum. Hikâye saatinde masal dinletiyorum. Oyunlarda uygun müzik çok etkili oluyor. Çocukların etkinliğe daha neşeli ve aktif katılmalarını sağlıyor. K₆

Özellikle stajyer öğrencilerim nasıl etkinlikler yapacaklarını bana soruyorlar; ben de YouTube veya Instagram'ı açarak etkinliklere ulaşabilecekleri yerleri gösteriyorum. K₉

3.2. Sınıf İçi Uygulamalarda Teknoloji Kullanımında Dikkat Edilen Noktalar

Çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenleri sınıflarında teknolojiyi kullanırken çocukların yaşlarına, gelişimlerine, ilgilerine, hazır bulunuşluklarına ve ulaşılan içeriklerin güvenli olmasına dikkat ettiklerini ifade edilmişlerdir. Ayrıca çocukların teknolojiye maruz kalma sürelerini göz önünde bulundurduklarını, göz sağlıklarını dikkate alarak fiziksel ortamı düzenlediklerini belirtmişlerdir. Etkinliklerinin amacının, çocuklarla paylaşacakları içeriklerle örtüşmesine özen gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin öğretmenlerden K₁, çocukların yaş seviyeleri, ilgi ve hazırbulunuşluklarını göz önünde bulundurduğunu, güvenli içeriklerle beraber çocukların hem fiziksel hem de zihinsel sağlıklarına dikkat ettiğini, her içerik masum olmayacağı için izleteceği her ne varsa ilk önce kendisinin izlediğini sonra çocuklara izlettiğini dile getirmiştir. K₂₇ ise çocukların bireysel farklılıklarını dikkate aldığını, her çocuğun bilgiyi aynı şekilde algılayamayacağını, kimi için ses, kimi için görüntü, kimi için ise oyunun daha etkili olduğunu belirtmiş; teknoloji kullanımında bunları harmanlamaya çalıştığını ifade etmiştir.

Öğretmenlerden bazıları çocukları uzun süre ekrana maruz bırakmamak için teknolojiyi haftada birkaç kez etkinliklerinde kullandıklarını belirtirken, çocukların ilgi sürelerine de vurgu yapmışlardır. Öğretmenlerden üçü şu ifadeleri kullanmışlardır:

Çocukları sıkmadan, ilgi sürelerini de göz önünde bulundurarak etkinliğimi yapmaya çalışıyorum. Video çok uzunsa çocuk sıkılır, çok kısa ise anlayamaz. Bağımlılık yapmaması için uygulamalarım ara ara kullanıyorum. K₆

Teknolojiyi kullanırken çocukların sıkılmasına engel olmak için süre kısıtlaması getiriyorum. Akıllı tahtadan şarkı, masal veya eğitici video açtığım zaman en fazla 15 dakika açık tutuyorum. K₁₅

Çocuklara bağımlılık yapmayacak şekilde etkinlikler seçiyorum. Uzun süre teknoloji ile karşı karşıya gelmelerini istemiyorum. Dozunda kullanmak her zaman daha iyidir ve ben de bunu yapmaya çalışıyorum. K₂₀

Ayrıca K₂₃ uzun süre teknolojiye maruz kalan çocukların çeşitli rahatsızlıklarla karşı karşıya kalabileceklerine; göz ve kas hastalıkları, sosyal anlamda pasifleşme gibi sorunların ortaya çıkabileceğine dikkat çekmiştir. Öğretmenler, sınıfta teknolojiyi kullanırken, öğretmenin işini kolaylaştıracak şekilde pratik olmasına da dikkat ettiklerini söylemişlerdir. Zamandan tasarruf edecek şekilde planları destekleyecek, eğitim ortamına uygun doğru bilgiyi aktaracak,

eğlenerek ve yaparak yaşayarak öğrenmeyi sağlayacak bir sınıf ortamı oluşturduklarını ifade etmişlerdir.

Sınıf İçi Uygulamalarda Teknoloji Kullanımında Öğretmen Yeterlikleri

Çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenleri teknoloji kullanımı ile ilgili yeterliklerinden bahsederken bazıları, teknoloji her alanda hayatı kolaylaştırdığı için bilinçli bir şekilde kullanma taraftarı olduklarını ve tam ve yeterli bir eğitim alarak, teknolojiyi sınıflarında kullanmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler, teknolojiyi uygulamalarına dahil etme konusunda kendilerini yeterli gördüklerini, eğitimler alarak yeni gelişmeleri yakından takip ettiklerini ve teknolojiden daha fazla nasıl verimli bir şekilde faydalanılması gerektiği gibi sorulara yanıt bulmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K₇, yeni gelişmeleri yakından takip etmeye çalıştığını ve arkadaşlarından bilgi alarak eğitimde teknolojiden nasıl daha verimli bir şekilde faydalanacağını yollarını aradığını belirtmiştir.

Bazı öğretmenler ise, teknoloji çağının gereklerini düşünerek gelişmelerin gerisinde kalmamak için uygulamalarına teknolojiyi mutlaka dahil etmeye çalıştıklarını ancak teknoloji sürekli değişim halinde olduğu için takip etmekte zorlandıklarını, var olan ve alışılan düzene devam ederken kullanabildikleri kadar çocukların yararına olacak şekilde teknolojiyi kullanmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, sürekli değişen teknoloji karşısında eksikliklerinin olduğunu ve okul öncesinde gerekli olacak kadar kendilerini geliştirmek istediklerini belirtmişler; teknolojiyi uygulamalarına dahil etmek konusunda zümre arkadaşları ile sürekli bilgi alışverişinde bulduklarını, teknolojiyi sınıf içi eğitimlerde nasıl kullanacakları hakkında videolar, seminerler izlediklerini ve yeni gelişmeleri yakından takip ederek, yeni çağda teknolojiye ayak uydurmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler şu ifadeleri kullanmışlardır:

Teknolojiden mükemmel bir şekilde anladığım söylenemez ama okul öncesinde ne kadar gerekliyse ben de kendimi geliştirmeye o kadar hazırım. Araştırmayı seviyorum. Bu konularda daha da çok gelişmek isterim. K₁₂

Kendimi sürekli yeniliyorum, yeniliklere açığım. Zamana ayak uyduruyorum. Düşünce yapımı kendi zamanıma mahkûm etmiyorum. Öğrencilerimle içinde bulunduğumuz zamanı baz alarak iletişime geçiyorum. K₁₅

Öğretmenler, mesleklerinde kendilerini geliştirmek için epeyce bir zamana ihtiyaçları olduklarını söyleyerek, yeniliklerin eğitimin kalitesini artırdığını ifade edilmişlerdir. Değişen teknoloji karşısında eksikliklerinin mutlak olduğunu, teknolojiden mükemmel bir şekilde anlamak için okul öncesinde gelişmeleri takip ederek, araştırarak uygulamalarına aldıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerden K₁₇ hem evde hem okulda teknolojiyle iç içe olduklarını ve ellerinden telefonun hiç düşmediğini, bunun da yaşamın her alanında teknolojinin olduğu ve kişi nereye giderse gitsin ister istemez teknolojinin karşısına çıktığı anlamına geldiğini dile getirmiştir. Bir öğretmen ise şunları söylemiştir:

Aldığım eğitimler şimdi yetiyor ama ileride gelişen ve yenilenen teknoloji karşısında bende yenilenmeli ve kendimi geliştirmeliyim. Zaman çok hızlı ilerliyor. Yeni yeni icatlar çıkıyor ve bunlara adapte olmak gerekiyor. K₂₃

Ayrıca bazı öğretmenler, teknolojiyi kullanım konusunda yardıma ihtiyaç duyduklarında uzman kişilerden yardım aldıklarını belirtmişler; böylece kendilerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Sınıf ortamında teknolojiyi etkili ve yerinde kullandıklarını söyleyen öğretmenler

ise, özellikle plan aşamasında nasıl uygulama yapacaklarına ve bu uygulamaları yaparken video mu yoksa müzikle mi destekleyeceklerine, çeşitli çalışmalarını yakından takip ederek karar verdiklerini belirtmişlerdir. Bu araçların sınıf ortamında kullanımının gerçekten ciddi bir iş olduğunu belirten K₂₉, her geçen gün farklı uygulamalar ve farklı teknolojik aletlerin çıktığını, bunlara hâkim olmak için araştırma yapmak ve bilgi sahibi olmak gerektiğini dile getirmiştir. Teknolojiyi sınıf uygulamalarına dahil etmek konusunda ise, bu konular hakkında araştırma, inceleme yapmaları ve gelişmeleri yakından takip ederek eğitimlere katılmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sayede öğretmen olarak bu duruma çabucak adapte olacaklarını ve birçok konu hakkında bilgi edinerek kendilerini zenginleştireceklerini dile getirmişlerdir. Öğretmenler ayrıca, yeterli bilgi ve tecrübe edinmek için çeşitli kurslara ve seminerlere katılarak çabalamak gerektiğini belirtmişlerdir. Ellerinde bulunan imkanların yetersiz olduğu durumlarda ise arkadaşlarından yardım aldıklarını ve teknolojik aletleri sınıf ortamında kullanmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bazı öğretmenler, özellikle erkek öğretmenlerin teknoloji kullanımını konusunda meraklı olduklarını, telefon, tablet, bilgisayar, akıllı tahta gibi aletlerin ilgi alanlarına girdiğini söylemiş; ancak sınıf içi uygulamalarda teknolojiden yararlanmak için mutlaka eğitim almak gerektiğini vurgulamışlardır.

Öğretmenler ayrıca, gün geçtikçe teknoloji kullanımının arttığını ve buna ayak uydurmak zorunda olduklarını dile getirerek doğru ve yerinde kullanımın olumlu sonuçlar doğuracağını belirtmişlerdir. Kuşaktan kuşağa değişen bir teknoloji ile karşı karşıya bulduklarını, teknolojideki yenilikleri öğrenmeye çalışarak sınıf içi uygulamalarda başarılı bir eğitimin gerçekleşmesi için ellerinden geleni yapmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Sınıf içinde uygulamaların başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için videolar izleyerek kendilerini geliştirebileceklerini belirterek bunun için gelişime açık olmaları ve çabalamaları gerektiğini belirtmişlerdir. Teknolojinin doğru ve yerinde kullanımı hakkında öğretmenlerden biri şunları söylemiştir:

Teknolojik aletlerin eğitim ortamına girmesiyle birçok öğretmenin işi kolaylaşmıştır. Doğru ve yerinde kullanıldı mı mutlaka olumlu sonuçlara ulaşılacaktır. Ben de uygulamalarımda bunu başarmaya çalışıyorum. K₁₁

Bazı öğretmenler, sürekli teknolojinin gelişmesi nedeniyle teknolojinin gerisinde hissetmemek için araştırmaya ve yenilikleri takip etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Teknolojiyi kullanmanın zor ve karmaşık bir süreç olduğunu, etkinliklerde mutlaka olması gerektiğini ve bunu sağlamak için de ellerinden geleni yapmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bir öğretmen görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Yeni gelişmeleri takip ederek uygulamalarıma ekliyorum. Her öğretmenin de böyle olması gerek. Artık günümüzde bunlar önemli. Gelecek nesillere daha iyi bir eğitim verirsek ileri ki hayatlarında zorlanmaz ve bu konulara daha çabuk adapte olurlar. K₁₇

Öğretmenler, yetersiz oldukları durumlarda teknolojik uygulamaları eğitim programında aktif bir şekilde kullanmak için uzaktan eğitimlerle alınacak seminerlere katılarak bu açığı kapatılabileceklerini belirtmişlerdir. Çeşitli eğitimlerle kişinin kendini her konuda geliştirebileceğini ifade ederek, teknoloji gelişim halinde olduğu için sürekli takip etmek gerektiğini belirtmişlerdir. İnternette seminer ve kurslara katılarak bu konuda kendilerini geliştirmeye çalıştıklarını söylemişlerdir. YouTube, Instagram ve benzeri uygulamalardan

bolca yararlanılarak eğitimlerine bu şekilde çeşitli katkılar sağladıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin K₂₀, sürekli teknoloji kullanımı konusunda kendini yenilemeye ve geliştirmeye çalıştığını söyleyerek, boş zamanlarında bile branşıyla ilgili birçok şeyi yakından takip etmeye çalıştığını söylemiştir. Bir başka öğretmen ise şu ifadeleri kullanmıştır:

Araştırıyorum, gelişmeleri yakından takip etmeye çalışıyorum. Günümüzde teknoloji maalesef zorunlu bir şekilde hayatımıza ve eğitimimize girdi. Bizler de buna ayak uydurmak zorunda kalıyoruz. K₂₄

Bazı öğretmenler sınıflarda teknoloji araçlarını uygulamalarında kullandıklarını ve bu konuda kendilerini yeterli gördüklerini ifade ederken, bazıları da teknolojinin artık özellikle de belirli etkinliklerde sürekli kullanıldığını ve birçok konuda zorluk çekmediklerini dile getirerek, teknolojinin eğitimdeki önemini vurgulamışlardır.

Öğretmen Yeterliklerinin Artırılması İçin Öneriler

Çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenleri, teknoloji kullanımı konusunda yeterliklerini artırmak için çeşitli seminer ve kurslar düzenlenebileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, yenilenen teknolojiyi takip ederek eğitime nasıl katkı sağlayacağı konusunda araştırmalar yapabileceklerini; makale ve araştırmaları inceleyerek mesleki gelişimlerinde nasıl kullanacakları konusunda bilgi sahibi olabileceklerini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte bazı öğretmenler, sadece öğretmenlerin değil yönetici ve anne babaların da kendilerini bu konuda geliştirmelerine olanak sağlanması gerektiğini dile getirerek, okulun sadece öğretmen ve öğrencinin değil tüm paydaşların katılım sağlayacağı ve kendini geliştireceği bir ortam olması gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar ayrıca, öğretmenlere çeşitli hizmet içi eğitimler verilebileceğini ve böylelikle öğretmenlerin yenileneceklerini ifade etmişlerdir. Bu eğitimlerin yüz yüze verilebileceği gibi uzaktan eğitimler şeklinde de olabileceğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerden biri teknolojiyi kullanabilmenin okul öncesi öğretmenleri için ne kadar önemli olduğuna vurgu yaparak şunları söylemiştir:

Sadece öğretmenin değil çocuğun da her yerde görebileceği teknolojik gelişmelere vakıf olamayan bir öğretmenin çocuk gözünde değer kaybettiğini düşünüyorum. Bu yüzden öğretmenlerin de kendilerini teknolojik gelişmeler gibi güncellemesi gerektiğine inanıyorum.

K₁₁

Bazı öğretmenler ise, bu yeterlikleri artırmak için kesinlikle ilk olarak yapılması gerekenin her öğretmenin bilgisayar kullanımı sertifikası alması olduğunu ifade etmiş; ardından da öğretmenlere pratik uygulamalar yaptırılabilirliğini dile getirmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin akıllarına takılan soruların cevaplarına ulaşabilecekleri ve telefonlarına indirebilecekleri mobil bir uygulama hazırlanması gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu noktada öğretmenlerin teknoloji konusunda bilinçli olmalarının önemine dikkat çeken katılımcılardan biri şunları söylemiştir:

Öğretmen arkadaşlara günümüzde teknoloji ile eğitimin nasıl iç içe geçtiğini kavratmamız lazım. Asıl önemli olan, bu bilinçte öğretmenlerin olmasını sağlamaktır. K₁₄

Öğretmenlerden bazıları, teknolojik aletleri kullanabilmeleri için öncelikle sınıflarında yeterli donanımın bulunması ve bu aletlerin kullanımı için çeşitli kursların düzenlenmesinin gerektiğini ifade etmişlerdir. Alınan eğitimler doğrultusunda okullar ekipman olarak da donatıldığı takdirde hem öğretmenlerin kendini geliştireceğini hem de daha kalıcı bir öğrenmenin gerçekleştirilebileceğini dile getirmişlerdir.

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenleri, doğru ve güvenli bilgiye erişim için, bilgiye hızlı ulaşım için, kalıcı öğrenmenin sağlanması için, çağa uyum sağlamak ve gelişmeleri yakından takip edebilmek ve eğitimin kalitesini artırmak için sınıf içi uygulamalarda teknolojinin kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yılmaz ve Akbaba (2013) günümüzde bilgiye erişimin ve bilgi paylaşımının, teknolojinin gelişimiyle büyük ölçüde değiştiğini ifade etmişlerdir. İnternet, dijital araçlar ve iletişim teknolojileri, bilginin üretimini, depolanmasını, paylaşılmasını ve erişimini kolaylaştırmıştır. İşte bu noktada teknoloji kullanımı önemli ve gereklidir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin de okul öncesi eğitim sınıflarında teknoloji kullanımının gerekliliğinin vurgulamaları, teknolojinin önemini farkında olmaları olarak yorumlanabilir. Çünkü eğitimde teknoloji kullanımının çocuklar için çeşitli faydaları vardır. Örneğin, çocukların problem çözme becerilerini ve sanatsal duyarlılığını geliştirir; çocuklara gelişmiş teknolojilerle tanışma fırsatı sağlar (Orçan Kaçan ve Kimzan, 2017). Çocukların yaş gruplarına uygun, şiddet veya saldırganlık içermeyen, zekâ gelişimini destekleyen bilgisayar, tablet ve internet oyunlarının ebeveyn gözetiminde oynanması, çocukların zihinsel gelişimine olumlu katkı sağlayabilir (Gündoğdu vd., 2016).

Öğretmenler güne başlamadan önce çocukların dikkatlerini çekmek, onlara örnek etkinlikler göstermek, fotoğraf çekmek ve okul gezilerinde gidilecek yeri gösteren resim ve videoları paylaşmak gibi birtakım etkinlikler için teknolojiden yararlandıklarını belirtmişlerdir. Bu süreçte bilgisayar, projeksiyon cihazı, akıllı tahta yazıcı, fotokopi makinesi ve telefon gibi cihazlardan; WhatsApp, YouTube, Instagram ve Google gibi uygulamalardan faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Okul öncesi eğitim sürecinde teknolojinin uygun bir şekilde kullanılması, daha etkili ve kalıcı öğrenmeler sağlayabilir (Sayan, 2016). Bu nedenle bu çalışmaya katılan öğretmenlerin sınıflarında teknolojiyi kullandıklarını ve bunun için farklı araç ve uygulamalardan yararlandıklarını belirtmeleri, güncel gelişmeleri takip etmeleri ve sınıflarına aktarmaları açısından da önemli bir noktadır. Ayrıca bilgisayar, telefon ve yazıcı gibi bazı araçlardan daha sık faydalanmalarının da bu araçlara erişimlerinin daha kolay olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Öğretmenlerin bahsetmiş olduğu teknolojik araçlar eğitimde doğru şekilde kullanıldığında çocuklara yaparak yaşayarak öğrenme fırsatları sunar. Bu nedenle bu araç ve uygulamalar çocukların etkinliklere katılımını ve sınıfta kullanılan geleneksel materyalleri destekleyici nitelikte olmalıdır (Papert, 1980).

Öğretmenler sınıflarında teknolojiyi kullanırken çocukların yaşlarına, gelişimlerine, ilgilerine, hazır bulunuşluklarına, ulaşılan içeriklerin güvenli olmasına ve içeriklerin öğretmen açısından da pratik şekilde kullanılabilmesine dikkat ettiklerini ifade edilmişlerdir. Öğretmenlerin çocukların bireysel farklılıklarını ve gelişim özelliklerini dikkate alarak sınıflarında teknolojiyi kullanmaları önemlidir çünkü okul öncesi dönem, çocukların dikkatlerinin yoğun olduğu ve çevrelerinde olup biten her şeye duyarlı oldukları bir dönemdir (Okumuş ve Karadağ, 2014). Bu dönemde çocuklar okuma-yazma bilmedikleri için gözlemleyerek ve işiterek öğrenirler. Bunun sonucu olarak da gelişimlerine uygun ve birden fazla duyuya hitap eden materyaller önemlidir (Özal Göncü, 2016).

Okul öncesi öğretmenleri, sınıf içinde yaptıkları sanat, fen, müzik, Türkçe ve oyun gibi birçok etkinlikte, etkinliği eğlenceli hale getirmek ve çocuğa farklı uyaranlar sunmak gibi nedenlerle

teknolojiden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Burada öğretmenin çocuklara farklı deneyimler sunmak amacıyla hem teknolojiyi entegre ettiği etkinlikleri hem de kullandığı araç ve uygulamaları çeşitlendirdiği düşünülmektedir.

Okul öncesi öğretmenleri teknolojiyi uygulamalarına dahil etmek konusunda kendilerini yeterli gördüklerini, eğitimler alarak yeni gelişmeleri yakından takip ettiklerini ve teknolojiden daha fazla nasıl verimli bir şekilde faydalanılması gerektiği gibi sorulara yanıt bulmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin teknoloji kullanımı ile ilgili öz yeterlik algılarının yüksek olması, teknolojinin öğretime entegrasyonu açısından önemli bir faktör olarak görülebilir (Abbitt, 2011). Ancak yine de farklı eğitim ve paylaşımlarla kendilerini geliştirme çabaları da teknolojinin sürekli değiştiğinin ve öğretmenlerin zaman içinde yenilenmeye ihtiyaç duyduklarının farkında olmalarından kaynaklı olabilir.

Okul öncesi öğretmenleri sınıf içi uygulamalarında teknoloji kullanımı konusunda kendilerini yeterli görüp görmedikleri sorulduğunda, bu konular hakkında araştırma, inceleme yapmaları ve gelişmeleri yakından takip ederek eğitimlere katılmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu durum, öğretmenlerin eksikliklerinin de farkında olarak kendilerini sürekli geliştirmek istemeleri ile açıklanabilir. Daha önce yapılan bir çalışmada ise öğretmenlerin bilgisayar öz yeterliklerinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2005).

Okul öncesi öğretmenleri, teknoloji kullanımı konusunda yeterliklerini artırmak için çeşitli seminer ve kurslar düzenlenebileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, yenilenen teknolojiyi takip ederek eğitime nasıl katkı sağlayacağı konusunda araştırmalar yapabileceklerini; makale ve araştırmaları inceleyerek mesleki gelişimlerinde nasıl kullanacakları konusunda bilgi sahibi olabileceklerini dile getirmişlerdir. Burada öğretmenler hem teorik hem de pratik anlamda deneyim kazanacakları birtakım önerileri dile getirmişlerdir. Bazı araştırma sonuçları da öğretmenlerin teknolojiye yönelik öz yeterliklerinin hizmet içi eğitimler ile arttığına işaret etmiştir (Watson, 2006).

Bu bulgular ışığında aşağıdaki öneriler göz önünde bulundurulmalıdır:

- Teknolojiyi okul öncesi eğitim sınıflarında kullanmaya başlamadan önce, amaçları ve öğrenme hedeflerini iyi belirlemek önemlidir. Öğretmenler, teknolojinin çocukların öğrenme deneyimlerini zenginleştirmek ve belirli becerileri geliştirmek için bir araç olması gerektiğinin farkında olmalıdırlar.
- Teknoloji ile ilgili içerikler çocukların yaş ve gelişim düzeyine seçilmelidir; eğlenceli, etkileşimli ve öğretici içerikleri tercih edilebilir.
- Okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özellikleri dikkate alındığında teknoloji, çocukların birlikte çalışma, iletişim kurma ve etkileşimde bulunma becerilerini geliştirmek için kullanılabilir. Çocuklar grup projelerine yönlendirilebilir, dijital oyunları birlikte oynamaları sağlanabilir veya dijital hikâye anlatma etkinlikleri düzenlenebilir.
- Teknoloji, çocukların yaratıcılıklarını ortaya çıkarmaları ve ifade etmeleri için bir araç olarak kullanılabilir. Örneğin, çizim uygulamaları veya müzik yapma programlarıyla çocuklar sanatsal etkinliklere yönlendirilebilir.
- Çocukların araştırma becerilerini geliştirmek için teknoloji kullanılabilir. İnternete dayalı kaynaklarla çocuklarla birlikte araştırma yapılabilir, ilgi duydukları konular hakkında bilgi edinmeleri sağlanabilir.

- Öğretmenler teknoloji kullanımında ekran süresini dengelemelidir.
- Teknoloji kullanımının sınırları, içerik seçimi ve güvenlik konularında ebeveynleri bilgilendirilebilir; ebeveynlerle düzenli iletişim kurularak teknolojinin nasıl kullanıldığı hakkında bilgi paylaşılabilir ve iş birliği yapılabilir.
- Teknolojinin hızla geliştiği bir dönemde olduğumuz için öğretmenlerin kendisini sürekli geliştirmesi önemlidir. Bu nedenle öğretmenler yeni teknolojik araçları ve uygulamaları takip edebilir, eğitim etkinlikleri için uygun olanları sınıflarına aktarabilir ve meslektaşları ile deneyimlerini paylaşabilirler.
- Öğretmen veya okul tarafından velilerle, sınıf içi teknoloji kullanımıyla ilgili bilgi ve güncellemeleri paylaşmak için düzenli iletişim kanalları oluşturulabilir. Bu, e-posta, sınıf içi haber panosu, web sitesi veya mesajlaşma uygulamaları gibi çeşitli yöntemlerle yapılabilir.
- Velilere, çocukların evde de teknolojiyi etkili bir şekilde kullanmalarını sağlamak için önerilerde bulunulabilir. Örneğin, çocukların eğitici uygulamalar veya çevrimiçi kaynaklarla etkileşimde bulunmaları teşvik edilebilir.
- Velilerin teknoloji kullanımı konusunda iş birliği yapmaları teşvik edilebilir.
- Velilere, teknoloji kullanımı konusunda rehberlik sağlayabilecek kaynaklar sunulabilir.
- Bundan sonraki çalışmalarda araştırmacılar;

Sınıf içi uygulamalarda teknoloji kullanımının çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını nasıl destekleyebileceğini nitel ve nicel yöntemlerle araştırabilirler.

Teknolojinin pedagojik yaklaşımlarla nasıl bütünleştirilebileceğini ve öğretim stratejilerini nasıl destekleyebileceğini inceleyebilirler.

Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf içi teknoloji kullanımına ilişkin eğitim ihtiyaçlarını ve destek gereksinimlerini belirleyerek bir eylem araştırması planlayabilirler.

KAYNAKÇA

Abbitt, J. T. (2011). An investigation of the relationship between self-efficacy beliefs about technology integration and technological pedagogical content knowledge (TPACK) among preservice teachers. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 27(4), 134-143.

Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, O. E., Karadeniz, S. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları

Gündoğdu, Z., Seytepe, Ö., Pelit, M. B., Doğru, H., Güner, B., Arıkız, E., Akçomak, Z., Kale, E. B, Moran, İ., Aydoğdu, G. ve Kaya, E. (2016). Okul öncesi çocuklarda medya kullanımı. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 6-10.

Kartal, G. ve Güven, D. (2006). Okul öncesi eğitimde bilgisayarın yeri ve rolü. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 23(1), 19-34.

Numanoğlu, M. ve Keser, H. (2017). Programlama öğretiminde robot kullanımı- Mbot örneği. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 497-497. <https://doi.org/10.14686/buefad.306198>

Odacı, M. M. ve Uzun, E. (2017). *Okul öncesinde kodlama eğitimi ve kullanılacak araçlar hakkında bilişim teknolojileri öğretmenlerinin görüşleri: Bir durum çalışması*. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu (ICITS), 715-722.

- Okumuş, M. ve Karadağ, E. (2014). Popüler müziklerin okul öncesi dönem çocukları üzerindeki etkisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 289-297
- Orçan Kaçan, M. ve Kimzan, İ. (2017). Öğretmenlerin okul öncesi eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12, 203-215.
- Özal Göncü, İ. (2016). 4-6 yaş anaokulu çocuklarına uygulanan müzik eğitiminin müziksel ses ve işitsel algı gelişimlerine etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 2382-2392.
- Papert, S. (1980). *Mindstorms: Children, microcomputers and powerful ideas*. Basic Books
- Sayan, H. (2016). Okul öncesi eğitimde teknoloji kullanımı. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(13), 67-83.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2018). İlköğretim öğretmenlerinin bilgisayara yönelik öz-yeterlik algıları üzerine bir çalışma. *Eurasian Journal of Educational Research*, 19, 89-101
- Şahin, Ü. ve Türkoğlu, A. (2017). Sınıf öğretmenlerine yönelik hizmet içi eğitim model önerisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 37, 90-104
- Topal, A. M. (2023). *Özel okulların okul öncesi eğitim kademesinde görev yapan bilişim teknolojileri öğretmenlerinin deneyimlerine yönelik durum çalışması*. Gazi Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Watson, G. (2006). Technology professional development: Long-term effects on teacher self-efficacy. *Journal of Technology and Teacher Education*, 14(1), 151-165.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin
- Yılmaz, Ö. ve Akbaba, A. (2013). İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin Millî Eğitim Bakanlığı'nın e-okul uygulamasına yönelik algıları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 181-204

EKONOMİK AÇIDAN DEZAVANTAJLI OKULLARDA SINIF YÖNETİMİ İLE İLGİLİ YAŞANAN ZORLUKLAR

Doç. Dr. İkbal Tuba ŞAHİN SAK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,

- 0000-0002-9054-6212

Öğretmen Yasemin ALA

Millî Eğitim Bakanlığı,

- 0009-0009-0796-0948

ÖZET

Ülkemizde okulların tamamı aynı ekonomik koşullara sahip değildir. Ancak ekonomik şartlar okulların fiziksel özelliklerinden çocuklara sunulan sosyo-kültürel etkinliklere kadar pek çok durumu etkilemektedir. Özellikle bol uyaranlarla çocukların gelişiminin en iyi şekilde desteklenmesi amaçlanan okul öncesi eğitim sürecinde okulların ekonomik durumları daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, ekonomik olarak dezavantajlı okullarda öğretmenlerin sınıf uygulamalarının tamamını kapsayan sınıf yönetiminde yaşadıkları zorlukları incelemektir. Bir olgubilim çalışması olarak planlanan bu araştırma, dezavantajlı okullarda görev yapan 40 okul öncesi öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre okulların ekonomik koşulları sınıf yönetiminde oldukça etkilidir ve ekonomik açıdan dezavantajlı okullarda sınıf ve öğrenci ihtiyaçlarını karşılamak oldukça zordur. Özellikle malzeme, temizlik, güvenlik ve hareket alanı ile ilgili eksiklikler, sınıf yönetimi açısından karşılaşılan zorluklardır.

Anahtar Kelimeler: dezavantajlı okullar, sınıf yönetimi, okul öncesi eğitim.

CHALLENGES WITH CLASSROOM MANAGEMENT IN ECONOMICALLY DISADVANTAGED SCHOOLS

ABSTRACT

Not all schools in our country have the same economic conditions. However, economic conditions affect many situations, from the physical characteristics of the schools to the socio-cultural activities offered to the children. In the preschool education process that aims to support the development of children in the best way with abundant stimuli, the economic status of schools gains even more importance. Therefore, the aim of this study is to examine the challenges experienced by teachers in classroom management, which covers all classroom practices, in economically disadvantaged schools. This phenomenological research was carried

out with 40 preschool teachers working in disadvantaged schools. According to the findings, the economic conditions of schools are very effective in classroom management, and it is very difficult to meet classroom and student needs in economically disadvantaged schools. In particular, deficiencies related to materials, cleanliness, security and movement space are challenges encountered in terms of classroom management.

Anahtar Kelimeler: disadvantaged schools, classroom management, preschool education.

1. GİRİŞ

Günümüzde nitelikli eğitime ulaşmada öğrencileri dezavantajlı duruma düşüren sosyal farklılıklar, etnik köken, kaynaklara ulaşımındaki dengesizlikler, sosyo-ekonomik durum, aile yapısı ve özel bir gereksinime sahip olma gibi durumlar önemle tartışılmaktadır (Koçak ve Bostancı, 2019). Nitelikli eğitim almanın insanların refah seviyelerini artıracığı düşünülmektedir. Bir başka ifadeyle, nitelikli eğitimin, dezavantajlı bireyleri aile yapısı ve sosyo-ekonomik durumu gibi dezavantajlı oldukları durumlardan kurtarabilme ihtimali söz konusudur (Cülha, 2020; Kazu, 2018).

Nitelikli bir eğitim için, çeşitli açılardan dezavantajlı olan okullarda öğretmenlerin doğru eğitim sunmaları kadar, sınıfta pozitif bir öğrenme alanı yaratmak, çocukların kendilerini iyi ifade edebilmelerine ve gizli kalmış yönlerini açığa çıkarmalarına fırsat sağlamak gibi yöneticilik özelliklerinin de geliştirilmesi önemli görülmektedir. Eğitim yönteminin birinci ve esas basamağı sınıf yönetimidir (Korkut ve Babaoğlu, 2004). Bu nedenle bu çalışmada, ekonomik olarak dezavantajlı okullarda görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi açısından yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla aşağıda belirtilen sorulara yanıtlar aranmıştır.

Okul öncesi öğretmenleri sınıf yönetimini nasıl tanımlamaktadır?

Okul öncesi öğretmenlerine göre sınıf yönetimini etkileyen faktörler nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Nitel bir çalışma olan bu araştırma olgubilim (fenomenoloji) deseninde hazırlanmıştır. Olgubilim çalışmaları, yaşanmış deneyimleri değerlendirmeye odaklanmakta; bir fenomenin altında yatan ortak anlamları keşfetmek için öncelikle bireylerin deneyimlediği dünyayı betimlemeye ve yaşanmış deneyimlerin özünü açıklamaya çalışmaktadır. Bundan dolayı olgubilimde fenomeni yaşayan kişiler ile fenomen arasında bir bağ olduğu ve fenomenolojinin çıkış noktasının gerçeklerin kendisi olduğu vurgulanmaktadır (Kocabıyık, 2015).

2.2. Katılımcılar

Çalışmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmaya, Van ilinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ve sosyoekonomik açıdan dezavantajlı 25 okulda görev yapan 40 öğretmen katılmıştır. Öğretmenlerin 33'ü kadın (%82,5), 7'si (%17,5) erkektir. Yaşları 23 ile 49 arasında değişmektedir. Öğretmenler, 5 yıl veya altı (n=14, %35), 6-15 yıl arası (n=18,

%45) veya 16 ve üstü (n=8, %20) arasında deneyime sahiptirler. Tamamı kadrolu olarak görev yapan öğretmenler, 4-5 yaş (n=7, %17,5), 5 yaş (n=25, %62,5), 4-6 yaş (n=3, %7,5), 5-6 yaş (n=1, %2,5) veya 6 yaş (n=4, %10) gruplarıyla çalışmaktadırlar. Öğretmenlerin sınıflarındaki çocuk sayısı, 10 veya altı (n=2, %5), 11-20 arası (n=34, %85), 21 ve üstü (n=4, %10) şeklinde değişmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın verileri, araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Form hazırlanırken dezavantajlı okullar, sınıf yönetimi, sınıf yönetiminde ekonomik dezavantaj, ekonomik durumun çocuk ve öğretmen üzerindeki etkileri dikkate alınmış; ilgili literatür incelenmiştir. İlk taslak formda 10 madde listelenmiş ve bu maddeler uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman önerileri doğrultusunda maddeler yeniden düzenlenmiştir. Örneğin “Ekonomik şartlar okulun fiziksel ortamını nasıl etkiler?” şeklindeki açık uçlu sorularla öğretmenlerin görüşlerini rahatça ifade etmeleri amaçlanmıştır. Düzenlenen form kullanılarak iki öğretmenle pilot görüşme yapılmış ve sonuç olarak, sekizi öğretmenlerin görüşlerini öğrenmeye yönelik açık uçlu soru, altısı ise öğretmenlerin demografik bilgilerini öğrenmeye yönelik sorular olmak üzere toplamda 14 soruluk bir görüşme formu elde edilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Öncelikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerde görev yapan okul öncesi öğretmenleri ile iletişime geçilmiş, bu öğretmenlere araştırmanın amacı anlatılmıştır. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlerle birebir görüşmeler yapılmış, katılımcıların onayıyla bazı görüşmelerin ses kaydı alınmıştır.

2.5. Veri Analizi

Görüşmeler sonunda hem ses kayıt cihazı ile elde edilen veriler hem de elle tutulan görüşme kayıtları bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bilgisayar ortamına aktarılan görüşmeler araştırmacılar tarafından defalarca okunmuş ve kodlanmıştır. Veriler, bir metnin içerisindeki kavram ve kelimelerin belirlenmesini sağlayan içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2014). Veri analizi sonucunda aşağıdaki temalar belirlenmiştir:

- Sınıf yönetiminin tanımı
- Sınıf yönetimini etkileyen faktörler
- Fiziki şartlar
- Ekonomik etmenler

3. BULGULAR

3.1. Sınıf Yönetiminin Tanımı

Çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenleri sınıf yönetimini; sınıf kuralları, çocuğun ilgisini çekme, çocuğun aktif katılımı için ortam hazırlama, sınıfta düzen oluşturma, istenilen kazanım ve davranışlara ulaşmaya rehberlik etme ve hedeflenen eğitim ve öğretimin etkili bir şekilde verilmesi ile açıklamışlardır. Örneğin K₁, öğretmenin sınıfı öğrenmeyi gerçekleştirebileceği şekilde düzenlemesi, çocukların ilgi düzeylerini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak hazırlıklı bir

şekilde sınıfa hazır gelmesi üzerinde durmuştur. Bazı öğretmenler ise şu ifadeleri kullanmışlardır:

Belli koşullar ve kurallar geliştirilerek, öğretme ve öğrenme ortamının yönetilmesidir. Sınıf kurallarının kapsamlı şekilde planlanması ve uygulanması yoluyla sınıfta düzenin sağlanması ve öğrenme-öğretme için uygun bir ortamın oluşturulmasıdır. Zamanın etkili bir şekilde yönetilmesi ve çocuk davranışlarının denetlenerek olumlu bir öğrenme ikliminin geliştirilmesi sürecidir. (K₈)

Sınıfta yapılan etkinliklerin, geçirilen sürenin verimli olabilmesi için çocuklarla birlikte oluşturulan kuralların uygulanmasıdır. (K₁₄)

Sınıf yönetimi benim için kaliteli bir etkinlik süreci geçirmekten ibarettir. Yani tüm çocukların dikkatini etkinlikte toplamak ve en verimli şekilde etkinliği yürütüp tamamlamaktır. (K₂₇)

Çocukları kontrol edebilmek, etkinliklerini ve oyunlarını sorunsuzca uygulayabilmek, zamanı iyi ayarlamak, belirlenen hedef ve kazanımları çocuklara kazandırabilecek ortamlar yaratabilmek[tir sınıf yönetimi]. (K₃₅)

3.2. Sınıf Yönetimini Etkileyen Faktörler

Çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerine göre ekonomik etmenler ve fiziksel şartlar sınıf yönetimi üzerinde oldukça etkilidir. Ayrıca, çocukların ihtiyaçları, sosyo-ekonomik durumlar, çocuğun gelişim özellikleri, aile yapısı, sınıf mevcudu ve öğretmenin sahip olduğu bilgi, tecrübe ve aldığı eğitimin sınıf yönetimini etkilediği vurgulanmıştır. Bir öğretmen görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Okulun fiziksel özellikleri, çocuk sayısı, veliler, öğretmenin kullandığı yöntem ve teknikler, sınıf kuralları, ihtiyaçlar... Bunlar [sınıf yönetimini] olumlu ve olumsuz yönde etkiler. Çünkü okulun fiziksel özellikleri uygun değilse örneğin kışın soğuk olan bir sınıfta çocuklar ve öğretmen üşümekten etkinliğe, sınıfın yönetimine odaklanamaz; öncelikle temel ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar. Çocuk sayısının çok fazla olması öğretmenin [bütün çocuklara] yetememesi sınıfın yönetiminde zorluklara neden olur. Velilerin ders esnasında okula gelip öğretmen ile konuşmak istemesi, öğretmenin öğrencilerin dikkatini her zaman çekecek gelişim düzeylerine uygun yöntem ve teknikleri kullanmaması çocukların dikkatinin dağılmasına ve etkinliğin aksamasına neden olur. Kurallar çok katı ve zor ise çocuklar [bunlara] uymakta zorlanabilirler. (K₂₀)

3.2.1 Fiziki Şartlar

Bir öğretmen hariç çalışmaya katılan diğer öğretmenler sınıf yönetimini etkileyen faktörlerden birinin okulun ve sınıfın fiziki şartları olduğunu ifade etmişlerdir. Okulun fiziki özelliklerinin önemli olduğunu düşünen katılımcılar, etkinlik alanları, okul bahçesi, park alanları, spor alanları, laboratuvarlar, teknolojik aletler, ısı, ışık, aydınlatma ve güvenlik gibi konuların önemine vurgu yapmışlardır. Örneğin, K₃₇ fiziksel ortamın önemli olduğunu, özellikle büyük sınıfları öğretmenin etkinliklere göre düzenleyebildiğini, okulun bahçesi varsa çocukları bahçeye çıkarabildiğini dile getirirken, iki öğretmen şu ifadeleri kullanmışlardır:

Çalıştığım okulda okulun kalorifer sistemi yok, soba yakmak zorundayız. Soba yakarken zaman kaybımız oluyor. Sobanın sınıfın ortasında olması güvenlik açısından tehlikelidir. Sınıfın

ısının birden çok yükselmesi ya da düşmesi çocukların enerjilerini etkiliyor. Sınıf yönetiminin önceliği, güvenlik olmak zorundadır. (K₂)

Okulun fiziksel ortamı kesinlikle önemlidir. Okulun bahçesinin geniş olması, oyun parkları ve oyun alanlarının olması ve çocuğun burada oyunlar oynaması, içindeki enerjiyi boşaltmasını sağlar. Oyun ihtiyacını karşılayan çocuk sınıf kurallarına uymakta zorlanmaz ve kendisini daha iyi hisseder. (K₁₄)

Ayrıca, K₁₂ sınıfın duvarlarının rengi, ısı, aydınlatması ve büyüklüğünün çocuklar üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki yaratabildiği için etkili olduğunu, K₃₀ ise sınıfın ışık alan bir yerde olmasının, ders araç gereçlerinin eksiksiz olmasının ve sınıfta görsel ürünlerin yer almasının, çocukların ezberci anlayışla değil de yaparak yaşayarak etkinliklere katılması açısından önemli olduğunu belirtmiştir. K₃₈ de sınıfın küçük, öğrenci sayısının fazla olmasının sınıf yönetimini etkilediği üzerinde durmuştur.

3.2.2 Ekonomik Etmenler

Çalışmaya katılan 40 öğretmenden 38'i okulla ilgili ekonomik etmenlerin sınıf yönetimini etkileyeceğini dile getirmişler; ekonomik dezavantajlarla birlikte ısınma, temizlik, fiziki şartlar ve materyal gibi temel konularda birtakım eksikliklerin ortaya çıkacağını ifade etmişlerdir. Ekonomik koşulların sınıf yönetimini etkilediğini belirten öğretmenlerden biri şu ifadeleri kullanmıştır:

Sınıfta öğrenciler için uygun koşullar sağlanmadığında bu her şeyi etkiler. Anasınıflarında her şeye daha çok dikkat edilmesi gerekiyor. En başta da temizlik ve sınıfın temizliği için gerekli olan eleman ve malzemeler... Okulun ekonomik durumu uygun ve yeterli değilse bunlar istenilen şekilde sağlanmıyor. Sınıfta kullanılan ders araç-gereçleri eksik olabiliyor. Çocukların oynayabileceği oyuncaklar yeterli olmuyor. Eksikliklerden dolayı sürekli sıkıntı yaşanabiliyor. Akıcı bir eğitim gerçekleşmiyor. Ekonomik olarak yeterli olan okullarda bu sıkıntılar olmayabiliyor. Bu sayede öğretmen eğitime odaklandığı için daha verimli oluyor. Sorunlar olduğu zaman öğretmen derse odaklanamıyor. Aynı anda hem temizlikle hem çocuklarla hem de sorunlarla ilgilenmesi öğretmen için çok zor olabiliyor (K₁)

Katılımcı öğretmenlerin büyük çoğunluğuna (n=32) göre, ekonomik etkenlerden bahsedildiğinde çocukların ekonomik durumlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İki öğretmen konuyla ilişkili olarak şu ifadeleri kullanmışlardır:

Ailenin ekonomik olarak çocuğa ve sınıfa olan katkısı, sınıf içi etkinlik ve imkânları artırır. Çocuğa sunulan etkinlik çeşitlendikçe sınıf yönetimi daha istikrarlı olur. (K₁₄)

İstedğim bazı materyallerin fiyatı yüksek olabilir; bunları karşılayıp getirebilecek veli profili, benim amaçlarıma ulaşmamda kolaylık sağlar. (K₃₅)

Çalışmaya katılan öğretmenlere göre okulların fiziki şartları da ekonomik koşullarla yakından ilgilidir çünkü donanım, yeterli malzeme, temizlik, güvenlik, bahçe kullanımı ve oyun alanları bu durumdan doğrudan etkilenmektedir. Örneğin K₂₆, okulun ekonomik durumu iyi değilse daha az materyal olacağını, bunun da sınıf düzenini etkileyeceğini belirtmiştir. K₁₇'ye göre ise, çocuklar için bahçenin düzenlenip daha cazip hale getirilmesi, sınıfların kullanışlılığı, hatta çocuk ve öğretmen lavabolarının kullanışlılığı bile ekonomik şartlara bağlıdır. Bir öğretmen ise görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Okulda çocuklara imkânlar sağlanması için ekonomik durum önemlidir. Okulun bahçesinden temizliğine, sınıfların donanımına kadar her şeyi ekonomik durum etkiler. (K₅)

Ayrıca ekonomik şartlar, sınıfın fiziksel ortamını, hijyen, donanım ve materyal-malzeme ihtiyacını olumlu ya da olumsuz etkileyecektir. K₁₈, sınıfların daha temiz ve daha donanımlı olması için ekonomik şartların iyi olması gerektiğini, aksine durumda sınıfın ihtiyacını karşılamamanın zor olduğunu belirtirken, iki öğretmen şunları söylemiştir:

Ekonomik şartlar iyi olduğu zaman sınıf daha iyi temizlenir. Çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına göre sınıf düzenlenir. Onlar için daha ilgi çekici, sevebilecekleri bir sınıf ortamı oluşturulur. Şartlar kötü olduğunda bazen sınıftaki kırık dolabı bile tamir ettirmek zorlaşabiliyor. Çocukların güvenliğini sağlamaktan ve sınıfın temizliğinden başka şeyler yapmak zorlaşabiliyor. (K₁)

Öğretmenlerin sınıfı düzenlemeleri için imkânları olur. Yeni materyallerin elde edilmesi daha kolay olur. (K₁₄)

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenleri sınıf yönetimini, sınıf kuralları, çocuğun ilgisini çekme, çocuğun aktif katılımı için ortam hazırlama, sınıfta düzen oluşturma, istenilen kazanım ve davranışlara ulaşmaya rehberlik etme ve hedeflenen eğitim ve öğretimin etkili bir şekilde verilmesi ile açıklamışlardır. Bu ifadeler, çalışmaya katılan öğretmenlerin sınıf yönetimi hakkında yeterli bilgiye ve donanıma sahip bireyler oldukları ve sınıf yönetimini tek bir bakış açısıyla değil birçok açıdan görüp tanımlandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmenlere göre ekonomik faktörler ve fiziki koşullarla birlikte, çocukların ihtiyaçları, sosyo-ekonomik durumlar, çocuğun gelişim özellikleri, aile yapısı, sınıf mevcudu ve öğretmenin sahip olduğu bilgi, tecrübe ve aldığı eğitim sınıf yönetimini etkilemektedir. Sınıf ortamının dinamik bir yapı olduğu düşünüldüğünde öğretmenlerin birden fazla etmenin sınıf yönetimini şekillendirebileceğini ifade etmeleri kendi gözlem ve deneyimlerinin bir sonucu olabilir. Literatürde de sınıftaki öğrenci sayısının fazlalığı, fiziki koşulların yetersiz olması, ekonomik kaygılar, sınıf yönetimi konusunda bilgi eksikliği, öğretim dışı görevler vererek öğretmenlerin zaman ve enerjisinin azaltılması, aile yapısı ve okul yönetimi sınıf yönetimini etkileyen faktörler olarak ifade edilmektedir (Girmen, 2006; Yeşilyurt ve Çankaya, 2008).

Çalışmanın bulgularına göre, ekonomik durumu iyi olan okullarda temizlik, ısınma sorunu, materyal eksikliği, sınıfın fiziksel koşullarının kötü olması gibi sorunlarla daha az karşılaşılacağı veya karşılanması durumunda bu sorunların hızla çözülebileceği düşünülmektedir. Literatürde doğrudan okulun ekonomik durumunun sınıf yönetimi üzerinde etkileri hakkında yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat bazı araştırmalar, okullar arasındaki farklılıkların (avantajlı veya dezavantajlı) öğrenci başarısı üzerine bir etkisi olduğunu iddia ederken, bazıları da öğrencilerin akademik başarısı üzerine çok az bir etkisinin olduğunu varsaymaktadır (Kazak, 2021). Bu durum, özellikle okulun ekonomik koşullarının sınıf yönetimini etkilediği görüşünü desteklemektedir.

Çocuğun ekonomik durumunun sınıf yönetimine etkisi konusunda katılımcıların hemen hemen hepsi aynı görüştedir. Ekonomik anlamda daha iyi durumda olan ailelerin çocukları etkinliklere aktif olarak katılmakta ve okula eksiksiz materyallerle gitmektedir. Bu durumda sınıfta ve sınıf yönetiminde daha az sorun yaşandığı söylenebilir. Çünkü çocuk etkinliğe konsantre olur ve tüm

enerjisini etkinliklerle harcar. Ekonomik durumu düşük ailelerin çocukları, yetersiz malzemeyle okula gittikleri için etkinliklere katılamayabilir veya kendilerini yetersiz hissedebilirler. Bu durum çocukları hırçınlaştırabilir, akranlarıyla iyi iletişim kurmalarını zorlaştırabilir ve sınıf yönetimini olumsuz etkileyebilir. Araştırmalar bu bulguyu desteklemektedir. Ekonomik durumu iyi olan ailelerin, çocuklarının eğitim sorunlarıyla yakından ilgilendikleri ve sorunları zamanında çözdükleri de belirtilmiştir (Aslanargun vd., 2016). Ayrıca, sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerin çocukları, sosyoekonomik düzeyi yüksek ailelerin çocuklarına göre daha fazla duygusal ve davranışsal problemler yaşamaktadırlar. Ekonomik durumu düşük olan çocuklar itaatsizlik, saldırganlık, fevri davranışlar ve başkalarıyla geçinmekte güçlük çekme gibi davranışlar gösterebilmektedirler (Seven, 2007). Okulun fiziki özellikleri sınıf yönetimini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Okul bahçesi, park ve spor alanları, laboratuvarlar, ısı, ışık ve güvenlik sınıf yönetimini etkileyebilir. Özellikle okul öncesi eğitim kurumları yapılırken tek tip projeler yerine okulun yapılacağı yerin coğrafi koşulları dikkate alınarak mimari açıdan esnek tarzda okullar yapılmalıdır (Yılmaz, 2012).

Sınıfın büyüklüğü, ısı, ışık ve güvenlik, duvar rengi, kullanılan halılar, yeterli dolap sayısı gibi fiziksel faktörler sınıf yönetiminde önemlidir. Sınıf büyüklüğü yapılacak etkinlikleri sınırlayabilir; ısı, ışık ve güvenliğe dair sorunların yaşandığı bir sınıfta çocuk huzursuz olabilir; duvar rengi, halılar ve diğer etkenler çocukların odaklanma sorunları yaşamalarına neden olabilir. Sınıf düzeni, çocuklar ve öğretmenler arasındaki iletişimin bağlayıcı bir unsurdur. Sağlıklı iletişimin kurulduğu sınıfta öğretmen ve çocuk arasında sınıf yönetiminde daha az sorunlar yaşanır. Yapılan araştırmalar da bu çalışmayı destekler niteliktedir; sınıfın fiziksel ortamı çocukların başarısı üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmaktadır (Başar, 1999; Kozan, 2019). Sınıfın fiziki düzenlenmesinin amacı, çocukların kendilerini rahat hissetmelerini sağlamak ve sınıfı ilgi çekici kılmak, çocukları öğrenmeye motive etmek ve öğrenmeyi kolaylaştırmaktır. Kaliteli bir öğrenme için sınıf büyüklüğü çocuk sayısına uygun olmalı ve çocukların eşyalarını yerleştirip rahatça dolaşabileceği, etkinlik yapılabilecekleri alanlar bırakılmalıdır (Kozan, 2019).

Bulgular göz önünde bulundurulduğunda, okulların ekonomik koşullarının sınıf yönetimi üzerindeki etkisi dikkate alınarak dezavantajlı okullara daha fazla bütçe desteği sağlanabilir. Sınıflar ve okullar, eksik, kırık veya yıpranmış malzemelerin onarımı veya değiştirilmesi için düzenli olarak denetlenebilir. Süreç içerisinde ebeveynlerle iş birliğine gidilerek, okul veya sınıf düzenlenmesi, temizliği gibi konularda onlardan yardım alınabilir. Gerek etkinliklerini planlar ve uygularken gerekse sınıf yönetimi stratejilerini planlarken öğretmenler, çocukların bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurmalıdırlar. Ailelerle iş birliği yapılarak kermes gibi okul ekonomisine katkı sağlayacak etkinlikler planlanabilir. Toplumla iş birliği yapılarak sınıfların ve okulların eksiklerinin giderilmesi için sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışmalar yürütülebilir. Dezavantajlı okullarda görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi ile ilgili yaşadıkları sorunlar ve uyguladıkları stratejiler gözlem ve görüşmelerle derinlemesine incelenebilir. Ayrıca ileriki çalışmalarda, okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimini etkileyen etmenler karma desende hazırlanan çalışmalarla incelenebilir. Planlanan eylem araştırmaları ile okullarda ekonomik sorunlardan kaynaklanan durumlara çözümler üretilebilir.

KAYNAKÇA

- Aslanargun, E., Bozkurt, S. ve Sarioglu, S. (2016). The impacts of socioeconomic variables on the academic success of the students. *Usak University Journal of Social Sciences*, 9(3), 214-234.
- Basar, H. (1999). *Sınıf yönetimi*. MEB Yayınları.
- Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, O. E., Karadeniz, S. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları
- Cülha, A. (2020). *Dezavantajlı grupların eğitim öğretim hizmetlerinden yararlanma durumlarının paydaş görüşlerine göre incelenmesi*. İnönü Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Girmen, P., Anılan, H., Şentürk, İ. ve Öztürk, A. (2006). Sınıf öğretmenlerinin istenmeyen öğrenci davranışlarına gösterdikleri tepkiler. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 235-244.
- Kazak, E. (2021). Farklı sosyo-ekonomik çevrelerde bulunan okulların etkililiğine ilişkin öğretmenlerin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 139-161.
- Kazu, İ. Y. (2019). Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı kişilerin eğitimleri sırasında karşılaştıkları sorunlar. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 38-47.
- Kocabıyık, O. O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Koçak, S. ve Bostancı, A. B. (2019). Sınıf yönetiminde sosyal adalet. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 52(3), 915-942.
- Korkut, K. ve Babaoğlu, E. (2010). Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 146-156.
- Kozan, D., Emeksever, A. ve Sezer, G. O. (2019). Öğrenme ortamlarının fiziksel düzeni açısından sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(4), 1177-1189.
- Seven, S. (2007). Ailesel faktörlerin altı yaş çocuklarının sosyal davranış problemlerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 51(51), 477-499.
- Yeşilyurt, E. ve Çankaya, İ. H. (2008). Sınıf yönetimi açısından öğretmen niteliklerinin belirlenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (Elektronik)*, 7(23), 274-295
- Yılmaz, A. (2012). İlköğretim okullarının fiziksel yapılarının eğitim ve öğretim açısından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(28), 77-107.

2020 AVRUPA FUTBOL ŞAMPİYONASINDAKİ HÜCUM VARYASYONLARININ ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi HAKAN BÜYÜKÇELEBİ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

- ORCID ID: 0000-0002-5504-6917

Prof. Dr. MAHMUT AÇAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

- ORCID ID: 0000-0002-2843-4834

Doç. Dr. KEMAL KURAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

- ORCID ID: 0000-0001-6089-4892

ÖZET

Futboldaki taktiksel anlayışlar yıllar geçtikçe değişime uğramaktadır. Antrenörler hücum ve savunmada oyuncularının verimliliklerini artırabilmek, skora ulaşmak veya rakibin aksiyonlarını önlemek amacıyla birçok varyasyonu uygulamaya çalışırlar. Avrupa futbolu dünyadaki birçok önemli futbol organizasyonuna ev sahipliği yapması, ayrılan bütçelerin ve takipçilerinin sıklığı gibi nedenler dolayısıyla bu varyasyonlara öncülük yapmaktadır. Dünyadaki en büyük futbol organizasyonlarından olan Avrupa Futbol Şampiyonasındaki müsabakalar da bu çeşitliliği incelemek için bir fırsat olarak görülebilir. Yapılan bu çalışmanın amacı, şampiyonaya katılan dokuz takımın hücumdaki taktiksel varyasyonlarını incelemektir. Çalışmada 2020 Avrupa Şampiyonasında göze çarpan beş hücum varyasyonu ele alınmıştır. Söz konusu varyasyonlar görüntülü analizler ile yorumlanmıştır. Çalışmadaki görüntülü analizler ve taktiksel varyasyonlar spor-performans analiz şirketi InStat aracılığıyla elde edilmiştir. Elde edilen verilere göre, 2020 Avrupa Şampiyonası'nda takımlar hücum ederken, savunma oyuncusunun oyun kurulumuna dahil olması, merkez orta saha oyuncularının bölgeler arasındaki geçişlerdeki konumlanmaları, kanat oyuncularının bitiricilikleri, kanat bölgelerde ters ayaklı oyuncuların konumlanması ve orta saha oyuncularının rakip ceza sahasına yaptıkları koşular gibi taktiksel organizasyonlarda farklı uygulamalar yapmışlardır. Bu organizasyonların uygulanmasındaki farklılıklar savunma çizgisini bozmaya, savunma oyuncularını manipüle etmeye, rakip sahada boşluklar bulmaya olanak sağlamıştır. Avrupa Şampiyonası'nda hem grup

aşamalarının hem de eleme usulünün uygulanması hücum ve savunma stratejilerinin çeşitli şekilde görülmesine yol açan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte takımlar, topa sahip olma, kontra atak, kanat organizasyonları gibi farklı hücum stratejilerini benimseyebilir. Bu çalışmada belirtilen varyasyonlar bu stratejilerin detaylıca analiz edilmiş versiyonu olarak yorumlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Hücum, Taktik.

1. GİRİŞ

Birçok fiziksel aktivite ile birlikte, fizyolojik, psikolojik ve teknik parametrelerin bir arada uygulanmasını gerektiren bir spor dalı olan futbol, oyuncuların beceri düzeyleri, oyun içindeki farklı taktiksel yaklaşımlar ve teknik becerilerin başarısını doğrudan etkiler. Bu farklı taktiksel anlayışların ve becerilerin uygulanmasındaki temel hedef ise skora ulaşmaktır. Yıllar boyunca spor bilimciler ve futbol antrenörleri, skora ulaşmayı hedefleyen bu amaca ulaşmak için en önemli parametreleri belirlemek üzere çeşitli çalışmalar yapmıştır (Mackenzie ve ark., 2013). Bu çalışmalarla birlikte, pas sayısı (isabetli-isabetsiz-toplam), şut sayısı (isabetli-isabetsiz-toplam), ofsayt, köşe vuruşları, maçın oynandığı yer ve skor gibi maç içi parametrelerin müsabaka sonucuna etkisi olduğu ortaya konmuştur (Lago-Peñas ve ark., 2010; Almeida ve ark., 2014).

Her mevkinin kendine özgü görev ve sorumlulukları olan bir spor dalı olan futbol üzerine yapılan araştırmalar, son yıllarda gol öncesinde gerçekleştirilen aksiyonlarda sprint koşularının %35 oranında arttığını göstermektedir (Barnes ve ark., 2014). Bu durum, hücum oyuncularının sprint sayılarında bir artış yaşandığını ortaya koymaktadır. Sprint koşuları gibi düşük şiddetli ve yüksek şiddetli koşular da pozisyona göre farklılık gösterebilir (Mohr ve ark., 2003). Bunlarla birlikte, antrenörler hücum ve savunmada oyuncularının verimliliklerini artırabilmek, skora ulaşmak veya rakibin aksiyonlarını önlemek amacıyla birçok varyasyonu uygulamaya çalışırlar.

Avrupa futbolu dünyadaki birçok önemli futbol organizasyonuna ev sahipliği yapması, ayrılan bütçelerin ve takipçilerinin sıklığı gibi nedenler dolayısıyla bu varyasyonlara öncülük yapmaktadır. Dünyadaki en büyük futbol organizasyonlarından olan Avrupa Futbol Şampiyonasındaki müsabakalarda bu çeşitliliği incelemek için bir fırsat olarak görülebilir. Yapılan bu çalışmanın amacı da 2020 Avrupa Futbol Şampiyonasına katılan dokuz takımın hücumdaki taktiksel varyasyonlarını incelemektir.

2. METOT

Çalışmada EURO 2020’de mücadele eden dokuz takımın (Çizelge 1) hücum varyasyonları ele alınmıştır.

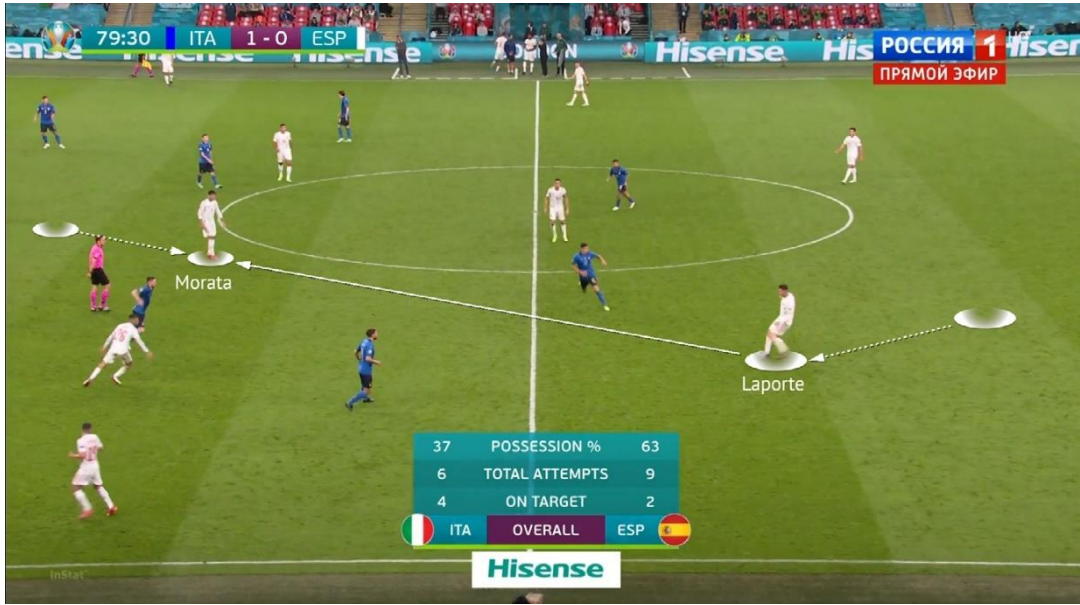
Çizelge 1. Hücum Varyasyonları Analiz Edilen Takımlar

Takım Adı

1	Belçika
2	İtalya
3	İsveç
4	Çekya
5	Fransa
6	Ukrayna
7	İngiltere
8	Portekiz
9	İspanya

Çalışmada 2020 Avrupa Şampiyonasında yer alan dokuz takımın birbirlerinden farklı olarak uyguladığı beş hücum varyasyonu ele alınmıştır. Söz konusu varyasyonlar görüntülü analizler üzerinde çizimler yapılarak yorumlanmış ve açıklanmıştır. Çalışmadaki görüntülü analizler ve taktiksel varyasyonlar spor-performans analiz şirketi InStat aracılığıyla elde edilmiştir.

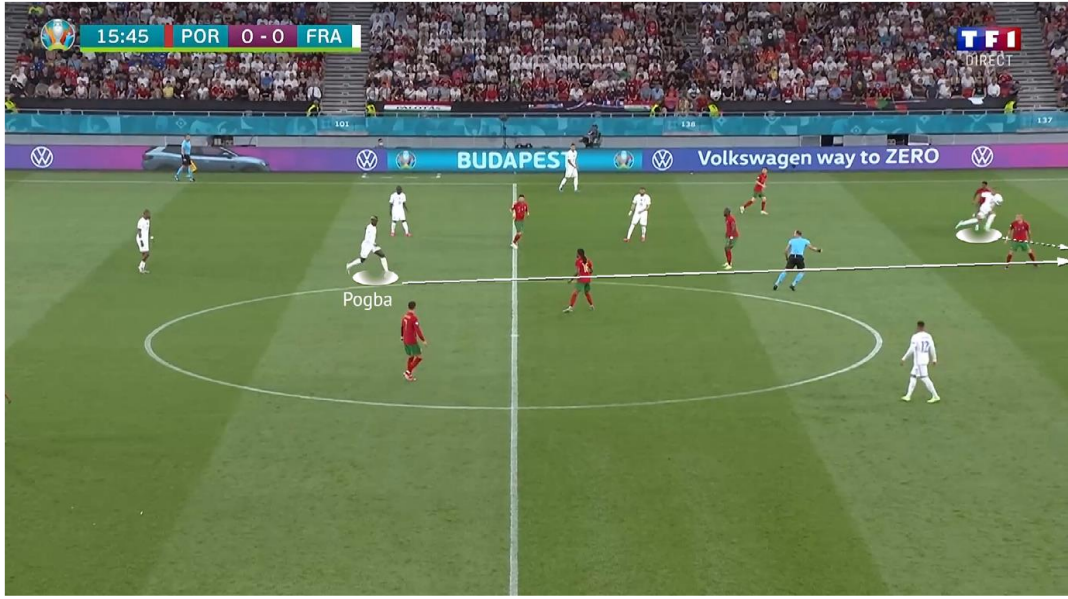
3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Görseller InStat platformundan elde edilmiştir.

Görsel 1. Savunma oyuncularının oyun kurulumuna dahil olması

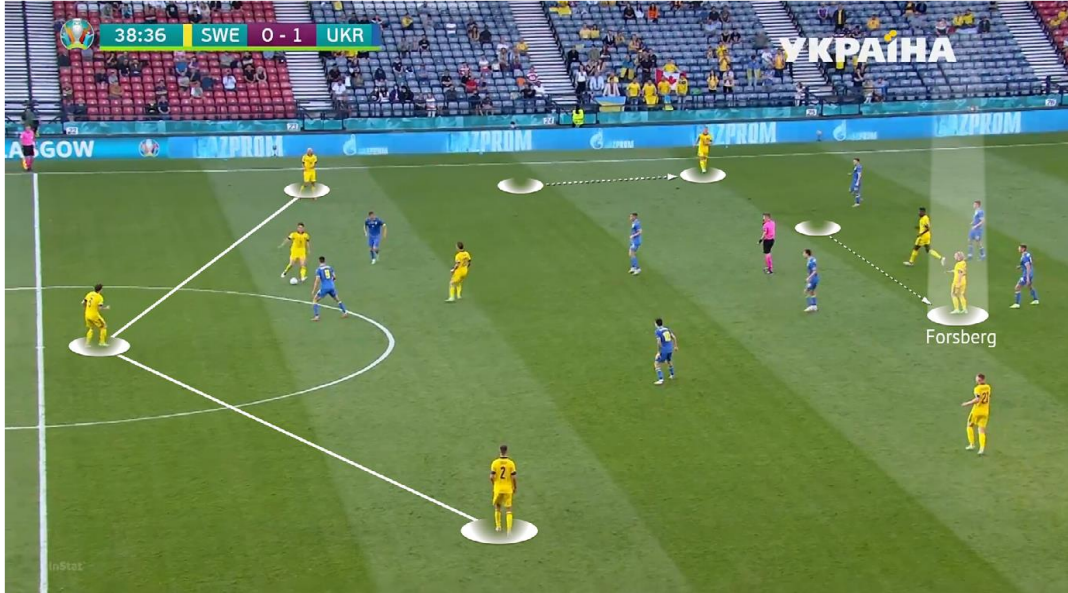
Orta sahadaki yüksek yoğunluk, defansif orta saha oyuncularının etkisini sınırlamış ve stoperlerin oyun kurucu olarak kullanılmasını verimli bir strateji haline getirmiştir (Görsel 1). İspanya'nın stoperi Laporte ve İtalya'nın stoperi Bonucci, bu rolü belirgin şekilde üstlenmiştir. Laporte, merkezden forvetlere birçok alçak pas yaparak turnuvada en çok pas yapan oyuncu olmuştur. Bonucci ise tüm savunmacılar arasında en fazla uzun mesafeli yüksek top gönderen (maç başına altı) ve on bir kilit pas gerçekleştiren oyuncu olmuştur.

Görseller InStat platformundan elde edilmiştir.

Görsel 2. Merkez orta saha oyuncularının bölgeler arasındaki geçişlerdeki konumlanmaları

Takımlar hatlar arasında kompaktlığı korumaya çalışırken, savunma blokları ile kale arasında geniş boşluklar oluşmuştur. Bu durum, uzun mesafeli pas yeteneğine sahip defansif orta saha oyuncularını özellikle etkili kılmıştır. Euro 2020'de Pogba, Xhaka ve Hojbjerg, güçlü performans sergileyerek takımlarının delici hücum paslarında lider oyuncular olduklarını göstermişlerdir. Pogba, kendi yarı sahasından veya sahanın üçüncü çeyreğinden yaptığı dokuz pas da dahil olmak üzere, on isabetli kilit pas tamamlamıştır.

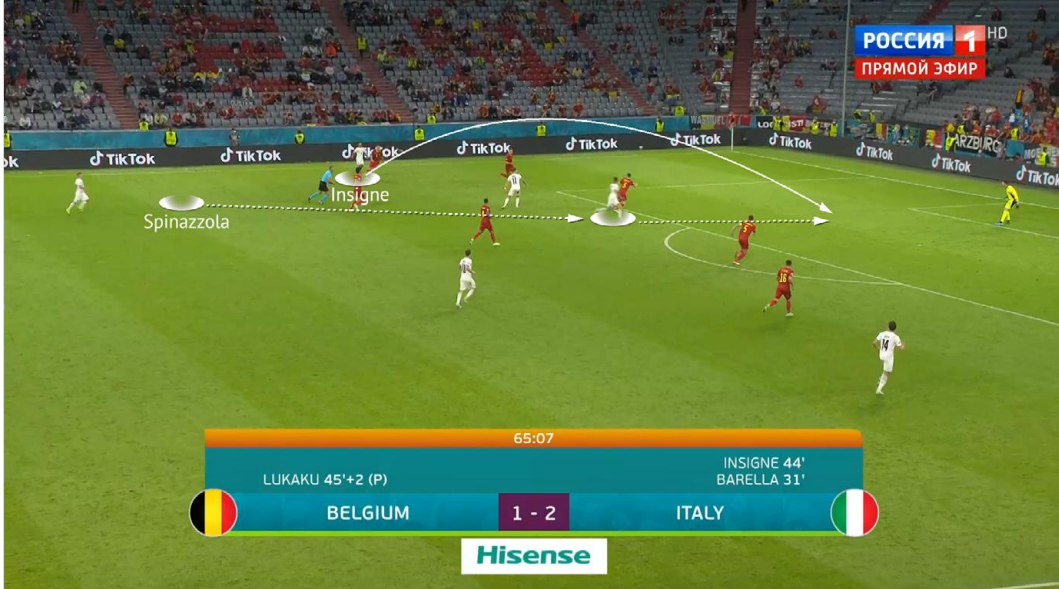

Görseller InStat platformundan elde edilmiştir.

Görsel 3. Kanat oyuncularının bitirici rolleri

İsveç ve İtalya'nın sol beklerin yüksek hücum pozisyonlarını içeren hibrit formasyonları, sol kanat oyuncularına daha fazla özgürlük tanımıştır. Insigne ve Forsberg, ceza sahası kenarında sık sık hareket ederek forvetlerle paslaşmış veya merkezde pozisyon almışlardır. Insigne, maç

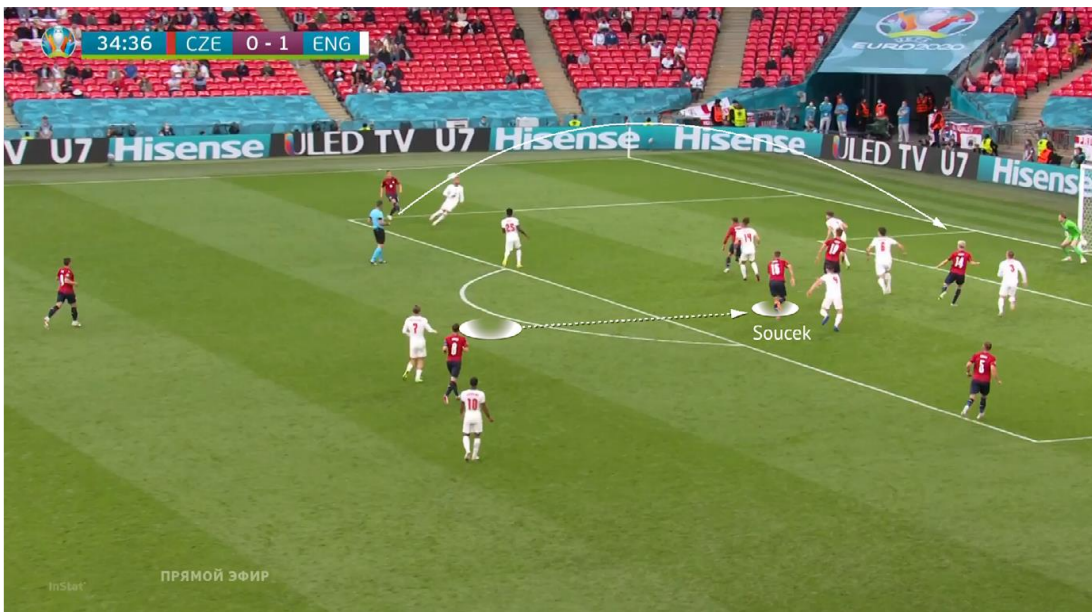
başına 4.2 kilit pas ile takım arkadaşlarından daha fazla kilit pas yapmış ve 19 şut çekmiştir. Forsberg ise takımında en fazla gol fırsatı yaratan oyuncu olmuş ve en fazla şut çeken oyuncu olmuştur.

Görseller InStat platformundan elde edilmiştir.

Görsel 4. Kanatlarda ters ayaklı oyuncuların konumlanması

Sol ve sağ bekler, daha fazla hücum özgürlüğüne sahip olmuştur ve bu durum özellikle sol bekler için belirgindir. Birçok takım bu bölgede sağ ayaklı oyunculara yer vermiş, bu da oyunculara merkeze doğru kayarak gol fırsatları yaratma imkanı tanımıştır. Spinazzola ve Maehle, bu eğilimin en belirgin örnekleri olarak öne çıkmıştır; sürekli ceza sahasına girip atakları tamamlamışlardır (sırasıyla 7 ve 10 şut). Sağ ayaklı oyuncular olarak, her biri maç başına beş dribbling denemesi yaparak dribbling konusunda da aktif olmuştur.

Görseller InStat platformundan elde edilmiştir.

Görsel 5. Orta saha oyuncularının rakip ceza sahasına yaptıkları koşular

Derinlikten gelen oyuncular, ortaların hedefi haline gelmiştir. Danimarka ve Çek Cumhuriyeti maçlarında, bir veya hatta iki defansif orta saha oyuncusu rakip ceza sahasına girerek atakları tamamlamıştır. Çek oyuncular Soucek ve Holes toplamda 14 şut çekmiş, Danimarkalı oyuncular Delaney ve Hojbjerg ise 16 şut çekmiştir. Danimarka ve Çek Cumhuriyeti'nin defansif orta saha oyuncuları, takımlarının en çok şut çeken 5 oyuncusu arasında yer almıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan bu çalışmada 2020 Avrupa Futbol Şampiyonasında oynanan müsabakalardaki hücum organizasyonları incelenerek, skora ulaşmak için ön plana çıkan farklı taktiksel varyasyonların açıklanması amaçlanmıştır. Hücumda çeşitli organizasyonların kullanılması takımın hücum aksiyonlarında farklı stratejiler ve tekniklerin tercih edilmesi olarak açıklanabilir.

Bu varyasyonlar ile takımlar rakip takımın savunmasında boşluklar oluşturulmasına, savunmanın herhangi bir pozisyona veya oyuncuya odaklanmakta zorlanmasına neden olabilir. Bu durum, savunmanın dengeyi kaybetmesine ve boşluklar yaratmasını sağlayabilir. Bununla birlikte, farklı hücum stratejileri, takımın çeşitli bölgelerden ve açılardan fırsatlar yaratmasını sağlar. Bu, savunmanın her bölgede dikkatli olmasını gerektirir ve böylece rakip savunmanın zayıf noktalarını bulma şansını artırır.

Çeşitli hücum varyasyonları, farklı oyuncu yeteneklerini ve güçlü yönlerini etkili bir şekilde kullanma fırsatı da sağlar. Bu, takımdaki farklı oyuncuların en iyi performansını sergilemesine yardımcı olabilir. Yapılan bu çalışmada InStat performans analiz şirketinden elde edilen görüntüler ve açıklamalar ile 2020 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda mücadele eden dokuz takımın hücum varyasyonları açıklanmıştır. Gelecekteki çalışmalar, oyuncuların birlikte hareket etme durumuna, oyuncuların koşu mesafeleriyle takım boyu ve genişliği arasındaki ilişkiye, hücum ve savunmadaki varyasyonların ele alınmasıyla fark yaratacak unsurların neler olduğuna odaklanabilir.

KAYNAKÇA

Almeida, C. H., Ferreira, A. P., & Volossovitch, A. (2014). Effects of Match Location, Match Status and Quality of Opposition on Regaining Possession in UEFA Champions League. *Journal of human kinetics*, 41, 203–214.

Lago-Peñas, C., Lago-Ballesteros, J., Dellal, A., & Gómez, M. (2010). Game-Related Statistics that Discriminated Winning, Drawing and Losing Teams from the Spanish Soccer League. *Journal of sports science & medicine*, 9(2), 288–293.

Mackenzie, R., Chris C. (2013). "Performance Analysis in Professional Soccer: Player and Coach Perspectives." *Performance Analysis of Sport IX*.

2021 COPA AMÉRICA'DAKİ SAVUNMA YERLEŞİMLERİNİN ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi HAKAN BÜYÜKÇELEBİ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

- ORCID ID: 0000-0002-5504-6917

Prof. Dr. TAMER KARADEMİR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

- ORCID ID: 0000-0003-3244-0767

Prof. Dr. MAHMUT AÇAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

- ORCID ID: 0000-0002-2843-4834

ÖZET

Futbolda müsabaka analizi yöntemlerinin teknik ekipler tarafından tercih edilmesindeki artışla birlikte, takımların saha içindeki yerleşimlerine dair nicel ve nitel verilerin elde edilmesi daha kolay hale gelmiştir. Bu yöntemlerle oyuncuların birbirlerine olan uzaklığı analiz edilerek takım boyu ve takım genişliği gibi terimler kullanılmaktadır. Takım olarak birlikte hareket etmek ve takım boyunu kısaltmak alanlar arasında rakibe pozisyon verme ihtimalini de azaltabilir. Takım boyunun kısaltılması sahanın farklı alanlarında rakibe boşluk verme imkanı doğurabilir. Bu nedenle antrenörler oyuncuların birlikte hareket etmesi kadar, rakibin koşularına reaksiyon verirken hatlar arasında boşluklar oluşmaması üzerinde çalışırlar. Yapılan bu çalışmanın amacı da 2021 Copa América'da mücadele eden takımların savunma yerleşimlerindeki oyun anlayışlarını incelemektir. Çalışmada 2021 Copa América'da takımlara dair dört savunma anlayışı ele alınmıştır. Ele alınan dört savunma anlayışına dair varyasyonlar görüntülü analizler ile yorumlanmıştır. Çalışmadaki görüntülü analizler ve taktiksel varyasyonlar spor-performans analiz şirketi InStat aracılığıyla elde edilmiştir. Analizi yapılan görüntülere göre, 2021 Copa América'da mücadele eden takımlar savunma yaparken, orta sahada yoğunlaşma, rakibin topla bulunduğu bölgelerde yoğunlaşma, rakibin direkt paslarında 1v1 takipler, kanat bekleri iç hatta konumlandırma gibi taktiksel anlayışları sahaya yansıtmışlardır. Bu savunma yerleşimleri oyuncu profili, maç skoru, mücadelenin grup veya eleme müsabakası olmasına göre değişiklik gösterse de takımlar özellikle orta sahayı kalabalık

tutabilmek amacıyla kanat beklerin konumlanmalarına ve merkezi kapatmaya öncelik vermişlerdir. Futboldaki temel savunma prensiplerinden bağımsız olarak üst düzey bir futbol organizasyonundaki bu yerleşim düzenleri antrenörler için savunma anlayışı açısından ipucu olabilir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Savunma, Taktik.

1. GİRİŞ

Sporla teknolojinin gelişimi, oyuncuların müsabaka esnasında sergiledikleri aksiyonların dijital araçlarla kaydedilmesine de olanak sağlamaktadır (Jankovic ve ark., 2011). Bu kayıtlarla birlikte oyuncuların fiziksel durumu, taktik anlayışa uyumu ve teknik parametrelerdeki başarı oranı ölçülebilir. Antrenörler, analiz departmanlarının elde ettiği bu verilerle daha objektif değerlendirmeler yapabilirler. Spor bilimcilerin yaptıkları araştırmalar ve antrenörlerin uyguladığı çeşitli taktiksel varyasyonlar ele alındığında, akan oyun dışında duran toplarda oyuncu konsantrasyonunun büyük önem taşıdığı söylenebilir. Bugüne kadar gerçekleştirilen birçok çalışmada, oyun içi değişkenlerin uygulanma becerisi ile galibiyet arasındaki ilişki, fizyolojik parametrelerin oyuncu performansına etkisi ve köşe vuruşu, serbest vuruş gibi duran top organizasyonlarının gole çevrilme oranı üzerine araştırmalar yapılmıştır (Vagner ve ark., 2018; Fernandez-Navarro ve ark., 2020; Hughes ve Franks, 2005).

Oyuncuların bireysel olarak ortaya koyduğu performansları objektif bir şekilde değerlendirmek isteyen antrenörler detaylı verileri elde etmek isterler (Zubillaga ve ark., 2007). Müsabaka analizi, teknolojik gelişmelerin spor bilimlerine adapte edilmesiyle birlikte, bu verilerin elde edilmesinde önemli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Hughes, 2003). Elde edilen analiz verileri, takımın zayıf yönlerini belirlemenin ve güçlü yanlarını geliştirmenin yanı sıra, rakipler hakkında müsabaka öncesinde bilgi edinmek için de kullanılmaktadır (Carling ve ark., 2007). Dolayısıyla, antrenörler yalnızca objektif değerlendirmeler yapmakla kalmayıp, aynı zamanda performans gelişimi için de müsabaka analizi ile elde edilen verilerden faydalanabilirler. Bu şekilde, alınan önlemler veya geliştirilmeye çalışılan yeni fırsatlar, oyunun gelişimine katkıda bulunur.

Yapılan bu çalışmada takımların savunmadaki yerleşimlerde taktiksel olarak hangi yönlere dikkat ettikleri incelenmiştir. Bu doğrultuda eleme usulüyle kazananın belirlendiği uluslararası bir organizasyonda savunma anlayışlarındaki öne çıkan taktiksel varyasyonların ortaya konması amaçlanmıştır.

2. METOT

Çalışmada Copa América 2021’de mücadele eden 10 takımın (Çizelge 1) savunma yerleşimleri ele alınmıştır.

Çizelge 1. Copa América 2021’de Yer Alan Takımlar

	Takım Adı
1	Brezilya
2	Arjantin

3	Peru
4	Paraguay
5	Kolombiya
6	Ekvador
7	Uruguay
8	Şili
9	Bolivya
10	Venezuela

Çalışmada Copa América 2021’de mücadele eden takımların birbirlerinden farklı olarak uyguladığı dört savunma anlayışı ele alınmıştır. Çalışmada yer alan savunma yerleşimleri görüntülü analizler üzerinde çizimler yapılarak yorumlanmış ve açıklanmıştır. Çalışmadaki görüntülü analizler ve taktiksel varyasyonlar spor-performans analiz şirketi InStat aracılığıyla elde edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Görseller InStat platformundan elde edilmiştir.

Görsel 1. Orta sahada yoğunlaşma

Bire birde üstün oyun kurucuları olmayan ancak iyi kombinasyon oyunu sergileyen takımlar (Peru, Şili), oyun kurulumunda ve yüksek baskıya karşı daha kompakt bir organizasyon kullanmayı tercih etmiştir. Daha kompakt bir blok ve kalabalık orta saha, bu takımlara sahada kısa kombinasyonlarla ilerleme veya kombinasyon oyununu kullanamadıklarında direkt oyuna başvurma imkanı sağlamıştır. Peru, 1-4-3-3 (ve varyantları) sistemiyle öne çıkarken, Şili ise 1-4-3-3 ve 1-3-5-2 formasyonlarında benzer taktikleri uygulamıştır.

Görseller InStat platformundan elde edilmiştir.

Görsel 2. Rakibin topla buluştuğu bölgelerde yoğunlaşmanın önemi

Dar alanlarda yetenekli oyunculara sahip ve iyi kombinasyon oyunu oynayan milli takımlar, iç ve merkez kanalları 4-5 oyuncuyla yoğun bir şekilde doldurarak kısa paslaşmalarda agresif davranmıştır. Rakip takımın bloğu fazla kompakt hale geldiğinde, hücum eden takım oyunu kanatlara yönlendirme fırsatını değerlendirmiş ve burada ileri çıkan bekler, zaman-mekan avantajıyla hassas ortalar yapma veya bire birde agresif olma imkanı bulmuştur. Brezilya ve Arjantin, bu tür durumlarda özellikle agresif olurken, Peru ve Kolombiya gibi diğer takımlar da 3-4 oyuncuyla merkezi yoğunlaştırarak benzer ataklar geliştirmiştir.

Görseller InStat platformundan elde edilmiştir.

Görsel 3. Direkt paslarda 1v1 takipler

İlginç bir eğilim, ara paslar kullanarak bir forveti stoperle baş başa bırakmaktır. Görsel 3'te görüldüğü gibi, içeriden dışarıya yapılan paslar özellikle etkili olmuştur; çünkü bu paslar, stoperi dış kanala doğru hareket etmeye zorlamış, burada forvet, genellikle hız ve çeviklik açısından

avantaj elde ederek bire birde agresif davranmıştır. Peru'dan Lapadula ve Arjantin'den Di Maria-Martinez, bu tür pozisyonlarda öne çıkan oyuncular olmuştur.

Görseller InStat platformundan elde edilmiştir.

Görsel 4. Kanat bekleri iç hatta konumlandırma

Bazı bek oyuncularına, pozisyona bağlı ataklar sırasında geçici olarak pozisyonlarını koruma ve içerde konumlanma talimatı verilmiştir. Bu strateji, onların iç kanallarda kombinasyon oyununa katılmalarını ve rakibin savunma bloğunda karışıklık yaratmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda, bu yaklaşım kanat oyuncularını kenarlarda bire birde izole etmek için de etkili olmuştur. Danilo (Brezilya) ve Medina (Kolombiya), pozisyonlarını merkezileştirmede önemli bir rol oynamış ve bazen atakları tamamlamak için ceza sahasına kadar ilerlemişlerdir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan bu çalışmada 2021 Copa América'da oynanan müsabakalardaki savunma yerleşimleri incelenerek, takımların hangi savunma anlayışını sahiplendiği ve rakibin skora ulaşmasını önlemek için hangi taktiksel varyasyonları tercih ettiklerinin açıklanması amaçlanmıştır. Takımların sahaya farklı savunma anlayışlarıyla yerleşmeleri rakibin olası fırsatlarını önleme ve daha az hareket alanlarına sahip olmaları amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Savunma yerleşimi, rakibin alanı nasıl kullandığını kontrol etmede kritik bir rol oynar. Savunma oyuncuları doğru yerleşimle, rakibin hareket alanını kısıtlayabilir ve tehlikeli pozisyonları engelleyebilir. Farklı savunma anlayışları (örneğin, 4-4-2, 3-5-2, 1v1, alan savunması) rakibin hücum stratejilerini bozma konusunda etkilidir. Her sistemin avantajları ve zayıflıkları vardır ve doğru sistem seçimi rakibin güçlü yönlerini sınırlayabilir. Bununla birlikte, savunma yerleşimi, hem merkezi hem de kanat bölgelerinde rakiplerin hücum gücünü dengelemeye yardımcı olabilir. Özellikle kanatlarda yapılan markajlar, rakibin geniş alanda etkili olmasını engelleyebilir.

Savunmadaki doğru yerleşim, kontra atak fırsatlarını da olanak sağlayabilir. Örneğin, derin yerleşim savunması, rakibin yüksek riskli hücumlarına karşı güvenli olabilir ve kontra

atak fırsatları yaratabilir. Oyuncuların koordinasyon ve iletişim becerilerini de doğrudan test eden savunma yerleşimlerinde, iyi bir savunma organizasyonu, oyuncuların birbirleriyle uyumlu çalışmasını ve doğru zamanda hareket etmesini gerektirir. Ayrıca, oyuncuların doğru pozisyon alması ve rakip oyuncuları agresif bir şekilde marke etmesi antrenörlerin savunma anlayışına bağlı olarak görmek isteyeceği savunma anlayışı olabilir.

KAYNAKÇA

- Carling, C., Williams, A. M., & Reilly, T. (2007). Handbook of soccer match analysis: A systematic approach to improving performance. Routledge.
- Fernandez-Navarro, J., Ruiz-Ruiz, C., Zubillaga, A., Fradua, L. (2020). Tactical Variables Related to Gaining the Ball in Advanced Zones of the Soccer Pitch: Analysis of Differences Among Elite Teams and the Effect of Contextual Variables. *Front. Psychol.* 10:3040. doi: 10.3389/fpsyg.2019.03040
- Hughes, M. (2003). Notational analysis. Reilly T, Williams A.M (Ed.). *Match analysis. Science and Football* (ss.245-265).
- Hughes, M., Franks, I. (2005). Analysis of passing sequences, shots and goals in soccer, *Journal of Sports Sciences*, 23:5, 509-514.
- Janković, A., Leontijević, B., Jelušić, V., Pašić, M., Mićović, B. (2011). Influence of tactics efficiency on results in serbian soccer super league in season 2009/2010. *Journal of Physical Education and Sport*; 11 (1), 32-41.
- Vagner, G. S., Michele, R., Allan, G., Rodrigo M., Emerson Cruz, O., Eduardo, Pimenta. (2018). Repeated-sprint ability determined in game in elite male Brazilian football players, *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 18:6, 906-916.
- Zubillaga, A., Gorospe, G., Mendo, A. H., Villaseñor, A. B. (2007). Match analysis of 2005-06 Champions League Final with Amisco system. *Journal of Sports Science & Medicine*, 6(10), 20.

ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNDE ETİK: BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Canan SAYIN TEMUR

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
0000-0003-0583-8083

Emre GÖKMEN

- 0009-0006-3979-6183

ÖZET

Kutsal olarak tanımlanan öğretmenlik mesleği geleceğimiz olan öğrencilerimizin yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirirken bir yandan da muhakeme, karar verme gibi süreçleri ahlaki nitelikler, milli ve manevi değerlerle donatmaktadır. Öğretmenlik mesleğinde etik, neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleyen, birtakım davranış kuralları oluşturan ve mesleğe mensup kişilerin bu davranış kurallarına uymasını zorunlu kılan, uymayanları meslekten çıkarmaya kadar varan yaptırımları olan, hizmet ideallerini koruyan ilkeler bütünüdür. Beden eğitimi öğretmeni, mesleğinin gerektirdiği ölçüde pedagoji eğitimi almış, yükseköğretim kurumlarından mezun olmuş beden eğitimi ve spor derslerini yaptıran kişidir. Beden eğitimi dersi ile diğer dersler arasında gözle görülür bazı farklılıklar bulunmaktadır. Beden eğitimi dersi derslikler dışında spor salonunda, salonu bulunmayan okullarda spor yapmaya elverişli kapalı alanlarda ya da okul bahçesi gibi açık alanlarda yapılmaktadır. Diğer derslerin aksine beden eğitimi dersi uygulamayı gerektiren fiziksel aktiviteleri içermektedir. Bu anlamda beden eğitimi dersi öğrencilerin fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı yaşam biçimin öğrenmelerinde bir araçtır. Beden eğitimi ve spor öğretmenliği meslek etiğini inceleyen çalışmamız, sistematik derleme modelinde, ikincil verilere dayalı bir araştırmadır. Sistematik derleme, belli bir konuda hazırlanmış araştırma sorusuna yanıt bulmak için, belirlenmiş kriterlere uygun olarak o alanda yayınlanmış orijinal çalışmaların sistemli ve yan tutmadan taranması, bulunan çalışmaların geçerliğinin değerlendirilmesi ve sentezlenerek birleştirilmesidir. İkincil veriler ise, araştırmacının amaçlarına uygun olabilecek daha önceden kaynaklarda yer alan bilgilerdir ve araştırabilecek olan yeni fikirlerin değerli bir kaynağı olmaktadır. Bu sayede araştırmacılar bir problemi tanımlayabilmekte ve bu problemin çözümü için hipotezler formüle edebilmektedir. Meslek etiğini beden eğitimi ve spor öğretmenleri bazında ele alan bu çalışmada, etik ve etik

dışı davranışlar, etik ile ahlak arasındaki bağlantı ve farklılıklar, ayrıca etik dışı davranışın önlenmesine yönelik eğitsel ve kurumsal çözümler önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Etik, Etik Dışı Davranışlar, Ahlak, Öğretmenlik Meslek Etiği.

1. GİRİŞ

Yaşadığımız dönem için bireylerin manevi değerlerden daha çok maddi olanlara doğru yöneldiğini söyleyebiliriz (Dolaşır, 2005). Özbek (2003) bizi bireylerin hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerinde doğru ile yanlış ikilemini daha fazla yaşadığı gerçeğine ve neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair değerlere atıfta bulunan etik kavramına götürmektedir (Sabbagh, 2009).

Toplumsal yaşamın belirli kuralları vardır ve bireylerden bu kurallar uyması beklenir (Aydın, 2010). Değinen bu kurallar yasalarla belirlenmiş yazılı kurallara olabileceği gibi yasayla düzenlenmemesine rağmen bireyler üzerinde bağlayıcı etkiye sahip yazılı olmayan kurallarda olabilmektedir (Mackie, 1977). Bu anlamda bireylerin birbirleriyle ilişkilerinin, tavır ve davranışlarının düzenlenmesi ve toplumsal yaşamın geliştirilmesi ve iyileştirilmesi hedeflenmekte ve bu etik kavramı çerçevesinde şekillenmektedir (Özbek, 2003).

Meslekler için etik kurallar ve bunların uygulama standartları, o mesleği icra eden üyelerinin toplumun beklentilerini karşılama noktasında nasıl bir davranış sergilemeleri gerektiğini gösteren ilkelerdir (Truscott ve Rourke, 2018). Gerçekten de günümüzde birçok meslek için üyelerinden doğru davranış sergilemeleri, hizmet ettiği bireylere ve toplumlara karşı adil olmaları ve saygı çerçevesinde hareket etmeleri beklenmektedir (Özbek, 2003).

İçinde bulunulan dönemin gereksinim duyduğu bireysel ve toplumsal değer ve niteliklere sahip olmak için eğitim önemli bir yere sahiptir (Uğraş, 2018). Jutras (2018) bu önemin bir göstergesi de eğitimin doğası gereği insan davranış ve düşüncelerinin gelişimi üzerinde etkiye bir başka deyişle dönüştürme yetisine sahip bir kavram olmasında kendisini gösterir ve bu anlamda öğretme eyleminin ahlaki değerlere bağlı olması gerektiğini savunmuştur (Maxwella ve Schwimmer, 2016). Bu bağlamda etik kavramının eğitimde öncelikle ele alınması gereken bir kavram olduğunu açıklar (Tuncel, 2014). Bu düşünceden hareketle günümüzde öğretmenlerin

etik değerlere uygun davranışlar sergilemeleri ve diğer mesleklerden daha farklı olarak etik değerler anlamında örnek olmaları beklenmektedir (Truscott ve Rourke, 2018). Öğretmenlerden beklenen bu davranışların aksine birtavır sergilenmesi bir bakıma öğretmenlik mesleğinin toplum içindeki saygınlığının azalmasına ya da güven duygusunun sarsılmasına neden olabilecektir (Özbek, 2003).

Bireyin yaşamının erken dönemlerinde başlayan bedensel hareketlilikleri sağlıklı yaşam tarzının gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde gençlerin fiziksel aktivitelere erişimde yetersizlik ve kilo problemi gibi faktörler endişeye neden olmuş bu da okullarda beden eğitimi dersi ve öğretmenlerinin rollerinin genişlemesini beraberinde getirmiştir (Jenkinson ve Benson, 2010). Bunun yanında beden eğitimi içinde rekabetin yoğun olarak yaşandığı bir kavramı işaret etmektedir. Rekabetçi bu ortamda spor faaliyetleri ile ahlak değerler arasında sıkı bir ilişki vardır denilebilir (Tuncel, 2014). Bu bağlamda beden eğitimi öğrenciler için sadece sağlıklı bir yaşam sürme açısından değil aynı zamanda etik değerlere uygun karar verme ve ahlaki yönden öğrencinin karakter gelişimini olumlu yönde etkilemesi açısından da önemlidir (Dolaşır, 2005).

1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Eğitim Derneği tarafından belirlenen etik kodlar, eğitim alanında oluşturulan ilk mesleki etik ilkelerdir (Özbek, 2003). Türkiye’de ise eğitim alanında meslek etiği ilkeleri Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlanan “Eğitim – Öğretim Hizmeti Verenler için Mesleki Etik İlkeler” genelgesiyle belirlenmiştir (MEB, 2022).

Kolçak (2013) ve Özel (2018) etik sözcüğünün Yunanca “Ethos” sözcüğünden türediği ve anlamının “usul” veya “gelenek” olduğunu dile getirmektedir (Aydın, 2021). Clara SABBAGH’da etik kavramının Yunanca “ethikos” teriminden geldiğini, “alışkanlıklardan kaynaklanan” anlamında olduğunu ve neyin doğru veya yanlış, neyin iyi ya da kötü ve neyin değerli veya değersiz olduğuna atıfta bulunan bir kavram olarak tanımlamaktadır (Sabbagh, 2009).

Latince “morality” yani “moral” kavramı Türkçe’de “ahlak” olarak kullanılmaktadır. Arapça’da “huy”, “mizaç”, karakter” anlamına gelen “hulk” sözcüğünden türeyerek dilimize girmiştir (Aydın, 2021). Ahlak kavramı, bireylerin çevresindeki diğer bireyler ve varlıklarla kurduğu ilişkileri, kurulan bu ilişkilerde ki davranışlarını ayarlayan ve ifadelendirilen esas ve normlar bütünü olarak tanımlanabilir (Cevizci, 2002).

Bu anlamı ile ahlak; bir toplumun devamlılığının sağlanması adına şekillendirilen ve bu toplum tarafından sorgulamaksızın benimsenen davranış kuralları olarak kabul edilmektedir (Topuzkanamış, 2016). Belirli bir hiyerarşi içerisinde olmamakla beraber, deneyimler sonucunda iyi olduğu yönünde kanaat oluşan ve toplum tarafından onaylanmış olan kurallar ile bu kurallar çerçevesinde geliştirilen davranış biçimleri olarak tanımlanabilmektedir (Özlem, 2002).

Etik ve Ahlak kavramları açıklanırken değinilen hususlar genellikle etiğin, bireyin eylemlerinin ve hareketlerinin ahlaki değerler bakımından ne derece doğru veya yanlış olduğunun değerlendirilmesi, bir bakıma ne yapmalı, nasıl yapmalı sorularının cevaplarının aranması olarak karşımıza çıkmaktadır (Özlem, 2004). Ahlakın ise toplumun kültürel değerleri çerçevesinde iyi ya da iyi olmayan davranış tarzları ile bu eylemlere karşı toplumca onaylanmış uygun davranışlar olduğu vurgulanmaktadır (Özlem, 2002).

Değindiği gibi etik genellikle ahlak kavramıyla eş anlamlı olarak görülmesine rağmen aslında ahlak kavramını da içine alan daha geniş bir kavramdır (Çetin, 2014). Aralarındaki farklardan birisini de şu şekilde de ortaya koyabiliriz. Ahlak genellikle toplumlar arasında ve zaman içinde değişen izafi ve bölgesel bir kavramken etik evrensel bir kavramdır (Kolçak, 2013).

Çalışma yaşamı ile toplum hem birbirine bağımlı hem de birbirleriyle devamlı ilişki halindedirler (Ören ve Yüksel, 2012). Toplumun refah düzeyini yükseltilmesi için, insan unsurunu da kapsayan bu düzende birçok etkileşim meydana gelmektedir. Çalışma yaşamında meydana gelen hızlı gelişmeler ve değinilen etkileşimlerde mesleki anlamda etik davranışların öne çıkarması, meslek etiğinin önemini göstermektedir (Naagazaran, 2006).

Genel anlamda meslek, bireylerin karşılığında gelir elde ettiği uğraş ve bu uğraşları sayesinde çevresinde saygı gördüğü, toplumda belirli bir statü kazandığı, bireysel yeteneklerinin sergilemesine imkân sağlayan bir olgu olarak görülmektedir (Oltu, 1999).

Meslek çerçevesinde oluşan tüm ilişkilerde tarafların birbirlerine ve içinde yaşadığı dünyaya ve diğer canlılara karşı saygıyı gerektirdiği gibi, birbirlerine karşı açık ve sağlıklı davranmayı, verilen sözlerin tutulduğu, dolayısıyla güvenin olduğu bir ortamı da gerektirir. Saygı, güven ve sözünde durma eylemi bir bakıma bireylerin birbirlerine ve doğaya karşı adil davranışlar geliştirmesi anlamına da gelecektir (McHugh, 1992; Kutlu, 2011).

Meslek etiği ekonomiyi, verimliliği, güvenliği, sağlık ve temizliği, mahremiyeti, kültürel ve

sosyal gelişimi, huzuru, çevreyi korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan bir kavramdır. Aynı zamanda herkese ayırım yapmadan fırsatlar sunmayı sağlar (Naagazaran, 2006). Bu bağlamda meslek etiği, içerisinde bireyin toplum yaşantısıyla alakalı prensipleri barındıran, bireyin yaşantısının bir yönüne – ki bu yaptığı iş ya da meslektir – odaklanan etik değerlerin pratiğe dönüşmüş halidir (Koçyiğit ve Karadağ, 2017). Bu anlamda herhangi bir meslekte çalışan bireylerin yaptıkları işlerde verimliliğini artırma ve işin gereğince yerine getirilmesi noktasında meslek etiği önemli bir unsur olarak görülmektedir (Kutlu, 2011).

Günümüz bilgi ve iletişim çağında toplumun bilgiye ulaşması her zamankinden daha kolay olmaktadır. Bu durum toplumun bilinç düzeyinin artmasını beraberinde getirmiştir. Bu anlamda toplumu oluşturan bireylerin özelde velilerin öğretmenlik mesleğine karşı daha fazla ilgi duyması, öğrenciler ile öğretmenler arasında doğan ilişki ve iletişimin daha dikkatle incelemesine neden olmuştur (Ozbek, 2022).

Buna ek olarak, öğrencilerin yaşları yasal olarak belirlenen sınırın altında olması nedeniyle öğretmen öğrenci arasındaki ilişki farklı bir boyuta bürünmektedir. Bu anlamda öğretmenlerin eğitim ve öğretim verme yükümlüğüne ek olarak gözetme sorumluluğu da yüklendiğinden öğrencileriyle kuracakları ilişkilerinde diğer ilişkilerine göre daha özenli olmalarını gerektirmektedir (Aydın, 2021).

Kısaca eğitim bireylere entelektüel bir birikim sağlarken aynı zamanda içinde yaşadığı toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda kalkınmasına da katkı sağlamaktadır (Hazarika, 2020). Bir başka deyişle eğitim, hem bireysel hem de toplumsal açıdan başarıya ulaştırıcı yoldur (Kummar ve Pandey, 2017). Bu anlamda günümüz modern toplumunda önemli bir yere sahip olan meslek etiğinin beden eğitimi ve spor öğretmenleri bazında ele alınmış olan bu çalışmada, etik ve etik dışı davranışlar, etik ile ahlak arasındaki bağlantı ve farklılıklar, ayrıca etik dışı davranışın önlenmesine yönelik eğitsel ve kurumsal çözümler önerilmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın metodolojisine yer verilmiştir. Diğer bir deyişle araştırmanın modeli, araştırmanın evren ve örnekleme, araştırmanın ne tür verilere gereksinim duyduğu ve bu verilerin nereden ve ne şekilde hangi araştırma tekniği ile elde edildiği ve elde edilen verilerin

ne şekilde analiz edildiği konularındaki açıklamalara bu bölümde yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Öğretmenlik mesleğinde etik: beden eğitimi ve spor öğretmenleri üzerine bir araştırma konu başlıklı çalışmamız, sistematik derleme modelinde, ikincil verilere dayalı bir araştırmadır. Sistematik derleme, belli bir konuda hazırlanmış araştırma sorusuna yanıt bulmak için, belirlenmiş kriterlere uygun olarak o alanda yayınlanmış orijinal çalışmaların sistemli ve yan tutmadan taranması, bulunan çalışmaların geçerliğinin değerlendirilmesi ve sentezlenerek birleştirilmesidir. İkincil veriler ise, araştırmacının amaçlarına uygun olabilecek daha önceden kaynaklarda yer alan bilgilerdir ve araştırabilecek olan yeni fikirlerin değerli bir kaynağı olmaktadır. Bu sayede araştırmacılar bir problemi tanımlayabilmekte ve bu problemin çözümü için hipotezler formüle edebilmektedir. Bu süreçte karşımıza verilerin nasıl toplanacağı ve analiz edileceği soruları çıkmaktadır. Bu noktada araştırmanın kapsamı ve araştırma soruları önem kazanmaktadır. Araştırmanın kapsamı öğretmenlik meslek etiği ve beden ve spor öğretmenleri ile sınırlıdır. Araştırmanın temel dayanağının resmi dokümanlar olarak belirlenmesi sonrasında ikincil verilerin avantaj ve dezavantajları gözden geçirilmiş ve araştırma sonucu elde edilen verilerin analizi için, yazılı belgelerin içeriği titizlikle ve sistematik incelenmiş ve veriler titizlikle derlenmiştir. Araştırma evrenini oluşturulurken temel kıstas olarak araştırmanın kapsamı belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırma, meslek etiği ve beden eğitimi ve spor öğretmenliği, etik, etik ile ahlak arasındaki fark ve bağlantıları, etik dışı davranışları ve çözüm önerilerini kapsayan bir çalışmadır.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma ile ilgili literatür taraması öncelikle YÖK Tez veri tabanı taranarak gerçekleştirilmiş, akabinde Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane vasıtasıyla yerli ve yabancı kitap, makale, rapor ve diğer akademik yayınlar incelenmiştir. Yerli ve yabancı kitapların dijital kopyalarının yer aldığı internet siteleri gözden geçirilmiştir. Google akademik vb. arama motorlarında akademik kaynakları ön plana çıkaran anahtar kelimeler vasıtasıyla aramalar gerçekleştirilmiş, erişilen yerli ve yabancı resmi ve özel internet siteleri, bloglar, akademik çalışmaların paylaşıldığı portallar konu kapsamında taranmıştır.

Araştırma sırasında elde edilen dokümanların içerik analizinin gerçekleştirilmesi için “örnekleyici yöntem” kullanılmıştır. Örnekleyici yöntem ile araştırmacı kuramı somut bir tarihsel duruma veya toplumsal ortama uygular ya da verileri önceki kuramlara dayanarak düzenler. Önceden var olan kuram, boş kutular sağlar. Araştırmacı, onları dolduracak verilerin toplanıp toplanamayacağına bakar. Kutulardaki kanıtlar, araştırmacının toplumsal dünyayı yorumlamak için yararlı bir araç olarak kullandığı kuramı doğrular ya da reddeder. Kuram, genel bir model, bir benzeşim ya da bir dizi basamak biçiminde olabilir (Neuman, 2006, s. 659). Bahse konu boş kutular, örnekleyici yöntemin bir parçası olarak kullanılan kavramsal kategorilerdir. Analiz temaları oluşturulurken kavramsal çerçevede yer alan meslek etiği çalışmalarının birbirleri ile olan ilişkisinden ve beden eğitimi ve spor öğretmenlerinden faydalanılmıştır. Belgelerin anlamlandırılması içinse, tarihsel süreç içerisinde Türkiye’deki meslek etiği gelişiminin analizinden elde edilen bulgulardan yola çıkılmıştır. Söz konusu bulgular neticesinde meslek etiği beden eğitimi ve spor öğretmenleri açısından ele alınmıştır.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yapılan literatür taramasında ulusal tez merkezine 2018-2024 yılları arasında kayıtlı öğretmen, spor eğitmeni ve antrenörlerin etik ilkeleri, etik ve etik dışı davranışları, etik ikilemler, sportmenlik ve sportmenlik dışı davranışlar konularında yüksek lisans ve doktora tezi olarak 73 çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir.

Beden eğitimi dersinin sınıf ortamı dışında spor salonlarında ve/veya okul bahçesinde yapılması nedeniyle diğer derslere göre farklı olduğu hususuna daha önce değinilmişti (Mabagala ve ark., 2013). Bu anlamda taranan alanyazın ışığında beden eğitimi öğretmenlerinin şartlarının diğer derslere göre daha komplike olduğu söylenebilir (Uğraş, 2018).

Yapılan çalışmada beden eğitimi öğretmenlerinin meslek etiği araştırıldığında meslek etiği davranış ölçeği profesyonellik, saygı, sorumluluk ve hoşgörü alt boyutları çerçevesinde ele alındığı ve bu anlamda beden eğitimi öğretmenlerinin etik ilkelere yüksek düzeyde uyduklarını söyleyebiliriz. Bu sonuç literatürde yapılan taramalar sonucunda Türkiye’de Avgin ve Karakaya (2016), Gündüz ve Coşkun (2012), Örenel (2005), Tunca ve ark. (2015), Uğurlu (2008), Yeşilyurt ve Kılıç (2014), Aydoğan (2011) ve Mabagala (2015)’nin Tanzanya’da yaptığı çalışmalarla paralellik göstermektedir.

Gündüz, Coşkun (2012) ve Tunca ve arkadaşlarının (2015) öğrencilere merkeze alarak yaptıkları çalışmalardan elde edilen sonuçlar ise öğrencilerin beden eğitimi öğretmenlerinin

etik dışı davranışlarını algılama düzeyinin cinsiyet alt boyutundaki ilişkisini tespit etmek için yapılan t-Testi sonuçlarında, profesyonellik, saygı, sorumluluk ve hoşgörü alt boyutlarında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre algı düzeyinin yüksek olduğu görülmüş, saygı ve sorumluluk alt boyut puanlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. Ancak Avgin ve Karakaya (2016), Örenel (2005) ve Aydoğan (2011)'in çalışmalarında cinsiyet değişkenine göre bir farklılık tespit edilemediği görülmüştür. Bunun yanında Uğurlu (2008)'nin çalışmasında öğretmenlerin mesleketiği bağlamında, olumsuz yargılar çerçevesinde, cinsiyet değişkeninde kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran öğretmenlerini daha olumlu değerlendirdikleri, olumlu yargılar çerçevesinde cinsiyet değişkeninde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Yeşilyurt ve Kılıç (2014)'in çalışmalarında öğretmenlerin mesleki sorumlulukları bağlamında cinsiyet değişkeninde bir farklılık tespit edilememişken mesleki yeterlilik bağlamında kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmüştür. Literatüre bakıldığında öğrenciler açısından öğretmenlerinin etik dışı davranışlarının cinsiyet değişkenine göre inceleyen bazı çalışmalarda sonuçların farklılık gösterdiği, bazı çalışmalarla da ise uyum sağladığı görülmektedir. Bu farklılaşma değişik ölçek kullanılması, alt değişkenlerin farklı oluşturulması, çalışma grubunun içinde bulunduğu çevresel faktörleri, sosyo-ekonomik durumları, aile yapılarındaki farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir.

Öğrencilerin öğretmenlerinin etik dışı davranışlarını algılama düzeyinin sınıf düzeyi değişkeni çerçevesinde ele alan Avgin ve Karakaya (2016), Gündüz ve Coşkun (2012), Tunca ve ark. (2015) ve Mabagala'nın (2015)'nin çalışmalarında da anlamlı farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Sayılan çalışmalarda sınıf düzeyi yükseldikçe algı düzeyinin düştüğü görülmüştür. Bu durumun bahsi geçen çalışmaların ortaokul öğrencileri arasında yapılan çalışmalar olduğundan kaynaklandığı varsayılabilir. Yaş grubu itibarıyla ergenlik dönemini özellikleri kaynaklı olduğu düşünülmektedir (Avgin ve Karakaya, 2016). Eğitim düzeyi yükseldikçe algı düzeyinin yükselmesi öğrencilerin kişiliklerini oturması ve yaşama daha gerçekçi gözle bakabilecek beceriye ve tecrübeye sahip olacakları öngörüldüğünde yapılan çalışmaların lise lisans boyutunda evren ve örneklemi genişletilerek uygulanması önerilebilir. Nitekim, Örenel (2005)'in çalışmasında da sorumluluk, dürüstlük ve mesleki yeterlilik alt boyutlarında sınıf düzeyi değişkeninde algı düzeylerinin arasında anlamlı bağlantı bulunduğu görülmektedir.

Eğitim insanoğlunun yaratıldığı andan itibaren hayatımızda olan bir olgudur. Eğitime tüm

yaşayan canlıların yaşadıkları ortamda en üst düzeyde ihtiyaç hissedilmiştir. Bu bağlamda da eğitim sektörüne ve eğitimcilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle eğitimi öğretecek ve bunların öğretimini verebilecek en yetkin kurum olarak Milli Eğitim Bakanlığı kurulmuştur.

Bir topluma şekil veren, toplumda yaşayan bireyleri eğiten, bilgi ve deneyim kazandıracak eğitimcilere duyulan ihtiyaç göz ardı edilemez. Toplum içinde yaşayan bireylere bilgi- beceri kazandıracak, ilgi ve istekleri doğrultusunda amaçladıkları hedeflere ulaşmalarını sağlayacak, alanlarında yetkin bilgili ve uzman kişiler yetiştirmek için eğitim fakülteleri kurulmuştur. Tüm bu çalışmalar doğrultusunda yetiştiren ve yetiştirilen bireylerin farklılıkları sonucu etik olgusuna ihtiyaç duyulmuştur. Yetiştirilen bireylerin topluma faydalı, bilgili ve dürüst birer insan olmaları önemlidir. Yetenekleri ve ilgileri doğrultusunda iş imkânları yaratılan bireyler işlerini severek yapacakları için hatayapma oranları daha düşük olacak ve işlerini en iyi şekilde yapmaya çaba göstererek başarılı olacaklardır.

Öğretmenlik mesleğini icra edenler toplumu şekillendiren ve örnek alınan bireyler olarak algılanır ve öyle olması beklenir. Bu anlamda alanda çalışan insanların çok iyi yetişmiş, rol model olabilecek insanlar olmaları gerekmektedir. Eğitimci yetiştirdiği her öğrencinin, her halini örnek alabileceğini unutmamalıdır. Her davranışı örnek alınan, herkesin özendiği sağlam karakterli insanlar olmalıdır. Bu bağlamda beden eğitimi öğretmenlerini diğer öğretmenlerden ayıran özellik sınıf ortamı dışında farklı bir alanda eğitim vermek, öğrenciler ile hem davranışsal iletişim hem de eğitim öğretim anlamında iletişim içerisinde olmasıdır. Bu nedenle beden eğitimi öğretmenleri duygusal anlamda daha yakından tanıdığı öğrencisinin hayatına dokunma ve örnek olmada daha göz önünde olacaktır. Sportif faaliyetler içerisinde öğrencisine kazandırdığı davranış ve tutum öğrencinin hayatı boyunca diğer tüm aktif alanlarında davranışlarına etki edeceğinin bilincinde olmalıdır. Örneğin; Gücü yetmeyen bir öğrencisine yasaklı madde kullanımı ile performansını yükseltebileceğinin öğretilmesi sonucunda, öğrenci yapılmaması gereken etik dışı hareketleri normalleştirmiş olacağından hayata bakışı bu yönde olumsuz etkilenecektir. Beden eğitimi ve spor öğretmenleri yetiştirdiği öğrenci sporcularına yapacağı katkı ile onların performanslarını ve yaşam tarzlarını olumlu yönde etkileyebileceğinin bilincinde olmalıdır. İyi yetişen sporcu öğrenciler hem kendi yaşamında hem de toplum içindeki yaşantısındaki performans düzeyinde artış yaşayacağı gibi toplum içinde daha güvenilir hissedecektir. Bu nedenle beden eğitimi öğretmenlerinin kendi alanlarındaki mesleki bilgi ve becerileri kadar çevresindekilere örnek davranışları ve uyumu, kurallara riayeti ve stres yönetimini iyi yapabilmesi önem arz etmektedir.

Herhangi bir eğitim kurumunda görev yapan kişiler, yetiştirdiği bireylerin insan olduğunu unutmamalıdır. Hem ruhlarına dokunmalı hem de tüm doğru davranışları sergileyerek uyulması gereken yasalara ve kurallara uyarak hayatlarını idame ettirmeleri ve dürüstçe başarıyı elde etmeleri gerektiğini öğretmelidirler. Bu bağlamda hangi işi yaparsayapsın önce insan olarak etik davranışlara, sonra da mesleki etik kurallarına önem vermeleri gerektiği unutulmamalıdır.

Öğretmenlerin genelde meslek etiği, özelde beden eğitimi öğretmenlerinin etik ve etik dışı davranışları birçok araştırmalara konu olmuş, meslek etiği anlamında büyük önem teşkil etmektedir.

Sonuç olarak bütün bu yazılanlar çerçevesinde eğitim öğretim öğrenim hayatına başladığı andan itibaren değerler eğitimi, ahlak eğitimi ve adab-ı muâşeret kuralları eğitimi ile başlanmalı ve tüm sınıf kademelerinde kesintisiz devam etmelidir. Her kesimde, her yaş grubunda ve mesleki eğitimde hayat boyu öğrenme devam ettirilmelidir. Bu bilincin devam ettirilmesi var olan ve gelecek neslin meslek etik ilkelere bağlı olarak yetiştirilmesi için hizmet içi eğitim kapsamında çeşitli seminerler verilerek, gerek öğretmenler gerek ise öğrenci ve aileleri güncel bilgiler ışığında aydınlatılmalıdır. Lisans eğitimi kapsamında müfredatlarda var olan etik ve meslek etiği gibi derslerin eğitim öğretim hayatının daha alt kademelerine de eklenerek farkındalık ve bilinç düzeyi yüksek bireyler yetiştirilmesinde önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Avgin, S.S., Karakaya, F. Determining the teachers' level of obeying the ethical rules according to student perception, *European Journal of Education Studies*, 2(12): 1-10, 2016.
- Aydın, İ. *Yönetmelik, mesleki ve örgütsel etik*, 4. Baskı, Pegem Akademi Yayını, 2010.
- Aydın, İ. *Öğretmenlik meslek etiği ve etkinlik kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2021.
- Aydoğan, İ. Öğretmenlerin mesleki etik ilkelere uyma düzeylerinin öğrenciler tarafından algılanması, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2): 87-96, 2011.
- Cevizci, A. *Etiğe giriş*. 1. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.
- Coşkun, R., Altunışık, R., ve Yıldırım, E. *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya Kitabevi, Sakarya, 2017.
- Çakan, M., Çelikten, S., Gündüz, T. *Nicel veri analizi ve yorumlanması*. İçinde: Oral B., Çoban A. (editörler), Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 1. Baskı, Pegem Akademi, 161-203, Ankara, 2020.
- Çetin, H.C. *Bilim etiği*, İçinde: Atak S., Gül SK. (editörler), Meslek Etiği ve Kavramları, Adalet Yayınevi, 93-105, Ankara, 2014.
- Dolaşır, S. *Antrenörlük etiği ve ilkeleri*. Ankara, <https://docplayer.biz.tr/110676693-Antrenorluk-etigi-ve-ilkeleri-dr-semiyha-dolasir.html>, 01 Mayıs 2022, 2005.
- Gündüz, Y., Coşkun, Z.S. Öğrenci algısına göre öğretmen etik değerler ölçeğinin geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1): 111-131, 2012.
- Hazarika, S. Role of ethics in education, *International Journal of Management*, 11(10): 2049-2052, 2020.
- Jenkinson, K.A., Benson, A.C. Barriers to providing physical education and physical activity in victorian state secondary schools, *Australian Journal of Teacher Education*, 35(8):1-17, 2010.
- Jutras, F. *Is the applied ethics framework relevant to teachers' professional ethics?* In: Maxwell B., Tanchuk N., Scramstad C. (eds). Professional ethics education and law for Canadian teachers, Published by Canadian Association for Teacher Education, 68-80, 2018.
- Karasar, N. *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara, Nobel Yayıncılık, 2008.
- Kayır, B., Özbek, O. Antrenörlerin meslek etiği davranışları ölçeği: ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması, *Beden Eğitimi ve spor Bilimleri Dergisi*, 17(3): 134- 144, 2019.

- Koçyiğit, M., Karadağ, E. Öğretmenlik mesleği etik ilkeler envanteri'nin geliştirilmesi, İş Ahlakı Dergisi, 10(2): 247-273, 2017.
- Kolçak, M. *Meslek etiği*. Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Bursa, 2013.
- Kumar, H., Pandey, S.K. *Relationship between education and philosophy*, In: Rajiv Gandhi University (ed), Foundation of Education, Published by Vikas Publishing House, 6-15, 2017.
- Kutlu, H.A. *Meslek etiği*. 1. Baskı. İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık, 2011.
- Mabagala, S., Mwisukha, A., Wanderi, M.P., Muindi, D.M. Physical education teachers' knowledge on the professional code of ethics and conduct in Tanzania, Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies, 4(4):690-697, 2013.
- Mabagala, S. Students' perceptions on physical education teachers' compliance with the professional code of ethics and conduct in Tanzania, African Journal of Teacher Education, 4(2):1-14, 2015.
- Mackie, J.L. *Ethics inventing right and wrong*, Penguin Books, First Published, 1977.
- Maxwella, B., Schwimmer, M. Professional ethics education for future teachers: A narrative review of the scholarly writings, Journal of Moral Education, 45(3): 354-371, 2016.
- MEB, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Eğitim – Öğretim Hizmeti Verenler için Mesleki Etik İlkeler*, 24.06.2015 tarih, 2017/21 Sayılı Genelge, http://personel.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_06/02032141_mesleki_etik_ilkeler.pdf, 30 Nisan 2022.
- Naagazaran, R.S. *Textbook on professional ethics and human values*. Published by New Age International (P) Ltd., New Delhi, 2006.
- Oltu, F. Muhasebe mesleğinde meslek ahlakının yeri ve önemi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (4): 125-142, 1999.
- Ozbek, O. The Levels of Compliance of Physical Education Teachers with Professional Ethics Codes. *Online Submission*, 2007. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494885.pdf>, 01 Mart 2022.
- Ören, K., Yüksel, H. Geçmişten günümüze çalışma hayatı, Emek ve Toplum Dergisi, 1(1): 34-59, 2012.
- Örenel, S. *Öğretmenlerin mesleki etik ilkeleri kapsamındaki davranışlarının ilköğretim ve orta öğretim öğrencilerinin algılarıyla değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- Özbek, O. *Beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki etik ilkeleri ve bu ilkelere uyma düzeyi*, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2003.

- Özel, K.C. *Etik ve etik - hukuk arasındaki ilişki*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (33): 685-708, 2018.
- Özlem, D. *Kavramlar ve tarihleri -I-*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Özlem, D. *Etik -ahlak felsefesi-*. İstanbul, İnkılap Yayınları, 2004.
- Sabbagh, C. *Ethics and teaching*, In: Saha LJ, Dworkin AG (eds). International handbook of research on teachers and teaching, Springer International Handbooks of Education, 21: 683-693, 2009.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. *Using multivariate statistics*, Sixth Edition, Boston, Published by Pearson Allyn and Bacon, 2013.
- Topuzkanamış, E. *Hukuk, ahlak ve meslek etiği üzerine*, Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar-VII Sempozyumu, İstanbul, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi, 342-35, 2016.
- Truscott, D., Rourke, L. *Teaching professional ethics and law: Blending the professional expectations and reflective practice approaches*, In: Maxwell B, Tanchuk N, Scramstad C (eds). Professional ethics education and law for Canadian teachers, Published by Canadian Association for Teacher Education, 1-14, 2018.
- Tunca, N., Alkın-Şahin, S., Sever, D., Çam-Aktaş, B. Ortaokul öğrencilerinin algılarına göre öğretmenlerin etik değerlere uyma düzeyleri, Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi, 11(2): 393-419, 2015.
- Tuncel, S.D. *Sporcu etiği*. İçinde: Atak S, Gül SK (editörler). Meslek Etiği ve Kavramları, 1. Baskı. Ankara, Adalet Yayınevi, 473-500, 2014.
- Uğurlu, C.T. Lise son sınıf öğrencilerinin öğretmenlerin etik davranışlarına ilişkin algıları, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, 16(2): 367- 378, 2008.
- Uğraş, S. *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin mesleki etik ve mesleki motivasyon durumlarının değerlendirilmesi*, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, 2018.
- Yeşilyurt, E., Kılıç, M.E. Ortaokul öğrencilerinin algılarına göre öğretmenlerin etik değerlere uyma düzeylerinin değerlendirilmesi, Ekev Akademi Dergisi, (6): 471-486, 2014.

STRATEGIC LEADERSHIP AS A CATALYST FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN ALGERIAN SMES Sihem DJIDJIK

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara, Turkey,
Business Administration, management and organization,
<https://orcid.org/0000-0002-8795-9147>

ABSTRACT

This article explores the critical role of strategic leadership in advancing sustainable development within small and medium-sized enterprises (SMEs). It examines how strategic leaders can effectively drive the integration of sustainable practices, thereby enhancing environmental responsibility and social accountability. The study analyses various leadership strategies and their influence on organizational behaviour, emphasizing the pivotal role of leadership in promoting sustainability. The findings offer a comprehensive understanding of how SMEs can leverage strategic leadership to achieve sustainable growth and address environmental and social challenges. This article provides theoretical insights and practical guidance for SMEs seeking to align their strategic goals with sustainability objectives.

Keywords: Strategic Leadership, Sustainable Development, SME Management

INTRODUCTION

The economic sphere of the late twentieth century urged extensive literature and debates surrounding globalization, the knowledge-based economy, local development, and the increasing significance of small and medium-sized enterprises (SMEs) (Absesselam et al., 2000). SMEs play a pivotal role in Algeria's economic growth, significantly contributing to employment, gross domestic product (GDP), and innovation. Despite their critical importance, Algerian SMEs encounter substantial barriers, such as limited resources, economic volatility, and regulatory complexities (Hassen et al., 2020).

Strategic leadership emerges as a key factor in overcoming these obstacles and fostering sustainable growth. This research investigates the impact of strategic leadership on the sustainable development of Algerian SMEs, proposing a comprehensive model that outlines the critical elements necessary for their long-term success (Bouguelmouna, 2021).

SMEs are defined as enterprises with less than 250 employees, a balance sheet total below €43 million, or an annual turnover of less than €50 million. By the end of 2022, Algeria had 1,359,803 SMEs, employing a total of 3,307,821 individuals across various sectors. Notably, only 8.53% of these businesses were industrial enterprises, with nearly 99.9% privately owned and 56% operating in the services and construction industries. Microenterprises, which constitute 98% of all SMEs, demonstrate a strong adaptability to changes in consumer demand and technological advancements (Ghezal & Taleb, 2023). Additionally, the annual growth rate

of SME creation reached 5.71%, with 80,531 new firms established in a single year compared to the previous year (Ghezal & Taleb, 2023).

SMEs are instrumental in sustaining economic development by providing employment, diversifying the industrial landscape, and supporting key production structures. Their national-level operations enhance economic continuity and resilience, underscoring their critical role in achieving sustainable development (Chigara & Hebri, 2021). However, the practice of strategic leadership within SMEs, particularly regarding sustainability, remains underexplored.

This paper aims to expose the core concepts of strategic leadership and sustainability within Algerian SMEs, demonstrating how effective leadership can transform these enterprises into drivers of sustainability (Korichi et al., 2013). The strategic role of leaders is emphasized in fostering an organizational culture that prioritizes environmental, social, and economic issues, and in devising and implementing sustainable initiatives. These initiatives not only enhance competitiveness and profitability but also contribute to environmental protection, positioning SMEs as crucial players in the pursuit of national sustainability goals (Fatima, 2020).

THE ECONOMIC ROLE OF SMES IN ALGERIA

Small and Medium Enterprises (SMEs) play a significant role in Algeria's economy, contributing to job creation, industrial diversification, and economic sustainability (Labaronne & Mustapha, 2010). Algeria aligns its definition of SMEs with the standards established by the European Union, as outlined in Law No. 12-17 (2017). According to this legislation, an SME is defined as any enterprise engaged in the production of goods or services, regardless of its legal status, that employs between 1 and 250 individuals. Moreover, its annual turnover must not exceed 4 billion dinars (DZD), and its total annual proceeds should not surpass 1 billion dinars (DZD) (Bouazza et al., 2015). For a business to qualify as an SME, it must also maintain independence, ensuring that 25% or more of its capital is not owned by larger enterprises or groups that do not fit the SME criteria (Lamine & Brahim, 2024).

The following classifications further specify the characteristics of Algerian SMEs:

Medium Enterprises: Defined as businesses employing between 50 and 250 individuals with an annual turnover ranging between 400 million and 4 billion dinars, or an annual balance sheet total between 200 million and 1 billion dinars (Article 8, Algerian Official Gazette).

Small Enterprises: These are enterprises with 10 to 49 employees, generating an annual turnover of no more than 400 million dinars or having an annual balance sheet total of up to 200 million dinars (Article 9, Algerian Official Gazette).

Very Small Enterprises (TPE) or Micro-Enterprises: These businesses employ between 1 and 9 individuals, with a turnover of less than 40 million dinars or an annual balance sheet total not exceeding 20 million dinars (Article 10, Algerian Official Gazette).

This classification system is essential for understanding the scale and scope of SMEs in Algeria and highlights the legal and financial limits that define these enterprises (as outlined in table 1).

Table 1. Classification of SMEs According to Algerian Norms and Criteria

TYPES OF SMEs	MEDIUM ENTREPRISE	SMALL ENTREPRISE	MICRO ENTREPRISE
EMPLOYESS	5-250	10-49	1-9
TURNOVER/YEAR	400 MILLION DZD and 4 billion DZD	< 400 million DZD	< 40 million DZD
BALANCE SHEET	200 MILLION DZD AND 1 billion DZD	< 200 million DZD	< 20 million DZD

Source: Official Journal of the Algerian Republic, 2023

Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) are essential to Algeria's economy, constituting a significant portion of the business sector. They serve as a primary source of employment, driving job creation across various industries and sectors. Beyond their contribution to employment, SMEs play a critical role in promoting innovation and entrepreneurship—two key elements necessary for fostering economic diversification and resilience (Bouazza, 2015).

Algerian SMEs make substantial contributions to the national gross domestic product (GDP) by generating significant revenue and supporting economic activities throughout the country, particularly in less urbanized regions. In these areas, SMEs provide much-needed job opportunities to a large segment of the population, thereby reducing unemployment and helping to alleviate poverty (Dris et al., 2022). Furthermore, SMEs often function as incubators for innovation, facilitating the introduction of new products and services. Their entrepreneurial ventures contribute to a dynamic business environment that stimulates economic growth and enhances national competitiveness.

However, despite their substantial contributions, Algerian SMEs face numerous challenges that threaten their sustainability and growth. These challenges include resource constraints, regulatory complexities, and economic instability. To overcome these hurdles and ensure long-term success, strategic leadership is essential. By addressing these issues through well-formulated leadership strategies, SMEs can enhance their resilience and maintain their pivotal role in Algeria's economy.

CHALLENGES FACING ALGERIAN SMES

The difficulties encountered by SMEs in Algeria range from financing and management inefficiencies to challenges posed by external environmental factors. If these obstacles are not

adequately addressed, they will continue to limit the development of SMEs, hindering their ability to fully realize their potential in contributing to the national economy. These issues, which will be further elaborated upon in this article, must be mitigated to reduce risks and ensure the continued growth of SMEs (Amroune et al., 2014).

According to Gharbi (2011), the common obstacles impeding the development of SMEs in Algeria include the following (see figure 1):

Barriers to SME Creation:

Access to Financing: SMEs often struggle to secure financing due to bureaucratic red tape, slow administrative processes, and organizational inefficiencies.

Lack of Support and Training: There is a deficit in both support systems and management training, which are critical for SME growth and development.

Land Acquisition Challenges: Complicated administrative procedures and a lack of transparency create significant barriers to land acquisition, further stifling SME expansion.

Obstacles Related to Real Estate and Infrastructure:

Fiscal Difficulties: SMEs encounter financial challenges that affect their ability to operate efficiently.

Stock Market Inefficiency: The Algerian stock market is inefficient, offering limited support for SMEs seeking to raise capital.

Inactive Subcontracting Stock Exchange: The subcontracting stock exchange remains largely inactive, limiting opportunities for SMEs.

Limited Interest in Business Incubators: There is a lack of engagement with business incubators, which hinders the development of innovative SMEs.

Disconnect Between Research and Practice: A significant gap exists between academic research and practical application in SMEs, preventing the effective utilization of scientific advancements to drive innovation.

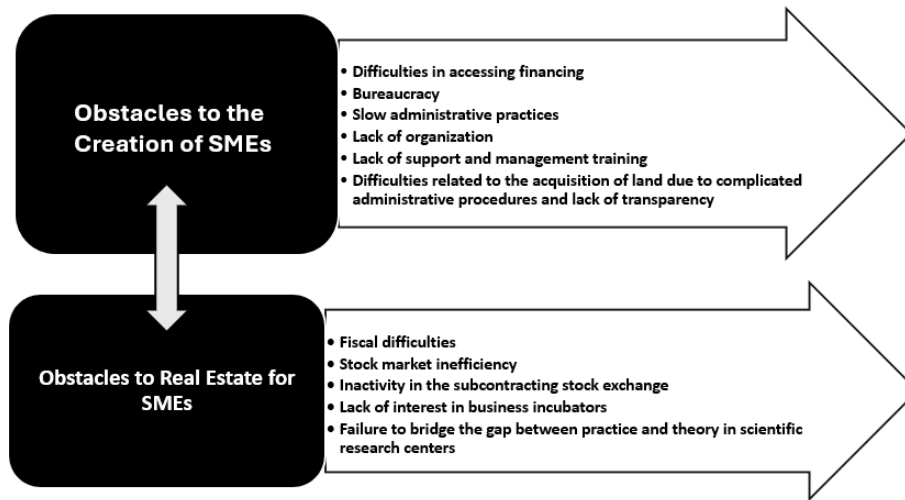

Figure 1. Key Challenges and Obstacles Facing Algerian SMEs

Source: Author's own creation

STRATEGIC LEADERSHIP IN ALGERIAN SMES

4.1 Definition and Importance

Strategic leadership encompasses the development and implementation of a vision, mission, and goals that align with sustainable development objectives. For Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Algeria, this entails crafting strategies that address local challenges while capitalizing on growth opportunities. Strategic leaders must clearly articulate a vision and mission that reflect the company's long-term aspirations, guiding the organization towards sustainable practices and fostering innovation (Salaouatchi et al., 2021).

Effective strategic leadership requires the establishment of specific, measurable, achievable, relevant, and time-bound (SMART) goals that align with the overarching business strategy (Abdelmoumen et al., 2018). These goals should address both immediate operational needs and long-term sustainability. Leaders are responsible for motivating and inspiring their teams to achieve organizational objectives. This involves creating an environment that promotes creativity, collaboration, and commitment among employees (see figure 2).

Recent research underscores the increasing significance of strategic leadership in management. Although there is extensive literature on strategic leadership in general, there is a notable gap in research focusing specifically on Algerian SMEs. Understanding how strategic leadership can be adapted to the Algerian context is crucial for enhancing the sustainability and effectiveness of SMEs in the region (Kowo & Akinbola, 2019).

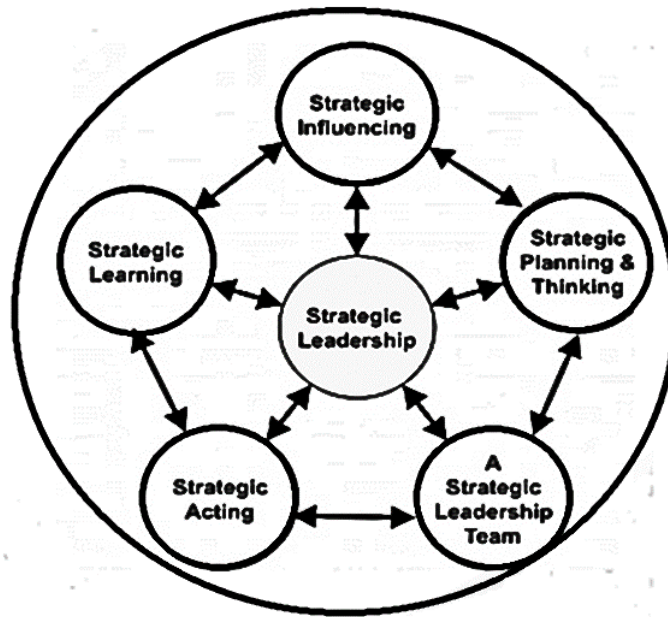

Figure 2. Key Distinctions Between Strategic and Operational Leadership According to Hughes and Beatty (Centre for Creative Leadership)

SME SUSTAINABILITY IN ALGERIA

5.1 Definition of Resource-Based View (RBV)

Sustainability for Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) in Algeria encompasses not only the maintenance of economic viability but also the management of social and environmental impacts (Yulia et al., 2023). The Resource-Based View (RBV) theory posits that organizations can achieve a competitive advantage by effectively utilizing resources that are valuable, rare, inimitable, and non-substitutable (Priem & Butler, 2001).

In the context of Algerian SMEs, several sustainability challenges are particularly pertinent:

Resource Constraints: Algerian SMEs often face limitations in accessing essential financial, human, and technological resources. These constraints can impede their ability to adopt and implement sustainable practices effectively.

Regulatory Environment: Navigating the complex landscape of regulations and compliance requirements presents a significant challenge for SMEs. This complexity can impact their operational sustainability and growth potential.

Economic Volatility: Fluctuating market conditions and economic instability can disrupt the stability and long-term planning of SMEs, affecting their capacity for sustained operations and strategic development.

Given these challenges, strategic leadership is crucial for guiding SMEs in optimizing their resource utilization and adapting to the local business environment, thereby enhancing their sustainability and resilience (see illustration in figure 3).

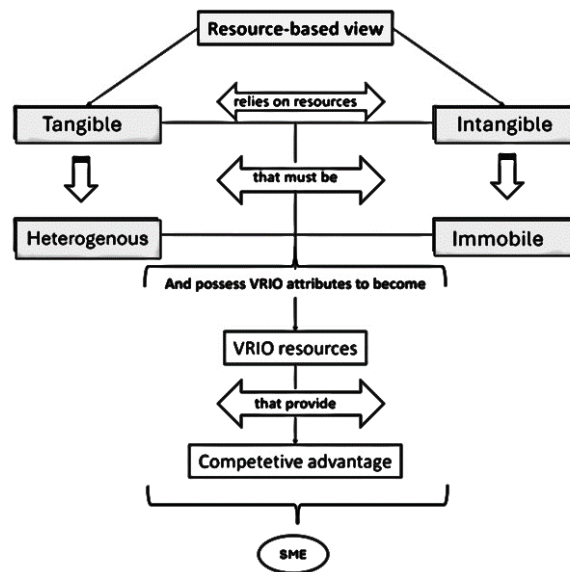

Figure 3. Resource-Based View (RBV) Model of Partnership Strategies in Healthcare Organizations (Yarbrough & Powers, 2006)

Source: Author's modification

THE INFLUENCE OF STRATEGIC LEADERSHIP ON SME SUSTAINABILITY IN ALGERIA

Strategic leadership plays a pivotal role in driving innovation and sustainability within Algerian SMEs. The CEO or owner is often central to shaping the company's strategic direction and overall success (Darcy et al., 2014). Their capacity to make informed decisions, design effective organizational systems, and cultivate a positive organizational culture is crucial for ensuring long-term sustainability (Benabbes & Laouar, 2022).

To analyse the impact of strategic leadership on SME sustainability comprehensively, consider the following five key factors based on (Yulia et al., 2023) study:

Strategic Decision-Making: CEOs and top management teams (TMTs) must navigate local economic conditions, regulatory frameworks, and long-term objectives when making decisions. Effective strategic decision-making involves evaluating risks, identifying opportunities, and aligning strategies with sustainability goals.

Organizational Frameworks: Establishing robust organizational systems and structures is essential for implementing sustainable practices. This includes developing efficient processes, leveraging technology, and ensuring regulatory compliance.

External Environment Analysis: Continuously analysing the external environment enables SMEs to anticipate market changes, understand competitive dynamics, and adjust strategies as needed. This involves monitoring economic trends, regulatory updates, and technological advancements.

Visionary Planning: A clear and compelling strategic vision directs SMEs towards sustainable development. Leaders must articulate a vision that aligns with both organizational objectives and broader economic and social goals.

Organizational Culture: Fostering a supportive organizational culture is vital for sustaining long-term success. A positive culture that encourages collaboration, innovation, and ethical practices enhances employee engagement and drives sustainable growth.

To understand how strategic leadership can act as a catalyst for sustainable development in Algerian SMEs, several hypotheses have been proposed and a visual model has been created (as shown in figure 4):

• **Hypothesis 1: Strategic Decision-Making and Long-Term Viability**

Effective decision-making by top leaders in Algerian SMEs is crucial for ensuring long-term viability. Leaders must make strategic choices that align with sustainability goals and address local economic challenges.

• **Hypothesis 2: Organizational Structures and Operational Efficiency**

Implementing effective organizational systems and structures enhances operational efficiency and supports the integration of sustainable practices. Well-designed frameworks facilitate smooth operations and ensure regulatory compliance.

• **Hypothesis 3: Proactive Environmental Analysis**

Proactive analysis of the external environment is critical for maintaining competitiveness and sustainability. Regular assessment of market conditions and regulatory changes enables SMEs to adapt their strategies effectively.

• **Hypothesis 4: Visionary Leadership and Strategic Alignment**

A clear strategic vision is essential for guiding Algerian SMEs towards sustainable development. Leaders must align their vision with organizational goals as well as broader economic and social objectives.

• **Hypothesis 5: Cultivating a Positive Organizational Culture**

Developing a positive organizational culture significantly impacts long-term sustainability. A culture that fosters innovation, collaboration, and ethical behaviour supports sustainable growth and resilience.

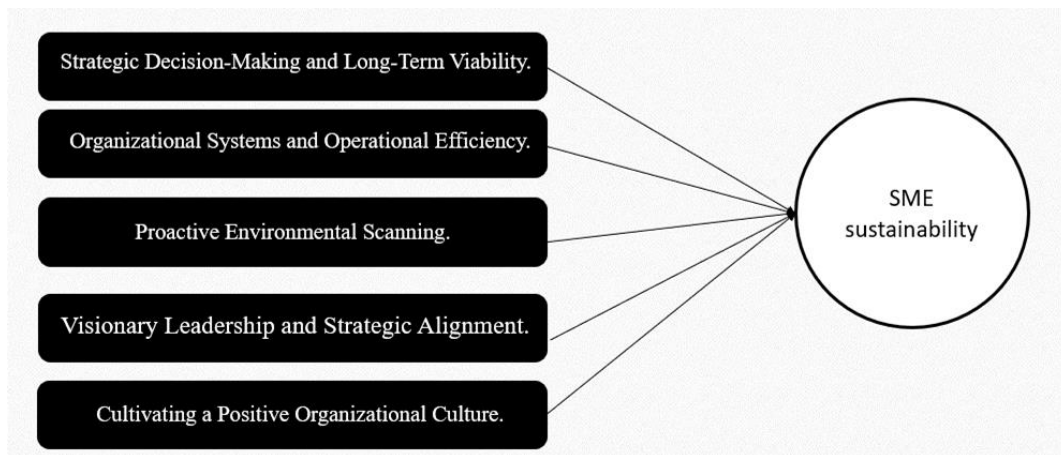

Figure 4. Framework for strategic leadership as a catalyst for sustainable development in Algerian SMEs

Source: Author’s own creation

The model below illustrates the relationship between strategic leadership and sustainability in Algerian SMEs, emphasizing the key components and their interactions in driving long-term success (refer to figure 5):

Strategic Decision-Making: The process through which leaders make critical decisions that impact the sustainability of the SME.

Organizational Frameworks: The systems and structures that underpin sustainable practices and enhance operational efficiency.

External Environment Analysis: The continuous evaluation of external factors that influence the organization’s strategy.

Visionary Planning: The formulation of a strategic vision that directs the organization towards achieving long-term sustainability.

Organizational Culture: The core values and practices within the SME that create a supportive environment for sustainable development.

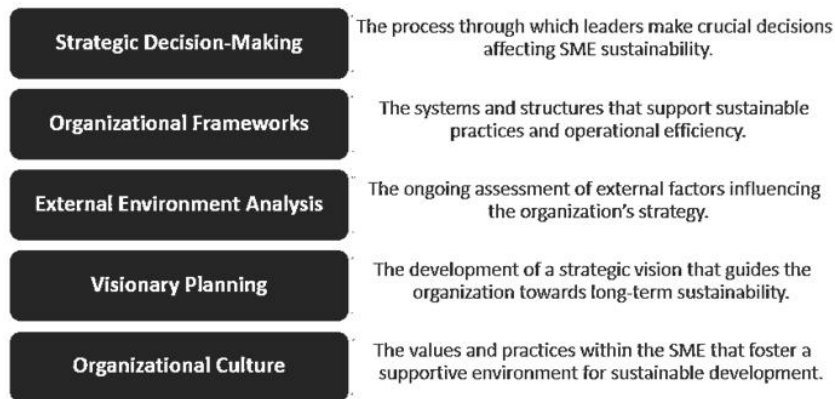

Figure 5. Relationship between strategic leadership and sustainability in Algerian SMEs: key components and their interactions
Source: Author's own creation

6.1 Model Visualization has three components

The model visualization highlights the central role of strategic leadership, provided by the CEO or owner, in influencing all other components of SME sustainability. It demonstrates how interconnected elements such as strategic decision-making, organizational frameworks, external environment analysis, visionary planning, and organizational culture collectively drive enhanced sustainability and long-term growth for Algerian SMEs (see illustration in figure 6).

Central Leadership Role: The model emphasizes the pivotal role of strategic leadership provided by the CEO or owner, which influences all other components.

Interconnected Elements: The model illustrates how each component—strategic decision-making, organizational frameworks, external environment analysis, visionary planning, and organizational culture—is interconnected, collectively contributing to overall SME sustainability.

Outcome: The effective integration of these components results in enhanced sustainability and long-term growth for Algerian SMEs.

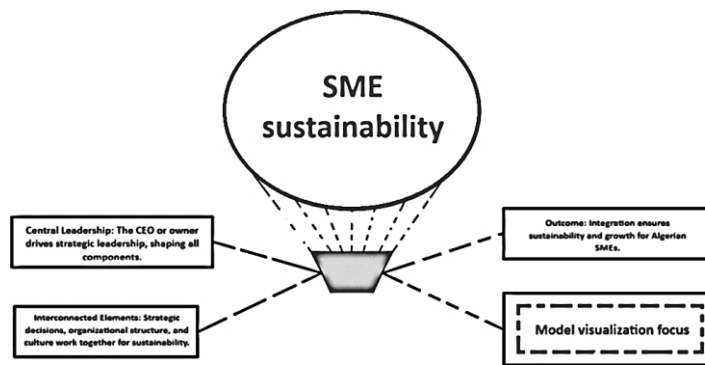

Figure 6. Model visualization of strategic leadership's impact on SMEs sustainability in Algeria

Source: Author's own creation

CONCLUSION

Strategic leadership is pivotal for fostering sustainable development within Algerian SMEs. Effective decision-making, the establishment of robust organizational systems, vigilant analysis of the external environment, and the cultivation of a positive organizational culture are essential for SME leaders to navigate local challenges and secure long-term success. The integration of these elements not only drives organizational growth but also enhances overall sustainability.

The importance of sustainability in SMEs is intrinsically linked to strategic leadership. Various hypotheses have been proposed to understand this relationship better, including the impact of strategic decision-making and organizational frameworks on sustainability. Additionally, the Resource-Based View (RBV) provides valuable insights into how SMEs can leverage their unique resources to achieve sustainability goals.

For managers and practitioners, applying strategic leadership principles effectively is crucial for advancing SME resilience and sustainability. Further research and practical application of these principles within the Algerian context will be vital for optimizing the impact of strategic leadership on SME performance and ensuring long-term viability.

REFERENCES

- [1] Abdelmoumen, B.E.N.C.H.A.B.A.N.E. The influence of leadership styles on job performance in telecommunication company of Algeria (OTA), Universiti Utara Malaysia, 2018.
- [2] Amroune, B., Hafsi, T., Bernard, P., & Plaisent, M. SMEs in developing countries and institutional challenges in turbulent environments: The case of Algeria, In Building Businesses in Emerging and Developing Countries, Routledge, 215-232, 2014.
- [3] Benabbes, C., & Laouar, A. The role of small and medium-sized enterprises in achieving sustainable development in Algeria. 2022, 22-11), 1(5, مجلة النمو الاقتصادي والمقاولاتية

- [4] Bouazza, A.B. Small and medium enterprises as an effective sector for economic development and employment creation in Algeria, *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 3, 2, 1-16, 2015.
- [5] Bouazza, A.B., Ardjouman, D., & Abada, O. Establishing the factors affecting the growth of small and medium-sized enterprises in Algeria, *American International Journal of Social Science*, 4, 2, 101-115, 2015.
- [6] Bouguelmouna, K. Resources, Intangible Assets, Competencies, Capabilities and Algerian SMEs' Performance: Strategy as Mediator, *Journal of Intercultural Management*, 13, 4, 63-95, 2021.
- [7] Chigara, H., & Hebri, N. Role of SMEs in the Algerian economy and barriers to their development, *Revue Administration et Développement Pour les Études*, 10, 2, 446-463, 2021.
- [8] Darcy, C., Hill, J., McCabe, T. J., & McGovern, P. A consideration of organisational sustainability in the SME context: A resource-based view and composite model, *European Journal of Training and Development*, 38(5), 398-414, 2014.
- [9] Dris, Y., Benmouiza, A., & Bennour, R. SME in Algeria and business environment challenges, *Economic Studies*, 16, 1, 699-717, 2022.
- [10] Fatima, B. Creating wealth between managerial leadership and strategic leadership: Visionary leadership as a gap, *Revue Européenne du Droit Social*, 3, 48, 103-117, 2020.
- [11] Hassen, H., Abd Rahima, N.H.B., Razi, M.J.M., & Shah, A. Factors Influencing the Adoption of E-commerce by Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) in Algeria: A Qualitative Study, *International Journal on Perceptive and Cognitive Computing*, 6, 2, 8-17, 2020.
- [12] Korichi, Y., Gaboussa, A., & Lekhal, K.S. An overview of SMEs in Algeria: Constraints and prospects, *Algerian Business Performance Review*, 4, 1, 2013.
- [13] Kowo, S. A., & Akinbola, O. A. Strategic leadership and sustainability performance of small and medium enterprises, *Ekonomicko-manazerske spektrum*, 13(1), 38-50, 2019.
- [14] Labaronne, D., & Mustapha, M. Traits culturels, système de management de la qualité et performances en Algérie. Étude de cas de deux PME (publique et privée) algériennes, *Revue Management et Avenir*, 7, 34-52, 2010.
- [15] Lamine, H.A.N.I., & Brahim, G.A.N.A. Examining Access to Financial Resources for Small and Medium Enterprises (SMEs) in Algeria: A Comprehensive Analysis Beyond World Bank Metrics, *The Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 30, 1, 37-50, 2024.
- [16] Priem, R. L., & Butler, J. E. Is the resource-based "view" a useful perspective for strategic management research? *Academy of management review*, 26(1), 22-40, 2001.
- [17] Salaouatchi, H.S., Colot, O., Boudella, Y., Chekirine, M.A., Hamida, A., Habaina, M., & Khamadj, S. Barriers to the Growth of SMEs: Empirical Evidence from Algeria, *International Journal of Economics and Business Administration*, 9, 2, 260-276, 2021.
- [18] Yulia, R., Masdupi, E., & Syahrizal, S. Strategic Leadership: The Driving Force Behind Sustainability In SME'S. In *Proceeding International Conference on Economy, Management, and Business (Volume 1, 2023)*, 1(1), 1744-1756, November 2023.

Gharbi, S. Current Situation of SMEs in Algeria (in French). Working Paper N°238, Research Laboratory on Manufacturing and Innovation, Littoral Côte d'Opale University, France. Mars 2011.

TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL KAYGI ve TUTUMLARI ile AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL ANXIETY AND ATTITUDES OF MEDICAL FACULTY STUDENTS AND THEIR ACADEMIC ACHIEVEMENT

Doç. Dr. Salim Sercan SARI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

ORCID ID: 0000-0003-2607-5249

Yüksek Lisans Öğrencisi Gülay AĞIRGÖL GÜNAY

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

ÖZET

Geleceğimizin teminatı olan üniversite öğrencilerimizin akademik başarılarının devamı için finansal kaygı ve tutumlarının sağlıklı olması gerektiği düşünülmektedir. Finansal kaygı ve tutumun akademik başarı üzerindeki etkisi ulusal ve uluslararası çok sayıda çalışmaya konu olsa da sağlık bilimleri öğrencilerine yönelik çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut çalışma tıp fakültesi öğrencilerinin finansal kaygı ve tutumlarının akademik başarılarını nasıl etkilediğini ve bu durumun finansal sistemin sürdürülebilirliği açısından gerekliliğini ele aldığı için önem arz etmektedir. Çalışmada tıp fakültesi öğrencilerinin finansal kaygı ve tutumlarının akademik başarıları üzerinde oluşan etkisini incelemek amaçlanmıştır. Modellenen araştırma hipotezini açıklamak için Erzincan ili Binali Yıldırım Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma yapılmış, 295 öğrenciden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Bu veriler SPSS 22 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz kapsamında veriler korelasyon analizi, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA testi ve regresyon analiziyle test edilmiştir. Tıp fakültesi öğrencilerinin finansal kaygı ve tutumları arasında ilişki olduğu görülmüştür. Katılımcıların finansal tutumlarıyla cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin ailelerinin aylık ortalama gelirleri ile finansal kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Öğrencilerin babalarının mesleği ile finansal kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Finansal kaygı, Finansal tutum, Akademik başarı, Tıp fakültesi öğrencileri.

ABSTRACT

It is thought that the financial concerns and attitudes of our university students, who are the guarantee of our future, should be healthy for the continuation of their academic success. Although the effect of financial anxiety and attitudes on academic achievement is the subject of many national and international studies, it is seen that the number of studies on health sciences students is limited. The current study is important since it addresses how the financial anxiety and attitudes of medical school students affect their academic achievement and the

necessity of this situation for the sustainability of the financial system. The aim of the study is to examine the effect of financial anxiety and attitudes of medical school students on their academic achievement. A study was conducted on the students of the Faculty of Medicine of Binali Yıldırım University in Erzincan province in order to explain the modeled research hypothesis, and data were collected from 295 students using a survey method. These data were analyzed using the SPSS 22 program. Within the scope of the analysis, the data were tested with correlation analysis, independent sample t-test, one-way ANOVA test and regression analysis. It was observed that there was a relationship between the financial anxiety and attitudes of medical school students. It was also revealed that there was a significant relationship between the financial attitudes of the participants and their gender. Further, it was found that there was a significant relationship between the monthly average income of the students' families and their financial anxiety levels. It was concluded that there was a significant relationship between students' fathers' occupation and their financial anxiety levels.

Keywords: Financial anxiety, Financial attitude, Academic achievement, Medical school students.

1.GİRİŞ

Küreselleşme çağı, ülkelerde birçok değişikliği beraberinde getirmekte, insanların günlük yaşam ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik finansal davranışlarında olumlu ve olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. İnsanın tüm ihtiyaçlarının ve isteklerinin sınırlı olmaması tüketime dayalı yaşam tarzına neden olan faktörlerden biri kabul edilmektedir. İnsanlar ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamaya yönelik gelir elde etmek için çalışmak zorundadırlar. Kazanılan gelirin etkili ve verimli kullanılabilmesi için doğru yönetilmesi gerekmektedir (Ameliawati ve Setiyani, 2018: 812).

Genç yetişkinlik döneminde finansal yönetim ve bütçeleme gibi olumlu araçsal rollerde ebeveynlerin ve akranların göreceli etkisi hakkında çok az şey bilinmektedir. Ayrıca, bu iki önemli sosyalleşme aracından gelen baskıların tutumlara nasıl entegre edildiğini ve davranışlar yoluyla nasıl hayata geçirildiğinin öğrenilmesi gerekmektedir. Ebeveynlerin ve akranların algılanan finansal baskılarının öğrencilerin kendi finansal davranışlarını çalışanlara kıyasla farklı şekilde etkilemesi beklenmektedir. Çünkü öğrenciler ebeveynlerden daha fazla finansal bağımlılığa sahip olmakla birlikte daha az finansal kaynak ve sorumluluğa sahip kabul edilmektedir. Örneğin, bir öğrencinin arkadaşları dışarıda çok para harcıyorsa, bütçe dahilinde idare etmeye yönelik güçlü ebeveyn emri normları karşısında buna katılma kararı daha az olabilmektedir. Bu tür ebeveyn görüşlerinin etkisi, çalışan genç yetişkinler ile üniversite öğrencileri arasında farklılık gösterebilmektedir (Watson ve Barber, 2017: 239).

Finansal ruh sağlığı son zamanlarda araştırmacılar arasında giderek artan bir ilgi konusu haline gelmiştir. Bununla birlikte, uygulayıcılar uzun zamandır bilişsel, duygusal ve ilişkisel refahlarını etkileyen finansal sorunları olan danışanlarla karşılaşmaktadır (Archuleta vd., 2013: 50). Finansal stres üzerine yapılan araştırmalar ve finansal stres hakkında konuşan öğrencilerin ifadeleri, finansal kaygı ve stresin duygular tarafından yönlendirildiğini ve bunun da insanların otomatik olarak fobik, kaçınmacı ve tüketici şekillerde tepki vermesine neden olduğunu

göstermektedir. Öğrencilerle finansal stres ve borç hakkında yapılan konuşmalar, öğrencilerin sadece zararla değil, aynı zamanda adalet, otorite (özellikle akademik ve dini otorite) ve para ve başarı hakkında aile değerlerine bağlılıkla da ilgilendiklerini göstermektedir (Doehring, 2018: 120).

Spesifik olarak, gençlerin para kaygısı, para güdüsü ve içsel çalışma motivasyonu arasındaki ilişkilerin incelenmesi hem teorik hem de pratik önem arz etmektedir. Bu durum, akademisyenlere ve uygulayıcılara ebeveynlerin iş deneyimi ve para kaygısının gençlerin para ve iş hakkındaki inançlarını nasıl etkileyebileceğine dair bir anlayış sağlamaya yardımcı olmaktadır. Kavramlar doğası gereği birbiriyle bağlantılı olmasına rağmen, para kaygısı, finansal gerilimin yapısından çeşitli şekillerde farklılık göstermektedir. Birincisi, para kaygısının kavramsallaştırılması iki boyutlu kabul edilmektedir. Özellikle, para kaygısı bilişsel bir ögeyi (endişe) ve duygusal bir ögeyi (kaygı) içermektedir. Bireylerin parayla ilgili sahip oldukları genel, değerlendirici duyguyu ifade etmektedir. Daha spesifik olarak, bireylerin para durumları hakkında sahip oldukları endişe ve endişe duygusunu içermektedir (Lim ve Sng, 2006: 1079).

Teorik olarak, finansal terimler ve kavramlara ilişkin daha fazla bilgi ve anlayışın, insanların finansal açıdan avantajlı kararlar alma şansını artırmaya yardımcı olması beklenmektedir (Gignac vd., 2023: 1). Buradan hareketle mevcut çalışma kapsamında finansal kaygı ve tutumun akademik başarı üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Finansal kaygının bireyler, aileleri ve tüm topluluk üzerinde önemli bir yük oluşturabildiği görülmektedir (Jawahar vd., 2022: 2). Finansal kaygı, kişinin finansal durumuyla ilgili kaygılı veya endişeli hissetmesi olarak tanımlanabilmektedir (Shapiro ve Burchell, 2012: 93; Archuleta vd., 2013: 58; Gignac vd., 2023: 1). Geleneksel olarak, üniversite öğrencileri stres ve kaygıya karşı benzersiz bir şekilde savunmasızdır. Öğrenciler için finansal kaygının önde gelen nedenleri arasında okul harcı veya kredi ödemelerini karşılayamama veya okul gezilerine gitme isteği yer almaktadır. Çünkü yeterli fonun olmaması finansal kaygı ve strese neden olmaktadır (Larbi vd., 2022: 3).

Bu çalışmada kullanılan değişkenlerden birincisi olan finansal kaygı üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Shapiro ve Burchell (2012) çalışmalarında finansal kaygı anketi kullanarak finansal kaygının depresyon ve genel kaygıdan ayrı bir yapı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca finansal kaygı yaşadığını bildirenlerin, finansal bilgilerin işlenmesinde tepki gecikmeleri gösterdikleri ortaya koyulmuştur. Archuleta vd. (2013) çalışmalarında finansal kaygı ölçeği geliştirmişlerdir. Sonuç olarak finansal memnuniyet, öğrenci kredileri ve cinsiyetin finansal kaygı ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Assari (2018) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin finansal sıkıntıları ile kötü ruh sağlığı arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Finansal sıkıntı yaşayan üniversite öğrencilerinin anksiyete, depresyon ve intihar riskinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Jones vd. (2018) çalışmalarında akademik sıkıntının kaygıdaki en büyük varyans miktarını oluşturduğunu göstermişlerdir. Khan vd. (2020) çalışmalarında bireylerin finansal kaygıları, finansal tavsiyeleri ve elektronik ödeme sistemi kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuç olarak daha iyi sosyal politikalar tasarlamak ve gelecek neslin finansal kaygı ile mücadele etmesi için finansal kaygının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Pijoh vd. (2020) çalışmalarında üstü düzey yöneticilerin finansal davranışlarının

ve finansal kaygılarının finansal refahlarını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Hasler vd. (2021) çalışmalarında varlık eksikliği, yüksek borç ve para yönetimi zorluklarının, yüksek düzeyde finansal kaygı ve strese neden olan faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Finansal kaygı ve stresin uzun vadeli sonuçları olabileceğini göstermişlerdir. Aksu ve Orak (2022) çalışmalarında Covid-19 salgını sonrasında sağlık çalışanlarının finansal kaygı düzeylerinin Covid-19 salgını öncesine göre anlamlı düzeyde yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Larbi vd. (2022) çalışmalarında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uluslararası öğrenciler arasında önemli ölçüde düşük bir finansal kaygı oranı olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan Çin'deki uluslararası öğrencilerde akademik yaşam söz konusu olduğunda oldukça önemli bir finansal kaygı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Gignac vd. (2023) çalışmalarında finansal okuryazarlığın finansal kaygı üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu ve finansal okuryazarlık eğitiminin potansiyel faydasını desteklediğini belirtmişlerdir. Perry vd. (2023) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin finansal kaygılarını, nesnel ve öznel finansal okuryazarlıklarını, borçlara karşı tutumlarını ve COVID-19'un finansal davranışlar üzerindeki algılanan etkisini ölçmüşlerdir. Sonuç olarak borç ve ekonomik koşullar hakkındaki öznel algıya odaklanan stratejilerin benimsenmesiyle öğrencilerin finansal kaygılarının azaltılabileceğini göstermişlerdir. Karatepe vd. (2024) çalışmalarında finansal kaygının algılanan örgütsel desteğin kariyer bağlılığı üzerindeki etkisine kısmen aracılık ettiğini belirtmişlerdir. Özbilge vd. (2024) çalışmalarında Türkiye'de finansal kaygıların azaltılmasının gelir artışıyla birlikte finansal kaynak finansal davranışlar ve dayanıklılıkla ilişkili olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Çalışma kapsamında finansal kaygı ile birlikte finansal tutum araştırılmıştır. Finansal tutum, finansal konulara yönelik kişisel eğilim olarak tanımlanabilmektedir. Önemli olan, ileriye dönük plan yapma ve bir tasarruf hesabı tutma becerisidir (Rai vd., 2019: 53). Kullanılan değişkenlerden ikincisi olan finansal tutum üzerine yapılan çalışmalar ele alındığında Alkaya ve Yağlı (2015) finansal tutum ile finansal davranış arasında ilişki olduğunu ve üniversite öğrencilerinin olumlu finansal davranış ve tutumlar gösterdiklerini belirtmişlerdir. Ada (2017) çalışmasında hemşirelerin kişisel finans ile ilgili tutumlarının sadece gelir düzeyine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Ameliawati ve Setiyani (2018) üniversite öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmalarında finansal tutumun finansal yönetim davranışına olumlu bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Denk vd. (2018) çalışmalarında finansal tutum ile finansal davranış arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Er ve Çetintaş (2018) çalışmalarında işçilerin tasarruf eğilimlerine doğrudan katkı yapacak gelecekle ilgili planlamalar noktasında yetersiz bilgi, tutum ve davranış düzeyinde buldukları sonucuna ulaşmışlardır. Akdağ vd. (2019) çalışmalarında finansal tutum ve finansal davranışların bireysel yatırımcının kararlarını olumlu yönde etkilediği belirtmişlerdir. Çengelci ve Kılcan (2019) çalışmalarında ortaokul öğrencilerinin finansal tutumlarının aldıkları harçlık miktarına, bütçe planı yapma durumlarına ve kendilerine ait kumbaralarının olma durumlarına göre farklı olduğunu savunmuşlardır. Rai vd. (2019) çalışan kadınlarda finansal tutum ve finansal davranışın güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Güvemli ve Meydan (2019) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin finansal davranış ve finansal tutum düzeylerinin yükseğe yakın değerlerde seyrettiğini belirtmişlerdir. Kılcan ve Ergür (2019) çalışmalarında ortaokul öğrencilerinin finansal tutumlarını ölçmede kullanılabilecek ölçek geliştirmişlerdir. Saraçlı ve Akşit (2019)

çalışmalarında Y kuşağı bireylerinin acil durum fonuna sahip olmayı finansal bir tutum olarak değerlendirdiğini ortaya koymuşlardır. Sugiyanto vd. (2019) çalışmalarında finansal tutumun genç öncü işletme girişimcilerinin finansal davranışlarını etkilediğini göstermişlerdir. Coşkun ve Dalziel (2020) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin finansal bilgi ve finansal davranış ilişkisinde finansal tutumun aracılık ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Dayı ve Çetin (2021) çalışmalarında sorumluluk kişilik özelliğinin finansal tutum üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dayı ve Esmer (2021) çalışmalarında akademisyenlerin finansal tutum ve davranışlarında cinsiyet, yaş ve medeni durum gibi demografik değişkenler açısından kısmen bir farklılık olduğunu belirtmişlerdir. Karyağdı ve Hamurcu (2021) çalışmalarında sosyal ağ sitelerinde yapılan e-ticaret işlemlerinin bireylerin finansal tutum ve davranışlar üzerinde etkili olduğunu göstermişlerdir. Mutlu ve Özer (2021) çalışmalarında finansal okuryazarlık ve güven değişkeninin bireylerin finansal tutumları üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Pramedi ve Asandimitra (2021) çalışmalarında finansal okuryazarlık ve finansal tutumun finansal yönetim davranışını etkilediğini göstermişlerdir. Yılmaz ve Sevim (2021) çalışmalarında öğrencilerin finansal davranış puan ortalamalarının iyi düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca finansal davranış puanı ile finansal tutum puanı arasında pozitif yönlü bir ilişki görülmüştür. Boztosun vd. (2022) sağlık kurumlarında çalışanları ele aldıkları çalışmalarında finansal tutum ölçeği ile gelir gider karşılama durumuna, finansal tutum hissine ve kişilik tipine göre bir ilişkinin olduğunu belirlemişlerdir. Durak ve Çise (2022) çalışmalarında dijital finansal tutumun kripto kullanımı alt boyutlarından algılanan fayda, kullanım kolaylığı, sosyal etki ve amaca uygunluk boyutlarını olumlu etkilediğini belirtmişlerdir. Hidayat ve Paramita (2022) çalışmalarında finansal okuryazarlık ve finansal tutumun üniversite öğrencilerinin finansal davranışları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermişlerdir. Nazah vd. (2022) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalarında finansal tutumların finans yönetim davranışını etkilemediğini göstermişlerdir. Ayrıca bursların finans yönetimi davranışına yönelik finansal tutumları güçlendirmede veya iyileştirmede rolü olduğu sonucuna varmışlardır. Noh (2022) çalışmalarında ebeveynlerin finansal öğretiminin, özsaygı ve finansal tutum yoluyla finansal davranışı olumlu yönde etkilediğini ortaya çıkarmışlardır. Uygurtürk ve Karabudak (2022) çalışmalarında teknopark çalışanlarının finansal tutumlarının yaşa, iş tecrübesine ve bakmakla yükümlü olunan kişi sayısına göre farklılaştığını göstermişlerdir. Yazgan ve Yıldırım (2022) çalışmalarında Z kuşağının finansal tutum ve davranışlarının cinsiyete, babanın eğitim düzeyine, aylık kredi kartı harcamasına ve sahip olunan kredi kartı sayısına göre değiştiğini belirtmişlerdir. Son olarak Alhawamdeh vd. (2023) çalışmalarında emeklilik planlamasının finansal tutumlar, finansal bilgi ve finansal kaygıdan yüksek oranda etkilendiğini göstermişlerdir.

Çalışmada son olarak ise akademik başarı değişkeni ele alınmıştır. Akademik başarı üzerine yapılan çalışmalar ele alındığında Smith (1973) üniversite öğrencilerinin tüketici finansmanı tutumları ile başarıları arasında bir ilişki bulunmadığını tespit etmiştir. Taşlıyan vd. (2013) çalışmalarında üniversitenin kurumsal imajı ile örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışının boyutları ve öğrencilerin akademik başarıları arasında ilişki bulmuşlardır. Bertsch vd. (2017) çalışmalarında İşletme Fakültesi öğrencilerinin Sanat ve Fen Bilimleri, Eğitim ve

Sağlık Bilimleri bölümlerine kıyasla güç/prestij ve elde tutma süresi yapılarında paraya karşı daha yüksek tutumlara sahip olduğunu göstermişlerdir.

Literatürde tıp fakültesi öğrencilerinin finansal kaygı ve tutum düzeylerinin akademik başarıları üzerindeki etkisinin daha önce araştırılmadığı tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak mevcut durumdaki finansal kaygı ve finansal tutum düzeyleri incelenmiş sonrasında söz konusu değişkenler ile akademik başarı arasında ilişki olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada çalışmanın finansal kaygı, finansal tutum ve akademik başarı düzeylerine ilişkin mevcut durumu ortaya koyduktan sonra geliştirilebilecek stratejilere ve gelecekteki çalışmalara dayanak oluşturabileceği düşünülmektedir.

2.METODOLOJİ

2.1.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, tıp fakültesi öğrencilerinin finansal kaygı ve tutum düzeylerinin akademik başarılarına etkisinin olup olmamasının değerlendirilmesidir.

Çalışma, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilere yönelik gerçekleştirilmiştir.

2.2.Veri Toplam Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında tıp fakültesi öğrencilerinin finansal kaygı ve tutum düzeylerinin akademik başarıları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla örneklem grubuna 2022 -2023 Bahar döneminde aynı anket soruları yöneltilmiştir. Uygulanan anket çalışmasında etik kurul izni alınmış ve veriler etik kurul izninin alınmasının ardından toplanmıştır. Çalışmanın etik izni 23 Haziran 2023 tarih ve E-88012460-050.01.04-272495 sayılı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan alınmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerine anket formu elektronik ortamda gönderilerek anket uygulanmıştır. Toplam 295 tıp fakültesi öğrencisi çalışmaya dahil edilmiştir.

Anketin birinci kısmında demografik sorular ve akademik başarıyı, ikinci kısmında ise finansal kaygı ve finansal tutumu ölçmeye yönelik ifadeler yer almıştır.

2.3.Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırma kapsamında finansal kaygıyı ölçmeye yönelik olarak, Heo vd. (2020) finansal kaygıyı değerlendirmek amacıyla kullanılan 6 soruluk finansal kaygı ölçeği kullanılmıştır. Finansal tutumu ölçmeye yönelik olarak ise, Renaldo vd. (2020) finansal tutumu değerlendirmek amacıyla kullanılan 5 soruluk finansal tutum ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerdeki ifadeleri ölçmek için 5'li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçek ifadeleri 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum şeklindedir.

2.4.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki tıp fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bu kapsamda örneklem grubu olarak Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerden tesadüfi olarak seçilen 295 kişiden veri toplanmıştır. Araştırmada örneklem grubu olarak tıp fakültesi öğrencilerinin seçilmesinde sağlık bilimlerinde öğrenim gören öğrencilerde finansal kaygı ve tutum üzerine yapılan çalışma sayısının yetersiz olması etkili olmuştur.

Çalışmanın ana kütleli toplamda 833 öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem sayısı (1) nolu denklem ile hesaplanarak 294 olarak elde edilmiştir (Saracel, vd., 2002: 28).

$$n = \frac{N}{1+(N*\alpha^2)} = \frac{833}{1+(833*0,05^2)} = 264 \quad (1)$$

Araştırmaya toplam 295 öğrenci katılmıştır. Çizelge 1'deki katılımcı sayısına bakıldığında örneklem sayısının üzerinde bir katılım sağlandığını görülmektedir.

Araştırmanın analiz kısmında, frekans analizi ve ki-kare testi kullanılmıştır. Ki-kare testi %5 anlamlılık (%95 güven) düzeyine göre sınımlanmıştır. Frekans analizi; verilerin gözlem sıklığını ve yüzdeler dağılımlarını elde etmeye yarayan istatistiksel bir teknik olarak kabul edilmektedir. Ki-kare testi ise; kategorik değişkenler (gruplar) arasında ilişkinin var olup olmadığını analiz etmeye yarayan istatistiksel bir teknik olarak kabul edilmektedir (Karagöz, 2019: 38, 518).

2.5.Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 22 istatistik paket programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Araştırmada verilerin güvenilirliklerini test etmek için Cronbach Alpha testi yapılmıştır. Verilerin güvenilirliklerinin test edilmesinin ardından finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile akademik başarı arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Bunu takiben ise frekans analizi ve ki-kare testi kullanılmıştır. Ki-kare testi %5 anlamlılık (%95 güven) düzeyine göre sınımlanmıştır. Frekans analizi; verilerin gözlem sıklığını ve yüzdeler dağılımlarını elde etmeye yarayan istatistiksel bir teknik olarak kabul edilmektedir. Ki-kare testi ise; kategorik değişkenler (gruplar) arasında ilişkinin var olup olmadığını analiz etmeye yarayan istatistiksel bir teknik olarak kabul edilmektedir (Karagöz, 2019: 38, 518).

2.6.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlarından biri araştırmanın sadece tıp fakültesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu açıdan çalışma diğer bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencileri açısından herhangi bir çıkarımda bulunmamaktadır. Araştırmanın sadece Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde gerçekleştirilmiş olması ve sınırlı bir örnekleme yapılması da araştırmanın sınırlılıklarındandır. Finansal kaygı ve tutum düzeyleri üniversite öğrencilerinin birçoğunda akademik başarıya farklı şiddet ve biçimlerde etki etmektedir. Bu nedenle diğer bölümlerde ve üniversitelerde de konunun araştırılması literatüre katkı sağlayacaktır. Araştırmada örneklem grubu olarak 295 öğrenciye ulaşılması da araştırmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN GÜVENİLİRLİK ANALİZİ SONUÇLARI

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeylerinin akademik başarıları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla anket çalışması uygulanmıştır. Anket kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini ölçmek amacıyla Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Ölçekler için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı 0,70'in üzerinde olduğu takdirde ölçekler güvenilir kabul edilmektedir (Karakoç ve Dönmez, 2014:46).

Anketin güvenilirlik katsayısı incelenmiş olup Cronbach alfa katsayısı 0.85 olarak hesaplanmıştır. Bu değere göre ölçeklerin yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilmektedir (Tavşancıl, 2002:13).

4. DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİYE AİT BULGULAR

Çalışmada kullanılan değişkenlerin korelasyon katsayıları, ortalama ve standart sapma değerleri Çizelge 1'de gösterilmiştir. Korelasyon analizi ile iki veya daha çok değişken arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü/gücü ölçülmektedir. Çizelge 1'e göre değişkenler arasında finansal kaygı ve tutum değişkenleri arasında 0,403 oranında pozitif ilişki olduğu görülmektedir. Finansal kaygı ve tutum ile genel akademik ortalama arasında ise -0,023 oranında çok düşük bir negatif ilişki olduğu görülmektedir.

Çizelge 1. Korelasyon Analizi, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Finansal Kaygı	Finansal Tutum	Genel Akademik Ortalama
Finansal Kaygı	1,00	0,403**	-0,023
Finansal Tutum	0,403**	1,00	-0,004
Genel Akademik Ortalama	-0,023	-0,004	1,00

** , ilişkinin %1 seviyesinde anlamlı olduğunu gösterir.

Çizelge 1'de değişkenlere ilişkin yapılan korelasyon analiziyle çalışmada sunulan finansal kaygı ve tutum düzeylerinin akademik başarıları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu gösterilmiştir. Sig.=0,000<0,01 olduğundan ilişki anlamlıdır.

5. BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Demografik bilgiler

Değişkenler	N	%	Değişkenler	N	%
Cinsiyet			Ailenizin yaşadığı yer		
Kadın	161	54,6	Büyükşehir	135	45,8
Erkek	134	45,4	Şehir	79	26,8
Yaş			İlçe	60	20,3

18 ve altı	6	2	Köy	21	7,1
19	18	6,1	Ailenin ortalama geliri		
20	32	10,8	0-7500	25	8,5
21	63	21,4	7501-8500	23	7,8
22	71	24,1	8501-15000	79	26,8
23 ve üzeri	105	35,6	15001-20000	60	20,3
Sınıf			20001-30000	53	18
1	48	16,3	30001 ve üzeri	55	18,6
2	26	8,8	Anne mesleği		
3	20	6,8	Özel sektör	24	8,1
4	122	41,4	Kamu sektörü	54	18,3
5	34	11,5	Çalışmıyor	192	65,1
6	45	15,3	Emekli	25	8,5
Ortalama			Baba mesleği		
2,49 ve altı	43	14,6	Özel sektör	79	26,8
2,5- 2,99	118	40	Kamu sektörü	95	32,2
3-3,49	111	37,6	Çalışmıyor	21	7,1
3,5-4	23	7,8	Emekli	100	33,9
İkamet Durumu			Üniversite eğitiminize devam ederken çalışma durumu		
Tek başına evde	31	10,5	Evet	20	6,8
Aile ile evde	63	21,4	Hayır	275	93,2
Yurtta	121	41	Üniversite eğitiminize devam ederken kredi/burs ama durumu		
Arkadaş ile evde	75	25,4	Evet	248	84,1
Diğer	5	1,7	Hayır	47	15,9

Çizelge 2’de araştırmaya katılan öğrencilerin 161’i kadın (%54,6) ve 134’ü (45,4) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Katılan öğrencilerin üçte birinden fazlası 23 ve üzeri yaşta. Sıralama yapacak olursak 23 yaş ve üzerinde 105 (%35,6), 22 yaşında 71 (%24,1), 21 yaşında 63 (%21,4), 20 yaşında 32 (%10,8) ve 20 yaşın altında 24 (%8,1) kişi bulunmaktadır. Katılan öğrencilerin yaklaşık %40’ı dördüncü sınıftadır. Geriye kalanlardan ise 48’i (%16,3) birinci sınıfta, 45’i (%15,3) altıncı sınıfta, 34’ü (%11,5) beşinci sınıfta ve diğerleri ise iki ve üçüncü sınıflardadır. Katılan öğrencilerden 118’inin (%40) ortalaması 2,5-2,99 arasında, 111’inin (%37,6) ortalaması 3-3,49 arasında, 43’ünün (%14,6) ortalaması 2,49 ve altında, 23’ünün (%7,8) ortalaması ise 3,5-4 arasında bulunmaktadır. Katılan öğrencilerin ikamet durumuna bakıldığında 121’i (%41) yurtta, 75’i (%25,4) arkadaş ile evde, 63’ü (%21,4) aile ile evde ve son olarak 31’i (%10,5) ise tek başına evde kalmaktadır. Katılan öğrencilerin ailelerinin yaşadığı yere bakıldığında 214’ünün (%72,6) büyükşehir ve şehirlerde geriye kalanların ise ilçe ve köylerde yaşadığı görülmektedir. Büyükşehirlerde yaşayanlar ise şehirlerde yaşayanlardan yaklaşık %20 daha fazladır. Katılan öğrencilerin ailelerinin aylık ortalama gelirleri incelendiğinde 79’unun (%26,8) 8501-15000 TL, 60’ının (%20,3) 15001-20000 TL, 55’inin (%18,6) 30001 ve üzeri, 53’ünün (%18) 20001-30000 TL ve geri kalan 48’inin ise 8500 TL ve

altı gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılan öğrencilerin annelerinin mesleğine bakıldığında 192'sinin (%65,1) çalışmadığı, 54'ünün (%18,3) kamu sektöründe çalıştığı, 25'inin (%8,5) emekli olduğu ve geriye kalanların ise özel sektörde çalıştığı ifade edilmektedir. Katılan öğrencilerin babalarının mesleğine bakıldığında ise 100'ünün (%33,9) emekli olduğu, 95'inin (%32,2) kamu sektöründe çalıştığı, 79'unun (%26,8) özel sektörde çalıştığı ve geriye kalanların çalışmadığı ifade edilmektedir. Katılan öğrencilerin 275'inin (%93,2) üniversite eğitime devam ederken herhangi bir yerde çalışmadığı görülmektedir. Diğer yandan katılan öğrencilerin 248'inin (%84,1) üniversite eğitime devam ederken burs aldığı görülmektedir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri farklı değişkenler açısından incelenmiştir. İlk olarak finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile cinsiyet arasındaki farklılık t-testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 3. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Cinsiyet Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
	Kadın	161	3,679	1,064	-0,105	0,182
	Erkek	134	3,692	1,167		
Finansal Tutum	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
	Kadın	161	3,454	0,560	-0,904	0,022
	Erkek	134	3,520	0,698		

Çizelge 3'te t-testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile cinsiyetleri arasında $p > 0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile cinsiyetleri arasında $p < 0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile üniversite eğitime devam ederken çalışıyor olup olmama durumu arasındaki farklılık t-testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 4. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Üniversite Eğitime Devam Ederken Çalışıyor Olup Olmama Durumu Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Çalışıyor Olup Olmama Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
	Çalışıyor	20	4,3080	1,119	2,625	0,764
	Çalışmıyor	275	3,640	1,097		
Finansal Tutum	Çalışıyor Olup Olmama Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p

	Çalışıyor	20	3,650	0,810	1,223	0,461
	Çalışmıyor	275	3,472	0,611		

Çizelge 4'te t-testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile üniversite eğitimine devam ederken çalışıyor olup olmama durumu arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile üniversite eğitimine devam ederken çalışıyor olup olmama durumu arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile üniversite eğitimine devam ederken kredi/burs alıp almama durumu arasındaki farklılık t-testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 5. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Üniversite Eğitimine Devam Ederken Kredi/Burs Alıp Almama Durumu Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Kredi/Burs Alıp Almama Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
	Evet	248	3,718	1,110	1,177	0,710
	Hayır	47	3,510	1,101		
Finansal Tutum	Kredi/Burs Alıp Almama Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
	Evet	248	3,513	0,631	1,831	0,134
	Hayır	47	3,331	0,585		

Çizelge 5'te t-testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile üniversite eğitimine devam ederken kredi/burs alıp almama durumu arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile üniversite eğitimine devam ederken kredi/burs alıp almama durumu arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile öğrencilerin yaşları arasındaki farklılık ANOVA testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 6. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Öğrencilerin Yaşları Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Öğrencilerin Yaşları	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	18 ve altı	6	3,666	1,429		

	19	18	3,425	1,204	0,968	0,438
	20	32	3,520	1,023		
	21	63	3,566	1,131		
	22	71	3,887	1,098		
	23 ve üzeri	105	3,715	1,097		
Finansal Tutum	Öğrencilerin Yaşları	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	18 ve altı	6	3,200	1,379	0,540	0,746
	19	18	3,388	0,727		
	20	32	3,525	0,548		
	21	63	3,431	0,592		
	22	71	3,504	0,602		
	23 ve üzeri	105	3,523	0,614		

Çizelge 6’da ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile öğrencilerin yaşları arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile genel öğrencilerin yaşları arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile öğrencilerin genel akademik ortalamaları arasındaki farklılık ANOVA testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 7. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Genel Akademik Ortalama Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Genel Akademik Ortalama	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	2,49 ve altı	43	3,662	1,23	0,959	0,412
	2,5-2,99	118	3,783	1,11		
	3-3,49	111	3,557	1,08		
	3,5-4	23	3,840	0,98		
Finansal Tutum	Genel Akademik Ortalama	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	2,49 ve altı	43	3,376	0,675	1,042	0,374
	2,5-2,99	118	3,552	0,564		
	3-3,49	111	3,472	0,632		
	3,5-4	23	3,400	0,790		

Çizelge 7’de ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile genel akademik ortalama arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark

tespit edilememiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile genel akademik ortalama arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile öğrencilerin sınıfları arasındaki farklılık ANOVA testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 8. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Sınıfları Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Sınıf	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	1	48	3,520	1,162	0,960	0,443
	2	26	3,448	1,049		
	3	20	3,750	1,020		
	4	122	3,799	1,119		
	5	34	3,828	0,995		
	6	45	3,551	1,178		
Finansal Tutum	Sınıf	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	1	48	3,354	0,701	0,810	0,544
	2	26	3,400	0,533		
	3	20	3,460	0,645		
	4	122	3,519	0,602		
	5	34	3,594	0,677		
	6	45	3,506	0,612		

Çizelge 8’de ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile sınıfları arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile sınıfları arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile ikamet durumları arasındaki farklılık ANOVA testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 9. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile İkamet Durumları Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	İkamet Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	Tek başına evde	31	4,072	0,901	2,051	0,087
	Aile ile evde	63	3,482	0,933		
	Yurtta	121	3,651	0,981		
	Arkadaş ile evde	75	3,798	1,092		
	Diğer	5	3,675	1,647		

Finansal Tutum	İkamet Durumu	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	Tek başına evde	31	3,333	0,821	1,140	0,338
	Aile ile evde	63	3,439	0,727		
	Yurttta	121	3,300	0,637		
	Arkadaş ile evde	75	3,213	0,696		
	Diğer	5	3,000	1,333		

Çizelge 9’da ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile ikamet durumları arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile ikamet durumları arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile ailelerin yaşadığı yer arasındaki farklılık ANOVA testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 10. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Ailelerin Yaşadığı Yer Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Ailelerin Yaşadığı Yer	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	Büyükşehir	135	3,602	1,107	0,520	0,669
	Şehir	79	3,717	1,117		
	İlçe	60	3,791	1,129		
	Köy	21	3,793	1,085		
Finansal Tutum	Ailelerin Yaşadığı Yer	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	Büyükşehir	135	3,441	0,620	0,820	0,484
	Şehir	79	3,554	0,608		
	İlçe	60	3,526	0,610		
	Köy	21	3,381	0,774		

Çizelge 10’da ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile ailelerin yaşadığı yer arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile ailelerin yaşadığı yer arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile ailelerin aylık ortalama gelirleri arasındaki farklılık ANOVA testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 11. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Ailelerin Aylık Ortalama Gelirleri Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Aylık Ortalama Gelir	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	0-7500TL	25	3,973	1,170	4,433	0,001
	7501-8500 TL	23	4,347	0,726		
	8501-15000 TL	79	3,824	1,037		
	15001-20000 TL	60	3,672	1,088		
	20001-30000 TL	53	3,528	1,126		
	30001 TL ve üzeri	55	3,242	1,156		
Finansal Tutum	Aylık Ortalama Gelir	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	0-7500TL	25	3,568	0,801	1,181	0,318
	7501-8500 TL	23	3,565	0,527		
	8501-15000 TL	79	3,440	0,624		
	15001-20000 TL	60	3,556	0,607		
	20001-30000 TL	53	3,328	0,607		
	30001 TL ve üzeri	55	3,549	0,611		

Çizelge 11’de ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile ailelerin aylık ortalama gelirleri arasında $p < 0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Varyanslar homojen dağıldığından Post-hoc testlerinden Tukey testi ile finansal kaygı düzeyleri ile ailelerin aylık ortalama gelirleri arasındaki farkın “7501-8500 TL” ile “30001 TL ve üzeri” , “20001-30000 TL” ile “7501-8500 TL”, “8501-15000 TL” ile “30001 TL ve üzeri” de anlamlı olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile ailelerin aylık ortalama gelirleri arasında $p > 0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile annelerinin mesleği arasındaki farklılık ANOVA testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 12. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Annelerinin Mesleği Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Anne Mesleği	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	Özel sektör	24	3,687	1,09	0,992	0,397
	Kamu sektörü	54	3,481	1,00		
	Çalışmıyor	192	3,758	1,10		
	Emekli	25	3,560	1,39		
Finansal Tutum	Anne Mesleği	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	Özel sektör	24	3,675	0,714	2,480	0,061
	Kamu sektörü	54	3,637	0,552		

	Çalışmıyor	192	3,427	0,611		
	Emekli	25	3,416	0,741		

Çizelge 12’de ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile annelerinin mesleği arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile annelerinin mesleği arasında $p<0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Varyanslar homojen dağıldığından Post-hoc testlerinden Tukey testi ile finansal kaygı düzeyleri ile annelerinin mesleği arasındaki farkın anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Katılımcıların finansal kaygı ve tutum düzeyleri ile babalarının mesleği arasındaki farklılık ANOVA testi sonuçlarına göre ele alınmıştır.

Çizelge 13. Katılımcıların Finansal Kaygı ve Tutum Düzeyleri ile Babalarının Mesleği Arasındaki Farklılık Analizi

Finansal Kaygı	Baba Mesleği	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	Özel sektör	79	3,862	1,011	4,163	0,007
	Kamu sektörü	95	3,361	1,126		
	Çalışmıyor	21	3,896	1,146		
	Emekli	100	3,808	1,110		
Finansal Tutum	Baba Mesleği	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
	Özel sektör	79	3,506	0,575	1,057	0,368
	Kamu sektörü	95	3,448	0,636		
	Çalışmıyor	21	3,295	0,880		
	Emekli	100	3,542	0,592		

Çizelge 13’te ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların finansal kaygı düzeyleri ile babalarının mesleği arasında $p<0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Varyanslar homojen dağıldığından Post-hoc testlerinden Tukey testi ile finansal kaygı düzeyleri ile babalarının mesleği arasındaki farkın “özel sektör” ile “kamu sektörü”, “emekli” ile “kamu sektörü” de anlamlı olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan katılımcıların finansal tutum düzeyleri ile babalarının mesleği arasında $p>0,05$ koşulu sağlandığından istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

6. SONUÇLAR ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışma ile tıp fakültesi öğrencilerinin finansal kaygı ve tutum düzeylerinin akademik başarıları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını test edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada örneklem grubuna anket soruları yöneltilmiştir. Çalışma kapsamında uygulanan anket 2023 yılında uygulanmış ve toplanan verilerde etik kurul izni belgesi alınmıştır. Ancak Covid-19 pandemisi sonrasında uygulanan anket çalışmasında etik kurul izni alınmış ve veriler etik kurul

izninin alınmasının ardından toplanmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerine anket formu elektronik ortamda gönderilerek uygulanmıştır. Toplam 295 tıp fakültesi öğrencisi çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın tüm süreçlerinde araştırma etiği kurallara uyulmuştur.

T-testi sonuçlarına göre erkek öğrencilerle kız öğrencilerin finansal kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Katılımcıların finansal tutumlarıyla cinsiyet arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ölçmek için yapılan t testi sonuçlarına göre ise erkek öğrencilerle kız öğrencilerin finansal tutumları arasında erkek öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcıların finansal kaygı düzeyleriyle üniversite eğitimi devam ederken çalışıyor olup olmama durumu arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ölçmek için yapılan t testi sonuçlarına göre çalışıyor olan öğrencilerle çalışmayan öğrencilerin finansal kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Katılımcıların finansal tutumlarıyla üniversite eğitimi devam ederken çalışıyor olup olmama durumu arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ölçmek için yapılan t testi sonuçlarına göre çalışıyor olan öğrencilerle çalışmayan öğrencilerin finansal kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Katılımcıların finansal kaygı düzeyleriyle üniversite eğitimi devam ederken kredi/burs alıp almama durumu arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ölçmek için yapılan t testi sonuçlarına göre kredi/burs alan öğrencilerle almayan öğrencilerin finansal kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Katılımcıların finansal tutumlarıyla üniversite eğitimi devam ederken kredi/burs alıp almama durumu arasında anlamlı bir fark olup olmadığını ölçmek için yapılan t testi sonuçlarına göre kredi/burs alan öğrencilerle almayan öğrencilerin finansal tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

ANOVA testi sonuçlarına öğrencilerin ailelerinin aylık ortalama gelirleri ile finansal kaygı düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Finansal kaygı düzeyleri ile ailelerin aylık ortalama gelirleri arasındaki farkın “7501-8500 TL” ile “30001 TL ve üzeri”, “20001-30000 TL” ile “7501-8500 TL”, “8501-15000 TL” ile “30001 TL ve üzeri” de anlamlı olduğu belirlenmiştir. Öte yandan, öğrencilerin ailelerinin aylık ortalama gelirleri ile finansal tutum düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Öğrencilerin annelerinin meslekleri ile finansal kaygı ve tutum düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığını görülmüştür. Öğrencilerin ailelerinin babalarının mesleği ile finansal kaygı düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Finansal kaygı düzeyleri ile babalarının mesleği arasındaki farkın “özel sektör” ile “kamu sektörü”, “emekli” ile “kamu sektörü” de anlamlı olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin babalarının meslekleri ile finansal tutumları anlamlı düzeyde farklılaşmadığını görülmüştür.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda ise tıp fakültesi öğrencilerinin finansal kaygı ve tutumları arasında ilişki olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında finansal kaygı ve tutum düzeylerinin akademik başarıları üzerindeki etkisi incelendiğinde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. İlişkideki korelasyon katsayısı sınırlı kalmıştır. İlişkinin şiddeti düşük düzeyde olmuştur.

Söz konusu sonuçlar tıp fakültesi öğrencilerinin akademik başarılarında finansal kaygı ve tutum düzeylerinin önemli bir etkisi olmadığını göstermektedir. Ancak tıp fakültesi dışında öğrenime devam eden öğrencilere benzer çalışmalar yapılarak akademik başarının üzerindeki etki anlamaya çalışılabilir. Daha fazla çalışmanın yapılmasının üniversitelerde eğitim kalitesini artırmaya fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Bundan sonra gerçekleştirilecek olan çalışmalarda konu farklı değişkenler ve yönleriyle ele alınabilir. Ayrıca farklı örneklem gruplarıyla söz konusu ilişki ve etki düzeylerini belirlenerek literatüre katkı sağlanabilir. Üniversite öğrencilerinde söz konusu finansal kaygıyı azaltmak için hangi adımların atılması gerektiğini incelenebilir.

KAYNAKÇA

Ada, Ş. (2017). Sağlık Çalışanlarının Kişisel Finans ile İlgili Tutum ve Davranışları: Kahramanmaraş İlinde Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, (14), 186-198.

Aksu, B. Ç. ve Orak, B. (2022). Covid-19 Pandemisinin Sağlık Çalışanlarının Finansal Kaygı, İş-Yaşam Dengesi ve Sosyal İzolasyon Düzeylerine Etkilerinin İncelenmesi. International Journal of Management Economics & Business/Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 18(1).

Alhawamdeh, H., Al-Eitan, G. N., Hamdan, M. N., Al-Hayek, Y. A. M., Zraqat, O., Alhawamdeh, A. M., ... ve Alkhalwaldeh, B. Y. (2023). The Role Of Financial Risk Tolerance And Financial Advisor Management In Mediating The Relationship Between Financial Attitudes, Financial Knowledge, Financial Anxiety, And Sustainable Financial Retirement Planning. Journal of Namibian Studies: History Politics Culture, 33, 5071-5100.

Akdağ, G., Saban, M., Uygurtürk, H., ve Murat, G. E. N. Ç. (2019). Finansal Tutum Ve Davranışın Yatırım Kararlarına Etkisi: Bartın-Karabük-Zonguldak İllerine Yönelik Bir Araştırma. Business & Management Studies: An International Journal, 7(5), 2669-2700.

Archuleta, K. L., Dale, A., ve Spann, S. M. (2013). College students and financial distress: Exploring debt, financial satisfaction, and financial anxiety. Journal of Financial Counseling and Planning, 24(2), 50-62.

Alkaya, A. ve Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık-finansal bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama.

Ameliawati, M. ve Setiyani, R. (2018). The influence of financial attitude, financial socialization, and financial experience to financial management behavior with financial literacy as the mediation variable. KnE Social Sciences, 811-832.

Assari, S. (2018). Financial distress, anxiety, depression, and suicide among American college students. International Journal of Behavioral Sciences, 12(2), 84-90.

Bertsch, A., Schiele, C., Liebel, N., Fournier, E., Grothe, A., Saeed, M., ... ve Nguyen, H. (2017). Money Attitude And Levels Of Achievement Motivation Across Different Academic

Majors, *International Research Journal of Human Resources and Social Sciences*, Volume 4, Issue 8, ss. 169-195.

Boztosun, D., Üstün, Ö. ve Kaya, M. V. (2022). Kayseri İl Sağlık Müdürlüğü çalışanlarının kişilik tipleri ile finansal tutumları arasındaki ilişki. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 620-630.

Çoşkun, A. ve Dalziel, N. (2020). Mediation effect of financial attitude on financial knowledge and financial behavior: The case of university students. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 9(2), 01-08.

Çengelci, Ş. E. ve Kılcan, B. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Finansal Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, 3. *International Symposium of Education and Values*, İstanbul.

Dayı, F. ve Çetin, Z. N. (2021). Kişilik Özelliklerinin Bireylerin Finansal Tutumları Üzerindeki Rolü. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 1234-1251.

Dayı, F. ve Esmer, Y. (2021). Akademisyenlerin finansal tutum ve davranışlarının incelenmesine yönelik bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(61), 1-19.

Denk, Z., Demir, Ö. ve Sezgin, E. E. (2018). Kartlı Ödeme Sistemlerinin Finansal Davranış ve Tutum Üzerindeki Etkisi: Elazığ-Malatya İli AVM Müşterileri Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 187-202.

Doehring, C. (2018). In over our heads with financial anxiety from student debt. *Pastoral Psychology*, 67(2), 115-124.

Durak, İ. ve Çise, S. N. (2022). Dijital Finansal Tutum ve Davranışın Kripto Para Kullanımına Etkisi, *International Journal of Economic And Administrative Academic Research (E-ISSN: 2757-959X)*, 2(1), 1-18.

Er, B. ve Çetintaş, M. (2018). İşçilerde finansal okuryazarlık: finansal bilgi, tutum ve davranış eksenli bir araştırma. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 61-71.

Gignac, G. E., Gerrans, P. ve Andersen, C. B. (2023). Financial literacy mediates the effect between verbal intelligence and financial anxiety. *Personality and Individual Differences*, 203, 112025.

Güvemli, B. ve Meydan, S. (2019). Financial Attitudes And Behaviors of College Students: Evidence From Trakya University. *Journal of Accounting & Finance/Muhasebe ve Finansman Dergisi*.

Hasler, A., Lusardi, A. ve Valdes, O. (2021). Financial anxiety and stress among US households: New evidence from the national financial capability study and focus groups. *FINRA Investor Education Foundation*.

Heo, W., Cho, S. H. ve Lee, P. (2020). APR Financial Stress Scale: Development and validation of a multidimensional measurement. *Journal of Financial Therapy*, 11(1), 2.

Hidayat, A. S. ve Paramita, R. S. (2022). The Analysis of Financial Literacy, Financial Attitude and Locus of Control Toward Financial Behavior on UNESA's Economic and Business Students. *Accounting and Finance Studies*, 2(3), 157-176.

Jawahar, I. M., Mohammed, Z. J. ve Schreurs, B. (2022). Effects of financial anxiety and employability on emotional exhaustion and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 137, 103761.

Jones, P. J., Park, S. Y., & Lefevor, G. T. (2018). Contemporary college student anxiety: The role of academic distress, financial stress, and support. *Journal of College Counseling*, 21(3), 252-264.

Karagöz, Y. (2019). SPSS - AMOS - META Uygulamalı İstatistiksel Analizler, Nobel Akademik Yayıncılık, Güncellenmiş 2. Basım, Ankara.

Karakoç, F. Y. & Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 13(40), 39-49.

Karatepe, O. M., Çolakoğlu, Ü., Yurcu, G. ve Kaya, Ş. (2024). Do financial anxiety and generalized anxiety mediate the effect of perceived organizational support on service employees' career commitment?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 36(4), 1087-1113.

Karyağdı, N. G. ve Hamurcu, A. (2021). Sosyal Ağ Sitelerindeki E-Ticaret Faaliyetlerinin Bireylerin Finansal Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bitlis İlinde Ampirik Bir Çalışma. *Fikriyat*, 1(1), 1-17.

Khan, K. A., Akhtar, M. A., Dey, S. K. ve Ibrahim, R. (2020). Financial Anxiety, Financial advice, and E-payment use: Relationship and perceived differences between males & females of Generation Z. *Journal of Critical Reviews*.

Kılcan, B. ve Ergür, Ş. (2019). Finansal tutum ölçeğinin (FTÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 3(3), 58-67.

Larbi, F. O., Ma, Z., Fang, Z., Virlanuta, F. O., Bărbuță-Mișu, N. ve Deniz, G. (2022). Financial anxiety among international students in higher education: A comparative analysis between international students in the United States of America and China. *Sustainability*, 14(7), 3743.

Lim, V. K. ve Sng, Q. S. (2006). Does parental job insecurity matter? Money anxiety, money motives, and work motivation. *Journal of Applied Psychology*, 91(5), 1078.

Mutlu, Ü. ve Özer, G. Finansal Risk Toleransı, Finansal Okuryazarlık ve Güvenin, Finansal Tutum Üzerindeki Etkisi. In *International Marmara Social Sciences Congress (Imascon Autumn 2021)* (p. 74).

Nazah, K., Ningsih, A. W., Irwansyah, R., Pakpahan, D. R. ve Nabella, S. D. (2022). The Role of UKT Scholarships in Moderating Student Financial Attitudes and Financial Literacy on Finance Management Behavior. *Jurnal Mantik*, 6(2), 2205-2212.

Noh, M. (2022). Effect of parental financial teaching on college students' financial attitude and behavior: The mediating role of self-esteem. *Journal of Business Research*, 143, 298-304.

Özbilge, G., Canatan, B. ve Ipek, O. (2024). Türkiye'de Finansal Kaynak Yönetiminin Finansal Kaygılar Üzerine Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 199-220.

Perry, J. M., Ravat, H., Bridger, E. K., Carter, P. ve Aldrovandi, S. (2023). Determinants of UK students' financial anxiety amidst COVID-19: Financial literacy and attitudes towards debt. *Higher Education Quarterly*.

Pijoh, L. F. A., Indradewa, R. ve Syah, T. Y. R. (2020). Financial literacy, financial behaviour and financial anxiety: Implication for financial well being of top management level employees. *Journal of Multidisciplinary Academic*, 4(6), 381-386.

Pramedi, A. D. ve Asandimitra, N. (2021). Pengaruh financial literacy, financial knowledge, financial attitude, income dan financial self efficacy terhadap financial management behavior entrepreneur lulusan perguruan tinggi di surabaya. *Jurnal Ilmu Manajemen*, 9(2), 572-586.

Rai, K., Dua, S. ve Yadav, M. (2019). Association of financial attitude, financial behaviour and financial knowledge towards financial literacy: A structural equation modeling approach. *FIIB Business Review*, 8(1), 51-60.

Renaldo, N., Sudarno, S. ve Marice, H. B. (2020). The improvement of generation z financial well-being in Pekanbaru. *Jurnal Manajemen Dan Kewirausahaan*, 22(2), 142-151.

Saracel, N., Özkara, B., Karakaş, M., Özdemir, Ş., Yelken, R., Dündar, S. ve Karaca, Y. (2002). Afyon İli Tüketim Analizi, Tüketici Davranışları ve Eğilimleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Cilt:27, Afyonkarahisar.

Saraçlı, S. ve Akşit, M. (2019). Examining the Financial Attitudes and Behaviors of Y Generation via Structural Equation Modeling. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 21(2).

Smith, K. F. (1973). *Consumer Finance Attitudes and Achievement of College Students*, Boston University School of Education, Ed. D.

Sugiyanto, T., Radianto, W. E., Efrata, T. C. ve Dewi, L. (2019, October). Financial literacy, financial attitude, and financial behavior of young pioneering business entrepreneurs. In *2019 International Conference on Organizational Innovation (ICOI 2019)* (pp. 353-358). Atlantis Press.

Taşlıyan, M., Paksoy, H. M. ve HIRLAK, B. (2013). Kurumsal İmaj ile Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4).

Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Uygurtürk, H. ve Karabudak, S. (2022). Teknopark Çalışanlarının Finansal Tutum ve Davranışlarına Yönelik Bir Araştırma. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 6(1), 43-71.

Watson, S. J. ve Barber, B. L. (2017). University attendance moderates the link between financial norms and healthy financial behavior for Australian young adults. *Journal of Family and Economic Issues*, 38(2), 238-248.

Yazgan, A. E. ve Yıldırım, A. (2022). Finansal Risk Toleransının Finansal Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 119-141.

Yılmaz, G. ve Sevim, F. (2021). Sağlık yönetimi öğrencilerinin finansal davranış ve finansal tutum düzeylerinin belirlenmesi: KTÜ Örneği. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 145-152.

KABİN EKİPLERİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK DAVRANIŞLARININ KUŞAKLARA GÖRE DEĞİŞİMİ: Y ve Z KUŞAKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Seda KORKMAZ

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

- 0000-0002-8441-2496

Öğr. Gör. Selçuk KAHRAMAN

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

- 0000-0001-8635-6208

ÖZET

Çalışmada havayolu işletmelerinde görev yapan Y kuşağı ve Z kuşağı kabin ekiplerinin örgütsel bağlılık davranışları yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak incelenmiştir. Y Kuşağı 1981-1999 yılları arasında doğanları kapsamaktadır. Z kuşağı, 2000 yılı ve sonrasında doğan kişileri kapsamaktadır. Y Kuşağı ve Z Kuşağı haricinde bu dönemlerden önce ortaya çıkmış kuşaklar da mevcuttur. Ancak çalışma konusu gereği Y kuşağı ve Z kuşağı üzerinde durularak incelenmiştir. Bulgular Meyer ve Allen'a ait örgütsel bağlılık ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonucunda Y kuşağı kabin ekiplerinin, Z kuşağı kabin ekiplerine göre örgütsel bağlılık davranışlarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır

Anahtar Kelimeler: Havacılık, Y kuşağı, Z Kuşağı.

ABSTRACT

In the study, the organizational commitment behaviors of Generation Y and Generation Z were examined using semi-structured interview technique. Generation Y includes those born between 1981-1999. Generation Z includes individuals born in 2000 and after. Apart from Generation Y and Generation Z, there are also generations that emerged before these periods. However, the study focuses on Generation Y and Generation Z due to its subject matter. Meyer and Allen's organizational commitment scale was used. It is concluded that Generation Y cabin crew have higher organizational commitment behaviors than Generation Z cabin crew. In the study,

Keywords: Aviation, Generation Y, Generation Z.

KUŞAK KAVRAMI

Kuşaklar, yakın zaman diliminde dünyaya gelen, ekonomik ve sosyal gelişimlerden etkilenen, belirli sosyal topluluklarda yer alan bireyler olarak tanımlanabilmektedir (Ünal, 2017:9).

Tarihsel olarak aynı dönemde dünyaya gelen, ekonomik ve sosyal durumlardan oluşmuş zaman dilimlerine, sosyal bir grupta yer alanlar için yapılan tanımlamalara kuşak (jenerasyon) adı verilmektedir. Jenerasyonlar, yetişme tarzları ve mevcut ortamlarından kaynaklanan farklılıklara sahip olabilmektelerdir (Yüksekbilgili, 2015: 260). Kuşaklar farklı bakış açılarına ve davranış şekillerine sahiptirler. Bu farklılıklar kuşakların iş yapma tarzlarına da

yansımaktadır. Kuşaklar ile içinde buldukları toplum ve bu toplumun kültürel özellikleri arasında ilişki olduğu bilinmektedir. Kuşaklar içerisinde buldukları topluluktan etkilenir ve toplumu etkileyebilirler. Bu etkileşim kuşaklar arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmaktadır (Aktaş ve Çiçek, 2019:1959).

Yapılan araştırmalara göre, bireylerin nesil olarak geçmişlerine göre iletişim gerçekleştirdikleri görülmektedir. Her jenerasyonun farklı davranış şekilleri, farklı beklentileri, farklı alışkanlıkları ve motivasyon kaynakları bulunmaktadır. Farklı kuşaklarla ne şekilde iletişim kurulacağını bilmek işyerinde ve iş yaşamında birçok çatışmayı da ortadan kaldırmaktadır (<https://portal.fdu.edu/newspubs/magazine/05ws/generations.htm> Erişim Tarihi: 08.07.2024)

Y Kuşağı ve İş Yaşamı

Y Kuşağı, 1980-2000 yılları arasında doğan, kuşak olarak bilinmektedir. Y kuşağı; terör, doğal afetler, obezite gibi istenmeyen durumların korkutucu hale geldiği dönemde dünyaya gelmiş ve büyümüşlerdir (Weingarten, 2009:29).

Y kuşağı bireylerinin diğer kuşaklardaki bireylere göre en belirgin özelliği, teknoloji ile çok ilgili bir kuşak olmalarıdır. Türkiye’ de Y kuşağı, 1980 yılları sonrasında PC ve GSM gibi imkanların da gündeme geldiği, teknoloji dostu, küreselleşmeye başlayan nesil olarak bilinmektedir (Senbir, 2004: 25). Bu dönemler, çoğu kişinin teknoloji ile tanıştığı cep telefonlarının yeni kullanıldığı dönem olarak da bilinmektedir. Bu kuşağın, teknoloji çağının bir parçası olarak dünyaya gelmiş olduğu görülmektedir (Skiba, 2005: 370).

Y kuşağı ile ilişkileri geliştirmek ve onların beklentilerini karşılamak, bu jenerasyon ile iş yaşamında başarının temelleri arasında sayılabilmektedir. Bazı hususlar Y kuşağı ile olumlu ilişkiler kurmak adına önem arz etmektedir. Bu hususları şöyle sıralayabiliriz (Tulgan ve Martin, 2001: 62);

Y kuşağını ve bireysel yeteneklerini tanımak,
Y kuşağı ile koçluk ilişkileri kurmak,
Y kuşağına meslektaşınız gibi davranmak,
Y kuşağına karşı esnek olmak,
Y kuşağına tutarlı bir şekilde yapıcı geribildirimde bulunmak,
Y kuşağı ödülleri ve teşvikleri yalnızca performansa bağlamak,
Y kuşağının iş arkadaşlarından yüksek beklentilerinin karşılanmasını beklemesi,
şeklinde sıralanabilir.

Y kuşağı kendisine zaman ayrılması ve yeteneklerinin keşfedilmesi beklentisi içerisinde bulunmaktadır. Bu kuşak, söylediklerinin dinlenmesini, hayallerinin sorulmasını en çok da önemli olduğunun hissettirilmesini beklemektedir. Bu kuşağın ‘eğitim harikadır’ kuşağı olmasından dolayı, iş yaşamındaki yöneticilerinden beklentileri, onların gelişmelerine destek olan, ilerlemesi için tüm kaynakları ve araçları sağlayan yöneticiler olması gerektiği bilinmektedir. Ayrıca bu kuşak, kendisine stajyer gibi davranılmasından ziyade değer katan kişiler gibi davranılmasından hoşlanmaktadırlar. Kendilerinin işletme için değerli bir varlık

olduğunun gösterilmesini istemektedir. Bir üst bir yönetici gibi değil, bir meslektaş veya ortak gibi hissettirilmesi, saygılı davranılması ve saygı beklenmesi Y Kuşağı için iyi bir ilişkinin anahtarı niteliğinde görülmektedir. Kendilerine anında geri bildirimde bulunulmasını ve gelişimlerine destek olunmasını bekleyen bir jenerasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu jenerasyon, pozitif olanın vurgulanmasından, doğru olanın kendilerine hemen söylenmesini ve doğru yolda ilerlemelerine destek olunmasını beklemektedirler.

Z Kuşağı ve İş Yaşamı

2000 - 2020 yılları arasında doğan Z kuşağı “Kristal nesil” ve “Derin Duygusal” sıfatları ile anılmaktadır (Adıgüzel, 2014: 174). Doğum tarihleri günümüze en yakın olan kuşak olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Yaratıcılık için özgürlük isteyen ancak özgürlüğü yönetme hususunu nasıl yapacaklarını farkında olmayan bir kuşak diyebiliriz. İş yerinde, iş hayatının ötesinde bir ortam yaratmak için esnekliğe önem veren bir nesildir. İstihdam konusunda diğer nesillere göre daha şanslılardır. Z kuşağı ayrıca; teknoloji odaklı, e-posta gönderme ve bilgisayar kullanabilme konusunda bir sorun yaşamayan teknoloji bağımlısı bir nesil olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer kuşaklara göre farklı düşünen ve farklı davranan bir kuşaktır (Düzgün, 2020: 224).

Teknoloji kavramı Z kuşağında bir ihtiyaç olarak kullanılmaktadır. Bu nesile teknoloji çağı nesli de denilebilmektedir. Yaşamlarında her şeyin mümkün olabileceğine inanan bu nesil, gerçekleşmeme ihtimalini zihinlerinden geçirmemektedirler (Ünal, 2017: 22). Her şeyin yapılabileceği ve her şeyin başarılabilmesi bu nesilin inandıkları arasında yer almaktadır.

İş Yaşamında Z Kuşağı;

Grup çalışması yapmaya uygun olmayan daha çok bireysellikten yana olan,
Sabırsız ve sadakatsiz,
Başarıyı bir network olarak gören,
Bilginin çabuk eskিয়েceği düşüncesi ile sürekli güncellenmesi gerektiğine inanan,
'Ben' odaklı yaşama çabası gösteren,
Kendilerine güvenleri son derece yüksek olan ve bu durumun da iş hayatlarına yansıdığı bilinen, bir nesil olarak karşımıza çıkmaktadır (Taş 2017: 1033).
Z kuşağı ayrıca kendi kendini yönlendirebilme yeteneğine sahip ve bilgiyi son derece hızlı bir biçimde işleyebilme kabiliyetine sahip bir nesil olarak bilinmektedir (Çetin, 2016: 163).

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Örgüt; bireylerin bir ya da daha fazla ihtiyacını ortadan kaldırmak için, insan – madde kaynakları ve düzeninin işleyişinin devamlı olarak güncellendiği organik sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistemde, işverenlerin ve çalışanların çalışma amaçları ve ihtiyaçlarının dengelenmesi durumu söz konusu olmaktadır (Hasanoğlu, 2014: 44).

Meyer ve Allen'in yaptıkları çalışmaya bakıldığında (1990), örgütsel bağlılık; işgörenin örgütüne karşı olan psikolojik tutumunu ifade etmektedir. İşgören ile örgütü arasındaki pozitif

ilişkiyi ortaya çıkararak, işgörenin örgüt üyeliğini sürdürme tutumuna yol açan psikolojik durum olarak tanımlanmaktadır (Meyer ve Allen, 1990: 373).

Ödül ya da ceza olmamasına rağmen işgörenin örgütüne karşı hissettiği sevgi ve örgütte devam etme isteği şeklinde tanımlanmaktadır (Schwenk, 1986: 301). Herhangi bir ödülü olmasa bile çalışanın, örgütünde devam etme isteği olması ve örgütüne karşı duyduğu sevgi örgütsel bağlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Buchanan' a göre örgütsel bağlılık; işgöreni bir tarafta benzeterek, örgütün amaç ve değerlerini özümseyen, örgütün yararına davranış sergilemesidir (Buchanan, 1974: 535). Tanımlardan da anlaşılacağı gibi örgütsel bağlılık; işgörenin örgütüne karşı hissettiği olumlu duygular, bir karşılık beklemeden örgüte devam etme isteği, örgütüne duyduğu sevgi şeklinde tanımlanabilmektedir. Ayrıca işgörenin örgüte duyduğu yakınlığın derecesi (Etzioni, 1961: 321) ve işgörenlerin kendilerini örgütle bütünleştirmesi (Tunçbilek ve Hacıoğlu, 2022: 103) şeklinde de tanımlanabilmektedir.

Örgütsel Bağlılığı Artıran Faktörler

Örgütün başarısının ardındaki güç şüphesi ki örgüte bağlı çalışanlardır (İşcan ve Naktiyok, 2004: 185). Örgütlerin amaçlarından biri olan kar elde etmenin de örgüt çalışanlarının emekleri ile meydana geldiği yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgüt çalışanlarının bağlılığı ile verimlilik ve kalite arasında olumlu bir ilişki olduğu da söylenebilmektedir (Becker, 1992: 240). Örgüt çalışanlarının örgütsel bağlılığı düşük ise genellikle örgüte olan faydaları da düşük olabilmektedir. Bu nedenle örgüt çalışanlarının / işgörenlerinin örgüte olan bağlılığının artırılması örgüt açısından önemli gelişmeleri de beraberinde getirebilecektir.

Örgütsel bağlılığı artırmanın yollarından bahsetmek gerekirse; teknolojinin hakim olduğu bir işletmede çalışmak, kişilerin işlerini daha kolay yapabilmeleri, yenilikleri takip edebilmeleri açısından *teknoloji*, bağlılığı artırarak faktörler arasında sayılabilmektedir. Yapılan çalışmalarda, örgütlerde çalışanlara *söz hakkı* verilmesi, fikirlerinin dinlendiği, çalışana önem verildiği hissiyatı oluşturduğundan bağlılıklarının olumlu yönde etkileneceği ortaya konulmuştur (Uygur, A 2007:82). Çalışanlar örgütlerinde düşündüklerini rahatça ifade edebildiği sürece ve fikirlerinden faydalandığını düşündüğü sürece örgüte karşı olumlu düşünceler besleyebileceklerdir. Bireyin üst kademelerde görev yapan yöneticileri tarafından takdir görmesi, yaptığı işlerin örgüte katkı sağladığının kendisine belirtilmesi ve kendisinin içinde bulunduğu işletme için önemli olduğunun gösterilmesi, bireyin örgüte bağlılık düzeyinin yükselmesini de beraberinde getirecektir. Takdir edilen örgüt üyeleri aynı zamanda gelecekte örgütün menfaatlerine katkıda bulunacak ve sürdürülebilirlik adına ciddi roller üstlenecektir. *Ekip çalışması*, örgüt üyelerinin birbirleri ile iletişimlerini olumlu yönde etkilemek suretiyle örgütsel bağlılık üzerinde olumlu rol oynamaktadır (Korkmaz, S. 2017:35).

DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Çalışma, Nisan 2024 yılında Türkiye'deki havayolu işletmelerinde görev yapan kabin memurları ile yapılan görüşmelerle sınırlıdır. Kendilerine yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Allen ve Meyer tarafından geliştirilen üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeği açık uçlu sorulara uyarlanarak katılımcılara uygulanmıştır. Çalışma kabin memuru ve kabin amiri olmak üzere 20 kişinin vermiş olduğu yanıtlar baz alınarak hazırlanmıştır. 1981 -1999 arası olan Y Kuşağı ve 2000-2020 yılları arası dünyaya gelen Z Kuşağının örgütsel bağlılıklarının davranışlarının düzeyleri araştırılmıştır. Katılımcıların her biri ile ayrı ayrı görüşülerek, bireysel algı ve tepkilerin ortaya çıkarılması da amaçlanmıştır. Her katılımcı ile 15 dk görüşme sağlanmıştır.

Daha spesifik, içerik anlamında daha zengin bir çalışma yapılabilmesi için tercih edilen, derinlemesine mülakat tekniğinin en önemli dezavantajlarından biri de, özellikle anket tekniğine göre daha fazla zaman ve bütçe gerektirmesidir. Çalışmada kullanılan teknik ile anket tekniği ile katılım sağlayacak kişi sayısının çok daha azıyla bir çalışma yapılabilmiştir. Bunun yanı sıra soruların yanlış anlaşılması, eksik ya da hatalı doldurulması gibi anket tekniğinde sıklıkla görülen durumların mülakat tekniği uygulaması ile önüne geçilmesi sağlanmıştır. Görüşmeler, araştırmacı tarafından yüz yüze yapılmıştır

BULGULAR

Y Kuşağı; örgütte yaşanan sorunları kendi sorunları gibi görebilirken işletmeye karşı aidiyet duygusundan söz edebilirken, Z Kuşağı işletmenin sorunların sadece işletmeye ait olduğunu süreçte kendinin bulunmadığı sorunlarla pek de ilgilenmediğini açıkça belirtmiştir. Ayrıca Z kuşağı, işletmeye karşı bir aidiyet duygusundan bahsedemediğini ifade etmiştir. Y Kuşağı zaman zaman bağlılığını yitirmiş olsa da genel anlamda kendini işletmesine bağlı hisseden, kendini ailenin bir parçası olarak gören bir tutum sergilemektedir. Ayrıca Y Kuşağı, çalıştığı işletmeyi evi gibi gören işletmesini çok sevdiğini bunun yanında işini de çok sevdiğini belirten bir tutum içerisindeydir. İşyerinden ayrılması halinde hayatının altüst olmayacağını ancak işletmeyi yarı yolda bırakmak istemediğini dönem dönem çok zorlu uçuşlar gerçekleştirmelerine rağmen işletmeden ayrılmayı düşünmediklerini belirtmişlerdir. İşletmeleri için ellerinden gelen her şeyi yapmaları gerektiğinin de bilincinde olduklarını iletmişlerdir.

Y kuşağı işletmeyle duygusal bir bağ kurduklarını hayatlarının belli dönemlerinde bu işletmede çalıştıkları için, kendilerini duygusal olarak da bu işletmeye bağlı hissettiklerini aktarmışlardır. Y kuşağı işletmelerinin kendileri için anlamlı olduğunu ifade ederek, işletmeden ayrılmalarının suçluluk olmadığını ancak ayrılmak istemedikleri için burada kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca burada kendilerini mutlu hissettiklerini zorunluluk olduğu için değil, istedikleri için burada kalmaya devam ettiklerini, meslek hayatlarında olumsuz durumlarla karşılaşsalar dahi işletmede kalabileceklerini açıklamışlardır. Z kuşağı duygusal bir bağlılık değil, maddi olarak ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kaynakları elde edebilecekleri bir yerde olduklarını açıklamışlardır. Çalışılan yerin hiçbir zaman bir aile yeri olmayacağını, buranın sadece bir iş yeri olduğunu, sevdikleri işi yaptıkları bir yer olduğunu haklarını sonuna kadar alabildikleri sürece işletmede kalabileceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Z kuşağı, işten ayrılmak

istemediklerini ancak terfi ve sosyal imkanlar da dahil olmak üzere alternatif işletmelerin altında kalmaları halinde daha karlı ve kariyerleri için daha faydalı olacak alternatif işletmelerin olması halinde ayrılma durumlarının da ortaya çıkabileceğini belirtmişlerdir. İşten ayrılma durumunda kendilerini suçlu hissetmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu işletmede çalışmaya devam etmek için manevi bir yükümlülük hissetmediklerini sevdiği işi yaptıklarını ayrıca işletmeyi maddi imkan sağlanan bir yer olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Z kuşağı ayrıca tecrübe kazanmak için işletmeyi bir basamak olarak kullandıklarını, alternatif işletmelerin imkanlarının daha cazip olması halinde işletmeyi değiştirebileceklerini ifade etmişlerdir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Havayolu işletmeleri uçuşların yoğun olduğu, çalışma saatlerinin farklı olduğu örgütlerdir. Hizmet işi yapan havayolu işletmeleri kabin ekiplerine oldukça önem vermektedir. Zira kabin ekipleri havayolu işletmelerinin vitrinidir. Kabin ekipleri, yolcu ile birebir etkileşimde olan, uçuş esnasında havayolu işletmesinin reklamını en iyi şekilde yapan kişilerdir. İşletmeye bağlılığı yüksek olan kabin ekibinin, yolcu memnuniyetini yükselteceği aşikardır. Memnun olan yolcu aynı havayolu işletmesi ile tekrar seyahat etmek isteyecektir. Böylece havayolu işletmeleri, sadık müşteri kitlesine sadece örgütsel bağlılığı yüksek kabin memurları sayesinde ulaşmış olacaklardır. Bu durum da işletme karını artıracaktır. Bu nedenle bağlılığı yüksek çalışanın, dolaylı olarak işletme karını da etkileyebileceği düşünülmektedir.

Y kuşağı örgüte kendini bağlı hissetmesinden ötürü, örgüt sorunlarını kendi sorunları gibi görebilmektedir. İşyerinden ayrılması halinde hayatlarının mahvolmayacağını bilmelerine rağmen, dönem dönem uçuşlar sebebiyle çok yorgun hissetmelerine rağmen, örgütlerinden ayrılmak istemediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca bu kuşak, işletmeyi sadece bir gelir elde etmenin kaynağı olarak görmemektedir. Y kuşağı, kendini ailenin bir parçası gibi görebilmektedir. Y Kuşağı, örgüt içerisinde yaşanan her olumsuz duruma duygusal yaklaşabilmektedir. Yaşanan olumlu durumlarda da örgüte olan bağlılıkları artabilmektedir. Örneğin, maddi getirileri ikinci planda tutan bağlılıklarının daha önemli olduğunun altını çizen Y kuşağına karşı işletmelerin ödüllendirme sisteminin özel günlerde kutlama e-maili almalarının, başarılarında motivasyonu artırabilmek amacıyla plaket takdim edilmesi bu kuşağın bağlılığını artırabilecek niteliktedir. Y kuşağı mutlu oldukları için işletmede bulduklarından, işletmelerinde yaşayacakları her mutluluk onları motive edebilmektedir. Y kuşağı örgütsel bağlılığı yüksek bireyler olarak çalışmada karşımıza çıkmıştır.

Z kuşağı örgüt sorunlarına dışarıdan bir gözle bakarak örgüt ile özdeşleşmemekte, aidiyet duygusu yaşamamaktadır. Z kuşağı ayrıca, işletmeyi sadece çalışıp para kazandıkları yer olarak görmektedirler. Haklarının verildiği sürece işletmede kalabileceklerini aktarmışlardır. Dolayısıyla Z kuşağını elinde tutmak isteyen işletmeler, maddi imkanlarını kullanmalı, bu kuşağın kendini geliştirmesini sağlamalıdır (çeşitli eğitimlere dahil etmeli). Maddi getirilere de önem veren bu kuşağa çeşitli ödüller verebilmeli, bu kuşağın özel günlerinde onlara maddi hediyeler verebilmelidir. Z kuşağı diğer işletmelerle kıyaslama yaparak mevcut işletmedeki

çalışma hayatlarına devam ettiklerinden, işletmeler diğer işletmelerin imkanlarının altında kalmaması gerektiğini farkında olmalıdır. Aksi halde bu kuşağı kaybedeceğini bilmelidir. Bu kuşak, işletmeleri tecrübe edinebilecekleri bir basamak olarak görmekte, imkanlarının ve menfaatlerinin daha yüksek olacağını düşündükleri farklı bir işletmeye geçmelerinin mümkün olacağı çalışmada açıkça belirtilmiştir. Anlaşılacağı üzere çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda Z kuşağının örgütsel bağlılığı Y kuşağına göre düşüktür.

KAYNAKÇA

- Ünal, M. (2017). Y ve Z Kuşaklarının Yönetimi, 1.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Yüksekbilgili, Z. (2015). Türkiye’de Y Kuşağının Yaş Aralığı. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14(53), 259-267
- Aktaş, S.C. ve Çiçek, B. (2019). “Farklı Kuşaktaki Kadın ve Erkeklerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarının İncelenmesi”, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54(4), ss. 1957- 1978.
- <https://portal.fdu.edu/newspubs/magazine/05ws/generations.htm> (Erişim Tarihi: 08.07.2024)
- Weingarten, R.M., 2009. Four generations, one workplace: a gen X-Y staff nurse’s view of team building in the emergency department. Journal of Emergency Nursing. 35 (1), ss. 27-30.
- Senbir, H. (2004) “Z Son İnsan Mı?”, “O” Kitaplar, 1. Baskı, Nisan, İstanbul.
- Skiba D. J. (2005). “The Millennials: Have They Arrived at Your School Of Nursing?”, Nursing Education Perspectives, 25(6), 370-371.
- Tulgan, Bruce ve Martin, Carolyn (2001). Managing the Generation Mix , US: HRD Press INC. 1-235
- Adıgüzel, O., H. Z. Batur ve N. Ekşili, “Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı: 19, 2014, s. 165-182.
- Düzgün, A. (2020). Y ve Z kuşaklarının iş hayatından beklentilerinin karşılaştırılması. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(1), 218-241.
- Ünal, M. (2017). Y ve Z Kuşaklarının Yönetimi, 1.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Taş, H. Y., Demirdöğmez, M., Küçüköğlü, M. (2017). Geleceğimiz olan z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- Çetin, C., Karalar, S. (2016), X, Y ve Z Kuşağı Öğrencilerin Çok Yönlü ve Sınırsız Kariyer Algıları Üzerine Bir Araştırma, 14(28), 157-197.
- Hasanoğlu, M. (2014). Türk Kamu Yönetiminde Örgüt Kültürü ve Önemi. Journal Of Turkish Court of Accounts, 52(43), 43-52.

MEYER, J.P. ve ALLEN, N.J. (1984). Testing the Side-Bet Theory of Organizational Commitment: Some Methodological Considerations, *Journal of Applied Psychology*, 69:372-378.

Schwenk C. R. (1986). Information, Cognitive Biases, And Commitment To A Course Of Action. *Academy Of Management Review*, 11(2), 298-310.

Buchanan, B. (1974). Building Organizational Commitment: The Socialization of Managers in Work Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 19(4), 533-546

Etzioni, A. A. (1961). *Comparative Analysis of Complex Organizations: On Power, Involvement and Their Correlates*. New York: The Free Press, 1-366.

Tunçbilek, M.M., Hacıoğlu, E. (2022). Sendikalı Olma ve Örgütsel Bağlılık. *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 6(1), 100-136.

Ömer Faruk İşcan ve Atılhan Naktiyok, "Çalışanların Örgütsel Bağdaşımalarının Belirleyicileri Olarak Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Adalet Algıları," *S.B.F Dergisi*. Cilt: 59, Sayı: 1, (2004), s.182-201.

BECKER, T.E. (1992) "Foci and Bases of Commitment: Are They Distinctions Worth Making?," *Academy of Management Journal*, 35: 232.244.

Uygur, A. (2007). Örgütsel Bağlılık ile İşgören Performans İlişisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1, 71-85

Korkmaz, S. (2017). İşe Adanmışlığın Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinde Kurumsal İtibarın Rolü: Havayolu Şirketlerinde Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi SBE. s.1-126.

KAMU SERMAYELİ BANKALARIN FİNANSAL İSTİKRARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Öğr. Gör Dr. Sevgül EKİNCİ
Kafkas Üniversitesi
orcid.org/ 0000-0003-4099-1948

Doç. Dr. Tuncer YILMAZ
Kafkas Üniversitesi
orcid.org/0000-0001-8956-5814

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, kamu sermayeli geleneksel (mevduat) bankalar ile katılım (faizsiz) bankalarının finansal istikrarını karşılaştırmaktır. Geleneksel bankacılık, mudilerden belli bir faiz karşılığında topladığı mevduatları, yine belli bir faiz karşılığında fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere kredi şeklinde kaynak sağlayan kurumlardır. Faizsiz bankacılık ise, katılım bankacılığı prensiplerine uygun olarak müşterilerine mal ve hizmeti belli bir kâr payı üzerinden satan, faiz yerine katılım payı veren finansal kurumlardır. Çalışmada, Halkbank, Vakıflar Bankası ve Ziraat Bankası geleneksel bankalar, Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım bankalarının 2019Q1-2024Q1 dönemi arasındaki çeyreklik verileri kullanılmış ve finansal istikrarları Z-Skor yöntemi ile hesaplanmıştır. İnceleme dönemine ait Z-Skor ortalamalarına göre finansal açıdan en istikrarlı banka Halkbank, daha sonra sırasıyla Ziraat Bankası, Vakıf Katılım, Vakıflar Bankası, Emlak Katılım ve Ziraat Katılım gelmektedir. Ayrıca Mann-Whitney U testinde bazı bankaların Z-skor ortalama değerleri arasındaki farkta istatistiksel olarak anlamlı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Finansal İstikrar, Kamu Bankaları, Z-Skor, Mann-Whitney U test.

GİRİŞ

Küresel finansal krizler, finansal sistemlerin bir parçası olan ve piyasalarda önemli rol oynayan bankalarda yaşanan olumsuzluklar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Son yirmi yılda yaşanan finansal krizler sadece krizin ortaya çıktığı ülkeyi değil küreselleşmenin etkisiyle birlikte tüm dünya ekonomisini en çok da gelişmekte olan ülkeleri ve bunların finansal sistemlerini etkilemektedir. Finansal sistem ve piyasalardaki olumsuzluklar, krizler, finansal sistemlerin ve bu sistemlerde aracı kurum işlevini üstlenen bankaların işleyişinin düzenli ve istikrarlı bir şekilde yerine getirmesiyle önlenmektedir. Zira merkez bankalarının önemli görevlerinden biri de finansal istikrarı sağlayabilmesidir. Finansal istikrar krizleri önleyip ortadan kaldırabilirken, tam tersi finansal istikrarsızlıkta belirsizlikleri artırarak krizlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Yaşar, 2023: 30).

Genel olarak finansal istikrarsızlık kavramı üzerinden açıklanmaya çalışılan ve literatürde genel kabul görmüş bir tanımı olmayan finansal istikrar, finansal sistemin işleyişini sekteye uğratabilecek, ekonomilerin gidişatını olumsuz etkileyebilecek aşırı dalgalanma, stres ve kriz gibi durumların olmadığı ya da asgariye indirildiği, belirsizliklerin ortadan kaldırıldığı ve bu doğrultuda piyasalarda güven ortamı sağlanarak finansal sistemin işleyişi ve ekonomik büyümenin sağlanmasında olumlu faaliyetlerin sürdürülebilirliği olarak ifade edilmektedir (Gadanecz ve Jayaram, 2003: 365; Monelascu ve Monelascu, 2017: 6-7).

İstikrar, kelime anlamı olarak bir durum ya da olaydaki süreklilik şeklinde tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla finansal istikrar da finansal sistemdeki olumlu durumların sürekliliği, ekonomik süreçlerin doğru bir şekilde yönetilerek işleyişin kolaylaştırılması, etkinliği ve geliştirilmesi, risklerin yönetilmesi ve piyasalarda ortaya çıkabilecek ani şokların absorbe edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Schinasi, 2004: 1).

Allen ve Wood finansal istikrar tanımını daha detaylı bir şekilde yapmaya çalışmış ve bu kapsamda daha çok finansal istikrarın taşınması gereken özelliklerden bahsetmişlerdir. Bu araştırmacılara göre finansal istikrarın her şeyden önce en temel özelliğinin refahla ilişkili, halkın refahını iyileştirici, halkın refahına yardımcı olan bir durum olması gerektiğidir. Bu özelliğe ilave olarak ayrıca gözlemlenebilir, kamu otoritelerinin kontrolüne ve etkisine tabi, açıkça tanımlanabilen, politik açıdan bir kuruluşun mülkiyetinde ve esnek bir yapıya sahip olması gerektiği de ifade edilmiştir (Allen ve Wood, 2006: 154).

Ekonomilerin güvenli bir ortamda istikrarlı bir şekilde büyüyüp gelişmesinde finansal istikrar, önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü finansal sistemde finansal sistemi oluşturan unsurlardan biri olan finansal piyasalarda fon fazlası olanların arz ettikleri fonların banka gibi aracı kuruluşlar ve hukuki ve yasal düzenlemeler ile fon talep edenlere aktarımı yapılmaktadır. Bu aktarımın düzenli ve sürekli bir şekilde yapılması finansal sistemlerde istikrarı sağlayarak, kaynakların verimli kullanılmasına imkân tanımaktadır. Dolayısıyla finansal istikrar, ekonomilerin sürdürülebilir büyümesinde, makroekonomik ve parasal istikrarın sağlanmasında, finansal sistemde ortaya çıkabilecek sistemik risklerin zamanında fark edilip yönetilebilmesinde büyük önem arz etmektedir (Fell ve Schinasi, 2005: 102,105).

İlave olarak finansal istikrarın öneminin daha iyi anlaşılabilmesi açısından finansal istikrarsızlık kavramından ve ekonomilerde yarattığı durumlardan bahsedilebilir. Kırılganlık kavramıyla aynı anlamda kullanılabilen finansal istikrarsızlık, genel olarak ekonomilerde ani olarak ortaya çıkan beklenmedik şok, şoklara maruz kalma ve dayanıksızlık gibi negatif durumlar karşısında ekonominin olumsuz yönde etkilenmesi ve zarar görme durumu şeklinde ifade edilmektedir (Guillaumont, 2000: 1). Bu kapsamda finansal istikrarsızlık, finansal sistemlerde belirsizlikleri artırarak krizlere neden olmakta, tasarruf ve yatırım kayıplarına yol açarak işsizlik oranlarını ve borçlanma maliyetlerini artırmaktadır (Yaşar, 2023: 33). Finansal istikrarsızlığın ekonomilerde meydana getirdiği bu olumsuzluklar, finansal istikrarın ekonomilerin kalkınması ve gelişmesinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Finansal sistemin herhangi bir aksaklık göstermeden istikrarlı bir şekilde işleyebilmesi için piyasanın en önemli aracı kuruluşları olan bankaların finansal açıdan istikrarlı olması gerek banka yöneticileri gerekse ülkenin ekonomi kurmayları tarafından çok önemsenmektedir.

Bankaların ekonomideki öneminden yola çıkarak kamu sermayeli bankaların 2019Q1-2024Q1 aralığına ait Z-Skor yöntemiyle finansal istikrarları hesaplanmış ve karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde finansal sistemin işleyişin de kilit unsurlardan olan bankacılık sektörü ve finansal istikrar hakkında genel bilgilere yer verilmiş, ikinci bölümde literatürde daha önce yapılan çalışmalar özetlenmiş, üçüncü bölümde ise araştırma metodolojisi, bulgular ve son olarak da sonuç ve öneriler ile çalışma tamamlanmıştır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI: Z-SKOR

Çalışmanın bu bölümünde, bankacılıkta finansal istikrarın ölçümünde gösterge olarak kullanılan Z-Skor yöntemiyle ilgili daha önce yapılmış ampirik çalışmaların kısa özetlerine yer verilmiştir.

Uhde ve Heimeshoff (2009) 1997-2005 yılları arasında AB-25 kapsamında bulunan bankaların ulusal bankacılık pazarındaki yoğunlaşmasının bankaların finansal istikrarı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Panel analiz yöntemini kullandıkları çalışmalarında elde ettikleri ampirik bulgulara göre ulusal bankacılık pazarındaki yoğunlaşmanın, Z-Skor tekniği ile ölçtükleri finansal istikrar üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Durumu tekli Z-Skor açısından değerlendirdiklerinde ise piyasa yoğunlaşmasının bankaların aktif kârlılığı (ROA), ROA'nın oynaklığı ve sermaye oranı üzerinde olumlu etkisinin olduğu görülmüştür.

Al-Khouri ve Arouria (2015) Körfez İşbirliği Konseyi bankalarının finansal istikrarı ile bankaların performansı ve kredi büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bankaların finansal istikrarını ölçmek için Z-Skor göstergesini kullanmışlardır. Bu amaçla 2004-2012 dönemini boyunca Körfez İşbirliği Konseyi'ne dâhil olan 59 bankanın verileri dinamik bir panel yöntemi olan GMM ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda istikrarlı bankaların daha kârlı ya da kârlı bankaların daha istikrarlı olduğu, kredi büyümesi ve yoğunlaşmanın belirli bir düzeye kadar istikrar üzerinde olumsuz etki yarattığı ve büyük bankaların küçük bankalara göre daha az istikrarlı olduğu gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Kasman ve Kasman (2015) çalışmalarında, Türk bankacılık sektöründe 2002-2012 döneminde yer alan bankaların sektördeki rekabet ve yoğunlaşmasının bankaların finansal istikrarı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Rekabet göstergesi olarak Boone (2008) ve Lerner (1995) endeksini, istikrar içinde takipteki krediler ve Z-Skor değerini kullanmışlardır. Regresyon analizi sonucunda elde ettikleri bulgulara göre genel olarak rekabet kırılabilirliği görüşünü doğrular nitelikte (yani rekabet-istikrar ve yoğunlaşma-istikrar arasında negatif ilişki olduğu şeklinde) sonuçlar elde etmişlerdir.

Pham (2016) Vietnam'da 2006-2015 yılları arasında faaliyet gösteren 30 ticari bankanın banka büyüklüğünün risk alma davranışı üzerindeki etkisini bankaların sahiplik yapısını da dikkate alarak araştırmıştır. Banka büyüklüğü için aktiflerin büyüklüğü, risk alma davranışı için de Z-Skor göstergesi kullanılmıştır. Analiz için panel veri ekonometri yönteminin kullanıldığı çalışmada, genel olarak banka büyüklüğünün risk alma davranışı üzerinde pozitif etkisinin olduğu ve ayrıca mülkiyet durumuna göre kamu bankalarının risk düzeyi ve banka büyüklüğü

üzerinde herhangi bir etkisine rastlanmazken, yabancı sermayeli bankalarda negatif bir etkinin olduğu görülmüştür.

Tan ve Anchor (2016) Çin bankacılık sektöründe yer alan ticari bankaların kârlılık ve istikrarları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu kapsamda 2003-2013 dönemi boyunca Çin’de faaliyet gösteren bankaların kârlılığını ölçmek için ROA, istikrarını ölçmek için de Z-Skor ve istikrar verimsizliğini vekil olarak kullanmışlardır. Ekonometri yöntemi olarak GMM ile OLS tahmincisini kullanmışlardır. Analiz sonucunda yüksek banka kârlılığının daha yüksek kırılma ve aynı zamanda düşük banka istikrarının daha yüksek kârlılığa yol açtığını saptamışlardır.

Alharthi (2017) çalışmasında, Körfez İşbirliği Konseyi bankalarının 2005-2014 döneminde kârlılığını ve istikrarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. İstikrar göstergesi olarak Z-Skor ve sermaye oranını, kârlılık göstergeleri olarak da ROA, ROE ve net faiz marjını kullanmıştır. Veriler GLS ile GMM istatistiksel yöntemleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonucundaki ampirik bulgular, istikrarlı bankaların istikrarsız bankalara göre daha kârlı olduğu, istikrar açısından değerlendirildiğinde Z-Skor ve sermaye oranının birbirini anlamlı ve olumlu etkilediği şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca büyük bankaların küçük bankalara göre daha riskli olduğu ve ROA’nın her iki istikrar göstergesini (Z-Skor ve sermaye oranı) önemli ve güçlü bir şekilde etkilediği de tespit edilmiştir.

Berger vd. (2017) çalışmalarında bankacılık sektöründeki rekabetin bankaların istikrarı üzerindeki etkilerini incelemiştir. İstikrar göstergesi olarak Z-Skor ve rekabet için de çeşitli piyasa ölçümlerini ele aldıkları çalışmada 23 sanayi ülkesine ait bankacılık verilerini regresyon yöntemiyle değerlendirmişlerdir. Ampirik bulgular neticesinde piyasa gücü yüksek olan bankaların daha az riske maruz kaldığı ve dolayısıyla rekabet kırılma ve dolayısıyla rekabet kırılma görüşüyle örtüşen sonuçlar elde edildiği görülmüştür.

Li (2019) banka rekabeti ve reformunun banka istikrarı üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu doğrultuda 1998-2016 arası dönemde 22 geçiş ülkesinde yer alan bankaların verilerini kullanmıştır. Rekabet için Lerner endeksi, yoğunlaşma için Herfindahl-Hirschmann (1964) endeksi ve istikrar için de Z-Skor gösterge olarak tercih edilmiştir. Çalışmadan elde edilen genel bulgular rekabet ve banka reformunun istikrar üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğu yani istikrarı artırdığı şeklinde tespit edilmiştir.

Ozili (2019) Nijerya’da 2003-2016 döneminde bankacılık istikrarının belirleyicilerini araştırmıştır. Bu amaçla banka istikrarının belirleyicisi olarak Z-Skoru, bağımsız değişkenler olarak da yasal sermaye, finansal derinlik, takipteki krediler, banka verimliliği ve banka yoğunlaşmasını ele almıştır. OLS tahmincisi ile analiz edilen veriler sonucunda banka kârlılığı, finansal sistemin derinliği, banka verimliliği ve banka yoğunlaşmasının banka istikrarı üzerinde anlamlı ve olumlu etkisi olduğu bulunmuştur.

Aldomy vd. (2020) yaptıkları araştırmada banka yoğunlaşması ile banka riski arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu amaçla Ürdün’de 2005-2016 döneminde yer alan bankalara ait verileri ele almışlardır. Risk göstergeleri olarak Z-Skor ve takipteki kredileri, yoğunlaşma göstergeleri olarak da Lerner, Herfindahl-Hirschmann ve yoğunlaşma endekslerini

kullanmışlardır. İki aşamalı GMM yöntemiyle elde ettikleri bulgulara göre banka yoğunlaşmasının takipteki krediler ile pozitif, Z-skor ile de negatif bir ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Alihodzic vd. (2020) 2006-2017 arasında seçilmiş Balkan ülkeleri ile Türkiye’de banka istikrarının belirleyicilerinin neler olduğunu araştırmışlardır. Bu doğrultuda mali yapı, banka performansı ve makro göstergeler bağımsız değişken, finansal istikrarı ölçen Z-Skoru ve takipteki krediler de bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Verilerin analizi için regresyon ve ANOVA testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerinde anlamlı bir etkisine rastlanmamıştır.

Çöllü (2021) yaptığı çalışmada, Türk bankacılık sektöründe yer alan mevduat bankalarının finansal istikrarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu ve banka istikrarı üzerinde ne tür etkiye sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, banka istikrarının göstergesi olarak Z-Skor, bağımsız değişken olarak belirtilen bankaya özgü göstergeler için de fon bulma riski, özsermaye kârlılığı, kredi riski, banka büyüklüğü ve likidite riski gibi göstergeler kullanılmıştır. 2010-2017 yılları arasındaki çeyrek dönemlere ait verilerin ele alındığı çalışmada analiz yöntemi olarak panel veri analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre öz sermaye kârlılığı ve fon bulma riskinin banka istikrarı üzerinde anlamlı pozitif etkisine, banka büyüklüğü ve likidite riskinin anlamlı negatif etkisine rastlanmışken, kredi riskinin anlamlı herhangi bir etkisine rastlanmamıştır.

Aslantaş vd. (2024) çalışmalarında Türkiye’de faaliyet gösteren kamu sermayeli bankaların finansal istikrarları üzerinde piyasalarda etkili olan finansal istikrarsızlık göstergelerinin etkisini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada finansal istikrar göstergesi için Z-Skor, finansal istikrarsızlık göstergeleri için de Türkiye ekonomisine özgü olarak kredi riski primi, finansal baskı endeksi, toplam kredi hacmi ve takipteki krediler vekil olarak tayin edilmiştir. Örneklem olarak 2017-2022 yılları arasındaki çeyrek dönemlere ait veriler kısa ve uzun dönem etkileri değerlendirmeye imkân veren panel PMG/ARDL ekonometri yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen ampirik bulgulara göre finansal istikrarsızlık göstergelerinden olan kredi riski primi, yurt içi toplam kredi hacmi ve takipteki kredilerin bankaların istikrarını kısa dönemde pozitif etki ederek artırdığı ancak uzun dönemde negatif etkileyerek banka istikrarını azalttığı tespit edilmiştir. İlave olarak istikrarsızlık göstergeleri ile bankaların finansal istikrarları arasında istatistiksel olarak eş bütünleşik anlamlı bir ilişki olduğu da bulunmuştur.

VERİ SETİ, METODOLOJİ VE BULGULAR

Geleneksel (mevduat/konvansiyonel) bankalar ile İslami ticari usule göre faaliyet gösteren katılım bankalarının finansal istikrarlarını hesaplayıp karşılaştırmak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Sadece kamu sermayeli mevduat ve katılım bankalarının finansal istikrarının hesaplanıp karşılaştırılması ve 2019Q1-2024Q1 dönemi arasındaki çeyreklik verilerin kullanılması çalışmanın temel kısıtını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın veri seti Halkbank, Vakıflar Bankası ve Ziraat Bankası geleneksel bankalar, Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım bankalarının 2019Q1-2024Q1 dönemi arasındaki 21 çeyreklik

verilerinden oluşmaktadır. İnceleme kapsamında yer alan bankaların Z-Skor değeri aşağıda formül 1’de yer alan matematiksel denklem kullanılarak hesaplanmıştır.

$$Z_Skor_{it} = (ROA_{it} + CAR_{it}) / (\sigma ROA_{it}) \quad (1)$$

Formül 1’de yer alan “i” bankayı, “t” dönem, ROA_{it} bankanın aktif kârlılığı ($ROA_{it} = \text{Dönem Sonu Net Kâr}_{it} / \text{Toplam Aktifler}_{it}$), CAR_{it} bankanın özsermayesinin varlıklara oranı ($CAR_{it} = \text{Özsermaye}_{it} / \text{Toplam Varlıklar}_{it}$), σROA_{it} aktif kârlılığın standart sapmasıdır. Bankaların Z-Skor değeri hesaplandıktan sonra önce Z-Skor değerlerine ait tanımlayıcı istatistikler analiz edilmiştir daha sonra ortalama değerler Kruskal Wallis ve Mann-Whitney U test metodolojisi ile farklılığın anlamlılığı analiz edilerek karşılaştırılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de rapor edilmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı Testler

Banka	Gözlem Sayısı	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Hata	Standart Sapma
Halkbank	21	3,74	7,03	5,09	0,23	1,07
Vakıflar Bankası	21	2,66	6,49	4,33	0,24	1,09
Ziraat Bankası	21	3,37	6,74	4,81	0,20	0,94
Ziraat Katılım	21	2,40	6,42	3,88	0,22	1,00
Vakıf Katılım	21	3,08	6,82	4,73	0,24	1,12
Emlak Katılım	21	1,87	6,92	4,22	0,31	1,41

Tablo 1’de rapor edilen değerlere göre, inceleme dönemine ait Z-Skor ortalamalarında finansal açıdan en istikrarlı veya finansal performansı en başarılı olan Halkbank, daha sonra sırasıyla Ziraat Bankası, Vakıf Katılım, Vakıflar Bankası, Emlak Katılım ve Ziraat Katılım bankası takip etmektedir. Tablo 1’deki banka sıralamasına göre Z-Skor değerinin maksimum ve minimum değerleri sırasıyla 2020Q2-2023Q2, 2021Q3-2021Q1, 2023Q4-2024Q1, 2021Q1-2022Q1, 2021Q3-2023Q2, 2020Q1-2019Q1 dönemlerinde gerçekleşmiştir.

Zaman serisi verilerinin genel olarak ortalamadan ne kadar uzak veya yakın bir şekilde yayıldığı standart sapma istatistik değeri ile hesaplanmaktadır. Standart sapmanın yüksek olması zaman serisi verilerinin ortalamadan uzak, düşük olması ise ortalamaya yakın bir bölgede dağıldığı anlamına gelmektedir. Buna göre verileri genel olarak ortalamadan uzak bölgede dağılan Emlak Katılım, yakın bölgede dağılım gösteren ise Ziraat Bankasıdır.

Çalışmada bankalara ait kullanılan zaman serisi gözlem sayısı 21 çeyrekliktir. Veri setine ait gözlem sayısı parametrik test koşulunu sağlamadığından dolayı Z-Skor değerleri arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı parametrik bir özellik taşımayan Kruskal-Wallis testi ile analiz edilmiştir. Kruskal-Wallis testi araştırmacıya üç veya daha fazla sayıda grubun ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığını sunan bir yöntemdir. Bankaların inceleme dönemine ait Z-Skor değerlerine uygulanan Kruskal-Wallis test sonuçları Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Kruskal-Wallis Test Bulguları

	Banka	Gözlem Sayısı	Ortalama Sıra	df	Ki-Kare	p
Z-Skor	Halkbank	21	80,90	5	14,714	0,012**
	Vakıflar Bankası	21	58,43			
	Ziraat Bankası	21	74,17			
	Ziraat Katılım	21	43,76			
	Vakıf Katılım	21	68,83			
	Emlak Katılım	21	54,90			

** %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Kruskal-Wallis test sonuçlarının rapor edildiği Tablo 2’de, altı bankanın Z-Skor değeri arasındaki ortalama farkın %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ancak hangi bankaların Z-Skor değerleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu veya aynı dağılımdan gelip gelmediği tespit edebilmek için aynı şekilde non-parametrik metodolojiye sahip olan Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Mann-Whitney U testi ile bankalar iki grup halinde ayrı ayrı alınarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3’te özetlenmiştir.

Tablo 3. Mann-Whitney U Test Bulguları

	Banka	Gözlem Sayısı	Ortalama Sıra	Sıra Toplamı	U	Z	p
Z-Skor	Halkbank	21	25,10	527	145	-1,899	0,058*
	Vakıflar Bankası	21	17,90	376			
	Halkbank	21	22,76	478	194	-0,667	0,505
	Ziraat Bankası	21	20,24	425,00			
	Halkbank	21	27,71	582	90	-3,283	0,001***
	Ziraat Katılım	21	15,29	321			
	Halkbank	21	23,86	501	171	-1,245	0,213
	Vakıf Katılım	21	19,14	402			
	Halkbank	21	25,48	535	137	-2,101	0,036**
	Emlak Katılım	21	17,52	368			
	Vakıflar Bankası	21	18,86	396	165	-1,396	0,163
	Ziraat Bankası	21	24,14	507			
	Vakıflar Bankası	21	24,00	504	168	-1,321	0,187
	Ziraat Katılım	21	19,00	399			
	Vakıflar Bankası	21	19,67	413	182	-0,969	0,333
	Vakıf Katılım	21	23,33	490			
	Vakıflar Bankası	21	22,00	462	210	-,264	0,792
	Emlak Katılım	21	21,00	441			
	Ziraat Bankası	21	26,86	564	108	-2,830	0,005**
	Ziraat Katılım	21	16,14	339			
	Ziraat Bankası	21	22,40	471	202	-0,478	0,633
	Vakıf Katılım	21	20,60	433			
	Ziraat Bankası	21	24,52	515	157	-1,597	0,110
	Emlak Katılım	21	18,48	388			
	Ziraat Katılım	21	17,33	364	133	-2,201	0,028**
	Vakıf Katılım	21	25,67	539			
	Ziraat Katılım	21	20,00	420	189	-0,792	0,428
	Emlak Katılım	21	23,00	483			
	Vakıf Katılım	21	24,10	506	166	-1,371	0,170
	Emlak Katılım	21	18,90	397			

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3'te rapor edilen Mann-Whitney U test sonuçlarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür. Halkbank ile Vakıflar Bankası arasındaki farkın %10 düzeyinde, Halkbank ile Ziraat Katılım arasındaki fark %1 düzeyinde, Halkbank ile Emlak Katılım arasındaki fark %5 düzeyinde, Ziraat Bankası ile Ziraat Katılım arasındaki fark %5 düzeyinde ve son olarak Ziraat Katılım ile Vakıf Katılım arasındaki fark %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

SONUÇ

Son yıllarda yaşanan finansal krizler ve krizler sonrasında ortaya çıkan olumsuzluklar finansal istikrar kavramını ön plana çıkarmıştır. Ayrıca finansal sistemin işleyişinde kilit bir unsur ve aracı kurum olan bankacılık sisteminin sağlam bir zeminde istikrarlı olarak faaliyetlerini sürdürmesi ülkenin ekonomik istikrarı için de önem arz etmektedir. Bu amaçla çalışmada kamu sermayeli geleneksel bankalar ile katılım bankalarının finansal istikrarları Z-Skor yöntemiyle hesaplanış ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bankaların finansal istikrar durumlarını değerlendirebilmek ve aralarında anlamlı farklılıkların olup olmadığını ortaya koymak için Kruskal-Wallis ve Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, 2019-2024 arasında çeyreklik verilere göre araştırma kapsamına alınan bankalardan genel olarak geleneksel bankaların katılım bankalarından finansal anlamda daha istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Z-Skor sonuçlarına göre finansal istikrarı en yüksek olan banka Halk Bank, ikinci olarak da Ziraat Bankasıdır. Katılım bankalarından ise Vakıf Katılımın diğerlerine göre daha yüksek bir istikrar gösterdiği görülmüştür.

Bu doğrultuda geleneksel bankaların katılım bankalarına göre finansal istikrar açısından daha istikrarlı olma durumunun bankaların işleyişindeki fon toplama ve dağıtma yöntemlerindeki farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir. Geleneksel bankalar kâr maksimizasyonuna dayalı çalışırken, İslami esasları temel alan katılım bankaları ise kâr-zarar ortaklığı esasına göre çalışmaktadır. Bu durumda, fon fazlası olan ekonomik birimler arasında ticari faaliyetlerinde İslami esasları dikkate alan birimler katılım bankalarını tercih ederken geleneksel bankalar daha geniş ve daha büyük sermayeli fonlar tarafından tercih edilebilmektedir. Ayrıca geleneksel bankacılığın daha köklü bir geçmişe, hizmet alanlarına, banka ve şube sayısına sahip olması da bu bankaların daha çok öne çıkarmaktadır. Bu da finansal anlamda geleneksel bankaların daha istikrarlı bir durum gösterdiği şeklinde izah edilebilmektedir.

Sonuç olarak bankalar finansal piyasaların en önemli kuruluşlarıdır. Bankalar, ülkede ekonomik büyüme, kalkınma ve dolayısıyla toplumsal refahın artması için büyük ölçekli fonların transferinde vazgeçilmez bir para kanalını yönetmektedir. Bu bağlamda bankacılık sektörü hane halkı, şirketler ve devlet olmak üzere tüm ekonomik birimlerin yatırım ve tasarruflarına yön vermektedir. Bankaların sahip olduğu önemli rolden dolayı sektörün finansal istikrar performansının bilinmesi hem sektörün verimliliği ve istikrarı hem de ülkenin genel ekonomik faaliyetlerin üretkenliği ve olası ekonomik krizlerin önlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu durumun özellikle sahip ve yöneticiler ile para ve maliye piyasasına yön veren karar vericiler tarafından izlenmesi gerektiği ve ayrıca ülke menfaati açısından da büyük bir sorumluluk taşıdığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aldomy, R. F., Thim, C. K., Lan, N. T. P., & Norhashim, M. B. (2020). Bank concentration and financial risk in Jordan. *Montenegrin Journal of Economics*, 16(3), 31-44.
- Alharthi, M. (2017). Indicators influencing performance and stability in GCC banking sector. *Corporate Ownership and Control*, 15(1-2), 408-420.
- Alihodzic, A., Eksi, I. H., & Dogan, B. (2020). The determinants of bank stability: evidence from selected Balkan countries and Turkey. *International Review*, (1-2), 95.
- Al-Khouri, R., & Arouri, H. (2016). The simultaneous estimation of credit growth, valuation, and stability of the Gulf Cooperation Council banking industry. *Economic Systems*, 40(3), 499-518.
- Allen, W. A., & Wood, G. (2006). Defining and achieving financial stability. *Journal of Financial Stability*, 2(2), 152-172.
- Aslantaş, M. F., Yılmaz, T., & Çapanoğlu, M. F. (2024). Finansal istikrarsızlığın kamu bankalarının istikrarına etkisi: bir PMG/ARDL panel yaklaşımı. *Sosyoekonomi*, 32(59), 297-324.
- Berger, A. N., Klapper, L. F., & Turk-Ariss, R. (2017). Bank competition and financial stability. In *Handbook of competition in banking and finance* (pp. 185-204). Edward Elgar Publishing.
- Boone, J. (2008). A new way to measure competition. *The Economic Journal*, 118(531), 1245-1261.
- Çöllü, D. A. (2021). Bankaya özgü faktörlerin banka istikrarı üzerindeki etkileri: Türk bankacılık sektörü örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1096-1117.
- Fell, J., & Schinasi, G. (2005). Assessing financial stability: exploring the boundaries of analysis. *National Institute Economic Review*, 192(1), 102-117.
- Gadanecz, B., & Jayaram, K. (2008). Measures of financial stability-a review. *Irving Fisher Committee Bulletin*, 31(1), 365-383.
- Guillaumont, P. (2000). On the economic vulnerability of low income countries. *CERDI, Etudes et Documents* 16, 1-32.
- Hirschman, A. O. (1964). The paternity of an Index. *American Economic Review*, 54(5), 1-3.
- Kasman, S., & Kasman, A. (2015). Bank competition, concentration and financial stability in the Turkish banking industry. *Economic Systems*, 39(3), 502-517.
- Lerner, A. (1995). The concept of monopoly and the measurement of monopoly power. In: Estrin, S., Marin, A. (eds) *Essential Readings in Economics*. Palgrave, London.
- Li, S. (2019). Banking sector reform, competition and bank stability: An empirical analysis of transition countries. *Emerging Markets Finance and Trade*, 55(13), 3069-3093.
- Manolescu, C. M., & Manolescu, E. (2017). The financial stability index-An insight into the financial and economic conditions of Romania. *Theoretical & Applied Economics*, 24(4), 5-24.
- Ozili, P. K. (2019). Determinants of banking stability in Nigeria. *CBN Bullion*, 43(2), 1-14.
- Pham, M. D. (2016). Size, ownership structure and risktaking behavior: an empirical study of Vietnamese commercial banks. *SSRN Electronic Journal*, 1-72. Available at: <https://ssrn.com/abstract=2864261>.
- Schinasi, G. J. (2004). Defining financial stability. *IMF Working Paper*, WP/04/187, 1-19.

- Tan, A. Y., & Anchor, J. R. (2016). Stability and profitability in the Chinese banking industry: evidence from an auto-regressive-distributed linear specification. *Investment Management and Financial Innovations*, 13(4), 120-128.
- Uhde, A., & Heimeshoff, U. (2009). Consolidation in banking and financial stability in Europe: empirical evidence. *Journal of Banking & Finance*, 33(7), 1299-1311.
- Yaşar, E. (2023). Orta gelir tuzağındaki ülkelerde finansal istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: dinamik panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (78), 30-46.

İŞİNİN YAŞAMINI ESİR ALMASINA DİRENENLERİN TEPKİSİ: SESSİZ İSTİFA THE REACTION OF THOSE WHO RESIST THEIR WORK CAPTURING THEIR LIFE: QUIET QUITTING

Öğr. Gör. Dr. Merve Seda KARCIOĞLU

Atatürk Üniversitesi

Sosyal Bilimler MYO

ÖZET

Sessiz istifa, Covid- 19 salgını ile birlikte hayatımıza girmiş olan popüler bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram, çalışanın işine asgari düzeyde önem vermesini, iş tanımının ötesine geçmemesini, minimum çaba ve performans ile çalışmasını öngören bir davranış biçimidir. Sessiz istifa eden çalışan, gerçek anlamda işinden istifa etmemektedir sadece işi yaşamın merkezine koyan düşüncüyü reddederek işin gereklerini minimum seviyede yerine getirmeye çalışmaktadır. Özellikle Z kuşağı çalışanları; bu kavrama oldukça yoğun ilgi göstermektedirler ve bu çalışanlar, yaşamın sadece işten oluşmadığı, özel yaşamın iş yaşamından daha değerli olduğu ve işin yaşam için amaç değil araç görevi gördüğü düşüncesine sahiptirler. Bu çalışmada da oldukça popüler olan sessiz istifaya ilişkin kavramsal bir bakış açısı sunmak amaçlanmıştır. Bu amaçtan hareketle çalışmada, sessiz istifa, nedenleri, adımları, sonuçları ve sessiz istifanın nasıl yönetilmesi gerektiğine ilişkin ifadeler ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: Sessiz, İstifa, Sessiz istifa.

ABSTRACT

Quiet quitting is a popular concept that has entered our lives with the Covid-19 pandemic. This concept is a form of behavior that requires the employee to give minimum importance to his/her job, not to go beyond the job description, and to work with minimum effort and performance. The employee who resigns silently does not really resign from his/her job, but tries to fulfill the requirements of the job at a minimum level by rejecting the idea that puts work at the center of life. Especially Generation Z employees show great interest in this concept, and these employees have the idea that life does not only consist of work, that private life is more valuable than work life, and that work is a tool for life, not a goal. In this study, it is aimed to present a conceptual perspective on quiet quitting, which is quite popular. Based on this purpose, the study presents statements on quiet quitting, its causes, steps, consequences and how quiet quitting should be managed.

Keywords: Quiet, Quitting, Quiet Quitting.

1. GİRİŞ

TikTok'ta yayınladıkları videolarla milyonlarca görüntüleme alan bazı gençler, kariyerlerinde daha ileri gitme fikrini reddetmekte ve heveslerini bir tür "istifa" olarak etiketlemektedirler. Videolar, iş-yaşam dengesi üzerine samimi düşüncelerden iğneleyici şakalara kadar çeşitlilik göstermektedir. Bazıları aile lehine fazla mesaiye karşı katı sınırlar koymakta, bazıları ise 9'dan

5'e kadar sahilde yürümeyi, ancak geçinmeye yetecek kadar iş yapmayı savunmaktadırlar. Bu gençlerin birçoğu kariyerlerini kimliklerinden kurtarmak istemektedirler (Cerbea, 2022). Gerçek anlamda sessiz olmayan ve tüm dünyaya yayılan ‘‘sessiz istifa’’ kavramı, New York’ ta yaşayan Zaid Khan’ ın viral olan Tiktok videosuyla Amerika’ da başlamış ve sosyal medyanın gündemine oturmuştur. Videosuyla birçok kişiye ilham kaynağı olan Zaid Khan bu kavrama ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır: ‘‘Sessiz istifa, işinizi bırakmak demek değildir. Sadece işinizin hayatınızı ele geçirmesine engel olmak demektir. İşiniz hayatınız değildir! Değeriniz ürettiklerinizle tanımlanamaz’’ (Önder, 2022).

Covid-19 salgını ile birlikte hayatın sevmediği bir işte çalışmak için çok kısa olduğunun farkına varan birçok çalışan, daha iyi şartlar altında çalışmak için istifa etmiştir. Bu durum ABD’ de ‘‘ Büyük İstifa’’ olarak adlandırılmıştır (Değirmencioglu, 2022). Büyük İstifa, çalışanları kariyerleri, maaşları ve işteki genel muamele hakkında düşünmeye teşvik etmiştir. İlerleme fırsatlarının olmaması, düşük ücret ve saygısızlık duygusu, birçok kişinin istifa etmesinin başlıca nedenleri olmuştur. Fiziksel olarak istifa edemeyenler ise ‘‘sessizce’’ istifa etmeyi tercih etmiştir (Ford, 2023). Sessiz istifa olgusu, çalışanların son yirmi yılda işveren-çalışan ilişkilerinde meydana gelen değişikliklere direnmesi nedeniyle her türden kuruluşta önemini artırmıştır (Caldwell, Jamali, Elwin ve Allard-Blaisdell, 2023: 36).

İstifa, bireyin işi bırakması demektir. Ancak sessiz istifada birey, işi bırakmamaktadır. Birey sessiz istifada, iş tanımının gereklerini yerine getirmekte, minimum seviyede çaba harcamakta ve fazla sorumluluk almaktan kaçınmaktadır. Yani daha fazlasını yapabileceken en düşük olanını tercih etmesinden dolayı sessiz istifa olarak ifade edilmektedir. Çalışmada literatür incelemesi yapılarak; sessiz istifa kavramı ve bu kavramın nedenleri, adımları, nasıl yönetilmesi gerektiği ve sonuçlarına ilişkin ifadeler yer verilmiştir.

1.1. SESSİZ İSTİFA

Popüler bir kavram olan ‘‘sessiz istifa’’, çalışanların işle ilgili konularda çok fazla enerji ve zaman harcamadan, işin asgari gereklerini yerine getirerek işi akıldan çıkarmak için kullanılmaktadır. Söz konusu kavram ‘‘sessiz’’ ve ‘‘istifa’’ olmak üzere iki kelimeden oluşmaktadır (Öztürk, Arıkan ve Ocak, 2023: 59). COVID-19 salgını döneminde iş ve sosyal yaşamda meydana gelen değişimler, yönetici baskısı altındaki çalışanların yaşadığı şeyleri gözden geçirmesine ve farklı çalışma yöntemleri geliştirmesine neden olmuştur. Yaşanan bu salgın süreciyle net bir anlam kazanan sessiz istifa kavramı; işi bırakma veya istifa etme kavramlarından anlam yönüyle farklılaşmakta; sadece görevine ilişkin sorumlulukları yerine getirme, minimum düzeyde sorumluluk alma ve en düşük seviyede çaba sarf etme anlamını taşımaktadır (Yıldız ve Özmenekşe, 2024: 14).

Dünya gündeminde oldukça önemli yer edinen sessiz istifa kavramı, sadece iş bırakmak anlamında değil, iş ortamında daha az sorumluluk almak ve asgari düzeyde çaba harcamak temeline dayalı sessiz bir vazgeçiş olarak tanımlanmaktadır (Önder, 2022). Sessiz istifa, bir nevi çalışanlarca işverene veya yöneticiye karşı kesilen cezayı ifade etmektedir (Yıldız, 2023: 1402). Yanıltıcı bir ifade olan sessiz istifa, esasen çalışanların işlerini bırakmaları değildir, sadece sözde ‘‘koşuşturma kültürüne’’ hayır demeleridir. ‘‘Sessiz istifa’’ felsefesini uygulayanlar aslında, işlerinde asgari düzeyde performans göstermekte, iş tanımlarına sıkı sıkıya bağlı

kalmakta ve bunun ötesinde herhangi bir görev üstlenmemektedir (Szabó, 2023: 115). Sessiz istifa, çalışanın stresi hafifletmeye yardımcı olmak için tükenmişlikle başa çıkmasının bir yoludur. Bu aynı zamanda pozisyon değiştirmeye hazır oldukları veya şu anda başka bir iş arıyor olabilecekleri anlamına da gelebilmektedir (Hetler, 2022). Sessiz istifa, gerçekte, eski bir davranışın ve işi fazla dikkate almamanın yeni adıdır (Zenger ve Folkman, 2022; Cerbea, 2022). Sessiz istifa popüler bir terimdir ancak yeni değildir. Çalışanlar, ister düşük maaş, ister yönetilemeyen iş yükü, isterse tükenmişlik veya büyüme fırsatlarının eksikliği nedeniyle olsun, yeni bir şeyler aramak için yıllardır sessizce istifa etmektedir (Hetler, 2022). Bu doğrultuda sessiz istifa kavramının yeni isimli eski bir davranış biçimi olduğu söylenebilir.

Pek çok kişi, kariyerinin bir noktasında, kendilerini sessizce istifa etmeye iten bir yöneticiyle çalışmıştır. Bu, kendilerine değer verilmediğini ve takdir edilmediklerini hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bazı yöneticiler, önyargılı olabilmekte ya da uygunsuz davranışlarda bulunabilmektedir. İşte bu noktada çalışanların düşük motivasyonlu oluşu, yöneticinin davranışlarına vermiş olduğu bir tepkidir. Kariyer ortası çalışanların çoğu, amaç ve hedeflere ulaşmak için mümkün olan her şeyi yapmaya yönelik güçlü bir istek duydukları bir lider için de çalışmıştır. Bu yönetici onlara ilham verdiği için dediklerini yapsalar da; bazen geç saatlere kadar çalışmak ya da işe erken başlamak hoşlarına gitmemiştir (Zenger ve Folkman, 2022). Bu noktada istek uyandıran, esin kaynağı olan ve amaçlar doğrultusunda çalışanlarını yoğun çalışmalara yönlendirebilen yöneticilere karşı bile çalışanlar bir süre sonra yaşamlarını olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesi ile sessiz istifa davranışını sergileyebileceklerdir.

Her iş gününde her çalışanın verdiği bir karar vardır: Sadece işlerimi korumak için gerekli olan asgari işi mi yapmaya istekliyim? Yoksa enerjimin ve çabamın daha fazlasını mı işime harcamak istiyorum? İlkini seçenlerin çoğu, kendilerini "sessiz istifa edenler" olarak tanımlamaktadır. İşin hayatlarının merkezi bir odağı olması gerektiği fikrini reddetmektedirler. Kendilerinden her şeylerini vermeleri ya da fazladan mesai yapmaları beklentisine direnmektedirler. Kendi konumlarındaki bir kişiden beklenmesi gerektiğini düşündüklerinin ötesine geçme taleplerine "hayır" demektedirler. (Zenger ve Folkman, 2022).

Sessiz istifa, işi doğrudan bırakmaktan daha da yumuşak bir yaklaşımdır. İstifa terimi burada gerçek anlamda kullanılmamaktadır, aslında bir kelime oyunu yapılmaktadır. Çalışanları işten istifa etmeleri yerine, daha ileri gitme fikrinden vazgeçirmektedir. Çalışanlar mevcut şirketlerinin veya rollerinin bazı yönlerinden memnun değildir ve görevlerini yalnızca asgari düzeyde tamamlamayı seçmektedirler (Ford, 2023). Sessiz istifa eden bireyler, işin gerekliliklerini minimum seviyede karşılayarak, hem iş kaynaklarını hem de kişisel kaynaklarını korumaya çalışmaktadırlar (Öztürk, Arıkan ve Ocak, 2023: 58).

Sessiz istifa, bir çalışanın işini bırakması demek değildir; bunun yerine, daha uzun saatler çalışmaktan kaçınmak için görevlerini iş tanımları dâhilinde olanlarla sınırlandırdığı anlamına gelmektedir. Çalışanlar, işi bitirmek için gereken minimumu yapmak ve iş-yaşam dengesini iyileştirmek için net sınırlar koymak istemektedirler. Bu çalışanlar, hâlâ iş ile ilgili görevlerini yerine getirmektedirler ancak kariyerlerine rehberlik edecek ve üstlerinin gözünde öne çıkacak 'iş hayatı' kültürüne abone olmamaktadırlar. Bu bireyler, görev tanımlarına sadık kalmakta ve eve gittiklerinde işi bırakıp iş dışı görev ve faaliyetlere odaklanmaktadırlar (Hetler, 2022).

Özetlemek gerekirse sessiz istifa; çalışanın koşuşturma kültürüne karşı çıkmasını, kapasitesinin üstünde iş verilmesini ve işin yaşamın merkezi olduğu düşüncesini reddetmesini, iş tanımını ve gereklerinin ötesine geçmeye ‘‘hayır’’ demesini ifade eden bir kavramdır. Yani, çalışan iş yaşamında yaşamının tümünü olumsuz yönde etkileyecek her şeye karşı çıkmaktadır. Çalışan bu noktada fazla mesai, fazla iş yükü, yüksek performans, fazla çaba ve enerji olarak ifade edilebilen tüm aşırılıklara karşı çıkmaktadır ve işin yaşamını ele geçirmesine izin vermemektedir.

1.1.1. Sessiz İstifanın Adımları

Sessiz istifanın adımları yukarıdan aşağıya olacak şekilde 5 adımdan oluşan bir piramitle ifade edilmektedir. Piramit, aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

Görsel 1. Sessiz İstifa Piramidi (Özdemir, 2022).

Görsel yorumlanacak olursa; çalışanın örgüt içinde iletişim kurmaya gereksinim duymaması, kendini örgüte ait hissedemeyip yabancılaşması, örgüt tarafından değerli görülmediğini düşünmesi, tutarsızlık olduğuna inanması ve düşük güven seviyesine sahip olmasının sessiz istifa sonucunu doğurduğunu söylememiz mümkün olacaktır.

1.1.2. Sessiz İstifanın Nedenleri

Sessiz istifa, örgütler için müdahale edilmesi zor ve tanımlanması güç olan bir çalışan davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu davranışı sergileyen bir çalışan, örgütün geleceği açısından tehlike arz edecektir. Bunun nedeni ise, negatif örgütsel davranışların bulaşıcı olmasıdır. Çalışanı sessiz istifaya iten birçok neden yer almaktadır ancak bu nedenlerin tümüyle başa çıkmak imkânsızdır. Sessiz istifa davranışının önüne geçilmesi adına birtakım temel prensiplere göre hareket edilebilir. İşe alımlarda aday çalışanın beklentileri ile işyeri nitelikleri ve iş

gerekleri arasında uyum olmasına özen gösterilmesi, alınacak en önemli tedbirdir denilebilir (Duran, 2023).

Sessiz istifayı tetikleyen 2 önemli faktör bulunmaktadır. Birincisi, COVID-19 sonrasında yaşanan “Büyük İstifa” ve ikincisi, bu günlerde iş hayatına giren Z Kuşağı çalışanlarıdır (Öztürk, Arıkan ve Ocak, 2023: 67).

Kavramsal açıdan eski, davranış olarak yeni olan sessiz istifanın nedenleri arasında şunlar sayılabilir (Yıldız, 2023: 1401; Öztürk vd. 2023: 69; Youthall, 2022; Önder, 2022):

İş tanımının net olmaması

Düşük maaş

Saygı ve değer yoksunluğu

Çalışan ve yönetici arasındaki hiyerarşik basamak fazlalığı

İletişim eksikliği

Verilen görev ve sorumlulukların sahip olunan niteliklerle uyumsuzluğu

Kariyer açısından ilerleme imkânı sunulmaması

Daha az sorumluluk alma isteği

Yoğun mesai saatleri

Takdir görememe

İş- yaşam dengesizliği

Toksik işyeri kültürü

1.1.3. Sessiz İstifanın Belirtileri

Çalışanın nihai istifa kararından önceki son vazgeçişine sessiz istifa adı verilir. Aslında bu istifa kavramı, bir süreci ifade etmektedir. Çalışanın sergilediği davranışlar gözlemlenebildiğinden dolayı böyle bir istifa niyetinin kolayca farkına varılabilecektir. Önemli olan farkına varılan bu niyeti doğru yorumlamaktır. Böylelikle sessiz istifa, yöneticilerce önceden tespit edilmiş olabilecektir (Çimen & Yılmaz, 2023: 29).

Sessiz istifa eden çalışanların tepkileri başta tehlikeli gözükmebilir. Özellikle zihinsel olarak sağlıklı kalmak için koşuşturma kültürüne karşı verilen masum bir tepki olarak görülmektedir. Ancak belirli zamanlarda veya zaman ilerledikçe bu davranışın örgütler üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak zararlı etkileri olabileceği konusunda fikir birliği bulunmaktadır (Arar, Çetiner ve Yurdakul, 2023: 129).

Sessiz istifanın belirtileri şu şekilde kendini göstermektedir (Ford, 2023; Hetler, 2022):

1. Düşük çalışan bağlılığı
2. Toplantılarda konuşmama
3. Asgari seviyede iş yapma
4. Sadece gerekli saatlerde çalışma
5. Kendini takımdan soyutlama
6. Toplantılara katılmama

7. İşe geç gelme veya erken ayrılma
8. Üretkenlikte azalma
9. İstek veya tutkuda düşüş
10. Takım projelerine daha az katkı
11. Bulunduğu iş konumundan memnun olmama
12. Tükenmişlik

Belirtiler, doğacak sonuçların ipucunu vermektedir. Bu nedenle yönetici, çalışanların verdiği tepkileri, sergilediği davranışları iyi gözlemlemeli ve psiko-sosyal yönleri ile ilgilenmelidir. Böylelikle doğacak olumsuz sonuçlara ilişkin önceden tedbir alınabilir.

1.1.4. Sessiz İstifanın Sonuçları

Dünyanın tümünü sarsan Covid-19 salgını, işveren ve çalışanların klasik çalışma davranış biçimlerini değiştirmiştir. Örgütlerin evden çalışma ve esnek çalışma saatleri gibi yeni uygulamalara uyum sağlamaya çalışması, çalışanlar açısından olumlu bir durummuş gibi görünse de iş- yaşam dengesizliği gibi olumsuz durumları da beraberinde getirmektedir (Öztürk, Arıkan ve Ocak, 2023: 57).

Çalışanın yaşadığı durumlar karşısında işten ayrılmayarak performansının en düşük seviyesiyle çalışması, uzun vadede örgütte büyük olumsuzluklara sebebiyet verebilecektir. Eyleme dökülen istifalar, maliyeti ve üretimi olumsuz yönde etkileyecektir. Sessiz istifa durumunda ise, verimliliğin düşmesi söz konusudur ve bu da örgüt açısından olumsuz bir durum oluşturacaktır (Yıldız, 2023: 1402).

Sessiz istifanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir (Arar, Çetiner ve Yurdakul, 2023: 129-131; Öztürk vd. 2023: 73):

- Daha düşük performans
- İşten ayrılma yerine daha fazla devamsızlık
- Rutin işleri yapmaktan sıkılma
- Örgütten bağlarını koparma
- İşte var olamama
- İşi aşırı derecede zorlu algılama
- Kolay iş fırsatlarını aramaya yönelme
- Sıkılma sendromu
- Rahatsız edici iş arkadaşları
- Etik olmayan davranışlar
- Örgütsel bozulma
- Örgütsel adaletsizlik algısı
- Üretkenlik karşıtı iş davranışları
- Kurumsal itibar ve marka imajının yıkılması
- İş kaybı
- Az gelişmiş beceriler
- Olumsuz iş tutumları geliştirme

Genel olarak bakıldığında sessiz istifanın gerek çalışan açısından gerekse örgüt açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurduğu söylenebilecektir. Bu olumsuz sonuçlarla karşılaşmamak adına yönetimin örgütte sessiz istifayı nasıl yönetmesi gerektiğine ilişkin bilgi sahibi olması ve bu bilgiyi örgütüne yansıtması gerekmektedir.

1.1.5.Sessiz İstifa Nasıl Yönetilmelidir?

Sessiz işten ayrılmaların suçunu tembel ya da motivasyonsuz çalışanlara yüklemek kolay görünmektedir, ancak herkesin içine bakması ve bireylerin enerjilerini, yaratıcılıklarını, zamanlarını ve coşkularını bunu hak eden kuruluşlara ve liderlere vermek istediklerinin fark edilmesi de gerekmektedir (Zenger ve Folkman, 2022). Sessiz istifa eğilimi kötü bir üne sahip olsa da bu haksızlık olabilir. Sonuçta her şey bir bakış açısı meselesidir. Bazı sessiz istifa edenler, ait oldukları yerde sınırları belirlediklerini ve baş edemeyecekleri şeyleri üstlenmeyi reddettiklerini iddia etmektedirler (Ford, 2023).

Sessiz istifayı yönetmek için şu tavsiyeler verilebilir (Hare, 2022):

Pazar günü e-postaları yok: Çalışanlarda endişe, stres ve kızgınlık yaratmamak adına Pazar günü e- posta gönderilmemelidir.

Hafta sonu çalışmak yok: Konu çok acil değilse ki nadiren öyledir, çalışanlara hafta sonu boyunca iş verilmemelidir- tabii ki normal çalışma programları bu değilse.

Toplantı sayısı ve süresi kısaltılmalıdır.

İşyerindeki “eğlenceli aktiviteler” sınırlanmalıdır: Eğlenceli saatler geçirmek iyi bir fikirdir ancak birçok çalışan iş dışındaki özel zamanlarında arkadaşlarıyla birlikte mutlu saatler geçirmek istemektedir. Bu nedenle işin bir saati çalışana hediye edilebilir.

Kilometre taşlarına ve işin kalitesine ulaşmaya dayalı hedefler belirlenmelidir.

Takım oluşturma çalışmaları yapılmamalıdır.

Çalışanlar övülmeli ve takdir edilmelidir. Çünkü ücretsizdir.

Zamlar ve ikramiyeler daha sık ve daha özgürce verilmelidir. Bedava değildir ama buna değmektedir.

Sessiz istifa edenler, işten çıkarılmalıdır: Bir noktada, eğer bir çalışan mutsuzsa ya da yeterince iş yapmıyorsa, özellikle takıma olumsuzluk ve uyumsuzluk yayan kişilerle yollarını ayırmanın zamanı gelmiş olabilir. Sessizce istifa etmek, hâlâ %110'unu verip şirkette yükselmek isteyebilecek diğer çalışanları etkileyebilir. İşçiler işlerinde geçmişe göre daha mutlu olma arzusuna ve hakkına sahip olsalar da, işverenleri üzerinde zararlı bir etki yaratma hakları yoktur, özellikle de işveren daha küçük bir işletmeyse.

2. SONUÇ

Sessiz istifa, oldukça popüler olan ve popüleritesini de devam ettirecek gibi görünen bir kavram olarak hayatımızda yer almaktadır. Covid- 19 salgını ile birlikte çalışanlar, yaşamın çok değerli olduğunun ve işe heba edilmemesi gerektiğinin farkına varmışlardır. Bu nedenle işe fazla önem verilmemesi gerektiği düşüncesiyle hareket ederek, sessiz istifaya yönelmişlerdir. Mevcut çalışanlar ile birlikte geleceğin çalışanlarının da Z kuşağı çalışanları olacağı düşünülürse, sessiz istifanın iş yaşamının bir parçası olabileceği ifade edilebilir. Çünkü Z kuşağı, mutluluğu hayatın odak noktası olarak gören, iletişime açık, şeffaflığa önem veren, düşündüğünü rahatlıkla ifade edebilen ve işi hayatın merkezine koyma düşüncesini reddeden bir kuşak olduğundan dolayı iş yaşamında karşılaşacağı olumsuz olan ve onu mutsuz eden her şeye karşı çıkabilecektir. İşte bu

noktada da işini gerçek anlamda bırakmayarak sessiz istifa davranışını sergileyebilecektir. Bu nedenle yöneticiler, çalışanlarını tanımalı ve onların ruh ve düşünce sistemlerinin nasıl işlediğinin bilincinde olmalıdır. Bununla birlikte yöneticiler, çalışanları sessiz istifaya yönelten nedenlere yönelik iyileştirme uygulamaları yapmalı, sessiz istifa belirtilerini iyi gözlemleyerek gerekli tedbirleri alabilmeli ve doğacak olumsuz sonuçlarının önüne geçebilmelidir.

KAYNAKLAR

Arar, T., Çetiner, N., & Yurdakul, G. (2023). Quiet Quitting: Building a Comprehensive Theoretical Framework. *Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 15(28), 122-138.

Caldwell, C., RachidJamali, D., B.Elwin, P., & TheresaAllard-Blaisdell, S. (2023). Quiet Quitting and Reasoned Action. *Business and Management Research*, 12(1), 36-47.

Cerbea, F. If Your Co-Workers Are ‘Quiet Quitting,’ Here’s What That Means. https://medium.com/@Florian_cerbea/if-your-co-workers-are-quiet-quitting-here-s-what-that-means-d527ed732988.

(Erişim tarihi: 01.08.2024)

Çimen, A. İ., & Yılmaz, T. (2023). Sessiz istifa ne kadar sessiz. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 27-33.

Değirmencioglu, E. (2022). Great Resignation * Büyük İstifa. <https://emredegirmencioglu.com/great-resignation-buyuk-istifa/>

(Erişim tarihi: 02.08.2024).

Duran, C. (2023). “Önsöz”. Duran, C.(Ed.) İçinde “*Sessiz İstifa*”, (1. Baskı, V-VII). Türkiye: Eğitim Yayınevi.

Ford, A. (2023). The Truth Behind Quiet Quitting. <https://www.iofficecorp.com/blog/truth-behind-quiet-quitting/>

(Erişim tarihi: 02.08.2024)

Hare, N. (2022). What is Quiet Quitting and How Should Leaders Respond? <https://www.forbes.com/sites/allbusiness/2022/09/01/what-is-quiet-quitting-andhow-should-leaders-respond/?sh=3355776e6de0>.

(Erişim tarihi: 01.08.2024)

Hetler, A. (2022). Quiet quitting explained: Everything you need to know, Techtarget, <https://www.techtarget.com/whatis/feature/Quietquitting-explained-Everything-you-need-to-know>

(Erişim tarihi: 03.08.2024)

Önder, N. (2022). Herkesin konuştuğu sessiz istifa. *Marketing Türkiye*, <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/sessiz-istifa-nedir/>

(Erişim tarihi: 04.08.2024)

Öztürk, E., Arıkan, Ö. U., Ocak, M. (2023). Understanding Quiet Quitting: Triggers, Antecedents, and Consequences. *International Journal of Behavior, Sustainability and Management*, 10(18), 57-79.

Szabó, D. (2023). Quiet quitting. *Világpolitika és a Közgazdaságtan*. Corvinus University of Budapest. <https://doi.org/10.14267/vilpol2023.01.16>

(Erişim tarihi: 05.08.2024)

Yıldız, D. (2023). “Z Kuşağında Tükenmişliğin Ötesi: Sessiz İstifa”, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, (e-ISSN:2587- 2168), Vol:9, Issue:52; pp: 1400-1405.

Yıldız, S., & Özmenekşe, Y. O. (2024). KAÇINILMAZ SON: SESSİZ İSTİFA. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 14-24.

Zenger, J., & Folkman, J. (2022). Quiet Quitting Is About Bad Bosses, Not Bad Employees. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2022/08/quiet-quitting-is-about-bad-bosses-not-bad-employees>

(Erişim tarihi: 05.08.2024)

<https://www.youthall.com/tr/company/ebooks/sessiz-istifa#download>

(Erişim tarihi: 03.08.2024)

ŞEYH GÂLİB'İN HÜSN Ü AŞK MESNEVİSİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET

Rezan AKKUŞ

Mardin Artuklu Üniversitesi

- 0009-0000-4072-5338

ÖZET

Toplumsal cinsiyet yakın tarihte gün yüzüne çıkabilmiş konulardandır. Türk edebiyatında toplumsal cinsiyet kavramı ancak Tanzimat Dönemi ve sonrasındaki eserlere yansiyabilmiştir. Tanzimat sonrası eserlerde kadın-erkek rolleri, kadın-toplum ilişkisi, erkek-toplum ilişkisi toplumsal cinsiyet yönünden farklı bakış açılarıyla işlenmiştir. Ancak Dîvân edebiyatına ait eserlerde bu olgu yok denecek kadar az sayıda incelenmiştir. Bu çalışmada Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk mesnevisi toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmiştir. Çalışma yapılırken belge tarama, karşılaştırma, araştırma ve analiz yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak Hüsn ü Aşk mesnevisinde bazı beyitlerde toplumsal cinsiyet rollerinin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirginleştiği beyitlere rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, toplumsal cinsiyet, kadın, erkek.

GİRİŞ

Cinsiyet kavramı, biyolojik bir unsurdur ve biyolojik bir yapıdan kaynaklıdır. Cinsiyet, kadın ve erkek türünden oluşan demografik bir kategoridir. Toplumsal cinsiyet ise daha çok kültürle ilgilidir, toplumun bireylere yüklediği rollerden ve beklentilerden oluşur (Dökmen, 2022, s. 19-20). Toplumsal cinsiyet olgusu, kadın ve erkeğin farkının sadece biyolojik kaynaklı olmadığını savunur. Biyolojik yapının üstüne sosyokültürel yapının eklendiği belirtilir (Ünalın & Şeşen, 2020, s. 1455). Kadın ve erkeğin kimliğini toplum belirler. Kadın ve erkeğin belirlenen kimliklere uygun davranması beklenir. Erkek kamusal çevre tarafından kadın ise aile içi çevre tarafından şekillenir. Erkeğin güçlü olması, akılcı faaliyetler göstermesi, kadının ise duygusal bir tutum içinde olması beklentisi vardır (Gümüšoğlu, 2008, s. 40).

1.1. Anaerkil ve Ataerkil Toplumlarda Toplumsal Cinsiyet

Taş devrindeki beslenmeyle ilgili yapılan iktisadi araştırmalar neticesinde bu devirde yaşayan toplumların gıda teminini toplayıcılık ve avcılıkla sağladığı görülmüştür. Kadın ve erkeğin fiziki farklılıklarından kaynaklı olarak avcılık görevinin erkek, toplayıcılık görevini ise kadın üstlenmiştir. Kadın toplayıcılık görevini çocukla birlikte yaptığı için çocukla daha fazla vakit geçirmektedir. Erkeğin çocuk üremesindeki belirsizliği, kadının çocuk doğurabilme özelliği karşısında zayıf kalmıştır (Martin, 2023, s. 19-20). Erkeğin üremedeki rolünün belirsizlik kaynağı grup evliliğidir. Grup evliliği koşullarında çocuğun babası belirsiz kalmış sadece annenin kimliği kesin olarak bilinmiştir. Bu nedenlerden dolayı soy anneden devam etmiş ve çocuklar anneye ait görülmüştür (Çelik, 2008, s. 88).

Toplayıcılık rolüyle çocukla daha fazla vakit geçiren anne, doğurganlığı sayesinde toplum içinde erkeğe nazaran daha sağlam bir konuma sahip olmuştur. Gıdanın temininde büyük rol oynayan, yeni neslin yetişmesinde etkili olan taraf kadındır. Ayrıca gıda tedarikinin bu kadar zor olduğu bir çağda kadının bedeninden süt akması ve kendi doğurduğu varlığı bedeninden akan sütle doyurması üstün bir meziyet olarak görülmüştür. Kadının erkek karşısındaki bu üstünlüğü anaerkil toplum yapısını meydana getirmiştir ve bu toplum yapısı çağlar boyunca varlığını sürdürmüştür (Martin, 2023, s. 19-20).

İnsanlığın varlığını sürdürdüğü coğrafyalarda zaman içerisinde oluşan kuraklık neticesinde toplumlar geçinme problemiyle karşılaşmıştır. Tarihi çağlar içerisinde toplumların geçinebilme şartlarının değişikliğe uğramasıyla iktisadi sıkıntılar meydana gelmiştir. Toplumlar, yaşanan iktisadi değişiklikler sonucunda rahat geçinebilecekleri coğrafyalara göç etmiştir. Göç etme eylemi sonrasında milletler arasında tarımsal faaliyetler yönünden verimli, sulak topraklara hâkim olma savaşları hızlanmıştır. İktisadi sebeplerden kaynaklanan savaşlar arttıkça anaerkil toplum yapısı etkisini yitirmiş yerini ataerkil toplum yapısına bırakmıştır. Ataerkil toplum yapısının belirginleşmesiyle birlikte erkek savaşçı yönünden dolayı güçlenmiş, kadın ise daha pasif bir konumda kalmıştır (Arsoy, 2011, s. 8-9).

Ataerkil toplum yapısının etkisiyle beraber erkek ev dışında daha çok zaman geçirir hale gelmiştir. Çünkü erkek evin geçimini sağlamak durumunda olan taraftır. Kadın ise ev içindeki işlerden sorumludur. Ataerkil sistemde kadın ve erkek farklıdır. Erkek, girişken, emir verici yönleriyle ön plana çıkar (Yüksel, 1999, s. 78-79). Kadın ve erkek rolleri durumdan duruma değişkenlik gösterir. Güç, cesaret, yönetebilmek, rekabet yeteneği erkekten beklenen niteliklerdir. İlgili olmak, aile içi ilişkileri düzenlemek, hassas, sevgi ve şefkat dolu olmak ve bağlılık göstermek kadından beklenen niteliklerdir (Altay, 2019, s. 422-423).

Ataerkil sistemin kadın ve erkekten farklı davranış sergilemeleri beklediği bir diğer konu namus meselesidir. Kadının namusuna yönelik herhangi olumsuz bir durum yaşanmaması adına daha çok ev içinde zaman geçirmesi beklenir. Zira kadın ev içinde daha fazla güvende görülür. Erkek, namus ve şerefi korumakla sorumlu tutulur. Erkeğin kaybedeceği bir bekaretinin olmaması ev dışında daha çok vakit geçirmesinde sakınca görülmez. Erkek, kadına göre daha özgürdür (Topçu & Baş, 2018, s. 177). Ataerkil sistemde erkeklerin baskı yoluyla ve dayatarak bazı davranış biçimlerini sergilemeye kadınları zorlamış gibi görünür. Ancak ataerkil sistem yapısının oluşumunun kadının rızası dışında şekillenmesi mümkün değildir (Yavuz, 2015, s. 118).

HÜSN Ü AŞK

Şeyh Gâlib, divanını bitirdikten iki sene sonra Hicri 1197/ Miladi 1782-1783 yılında yirmi altı yaşında Hüsn ü Aşk mesnevisini kaleme almıştır. Hüsn ü Aşk mesnevisi altı ayda tamamlanmıştır, aruzun mef'ülü mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla tertip edilmiştir. 2041 beyitten ve dört tardiyeden meydana gelmektedir. Hüsn (kadın karakter) ve Aşk (erkek karakter) isimli kahramanların aşk hikâyesini konu edinmektedir. Alegorik tarzda yazılmış bir eserdir. Tasavvuftaki olgunlaşma yolculuğu işlenmiştir (Demir, 2021, s. 24).

Şeyh Gâlib, bir mecliste Nâbî'nin Hayrabâd adlı eserine yapılan abartılı övgüleri dinlemiştir. Mecliste bulunan kişiler Hayrabâd gibi ihtişamlı bir mesnevi daha yazılamayacağını iddia etmiştir. Şeyh Gâlib, bu söylemlere karşı çıkmış ve bu iddaaları çürütmek amacıyla Hüsn ü Aşk mesnevisini kaleme almıştır. Hüsn ü Aşk hikâyesinin kahramanlarından Hüsn, mutlak güzelliğin sahibi olan yaratıcıyı; Aşk ise yaratıcıya kavuşmak için çile çeken, mücadele eden dervişi temsil etmektedir. Mollan Cünun ve Suhan karakterleri tasavvuftaki mürşidi; Mekteb-i Edeb olarak adı geçen yer ise tekkedir. Hûşrubâ karakteri de nefsi temsil etmektedir. Mesnevîde tasavvuf terimlerinden oluşan teşhis sanatıyla kişiselleştirilmiş birçok soyut kavram geçmektedir. İsmet, Kalp kalesi, Hayret, Mânâ, Beni Muhabbet kişiselleştirilmiş soyut kavramlardan bazılarıdır (İpekten, 2023, s. 19).

Hüsn ve Aşk karakterleri aynı gün içerisinde Muhabbetoğulları kabilesinde doğan iki çocuktur. Doğan bu iki çocuktan kız olana Hüsn erkek olana aşk adı verilmiştir. Molla Cünun'un hocalık yaptığı Edebiyat Mektebi'nde birbirlerine âşık olmuşlardır. Kabile üyelerinden Hayret isimli şahıs Aşk ile Hüsn'ün görüşmelerine engel olan kişidir. Suhan ise bu iki âşığın haberleşmelerini sağlayan bilge ihtiyardır. İsmet karakteri Hüsn'ün dadısıdır. Hayret karakteri ise Aşk'ın lalasıdır. Çocukluktan beri birbirlerine karşı derin bir muhabbet duyan bu iki çocuk, yetişip büyüdükten sonra birbirlerine kavuşmak istemişlerdir. Molla Cünun ve Lala Gayret'in rehberlik etmesiyle Aşk, Hüsn'ü kendisine istemiştir. Aşkın bu talebini duyan kabile üyeleri onun bu isteğiyle alay etmişlerdir. Kabilenin ileri gelenleri Aşk'ın Hüsn'e kavuşması için çeşitli sınavlardan zorlu aşamalardan geçmesi gerektiği ifade etmişlerdir. Aşk da bu koşulları yerine getirmek için çaba göstermiştir ve en nihayetinde başarılı olup Hüsn'e kavuşmuştur (İpekten, 2023, s. 20-21).

HÜSN Ü AŞK MESNEVİSİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

Efsâne-i ye'se olma mu'tâd

Düşdünse de aşka etme feryâd¹ (Şeyh Gâlib)

“İçi boş umutsuzluk sözleri söylemeyi alışkanlık edinme! Aşka düşdünse de feryat eyleme!” (Doğan, 2020, s. 241).

Bu beyitte Hüsn'ün dadısı İsmet, Hüsn'e âşık olmuşsa bile feryat etmemesi gerektiğini tembihlemektedir. Çünkü divan edebiyatında feryat figan eden aşkını haykıran, çile çeken, sevgisini âşikâr eden taraf erkek karakterlerdir. Divan edebiyatı metinlerinde de ataerkil sistemin yansımalarına rastlanmaktadır. Kadın âşık olsa bile sevgisini içinde yaşaması gerektiği beklentisi vardır. Kadın aşkını apaçık dile getirdiği takdirde toplum tarafından ayıplanacağı korkusu düşünülmektedir.

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

Gâyet hazer et ki ey gül-endâm

Bu nutkunı duymasın leb ü kâm (Şeyh Gâlib)

¹ Çalışmadaki Hüsn ü Aşk mesnevisine ait beyitler, Muhammet Nur Doğan'ın Şeyh Galip Hüsn ü Aşk (Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar) adlı kitabından alınmıştır.

“Ey gül endamlı; aman çok dikkat et, bu sözlerini dudağın ve dilin bile duymasın!” (Doğan, 2020, s. 241).

İsmet, bu beyitte Hüsn’e öğüt vermeye devam etmiştir. İsmet’e göre aşk derdine düşen Hüsn’ün bu durumunu kendinden bile gizlemesi gerekmektedir. Hüsn’ün aşkının ortaya çıkması İsmet tarafından tehlikeli görülmüştür. Bu beyitte de ataerkil toplum yapısının izlerine rastlanmıştır.

Mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün

Efgânını eyleme ziyâde

Nâmûs u hayâyı verme bâda (Şeyh Gâlib)

“Sakın, feryadını böyle yükseltip de namus ve hayâyı yeyle verme!” (Doğan, 2020, s. 241).

İsmet, Hüsn’ün Aşk’a olan sevgisini yüksek sesle ifade etmesi halinde namusuna hâlele geleceğini ima etmiştir. Ataerkil toplum yapısının etkisinin görüldüğü edebi metinlerde erkek karakterler özgürce aşkını ifade edebiliyorken kadın karakterlerin bunu yapması namus kavramıyla bağdaştırılır. Kadının namusunu muhafaza etmesinin elzem olduğu aktarılmıştır.

Mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün

Söz dut kerem ü inâyet eyle

Esrârı deme himâyet eyle (Şeyh Gâlib)

“Lütfen ne olursa olsun sözümü tut; sırrını başkalarına söyleme, kendini koru!” (Doğan, 2020, s. 241).

İsmet bu beyitte nasihatlerinin dinlenmesi, ciddiye alınması ve uygulanması için Hüsn’e dil dökmüştür. Sırrını hiç kimseye paylaşmaması gerektiğini ve kendini kötülöklere karşı ancak bu şekilde koruyabileceğini ifade etmiştir. Ataerkil toplum yapısında kadına yüklenen rollerden bazıları ketum olmak, ağırbaşlılık göstermek ve olumsuz durumlara sabretmektir. İsmet’in de bu beyitte ataerkil toplum yapısının bir gereği olarak Hüsn’ü uyarmaya devam ettiği görülmüştür.

Mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün

Esrârını halka fâş edersin

Havfım bu ki sen telâş edersin (Şeyh Gâlib)

“Sırrını önüne gelene açarsan, korkarım sonra değerini kaybedersin!” (Doğan, 2020, s. 243).

Hüsn’ün dadısı İsmet, bu sırrın saklanması gerekliliğini ısrarla vurgulamaya devam etmiştir. Nasihatlerinin kulak ardı edilip sözünün dinlenmemesi ve sırrın herhangi bir kimseye ifşa edilmesi durumunda Hüsn’ün değerini kaybedeceği korkusu aktarılmıştır. Bu beyitte de ataerkil toplum yapısının kadından beklediği davranış kalıplarının ve bu davranış kalıplarının aksi yönde tutum sergilendiği takdirde karşılaşılabilecek tablonun vehametinden söz edilmiştir.

Mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün

Nâmûs ne şey hayâ ne sözdür

Pervâneye mûmyâ ne sözdür (Şeyh Gâlib)

“Namus ne, hayâ nasıl söz! (Yanmaya can atan) pervaneye merhem ne yakıcı şey!” (Doğan, 2020, s. 245).

Hüsn, bu beyitte dadısı İsmet’e sitem etmiştir. Ben aşk derdine düşmüşüm sen bana namus ve hayâ diye engel çıkarıyorsun, demiştir. İsmet namus ve hayâ değerleriyle Hüsn’ü durdurmaya çalışmıştır. Ataerkil toplum yapısında kadının namusu hususunda olumsuz bir intiba oluşturabilecek her türlü eylemden uzak durması gerektiği düşüncesi vardır. İsmet, bu değer yargılarından kaynaklı Hüsn’ü uyarmak istemiştir. Ancak aşk ateşiyle yanan Hüsn, ateşin etrafındaki pervane gibi yanarken dadısı İsmet’in kendisine bu tür engelleri çıkarmaması yönünde sitemde bulunmuştur.

Mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün

Ben âteşe eylerim tekâpû

Dersin ki yol üzre var korku (Şeyh Gâlib)

“Ben ateşe doğru koşuyorum; sen yol üzerinde korkular var diyorsun!” (Doğan, 2020, s. 245).

Hüsn, bu beyitte de sitemini devam ettirmiştir. Ateşin etrafındaki pervane misali yandığını dile getiren Hüsn, yolundan hiçbir şekilde alıkonulmaması isteğini aktarmıştır. Korku ve sıkıntıların kendisine engel oluşturamayacağına değinmiştir.

Mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün

Gelmez ana da bu kâr mahbûb

Sen tâlib olup ol ola matlûb (Şeyh Gâlib)

“Senin isteyen taraf olman, onun ise istenen taraf olması onun da pek hoşuna gitmez.” (Doğan, 2020, s. 245).

Hüsn’ü bir türlü ikna edemediğini gören İsmet, Hüsn’ün direncini kırabilmek için kendince başka bahaneler bulmaya çalışır. Kendisinin talepkâr Aşk’ın ise talep gören taraf olması erkek onuruna yakıştıramayacak bir durum olduğunu kastetmiştir. Ataerkil toplum yapısının etkili olduğu edebi metinlerde naz eden, işve cilve yapıp aşığı usandıran, peşinden koşturan taraf kadındır. Erkek ise sevgilinin peşinden koşup onun uğruna çeşitli cefalar çekip sevgiliye kavuşmayı arzu eden taraftır.

Mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün

Bir kerre bu söz olursa meşhûr

Rüsvâyılığı dutar mı ma’zûr (Şeyh Gâlib)

“Bu söz bir kere yayılırsa (Aşk) bu rezilliği mazur görür mü?” (Doğan, 2020, s. 247).

İsmet, burada da Hüsn’ü ikna çabalarını sürdürmüştür. Hüsn’ün aşkını duyurması halinde Aşk’ın ona olumsuz bir tutum geliştirebileceğini vurgulamıştır.

Mef’ûlü mefâ’ilün fe’ûlün

Hâhiş-ger isen de bî-zebân ol

Kızgın kerem eyle sen girân ol (Şeyh Gâlib)

“İstekli olsan da dilini tut; sen kızsın, lütfen ağır ol.” (Doğan, 2020, s. 247).

Ataerkil toplum yapısının kadından beklediği roller arasında sükûnet sahibi olup ağır başlı davranmak vardır. İsmet burada Hüsn'den bu rollerin gereğini yapmasını istemiştir. Kadın beğendiği kişi hususunda istekli olsa da ketum olup ağırlığını korumalı düşüncesini dile getirmiştir.

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

Havfım ki duyarsa hazret-i Aşk

Eyler seni tîğ-i gayrete meşk (Şeyh Gâlib)

“Korkarım ki saygıdeğer Aşk bunu duyarsa, seni öfke kılıcına hedef yapar!” (Doğan, 2020, s. 247).

İsmet, Hüsn'ü telkin ve teskin çabalarını burada da sürdürmüştür. Hüsn'ün içinde yaşadığı sevgiyi dışardan duyulacak şekilde yaşadığı takdirde Aşk'ın ona öfke duyabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Hüsn'ün Aşk'ın penceresinden nasıl kötü bir imajda olabileceğinin resmini çizmeye çalışmaktadır. Hüsn'ü ancak Aşk'ın nazarında kötüleşebilme ihtimaline karşı durdurabileceğini düşünmüştür. Burada aşk hikâyesinin kadın karakteri olan Hüsn'ün erkek kahraman olan Aşk'ın kendisine olan ilgisini kaybetmemesi için temkinli olması gerektiği vurgusu yapılmıştır.

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

Dedi ki ölüm ne cândır ey cân

Fevt olmasa ger rızâ-yı cânân (Şeyh Gâlib)

“Dedi ki: “A benim canım (dadıcığım); sevgilinin hoşnutluğunu yitirme tehlikesi olmasa, ölümden daha tatlı ne var!” !” (Doğan, 2020, s. 247).

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

Dil-teng olayım ve mühr-ber-leb

Darılmaya tek o gonca-meşreb (Şeyh Gâlib)

“(Artık bundan sonra) ben gönlümü daraltacak ve ağızıma suskunluk mührü vuracağım... Yeter ki o gonca huylu (sevgili) bana darılmasın!” (Doğan, 2020, s. 247).

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün

Yansın gamına bu cân-ı bî-bâk

Tek gamzesi olmasın zehir-nâk (Şeyh Gâlib)

“Hiçbir şeye aldırış etmeyen bu canım onun derdi ile yansın da; yeter ki onun kızgın bakışı(nın kılıcı) zehir saçmasın!” (Doğan, 2020, s. 249).

Hüsn'ün İsmet'e cevap verdiği bu beyitlerde ataerkil toplum yapısının kadına yüklemiş olduğu rollerin etkisine rastlanmıştır. Kadının içi kan ağlasa bile susması, feryat figan etmemesi, karşılaştığı zorluklara sebat etmesi gerektiği görüşü hâkimdir. Ataerkil sistemde kadının erkeğin rızasını gözetmesi, erkeği memnun etmesi, ikili ilişkilerde fedakâr olması beklentisi vardır. Hüsn'ün Aşk'ın gözünden düşme tehlikesine karşı İsmet'in tüm nasihatlerini dinleyip bu yönde davranacağını belirtmesi, ataerkil sistemdeki kadın rolüne göre davrandığına işaret etmektedir.

3.SONUÇ

Bu çalışmada cinsiyet, toplumsal cinsiyet, anaerkil ile ataerkil sistemlerde toplumsal cinsiyet kavramları üzerinde durulmuştur. Örneklem olarak Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk isimli eseri toplumsal cinsiyet olgusu yönünden ele alınmıştır. Divan edebiyatının en büyük isimlerinden olan Şeyh Gâlib'in mesnevisinde toplumsal cinsiyetin izleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Hüsn ü Aşk mesnevisinden hareketle incelenen örnek beyitlerde hikâyenin kadın karakteri olan Hüsn ile dadısı İsmet arasında gerçekleşen konuşmalar toplumsal cinsiyet bağlamında dikkat çekmiştir. Hüsn ü Aşk mesnevisinde ataerkil sitemin etkisinin ağır bastığı tespit edilmiştir.

Ele alınan örnek beyitlerde Hüsn'ün aşk belasını düştüğü sevgisini içinde tutamadığı aktarılmıştır. İncelenen bu beyitlerde Hüsn'ün dadısı İsmet tarafından kadın olması nedeniyle ısrarcı bir tavırla tekrar tekrar ikaz edildiği görülmüştür. Feryat figan etmek, aşkını özgürce dile getirmek ancak erkek karakter tarafından yapılabilen bir eylem olarak görülmektedir. Kadın karakter olan Hüsn'ün ataerkil toplum yapısının değer yargılarına göre hareket etmediği takdirde toplum tarafından ayıplanacağı hissi verilmiştir. Ataerkil sistemde kadının aşkını açık bir şekilde ifade etmesi aynı zamanda bu sistemin namus olgusuyla da bağdaşmamaktadır. Bu sebeple Hüsn'ün namusunu koruması gerektiği vurgusu dikkat çekmiştir.

Ataerkil sistemin kadına yüklediği roller arasında sır saklamak, ağırbaşlı davranmak vardır. Hüsn'ün dadısı İsmet'in bu yöndeki telkinlerine rastlanılmıştır. Bu sistem yapısında kadın talep gören erkek ise talep eden taraftır. Kadın aynı zamanda erkeği hoşnut kılmalıdır, görüşü hâkimdir. Hüsn'ün Aşk'ın gözünden düşmemesi ve Aşk'ın Hüsn'e öfke duyabilecek eylemlerden uzak durması gerektiği yönündeki telkinlerin ağır bastığı tespit edilmiştir.

Sonuç itibariyle örneklem olarak seçilen bu beyitlerde kadın karakterin daha pasif erkek karakterin ise daha aktif olduğu ve erkeğin rızasının önemli olduğu hissettirilmiştir. Mesnevinin kadın karakteri olan Hüsn'ün ataerkil sistemin kendisinden beklediği rollere uygun hareket ettiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Altay, S. (2019). Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 417-427.

Arsoy, N. (2011). *Türk Masalllarında Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi b.). Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, Ö. (2008). *Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi b.). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, R. (2021). *Güzellik ve Aşkın Şairi Şeyh Galip*. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.

Doğan, M. N. (2020). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.

Dökmen, Z. Y. (2022). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Gümüőođlu, F. (2008). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.
- İpekten, H. (2023). *şeyh Gâlib Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Martin, Ö. S. (2023, Şubat). Anaerkil Yapıdan Ataerkil Topluma Dönüőümde Yazının Rolü. *Belgü*(Special Issue - Early Access), 15-36.
- Topçu, B., & Baş, E. (2018). Sosyolojik Açıdan Namus Kavramına Bakış: Trabzon İli Örneği. *Sosyoloji Dergisi*(38), 173-196.
- Ünalın, D., & şeşen, E. (2020). Anneler Günü ve Babalar Günü Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet İnşası. *Electronic Turkish Studies*, 15(2), 1453-1481.
- Yavuz, ő. (2015). Ataerkil egemen erkeklik değerlerinin üretiminde kadınların rolü: bir “erkek şehri” Trabzon örneği. *Fe Dergisi*, 7(1), 116-130.
- Yüksel, A. (1999). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiyedeki Toplumsal Cinsiyet Kalıplarının Televizyon Dizilerindeki Yansımaları. *Kurgu Dergisi*(16), 67-81.

TOCQUEVILLE’NİN AMERİKA’DAKİ KAMU YÖNETİMİ DÜZENİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. ARMAĞAN ÖZTÜRK

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Artvin/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8711-3195>

ÖZET

Tocqueville’nin kamu yönetimiyle ilgili tezlerinin ağırlık noktası merkeziyetçilik eleştirisidir. Merkeziyetçiliği siyasi ve idari olmak üzere iki başlıkta inceleyen düşünür siyasi merkeziyetçiliği gerekli, idari merkeziyetçiliği ise tehlikeli görür. Toplumların siyaseten tek bir merkezinin olması içeride büyük işlerin başarılması, dışarıda da başka uluslarla rekabet bakımından gereklidir. Ancak yereldeki işlerin de merkezden atanan memurlarla yürütülmesi hem demokrasiye hem de liyakate zarar verir. Yerel sorunlar yereldeki toplumsal ve bürokratik birikimle yerelde çözülmelidir.

Amerikan kamu örgütlenmesinin en alt basamağı komünlerdir. Toplumun kendi kendisini yönetme biçimi olarak ortaya çıkan komünler pek çok kamu hizmetini yerine getirir. Komün örgütlenmesinin üstünde federe devletler, en tepede ise başkan ve meclisten oluşan federal yapı bulunur. Tocqueville’ye göre Amerikan modelinin en büyük dezavantajı fazlasıyla karmaşık olmasıdır. Ayrıca yasa yapma yetkisi yoksullarda olduğu için yasama organı kanunlar aracılığıyla sürekli bir şekilde genişlemektedir. Kamunun bütçe ve personel sayılarındaki artış aşırı yasama faaliyetinin sonucudur. Başkan ise çok fazla yetki ve imtiyazı olan ama yetkilerini kullanma fırsatı az olan bir siyasi aktördür. Hapis ve kefalete dayanan Amerikan yargı sistemi basitliği nedeniyle muhatabı olan yurttaşlara öngörü sağlar. Ancak ceza hukukunun işleme biçimi fazlasıyla sınıfsaldır. Zenginler yargı icraatları aracılığıyla korunur. Yargıçlar aristokratik eğilimler gösterir.

Anahtar Kelimeler: Tocqueville, Kamu Yönetimi, Adem-i Merkeziyetçilik, Demokrasi, Özgürlük.

TOCQUEVILLE'S VIEWS ON PUBLIC ADMINISTRATION IN AMERICA

ABSTRACT

The focus of Tocqueville's theses on public administration is the critique of centralization. Examining centralization under two headings, political and administrative, Tocqueville sees political centralization as necessary but administrative centralization as perilous. It is necessary for societies to have a single political center to achieve great tasks domestically and to compete with other nations externally. However, local affairs being managed by officials appointed from the center harms both democracy and meritocracy. Local problems should be resolved through

local social and bureaucratic accumulation, and the urgency of this warning against administrative centralization cannot be overstated.

The lowest tier of American public organization is the communes. Emerging as a form of self-governance by society, communes perform many public services. Above the commune organization are the federated states, and at the top is the federal structure consisting of the president and the Congress. According to Tocqueville, the greatest disadvantage of the American model is its excessive complexity. Additionally, because people hold the authority to legislate with low incomes, the legislative body continuously expands through laws. The increase in public budget and personnel numbers results from excessive legislative activity. The president, while having many powers and privileges, has limited opportunities to exercise these powers. Based on imprisonment and bail, the American judicial system provides predictability to the citizens due to its simplicity. However, the functioning of criminal law is highly class-based. The rich are protected through judicial actions, and judges exhibit aristocratic tendencies.

Keywords: Tocqueville, Public Administration, Decentralization, Democracy, Liberty

1. GİRİŞ

Tocqueville'nin düşünceleri bireyciliğin muhafazakar eleştirisi bakımından önemli bir başvuru kaynağıdır. Yazar Amerikan toplumunu demokrat ve liberal kılan özellikleri tartışmaya açar. Fransa özelinde Avrupa'daki sorunları Amerika'yla kıyaslayarak analiz eder (Aron, 2014: 166; Beneton, 1995: 29). Ortaya konulan analiz çerçevesi geniş bir siyasal düşünceler havuzundan beslenmiştir. Bu bağlamda onda aynı anda cumhuriyetçilik, liberalizm ve aristokrasiden izler vardır. Ayrıca bu akımları birleştirme biçimi dönemin koşulları da dikkate alındığında fazlasıyla muhafazakar yönelime yakındır.

Bu çalışmanın sorunsalını da ifade edercesine düşünürün Amerikan kamu yönetimiyle ilgili temel savı adem-i merkeziyetçi yapının çoğunluğun tiranlığına karşı esaslı önlemlerden biri olduğu üzerinedir. Şüphesiz ki tüm demokrasiler gibi Amerikan demokrasisi de merkeziyetçi bir despotluğa evrilme eğilimindedir. Ama yine de, biraz da dış düşmanın yokluğu ve aristokrasinin yokluğu gibi özel/rastlantısal durumun da etkisiyle Amerika'daki mevcut devlet aygıtını Avrupa'daki alternatiflerine göre daha özgürlükçüdür.

2. TOCQUEVILLE'NİN SİYASET FELSEFESİ

Tocqueville'nin siyaset felsefesi aristokrasi ve burjuvazi arasındaki çelişkiyi yeniden formüle eder. Ona göre modern siyasi toplumun temeli eşitliktir. Aynı zamanda demokrasi de motive edici gücü olan eşitlik insanları birbirinden uzaklaştırır. Herkesin yalnızca kendisiyle meşgul olmasına izin veren eşitlikçi toplum yurttaş çoğunluk etkisi karşısında savunmasız

birakır. Ortak kanaati bireye dayatan kitle toplumu ve kitle toplumunun baskıcı kolektif öznesi olarak kamuoyu özgürlükleri tehdit eder (Tocqueville, 2016: 30-1, 42, 47).

Tocqueville'nin formüle ettiği tez kitle demokrasilerinde bir eşitlik-özgürlük gerilimi olduğu şeklindedir. Eşitliğin özgürlükle, daha doğrusu siyaset felsefesinin temel kavramlarının birbirleriyle çeliştiği argümanı daha sonra Isaiah Berlin tarafından mükemmeliyetçilik karşıtı politik epistemolojinin inşasında kullanılmıştır. Tabii bu değerlendirme tarzının eşitlik karşıtı liberal-muhafazakar kesimlerce fazlasıyla işlendiği, bir anlamda gündelik siyasetin diline tercüme edildiği söylenebilir. Tartışma bakımından Tocqueville'yi özgün kılan şey ise kitle demokrasisinin emekleme döneminde olduğu bir konjonktürde ve Avrupa'ya göre pek çok açıdan daha az modern olan Amerika örneğine dayanarak çoğunluğun tiranlığı sorunsalını teorik bir çerçeveye oturtmasındaki başarıdan kaynaklanır. Materyalist bireyciliğe karşı çıkan Tocqueville siyasi modernliğin yıkıcı sonuçlarıyla yüzleşir. Bu nedenle Tocqueville düşüncesinde en az Marx kadar keskin bir modernite eleştirisi vardır (Nisbet, 2007: 114-5; Lloyd, 1995: 36-7).

Eşitlik Tocqueville düşüncesinin temel kavramıdır. Demokratik toplumun itici gücü olan eşitlik aristokratik ayrıcalıkların kalkması ve fırsat eşitliği gibi bir anlama gelir. Eşitliği karşı konulmaz bir sosyolojik güç olarak tanımlayan Tocqueville, eşitlikçi dönüşümdeki aşırılığın siyasal yabancılaşma ve despotizme yol açtığı kanaatindedir. Eşitlikle despotizm arasındaki bağlantı yatay iktidar algısından kaynaklanır. Eşitlik benzerliği ön plana çıkarır. İnsanlar benzerlerini daha rahat eleştirir. Bu durum da uzun erimde güven ilişkisini azaltır. Ayrıca eşitlikçi bir düzende insanlar üst otoritenin güçlenmesinden komşularının güçlenmesi kadar rahatsızlık duymazlar. Sonuç olarak rahatlıkla denilebilir ki, yurttaşların eşitliği onları otoritenin baskısı karşısında savunmasız bırakır (Tocqueville, 1994: 20, 33, 103, 128-9, 256-7; Tocqueville, 2016: 35-9; Schmidt, 2002: 86-7).

Tocqueville'nin ortaya koyduğu çerçeve demokratik toplumlar için uyarı niteliğindedir. Onun bakış açısına göre eşitlikte aşırıya gitmek özgürlüklere zarar verir ve merkeziyetçiliği artırır. Eşitlik ve özgürlüğün aynı anda olabilmesi demokrasinin sınırlanmasına bağlıdır. Eşitlikten tümüyle vazgeçmeyi önermez. Çünkü eşitlik kendi kendine yönetme isteğini güçlendirir. Demokrasiyi eşitlikle özdeşleştiren bu bakış açısı için tek makul yol hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı gibi liberal ilkeleri savunmak, ayrıca çoğunluğun tiranlığına karşı sosyolojik bir zeminde iş gören sivil kurum ve işlevleri önemsemektir.

Tocqueville aristokrasiyle adem-i merkeziyetçilik ve demokrasiyle merkeziyetçilik arasında bağlantı kurar. Demokratik toplumlarda merkeziyetçilik ve çoğunluk baskısı karşı konulmaz güçler olarak işlemektedir (Yetiş, 2008: 75-80; Yetiş, 2014: 190). Din ile özgürlük arasında bir çatışma görmez Tocqueville. Hatta Amerikan demokrasinin temelini geleneksel dindarla modern yurttaşlar arasındaki seküler uzlaşma olduğunu düşünür. Sekülerizm ve püritenizm dinin demokrasi içinde uyumlu bir unsur olarak iş görmesini kolaylaştırmıştır. Kiliseyle kavga eden Fransız tipi laikliğe karşı dinsel pratikleri sivil özgürlükler içinde değerlendiren sekülerizm ılımlı din-devlet ilişkisinin anahtarıdır. Ayrıca devlete şüpheyile bakan, bu nedenle siyasi iktidar talebi olmayan püriten ruh demokratik mayalanmayı bir hayli kolaylaştırmıştır (Çağla, 2006: 46; Touraine, 2000: 126-8; Kahan, 2010: 25; Ossewaarde, 2004: 11; Tocqueville, 2015: 75,

434-9). Tocqueville'nin din kurumunun demokrasi içindeki yerini tartışmaya açması demokrasi teorisi bakımından önemlidir. Fransa örneğinde kristalize olduğu üzere dine karşı laik siyasetin demokrasiyi istikrarsızlaştığı açıktır. Ancak Tocqueville'nin Amerika'ya özgü iyimser yorumunda yine de boşluklar vardır. Mesela düşünür sekülerizmin mi dini demokrasi içinde tuttuğunu, yoksa püriten din yorumunun mu sekülerizm üzerinden kolaylaştırıcı bir etki yarattığını ayrıntılı bir şekilde açıklamaz. Eğer sekülerizm yumuşak bir din siyasetine yol açıyorsa laiklik yerine sekülerizm önermek gayet makuldür. Ancak püriten din anlayışı siyasete mesafeli olduğu için seküler çözüm kendiliğinden bir şekilde ön plana çıkıyorsa bu sonucu başka toplumlar için önermek hiç de o kadar kolay değildir. Dinin siyasi iktidar iddiasından vazgeçip gündelik hayata çekilmediği dinsel cemaat örneklerinde seküler siyaseti hayata geçirmek ve dini demokratik yapıya bu yolla eklemek imkansızdır.

Çoğunluğun tiranlığı karşısında düşünürün üzerinde durduğu bir diğer mesele sivil toplumdur. Devrim öncesi dönemde aristokrasinin üstlendiği rolü modern demokrasilerde sivil toplum karşılar. Kurum ve kurallar despotizm tehlikesini frenler. Bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu sivil birlikler halk ile iktidar arasında ara kurum vazifesi görür. Demokrasinin istikrarı ve özgürlüğün kurumsallaşması için güçlü bir sivil toplum elzemdir (Aron, 2014: 172-3; Dahl, 1993: 212; Maletz, 2005: 2; Tocqueville, 2015: 44-5). Bu noktada bir eleştiri dile getirilebilir. Düşünür aristokrasinin tampon kurum vazifesinin demokratik toplumlarda sivil toplum tarafından üstlenilmesini doğru bulur. Ancak Hegel'den itibaren epey sayıda düşünür gerek teorik çıkarımlar yoluyla gerekse gözlemlere dayanarak sivil toplumun kendi kendini yok eden bir özgürlük anlayışına sahip olduğunu, devletin desteği olmaksızın varlığını koruyamayacağını iddia etmiştir. Dahası bu iddiadan bağımsız olarak modern demokratik toplumların kendi özgün gelişimleri içinde geldikleri yer sivil özgürlük tezinin karşıtı bir noktadadır. Sivil toplum zamanla içe doğru çökmüş, kamusal hayat özel alan lehine terk edilmiştir.

3. TOCQUEVILLE'NİN KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNE TEZLERİ

Düşünürün Amerikan kamu ve devlet düzeniyle ilgili analizinde ilk durak komün örgütlemesidir. Komün özgürlüğünü Amerikan cumhuriyetçiliğin temeli ve toplumun başlıca varoluş biçimidir (Tocqueville, 2015: 85-7). Amerikan toplumu devlette önce komün üzerinden örgütlenir. Komünü ilçe, ilçeleri eyalet takip eder. En son durak ise federal devlettir. Komünler kendilerini ilgilendiren konularda bağımsız yapılar olduğu için halk egemenliği dolaysız bir şekilde komünde hayat bulur. Bu yapı Avrupa'nın, daha doğrusu merkeziyetçi Fransa'nın tam tersidir. Avrupa'da örgütlenme yukarıdan aşağıya doğrudur. Merkez komüne memur atar. Amerika'da ise aşağıdan yukarıya doğru bir devlet siyaseti kamu yönetiminin merkezinde yer alır (Tocqueville, 2015: 112-9).

Tocqueville komünlere yaptığı vurgudan sonra merkezileşme tartışması açar. Yaptığı ayırım önemli ve dikkate değerdir. Ona göre ulusun tamamını ilgilendiren meselelerin tek bir merkezde ele alınması siyasi merkeziyetçiliktir. Siyasi merkeziyetçilik toplumsal bütünlüğün

korunması, büyük işler başarılması ve bağımsızlık için elzemdir. Ancak kamu yönetimi pratiklerinin büyük bir kısmı ulusun belli bir kısmını ilgilendirir veya belli konulara özgüdür. Eğer bu noktada da tek bir merkez ön plana çıkarsa idari merkeziyetçilik devreye girer. Siyasi merkeziyetçilik ne kadar yararlıysa idari merkeziyetçilik ise o kadar sorunludur. Olağanüstü dönemler hariç idari merkeziyetçilikten kaçınılmalı, Amerika örneğinde kristalize olduğu üzere siyasi merkeziyetçilik devletin şekillenmesi noktasında yeterli görünmelidir (Tocqueville, 2015: 144-159).

Tocqueville'nin idari merkeziyetçilikle siyasi merkeziyetçilik arasında yaptığı ayırım ve ilkinde karşı çıkarken ikincisini desteklemesi bazı açılardan oldukça önemlidir. Düşünür bu ayırımla kısaca şunu hedefler: Yasamanın ulusal ve teklifine karşı, yasaların uygulama biçimi yerel olmalıdır. Adem-i merkeziyetçilik katılımı artırarak siyasal yabancılaşmaya karşı alternatif bir siyasal iklim yaratır. Ayrıca yetkilerin yerele devredildiği bir yapıda yerel birimler ara formlar gibi davranabilir. Bu durum da özgürlükleri koruyan ve despotizmi sınırlayan bir yönetsel model olarak kurgulanabilir (Wolin, 2001: 261-2; Marini, 1991: 257-265; Yetiş, 2006: 280-2).

Tocqueville merkezileşmenin yapma değil de engelleme konusunda iyi olduğu, hızlanma, yenilenme, yaratıcılık gibi ihtiyaçlar bakımından yerel unsurlara tanınan inisiyatif yararlı sonuçlar doğuracağı konusunda ısrarcıdır. Bu yorum da belli bir haklılık payı olmakla beraber yerel işlerle ulusun tamamını ilgilendiren işleri birbirinden tümüyle ayırt etmenin imkansız olduğu açıkça ortadadır. Küresel modernlik koşullarının getirdiği benzerlik nedeniyle kelimenin özgün anlamıyla yerel diye bir ayrı kategori kaldığı bile şüphelidir. Belki de bu nedenle hemen bütün modern ülkelerde merkez güçlerin yerel üzerindeki kontrolleri artmış ve merkezi devlet aygıtı ciddi ölçüde büyümüştür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tocqueville'nin temel tespiti demokratik toplumlardaki bireyselleşme eğiliminin yabancılaşmayla birleşerek demokratik özgürlükler aleyhine sonuç doğurduğu şeklindedir (Ossewaarde, 2004: 45). Ayrıca demokrasinin çok kolay bir şekilde despotizme kayabileceği, bireyciliğin ise özgürlük kaybını görmemizi engelleyecek şekilde genel bir yanılsama haline yol açtığı savını da kitle toplumu tartışmaları bakımından önemsemek gerekir. Ancak bu değerlendirme düzeyi ve adem-i merkeziyetçilik başta olmak üzere çoğunluğun tiranlığına karşı geliştirilen önlemlerin geçerliliği yine de sorunludur. Çünkü Tocqueville fazlasıyla üst yapısal açıklamalar yapmaktadır. Bireyselleşme, yabancılaşma ve merkezileşme arasında kurulan bağlantının kapitalist birikim modeliyle olan ilişkisi sorgulanmaz (Mitchell, 2002: 276). Yine bu bağlamda demokrasi kavramını uygarlıkla eş anlamlı bir şekilde kullanması ve siyaseti tek başına sonuç doğuran bir üst belirlenim alanı olarak görmesi sorunludur. Dahası hükümetle yönetim, siyasi merkeziyetçilikle idari merkeziyetçilik arasında yapılan ayrımlar da teorik açıdan tartışmalıdır. Gündelik kamu eylemleri bakımından ise bu ayrımlara dayanarak bir genel çerçeve çizmek oldukça zordur.

Benzer bir yakınma konusu merkeziyetçiliğin demokrasi karşıtlığına yaptığı katkı bakımından da söz konusu edilebilir. Demokratik ülkeler de, antidemokratik rejimlerde de merkeziyetçilik düzeyi oldukça yüksektir. Federal devletler dahil olmak üzere pek çok modern demokraside merkezi iktidar yerel aleyhine güçlenmektedir. Merkezileşmenin demokrasiden ayrı bir seyir izlediği modern zamanlarda bu iki eğilim veya kurumu birbirleriyle ilişkili görmek tutarlı bir bakış açısını yansıtmayacaktır. Eşitliğin özgürlük aleyhine sonuç doğurduğu tezinin ise aristokratik bir ön yargı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Eşitlikçi mücadeleler yurttaşların özgürlük düzeylerini geliştiren tarihsel olgulara karşılık gelir. Ayrıca eşitlik mücadelesi bitmiş bir süreci ifade etmez. Eşitlik tıpkı eşitsizlik gibi kendini yeniden üretmekte, bireyin özgürlüğü ise eşitsizlikçi toplum içerisinde istikrar kazanmaya çabalamaktadır.

KAYNAKÇA

Aron, R., *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev: Korkmaz Alemdar, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2014.

Beneton, P., *Toplumsal Sınıflar*, Çev: Hüsni Dilli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Çağla, C., *Tocqueville ve Özgürlük*, İstanbul: Belge Yayınları, 2006.

Dahl, R. A., *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev: Levent Köker, Ankara: Yetkin Yayınları, 1993.

Llyod, M., In Tocqueville's Shadow: Hannah Arendt's Liberal Republicanism, *The Review of Politics*, 57 (1), 1995, 31-58.

Kahan, A. S., *Alexis De Tocqueville: Major Conservative and Libertarian Thinkers*, New York: The Continuum International Publishing Group Ltd, 2010.

Maletz, D. J., Tocqueville on Mores and the Preservation of Republic, *American Journal of Political Science*, 49 (1), 2005, 1-15.

Manfred G. S., *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, Çev: M. Emin Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları, 2002.

Marini, J., Centralized Administration and the 'New Despotism, ed. Ken Masugi, *Interpreting Tocqueville's Democracy in America*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 1991, 255-86.

Mitchell, H., *America after Tocqueville: Democracy against Difference*, New York: Cambridge University Press, 2002.

Nisbet, R., *Muhafazakarlık: Düş ve Gerçek*, Çev: M. F. Serenli-K. Bülbül, Ankara: Kadim Yayınları, 2007.

Ossewaarde, M. R. R., *Tocqueville's Moral and Political Thought: New Liberalism*, London: Routledge Press, 2004.

Tocqueville, A., *Amerika'da Demokrasi*, Çev: İhsan Sezal ve Fatoş Dilber, Ankara: Yetkin Yayınları, 1994.

Tocqueville, A., *Amerika'da Demokrasi I*, Çev: Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.

Touraine, A., *Demokrasi Nedir?*, Çev: Olcay Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Wolin, S., *Tocqueville Between Two Worlds: The Making of a Political Theoretical Life*, Princeton: Princeton University Press, 2001.

Yetiş, M., Tocqueville ve Merkezîyetçilik Sorunu, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61 (3), 2006, 279-308.

Yetiş, M., Tocqueville'nin Eski Rejimi ve Kuramsal Bağlam, *Mülkiye* 29 (247), 2008, 71-86.

Yetiş, M., Eşitlik Koşullarında Merkezîleşme, Özgürlük ve Despotizm: Tocqueville Üzerine Bir İnceleme, *Mülkiye* 29 (249), 2014, 189-204.

GÖÇÜN ÇOK BOYUTLU ANALİZİ VE DEVLET KURUMLARIN ENTEGRASYON¹

SÜRECİNE KATKISI

Dr. Seda Gözde TOKATLI¹

Doç. Dr. Dilek Sürekçi YAMAÇLI²

Dr. Çağatay TUNÇSİPER³

¹ İzmir Demokrasi Üniversitesi, , [0000-0002-1880-1338](https://www.izmirdemokrasi.edu.tr)

² İzmir Demokrasi Üniversitesi, [0000-0002-8224-1144](https://www.izmirdemokrasi.edu.tr).

³ Centrade Fulfillment Services, [0000-0002-0445-3686](https://www.centrade.com)

ÖZET

Uluslararası göç, çok sayıda ulus devlet içindeki iki veya daha çok konumun yanı sıra, hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, çok boyutlu siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel ve demografik bir süreçtir. Göçün nedenleri ve sonuçları kadar, göçün en temel öznesi olan göçmenlerin içinde yaşadıkları toplumlar için ne gibi sonuçlar doğurabileceği ve gittikleri toplumların nasıl bir parçası olabileceği konusu büyük önem taşımaktadır. Göçmenler, kendi kültürlerini başka ülkelere taşıırken aynı zamanda buldukları ülkenin kültürlerine de her geçen gün uyum sağlamak adına sosyo-kültürel ve ekonomik altyapı inşa etmektedir. Göçmenlerin göç ettikleri ülkedeki yerleşik toplumun kültürüne, değerlerine ve alışkanlıklarına uyum sağlamaları önemlidir. Sosyal uyum süreci içerisinde hem baskın ülkenin hem de göçmenlerin birbirlerine yönelik birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Bu kapsamda, göçmenler baskın ülkenin kimliği ile entegrasyon sağladığı zaman asimilasyon süreci daha hızlı olarak gerçekleşmektedir. Kültürel entegrasyon, göçmenlerin kendi kültürünü kaybetmeden ama aynı zamanda göç ettikleri ülkenin kimliğini de reddetmeden yeni kültürel değerleri kazanma ve uyum sağlama sürecini ifade etmektedir. Göçmenlerin göç ettikleri ülke ile sadece duygusal olarak bir bağ kurmasının yanında kültürleşme, aidiyet oluşturma, asimile olabilmesi ve kültürleşmesi için devlet destekli uygulamaların önemli bir işlevi bulunmaktadır. Devlet destekli kurumların yanında sivil toplum kuruluşları da göçmenlerin yeni mekâna uyum sağlamaları konusunda önemli bir işlevi bulunmaktadır. Uyum süreci içerisinde karşılıklı diyalog kültürünün geliştirilmesi, devlet ile toplum arasında yakın bağın kurulması ve sorunlara yönelik çözüm önerilerinin üretebilmesi uyum sürecine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Her iki toplumun uyum sürecinde, devletin tüm kurumları, sivil toplum kuruluşları ve diğer yardım kuruluşları aktif bir rol oynamaktadır. Uluslararası göçün baskın toplumu üzerindeki etkisini en aza indirmek ve göçmenlerin yeni göç ettikleri bölgeye daha kolay uyum sağlayabilmeleri için devlet toplum ilişkisi önemlidir. Göçmenlerin göç ettikleri ülke içerisindeki uyumun kolaylaşması devlet tarafından sağlanan destekler incelenirken, kurumlar tarafından sağlanan benzer örneklerine yer verilecek ve karşılaştırmalı analiz yapılacaktır. Bu çalışmada, nitel araştırma tekniklerine yer verilirken, tümevarımsal yaklaşım ön plana çıkartılacaktır.

¹ Bu çalışma, İzmir Demokrasi Üniversitesinde yürürlükte olan Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Entegrasyon, Devlet

Giriş

Günümüzde göç, uluslararası örgütleri, sivil toplum kuruluşlarını, devlet organizasyon yapısını, yerel yönetimleri ilgilendiren önemli bir mesele haline gelmiştir. Göç ve devletin rolü, karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. Göç, bireylerin ya da grupların yaşadıkları yerden başka bir yere taşınmasını ifade eder ve bu süreç devletlerin çeşitli alanlarda rol oynamasını gerektirmektedir. Devletler özellikle politika ve yasa düzenlemeleri ile göçmenlerin kabulünü, ülke içerisinde tanınan hakları ve göç eden kişilerin entegrasyon sürecine yönelik yasa ve politikaların üretilmesinden sorumludur. Göç entegrasyon kavramı ile yakından ilişki halindedir. Göç eden kişilerin ev sahibi ülke ile olan uyumu ülke içerisindeki düzenin devamlılığına, toplumsal arasındaki karşılıklı iletişimin sürekliliğine ve farklı kimliklere tanınan hakların saygınlığına hizmet etmektedir. Göçmenlerin yeni toplumlara uyum sağlamasına yönelik çeşitli imtiyazlar ve sosyal hak/hizmetler tanınmaktadır. Bu kapsamda, devlet, sivil toplum örgütleri, devlet dışı kuruluşlar veya gönüllü örgütler tarafından çeşitli hizmet ve danışmanlıklar yer almaktadır. Entegrasyon sürecinin başarılı bir şekilde sağlanması için iki tarafında büyük ölçüde özveri göstermesi gerekmektedir. Göç hem kaynak ülke hem de baskın (misafir) ülke için çeşitli sorunlara yol açabildiğinden dolayı yönetilmeye muhtaç bir olgudur. Marshall'a göre ise göç, bireylerin ya da grupların siyasal sınırların ötesine ve yeni yerleşim birimlerine doğru, farklı toplumlarla iç içe olacak şekilde kalıcı hareketlerini vurgulamaktadır (Marshall, 1999: 685).

Göçmenlerin ev sahibi ülke içerisindeki entegrasyon sürecini ele alan bu çalışma özellikle devletin entegrasyon sürecine olan katkısı veya oynadığı rolü ön plana çıkartmayı amaçlamaktadır. Ev sahibi ülke içerisindeki düzenin devamlılığı, göçmenlerin ülke içerisindeki uyumu veya kültürlerarasında farklılıkların bütünleşmesi devlet kurumları tarafından uygulanan hizmet ve politikalar ile işlevlik kazanmaktadır. Bu çerçevede, devletler, göçmenlerin ekonomiye katkılarını değerlendirir ve bu katkıları en üst düzeye çıkarmaya çalışır. Bu çalışma kapsamında, Türkiye örneği özelinde göçmenlere ve ya yabancılara yönelik sağlanan imkan ve ya entegrasyon uygulamalarına yer verilecektir.

Göçmenlerin Ev Sahibi Ülke ile Olan Entegrasyon Süreci

Entegrasyona terimi Latince ‘‘integer’’ kelimesinden türemekte ve ‘‘el değmemiş, bütün, tam’’ anlamına gelmektedir. ‘‘Integrare’’ kökü ise kusursuz hale getirme, iyileştirme, tamamlama anlamına gelirken, ‘‘integralis’’ kelimesi bir bütün olan ‘‘integratio’’ kavramından hareketle bir bütünü eski haline getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Hillman, 2007: 383). Entegre olmak göç eden kişiler veya göçmenler gittikleri yeni ülkenin kültürüne, örf veya adetlerine, yaşam biçimlerine uyum sağlamalarının yanında kendi kültür, etnik veya ideolojilerini de korumak ve aynı zamanda devam ettirmek anlamına gelmektedir.

Çok kültürlülük kavramı, hem göçmenlerin azınlık haklarının korunmasını ve sahip olunan bu kültürel farklılıklara toplumsal yapıda eşit bir yer bulmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, devletler kendi yurttaşlarının kimliklerini korurken, aynı zamanda göçmenlerin kimlikleri baskı altına almaktan kaçınacaktır. (Kakışım, 2018: s. 63) Entegrasyon hem kaynak ülkenin hem de ev sahibi ülkenin kültür ve değerlerinin bütünlük içine yaşamasını ifade etmektedir. Entegrasyon kavramının tersi olarak tanımlanan dışlanma ise toplum içindeki herhangi bir grupla bütünleşmeyi reddetmek, göçmenleri görmezden gelmek ya da bu grup mensuplarını toplum dâhilinde belirli hak ve imtiyazlardan mahrum bırakmak ise olarak tarif edilmektedir. Hakim kültür eğer diğer kültürü etkisi altına alma yönünde eğilim içerisine giriyor göçmen baskın ülkenin kültürüne maruz kalıyorsa asimilasyon olgusu gerçekleşmektedir. Asimilasyon, ‘‘içine almak’’, özümlemek, özümsemek’’ tanımlarından yola çıkılmaktadır. Bu kavram, özümsetmek gibi durumları ifade etmek için psikoloji ve sosyoloji alanlarına da aktarılmıştır (Haksever, 2014:26). Göçmenlerin içinde buldukları toplumda yaşadıkları sorunlar ve buldukları ülkeyle bütünleşmeleri noktasında yapılan çalışmalarda, en başta göçmenlerin parçası oldukları topluma uyum sağlamaları anlamına gelen adaptasyon kavramı kullanılmıştır. Devletler ülkenin istikrar ve güvenliği için asimilasyoncu politikalara ağırlık vermeye başlar ve tek tipleştirme düşüncesi ile hareket ederek homojen bir toplum yaratmayı amaçlamaktadır. (Gülboy, 2015: s. 57). Asimilasyon, baskın bir topluluğun, göç eden topluluğu veya başka etnik grubu kendi iç yapısında eritmesi ve zamanla kendisine benzeterek sistem içerisine kolayca uyum sağlayabilmektir. Göçmenler aksine kendi kimliklerini daha fazla önemseyip baskın ülkenin kültürü ile ilişki kurmayı reddettiği zaman asimile olmaları zorlaşmaktadır bu durum ise ayrışmayı göstermektedir.

Entegrasyon farklı değerlerin aslında ortak noktada buluşması ve toplum içerisinde farklılıkların hoşgörü ile karşılanması anlamında gelmektedir. Göç sürecinde devlet kurumlarının entegrasyonu hem göçmenlerin hem de yerel toplumların bu süreçten olumlu

şekilde etkilenmesini sağlamak amacıyla kritik bir rol oynamaktadır. Entegrasyonun başarılı bir şekilde gerçekleşmesinde devlet kurumları önemli bir rol oynamaktadır.

Devlet- Göç İlişkisi: Devletlerin Entegrasyon Süresine Katkıları

Göçmenleri göç etmeye zorlayan ya da başka bir ülkede yaşama arzusu içerisinde bulunmasına yol açan neden ise devlet kavramıdır. Göç hareketliliğinin hem nedeni hem de sonucu olan devlet kavramı bu çalışma da detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Göçü itici faktörler kapsamında değerlendirdiğimizde, bir devletin gerekli olan yaşam standartlarını ve ya temel ihtiyaçlarını sağlayamaması sonucunda göçmenler yer değiştirme isteğinde bulunmaktadır. Örneğin, 1990'lı yılların sonlarına doğru yapılan bir araştırmaya göre, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kırsal kesiminde yaşayan halka göç olaylarının sebebi sorulduğunda; % 33,9'u terör örgütünü, % 24,4'ü devletin politikalarını, % 10,9'u köy korucularının baskısını, % 0,4'ü ise hem örgütü hem de devleti göçü başlatan faktörler olarak görmektedir. Türkiye'de güvenlik nedeniyle 1986-2005 yılları arasında iç göç hareketlerinde yapılan göçlerin çoğu kırsaldan olmaktadır (Yılmaz,2022:10).Devletlerin kendi vatandaşlarının can veya mal güvenliğini koruyamaması, özgürlüklerine yönelik çeşitli kısıtlamalar getirmesi veya kendi değerlerini dayatma yoluna gitmesi dayatmacı politikalar kapsamında ele alınmaktadır. Devletler göçün itici sebepleri arasında yer alan siyasi baskılar, güvensiz ortam, otoriter yapılaşma veya toplumsal kısıtlamalara yol açabilmektedir. Devletler her ne kadar göçün çekici sebepleri arasında yer alsada aynı zaman da itici sebepler kapsamında da ele alınması gerekmektedir.

Göçü çekici nedenleri kapsamında ele aldığımızda devletler, göçmen akışını düzenlemek, uluslararası işbirliğinin sağlanması, sosyal hizmetlerin sunulması, işgücü piyasasına katkı sağlamak, sınır güvenliğini kontrol altına almak veya göçmen kontrolü gibi çeşitli önlemler almaktadır. Bu önlemler, yasa dışı göçü engellemeyi ve ulusal güvenliği sağlamayı hedeflemektedir. Güvenlik ve kontrol politikaları, bazen göçmenlerin haklarını sınırlayabilir ve tartışmalara yol açabilmektedir. Bazı devletler iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla göçmen kabul ederken, diğerleri ulusal güvenlik endişeleri nedeniyle daha sıkı kontrol önlemleri alabilmektedir.

1951 Mülteci Sözleşmesi'yle birlikte, kendi devletinin korumasından yararlanamayan kişilere ulusal bir koruma sağlanıncaya kadar, uluslararası korumanın devreye sokulması, bu

kişilerin statülerinin belirlenmesi ve sözleşmenin sağladığı hakların uygulanması temin edilmiştir (Odman, 1995: 86). 1951 Sözleşmesi'ne taraf olan her devletin mültecilere, genel olarak kendi sınırları içinde barındırdığı yabancılara uyguladığı muameleyi uygulaması gerektiği, dolayısıyla mültecilerin ayrı bir vatandaş olarak görülmemesi gerektiği vurgulanmıştır

Devletlerin entegrasyon politikaları, göçmenlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamlarına başarılı bir şekilde dahil olmalarına hizmet etmektedir. Devletler tarafından sağlanan destek veya entegrasyon sürecine yönelik katkı ne kadar fazla ise göçmenlerin kendi kültür ve kimliğini benimse yönündeki eğilimde bir o kadar az olmaktadır. Bu iddiadan yola çıkan bu çalışma, devletlerin entegrasyon sürecinde katkının önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Göçmenler vergilerini ödeyerek ekonomik sürece veya yasalara uygun davranarak hukuki sürece entegre olurken, göç ettikleri kaynak ülkenin diline hâkim olmaya başlaması, yerel toplum ile iletişime geçmesi ve onlarla bir arada yaşaması ise kültürel sürece entegre olmaktadır (Ateş ve Yavuz, 2017: 1296). Göçmenlerin hakların yenilenmesi, eğitim sistemine entegre edilmeleri, işgücü piyasasında yer almaları veya kamusal ve siyasi yaşama katılım hakkı kazanmaları entegrasyon sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Göçmenlerin giriş ve ikamet izinlerinin düzenlenmesi ilk aşama olarak yer almaktadır. Bu aşamada, göçmenlerin yasal statülerini belirlemek ve gerekli belgeleri toplamak için devlet kurumları devreye girmektedir. Göçmenlerin resmi olarak kayıt altına alınması ve kimlik kartlarının verilmesi devletlerin sorumluluğundadır. Bu, yasal statülerinin ve haklarının resmi olarak tanınması için önemlidir. Örneğin, Cenevre Sözleşmesi'nin 15. maddesine göre; Taraf Devletler, yasal şekilde ülkelerinde ikamet eden mültecilere, siyasi amaç taşımayan ve kar amacı gütmeyen dernekler ile meslek sendikaları kurma hakkı tanınmaktadır. Örneğin, Sözleşmeye taraf devletler ev sahipliği yaptıkları mültecilere dini ritüellerini yerine getirme özgürlüğü vereceklerini ifade etmiştir. Örneğin, Sözleşmeye taraf her devletin mültecilere, genel olarak kendi sınırları içinde barındırdığı yabancılara uyguladığı muameleyi uygulaması gerektiği, dolayısıyla mültecilerin ayrı bir vatandaş olarak görülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Aynı şekilde, mültecinin ayrıma tabi tutulmaksızın, vatandaşı olduğu ülkeye uygulanan istisnai tedbirlerden muaf olarak; din özgürlüğü (madde 4), medeni haklardan yararlanma özgürlüğü (madde 12), menkul ve gayrimenkul edinme hakkı(madde 13), fikri ve sınai mülkiyet hakkı (madde 14), dernek hakları (madde 15),mahkemelerde taraf olma hakkı (madde 16), çalışma hakkı (madde 17), tarım,

Sanayi, sanat ve ticaret sahalarında iş yeri açmak ve şirket kurma hakkı (madde 18), mesken edinme hakkı (madde 21), eğitim hakkı (madde 22), sosyal sigorta ve çalışma mevzuatından yararlanma hakkı (madde 24) gibi haklar verilmektedir. (Cenevre Sözleşmesi, 1951).

Göçmenlerin devlet ile olan karşılıklı işbirliği ve yakın ilişkisi entegrasyon sürecine önemli katkı sağlamaktadır. Aksi takdirde, daha çok akrabalık, hemşerilik bağları etrafında toplanan dayanışma örüntüleri olarak bilinen enformel ilişkiler kuran mülteci veya göçmenler sadece olağan ekonomik yaşamın dışında marjinal bir yapılanmayı da açığa çıkaracak, ev sahibi ülke ile bütünlük sağlayamayacaktır. Bu çerçevede, yeni bir göçmen kitlesinin uyum sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için, hem göçmenlerin uyum sağlama noktasında gayret göstermesi, hem de ev sahibi devlet, kurumlar ve vatandaşların realist adımlar atması gerekmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009:17). Bu entegrasyon durumu, hem Suriyelilerin günlük hayattaki zaruri ihtiyaçlarını giderebilmek adına topluma uyum sağlama mecburiyetlerinden kaynaklanmış, hem de Türk toplumunun ve Türkiye Devleti'nin Suriyelilere karşı ılımlı, kapsayıcı ve bütünleştirici yaklaşımlarından ileri gelmiştir.

Devlet-Entegrasyon İlişkisi: Türkiye'de Yaşayan Suriyeliler

Türkiye, 2011'de Suriye'deki iç savaşın patlak vermesinin ardından büyük bir Suriyeli mülteci akınıyla karşı karşıya kaldı. O günden bu yana, Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin entegrasyonu, devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası ajanslar tarafından çeşitli düzeylerde yönetilmektedir. Türkiye, Suriyelilere genellikle "Geçici Koruma" statüsü sağlamaktadır. Suriyelilere kimlik kartları verilmekte ve bunlar aracılığıyla resmi işlemler yapılmaktadır. Kimlik kayıtları, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişim için gereklidir. Suriyelilere vatandaşlık verilmesi, onların Türkiye ile somut bir bağ oluşturmasını ve Türkiye'ye karşı aidiyet duygusu hissetmelerine sebebiyet verebilir. Devletin kendilerine ne kadar değer verdiğini gören Suriyeliler, sahiplenildiklerini daha iyi anlayarak kendilerini güvende hissedebilirler.

Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin entegrasyonun sağlanmasında yalnızca yerel halk değil, hükümet, AFAD gibi T.C. İçişleri Bakanlığı'na bağlı kurumlar, belediyeler ve TÜRK KIZILAY gibi sivil toplum örgütleri de aktif rol almaktadır. Suriyelilerin yeni göç hedefleri arasında Türkiye içerisinde İstanbul, Gaziantep ve Şanlıurfa illeri önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de 3.559.041 geçici koruma sahibi Suriyeli yaşamaktadır (TÜİK, 2023). Türkiye'deki Suriyelilerin çoğu Suriye-Türkiye sınırına yakın olan bölgelerden gelmektedir. Göçmenlerin

bulunduğu ilk üç lokasyon bu iller arasında yer almakta ve nüfusun yarısı ise bu üç ilde yaşamlarını sürdürmektedir. Özellikle, Gaziantep ve Şanlıurfa'da Suriyeli göçmenlerin daha fazla bulunması sosyo-kültürel ağı etkisiyle oluşmuştur.

İstanbul'un çeşitli ilçelerinde kurulan "Çok Amaçlı Toplum Merkezlerinde" dil, eğitim, sağlık, çalışma hayatı gibi alanlarda açılan programların yanı sıra, meslek ve hobi kursları, bilgisayar kursları gibi pek çok kurs açılmaktadır. Suriyeliler, çalışma izinleri alarak Türkiye iş gücü piyasasına dahil olabilirler. Türkiye, Suriyelilerin bazı sektörlerde çalışmasına izin vermekte, ancak iş bulma süreçleri ve çalışma koşulları genellikle zorlu olabilmektedir. AFAD barınma merkezlerinde yabancı dil, bilgisayar, halı dokuma gibi çeşitli sertifika programlarına 225 bin Suriyeli katılmıştır.

AFAD barınma merkezlerinde 80 bin 742 çocuk eğitime kazandırılmış, Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğiyle hazırlanan projeler kapsamında 508 bin 846 çocuk sokaklardan alınarak anaokulundan lise son sınıfa kadar eğitimine devam etmesi için okula başlatılmıştır (AFAD Raporu, 2017a). Örneğin, Zeytinburnu Belediyesi tarafından kurulan AKDEM uyum okulu kadın ve çocukların gelişimini hedef alan bir kuruluştur. Bu kuruluş, 6- 14 yaş arasında dil, yerleşim gibi nedenlerden dolayı okula gidemeyen çocukların eğitim hakkını kazanmasında aracılık etmektedir. AKDEM aynı zaman hukuki danışmanlık, kadın hakları, dil gelişimini desteklemeye yönelik seminerler ve psikolojik danışmanlık hizmetleri de sağlamaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye'deki devlet üniversitelerinde lisans eğitimi gören "geçici koruma" kapsamındaki Suriyeli öğrencilere "Destek Bursu" vermektedir (YTB, 2015). Suriyeli çocuklar, Türk devlet okullarında eğitim alabilmektedir. Eğitim, genellikle entegrasyon ve dil öğrenme programlarını da içermektedir. Suriyelilere Türkçe dil kursları sunulmakta ve bu kurslar, çocuklar ve yetişkinler için çeşitli seviyelerde düzenlenmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullardan ilkokuldan itibaren Türkçe müfredat kapsamında Suriyelilerin Türkçeyi öğrenmelerin gerekli görülmektedir. Suriyelilerin kendi anadillerini konuşabilmeleri ve kendi içlerinde rahat iletişim kurabilmeleri adına da "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi" kapsamında bazı okullarda yalnızca Türkçe değil, Arapça dersleri de verilmektedir (PICTES, 2019). Yine bazı devlet okullara Suriyeli öğretmenlerin atanması da Suriyeli çocukların Arapçadan uzak kalmamalarını sağlamaktadır. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO) işbirliği ile Suriye'de doktora unvanına sahip olan veya Suriye'deki akademisyenlerin Türkiye'deki uyum sürecinin hızlanması için Mart 2017 itibari

ile Türk üniversitelerinde 14 bin 747 üniversite öğrencisi olarak öğrenim görme hakkı tanınmıştır (Yılmaz,2019:134).

Suriyelilerin yeteneklerini geliştirmesi ve yeni bölgeye sosyo-kültürel uyumlarını sağlamalarına yönelik farklı konu başlıklarını içeren meslek kurslarının açılması, kültürel entegrasyon günlerinin düzenlenmesi, kütüphanelerin inşa edilmesi Suriyelilerin Türkiye'ye daha kolay uyum sağlamalarında rol oynayan bir unsur ise İslam dinine olan bağlılıktır. Türkiye, Suriyelilerin dini ihtiyaçlarını yerine getirebilmeleri için gerekli desteği göstermiş, ortak uyum programları düzenlenmiş ve birçok vakıf ve medreselerin inşa edilmesinde paylaşımcı bir görev üstlenmiştir. Suriyeliler, devlet hastanelerinde ve bazı özel sağlık kuruluşlarında sağlık hizmetlerinden yararlanabilirler. Türkiye'nin sağlık sistemi, Suriyelilere acil sağlık hizmetleri ve genel sağlık hizmetleri sunmaktadır. Suriyelilere çeşitli sosyal hizmetler sunmakta ve toplumsal entegrasyonlarına katkıda bulunmaktadır.

Sonuç

Devlet ile göç ilişkisini ele alan bu çalışma uyum sürecinin çift taraflı olduğu yönünde varsayımı önemle vurgulamaktadır. Devletler göç sorunu ne neden olurken aynı zamanda göçü teşvik etme yönünde önemli rol oynamaktadır. Devletler tarafından alınan önlemler yalnızca ev sahibi ülke için değil, toplumun huzur, güvenlik ve ahlaki yapısını bozabilme potansiyeline sahip göçmenler için de alınmalıdır. Her iki toplumun uyum sürecinde, devletin tüm kurumları, sivil toplum kuruluşları ve diğer yardım kuruluşları aktif bir rol oynamaktadır. Kültürel uyum sürecinde baskın ülkenin toplumunun da ön yargısız bir tutum içerisinde yeni halkı kucaklaması, nefret söylemlerini bertaraf ederek dayanışmacı, paylaşımcı ve yapıcı davranışlar sergilemesi gerekmektedir.

Devletin entegrasyon ilişkisini ele alan bu çalışma Türkiye'de yaşayan Suriyelileri ele almayı amaçlamıştır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 14. maddesinde "ilticaya başvurma hakkı" bir insani hak olarak tanımlanmıştır. Beyanname'nin 14. maddesine göre: "Herkes zulüm karşısında başka memleketlere iltica etmek ve bu memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkına haizdir" şeklinde düzenlenmiştir (İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, 1948). Türkiye sınırına gelen Suriyelilere "geçici koruma" statüsü verilerek, Suriyeliler hukuki bir tanımlama içine sokulmuştur. Devlet kurumlarının göçmenlere yönelik

gösterdiği sosyal hizmetler desteği, ekonomik, sağlık veya kültür alanında sağladıkları çeşitli imkanlar ve kültürel farklılıkların zenginlik başlığı altında teslim edilmesi uyum sürecini hızlandırmaktadır. Devlet merkezli ve ya sivil toplum örgütleri aracılığıyla düzenlenen çeşitli yardım platformları, adaptasyon merkezleri veya psikolojik destek kurumları kültürel şok' un göçmenler üzerindeki etkisini minimize etmeye yardımcı olmaktadır. Sosyo- kültürel uyumun sağlanması hem iki toplumun refahı, güvenliği ve huzuru için önemlidir. Devlet ile toplum arasındaki bağ ne kadar kuvvetli ise göçmenlerin misafir ülkedeki uyum ve entegrasyon süreci de bir o kadar hızlı olacaktır.

Kaynakça

AFAD (2017'a). *Geçici Barınma Merkezleri Raporu*.

Ateş, H. & Yavuz, Ö. (2017). (Göçmen (Ö)tekileştirme ve (Çok) (k)ültürlülük, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (22), s.1287-1301.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, Mültecilerin Hukuki Statüsüne Yönelik Sözleşme, <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>

Gülboy, P. E. (2015). *Sömürgeci Ulus Devlete Çok Etnikli Coğrafyada Yaşam*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Hillman, K.-H. (2007). *Wörterbuch der Soziologie*. 5. Aufl. Stuttgart: Alfred Körner Verlag

Haksever, A. (2014). *Federal Almanya'da Göç ve Entegrasyon Politikaları*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). Ankara: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Kakışım, C. (2018). "Turkey's Current Position in the Way of Multiculturalism: Legacy of Past and Today's Dead-End", *European Journal of Multidisciplinary Studies*, 7(1), 62–72.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınbay, D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.

Odman, T. (1995): *Mülteci Hukuku*. Ankara: AUSBİ İnsan Hakları Merkezi Yayınları.

Pıctes (2017).Geçici Süreli öğretici ve Rehberlik Danışmanlık, MEB. <http://pictes.meb.gov.tr/www/gecici-sureli-ogretici-verehberlik-danisman-alimina-iliskinduyuru/icerik/18>, (04.04.2017)

Tuik, Uluslararası Göç İstatistikleri, 2023<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri>,<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-202353544#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Yurt%20d%C4%B1%C5%9F%C4%B1ndan%20T%C3%BCrkiye'ye%20g%C3%B6%C3%A7,unu%20ise%20yabanc%C4%B1%20uyruklular%20olu%C5%9Fturdu>.

UN, Universal Declaration of Human Rights <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Bülent Çiçekli (Ed.). Uluslararası Göç Hukuku, No: 18

- Yılmaz ,E.(2019). 2011 sonrası Türkiye’ye Gelen Suriyelilerin Toplumsal Uyum Süreci ve Sorunları: Aydın İlinde Bir Alan Araştırması, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, H. (2013). “İletişim Aracı Metin ve Tipolojisi”, The Journal of Academic Social Science Studies, 6(6), 1311–1321.
- YTB (2015). <https://www.ytb.gov.tr/duyurular/suriyeli-ogrenciler-icin-destekburslari-2>, (01.01.2015).

GÖÇ HAREKETLİLİĞİNİN İTİCİ VE ÇEKİCİ GÜÇLER EKSENİNDE ANALİZİ¹

Dr. Seda Gözde TOKATLI¹
Doç.Dr.Dilek Sürekçi YAMAÇLI²
Dr.Çağatay TUNÇSİPER³

¹ İzmir Demokrasi Üniversitesi, [0000-0002-1880-1338](https://www.izmirdemokrasivni.edu.tr/)

² İzmir Demokrasi Üniversitesi, [0000-0002-8224-1144](https://www.izmirdemokrasivni.edu.tr/).

³ Centrade Fulfillment Services, [0000-0002-0445-3686](https://www.centradefulfillment.com/)

ÖZET

Göç son yıllarda tüm ülkeler için ulusal bir sorun olmaktan çıkmış, uluslararası ve çok boyutlu bir sorun haline gelmiştir. Göç sorununun hem göç veren hem de göç alan ülke yönüyle değerlendirilmesinin yanında, göçün ekonomik, sosyal ve kültürel unsurlarının bir arada araştırılması önem taşımaktadır. Göç, küreselleşmenin artan etkisiyle ulusal boyuttan çıkarak uluslararası bir sorun haline gelmiş ve tüm aktörlerin yer aldığı çok boyutlu bir mesela haline gelmiştir. Göç hareketleri gönüllü veya zorlayıcı sebeplerle gerçekleşebilir, aynı zamanda iç göç veya uluslararası göç olarak da farklılık gösterebilmektedir. Göç, fiziksel yapının değil aynı zamanda sosyal yapının da yer değiştirmesine yol açmıştır. Göç hem kaynak ülke hem de baskın (misafir) ülke için çeşitli sorunlara yol açabildiğinden dolayı yönetilmeye muhtaç bir olgudur. Entegrasyon teorileri kapsamında göç olgusu sosyo-kültürel ve ekonomik entegrasyon göçmenlerin kendi kültürünü kaybetmeden, aynı zamanda göç ettikleri ülkenin kimliğini de reddetmeden yeni ekonomik olanaklara kavuşması, kültürel değerler kazanması ve sosyal çevreye uyum sağlama sürecini ifade etmektedir. Göçmenleri göç etmeye çeken ve iten sebeplerden yola çıkarak, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutta bir analiz yapılacaktır. Kıtalararası, bölgelerarası, ülkelerarası, vb. çeşitli düzeylerde yapılan göç hareketleri ile toplumsal ve kültürel dönüşümler daha hızlı bir dinamizm içerisinde vuku bulmuştur. Göç sürecine uyum, her iki toplumunda denge kurma sürecidir ve toplumların kendi kültürünü inkâr etmesi olarak algılanmamalıdır. Bu kapsamda ev sahibi ülkenin dışlayıcı değil aksine yapıcı davranışları sergileyerek göçmenlerin yeni topluma daha hızlı bir şekilde entegre olabilmelerini sağlamalıdır. Göçün sebeplerini itici ve çekici unsurlar kapsamında ayırmak mümkündür. Göçün itici sebepleri arasında ekonomik zorluklar, siyasi baskılar, etnik çatışmalar, doğal afetler, iç savaşlar, bilimsel konudaki yetersizlikler gibi durumlar yer aldığı gibi, çekici faktörler kapsamına da göç edilen yerdeki iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, istihdam alanlarının geniş olması, akademik kariyer ve bilimsel imkânların yüksek olması, iklim ve coğrafi koşulların müsait olması gibi şartlar girebilmektedir. Bu kapsamda ev sahibi ülkenin dışlayıcı değil aksine yapıcı davranışları sergileyerek göçmenlerin yeni topluma daha hızlı bir şekilde entegre olabilmelerini sağlamalıdır. Bu çalışma, göçün altında yatan itici ve çekici nedenleri ortaya koyarken, göçmen ağırları kuramının artan rolünü ön plana çıkartarak ve tarihte yer alan çeşitli örneklerle zenginleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sosyo-Ekonomik Analiz, Kültürel Entegrasyon

¹ Bu çalışma, İzmir Demokrasi Üniversitesinde yürürlükte olan Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında ele alınmıştır.

Giriş

Göç yalnızca fiziksel mekanın yer değiştirmesi değil, aynı zamanda sosyal yapıların, duygu ve düşüncelerinde dönüşüm içerisine girdiği önemli bir sosyal olgudur. Küreselleşmenin artan etkisiyle göç çok boyutlu bir unsur haline gelmiştir. Özellikle, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve insanın dolaşımı hızlanmıştır. Ülkeler arasında artan dolaşım genellikle gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere yönelik olmuştur. Göç hareketliliğinin altında çeşitli nedenler yatmaktadır. Göç yerel olduğu kadar uluslararası, geçici olduğu kadar kalıcı, gönüllü olduğu kadar zorunlu ve yasa dışı olduğu kadar yasal olarak çeşitlilik göstermektedir. Günümüzde göç, uluslararası örgütleri, sivil toplum kuruluşlarını, devlet organizasyon yapısını, yerel yönetimleri ilgilendiren önemli bir mesele haline gelmiştir. Göç itici ve çekici faktörler kapsamında ele almak mümkündür. Göç olgusu çok boyutlu olma özelliğinden dolayı bir çok disiplinden önemli konuları arasında yer almaktadır. Bu çalışma, göç kuramını itici ve çekici güçler kapsamında ekseninde ele alan bu çalışma, çok kültürlülük, sosyal kimlik ve kültürleşme kavramlarına sıkça yer vererek , göç sürecini ele alacaktır.

Göç

Bireyleri ve toplumları ekonomik, sosyal ve psikolojik açılardan çok boyutlu olarak etkileyen “göç” kavramının literatürde farklı tanımları yapılmıştır. Bir görüşe göre (Özer, 2004: 11) göç; ekonomik, dinsel, siyasal ya da toplumsal nedenlerden kaynaklı olarak toplumların hayatlarının bir kısmını veya tamamını geçirmek üzere bir iskân ünitesinden, bir başkasına yerleşmek amacıyla gerçekleştirdikleri coğrafi mekân değiştirme sürecinin hem göç eden hem de göçe maruz kalan toplumların yapısını kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan değiştirmesidir. Faist’e göre genel itibariyle “göç”, bir mekândan diğerine veya bir toplumsal siyasal birimden diğer bir birime doğru yapılan aktarma eylemi olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda “göç”, kalıcı veya yarı kalıcı olarak ikamet edilen yerin mevcut idari sınırların dışına doğru değiştirilmesidir (Faist, 2003: 41). Marshall’a göre ise göç, bireylerin ya da grupların siyasal sınırların ötesine ve yeni yerleşim birimlerine doğru, farklı toplumlarla iç içe olacak şekilde kalıcı hareketlerini vurgulamaktadır (Marshall, 1999: 685).

Göç, bireylerin veya grupların bir yerden başka bir yere kalıcı ya da geçici olarak taşınmasıdır. İç göç, bir ülke veya bölge içinde yapılan hareketliliklerdir. Örneğin, bir kişinin

köyden kente taşınması iç göçtür. Dış göç ise bir ülkeden diğerine yapılan hareketliliklerdir. Örneğin, bir kişinin Türkiye'den Almanya'ya taşınması dış göç olarak ifade edilmektedir.

Göçmen kavramına vurgu yapacak olursak; uluslararası literatürde genel geçer bir göçmen tanımının olduğunu ifade etmek güçtür. Göçmen; daha rahat koşullarda yaşamak amacıyla, dışarıdan bir baskı unsuru olmaksızın özgür iradesi ile yer değiştirmeye karar veren kişi olarak ifade edilebilir. Göçmenler, göç ettikleri ülkede farklı sosyal, ekonomik ve kültürel entegrasyon süreçlerinden geçebilirler ve bu süreçler, göçmenlerin yaşam kalitesini ve uyumunu etkileyebilir. Göçmenlerin hakları, bu kişilerin göç ettikleri ülkenin yasalarına ve uluslararası anlaşmalara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Göçmenler çok yönlü hareket edebilen coğrafi, kültürel ve siyasal sınırları aşan belirli sosyal alanlar yaratarak bu alanlar içerisinde sahip olduğu bağlantılar ile geçimini sürdüren kişilerdir. Gönüllü göçmenlerin bir kısmı ise nitelikli eğitim görme, yüksek bilim üretme ve daha kaliteli çalışma standartlarına sahip olabilmeye gibi amaçlarla kendi potansiyellerini daha iyi ortaya çıkarabilecekleri fırsatların sunulduğu ülkelere göç etmeyi tercih ederler.

1. Göçmen Kavramı ve Entegrasyon

Küreselleşmenin artan etkisiyle göç olgusu önemli bir konu olmuştur. Göçün sebepleri ekonomik, siyasi ve kültürel olmak üzere çeşitlilik gösterebilmektedir. Küreselleşme sonrasında hızla artış gösteren göç hareketleri aynı zamanda kültürel hareketliliğe yol açmış, farklı kültürler arasındaki entegrasyonu arttırmıştır. Göç hareketliliği, sadece kaynak ülkeyi değil aynı zamanda kaynak ülkelerdeki yaşam biçimini, nüfus hareketliliği, sosyal, ekonomik ve politik altyapısını da derinden etkilemektedir. Özellikle küreselleşmenin artan etkisiyle internet olanakları yaygınlaşmış, kişiler geleceğine yönelik tercihlerini daha bilinçli yapmaya başlamış ve karar alma aşaması da hızlanmıştır. Beyin göçü, aile birleştirme isteği veya işçi göçü bu kategoride yer almaktadır. Göçmenler yeni toplumun bir üyesi olarak yeni bir sürecin içerisine girmekte, yeni toplumla ilişki kurmakta, hak ve görevlerini yeniden açığa kavuşturmaktadır. Friedrich Heckmann göçmenlerin yaşadığı bu süreci entegrasyon olarak tanımlanmaktadır (Heckmann, 2014: 21). Göçmenlerin bir topluluğa yönelik aidiyet duygusu taşınması ile entegrasyonu hızlandırmaktadır. Sosyal uyum süreci içerisinde hem baskın ülkenin hem de göçmenlerin birbirlerine yönelik birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Bu kapsamda, göçmenler baskın ülkenin kimliği ile entegrasyon sağladığı zaman asimilasyon süreci daha hızlı olarak gerçekleşmektedir.

Göçmenlerin kabul eden toplumun dilini öğrenmesi, entegrasyon sürecinin temel unsurlarındandır. Dil becerileri, iş bulma, eğitim alma ve sosyal ilişkiler kurma açısından önemlidir. Göçmenlerin eğitim sistemine ve mesleki eğitim programlarına erişimi, onların iş gücüne katılımını artırır ve entegrasyonlarını kolaylaştırır. Eğitim, kişisel gelişim ve ekonomik fırsatlar açısından kritik bir rol oynamaktadır. İş bulma ve ekonomik bağımsızlık, entegrasyonun önemli bir parçasıdır. Göçmenlerin iş piyasasına dahil olmaları, ekonomik olarak kendilerini destekleyebilmeleri ve toplumun ekonomik yapısına katkıda bulunmaları beklenmektedir. Göçmenlerin sosyal ve kültürel hayata dahil olmaları, arkadaşlar edinmeleri ve toplumla etkileşimde bulunmaları önemlidir. Sosyal entegrasyon, toplumla uyum sağlama ve kültürel değişim süreçlerini içermektedir. Göçmenlerin kabul eden toplumun kültürel normlarına uyum sağlaması, kültürel değişim ve kabul sürecinin bir parçasıdır. Aynı zamanda, kabul eden toplumun göçmenlerin kültürel farklılıklarını anlaması ve kabul etmesi de önemlidir. Toplumun göçmenlere karşı tutumu ve ayrımcılık, entegrasyon sürecini etkilemektedir. Ayrımcılıkla mücadele ve toplumsal kabul, entegrasyonun başarılı olabilmesi için kritik öneme sahiptir. Bu süreçler genellikle hem göçmenlerin hem de kabul eden toplumun işbirliği ve çabası ile yürütülür. Entegrasyon politikaları ve stratejileri, bu süreci desteklemek ve göçmenlerin topluma uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla geliştirilir.

2.Göçün Sebepleri

Göçün itici sebepleri, insanların mevcut yaşam koşullarından memnun olmamalarına ve başka bir yere taşınma ihtiyacı hissetmelerine neden olan faktörlerdir. Bu sebepler genellikle olumsuz durumları ve zorlukları içerir ve bireylerin, grupların veya toplumların daha iyi yaşam koşulları arayışı içinde hareket etmelerini teşvik etmektedir. Ekonomik zorluklar en önemli itici faktörler arasında yer almaktadır. Yetersiz iş fırsatları, düşük maaşlar, yüksek işsizlik oranları ve ekonomik krizler, bireyleri ve aileleri daha iyi ekonomik koşullar aramak için göç etmeye zorlamaktadır. Göçle ilgili belki de en çok üstünde durulan teori; fayda maksimizasyonu, rasyonel beklentiler, faktör hareketliliği ve ücret farklılıkları gibi birtakım ilkelere dayandırılan neo-klasik göç teorisidir (Arango, 2000: 285). Göç etmenin rasyonelliği, göçmenin göç öncesi ve sonrasında yapılacak giderlerden daha fazla olduğu takdirde anlamlı bir boyut kazanmaktadır. Göç kavramı ekonomik ekseninde analiz ederken Immanuel Wallerstein'in "merkez-çevre" kuramı çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Özellikle, Batılı kuruluşların sahip olduğu altyapı kaynakları, sanayi ve ulaşım ağları gelişmişlik seviyelerine katkı sağlarken, gelişmiş ülkelerin sahip olduğu nüfus ve emek arzı açısından fazlalık gösteren

“çevre ülkeler” den ucuz işgücü alabilmeyi öncelik haline getirmektedir. Çevre ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirmeyi amaçlayan merkez ülkeleri ucuz işgücünden fayda sağlayarak ekonomik gelişmişliklerini devam ettirmektedir. Süreklilik haline gelen bu döngü her iki taraf içinde kazan-kazan işbirliği politikası ile şekillenmektedir. Merkez ülkeler olarak tanımladığımız gelişmiş sanayi ülkeleri genellikle Asya ve Afrika ülkelerinden işgücü ihtiyacını sağlamaktadır. Süreklilik kazanan bu döngü merkez- çevre ülkeler arasında bağımlılık ilişkisine hizmet etmektedir.

Siyasi baskılar ise göçmenleri göç etmeye zorlayan en önemli sebepler arasında yer almaktadır. Rejim değişiklikleri, siyasi baskılar, zulüm ve insan hakları ihlalleri, insanları daha özgür ve güvenli bir ortam arayışına yönlendirebilir. Siyasi nedenlerle göç edenler genellikle mülteci kategorisi arasında yer almaktadır. Örneğin Afganistan, Irak gibi ülkelerde faaliyetlerine start veren El-Kaide terör örgütü gerek kendi coğrafyalarında gerekse ABD’de ve Avrupa’da yapmış olduğu eylemlerle toplumda korku ve endişe ortamı yaratmış, bir çok vatandaşı kaldıkları yerleri terk ederek göçe maruz bırakmıştır. Althusser, ideolojinin artık toplumsal bütünlüğü bir arada tutan bir yapı olmaktan ziyade, içeriği sistem tarafından belirlenen bir kavram olduğuna vurgu yapmıştır (Üşür, 1997: 43). Göç ve siyasi baskılar arasındaki ilişki, genellikle zorunlu göç, mültecilik ve insan hakları ihlalleri bağlamında ortaya çıkar. Siyasi baskılar, insanların yaşadıkları ülkelerden kaçmalarına neden olabilir ve bu durum hem bireyler hem de toplumlar için karmaşık ve acil durumlar yaratabilir. İnsanlar, etnik, dini veya siyasi kimlikleri nedeniyle zulme uğrayabilir. Bu durum, hayatlarını tehlikeye atabileceklerinden dolayı, daha güvenli bir ülkeye veya bölgeye kaçmalarına neden olabilir. Siyasi istikrarsızlık ve krizler, ülkelerden büyük göç akınlarına neden olabilir. Savaşlar, iç çatışmalar ve hükümet değişiklikleri, insanların ülkelerini terk etmelerine yol açabilir. Siyasi baskılar nedeniyle göç eden bireylerin kabul eden ülkelerde entegrasyon süreçleri, bazen karmaşık olabilir. Toplumlar, göçmenlerin entegrasyonunu desteklemek için çeşitli stratejiler geliştirmeye çalışmaktadır. Örneğin, İsrail’in artan saldırıları sonrasında Filistinliler vatanı terk etmek zorunda kalmış, zorunlu göçe zorla başvurmak zorunda kalmıştır.

Göç ve iklimsel koşullar arasındaki ilişki, çevresel değişimlerin göç hareketlerini nasıl etkileyebileceğini anlamak için önemlidir. İklim değişikliği ve çevresel sorunlar, insanların yaşadıkları bölgelerdeki yaşam koşullarını etkileyebilmektedir. Küresel ısınma, sıcaklıkların artmasına ve bazı bölgelerde yaşanmaz hale gelmesine neden olabilir. Bu durum, tarımsal verimliliğin düşmesine ve su kaynaklarının azalmasına yol açabilmektedir. Deniz seviyesinin

yükselmesi, kıyı bölgelerinde deniz erozyonuna ve sel riskinin artmasına yol açmaktadır. Yoğun yağışlar ve ani su baskınları, sel ve taşkınlarla yol açabilmektedir. Bu tür afetler, evlerin ve altyapının tahrip olmasına neden olabilir, bu da insanların geçici veya kalıcı olarak göç etmelerine neden olabilmektedir. Docherty ve Giannini'ye (2009: 361) göre ise "iklim mülteci", iklim değişikliğinin etkilediği anlık ve kademeli çevresel bozulmalar sonunda bireylerin geçici veya kalıcı olarak yaşadıkları evleri boşaltarak başka bir şehre/ülkeye göç etmeleridir. İklim değişikliği, yalnızca birkaç devleti değil zaman içinde yayılarak tüm dünyayı tehdit eden küresel bir tehlike haline gelmektedir. Küresel ısınma sebebiyle özellikle yoğun nüfuslu bölgelerde milyonlarca insan, "çevre mülteci" olmaktadır.

Bilimsel ve kariyer odaklı göç, insanların akademik, araştırma ve profesyonel fırsatlar arayışıyla yaptıkları göçleri ifade etmektedir. Bu tür göçler, bireylerin kariyerlerini geliştirmek, uzmanlık alanlarında ilerleme kaydetmek ve daha iyi profesyonel imkanlar bulmak amacıyla gerçekleşmektedir. Daha iyi eğitim imkanları sunan üniversiteler ve araştırma enstitüleri arayışı, öğrenciler ve akademisyenler için önemli bir göç sebebidir. Prestijli eğitim kurumları, yüksek kaliteli eğitim ve araştırma fırsatları sunmaktadır. Daha iyi kariyer fırsatları, yüksek maaşlar ve profesyonel gelişim imkanları sunan ülkeler veya bölgeler, bireylerin göç etmelerine neden olabilir. Yüksek talep gören alanlarda, nitelikli uzmanlar daha iyi iş imkanları aramaktadır. Beyin göçündeki çekici faktörlere bakılacak olursa, hedef ülkedeki yüksek ücret koşulları ve yaşam standartlarının yanı sıra, daha iyi eğitim ve araştırma fırsatları, yabancı dil öğrenme imkânları ve inovasyon çalışmaları, bilimsel ve akademik teşvikler yer almaktadır. Özellikle, eğitime önemli miktarda bütçe ayıran gelişmiş ülkeler yüksek nitelikli işgücü için vize, oturma ve çalışma izni koşullarının kolaylaştırılmasını, Avustralya ise yabancı vasıflı işgücü için teşvikler verilmesini sağlamaktadır (Şimşek 2006: 90-92)

Beyin göçü, kendi içerisinde farklı kategorilere ayrılmaktadır. Sanal beyin göçü, Hindistan, Pakistan ve Afrika gibi işsizlik oranı yüksek ülkelere yönelinmekte, yeni üniversite mezunlarına bu gibi sahaya çıkma gerektirmeyen işler saati 50 dolar yerine 5 dolara yaptırılmaktadır (Kaya, 2008: 2). Sanal beyin göçü uzaktan çalışma imkanı sağlarken, aynı zamanda iki tarafa yüksek gelir elde etmesine imkan tanımaktadır. Bir diğeri ise "gizli beyin göçü" ise nitelikli beyinlerin ve bilim insanlarının gelişmiş ülkeye bedensel olarak göç etmeden, kendi kök ülkelerinde o gelişmiş ülkenin firmaları için çalışmasına denir.

Gönderici ülkeler, yüksek nitelikli bireylerin göçü nedeniyle önemli yetenek ve bilgi kaybı yaşayabilirler. Bu durum, ülkenin ekonomik ve bilimsel gelişimini olumsuz etkilenebilmektedir. Nitelikli iş gücünün eksikliği, ekonomik büyümeyi ve inovasyonu sınırlayabilir. Ayrıca, beyin göçü, toplumsal yapıda değişimlere ve zorluklara yol açabilmektedir. Fakat, alıcı ülke için ise yüksek nitelikli iş gücünün artışı, alıcı ülkelerde ekonomik büyümeyi ve bilimsel ilerlemeyi teşvik edebilir. Bu, inovasyon, teknoloji ve rekabetçiliği artırabilmektedir. Göçmenlerin kültürel ve sosyal çeşitlilik getirmesi, toplumların zenginleşmesine ve uluslararası işbirliklerinin güçlenmesine katkıda bulunabilmektedir. Beyin göçü hem gönderici hem de alıcı ülkeler için önemli sonuçlar doğurur. Göç eden bireylerin yeteneklerinden ve bilgi birikimlerinden yararlanmak, küresel düzeyde bilimsel ve ekonomik gelişim açısından fırsatlar sunar. Ancak, bu sürecin etkilerini yönetmek ve dengelemek, her iki tarafın da yararına olacak stratejilerin geliştirilmesini gerektirmektedir.

3. Göçmen Ağlarının Göç Kavramı ile Olan İlişkisi

Göçmenlerin ördüğü göçmen ağları, potansiyel göçmenleri yer değiştirme kararı almaları için cesaretlendirmiş ve kitlesel göçe zemin hazırlamıştır (Petersen, 1958: 259–263). Örneğin, Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin birçoğu göç etmeden önce Türkiye'de yer alan akraba, aile ve arkadaşları ile iletişim halinde olup, göç etmenin avantajlarından ve zorluklardan haberdar olmuştur. İlişkiler ağı teorisi çerçevesinde, göçün yol açtığı masraflar ve içerdiği riskler azalmakta, ücret farklılıkları önemini kaybetmekte, ilişkiler ağının varlığı göçmenlerin kararlarını ve yer seçimlerini etkilemektedir (Vertovec, 2002; Dustmann ve Glitz, 2005).

Örneğin, Suriyeliler Türkiye'ye göç ettikten sonra ilk önemli sorunları olan barınma, çalışma izni ve sağlık koşullarında yaşanan sorunlar karşısında aile ve ya arkadaşlarının desteği ile çözüme kavuşturmuşlardır. Genelde, göçmenler aidiyet duygularını daha çok hissettikleri, örf ve adetlerini daha kolay bir şekilde sürdürebilecekleri ve karşılıklı destek sağlayabilecekleri yerlere doğru göç etmeyi tercih etmektedir. Göçmen ağlarının varlığı, göçün yarattığı yalnızlık hissisini, duygusal bunalımı veya depresyon sürecini olumlu yönde etkilerken, sosyal maliyeti de düşürmektedir.

Göçü çekici faktörleri kapsamında ele aldığımızda, Suriyelilerin Türkiye'ye yönelik göç etmesinde “Türkiye'nin güvenli bir ülke olması”, “Kültürel ve dinsel anlamda Türklere duyulan yakınlık” ve “İki ülke arasındaki mesafenin kısa olması” en önemli faktörlerdir. Örneğin, 1960'lı yıllarda Almanya'ya göç eden Türk işçilerin kurduğu göçmen ilişkiler ağı bu

kuramın en güzel örneğidir. 1961 yılında Almanya sınırları içinde yer alan Türk göçmen sayısı 6.800 iken, bu sayı 1971 yılında 652.000'e ve 1981 yılında 1.546.000'e yükselmiş, 1991 yılında ise 1.780.000 rakamına ulaşmıştır (Aksoy, 2010: 8). Zaman içerisinde göçmen sayısında görülen en önemli artışın altına yatan en önemli faktör ise göçmen ağlarının varlığı olmuştur.

Sonuç

Küreselleşmenin artan etkisiyle göç olgusu hem göç eden hem de misafir ülke için de yeni bir değişime yol açabilecek bir hareketliliktedir. Göç etmeye zorlayan ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel olmak üzere çeşitli nedenler yer almaktadır. Göçü itici ve çekici faktörler kapsamında ele aldığımızda birbirlerinin neden ve sonuç ilişkisinin etkisi büyüktür. İtici faktörler arasında ekonomik zorluklar ve ya ülke içerisindeki kötü yaşam koşulları, yoksulluk ilk sırada yer almaktadır. Ülke içerisinde artan siyasi baskılar, güvenlik alanında artan endişeler göçmenlerin güvenli hissetmelerini sağlayabilecek yere göç etmeye teşvik etmektedir. Göçün aynı zamanda iklimsel değişkenler çerçevesinde ele aldığımızda, artan küresel ısınma ve beraberinde gelen çeşitli doğal afet/felaketlerin artışında da hızla artışın meydana geldiği görülmektedir. Göçün itici sebepleri arasında yer alan beyin göçü teknolojinin artan etkisiyle akademik veya bilimsel amaçlı kişinin yer değiştirme isteğidir. Özellikle, Kanada, Almanya ve ABD beyin göçüne en çok ev sahipliği yapan ülkeler arasında yer almaktadır.

Göç faktörünü çekici faktör kapsamında daha iyi yaşam koşullarına yönelik artan talep, daha iyi çalışma şartları, güvenli ortam, iyi eğitim imkanlarından faydalanma vb. gibi önemli başlıklar ilk sırada yer almaktadır. Küresel köy olarak ifade edilen yeni dünya düzeni içerisinde teknolojinin artan etkisiyle kişiler taleplerine göre göç etmek istediği seçebilme imkanına sahiptir. Göç etmek isteyen göçmenleri iki farklı kategoride ele aldığımızda zorunlu göçmenin göç etmek istediği bölge veya ülkeyi seçme hakkına sahip değilken, gönüllü göçmen kendi iradesiyle istediği ülkeyi seçebilmektedir. Bu çerçevede gönüllü göçmenlerin zorunlu göçmenlere göre adaptasyonu ve asimilasyonu daha kolay olarak gerçekleşmektedir. Göçmen veya mültecilerin yaşadıkları ülkelere yönelik aidiyetlerini geliştirmesi, topluma aktif olarak katılım sağlamaları ve toplum içerisinde aynı koşullara sahip olabilmeleri için göç eden grupların yaşadıkları ülkelerdeki hizmet, şans, fırsat ve olanaklara erişim sağlanması oldukça önemlidir. Göçmenlerin diğer ülkeye göç etmesinde önemli rol oynayan ilişkiler ağı kuramı ise göç sürecini hızlandırmakta, göçmenlerin ev sahibi ülkeye daha kolay uyum sağlamasını teşvik etmektedir. Bu kapsamda, Suriyeli göçmenler göçmen ağı nedeniyle Türkiye'de özellikle

Kahramanmaraş, Gaziantep, Kilis ve İstanbul’da yoğunluk göstermektedir. Devletler tarafından sağlanan imkanların dışında aile veya akrabaların desteği ile adaptasyon süreci hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Suriyeli mültecilerin Türkiye’yi seçmesinde yıllardır inşa edilmiş olan akrabalık ilişkileri, mevcut sosyal ağlar veya tarihsel bellek en önemli çekici unsur olmuştur.

Bu çalışmada, göç kavramı itici ve çekici güçler ekseninde analiz edilirken, ev sahibi ülkenin sahip olduğu avantaj ve dezavantajlara yer verilmiş ve göçmen ağlarının entegrasyon ilişkisine vurgu yapılmış, göç faktörünün baskın ve ev sahibi ülke üzerinde doğuran etkilere vurgu yapılmıştır.

Kaynakça

- Arango, J. (2000). Explaining Migration: A Critical View. *International Social Science Journal*. 52(165): 283-296.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(20): 295-298.
- Docherty, B. ve Giannini, T. (2009). Confronting A Rising Tide: A Proposal For A Convention On Climate Change Refugees. *Harvard Environmental Law Review*. 33: 349-403.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Heckmann, F. (2014). *Integration von Migranten: Einwanderung und neue Nationenbildung*. Bamberg: Springer-Verlag
- Kaya, M. (2008). Beyin göçü/entelektüel sermaye erozyonu. Bilgi Çağının Gönüllü Göçerleri Beyin Gurbetçileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Teknoloji Araştırma Merkezi (TEKAM)*. 1-16.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. O. Akinhay ve D. Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Vertovec, S. (2002) "Transnational Networks and Skilled Labor Immigration", Working Paper for Ladenburger Diskurs "Migration" Gottlieb Daimler- und Karl BenzStiftung, Ladenburg, 14-15 February.
- Petersen, W. (1958). A General Typology of Migration. *American Sociological Review*. 23: 258-263
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekim Kitabevi.
- Şimşek, M. (2006). *Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Üşür, S. (1997). *İdeolojinin Serüveni*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

MONTESQUIEU'NÜN TOPLUMSAL GÖRÜŞLERİ

M. Merve Şahin

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyoloji

ORCID NO: 0009-0002-7882-7908

Süleyman Doğan

Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyoloji

Özet

XIV. yüzyıl Aydınlanma Fransası'nın en önemli düşünürü ve sosyoloğu olarak görülen Montesquieu'nün, çeşitli eserlerinde toplumsal olgu ve olaylarla ilgili pek çok tespiti bulunmaktadır. Bu çalışmanın ilk bölümüne Montesquieu'nün hayatı ve eserleri anlatılarak başlanmaktadır. Ardından toplum görüşünde, onun sosyolojik fikirlerinin kaynağını ve akıl temelinde olayları ele alış biçimi anlatılmaktadır.

Tezimizin diğer bölümlerinde Montesquieu' nün hukuki ve siyasi fikirleri ele alınmış, düşünürün çok geniş bir yelpazede olan fikirleri özellikle sosyolojik boyutuyla anlatılmıştır. Onun görüşlerini ortaya koyarken yaşadığı dönemin özellikleri ile esinlendiği düşünürler ve etkilediği kişilere vurgu yapılarak, bunlara pek çok örnekler verilmiştir. Bu araştırmanın amacı; felsefe, tarih, hukuk, siyaset gibi pek çok disiplinin fikirlerine önem verdiği Montesquieu' nün sosyoloji disiplini açısından önemini ortaya koymaktır. Felsefecilerin filozof, hukuk bilimcilerin hukukçu, tarihçilerin tarihçi olarak ele aldığı Montesquieu'nün aslında herşeyden önce bir sosyolog olduğu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmaktadır.

Toplumsal krizlerin yoğun yaşandığı, toplumsal dönüşümlerin gerçekleştiği bir dönemde yaşayan Montesquieu'nün Fransa'da devrime öncülük eden kişilerden biri olduğu, toplumların yönetim biçimiyle iklimleri arasında benzerlik kurduğu, aynı zamanda güçler ayrılığı ilkesini kuramlaştıran ilk düşünür olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sosyoloji, Güçler Ayrılığı İlkesi, Montesquieu.

Giriş

Bu çalışma XVIII. yüzyıl Aydınlanma Döneminin en parlak düşünürleri arasında gösterilmekte olan, yaptığı toplumsal analizlerle sosyolojinin kurucuları arasında nitelendirilebilecek olan Montesquieu'nun toplumsal fikirlerini içermektedir. Şimdiye kadar Montesquieu ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda, filozofun ya filozof gözüyle ya siyaset bilimci gözüyle ya hukukçu gözüyle ele alınıp incelendiği görülmektedir. Onun sosyolojinin kurucuları arasında yer aldığı pek çok kaynakta belirtilmiş olmasına rağmen, sosyolog gözünden ele alınıp incelendiği çalışmaların sayısı görece daha azdır kuşkusuz. Montesquieu'nün sosyolojik görüşlerini anlayabilmek için öncelikle yaşadığı devir olan Aydınlanma Çağı'nı ele almak gerekmektedir. Montesquieu' nün yaşadığı devrin Fransız toplumunun ekonomik ve siyasi

krizler ile mücadele ettiği bir devir olduğu görülmektedir (Kaplan, 2022: 4). Sözün gelişi, işçi sınıfı ile burjuva sınıfı arasında ortaya çıkan üçüncü sınıfın ön plana çıkma gayreti, yönetim krizleri, burjuvazinin elde ettiği iltimasların toplumu rahatsız etmesi, ekonomik yükün tek bir sınıfın omuzunda kalması ve çeşitli ayaklanmalar Montesquieu ile çağdaşı olan düşünürleri Fransa'nın muvaffakiyeti hakkında düşünmeye ve bir şeyler üretmeye sevk etmiştir.

1.1. Tezin Amacı

Bu çalışmada on sekizinci yüzyılın önemli sosyologlarından biri olarak kabul edilmekte olan Montesquieu'nün toplum bilimine dair görüşleri incelenecektir. Bu yüksek lisans tezinde “Montesquieu'nün sosyolojiyle ve sosyal bilimlerle münasebeti nedir?”, “Sosyolojinin doğuşunda Montesquieu'nün izleri nelerdir?”, “ Montesquieu'nün topluma dair teorileri nelerdir?”, “Yönetim biçimi bozulan Fransa'ya Montesquieu'nün çözüm önerileri nelerdir?” gibi araştırma soruları sorularak bu sorulara yanıt aranmaktadır. Aynı zamanda sosyolojinin öncülerinden biri olarak kabul edilen Montesquieu'nün toplumsal görüşleri derlenip toparlanmakta; felsefe, tarih, hukuk, siyaset bilimi gibi bilimlerden yararlanılarak disiplinler arası bir bakış açısı ortaya konulmaktadır.

1.2. Araştırma Yöntemleri

Bu yüksek lisans tezi, nitel analiz metodu olan içerik analizi yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Tezin başlığı ile ilgili oldukça derin ve detaylı bir literatür taraması yapılmış, elde edilen doküman ve bilgiler sistematik bir biçimde bir araya getirilerek araştırma sorularının cevaplarının ortaya çıkması sağlanmıştır.

1.3. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada sosyoloji kavramının Aydınlanma düşünürü Montesquieu çerçevesinde ele alınması amacıyla birçok teori ve kavramdan yararlanılmıştır. Öncelikle Montesquieu'nün yaşadığı dönemin toplumsal, felsefi ve tarihsel yapısına; Montesquieu'nün siyasi, hukuki ve toplumsal alanda ortaya koyduğu teorilerine ve diğer sosyolojik görüşlerine; ayrıca Montesquieu'nün çağdaşı olan veya kendisinden önce yaşamış olan bazı düşünülerin fikirleriyle karşılaştırmaya odaklanılmaktadır. Bu kavramsal çerçeveden, sosyolojinin doğuşu ekseninde Montesquieu'nün sosyolojiyle ilgisinin ne olduğu ve diğer araştırma sorularına yanıt bulunması için faydalanılacaktır.

1.4. Veri Toplama Kaynakları

Bu çalışmada öncelikle birincil kaynaklardan ardından ikincil kaynaklardan veri toplanmıştır. Bu yüksek lisans tezinde; yayınlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden, akademik makalelerden, kitaplardan toplanan veriler kullanılmıştır. Birincil kaynakların yeterli olmadığı durumlarda ikincil kaynaklara müracaat edilmiştir. Birincil kaynaklar ile ikincil kaynaklardan elde edilen veriler neticesinde araştırmanın amacına ulaşması hedeflenmektedir.

Montesquieu'nün hayatı ve eserleri

18. yüzyıl Aydınlanma Döneminin en önemli filozoflarından biri olarak tanınan ve asıl adı Charles Louis de Secondat, baron de La Brede et de Montesquieu olan filozof 1689 yılında Fransa'nın Bordeaux kentinin la Brede beldesinde dünyaya gelmiştir (Gürkan, 2019: 62). Bordeaux Üniversitesinde hukuk eğitimi alarak avukat olan Montesquieu, bir süre avukatlık yaptıktan sonra, hukuka ilgi duymadığını anlayarak mesleğini bırakmıştır. Montesquieu aristokrat bir aileden geldiği için hukuk okumuş olsa da kendisi doğa bilimlerine daha çok merak duymuştur. Felsefe tarihine ilgi duymuş, doğaya yönelen bir felsefeyi, insanı ve insanın devlet, ilim, kültür ve din gibi toplumsal konularını ele alan felsefe akımlarını araştırmıştır (Tütengil, 1956: 1).

Bordeaux Bilimler Akademisinde anatomi, fizik, fizyoloji gibi doğa bilimlerini öğrenmiş çeşitli denemeler kaleme almıştır. 1721'de ilk büyük eseri olan "İran Mektupları"nı yayımlamıştır. Aydınlanma Çağı'nın ilk ve en büyük yapıtları arasında gösterilen ve mektup tarzında yazılmış felsefi bir hiciv romanı olarak tanımlanabilecek olan eserde, doğudan batıya (İsfahan' dan Paris'e) seyahate çıkan iki ana karakterin serüveni anlatılmaktadır. Montesquieu bu eserde iki İranlı ziyaretçinin ağzından, o dönemin Fransız toplumunun siyasal ve kültürel değerleri ile kurumsal yapılarına ilişkin gözlemlerini anlatmaktadır (Montesquieu, 2018). Onun kurgusuna göre, iki kahraman Fransa hakkındaki gözlemlerini mektupları aracılığıyla İran' daki yakınlarıyla paylaşmaktadır. Bu karakterler Fransa'nın yaşam tarzını, siyasal ve dini kurumlarını hiciv yoluyla ağır bir şekilde eleştirmektedir. Fakat 1720'li yıllarda Fransa'da iktidarın basın ve yayını sıkı denetime ve sansüre tabi tutması, onun bu romanını başka bir ülkede (Hollanda) anonim olarak yayımlamasına neden olmuştur. İkinci büyük eseri Romalıların Yükselişi ve Çöküşü Üzerine' yi 1734 yılında çıkarmıştır. Bu eserde Roma İmparatorluğunun tarihini yükseliş ve çöküş nedenlerini sosyal ve siyasal yönleriyle anlatmaktadır. Üçüncü ev en önemli eseri yirmi yıldan fazla sürede hazırlanmış, Kanunların Ruhu isimli bu eseri 1748'de yayımlamıştır. Bu yapıtta İngiliz bağımsızlık sistemini anlatmış tarihsel olayları doğal hukuk ekseninde açıklamıştır.

Montesquieu'nün toplum görüşü ve yöntemi

Montesquieu, toplumun yapısını ve işleyişini bir bütün olarak ele alan özgün bir bakış açısına sahiptir. Nitekim sosyoloji bilimi tek tek bireyleri inceleme konusu yapmaz; toplumu ve toplumun sorunlarını bir bütün olarak ele alıp sorgulamaktadır. Kendinden önceki filozoflardan ayrı olarak zengin ve detaylı bir toplum çözümlemesi ve sistematik bir yaklaşım tarzıyla toplumsal olayları etkileyen birçok faktörün olabileceğini vurgulamıştır.

Montesquieu, toplumun politik rejimle belirlendiğini düşünmesi bakımından ve özgürlük anlayışına vardığı ölçüde klasik bir düşünürdür. Bununla birlikte, klasik politik düşünceyi toplumun genel durumu ile yeniden yorumlaması ve toplumun gelenekleri, dini, yönetim biçimi, insanların psikolojik durumu gibi yönleriyle sosyolojik olarak açıklaması ile sosyologların ilkidir (Aron, 1986: 64). Montesquieu bu sebeple klasik düşünürlerin sonuncusu, sosyologların ilki olarak kabul edilmektedir.

Öte yandan Montesquieu, hukukta mevcut olan kanunları araştırmalarının odak noktası yapması ve beşeri tercihlere bağlı olduğu sanılan mevzu hukukunun, yani kanunların aslında doğal ve toplumsal koşulların zorunlu bir sonucu olduğunu vurgulaması bakımından hukuk sosyolojisinin en yetkin temsilcisi olarak kabul edilmektedir (Topçuoğlu, 1957: 351). Montesquieu, kanunların sosyal koşullara göre belirlendiğini ifade etmesi açısından hukuk sosyolojisinde önemli bir yere sahiptir.

Montesquieu'nün sosyoloji tarihi açısından önemi o kadar büyük ve değerlidir ki; sosyolojinin babası Durkheim (1858-1917); Rousseau (1712-1778) ile birlikte Montesquieu'yü (1689-1755) sosyolojinin habercisi saymaktadır (Durkheim, 2019). Hatta Emile Durkheim 1892'de Latince kaleme aldığı “*Montesquieu'nün Toplumsal Bilimin Oluşumuna Katkısı*” başlıklı tezini Montesquieu üzerine yazmıştır (Kabakcı, t.y: 28). Sosyolojiyi bağımsız bir bilim haline getirmek için çabalayan Durkheim'in kendisine tez konusu olarak Montesquieu'yü seçmesi çok manidardır. Bu noktada Durkheim'in, Montesquieu'daki içtimai bilgiyi keşfettiğini; Montesquieu'nün tek bir insanı değil de bir bütün olarak toplumu konu edinmesiyle sosyolojik bir bakış açısına sahip olduğunu vurguladığını görmekteyiz.

Durkheim'in sosyal bilimlerin ilk meyvelerini, kendisinden yaklaşık yüz elli yıl önce yaşamış olan ve “Ben, ilkelerimi kendi önyargılarımdan değil şeylerin tabiatımdan çıkardım.” diyen Montesquieu' de yakalaması bu Aydınlanma dönemi filozofunun sosyoloji tarihindeki önemi hakkında kıymetli bir bilgiyi ortaya koymaktadır (Kabakcı, 2023). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Emile Durkheim, Montesquieu'nün toplumu ele alış biçiminin nesnel bir nitelik taşıdığını ve onun kendi bakış açısıyla örtüştüğünü vurgulamak istemektedir. Bir başka deyişle Montesquieu'nün ilk sosyologlardan olduğunu vurgulanmaktadır.

Montesquieu, toplumu canlı bir organizma gibi önemli bir varlık olarak görmüş ve toplumsal krizleri çözebilmek için bu krizlerin kaynağını bulmaya yönelmiştir. Montesquieu'nün doğduğu yıllarda gerçekleşen (1688) ve ölümünün hemen ardından da bir diğeri (1760) gerçekleşen İngiliz sanayi devrimiyle üretim süreçlerinde yaşanan değişimler, diğer yandan toplumsal yapılarda ve toplumsal ilişkilerde de birçok değişiklik oluşturmuştur (Yılgın, 2019: 17). Bu durumdan Montesquieu'nün ülkesi Fransa da nasibini almıştır. Hem yaşanan olaylar hem de 1789 tarihli Fransız İhtilali bunun açık işaretidir. Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Fransa'da da ekonomik gücü elinde bulunduranlar değişmiş, yeni toplumsal sınıflar meydana gelmiş, eşişsizlikler ve adaletsizlikler artmış; bu vaziyetler karşısında monarşinin temsilcisi olan kral bu sorunlarla baş edemez hale gelmiştir. Nihayetinde insanlar tarafından özgürlük ve demokrasi mücadelesi başlatılmıştır. Bu noktada Montesquieu ve çağdaşı olan birçok düşünür sosyolojik sorunların kaynağını araştırmaya başlamış, adeta toplumu masaya yatırmışlardır.

Montesquieu, toplumda yaşayan bireyler arasındaki dini, siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkileri düzenleyen yasaların var olduğunu düşünmektedir. Ona göre toplumlar arası ilişkilerde bu yasalar yön verir. Montesquieu (1965) şöyle ifade etmektedir:

İnsanlar çeşitli kanunlarla yönetilir; bunları şöyle sıralamak mümkündür: Doğal Hukuk; din hukuku olan tanrısal hukuku dinde disiplini sağlayan Kilise Hukuku; her milletin yurttaş olduğu dünyanın medeni hukuk diyebileceğimiz Devletler Hukuku; bütün toplumları kurmuş olan insan aklını konu olarak ele alan Genel Politik Hukuk; her toplumun kendini ilgilendiren

Özel Politik Hukuku; bir milletin başka bir millete uygulamak istediği, uygulayabildiği veya uygulamak zorunda kaldığı, şiddete dayanan İstila Hukuku; bir yurttaşın herhangi bir yurttāşa karşı malını ve canını savunmasını sağlayan ve her topluma özgü olan Medeni Hukuk; nihayet bir toplumun her biri özel bir yönetime ihtiyaç gösteren birçok aileden meydana gelmiş olmasının gerektirdiği Aile Hukuku. (s.56)

Montesquieu'ya göre toplumsal olaylar tek bir sebeple açıklanamaz. Sosyal olaylar arasında çok çeşitli unsurların münasebeti söz konusudur. Bu görüşü şöyle temellendirmek mümkündür:

Montesquieu'nün sosyolojisi etkileri bakımından değişken ve birbirine girmiş etmenlerin karmaşık çokluğunu ön plana almakla araştırmaları olguları birleştirmeye eğilen tarih zihniyetini sokmuştur (Kösemeihal, 1965: 264).

Özetlemek gerekirse Montesquieu'nün toplum anlayışını; kültür, aile, iktisat, siyaset, tarih gibi pek çok değişkenin birbiriyle münasebeti şekillendirmektedir. Sözün gelişi, Montesquieu'ya göre kültürü tek başına ele almak; toplumun dinini, tarihsel geçmişini, ekonomik yapısını, aile yapısını vb. unsurlarını göz ardı ederek incelemek kesinlikle sosyolojiyle örtüşmemektedir.

Sonuç

Montesquieu, on sekizinci yüzyıl Aydınlanma Fransası'nın en önemli düşünür ve sosyologlarından biridir. Nitekim onun ilk sosyolojik tespiti; soylular, din adamları ve üçüncü sınıf olarak da adlandırılan halkın birbirleriyle aralarında çıkar çatışması ve gruplaşmalar olduğunu tespit etmesidir. Bununla birlikte Fransa' da monarşinin egemenliği, keyfi yönetimi sorgulanmamaktadır. Aydınlanmayla birlikte insan akli işlevsel bir şekilde kullanılmaya başlanmış; eskiden getirilen hurafe ve inançların sorgulanmasıyla Fransız hukuk ve siyaset sistemi de masaya yatırılmıştır. Tüm bunlar Fransız düşünürlerin halkı aydınlatmak amacıyla yaptıkları bir dizi faaliyetin neticesinde gerçekleşmiştir. Montesquieu da hem Fransız monarşisi ile yönetim biçimini hem de Fransız toplumundaki diğer gurupların sosyal yapısını irdelemiş, Fransız sosyal ve siyasi yapısının ıslahı için birtakım fikirler ortaya koymuştur. Fransız siyasi yapısının keyfi yönetiminin sorgulanması; insanların özgürlüklerinin yeniden kendilerine verilmesi; aklın araçsal olarak kullanılmaya başlanması onun döneminin en önemli özellikleridir. Montesquieu'nün; yasama, yürütme yargı güçlerinin kendi icinde özerk ama duruma göre birbirlerinin otoritelerini sınırlayarak bir güçler birliği meydana getirmesiyle "Güçler Ayrılığı İlkesi"ni ortaya çıkartması; aynı zamanda toplumsal yapıyı belirleyen iklim, din, ahlak, eğitim gibi pek çok unsurun varlığını tespit etmesi; bununla birlikte her toplumun kendine özel bir yönetim biçimiyle idare edilmesi gerektiğini vurgulaması onu ilk sosyologlardan saymamıza neden olmaktadır.

Kaynakça

Aron,R. (2000). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. (Çev. K.Alemdar), Bilgi Yayınevi, (Orijinal çalışma 1986'da yayımlandı).

- Durkheim, E. (2019). *Sosyolojinin Öncüleri: Montesquieu ve Rousseau*. (Çev. M.Gültekin&B.Aycan&B.Uçar), Dedalus Yayınevi, (Orjinal çalışma 1893'te yayımlandı).
- Gürkan, Ü. (2019). *Hukuk Sosyolojisine Giriş*. Siyasal Kitabevi.
- Kabakcı, E. (2023). *Sosyolojiyi Kurmak Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Kabakcı, E. (tarih yok). *Sosyoloji Tarihi I*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Kaplan, A. (2022). *Montesquieu ve Tocqueville'in Sınırlı İktidar Anlayışları Üzerine Bir İnceleme* (Yayın no. 775141) [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kösemihal, N.Ş. (1965). *Sosyoloji Tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Montesquieu. (1965). *Kanunların Ruhu Üzerine II*. (Çev. F.Baldaş), Milli Eğitim Basımevi. (Orjinal çalışma 1748'de yayımlandı).
- Montesquieu. (2018). *Kanunların Ruhu Üzerine*. (Çev. D.Koçak), Doruk Yayınları, (Orjinal çalışma 1748'de yayımlandı).
- Topçuoğlu, H. (1957). *Hukuk Sosyolojisinin Mübeşşiri Olarak C.S. Montesquieu*. AÜHFD Cilt: 14 S: 1, Makale.
- Tütengil, C.O. (1956). *Montesquieu'nün Siyasi ve İktisadi Fikirleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yılgin, R. (2019). *Yerli Sosyolojinin İmkan ve Sınırlılıkları* (Yayın no. 581088) [Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

BİR OLGU, DUYUM VEYA DUYGU OLARAK ACI: ANLAM DÜNYASINA DAİR FELSEFİ BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr., Ferdi SELİM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

ferdiselim@gmail.com - 0000-0003-2576-4499

ÖZET

Şeylerin tarihiyle birlikte onları imleyen kavramların tarihinin de olduğu açıktır. Bu iki alan arasında güçlü bir bağ olduğu kesindir. Öyle ki herhangi bir şey düz, literal o şey olmaya devam ederken anlam dünyası eğretilmeler yoluyla daha yoğun bir gönderime sahip olabilir. İnsan zihni bu konuda pek maharetlidir. Edebiyat ve felsefe özellikle bu iki disiplin yeni kavram ağları örmek yoluyla dünyayı algılamak bakımından bütünüyle farklı dil oyunları oluşturmuşlardır. Bu çalışmada ise fizyolojik yanıyla ağrı kavramı ve benzer anlamı yani maddi durumu ifade eden acı ile manevi bir sezise karşılık gelen üzüntü, acı veya elem ele alınmaktadır. Canlı olmanın ilk ve önemli fizyolojik işaretlerinden olan acı (ağlama ile belirginleşen) ile insan olmanın ilk önemli işaretlerinden olan elem varoluşsal tınısı olan kavram ailesidir. Belki de en şiddetli acı ve güçlü bir elem işareti olan ölüm ve yarattığı kaygı insanlığı varoluşa iten imgelerdir. Bu nedenle bu olguları anlamak için söz konusu sözcüklerin kavramsal kökenlerine işaret edilmiş ve felsefi öğretilerde aldığı anlamlara vurgu yapılmıştır. Ayrıca yalnızca doğal bir tepki veya duygu olmasının dışında ahlaki bir değer olarak istenilir veya kaçınılır davranışlar olarak gösterilmişlerdir. Kavramın sağlıklı bir inşası için ahlaki prensip olarak acı ve karşıtı olarak haz kavramının incelenmesi de amaçlanmıştır. Nihayet çağdaş yorumlarla birlikte acının fizyolojik ve tinsel önemine işaret edilecek ve özellikle ikincisi ile kendi olma yönünde mücadele veren bireylerin kaçınmaması gereken bir duygu olduğu iddia edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Acı, Haz, Elem, Fizyolojik, Tinsel.

PAIN AS A PHENOMENON, SENSATION OR EMOTION:

A PHILOSOPHICAL INQUIRY INTO THE WORLD OF MEANING

ABSTRACT

It is clear that along with the history of things, there is also the history of the concepts that signify them. It is certain that there is a strong connection between these two fields. So much so that while something continues to be a plain, literal thing, the world of meaning can have a more intense reference through metaphors. The human mind is very skillful in this regard. Literature and philosophy, especially these two disciplines, have created completely different language games in terms of perceiving the world by weaving new conceptual networks. In this study, the concept of pain with its physiological aspect and the pain that expresses a similar meaning, that is, a material situation, and sadness, anguish or sorrow that correspond to a spiritual perception are discussed. Pain (marked by crying), one of the first and important

physiological signs of being alive, and sorrow, one of the first important signs of being human, are a family of concepts with an existential resonance. Perhaps the most severe pain and a powerful sign of grief, death and the anxiety it creates are the images that push humanity into existence. Therefore, in order to understand these phenomena, the conceptual roots of the words in question have been pointed out and the meanings they have taken in philosophical teachings have been emphasized. In addition, apart from being just a natural reaction or emotion, they have been shown as desirable or avoidable behaviors as a moral value. In order to construct the concept healthily, it is also aimed to examine the concept of pain as a moral principle and pleasure as its opposite. Finally, together with contemporary interpretations, the physiological and spiritual importance of pain will be pointed out and it will be claimed that it is a feeling that individuals who struggle to be themselves, especially with the latter, should not avoid.

Keywords: Pain, Pleasure, Suffering, Physiological, Spiritual.

1. GİRİŞ

Acı, en tanıdık duygulardan biridir. Var olmanın, insani/canlılık hallerin(in) ve yaşanmışlığın güçlü göstergelerindedir. Biyolojik veya gözlemlenebilir nedenlerle ilişkisi bakımından ağrı duyumuna da eşlik eden bu kavram etkileşimli bir duyumdur. Acının yerinin neresi olduğu sorulduğunda bile kesin bir yanıtının olmadığı açıktır. Başka deyişle fizyolojik bir uyarının nasıl herhangi bir bilinç seviyesine taşınmış olduğu çok açık değildir. Örneğin Kartezyen görüşte birbirinden çok farklı olan bu iki alanın birbirlerini nasıl etkiledikleri ikna edecek seviyede açıklanamamıştır. Bu konuda beden ve ruh ilişkisi düşünüldüğünde çizginin nereden yana çekileceği kesin değildir. Bu hususta zorunlu bir bedensel etkileşim ağrı her zaman gerekli midir? Ayrıca tartışmalıdır. Deneyimin çeşitliği bu yönde kesin bir karara varmanın önemli engellerindedir. Yine de çoğu zaman etki-tepkinin yönünün değişebildiği iki taraflı bir nedensellik ilişkisinden söz edilebilir. Öyle ki, herhangi bir can sıkıntısı durumu sırasında ilgili üzüntü ve elem (acı) hiç ilgisi olmadığı düşünülen etkilere neden olabilmektedir. Örneğin yalnızca ruhsal addedilebilecek bir elem, kalp ritminde yükseliş, mide kasılmaları, ter miktarında artış, seste titreme, ellerin uyuşması veya omuzların konumunda gözle görülür farklılıkların oluşması gibi basit veya kompleks değişimlerle beden üzerinde etki edebilmiştir. Bu nedenle acı büyük bir kısmıyla saklanamayan gözlemlenebilir somut bir deneyimdir. Açıkça acı, hastalık veya bir yaralanmadan kaynaklanmasa bile hasta hissedilmesine hatta çeşitli rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olabilir seviyede beden ve zihinsel durumun bir kolektivitesidir. Bu nedenle bir deneyim biçimidir (Kripke 1980; Putnam 1963). Bunun yanı sıra acı kavramı ve ihtiva ettiği durumları tasniflemek çok da mümkün değildir. Bu doğrultuda başlangıçta bir duygu olarak tanımlamaya çalışılmış olunan acı, bir his veya duyum olarak da açıklanmıştır. Acı, acı çekmenin kaynağı veya sonucu olabilir, ancak tek kaynak bu değildir.

Yoksulluk, sosyal dışlanma, zorla sosyal içirme (akran baskısı gibi), sosyal sorunlar; keder ve stres gibi varoluşsal ve kişisel sorunlar; mide bulantısı, uyuşukluk, ağrısız bir hastalık, endişe veya korku gibi durumlar acının nedeni olabilir. Acı ve ıstırap sosyal koşullarda hoş olmayan şeyler olsa da bunlar kendi başına benliği yıkan ya da geliştiren veya yıkıcı ya da yapıcı güçler değildir. Yalnızca kişinin kendisinin ve çevresinin farkına varması bakımından tepkiseldirler.

Ayrıca acı kavramına yönelik tartışma beden ve ruh arasındaki karmaşık felsefi tartışmaları gündeme getirecek kadar ilişki bir sorundur. Bu yanıyla acı bir duyum, algı veya bir duygu mudur? sorusu etrafında ontolojik bir tartışmayı da başlatırlar. Özellikle bedenle ilişkisi bakımından değerlendirildiğinde ağrı kavramı (douleur), fiziksel acı (fizyolojik olarak sinir uyarımı üzerinden algılama) ontolojik bir konum atfetmek yoluyla bir uzvun veya kısmın adıyla birlikte anılmaktadır. Burada bir benlikten ve bütünsellikten ziyade özel bir durum vardır. Örneğin, baş ağrısı, mide ağrısı veya herhangi bir yaralanma sonucu oluşan yara bölgesinin ağrısı gibi. Ağrı mevzusu ve herhangi bir hastalık ise (gut gibi) öyküsü incelendiğinde kronikleşen bir durum veya yaşamı bütünüyle etkileyen bir hasar ise artık kendini tanımlamak bakımından güçlü etkisi olan veya iyi hissetmemeye neden olacak şekilde yaşamı değiştiren bu ağrı; acı, elem veya ıstırap (souffrance) olarak anılmaktadır. Bu nedenle aslında konuşulurken farkında olunsun veya olunmasın kavramların etimolojik köklerine uygun bir tanımlama biçiminin kullanımdaki varlığı fark edilmektedir (Rey, 1993).

Acı kelimesi Türkçe sözlüklerde olgunun fiziksel boyutuna ve tinsel bir durumuna işaret edecek şekilde ayrı ayrı tanımlanmıştır. İlk ve basit anlamında, ağrı eşliğinde belirginleşen bir rahatsızlık veya tedirginlik hali tasvir edilir. Bu tanımlama ile birlikte sözcüğün daha çok fizyolojik yanına işaret etmek suretiyle bir dış etkenin vücudun herhangi bir noktasında sıkıştırılma, yırtılma, ezilme vb. sebeplerle meydana gelen rahatsızlık hissi yönü vurgulanmıştır. İkinci durumda bir duygu veya bir his olarak üzüntü, elem, huzursuzluk hali ve dokunaklı bir durum öne çıkarılır. Bunun dışında tat alma duyusu bağlamında keskin ve şiddetli bir duyuma işaret edilmiştir. Nihayet kelimenin keskin ve sert bir biçimde olayları etkilemek anlamında kullanıldığı da görülmektedir. Ayrıca göz alıcı ve çarpıcı olan için kullanılan bir sözcüktür (TDK Sözlüğü).

Kavramları karşıtlarıyla açıklamak anlam dünyasının sınırlarını çizmek bakımından önemlidir. İlgili sözcük acı olduğunda, fiziksel şartlar bakımından herhangi bir etki altında olmadan (darbe, yaralanma veya hastalık) rahatlık, beden her hangi bir bölgesinden huzursuzluk verecek bir uyarının olmaması hali, tatlı olanın duyumu ve ruhun iyi durumda olması anlamında elem ve üzüntü içerisinde olmamak şeklinde tanımlar verilmiştir. Bu nedenle kavramın karşıtı olarak sıklıkla haz kavramı öne çıkarılmıştır. Fakat en az acı kavramında olduğu kadar haz kavramının nasıl tanımlandığı da önemlidir. Örneğin yoğun acının ardından yaşanan acısızlık hali bir çeşit haz duygusuna neden olmaktadır. O halde şöyle bir soruyla karşılaşmak kaçınılmazdır. Haz kişinin durumunda olumlu anlamda mutlak bir artışa mı neden olmalıdır yoksa fizyolojik anlamda herhangi başarılı bir tedavi sonucunda ortaya çıkan acının eksikliğine dair bir duygu mudur? Bir sağaltım biçimi olarak acı, kökeni belli olmayan bir kaygıyı ve bu perspektiften varoluşsal bir kendiliği ima ediyorsa kaçınılması gerekli olmayan bir durumdur. Bu kendini arayışın veya yersiz yurtsuzluğun yarattığı bir tür yalnızlığın bir yansımasıdır. Bu hal veya durum bazı felsefi öğretilerde olumlu bir araç olarak değerlendirilir. Acı ve haz kavramları insanlığa dair söylemlerin mutlak merkezinde olan kelimelerdir. Her iki kavram da varoluşsal boyutlarıyla insan hayatının belirleyicileridir. Hem doğal bir itki olarak eyleme neden olmaları hem de etik anlamda iyi, hoş, arzu edilir veya istenmeyen şeyler olmaları bakımından ayrıcalıklı sözcüklerdir. Bu perspektiften kavramın tarihi çok eskidir. Ayrıca güçlü ve zengin bir anlam dünyasına sahiptir. Kelimenin Antik köklerine gidildiğinde *algos*

kavramıyla karşılandığı görülmektedir. Acıtmak, ağrıtmak veya keder ve hüznün vermek şeklinde fiil hali ise *alguna* terimiyle ifade edilmiştir. Latinceye ise *dolor* şeklinde aktarılmıştır. Kavram hem bedensel hem de zihinsel acılar hakkında konuşurken kullanılabilir. Fakat daha incelikli söylemlerde fiziksel acı için daha çok *douleur* kelimesi uygun görülürken ahlaki olan elem, ıstırap için *souffrance* sözcüğünün tercih edildiği bilinmektedir. Latince kökeni olarak *suffere*'den gelen sözcük bu bağlamda katlanmak *endurer*, izin vermek *permettre* ve dayanmak *supporter* anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin anlam dünyasını daha sağlıklı kavrayabilmek için türevleri ve çeşitli anlamlarından söz etmek gerekirse *eupatheia* (affect) masum ve iyi duyguları, haz veren etkilenim veya duyguları karşılamak için kullanılırken *aponia*, psükhik dengenin Epiküroscu iyi olma hali olarak (acısızlık/painlessness) tanımlanmıştır. Stoa felsefesinde özellikle iyi *pathe* (*eupatheia*) ve kötü *pathe* gibi bir ayrım yaptığı bilinmektedir (Peters, 2004: 33). Ayrıca ahlak filozofları *aegritudo* kelimesi ile elem, üzüntü ile delilik, öfke ve diğer sinir harplerine işaret eden hastalıklar arasında bağlantı kurmuşlardır (Rey, 1993: 53). Kavramın İngilizcesi *pain*, Almancası *schmerz*, Fransızcası *douleur* iken Osmanlıca'da ızdırap ile karşılanmıştır. (Cevizci, 2015: 8)

Yukarıdaki genel tanımların ardından zevk ve acının doğasını şu şekilde anlamak makul bir öneridir. İçimizdeki doğaya aykırı, şiddetli ($\beta\acute{\iota}\alpha\iota\upsilon\nu$) ve ani ($\acute{\alpha}\theta\rho\acute{\omicron}\upsilon\nu$) bir sevgi acı verici iken, ani ve bizi doğamıza döndüren bir sevgi hoştur. Ayrıca, büyük bir kolaylıkla ortaya çıkan bir duygulanma acı veya zevk olarak canlı bir şekilde algılanır. Bu natüralist açıklamalar zevk, haz veya iştahın insanın biyolojik ve tinsel olağan seyri içerisinde pürüzsüzlüğü sürdürme bakımından istenilir olduğuna acı, üzüntü, ıstırap veya elem söz konusu edildiğinde tam aksi bir hareketin varlığına işaret edilebilir. Fakat bu kendi başına bir olgudur. Bunun iyi ya da kötü olup olmadığına yönelik değerlendirmeler etik bir tartışmayı başlatmaktadır. İlgili doğayı tanıyarak kuvvetlendirmeyi öneren görüşlerin yanı sıra bu doğanın aşılmasının iyi olduğuna yönelik açıklamalarla da sıklıkla karşılaşmaktadır.

2. ACI KAVRAMININ TARİHSEL ARKA PLANI

Acı ve haz kavramının incelenmesine iyi bir başlangıç olarak Antik incelemelerde duyum ve algıdan koparılmayan beden ve ruh ilişkisini konu alan Grek epistemolojisi ile bu tecrübenin de bilinç alanına işaret edilmek yoluyla araştırıldığı modern felsefe arasında ayrım yapmak gerekir. Halen devam eden eski bir tartışma olarak, “acı duygu mudur yoksa his mi?” sorusu bilginin kaynağı olarak ontolojik bir yer tespit etme ihtiyacının bir karşılığıdır. Bu çaba acı ve haz duyumları dâhil herhangi bir ideye neden olan şeyin mekânı bakımından araştırılmasıdır. Bu kapsamlı tartışmaya rağmen acının hâlâ açıkça belirlenmiş bir statüsünden söz etmek güç görünmektedir (Rollman, 1998). Antik Yunan felsefesinin önemli isimlerinden Aristoteles, “acı, onu hisseden kişinin doğasını yok eder” diyerek acıyı sevinç gibi bir duygu olarak nitelendirmiştir (Dow, 2014: 47). Roma Katolikleri tarafından Aziz Thomas olarak bilinen Sir Thomas More, acının “hazzın tam tersi” olduğunu belirtmiştir. İngiliz filozof David Hartley, acıyı “belirlenen sınırın ötesinde taşınan zevk” olarak tanımlamayı tercih etmiştir (Khan vd., 2015).

Modern açıklamalara gelince acı üzerinde titiz çalışmaları olan Latham'ın 1860'ların başlarında kamuoyuyla paylaştığı bedensel ağrı hakkındaki düşünceleri dikkat çekicidir. Gündelik dilde

dramatik biçimde farklı uyaranlara ve algı deneyimlere rağmen tek bir kelime ile acı kavramıyla pek çok durumun karşılandığına işaret etmektedir. Ancak acının karşı konulamaz etkileyciliği ve çarpıcılığı hakkında şu cümleleri modern insanın acıdan kaçışını izah edecek tarzdadır: “Acının ısrarcı gerçeklik çılgınlığını yükselttiğinde kendimizi yatağın yanında ve duymaya hazır olduğumuzu varsayarsak”, acı verici deneyimlerin benzerliklerinin dilsel bir aldatmacadan başka bir şey olmadığı ortaya çıkar. ‘Hayata dair şeyler ve duygular’, yani her insanın acıyla eşsiz karşılaşması, ‘dünyadaki her şeyden farklıdır’” (Latham, 1862: 677).

Acının rahatsız edici bir tarafının olduğu ortak tanıklığın kesin dili üzerinden takip edilmektedir. Özellikle rahat bir yaşamı arzulayanlar için acı anılmasıyla bile keyif kaçırarak bir olgudur. Amerikalı gösteri insanı William Penn Rogers, “acı o kadar rahatsız edici bir duygu ki, çok küçük bir miktarı bile her zevki mahvetmeye yetiyor” ifadesiyle bu durumu vurgulamıştır. Bir adım daha öteye giden Albert Schweitzer, acıyı insanlığın ölümden bile daha korkunç bir efendisi olarak adlandırmaktadır. *The History of Pain* kitabının yazarı Roselyn Rey’e göre acının kendine özgü bir anlam ağı vardır. Bu nedenle spesifik bir iletim dünyası oluşturur. Bu durumu şöyle anlatır: “İster ağlama ister hıçkırık isterse yüz hatlarının gerilmesi olsun, acının her zaman özel bir dili vardır ve aynı zamanda başlı başına bir dildir bu.” (Wallace, 1993). Acının ayrıca henüz gerçekleşmemiş durumlarda hayatı ciddi anlamda etkileyebilecek kadar tesirinin olduğundan söz etmek gerekir. Durup dururken ortada hiçbir şey yokken hissedilen hiçlik hissi varoluşçu anlamda yarattığı kaygı ile gündelik eylemlerin ötesinde bir amaçlar varlığı olmanın emaresidir aslında. Örneğin Don Garret bu etkiyi, acı beklentisinin verdiği acının, zevk beklentisinin verdiği zevkten daha güçlü olacağını ileri sürmüştür (Garrett, 1996). Alman filozof Immanuel Kant, hazı yaşamımızı ilerletme duygusu olarak görürken, acıyı da onun engellenme duygusu olarak görür (Makkreal, 1990). Fransız fizyolog Marie Francois Bichat, ağrıyı “yaşam çılgılığı” olarak nitelendirmeyi tercih etmiştir. İngiliz psikolog Havelock Ellis, acıyı ve ölümü yaşamın bir parçası olarak tanımlar ve onları inkâr etmeye yönelik her çabanın hayatın kendisini reddetmek anlamına geleceğini düşünmektedir (Khan vd., 2015).

Antik Yunan filozofu Epikuros ise, acı duygusunun olmadığı bir dünyanın nasıl olacağını hayal etmektedir. Ona göre, “acının olmaması durumu bir zevk değildir”. Çünkü acı veya ağrı yanlış giden bir şeyleri fark etmek ve ardından kendini toparlayabilmek adına önemli bir işarettir. Mükemmel hissetmenin aldatmacası kendinde kalmaya neden olacak ve gelişmenin önüne ket vuracaktır (Robbins & Fehmi, 2011). *Acı Kültürü* kitabının yazarı olarak tanınan David Morris benzer bir yorumla, “ağrısızlığın bir hediye değil, gizlenmiş bir lanet olduğunu” itiraf etmiştir (Morris, 1991). İki düşünürle benzer kanaatte olan Michael Houdmann, “acı hoş olmasa da vücudumuzda bir şeylerin ters gittiğine dair bizi uyarması nedeniyle bunun için Tanrı’ya şükretmeliyiz” yorumuyla acının eksikliğinin problemli oluşuna dikkat çekmiştir.

Acıyla ilgili konuşulması gereken bir husus da onun bir olaylar süreci içerisinde açıklanmasıdır. Burada sorulması gereken şey, acının bir olay olduğu söylemiyle ne kastedilmektedir? Acıyı bir “olay türü” olarak tanımlayarak bunun, duyularımızın oluşumuna katılan, düzenli olarak deneyimlediğimiz ve tanık olduğumuz yinelenen etkinliklerden biri olduğu kastedilmektedir. Bu görüşe göre, olaylar, varlıklar veya zihinsel nesnelere değildir. Bunlar daha çok dünyada-var

olmanın yollarıdır. Bir olay, bu tür bir bilince sahip olduğunu iddia eden kişi tarafından bu şekilde tanımlanırsa acı olarak anılır. Acı içinde olmak, bireyin bu özel ‘varlık türü’ne önem vermesini gerektirir. Başka bir deyişle, bir acı olayı, filozof Paul Ricoeur’un ‘benimlik’ dediği karakteristik bir şeye sahiptir (Ricoeur, 1992: 132). Bir acı olayı her zaman bireyin yaşamına aittir. Bu, onun hayat hikâyesinin bir parçası olarak yer almaktadır. Böylece kişi, adlandırma süreciyle acı çeken bir kişi haline gelir veya kendini acı çeken kişi haline getirir. “Kendisi de yaşamın bir parçası olan acı, yalnızca yaşam üzerindeki etkileri ve yaşamın işleviyle test edilebilir. Deyim yerindeyse, küçük ya da büyük veya hangi düzeyde olursa olsun, bakılması gereken şey onun yaşam ve yaşamın işlevleri üzerindeki etkisidir.” (Latham, 1862: 677). Eylemler veya olaylar açısından haz veya acı araçsal olmaları nedeniyle değerlidir. Bu nedenle acı özellikle bu yanıyla bir karakter inşası sağlamasıyla ayrıcalıklı bir uyarıdır.

3. AHLAKİ DUYULAR OLARAK HAZ VE ACI

Bir duyum veya his olarak acının ne olduğu, köken olarak nereye ait olduğu ve nasıl ahlaki bir anlama sahip olduğu gibi konularda Platon önemli bir başvuru kaynağıdır. Mutlaka sistematik dönemin simge bu isminden önce haz ve acı kavramlarıyla ilgilenilmiş, Sofistler hedonist bir yanı da olan yarar temelli bir ahlak anlayışı ileri sürmüşlerdir. Yine Kyrene Okulu ve temsilcisi Aristippos hazza yönelik doğal bir itilimden kaynaklanan ve acıdan kaçınmayı tavsiye eden doğal bir etik öneri vermiştir. “Doğanın her canlıının içine kaydettiği şeyi telos olarak yüceltir”. (Rey, 1993: 53) Fakat Platon bir kavram ve olgu olarak acıyı teknik bir biçimde ele alması bakımından önemlidir. O, Timaios’ta şöyle bir yorum yapmıştır: “Ancak etin ve ilgili (beden parçalarının) nasıl oluşturulduğunu veya ruhun ölümlü olan kısmını (θνητόν) tartışmadık. Yine bunlar olmadan algısal duygulanımları yeterince tartışamayız. Ancak ikisini aynı anda tartışmak mümkün değildir. Bu yüzden önce birini varsaymalı ve diğerini tartışmaya dönmeliyiz. Bu nedenle, gerekli bedensel ve psişik varlıklara sahip olduğumuzu varsayalım.” Timaios’ta özellikle algısal (αἰσθητικά) duygulanımlardan söz edilir. Böylece maddi elementlerin ve bileşiklerin algılayan varlıklar üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışmaktadır. Duygu veya duyuma karşılık olarak, αἴσθησις kelimesini ‘algı’ olarak tercüme etmek makul görünmektedir. Anlaşılacağı gibi, Timaios’ta Platon αἴσθησις sözcüğünü ‘algı’dan daha dar bir anlamda kullanmaktadır. İngilizce kelime, yalnızca zihni içeren bir biliş eylemine atıfta bulunabilir. Örneğin kişi bir problemin doğru cevabını algılayabilir ya da görebilir. Daha sıklıkla ‘algı’, duyu algısını, yani beş klasik duyu organı veya yetisinden birinin algısını ifade eder. Platon kendi külliyatında αἴσθησις’i her iki şekilde de kullanır. Ancak Timaios’ta αἴσθησις’u tam olarak somatik ve psişik bir bilişsel süreç olarak anlar (Platon, 1997:49).

Timaios algısal duygulanımları somatik ve psişik süreçler olarak anladığından, algısal duygulanımların yeterli bir açıklamasının, ruhun ölümlü kısmının yanı sıra ilgili bedensel kısımların da bir açıklamasını içermesi gerektiğini belirtir. O halde Timaios, hazzı algısal duygulanımları açıklama bağlamında açıklamaktadır (64a2-65b3). Dolayısıyla hazzın insanın içinde oluştuğunu ve bunların doğal bir biçimde görme, duyma ve benzeri şeylerle ortaya çıktığını iddia etmektedir. Dolayısıyla Timaios’ta açıklandığı şekliyle hazdan ‘duyu-algısal haz’ olarak söz etmek gerekir. Bu görüş, acı ve bedensel hazzın en ilkel anlamda meydana geldiği yönündedir. ‘Doğal durum’ ile kastedilen, sağlığa, en azından bedensel bütünlüğün veya

herhangi bir parçasının sağlığına eşdeğer olan bedensel bütünlük durumu anlaşılmalıdır. Bu tür bir restorasyon ve parçalanma, özellikle duygusal (hedonik veya aljezik) duygulanımlarla ilişkilidir. Sokrates'in Philebus'taki tanımıyla karşılaştırmak gerekirse, "Canlılardaki uyum bozulduğunda, doğada bir bozulma ve bir dizi acılar ortaya çıkar. Ama uyum yeniden oluşursa, o zaman zevk ortaya çıkar". Burada uyum sağlıklı bedensel bir bütünlüğe eşdeğerdir (Berden, 1942).

Konforlu bir yaşam arayışı sıklıkla sağlıklı bir yaşamla ilişkilendirilmiştir. Kendini iyi hissetme hali olarak anlaşılabilecek sağlık kavramını uzmanlar, ağrının mutlak olarak yokluğuna dayandırmaktadır. Bu nedenle acı, elem, üzüntü ve keder kavramları genellikle kavram zıtlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Bir tarafta az önce sayılan kavramlar yer alırken diğer tarafta sevinç, keyif, haz ve zevk gibi sözcükler yer almıştır. Acı ve zevkin zıt olduğu konusunda fikir birliği vardır. Epikürosçu felsefe okulunun kurucusu olan Antik Yunan filozofu Epiküros, kronik bir rahatsızlığının olmasıyla ilişkilendirildiği açıklamasında yüce zevki her türlü acının tamamen yokluğu olarak gördüğünü özellikle belirtmiştir (Epiküros, 1962). Platon, acıyı zevkle karşılaştırmış, öyle ki, bir kişinin şiddetli acı çektiği bir durumda, o acıdan kurtulmaktan daha hoş bir şey olamayacağını iddia etmiştir. Acı ve zevk, çok büyükten çok azına kadar birbirine karşıt olacaktır (Berden, 1942). Büyük düşünür ve çok yönlü bir deha olan İbni Sina, "acı, uyumsuz bir uyarının hissi, hazzı ise uyumlu hale getiren bir uyarının hissi" olarak tanımlamaktadır (Khan vd., 2015). Hazdan deli olmaktan korktuğu gibi korkmuş olduğunu söyleyen Antisthenes'in tutumu ve Kynik felsefe anlayışı bile aslında maddi dünyanın rastlantısallığı ve geçiciliği karşısında kayıtsızlık olarak yorumlanabilir. Ayrıca bu felsefi tavır otoriter bir duygu olan haz yerine acıyla yüzleşmeyi tercih etmiş ve saf bir itaat zinciri karşısında direnme yoluyla kendin olabilmek deneyimini yaşamayı önermektedir. Benzer bir yorumda bulunan Foucault, özellikle iktidar vurgusunu hafifletmek ve önemli bir direniş göstermek bakımından bu edimi övmektedir (Foucault, 2018: 147).

Doğru ile haz veya acı arasında bir ilişki kurmak gerekirse iktidar ilişkilerine direnme noktasında doğru ve ilişkili erdem olarak cesaret (Kinik parrhesia) ile acı kavramı arasında daha doğrudan bir bağlantı tespit etmek mümkündür. Bu koşullar doğruyu ifade etmek bakımından istek ve arzuların arındırılmış bir haldir. Bununla birlikte acı, kendine yetebilme bakımından kendisinden güç alınabilecek bir duygudur. Acı eksenli felsefeyi bu konuda pek bilinen Schopenhauer'un övgüsünü almış Upanişad felsefesinden söz etmek gerekir. Mutsuz bir yaşamın ve ıstırapların kaynağı olarak bitmek bilmeyen istekleri ve haz arayışını işaret etmiş olan bu okul için temelde geçici olan beden ıstırapların kaynağıdır. Onlara göre ödden, tükürükten, salyadan, çışten oluşan bu bedene acının gelip yerleşeceğinin farkında olan kimse hazzı aramak yerine kalıcı bilgiyi aramayı tercih edecektir. Kişilik özü olarak spiritüel bir arayışı ima eden bu açıklama, Tanrı, evren, şeylerin özü ve insan doğası bakımından bilgiler barındırır. Aynı dönemde bu görüşe güçlü bir muhalefetin olduğu bilinmektedir. Maddeci bir anlayışa sahip Çarvaka öğretisi içerisinde yer alan bu düşünürler yaşamdan vazgeçme olgusunu "pirinçte taş çıkacak diye onu yemekten vazgeçme"ye benzetmektedir. Maddi keyfi öne çıkaran yasa tanımayan bu düşünme biçimi başlangıçta coşkuyla karşılanırsa da hem genel Hint düşünce yapısına hem de sosyal yaşama uygun olmayan yapısıyla sonraki dönemlerde taraftar bulamamıştır (Störig, 2000). İtidalli bir yaşayışın ötesine işaret eden bu yaşam felsefesi aşırı

uçların zararlı doğasını göstermektedir. Bize göre hazcılığın paradoksu, hazzı sırf zevk için arzuladığımız tek şey haline getirmenin kendi kendini yenilgiye uğratabileceği fikridir. Bazı filozoflar bu fikrin Egoizm ve faydacılık gibi etik teorilerin hazcı versiyonları için gerçek ve önemli bir olguyu ve potansiyel olarak ciddi bir sorunu tanımladığını kabul etmişlerdir. Örneğin, hazcı bir temeli olan yararçı felsefeyi ünlü bir şekilde savunan Mill, paradoksu zihinsel bir kriz biçiminde ilk elden deneyimlediğini, bu yeni 'hayat teorisi' fikrini o kadar çarpıcı bulduğunu ve bunu kendi düşüncesinin temeli olarak kabul ettiğini bildirir.

4. SONUÇ

Ağrı, acı, üzüntü ve elem gibi eş duyguları tanımlayan kavram ailesi düşünce tarihi kadar toplumsal tarihi de belirlemiştir. Burada bulunmanın, eyleme geçmenin ve sosyal ilişkinin zemininde de yer almaktadır. Bu nedenle acı sağlıklı beden ve ruh kolektivesinin, dayanışmanın benimsendiği sempati yeteneğine sahip bireylerin varlığının nedenidir. Chul Han, bugün gelinen noktada sosyal ağlar ve dijitalleşme ile birlikte haz öznelere dönüşen bireyleri bencilliğinin altında acıdan kaçma davranışını da gösterir. Acıdan kaçan bireyler hakikati konuşmak bakımından da geri çekilmişlerdir. Hakikat çoğu zaman güçlünün yanında olmayabilir ve direnişi gerektirir. Fakat hazzı arayan öznelere için çıkar daha ön plandadır. Demokratik rejimin fırsatlarından yararlanmak yoluyla kişisel kanaatlerini onaylamanın mümkün olduğu bir çağa uyumludurlar. Örneğin şeffaflaşmadan başlayarak teşhire varan eylemler haz düşkünü bu bireyler için çok doğaldır. Nihayet şu söylenebilir ki, acıdan kaçınma veya pürüzsüz sosyal ilişki arayışı kişilik oluşumunun önünde ciddi bir engeldir. Bu arayış aynılığın baskısına neden olur. Evet acı özellikle fizyolojik olanları anın keyfini kaçırmak için yeterli gibi görünmüş olsa da kaygı tabanlı varoluşsal sancılar öznenin kendisinin farkında olması bakımından istenilir bir değerdir.

KAYNAKÇA

- Berden WH. (1942). *Plato's Theory of Pleasure*. Chicago: Master of Arts Thesis Loyola University.
- Breton, D. L. (2010). *Acının Antropolojisi*. Çev. İ. Yerguz. Sel Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Dow J. (2014). Aristotle's Theory of Emotions: Emotions as Pleasure and Pain in *Moral Psychology and Human Action in Aristotle*. Oxford: Oxford University Press 2014.
- Epikür. (1962). *Mektuplar ve Maksimler*. (Çev. H. Örs), Remzi Kitabevi.
- Foucault, M. (2018). *Hakikat Cesareti: Kendinin ve Başkalarının Yönetimi II*. (Çev. A. Beyaz). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Garrett D. (1996). *The Cambridge Companion to Spinoza*. Cambridge University Press.

- Han, B.-C. (2022b). *Palyatif Toplum: Günümüzde Acı* (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Houdmann M. What Does Bible Say about Pain? (Got Questions Organization).
- Harris, W. V. (2018). Pain and Pleasure in Classical Times. *Columbia Studies in the Classical Tradition*, Volume: 44.
- Khan, A. M. & Raza, F. & Khan, I. A. (2015). Pain: History, Culture and Philosophy. *Acta medhist Adriat*, 13(1), 113-130
- Kierkegaard, S. (2013). *Kaygı Kavramı* (T. Armaner, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kripke, S. (1980). *Naming and Necessity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latham, P. M. (1862). General Remarks On The Practice Of Medicine. *The British Medical Journal*, 1(78), 677–680. <http://www.jstor.org/stable/25198912>
- Makkreal RA. (1990). *Imagination and Interpretation in Kant: The Hermeneutical Import of the Critique of Judgement*, Chicago: University of Chicago Press.
- Morris DB. (1991). *The Culture of Pain*. Berkley: University of California Press.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (H. Hünler, Çev.). Paradigma Yayıncılık.
- Platon. (1997). *Timaios*. Çev. Erol Güney, Lütfi Ay, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Putnam, H. “Brains and Behavior.” *Analytical Philosophy*, Second Series, ed. R. J. Butler (Oxford: Basil Blackwell, 1963), 211-235.
- Rey, R. (1993). *The History of Pain*. Trans. L. E. Wallace, JA, Cadden, SW Cadden. Paris: Palais de la Decouverte.
- Ricoeur P (1992). *Oneself as Another*. Trans. Kathleen Blamey. Chicago: Routledge
- Robbins J, Les Fehmi (2011). *Dissolving Pain: Simple Brain-Training Exercises for Overcoming Chronic Pain*.
- Rollman, G. B. (1998). *Culture and Pain in Cultural Clinical Psychology: Theory, Research and Practice*. Editors SS Kazarian SS, DR Evans, DR Oxford University Press.
- Störig, H. J. (2000). *İlkçağ Felsefesi, Hint, Çin, Yunan*. (Çev. Ö.C. Güngören). İstanbul: Yol Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

İSLAM'DA KADIN HAKLARI

Prof. Dr. Hacer Hüseynova

hacerhuseynova@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>;

Telefon: 055 241 17 16

Özet

Kadına yönelik tutum meselesi dünyanın farklı milletlerinde farklı olmuştur, Türk-Müslüman dünyasında ise bu konuya karşı farklı bir yaklaşıma tanık oluyoruz. Öncelikle Türk halklarında isimlere karşı tutumu ve kadının toplumdaki rolünü açıklığa kavuşturmamız gerekiyor.

Türk hanlıkları, modern Türk dili konuşan devletlerin çok eski bir tarihi, kadim kültürü, edebiyatı, folkloru, dili, inancı vb. vardır. bu unsurların her biri Türk halkını birbirine bağlayan kopmaz bağlardır. Gücüyle, devletçilik geleneğiyle ve kültürüyle dünyaya meydan okuyan Türkleri diğer milletlerden ayıran yönlerden biri de kadına, anneliğe ve diğer konulara saygıdır. Modern Türk devletlerinden biri de Azerbaycan'dır. Azerbaycan Oğuzların vatanıdır, Azerbaycanlılar da Oğuz Türkleridir. Sadece Oğuzlar değil, diğer Türk etnik grupları da: Hunlar, Kıpçaklar, Buntürkler, Hazarlar ve diğerleri milletimizin köklerinde önemli rol oynamıştır.

İslam'da kadına karşı tutum nasıldır? İslam'da ve Kur'an-ı Kerim'de kadına çok değer verilmektedir. Kadın ailede ve çocuk yetiştirmede babayla eşit haklara sahiptir. Kadınlara narin yaratıklar olarak değer veriliyor. İslam'da kadına ev işlerinde yardım eden erkeğin Allah katında cennetlik ve saygın olduğu gösterilmektedir.

İslam'da kadına karşı tutum nasıldır? İslam'da ve Kur'an-ı Kerim'de kadına çok değer verilmektedir. Kadın ailede ve çocuk yetiştirmede babayla eşit haklara sahiptir. Kadınlara narin yaratıklar olarak değer veriliyor. İslam'da kadına ev işlerinde yardım eden erkeğin Allah katında cennetlik ve saygın olduğu gösterilmektedir.

Anahtar kelimeler: kadın, Türk, millet, din, İslam, hukuk

İSLAMDA QADIN HAQLARI

Xülasə

Qadına münasibət məsələsi dünyanın müxtəlif xalqlarında müxtəlif cür olmuşdur. Türk-müsəlman dünyasında isə bu aktual məsələyə fərqli münasibətin şahidi oluruq. İlk növbədə, türk xalqlarında adınara münasibət, cəmiyyətdə qadınların rolu məsələlərinə aydınlıq gətirməliyik.

Türk xallarının, müasir türkdilli dövlətlərin çox qədim tarixə dayanan keçmişi, qədim mədəniyyəti, ədəbiyyatə, folkloru, dili, inancı və s. vardır. bu cəhətlərin hər biri türk xalqlarını bir-birinə bağlayan qırılmaz tellərdir. Gücü, dövlətçilik ənənəsi, mədəniyyəti ilə dünyaya meydan oxuyan türkləri digər xalqlardan fərqləndirən cəhətlərdən biri də qadına hörmət, ananın müqəddəs tutulması və digər məsələlərdir. Müasir Türk dövlətlərindən biri də Azərbaycandır.

Azərbaycan Oğuz yurdu, azərbaycanlılar isə oğuz türkləridir. Yalnız xalqımızın kökündə yalnız oğuzlar deyil, digər türk etnosları: hunlar, qıpçaqlar, buntürklər, xəzərlər və digərləri də mühüm rol oynamışdır.

İslam dinində qadına münasibət necədir? İslam dinində və “Qurani- Kərim”də də qadın yüksək dəyərləndirilir. Qadın ailədə, uşaqların tərbiyəsində ata ilə bərabər hüquqlara malikdir. Qadınlar zərif məxluq kimi dəyərləndirilir. İslamda göstərilir ki, ev işlərində qadına yardım edən kişi cənnətlidir və Allah dərgahında əziz tutulur.

İslam dinində qadına münasibət necədir? İslam dinində və “Qurani- Kərim”də də qadın yüksək dəyərləndirilir. Qadın ailədə, uşaqların tərbiyəsində ata ilə bərabər hüquqlara malikdir. Qadınlar zərif məxluq kimi dəyərləndirilir. İslamda göstərilir ki, ev işlərində qadına yardım edən kişi cənnətlidir və Allah dərgahında əziz tutulur.

Açar sözlər: *qadın, türk, xalq, din, islam, hüquq*

WOMEN'S RIGHTS IN ISLAM

Summary

The issue of attitude towards women has been different in different nations of the world. In the Turkish-Muslim world, we are witnessing a different attitude towards this actual issue. First of all, we need to clarify the attitude to names in Turkic peoples and the role of women in society. Turkic khanates, modern Turkic-speaking states have a very ancient history, ancient culture, literature, folklore, language, faith, etc. each of these aspects are unbreakable threads that bind the Turkish people together. One of the aspects that distinguish the Turks from other nations, who challenge the world with their power, statehood tradition, and culture, is respect for women, motherhood and other issues. One of the modern Turkic states is Azerbaijan. Azerbaijan is the homeland of Oghuz, and Azerbaijanis are Oghuz Turks. Not only the Oghuz, but also other Turkic ethnic groups: Huns, Kipchaks, Bunturks, Khazars and others played an important role in the roots of our nation.

How is the attitude towards women in Islam? Women are highly valued in Islam and in the Holy Quran. A woman has equal rights with the father in the family and in raising children. Women are valued as delicate creatures. In Islam, it is shown that a man who helps a woman in household chores is heavenly and is cherished in the sight of God.

How is the attitude towards women in Islam? Women are highly valued in Islam and in the Holy Quran. A woman has equal rights with the father in the family and in raising children. Women are valued as delicate creatures. In Islam, it is shown that a man who helps a woman in household chores is heavenly and is cherished in the sight of God.

Key words: woman, Turkish, people, religion, Islam, law

Giriş:

Qadına münasibət məsələsi dünyanın müxtəlif xalqlarında müxtəlif cür olmuşdur.

Türk-müsəlman dünyasında isə bu aktual məsələyə fərqli münasibətin şahidi oluruq. İlk növbədə, türk xalqlarında adınlara münasibət, cəmiyyətdə qadınların rolu məsələlərinə aydınlıq gətirməliyik.

Türk xallarının, müasir türkdilli dövlətlərin çox qədim tarixə dayanan keçmişi, qədim mədəniyyəti, ədəbiyyatə, folkloru, dili, inancı və s.vardır. bu cəhətlərin hər biri türk xalqlarını bir-birinə bağlayan qırılmaz tellərdir. Gücü, dövlətçilik ənənəsi, mədəniyyəti ilə dünyaya meydan oxuyan türkləri digər xalqlardan fərqləndirən cəhətlərdən biri də qadına hörmət, ananın müqəddəs tutulması və digər məsələlərdir. Müasir Türk dövlətlərindən biri də Azərbaycandır. Azərbaycan Oğuz yurdu, azərbaycanlılar isə oğuz türkləridir. Yalnız xalqımızın kökündə yalnız oğuzlar deyil, digər türk etnosları: hunlar, qıpçaqlar, buntürklər, xəzərlər və digərləri də mühüm rol oynamışdır.

Xalqımızın mədəniyyətində, tarixində qadına münasibət fərqli olmuşdur. Qadın hər zaman əvəzolunmaz və dəyərli hesab olunmuşdur. Dünya xalqları arasında türklər qədər qadına dəyər verən ikinci bir xalq yoxdur və olmamışdır. İlk növbədə, ailə türklər üçün həm qədimdə, həm də çağdaş dövrdə önəmli olmuşdur. Ailənin təməlini isə ana təşkil edir. Türk qadını ailədə hələ miladdan öncə belə, söz sahibi olmuş, ərinə dəstək olmuşdur. Avropada, Afrikada, Ərəbistanda qadınlar qul kimi alınıb-satılarda, qız uşaqları diri-diri öldürüləndə türk qadınları azad yaşamışlar, söz sahibi olmuşlar. Uşaq yaşlarından qızlara at minməyi, qılinc oynatmağı, döyüş qaydalarını öyrətmişlər. “Kitabi-Dədə Qorqud” da bu məsələ ilə bağlı faktlarla qarşılaşırıq.

Bir türk ata sözündə deyilirdi: “Birinci zənginlik sağlıq, ikinci zənginlik yaxşı qadındır”. Qadına dəyər verən türklər, əsasən, tək evlilik tərəfdarı olmuşlar. Qədim hunlarda qadın və kişilər hüquqlarına görə bərabər olmuşlar. Qadınlar kişinin başladığı işin tamamlayıcısı sayılırdı. Qadınla məsləhət etməmiş heç bir iş görülməzdi. Xaqanın əmrlərində əgər “xaqan buyurur” yazılırdısa, xaqanın Xatununun adı göstərilməsə, həmin əmr keçərli sayılmırdı. Hətta başqa ölkələrin elçilərini qəbul edəndə Xatun mütləq Xaqanın yanında olmalı idi. Xatunlar təkbaşına elçiləri qəbul edə bildikləri halda, Xaqanlar təkbaşına elçiləri ümül edə bilməzdilər. Yəni qadının ağına, dərrakəsinə, məsləhətlərinə çox güvənərdilər. Nümunə olaraq deyə bilərik ki, Avropadan Hunlara qonaq gələn elçiləri Atillanın xanımı Arıq Han qəbul edərmiş, dövlət işlərini onunla müzakirə edərmişlər. Qəbul məclislərində xatunlar Xaqanın sol tərəfində oturarmışlar. Siyasi-idari işlərin müzakirəsində iştirak edərmişlər. Türk yazar Gökalp qadına münasibət məsələsini araşdıraraq belə qənaətə gəlmişdir ki, əski irqlərin heç biri türklər qədər qadına haqq verməmiş, sayqı göstərməmişlər (Ziya Gökalp; Türkçülüğün Esasları, İstanbul 1970, s. 35).

Dünya tarixini incələsək, kadına Türklər kadar dəyər verən və dəyər verən başqa bir millət olmadığını görürüz.

Türklər islamiyyətdən öncə də qadına dəyər vermiş, islamı qəbul etdikdən sonra da kadına xoş, mehriban münasibətin dində də ehtiva olunduğunu görmüş, inandıqları təktanrıçılıqla islam dini arasında fərq olmadığını yüksək dəyərləndirmiş, islamı sevə-sevə qəbul etmişlər.

İslam dinində qadına münasibət necədir?

İslam dinində və “Qurani- Kərim”də də qadın yüksək dəyərləndirilir. Qadın ailədə, uşaqların tərbiyəsində ata ilə bərabər hüquqlara malikdir. Qadınlar zərif məxluq kimi dəyərləndirilir.

İslamda göstərilir ki, ev işlərində qadına yardım edən kişi cənnətlidir və Allah dərgahında əziz tutulur.

Baxmayaraq ki, övlad tərbiyəsində ata ilə ana bərabər hüquqlara malikdir, islamda buyrulur ki, əgər bir övladı ata və ana eyni vaxtda çağırırsa, övlad öncə anaya cavab verməli, onun yanına getməlidir.

Dinimizdə qadınlardan kişiyə itaət etmək tələb edilir. “Qurani-Kərim” qadından ismət, iffət və nümunəvi əxlaq tələb edir. Hətta günahların bağışlanması üçün islamda qadınlara güzəştlər edilir. Məsələn; “Qum-Qədir” bayramı münasibətilə qadının bəzənməsi, təzə paltar geyib özünə bəzək-düzək verməsini dinimiz yüksək dəyərləndirir. Dinə görə, Həmin gün Allah-təala bir mələk göndərir ki, bir il müddətində, gələn “Qum-Qədir” bayramına qədər həmin qadın üçün savab yazsın.

Qadın ailədə xoşrəftar, səbirli, zəhmətkeş, uzaqgörən, dindar, inanlı olmalıdır. Ailədə güzəştə getməyi bacarmalı, xırda səhvləri böyütməməli, Allaha dua etməlidir ki, ailəsini Allah pənahında saxlasın, gələn təhlükələrin qarşısını alsın.

Müasir dövrdə cəmiyyət sanki dindən, adət-ənənədən bir qədər uzaqlaşmış, uzaqlaşmaqda da davam edir. Bu münasibətin nəticəsidir ki, bəzən qadına dəyər verməyənlər belə bir fikir söyləyirlər ki, qadın hüquqları kişilərdən üstün olsaydı, bir nəfər də qadın peyğəmbər olardı. Həmin insanlara demək istədiyimiz odur ki, doğrudur peyğəmbərlərimiz kişilər olub, onları sevgi ilə anmaq, itaət etmək borcumuzdur. Lakin yadda saxlamaq lazımdır ki, peyğəmbərləri də qadınlar, analar dünyaya gətirib.

Eyni zamanda tarix boyu Allaha səmimi ibadət edən, dini uca tutan qadınlarımız olub. Allah-təala dörd qadına “müqəddəslik” verib.

Birinci Allahlıq iddiasında olmuş Fironun arvadı Asya olmuşdur. Firon hər zaman insanlara “mən Allaham” deyər elan edir, itaətə məcbur edirdi. Xanımı Asya isə cəsarətlə ona deyərmiş ki, sən niyə insanları aldadırsan? Axı sən Allahın yaratdığısan. Allah bütün mövcud olanları yaradıb. Sənin kimi fironları da xəlq edib. Allah hər şeyə qadirdir, sən isə gündəlik ehtiyacları olan bir insansan. Asya 30 il Fironun gizli Allahı ibadət etmiş, Firon bundan xəbər tutanda Asyanı çarmıxa çəkmişdir. Allah-təala isə qadının bu cəsarətinə görə mələk dərəcəsi vermiş, cənnətə göndərmişdir.

İkinci müqəddəs qadın Hz. Məryəmdir. O. İsa peyğəmbərin anasıdır. Həyalı, ismətli, dözümlü olub, Allahın evində ibadət etmişdir.

Üçüncü qadın Həzrəti Xədicə olmuşdur. Hz. Məhəmməd peyğəmbər s.ə. birinci arvadı idi. İslam dininin yayılmasında, dirçəlişində böyük rolu olmuş, Peyğəmbər əfəndimizə yardım etmiş, İslam dinini qəbul edən ilk qadın olmuşdur.

Dördüncü qadın Həzrəti Fatimədir. Həzrəti Fatimə Peyğəmbər əfəndimizin qızı, birinci imam Hz. Əlinin həyat yoldaşı on bir imamın anası olmuşdur.

Qurani-Kərim”də mövcud olan “Ən-Nisa” surəsində də qadınlar haqqında, onlarla ədalətlə davranmaqla bağlı syələr var. Həmin srə Mədinədə nazil olmuş, 176-cı ayədir.

Xurafatçılar Quranda olmayanları İslam dininə daxil etməyə çalışır, öz xurafatlarına uyğun olmayan hökm və əmrləri inkar edirlər. Quranın sevgi, şəfqət, qardaşlıq və sülhü nəsihət etməsi, bütün gözəlliklərin təriflənməsi, incəsənətə və elmə təşviq edilməsi, qadınlara üstünlük verilməsi, qorunması onların qəzəbinə səbəb olur. Xurafatçı düşüncə tərzində kişinin üstün olduğu düşünülür. Ancaq Allahın Quranda bildirdiyi kimi, üstünlüyü qadın və ya kişi olmaqda,

fiziki gücdə və ya başqa meyarda axtarmaq böyük aldanışdır. Allah bir ayədə: “...Allah gördüyünüz hər bir yaxşı işi bilir. Tədarük görün. Ən yaxşı tədarük isə təqvadır. Ey təmiz ağıl sahibləri, Məndən qorxun! (Bəqərə surəsi, 197)” - şəklində buyuraraq insanlara dünyada əldə edəcəkləri ən xeyirli tədarükün təqva olduğunu xəbər vermişdir, yəni Qurana əsasən, insanlar arasındakı yeganə üstünlük ölçüsü təqvadır.

Peyğəmbərimiz (s.ə.v) xanımları dünyanın bəzəyi kimi görmüş və onlara çox dəyər vermişdir. İslam dinində qadına verilən yüksək dəyəri işlədiyimiz bir ata sözü ilə təsdiqləmək mümkündür. Ata sözündə deyilir: “Cənnət anaların ayağı altındadır”. Mənim fikrimcə, bu aforizm islam dinində qadına olan münasibəti tamamilə əks etdirir. İslamda başqa bir rəvayətdə də deyilir ki, bir nadan övlad öz səhvini başa düşəndən sonra bir ağıllı adam ona başa salır ki, Hz.Məhəmməd peyğəmbərdən soruşurlar ki, insan ilk kimdən halallıq almalıdır? Həzrət deyir ki, anandan. Üç dəfə bu sual təkrarlanır.Üç dəfə də Həzrət cavab verir ki, anandan. Yalnız dördüncü kimdən halallıq almaq lazım olduğunu soruşanda deyir, atandan. Elə bu rəvayətin özü də qadına, anaya verilən dəyəri ehtiva edir.

İslamda qadına verilən dəyər türk xalqlarında da özünü əks etdirir. Dünyanın digər xalqlarından fərqli olaraq qadın türklərdə üstün, ağıllı, yolgöstərən və cəmiyyətdə syılıb-seçilən insan kimi fərqləndirilir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Xavər Ələsgərova. Allaha pənah, allaha təvəkkül. Bakı. 2001
2. Nəhcül-bəlağə, 31-ci məktub
- 3.Biharül-ənvar, c. 101, səh. 132;
- 4.Asarüs-sadiqin, c. 15, s. 300
5. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhesi/2011/mart/162303.htm>

VERİ EMPERYALİZMİ: YENİ DÜNYA DÜZENİNDE SÖMÜRÜNÜN SON SÜRÜMÜ/MÜ?

Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
Balıkesir Üniversitesi,
Orcid ID: 0000-0003-0920-6948

ÖZET

Bilgi iletişim teknolojilerinin karşı koyulamaz şekilde devam eden gelişim ve dönüşüm süreci ekonomik, siyasi, toplumsal birçok açıdan yaşamın her alanına olumlu katkılar yapmakla birlikte, dijital çağ olarak ifade edilen bu yeni dönemin hammadde olarak veriyi kullanması çeşitli endişe ve eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Son dönemde bu eleştirilen başında 21. yüzyılın, veriler aracılığıyla insan hayatının sömürülebilir bölgeler haline getirilerek sermayeleştirildiği bir dönem mi olmaya başladığı sorusu gelmektedir. Dolayısıyla “veri emperyalizmi” kavramı öne çıkmaya başlayan ve üzerinde durulması gereken bir konu başlığı özelliği kazanmıştır. Zira tarihsel süreçte sömürge güçlerin diğer devlet ve milletleri maddi ve manevi olarak çıkar sağlayacak şekilde kontrol altına aldığı örgütlenme biçimi olarak ifade edilen emperyalizmin aslında sona ermediği, dijitalleşme ile şekil değiştirerek veri kullanımı yoluyla devam ettiği görüşü birçok kesim tarafından kabul görmektedir.

Hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve şirketlerin, vatandaşlar tarafından üretilen verilerin mülkiyetini talep ettiği ve özelleştirdiği süreci ifade eden veri emperyalizmi, kapitalist rasyonalitenin özellikle sosyal ağlarda toplumsal iletişimi gözetleyerek topladığı verilerle yeni bir dünya düzeni inşa etmesini sağlamaktadır. Tarihsel emperyalizm fiziksel şiddet yoluyla toprağa ve insan bedenine sahip olurken, veri emperyalizmi sayısallaştırdığı verileri bilgiye dönüştürdüğü birikim süreci yaratarak kendisine özgü bir güç sistemi oluşturmaktadır. Tarihsel emperyalizmin uygarlaştırma iddiası ile sağladığı meşruiyeti, veri emperyalizmi veri birikimini kişiselleştirme ve demokratikleşme iddiası ile sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, günümüz dijital dünyasında özellikle sosyal medya üzerinden süren yaşamların hükümetler ve özel şirketler için yeni kaynak rezervi haline geldiği tezinden hareketle, vatandaşlara ait veriler üzerinden nasıl bir güç savaşı verildiğine dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. Zira bilgiye sahip olanın güce de sahip olduğu bu dönemde sayısız faydası ile toplumsal ve yönetsel süreçte entegre olan teknolojinin, bireyleri özgürleştirmekten ziyade karar mekanizmaları üzerinde etki sahibi olabilecek derecede bir tehdit unsuru niteliği taşıdığı da gözden kaçırılmamalıdır.

Anahtar kelimeler: Veri, Veri Emperyalizmi, Dijitalleşme

DATA IMPERIALISM: THE LATEST VERSION OF EXPLOITATION IN THE NEW WORLD ORDER/?

While the irresistible development and transformation process of information and communication technologies has made positive contributions to all areas of life in many

economic, political and social aspects, the use of data as the raw material of this new era, referred to as the digital age, has brought along various concerns and criticisms. One of the main criticisms that has been raised recently is the question of whether the 21st century is becoming a period in which human life is being capitalized by turning it into exploitable territories through data. Therefore, the concept of “data imperialism” has become a topic that has come to the fore and needs to be emphasized. Because the view that imperialism, which is expressed as a form of organization in which colonial powers have taken control of other states and nations in a way to benefit materially and morally in the historical process, has not actually ended, but continues through the use of data by changing its shape with digitalization, is accepted by many segments.

Data imperialism, which refers to the process by which governments, non-governmental organizations and corporations claim ownership and privatize the data produced by citizens, enables capitalist rationality to build a new world order with the data it collects by spying on social communication, especially on social networks. While historical imperialism owns land and the human body through physical violence, data imperialism creates a unique power system by creating a process of accumulation in which it transforms digitized data into information. The legitimacy that historical imperialism provides with the claim of civilization, data imperialism provides with the claim of personalization and democratization of data accumulation. In this context, the aim of the study is to make evaluations on how a power struggle is waged over the data belonging to citizens, based on the thesis that the lives lived in today's digital world, especially on social media, have become new resource reserves for governments and private companies. It should not be overlooked that technology, which is integrated into the social and administrative process with its numerous benefits in this period when those who have information also have power, is a threat element that can have an impact on decision-making mechanisms rather than liberating individuals.

Keywords: Data, Data Imperialism, Digitalization

GİRİŞ

Dijital çağ ve bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bireysel ve kamusal hayattan hizmet alımı ve sunumuna, kültürel aktivitelerden ekonomik yaşamın kurallarına, devletin ve vatandaşların birbirleriyle iletişim ve etkileşimine kadar çok çeşitli boyutlarda ciddi dönüşümlerin kapılarını aralamıştır. Olumlu birçok gelişmenin tetikleyicisi olan teknoloji hayatın doğası gereği bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bunların en başında ise sömürü tehdidi yer almaktadır. Tarihsel olarak her dönemde varlığını hissettiren emperyalizm günümüzde şekil değiştirerek fakat hala görünür şekilde etkisini sürdürmektedir. Bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde dahi dijital teknolojilerle etkileşimleri ile ortaya çıkan veriler, yeni çağın en önemli sömürü kaynağı haline gelmiştir.

Çeşitli mekanizmalarla işlenerek meta haline getirilen veriler, aynı zamanda sahipliği halinde gücün de göstergesi olarak öne çıkmıştır. Zira tarihsel sömürgecilikte fiziksel şiddet yoluyla ülke topraklarına ve insan bedenlerine el koyularak zenginlik ve güç elde edilirken, günümüzde

benzer bir iktidarın elde edilmesi verinin elde edilmesiyle gerçekleşir olmuştur. bu gücün elde edilmesi yarışında ise başı devletlerle birlikte çoğunluğu batı menşeli ve çok uluslu şirketler çekmektedir. Özellikle teknolojik gelişmelere kimi zaman öncü olan ve dijitalleşme çağının merkezinde yer alan şirketler, sahip oldukları ekonomik gücün de etkisiyle dijital ekosistemler üzerinde emperyal bir kontrol düzeyi kurmuşlar, bireylerin her türlü verisini bireylerin rızası altında veya dışında fark etmeksizin depolayarak bu alanda tekel sistemlerini işler hale getirmişlerdir. Söz konusu durum bir gözetim düzenini beraberinde getirirken, bu gözetimin artışı ekonomi, politika ve kültür üzerinde orantısız bir etki yaratmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde veri emperyalizmine doğru kayan tarihsel sürecin değişkenleri üzerinde kısaca durulmuş, veri emperyalizmi çeşitli boyutları ve aktörleri ile birlikte ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise veri emperyalizminin kendisini görünür kıldığı örnekler ve etkileri değerlendirilmiş, sonuç olarak sistemin hegemonyası karşısında koruma alanı oluşturabilecek önerilere yer verilmiştir.

1. Bilgi Çağının Yeni Hegemonik Boyutu: Veri Emperyalizmi

Tarihsel sömürgecilik çatısı altında geniş topraklara ve bu toprakların doğal kaynaklarına el koyularak gerçekleşen sanayi kapitalizmi, günümüzde form değiştirmeye başlamış, doğal kaynaklar yerine yaşamın ele geçirildiği ve bunun farklı mekanizmalarla sermayenin egemenliğine verildiği bir sürece evrilmiştir. Söz konusu sürecin temel aktörü ise dijitalleşme olarak öne çıkmıştır. Yeni dönemde emperyalizm veri üzerinden tesis edilmeye çalışılmış, bu durum güç dengelerini de önemli oranda etkilemiştir.

1.1. Veri Emperyalizmine Doğru

Emperyalizm kavramı üzerine çeşitli tanımlamaların yapıldığı farklı yaklaşımlarla ele alınan bir kavramdır. Bazı yaklaşımlar emperyalizmi, sadece belirli zaman aralıklarında bir devletin diğer devletler üzerinde askeri ve ekonomik araçlarla nüfuz etmesi şeklinde ele alırken, bazı yaklaşımlar kapitalist üretim biçiminin uzun gelişim sürecinin ardından özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında ulaşılmış olduğu aşama olarak ele almaktadır (Gürbüz, 2020). Bu kapsamda genel kabul emperyalizmin 19. yüzyılın sonundan başlamak suretiyle dünya siyasetini ve ekonomisini anlamada bir analiz çerçevesi olarak ortaya çıktığı yönündedir. Bu yüzyıllarda Avrupa'ya modern görünümünü kazandıran siyasi ve iktisadi değişim üzerine yükselen emperyalizm, kapitalizmin gelişiminde belirli bir aşamayı tanımlayan ve sistemleştirilmiş bir sömürgecilik olarak ifade edilmektedir (Eaton, 1966: 183). Diğer bir deyişle emperyalizm, güç kullanarak bir ülkenin veya grubun, diğer ülke veya gruplar üzerinde hakimiyet kurduğu sistemi tanımlamaktadır (Talay, 2024: 48).

Fransa, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve İspanya gibi güçlerin diğer devlet ve milletleri gerek maddi gerekse manevi açıdan çıkar sağlayacak şekilde kontrol altına aldığı bir örgütlenme biçimi olarak sömürgecilik, tarihsel açıdan bakıldığında toprak, beden ve doğal kaynaklar gibi nesnelere sömürü aracı olarak kullanılmaktaydı. Günümüzde ise sömürü sosyal kaynakları hedef almakta, bu durum kapitalizmin ilerlediği noktayı ve daha acımasız bir sömürü biçiminin ağırlık kazandığını göstermektedir. Zira verinin hayatın her alanına hâkim olduğu bir konjonktürde veri üzerinden yapılan sömürü, diğer bir deyişle sosyal olana el koyularak yapılan

mülksüzleştirme, doğal kaynakların sahiplenilmesi sürecini kopyalayarak çalışmaktadır. Dolayısıyla mevcut veri ilişkilerinin, sömürgeci bir iktidar biçimini yeniden ürettiği durum oluşmaktadır (Couldry ve Mejias'tan aktaran Koluman, 2023). Dolayısıyla günümüzde yeni kapitalizm olarak kabul gören dönem, dijital teknoloji aracılığıyla hızla yaygınlık kazanan kapitalizmin bilgi ve yeniliğe dayalı aşamasını oluşturmaktadır (Akçoraoğlu, 2019).

Tarihsel emperyalizmde kullanılan sömürü taktiklerine benzer yöntemlerin kullanıldığı bu dönemde, eskiye benzer şekilde sömürgeci güçler, hakimiyet kurmak istedikleri bölgelerden çıkarmış oldukları kaynakları kullanarak zenginleşmektedirler. Talay'a göre (2024: 45-46) tarihte sömürge güçleri bazı ulus devletler oluştururken, sömürülenler ise kabileler veya halklar olarak ortaya çıkmaktaydı. Geline son noktada söz konusu roller daha çok ulusal veya ulus aşırı şirketler ve bu şirketlerin ürünlerini kullanan bireyler olarak konumlanmaktadır. Üretim ilişkileri açısından tablo incelendiğinde ise tarihte sömürüye maruz kalan ülkelerden çıkarılan kaynaklarla güç elde etmekten, yerini birey üzerinden elde edilen kaynaklarla güce ulaşmaya bırakmıştır. Bireylere ait veriler, teknoloji şirketleri tarafından daha fazla teknolojik yatırım için ve bu yatırımlarla daha fazla alana yayılmak için kullanılmaktadır. Tüketim ve bölüşüm ilişkileri açısından bakıldığında ise tabloya şirketler de eklenmekte, bu şirketler tarihte sömürge ülkelerden elde edilen hammaddeleri ülkelere ihraç ederek üretilen malları tekrar sömürge ülkelere satan devletlerin rolünü paylaşmaktadırlar. Zira dünyanın her yerinden veri toplayan şirketler, bunları kendi sunucularında depolamakta ve işlemekte, veriler üzerinde önemli ölçüde bir hakimiyet sağlamaktadırlar.

Dolayısıyla sömürü sisteminin devamlılığı için sürekli yeni yollar aramak durumunda olan kapitalizm için günümüzün verdiği cevap sosyal niceleme sektörü olmuştur. Sosyal hayatı sayısallaştıran, günlük sosyal eylemleri yakalayarak bunları ölçülebilir verilere dönüştüren ve bunu pazarlayarak kar elde edilmesini sağlayan bu sektör, bilgi iletişim teknolojilerinin alt sektörü olarak kabul edilmektedir. (Couldry, ve Mejias, 2019). Söz konusu tabloda sadece emek üzerinden elde edilen artı değer veya dijital emeğin çıktısı değil, tüm yaşam pratikleri verileştirilmekte ve depolanarak işlenmektedir. Buradan hareketle uzun vadede tarihsel sömürgeciliğin endüstriyel kapitalizmin hayat bulması amacıyla ihtiyaç duyulan önkoşulları sağlaması gibi, veri emperyalizminin de kapitalizmin henüz bilinmeyen fakat veriler aracılığıyla insan yaşamına el koyulan bir aşaması için önkoşulları oluşturduğu düşünülebilir (Couldry ve Mejias, 2022). Ekonomik değerinin yanı sıra kişileri etkileme gücüne de sahip olan verilere egemen olmak isteyen şirketler, dünyanın dört bir yanında olabildiğince veri elde etme ve depolama yarışına girmişlerdir. Dolayısıyla emperyalist taktikler bugün de devamlılığını sürdürmekte, dijital çağa ayak uyduracak şekilde güncellenerek tekrar edilmektedir (Sadowski, 2019: 3). Bu durum ise veri emperyalizmini günümüz güç ilişkilerini anlayabilmek açısından önemli bir kavram haline getirmektedir.

1.2. Çeşitli Boyutlarıyla Veri Emperyalizmi

Genel olarak enformasyonun işlenmemiş en küçük parçacığı olarak tanımlanan veri, hayatın hemen her alanını bilgisayarlar tarafından işlenebilir, depolanabilir ve değere dönüştürülerek tahsis edilebilir duruma getirmektedir (Barutçugil, 2002: 57). Dijital çağa adım atılmasıyla bireylerin giderek daha fazla teknoloji ile ilişki kurduğu bir düzen sağlanmakta, sensörlerle

donatılmış fiziksel ortamlarda hayatlarını sürdürmeye başlamaları ile sürekli kişisel veri üretiminin sağlandığı bir ortam oluşmaktadır (Lupton ve Michael, 2017: 254). Doğrudan meta olmayan veriler gerek hükümetler gerekse şirketler tarafından toplanarak kümeleştirilmekte ve daha büyük verilerle bağlantıları kurularak meta haline getirilmektedir. Buradan hareketle veri emperyalizmi, sosyal ağlarda süregiden toplumsal iletişimin kapitalist rasyonalite tarafından gözetlenmesi, sayısallaştırılması ve gerekli hallerde birikim yaratma amacıyla kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Couldry ve Mejias, 2019). Dolayısıyla veri emperyalizmi verilerin metalaştırılmasını, veriye erişimi olan ve veriyi anlamlı hale getirme yeteneğine sahip aktörlere yönelik bir eğilimin olduğu, asimetrik bir güç dağılımına sebep olan bir sistemi ifade etmektedir (West, 2019: 20). Genel olarak Marx'ın "kapitalizm her zaman kârı maksimize etmek için insan hayatını yönetmeye çalışır" yaklaşımı üzerine şekillendirilen kavram, tarihsel sömürgeciliğin yağmacı sömürücü pratiklerini bilgi işlemin nicelleştirme yöntemleriyle birleştirmektedir. Veri sömürgeciliği tarihsel sömürgeciliğin mirası olarak kabul edilmekte, dayattığı yeni sosyal ve ekonomik düzenle kapitalizmin son iki yüzyılda geçirdiği dönüşümü anlamak için önem taşımaktadır (Couldry, N. ve Mejias, U., 2019).

Kendine özgü bir coğrafyası olan veri emperyalizmi, küresel hedeflere sahip olmakla birlikte tarihsel emperyalizmden farklı olarak bireylerin yaşamlarına yer ve zaman fark etmeksizin nüfuz edebilme yeteneğine sahiptir. Tarihsel emperyalizm, coğrafi bölgelerin kaynaklarına el koyarak genişlerken, veri emperyalizmi bireylerin hayatlarını sahiplenerek genişlemektedir (Couldry ve Mejias, 2022). Bunu kişilerin yaşamlarından çıkarılan kaynaklara, davranış verilerine sınırsızca el koyarak yapan veri emperyalizmi, sınırlarını özellikle sosyal ilişkilerin içine doğru genişletirken, bilgi işleminin ham girdiler oluşturan ve veriye dayanan yeni toplumsal ilişkilerin, yeni ekonomik değerlerin yaratıldığı anahtar bir araç haline gelmektedir. Bu özellikleriyle veri emperyalizmi, insan yaşamının ticari amaçlara hizmet etmesini sağlama misyonu ile ortaya çıkan bir sistemin uzantısı olarak kabul edilmektedir (Couldry ve Mejias, 2020; Zuboff, 2021: 170). Zira insan hayatına yönelik çok geniş alanda verinin kullanıma sokulduğu veri emperyalizminde insanların özel ve sosyal hayatlarından akademik başarılarına, fiziki özelliklerinden genetik yatkınlıklarına, gündelik alışkanlıklarından mekân ve seyahat tercihlerine kadar her türlü bilgi dijital ortamda kayda geçmekte, alınıp satılabilen bir maddeye dönüşmekte, dolayısıyla yeni bir sömürü formu oluşturulmaktadır. Dijital dünyanın hammaddesi olarak kabul edilen veri "yeni petrol" olma özelliği taşımakta fakat petrolün aksine kullanıldıkça tükenmeyen, farklı amaçlarla defalarca kullanılabilen bir yapı arz etmektedir (Yılmaz, 2019). Dolayısıyla bu sistemde veri ilişkileri olarak adlandırılan ve verilerin ticari olarak kullanılabilmesini sağlayan ilişki ağları kurulmakta, veriler insan yaşamının soyutlaştırılmış versiyonu haline gelmektedir.

Veri emperyalizmi genel olarak iki etki etrafında şekillenmektedir. Bunlardan ilki, bireylerin gündelik hayatlarındaki iletişim, alışveriş, cihaz güncellemeleri gibi sıradan olayların zorla veri kaynağına dönüştürülmesi iken ikincisi bireylerin kendilerine ait dijital alan oluşturma isteklerinin bastırılmasıdır. Bireyler için veri kaynağı olmak çaba sarf etmeden ve çoğu zaman habersiz gerçekleşen bir durumdur. Tam da bu sebeple veri emperyalizminin yıkıcı taraflarından birisini bireylerin hayatlarında metalaştırılamayacak yer görememesi ve işgalci özelliği ile her şeyi verileştirilebilir bulmasıdır (Fraser, 2019). Süreç bazı aşamalarla

gerçekleşmektedir. Öncelikle bireylerin eylem ve tecrübeleri birer veri olarak doğrudan sermayenin konusu edilerek mallara el koyma gerçekleşmektedir. Sonrasında verinin maksimize edilmesi ve veri ilişkilerini temel alacak bir şekilde kurulmaları amacıyla toplumsal ilişkiler ekonomik çıkarlarla denk bir hale getirilmektedir. Bu hamleyi izleyen süreçte ise uluslararası şirketler (Facebook, Google, Amazon gibi) verilerden elde ettikleri aşırı zenginliği yeni sömürge eylemlerine tekel oluşturacak şekilde toplamaktadırlar. Veri emperyalizminin bu önemli aktörleri sürekli çevirimiçi ve sisteme bağlı olma durumunu, çok fazla kişiselleşen tüketim araçlarını geleceğin aranması gereken parçaları kılarak veya mutlak ve üstün bilginin gerekliliği haline getirerek verileştirmeye meşruiyet kazandırmaktadırlar. Bu nedenle veri emperyalizmi sermayenin mekân ve zamanın tamamına egemen olabildiği, dijital platformların toplumsal ilişkilerin doğal alanı haline geldiği ve ilişkilerin sınırsız verileştirmeye konu edildiği bir sistemin kendisini oluşturmaktadır (Couldry, 2020: 14). Böylesi bir sistemde veri artık bir iktidar şekli haline gelmektedir.

Iliadis ve Russo (2016) tarafından veri iktidarı şeklinde ifade edilen bu durum, dijital alanda sosyal, kültürel ve ekonomik iktidarın da sahibi olmanın anahtarı konumundadır. Bu kapsamda kişisel bilgilerin ulusal güvenlik, kamu güvenliği ve sağlığı, milli savunma gibi nedenler kapsamında kişilerin bilgisi ve onayı dışında paylaşılabilirliği bir ortamı beraberinde getiren söz konusu sistem gerek devletler gerekse teknoloji şirketleri için iktidar yarışı tartışmasını tetiklemektedir. Toplanan veriler işlendikçe ve farklı kesimlerin bilgi ihtiyaçları karşılandıkça oluşan katma değer de giderek artmaktadır. Bu durumda veriden en çok değer üretenlerin kimler olduğu, diğer bir deyişle veri üzerinde egemenliğin kimlerin elinde olduğu hayati bir önem taşımaktadır. Zira veri egemenliğini elinde bulunduran ülkeler veya şirketler oluşturdukları dijital ekonomi aracılığıyla işlenmiş veri kümeleri ile büyük oranda katma değer üretebilmektedir. Ham verinin sadece belirli sorunlara çözüm sunabildiği bu sistemde söz konusu aktörler işlenmiş veri ile yani sosyal medya platformlarında paylaşılabilen, arama motorları ile ulaşılabilen, bulut depolama hizmetleri üzerinden ulaşılabilen veri kümeleri ile farklı toplulukların ve sektörlerin farklı sorunlarını çözebilmektedirler (Güney, 2020). Diğer yandan teknoloji şirketleri tarafından toplanan ve depolanan veriler, faaliyet gösterdikleri ülke yönetimleri ile paylaşılarak sosyal, ekonomik veya siyasi çıkarları doğrultusunda kullanıma sunulabilmektedir.¹ Bu nedenle insanların kan grupları, hastalıkları, kullandıkları ilaçlar gibi kişisel verilerin onay alınmadan paylaşılması gibi etik sorunların yanı sıra veriye dayalı yeni tip sermayenin belli şirketler arasında dönmesi, sömürge tekelinin oluşması anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2019). Kişilerin kendilerine ait veriler üzerinde hakimiyet kuramadığı ve

¹ Amerika Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) danışmanı Edward Snowden, devletler ve şirketlerin dijital ortaklığını 2013 yılında ortaya koymuştur. Google, Microsoft ve Apple gibi şirketlerin NSA ile iş birliği yaptığını ifade eden Snowden, bu şirketlerin ABD devlet kurumlarına veri aktardığını, politikacıların ve kullanıcıların iletişim verilerine doğrudan erişim sağladığını ifade etmiştir (Sargsyan, 2016). Devletlerin hem kendi vatandaşlarını hem de diğer ülkeleri denetleyebildiği küresel bir gözetleme politikasının önemli bir örneğini oluşturan bu olayda NSA, Prizma adındaki uygulama aracılığıyla Facebook, Google gibi şirketlerin de arasında bulunduğu dokuz adet ağ şirketinin veri tabanına sızmıştır. Bunun yanı sıra internet üzerinden gerçekleştirilen bütün yazışmalara, sesli aramalara, bu aramaları yapanların kişisel bilgilerine erişim sağlamıştır. ABD'nin yapmış olduğu bu gözetim uygulamasının uluslararası boyutu da ortaya çıkmış, Avrupa Birliği (AB) konsoloslukları, AB üye devletleri ve Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu çok sayıda hükümet yetkilisi resmi olmayan şekilde dinlenmiştir. Araştırmalar neticesinde elektronik cihazlara veri elde etmek için takılan böceklerle ve çeşitli yazılım programlarına ulaşılmıştır (Çalışkan, 2016: 143).

bu verilerin çoğu zaman kişilerin onayı dışında kullanıma açıldığı bu süreç, insan hakları gaspına neden olan yeni bir ekonomik düzen olarak tanımlanmaktadır (Zuboff, 2021: 11).

Veri emperyalizmi çok çeşitli şekillerde ve alanlarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin kimi zaman şirketlerin kişilerin internet üzerinden yaptıkları alışveriş tercihlerinden oluşturdukları algoritmalarla reklam endüstrisine malzeme sağlaması şeklinde ortaya çıkarken, kimi zaman devletlerin geliştirdikleri gözetleme mekanizmalarında kendisini göstermektedir. Bu nedenle veri emperyalizminin yaşamdaki izleri daha da önem kazanmaktadır. Zira veriler aracılığıyla tüm hayatın sömürülebilir hale geldiği günümüzde, yaşam alanlarının mülksüzleştirilmesi karşısındaki konumlanış toplumsal ve yönetsel sürece entegre olan teknolojinin avantaj ve dezavantajlarını görebilmekle yakından ilgilidir.

2. Veri Emperyalizminin İzleri

Veri emperyalizmi, merkezilikten uzak bir rıza dışı veri üretme ve satma ağları yapısını içermektedir ve dört ana aktörü bulunmaktadır. Bu aktörlerden ilkinin çoğunlukla batı menşeli teknoloji şirketleri oluşturmaktadır. Bu şirketler genellikle reklam gösterimi için ihtiyaç duyulan yapıları var etmek amacıyla teknoloji ve altyapı inşa etme misyonu ile sürece dahil olmaktadır. Sistemin ikinci aktörü, bireylere kişiselleştirilmiş reklamlar sunabilmek amacıyla söz konusu şirketlerle anlaşma yapan reklam ve danışma şirketleridir. Üçüncü aktör ise kendi çıkarlarını ve gündemlerini güçlendirmek ve neredeyse dayatmak amacıyla bu reklam ve danışma şirketlerine ödemeler yapan yerel şirketler, siyasi partiler ve örgütlerdir. Son aktör ise farkında olarak veya olmayarak teknoloji şirketleri için kaynak, diğer aktörler içinse hedef grubuna dönüşen vatandaşlardan oluşmaktadır (Marker, Verstergaard ve Hendricks, 2018). Bunun yanı sıra altı çizilmesi gereken en önemli husus veri emperyalizmi aktörleri içinde en önde özel şirketler konumlandırılrsa da sömürgeciliğin daima devletler ve şirketlerin ortaklığı ile gerçekleşen bir yapı arz ettiği (Kalır, 2023). Bu nedenle bazı kaynaklarda sistemin ilk aktörü olarak devletler, hükümetler ve kamusal yapılar sayılmaktadır. Zira bu yapılar yasal çerçeveyi geliştirmekte, kamu politikalarını tasarlamakta, kamu yönetiminde yapay zekâ yapılarını işler hale getirmekte ve teknoloji hizmetlerini kiralamaktadırlar. Dolayısıyla söz konusu yapılar kamu yönetimi ve doğrudan gözetim amacıyla ürünler alan, eğitim imkanlarını ve emek dağılımını yöneten aktörler olarak sistemde hayati bir rol üstlenmektedirler (Ricaurte, 2019: 357).

Sosyal niceleme sektörü olarak diğer bir deyişle toplumsal olanı sayma sektörü olarak ifade edilen şirketler Amazon, Apple, Samsung ve Microsoft gibi kişisel dijital yatırımcılar ve cihaz üretenler; Baidu, Facebook, Google ve TenCent gibi dijital çevre üretenler ve Netflix, Spotify, Airbnb, Uber gibi hizmetlerini kişiselleştirerek veri satıp işleyenler olarak insan hayatının hemen her alanına sirayet etmektedirler. Söz konusu küresel platform sağlayıcıları, dünyanın en zengin teknoloji firmaları ve en değerli markaları olmayı başararak günümüz kapitalist sisteminin oligopol piyasa düzenini meydana getirmektedirler (Couldry ve Mejias, 2019: 4; Kollnig, vd., 2022). Faaliyet alanları fark etmeksizin bütün bu şirketler, sosyal hayat başta olmak üzere hayatın her alanından veri çekerek işlemeye bağımlı bir yapıya sahiptirler. Bu nedenle veri olmadan adeta nefes alamamakta ve operasyonlarını yönetememektedirler. Zira bu şirketler dijital platformlardaki kullanıcılardan toplandıkları verileri öncelikle ticari

faaliyetlerini daha rekabetçi hale getirmek için kullanmaktadırlar (West, 2019: 28). Örneğin Netflix, kullanıcılarına sunmuş olduğu hizmet modeli ile sistemi gözler önüne sermektedir. Kullanıcılarına kişiselleştirilmiş tavsiyelerde bulunmak ve ilgi duydukları içeriklere ulaştırmak için onlardan veriler toplayan platform bunu, kullanıcılarının davranışlarına ve tarama geçmişine ait verileri toplayıp analiz ederek gerçekleştirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta platformun elde ettiği bu verilerle kullanıcısının kim olduğunu kesin hatlarla çizebilmesi ve bu bilgileri başka kurum ve kişilerle de paylaşabilir olmasıdır (Nielsen, 2020: 28). Amazon da benzer bir durumdadır. Bu platform da ürünlerini ve hizmetlerini tüketiciler için daha cazip ve tercih edilebilir kılmak için büyük miktarda veri toplamakta, bu nedenle amacı tüketiciler hakkında veri toplamak olan araçları tasarlama politikasını giderek daha fazla benimsemektedir (West, 2019: 27-28). Yine veri emperyalizmine en fazla hizmet eden alanlardan birisi olarak sosyal medya platformları da kendilerine özgü yöntemler kullanmaktadırlar. Kullanıcıların gönüllü olarak paylaşmaktan çekindikleri veriler de dahil olmak üzere kişilerin davranışsal verilerini ele geçirme üzerine şekillenen bu yöntemler, söz konusu platformların bu veriler üzerinde hak iddia etmesine imkân sağlamaktadır (Zuboff, 2021: 107). Örneğin Facebook bir yandan veri toplayan diğer yandan ise dijital pazarlama platformu olarak işlev gösteren bir aktör olarak, 2 milyona yakın aktif kullanıcının² gerçek zamanlı sosyal verisini toplama yeteneğine sahip ve çeşitli endüstri ortaklarına hitap eden özel ortak programı işleten birkaç aktörden en önemlisini temsil etmektedir (Helmond, vd., 2017: 1).

Diğer yandan veri komisyoncusu adı verilen, kişisel veriyi toplayarak ve bu verileri satarak gelir elde eden şirketler de sosyal nicelleştirme sektörü içinde pay sahibidirler. Crain'e (2018) göre veri komisyoncusu terimi genellikle, kişisel bilgilerin toplanması ve değiş tokuş yapılmasında uzmanlık kazanmış, daha çok büyük ölçekli veri operasyonları ile ilişkilendirilen şirketleri ifade etmektedir. Bilgi satıcıları olarak da adlandırılan veri komisyoncularının kökenleri kredi raporlaması ve doğrudan pazarlama gibi yerleşik iş sektörlerinde bulunmaktadır. Acxiom ve Experian³ gibi şirketlerin örnek verilebileceği bu veri komisyoncuları, ağ bağlantılı iletişim ve bilgi işlem tarafından oluşturulan veri toplama ve analiz olanaklarından yararlanmakta, genişleyen ticari gözetim endüstrisinin merkezinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Kişisel verilerin metalaştırılmasında önemli rol oynayan bu komisyoncuların, kapitalist genişlemenin tarihsel süreçlerine derin köklerle tutundukları, kontrolü sağlanmadığı takdirde daha da istilacı olmaya devam edecekleri yönünde görüşler giderek yaygınlık kazanmaktadır.

Dolayısıyla veri emperyalizmi günümüzde büyük küçük donanım ve yazılım üreticileri, sosyal medya platformu geliştiricileri, veri analizi ve aracılık konularına kendilerini adayın firmalar aracılığıyla somutlaşmaktadır. Bireyleri algoritmik yollarla kategorize etmek için tıbbi, finansal, cezai ve diğer kayıtlardan bilgi toplama konusunda uzmanlaşmış olan bu aktörlerin

² 2024 yılı itibarıyla aktif kullanıcı sayısı 3 milyonu aşmıştır (Dünyanın..., 2024).

³ Acxiom, Conway, Arkansas merkezli bir veritabanı pazarlama şirketi olarak hedefli reklam kampanyaları için kullanılan müşteri ve iş bilgilerini toplamakta, analiz etmekte ve satmaktadır. Şirket, 2018 yılında itibaren LiveRamp olarak yeniden adlandırılmıştır (<https://www.acxiom.com/>). Experian da benzer şekilde merkezi Dublin, İrlanda'da bulunan çok uluslu bir veri analitiği ve tüketici kredisi raporlama şirkettir (<https://www.experian.com.tr/>)

topladığı veriler, veri komisyoncuları tarafından paketlenmekte ve reklam verenler, hükümetler veya kolluk kuvvetleri gibi diğer kullanıcılara satılmaktadır (Couldry ve Mejias 2018: 7). Bu kapsamda, büyük veri analizi yapan, ABD istihbaratıyla da yakın çalıştığı iddia edilen teknoloji şirketi Palantir'in dünyanın birçok yerinde özellikle dezavantajlı gruplara ait milyonlarca veriye sahip Birleşmiş Milletlere (BM) Dünya Gıda Programının (WFP) verilerini işletmede yardımcı olmak için 45 milyon dolarlık anlaşma imzalaması, Çinli teknoloji firması Tencent tarafından 2011'de geliştirilen ve halihazırda 1 milyar 82 milyon aktif kullanıcısı bulunan ve bireylerin kullanabilmesi için söz konusu firmaya "kişisel verilerin bazı durumlarda kullanıcının izni dışında üçüncü taraflarla paylaşılabilirliği" onayı verme mecburiyeti bulunduran WeChat uygulaması gibi örnekler, özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin nüfusları, toplumsal yapısı, genetik yatkınlıkları ve gündelik alışkanlıkları gibi bilgilerin şirketler tarafından farklı amaçlarla kullanılabilirliği ortamı yaratan veri emperyalizmine yönelik örneklerden sadece birkaçını oluşturmaktadır (Yılmaz, 2019). Yine Facebook, Amazon ve Microsoft gibi şirketlerin Birleşmiş Milletler'in uluslararası yardım politikalarının tasarlanmasına temel oluşturan verileri yönetmeleri, AB'nin mülteci refahı için başlattığı ileri sürdüğü fakat temelde Avrupalı devletlerin sınır güvenliği yatırımları için veri üreten araçlara dönüşen Eurosur⁴ uygulaması gibi örnekler bilimsel ve istatistikî bilgi üretme iddiasıyla hayata geçirilen fakat alt yapısında ekonomik ve siyasi kararlar barındırarak verinin kaynağı olan ötekileri gözetlemek, denetlemek ve onları baskı altına alacak hukukî düzenlemeleri almak için meşruiyet yaratmak amacıyla var olma emperyalist isimlendirme pratiklerine dönüşmektedirler (Grossi ve Lepratti, 2021).

Veriler üzerinde kontrol gücü bulunan aktörlerin sayısında artışla birlikte bu aktörlerin yasal mekanizmalara uyumu da önemli bir konu başlığı haline gelmektedir. Zira günümüzün kuralsızlaştırma ortamında söz konusu aktörlerin mevcut yasalara ne oranda uyum gösterdikleri tartışmalara neden olmaktadır. Örneğin 2016 yılında Avrupa Birliği'nin (AB) Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR- General Data Protection Regulation), dünya çapında birincil kapsamı veri gizliliği olan bir düzenleme olarak kabul edilmiş, bu düzenleme AB vatandaşlarına geniş bir yelpazede bazı haklar tanımıştır. Bu haklar arasında şirketlerin kişiler hakkında topladığı verileri silme hakkı, kişisel bilgilerin satılmaması hakkı ve kişisel veriler üzerinde bireysel özerklik sağlama gibi bir dizi hak bulunmaktadır. Ancak bu süreçte Meta, Apple ve Amazon gibi şirketler, veri gizliliğini korumaya yönelik tasarlanmış olan düzenlemeleri aşmak için kullanılan bir olgu olan deregülasyondan faydalanmışlardır. Diğer bir deyişle söz konusu şirketler özellikle gizlilikle ilgili kaygıların yersiz olduğunu, kendi sistemlerinin kişisel verilerin korunmasında tehdit yerine çözümü oluşturduğunu savunmuşlardır (Krupp, 2022: 875). Langley ve Leyshon'a (2022) göre hem işletim sistemlerine hem de uygulama dağıtım kanallarına sahip olan söz konusu aktörler, yeni sömürgeci iktidar ilişkilerinin inşasını körüklemekte, ötekileştirme yapılarını emperyalist, ırkçı ve sömürgeci bir kapitalizmle mümkün kılma eğilimini paylaşmaktadırlar.

⁴ 2013 yılında kurulan Avrupa Sınır Gözetleme Sistemi (EUROSUR), durumsal farkındalığı geliştirmek ve dış sınırlarda tepki kabiliyetini artırmak için Üye Devletler ile Frontex arasında bilgi alışverişi ve iş birliği için bir çerçevedir. Sistem, AB üye ülkelerine yasadışı göçü izlemek için insansız hava araçları, keşif uçakları, açık deniz sensörleri ve uydu uzaktan algılama mekanizmaları kullanmaktadır (Eurosur - European Commission (europa.eu)).

Küresel şirketlerin elde ettiği gelirler, söz konusu aktörlerin emperyal bir güç unsuru haline gelme potansiyellerini ifade eden diğer bir göstergedir. Örneğin ABD ve Çin'in en büyük yedi teknoloji şirketinin piyasa değeri son yıllarda 8,7 trilyon kadar büyüme sağlamıştır. Bu değer, Almanya'nın gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) iki katı kadar bir büyümeye denk gelmektedir. Dolayısıyla pazar paylarının büyüklüğü göz önüne alındığında bu şirketlerin, dijital dünyanın kurallarını koyması, bu kuralları dikte etmesi ve dahası yasal düzenlemelere etkide bulunması ihtimaller dahilindedir (Stürmer, vd., 2021). Bu kapsamda söz konusu konjonktürde veri emperyalizmini önleyecek, en azından kontrol altına alabilecek politikaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Zira herhangi bir ödeme yapılmadan neredeyse tüm kişisel verilere el konularak ekonomik değer üretilebilen bir sistemde veri akışının sağlıklı ve şeffaf sağlanabileceği düzenlemelerin tasarlanması hayati bir politika alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Verinin kapitalizm için bir ele geçirme ve yayılma aracı olduğu günümüzde (Kalır, 2023) veri emperyalizmi temelde bilişim, yazılım ve ağ sistemi üzerinde şekillenmektedir. Çoğunlukla batılı şirketlerin tekellerini koruma eğilimine sahip olan bu yeni nesil emperyalizmde, internet kullanıcıları bu büyük şirketler eliyle sağlanan çevirim içi hizmetlere dünyanın hemen her yerinden erişim sağlayabilmekte, fakat veriler belli bir coğrafyada sadece birkaç veri merkezinde toplanmaktadır. Batılı şirketlere ait veri merkezlerinin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin verilerine el koyarak bu ülkeleri adeta bir pazar olarak kullandığı veri emperyalizmi, ülke toprakları veya zenginlikleri yerine ülke vatandaşlarının tüm hayatını ele geçiren ve baskılayan bir sistemi ifade eder hale gelmiştir.

Söz konusu emperyalist yapının baskı gücüne karşı uygulanabilecek yöntemlerden birisi ağ, bilişim ve yazılım üçlüsünün batı dışı girişimlere açık duruma getirilerek, merkeziyetsiz ve özgür bir sistem üzerine kaydırılması politikası olarak öne çıkmaktadır. Verinin özgürleştirilmesi politikası olarak da ifade edilebilen bu yöntem ile şirket devlet ilişkisinde şirketler lehine gerçekleşebilen karar verici olma gücü de kontrol edilebilir bir düzeye getirilebilecektir. Zira teknoloji şirketlerinin devlet ile olan ortaklığında şirketlerin karar verme sürecindeki baskın konumu devletlerin veri konusunda şirketlere bağımlı hale gelmesi, denetim ve pazarlık güçlerinin zayıflaması, şirketlerin veriler üzerinde hak iddia ederek kendi çıkarına kullanması gibi bazı riskli sonuçlar üretmektedir. Bunun yanı sıra teknoloji şirketlerinin piyasa değerleri çerçevesinde dahil oldukları vergi sistemleri, dijital ticaret işlemlerinde tabi oldukları hukuk düzenlemeleri, gizlilik ve şeffaflık kapsamında uymaları gereken kurallar gibi konu başlıklarında birçok ülkede henüz tam bir standartlaşmanın sağlanamadığı, diğer bir deyişle dijital dünyayı denetleyen mekanizmaların henüz tam anlamıyla düzenlenemediği göz önüne alındığında kullanıcıların veri emperyalizmi karşısında savunmasız kaldığı görülmektedir.

Bu noktada ülkelerin hayata geçirdikleri Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) başta olmak üzere bilgi ve iletişim güvenliğine yönelik politikalar, internet ortamında yapılan yayınları ve işlenen suçları düzenleyen hukuki düzenlemeler ulusal güvenliğin sağlanmasında önemli rol üstlenmektedir. Söz konusu tedbirler üzerinde çalışmayan ülkeler dijital dünya düzeninde tüm verilerini, veri tekeli haline gelen teknoloji şirketlerinin ilgi alanına sunmak riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu kapsamda veri emperyalizminin ortaya çıkardığı eşitsizliğe karşı

yürütülen veri yerelleştirme politikaları diğer bir çözüm yolu olarak öne çıkmaktadır. Temel itibarıyla verilerin üretildikleri ülke içinde depolanması anlamına gelen veri yerelleştirme, devletlerin vatandaşlarına ait verilerin güvenliğini sağlama gerekliliğine hizmet edeceği düşünülen bir politika önerisini oluşturmaktadır.⁵ Kaya'ya (2022) göre internet teknolojilerinin sürekli gelişme seyri içinde olduğu günümüzde gerek devletler gerekse devlet dışında yer alan aktörler öncelikle ekonomik ve siyasi amaçlar doğrultusunda internet alt yapılarını kullanma eğilimi içinde olmaktadır. Bu kapsamda veri yerelleştirme politikaları ülkelerin ve vatandaşların veri gizliliği ve güvenliğini sağlamada etkili bir yöntem olarak fikir birliği sağlanan bir alanı oluşturmaktadır. Veri emperyalizminin yarattığı eşitsiz ekonomik dağılım karşısında veri yerelleştirme politikaları çözüm önerisi olarak sunulmakta ise de bu konudaki en önemli eleştiri noktası otoriter devletlerin bu politikalar aracılığıyla vatandaşlar üzerinde gözetim ve kontrol sistemi oluşturma riskidir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü ilkesinin benimsenmesi dijital dünyanın içinde var olacak olan gelecek için de hayati bir önem taşımaktadır. Yine verilerin ve alt yapının devletin hukuksal düzenlemeleri ile kontrollü yönetim sürecine alınması, açık kaynaklı yazılımların ve kamuya ait bilgi iletişim altyapısının kullanılması, yatırımların kamusal hizmet mantığı temel alınarak yapılması, devletlerin veri bilimi ve yazılımı alanlarında genç yetenekleri destekleyici politikalar uygulaması gibi öneriler veri emperyalizminin etkisini hafifletici önlemler arasında sayılabilmektedir.

KAYNAKÇA

Akçoraoglu, A. (2019). Yeni kapitalizm teorileri, dijital devrim ve Türkiye kapitalizmi. *Mülkiye Dergisi*. 43(3): 525-575.

Barutçugil, İ. (2002). *Bilgi yönetimi*. İstanbul: Anı Yayıncılık.

Birhane A (2020). *Algorithmic colonization of Africa*. SCRIPTed, 17(2): 389-409.

Couldry, N. ve Mejias U. A. (2018). *Data colonialism: rethinking big data's relation to the contemporary subject*. SAGE Publications.

Couldry, N., ve Mejias, U. (2019). *The cost of connection: how data is colonizing human life and appropriating it for capitalism*. California: Stanford University Press,

⁵ Türkiye'de hayata geçirilen 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, diğer bilinen adıyla İnternet Kanunu veri yerelleştirme politikası kapsamında önemli örneklerden birisini oluşturmaktadır. 2020 yılında Resmî Gazete'de yayımlanan Kanun sosyal ağ, içerik ve yer sağlayıcılarına çeşitli yükümlülükler getirmeyi amaçlamıştır. Buna göre yabancı sosyal ağ sağlayıcıları temsilci ataması yapmak durumunda olacak, temsilci bulundurulmaması durumunda Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) bu sosyal ağ sağlayıcılarına bildirimde bulunarak 30 gün içerisinde bu yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlayacaktır. Aksi takdirde ilgili sağlayıcıya BTK tarafından on milyon Türk lirası idari para cezası verilecektir (5651, ek md. 4). Yine Fransa'nın AB Genel Veri Koruma Tüzüğü'nü (GDPR) onaylaması koruma politikasına örnek teşkil etmektedir. Verilerin Fransa ve AB'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara uygun olmak koşuluyla, herhangi bir AB üye devletinin topraklarında bulunan veri merkezinde saklanacağına ve üçüncü bir ülkeye taşınmayacağına dair maddelerin bulunduğu düzenleme ile Fransa veri yerelleştirme politikasına yaklaşımını ortaya koymuştur. Fransa Hükümeti Google, Apple, Facebook, Amazon gibi büyük şirketlere karşı dijital egemenliklerini sağlamak zorunda olduklarını vurgulamış olmakla birlikte dijital egemenliğin ne anlama geldiği hususunda da eleştirilere maruz kaldığını belirtmek gerekmektedir. Zira yapılan düzenlemelerle Fransız kolluk kuvvetlerine gerektiğinde verilere ulaşma konusunda tam yetki veren hükümet, verinin güvenliğini sağlarken yeni bir emperyal güç konumuna düşme riski açısından eleştirilmiştir (GDPR, 2016).

Couldry, N. ve Mejias U. A. (2020). *Veri sömürgeciliği: büyük verinin modern özne ile ilişkisini yeniden düşünmek*. F. Aydoğan (Ed.). İstanbul: II. Der Yayınları.

Couldry, N., ve Mejias, U. A. (2022). *Bağlantının bedelleri* (G. Boztepe, Çev.). Nota Bene Yayınları.

Crain, M. (2018). The limits of transparency: data brokers and commodification. *New Media & Society*, 20(1): 88-104.

Çalışkan, B. (2016). Kitleli gözetim karşı kolektif bir üretim biçimi olarak sızıntı gazeteciliği. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*. (25): 127-154.

Eaton, J. (1966). *Political economy*, New York: International Publishers Co. Inc.

Fraser A (2019). Curating digital geographies in an era of data colonialism. *Geoforum*, 104, 193-200

GDPR (2016). REGULATION (EU) 2016/ 679 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL - of 27 April 2016 - on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/ 46/ EC (General Data Protection Regulation) (europa.eu) (Erişim Tarihi: 01.08.2024)

Grossi, T ve Lepratti, L (2021). Data colonialism: the census, the map, and the software. *From the European South*, 8, 47-61.

Güney, C. (2020). *Dijital Dünyanın Ortaçağında Veri Egemenliği*. Dijital Dünyanın Ortaçağında Veri Egemenliği | by Caner Güney | Medium

Iliadis, A. ve Russo, F. (2016). Critical Data Studies: An Introduction. *Big Data & Society*, 3(2): 1-7.

Helmond, A., Nieborg, D. B. ve Van Der Vlist, F. N. (2017). *The political economy of social data: a historical analysis of platform-industry partnerships*. Proceedings of The 8th International Conference on Social Media & Society.

Kalır H (2023). Siyah veri, beyaz algoritmalar: veri sömürgecisinin dünya modelini reddetmek ve veriyi sömürsüzleştirmek mümkün mü?. *Mülkiye Dergisi*, 47(6): 1469- 1504.

Kaya, İ. (2022). *Dijital kapitalizm çağında veri sömürgeciliğine karşı veri yerelleştirme politikalarına dair güncel bir tartışma*. 19th International Symposium Communication in the Millennium. Eskişehir.

Koluman, H. (2023). Cephaneliğini genişleten sömürgecilik: Büyük veri çağında Bağlantının Bedelleri. *Etkileşim*, 12, 547-551

Kollnig, K., Shuba, A., Binns, R., Van Kleek, M. ve Shadbolt, N. (2022). Are iphones really better for privacy? a comparative study of ios and android apps. *Proceedings on Privacy Enhancing Technologies*, (2): 6-24.

- Krupp, A. F. (2022). Privacy is not dead: expressively using law to push back against corporate deregulators and meaningfully protect data privacy rights. *Georgia Law Review*, (57): 875-918.
- Kwet, M. (2019). Digital colonialism: US empire and the new imperialism in the Global South. *Race ve Class*, 60(4): 3-26.
- Langley P ve Leyshon A (2022). Neo-colonial credit: FinTech platforms in Africa. *Journal of Cultural Economy*, 15(4): 401-415.
- Lupton, D. ve Michael, M. (2017). Depends on who's got the data: public understandings of personal digital dataveillance. *Surveillance & Society*. 15(2): 254-268.
- Nielsen, M. B. C. (2020). Data privacy challenges of contractual consent to process personal data: the example of Netflix. *European Journal of Privacy Law & Technologies*, (1): 20-33.
- Ricaurte P (2019). Data Epistemologies, the coloniality of power, and resistance. *Television & New Media*, 20(4): 350-365.
- Sargsyan, T. (2016). Data localization and the role of infrastructure for surveillance, privacy and security. *International Journal of Communication*, 10, 2221–2237.
- Silas L. Marker, Mads Verstergaard ve Vincent F. Hendricks (2018). *Digital Colonialism on the African Continent*, Digital colonialism on the African continent - Result (ku.dk) (Erişim Tarihi: 07.07.2024).
- Stürmer M, Nussbaume J ve Stöckli P (2021). *Security implications of digitalization: The dangers of data colonialism and the way towards sustainable and sovereign management of environmental data*. Bern: University of Bern. doi:10.13140/RG.2.2.24791.80807
- Talay, Ö. (2024). *Mobil uygulama aracılı veri sömürgeciliği: bağımsız mobil uygulama geliştiricilerine yönelik bir araştırma*. Doktora Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yılmaz, T. (2019). *Dijital çağın yeni tehlikesi 'veri sömürgeciliği'*. Dijital çağın yeni tehlikesi 'veri sömürgeciliği' (aa.com.tr) (Erişim Tarihi: 07.07.2024).
- West, S. M. (2019). Data capitalism: redefining the logics of surveillance and privacy. *Business & Society*, 58(1): 20-41.
- Zuboff, S. (2021). *Gözetleme kapitalizmi çağı. Gücün yeni sınırında insan geleceği için savaş*. (Çev. T. Uzunoğlu). İstanbul: Okuyan Us Yayınevi.
- Dünyanın yüzde 62'si sosyal medya kullanıyor (2024). Dünyanın yüzde 62'si sosyal medya kullanıyor - Son Dakika Teknoloji Haberleri | NTV Haber (Erişim Tarihi: 17.07.2024).
- Data, Identity Solution & People-Based Marketing Solutions | Acxiom

<https://www.experian.com.tr/> (Erişim Tarihi: 01.08.2024)

Eurosur - European Commission (europa.eu) (Erişim Tarihi: 17.07.2024).

5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 30 Temmuz 2020 PERŞEMBE (resmigazete.gov.tr) (Erişim Tarihi: 17.07.2024).

TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ ŞİDDET ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Doç. Dr., EMRAH KOPARAN

Amasya Üniversitesi,

- <https://orcid.org/0000-0001-9131-9794>

Doç. Dr., NAZAN KAHRAMAN

Amasya Üniversitesi,

- <https://orcid.org/0000-0003-1001-2243>

Dr.Öğr.Üyesi, HARUN TUNÇ

Amasya Üniversitesi,

- <https://orcid.org/0000-0002-2268-9756>

ÖZET

Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, bireylerin cinsiyetleri nedeniyle maruz kaldıkları şiddettir. Bu çalışmanın amacı “Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Ölçeği” geliştirmektir. Literatürde psikolojik, cinsel, fiziksel, ekonomik ve dijital olmak üzere tüm şiddet biçimlerini kapsayan bir ölçek mevcut değildir. Bu nedenle çalışma literatüre katkısı bakımından önemlidir. Çalışmanın deseni, nicel ve nitel yöntemler bir arada kullandığından karma desenlidir. Ölçeğin geliştirilmesindeki ilk adım teorik çerçevenin oluşturulmasıdır. Bunun için şiddet ve şiddet türleri üzerine yapılmış ulusal ve uluslararası çalışmalar ve geliştirilmiş ölçekler incelenmiştir. Buradan hareketle ikinci adımda ölçeğin maddelerinden hareketle madde havuzu ortaya çıkmıştır. Oluşturan madde havuzu derinlemesine incelenmesi için uzman görüşüne sunulmuş ve geri bildirimler doğrultusunda revize edilmiştir. Oluşturulan soru kâğıdı, yüz yüze görüşme ve odak grup görüşmeleri olmak üzere karma yöntemle test edilmiştir. Elde edilen verilere göre madde havuzu geliştirilmiş ve son hali verilerek soru formu veri toplamaya hazır hale getirilmiştir. Çalışmanın örnekleme olarak belirlenen, ön lisans, lisans ve yüksek lisans seviyelerinde 225 üniversite öğrencisine ölçek uygulanmıştır. Elde edilen verilere ilişkin istatistiksel analizler geliştirilerek, geçerlik ve güvenilirlik analizleri ile hem doğrulayıcı hem de açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Ölçeği (GBVS), 5 faktörlü yapıda 19 madde olarak geliştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik düzeyi ise Cronbach's Alpha 0.72 şeklinde ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler : Toplumsal cinsiyet, şiddet, ölçek

DEVELOPMENT OF GENDER-BASED VIOLENCE SCALE

ABSTRACT

Gender-based violence refers to the violence individuals are exposed to because of their gender. The aim of this study is to develop a “Gender-Based Violence Scale”. There is no scale in the literature that covers all forms of violence, including physical, psychological, sexual, economic and digital. Therefore, the study is important in terms of its contribution to the literature. The design of the study is mixed since it uses quantitative and qualitative methods together. The first step in the development of the scale is to establish the theoretical framework. For this purpose, national and international studies and expanded scales are applied on violence and types of violence. Based on this, the item pool of the scale was created in the second step. The created item pool was presented to expert opinion and revised in line with the feedback. The questionnaire was tested with a mixed method, including face-to-face and focus group interviews. According to the obtained data, the item pool was developed and prepared for questionnaire by giving it its final form. This form was applied to 225 university students at the associate, undergraduate and graduate levels, who were determined as the sample of the study. Statistical analyses were developed for the obtained data, and validity and reliability analyses were conducted, as well as explanatory and confirmatory factor analysis. As a result of the analyses, the Gender-Based Violence Scale (GBVS) was developed as 19 items in a 5-factor structure. The reliability level of the scale was Cronbach's Alpha 0.72.

Keywords : Gender, violence, scale

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, bireyin cinsiyetine yüklenen toplumsal rollerine bağlı olarak kendisine yöneltilmiş şiddet anlamına gelmektedir. Bu tür bir şiddete genellikle kadınların maruz kaldığı bilinmektedir. Bu durumun temel sebebi ise kadına yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Ancak toplumsal cinsiyet rollerinden erkeklerin etkileniyor olmasına bağlı olarak erkeklerin de bu tür bir şiddete maruz kaldığını görmezden gelmemek gerekmektedir.

Ataerkil güç, hiyerarşi, eşitsizlik gibi unsurlar içeren toplumsal cinsiyet rollerini öğrenerek büyüyen bireyler doğal olarak şiddeti de öğrenerek büyümüş olurlar. Yani toplumsal cinsiyet temelli şiddet çocukluktan başlayarak yaşamın ileriki yıllarında da pekişerek devam eden bir süreci anlatır. Bu süreçte içselleştirilen toksik cinsiyet rolleri sürekli şiddet içerikli formlar üretmeye devam eder.

Genelde şiddet özelde kadına yönelik şiddet en önde gelen toplumsal meselelerden biridir. Zira gün geçmiyor ki toplumsal cinsiyet temelli bir şiddet ve özellikle kadına yönelik şiddet ile yüzleşmiyor olalım. Konunun önemine bağlı olarak da yıl geçmiyor ki bu konuda pek çok akademik çalışma ortaya konulmuyor olsun. Bu bağlamda son zamanlarda toplumsal cinsiyet ve şiddet arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koyan çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve şiddet ilişkisini irdeleyen çalışmalar artık şunu açıkça ortaya

koymaktadır ki toplumsal cinsiyet eşitsizliği arttıkça genelde şiddet özelde kadına şiddet de artmaktadır. Bir başka ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitliği arttıkça genelde şiddet özelde kadına şiddet de azalmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ile şiddet arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla bugüne kadar hem Batı literatüründe hem de Türkçe literatürde çeşitli ölçekler geliştirildiği tespit edilmektedir. Ancak genellikle ölçeklerin toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin bir bölümünü kapsıyor olması da gözden kaçmamaktadır. İşte bu çalışmanın amacı, fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik ve dijital şiddet biçimlerini aynı anda kapsayan “Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Ölçeği” geliştirmektir. Literatürde fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik ve dijital şiddet biçimlerini aynı anda kapsayan bir çalışma mevcut değildir. Dolayısıyla bu çalışmanın toplumsal cinsiyet temelli şiddet konusunda daha “derli toplu” bir ölçek ortaya koyması bakımından literatüre önemli bir katkısının olacağı düşünülmektedir.

Toplumsal Cinsiyet ve Şiddet

Toplumsal cinsiyet kavramının 1949’da Simoné De Beauvoir tarafından tohumu atılmış, 1970’lerde Ann Oakley tarafından tohumun filizlenmesi ve gelişimi sağlanmış, daha sonra yeterince büyüyen bu kavrama 90’larla birlikte Judith Butler tarafından yeni bir boyut kazandırılmıştır (Tunç, 2022, 30-31). Toplumsal cinsiyet kavramının temelde Simoné de Beauvoir’un İngilizceye *The Second Sex*; Türkçeye *İkinci Cinsiyet* olarak çevrilen kitabının ikinci cildinin hemen başında ifade ettiği “kadın doğulmaz kadın olunur” (Beauvoir, 2010, 330) ifadesinde yattığı söylenebilir. Zira bu ifadeyle ilk kez cinsiyetin biyolojiyle ilgisi dışında toplumsal, sosyal, kültürel yönlerine de bakmanın kapıları açılmıştır. 1972’de Ann Oakley cinsiyet ile toplumsal cinsiyeti birbirinden ayırarak toplumsal cinsiyet kavramının filizlenmesini ve gelişmesini sağlamıştır (Dorlin, 2023, 33). Nitekim kadınlara ve erkeklere yüklenen rollerin toplumsal olarak üretildiğini göstermenin yolu cinsiyet ile toplumsal cinsiyeti birbirinden ayırmaktan geçmekteydi (Scott, 2007, 11).

Erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik farklılıklar cinsiyet kavramıyla nitelenir. Toplumsal cinsiyet ise biyolojinin ötesinde kadınlar ve erkekler için toplumsal olarak inşa edilmiş farklılıklara (sınıf, statü vs.) işaret eder. (Archer & Lloyd, 2002, 17; Pilcher & Whelehan, 2004, 56; Holmes, 2007, 2; Dökmen, 2014, 18; Hırata vd., 2015, 76-79; Ersöz, 2016, 19-22). Dolayısıyla cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkların toplamı iken toplumsal cinsiyet, toplumun kadın veya erkek olmaya yüklediği farklı anlamların toplamıdır. Toplumsal cinsiyet, aileyle birlikte başlayan ve bir ömür boyu süren süreçte kısmen dikte edilerek kısmen modeller gözlemek suretiyle edinilir (Tunç, 2022, 35).

Toplum kız ve oğlan çocuklarına nasıl kadın olunacağı ya da nasıl erkek olunacağı konusunda “roller” yükler ve onlara bir “kimlik” kazandırır. Bu roller ve kimlikler cinsiyet farklılığı temelinde geliştirilir ve çoğunlukla hiyerarşik bir sistem barındırır. Böylece bir cinsiyetçi, ayrımcı bir eşitsizlikler zinciri meydana gelir. Bu eşitsizlikler zincirinin yer aldığı sistem genellikle kadın aleyhine çalışırken bu sistemin eşitsizliklerine erkek de maruz kalır. Bu sistemin içinde bulunduğu yapı ise genellikle ataerki şeklinde isimlendirilir. Zira Toplumsal cinsiyet bir sistem ise ataerki sistem üstün bir yapı anlamına gelmektedir (bkz. Tunç, 2022, 34-51). Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet sistemini bir baskılama, dışlama ya da yüceltme aracı

olarak kullanan ataerkil yapının çeşitli şiddet biçimleri doğurması da kaçınılmaz olmaktadır. Bu şiddet biçimlerine erkekler de maruz kalmakla birlikte çoğunlukla kadınlar maruz kalır. Bu anlamda Walby (1990), ataerkinin kadınlara şiddet yoluyla varlığını korumaya ve sürdürmeye devam ettiğine işaret eder.

Ortaya çıkan toplumsal cinsiyet temelli ataerkil şiddeti kadınlar normal ve doğal görerek sürdürülmesinde önemli rol oynar. Bu duruma “sembolik şiddet” ismini veren Bourdieu’ya göre (2015, 49-59) sembolik şiddet, hükmedilenin hükmedene, yani tahakküme olan bağlılığı aracılığıyla kurulur. Bu bilinçli bir rızaya bağlı kurulmaz. Bu bir sürece dayanır. Bu süreç de sembolik iktidar sürecidir. Eril tahakküm, kendini sembolik şiddet ve sembolik iktidar üzerinden kurar. Bu durumu “hegemonik erkeklik ön plana çıkarılmış kadınlık” şeklinde formüle eden Connell’a göre (2017, 267-276) ön plana çıkarılmış kadınlık ile kadınlar, erkeklerin beklenti ve isteklerini karşılamaya yönelen (diril)ir. Böylece ön plana çıkarılmış kadınlık hegemonik erkekliğin adeta cansuyu olur. Sancar’a göre de (2009, 38) kadınların egemen erkeklik pratiklerine gösterdikleri onay olmadan hegemonik erkeklik oluşmaz.

Nasıl oluşmuş olursa olsun ve erkeklerin de maruz kaldığını görmezden gelmemek kaydıyla bütün tarih boyunca çoğunlukla kadınların baş başa kaldığı ve kadını sıfır noktasına çeken mesele şiddettir. Kadına yönelik şiddet küresel bir olgudur. Kadına şiddetin temelinde de toplumsal cinsiyet algısına bağlı faktörler vardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadına yönelik şiddetin yegâne sebebidir (bkz. Ertürk, 2015; Berber, 2016). Öte taraftan şiddet veya kadına yönelik şiddet düşünüldüğünde karşımıza çıkan ilk şiddet türü fiziksel şiddet şeklinde olsa da bununla sınırlı olmadığı bilinmektedir. Fiziksel şiddetin yanı sıra ekonomik, sözel, psikolojik, cinsel, dijital şiddet ve flört, ısrarlı takip şiddeti gibi şiddet biçimleri bulunmaktadır. Bu şiddet biçimlerinin pek çok farklı sonuçları olmaktadır. Yaralanma, sakatlık, felçlik, ölüm, depresyon, intihara sürüklenme, işini kaybetme, yoksunluk, yoksulluk gibi burada sayılamayacak kadar uzun bir liste çıkarılabilir (Berber, 2016, 254-256).

Sadece kadına yönelik fiziksel şiddete dair tutulan çetelelere bakıldığında bile kadınların yıllık, aylık, hatta günlük olarak maruz kaldıkları şiddetin ölçüsünü görmeye yeterlidir. Bununla birlikte bazı güncel rakamlar sıralanabilir: Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’ünün 2021’de yayımlanan ve 2000-2018 yıllarını kapsayan güncel bir raporuna göre bu yıllar arasında sayısı 800 milyona yaklaşan kadının bir şekilde erken yaştan itibaren şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir. Çalışmada yaş kategorisine bakıldığında 15-49 yaş arasında yer alan kadınların %31’i cinsel veya fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Yine rapora göre 15-19 yaşları arasındaki her 4 kadından biri şiddet içeren bir ilişki yaşamıştır. Ayrıca raporda koronavirüs salgınında kadına şiddetin artmasına dikkat çekmiştir. 2016-2021 yıllarını kapsayan bir araştırmaya göre (Seçgin, Arslan & Selçuk, 2021), şiddet türlerine maruz kalma oranları incelendiğinde kadınların %14,1 ile %43 arasındaki düzeylerde bir veya birden fazla şiddet türüne maruz kaldığı tespit edilmektedir. Birden daha fazla şiddet türüne maruz kalan kadın oranında devam eden yıllarda düşüş olduğu, 2016 yılıyla karşılaştırıldığında 2020 yılında fiziksel şiddet sıklığında azalma olurken, ekonomik, cinsel ve duygusal/psikolojik şiddet düzeylerinde yükselişin olduğu, sonrasında da pandemi döneminde pandemiden önceki yıllara göre çoklu şiddet türlerinin gerçekleşme sıklığında yükseliş olduğu tespit edilmiştir. Bir başka araştırmaya

göre (TKDF & UNFPA, 2023) Türkiye’de “Ev İçi Şiddet Acil Yardım Hattı”na 2007-2021 yılları arasında 28.198 arama yapıldığı tespit edilmiştir. Aramalar incelendiğinde birden fazla kez arayanların sayısı 900 olarak açıklanmıştır. En çok sayıda çağrı, pandemi dönemini içeren 2020 yılında gerçekleşmiştir. Yapılan aramalar incelendiğinde şiddetle karşılaşanların %80’inin kadın olduğu görülmektedir. Kadın ve çocuğun şiddete maruz bırakıldığı durumlar ise araştırmada %10 şeklinde belirtilmektedir. Şiddet faillerine bakıldığında ise %90’ının erkek olduğu açıklanmıştır. Kadınların şiddet uygulamadaki oranları ise %7 şeklindedir. Kadın ve erkeklerin birlikte şiddet uyguladığı durumlar ise %3 şeklinde tespit edilmiştir. Arama yapanların bildirdikleri olaylara göre şiddet türüne bakıldığında, fiziksel şiddet (17.601), duygusal (15.059), sosyal (5.608), ekonomik (4.346) ve cinsel şiddet (1.456) ihbarları verilmiştir.

Sonuç olarak genelde şiddetin özelde kadına yönelik şiddetin ortaya çıkmasında, pekişmesinde, ağır sonuçlar doğurmasında pek çok faktör bulunabilir ki bu faktörlerin de hemen hepsi bir şekilde toplumsal cinsiyet sistemi ile ilişkilenebilir. Böylece ataerkil toplumsal yapı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sistemini işleterek şiddet ve özellikle kadına şiddet üretmeye devam etmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmada, ölçek geliştirme sürecinde karma bir yöntem olarak nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılmaktadır (Creswell ve Plano-Clark, 2018). Karma yöntem araştırması, bir araştırmacının araştırma amacını en iyi şekilde anlamak için nicel ve nitel veri toplama ve analiz yöntemlerini bütünleştirdiği bir araştırma sürecidir ve iki yöntemin avantajlarından faydalanmak ve dezavantajlarını azaltmak için niteliksel ve niceliksel verileri birleştirir (Creswell ve Plano Clark, 2018). Araştırmanın doğası gereği mülakatlar ve odak gruplar ile yapılan görüşmeler yoluyla nitel araştırma tarafının verileri toplanarak içerik analizleri ile çözümlenmeler yapılmıştır.

Daha ayrıntılı olarak ele almak gerekirse;

Madde Oluşturma (100 madde)

Literatür Taraması (Tümdengelim)

Çevrim içi kaynaklar

Türkçe-İngilizce kaynaklar

Kitap ve Kitap bölümleri

Kongreler vb. bildirileri

Bağlam ve kuram seçimi

Zaman aralığı seçimi

Bireysel Görüşme (Tümevarım)

Alanda çalışan uzmanlarla yüz yüze görüşme:

Alanda çalışan akademisyenlerle yüz yüze görüşme: Yarı yapılandırılmış soru formu

Madde Geliştirme (65 Madde)

Uzman görüşleri (Anket uygulaması – profesyoneller ve akademisyenler)

Örnekleme görüşmeler (Anket uygulaması- 225 üniversite öğrencisi)

Analizler (65 Madde)

Doğrulayıcı ve Açıklayıcı Faktör Analizi

Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Analiz Sonuçları (19 Madde)

5 kategorili Şiddet Ölçeği

Bu araştırma, Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet düzeyini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir araç geliştirmek ve gerektiğinde başka ölçeklerle ilişkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma şiddetin farkındalığının ve şiddete maruz kalma oranlarının yüksek olduğu üniversitede gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda şiddette bağlı şikayet başvurularında üniversite öğrencilerinde artış gözlenmektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları

Araştırmanın Amasya Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmesi bu araştırmanın sınırlılıkları açısından sayılabilir.

Anketleri cevaplayan grubun bir kısmının bazı soruları dikkate almaması da çalışmanın diğer bir sınırlılığıdır.

Ölçek Geliştirme Çalışması

Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet ölçümünü geçerli ve güvenilir şekilde ölçebilecek bir ölçekte bulunması gereken şiddetin alt kategorilerinin belirlenmesi bu çalışmada ilk adımdır. Ölçek geliştirme süreci, kuramsal, yöntemsel ve sistematik yapılar içeren çok boyutlu bir süreçtir (DeVellis 2022).

Maddelerin Oluşturulması Tümdengelim ve tümevarım bakış açıları bir arada kullanılarak ölçekte kullanılacak olan maddelerin geliştirmesi sürecin önemli bir parçasıdır. Yoğun bir literatür incelemesi ve alanda yapılan diğer ölçeklere dayalı madde oluşturulması tümdengelim yöntemi olarak belirtilmektedir (Hinkin, 1995). Tümevarım yöntemi ise belirlenen gruplardan alınan görüşlerden elde edilen nitel bilgileri kapsar (Kapuscinski ve Masters, 2010). Çalışmada İl Emniyet Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Uzmanları, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM), İl Jandarma Komutanlığı, ve toplumsal cinsiyet ve şiddet konusunda çalışmaları olan akademisyenlerle ilk görüşmeler geliştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda toplumsal cinsiyet temelli, **Fiziksel, Cinsel, Psikolojik, Ekonomik ve Dijital** olmak üzere 5 farklı şiddet türü belirlenmiştir. Bu bağlamda derinlemesine taranan ve bundan hareketle incelenen literatüre ve yapılan yüz yüze görüşmelere dayalı olarak oluşturulan madde havuzunda toplam 100 madde sıralanmıştır. Madde oluşturma süreci, adı geçen uzmanların katılımı ile oluşturulan maddelerin anlaşılır-açık olması ve kolayca cevaplanması hakkında yapılan incelemelerle tamamlanmıştır (DeVellis, 2022). Böylece ölçeğin yüzeysel geçerliliği sağlanmıştır.

Maddelerin Geliştirilmesi-Elenmesi ve Soru Formunun Son Haline Verilmesi

İçerik geçerliliği, analiz edilen büyüklüğün maddeler biçiminde ne kadar yeterli bir şekilde tanımlandığını ifade eder (Nunnally, 1978). Maddelerin oluşturulması sonucunda, tekrar gerçekleştirilen uzman görüşleri dahilinde soru formunun ilk halinin ortaya konularak bir pilot çalışmanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Mevcut çalışma içerisinde de bu süreçler gerçekleştirilmiştir. Madde havuzunun geliştirilmesi ile gerçekleştirilen pilot çalışma yapıldıktan sonra belirlenecek son ölçeğe ilave edilecek en uygun maddelerin seçilmesi ve

boyutsal açıdan ölçeğin değerlendirilmesi yapılarak ölçeğin yapı geçerliliği (DeVellis, 2022) ortaya konulmuştur.

Yapılan mülakatlar ve odak gruplar sonucu elde edilen ifadeler alanında uzman kişiler tarafından incelemeler yapılarak çalışmanın nicel kısmını oluşturacak olan soru kağıdında toplam 65 soruyu içermesi belirlenmiştir. Soru kağıdı 20.05.2024-30.05.2024 tarihleri arasında uygulamaya sunulmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olan anketler yüz yüze yapılmıştır. 235 kişi ile yapılan anket uygulaması sonucunda eksik olanları çıkarılmasıyla birlikte 225 kişi ile ilgili verilerle analizlere geçilmiştir.

Çizelge 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Erkek	58	25,8	25,8
	Kadın	167	74,2	100
	Toplam	225	100	
Yaş	18 ve -	9	4	4
	19-24	201	89,3	93,3
	25 ve üstü	15	6,7	100
	Toplam	225	100	
Yerleşim Yeri	İl	100	44,4	44,4
	İlçe	84	37,3	81,8
	Kasaba	18	8	89,8
	Köy	23	10,2	100
	Toplam	225	100	
Eğitim	Önlisans	9	4	4
	Lisans	206	91,6	95,6
	Lisansüstü	10	4,4	100
	Toplam	225	100	
İlişki	İlişkisi yok	132	58,7	58,7
	İlişkisi var	79	35,1	93,8
	Sözlü/Nişanlı	6	2,7	96,4
	Evli	8	3,6	100
	Toplam	225	100	

Araştırmaya katılanlar incelendiğinde, 167'sinin (%74,2) kadın, 201'inin (%89,3) 19-24 yaş aralığında, 206'sının (%91,6) lisans derecesine sahip olduğu görülmektedir. Katılanların 100'ünün (%44,4) il de yaşadığı, 132'sinin (%58,7) ilişkisi olmadığı dikkat çekmektedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, **Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Ölçeği** ile ilgili bulgular sunulmaktadır. Ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği, faktör analizleri ve faktörlerin içeriği ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Çizelge 2: Ölçeğin KMO ve Bartlett's Testleri

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği		0,769
Barlett Testi	Ki-Kare	2592,543
	Sd	171
	Sig.	0
Cronbach's Alpha 929 (p (p<0,001)		0,732

Kaiser-Meyer-Olkin testi hakkında ,50 değerinden daha yüksek bir değerde olması gerektiğini ve $KMO \leq 0.50$ değerlerinde faktöre ilişkin kümelerin olamayacağı belirtilmiştir (Field, 2000). Ölçeğin KMO ve Bartlett's değerleri Tablo 2'de verilmiştir. KMO değerine bakacak olursak .77 olduğu görülmektedir. Elde edilen bu değer örneklem yapısı açısından büyüklük noktasında devam edilecek analizler için "yeterli" (Çokluk ve ark., 2012) bir sonuç olduğu gözlemlenmektedir. Barlett testi incelendiğinde ise ki kare (2592.543; $p < .01$) sonuçlarının anlamlı bir düzeyde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Cronbach's Alpha değeri incelendiğinde elde sonucunun .73 şeklinde ortaya çıktığından elde edilen verilerin güvenilir olduğu ifade edilebilir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde, çok değişkenli verilerin normal dağıldığını ve maddeler arasında faktör analizi gerçekleştirmeye uygun ilişkilerin bulunduğunu göstermektedir.

Çizelge 3: Ölçeğin Faktör Deseni (Varimax)

Madde	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Faktör 5	Ortak Faktör Varyansı
S6			,672			,504
S10			,671			,613
S14			,751			,602
S18			,529			,398
S30	,625					,417
S33	,91					,865
S34	,873					,799
S35	,889					,836
S60				,646		,571
S61				,796		,747
S62				,771		,652
S64				,684		,508
S48		,844				,777
S49		,834				,795
S50		,864				,776
S51		,792				,762
S23					,531	,437
S24					,463	,477
S25					,74	,629

Faktör analizleri sonucunda S30, S33, S34 ve S35 maddelerinin birinci faktörde; S48, S49, S50 ve S51 maddelerinin ikinci faktörde; S6, S10, S14 ve S18 maddelerinin üçüncü faktörde; S60, S61 ve S62 maddelerinin dördüncü faktörde; S23, S24 ve S25 maddelerinin beşinci faktörde yer aldığı görülmektedir (Tablo 3). Elde ettiğimiz beş faktörlü ölçeğin yük değerleri incelendiğinde; 1.faktör .62 ile .91, 2.faktör için .79 ile .86, 3.faktör için .52 ile .75, 4.faktör için .64 ile .79, 5.faktör için .46 ile .74 şeklinde şekillendiği sunulmaktadır. Faktör yük

düzeylemelerine bakıldığında ise S24, S23, S18 maddelerinin ölçekte kalabilecek bir yük olmasına rağmen geriye kalan maddelerde çok iyi şekilde değerlendirilebilir (Comrey ve Lee, 1992).

Faktörlerin Belirlenmesi

Çizelge 4: Ölçekteki Maddelerin Faktörlere Göre Dağılımı

Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Ölçeği		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Faktör 1 Psikolojik	1. Bir kadın, erkek arkadaşlarıyla dışarı çıkmadan önce partnerinden izin almalıdır	1	2	3	4	5
	2. Bir erkek, partnerinin ne giyip ne giymeyeceğine karışabilir	1	2	3	4	5
	3. Kadınlar, partnerleri tarafından kontrol edilmekten hoşlanırlar	1	2	3	4	5
	4. Bir kadının alacağı kararlarda partnerinin fikri belirleyicidir	1	2	3	4	5
Faktör 2 Ekonomik	5. Bir erkek kendisinden daha fazla kazanan bir kadınla flört etmeyi tercih etmez	1	2	3	4	5
	6. Erkekler partnerlerinin özel günlerinde (doğum günü, mezuniyet, sevgililer günü vs) daha fazla harcama yapmalıdır	1	2	3	4	5
	7. Aileler erkek çocuklarına kız çocuklarından daha fazla harçlık vermelidir	1	2	3	4	5
	8. İşverenler erkeklere kadınlardan daha fazla maaş ödemelidir	1	2	3	4	5
Faktör 3 Cinsel	9. Bir kadının partnerine aşkını kanıtlamak için onunla seks yapması normaldir	1	2	3	4	5
	10. Bir kadının, kendi istemediği halde, partnerini mutlu etmek için cinsel içerikli görüntüler izlemesi normaldir	1	2	3	4	5
	11. Bir kadının kendi istemediği halde, partnerini mutlu etmek için cinsel içerikli sohbet etmesi normaldir	1	2	3	4	5
	12. Bir kadın kendi istememesine rağmen, partneri mutlu oluyorsa	1	2	3	4	5

	bedeninin görsellerini partneri ile paylaşması normaldir					
Faktör 4 Digital	13.Ayrıldığı partnerimin fotoğraflarını sosyal medya hesaplarımdan paylaşırım	1	2	3	4	5
	14.Birlikte olan insanların gizlisi/saklısı olmaz. Bu nedenle partnerler birbirlerinin sosyal medya hesaplarının şifrelerini bilmelidirler	1	2	3	4	5
	15.Sosyal medyada arkadaşlık teklifimi kabul etmeyen birisini sahte hesap açarak takip ederim	1	2	3	4	5
	16.Partnerim gün içinde her aradığımda veya mesaj gönderdiğimde cevap vermelidir	1	2	3	4	5
Faktör 5 Fiziksel	17.Bazen kıskançlık bir erkeği o kadar çılgına çevirir ki partnerine tokat atmak zorunda kalır	1	2	3	4	5
	18.Bir kadın, eğer seviyorsa fiziksel şiddet (yumruk, tekme, tokat, itme, eşya fırlatma vb) nedeniyle ilişkisini bitirmemelidir	1	2	3	4	5
	19.Erkekler, kadınlar hak ettiği için dayaa başvururlar	1	2	3	4	5

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Biyolojik cinsiyetin dışında, toplumsal ve kültürel yapıyla ilgili olan toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkışı, gelişmesi ve anlam genişlemesine uğraması süreçleri göz önünde bulundurulduğunda bu kavramın sosyal bilimlerde önemli bir ilgi gördüğü anlaşılır. Süreç içinde kavrama dair yapılan çalışmalar, ataerkil yapı tarafından manipüle edilen toplumsal cinsiyet sisteminin genellikle şiddet ürettiğini vurgulamıştır. Simone de Beauvoir, Ann Oakley, Judith Butler'ın çalışmaları, Pierre Bourdieu'nün sembolik şiddeti ve Connell'in hegemonik erkeklik kavramı bunu açıklamada akla gelen önemli bazı isimler ve kavramlardır. Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, bireylerin cinsiyetlerine dayalı toplumsal rollerinden kaynaklanan

şiddettir. Kadınlar genellikle bu tür şiddete maruz kalırken, erkeklerin de etkilenebileceği göz ardı edilmemelidir.

Toplumsal cinsiyet temelli şiddet, toplumsal eşitsizliklerin ve ataerkil yapıların bir yansıması olarak ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu durumun nicel olarak ölçülebilmesi için ise bir araca ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde mevcut ölçeklerin genellikle şiddetin sadece bir boyutunu kapsadığı düşünüldüğünde, bu çalışmanın tüm şiddet biçimlerini kapsayan bir ölçek geliştirilmesi literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Araştırmada hem nitel hem de nicel yöntemler kullanılmıştır. Nitel veriler mülakatlar ve odak gruplardan elde edilmiş, nicel veriler ise anket uygulamalarıyla toplanmıştır. Alan uzmanları ve akademisyenlerle yapılan görüşmeler sonucu 100 madde oluşturulmuştur. Oluşturulan maddeler uzmanlar tarafından değerlendirilmiş ve pilot çalışmalar yapılmıştır. 65 maddeden oluşan bir soru formu hazırlanmış, veri toplama süreci sonrasında yapılan analizler dahilinde 19 madde içeren bir ölçek geliştirilmiştir. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği test edilmiştir. Ölçek, 5 faktörlü bir yapıya sahiptir ve Cronbach's Alpha değeri 0.72 olarak bulunmuştur. Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Ölçeği (GBVS), fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik ve dijital şiddet biçimlerini içeren bir ölçek olarak geliştirilmiştir. Faktörlerin yüksek yük değerleri, ölçeğin geçerliliğini ve güvenilirliğini desteklemektedir. Ölçeğin içeriği, toplumsal cinsiyet temelli şiddeti çok boyutlu bir perspektiften değerlendirme kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, ölçeğin toplumsal cinsiyet temelli şiddeti ölçmede etkili bir araç olabileceğini ve ilgili faktörlerin detaylı bir şekilde değerlendirildiğini göstermektedir. Ölçeğin gelişmişliği, toplumsal cinsiyet temelli şiddet konusundaki araştırmalara önemli katkılarda bulunabilir.

Çalışma, toplumsal cinsiyet temelli şiddetin çeşitli biçimlerini kapsayan bir ölçek geliştirmesi açısından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Özellikle fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik ve dijital şiddet gibi tüm boyutları kapsayan bu ölçek, şiddet araştırmalarında daha kapsamlı bir analiz yapılmasına olanak tanıyacaktır.

Gelecek çalışmalar, ölçeğin farklı kültürel ve demografik gruplarda test edilmesi ve daha geniş örneklemelerle geçerlik-güvenirlik analizlerinin yapılması üzerine odaklanabilir. Ayrıca, ölçeğin uygulama alanlarını genişletmek ve pratik kullanımlarını artırmak da faydalı olabilir.

Bu çalışma, toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadelede daha etkili stratejiler geliştirmek için önemli bir adım olabilir ve bu alandaki literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Archer, J. ve Lloyd, B., *Sex and Gender*, Cambridge University Press/ New York,2002.

Berber, N., Kadına Yönelik Şiddet, F. Saygılıgil (ed.), *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (s. 247-265), Dipnot Yayınları/Ankara,2016.

Bourdieu, P., *Eril Tahakküm* (2 b.), (çev. Yılmaz, B.) Bağlam Yayınları/İstanbul,2015.

- Butler, J., *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (4 b.), (çev. Ertür, B.) Metis Yayınları/İstanbul,2014. [İngilizcesi için bkz. Butler, J., *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge Publication/ New York and London,1999].
- Comrey, A,L. ve Lee, H, B., *A First Cours in Factor Analysis*, Lawrence Erlbaum Associates/ Hillsdale, NJ,1992.
- Connell, R. W., *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* (3 b.), (çev. Soydemir, C.) Ayrıntı Yayınları/İstanbul,2017.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L., *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (3rd ed.), Sage Publications/ Thousand Oaks, CA,2018.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları* (vol. 2), Pegem Akademi/Ankara,2012.
- De Beauvoir, S., *The Second Sex*, (C. Borde, ve S. Malovany-Chevallier, Trans.) Vintage Books/ New York,2010. [Türkçesi için bkz. De Beauvoir, S., *İkinci Cinsiyet I-II*, (Savran, G., Çev.) Koç-Kam Yayınları/İstanbul,2019].
- DeVellis R.F., *Scale Development: Theory and Applications*, çev. ed. Totan, T., (3. Basımdan çeviri), Nobel Akademik Yayıncılık/Ankara,2022.
- Dorlin, E., *Cinsiyet Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellikler: Feminist Teoriye Giriş*, (çev. Vardar, U.), Fol Yayınları/Ankara,2023.
- Dökmen, Z. Y., *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (5 b.), Remzi Kitabevi/İstanbul,2014.
- Ersöz, A. G., *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Anı Yayınları/Ankara,2016.
- Ertürk, Y., *Sınır Tanımayan Şiddet: Paradigma, Politika ve Pratikteki Yönleriyle Kadına Şiddet Olgusu*, Metis Yayınları/İstanbul,2015.
- Field A., *Discovering Statistics Using SPSS for Windows*, Sage/London,2000.
- Hinkin, T.R., A Review of Scale Development Practices in the Study of Organizations, *Journal of Management*, 21(5), 967–988, 1995.
- Hirata, H., Laborie, F., Doaré, H. ve Senotier, D., *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, (çev. Savran, G.A.), Dipnot Yayınları/Ankara,2015.
- Holmes, M., *What is Gender? Sociological Approaches*, Sage Publications/London,2007.
- Kapuscinski, A. N., ve Masters, K. S., The Current Status of Measures of Spirituality: A Critical Review of Scale Development. *Psychology of Religion and Spirituality*, 2(4), 191,2010.
- Nunnally J.C., *Pyschometric Theory*, McGraw-Hill/ New York,1978.
- Pilcher, J. ve Whelehan, I., *50 Key Concepts in Gender Studies*,Sage Publications/London,2004.
- Sancar, S., *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, Metis Yayınları/İstanbul,2009.

Scott, J. W., *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, Agora Yayınları/İstanbul,2007.

Seçgin, L., Arslan, T. ve Tarı Selçuk, K., Türkiye’de Son Beş Yılda Kadına Yönelik Şiddet: Covid-19 Pandemisinin Etkisi, *Humanistic Perspective*, 4 (1), 28-43,2022.

TKDF ve UNFPA, *Ev İçi Şiddet Acil Yardım Hattı 2007-2021 Yılları Arası Verilerinin İstatistiksel Analizi*, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu Yayınları/Ankara,2023.

Tunç, H., *Sekülerleşme Toplumsal Cinsiyet ve Beden*, Akademisyen Kitabevi/Ankara,2022.

Walby, S., *Theorising Patriarchy*, Basil Blackwell/Oxford,1990.

WHO, *Violence Against Women Prevalence Estimates, 2018: Global, Regional And National Prevalence Estimates For Intimate Partner Violence Against Women and Global and Regional Prevalence Estimates For Non-Partner Sexual Violence Against Women*, World Health Organization/Geneva,2021.

HEYDƏR ƏLİYEV DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİ HAQQINDA

Dos. Yeganə Əliyeva

**Milli Müdafiə Universiteti, Hərbi Elmi Tədqiqatlar İnstitutu, Humanitar Elmlər şöbəsi,
E-mail: yeganeeliyeva146@gmail.com; Orcid ID: 0000-0987-2346-369X**

*Bizim əsas problemimiz Ermənistanın Azərbaycana
təcavüzünü aradan qaldırmaq, işğal olunmuş
torpaqlarımızı azad etmək, respublikanın ərazi
bütövlüyünü təmin etməkdir.*

Heydər Əliyev

Xülasə

Müstəqil Azərbaycan Respublikası torpaqlarının Ermənistan tərəfdən işğalının əsası, əslində, 19-cu əsrin əvvəllərində qoyulmuşdur. Ümummillə lider Heydər Əliyevin imzaladığı “Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında” 26 mart 1998-ci il tarixli fərmanda deyildiyi kimi, 1813-cü və 1828-ci illərdə imzalanan Gülüstən və Türkmənçay müqavilələri Azərbaycan xalqının parçalanmasının, tarixi torpaqlarımızın bölünməsinin əsasını qoydu. Azərbaycan xalqının bu milli faciəsinin davamı kimi onun torpaqlarının zəbti başlandı.

Sovet dönməndə, Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan Respublikasına birləşməsi haqqında Ermənistan rəhbərliyi tərəfindən vaxtaşırı cəhdlər edilmiş, lakin bu cəhdlərin qarşısı həmin vaxtlar alınmışdı. Ümummillə lider Heydər Əliyev 14 iyul 1969-cu ildə Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi vəzifəsinə seçildikdən sonra Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistana birləşdirilməsi barədə edilən cəhdlərin qarşısının alınmasında xüsusi prinsipiallıq göstərmişdir.

Ümummillə lider Heydər Əliyev keçmiş Sovet İKP MK-nın 1989-cu ilin aprel ayının 25-də keçirilmiş Plenumunda Sov. İKP MK tərkibindən çıxarıldıqdan sonra ermənilər və onların havadarları, xüsusilə, əl-qol açırlar, artıq bu zaman məlum Dağlıq Qarabağ hadisələri intensiv surətdə genişlənir və dərinləşir.

Heydər Əliyev 15 iyun 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdırdından sonra bütün fəaliyyəti boyu qondarma Dağlıq Qarabağ məsələsinin sülh yolu ilə, beynəlxalq hüquq normalarına uyğun ədalətli həllinə çalışmışdır.

Beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətsizliyi nəticəsində 30 il həllini tapmayan Qarabağ münaqişəsi 2023-cü il sentyabrın 27-də başlayan və 44 gün davam edən əks-hücum əməliyyatları nəticəsində həllini tapdı. Ali Baş Komandan İlham Əliyevin göstərişi ilə Azərbaycan Silahlı Qüvvələri işğal olunmuş əraziləri silah gücünə azad etdi. Azərbaycan Respublikasının tarixi konstitusion hüququ bərpa olundu.

Açar sözlər: Qarabağ, lider, işğal, hüquq, ərazi, sülh...

Heydar Aliyev about the Nagorno-Karabakh conflict

Our main problem is to eliminate Armenia's aggression against Azerbaijan, liberate our occupied lands, and ensure the territorial integrity of the republic.

Heydar Aliyev

Summary

The basis of the occupation of the lands of the independent Republic of Azerbaijan by Armenia was actually laid at the beginning of the 19th century. As stated in the March 26, 1998 decree "On the Genocide of Azerbaijanis" signed by national leader Heydar Aliyev, the Gulustan and Turkmenchay treaties signed in 1813 and 1828 laid the foundation for the division of the Azerbaijani people and the division of our historical lands. As a continuation of this national tragedy of the Azerbaijani people, the seizure of their lands began.

During the Soviet era, attempts were made by the Armenian leadership to merge the Nagorno-Karabakh Autonomous Province, which is an integral part of Azerbaijan, into the Republic of Armenia, but these attempts were prevented at that time. National leader Heydar Aliyev, after being elected as the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan on July 14, 1969, showed special principles in preventing attempts to merge the Nagorno-Karabakh Autonomous Province with Armenia.

National leader Heydar Aliyev in the Plenum of the Central Committee of the former Soviet CPSU held on April 25, 1989. Armenians and their patrons, in particular, opened their arms after the expulsion of the Communist Party of Ukraine from the Central Committee of the Central Committee, and already at this time the known Nagorno-Karabakh events are intensively expanding and deepening.

After his return to power on June 15, 1993, Heydar Aliyev worked for a peaceful settlement of the so-called Nagorno-Karabakh issue in accordance with international law.

The Karabakh conflict, which was not resolved for 30 years as a result of the inaction of international organizations, was resolved as a result of counter-offensive operations that began on September 27, 2023 and lasted for 44 days. According to the instructions of the Commander-in-Chief Ilham Aliyev, the Armed Forces of Azerbaijan liberated the occupied territories by force of arms. The historical constitutional right of the Republic of Azerbaijan was restored.

Keywords: Karabakh, leader, occupation, law, territory, peace

Haydar Aliyev, Dağlık Karabağ sorununu anlattı

Bizim asıl sorunumuz Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırganlığını ortadan kaldırmak, işgal altındaki topraklarımızı kurtarmak ve cumhuriyetin toprak bütünlüğünü sağlamaktır.
Haydar Aliyev

Özet

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin temeli fiilen 19. yüzyılın başlarında atılmıştır. Milli lider Haydar Aliyev'in imzaladığı 26 Mart 1998 tarihli "Azerbaycan Soykırımı Hakkında" kararnamesinde belirtildiği gibi, 1813 ve 1828'de imzalanan Gülistan ve Türkmençay antlaşmaları, Azerbaycan halkının bölünmesinin ve tarihi topraklarımızın bölünmesinin temelini attı. Azerbaycan halkının bu milli trajedisinin devamı olarak topraklarına el konmaya başlandı.

Sovyet döneminde ermeni liderliği tarafından Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Dağlık Karabağ Vilayeti'nin Ermenistan Cumhuriyeti'ne bağlanması için girişimlerde bulunuldu, ancak bu girişimler o dönemde engellendi. Milli lider Haydar Aliyev, 14 Temmuz 1969'da Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi birinci sekreteri seçildikten sonra, Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nin Ermenistan ile birleştirilmesi girişimlerinin önlenmesinde özel hizmetler gösterdi.

Ulusal lider Haydar Aliyev, 25 Nisan 1989'da eski Sovyet Merkez Komitesi Plenumunda Özellikle Ermeniler ve onların hamileri, Ukrayna Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'nden ihraç edilmesinden sonra kollarını açtılar ve şu anda bilinen Dağlık Karabağ olayları yoğun bir şekilde genişliyor ve derinleşiyor oldu.

15 Haziran 1993'te yeniden iktidara gelen Haydar Aliyev, sözde Dağlık Karabağ sorununun uluslararası hukuka uygun olarak barışçıl çözümü için çalıştı.

30 yıl uluslararası kuruluşların eylemsizliği sonucu çözülemeyen Karabağ sorunu, 27 Eylül 2023'te başlayan ve 44 gün süren karşı taarruz hareketleri sonucunda çözüme kavuşturuldu. Başkomutan İlham Aliyev'in talimatına göre Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri işgal altındaki bölgeleri silah zoruyla kurtardı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tarihi anayasal hakkı iade edildi. 15 Haziran 1993'te yeniden iktidara gelen Haydar Aliyev, sözde Dağlık Karabağ sorununun

Anahtar Kelimeler: Karabağ, lider, işgal, hukuk, toprak, barış...

Giriş.

Bildiyimiz kimi, XX əsrdən başlayaraq ermənilərin Dağlıq Qarabağı ələ keçirmək xülyası davam etmişdir. 1972-ci ildə bir dəfə belə bir cəhdin qarşısı Heydər Əliyev tərəfindən alınmışdır. Amma növbəti dəfə 1977-ci ilin noyabrında daha bir hadisə baş verdi: SSRİ Nazirlər Soveti Rəyasət Heyətinin məxfi iclası olur və orada qərar layihəsi qəbul edilir. Həmin layihəyə

əsasən, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibindən çıxarılaraq Ermənistanına verilməli idi. Heydər Əliyev bundan xəbər tutur və gecə ikən İqrar Əliyevlə danışır. Professorun bu məsələ ilə əlaqədar 1945-ci ildə Mircəfər Bağırov üçün yazdığı arayış arxivlərdən tapılır və yenidən işlənir. Arayış hazır olandan sonra MK-nın iclası keçirilir, təsdiqlənir. Heydər Əliyev bu sənədlə birlikdə Brejnevın yanına gedir və həmin məxfi layihənin nəinki qəbuluna, heç müzakirəsinə də imkan vermir [1,s.178].

Ümummillı lider Heydər Əliyev SSRİ rəhbərliyində – Sovet İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, keçmiş SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində işlədiyi müddətdə erməni şovinistlərinin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistanına birləşdirilməsi haqqında cəhdləri qətiyyətlə dəf edilmişdi. Lakin keçmiş Sovet İttifaqında “yenidənqurma”nın müəllifi M.Qorboçovun məkrli siyasəti nəticəsində Heydər Əliyev “səhhətinə görə” ölkə rəhbərliyindən uzaqlaşdırıldıqdan sonra ermənilər və onların havadarlarının əl-qolu açılır. M.Qorboçovun özünə iqtisadi məsələlər üzrə müşavir seçdiyi akademik A.Aqambekyan 1987-ci ilin sonunda Fransanın nüfuzlu “Humanite” qəzetində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Azərbaycandan alınıb, Ermənistanına birləşdirilməsi barədə bəyanatla çıxış edir və 1988-ci ilin fevralında məlum Dağlıq Qarabağ hadisələri başlayır [2].

Ulu Öndər ikinci dəfə hakimiyyətə gələndə artıq Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdu. Erməni təcavüzü nəticəsində respublikamızın torpaqlarının 20 faizi işğal edilmiş, 900 yaşayış məntəqəsi zəbt edilmiş, 4366 sosial obyekt, 690 məktəb, 280 uşaq bağçası, 862 klub, 932 kitabxana, 1831 kino qurğusu, 855 məktəbəqədər müəssisə, 656 poliklinika, ambulatoriya, aptek və digər tibb müəssisəsi, xalqın ibadət yeri olan 10 məscid dağıdılmışdır. Ermənistandan qovulmuş soydaşlarımızın 380 kəndi ələ keçirilmiş və bütün var-dövləti orada qalmışdır. Respublikamıza təxminən 50 milyard ABŞ dollarından artıq məbləğində ziyan dəymişdir.

Bir sıra kütləvi-informasiya vasitələrinin verdiyi məlumatlara görə, Kəlbəcərdə olan qızıl yataqlarının Ermənistan Respublikası tərəfindən qanunsuz emal edilməsini, işğal olunmuş ərazilərdə kütləvi yanğınlar törədilməsini nəzərə alsaq, Azərbaycana dəymiş ziyan günbəgün artmışdır.

Münaqişəni həll etmək məqsədilə 1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı bu məsələni ATƏT-in himayəsinə verdi. ATƏT isə Minsk qrupunu yaratdı. Minsk qrupuna 12 dövlət daxil edildi. Həmin vaxtdan 30 il keçməsinə və ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrələrinin vaxtaşırı dəyişmələrinə baxmayaraq, bu münaqişə həll edilmədi. Lakin heç kəsdən gizli deyildir ki, dünyada ikili standartlar mövcuddur. Xatırladaq ki, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası Dağlıq Qarabağla bağlı 30 aprel 1993-cü il tarixdə 822 №-li, 29 iyul 1993-cü ildə 853 №-li, 14 oktyabr 1993-cü ildə 874 №-li və 11 noyabr 1993-cü ildə 884 №-li qətnamələr qəbul etmişdir. Həmin sənədlərdə BMT Təhlükəsizlik Şurası, əslində, Dağlıq Qarabağın və ona bitişik bir sıra rayonların Ermənistan tərəfindən işğalını tanımışdır [4].

Belə ki, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 30 aprel 1993-cü il tarixdə 822 №-li qətnaməsinin 1-ci bəndində göstərilir ki, atəşin birdəfəlik dayandırılması məqsədilə bütün hərbi əməliyyatlar və düşmənçilik hərəkətləri dərhal dayandırılmalı, eləcə də bütün işğalçı qüvvələr Kəlbəcər rayonundan və Azərbaycanın işğal edilmiş başqa rayonlarından dərhal çıxarılmalıdır.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 29 iyul 1993-cü il tarixli 853 №-li qətnaməsinin 3-cü bəndinə əsasən, bütün hərbi əməliyyatlar təxirə salınmadan dayandırılmalı və münaqişədə iştirak edən işğalçı qüvvələrin Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonundan və işğal olunmuş bütün digər rayonlardan dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılması təmin edilməlidir. Həmin qətnamənin 9-cu bəndi sə Ermənistan Respublikası hökumətini Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ bölgəsi ermənilərini 822 №-li qətnamənin müddəalarına əməl etməyə çağırırdı.

BMT Təhlükəsizlik Şurası 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 №-li qətnaməsinin 3-cü bəndinə əsasən, 822 və 853 №-li qətnamələrinin həyata keçirilməsinə dair təxirəsalınmaz tədbirlərin yeniləşdirilməsini alqışlayırdı. Bütün bunlara baxmayaraq, BMT kimi mötəbər beynəlxalq təşkilatın qətnamələri bu günə kimi icra edilməmişdir.

Nəhayət, BMT Təhlükəsizlik Şurası 11 noyabr 1993-cü il tarixli 884 №-li qətnaməsinin 4-cü bəndində Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993), 853 (1993), (S/26522, əlavə) sayılı qətnamələrinin yerinə yetirilməsini, hərbi əməliyyatların və düşmənçilik aktlarının dərhal və ləngidilmədən dayandırılmasını, Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş rayonlarından qəsbkar qüvvələrin çıxarılmasını maraqlı tərəflərdən tələb edir.

Burada haqlı sual meydana çıxır. Əgər BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası kimi mötəbər təşkilatın qətnamələri 2020-ci ilə qədər icra edilməmişdirsə, onda bu qərarlar kimin üçün və nəyə görə qəbul edilmişdir?!

Bütün bunlar dünyada hələ də beynəlxalq səviyyədə müxtəlif məsələlərin, o cümlədən ərazi münaqişələrinin həllində ikili standartların mövcud olmasını bir daha təsdiq edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Qarabağ həqiqətlərini bütün dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdırmaq üçün var qüvvəsi ilə çalışmışdır. Ümummillə lider istər dövlət başçıları, istərsə də xarici ölkələrdə olan Azərbaycan diasporunun nümayəndələri, iş adamları, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri ilə görüşlərində Dağlıq Qarabağın Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olması fikrini əsaslandırdı və buna da nail oldu. Prezident İlham Əliyevin bu siyasəti uğurla davam etdirməsi nəticəsində BMT Baş Məclisinin 6 sentyabr 2006-cı il tarixli “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət” adlı qətnaməsində Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində baş verən yanğınlardan və onun vurduğu böyük ekoloji ziyardan ciddi narhatlığı vurğulanmışdır. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin BMT Baş Məclisinin 61-ci sessiyasında müzakirəyə çıxarılması Ermənistanda siyasi atmosferi gərginləşdirmişdir [5, s. 68].

Rəsmi İrəvanın məsələyə soyuqqanlı yanaşmağa çalışması erməni siyasətçilərinə münaqişənin BMT səviyyəsinə çıxarılmasının Ermənistan üçün nə dərəcədə təhlükəli olduğunu demələrinə maneçilik törətmir. Bundan başqa, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli prosesində Azərbaycanın mövqelərinin getdikcə möhkəmlənməsi erməni siyasətçilərini son hadisədən hakimiyyət uğrunda mübarizədə yararlanmağa vadar etmişdir.

Hadisələrin inkişafı nəticəsində Ermənistan artıq iqtisadi müstəvidə uduzduğu kimi, siyasi müstəvidə də uduzduğunu başa düşür. Bu ölkənin Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum kimi beynəlxalq layihələrdən kənar qalması, Qars-Axalkalaki-Tbilisi-Bakı dəmir yolunun çəkilməsi ilə beynəlxalq aləmdən təcrid olunması iqtisadi sahədə də geriləməsinə səbəb oldu. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli məsələsinin BMT-nin Baş Məclisinin sessiyasına çıxarılması, BMT, AŞ, AB, İKT kimi beynəlxalq təşkilatların

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıması isə onun siyasi-diplomatik “*uğurları*”ndan xəbər verir.

Ölkə başçısı İlham Əliyev həmişə çıxışlarında bəyan etmişdir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi yalnız Azərbaycan ərazilərinin bütövlüyü çərçivəsində həll edilə bilər. Prezident Milli Məclisin 2006-cı il payız sessiyasının açılışındakı çıxışında demişdir: “Azərbaycanın hərbi büdcəsi Ermənistanın bütün büdcəsinə bərabər olmalıdır və yaqın ki, gələn il biz buna nail olacağıq. Bütün beynəlxalq normalara məhəl qoymayan Ermənistan, əfsuslar olsun ki, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qınaq obyektinə çevrilir. Azərbaycan artıq o ölkədir ki, öz torpağının işğalına dözməyəcəkdir. Azərbaycan artıq o ölkədir ki, öz iqtisadi, siyasi, hərbi potensialından istifadə edib, istədiyinə nail olcaqdır... Dağlıq Qarabağ tarixi Azərbaycan torpağıdır. Azərbaycan torpaqlarında ikinci erməni dövlətinin yaranmasına biz heç vaxt icazə verməyəcəyik” [6].

Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünün tanınması əsasında diplomatik vasitələrlə həlli Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin xarici siyasətinin prioriteti olaraq qalırdı.

Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdir: “İnanıram ki, mənim axıra çatdırma bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırma biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə ümidlər bəsləyirəm” [7].

Heydər Əliyevin müdrik, uzaqgörən və çevik daxili və xarici siyasətinin layiqli davamçısı hesab edilən İlham Əliyevin məqsədonlu fəaliyyəti nəticəsində qondarma Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq yaxın vaxtlarda öz ədalətli həllini tapmışdır.

Nəticə:

Ali Baş Komandan, ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin göstərişi ilə Azərbaycan xalqı, onun Silahlı Qüvvələri 44 günlük əks-hücum əməliyyatları nəticəsində işğal olunmuş və Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Qarabağı silah gücünə azad etmişdir. Azərbaycan xalqının təbii, ayrılmaz və konstitusion hüququ bərpa edilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev 2003-cü il dekabrın 12-də haqq dünyasını dəyişsə də onun həyata keçirdiyi sülh və sabitlik strategiyasının nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycanda xalqımız sabitlik şəraitində yaşayır və dövlətimizin iqtisadi, həm də siyasi cəhətdən möhkəmlənməsi reallığa çevrilmişdir.

Məhz bu mənada, cəsarətlə demək olar ki, Azərbaycanın müstəqilliyi Heydər Əliyev siyasətinin təntənəsi və siyasi kursu hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən qorunur və inamla inkişaf etdirilir.

ƏDƏBİYYAT

"Heydər Əliyev və Azərbaycan Parlamenti". Milli Məclisin saytı (az.). meclis.gov.az. 2015-03-18 tarixində arxivləşdirilib; Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. IV cild. Bakı-1980. səh. 178.

2) Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin şərəfli ömür yolu gələcək nəsillər üçün örnekdir. <https://azertag.az/xeber/>;

- 3) Армяно-Азербайджанский Нагорно-Карабахский конфликт. Президентская библиотека. <http://files.preslib.az>;
- 4) ATƏT-in Lissabon sammiti (2-4 dekabr 1996-cı il). [http://anl.az/el/emb /QARABAQ/ beynelxalq-senedler/atet\(lissabon-sammiti/](http://anl.az/el/emb/QARABAQ/beynelxalq-senedler/atet(lissabon-sammiti/)
- 5) Qasımlı M. C. Heydər Əliyev — istiqlala gedən yol (1969–1987-ci illər). Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006. səh. 68;
- 6) “Əliyev Heydər Əlirza oğlu”. Prezident.az saytı (az.). president.az. 2015-02-06 tarixində arxivləşdirilib
- 7) Şahlar Ələsgərov. Heydər Əliyev Fenomeni haqqında düşüncələr. Bakı, Azər nəşr, 2003, səh.637;

SURİYELİ GÖÇMENLERİN SOSYAL ENTEGRASYONU ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA SAMSUN ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, HALİL KURNAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü,

- ORCID ID 0009-0009-1485-3964

Doç. Dr. MURAT ŞAHİN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü,

- ORCID ID 0000-0002-9025-1860

ÖZET

Suriyeli göçmenler, ülkelerinde istikrarın bozulması sonucu meydana gelen sorunların yakın zamanda ortadan kalkmayacağından gelecekte daha iyi bir yaşam için yakın coğrafya ve Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Suriyeli göçmenlerin buldukları toplumlarda yaşamlarını idame ettirebilmek için ihtiyaçların giderilmesi, ev sahibi halk ile ilişkilerinin düzenlenmesi, bu süreçte ortaya çıkan sorunların çözüme kavuşturulması ve yasal düzeyde birtakım hakların verilmesi, entegrasyon süreci gibi konularda düzenleme zorunlu hale gelmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de bulunan Suriyeli göçmenlerin, kısaca Türk toplumuyla entegrasyonu bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı Suriyeli göçmenlerin sosyal entegrasyon göstergeleri; İnteraktif Entegrasyon, Kültürel Entegrasyon, Yapısal Entegrasyon konuları çerçevesinde incelemektir. Bu amaçla Samsun ilinde Suriyelilerin entegrasyonu konusunda daha önce yapılmış bir çalışma olmadığı anlaşılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, feneomolojik desen, çalışma grubunda kartopu yöntemi kullanılarak, Samsunda ikamet eden beş Suriyeli göçmen ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler betimsel analiz yolu ile çözümlenmiştir. Sonuç kısmında her iki halk için entegrasyonun gerçekleşmesine engel olan dil, kültür, iletişim, mülkiyet ve vatandaşlık konularında çözüm odaklı göçmen politikaları oluşturulması gerektiği anlaşılmıştır. Suriyelilerle ilgili farklı çalışmalarla kıyaslama yapılmış elde edilen ortak veriler sunulmuştur. Bu araştırma sonucunda iki toplumun (ev sahibi, göçmen), çift taraflı kazanımın olduğu bir yaşam anlayışının gerekliliği düşüncesinin farkındalık olarak kazandırılması ve politika yapıcıların entegrasyon sürecinde yasal düzenleme çalışmalarına katkı sağlaması değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli göçmenler, Samsun, Entegrasyon

GİRİŞ

Göç konusu, küresel anlamda sosyo-ekonomik ve politik problemler sonucu, bir nüfus hareketi olarak ön plana çıkmıştır. Toplumlarda mevcut problemleri ağırlaştırarak daha farklı problemler üretmeye devam etmektedir. Günümüz, göç sorunsalının çözümü ise küresel ve eşgüdümlü çalışma gerektiren bir mesele olarak kabul edilmektedir. Ulus devletlerin göç ve göçmen politikalarının farklılık arz etmesi ve farklı imkânlarla sahip olmaları nedeniyle bu konu ile ilgili mevcut veya oluşacak sorunların çözümüne ilişkin tartışmalar sürmektedir. Türkiye'nin göç konusundan etkilenmesi; geçmişte Büyük Osmanlı Devletinin bakiyesi olması, Asya ve Avrupa arasında stratejik bir konuma sahip olması, bölgesel kültürel ve dini bağlarla sahip olması, insani değerler açısından mazlumlara kucak açması gibi konulardan kaynaklanmıştır. Konumuzla ilgili olarak göç, göçmen ve entegrasyon kavramları çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır. Göç, birey ya da toplulukların devlet içinde veya devletler arası farklı neden, süre ve yapısal olgular bağlamında yer değiştirmesi sonucu, oluşan nüfus hareketidir. Göçmen kavramının, uluslararası geçerli genel bir tanımı yoktur. Göçmen, daha iyi koşullar ve gelecek beklentisi içinde başka bölge veya ülkeye göç eden, aile veya bireyleri ifade etmektedir. Entegrasyon ise göç eden aile bireylerinin, içinde bulunduğu topluma eklemlenme, bütünü parçası olma sürecidir (IOM, 2009:17-22). Göç etme süresinin artması ve göçmen sayısının yükselmesi, ev sahibi toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik durumunu etkileyen faktörlerdir. Türkiye'nin oluşturacağı göçmen politikaları da Avrupa'nın geleceğini ve politik süreçlerini de etkilemektedir. Bu nedenle Türkiye'nin göçmen konusunda ki çalışmalarında teori ve pratik arasındaki ilişkinin çok iyi kurulması önem kazanmıştır. Suriye'den Türkiye'ye yönelen demografik hareketlilik tarihsel, siyasal, ekonomik ve sosyolojik etkileri nedeniyle onüç yıl boyunca gündemi koruduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin göçler konusunda uzun yıllar maruz kaldığı bir süreç olmasına karşın göçmenlere yönelik etkili bir politik düzenlemeye gitmediği düşünülmektedir. Türkiye'ye farklı milletlerin yoğun göçleri her dönem günümüze kadar toplumsal açıdan insanlık görevi ve yardımseverlik olarak değerlendirilmiştir. Göçmen toplumların yaşamlarının kolaylaştırılması için ev sahibi toplumun yardımına ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır. Suriyeli göçmenlerin Türk toplumuna entegrasyonu, ortak yaşam kültürünün geliştirilmesi ve paylaşılması çalışma konusu olmuştur (Demir, 2017; Göksel, 2018; Şimşek, 2019). Suriyelilerin göç hareketi, süre ve şekli itibariyle büyük bir nüfus hareketi olarak Türkiye geneline yayılmıştır. Göç İdaresi Başkanlığı'nın 16 Mayıs 2024 tarihli verilerine göre ülkemizde 3.115.344 Suriyeli yaşamaktadır. Samsun ilinde 8.672 kişi bulunmakta olup; Samsun ilinde yaşayan Suriyelilerin, Samsun ilinde yaşayan toplam nüfusa oranı ise %0,63 olarak belirtilmiştir. Şehirdeki göçmenlerin, ihtiyaçlarını karşılamak, iş bulma imkânı nedeniyle şehir merkezlerine yöneldikleri ve imkanlar dahilinde yardımlaşabilmek için birbirlerine yakın yerleştikleri görülmektedir. Gruplaşma ile birlikte birtakım sorunlar daha belirgin ortaya çıkmakta ve toplumu etkilemektedir. Suriye'den gelen kitlesel göçler, oluşturacağı sorunların çözümü için göçmen politikası oluşturmayı ve entegrasyon'un yapısal ve hukuki dayanaklarını oluşturmayı zorunlu hale getirmektedir. Göçmen konusu, Türkiye'nin bir anlamda sosyo-ekonomik-kültürel açıdan komşularla ilişkilerini ve geleceğini etkileyen önemli bir sorundur. Bu nedenle entegrasyon konularındaki çalışmalar çok değerlidir. Entegrasyon konusunda yapılan farklı yıllara ait çalışmalar mevcuttur (Çetin, 2016; Erdoğan, 2017; Erdoğan, 2018; Şimşek, 2019; Şahin ve Eşici, 2020). Suriyelilerin Türkiye'ye

entegrasyonunda din, ırk ve kültürel benzerlikler, kolaylaştırıcı etkiye sahiptir. Göçü kabul eden topluluğun negatif yaklaşımları, tutum ve tepkileri, zorlaştırıcı bir entegrasyon sürecine etki etmektedir (Erdoğan, 2018; Erdoğan, 2017). Sağlıklı bir entegrasyonun gerçekleştirilmesi, ev sahibi ve göçmen iki farklı toplumun geleceğe güvenle bakabilmesi adına ve büyük kazanımlar elde etmesine olanak sağlamaktadır. Suriyeli göçmenler için bazı ortak kültürel değerler, entegrasyon için önemli kolaylık sağlamaktadır. Ortak kültürel değerler karşılıklı katkı sağlayarak entegre olma sürecini kısaltır. Bu durumu Erdoğan (2018), kısaca tarafların karşılıklı birbirini anlaması şeklinde toplumsal kabul olarak tanımlar. Çetin'e (2016), göre Suriyeli göçmenler için dil sorunu hızlı çözülmekte ancak göçmenlerin dışlanması ve yabancılaştırılması entegrasyonu engelleyen problemlerdir. Bu konuların çalışılması ve gündemi daha önceliklidir. Sırası ile entegrasyona ilişkin açıklamalara, araştırmanın metodolojisine ve araştırma bulgularına yer verilmiştir.

Sosyal Entegrasyon ve Bileşenleri

Sosyal entegrasyon bireylerinin farklı kültür, dil, din veya etnik kökenlere sahip olmalarına rağmen coğrafi bir alanda, bir araya gelerek ortak değerler ve normlar üzerinden uyumlu şekilde yaşamasıdır. Amacı toplumun bireyleri arasında sosyal ilişkileri artırmak ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmektir. Bu sayede insanlar arasında problemlerin çözümü, karşılıklı anlayışın sağlanması huzur bozucu faaliyetlerin önlenmesi hedeflenir. Sosyal entegrasyon süreci eğitim, iş imkanları, barınma koşulları sosyoekonomik faktörler gibi çeşitli faktörler üzerinden gerçekleşir. Entegre olma çalışmalarında göçmenlere, yardımcı faaliyetlerin hizmet olarak sunulması, entegrasyona katılım için faydalı olmaktadır. Örneğin eğitim hizmetleri sunmak, birden fazla fayda sağlamaktadır. Göçmen bireylerin iletişim kurma, iyi bir iş bulma, etkinliklere katılma, sosyalleşme ve adapte olma imkânı artarken, toplumun sorunları azalmaktadır. Sosyal entegrasyon süreci eğitim, iş imkanları ve sosyal politika tedbirleri gibi faktörlerle desteklemek toplum dayanışma ve anlayışın artmasına yardımcı olur. Topluma bütünlük sağlar, toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik ilerlemesine katkıda bulunur. Yapısal entegrasyon bireyle başlayıp toplum ile sonuçlanan, kurumsallaşma ve ilişkiler ağı olarak tanımlayabileceğimiz durumu toplumsal yapı olarak ifade edebiliriz. Yapısal entegrasyon, sosyal ilişkilerin ve olayların meydana geldiği, sosyal gruplar ve kurumlardan organize toplumun şekil ve çerçevesiyle ilgili dış görünüme sahip olan bir sosyal varlık (TDK, 2024), olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal yapıda göçmenlerin entegre olmaları, buldukları ülkedeki diğer vatandaşlarının sahip olduğu haklara sahip olmasıyla elde edecekleri statüye erişim imkânı kazanmasıdır. Entegrasyon sonucu elde edilen vatandaşlık hakkı geleceğe yönelik eğitim, sağlık ve siyasal sistemlerde yasal çerçevede etkin olma imkanıdır. Göçmenlerin şehir yaşamına yönelmesinde iş vb. imkanların yanında kırsala göre şehirlerde bu hakların elde edilmesi daha olanaklıdır. Yapısal entegrasyon, göçmenlere topluma katkı sağlama imkânı verir; farklı sektör, kurum, kuruluş ve organizasyonlarda gibi yapılarda iş sahibi olabildikleri gibi kendileri de benzer veya farklı yapıları yaratarak veya ortaklık şeklinde katkı sağlarlar. Bu durum yapısal entegrasyonun en etkili göstergelerinden biridir (Martikainen, 2010:266). Eğitim ve ekonomi gibi kurumlar, entegrasyon süreçlerinin başarıya ulaşmasında etkilidir. Yapısal entegrasyon göstergeleri işgücü, eğitim desteği, konut ve sağlık politikalarına ilişkin istatistikler ile ülkedeki toplumsal yaşam sivil ve politik katılım oranları şeklinde

değerlendirilmektedir. İnteraktif entegrasyon TDK ‘ya göre interaktif kelimesi, he iki tarafın da doğrudan müdahale edebildiği çok yönlü bir iletişim biçimidir. İnteraktif iletişim de hiyerarşi yoktur. İletişim tek değil çift taraflı olarak kurulur. Günümüzde sosyal medya, özellikle gençler ilk sırada olmakla birlikte her yaş kategorisinde katılım da bulunma imkânı vardır. İnteraktif entegrasyon, iletişim ağları üzerinden değerler bağlamında karşılıklı etkileşim halinde olmaktadır. Toplumsal yapının öğeleri olarak göçmenler sadece kendi aralarında değil göç ettikleri ev sahibi toplumun bireyleri ile de karşılıklı iletişim içinde olarak, etkileşimde olması entegrasyon oluşumunda sürecin gelişim hızını etkilemektedir. Etkileşimde olma tek tarafın sorumluluğunda değildir. Bu nedenle interaktif entegrasyonda göçmenlerle eş zamanlı ev sahibi kurumlar ve toplum sorumluluk sahibidir. İnteraktif katılım, yaşamsal döngüde etkili bir zaman dilimini işgal etmektedir. ‘‘Sosyal medyayı kullanım amaçları bireyin istek ve ihtiyaçları tarafından şekillenmektedir’’ (Kucur vd., 2024: 970). İnteraktif entegrasyon göstergeleri olarak sosyal ağ, evlilik, arkadaşlık, üyelik gibi gönüllülük esas olmak üzere ortaya çıkan etkileşim söz konusudur. Kültürel entegrasyon, entegrasyonun kültür boyutunda ev sahibi toplumun oluşumu, işleyişi, gelişimi, zihinsel durumu önem arz eder. Ev sahibi toplum çağın gelişmelerine açık veya gelişmeleri destekleyecek olgular üretiyorsa entegrasyonun gerçekleşmesi nispeten daha kolay olur. Ancak kapalı bir toplumsal yapı ile değişmez bir tutum izlerse göçmenlerinde zamanla tepkisel tutumlarını tetikleyerek iki taraf içinde fayda üretmeyecek olaylara sahne olur (Oğuz, 2011:123-128). Ev sahibi toplum veya göçmen toplum bireylerinin diğer tarafa yapacağı herhangi bir olumsuz davranış, genelleyerek o tarafın tamamına mal edilir. Karşı toplumda bir anlamda kışkırtmalara maruz kalabilmektedir. Bu tür olaylar zamanında müdahale edilmezse tehlikeli toplumsal olayların gelişmesi kaçınılmaz olmaktadır. Göçmenlerin için göç edilen ülkenin dilini bilmek, genel tutum ve davranışlarını kavramak ve temel kurallara uymak derecesinde uyum sağlama konusunun gerekliliğini işaret eder. Göçmenler için ortadan kaldırılması gereken en önemli zorluklar; göçmenlere yönelik ön yargılı tutum ve davranışlar, dil sorunu, göçmenlerin görgü ve hukuk kurallarına uymaması veya bilmemesi, güvenlik, kurum ve kuruluşlar arası koordinasyon problemleri (Coşkun ve Ateş, 2023:1353). Dil ve güvenlik derhal çözülmesi gereken sorunlardır. Suriyeli göçmenlerin özellikle sınıra yakın yerlerde evlilikler ve kan bağı üzerinden Türk toplumu ile sıkı ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Hatta Türkmen olarak aynı soydan gelen göçmenlerin, kültürel etkileşimde sorunları etkileyici ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Göçten sonra bireyler bilgi sahibi olmadıkları diğer kültürel konulardaki bilgi eksiklikleri tamamlanırsa, göçmen birey toplumsal kurallara davranışı hızlı öğrenir (Adıgüzel, 2016:15-16). Kültürel entegrasyonun, bir özelliği de göçmen bireylerin kendi toplumsal değerlerinden vazgeçmek zorunda olmaması, iki kültürde etkileşim halinde yaşam için bir zenginlik kaynağı oluşturmasına imkân tanınmasıdır. Karşılıklı hoşgörünün artar, sosyal uyum, sosyal yaşamın her alanı taraflar için daha anlamlı hale gelir. Karşılıklı etkileşim ve kabul, her iki tarafı da psikolojik olumlu etkiler, ev sahibi toplum göçmen toplumun faydasına uygun düzenlemeler yaparken göçmen tarafta problem olacak konuları ortadan kaldırmaya yönelik tutum takınabilmektedir (Saygın ve Hasta, 2018). Kültürel entegrasyonu ve interaktif entegrasyon için dil, pratik kullanımı ile katkı sağlayabilmektedir. İletişim ve etkileşim aracı olarak dil işlevselliği dikkate alındığında toplumsal uzlaş, toplumsal birlikteliğin inşasını sağlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Amacı

Bu çalışmada temel amacı Suriyeli göçmenlerin sosyal entegrasyonlarını incelemektir. Araştırma sürecinde çalışmanın amacına yönelik olarak “Suriyeli göçmenleri sosyal entegrasyonlarını etkileyen temel faktörler nelerdir?” ana sorusuna cevap aranmaktadır. Çalışmanın alt soruları ise “Suriyeli göçmenlerin yapısal entegrasyonlarını etkileyen faktörler nelerdir?”, “Suriyeli göçmenlerin kültürel entegrasyonlarını etkileyen faktörler nelerdir?” ve “Suriyeli göçmenlerin interaktif entegrasyonlarını etkileyen faktörler nelerdir?” sorularından oluşmaktadır.

Araştırmanın Deseni

Nitel araştırma modelinin kullanıldığı bu çalışmada fenomenoloji deseni tercih edilmiştir. Fenomenoloji deseni, bireyin yaşamında karşılaştığı durum, kavram, algı ya da deneyimler için görüşüne başvuran, nitel araştırma desendir. Fenomenoloji deseni kavramları açıklarken, deneyim ve tecrübeleri betimleyerek bir tema elde edilir. Fenomenoloji deseninde ise temel veri kaynağı, görüşmeler olup bu desende farklı tekniklerinden veri toplama esnasında yararlanılabilmektedir. Fenomenoloji deseni birey ya da grubun düşüncelerini ve deneyimlerinin daha iyi açıklayabilmek için yapılmaktadır. Araştırmacı, görüşme sorularını için doğal ortamda doğrudan gözlem yaparak, konu ile ilgili bir kuruma ait evrakları inceleyerek, görüşme sorularını daha iyi yapılandırabilir, görüşmeciye daha etkili sorular sormak için tespitler yapabilir. Gözlem, doküman ve eserler görüşme sorularını yapılandırırken araştırmacıya yol gösteren veri kaynağı olabilmektedir (Çapar ve Ceylan, 2022:307). Fenomenoloji, bireylerin ve toplumların bir olgu için yaşantılarında algılarını ve yüklediği anlamları ortaya çıkartmak, doğrudan alıntılar yoluyla olgunun kavramlar ve temalar çerçevesinde tanımlanmasını sağlamaktadır (Kocabıyık, 2015:63). Nitel veri toplayan araştırmacı, konusunu belirlenmiş bir plan doğrultusunda, fenomenoloji desen ile geçerli sonuçlar elde etmek üzere çalışmaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında seçilen çalışma grubu Samsun ilinde yaşayan Suriyeli göçmenlerden oluşmaktadır. Saha çalışmamızda çalışma grubunu belirlemek için, kartopu-zincir yöntemi ile Suriyeli katılımcılara ulaşılmıştır. Araştırma kapsamı ve veri doyumu dikkate alınarak beş (5) Suriyeli Göçmen katılımcı araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır.

Veri Toplama Teknikleri

Araştırma kapsamında çalışma grubu Samsun ilinde yaşayan Suriyeli göçmenlerden seçilmiştir. Samsun ili karşılaştırmalı TÜİK verilerine göre 2020 yılında 1.356.079, 2023 yılı 1.377.546 nüfusa sahiptir. Göç ve turizm konularında hareketli, Suriyeli göçmenlerinde yaşamak için tercih ettiği bir şehirdir. Samsun ili özelinde Suriyelilerle entegrasyon konusunda yapılmış bir araştırmaya rastlanmamış olup, bu çalışmanın konusu olarak tercih edilmesinde etkili olmuştur. Suriyeliler hakkında sosyal entegrasyona ilişkin yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Konuya ilişkin literatür taraması, uzman görüşü ve pilot uygulama sonrası görüşme formu nihai hale getirilerek sahaya çıkmıştır.

Bu görüşme tekniği, katılımcıların formda yer alan açık uçlu sorulara verdiği cevapları dinlemek ve yazmak suretiyle çalışma konusunun inceleme olanağı sunarken aynı zamanda

toplumsal ilişki süreçlerini, olguları derinlemesine anlama ve kavrama imkânı sağlayan bir veri elde etme aracıdır (Dömbekci ve Erişen, 2022:143). Derinlemesine araştırma yapılmasına olanak sağlamakta, bilinenin yanında bilinmeyen yeni değerlerin keşfedilmesini ve anlaşılmasında kullanılmaktadır. Çalışma hakkında veri toplama başlangıcı 2024 yılı Nisan ayında tamamlanmıştır. Görüşmecilere ulaşmak için alanda daha önceden en uygun yer tespit edilmiş, Suriyeli göçmenlerle yapılan görüşme bir günde tamamlanmıştır. Yapılan görüşmelere ilişkin ortalama, görüşme süresi 50-60 dakika zaman aralığı olarak değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcı Suriyeli göçmenler, bir süredir Türkiye’de yaşamalarından dolayı Türkçeyi iyi şekilde öğrenmişlerdir. Soruları anlamada ve cevaplamada Türkçe ile iletişim kurmak avantaj sağlamıştır. Çalışma esnasında dil sorunu yaşanmamıştır. Saha için hazırlık aşamasında yarı-yapılandırılmış görüşme formu sorularının basit, açık ve anlaşılabilir olması en çok dikkat edilen konu olmuştur. Formun uygulanmasında Samsun İlkadım İlçesi, İl Göç İdaresi yakınında bir esnaf yardımını ile ilk temas gerçekleşmiş, bu kişi yardımı ile diğer göçmenlere ulaşılmıştır. Çalışma verilerinin analizi, betimsel analiz yöntemi ile yapılmıştır.

BULGULAR

Katılımcı Bilgileri

Katılımcı Bilgileri Sosyal demografik elde edilen bulgular, bir toplumun sosyal ve demografik özelliklerini ifade etmektedir. Entegrasyon konusunda göçmen toplumun özelliklerini belirlemek, destelemek ve sağlıklı kararları oluşturabilmek için politika belirleyicilerine katkı sağlamaktadır. Bu kısımda Suriyeli göçmen beş (5) katılımcı ile yapılan görüşmede sosyal entegrasyon Samsun örneğinden elde edilen veriler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Çizelge 1. Suriyeli Katılımcı Bilgileri

Kişi	Yaş	Cinsiyet	Şehir	Mezun	Etnik Kimlik	Medeni Hali	Yıl	Çocuk	Meslek	Türkiye’de İşi	Gelir Düz TL
K1	34	Erkek	Halep	Lise	Türkmen	Bekâr	8	Yok	Optik	Tercüman	20.000
K2	18	Kadın	Halep	Ortaokul	Yok	Evli	10	Yok	Yok	Yok	Yok
K3	29	Erkek	Halep	Ortaokul	Yok	Evli	11	82	Tekstil	İnşaat	20.000
K4	24	Erkek	Halep	Lise	Yok	Bekâr	12	Yok	Yok	Yok	Yok
K5	38	Kadın	Haseke	İlkokul	Arap	Evli	14	83	Yok	Ev Kadını	5.500

Suriyeli katılımcılar, farklı yaş dağılımı göstermiştir. Yaş olarak sıra ile 34, 18, 29, 24 ve 38 yaşındadır. Katılımcıların 2’si kadın, 3’ü erkektir. Türkiye’ye gelmeden önce ikamet etikleri Suriye’deki şehirler 4 kişi Halep’ten; 1 kişi Haseke Kamışlı’dan gelmiştir. Eğitim durumlarına göre 1 kişi ilkokul; 2 kişi ortaokul; 2 kişi lise mezunudur. Halen 1 kişi lise öğrencisi 1 kişi üniversite öğrencisi olduğunu belirtmiştir. Suriye’de etnik olarak hangi kimlikle

tanımlanıyordunuz? Sorusunun yanıtlanma zorunluluğu bulunmadığı açıklanmıştır. Bu soruya görüşmecilerden 1 kişi Arap; 1 kişi Türkmen; 3 kişi kısaca yok demek suretiyle cevap vermiştir. Katılımcıların 3'ü evli; 2'i bekâr olduğunu beyan etmiştir. 1 kişi sekiz yıl; 1 kişi on yıl; 1 kişi on bir yıl; 1 kişi on iki yıl; 1 kişi on dört yıl önce Türkiye'ye geldiğini belirtmektedir. Evli katılımcılardan 1 kişinin üç çocuğu; 1 kişinin iki çocuğu bulunmaktadır. Evli olanlardan 1 kişinin ise çocuğu yoktur. Diğer 2 kişi bekârdır. Türkiye'de 5 çocuk doğmuştur 3'ü erkek; 2'si kızdır. Katılımcıların mesleki durumları Türkiye'deki bir işte çalışma konusunda 1 kişi Tercüman ofisinde, 1 kişi inşaatlarda dekoratör, 1 kişi ev hanımı, 2 kişi durumlarını öğrenci olarak belirtmişlerdir. Geliri olanlar katılımcıların gelir durumu 1 kişi 5.500TL yardım aldığını; 2 kişi 20.000TL çalışma geliri elde ettiğini beyan etmiştir.

Suriyeli göçmenlerin aile yapısı dikkate alındığında çok çocuklu olarak toplum nezdinde bir öngörü bulunmaktadır. Suriyelilerin genç nüfusa katkı yapacak oldukları anlaşılmaktadır. TÜİK (2023a) verileri illere göre toplam doğurganlık hızı Samsun ili olarak 2009 yılında %1,87 iken 2023 yılı itibariyle 1,32 olarak kaydedilmiştir. Türkiye genelinde ise 2009 yılında 2,10 iken 2023 yılı verilerine göre 1,51 olarak kaydedilmiştir. Türkiye geneli ve Samsun ili olarak değerlendirdiğimizde doğum hızında bariz bir düşme görülmektedir. 2,10 altında nüfus doğurganlık oranı ile Türkiye ve Samsun nüfusunda yaşlanma probleminin süreç halinde işlediği anlaşılmaktadır. Göçmenlerin yüksek doğum hızının diğer illerde de dikkate alınması gerektiği anlaşılmakta olup, nüfus bağlamında vatandaşlık verme entegrasyon yeni tartışma konusu olacaktır. Katılımcıların genel itibariyle gençtir. Suriye'de genç yaş evlilikleri, din ve geleneksel anlayışa dayanır. Kadınların eğitim düzeyleri ve toplum nezdinde statüleri düşüktür. Genel itibariyle ev işi yapan ve toplum içerisine yalnız çıkmayan bir gelenekleri vardır. Çalışma esnasında sayısal veriler katılımcı erkeklerin kadınlardan fazla olduğunu ortaya koymuştur.

Sosyal Entegrasyon

Sosyal entegrasyonun üç boyutunu temsil eden; yapısal entegrasyon, kültürel entegrasyon ve interaktif entegrasyon bulguları alt başlıklar şeklinde sunulmuştur.

Yapısal Entegrasyonlarını Etkileyen Faktörler

Yapısal entegrasyona ait verilere göre iki erkek katılımcı tercüman ve inşaat konularında iş sahibi olduğu, diğer üç bireyin ikisi öğrenci, biri ev kadını olduğundan, çalışmamızda işgücü katılımında çoğunluğu erkekler oluşturmaktadır. Göçmenlerin dil sorununu aştığı, en büyük sorunun iş bulma zorluğu nedeniyle geçim sıkıntısı olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle kadın katılımcıların iş konusunda istihdam edilmemiştir. Türkiye'de ev hanımı olarak, günlük yaşamda yer aldıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların iş ve geçim konusundaki sorunlarının da kaynağı olan ekonomik zayıflık nedeniyle taşınmaz (konut, dükkân, arazi vd.) sahibi olmadıkları ifade edilmiştir. Suriyelilerin Türkiye'de mülkiyet sahibi olmasındaki en büyük engel Suriye Arap Cumhuriyeti 1958 yılında yabancıların mülkiyet edinimini yasaklamasıdır. Mütakabiliyet gereği Suriyelilerde Türkiye'de mülkiyet sahibi olamamaktadır. Türkiye'de Suriyelilerin hakkında mülkiyet düzenlemesi 1062 sayılı kanun ve ilgili maddeleri "Suriye Uyraklı Özel Ve Tüzel Kişilerin Hazinece El Konulan Mallarının İdaresi Hakkında Yönetmelik" (Mevzuat, 2024: 563) düzenleyici rol oynamaktadır. Başka bir ülke vatandaşlığı olsa bile Suriye vatandaşlığı yasal engel bulunmaktadır. Sağlık konusunda; tedavi olabildikleri, tedavi sonrası ilaçlarını alabildikleri genel itibariyle bu konuda herhangi bir sorun

yaşamadıklarını beyanla bu hizmet konusunda son derece memnunnlardır. Katılımcılardan bir tanesi doktorların çok fazla ilacı reçete ettiğini, insanların ilaçların hepsini kullanmadıkları için çöpe atılmasını israf olarak belirtmiştir. Çözüm olarak doktorların daha az, sadece gerekli ilaçları yazmalarının yeterli olacağını, israf durumuna üzüldüğünü ayrıca MA plakalı araçların trafikte yabancı algılandığını ayrımcılığa uğradığını ifade etmiştir. Yapısal entegrasyon göstergelerine ilişkin verilen bazı yanıtlar şu şekildedir; (K1): “Bize ev almak yasak”, “Bekarım, para kazanıyorum ama 5 kişiye zor yetiyor”, (K5): “Ev hanımıyım, çalışmıyorum, ihtiyaçlarımız için gelirim yok 5500TL yardım alıyorum 3 çocuk var”, (K4): “Hastanede tedavi olabiliyoruz, sorun doktorlar gereksiz çok ilaç yazıyor, israf var”, (K2): “Ben okula gidebiliyorum, okulu seviyorum, iyi” ve “bazı doktorlar iyi davranmayabiliyor.”, (K3): “Türkiye’de ev için çok para lazım, ev alamayız”, (K4): “Kiracıyım mülk alamadık, yasak var” ve “MA plakalı araçların trafikte yabancı kaldığını bazı sorunların çıktığını plakaların normal olarak verilmesi gerekir, ayrımcılık oluşabiliyor.” (K5): “Suriye’de doktora gidersek yanımızda aileden birisi olur, dışarı tek çıkamaz kadınlar, burada sağlık işleri iyi çalışıyor.” Göçmenlerin gelecekle ilgili kaygılarının temelinde vatandaşlık edinme ve mülkiyet edineme problemi yüzünden, yaşamın kısıtlandığını anlaşılmaktadır. (K4): “Vatandaşlık hakkı verilse okul (mühendislik) bitince burada bir şirket kurmak isterim ama geri dönmek zorunda bırakılırsam elimdeki her şey çöp olur”, (K1): “İş kuramıyorum şimdilik başkasının yanında çalışıyorum. Suriyeliler için vatandaşlık almak lazım, oradakileri satar burada işyeri açarız”, (K2): “Okulum bitince iyi bir iş sahibi olmak istiyorum”, (K5): “Türkiye’de çocuklarım Rabia öğretmen, Âdem polis, Mustafa Doktor olsun istiyorum”, (K4): “Annemin orada (Suriye’de) dershanesi vardı. Dershane bombalandı ve yıkıldı. Babam taksi şoförüydü, burada çalışmıyorlar” şeklinde belirterek vatandaşlık ve mülkiyet sorunu ile ilgili olarak, imkân olsa Suriye’deki mülkiyetlerini orada nakitte çevirip Samsunda ev ve iş yeri olarak dönüştürülmesi, kendi adlarına yeni işlerin kurulması, oradaki mesleki birikimlerinin burada paylaşılması gibi hem Türk toplumuna hem de Suriyeli göçmen topluma kazanç sağlayacak imkanların âtil kaldığı, iki tarafın faydalanmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye’de üç milyondan fazla mültecinin bulunmasına karşın Türkiye’deki göçmenlere sağlanan çözümler geçicidir. Suriyeli büyük nüfus, Türk hükümetini ve yerel yönetimleri, entegrasyon üzerinde çalışmaya zorlamaktadır. Tarihsel ortak sürece sahip iki toplumun entegrasyonunda büyük sorunların ortaya çıkması beklenmemektedir. Ancak “vatandaşlık verilmesi” ve “mülkiyet edinilmesi” yasal kabul görmediği için ortak ve iyi kabul edilen değerlerin entegrasyona olan katkısı zamanla azalmaktadır.

Yapısal entegrasyon göstergeleri içerisinde yer alan iş sahibi olma zorluğu bulunmakta, çalışmalarda az paraya çalışmak suretiyle ucuz işgücünü oluşturdukları, emeklerinin karşılığının hakkaniyete uygun verilmediği; yasal nedenlerle mülkiyet edinemedikleri gibi sorunların yaşamı zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Eğitim konusunda okullar da Suriyeli çocukların okumasına müsaade edildiği ve bu konuda da çok memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Eğitim hizmetlerine göre sağlık hizmetlerinden daha fazla memnun oldukları anlaşılmıştır. Eğitim hizmetlerinden yararlanan Suriyeli çocukların gelecekte entegrasyonda etkili bir güce sahip olacakları değerlendirilmektedir. Okullaşma oranları Suriyelilerin entegre olmasında katkı sağlayacaktır. Ancak ülkemizde entegrasyon politikası ortaya konulmuş

değildir. Konut sistemi ve siyasal vatandaşlık ve yapısal entegrasyonun diğer bileşenleri gibi konularda belirsizliğini korumaktadır.

Kültürel Entegrasyonlarını Etkileyen Faktörler

Kültürel entegrasyonun sürecinde Suriye'den gelen ve Türkmen olanlar dil biliyor olmalarından kaynaklanan avantaja sahip olarak daha az sorun yaşamaktadırlar. Diğerleri Osmanlıca ortak kelimelerden, kısa süreli işlerde çalışırken ve sokaklarda öğrendiklerini belirtmişlerdir. Dil öğrenmede TV dizileri izlemeleri de dil öğrenmeyi kolaylaştırmıştır. Dil sorununun çözülmesi, entegrasyonu olumlayan bir gelişmedir. Katılımcıların, entegrasyon sürecinde Türk toplumunun bir parçası olma anlayışında Türkmen olmayanlarda din bağı üzerinden, bölgede Osmanlıca (Eski Türkçe) kavramların günlük hayatta kullanılması gibi sebeplerle Türk toplumunu benimsemiştir. Küçük yaşta Türkiye'ye gelenler daha kolay adapte olmuşlardır. Ailede yaşı büyükler biraz daha Türkiye Türkçesini geriden gelerek öğrenmektedir.

Suriye'de iki anten kullanarak Türk televizyonlarından dizi ve filmler izlenebildiği, tarihi dizilerinde etkileyici olduğu Türkiye Türkçesine ilgiyi artırdığı anlaşılmıştır. Katılımcılar Arka Sokaklar, Yasak Aşk, Yabancı Elma, Kiraz Mevsimi, Aşk Laftan Anlamaz, Ertuğrul izlenen dizilerden bazıları olarak belirtilmiştir. (K1): "Türkiye Müslüman devlet, biz de Müslümanız farkımız yok (K2): "Türklerle kardeşiz.", K2): "Pek çok şey aynı. Sadece kıyafetler çok farklı olabiliyor, daha açık giyinme gibi" şeklinde ifade ederek Türklerle kendileri arasındaki benzerliklere vurgu yapılmıştır. Bir katılımcı dizi veya film izlemediğini, sebebini ise (K3): "kafam karışıyor" derken, bir başka katılımcı (K4): "derslerim nedeniyle TV izlemiyorum" şeklinde ifade etmiştir. (K5): "Türkiye güzel bir ülke, okulum bitince burada iş kurmak isterim", (K5): "Türk dizileri yanında Arap dizilerini de izliyorum" ifade ederek Türk ve Arap dizilerini izlediğini belirtmiştir.

Dil konusundaki yanıtların bazıları; (K5): "Ben Arap komşularım Kürt, onlarla Kürtçe anlaşabiliyorum", (K1): "Atalarımın iki tanesi Çanakkale savaşında şehit oldu. Ben Müslüman Osmanlı torunuyum, Türkçeyi anlıyorum, Biz Osmanlı konuşuyoruz alfabe farklı", (K5): "Türkçeyi bilmiyordum, Türkiye'ye gelin geldim. Görümcem öğretti bana, %80 iyi bilirim", (K3): "Türkçeyi savaştan önce Gaziantep'te tekstil işinde çalışırken öğrendim" şeklinde belirterek toplumsal ortak değerler üzerinden kültürel problem yaşanmadığı anlaşılmıştır. En etkili olgular burada İslam dini, Müslüman kimliği ve Suriye coğrafyasının Osmanlı bakiyesi olma özelliği anlaşılmaktadır. Adıgüzel'e (2016: 16-17) göre "göç veren ve göç alan ülkeler arasındaki kültürel farklılık kültürleşme sürecini belirleyen temel unsurlardan biridir. Sosyal olarak kabul gören kültürel davranışların yerine, yeni bir toplumda yeni kabul görür davranışlar geliştirmek, yeniden öğrenmek, yeni kültür hakkında bilgi edinmek, göç veren ülke ile göç alan ülke arasındaki kültürel farklılık az ise, daha kolay olmaktadır." Balcı'ya (2022: 116) göre ise "Bir arada yaşayabilme ortamının gelişmesi hem göçmenlerin hem de göç ettikleri ülke toplumlarının bu konudaki anlayışlı yaklaşımları ile gerçekleşebilecek bir durumdur." Suriyeli mülteciler Türk komşularıyla genel itibarıyla uzlaşma içinde olabilmektedirler. Kültürel yakınlığın sosyal entegrasyon açısından her birey için yeterli olmadığı değerlendirilmiştir. Her ne kadar iyi ilişkiler ön planda olsa da zaman zaman sokak

tartışmaları veya apartmanda aşırı toplanmalar, yüksek sesle konuşmalar nedeniyle Suriyelilere yönelik tartışmalar meydana geldiği anlaşılmıştır. Ancak fiili bir müdahaleye dönüşmemiştir.

İnteraktif Entegrasyonlarını Etkileyen Faktörler

İki ülke arasında interaktif entegrasyonu kolaylaştıracak bağlantıların varlığı, “İki ülke arasındaki ortak tarih, kültür ve dinin yanı sıra, kişisel ilişkiler, akraba, aile, arkadaş bağlantıları ve cemaat gibi mikro ilişkiler ve etkileşimler şeklinde ifade edilen bağlantılar göçmenlere ekonomik ve sosyal açıdan yardımlaşma gibi hayati kaynakları sağlamaktadır” (Şen, 2020: 25). Suriyeli göçmenler, iletişim ve etkileşim kolaylığı açısından Suriye’den Türkiye’ye yaşanan göçün tercih edilme gerekçeleri ifade edilmektedir.

Suriyeli göçmenlere göre ilk zamanlar, Türklerin daha iyi ve daha yardım sever oldukları, ihtiyaçları noktasında paylaşımcı davrandıkları, çocuklarımıza sevgi gösterdikleri şekliyle Türk komşularla iyi ilişkiler geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Komşuluk ilişkilerinde bayanların erkeklere göre daha iyi etkileşimde oldukları, erkeklerinde sokak veya iş yaşamında daha yüksek etkileşime sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Katılımcılardan (K4): “interaktif entegrasyon açısından bir olay üzerinden farklı bir tespitte bulunmuştur. Suriyelilerin kültürel yapısında, kendi ortamlarında daha yoğun ve daha sıcak akrabalık ilişkilerinin bulunduğu, ailelerin geniş olduğu ve kalabalık şekilde gerçekleşen ziyaretler yapıldığı, komşuların rahatsız olduğu” şeklinde belirtilmektedir. Bu ziyaretlerin Samsun ilinde şehir hayatı ve apartman ortamı için uygun olmadığı bilinmektedir. Ancak yoksunluk içinde bu şekilde bir dayanışma yöntemi olduğunu anlaşılmaktadır. Bir başka konu ise cadde üzerinde çocukların tartışması sonucu Türk ve Suriyeli aileler arasında yaşanan tartışma sonrası o gün için “Suriyeliler kendi ülkelerine dönsün”, “herkes yurduna evine gitsin” ve benzeri birtakım söylemler olmuştur. Suriyeli aile bunu ırkçılık yapıyor şeklinde değerlendirmiştir. Aslında buradaki (K4): “mesele tabii üzücü konuşmalar ama ırkçılık anlamında söylenmemiştir. Bu şekilde bir tartışma ortamından Türkler kendi arasında tartışsaydı yine üzücü karşılıklı söylemler olacaktı. Suriyeli göçmenlerin ‘ırkçı söylem’ algısı aslında kendi yaşadıkları zorluklar karşısında sevgi ve ilgi beklentisinin yerini tartışmalara, sert konuşmalara bırakmasıdır” şeklinde açıklama yapmıştır. “Gerçekten ırkçı bir anlayış ve eyleme maruz kalınsa durum kötü olacağından Suriyeli göçmenler durmak istemez, yeni yere taşınırlardı.” şeklinde duruma açıklık getirmiştir.

Suriyeli göçmenlerin aileleriyle ekonomik giderin olmadığı etkinlikleri benimsedikleri, park bahçe tarzı yerlerde zaman geçirdikleri, ancak iş ve okul arkadaşlıkları ile çok sık olmamak kaydıyla kafe ve sinemaya gidildiği anlaşılmaktadır. İnteraktif entegrasyon sürecinde interneti ve sosyal medya unsurlarını (facebook, instigram, tik tok) kullanımı belirtilmiştir. Dili iyi konuşma oranını değerlendirmeleri istendiğinde en düşük oran %70 Türkçeyi iyi biliyorum cevabı verilmiştir. Bireylerin günlük yaşamda ihtiyaç duydukları iletişimi rahatça gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin Türk olan komşularla ilişkiler konusunda verdikleri yanıtların bazıları şu şekildedir; (K4): “Apartmanda bize karşı daha önce polis çağırmıştı polisler bizi uyarmıştı, başka bir gün yine polis çağırmış, o günde evde kimse yoktu, polisler gelmişti, bu tutumu ayrımcılık diye değerlendirdik. Başka bir zamanda bizde onu polise bildirdik, artık kötü

davranmıyor, apartman giriş çıkışında selamlaşıyoruz o kadar, aynı apartmanda yaşıyoruz”, (K3): “Komşularımızla sadece selamlaşıyoruz. Bunun dışında apartman girişinde karşılaştığımızda çok az sohbetimiz oluyor”, (K2): “Bazı ayrımcılık yapan Türk komşularımız oluyor. Her insan bir değil ki çok iyi diğer Türk komşularımız var aile gibiyiz”, (K1): “Komşularımız çok değil ama işyerindeki arkadaşlarla iyi konuşuyoruz” ve (K5): “Türk komşularıyla sorunum yok öyle iyi komşularımız var” şeklinde ifade ederek Suriyeli göçmenlerin Türk komşularla ilişkilerinin olumlu olduğu görülmektedir. İnteraktif entegrasyon sürecini pozitif etkileyen konulardan dili iyi bilme, sağlık ve eğitim hizmetinin memnuniyet durumu oluşturmaktadır. Komşuluk ilişkilerinin genel olarak mesafeli olduğu anlaşılmaktadır. Yasal olarak uzun süreli yabancı kalma olayı halk üzerinde de yabancılaşma ve dışlanma süreci göçmenlere yönelik etkili olmaktadır. Suriyelilerde bu durum gelecek kaygısı oluşturmaktadır. İki toplumun sosyal ilişkilerinin karşılıklı pozitif etkileşiminin zarar görmemesi mümkün değildir.

Katılımcılardan (K1): “aslında her şey iyiydi, son zamanlarda zam gelince, insanların geçimi zorlaştı, davranışlarda da sorunlar çoğalmaya başladı” şeklinde belirtilerek halk arasında yaşanan sorunların temelinde ekonomik sorunların etkili olduğunu açıklamıştır. Hayat pahalılığının Türklerin tutum ve davranışlarında Suriyelilere yönelik yabancılaşma getirmiş, problemlerde çözüm için polise müracaat etme gibi aşamalar gelişmiştir. Ancak ırkçılık anlamında söylem ve eylem gerçekleşmemiştir. Suriyelilerin bakışıyla Türklerin özellikle bayanların giyim ve kuşamının daha açık olması kültürel farklılık olarak dikkat çeken bir konudur.

İnteraktif entegrasyonun problemleri bu yönü devam ettiği sürece, başarılı bir sosyal entegrasyon sürecine de engel oluşturmaktadır. Suriyeli göçmenlerin için güncel koşullara göre politikalar üretilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarıyla bu yönde çalışması gerekir. Boş bırakılan politikasız alan, her iki toplumu endişeye sevk eder. Erdoğan (2017)’ye göre belediyelerin işlevlerinden birisi de göçmenlerin oluşturduğu toplumsal endişelere mahal vermeyecek uyum çalışmalarıyla sorunların giderilmesidir. Ancak göçmenlere yönelik yasal düzenlemeler ve hükümet politikaları, belediyelerinde göçmenlere yönelik çalışma politikasını belirlemektedir. Göçmen politikalarının belirsizliği Belediyelerinde bu alandaki çalışma verimliliğini etkilemektedir.

Suriyelilerin, Suriye’ye geri dönüş koşullarının oluşmadığı için henüz dönmek istemedikleri, bir süredir Türkiye’de yaşamaya alışmış olmaları, yine çocukların doğumunun burada olması ile hiç Suriyeli olmayan kitlenin en büyük çocuğunun on iki yaşlarına ulaşması, Türk kültür/kimliği ile yetişmesi, gelecek açısından Türkiye’nin daha iyi koşulları sağlaması, Türkiye’de yaşamayı/kalmayı önceleyen önemli gerekçeleri oluşturmaktadır. Türkiye’de bulunma süresinin uzaması ve vatandaşlık verilmesi kalıcı olma eğilimlerinin güçlenmesine ve geri dönme ihtimallerinin azalmasını etkileyen önemli bir kıstas olacağı değerlendirilmektedir.

İnteraktif entegrasyon iletişim ve alışverişini yönü ile çift taraflı bir süreç olup her iki toplumda bu süreci on üç yıldır işletmektedir. Ev sahibi ve göçmen toplumun birlikte yaşamları çerçevesinde her iki tarafında birbirlerine eleştirel tutumları ve söylemlerinin olması gayet normaldir. Etkileşimin bir parçası olarak daha iyi ve daha doğru ilişkiler kurulmasına yönelik eleştiriler faydalı bir araç olarak görev yapmaktadır. Yapıcı eleştiri ve çözüm odaklı bir çalışma

sorunları ortadan kaldırmaktadır. İnteraktif çalışmalarda Türklerinde araştırmaya konu edilmesiyle elde edilecek verilerin karşılaştırılması sonucu yeni kazanımlar elde edilecektir. Entegrasyon sürecinin daha sağlıklı ve verimli işlemesine imkân tanıyacaktır.

SONUÇ

Türk toplumunun geçmişte büyük bir coğrafya hâkim olması, onu çok kültürlü ve hoşgörülü kılmıştır. Türkiye olarak geniş bir coğrafyadan göç almasına neden olmuştur. Ancak Suriyeli göçmenlerin yüksek sayıda ve uzun süren göç hareketi ile farklılık arz eder. Bu çalışmada Suriyeli göçmenler için yapısal, kültürel ve interaktif entegrasyonlarını etkileyen temel faktörlere ilişkin veriler elde edilmiştir. Suriyeli göçmenlerin özelinde yapılan çalışmanın sonuçlarına göre Osmanlı tarihi, dili ve Müslümanlık ortak değerler olarak kültürel entegrasyonu büyük oranda kolaylaştırmaktadır. Katılımcıların Türk toplumuna entegrasyonunda karşılaştıkları ilk konu dil sorunu olmaktadır. Diğer bir sorun Türk halkı, önceleri Suriyelilere çok yardımcı olmuş fakat zamanla ekonomik süreçler ve bir arada bulunma sırasında gelişen sorunlar nedeniyle ilk baştaki kucaklayıcı tutum yerini mesafeli bir duruşa bırakmıştır. Sosyal entegrasyona yönelik en büyük problem, komşuluk ilişkilerinde her iki toplumun birbirine mesafeli olması interaktif/etkileşimli yönüyle problemli olduğu görülmektedir. Entegrasyonun başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için iki toplumun karşılıklı birbirini ve değerlerini daha iyi tanımasını sağlayacak ortak etkinlikler düzenlenmek, iletişim ve etkileşim düzeyini geliştirmek gerekir. Ayrıca kadın göçmenlerin, Türkiye’de iş hayatına dahil olmadıkları, dikkat çekmiştir. Suriyeli kadınlar için eğitim, iş ve sosyal değişim projelerinin hazırlanarak uygulanması gerekmektedir. Suriye ve Türk toplumu tarihten gelen, coğrafi kültürel ve dini ortak değerler sahiptir. Suriyelilerin Türkiye toplumunun komşuluktan öte bir duygulanıma sahip olduğu düşünülerek “vatandaşlık” ve “mülkiyet edinme” sorunsalını aşacak bir yasal düzenleme kazandırılması gerekmektedir. Bu gerekliliğin temel iki boyutu, (küresel anlamda denge politikalarını etkileyen) nüfus yaşlanması sorununu çözmek ve ekonomik zenginliği artırıcı (üretim ve ticari) faaliyetlerin geliştirilmesinin imkân sağlamaktır.

Suriyelilerle entegrasyonu hakkında yapılan bu çalışma Suriyelilerle ilgili yapılan diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında (Şahin ve Eşici, 2020; Yıldırım ve Dinler, 2021; Acar ve Çamur, 2022) Suriyelilerin Türkiye’ye geldiğinde karşılaştıkları ilk ve önemli sorunun dil olduğu, komşuluk ilişkilerinde mesafeli bir duruşun sorun olduğu, Suriyelilerin entegrasyonu için kurumsal çalışmaların yapılması gerektiği tam bir örtüşmenin olduğu konulardır. (Şahin ve Eşici, 2020; Yıldırım ve Dinler, 2021) Müslüman olmak ve tarihi geçmişin ortak bir değer olarak anlam yüklendiği, mülkiyet sorununa değinildiği; Suriyelilerin geri dönmesi konusu çok önemli olup (Şahin ve Eşici, 2020); Suriyeli göçmenlerin bir kısmının tamamen Türkiye’ye yerleşeceği varsayımında bulunurken, (Yıldırım ve Dinler, 2021); ‘‘Suriyeli sayısının beklenen düzeyde azalmaması, kalıcı olma eğilimlerinin güçlenmesi ve geri dönme ihtimallerinin azalması’’ mevcut duruma ışık tutan çalışmalar olarak tartışmaya katkı sağlamışlardır.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu öngörüler, sağlıklı bir entegrasyon gerçekleştirmek için sadece göçmenler değil Türk toplumu ve bireylerinin de dahil edildiği saha araştırmalarının yapılmasını gerektirmektedir. İki taraflı araştırma verilerinin karşılaştırılmasıyla hazırlanacak programların/projelerin başarısı yüksek olacaktır. Çalışmalar yapılmadığında ilişkilerde

olumsuz yönde değişmelerin, entegrasyon ve toplumsal huzuru bozucu sorunların oluşacağı öngörülmektedir. Suriyelilerin sosyal entegrasyon düzeylerinin tespiti için bu çalışma yeterlilik iddiası taşımamaktadır. Bulguların, sınırlı bir örneklem grubu verileri olduğu, tek başına kesinlik iddiası taşımadığı, alandan toplanan verilerin katılımcı ifadelerinin olduğu, betimsel analiz ile aktarıldığı bir çalışmadır. Suriyelilerin sosyal entegrasyonun boyutları yapısal, kültürel ve interaktif entegrasyon yönünden Suriyeli ve Türk toplumu ilişkileri hakkında bilgi sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, B. ve Çamur, G. (2022). Göçmen ve mültecilerle komşuluk ilişkileri: Samsun ili Örneği. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 204-225.

Adıgüzel, Y. (2016). Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeliler: Tespitler ve öneriler, E. A. Duman (Ed.) *Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu* içinde (ss. 15-17). İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı.

Balcı, M. E. (2022). Zorunlu Göç: Kimlik, Aidiyet ve Uyum, Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Tezkire Dergisi*, 81, 109-124.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.

Ceylan, Ç. M. ve Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 295-312.

Coşkun, A. ve Ateş, H. (2023). Türkiye’de Göçmen Entegrasyonu: Zorlaştırıcılar, Kolaylaştırıcılar Ve Öneriler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 1332-1357.

Çetin, İ. (2016). Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu. *Sosyoloji Dergisi*, 34, 197-222.

Demir, Ö. O. (2017). *Suriyeli Göçmen Üniversite Öğrencilerinde Yılmazlığın İncelenmesi*. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dömbekci, A. H. ve Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, (Özel Sayı 2), 141-160.

Erdoğan, M. (2017). "Kopuş" tan "Uyum" a Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Erdoğan, M. (2018). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı.

- Göç İdaresi Başkanlığı. (2024). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim tarihi: 21.05.2024)
- Göksel, G. U. (2018). Integration of Immigrants and the Theory of Recognition: 'just Integration. Springer.
- IOM Uluslararası Göç Örgütü. (2009). Uluslararası Göç Hukuku, Göç Terimler Sözlüğü. Littera Çeviri ve Dil Hizmetleri Dnş.Ltd.Şti. Şti (çev). Bülent Çiçekli (Ed).
- Kocabıyık, O. O. (2016). Olgubilim ve Gömülü Kuram: Bazı Özellikler Açısından Karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Kucur, F., Kısa, S., Soykan, N. ve Topaç, D. (2024). 18-25 Yaş Arası Suriyeli Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Etkileşimlerinin Entegrasyon Süreçlerine Katkısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(3), 959 – 982.
- Martikainen, T. (2010). Din, göçmenler ve entegrasyon, (Çeviren: N. Özmen). *Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38(1), 264-275.
- Suriye Uyruklu Özel Ve Tüzel Kişilerin Hazinece El Konulan Mallarının İdaresi Hakkında Yönetmelik. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.68890.pdf> (Erişim tarihi: 26.05.2024)
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-128.
- Saygın, S. ve Hasta, D. (2018). Göç, kültürleşme ve uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(3), 302-323.
- Şahin, M. ve Eşici, H. (2020). Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Göçmenler İle Türklerin Birlikte Yaşam Kültürü: Değerler, Fırsatlar, Engeller. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22) 72- 99.
- Şen, H. (2020). Zorunlu Göçle Türkiye’ye Gelen Suriyelilerin Entegrasyonu: İstanbul İli Örneği. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye’de Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172-187.
- TDK. (2024). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- TUİK. (2023). İBBS-Düze1, İBBS-Düze2, İl ve İlçe Nüfusları, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. <https://cip.tuik.gov.tr/> (Erişim tarihi: 26.05.2024)
- TUİK. (2023a). Veri Paritalı Doğum İstatistikleri, Ankara: Türkiye. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2023-53708> (Erişim tarihi: 26.05.2024)
- Yıldırım, S. G. ve Dinler, M. (2021). Suriyeli kent mültecilerinin sosyal entegrasyonu üzerine nitel bir çalışma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 452-478.

WORKING LIFE PROBLEMS OF MOTOR COURIERS: THE CASE OF ANKARA

Doç. Dr. Süheyla ERİKLİ SELEK
Ankara Yıldırım Beyazıt University
ORCID ID 0000-0002-5817-6469

ABSTRACT

With globalization, making the workforce cheaper has become a significant determinant for states to attract international investments. This situation has led to a break in the "standard employment relationship," which defines stable, socially protected, dependent, and full-time jobs, particularly observed after World War II. In other words, full-time and indefinite employment relations with a single employer have been replaced by temporary employment relationships that do not provide job security and social protection. Additionally, practices such as curfews and the spread of remote work during the Covid-19 period, declared a global pandemic as of March 2020, have significantly increased the demand for e-commerce and food delivery applications, leading to a significant rise in "motor courier jobs" outside the standard employment relationship. Motor courier workers, whose numbers are estimated to be increasing daily in the labor market, face significant problems in terms of working conditions and occupational health and safety.

This study examines the working problems of motor courier workers operating in Ankara from a broad perspective. The study, which used the qualitative research method, was conducted with 15 participants between March and June 2024, using the snowball sampling method. In the semi-structured questionnaire formed as a result of the literature review, there are questions regarding working conditions, physical health problems arising from the profession, stress factors, and desired regulations.

The research results showed that most participants work on their account, six days a week, and stated that one day of rest is insufficient. Participants, especially those who have been working for more than a year, suffer from physical health problems such as back, waist, and neck pain. Traffic problems, uninsured work, adverse weather conditions, customer rudeness, delivery time pressure, and lack of respect in society create stress for motor couriers. The issues that motor couriers want to be regulated are the reinstatement of hourly wages, exemption from taxes on earnings, job authorization, and the removal of delivery time limits.

Keywords: Platform work, Motor courier workers, Working conditions.

MOTO KURYELERİN ÇALIŞMA YAŞAMI SORUNLARI: ANKARA ÖRNEĞİ

ÖZET

Küreselleşme süreci, devletlerin uluslararası yatırımları kendi ülkelerine çekmeleri için işgücünün ucuz ve esnek olmasına yönelik politikalar oluşturmalarını gerekli kılmıştır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı sonrasında görülen istikrarlı, sosyal koruma kapsamında yer alan, bağımlı ve tam zamanlı işleri tanımlayan “standart istihdam ilişkisi”nde 1980’li yıllardan itibaren bir kopuşa neden olmuştur. Bir diğer ifade ile tek bir işverene bağlı olarak tam zamanlı ve süresiz istihdam ilişkisinin yerini iş güvencesi ve sosyal koruma sağlamayan geçici istihdam ilişkisi almıştır. Covid-19 döneminde alınan tedbirler ise e-ticaret ve yemek siparişleri uygulamalarına olan talebi artırarak atipik istihdam biçimi içerisinde yer alan moto-kuryelerin artmasına yol açmıştır. İşgücü piyasasında sayılarının her geçen gün arttığı tahmin edilen moto kuryeler çalışma koşulları ve iş sağlığı ve güvenliği açısından önemli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Ankara ilinde esnaf kurye olarak faaliyet gösteren moto kuryelerin çalışma koşulları, meslekten kaynaklanan fiziksel sağlık sorunları, stres faktörleri ve yapılması istenen yasal düzenlemelere ilişkin düşüncelerini incelemektir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışma, 2024 yılı Mart ile Haziran ayları arasında kar topu örneklem yöntemi kullanılarak 15 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada katılımcıların çoğunluğu kendi hesabına, haftada altı gün çalıştığını ve bir gün dinlenmenin yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Çalışma süresi özellikle bir yıldan fazla olan katılımcılar sırt, bel ve boyun ağrısı gibi fiziksel sağlık sorunları yaşamaktadır. Trafikte yaşanan sorunlar, olumsuz hava koşulları, teslimat zaman baskısı ve toplumda saygı görmemek moto kuryeler üzerinde stres yaratmaktadır. Moto kuryelerin düzenlenmesini istedikleri konular ise saat başı ücret uygulamasının geri dönmesi, kazançtan vergi alınmaması, işin yetkilendirilmesi ve teslimat sürelerinin kaldırılması olarak sıralanabilir.

Anahtar Kelimeler: Platform Çalışma, Moto kurye çalışanları, Çalışma koşulları

1. PLATFORM EKONOMİSİ VE MOTO KURYELER

Ülkeler İkinci Dünya Savaşının ardından ekonomik büyümeye odaklanmış, ekonomik büyüme ise özellikle sanayi sektöründe istihdam artışını beraberinde getirmiştir. Bu dönemden 1970’li yıllara kadar işgücü piyasasında “standart istihdam ilişkisi” görülmüştür. Söz konusu istihdam ilişkisi istikrarlı, sosyal koruma sağlayan, bağımlı ve tam zamanlı iş”leri tanımlamaktadır. Çalışma süreleri, ücretler ve sosyal transferlerin İş/Sosyal Güvenlik Hukuku ve toplu pazarlık ile belirlendiği bu dönemde işsizlik, hastalık ve kaza risklerine karşı sosyal devletin geniş risk paylaşım rolü bulunmaktadır (Kalleberg, 2009:2). Ancak küreselleşme süreci ile birlikte

yatırımları ülkeye çekmede ucuz işgücünün belirleyici rol oynaması 1980’li yıllardan itibaren işgücü piyasasının esnekleşmesine yönelik düzenlemelerin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde işgücü piyasasında geçici, yarı zamanlı ve serbest çalışma gibi atipik istihdam biçimleri standart istihdam ilişkisinin yerini almış, internetin yaygınlaşması ile birlikte uzaktan ve platform (Gig) çalışma imkanları artmıştır.

Platform veya Gig ekonomi kavramı dijital platformlar üzerinden işverenlerle çalışanları bir araya getiren, genel olarak kısa süreli çalışma ve sözleşmelerle gerçekleşen ve çalışma saatleri açısından esneklik sağlayan kısa süreli çalışma şeklini ifade etmek için kullanılmaktadır (Sinicki, 2019:2; Oppong, 2019:26). Söz konusu kavram 2009’un başlarında yaşanan ekonomik kriz döneminde, insanların kısa süreli veya birkaç işte part-time olarak çalışarak geçimlerini sağladıkları dönemde popülerlik kazanmıştır. Platform çalışanlar getir, yemek sepeti, Uber gibi dijital platformlar aracılığıyla çalışmaktadırlar (Woodcock ve Graham, 2020: 99).

Covid-19 salgını sürecinde alınan önlemler dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de e-ticaret ve dağıtım hizmetleri hacminin genişlemesine yol açmıştır. Türkiye Ticaret Bakanlığı’nın 2020 yılının ilk 6 ay verisine göre e- ticaret hacmi bir önceki yıla göre %64 artarak 91,7 milyara ulaşmıştır. E-ticaretin yaygınlaşması moto kuryelere olan talebi arttırarak bu dönemde işsiz kalan bireyler açısından yeni bir istihdam alanı olarak ön plana çıkmıştır.

Türkiye’de moto kuryeler sosyal güvenlik sistemi ile ilişkileri açısından iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki Covid-19 pandemi süreci ile yaygınlaşan, standart çalışma statüsünden farklılık arz eden “esnaf kurye” modelidir. Atipik (standart dışı) istihdam modeli olarak tanımlanan ve işgücünün esnekleşmesinin bir yansıması olan bu modelde geleneksel işçi-işveren ilişkisi bulunmamakta, “kurye hizmeti sözleşmesi” ile 4B sigorta türüne tabi olarak çalışmaktadırlar. Ücretler kendi performanslarına bağlı olarak belirlenmekte, uzun ve kısa vadeli sigorta dalına ait primler kendileri tarafından ödenmektedir. Bir diğer çalışma yöntemi ise bir işveren tarafından işe alınarak hizmet sözleşmesi ile çalışılmasıdır. Bu durumda çalışan sosyal sigorta kapsamına 4A statüsü çerçevesinde dahil olmaktadır. 4A sigorta kapsamında çalışan moto kuryelerin çalışma koşulları 4857 sayılı İş Kanunu çerçevesinde belirlenmektedir. Esnaf kurye modelinde çalışanlar ise Borçlar Hukukuna göre çalışmakta; çalışma statüsündeki bu farklılık çalışma yaşamında ücretlerden haftalık çalışma saatleri ve iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine kadar bir dizi farklılığı da beraberinde getirmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ersöz, Ersöz ve Onur (2023) tarafından İstanbul Kadıköy’de gerçekleştirilen çalışmada ücret sistemleri, vardiyaların belirlenmesi, iş bölümü, denetim ve karar alma mekanizmaları derinlemesine mülakat yöntemi ile incelenmiş, her ne kadar çalışma ve boş zaman kararının çalışana ait olduğu esnek çalışma koşullarının uygulandığı belirtilse de uygulamada bunun mümkün olmadığı ve bu duruma ek olarak sigortasızlık, güvencesizlik ve iş kazası risklerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Küçük (2022) tarafından gerçekleştirilen “Motosikletli Kuryeler Odağında Teslimat Sektörü Çalışanlarında Psikososyal Risk Analizi” adlı çalışmada İstanbul ve İzmir’de en az 1 yıldır moto kurye olarak çalışan toplam 150 moto kurye ile görüşülmüş, 20 görüşmeci ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışma sonucunda moto kuryelerin çalışma koşulları, sosyal güvence dışı kalma, örgütlenme sorunları, mesleki güvenlik ve sağlık riskler konularında sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Kıdak (2021) tarafından Esnaf Kurye Modeli üzerinde yapılan araştırmada iş sözleşmesinin ortadan kaldırılmasının çalışanlar açısından hak mahremiyetine neden olduğu, diğer yandan kurye adaylarına “kendi işinin patronu ol” çağrısında bulunulmasının ise kendi içerisinde çelişki yarattığı belirtilmektedir. Zira çalışanların iş üzerinde denetim yetkisi ve otoritesi bulunmamaktadır.

Karatay (2020) yüksek lisans tezinde Diyarbakır ve Şanlıurfa’da moto kurye olarak çalışan 302 kişi ile kurye dağıtıcıların maruz kaldığı mobbing düzeyinin iş tatmini üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırma sonucunda kurye çalışanlarının orta üst düzeyde mobbinge maruz kaldıkları, iş tatmin düzeyinin ise orta düzeyde olduğu tespit etmiştir. İş tatmini ile mobbing arasındaki ilişki incelendiğinde ise mobbing düzeyinin artmasının iş tatmininde negatif yönlü etkide bulunduğu belirlenmiştir.

Yalman ve Açıkgöz (2023) tarafından Antalya’da 20 moto kurye ile gerçekleştirilen araştırma verimlilik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik ve denetim unsurlarından oluşan Akılcılık Kuramı referans alınarak gerçekleştirilmiş; akılcı uygulamaların paket servislerde kullanımının moto kuryeler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda paket servis hizmetinin işletmelerin hızlı, sıcak ve hasarsız yemek hizmeti sunma vaadinin verimlilik açısından olumlu olduğu ve fakat hızlı paket teslimatının kuryeler üzerinde baskılayıcı bir etki yaratarak irrasyonel hale dönüştüğü belirtilmektedir. Ayrıca moto kuryelerin gittikleri güzergahın hem işveren hem de müşteriler tarafından takip edilmesi bir diğer değişle gözetim altında olması kuryeleri baskı altında hissettirerek hizmet kalitesini ve iş doyumunu negatif olarak etkilediği belirlenmiştir.

Moto kuryelerin iş sağlığı ve güvenliği açısından düşük riskli grupta değerlendirilmesi mesleğin bir diğer sorun alanını oluşturmaktadır. Covid-19 pandemi döneminde İstanbul’da 119 anket ve 14 yarı yapılandırılmış görüşme ile gerçekleştirilen araştırma sonucunda hafriyat kamyonlarından düşen parçaların veya yaz dönemlerinde refujlarda çimlerin sulanması ile yola su sıçramasının kayıp düşme ve yaralanma ve hatta ölüm ile sonuçlanan kazalara yol açabildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca hızlı teslimat uygulamasının iş kazası riskini arttırdığına dikkat çekilmektedir (Çoban, Durdu ve diğ., 2021).

Yertüm ve Balcı (2023) tarafından 2023 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen çalışmada moto kuryelerin çalışma koşulları araştırılmıştır. Araştırma sonucunda moto kuryelerin esnaf ve

bordrolu olmak üzere iki gruba ayrıldığı, çalışma koşulları açısından esnaf kuryelerin bordrolu kuryelere göre daha zor şartlarda çalıştığı ücretler açısından ise esnaf kuryelerin bordrolu çalışanlara göre daha yüksek ücret ile çalıştıkları belirlenmiştir.

Irkılata ve Irk (2023) tarafından Tokat ilinde 266 moto kurye çalışanı ile gerçekleştirilen çalışmada çalışma koşullarının iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma sonucunda çalışma koşullarının iyileştirilmesinin iş tatminini yükseltirken işten ayrılma niyetini azalttığı belirlenmiştir.

Kaynak (2021) tarafından İstanbul Şişli’de kapıya teslim uygulaması yapan firmalarda 151 moto kurye ile gerçekleştirilen anket çalışmasında iş güvencesizliği, iş yükü ve tükenmişlik kavramları arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçta “iş güvencesizliğinin tükenmişliği pozitif yönde etkilediği” ve “iş yükünün tükenmişlik üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu” hipotezleri doğrulanmıştır.

Polat ve Aydın (2023) tarafından Çanakkale’de moto kuryelerin çalışma koşullarını tespit etmek amacıyla nitel analiz yöntemi kullanılarak 18 moto kurye ile derinlemesine görüşme yapılmış, araştırma sonucunda çalışma saatlerinin uzunluğu, trafik kazalarının sıklığı, mesleki yeterlilik belgesi olmaması, güvencesizlik, ücretlerin düşüklüğü, yapılan işin tehlikeli sınıfa girmemesi ve geçici iş olarak görülmesinin başlıca sorunlar arasında görüldüğü tespit edilmiştir.

Karadoğan, (2022) tarafından “Getir” Uygulaması çalışanları üzerinde yapılan araştırma sonucunda ağır çalışma koşulları nedeniyle çalışanların işten ayrıldığı ve bu durumun yüksek işgücü devir oranına neden olduğu belirlenmiştir. Diğer araştırmalarda esnaf kuryelerin bordrolu çalışanlardan daha yüksek ücret aldıkları belirlenirken bu çalışmada esnaf kuryeler haftalık 60 saate varan çalışma sürdürmelerine rağmen asgari ücrete yakın bir gelir elde ettikleri belirlenmiştir.

3. ÇALIŞMANIN AMACI ve YÖNTEMİ

Çalışma Ankara’da esnaf kurye olarak faaliyet gösteren moto kuryelerin çalışma koşulları, meslekten kaynaklanan fiziksel sağlık sorunları, stres faktörleri ve yapılmasını istedikleri yasal düzenlemelere ilişkin düşüncelerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin nedeni bireylerin duygu, düşünce, bakış açıları, algıları ve yaşam biçimlerini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemesidir (Karagöz, 2021). İnsanların olay ve olgular hakkındaki görüşleri, duygusal birikimleri ile algı ve değerlerinin belirlenmeye çalışıldığı durumlarda başvurulan görüşme yöntemi, detaylı bilgi sağlama ve uygulama kolaylığı açısından tercih edilmektedir (Seidman, 2006).

Araştırma, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 06.02.2024 tarihinde alınan 02-302 Numaralı etik kurul onay izninin ardından 15 katılımcı ile 15 Mart-15 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kişilerle yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

3.1 Örneklem Seçimi ve Verilerin Toplanması

Araştırma, amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak ulaşılan Ankara’da esnaf kurye olarak çalışan bireylerden oluşmaktadır. Amaçlı örneklem, olasılıksız örneklem türlerinden biri olup belirli ölçütleri karşılayan ve belirli özelliklere sahip bir veya daha fazla durumda çalışılmak istendiğinde tercih edilmektedir. Çalışmanın amacına bağlı olarak doğa ve toplum olaylarını ya da olgularını anlama, aralarındaki ilişkiyi keşfetme ve açıklamaya çalışmaktadır (Büyüköztürk vd, 2012).

Araştırmada kartopu (zincir) örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem evreni oluşturan kişilere veya gruplara ulaşmanın zor olduğu durumlarda kullanılır; araştırmacı evrende konu hakkında en çok bilgi sahibi olduğunu düşündüğü kişi veya kişilerle iletişime geçip ilgili kişiye başka kimlerle görüşebileceğini sorarak yeni katılımcılara ulaşır (Flick, 2004). Dolayısıyla araştırmacının bir kişi ile başladığı, daha sonra o kişinin bağlantılı olduğu başka kişilere ulaştığı örneklemin adeta kar topu gibi büyüdüğü raslantısal olmayan örneklemdir (Neuman, 2010:274). Çalışma için Ankara’nın Keçiören ilçesinde moto kuryelere tamir ve bakım hizmeti veren kişi ile iletişim kurulmuştur. Araştırmacı belirli günlerde söz konusu işyerine giderek görüşmeyi yüz yüze gerçekleştirmiştir.

3.2. Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler betimsel analiz tekniği aracılığı ile çözümlenmiştir. Bu yöntem elde edilen verilerin sistematik olarak analiz edilmesine ve katılımcıların ifadelerinin detaylı olarak incelenmesine olanak sağlamaktadır (Neuman, 2020). Bir diğer ifade ile nitel verilerin literatürden elde edilen kavramsal çerçeveye göre sınıflandırılarak özetlenmesi, düzenlenmesi ve yorumlanması ile gerçekleştirilmektedir.

3.3. Bulgular

Katılımcılardan çoğunun doğum yeri Ankara olup, çoğunluk 18-24 yaş aralığında, bekar ve lise mezunudur.

Çizelge 1. Demografik Bulgular

Yaş	Doğum Yeri	Medeni Durum	Öğrenim Düzeyi (en son mezun oldukları okul)
20	Ankara	Bekar	Lise
22	Ankara	Bekar	Lise
21	Zonguldak	Bekar	Lise

	19	Ankara	Bekar	Lise
	24	Ankara	Bekar	Lise
	24	Balıkesir	Bekar	Üniversite
	36	Ankara	Evli	Lise
	21	Ankara	Bekar	Lise
	32	Diyarbakır	Bekar	Lise
	40	Ankara	Evli	İlköğretim
	35	Ankara	Evli	Ortaöğretim
	24	Çorum	Bekar	Üniversite
	33	Ankara	Bekar	Üniversite
	25	Ankara	Bekar	Üniversite
	31	Ankara	Bekar	Üniversite

Moto kuryelerin daha önce yaptıkları işler; reklam ajansında grafikerlik, makine operatörlüğü, Bauhaus’da kasiyerlik, pizzacı da komilik, garson, ilaç deposunda sipariş hazırlama, güvenlik, teknik personel, motosiklet tamirciliği gibi farklı işleri kapsamaktadır. Katılımcıların çoğu moto kurye işine arkadaşları aracılığıyla başladıklarını belirtmişlerdir:

“İş arıyordum, arkadaşım bu işi önerdi, kazancı da fena değil şimdi birlikte çalışıyoruz.”

“Motor kullanmayı seviyordum zaten, arkadaşım ile bir gün takıldık, eğlenceli geçti, başladım bende...”

Moto kurye olarak çalışmalarının nedeni sorulduğunda ise bir bölümü motor kullanmayı sevdiği için (8) bir diğer bölümü işsizlik nedeniyle bu işte (7) çalıştığını belirtmiştir:

“İş aramaktansa istediğim saatlerde kafama göre çalışırım.”

“Mezun olduktan sonra iş bulamadım, üniversite mezunu olmama rağmen paraya ihtiyacım olduğu için çalışıyorum, aileme muhtaç değilim.”

“Sendikada çalışıyordum, işten çıkardılar, birkaç ay sonra yeniden işe alacaklarını söylediler, ben de bu arada temel giderlerimi karşılıyorum.”

“Başka hiçbir işte çalışmayı düşünmedim, motor benim tutkum.”

“Motor kullanmayı sevdiğim için yaptığım iş hobi gibi geliyor.”

Moto kuryelerin çalışma süreleri incelendiğinde 2 katılımcının çalışma süresi 6 aydan daha kısa, 1 katılımcının 6 ay ile 1 yıl arası, 12 katılımcının ise 2 yıldan daha uzun süredir çalıştığı görülmüştür. En uzun süreli çalışan katılımcı 4 yıldan fazla süredir çalıştığını belirtmiştir.

Katılımcılar haftalık uzun çalışma saatleri ile işlerini gerçekleştirmektedir. 10 katılımcı haftada 6 gün çalıştığını, 5 katılımcı ise 7 gün çalıştığını belirtmiştir. Günlük çalışma saatleri sorulduğunda ise en kısa süreli çalıştığını belirten katılımcı 10 saat çalışmaktadır. Çoğu katılımcı için günlük çalışma süreleri 12 saati bulmaktadır;

“Motorun bakımı ve yakıtı bana ait, öyle olunca tüm gün çalışmak gerekiyor.”

“Evliyim, eşim çalışmıyor, evin giderlerini ben karşılıyorum, başka çare yok.”

“Motor kullanırken çok mutlu oluyorum, elimden gelse daha uzun çalışırım.”

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu dinlenme sürelerinin yetersizliği ile ilgilidir. Katılımcılar 1 günlük dinlenme sürelerinin yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Özellikle evli olan katılımcılar aile sorumluluklarını ve rollerini yerine getirmeye fırsat bulamadıklarını dile getirmişlerdir;

“İzin yapamıyorum, yapmak istediğimde işveren tarafından yerine kurye bul deniyor.., bu durum aile ilişkilerimi kötü etkiliyor.”

“Evin işleri ile ancak ilgileniyorum, dinlenme fırsatım çok olmuyor. Yeni haftaya yorgun başlıyorum.”

“1 günlük sürede dinlenmek çok mümkün olmuyor ama başka çare yok...”

İşveren ile çalışma ilişkilerinizi nasıl değerlendirirsiniz? sorusuna katılımcıların yaklaşık yarısı “pakete gidiş geliş süresi, günlük paket atma sayısı konusunda baskılara maruz kaldıklarını” belirtmiştir. Örneğin bir katılımcı “paketi az geç bıraksan hemen mobbing uyguluyorlar, kaç kişiyi bu yüzden kovdular” cevabını vermiştir. Bir diğer katılımcı “Motoru dikkatli kullandığım için, trafiği ve kendi canımı tehlikeye sokmadan sürüş yaptığım için geç kaldığımdan işverenle sorunlar yaşadım” cevabını vermiştir.

Çizelge 2. Stres Yaratan Faktörler, Mesleki Bilgi ve Beceri Durumları, Meslekten Kaynaklı Fiziksel Sağlık Sorunları ve Yapılması İstenen Düzenleme

Tema	Kodlar
Stres yaratan faktörler	Trafikte yaşanan sorunlar, sigortasız çalışma, olumsuz hava koşulları, müşteri nezaketsizliği, teslimat zaman baskısı, toplumda saygı görmemek
Mesleki bilgi ve beceri durumları	Yeterli :İletişim, el-ayak koordinasyon, yol ve adres bilgisi, güvenli ve ekonomik araç kullanabilme, temel düzeyde hesap yapabilme, Yetersiz: Temel ilk yardım, iş sağlığı ve güvenliği, acil durum bilgisi, stres yönetme becerisi
Meslekten kaynaklı fiziksel sağlık sorunları	Sırt, bel, boyun ağrısı
Yapılmasını istedikleri yasal düzenlemeler	Saat başı ücretin geri dönmesi, kazançtan vergi alınmaması, sosyal haklar verilmesi, işin yetkilendirilmesi, teslimat sürelerinin kaldırılması

Mesleki Yeterlilik Kurumunun belirlediği nitelik ve beceriler hakkında görüşleri sorulduğunda katılımcılar aşağıdaki yanıtları vermişlerdir;

“Doğma büyüme Ankara’lıyım. Yol bilgime güveniyorum.”

“Diyarbakır’dan yeni geldim ama navigasyonla istediğim her yere kolayca gidiyorum ama acil durumlarda ilk yardım yapamam.”

“İletişim becerim iyi ama özellikle trafikte zaman baskısı nedeniyle çok stres oluyorum, müşteri ile ilişkiyi etkiliyor.”

“Bizim işte ufak tefek kaza çok olur, mesela arkadaşlardan biri yakında bir araçla çarpıştığında yardıma gidiyoruz ama motoru kaldırmamızın dışında elimizden bir şey gelmiyor.”

“İşe ilk başladığımda motordan düştüm, hemen kalktım ama ayağımda çatlak olmuş, birkaç gün sonra ağrı geçmeyince anladım.”

Katılımcılara Mesleki Yeterlilik Belgesi hakkındaki görüşleri sorulduğunda işe girişte söz konusu belgenin istenmesi gerektiğini belirtmişlerdir:

“İşe giriş koşulunun olmaması, herkese açık olması işin toplumdaki saygınlığını azaltıyor.”

“Ben üniversite mezunu olarak bu işi yapıyorum, ilköğretim mezunu olanlar da bu işi yapabilir. En azından eğitim düzeyi kriteri olmalı.”

“İşe girişte mesleğe ait bir belge istenmiyor, A2 ehliyetin varsa bu işi yaparsın. Halbuki müşteri ile muhatap oluyoruz. En azından nasıl iletişim kurmak gerekir, bilinmesi lazım.”

4. SONUÇ

Çalışmada elde edilen çalışma saatlerinin ve haftalık çalışma gün sayısının fazla olmasına bağlı olarak iş yükünün fazla olması, iş ve gelir güvencesinin olmaması, trafik kazalarının sıklığı, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin yetersiz olması gibi çalışma yaşamına ilişkin sorunlar, literatürde yer alan çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca;

Çalışmanın doğasından kaynaklanan sorunların (trafikte geçirilen süre, hava koşulları vb.) yanı sıra çalışma hayatından kaynaklanan sorunlar (sigortasız çalıştırılma, teslimat baskı gibi) çalışanların stres düzeylerini olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla çalışma hayatının iyileştirilmesine yönelik düzenlemelerin bireylerin psikolojik sağlıkları açısından da olumlu etki yaratacağını öngörmek mümkündür.

2017 yılında Moto kuryelik Meslek Standartları oluşturulmuş, 2019 yılında ise standartlara ek olarak Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) tarafından Ulusal Yeterlilik Kriterleri belirlenmiştir. Ulusal Yeterlilik Belgesine sahip olmak tavsiye niteliğinde olup işe başlamada zorunlu tutulmamıştır. Çalışmaya katılan bireylere söz konusu yeterlilikler hakkındaki görüşleri sorulduğunda temel ilk yardım, iş sağlığı ve güvenliği ve acil durum bilgisi konularında kendilerini yetersiz gördükleri belirlenmiştir. İşe girişte söz konusu becerileri içeren Ulusal Yeterlilik Belgesinin istenmesi trafik kazalarının yoğun yaşandığı bu meslekte önem arz etmektedir.

Son olarak moto kuryelerin iş kazası geçirme riskinin yüksek olması ve bir yıldan uzun süre bu işi yapan katılımcılarda görülen sırt, bel ve boyun ağrısı gibi fiziksel sağlık sorunları işin “yüksek risk” kategorisinde yer almasını gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Çoban, F., Durdu, D., Oktay, M., Şeker, K. (2021). Evde kalamayanlar: Genel bir Değerlendirme. *Versus Alternatif Araştırmalar Dergisi*, <https://uni-versus.org/dergi/01/02.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.01.2024)
- [2] Ersöz, B., Ersöz, Ö.K., Onur, O.E.(2023). Pandemi Enformel Çalışmanın Değişen Biçimleri “Patronsuz Kurye” Ağı Örneği, s. 159- 190, *Emek Araştırmaları Dergisi* Haziran 2023/1.
- [3] Flick, U. (2014). *An Introduction To Qualitative Research*. New York: Sage.
- [4] İrkılata, E., İrk, E. (2022). Motorlu Kuryelerin Çalışma Koşullarının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi, *İşletme Bilimi Dergisi* 11(2), s.133-145.
- [5] Karadoğan, E. (2022). *Türkiye’de Getir Örneği*, Friedrich-Ebert-Stiftung
- [6] Karagöz, Y. (2021). *SPSS ve AMOS UYGULAMALI Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, Nobel Akademi Yayıncılık.
- [7] Karatay, H. (2020). *Kurye Dağıtıcılarının Maruz Kaldıkları Mobbing Düzeyinin İş Tatminleri Üzerindeki Etkileri*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- [8] Kaynak, İ. (2022). İş Güvencesizliğinin Tükenmişliğe Etkisinde İş Yükü Algısının Rolü, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1907-1922.
- [9] Kıdak, E. (2021). *Kargo Taşımacılığında Kendi Hesabına Çalışma Aldatmacası: Esnaf Kurye Modeli*, TÜMTİS Yayınları, İstanbul.
- [10] Küçük, N. (2022). *“Motosikletli Kuryeler Odağında Teslimat Sektörü Çalışanlarında Psikososyal Risk Analizi*, Ankara, ILO.
- [11] (MYK). (2017). *Ulusal Meslek Standardı Motosikletli Kurye Seviye 3*.
- [12] Neuman, W.L. (2010). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* 1. Cilt, (çev) Sedef Özge, Yayın Odası, İstanbul.

- [13] Oppong, T. (2019). *Working in The Gig Economy How To Thrive and Succeed When You Choose to Work for Yourself*, Kogan Page, London.
- [14] Polat, E.K., Aydın, G.C.(2023). Covid-19 Pandemisinde Evde Kalamayanların Çalışma Koşulları: Motokuryeler Üzerine Nitel Bir Analiz, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 26-60.
- [15] Seidman, I. (2006). *Interviewing As Qualitative Research: A Guide For Researchers in Education and The Social Sciences*. Teachers college press.
- [16] Sinicki, A. (2019). *Thriving in The Gig Economy: Freelancing Online For Tech Professionals And Entrepreneurs*, Bicester, UK.
- [17] Woodcock, J., Graham, M.(2020). *The Gig Economy A Critical Introduction*, erişim, <http://acdc2007.free.fr/woodcock2020.pdf>
- [18] Yalman, A., Açıköz, F.Y. (2023). Rasyonelleşmenin İrrasyonelleşmesi Pratiği Olarak Motorlu Kuryelerin Çalışma Alanları, s.71-85 *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar 14 kitabı içinde*, (ed) Meryem Bulut, BİDGE Yayınları, Ankara.
- [19] Yertüm, U., Balcı, B. (2023). Moto-Kuryele Çalışanlarının Çalışma Koşullarına Yönelik Bir Araştırma: İstanbul Örneği, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 18(2), 328-350.

ÖZEL GEREKSİNİMLİLERE YÖNELİK ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDEKİ KAPSAYICI EĞİTİM ÇALIŞMALARI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nur Hilal TELLİ

İzmir Demokrasi Üniversitesi,
- 0000-0002-8821-1472

Dr. Öğr. Üyesi, Aysun TURUPCU

İzmir Demokrasi Üniversitesi,
- 0000-0002-3840-6802

ÖZET

Eğitim tüm bireyler için bir haktır. Herkesin bu haktan faydalanabilmesi için de kapsayıcı eğitim sistemi geliştirilmiştir. Kapsayıcı eğitim tüm çocukların bireysel farklılıklarına cevap vererek nitelikli bir eğitim ortamı oluşturmak olarak tanımlanabilir. Bu bireysel farklılıklardan biri de çocukların özel gereksinimlere sahip olmasıdır. Özel gereksinimin erken fark edilmesi hem çocukların gelişimi hem de toplumun ilerlemesi açısından önemlidir. Bu sebeple kapsayıcı eğitimin erken çocukluk dönemi itibariyle uygulanması gerekir. Bu çalışmada özel gereksinimlilere yönelik erken çocukluk dönemindeki kapsayıcı eğitim çalışmalarını incelemek amaçlanmıştır. Çalışmaları incelemek için nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Arama stratejileri olarak anahtar kelimeler belirlenmiş, bu anahtar kelimelerle Dergipark ve Yöktez veritabanları taranmıştır. Tarama sonucunda toplam 32 çalışmaya ulaşılmıştır. Derlemeye dahil etme kriterleri belirlenmiş. Belirlenen özelliklere uymayan 11 çalışma çıkarılmış, nihai olarak 21 çalışma derlemeye dahil edilip analiz edilmiştir. Analiz sonucunda bulgular; çalışma grubuna, araştırma yöntemine ve çalışmaların bulgularına göre ayrılmıştır. İlk olarak araştırmaların çalışma grubuna göre altı ayrı gruba ayrıldığı ve en çok öğretmenlerle çalışıldığı görülmüştür. İkinci olarak çalışmaların araştırma yöntemlerine göre üç gruba ayrıldığı en fazla nitel araştırma yöntemi kullanıldığı bulgulanmıştır. Son olarak çalışmaların bulguları program ve uygulama, öğretmen ve dış faktörler olarak üç farklı kategori altında incelenmiştir. İncelenen çalışmaların bulgularında kapsayıcı eğitim üzerinde en fazla olumlu öğretmen tutumunun etkili olduğu bulgulanmıştır. Sonuç olarak Türkiye’de erken çocukluk dönemindeki özel gereksinimlilerin eğitim ve gelişimine yönelik farklı kapsayıcı eğitim çalışmaları yürütüldüğü söylenebilir. İleride yapılacak olan çalışmaların bu çalışmalardan farklı örneklem ve araştırma yöntemine sahip olması araştırmaların bulgularının çeşitliliği ve niteliği açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı eğitim, erken çocukluk dönemi, özel gereksinimliler

GİRİŞ

Nitelikli eğitim kapsayıcı olarak tüm çocuklara eşit şekilde yaşam boyu eğitim hakkının verilmesidir. Eğitimin bireysel ve gelişimsel farklılıklara göre düzenlenmesi ve kapsayıcı olması beklenir. Kapsayıcı eğitim, bireyin farklılığı ne olursa olsun ayırıştırılmadan onların ihtiyaçlarına göre nitelikli bir eğitim sunmayı ifade eder (Ainscow, 2020). Bu farklılık din, ırk, nörogelişimsel, gelişimsel veya özel gereksinimler olabilir (Varış & Hekim, 2017). Kapsayıcı eğitim sistemi içerisindeki bu çeşitlilikler saygı ve sevgiyle çocuklara aidiyet duygusu kazandırarak eşit ve besleyici bir eğitim ortamı oluşturur. Kapsayıcı eğitim özel gereksinimli çocukların eğitime katılımını savunan Salamanca Beyanı ve Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) gibi çerçevelerce desteklenir (CRPD, 2006; UNESCO, 1994). Tarihsel olarak kapsayıcı eğitim ve engellilerin eğitimi çeşitli yasalarla ve davalarla şekillenmiş 1975'te Tüm Engelli Çocuklar İçin Eğitim Yasası (daha sonra Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) olarak yeniden adlandırılmıştır) ile zorunlu hale gelmiştir (McManis, 2017; Orhan & Genç, 2015).

Türkiye’de özel gereksinimliler ile ilgili olan çalışmalar ilk olarak 1983 yılında Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu (ÖEMÇ) ile başlamış, 2009 yılında “Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme”nin yürürlüğe girmesiyle yoğunluk kazanmıştır (Azarkan & Benzer, 2018; ÖEMÇ Kanunu, 1983). Erken çocukluk döneminde ise kapsayıcı eğitim 2018 yılında Resmi Gazete’de yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile zorunlu hale gelmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2018, Sayı: 30471). Ayrıca Milli Eğitim Kanununun temel ilkelerinde belirtildiği gibi eğitimin genel ve eşit olması amacıyla okul öncesi programları hazırlanmıştır (MEB, 2006, 2013, 2024; T.C. Resmi Gazete, 1973, Sayı: 1739). Bu programlara ek olarak Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü okul öncesi eğitim kademesi için tüm gelişim alanlarında etkinlik kitapları ve hem öğretmen hem de ebeveynler için kılavuz kitaplar yayınlamıştır (MEB, 2021). MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programının temel ilkelerinde birinci sırada ‘çocuğun gereksinimlerine ve bireysel farklılıklara uygun olmalıdır’ ibaresi vardır ve program özel gereksinimli çocuklar için uyarlamalar, öğretmenler için destekleme hususunda dikkat edilecek noktalar detaylıca verilmiştir (MEB, 2013). 2024 yılında güncellenen programda ise uyarlamalar için ekstra bir bölüm ayrılmasına gerek görülmemiş çünkü öğretmenlerin sınıf ortamlarında tüm çocuklar için gerekli uyarlamaları yapması açıklanmıştır (MEB, 2024). Bu güncellenmeyle özel gereksinimli çocukların eğitim haklarına eşit erişiminin önemini bir kez daha vurgulanmıştır.

Kapsayıcı eğitimin bir ayrıcalık olmadığı ve tüm çocuklar için bir hak olduğu ifade edilir (Mag, vd., 2017). Bu eğitim hakkının kullanılmasıyla beraber özel gereksinimli çocuklar sosyal izolasyon olmadan eğitime katılabilir. Bu durum sınıftaki tipik gelişim gösteren akranlara ve diğer tüm paydaşlar için de fayda sağlar (Baytıkova & Musayeva, 2019; Petrovska, vd., 2016). Kapsayıcı eğitim sistemi, özel gereksinimli çocuklara karşı önyargının oluşmasını engeller ve sosyal hayatta ötekileştirilmelerini azaltır (Fang, 2022). Yapılan araştırmalar sonucunda bu eğitim sistemi içerisinde yer alan hem özel gereksinimli hem de tipik gelişim gösteren çocukların matematik ve okuma becerileri (Cole, Waldron & Majd, 2004; Cosier,

Causton Theoharis, & Theoharis, 2013), psikososyal ve bilişsel gelişimleri (Krämer vd., 2021; Oh-Young & Filler, 2015; Szumski & Karwowski, 2014) ve farklı akademik alanlarda başarılarının olumlu etkilendiği bulunmuştur (Hayes & Bulat, 2017).

Tüm çocuklar için genel ve eşit bir eğitim hakkından söz edildiği bir ortamda gereksinimlerine ve bireysel farklılıklarına uygun bir eğitim almalıdır. Bu durum hem bireysel hem toplumsal fayda sağlar. Bu çalışmanın amacı da Türkiye’de söz konusu kapsayıcı eğitim sürecinin erken çocukluk döneminde nasıl ele alındığının belirlenmesidir. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma soruları belirlenmiştir.

Araştırma soruları:

Erken çocukluk döneminde özel gereksinimlilerde kapsayıcı eğitim çalışmaları hangi paydaşlarla yürütülmüştür?

Erken çocukluk döneminde özel gereksinimlilerde kapsayıcı eğitim çalışmaları hangi araştırma desen ve yöntemine göre düzenlenmiştir?

Erken çocukluk döneminde özel gereksinimlilerde kapsayıcı eğitim çalışmalarında hangi bulgulara ulaşılmıştır?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada erken çocukluk döneminde özel gereksinimliler bağlamında kapsayıcı eğitim çalışmalarını incelemek için nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi bir konu hakkında kayıtlı olan yazılı, sözlü ya da görsel materyallerin toplanarak sistematik olarak incelenmesini ifade etmektedir (Kıral, 2020).

2.1. Çalışma Grubu

Belirlenen amaç doğrultusunda Dergipark ve Yöktez veri tabanları incelenmiştir. Aşağıda belirtilen dahil etme kriterleri göz önünde bulundurularak çalışma grubu oluşturulmuştur;

- Çalışmaların Türkçe ve/ya İngilizce yazılmış olması
- Yapılan çalışmaların Türkiye’de yapılmış olması
- Çalışmaların araştırma çalışması niteliği taşıması
- Çalışmaların son 5 yılda yapılmış olması

Çalışmaların anahtar kelimelerinde “ “kapsayıcı eğitim” ve “özel gereksinimliler” ve “okul öncesi eğitimi” veya “kapsayıcı eğitim” ve “özel gereksinimliler” ve “erken çocukluk” veya “kapsayıcı eğitim” ve “engelliler” ve “okul öncesi eğitimi” veya “kapsayıcı eğitim” ve “engelliler” ve “erken çocukluk” veya “inclusive education and early childhood” veya “special education and early childhood” veya “inclusive education and preschool education” veya “special education and preschool education” ” aranmıştır.

Veri tabanlarında yukarıdaki anahtar kelimeler arandığında kriterlere uyan 21 çalışma derlemeye dahil edilmiştir.

2.2. Veri Toplama ve Veri Analizi Süreci

Anahtar kelimeler ile veri tabanları tarandığında toplam 32 çalışmaya ulaşılmıştır. Dahil etme kriterleri ile çalışmaların içerikleri kontrol edilirken erken çocukluk dönemine ait olmayan dört çalışma ve doküman analizi yöntemi ile yapılan yedi çalışma nitelikleri dolayısıyla çıkarılmıştır. Nihai olarak 21 çalışma derlemeye dahil edilmiştir.

21 tane çalışma; başlığı, türü, yılı, yöntemi, çalışma grubu ve bulgu-sonuçları başlıkları altında excel tablosuna eklenmiştir. Excel tablosuna aktarılan verilerin kodlanması sürecinde araştırmacıların ikisi de kodlayıcı olarak görev almıştır. Veriler üç ana başlık altında çalışma grubu, yöntem ve bulgular olarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Yapılan analizler sonucunda bulgular üç alt başlık altında sunulmuştur. Birinci bulgu, özel gereksinimlilere yönelik erken çocukluk dönemindeki kapsayıcı eğitim çalışmalarının çalışma grupları, ikinci bulgu özel gereksinimlilere yönelik erken çocukluk dönemindeki kapsayıcı eğitim çalışmalarının araştırma yöntemleri olarak aktarılmıştır. Son bulgu başlığı olarak derlemeye dahil edilen araştırmaların bulguları analiz edilerek paylaşılmıştır.

Birinci bulgu olarak derlemeye dahil edilen çalışmaların hangi paydaşlarla yürütüldüğünü incelemek amacıyla 21 çalışmanın *çalışma grubu* incelenmiştir. Çizelge 1’de erken çocukluk döneminde özel gereksinimliler bağlamında kapsayıcı eğitim çalışmalarının çalışma grupları incelenmiştir.

Çizelge 1. Özel Gereksinimlilere Yönelik Erken Çocukluk Dönemindeki Kapsayıcı Eğitim Araştırmalarının Çalışma Grubu

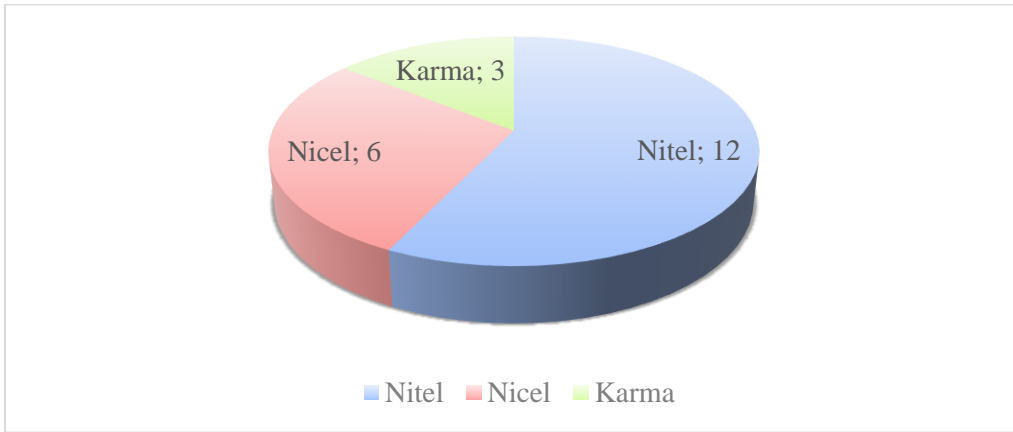
Çalışma Grubu	f*
Öğretmenler	18
Öğretmen Adayları	1
Ebeveynler	1
Yöneticiler	2
Yerel Yönetim Yetkilisi	1
STK	1

*çalışma grubu içerisinde birden farklı grup dahil edilen çalışmalar olması sebebiyle toplam çalışma sayısından fazla sayı görünmektedir.

Çizelge 1’de incelenen çalışmaların çalışma grupları verilmiştir. Çalışmaların 6 farklı örneklem grubuyla yapıldığı görülmüştür. Çalışmalar incelendiğinde 18 çalışmanın örneklem olarak öğretmen grubunu seçtiği bulgulanmıştır. Bu incelenen çalışmalarda en fazla kullanılan örneklem grubudur. 2 çalışmada okul yöneticileri, 1 çalışmada öğretmen adayları, 1 çalışmada ebeveynler, 1 çalışmada yerel yönetim yetkilisi, 1 çalışmada STK çalışma grubu kullanıldığı görülmüştür.

İkinci bulgu olarak derlemeye dahil edilen çalışmaların *araştırma yöntemlerine* odaklanılmıştır. Çizelge 2’de araştırmaya dahil edilen erken çocukluk döneminde özel gereksinimliler bağlamında kapsayıcı eğitim çalışmalarının hangi araştırma yöntemlerini tercih ettiklerine yer verilmiştir. Çalışmalarda en fazla nitel en az karma yöntem kullanıldığı görülmüştür. Çalışmalardan 12’sinin nitel, altısının nicel ve üçünün karma yöntemle düzenlendiği bulgulanmıştır.

Çizelge 2. Özel Gereksinimlilere Yönelik Erken Çocukluk Dönemindeki Kapsayıcı Eğitim Çalışmalarının Araştırma Yöntemleri

Çalışmanın üçüncü ve son bulgusu olarak söz konusu çalışmalarının bulgularında neler elde edilmiştir bunlara yer verilmiştir. Çalışmaların bulguları incelendiğinde tüm çalışmalarda kapsayıcı eğitimi etkileyen faktörlerin neler olduklarına vurgu yapıldığı görülmüştür. Çizelge 3’te 21 çalışmanın bulgusunda yer alan ve kapsayıcı eğitimi etkilediği ifade edilen verilerin üç kategori altında sunulmuş hali yer almaktadır. Söz konusu kategoriler; program ve uygulama, öğretmen ve dış faktörler olarak üçe ayrılmıştır. Her kategoriye oluşturacak kodların detayları Çizelge 3’te yer almaktadır.

Çizelge 3. Erken Çocukluk Dönemini Kapsayıcı Eğitim Çalışmalarının Bulgularında Yer Alan Eğitimi Etkileyen Faktörlerin Kategorizasyonu

Kategoriler	Kodlar	
Program ve Uygulama	<ul style="list-style-type: none">-Yüz yüze eğitimin daha etkili olması-Farklı program ve stratejiler kullanma, başa çıkma stratejileri, sınıf yönetimi stratejileri-Olumlu öğretmen özellikleri	<ul style="list-style-type: none">-Uyarlama yapmada güçlük, özel gereksinimli çocukların temsiliyet eksikliği-Kaynaştırma ve kapsayıcı eğitim kavram karışıklığı, Kavram yanlışlığı
Öğretmen	<ul style="list-style-type: none">-Eşit görüş-Olumlu tutum-Öğretmenlerin yüksek farkındalık-Kapsayıcı eğitimin gerekliliğine inanma-Kadın öğretmenler daha yüksek kabul ve daha fazla yetkinlik sahibidirler-Uygun uyarlama yapma gerekliliği	<ul style="list-style-type: none">-Etkinlik geçişlerinde zorlanma-Öğretmenin yetersizlik hissetmesi-Bilgi ve becerilerin yetersiz olduğunu ifade etme, Eksik ve yanlış bilgi, Bilgi eksikliği-Kapsayıcı eğitimin gerekliliğine inanmama-Sınıfında Ö.G.Ç olan öğretmenlerde düşük sosyal kabul-Çocukların gelişimsel özelliklerinden kaynaklı zorluk
Dış Faktörler	<ul style="list-style-type: none">-Uygun sınıf ortamı-Çeşitli materyal-Bütçe desteği, maddi kaynak yetersizliği-Kapsayıcı eğitime yönelik uygulamaları artırmak	<ul style="list-style-type: none">-Yasaların netleşmesi-Hizmetiçi eğitim, öğretmenler için uygulamaya dönük eğitim ihtiyacı, -Eğitimcilerin profesyonel destek almaları-Ailenin etkinliklerde aktif rol alması, yöneticilerin velileri bilgilendirme ve öğrencilere fırsat eşitliği sunmaları-Paydaş iletişimlerinin güçlendirilmesi, -Farkındalık için basın ve stkların kullanılması, yerel yönetimlerin dahil edilmesi-Yöneticilerin öğretmenlere desteği

Çizelge 3'te incelenen 21 çalışmanın bulgularında yer alan kapsayıcı eğitimi etkileyen faktörler; program ve uygulama, öğretmen ve dış faktörler olmak üzere 3 kategoriye ayrılmıştır. Kapsayıcı eğitimi etkileyen faktörler kategori olarak ifade edilen program ve uygulamada nitelikli bir kapsayıcı eğitim için farklı stratejilerden yararlandığı ve programdan kaynaklı zorluklar vurgulanmıştır.

İkinci kategori olan öğretmen kategorisinde öğretmenlerin olumlu özellikleri, olumlu tutumlarından bahsedildiği gibi bilgi beceri yetersizliği, kapsayıcı eğitimin gerekliliğine inanmama gibi olumsuz durumlardan da bahsedilmiştir. Bu yüzden tablonun iki sütunu bu özelliklere göre ayrılmıştır. Sol tarafta daha çok olumlu durumları içeren kodlar, sağ tarafta ise daha çok olumsuz durumları içeren kodlar bulunmaktadır.

Kapsayıcı eğitimi etkileyen program-uygulama ve öğretmen kategorilerine ek olarak belirlenen son kategori dış faktörler kategorisidir. Bu kategori uygun sınıf ortamı ya da materyaller gibi

fiziksel özellikler ve yasalar, hizmetiçi eğitimler gibi etkenlere sahip özelliklerin vurgusunu içerdiğinden dış faktörler olarak adlandırılmıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma özel gereksinimlilere yönelik erken çocukluk dönemindeki kapsayıcı eğitim çalışmalarını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda incelenen 21 araştırma çalışmasından önemli bulgular elde edilmiştir.

İlk olarak araştırmaların çalışma grupları incelenmiş ve altı farklı çalışma grubunu kullandıkları görülmüştür. Bu çalışma gruplarından en fazla kullanılan grup öğretmendir. Araştırmacıların öğretmenlere daha kolay ulaşabiliyor olması, öğretmenlerle yapılan görüşme çalışmalarında sonuçlara daha hızlı ulaşabiliyor olmak bunun nedeni olarak gösterilebilir. Nitekim uluslararası literatürde de kapsayıcı eğitimle ilgili öğretmen görüşlerinin alındığı çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır (Bibigul vd., 2022; Vlasta vd., 2021; Zelina, 2020).

İkincisi, çalışmaların araştırma yöntemleri incelenmiş ve en sık kullanılan yöntemin nitel araştırma yöntemi olduğu görülmüştür. Bu durum kapsayıcı eğitim konusunda nicel ölçüm araçlarının az olmasından kaynaklı olabilir. Bu bulguya paralel olarak 2021 yılında ilkokullarda kapsayıcı eğitim ile ilgili yapılmış başka bir derlemede de nitel araştırmaların daha fazla olduğu görülmüştür (Amaç, 2021). Ancak uluslararası alanyazın incelendiğinde kapsayıcı eğitimle ilgili derlemelerin daha çok nicel analizler içeren müdahale çalışmalarından oluştuğu söylenebilir (Amor vd., 2018; Mendoza & Heymann, 2024). Söz konusu müdahale çalışmaları ışığında ulusal anlamda da erken çocukluk döneminde kapsayıcı eğitim çalışmaları desteklenebilir.

Son olarak erken çocukluk dönemini kapsayıcı eğitim çalışmalarının bulguları incelenmiş, çalışmaların tümünün bulgularında kapsayıcı eğitimi etkileyen faktörler vurgusu görülmüş bu bağlamda kapsayıcı eğitimi etkileyen faktörler incelenmiştir. Kapsayıcı eğitimi etkileyen faktörler, program ve uygulama, öğretmen ve dış faktörler olarak üçe ayrılmıştır. Faktörlerle ilgili ilk bulgu program ve uygulama kategorisi altında olan kodlardır. Program ve uygulama kategorisinde çalışmalarda en çok farklı strateji kullanımına vurgu yapılmıştır. Paralel şekilde Nzuzza (2023) de öğretmenlerin kapsayıcı eğitimde kullandıkları stratejileri incelemiş ve öğrenme engelleri yaşayan çocuklara rol yapma, nesne inşa etme çizim yoluyla yardım ettikleri görülmüştür.

Çalışmaların bulgularına yönelik yapılan analizde kapsayıcı eğitim sürecini etkileyecek faktörlerden bir diğeri de öğretmenler olarak belirlenmiştir. Bu kategori altında en fazla dikkat çeken iki kod olumlu öğretmen tutumu ve öğretmenlerin bilgi ve beceri eksikliğidir. Bu bulguya paralel olarak Krämer vd. (2021) de daha nitelikli bir kapsayıcı eğitim ortamının olumlu öğretmen özellik ve tutumlarıyla oluşturulabileceğini savunmuştur. Ayrıca Kurniawati (2020) de öğretmenlerin kapsayıcı eğitim konusunda bilgi ve anlayışlarının artırılması gerektiğini ve böylece kapsayıcı eğitimin daha nitelikli olacağını öne sürmüştür. Bilgi ve beceri eksikliği koduna benzer şekilde çalışmalarda öğretmenlerin kapsayıcı eğitim konusundaki yeterliliklerinin artırılması gerektiğini söylenmiştir (Bukvic, 2014; Krämer vd., 2021; Rabi &

Zulkefli, 2018). Az kodlananlardan uygun uyarlama yapma ve kapsayıcı eğitimin gerekliliğine inanma görüşlerine paralel olarak Kargın vd. 2010'da yaptıkları çalışmada öğretmenlerin özel gereksinimli çocuklara yönelik uyarlama yapmanın gerekliliğini düşündüklerini bulgulamışlardır.

Kapsayıcı eğitimi etkileyen faktörler olarak program ve uygulama, öğretmen kategorilerine ek olarak dış faktörler kategorisi oluşturulmuştur. Bu kategori içerisinde en fazla dikkat çeken kod uygun sınıf ortamıdır. Kapsayıcı eğitimi nitelikli hale getirmek için sınıf fiziksel ortamının özel gereksinimli çocuklara uygun olarak hazırlanması gerektiğini söyleyen pek çok çalışma vardır (Ackah-Jnr & Danso, 2018; Akbulut & Akşin Yavuz, 2021; Oğlakçı & Amaç, 2024; Ünay vd., 2021;). Bu bulguya paralel olarak 2020'de Miyauchi tarafından yapılan bir sistematik derlemede de çalışmalarda uygun fiziksel ortam vurgusuna sıklıkla rastlanmıştır. Ek olarak hizmetiçi eğitimler, öğretmenlerin aktif uygulayıcı oldukları çalışmaların artırılması ve paydaşlarla iletişim dış faktörler olarak ifade edilmiştir. Bu bulguya benzer olarak yapılan çalışmaların sonucunda öğretmenlerin ekstra eğitime ihtiyacı olduğu ve öğretim elemanlarının, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının kapsayıcı eğitime yönelik eğitimlerin artırılması görüşüne sahip oldukları görülmektedir (İra & Gör, 2018; Kahrıman Pamuk & Bal, 2019; Yılmaz & Karataş, 2023).

Sonuç olarak Türkiye'de yapılmış özel gereksinimlilere yönelik erken çocukluk dönemindeki kapsayıcı eğitim çalışmaları incelenmiş ve önemli bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkılarak;

İleride yapılacak araştırmaların farklı örneklem gruplarıyla yapılması.

İleride yapılacak araştırmaların daha farklı araştırma yöntemleriyle müdahale çalışmaları içermesi.

Öğretmen adayları ve öğretmenler için daha fazla uygulamaya dönük eğitimlerin verilmesi.

Kapsayıcı eğitim için ayrılan bütçenin artırılması ve uygun sınıf ortamlarının oluşturulması.

Yerel yönetimlerle ve STK'larla işbirliği yapılması.

Kapsayıcı eğitime paydaşların daha çok dahil edilmesi.

Önerileri verilebilir.

KAYNAKÇA

- Ackah-Jnr, F. R., & Danso, J. B. (2018). Examining the physical environment of Ghanaian inclusive schools: how accessible, suitable and appropriate is such environment for inclusive education? *International Journal of Inclusive Education*, 23(2), 188–208.
- Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6(1), 7-16.
- *Akbulut, F., & Akşin Yavuz, E. (2021). Öğretmen adayları kapsayıcı eğitim hakkında ne düşünüyor? *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 33-52.
- *Aktan, O. (2023). Öğretmenlerin özel gereksinimli bireylere yönelik sosyal kabul düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 24(4), 455-483.
- *Alicı, Ş., & Keleş, M. (2023). Early childhood educators' views, sentiments, attitudes, concerns and practices related to students with special needs. *Journal of Human and Social Sciences*, 6(2), 632-682.
- Amaç, Z. (2021). Kapsayıcı eğitim ve ilkökul öğretmenleri: sistematik bir inceleme. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 74-97.
- Amor, A. M., Hagiwara, M., Shogren, K. A., Thompson, J. R., Verdugo, M. Á., Burke, K. M., & Aguayo, V. (2019). *International perspectives and trends in research on inclusive education: A systematic review. International Journal of Inclusive Education*, 23(12), 1277-1295.
- Azarkan, E., & Benzer, E. (2018). Birleşmiş Milletler engelli kişilerin haklarına dair sözleşme ve Türkiye'de engelli hakları. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 3-29.
- *Bakkaloglu, H. & Ergin, E. (2020). Preschool teachers' views on in-classroom transitions in inclusive preschool classrooms. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 12(1), 41-57.
- Baytikova, T. A., & Musayeva, A. A. (2019). Advantages and disadvantages of inclusive education. *Известия ВУЗов Кыргызстана*, (8), 126-129.
- Bibigul, D., Marina, K., Alpysbayeva, M., & Nietbaeva, G. (2022). Training a special teacher: Opinions and experience of teachers in the conditions of inclusive education. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 17(3), 920-929.
- Bukvic, Z. (2014). Teachers competency for inclusive education. *The European journal of social & behavioural sciences*
- Cole, C. M., Waldron, N., & Majd, M. (2004). Academic progress of students across inclusive and traditional settings. *Mental retardation*, 42(2), 136-144.
- Cosier, M., Causton-Theoharis, J., & Theoharis, G. (2013). Does access matter? Time in general education and achievement for students with disabilities. *Remedial and Special Education*, 34(6), 323-332.
- *Çelik, S., Diken, İ. H., & Gürgür, H. (2021). Examination of the effectiveness of naturalistic teaching education program developed for pre school teachers in Turkey. *International Online Journal of Primary Education*, 10(1), 207-234.
- *Dağlıoğlu, H. E. et al. (2019). The reliability and validity study of 'classroom practices in inclusive preschool education environment with talented and gifted children scale. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 9(2), 413-434.

- *Durmuş, A., B. (2022). *Erken çocukluk eğitiminde kapsayıcı eğitimin niteliğine yönelik paydaş görüşlerinin incelenmesi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Hacettepe Üniversitesi.
- *Erçiçek, B. (2023). *Okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Trabzon Üniversitesi.
- *Erçiçek, B., Günal, Y., & Ünay, E. (2023). Kapsayıcı eğitime yönelik tutum ölçeği geliştirme: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(38), 332-350.
- *Erol Sahillioğlu, D. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin “kapsayıcı eğitim” kavramına ilişkin algıları: Bir metafor analizi çalışması. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice*, 1(1), 24-41.
- Fang, Y. (2021). The advantages and disadvantages of inclusive education. *Learning & Education*, 10(7), 70-73.
- *Güleç-aslan, Y. (2020). Experiences of Turkish preschool teachers for including children with autism spectrum disorders: Challenges faced and methods used. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 7(2), 37-49.
- *Güler, E. (2023). *Yönelik farkındalıkları ile tutumları arasındaki ilişki*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Atatürk Üniversitesi.
- Hayes, A. M., & Bulat, J. (2017). Disabilities inclusive education systems and policies guide for low-and middle-income countries. Erişim Adresi; <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554622/#:~:text=Decades%20of%20research%20in%20the,importance%20of%20diversity%20and%20acceptance>. (Erişim tarihi: 14.08.2024)
- Milli Eğitim Bakanlığı (2021). Okul Öncesi Özel Eğitim Ders Kitapları <https://orgm.meb.gov.tr/derskitaplari/kademe0.html> (Erişim tarihi: 14.08.2024)
- <https://resilienteducator.com/classroom-resources/inclusive-education/> (Erişim tarihi: 14.08.2024)
- İra, N., & Gör, D. (2018). Eğitim fakültesi öğretim üyelerinin kapsayıcı eğitime yönelik görüşleri. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling*, 7(2), 29-38.
- *Kahriman Pamuk, D., & Bal, M. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitimde çocukların dil gelişim sürecinde yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(1), 737-754.
- *Kara Eren, C. (2021). *Okul öncesi öğretmenlerine yönelik kapsayıcı eğitim mesleki gelişim programı: eğitimde evrensel tasarıma dayalı yüz yüze ve çevrimiçi programların etkililiği*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Gazi Üniversitesi.
- Kargın, T., Güldenoğlu, B., & Şahin, F. (2010). Opinions of the general education teachers on the adaptations for students with special needs in general education classrooms. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 10(4), 2455-2464.
- Krämer, S., Möller, J., & Zimmermann, F. (2021). Inclusive education of students with general learning difficulties: A meta-analysis. *Review of Educational Research*, 91(3), 432-478.

- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kurniawati, F. (2021). Exploring teachers' inclusive education strategies in rural Indonesian primary schools. *Educational Research*, 63(2), 198–211.
- Mag, A. G., Sinfield, S., & Burns, T. (2017). The benefits of inclusive education: new challenges for university teachers. In *MATEC web of conferences* (Vol. 121, p. 12011). EDP Sciences.
- Mendoza, M. ve Heymann, J. (2024). Kapsayıcı eğitimin uygulanması: Düşük ve düşük-orta gelirli ülkelerde kapsayıcı eğitim müdahalelerine ilişkin çalışmaların sistematik bir incelemesi. *Uluslararası Engellilik, Kalkınma ve Eğitim Dergisi*, 71(3), 299-316.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195712275243-okuloncesi_egitimprogrami.pdf (Erişim tarihi: 14.08.2024)
- Milli Eğitim Bakanlığı (2024). Okul Öncesi Eğitim Programı <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/guncellenenokuloncesiegitimprogrami.pdf> (Erişim tarihi: 14.08.2024)
- Milli Eğitim Bakanlığı (2024). Okul Öncesi Eğitim Programı <https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/guncellenenokuloncesiegitimprogrami.pdf> (Erişim tarihi: 14.08.2024)
- Miyauchi, H. (2020). A systematic review on inclusive education of students with visual impairment. *Education sciences*, 10(11), 346.
- Nzuzi, Z. D. (2023). Strategies for creating inclusive learning for learners experiencing barriers to learning. *REID (Research and Evaluation in Education)*, 9(2), 130-140.
- *Oğlakçı, M. & Amaç, Z. (2024). Öğretmenlerin gözünden kapsayıcı eğitim: Öğretmen, sınıf ve materyaller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 625-647.
- Oh-Young, C., & Filler, J. (2015). A meta-analysis of the effects of placement on academic and social skill outcome measures of students with disabilities. *Research in developmental disabilities*, 47, 80-92.
- Orhan, S., & Genç, K. G. (2015). Engellilere yönelik ülkemizdeki özel eğitim hizmet uygulamaları ve örnek ülke karşılaştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (35/2).
- Petrovska, S., and Sivevska, D., and Runceva, J. (2016) *Inclusive Education-Advantages and Disadvantages*. In: 6 th International Conference LUMEN RSACV 2015, 16-19 April 2015, Iasi, Romania.
- *Piştav Akmeşe, P., Işıkdöğün Uğurlu, N. & Kayhan, N. (2023). Kapsayıcı eğitim uygulamaları yürütülen sınıflarda dil gelişimini desteklemede etkileşimli kitap okuma uygulamaları: okul öncesi öğretmeni görüşleri. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 1017-1039.
- Rabi, N. M., & Zulkefli, M. Y. (2018). Mainstream teachers' competency requirement for inclusive education program. *International journal of academic research in business and social sciences*, 8(11), 1779-1791.
- *Shpendi Şirin, T. ve Ahmetoğlu, E. (2024). Özel gereksinimli bireylerin okul öncesi eğitim kurumlarında temsil edilmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(1), 493-513.

- Szumski, G., & Karwowski, M. (2014). Psychosocial functioning and school achievement of children with mild intellectual disability in Polish special, integrative, and mainstream schools. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 11(2), 99-108.
- *Şengöz, E. (2022). *Okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitim özyeterliliklerinin sınıf yönetimi strateji tercihleri üzerindeki etkisinin incelenmesi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], KTO Karatay Üniversitesi.
- *Tekeli Yiğit, B., & Kartal, A. (2023). Okul öncesi ve müzik öğretmeni adaylarının bakış açısıyla kapsayıcılık değer başlıklarının incelenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(1), 250-292.
- T.C. Resmi Gazete (1983). Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu. Sayı: 18192
<https://www.kanunum.com/files/2916-1.pdf>
(Erişim tarihi: 14.08.2024)
- T.C. Resmi Gazete (2009). Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme. Sayı: 27288
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>
(Erişim tarihi: 14.08.2024)
- T.C. Resmi Gazete (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Sayı: 30471
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
(Erişim tarihi: 14.08.2024)
- *Tuzcuoğlu, N., & Aydın, D. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitim ile ilgili görüşleri, problemleri ve çözüm önerileri. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 27-40.
- UNESCO. (1994). The UNESCO Salamanca statement and framework for action on special needs education. Salamanca: United Nations.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>
(Erişim tarihi: 14.08.2024)
- United Nations (1975). Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol. <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
(Erişim tarihi: 14.08.2024)
- *Ünay, E., Erçiçek, B., & Günal, Y. (2021). Okul öncesi eğitim kurumları yöneticilerinin kapsayıcı eğitime yönelik görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*(59), 179-213.
- Varış, Y. A., & Hekim, M. M. (2017). Özel gereksinimli bireyler ve müzik eğitimi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 29-42.
- Vlasta, B., Patrícia, Z., & Štefan, P. (2021). Inclusive education in practice: teachers' opinions and needs. *Журнал Сибирского федерального университета. Гуманитарные науки*, 14(9), 1286-1298.
- Waldron, N. L., Cole, C. M., & Majd, M. (2001). *The Academic Progress of Students Across Inclusive and Traditional Settings: A Two Year Study*. Indiana Institute on Disability and Community, Indiana University. 42(2), 136-144.
- Yılmaz, E., & Karataş, K. (2023). Öğretmen Adaylarının Kapsayıcı Öğretmen Özelliklerine Yönelik Görüşleri ve Kültürel Çeşitlilik Algıları. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 11(2), 223-237.

Zelina, M. (2020). Interviews with teachers about inclusive education. *Acta Educationis Generalis*, 10(2), 95-111.

ULUSAL MEDİKAL KURTARMA EKİBİ (UMKE) PERSONELLERİNİN AFETLERE HAZIRLIK ALGILARININ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Mücahit ŞAHİN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- 0009-0006-3490-419X

Doç. Dr. Oya ERENOĞLU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- 0000-0003-1235-3009

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 10. Bölge UMKE bünyesinde çalışan personellerin afet hazırlık algılarını belirlemektir. Araştırmanın örneklemini Balıkesir, Çanakkale ve Manisa illerinde 2024 yılı içinde görev alan 300 UMKE personeli oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu” ve “Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Personelin Afetlere Hazırlık Algıları Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS (Statistic Package for Social Sciences) programı kullanılmış ve öncelikle verilerin normal dağılım göstermediğinin tespiti için çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Elde edilen çarpıklık katsayısının ,491 ve basıklık katsayısının -,333 şeklinde bulunduğu belirlenmiştir. Verilerin parametrik dağılım göstermesiyle alt problemlerin analizinde “bağımsız örneklem t-testi” ve “tek yönlü varyans analizi (ANOVA)” kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre afet hazırlık algılarının meslek grupları, personellerin herhangi bir afette görev alıp/almama durumu ve afetlerde alınan görev türü durumuna göre anlamlı olarak farklılık bulunması ile birlikte; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslekteki çalışma süresi, UMKE personeli olarak çalışma süresi ve afet türü anlamlı olarak fark bulunmadığı görülmüştür. Buna ek olarak, afetlere müdahalede UMKE personellerinin meslek grupları içerisinde sağlık destek personelinin diğer tüm meslek gruplarına kıyasla daha etkin olduğu, afete katılan personellerin tecrübeleri ile afet farkındalığının yüksek olduğu ve UMKE personellerinin afetlere daha fazla katılması, bir sonraki afete müdahalede etkinliği arttıracak sonuca elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afet, UMKE (Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi), Afet Hazırlık Algısı.

THE EXAMINATION OF NATIONAL MEDICAL RESCUE TEAM (UMKE) PERSONNEL'S PERCEPTIONS OF DISASTER PREPAREDNESS IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine disaster preparedness perceptions of personnel who work in the 10th Region UMKE. The sample of the study consists of 300 UMKE personnel working in Balıkesir, Çanakkale and Manisa provinces in 2024. “Personal Information Form” and “The Scale of Disaster Preparedness Perceptions of Personnel Working on Pre-Hospital Emergency Services” were used in the study as a data collection tool. SPSS (Statistic Package

for Social Sciences) program was used in the analysis of the data and coefficients of the skewness and the kurtosis were firstly examined to determine whether the data showed a normal distribution or not. It was determined that coefficient of the skewness is ,491 and coefficient of the kurtosis is -,333. “Independent Sample t-Test” and “One-Way Variance Analysis (ANOVA)” were used in the analysis of sub problems as a result that the data showed a parametric distribution. According to results of the study, it was determined that there are significant differences in occupational groups of disaster preparedness perceptions, the situation of whether the personnel have taken part in any disaster or not and the duty type taken in disasters; whereas there are no significant differences in terms of the personnel's age, gender, educational level, the length of working in the profession, the length of working as UMKE personnel and the type of disaster. In addition, it has been concluded that among occupational groups of UMKE personnel, health support personnel are more effective in disaster response compared to all other occupational groups, disaster awareness is high with the experience of personnel who participate. In disasters and more participation of UMKE personnel to disasters will increase the effectiveness in the next disaster response.

Key words: Disaster, UMKE (National Medical Rescue Team), Perception of Disaster Preparedness.

1. GİRİŞ

Ülkemizde ve dünyada büyük oranda can ve mal kaybına neden olan afetler yaşamın acı bir gerçeğidir. Yaşanan afetin can kaybına neden olmasıyla birlikte medikal kurtarmanın zamanında yapılamaması, yetersizliği gibi durumlar göz önüne alındığında her afet bizlere birer tecrübe katmaktadır. Afetlerden etkilenme sayılarına bakıldığında; yılda yaklaşık olarak 200 bin kişi yaşamını yitirmiş, 2 milyondan fazla kişi ise fiziksel ve ruhsal olarak etkilenmiştir. Aynı zamanda 2007 yılında yıllık ekonomi maliyetine bakıldığında maddi kayıp dünyada 20 milyar doların üstündedir (Ekşi, 2016; Eryılmaz, 2007).

Acil durumlarda insanların korunması, güvenliğinin alınması ve yaşamın devamlılığı sağlanması açısından dünyadaki tüm ülkeler için önemli bir çalışma alanı haline gelen afet yönetimi, afete maruz kalan afetzedelerin afet dönemlerinde barınmalarının sağlanması, beslenme ihtiyaçlarının karşılanması, sağlık ihtiyaçlarının giderilmesi, arama kurtarma ve medikal kurtarma alanlarında faaliyetlerin yürütülmesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Afetlerin meydana gelme şekli ve zamanları belli olmaması sebebiyle bu alanda görevlerini icra edecek olan personellerin her an hazır bulunuyor olması, afetzedelere en kısa sürede müdahale edilmesini sağlamaktadır (Dabak, 2023).

Can kayıplarını en düşük seviyede tutmak, yaşanan afetten sonra kişinin yaşamına en iyi şekilde devam etmesini sağlamak için yapılan bazı çalışmalar vardır (Adıyaman, 2022). Eş zamanlı olarak farklı müdahale alanlarını kapsayacak medikal yardım hizmeti vermek amacıyla kurulan UMKE, gönüllü personellerden oluşan bir organizasyon yapısıdır (Yüzer, 2017). Ülkemizde son yıllarda yaşadığımız, çok sayıda can kaybı ve tahribata yol açan 24 Ocak 2020 Elazığ Depremi, 30 Ekim 2020 İzmir Depremi ve son olarak 11 ilimizi etkileyen ve komşu ülkelerde de hissedilip can ve mal kaybına yol açan 6 Şubat 2023’de Kahramanmaraş merkezli depremlerde edinilen tecrübeler ışığında Sağlık Bakanlığı’nın afete müdahale kapasitesinin artırılması ve afetlerde sağlık hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulması amacıyla 17.05.2023

tarihli Bakanlık Makam Onayı ile 30 Bölge Koordinatörlüğü olacak şekilde “Afetlerde Sağlık Hizmetleri ve UMKE Bölge Koordinatörlüğü” olarak yeniden yapılandırılmıştır (UMKE, 2023a). Koordinatör il olarak belirlenen Balıkesir ili, Manisa ve Çanakkale illeri ile birlikte 10. Bölge UMKE olarak çalışmalarına devam etmektedir (UMKE, 2023b).

Bu çalışma, Afetlerde Sağlık Hizmetleri 10. Bölge UMKE bünyesinde görev alan UMKE personellerinin afetlere hazırlık algılarını inceleyerek, acil durum müdahale sistemlerinin etkinliği üzerindeki potansiyel etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, 10. Bölge Koordinatörlüğü'nde görev alan UMKE personellerinin afetlere hazırlık algılarını belirleyerek, sağlık hizmetlerindeki acil durum müdahale kapasitesini artırmayı hedeflemektedir. 10. Bölge UMKE illeri personellerine uygulanan çalışmada ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilip personelin afet hazırlık algılarının ne derecede olduğu, demografik değişkenler açısından ele alınmak amacıyla aşağıda belirtilen alt problemlere cevap aranmaktadır.

- 1- Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile yaş değişkeni arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 2- Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile cinsiyetleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 3- Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile eğitim durumları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 4- Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile UMKE deki görevleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 5- Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile hizmet süreleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 6- Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile UMKE de gönüllü çalışma süreleri değişkeni arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 7- Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile herhangi bir afette UMKE personeli olarak görev alıp/almama değişkeni arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 8- Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile görev alınan afet türü değişkeni arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 9- Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile UMKE personeli olarak afetlerde alınan pozisyon arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 10- Katılımcıların afetlere karşı bireysel olarak hazırlık düzeylerine ilişkin düşünceleri ne düzeydedir?

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Evren ve Örneklemi

Ülkemizde deprem başta olmak üzere; afet riski yüksek, Türkiye'nin batısında yer alan ve afet riski açısından birinci derece deprem bölgesinde bulunan Balıkesir, Çanakkale ve Manisa illeri araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Bu üç ilin birinci derece deprem bölgesinde olmasının yanı sıra Türkiye Afet Müdahale Planı'nda (TAMP) birinci grup destek iller kategorisinde yer almalarından dolayı araştırma yeri bu kriterler doğrultusunda belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemi, 10. Bölge UMKE olarak Balıkesir, Çanakkale ve Manisa İl Sağlık

Müdürlüğü'ne bağlı 300 UMKE personelidir. Bu araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, belirli bir ölçüt ya da kriteri karşılayan bireylerin örnekleme dahil edilmesi esasına dayanır (Patton, 2014). Bu araştırmada, belirlenen ölçüt, personelin 10. Bölge UMKE'ye bağlı olmasıdır. Bu vesileyle belirli özelliklere sahip bireylerden veri toplanarak, araştırma sorularını en iyi şekilde cevaplayacak bilgiye ulaşılmak istenmiştir. Ölçüt örnekleme, araştırmanın geçerliliğini artırırken, aynı zamanda elde edilen verilerin araştırma sorusu ile doğrudan ilişkili olmasını sağlamaktadır (Tarhan, 2015). Katılımcıların betimsel özelliklerine ilişkin bilgiler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1: UMKE Personellerinin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Kadın	103	34,3
Erkek	197	65,7
Yaş	f	%
18-24	31	10,3
25-34	194	64,7
35-44	57	19
45-54	18	6
55 ve üstü	0	0
Eğitim Durumu	f	%
Doktora	2	0,7
Yüksek Lisans	30	10
Lisans	178	59,3
Ön Lisans	83	27,7
Lise	7	2,3
Meslek	f	%
Doktor	7	2,3
Ebe/Hemşire	59	19,7
Sağlık Teknikeri	97	32,3
Sağlık Memuru/Teknisyeni	119	39,7
Sağlık Destek Personeli	18	6
Çalışma Süresi	f	%
1 Yıldan Az	6	2
1-5 Yıl	53	17,7
6-10 Yıl	86	28,7
11-15 Yıl	99	33
16-20 Yıl	38	12,7
20 Yıldan Fazla	18	6
UMKE Süresi	f	%
1 Yıldan Az	72	24
1-5 Yıl	99	33
6-10 Yıl	92	30,7

11-15 Yıl	32	10,7
16-20 Yıl	5	1,7
Afete Katılma Durumu	f	%
Evet	186	62
Hayır	114	38
Afet Türü	f	%
Deprem	163	66,3
Yangın	47	19,1
Sel	23	9,3
Maden Patlaması	13	5,3
Görev Aldığı Birim	f	%
SAKOM	13	7
Ekip Lideri	38	20,4
Ekip Üyesi	91	49
Sahra Hastanesi	21	11,3
Lojistik ve Teknik Birim	13	7
Tıbbi Uç Nokta (TUN)	10	5,3

Çizelge 1'deki bazı veriler incelendiğinde, katılımcıların %65,7'sinin erkek, %34,3'ünün kadından oluştuğu, %64,7'sinin 25-34 yaş aralığında, %59,3'ünün lisans mezunu, %39,7'sinin sağlık memuru/teknisyeni, %33'ünün 11-15 yıl arasında çalışan yine %33'ünün 1-5 yıl arasında UMKE personeli olarak çalışan, %62'sinin herhangi bir afette görev almış olduğu, %66,3'ünün deprem afetinde görev aldığı ve %49'unun ise ekip üyesi kategorilerinde yer aldıkları görülmektedir.

2.2. Veri Toplama

UMKE Personellerinin afetlere hazırlık algılarını ölçmeye yönelik Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Personelin Afetlere Hazırlık Algıları (HASPAHA) ölçeği uygulanmıştır. Tezcan ve Şahinöz (2021) tarafından geliştirilen HASPAHA ölçeği, hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde çalışan personelin afetlere hazırlık algılarını belirlemek amacıyla geliştirilmiş öz bildirim ölçeğidir. HASPAHA ölçeği 28 maddeden oluşmaktadır. Her madde 1 puan (1-Hiç Katılmıyorum), 2 puan (2- Katılmıyorum), 3 puan (3-Kararsızım), 4 puan (4-Katılıyorum) ve 5 puan (5-Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde puanlandırılmaktadır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek toplam puan 28-140 arasındadır. Ölçekten elde edilen puanlar arttıkça katılımcının afetlere hazırlık düzeyi artmaktadır. Ölçeğin Crombach Alpha değeri 0,925 olarak bildirilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin Crombach Alpha katsayısı 0,938 olarak bulunmuştur.

2.3. Veri Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS 21.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Verilerin parametrik dağıldığına ilişkin elde edilen çarpıklık ve basıklık katsayıları Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2: Verilerin çarpıklık ve basıklık katsayıları

	N	X	Ss	Çarpıklık		Basıklık	
				Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
Genel Ortalama	300	4,3970	,42157	-,491	,141	-,333	,281

Çizelge 2 incelendiğinde çarpıklık katsayısının -,491, basıklık katsayısının ise -,333 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu değerlerin -1 ile +1 arasında olması, verilerin parametrik dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Bu kapsamda araştırma verilerin parametrik dağılımı durumunda; “tek yönlü varyans analizi (ANOVA)” ve “ilişkisiz örneklem t-testi” kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın alt problemlerine ilişkin bulgular sırasıyla aşağıda verilmiştir.

“Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile yaş değişkeni arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklindeki birinci alt probleme ait elde edilen veriler Çizelge 3’te gösterilmektedir.

Çizelge 2: UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının yaş türüne göre ANOVA testi

	Toplam Karelerin Ortalaması	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arasında	,453	3	,151	,848	,469
Gruplar İçinde	52,686	296	,178		
Toplam	53,139	299			

Çizelge 3 incelendiğinde katılımcıların afet farkındalığı ile yaş değişkenleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmadığı sonucu elde edilmiştir (F: ,848; p>0.05).

“Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile cinsiyetleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusunu oluşturan ikinci alt problem ışığında UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının cinsiyet türüne göre anlamlı fark olup olmadığı Çizelge 4’te sunulmuştur.

Çizelge 3: UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının cinsiyet türüne göre t-testi

	Cinsiyet	N	X	Ss	t	df	p
Genel Ortalama	Kadın	103	4,41	,426	,658	298	,511
	Erkek	197	4,23	,419			

Çizelge 4 incelendiğinde katılımcıların afet farkındalığı ile cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmadığı sonucu elde edilmiştir (p>0,05).

Üçüncü alt problem olan; *“Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile eğitim durumları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?”* sorusunun verileri Çizelge 5’te gösterilmiştir.

Çizelge 4: UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının eğitim türüne göre ANOVA testi

Genel Ortalama	Toplam Karelerin Ortalaması	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arasında	,791	4	,198	1,115	,350
Gruplar İçinde	52,348	295	,177		
Toplam	53,139	299			

Çizelge 5’te katılımcıların afet farkındalığı ile eğitim durumları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmadığı sonucu elde edilmiştir (F: 1,115; p>0,05).

Dördüncü alt problem olarak belirtilen “Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile UMKE deki görevleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının görev türüne göre anlamlı fark olup olmadığı Çizelge 6’da sunulmuştur.

Çizelge 5: UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının görev türüne göre ANOVA testi

Genel Ortalama	Toplam Karelerin Ortalaması	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arasında	4,425	4	1,106	6,699	,000
Gruplar İçinde	48,714	295	,165		
Toplam	53,139	299			

Çizelge 6 incelendiğinde, katılımcıların afet farkındalığı ile görev türü arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunduğu ve bu farkında hangi gruplar arasında olduğu Çizelge 7’te açıklanmıştır (F: 6,699; p<0,05).

Çizelge 6: UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının görev türüne göre ANOVA testi

(I) Meslek	(J) Meslek	Ortalamaların Farkı (I-J)	Ss	p	95% Güvenirlik	
					En Düşük	En Yüksek
Doktor	Ebe/Hemşire	,20054	,16245	,218	-,1192	,5202
	Sağlık Teknikeri	,02746	,15904	,863	-,2855	,3404
	Sağlık	,09604	,15804	,544	-,2150	,4071
	Memuru/Teknisyeni					
	Sağlık Destek Personeli	,53118*	,18101	,004	,1749	,8874
Ebe/Hemşire	Doktor	-,20054	,16245	,218	-,5202	,1192
	Sağlık Teknikeri	-,17308*	,06709	,010	-,3051	-,0410
	Sağlık	-,10450	,06470	,107	-,2318	,0228
	Memuru/Teknisyeni					
	Sağlık Destek Personeli	,33064*	,10942	,003	,1153	,5460
Sağlık Teknikeri	Doktor	-,02746	,15904	,863	-,3404	,2855
	Ebe/Hemşire	,17308*	,06709	,010	,0410	,3051
	Sağlık	,06858	,05559	,218	-,0408	,1780
	Memuru/Teknisyeni					
	Sağlık Destek Personeli	,50372*	,10429	,000	,2985	,7090
Sağlık Memuru/Teknisyeni	Doktor	-,09604	,15804	,544	-,4071	,2150
	Ebe/Hemşire	,10450	,06470	,107	-,0228	,2318
	Sağlık Teknikeri	-,06858	,05559	,218	-,1780	,0408
	Sağlık Destek Personeli	,43514*	,10277	,000	,2329	,6374
	Doktor	-,53118*	,18101	,004	-,8874	-,1749
Sağlık Destek Personeli	Ebe/Hemşire	-,33064*	,10942	,003	-,5460	-,1153
	Sağlık Teknikeri	-,50372*	,10429	,000	-,7090	-,2985
	Sağlık	-,43514*	,10277	,000	-,6374	-,2329
	Memuru/Teknisyeni					

Çizelge 7'ye göre sağlık destek personelinin diğer tüm meslek grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa sahip olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle sağlık destek personelinin diğer meslek gruplarına kıyasla daha etkin olduğu söylenebilmektedir.

“Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile hizmet süreleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklindeki beşinci alt problem ışığında UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının görev sürelerine göre anlamlı fark olup olmadığı Çizelge 8’de gösterilmiştir.

Çizelge 7: UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının görev sürelerine göre ANOVA testi

Genel Ortalama	Toplam Karelerin Ortalaması	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arasında	,325	5	,065	,362	,875
Gruplar İçinde	52,814	294	,180		
Toplam	53,139	299			

Çizelge 8 incelendiğinde katılımcıların afet farkındalığı ile hizmet süreleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmadığı sonucu elde edilmiştir (F: ,362; p>0,05).

“Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile UMKE de gönüllü çalışma süreleri değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklindeki altıncı alt problem ışığında; Çizelge 9’da UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının UMKE personeli olarak çalışma sürelerine göre anlamlı fark olup olmadığına bakıldığında katılımcıların afet farkındalığı ile UMKE’de gönüllü çalışma süreleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmadığı sonucu elde edilmiştir (F:.,965; p>0,05).

Çizelge 8: UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının UMKE personeli olarak çalışma sürelerine göre ANOVA testi

Genel Ortalama	Toplam Karelerin Ortalaması	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arasında	,686	4	,172	,965	,427
Gruplar İçinde	52,452	295	,178		
Toplam	53,139	299			

Yedinci alt problem olarak belirtilen, “Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile herhangi bir afette UMKE Personeli olarak görev alıp/almama değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının herhangi bir afette görev alıp almama durumlarına göre anlamlı fark olup olmadığı Çizelge 10’da sunulmuştur.

Çizelge 19: Afete katılma durumunu belirten t-testi

	Afete Katılım Durumu	N	X	Ss	t	df	p
Genel Ortalama	Evet	186	4,45	,381	2,974	298	,003
	Hayır	114	4,31	,466			

Çizelge 10 incelendiğinde, katılımcıların afet farkındalığı ile herhangi bir afette UMKE personeli olarak görev alma değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunduğu ve bu farkında görev aldığını beyan eden katılımcıların lehine olduğu sonucu elde edilmiştir (p<0,05).

“Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile görev alınan afet türü değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklindeki sekizinci alt problem ışığında UMKE

personellerinin afet hazırlık algılarının afet türü değişkeni durumlarına göre anlamlı fark olup olmadığı Çizelge 11’de verilmiştir.

Çizelge 11: Görev alınan afet türü durumunu belirten ANOVA testi

		Toplam Karelerin Ortalaması	df	Ortalamaların Karesi	F	p
Deprem	Gruplar Arasında	12,870	46	,280	1,150	,249
	Gruplar İçinde	61,567	253	,243		
	Toplam	74,437	299			
Yangın	Gruplar Arasında	5,257	46	,114	,841	,756
	Gruplar İçinde	34,379	253	,136		
	Toplam	39,637	299			
Sel	Gruplar Arasında	3,862	46	,084	1,223	,169
	Gruplar İçinde	17,375	253	,069		
	Toplam	21,237	299			
Maden Kazası	Gruplar Arasında	1,361	46	,030	,676	,945
	Gruplar İçinde	11,075	253	,044		
	Toplam	12,437	299			

Çizelge 11’e göre katılımcıların afet farkındalığı ile görev alınan afet türü değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmadığı sonucu elde edilmiştir ($p>0,05$).

Dokuzuncu alt problem olan “Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ile UMKE personeli olarak afetlerde alınan pozisyon arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna UMKE personellerinin afet hazırlık algılarının afetlerde alınan pozisyon arasında anlamlı fark olup olmadığı Çizelge 12’de gösterilmektedir.

Çizelge 12: UMKE personeli olarak afetlerde alınan pozisyon türü ANOVA testi

Genel Ortalama	Toplam Karelerin Ortalaması	df	Karelerin Ortalaması	F	p
Gruplar Arasında	1,607	5	,321	2,280	,049
Gruplar İçinde	25,373	180	,141		
Toplam	26,980	185			

Çizelge 12 incelendiğinde, katılımcıların afet farkındalığı ile UMKE personeli olarak afetlerde alınan pozisyon arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunduğu ve farkında hangi gruplar arasında olduğu Çizelge 13’te açıklanmıştır ($F:2,280$; $p<0,05$).

Çizelge 13: UMKE personeli olarak afetlerde alınan görev türü ANOVA testi

(I) Görev Türü	(J) Görev Türü	Ortalamaların Farkı (I-J)	Ss	p	95% Güvenirlik	
					En Düşük	En Yüksek
Sağlık Afet Koordinasyon Merkezi (SAKOM)	Ekip Lideri	,02906	,12063	,810	-,2090	,2671
	Ekip Üyesi	,14129	,11132	,206	-,0784	,3609
	Sahra Hastanesi	,05887	,13250	,657	-,2026	,3203
	Lojistik	,36813*	,14726	,013	,0775	,6587
	Tıbbi Uç Nokta (TUN)	,25632	,15792	,106	-,0553	,5679
Ekip Lideri	(SAKOM)	-,02906	,12063	,810	-,2671	,2090
	Ekip Üyesi	,11222	,07252	,123	-,0309	,2553
	Sahra Hastanesi	,02981	,10209	,771	-,1716	,2312
	Lojistik	,33907*	,12063	,005	,1010	,5771

	Tıbbi Uç Nokta (TUN)	,22726	,13344	,090	-,0360	,4906
Ekip Üyesi	(SAKOM)	-,14129	,11132	,206	-,3609	,0784
	Ekip Lideri	-,11222	,07252	,123	-,2553	,0309
	Sahra Hastanesi	-,08242	,09089	,366	-,2618	,0969
	Lojistik	,22684*	,11132	,043	,0072	,4465
	Tıbbi Uç Nokta (TUN)	,11503	,12508	,359	-,1318	,3618
Sahra Hastanesi	(SAKOM)	-,05887	,13250	,657	-,3203	,2026
	Ekip Lideri	-,02981	,10209	,771	-,2312	,1716
	Ekip Üyesi	,08242	,09089	,366	-,0969	,2618
	Lojistik	,30926*	,13250	,021	,0478	,5707
	Tıbbi Uç Nokta (TUN)	,19745	,14425	,173	-,0872	,4821
Lojistik	(SAKOM)	-,36813*	,14726	,013	-,6587	-,0775
	Ekip Lideri	-,33907*	,12063	,005	-,5771	-,1010
	Ekip Üyesi	-,22684*	,11132	,043	-,4465	-,0072
	Sahra Hastanesi	-,30926*	,13250	,021	-,5707	-,0478
	Tıbbi Uç Nokta (TUN)	-,11181	,15792	,480	-,4234	,1998
Tıbbi Uç Nokta (TUN)	(SAKOM)	-,25632	,15792	,106	-,5679	,0553
	Ekip Lideri	-,22726	,13344	,090	-,4906	,0360
	Ekip Üyesi	-,11503	,12508	,359	-,3618	,1318
	Sahra Hastanesi	-,19745	,14425	,173	-,4821	,0872
	Lojistik	,11181	,15792	,480	-,1998	,4234

Çizelge 13'te, katılımcıların afet farkındalığı ile görev türü değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunduğu sonucu elde edilmiştir ($p < 0,05$). Çizelge 13'e göre lojistik ve teknik birimde görev alan personellerin diğer görev alan birimler arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Diğer bir ifadeyle lojistik ve teknik birimde görev alan personeller diğer görev alan birim personellerine kıyasla daha etkin olduğu ve istatistiksel açıdan da anlamlı büyüklükte olduğu tespit edilmiştir.

Onuncu alt problem olan "Katılımcıların afetlere hazırlık algıları ölçeğinde yer alan (istem, önem, öz-yeterlilik, müdahale becerileri ve yarar) faktörlere ilişkin düşünceleri ne yöndedir?" şeklindeki sorunun verileri Çizelge 14'te gösterilmektedir.

Çizelge 14: Afetlere Hazırlık algıları ölçeğinin Geneline ve faktörlere ilişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Ölçek Maddeleri	X	Ss
İstek	1) Afetlere hazırlıkla ilgili düzenlenen hizmet içi eğitimlere katılım.	4,50	,656
	2) Afet hazırlığı ve yönetimi konusunda yapılan bilimsel etkinliklere (seminer, kongre vb.) katılım.	4,27	,826
	3) Afetlere hazır olmak için tatbikatlara katılım.	4,49	,719
	Ortalama	4,42	,733
Önem	4) Afetlere hazırlık konusunda afet/acil durum planlarının önemli olduğunu düşünüyorum	4,76	,470
	5) Afet öncesinde yapılan zarar azaltma çalışmalarının önemli olduğunu düşünüyorum.	4,70	,581
	6) Afetler sırasında etkili olarak kullanılacak iletişim ağının önemli olduğunu düşünüyorum.	4,82	,399

	7) Afetlere müdahale sırasında diğer ekiplerle (AFAD, itfaiye vs.) koordineli olarak çalışırım.	4,54	,607
	8) Afet bölgesinde olay yerinin güvenli hale getirilmesinin önemli olduğunu düşünüyorum.	4,84	,382
	Ortalama	4,73	,488
Öz-Yeterlilik	9) Afetlere müdahale konusunda hazırlanan acil müdahale sistemini biliyorum.	4,35	,718
	10) Afetlere müdahale sırasındaki görev ve sorumluluklarımı biliyorum.	4,56	,560
	11) Afet anında yapılması gerekenleri öncelik sırasına göre biliyorum.	4,39	,678
	12) Afetlere müdahale sırasında kurum ve kuruluşlar arasındaki görev dağılımı ve sorumlulukları biliyorum.	4,35	,714
	13) KBRN tehditlerinin etki mekanizmalarıyla ilgili farklılıkları biliyorum.	4,02	,788
	14) KBRN tehditlerinde izolasyon prosedürlerini biliyorum.	3,95	,844
	15) KBRN tehditlerinde dekontaminasyon (arındırma) yöntemlerinin nasıl uygulanacağını biliyorum.	3,90	,882
	16) Afetlere müdahale konusunda hazırlıklı olduğumu düşünüyorum.	4,26	,763
Ortalama	4,22	,743	
Müdahale Becerileri	17) Afet bölgesinde (sahada) afetten etkilenen insanlara triyaj uygulayabilirim.	4,52	,614
	18) Afetler sırasında afetlere özgü gelişebilecek tıbbi sorunları (ezilme yaralanmaları, yanıklar vs.) tahmin edebilirim.	4,53	,608
	19) Afetlere müdahale sırasında tıbbi etkileri olan tehlikeleri (ezilme yaralanması, kanama vb.) tanımlayabilirim.	4,56	,600
	20) Enkaz altında kalmış afetzedede kısa dönemde gelişebilecek sorunları (kanama vb.) biliyorum.	4,53	,624
	21) Enkaz altında kalmış afetzedede uzun dönemde gelişebilecek sorunları (ezilme yaralanmaları vb.) biliyorum.	4,46	,670
	22) Afetlere müdahale ederken, travmatik yaralanmanın semptomlarını tanımlayabilirim.	4,47	,681
	23) Afet sırasında afetzedelere acil tıbbi bakımı verebilirim.	4,52	,666
	24) Afetzedelerin hastanelere transportunu etkin bir şekilde gerçekleştiririm.	4,58	,586
Ortalama	4,52	,631	
Yarar	25) Afetzedelerde görülebilecek Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) semptomlarını biliyorum.	4,08	,804
	26) Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) semptomları olan afetzedenin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini biliyorum.	4,04	,852
	27) Afet anında afetzedelerin gösterdiği tepkileri (fiziksel, duygusal vb.) yönetebilirim.	4,14	,737
	28) Afet sonrasında afetzedelere psikolojik destek sağlayabilirim.	3,89	,932
	Ortalama	4,04	,831
Genel Ortalama	4,39	,685	

Çizelge 14 incelendiğinde ölçek alt boyutlarına ilişkin veriler şu şekildedir:

İstek boyutuna ilişkin en yüksek ortalamaya sahip madde “Afetlere hazırlıklı ilgili düzenlenen hizmet içi eğitimlere katılım.” ($X= 4,50$; $SS= ,656$.), en düşük ortalamaya sahip madde “Afet

hazırlığı ve yönetimi konusunda yapılan bilimsel etkinliklere (seminer, kongre vb.) katılıyorum.” (X= 4,27; SS= ,826.) ifadeleridir.

Önem boyutuna ilişkin en yüksek ortalamaya sahip madde “Afet bölgesinde olay yerinin güvenli hale getirilmesinin önemli olduğunu düşünüyorum.” (X= 4,84; SS= ,382.), en düşük ortalamaya sahip madde “Afetlere müdahale sırasında diğer ekiplerle (AFAD, itfaiye vs.) koordineli olarak çalışırım.” (X=4,54; SS= ,607.) ifadeleridir.

Öz-Yeterlilik boyutuna ilişkin en yüksek ortalamaya sahip madde “Afetlere müdahale sırasındaki görev ve sorumluluklarımı biliyorum.” (X= 4,56; SS= ,560.), en düşük ortalamaya sahip madde “KBRN tehditlerinde dekontaminasyon (arındırma) yöntemlerinin nasıl uygulanacağını biliyorum.” (X=3,90; SS= ,882.) ifadeleridir.

Müdahale becerileri boyutuna ilişkin en yüksek ortalamaya sahip madde “Afetzedelerin hastanelere transportunu etkin bir şekilde gerçekleştiririm.” (X= 4,58; SS= ,586.), en düşük ortalamaya sahip madde “Enkaz altında kalmış afetzedede uzun dönemde gelişebilecek sorunları (ezilme yaralanmaları vb.) biliyorum.” (X=4,46; SS= ,670.) ifadeleridir.

Yarar boyutuna ilişkin en yüksek ortalamaya sahip madde “Afet anında afetzedelerin gösterdiği tepkileri (fiziksel, duygusal vb.) yönetebilirim.” (X=4,14; SS= ,737.), en düşük ortalamaya sahip madde “Afet sonrasında afetzedelere psikolojik destek sağlayabilirim.” (X=3,89; SS= ,932.) ifadeleridir.

Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, katılımcıların afet hazırlığına ilişkin hangi alanlarda güçlü olduklarını ve hangi alanlarda daha fazla gelişim sağlanması gerektiğini söylemek mümkündür. Özellikle "İstek" ve "Önem" boyutlarında yüksek ortalamalar, katılımcıların afet hazırlığına olan ilgisini ve bu konunun önemini kavradıklarını gösterirken, "Öz-Yeterlilik" ve "Yarar" boyutlarında bazı maddelerde düşük ortalamalar bulunması, bu alanlarda katılımcıların kendilerini yeterince donanımlı hissetmediklerini ya da destek sağlama konusundaki endişelerini ortaya koymaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada 10. Bölge Koordinatörlüğünde UMKE gönüllülerinden edinilen verilerin sonuçları özetlendiğinde;

Afet farkındalığı ile yaş arasında anlamlı bir fark bulunmaması, farklı yaş gruplarındaki UMKE personelinin benzer düzeyde afet bilincine sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, yaşın tek başına afet farkındalığı üzerinde belirleyici bir faktör olmadığını düşündürülebilir. Paton vd., (1998), Tierney vd., (2001) ve Dabak (2023) çalışmalarında, yaşın afet farkındalığı üzerinde bazı durumlarda etkili olabileceği belirtilmiştir. Ancak bu çalışmada yaşın tek başına belirleyici bir faktör olmadığı görülmektedir. Bu, afet farkındalığının daha çok eğitim ve deneyim gibi diğer faktörlere bağlı olabileceğini desteklemektedir.

Cinsiyetin afet farkındalığı üzerinde etkili olmaması, UMKE'deki kadın ve erkek personelin benzer bir bilinç düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, afet eğitim programlarının cinsiyet gözetmeksizin eşit derecede etkili olduğunu gösterir. Enarson ve Morrow (1998) ve Fordham (1999) çalışmalarında, genellikle kadınların afetlerde daha yüksek farkındalık seviyesine sahip olabileceğini belirtirken, Ünal vd., (2017) yapmış olduğu çalışmada erkek personellerin, kadın personellere kıyasla afet hazırlık algılarının daha yüksek olduğu verilerini ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada elde edilen veriler cinsiyetin farkındalık

üzerinde etkili olmadığı göstermektedir. UMKE personelinin eğitimlerinin cinsiyet gözetmeksizin benzer etki yarattığını ve farkındalığın cinsiyet yerine deneyim ve eğitime bağlı olduğunu gösterebilir.

Eğitim durumunun afet farkındalığı üzerinde anlamlı bir fark yaratmaması, farklı eğitim seviyelerindeki personelin benzer farkındalık düzeyine sahip olduğunu gösterir. Perry ve Lindell (2003) ve Köse (2022) çalışmalarında, eğitim durumunun genellikle afet farkındalığını artırdığını belirtmiştir. Ancak, bu çalışmada eğitim durumu ile farkındalık arasında bir ilişki bulunmaması, temel bilgiye sahip UMKE personelinin eğitim seviyesinden çok pratik deneyimlerin ve görev sürelerinin daha etkili olduğunu düşündürmektedir.

Sağlık destek personelinin afet hazırlık algısının daha yüksek olması, bu meslek grubunun afet durumlarında daha etkin rol oynadığını veya bu konularda daha fazla eğitim aldığını gösterebilir. Bu bulgu, görev türünün afet farkındalığı üzerinde belirleyici bir faktör olabileceğini düşündürmektedir. Waeckerle (1991) ve Dabak (2023) çalışmasında, farklı meslek gruplarının afetlere farklı tepkiler verdiğini ve bazı grupların (örneğin sağlık personeli) afet durumlarına daha hazırlıklı olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmadaki verilerde, bu araştırmayı destekler niteliktedir. Sağlık destek personelinin yüksek farkındalık düzeyi, onların eğitimlerinin ve deneyimlerinin afet hazırlığına katkısını gösterir.

Hizmet süresi ile afet farkındalığı arasında anlamlı bir fark olmaması, uzun yıllar çalışmanın otomatik olarak daha yüksek bir farkındalık seviyesine yol açmadığını gösterebilir. Bu, personelin sürekli eğitim ve güncellemeye ihtiyaç duyabileceğini işaret eder. Tierney vd., (2001) çalışmasında, deneyimin afet farkındalığını artırabileceğini öne sürmektedir. Ancak bu çalışma, uzun hizmet süresinin tek başına farkındalık üzerinde etkili olmadığını göstermiştir. UMKE gibi düzenli eğitim alan gruplarda farkındalığın sadece hizmet süresine bağlı olmadığını, daha çok düzenli eğitim ve pratik deneyimlerle desteklendiğini gösterebilir.

Gönüllü çalışma süresi ile afet farkındalığı arasında fark bulunmaması, gönüllü çalışmanın süreye bağlı olarak farkındalık üzerinde etkili olmadığını gösterebilir. Gönüllü çalışmanın etkisi, bireysel motivasyon ve deneyime bağlı olabilir. Alexander (2000), gönüllü çalışmaların bireylerin afet bilincini artırabileceğini öne sürmüştür. Ancak bu çalışmada, gönüllü çalışmanın süresinin farkındalık üzerinde belirleyici olmadığı görülmektedir. Bu durum, farkındalığın bireysel motivasyon, eğitim ve deneyimlerle daha fazla ilişkili olabileceğini düşündürülebilir.

Afetlerde görev almış personelin daha yüksek farkındalık düzeyine sahip olması, pratik deneyimin afet bilincini artırdığını göstermektedir. Afet deneyimi olan bireylerin, olası durumlara karşı daha hazırlıklı ve duyarlı olduğunu destekler. Tierney vd., (2001) ve Alexander (2000) çalışmalarında, afet deneyiminin farkındalık düzeyini artırabileceğini belirtmişlerdir. Bu çalışma ile elde edilen verilerde araştırmacıları desteklemekte ve pratik deneyimlerin afet farkındalığını artırmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Görev alınan afet türünün farkındalık üzerinde anlamlı bir fark yaratmaması, farklı afet türlerinin UMKE personeli için benzer bir bilinç düzeyi gerektirdiğini gösterebilir. Bu durum, UMKE personelinin geniş bir afet yelpazesinde yeterli bilgi ve farkındalığa sahip olduğunu gösterebilir. UMKE'nin çeşitli afet senaryolarına karşı yeterli eğitim aldığını ve bu eğitimlerin türden bağımsız olarak etkili olduğunu işaret edebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Çalışmada yer verilen demografik değişkenler olan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslekteki çalışma süresi, UMKE personeli olarak çalışma süresi ve afet türü gruplarının afet hazırlık algısı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. UMKE personelinin eğitilmiş bir grup olması nedeniyle demografik faktörlerin belirleyici olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi ile afet farkındalığı arasında anlamlı bir fark bulunmamış olması UMKE'deki spesifik eğitimlerin genel eğitim seviyesinden daha etkili olduğunu göstermektedir. Sağlık destek personelinin daha yüksek farkındalık algısına sahip olması ve afetlerde görev alma durumunun farkındalığı artırması, pratik deneyimin önemini vurgulamaktadır. Uzun hizmet süresi ve gönüllü çalışma süresi, farkındalık üzerinde anlamlı bir fark yaratmamıştır. Bu, sürekli eğitim ve pratik deneyimlerin daha kritik olduğunu işaret etmektedir. Farklı afet türlerinin farkındalık üzerinde anlamlı bir fark yaratmaması, UMKE'nin kapsamlı eğitim programlarının etkili olduğunu göstermektedir.

Yapılan bu araştırma sonuçlarından yola çıkılarak aşağıda belirtilen bazı hususlar önerilmektedir.

Hizmet süresi ve gönüllü çalışma süresi ile farkındalık arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması, personelin sürekli olarak eğitim ve bilgi güncellemelerine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, UMKE personeline yönelik düzenli hizmet içi eğitim programlarının artırılması, farkındalık seviyesinin sürekli olarak yüksek tutulmasına yardımcı olabilir.

Sağlık destek personelinin afet hazırlık algısının daha yüksek olduğu göz önünde bulundurulduğunda, farklı meslek gruplarının özel ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş eğitim programlarının geliştirilmesi önerilebilir. Bu, tüm personelin afet durumlarında eşit derecede hazır olmasını sağlayabilir.

Afetlerde görev almış personelin daha yüksek farkındalık düzeyine sahip olması, deneyimin önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, deneyimli personelin deneyimlerini paylaşabileceği programlar ve atölye çalışmaları düzenlenmesi, daha az deneyimli personelin farkındalık düzeyini artırabilir.

Görev alınan afet türlerinin farkındalık üzerinde belirleyici olmadığı bulgusundan yola çıkarak, çeşitli afet türlerini kapsayan simülasyonlar ve tatbikatlar düzenlemek, personelin farklı afet senaryolarında daha hazırlıklı olmasını sağlayabilir.

UMKE personelinin afetlere hazırlık algıları ülke genelinde daha kapsamlı şekilde araştırılmalıdır. Bu çalışmada 10. Bölge Koordinatörlüğü özelinde elde edilen bulguların diğer bölgelerle karşılaştırılması, ulusal düzeyde daha homojen ve etkili bir eğitim stratejisi geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Katkı Belirtme: Bu çalışma; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doğal Afetlerin Risk Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tez çalışmasının bir bölümünü içermektedir.

KAYNAKÇA

Adıyaman, N., *Afet ve Olağan Dışı Durumlarda Acil Sağlık Hizmetleri (112 ve UMKE) Sunumuna Engel Olabilecek Zorlu Koşullara Uyum Sağlama*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doğal Afetlerin Risk Yönetimi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2022.

- Alexander, D., *Confronting Catastrophe: New Perspectives on Natural Disasters*. Oxford University Press, 2000.
- Coşkun, R., Altunışık, R., ve Yıldırım, E., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı* (9. Baskı), Sakarya Yayıncılık/Sakarya 2017.
- Dabak, M. T., *Afet Müdahale Sürecinde Sunulan Medikal Kurtarma Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Konya UMKE Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2023.
- Ekşi, A. (2016). Afetlerden Sonra Ortaya Çıkabilecek Çevresel Risklerin Yönetimi. *Hastane Öncesi Dergisi*, 1(2), 15–25.
- Enarson, E., Morrow, B. H., *The Gendered Terrain of Disaster: Through Women's Eyes*. Praeger Publishers, 1998.
- Eryılmaz, M., *Afet Tıbbı*, Ünsal Yayınevi/Ankara, 2007.
- Fordham, M., "The Intersection of Gender and Social Class in Disaster: Balancing Resilience and Vulnerability." *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 17(1), 15-36, 1999.
- Huck, S. W., *Reading Statistics and Research (6th Pres)*. Boston: Pearson, 2012.
- Kafalı, C., ve Akçöltekin, A., Fen Bilimleri Öğretmenlerinin 21. Yüzyıl Becerileri ile Bilimsel Araştırma Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *TroyAcademy*, 9(1), 51–77, 2023.
- Köse, M., *Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi Personelinin Afetlere Bireysel Hazırlık Düzeyleri ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerinin İncelenmesi: Kütahya İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Afet Eğitimi ve Yönetimi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2022.
- Patton, M. Q., *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, çev.). Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Paton, D., Johnston, D., Houghton, B., "Organisational Response to a Volcanic Eruption." *Disasters*, 22(2), 105-117, 1998.
- Perry, R. W., Lindell, M. K., "Preparedness for Emergency Response: Guidelines for the Emergency Planning Process." *Disasters*, 27(4), 336-350, 2003.
- Tarhan, Ö., *Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Politik Okuryazarlığa İlişkin Görüşleri*. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 649-669, 2015
- Tercan, B., ve Şahinöz, S., Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Personelin Afetlere Hazırlık Algılarını Belirlemeye Yönelik Ölçek Geliştirme: Metodolojik Bir Çalışma. *Hastane Öncesi Dergisi*, 6(3), 367-379, 2021.
- Tierney, K. J., Lindell, M. K., Perry, R. W., *Facing the Unexpected: Disaster Preparedness and Response in the United States*. Joseph Henry Press, 2001.
- UMKE (2023a) <http://www.umke.org/umke-tarihcesi-s14.html> (Erişim tarihi: 25.12.2023)
- UMKE (2023b) <https://ashgmafetacildb.saglik.gov.tr/TR-96263/afetlerde-saglik-hizmetleri-ve-umke-bolge-koordinatorlugu.html> (Erişim tarihi: 27.12.2023)
- Ünal Y, Işık E, Şahin S, Tekeli YS, *Sağlık Afet Çalışanlarının Depremlere İlişkin Bireysel Hazırlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi (UMKE) Derneği Örneği*. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 31(2): 71-80, 2017.
- Waeckerle, J. F., "Disaster Planning and Response." *New England Journal of Medicine*,

324(12), 815-821, 1991.

Yüzer, H. A., *Doğal Afetlerde Gönüllü Sağlık Yardım Örgütleri ve Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri (UMKE) Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnterdisipliner Sağlık Kurumları Yöneticiliği Anabilim Dalı, Edirne, 2017.

SAFRANBOLU'DA KAYBOLAN KÜLTÜREL MİRAS ESERLERİ: 69. ALAY BİNALARİ

¹ Dr. Öğr. Üyesi Durmuş GÜR,
Karabük Üniversitesi, Safranbolu ŞYD.MYO., El Sanatları Bölümü, Bölüm Başkanı,
ORCID ID: 0000-0002-9945-8825

² Dr. Öğr. Üyesi İsa UĞUR,
Karabük Üniversitesi, Safranbolu ŞYD.MYO., Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü, Bölüm Başkanı, ORCID ID: 0000-0002-4592-8641

Öz

Çalışmanın amacı, Karabük'ün Safranbolu ilçesindeki 69. Alay Binaları'nın kaybolan kültürel miras kapsamında tarihsel sürecinin ortaya çıkarılmasıdır. Dönem kaynakları ve bilimsel çalışmalarda, Safranbolu Askeri Pavyonlar, 69. Alay Binaları ve Askeri Yapılar gibi çeşitli isimlerle anılan yerin, 1931-1938 yılları arasında 4. Kolordu Komutanlığı, 8. Tümen, 8. Tugay'a bağlı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmalar neticesinde 69. Alay Binaları içerisinde toplamda 56 yapının bulunduğu, bunlar arasında ise merkezi alay binası, cephane, hastane, hamam, yemekhane, koğuş ve ahır gibi çeşitli yapıların yer aldığı belirlenmiştir. 69. Alay Binaları, sadece askeri tarihin bir parçası olmakla kalmaz, aynı zamanda Safranbolu'nun sosyal ve kültürel dokusunun da bir parçasıdır. Bu konu kapsamında arşiv araştırmaları, literatür incelemeleri ve saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Daha önce herhangi bir çalışmada kapsamlı bilginin sunulmadığı 69. Alay Binaları'nın, ilk defa bu çalışma kapsamında tarihsel süreci incelenmiş, arşiv fotoğrafları sunulmuş, yapılar hakkında bilgiler verilerek günümüzdeki durumları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Askeri Yapılar, Somut Kültürel Miras, Safranbolu, Turizm, 69. Alay Binaları.

Cultural Heritage Artifacts Lost in Safranbolu: 69th Regiment Buildings

Abstract

The present study aimed to uncover the historical process of the 69th Regiment Buildings in the Safranbolu District of the city of Karabük within the scope of the lost cultural heritage. It has been determined that the place, which is known by various names such as Safranbolu Military Pavilions, 69th Regiment Buildings, and Military Structures in the sources and scientific studies, was affiliated with the 4th Corps Command, 8th Division, 8th Brigade between the years 1931 and 1938. As a result of the study, it was found that there were 56 structures in total within the 69th Regiment Buildings, and there were various structures such as the central regiment building, ammunition building, hospital, bathhouse, dining hall, wards and stables. The 69th Regiment Buildings are not only a part of military history, but also a part of Safranbolu's social and cultural fabric. Within the scope of this study, archive research, literature reviews and field studies were performed. For the first time, the historical process of the 69th Regiment Buildings, for which comprehensive information was not presented in any previous study, has been examined in the scope of this study, along with archive photographs, information about the buildings and their current situation.

Keywords: Military Buildings, Tangible Cultural Heritage, Safranbolu, Tourism, 69th Regiment Buildings.

GİRİŞ

Safranbolu, Kuzeybatı Karadeniz'de Karabük'ün bir ilçesidir. Roma Dönemi ile birlikte khora niteliğinde birçok yerleşime ev sahipliği yapan Safranbolu'da tespit edilen arkeolojik kalıntılar ve mimari plastik eserler, yerleşimin M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren önemli bir yer olduğunu göstermektedir. Ayrıca seyyahların anlattıkları ve gravürlerden de anlaşılacağı gibi Safranbolu Kalesi antik çağlarda

yerel aristokrasinin yerleşim alanı olarak kullanılırken kente hakim tepelerde ise mezarların ya da mezarlıkların bulunduğu bilinmektedir (Yıldırım, 2022: 74-75).

Bizans Dönemi'nde Paphlagonia topraklarında yer alan Safranbolu (Cramer, 1832; Laflı ve Zâh, 2009: 682), 8. yüzyıla kadar ticaret yolları üzerinde önemli bir yerleşim alanıdır. Siyasi karışıklıkları önlemek nedeniyle Konstantinos V (741-775) döneminde Paphlagonia'da siyasi düzenlemeler yapılarak bölgede 8. yüzyılda Bukellarion ve Opsikion temaları oluşturulmuştur (Belke ve Restle, 1984: 62). 11. yüzyıla kadar Bizans hakimiyetinde kalan Safranbolu ve çevresinde yerleşimler, 11.-12. yüzyıldan itibaren Türklerin hakimiyetine geçmiştir (Talbot, 1991: 345-347; Anderson, 2009: 265-270).

13. yüzyılda Candaroğulları hakimiyetine giren Safranbolu, 14. yüzyılda Orhan Gazi'nin (1326-1362) hakimiyeti altına girmiştir (Gökoğlu, 1952; Aktüre ve Şenyapılı, 1976: 61-70; Taş, 1996: 199-203). Osmanlı Dönemi ile birlikte tarım ve hayvancılığın ön planda olduğu Safranbolu (Belke, 1996: 187, 268), 17.-18. yüzyıllarda ekonomik açıdan gelişme göstermiş, 17. yüzyıldan itibaren ise kervan yolları üzerinde kamu yapıları ve ticaret yapılarıyla ön plandadır (Aktüre ve Şenyapılı, 1976: 61-75).

Safranbolu, günümüzde tarihsel ve kültürel miras açısından büyük öneme sahip bir ilçe, kültür turizmi açısından önemli bir cazibe merkezi olarak kabul edilmektedir. Zira, ilçe zengin tarihsel ve kültürel mirasıyla uluslararası akademik çalışmalar için önemli bir araştırma alanıdır. Bu bölge, Osmanlı dönemine uzanan zengin tarihî dokusu ve korunmuş mimari yapılarıyla somut kültürel miras değerlerine sahiptir. Safranbolu, özellikle geleneksel Osmanlı şehir dokusunu ve mimarisini yansıtan somut tarihi yapılarıyla günümüzde de en iyi temsilcilerinden biri olmaya devam etmektedir (Eraslan ve Mutlu, 2024:750-751). UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alması nedeniyle de somut kültürel mirasın önemli bir parçasıdır. Bu ilçe, özgün şehir planlaması, çok katlı ahşap evleri, taş sokakları, hanları, hamamları ve tarihi çarşıları ile dikkat çekmekte ve kültürel turizm açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır.

Safranbolu, 13. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Doğu-Batı ana ticaret yolu üzerinde önemli bir kervan istasyonu konumundaydı. Eski Cami, Eski Hamam ve Süleyman Paşa Medresesi gibi önemli yapılar 1322 yılında inşa edilmiştir. Safranbolu'nun mimarisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyıldaki zirvesi sırasında büyük ölçüde kentsel gelişimi etkilemiştir. Safranbolu, Dünya Miras Listesi'nde yer alan zengin kültürel mirasıyla öne çıkan bir bölgedir. İlçenin somut kültürel mirası, konak tipi evler, camiler, çeşmeler ve hamamlar gibi çeşitli yapıları içermektedir. Özellikle Cinci Hanı ve Hamamı, Osmanlı dönemi ticaretinin ve sosyal hayatının önemli birer simgesi olarak kabul edilmektedir. Yemenciler Arastası ve Demirciler Çarşısı gibi yerler, geleneksel el sanatlarının ve meslek gruplarının etkinlik gösterdiği ticaret merkezleri olarak önem taşımaktadır. Safranbolu'daki Saat Kulesi ve Güneş Saati gibi yapılar, dönemin bilimsel ve teknolojik birikimini yansıtan önemli eserlerdir. Eski Hükümet Konağı ve Eski Cezaevi ise Safranbolu'nun idari ve sosyal tarihini aydınlatan yapılar arasında yer almaktadır. Tabakhane, geçmişte deri işlemenin önemini gösterirken, Hıdırlık Tepesi ise şehrin panoramik manzarasını sunan ve çeşitli sosyal ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapan bir alan olarak öne çıkmaktadır. Safranbolu, somut kültürel kaynakları arasında ön planda olan tarihi evleriyle dikkat çekmektedir. Safranbolu evleri, 18. ve 19. yüzyıl toplumunun yaşam biçimini, kültürünü ve geçmişini yansıtan en önemli örnekler arasında yer almaktadır. Bu unsurlar, Safranbolu'nun somut kültürel mirasının çeşitliliği ve zenginliği hakkında önemli bilgiler sunmakta ve koruma ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir avantaja sahiptir (Özdemir, 2013; UNESCO,1994).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE KAPSAMINDA 69. ALAY BİNALARI

Adı

Günümüzde Askeri Alay olarak adlandırılmaktadır. Tarihte ise Safranbolu Askeri Pavyonlar, 69. Alay Binaları ve Askeri Yapılar gibi çeşitli isimlerle anılmıştır (Anonim, 1924: 17; Kuş, 2009: 58).

Konumu

69. Alay olarak ifade edilen askeri binalar günümüzde Safranbolu Emek Mahallesi'nin kuzeyinde yer almaktadır. Emek Mahallesi 1960'larda kurulmadan önce mahallenin kuzeyinde 69. Alay binaları bulunmaktadır.

69. Alay'ın bulunduğu alanda tarihte 19 Mayıs ve 30 Ağustos gibi önemli bayramların kutlandığı bilinmektedir. Tarihi fotoğraflarda 1930'lardan itibaren sıkça rastlamak mümkündür. 69. Alay, Yıldız ve Akbayır semtlerinin güneyinde, Bulak Deresi ve Bulak Köyü'nün doğusunda, Hastarla'nın batısı ve Emek Mahallesi'nin (önceden 44 Evler ve sonradan 215 Evler olarak adlandırılmış) kuzeyinde düz bir arazi üzerinde yer almaktadır (Kuş, 2009: 58).

Tarihçe

69. Alay Binalarının ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Alay Binaları'nın tarihlendirilmesi hususunda arşiv kaynakları, literatür araştırmaları ve saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir. T.C. Millî Savunma Bakanlığı'na müracatta bulunulmuş fakat kesin bir inşa tarihi tespit edilememiştir. Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Ateşe Başkanlığı'nda yapılan araştırmalar neticesinde 69 Alay'ın 1931-1938 yılları arasında 4. Kolordu Komutanlığı, 8. Tümen, 8. Tugay'a bağlı olduğu tespit edilmiştir (Kuş, 2009: 58). Bu bilgi doğrultusunda Alay'ın 1931 öncesinde inşa edildiği düşünülmektedir. Ayrıca arşiv fotoğraflarında bazı koşulların kerpiç, bazı yapıların ahşap ya da taş malzemeden inşa edildiği görülmüştür. Bundan dolayı da kerpiç yapıların daha erken tarihli olduğu düşünülmektedir.

1882 tarihli belgelere göre Safranbolu'da bir tane askeri koğuş ve bir tane de cephanelik bulunduğu belirlenmiştir (Karcı, 2012: 131-134; Özçağlar, 2022: 185). Bu tarihten önce Safranbolu'da askerlik şubesinin bulunduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 12 Nisan 1843 tarihli belgede Viranşehir'e bağlı kazalar arasında bulunan Safranbolu'daki görevli askerlerin maaşlarını gösteren bir belge, bu görüşü desteklemektedir (Karacakaya, v.d., 2013: 315-328).

Alay içinde yer alan iki tane yapının kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Bunlar literatür araştırmaları ve arşiv fotoğraflarından tespit edilmiş olan Alay Yunmalık Evi (1932) ve Alay Sağlık Evi (1934)'dir. Diğer yapıların kesin inşa tarihleri bilinmemektedir. Bundan dolayı 69. Alay Binaları'nın 18. yüzyıl sonu/19. Yüzyıl başına tarihlendirilmesi doğru olacaktır.

Resim 1. Safranbolu 69. Alay Binaları (Anonim, 1924: 17)

Alay Binalarına ait en eski fotoğraf Safranbolu Sanayi ve Ticaret Odası tarafından 1924 yılında hazırlanmış olan kitapçıkta bulunmaktadır. Bu fotoğraf 69. Alay Binaları'nın ne kadar geniş bir alanda çok sayıda yapıdan oluştuğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Çalışmada 69. Alay Binaları'nın sadece Askeri Pavyonlar olarak geçtiğini ve kargir olduğunu ifade etmek mümkündür (Anonim, 1924: 17)

Askeri Yapılar

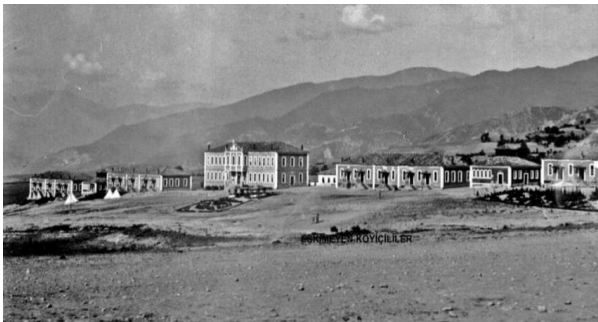
Alay içerisinde birçok bina bulunmaktadır. Çeşitli bilim insanları bu binaların toplam sayısının 56 olduğunu ifade etmiştir. Tarihi fotoğraflar ve arşiv kapsamındaki bazı resimlerde en fazla 20 civarında bina tespit edilebilmiştir. Bu binalar arasında kerpiçten, ahşaptan ve taştan yapılmış bazı binaları 1930'lara ait Mehmet Gökçü'nün fotoğraf arşivinde görmek mümkündür.

Çok büyük bir alan ve kapsamlı bir sisteme sahip olduğu bilinen 69. Alay içerisinde; 12 askeri pavyon (kargir), 1934 tarihli bir revir (kargir), bir depo (kargir), dört depo (ahşap), iki hela (kargir), 1932 tarihli bir Alay Hamamı (kargir), bir cephanelik (kargir), bir atölye (ahşap), bir kantin (ahşap, dört mutfak (ahşap), bir fırın (ahşap), yedi ahır (ahşap), yedi ahır (kerpiç), dört askeri koğuş (ahşap), sekiz pavyon (ahşap) ve bir tane tabldot-yemekhane (ahşap) bulunduğu ifade edilmektedir (Kuş, 2009: 58). Tüm bunların dışında askeri nöbet kulübelerinin de bulunduğu bilinen 69. Alay'da birim bazındaki bina sayısının nöbet kulübeleri hariç 56 olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu yapıların her birini ayrı olarak düşünmek kısmen hataya sebep olabilir.

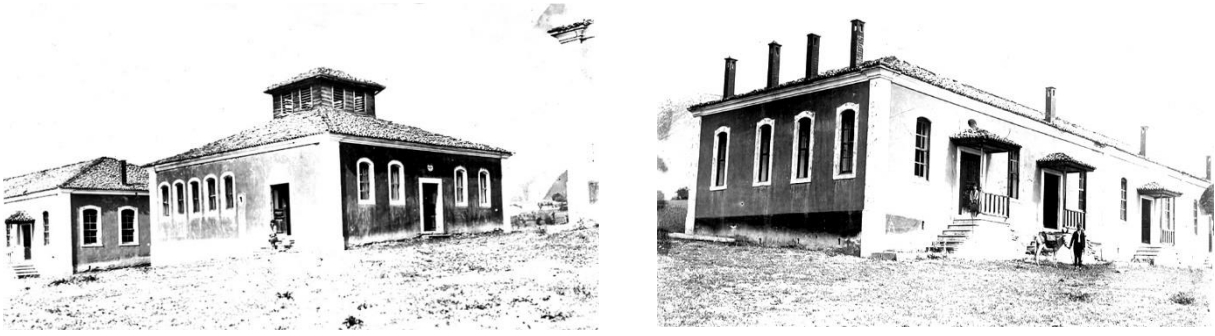
Resim 2. Safranbolu Büyük Göztepe Tümülüsü'nden 69. Alay Binaları'na Bakış
(Mehmet Gökçü ve Hakkı Asmaz Arşivi, 1930'lar)

1924 sonrasında 69. Alay içinde birçok yapı inşa edilmiştir. Bunlar askerler tarafından kullanılan talim terbiye alanları, 1932 tarihli Alay Yunmalık Evi/Emek Hamamı ve 1934 tarihli Alay Sağlık binasıdır. Bu yapılardan sağlık binası önünde merdivenli bir balkon bulunmakta, hamam ise sadece askerler tarafından yıkanılmak üzere inşa edilmiş, dikdörtgen planlı, soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinden oluşan Türk hamam mimarisindedir.

Resim 3. Safranbolu 69. Alay Binaları (Erdem Ayen ve Mehmet Gökçü Arşivi, 1930'lar)

Safranbolu 69. Alay Binası'nda gerçekleştirdiğimiz incelemelerde yetkililerin paylaşımları ve tarihi fotoğraf arşivine sahip bilgilerden alayda yedi tane bina ve bir tane hamamın bulunduğu belirlenmiştir. Buradaki tarihi yapılar; askeri yetkililer, askeri koğuşlar, gazino/yemekhane ve cephanelik gibi yapılardan oluşmaktadır.

Resim 4. Safranbolu 69. Alay Binaları, Koğuşlar ve Ek Hizmet Yapıları
(İbrahim Canbulat ve Mehmet Gökçü Arşivi, 1930'lar)

Resim 5. Safranbolu 69. Alay Binaları ve Askerlerin Tüfek Doldur-Boşalt Tesisleri
(Mehmet Gökçü Arşivi, 1930'lar)

Resim 6. Safranbolu 69. Alay Binaları Önünde Askeri Yetkililer
(İbrahim Canbulat ve Mehmet Gökçü Arşivi, 1930'lar)

Alay'ın binaları arasında tamamen kargir malzemeden yapılmış, dikdörtgen formu ve basık yuvarlak kemerli pencerelere sahip, girişinde 10 basamaklı yarım daire şeklinde düzenlenmiş bir merdiven bulunan yapı ise askeri yetkililere sahiptir. Merdivenin iki yanında çiçeklerden oluşan özel bölümler yer almaktadır. Cepheleri tamamen sıvalı ve boyalıdır.

Resim 7. Safranbolu 69. Alay Binaları, Merkezi Bina Önünde Belediye Başkanı Osman Akın ve Askeri Yetkililer (Mehmet Gökçü Arşivi, 1930'lar)

Alayın içinde bazı binalar harabe haldedir. Bunların askeri koğuşlar olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Askeri yetkililerin kaldığı bina 69. Alay binalarının merkezinde yer aldığı 1930'lara ait fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Gadartaloğlu Osman Akın'a ait bir fotoğraf arşivinde ise 69. Alay Merkez Binası'nın önünde çekilmiş 1931 tarihli bir fotoğrafta Mareşal Fevzi Çakmak, Ali Sait Akbaytugan Paşa, Naci Tınaz Paşa ve 69. Alay Komutanı Mehmet Nuri Eralp yer almaktadır. Binanın oval merdivenlerinde çekilmiş fotoğrafta daha birçok askeri yetkili görülmektedir (Kuş, 2009: 59).

Resim 8. Safranbolu 69. Alay Binaları, Merkez Alay Binası'nın Önü, Mareşal Fevzi Çakmak, Ali Sait Akbaytugan Paşa, Naci Tınaz Paşa ve 69. Alay Komutanı Mehmet Nuri Eralp (Soldaki)ve Koğuş Önündeki Askerler (Sağdaki)(Mehmet Gökçü Arşivi, 1930'lar)

Resim 9. Safranbolu 69. Alay Binaları, 29 Ekim 1932 Kutlamaları (Mehmet Gökçü Arşivi, 1932)

69. Alay'ın güneyinde araziler 1960'lara kadar boş araziler halindedir. Bu alanlar askeri yetkililer tarafından talim terbiye sürecinde kullanılmış, buralardaki arazilerde askerlere eğitim verilmiştir.

Resim 10. Safranbolu 69. Alay Arazisi, Askerlerin Talim Terbiyesi ve Eğitimi
(Mehmet Gökçü Arşivi, 1930'lar)

1930'lardan itibaren 69. Alay'ın güneyindeki tarla ve askerler tarafından talim terbiye alanı olarak kullanılan yerleşim alanında tek katlı evler inşa edilmiş, zamanla da bu alan Emek Mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır. Emek Mahallesi kurulmadan önce 1964-1965 yıllarında Emek Mahallesi'nin bulunduğu arazide Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın işçileri tarafından kullanılmak üzere tek katlı, dikdörtgen planlı ve kırma çatılı müstakil binalar inşa edilmiştir. Bu binalar günümüzde Emek Mahallesi ile 69. Alay arasındaki yolun güneydoğusundadır. Bu evlerin bulunduğu yer ilk olarak 44 Evler sonrasında ise 215 Evler olarak adlandırılmıştır. Tek katlı ve yan yana inşa edilen evlerin bulunduğu alan sonradan gelişerek çok katlı yapılar inşa edilmiş ve günümüzde olduğu gibi Emek Mahallesi olarak adlandırılmaya başlanmıştır¹.

Resim 11. Safranbolu 69. Alay Binaları'nın Güneyinde Emek Mahallesi'ne İnşa Edilen Demirçelik Fabrikası'nın İşçilerine Ait 44 Evler (Tevfik Kuzu ve Mehmet Gökçü Arşivi, 1969)

Resim 12. Safranbolu 69. Alay Binaları ve Emek Mahallesi'ne İnşa Edilen Demir Çelik Fabrikasının İşçilerine Ait 215 Evler (Tevfik Kuzu ve Mehmet Gökçü Arşivi, 1964-1965'ler)

¹ Tevfik Kuzu ile yapılan sözlü görüşme, 02.04.2024 tarihinde ve 11:15-11.27 saatleri arasında.

1905 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre Safranbolu Taburu'nun Hassa Ordusu'na mensup olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde taburun başında binbaşı bulunmaktadır. Ziya Efendi'nin mektubuna göre bu binbaşının sabah akşam uyuyan biri olmasına rağmen bu dönemde silah ve cephanenin yeterli derecede olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca halkın destekleriyle güçlendirilmiş diğer teçhizatın ise yeterli olmadığı ifade edilmiştir. 1908 yılında ise alay karargahının kaldırıldığı belirtilmiştir (Yazıcıoğlu, 1998: 119).

Osmanlı Dönemi'nde Safranbolu'da asayiş, Jandarma İdaresi tarafından sağlanmıştır. 1908 yılına ait Ziya Efendi'nin mektubunda Safranbolu'da zabıta memurluğu yapan ağanın, Osmanlı Sarayı'nda Marangozhane Binbaşısı'nın kardeşi olduğu belirlenmiştir. Bu kişinin kaba ve cahil olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde zabıta memurunun emrine verilen yaya (piyade) ve atlı (süvari) sayısının sınırlı olduğu da belirlenmiştir (Yazıcıoğlu, 1998: 117-118).

1908 yılında 10 süvariden ikisi posta sürücüsüne eşlik eder, üçü Aktaş, Ulus ve Eflani'den oluşan Üçbucak Müdürü'nün emrine tahsis edilmiş, ikisi mahkemeye çağırın (celp) ve zorla getiren (ihzar) yetkili, üç süvari asayiş işlerinden sorumludur. Bu dönemde 12 kadar piyade bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Viranşehir bekçisi, biri Yazıköy Bekçisi, biri Hristiyan mahallesi karakollarında bekçi, biri hapishanede gardiyan yardımcısı, biri kaymakam nöbetçisi, biri hükümet dairesinin bekçisi, geriye kalan diğer beş piyade ise asayiş işlerinde görev yapmaktadır (Yazıcıoğlu, 1998: 117-118).

20. yüzyıla kadar Safranbolu'da tarihi askeri binalarının yer aldığı bilinmektedir. Bu yapılar günümüze ulaşmamıştır. 1924 yılına ait kayıtlar ve fotoğraflarda Safranbolu'da Askeri Pavyonlar olarak adlandırılmış tarihi Askeri yapıların varlığı bilinmektedir. Bu yapılar yıkıldığı için günümüze ulaşmamıştır.

Safranbolu'da günümüzde Safranbolu Kalesi olarak adlandırılan yüksek tepe üzerinde Safranbolu Jandarma Komando Eğitim Alay Komutanlığı adında askeri alay bulunmaktadır.

Safranbolu 69. Alay Sağlık Evi

69. Alay'da bazı yapılar 1930'lardan sonra inşa edilmiştir. Çeşitli dönemlere ait fotoğraflarda alaydaki bazı binaların onarım gördüğü, 1934 yılında ise Alay Sağlık Evi olarak adlandırılan bir yapının inşa edildiği belirlenmiştir. Sağlık Evi Binası'nın girişinde 12 basamaklı betondan bir merdiven dikdörtgen bir balkona ulaşmaktadır. Merdiven ve balkon çevresinde betondan korkuluk payeleri yer almaktadır. Yapıya giriş dikdörtgen düz lento taşlı bir kapıdan sağlanmakta, dikdörtgen pencereler ise içerisini aydınlatmaya yardımcı olmaktadır.

Resim 13. 1 Safranbolu 69. Alay, Alay Sağlık Evi (Mehmet Gökçü Arşivi, 16.06.1935)

Safranbolu 69. Alay Yunmalık Evi/Emek Hamamı (1932)

Safranbolu merkezde Emek Mahallesi'nde günümüzde Şube Sokak olarak ifade edilen yerleşim alanındaki Askerlik Şubesi'nin yakınında yer almaktadır.

Özgün adı bilinmeyen hamam bulunduğu yerden dolayı Emek Hamamı ve askerlik şubesinin yanında yer alması sebebiyle Alay Hamamı, Asker Hamamı ve Alay Yunmalık Evi gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır.

1960'larda hamamı yerinde görenlerden biri olan ve babası 69. Alay'da sivil memur olarak çalışan Tevfik Kuzu'nun şu anlatımları hamamın adı, inşa tarihi, planı ve mimari özellikleri hakkında önemli bilgiler edinmemize yardımcı olmuştur.

“Ben 1956 Safranbolu doğumluyum. Babam şu an Emek Mahallesi'nin kuzeyinde yer alan 69. Alay binalarında, çocukluğumda sivil memur olarak uzun yıllar görev yaptı. Evimiz Hagios Stephanos Kilisesi/Ulu Cami'nin yakınındaydı. Babam ile bazı günler 69. Alay'a yürüyerek gittiğimiz olurdu. Abim ile burada günümüzde futbol sahası olan arazinin Bulak Köyü'ne bakan yüzünde bir hamam bulunuyordu ve biz orada çocukluğumuzda çok vakit geçirirdik. 1980'de Safranbolu'dan ayrılmamız üzerine buradaki alay binaları ve kapısında mermer bir kitabeye oyularak yazılmış Alay Yunmalı Evi 1932 ifadesini hatırlıyorum. Bu yapıya dair fotoğraflarım vardı fakat zamanla kaybettim. Dikdörtgen planlı bir hamamdı, taş ve harçtan yapılmıştı. Kubbesi ve bazı yerlerinde sıvaları gördüm. 1970'lerde hamam yıkıldı ve alay binaları gibi buradaki hamamın taşları çevredeki evlerin inşasında kullanıldı. Özellikle de Safranbolu'da inşa edilen Mehtap Sineması'nın duvarlarında alay binası ve hamamın taşlarının kullanıldığına tanık oldum. Yıkılmadan önce gördüğüm kadarıyla hamamın sadece bir bölümü vardı (Çifte hamam değildi) ve oradaki askerlerin yıkanmaları için inşa edildiğini öğrenmiştim. Ama sonradan kullanımı terk edilmiş, duvarları ve külhan bölümleri arasında çok vakit geçirdiğim için hatırlıyorum, iki bölümden (soğukluk ve ılıklik) geçerek büyük kubbeli (sıcaklık bölümü) yere girerdik. Burada diğer hamamlarda olduğu gibi büyük bir kubbe, altında ise göbek taşı bulunuyordu. Göbek taşının çevresinde ise insanların sıcak suyla yıkanıkları eyvan şeklinde halvet kısımları görülüyordu. Askeri yetkililer tarafından 1970 öncesinde hamamın bakır kazanının hurdacılara satıldığına tanıklık ettim. Hamamın Bulak Köyü'ne bakan yamacında ise 69. Alay'a ait olduğunu öğrendiğim ahırlar ve atlar vardı. Bu atlar büyük, iri ve gayet güçlüydü. Ayrıca samanlıkları da ahırların yanında çocukluğumuzda (1965-1970) arasında görmüştük. Ahırlar moloz taş ve harç duvarlara sahip üstleri ise tuğla ve kerpiçten yapılmıştı. Sonrasında onlar da hamam ve 69. Alay binasının duvarları gibi yıkıldı.

Ahırların karşısına düşen kayalık alanda kayaya oyulmuş bir yer (Roma Kaya Mezarı) çocukluğumda askeriyenin deposu olarak bile kullanıldı”².

Hamamı yerinde görenler yapının giriş kapısı üzerinde bir kitabenin bulunduğu ve buradaki tarihe göre hamamın 1932 yılında inşa edildiği ifade edilmektedir. Mehmet Gökcü Arşivine ait fotoğraflardan bir tanesi Alay Yunmalık Evi'nin açılış merasimine aittir. Fotoğrafın altında ise Osmanlıca “69. Alay Merkezi'nde yapılan hamamın açılış töreni hatırası 08.12.1932” ifadesi yer almaktadır. Bu fotoğraf 2009 yılında AYTEKİN KUŞ tarafından derlenen kitapta sunulmuş Safranbolu Belediye Başkanı Gadartaloğlu Osman AKIN'ın arşivinde de bulunmaktadır (KUŞ, 2009: 60). Hamam 1950'lerde terk edilmiş 1964 yılında ise harabe hale gelmiş, 1970'lerin ortalarında ise tamamen yıkılmıştır. 1970'lerde hamamı ziyaret edenler, yapının temel seviyesinde olduğunu, soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümlerinin görülebileceği belirtilmiştir. Alay Yunmalık Evi, 1910'lardan 1970'lerin ortalarına kadar 69. Alay'ın kömürlük deposu olarak kullanılmıştır.

1930'lara ait bir fotoğrafta hamamın arkasında Sarıçiçek Dağı yer almaktadır. Hamam kaba yonu taş, moloz taş ve harç malzemelerden inşa edilmiştir. Duvarları ve örtü sistemi sıvanmıştır. Cepheleri ise sıvanmadan olduğu gibi bırakılmıştır. Hamamın giriş bölümünde küçük ahşaptan bir alan ile girilen dikdörtgen soğukluk bölümü yer almaktadır. Uzunlamasına dikdörtgen planlı hamamın anlatılanlara göre ılıkılık ve sıcaklık bölümleri arasında beşik tonozlu dar geçitler yer almaktadır. Sıcaklık bölümünde ise yüksek kasnaklı çok büyük olmayan bir kubbe yer almaktadır. Şimdi hamamın bulunduğu yerde Safranbolu Emek Mahallesi Askerlik Şubesi ve büyük bir futbol sahası yer almaktadır. Hamamın kalıntıları 1990'larda buradaki yapılaşma nedeniyle toprak dolgusunun altında kalmıştır.

Resim 19. Safranbolu Alay Yunmalık Evi/Emek Hamamı, Askeri Yetkililer, Asker Çocukları ve Nöbet Tutan Askerler (Mehmet Gökcü ve Erdem Ayen Arşivi, 1930'lar)

1930'lara ait fotoğraflarda hamamın giriş kapısının büyük yuvarlak kemerli olduğu, kapının iki yanına ise ahşaptan yerleştirilmiş tek kişilik nöbet kulübeleri dikkat çekmektedir. Bu alan alay askerleri ve yetkililer tarafından Hamamönü olarak tanımlanmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Askeri alanlarda araştırma yapmak son derece zor ve birçok resmi yazışma gerektiren bir iştir. Çoğunlukla araştırma yapmak için gerçekleştirilen araştırma izinleri ise olumsuz şekilde sonuçlanmaktadır. Çalışmamız kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı'na resmi başvuru yapılarak 69. Alay Binaları hakkında bilgi talebinde bulunulmuş fakat olumlu yanıt alınmamıştır. 2000'lerde Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Ateşe Başkanlığı'na AYTEKİN KUŞ tarafından yapılmış başvurularla kısmi bilgiler elde edilmiştir. Literatür araştırmaları, sözlü görüşmeler ve arşiv fotoğraflarında 69. Alay Binaları hakkında birçok bilgi tespit edilmiştir.

² Tefik Kuzu, Emekli Banka Müdürü, 1956 Safranbolu Doğumlu. 1980 yılına kadar Safranbolu'da ikamet etmiş, babası ise uzun yıllar 69. Alay'da sivil memur olarak çalışmıştır. 01.04.2024 tarihinde 10:49-11:23 arası sözlü görüşme.

Bu bağlamda, Türkiye'de Safranbolu merkezine yönelik yapılan araştırmalar önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, Safranbolu'nun kaybolan somut kültürel değerlerine ilişkin olarak, geçmişten günümüze kadar geçen tarihsel süreçleri çeşitli konu başlıkları altında derinlemesine inceleyen kaynaklar neredeyse yoktur. Benzer bir durum, 69. Alay binaları için de geçerlidir. Bu binaların korunmuş olması hem tarihi hem de kültürel miras açısından büyük bir değer taşıyacaktı. Bu eksiklik, Safranbolu'nun zengin kültürel mirasının tam anlamıyla anlaşılmasını ve korunmasını engellemektedir. Dolayısıyla, Safranbolu'nun kültürel ve tarihsel dokusunu daha iyi kavrayabilmek adına, kapsamlı ve disiplinler arası araştırmaların gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Tarihi 69. Alay Binaları günümüze ulaşmamıştır. 19. yüzyıl sonundan 1950'lere kadar kullanıldığı belirlenen 69. Alay Binaları'nın kişisel arşivlerde çok sayıda fotoğrafı bulunmaktadır. 1920-1940'lara arasına tarihlenen Berna Şengün, Erdem Ayen, İbrahim Canbulat, Mehmet Gökücü, Nurcan Bozkurt ve Tevfik Kuzu'ya ait fotoğraflarda; merkezi alay binaları, hamam, cephanelik, ahırlar, koğuşlar, cephanelik, sağlık evi, alay içinde yer alan diğer yapılar, bu alanlardaki askeri faaliyetler ve bayram kutlamalarına dair çeşitli görüntüler elde edilmiştir. Fotoğraflarda yer almayan bilgiler arasında Alay içinde çok sayıda havuzun yer aldığı ve hatta bu havuzlarda mahalle sakinlerinin çok fazla vakit geçirdikleri belirlenmiştir. 1950'lere kadar atıl hale gelmiş, 1960-1970 arasında ise tamamen yıkılmıştır. 1970'lerde alay binaları ve hamamı yerinde görenler ise yapıların tamamen yıkıldığı bazılarının ise hamam gibi sadece temel seviyesinde olduğunu belirtmiştir.

Günümüzde 69. Alay Binaları'nın yerinde Safranbolu Askerlik Şubesi adıyla bilinen askeri yapılar yer almaktadır. İki katlı ve tamamen betonarme bir bina ve nöbet kulübeleri yer almaktadır. Büyük beton çevre duvarları ve dikenli tellerle çevrili alay binasının içinde çok sayıda çam ağacı ve askeri yetkililere ait mesire alanı yer almaktadır.

Atlı süvarilerin Emek Mahallesi'nden geçerek 69. Alay'a gitmeleri, o dönemde bölgenin tarihi ve kültürel önemini göstermektedir. Çalışmanın bulgularından biri, 69. Alay içerisindeki tarihi yapıların günümüze ulaşmayan fiziksel kalıntılarının, orijinal ölçüleri temel alınarak yapay zekâ ve dijital teknolojiler kullanılarak yeniden canlandırılabilirliğini ortaya koymaktadır. Bu tür yapıların dijital restorasyonu, sadece kaybolmuş bir tarihi mirasın yeniden keşfi anlamına gelmemekte, aynı zamanda bu mirasın modern turizm sektörüne entegrasyonu için önemli bir fırsat sunmaktadır. Özellikle sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi teknolojilerin gelişimi, bu tarihi yapıları ziyaretçilere sunma noktasında yenilikçi ve etkileşimli yöntemler geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, tarihi yapıların dijital olarak yeniden inşası, turizm sektöründe kültürel mirasın korunması ve ekonomik gelişim açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Sanal ortamda yaratılan bu yapılar, fiziksel dünyada var olmasalar bile, ziyaretçilere tarihsel bağlamda zenginleştirilmiş bir deneyim sunarak, kültürel ve ekonomik faydaların sürdürülebilir şekilde devam etmesine olanak tanır. Bu nedenle, yapay zeka ve dijital teknolojilerin turizme entegrasyonu, hem yerel hem de küresel düzeyde kültürel mirasın korunması ve ekonomik kalkınmanın teşviki açısından stratejik bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktüre, S. ve Şenyapılı, T. (1976). "Safranbolu'da Mekânsal Yapının Gösterdiği Nitelikler ve Koruma Önerilerinin Düşündürdükleri", *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2/1. 61-96.
- Anderson, William. (2009). "Late Byzantine Occupation of the Castle at Tios". *Anatolia Antiqua*, XVII. 265- 277.
- Anonim. (1924). *Za'feranbolu [Safranbolu] Ahvâl-i İktisâdiye ve Mevkiiyyesini ve Tüccârânın Esâmîsini Hâvî Risâledir*. İstanbul: Kanâat Matbaası Yayınları.
- Belke, Klaus und Restle, M. (1984). "Galatien und Lykaonien", *Tabula Imperii Byzantini*, Band 4. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Belke, Klaus. (1996). *Paphlagonien und Honorias*, *Tabula Imperii Byzantini* Band 9. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Cramer, J. A. (1832). *A Geographical and Historical Description of Asia Minor with a Map*. Oxford: Oxford University Press.

- Gökoğlu, Ahmet. (1952). *Paphlagonia*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası.
- Karacakaya, Recep, Yücedağ, İsmail ve Yılmaz, Nazım. (2013). *Arşiv Belgelerinde Karabük*. İstanbul: Seçil Ofset.
- Karci, Erol. (2012). “Hicri 1299 (1882), Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi’ne Göre Kastamonu Sancağı ile Bağlı Kazaların İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapılarına Dair Tespitler”, *Yerel Politikalar Dergisi*, 1. 131-134.
- Kuş, AYTEKİN (DERLEYEN). (2009). *Belediye Başkanı Gadartaloğlu Osman Akın’ın Özel Arşivinden Bir Zamanlar Safranbolu 1931-1946*. Ankara: Safranbolu Belediyesi Yayınları.
- Lafli, Ergün und Zäh, A. (2009). “Archäologische Forschungen im Byzantinischen Hadrianoúpolis in Paphlagonien”, *Byzantinische Zeitschrift* 101, Heft 2: 681-714 and Taf. XIII-XXVI.
- Özçağlar, Ali. (2022). “Osmanlı’dan Günümüze Safranbolu İlçesinin İdari Coğrafyası”, *Safranbolu Çarşısı’sı* (Edit.: İbrahim Canbulat). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 174-197.
- Özdemir, Ü. (2013). “Safranbolu’nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16/26. 129-142.
- Talbot, A. (1991). “Byzantium, History of”. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Volume I. (Edit. A. P. Kazhdan ve A.-M. Talbot). New York: Oxford University Press. 345-362.
- Taş, Kenan Ziya. (1996). “16. yüzyılda Safranbolu İdari Yapısı ve Vakıfları”, *Ankara Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 18/29. 199-206.
- UNESCO. (1994). *World Heritage List: Safranbolu*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Yazıcıoğlu, Hulusi. (1998). *Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar*. Ankara: Volkan Matbaası.
- Yıldırım, Şahin. (2022). “Geçmişten Günümüze Bir Yanılsama: Büyük Göztepe Tümülüsü”, *Safranbolu Çarşısı’sı* (Edit.: İbrahim Canbulat). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 72-87.
- Eraslan, M. H., ve Mutlu, M. (2024). Tarihi yapıların geleneksel sokak dokusunu şekillendirmesi: Safranbolu eski çarşı örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34/2. 735-752.

GİRESUN GASTRONOMİSİNE YÖNELİK YAPILAN BİR SWOT ANALİZİ

Doç. Dr. Mehmet ŞİMŞEK

Giresun Üniversitesi,
-0000-0002-7558-5010

Doç. Dr. Mehmet Mert PASLI

Giresun Üniversitesi,
- 0000-0003-0323-0461

Öğr. Gör. Kerem ÇIRAK

Giresun Üniversitesi,
- 0000-0002-0223-0171

Öğr. Gör. Ayşenur AKÇAY

Giresun Üniversitesi,
- 0000-0001-6912-8035

ÖZET

Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz bölümünde yer alan Giresun, gerek coğrafi yapısı ve iklimin şekillendirdiği doğal değerleri, gerekse sahip olduğu tarihi ve kültürel zenginliğiyle önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Antik çağlardan buyana bölgede yaşamış olan medeniyetlerin mutfak kültürlerine ait izlerini bünyesinde barındıran Giresun'un, gastronomi turizmi noktasında henüz beklenen düzeyde gelişme gösterememiş olmakla birlikte önemli bir potansiyele ve fırsata sahip olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada gastronomiye ve gastronomi turizmine yönelik Giresun'un sahip olduğu söz konusu bu potansiyeli incelemek ve ortaya çıkan sonuçları değerlendirmek amacıyla bir SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili paydaşların yüz yüze katılımıyla ve iki oturum şeklinde gerçekleştirilen söz konusu çalışmanın birinci oturumunda Giresun gastronomisinin mevcut durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın İkinci oturumunda ise yapılan SWOT analizi sonucu ortaya çıkan bulgular doğrultusunda Giresun gastronomisinin geleceği ve gelişimine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Giresun gastronomisi, SWOT analizi, Gastronomi turizmi

A SWOT ANALYSIS FOR GİRESUN GASTRONOMY

ABSTRACT

Giresun, located in the Eastern Black Sea part of the Black Sea Region, has a significant tourism potential with its natural values shaped by its geographical structure and climate, as well as its historical and cultural richness. Giresun, which contains traces of the culinary cultures of the civilizations that have lived in the region since ancient times, is thought to have a significant potential and opportunity in terms of gastronomy tourism, although it has not yet developed at the expected level. In this study, a SWOT analysis was carried out in order to examine the potential of Giresun for gastronomy and gastronomy tourism and to evaluate the results. The current situation of Giresun gastronomy was tried to be revealed in the first session of the study, which was carried out in two sessions with the face-to-face participation of relevant stakeholders. In the second session of the study, suggestions for the future and development of Giresun gastronomy were developed in line with the findings of the SWOT analysis.

Key Words: Giresun gastronomy, SWOT analysis, Gastronomy Tourism

GİRİŞ

Gastronomi kavramının kökeni Antik Yunancaya dayanmaktadır. Söz konusu bu kavram mide anlamına gelen “*gastro*” ve yasa ya da kural anlamına gelen “*nomos*” kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Günümüzde gastronomi kavramı iyi, lezzetli ve sağlığa uygun yemek yeme merakı ve/veya buna uygun düzenlenmiş mutfaklar anlamında da kullanılmaktadır (Çakır, 2009). Bu açıdan değerlendirildiğinde gastronomi: gıdaların, antik çağlardan buyana, üretim ve tüketim süreçlerinin incelenmesi ve geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmaları kapsayan bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir (Canbolat ve Çakıroğlu, 2015). Başka bir tanımlamaya göre ise gastronomi, yiyecek-içecek kültürünün bilim ve sanata dönüşmesidir (Bucak ve Arıcı, 2013).

Gastronomiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan ve son yıllarda önemli gelişme gösteren gastronomi turizmi ise, turistlerin yemek yapımına yönelik süreçleri izlemesi, yapılan yemeğin içindeki malzemeleri öğrenmesi ve mutfak kültürleri içinde ne zaman ve nasıl var olduğunu deneyimleme sürecini kapsayan bir sektör şeklinde tanımlanmaktadır (Richards, 2002). Benzer şekilde başka bir tanıma göre gastronomi turizmi, dünyada farklı kültürlerle ait gıdaların ait oldukları kültüre özgü tüketilme sürecini deneyimleme amacıyla ilgili bölgelere seyahat etmek şeklinde de açıklanmaktadır (Durlu-Özkaya ve Can, 2012). Long (2005) ise gastronomi turizmini, gıdaların hazırlanması, sunulması ve tüketilmesine yönelik sistemlerin ve/veya ritüellerin farklı mutfak kültürlerinde nasıl gerçekleştiğini keşfetmek ve deneyimlemek amacıyla gerçekleştirilen seyahatler olarak tanımlamaktadır.

Gastronomi, turizm alanındaki çekicilik unsurları arasında son yıllarda diğer çekicilik unsurlarına oranda daha da öne çıkmaya başlamıştır. Gastronominin bu özelliği onu turizm amaçlı seyahat motivasyonları içerisinde önemli bir konuma getirmiştir. Çünkü bir bölgenin somut ve soyut mutfak kültürünü deneyimleme isteğinin turistlerin seyahat planlamalarında ilgili bölgenin tercih edilmesinde önemli etkiye sahip olduğu savunulmaktadır (Okumuş vd., 2008). Bu anlamda gastronomi turizminden bahsedebilmek için seyahat amaçları içerisinde mutfak kültürünü deneyimlemeye yönelik etkinliklerin yer alması gerektiği savunulmaktadır. Gıdaların yaygın tanımlamayla tarladan sofraya gelene kadar geçen aşamaların “*ekim, hasat, saklama, hazırlama, pişirme, sofraya getirme, tüketme gibi*” tamamında veya birkaçında yer almak ve bu süreci deneyimlemek gastronomi turizminin temel faaliyet alanı olarak kabul edilmektedir (Sarıışık ve Özbay, 2015).

Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz bölümünde yer alan Giresun, gerek coğrafi yapısı ve iklimin şekillendirdiği doğal değerleri, gerekse sahip olduğu tarihi ve kültürel zenginliğiyle önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Başta Hititler olmak üzere, Frigler, Miletoslular, Helenler, Pontuslular, Persler, Romalılar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi birçok medeniyetin hüküm sürdüğü Giresun, tarihsel ve kültürel anlamda turizmin gelişimine açıktır. Antik çağlardan buyana yaşamış olan bütün bu medeniyetlerin mutfak kültürlerine ait izleri halen bünyesinde barındıran Giresun, gastronomi turizmi noktasında henüz beklenen düzeyde gelişme gösterememiş olduğu bir gerçektir. Ancak söz konusu eksiklik Giresun gastronomisinin geleceği ve gelişimi açısından önemli bir potansiyeli ve önemli bir fırsatı da barındırmaktadır (Gürsoy, 2017).

Bu çalışma gastronomiye ve gastronomi turizmine yönelik Giresun’un sahip olduğu söz konusu bu potansiyeli değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili paydaşların yüz yüze katılımıyla ve iki oturum şeklinde gerçekleştirilen çalışmanın birinci oturumunda Giresun gastronomisinin mevcut durumu SWOT analizi yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın İkinci oturumunda ise yapılan SWOT analizi sonucu ortaya çıkan bulgular doğrultusunda Giresun gastronomisinin geleceği ve gelişimine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Konuya yönelik yapılan literatür incelemesinde ülkelerin, bölgelerin veya illerin gastronomi potansiyeline ve gastronomisine yönelik yapılmış oldukça fazla sayıda çalışma olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde konuya yönelik farklı illerde çalıştaylar düzenlendiği ve sonuçlarının birer rapor halinde yayımlandığı görülmüştür. Söz konusu çalışmalardan bazıları aşağıda tarihsel sıra ile verilmiştir.

Bahse konu çalışmalardan biri Sormaz vd., (2024) tarafından Kazakistan'ın Almatı şehrine yönelik yapılan çalışmadır. Söz konusu çalışma görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiş olup bölgenin gastronomi turizminin mevcut durumunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre Almatı şehrinin tarihi geçmişi, coğrafi konumu, doğal yapısı, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı gibi unsurlar güçlü yönler ve fırsatlar olarak belirlenmiştir. Öte yandan yine tarihi geçmiş, coğrafi konum, sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, yerel yönetimler ve turizm gibi unsurlar ise zayıf yönler ve tehditler olarak tespit edilmiştir.

Bir başka çalışma ise 2017 yılında UNESCO tarafından Türkiye'nin ikinci gastronomi kenti ilan edilen Hatay ilinin gastronomi turizmi potansiyelini belirlemeye yönelik yapılmıştır (Öz vd., 2023). Hatay ilinde ikamet eden yiyecek içecek sektörünü temsil eden 10 yönetici veya işletmeci ile 5 akademisyenle yapılan görüşme sonucuna göre güçlü yönler olarak zengin mutfak kültürü, yöresel yemek çeşitliliği, yöresel restoranların çokluğu, coğrafi konumu öne çıkmıştır. Zayıf yönler olarak ise pazarlama eksiklikleri, işletmecilerin gastronomi turizmi kapsamında yeterince bilgi sahibi olmaması, yerel restoranlarda hizmet ve servis kalitesinin yeterli düzeyde olmaması, alt yapı ve üst yapı eksiklikleri dikkate getirilmiştir.

Benzer çalışmalardan biri bu kez sürdürülebilir turizm kapsamında Bişkek ilinin gastronomi turizmi potansiyelinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmadır (Sormaz vd., 2023). İlgili çalışmada Bişkek il merkezinde faaliyet gösteren turizm işletmelerinin temsilcileri ile önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşme sonucunda konukseverlik ve gelişmeye açıklık güçlü yanlar olarak belirlenirken, turizmin sürekli gelişiyor olması fırsat olarak öne çıkarılmıştır. Turizm eğitimi almış personelin yeteri kadar ilgili sektörde istihdam edilmiyor olması ise bir tehdit unsuru olarak belirlenmiştir.

Literatür incelemeleri başlığı altında verilecek olan son çalışma UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı kapsamında 2019 yılında Gastronomi Şehri unvanı almaya hak kazanan Afyonkarahisar ilinin gastronomi turizmi potansiyelinin SWOT analizi ile değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmadır (Zencir, 2022). Konuya yönelik 12 uzmanla yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda Afyonkarahisar ilinin gastronomi turizmi açısından güçlü yönlerinin bölgenin kavşak noktasında yer alması, ulaşım imkânlarının kolay olması ve bölgeye ait coğrafi işaretli ürünlerin bulunması ilk sıralarda yer almıştır. Zayıf yönler olarak ise bölgenin gastronomik özelliklerini yansıtan restoranların yeterli olmaması, restoranların menülerinde bölgeye ait yöresel yemeklere yer verilmemesi ve gastronomi turizminin gelişmesi için kamu ve özel sektör paydaşlarının ortak stratejiler doğrultusunda hareket edememesi öne çıkmıştır. Öte yandan endüstri ve gıda üreticileriyle birlikte çalışılarak yerel yiyecekleri turistlere tanıtmak bir fırsat olarak görülürken, iklim değişikliğine bağlı olarak ürün çeşitliliğinde azalma ise tehdit olarak belirlenmiştir.

Konuya yönelik çalıştay raporları incelendiğinde: Trabzon Turizm Çalıştay Raporunda (2023); Trabzon ilinde yöresel mutfak tanıtımında eksiklik olduğu, gastronomik olarak markalaşmanın sağlanması ve coğrafi işaretli ürünlerin oluşturulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Gastronomi ve Yöresel Ürünler Eylem Planı 2022-2026'ya göre; Diyarbakır ilinin sahip olduğu

endemik bitki envanterine uygun olarak bitkilerin varlığının korunması, bu bitkilerle yapılan yöresel yemeklerin belirlenmesi, tescil ve üretimlerinin sağlanması, otel ve restoranların yöresel yemek sunumlarını artırması ve coğrafi işaretli en az üç ürünü menülerinde yer vermesine yönelik tespitlere yer verilmiştir (DTSO, 2020). Öte yandan Adana ilinin Gastronomi Stratejisi (2020) belirlenirken farklı kurum, firma ve kişilerin gastronomi alanında yapacağı iş birliklerinin, bölge gastronomisine katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Benzer bir sonuç Batı Akdeniz Alternatif Turizm Çalıştay Raporunda (2013) yer almaktadır. Rapora göre gastronomi turizmi için önemli olan kurumlar arasında iş birliği sağlanmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Batı Akdeniz Alternatif Turizm Çalıştay Raporunda (2013) Batı Akdeniz bölgesinde tanıtım ve pazarlama eksikliği olduğu tespit edilmiştir. Hatta bu eksikliğe yönelik hedef pazar belirleme, tanıtım, imaj, markalaşma gibi konular üzerine pazarlama çalışmaları yapılması önerilmiştir. Kocaeli Turizm Çalıştay Raporunda (2019) gastronomi turizmi özelinde tanıtım konusunda büyük sorunlar bulunduğu tespit edilmiş, ilde bulunan ürünlerin tanıtımı, üretimi ve markalaştırılması yönünde stratejiler belirlenmesi önerilmiştir. Benzer bir sonuç, Kayseri Gastronomi Turizmi Çalıştay Raporunda (2019) tespit edilmiş olup ilin gastronomi alanında ulusal ve uluslararası tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Yapılan literatür incelemesi çerçevesinde yukarıda bazı örneklerin verildiği çalışmalarda en belirgin ortak yanın gastronomi veya gastronomi turizmi potansiyelinin belirlenmesi amacıyla alanında uzman kişilerle SWOT analizi yapılmış olması ve söz konusu analizin görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bir başka ortaya çıkan durum ise Giresun Gastronomisine yönelik benzer bir çalışmaya ulaşılamamış olunmasıdır. Bu nedenle Giresun gastronomisinin mevcut durumunun tespiti ve geleceğine yönelik yapılan SWOT analizi çalışmasının özgün bir değere sahip olduğu söylenebilir.

YÖNTEM

Çalışma özü itibarıyla nitel bir araştırma olup, söz konusu araştırmada nitel çalışmalarda yaygın kullanılan durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışması modelinin kullanılmasının temel amacı, bir konunun veya kavramın derinlemesine incelenmesinde yaygın kullanılan yöntemlerden biri olmasıdır (Kohlbacher, 2006). Çalışmanın verileri SWOT analizi yapılarak elde edilmiştir. Bilindiği üzere SWOT analizi; bir sektörün, bir faaliyetin, bir firmanın güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekle birlikte, dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamakta kullanılan bir analiz tekniği olarak bilinmektedir (Ongun, Gövdere ve Çiçek, 2016).

Çalışmanın evrenini Giresun'da faaliyet gösteren ve bir şekilde Giresun gastronomisiyle ilişkili olan paydaş kurum ve kuruluşlar oluşturmaktadır. Bu amaçla öncelikle Giresun gastronomisiyle alakalı olduğu düşünülen paydaş kurum ve kuruluşlar belirlenmiş, sonrasında ilgili kurum ve kuruluşlardan temsilciler davet edilmiştir. Yapılan davete ilgili kurum ve kuruluşlardan 20 temsilci katılım sağlamıştır. Söz konusu bu 20 temsilci çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır ve konuya yönelik yapılan SWOT analizi bu 20 temsilci ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ve temsil ettikleri kurumlara ilişkin bilgiler aşağıda Çizelge 1'de alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Çalışmanın birinci oturumunda paydaş temsilcilerinden, Giresun gastronomisinin mevcut durumunun tespiti amacıyla güçlü yanlar, zayıf yanlar, fırsatlar ve tehditlerin neler olduğuna yönelik düşüncelerini sırayla ve her seferinde tek bir düşünce olacak şekilde açıklamaları talep edilmiştir. Paydaşların ortaya koyduğu düşünceler birbirini tekrara döndüğü andan itibaren yeni düşünce üretim süreci durdurulmuş ve mevcut düşünceler, düşünceyi ortaya koyan paydaşların desteğiyle, daha anlamlı ve düzgün ifadelerle dönüştürülmüştür. Sonrasında ise yine paydaşların öneri ve değerlendirmeleri doğrultusunda her bir başlığa yönelik ifadeler önem sırasına göre

sıralanmıştır. Çalışmanın ikinci oturumunda ise SWOT analizi sonucu ortaya konan görüşler doğrultusunda Giresun gastronomisinin gelişimi ve geleceğine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Çizelge 1: Katılımcılar ve Temsil Ettikleri Kurum ve Kuruluşlar

SIRA NO	ADI SOYADI	KURUMU
1	Ba... YA...	GİRTAB (Giresun Turizm Altyapı Birliği)
2	C.. TÜR.....	GİRESUN VALİLİĞİ (AB ve Dış İlişkiler Proje Birimi)
3	Du.... AY...	TUROYD İL TEMSİLCİSİ (Turizm Otel Yöneticileri Derneği)
4	Er... KI.....	GİRESUN TİCARET VE SANAYİ ODASI
5	Ey.. NE... (Prof. Dr.)	TURİZM FAKÜLTESİ
6	Fı.. CA.....	GAPDER İL TEMSİLCİSİ (Giresun Aşçılar Ve Pastacılar Derneği)
7	Hü..... ŞA... (Prof. Dr.)	GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
8	İl... AY.....	DOKAP (Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi)
9	Ke... GÜ.....	İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
10	Me.... M.... PA... (Doç. Dr.)	TURİZM FAKÜLTESİ
11	Me.... Şİ.... (Doç. Dr.)	TURİZM FAKÜLTESİ
12	Na... Ç. PA...(Dr. Öğr. Üyesi)	TURİZM FAKÜLTESİ
13	Sa.... TO....	DOKAP (Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi)
14	Sa... GÜ....	DOKAP (Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi)
15	Sa.... Mu.... BA.....	GİRESUN VALİLİĞİ (İl Özel İdaresi)
16	Se.... TA....	TÜRSAB İL TEMSİLCİSİ (Türkiye Seyahat Ve Acenteleri Birliği)
17	Se.... KI.....	GİTUDER İL TEMSİLCİSİ (Giresun Turizm İşletmecileri Derneği)
18	Şe.... AL.....	TURES İL TEMSİLCİSİ (Tüm Restoranlar Ve Turizmciiler Derneği)
19	Üm..... AY.....	EKOTURİZM (Şeyhli Köyü Ekoturizm Konağı)
20	Ze..... KA.....	İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

VERİLERİN ANALİZİ

Gastronomi paydaşlarının Giresun gastronomisine yönelik ortaya koyduğu güçlü yanlar, zayıf yanlar, fırsatlar, tehditler ve önerilere yönelik görüşleri aşağıda başlıklar halinde verilmektedir. Her bir başlığın altında öncelikle o konuya yönelik düşünceler tablo halinde ve önem sırasına göre verilmiş, devamında ise söz konusu tespitlere yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Giresun Gastronomisinin Güçlü Yanlarına Yönelik Tespitler

Paydaşlar Giresun gastronomisinin güçlü yanlarına yönelik 17 tespitte bulunmuşlardır. Söz konusu tespitler aşağıda Çizelge 2’de önem sırasına göre verilmiştir.

Çizelge 2: Giresun gastronomisinin güçlü yanları

Sıra no	Güçlü yanlara yönelik tespitler
1	Vejetaryen mutfığa yatkın olması
2	Tamamen doğal ürünlerden kaynaklı olması, organik ürün kullanımı
3	Bölgeye has bitkilerin/ürünlerin varlığı ve kullanılması
4	Giresun mutfığının bölgeye özgü olması
5	Yerel mutfığımızın güçlü olması
6	Ürünlerin yıl boyunca temin edilebilir/bulunabilir olması
7	Ürün çeşitliliğinin bol olması
8	Doğal güzelliklerinin yanında mutfığının zengin olması
9	Coğrafi işaretli ürünlere sahip olması
10	Geleneksel yöntemlerle pişirme tekniklerinin kullanılması ve devam ettirilmesi
11	Ulaşım imkânlarının kolay olması
12	Deniz ürünlerinin çeşitliliğinin fazla olması
13	İnovatif ürün çıkaran işletmelerin olması

14	Paydaşların gastronominin önemli olduğunun farkında olması
15	Dünya mutfağına entegrasyonunun kolay olması
16	Gastronomiyle ilgili yeterli kurum ve kuruluşların olması
17	Yemek hazırlama sürecinin basit ve çabuk olması

Giresun gastronomisinin güçlü yanlarına yönelik ortaya konulan tespitler incelendiğinde doğal ve bölgeye özgü gıdalara sahip olunması, bu sebeple bölge mutfağının özellikle vejetaryen mutfağa yakın olması öne çıkmaktadır. Öte yandan bölge mutfağının özgün yapısı, gıdaların doğal ve bulunabilirliğinin yüksek olması ve söz konusu gıdaların çabuk hazırlanabilir olması ve pişirme tekniklerinin görece basit olması gibi tespitler öne çıkmaktadır. Her bir tespite ayrı ayrı bakılacak olursa:

-Vejetaryen mutfağa yakın olması: Bilindiği üzere Giresun mutfak kültürünün büyük bölümünü ağırlıklı olarak doğadan toplanan yeşil bitkiler oluşturmaktadır. Söz konusu bitkilerin çoğunluğu da suda haşlanıp süzülükten sonra tereyağında kavrulmuş tüketilmektedir. Bu sebeple Giresun gastronomisinin vejetaryen mutfağa yakınlığı öne çıkmaktadır.

-Tamamen doğal ürünlerden kaynaklı olması/organik ürün kullanımı: Yukarıda da açıklandığı üzere Giresun mutfağında kullanılan ürünlerin çoğunluğu doğada kendiliğinden yetişen ve/veya fındık bahçelerinden toplanan bitkilerden oluşmaktadır. Söz konusu arazilerde henüz ilaçlamanın ve endüstriyel tarımın fazla gelişmemiş olması elde edilen ürünlerin doğallığını da öne çıkarmaktadır.

- Bölgeye has bitkilerin/ürünlerin varlığı ve kullanılması: Bölgenin sahip olduğu coğrafik yapı ve iklim şartlarına bağlı olarak yetişen bölgeye özgü bitkilerin ve ürünlerin varlığı “*sakarca, galdirik, mendek vb.*” Giresun gastronomisini olumlu yönde öne çıkarma potansiyeline sahiptir.

-Giresun mutfağının bölgeye özgü olması: Yukarıda açıklandığı gibi bölgeye özgü bitki ve ürünlerin varlığı Giresun mutfağını diğer mutfaklardan ayırmakta ve özgün bir yapıya büründürmektedir.

-Yerel mutfağımızın güçlü olması: Doğu Karadeniz Bölgesi genelinde ve Giresun İli özelinde bölgenin doğal ürünlerinin fazlalığı ve bunları hazırlanma tekniklerinin kolaylığı yerel anlamda mutfak kültürünü de olumlu yönde etkilemektedir.

-Ürünlerin yıl boyunca temin edilebilir/bulunabilir olması: Bölge mutfak kültüründe ürünlerin yetiştiği zamanlarda toplanarak sonraki zamanlarda tüketilmek üzere çeşitli gıda saklama yöntemleri kullanılarak “*tuzlama, kurutma, salamura vb.*” korunması gıdaların yıl boyu bulunabilirliğini artırmaktadır.

-Ürün çeşitliliğinin bol olması: Bölgede yetişen gıdaların sebzesinden meyvesine, bakliyatından deniz ürünlerine kadar görece fazla çeşitte olması gastronomi açısından bir avantaj olarak görülmektedir.

-Doğal güzelliklerinin yanında mutfağının zengin olması: Gastronomi turizmi açısından mutfak zenginliği yanında ilgili bölgenin sahip olduğu diğer turizm değerleri de önem arz etmektedir. Bu anlamda bölgenin ve Giresun’un sahip olduğu doğal güzellikler “*yaylalar, akarsular, şelaleler, plajlar vb.*” öne çıkmaktadır.

-Coğrafi işaretli ürünlere sahip olması: Her ne kadar komşu illere oranda geri kalınmış olsa da mevcut alınan coğrafi işaretler “*Giresun tombul fıncığı, Piraziz elması, Görele dondurması, Çavuşlu ekmeği vb.*” önemli bir gastronomi değeri olarak görülmektedir.

-Geleneksel yöntemlerle pişirme tekniklerinin kullanılması ve devam ettirilmesi: Bölge mutfağının henüz endüstrileşmemiş olması ve nispeten doğallığını koruyor olması gastronomi turizmi açısından önemli görülmektedir.

-Ulaşım imkânlarının kolay olması: Turizmin en önemli unsurlarından biri olan ulaşılabilirlik gastronomi turizmi açısından da önemli görülmektedir. Giresun'a Karadeniz sahil yoluyla ve Ordu-Giresun Uluslararası Havaalanı ile ulaşım yılın her mevsiminde son derece kolaydır.

-Deniz ürünlerinin çeşitliliğinin fazla olması: Karadeniz'de deniz ürünleri çeşitliliğinin diğer denizlere oranda fazla olduğuna yönelik bir algı olsa da bu algının Karadeniz'de avlanan balık miktarının diğer denizlere oranda daha fazla olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir (TEPGE, 2022). Her ne kadar ilk akla gelen deniz ürünü hamsi olsa da Karadeniz deniz ürünleri yetiştiriciliği açısından da "somon, levrek, çipura vb." önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bu durum gastronomi açısından da önemli bir avantaj olarak görülmektedir.

-İnovatif ürün çıkaran işletmelerin olması: Son yıllarda yerel ürünlerle evrensel tabaklar yapma eğilimi öne çıkmaya başlamıştır. Bölgede faaliyet gösteren bazı işletmelerin konuya yönelik olumlu ve başarılı girişimleri bir avantaj olarak görülmektedir.

-Paydaşların gastronominin önemli olduğunun farkında olması: Hemen her girişimde olduğu gibi gastronomi alanında da kurumlar arası eşgüdüm ve farkındalık son derece önemlidir. Paydaşların büyük bölümünün bu çalışmaya katılıyor olması da bunun bir göstergesidir.

-Dünya mutfağına entegrasyonunun kolay olması: Günümüzde dünya mutfağında da sağlıklı beslenme ve doğal gıdaları tüketme eğilimi gittikçe artmaktadır. Bölgenin sahip olduğu doğal gıdalar ve kendine özgü pişirme teknikleri bu alanda bir avantaj olarak görülmektedir.

-Gastronomiyle ilgili yeterli kurum ve kuruluşların olması: Gerek kamu kuruluşu gerek, özel kuruluş ve gerekse konuya yönelik kurulmuş olan STK'ların yeterli düzeyde olması bir avantaj olarak değerlendirilmektedir.

-Yemek hazırlama sürecinin basit ve çabuk olması: Yeme içme sektöründe hizmetin doğru ve etkin yerine getirilmesinde zaman da önemli bir etken olarak kabul edilmektedir. Giresun mutfağında yer alan yemeklerin çoğunluğunun hızlı, basit ve sade olması güçlü yanlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Giresun Gastronomisinin Zayıf Yanlarına Yönelik Tespitler

Paydaşlar Giresun Gastronomisinin zayıf yanlarına yönelik 20 tespitte bulunmuşlardır. Söz konusu tespitler aşağıda Çizelge 3'te önem sırasına göre verilmiştir.

Çizelge 3: Giresun gastronomisinin zayıf yanları

Sıra no	Zayıf yanlara yönelik tespitler
1	Giresun mutfağının tanıtım eksikliği
2	Menü standardının olmaması
3	Giresun yöresel ürünlerinin coğrafi işaretlerinin zamanında alınmaması
4	Misafirlerin Giresun'a geldiğinde Giresun'a has et yemeği bulamaması
5	Mekânlarda yer alan standartlarının sürdürülebilirliğinin olmaması
6	Kamu kurum/kuruluş, STK ve özel işletmelerin ortak hareket edememesi
7	Giresun'da dışarıda yemek yeme kültürünün zayıf olması
8	Giresun halkının ekonomisinin zayıf olması
9	Tanıtım ve pazarlama alanında yeteri kadar desteğin olmaması
10	Kalifiye işgücü eksikliği
11	Deniz ürünlerinin yeterince kullanılmaması

12	Giresun'da yaşayanların mekânlardan habersiz olması/iletişim eksikliği
13	Yöresel ürünlerin menülerde çok fazla yer almaması
14	Hizmet işletmelerinde temizlik ve hijyen eksikliği
15	Yerel yönetimlerin yatırım ve işletme alanında desteğinin eksik olması
16	Yapılan yöresel yemeklerin standart bir reçetesinin bulunmaması
17	İşletmelere ulaşılabilirliğin " <i>durak, otopark vb.</i> " eksik olması
18	Menülerde detaylı/açıklayıcı bilgilerin eksik olması
19	Festivallerde ve fuarlarda gastronomiye yeteri kadar yer ayrılmaması
20	Ürünlerin servis şovunun " <i>ritüel</i> " yeteri kadar olmaması

Giresun gastronomisinin zayıf yanlarına yönelik tespitler incelendiğinde öncelikle güçlü yanlara göre daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. Söz konusu zayıf yanların başında tanıtım, pazarlama ve işbirliğinin eksik olması gelmektedir. Sonrasında ise genel ekonomik yapı ve dışarda yemek yeme kültürünün yeterli düzeyde olmaması önemli bir zayıflık olarak görülmektedir. Öte yandan iletişim eksikliği, temizlik ve hijyen konularındaki hassasiyetin az olması yanında deniz ürünleri ve yöresel ürünlerin restoran menülerinde yeteri kadar yer bulamaması da bir zayıflık olarak görülmektedir. Tabloda yer alan zayıf noktalar ayrı ayrı incelenecek olursa:

-Giresun mutfağının tanıtım eksikliği: İçinde bulunduğumuz dijital ve iletişim çağında tanıtım son derece önemli hale gelmiştir. Bu anlamda Giresun mutfağının tanıtımına yönelik faaliyetlerin yeterli düzeyde olmadığı değerlendirilmektedir.

-Menü standardının olmaması: Giresun mutfağının doğallığı, menü ve reçete standardının yetersizliği ve standarda bağlanamamış olmasını da beraberinde getirmektedir. Bu da önemli bir zayıflık olarak görülmektedir.

-Giresun yöresel ürünlerinin coğrafi işaretlerinin zamanında alınmaması: Her ne kadar Giresun ürünlerine yönelik birçok coğrafi işaret alınmış ve/veya başvurusu yapılmış olsa da alınabilecek birçok coğrafi işaretin çevre illerce "*Ordu, Trabzon, Rize, Samsun vb.*" önceden alınmış olması önemli bir zayıflık olarak görülmektedir.

-Misafirlerin Giresun'a geldiğinde Giresun'a has et yemeği bulamaması: Giresun mutfağının daha çok sebze ağırlıklı olması sebebiyle özellikle et yemeklerine yönelik işletme sayısı oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu durum da Giresun gastronomisi açısından bir zayıflık olarak görülmektedir.

-Mekânlarda yer alan standartlarının sürdürülebilirliğinin olmaması: Yiyecek içecek işletmelerinde yer alan ürün çeşitliliğinin ve/veya işletmelerin faaliyet sürelerinin devamlılığının sınırlı olması bir zayıflık olarak görülmektedir.

-Kamu kurum/kuruluş, STK ve özel işletmelerin ortak hareket edememesi: Birçok alanda olduğu gibi gastronomi alanında da işbirliği ve eşgüdümün eksik olması bir zayıflık olarak görülmektedir.

-Giresun'da dışarıda yemek yeme kültürünün zayıf olması: Giresun'un yerel halkının dışarda yemek yeme alışkanlığının diğer illere oranda görece daha az olması bir eksiklik olarak görülmektedir.

-Giresun halkının ekonomisinin zayıf olması: Geleneksel beslenme alışkanlığının beraberinde getirdiği evde yemek yeme alışkanlığı ekonomik yapıyla doğrudan ilişkili olduğundan ekonomik zayıflık gastronomik ürünleri deneyimleme eğilimini de olumsuz yönde etkilemektedir.

- Tanıtım ve pazarlama alanında yeteri kadar desteğin olmaması: Tanıtım ve pazarlama, etkili bir satış artırma yöntemi olmakla birlikte maliyetli bir olgudur. Söz konusu faaliyetlere yönelik desteğin sınırlı olması tanıtım faaliyetlerini de olumsuz etkilemektedir.
- Kalifiye işgücü eksikliği: Turizmde olduğu gibi yeme içme sektörü de hizmet ağırlıklıdır. Hizmet sektörlerinde ise kalifiye elemanın önemi yadsınamaz. Giresun'da bu anlamda yeterli düzeyde kalifiye elemanın olmaması veya olanların da öncelikle başka şehirlerde çalışmayı tercih etmesi bu anlamda bir zayıflık olarak değerlendirilmektedir.
- Deniz ürünlerinin yeterince kullanılmaması: Yukarıda bahsedildiği üzere Karadeniz'deki balık avcılığının diğer denizlere oranda daha fazla olmasına rağmen söz konusu deniz ürünlerinden yeteri kadar yararlanılmıyor olması önemli bir zayıflık olarak görülmektedir.
- Giresun'da yaşayanların mekânlardan habersiz olması/iletişim eksikliği: Yiyecek içecek sektörüne yönelik işletmeler açılıyor olsa da yerel halkın konuya ilgisiz ve duyarsız olması gastronomi açısından önemli bir zayıflık diye düşünülmektedir.
- Yöresel ürünlerin menülerde çok fazla yer almaması: Her ne kadar yiyecek içecek işletmeleri açılıyor olsa da söz konusu işletmelerin menülerinde yerel ürünlere yeteri kadar ağırlık vermemesi bir zayıflık kabul edilmektedir.
- Hizmet işletmelerinde temizlik ve hijyen eksikliği: Turizmde ve gastronomide temizlik ve hijyen en önemli olgu olarak görülmektedir. Giresun'da faaliyet gösteren işletmelerde bu yönde görece daha az özenin olması bir eksiklik olarak görülmektedir.
- Yerel yönetimlerin yatırım ve işletme alanında desteğinin eksik olması: Yiyecek içecek işletmelerinin büyük bölümü belediye belgeli olmasına rağmen söz konusu kurumların ilgili işletmelere yeteri kadar destek vermemesi ve/veya eksik kalan alanlarda doğrudan kendilerinin işletme kurup faaliyet göstermemesi bir zayıflık olarak görülmektedir.
- Yapılan yöresel yemeklerin standart bir reçetesinin bulunmaması: Yöresel yemeklere yönelik tarif ve/veya reçete standardizasyonu çalışmasının olmaması önemli bir zayıflık olarak görülmektedir.
- İşletmelere ulaşılabilirliğin "*durak, otopark vb.*" eksik olması: Giresun İlinin coğrafi koşullar nedeniyle yerleşim anlamında dar bir alana sıkışmış olduğu gerçeği gıda işletmelerinde de durak ve otopark sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu durum bölgeye tur düzenleyen seyahat işletmelerinin en önemli şikâyet konusu olarak ta karşımıza çıkmaktadır.
- Menülerde detaylı/açıklayıcı bilgilerin eksik olması: Yiyecek içecek işletmelerinin menüleri aynı zamanda bir tür tanıtım broşürü olarak ta kullanılabilen bir araçtır. Ancak faaliyette olan işletmelerin menülerindeki yetersiz ayrıntı ve görsel eksiklik önemli bir zayıflık olarak görülmektedir.
- Festivallerde ve fuarlarda gastronomiye yeteri kadar yer ayrılmaması: Yıl boyunca ülkemizin çeşitli illerinde ulusal ve uluslararası düzeyde onlarca festival ve fuar düzenlenmektedir. Söz konusu festival ve fuarlara katılımın yetersiz, özensiz ve bağımsız olması beklenen etkiyi gösterememekte ve bu durum önemli bir zayıflık olarak görülmektedir.
- Ürünlerin servis şovunun "*ritüel*" yeteri kadar olmaması: Gastronomide bir ürünün lezzeti, görüntüsü kadar o ürünün pişirilmesi ve sunumuna yönelik ritüeli de önemlidir. Giresun gastronomisinde yer alan ürünlerin doğal, geleneksel ve pişirme tekniklerinin sadeliği pişirme ve sunum ritüelinin zayıflığını da beraberinde getirmektedir.

Giresun Gastronomisi Açısından Fırsatlara Yönelik Tespitler

SWOT analizi sürecinde paydaşlar Giresun gastronomisinin geleceğine yönelik fırsatlar olarak 12 tespitte bulunmuşlardır. Söz konusu tespitler Çizelge 4'te sıralanmıştır.

Çizelge 4: Giresun gastronomisi açısından fırsatlara yönelik tespitler

Sıra no	Fırsatlara yönelik tespitler
1	Doğal ürünlere eğilimin artması
2	Gastronomi turizminin öne çıkmaya başlaması
3	Dijital çağ nedeniyle tanıtım ve pazarlamanın kolay hale gelmesi
4	Küresel ısınma dolayısıyla bölgeye olan talebin artması
5	Türkiye turizminin gelişmesinin artarak devam etmesi
6	Giresun dışında "il dışı, ülke dışı vb." yaşayan Giresunluların fazla olması
7	Tarım destekli turizmin yeni bir trend olarak gelişiyor olması
8	TATUTA "Tarım, Turizm, Takas" programı gibi uygulamaların yaygın olması
9	İlgili alanda proje çeşitliliğinin fazla olması
10	Sağlıklı beslenme ve vejetaryen mutfığa ilginin artması
11	Fındığın yanında çayın da öne çıkmaya başlaması
12	Orta Doğulu turistlerin bölgeye olan ilgisinin artması

Giresun gastronomisinde fırsatlara yönelik tespitler incelendiğinde doğal ürünlere ve gastronomi turizmine yönelik eğilimin artarak devam ediyor olmasının öncelikli olarak dile getirildiği görülmektedir. Öte yandan küresel ısınma, Türkiye turizminin gelişimi ve tarım destekli turizmin ilgi görmeye başlaması önemli birer fırsat olarak tespit edilmiştir. Ayrıca doğa temelli turizm türlerine yönelik projelerin artmaya başlaması da birer fırsat olarak görülmektedir. Giresun gastronomisine yönelik dile getirilen fırsatlar ayrı ayrı incelenecek olursa:

-Doğal ürünlere eğilimin artması: Gerek sağlıklı beslenme bilincinin artması gerekse endüstriyel ürünler sonucu ortaya çıkan sağlık sorunları insanları doğal ürünlere yönlendirmektedir. Bu durum Giresun gastronomisi açısından bir fırsat olarak görülmektedir.

-Gastronomi turizminin öne çıkmaya başlaması: Dünyada gastronomi turizmi artarak gelişmeye devam eden önemli bir turizm türü olarak dikkati çekmektedir. Bu gelişim Giresun gastronomisi açısından da bir fırsat olarak görülmektedir.

-Dijital çağ nedeniyle tanıtım ve pazarlamanın kolay hale gelmesi: İçinde bulunduğumuz iletişim ve dijital çağ artık her türlü tanıtım ve pazarlamayı daha kolay ve daha az maliyetli hale getirmeye başlamıştır. Bu durum Giresun gastronomisini tanıtımı ve pazarlaması açısından bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

-Küresel ısınma dolayısıyla bölgeye olan talebin artması: Küresel ısınma dünyanın olduğu kadar Türkiye'nin de önemli sorunlarının başında gelmektedir. Konuya yönelik uzmanların öngörülerini yakın gelecekte Karadeniz'in Günümüz Akdeniz iklimine dönüşeceği yönündedir. Bu durum her ne kadar uzun dönemde bir dezavantaj gibi gözükse de yakın gelecek açısından bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

-Türkiye turizminin gelişmesinin artarak devam etmesi: Türkiye turizmi her yıl artan bir ivmeyle gelişimini sürdürmektedir. Dolayısıyla Giresun gastronomisinin de bu gelişiminden olumlu yönde etkileneceği varsayımı bir fırsat olarak görülmektedir.

-Giresun dışında “il dışı, ülke dışı vb.” yaşayan Giresunluların fazla olması: Bilindiği üzere Giresun oldukça fazla göç veren ve fazla sayıda yurt dışında yaşayan vatandaşa sahip iller arasındadır. Bu durum özellikle yaz aylarında memleket ziyareti sebebiyle Giresun’a gelişi arttırmaktadır. Bu durum özellikle yaz aylarında Giresun gastronomisi açısından bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

-Tarım destekli turizmin yeni bir trend olarak gelişiyor olması: Doğa temelli turizm türleri dünyada ve Türkiye’de artan bir trend olarak dikkati çekmektedir. Tarım destekli turizm de bunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Doğaya ve doğal güzelliklere sahip Giresun bu avantajını bir fırsat olarak kullanabilir.

-TATUTA “Tarım, Turizm, Takas” programı gibi uygulamaların yaygın olması: Buğday derneği tarafından dünyaca ünlü WOOF oluşumunun bir yerel uygulaması olan TATUTA programı ülkemizde uzun yıllardır uygulanmaktadır. Bu ve bezer uygulamaların artıyor olması birer fırsat olarak görülmektedir.

-İlgili alanda proje çeşitliliğinin fazla olması: Yukarıda bahsi geçen uygulama benzeri faaliyetlerin çeşitliliği ve sayıca artması birer fırsat olarak görülmektedir.

-Sağlıklı beslenme ve vejetaryen mutfığa ilginin artması: İçinde bulunduğumuz çağda gerek beslenme bilincinin artması gerekse hayvan sevgisinin gelişmesi sağlıklı beslenme ve vejetaryene ilgiyi arttırmıştır. Bu durum bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

-Fındığın yanında çayın da öne çıkmaya başlaması: Bölgenin iki önemli unsurunun öne çıkmaya başlaması önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

-Orta Doğulu turistlerin bölgeye olan ilgisinin artması: Söz konusu ilgi uzun yıllardır Trabzon tarafından değerlendirilmektedir. Trabzon’un bu konuda doyuma ulaşmaya başlamış olması bölgeye gelenlerin ilgisinin yakın illere yönelmesine sebep olmaktadır. Bu durum doğru değerlendirildiği takdirde Giresun gastronomisi açısından bir fırsat olarak görülmektedir.

Giresun Gastronomisi Açısından Tehditlere Yönelik Tespitler

Gastronomi paydaşları Giresun gastronomisinin geleceğine yönelik tehditler olarak 11 tespitte bulunulmuştur. Söz konusu tespitler Çizelge 5’te sıralanmıştır.

Çizelge 5: Giresun gastronomisi açısından tehditlere yönelik tespitler

Sıra no	Tehditlere yönelik tespitler
1	Coğrafi işaretin çevre illerde daha fazla alınmış olması
2	Köylerde üretimin azalması
3	Geleneksel tohumların yok olması
4	Mevcut coğrafi işaretli ürünlerin bilinçli şekilde tüketilmemesi
5	Giresun’un genç işgücünün başka illere göçü
6	Geleneksel ürünlerin/reçetelerin/pişirme yöntemlerinin unutulmaya başlaması
7	Zirai ilaç çeşitliliğinin artması
8	Deniz ürünlerinde yasal sınırların üzerinde avcılığın yapılıyor olması
9	Paket servis alışkanlığının artması
10	Biyolojik istilacı türlerin artması
11	Giresun gastronomisinin bölge gastronomisiyle benzerliğinin olması

Çizelge 5 incelendiğinde coğrafi işaret alımı konusunda geri kalındığı ve mevcut coğrafi işaretli ürünlerin ise bilinçli tüketilemediği, köylerde üretimin azalması sonucu geleneksel tohumların yok olmaya başladığı ilk sıralarda dile getirilen tehditler olarak dikkati çekmektedir. Öte yandan bilinçsiz zirai ilaç kullanımı, biyolojik ve istilacı canlı türlerinin hızla artmaya

başlaması ve özellikle denizlerde bilinçsiz avlanmanın Giresun gastronomisi açısından önemli tehditler olduğu dile getirilmektedir. Ortaya konulan tehditler sırayla incelenecek olursa:

-Coğrafi işaretin çevre illerde daha fazla alınmış olması: Her ne kadar Giresun'un da almış olduğu coğrafi işaretli ürünler olsa da çevre illerin "*özellikle Ordu ve Trabzon*" bu konuda daha hızlı davranıp bölgenin ortak ürünlerinin coğrafi işaretini önceden almış olmaları önemli tehditler olarak tespit edilmiştir. Örneğin bölgenin ürünleri olan Taflan Turşusu, Yayla Pancarı ve Sakarca Mıhlamasının coğrafi işareti Ordu tarafından alınmıştır. Benzer şekilde Tonya Tereyağı ve Vakfıkebir Ekmeği ise Trabzon tarafından alınmıştır. Oysa özellikle inek tereyağı ve ekşi mayalı ekmeğin bölge genelinde benzer tekniklerle üretilip tüketilmektedir.

-Köylerde üretimin azalması: Türkiye'nin genel sorunlarından biri olan kentleşme köylerde üretimi ve doğal yaşamı olumsuz etkilemektedir. Aynı etki Giresun ve Giresun gastronomisi açısından da bir tehdit olarak görülmektedir.

-Geleneksel tohumların yok olması: Köylerde üretimin azalması ve daha çok endüstriyel üretime geçilmesi en çok geleneksel tohumların yok olmasına sebep olmaktadır. Her ne kadar bu konudaki duyarlılık ve ata tohumlarını korumaya yönelik çabalar artmış olsa da bu gayretlerin yeterli olmadığı düşünülmektedir.

-Mevcut coğrafi işaretli ürünlerin bilinçli şekilde tüketilmemesi: Ürünlere yönelik coğrafi işaretin alınması kadar alınan coğrafi işaretin gereğini yerine getirmek ve gerekli denetim ve kontrolleri yapmak da o derece önemlidir. Ancak özellikle denetim ve kontrol noktasında eksiklik ve aksaklıkların olması bir tehdit olarak görülmektedir.

-Giresun'un genç işgücününün başka illere göçü: Giresun'un özellikle genç işgücü göçü veren illerin başında geliyor olması hem genç işgücü açısından hem de geleneksel üretim ve tüketimin azalması açısından tehdit olarak düşünülmektedir.

-Geleneksel ürünlerin/reçetelerin/pişirme yöntemlerinin unutulmaya başlaması: Yukarıda da dile getirildiği üzere kentleşme ve modernleşme en çok geleneksel mutfak kültürünü olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü bu süreçte hem geleneksel beslenme alışkanlıkları hem de geleneksel pişirme yöntemleri unutulmaktadır.

-Zirai ilaç çeşitliliğinin artması: Gerek verimliliği artırma gayreti gerekse zararlılarla mücadele noktasında zirai ilaç kullanımı tarımsal üretimin vazgeçilmezi olarak görülmektedir. Anca bu konudaki bilinçsiz ve denetimsiz kullanım tarımsal üretimi olduğu kadar insan sağlığını da tehdit eder boyutlara çıkabilmektedir. Bu durum da Giresun gastronomisi açısından bir tehdit olarak düşünülmektedir.

-Deniz ürünlerinde yasal sınırların üzerinde avcılığın yapıyor olması: Yukarıda dile getirildiği üzere Karadeniz'de balık avcılığının diğer denizlere oranda daha ileride olmasına rağmen yapılan bilinçsiz, denetimsiz ve kontrolsüz avlanma söz konusu popülasyonun hızla azalmasına hatta bazı türlerin yok olmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum da önemli bir tehdit olarak dile getirilmektedir.

-Paket servis alışkanlığının artması: Özellikle Pandemi süreciyle yaygınlaşan ve hayatın bir parçası olan paket servis yeme içme endüstrisinde kalite ve hizmet sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bu konunun Giresun gastronomisi açısından bir tehdit olduğu düşünülmektedir.

-Biyolojik istilacı türlerin artması: Gerek küresel ısınma, gerekse bilinçsiz zirai ilaç kullanımı sonucu istilacı türlerin ortaya çıkması ve gittikçe yaygınlaşması dünyanın ve Türkiye'nin sorunu olduğu gibi Giresun gastronomisi açısından da bir tehdit oluşturduğu savunulmaktadır.

-Giresun gastronomisinin bölge gastronomisiyle benzerliğinin olması: Her ne kadar Giresun'a özgü gastronomik ürünlerin varlığı bilinse de birçok ürünün özellikle Doğu Karadeniz Bölgesine özgü olduğu inkâr edilemez. Bu durum bölge açısından bir avantaj olarak görülse de Giresun gastronomisi noktasında bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Giresun Gastronomisinin Geleceği ve Gelişimine Yönelik Tespitler

Paydaşlarla yapılan görüşmenin ikinci ve son oturumunda katılımcılar, birinci oturumda ortaya konulan tespitler ışığında, Giresun gastronomisinin geleceği ve gelişimine yönelik önerilerini ortaya koymuşlardır. Bu süreçte söz konusu önerilerin neler olduğunun yanında önerinin muhatabının hangi kurum ve/veya kuruluş(lar) olduğu da özellikle belirtilmiştir. Bu tespit çalışma sonucunda geliştirilen önerilerin ne derece dikkate alındığı ve uygulandığının takibi açısından önemli ve anlamlı bulunmaktadır.

Aşağıda Çizelge 6'da görüleceği üzere paydaşlarca geliştirilen önerilerin bazıları sadece bir kurum ve/veya kuruluşla ilişkilendirilirken bazı öneriler birden çok kurum ve/veya kuruluşla ilişkilendirilmektedir. Bu durum Giresun gastronomisi açısından paydaşlar arası eşgüdüm ve işbirliğinin önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Çizelge 6: Giresun Gastronomisinin Gelişimi ve Geleceğine Yönelik Öneriler

Giresun gastronomisinin geleceği ve gelişimine yönelik öneriler	Muhataplar			
	1*	2*	3*	4*
Yapılan bilimsel çalışmaların paydaşlarla paylaşılması	x			
Alınan kararların sürdürülebilirliğinin sağlanması	x	x		
Üniversitenin bilimsel çalışmalarına en üst düzeyde katılım sağlaması	x			
Akademi ve işletmelerin eşgüdümlü çalışması	x		x	
Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin belirlenmesi ve kurum, kuruluş ve STK'ların iş birliği ve eşgüdüm içerisinde olması	x	x	x	x
Giresun'un gastronomik değerlerinin envanterinin çıkarılması	x	x	x	x
Yerel ürünlerin ekonomik değere ulaşması için evrensel mutfığa entegresine yönelik Ar-Ge çalışmalarının yapılması	x	x	x	
Giresun gastronomisinin master planının yapılması	x	x		
Mutfak sanatları merkezlerinin kurulması	x	x		
Giresun gastronomisine yönelik hazırlanan yazılı ve görsel materyallerin çoğaltılması, yapılanların tanıtımının artırılması	x	x	x	x
Gastronomi etkinliklerinin ve festivallerinin artırılması, var olanların tanıtımının yapılması	x	x		
Giresun gastronomik değerlerinin sağlık açısından öneminin belirlenmesi ve tanıtımının yapılması	x	x	x	
Yapılan çalışmalara kurumların destek vermesi ve sahip çıkması		x		
Kurumların kendilerine sunulan proje fikirlerini önemsemesi		x		
Yerel otoritenin kurumlar arası iş birliğini harekete geçirici rol üstlenmesi		x		
Yerel otoritenin PUKÖ Döngüsünü "Planla, Uygula, Kontrol et, Önlem al" takip etmesi		x		
Coğrafi işaretli alınmamış ürünlerin en kısa sürede başvurusunun yapılması		x		
Mantar, çay hasadı, hamsi, fındık ve yeşil lezzetler festivalinin her yıl düzenli olarak yapılması		x		
Gastronomiye yönelik festivalleri yönetecek festival komitesinin kurulması		x		
Gastronomi müzeleri "fındık, çay, mısır vb." açılması		x		
İşletmelerin kendi aralarında eşgüdümlü ve iş birliği içinde çalışması			x	
İşletmelerin "otellerin, restoranların, kafelerin vb." menülerinde yerel ürünlere daha fazla ağırlık vermesi			x	
Gastronomiye yönelik deneyimsel turların düzenlenmesi			x	
Giresun gastronomik değerlerini bağlı oldukları ya da ilişki içinde oldukları federasyonlarla ve STK'larla paylaşması				x
1*: Üniversite	2*:Diğer kurumlar	3*: İşletmeler	4*: STK'lar	

Yukarıda Çizelge 6’da görüleceği üzere paydaşlar tarafından Giresun gastronomisinin geleceği ve gelişimine yönelik 24 öneri geliştirilmiş ve her bir önerinin muhatabı olan kurum/kuruluş(lar) belirlenmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere 24 öneriden 17’sinin yani büyük çoğunluğunun muhatabının kurumlar “*Valilik, Belediye, Meslek odaları vb.*” olduğu vurgulanmıştır. Sonraki en fazla muhatap ise 12 öneri ile üniversite gelmektedir. Bu sonuç Giresun gastronomisinin geleceği ve gelişimine yönelik alınacak kararlar ve uygulamalarda üniversite ile yerel otoritenin yakın işbirliğinin ve eşgüdümünün önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Bütün bu eşgüdüm ve işbirliğinde gastronomiye yönelik faaliyet gösteren işletmelerin de rolü yadsınamaz. Zira toplam 24 önerinin 9’unun muhatabı olarak işletmeler işaret edilmektedir. Önerilerden 4’ünün muhatabı olarak ta STK’lar işaret edilmektedir.

Önerilerin hemen hepsinin önemli ve değerli olduğu düşüncesinden hareketle herhangi bir önem sırası yapılmamış olmakla beraber; özellikle araştırma, tanıtım, pazarlama, yatırım ve planlama konuları ile bu konuların hemen tamamında işbirliği ve eşgüdümün öne çıktığı söylenebilir. Geliştirilen 24 önerinin 10’unun muhatabının birden çok kurum ve kuruluş olduğunun belirlenmesi bunun en önemli kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Giresun gastronomisinin bugünkü durumunun tespiti ve geleceğine yönelik önerilerin geliştirildiği SWOT analizi çalışması hem paydaşların tamamına yakınının temsilcilerinin katılımı açısından hem de ortaya konulan tespitler ve öneriler açısından önem arz etmektedir. Çalışma sonuçlarının, yukarıda literatür incelemesi başlığı altında verilen çalışmalardaki sonuçlar ile örtüşüyor olması da dikkate değer bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Örneğin kurumlar arası eşgüdüm hem Adana ilinin Gastronomi Stratejisi (2020) çalışmasında hem de Akdeniz Alternatif Turizm Çalıştay Raporunda (2013) yer almaktadır. Benzer tespit Öz vd. (2023)’nin Hatay ilinin gastronomi potansiyeline yönelik yaptığı çalışma ile Zencir (2022)’in Afyonkarahisar ilinin gastronomi turizmüne yönelik yaptığı çalışmada da dile getirilmektedir.

Yine çalışmada öne çıkan tanıtım ve pazarlama eksikliği Öz vd. (2023)’nin çalışmasında, Batı Akdeniz Alternatif Turizm Çalıştay Raporunda (2013) ve Kocaeli Turizm Çalıştay Raporunda (2019) dile getirilen bir husus olarak öne çıkmaktadır. Sormaz vd. (2023) ile Aktufan ve Top (2024) hizmet kalitesi eksikliğine vurgu yapmışlardır.

Hemen her girişimde olduğu gibi başlamak önemlidir ancak sürdürmek ve başarmak daha da önemlidir. Bu konudaki başarı da tüm paydaşların ilk günkü heves ve gayretini azaltmadan, üzerlerine düşen görevleri eksiksiz yerine getirme gayreti içinde olmalarına bağlıdır. Bu konudaki motivasyonun azalmayacağı tersine artarak devam edeceği ümidiyle Giresun gastronomisinin geleceğine ve gelişimine yönelik ortaya konan önerilerden birkaçına yönelik vurgu ve açıklamaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Kurum, kuruluş, yerel halk ve STK’lar olmak üzere şehrin tüm dinamiklerini ilgilendiren Gastronomi konusunda söz konusu dinamiklerin tamamının işbirliği ve eşgüdümü son derece önemlidir. Bu çalışmayla bir kez daha ortaya çıkmıştır ki Giresun gastronomisine yönelik birçok plan, program, proje ve tanıtım-pazarlama faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Ancak yine çalışmada ortaya çıktığı üzere bütün bu faaliyetler birbirinden bağımsız ve habersiz şekilde yürütüldüğü için beklenen etkiyi ve gelişmeyi gösterememektedir. Yani atılan taş ürkütülen kurbağaya değmemektedir.

Öte yandan unutulmamalıdır ki bir noktaya varmak için öncelikle bulunulan noktanın tespiti gerekir. Yapılan bu çalışma ile bir anlamda Giresun gastronomisinin bulunduğu nokta yani bugünkü durumu ortaya konulmuştur. Bu aşamadan sonra hiç zaman kaybetmeden varılmak istenen hedeflerin belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için ise en kısa zamanda Giresun

gastronomisinin hatta daha genel anlamda Giresun turizminin bir master planının yapılması gerekmektedir.

Master plan hazırlandıktan sonra hazırlanan plan doğrultusunda kurum ve kuruluşların iş birliği ve eşgüdüm içerisinde planın aşamaları hayata geçirilmeli, bu süreçte olası olumsuzluk ve aksaklıklara yönelik denetim ve kontroller yapılmalı ve bu olumsuzluk ve aksaklıkların tekrar etmemesi için önlemler alınmalıdır.

Gerek bahse konu master planının hazırlanması, gerekse Giresun gastronomisinin gelişimine yönelik plan ve programların geliştirilmesi, uygulanması ve denetlenmesinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Giresun Gastronomisini Geliştirme Komitesi'nin oluşturulması gerekmektedir.

Oluşturulacak söz konusu komitenin mali ve idari anlamda temsil ve yetkilerinin belirlenmesi ve ortaya konulacak olan plan ve programların geliştirilmesi, uygulanması ve denetlenmesinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için yasal dayanak oluşturmak adına bir yönetmelik ve/veya yönergenin oluşturulması gerekmektedir.

Son olarak hemen her konuda olduğu gibi Giresun gastronomisinde de tanıtım ve pazarlama son derece önemlidir. Bu konuya yönelik şimdiye kadar geliştirilmiş her türlü yazılı ve görsel materyallerin belirlenmesi, bir araya getirilmesi, paylaşılması ve etkin kullanılması yanında yeni ve daha etkin materyallerin geliştirilmesi ve güncel tanıtım araçları kullanılarak birçok yönden ve birçok tanıtım ve pazarlama aparatları birlikte ve yoğun şekilde kullanılması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Adana Gastronomi Stratejisi Raporu (2020). Çukurova Kalkınma Ajansı. Erişim Adresi: <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/adana-gastronomi-stratejisi.pdf> Erişim Tarihi: 20.06.2024.

Batı Akdeniz Alternatif Turizm Çalıştay Raporu (2013). Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/1570610556179842358327857239alternatifturizmcalistayraporu.pdf>. Erişim Tarihi: 20.07.2024.

Bucak, T. ve Arıcı, Ü.E. (2013). Türkiye'de gastronomi turizmi üzerine genel bir değerlendirme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16)30, 203-216.

Canbolat, E. ve Çakıroğlu, F.P. (2015). Tarihi çarşamba kıvratması. *III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu*, 8-10 Ekim, Ankara.

Çakır, M. (2009). Destinasyon pazarlamasında gastronominin rolü. *TÜROFED*, 30, 48-50.

DTSO (2022). *Diyarbakır Gastronomi Eylem Planı 2022- 2026*, E. Balta, A. Büke, M. Bayramoğlu, M.K. Coşkun, M. Özdemir OK, DTSO Yayınları: Diyarbakır.

Durlu-Özkaya, F. ve Can, A. (2012). Gastronomi turizminin destinasyon pazarlamasına etkisi. *Türktarım Dergisi*, 206, 28-33.

Gürsoy, Y. (2017). Giresun Merkez Yöresinde Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*(10) 51, 1297-1304

Kayseri Gastronomi Turizmi Çalıştayı (2019). *Kayseri Gastronomi Turizmi Çalıştayı Raporu*. Erişim Adresi: https://www.kayseri.bel.tr/uploads/pdf/gastronomi_turizmi.pdf Erişim Tarihi: 18.06.2024.

Kocaeli Turizm Çalıştayı (2019). *Kocaeli Turizm Çalıştayı Çalıştayı Raporu*. Erişim Adresi: <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/kocaeli-turizm-calistayi-sonuc-raporu.pdf> Erişim Tarihi: 20.06.2024.

Kohlbacher, F. (2006). The use of qualitative content analysis in case study research. *Forum Qualitative Sozialforschung*, 7(1), 1–30.

Long, M. L. (2005). *Culinary Tourism*. ABD: The University Press Of Kentucky.

Richards, G. (2002). *Tourism Gastronomy*. İçinde A-M. Hjalager ve G. Richards (Editörler), *Gastronomy: and Essential Ingredient in Tourism Production and Consumption* (3-20) Londra: Routledge.

Okumus, B., Okumus, F. ve Mckercher, B. (2008). Incorporating local and International cuisines in the marketing of tourism destinations: The cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism Management*, 28(1), 253-261.

Ongun, U., Gövde, B. ve Çiçek, U. (2016). Yeşilova'nın Kırsal Turizm Potansiyelinin Swot Analizi İle Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(16), 75-88.

Öz, H., Sormaz, Ü., Nizamoğlu, F. ve Akdağ, G., (2023). Hatay İlinin Gastronomi Turizm Potansiyelinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 7(1), 95-107.

Saruşık, M. ve Özbay, G. (2015). Gastronomi turizmi üzerine bir literatür incelemesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(2), 264-278.

Sormaz Ü., Akturfan M. ve Top B. (2024). Kazakistan Almatı şehrinin gastronomi turizm potansiyelinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi. *Journal of Turkic Civilization Studies*, 5(1), 80-106.

Sormaz, Ü., Kıdıraliyev, N., Turdubekova, S., Turganbaeva., N., İsokava, D.,& Samatova, G. (2023). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Bişkek İli'nin Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(3), 137-154.

Trabzon Turizm Çalıştayı (2023). *Trabzon Turizm Çalıştayı*. Erişim Adresi: https://ktu.edu.tr/dosyalar/tr_e4917.pdf .Erişim Tarihi: 20.07.2024.

Zencir, B. (2022). Afyonkarahisar İli Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Swot Analizi İle Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Mesleki Eğitim ve Uygulama Dergisi (ANAMEUD)*, 1(2), 13-36.

MEDİKAL TURİZMİN TÜRKİYE İNCELEMESİ

Öğr.Gör. Dr., ŞAFAK ÇINAR

Sağlık Bilimleri Üniversitesi,
Gülhane Sağlık Meslek Yüksekokulu,
- ORCID ID: 0000-0003-1472-3931

ÖZET

Dünya genelinde yılda ortalama 25 milyon kişi sağlığına kavuşmak ya da sağlık alanında kendini daha iyi hissetmek için bulunduğu yerden başka bir ülkeye seyahat etmektedir. Medikal turizm olarak tanımlanan bu turizm türü, şemsiye bir kavram olan sağlık turizminin bir çeşididir. Sağlık turizmi medikal, termal, ileri yaş, engelli, spa-wellness turizm çeşitlerini kapsamaktadır. Çok kapsamlı bir turizm türü olan sağlık turizmi yılda 300 milyara yakın pazar payının olması sebebiyle ülkeler açısından ticaret, turizm, istihdam gibi alanlarda avantaj sağlamaktadır.

Tarihte eski Mısır, Çin ve Yunan medeniyetlerinde izleri bilinen sağlık, şifa arayışları 20. Yüzyılın sonlarına doğru Uzak Doğu bölgelerine doğru yoğunlaşmıştır. Avrupalı ve Amerikalı, kısa sürede ve kaliteli olarak tedavi almak isteyen sağlık turistleri doğu destinasyonlarına yönelmiştir. Kaynaklarda veriler farklılık gösterse de dünya genelinde medikal turizm alanında önde gelen ülkeler Meksika, Tayland, Kosta Rika, Singapur, Malezya, Hindistan, Güney Kore ve Türkiye'dir.

Dünya genelinde pazar payı oldukça büyük olan bu turizm türü sağlıkta nitelikli reformlar gerçekleştiren Türkiye için özellikle bazı tedavi ve estetik uygulamalarda önde gelen ülkelere oranla niteliğini de beraberinde getirmiştir. Medikal turizmde dünyada önde gelen ülkelere oranla Türkiye ülke örneğinin güncel verilerinin incelenmesi önemli görülmektedir.

Bu kapsamda Türkiye'nin medikal turizm verileri, hastane ve sağlık tesisi işleyişi ve medikal turist açısından süreci, avantaj ve dezavantajları gibi konularda bütüncül bir yaklaşımla literatür araştırması yapılmıştır. Elde edilen verilerin güncel son durumunu ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: sağlık turizmi, medikal turizm, medikal turist, Türkiye'de medikal turizm

ABSTRACT

Globally, an average of 25 million people travel from one country to another every year to recover or feel healthier. This type of tourism, known as medical tourism, is a type of health tourism, which is an umbrella concept. Health tourism includes medical, thermal, elderly, disabled, spa-wellness tourism types. As a very comprehensive type of tourism, health tourism has a market share of nearly 300 billion annually. For this reason, it provides advantages for countries in areas such as trade, tourism and employment.

While people's search for health and healing was in Egyptian, Chinese and Greek civilizations in ancient times, towards the end of the 20th century this search has intensified towards the Far East regions. European and American health tourists in search of quality treatment in a short time have turned to eastern destinations. Although data varies across sources, the leading countries in the field of medical tourism worldwide are Mexico, Thailand, Costa Rica, Singapore, Malaysia, India, South Korea and Turkey.

The market share of medical tourism is quite large worldwide. For Turkey, which has carried out qualified reforms in health, medical tourism has brought the quality of being one of the leading countries especially in some treatment and aesthetic applications. Turkey, being one of the leading countries in the world in medical tourism, is considered important to be examined the current data of the country example.

In this context, literature research has been conducted on Turkey's medical tourism data, the functioning of hospitals and health facilities, and the process, advantages and disadvantages in terms of medical tourists. The aim of this study is to present the current state of the data obtained.

Key words: health tourism, medical tourism, medical tourist, medical tourism in Türkiye

1.GİRİŞ

Günümüzde her yıl ortalama 23 milyon kişi sağlık turizmi kapsamında seyahat etmektedir. Bu kapsamda 2027 yılına kadar 270 milyar dolar pazar payına ulaşılması beklenmektedir. (Maltezou ve Pavli, 2024: 224). Sağlık turizmi kapsamında daha uygun fiyatlarla ve daha kısa bekleme süreleri ile kaliteli sağlık hizmeti alabilmek için ülkelerinden çıkan yıllık yaklaşık 30

milyon kişi seyahat etmektedir. Dünyada sağlık turizmi harcamaları yaklaşık 500 milyar dolar ile ifade edilmektedir (USHAŞ, 2024b).

Şemşiye bir kavram olarak niteleyebileceğimiz sağlık turizmi: medikal turizm, termal turizm, spa-wellness turizmi, geriatri ve engelli turizm çeşitlerinden oluşmaktadır (Uslu vd. , 2021: 162). Kaynaklarda değişik şekillerde sınıflamalar bulunmaktadır. Sağlık turizmi medikal turizm, ileri yaş ve engelli turizmi, termal ve spa-wellness turizmi şeklinde de gösterilebilmektedir (Yardan vd. , 2014: 27-31).

Sağlık turizmi sağlığını elde etme için yurtdışına seyahat edilmesi anlamına gelmektedir. Sağlık turizmi seyahatleri giderek artış göstermektedir (Maltezou ve Pavli, 2024: 228). Sağlık turizmi özellikle medikal turizm için bazı tercih sebepleri bulunmaktadır. Bunlar: düşük fiyatlar, sigorta kapsamına girmeyen veya ülkesinde yapılmayan tedaviler, beklemeden tedavi almak, kaliteli tıbbi tedavi almak, sağlık ve turizm hizmetini birleştirme isteği, iklim çekiciliği ve konaklama isteği ile yeni kültürler keşfetme ve tedavinin mahremiyeti, gizli kalmasını istemektir (Radovic ve Nola, 2020: 595).

Tarihte eski Mısır medeniyeti zamanında M.Ö yıllarda sağlığına kavuşmak isteyen insanların tıbbi bilginin oluşu yerlere göç etmesi, sağlık turizminin izlerini taşımaktadır. Eski Çin medeniyetinde tıbbi bitkiler ve akupunktur uygulamaları, Hintlilerin “*Veda*” isimli kutsal sayılan tıbbi bilgi içeren metinleri, tıbbi uygulamaları tarihte bilinen en eski tıbbi kaynak göstergeleridir. Sağlık turizmi diyebileceğimiz tarihteki izlere bakıldığında bugün İzmir civarında bulunan dünyanın ilk sağlık merkezleri olarak değerlendirilen eski Yunanlılar dönemine ait Asklepeion Tapınaklarının sağlığına kavuşmak isteyen insanları kabul ettiği bilinmektedir. Roma dönemine ait “*Ilica*” olarak bilinen sıcak su kaplıcaları şifa kaynağı olarak ziyaret edilen yerlerden sayılmaktadır. 14’üncü yüzyılda Fransa’da keşfedilen sıcak su kaynaklarının bulunduğu bir köye adına da veren SPA (Salus Per Aquam) turizmi 16’ncı yüzyıl itibariyle Avrupa genelinde yaygınlaşmıştır (Tontuş, 2017b: 11-15). 21’inci yüzyıla girerken gelişmiş ülkelerde kaynak ve zaman kısıtlaması bulunan sağlık ve medikal turistleri, uzak doğu ve diğer sağlık destinasyonu ülkeleri tercih eder hale gelmişlerdir.

Sağlık turizmi ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Cari açığın kapatılmasına katkıda bulunan bu turizm türü, yılın her ayında yapılabilmekte, tabiat, su kaynakları gibi doğal zenginlikleri turizm niteliğiyle birlikte ekonomik bir kazanca dönüştürebilmektedir. İhracatın

ve istihdamın artmasını sağlamaktadır. Türkiye’de sağlık turizmi geliri karşılaştırmalarında dünyada önde gelen ülkeler arasında sayılmaktadır (Kuzhan ve Gönen, 2024: 37).

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı güncel literatür verileri kapsamında medikal turizmin mevcut durumunun incelenmesidir. Bu amaca ulaşmak için güncel kavramsal çerçeve ortaya konulmuş ve Türkiye’de medikal turizmin güncel durumu hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Medikal turizmde dünyada önde gelen ülkelere olan Türkiye ülke örneğinin incelemesi, bu kapsamda ülkenin medikal turizm verileri, hastane, sağlık tesisi işleyişi, medikal turist açısından işleyişi, hükümet desteği, avantajları, dezavantajları ile bilgi birikiminin güncel literatür incelemesinin yapılarak son durumunu ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2.GEREÇ YÖNTEM

Bu bölümde çalışmaya yönelik metodolojik bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın Tipi ve Verilerin Toplanması

Çalışma metodolojisi olarak geleneksel derleme seçilmiştir. Araştırılan kavram olan “medikal turizme” yönelik çalışmalara güncel veri tabanlarında erişim sağlanmış ve çalışmaya dahil edilmiştir. Sağlık turizmi, medikal turizm, Türkiye’de medikal turizm anahtar kelimeler kullanılarak Google akademik, Google boks, Web of Science veri tabanlarından ilgili konu ile önemli verilere ait çalışmalar araştırma kapsamında incelenmiştir.

3.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde dünyada ve Türkiye’de medikal turizme yönelik kavramsal çerçeve ve güncel durum hakkında literatür bilgisi yer almaktadır.

3.1.Dünyada medikal turizmde önde gelen ülkeler:

Sağlık turizmi özellikle de medikal turizmde literatürde en çok çalışılan ülkeler Kanada, Hindistan, Malezya, Güney Kore, Tayland, Çin, İran, Rusya, Singapur, Tayvan olarak değerlendirilmektedir (Zhong vd. , 2021: 162).

Tablo 1: Medikal Turizmde dünyada önde gelen ülkeler ("Medical Tourism Statistics and Facts," 2024)

1. Meksika	1,3 milyon hasta (2019),	Bariatrik cerrahi, diş bakımı, kozmetik cerrahi, kök hücre tedavisi ve ortopedi
-------------------	---------------------------------	--

2. Kosta Rika	100.000 hasta (2018),	Diş bakımı, kozmetik cerrahi ve bariatrik cerrahi
3. Malezya	1,2 milyon hasta (2018),	Kardiyoloji, doğurganlık tedavisi, ortopedi ve kozmetik cerrahi
4. Tayland	2,5 milyon hasta (2018),	Kozmetik cerrahi, diş bakımı ve ortopedi
5. Türkiye	700.000 hasta (2019),	Saç ekimi, kozmetik cerrahi ve diş hekimliği
6. Hindistan	700.000 hasta (2019),	Kardiyoloji, kanser tedavisi ve ortopedi
7. Tayvan	400.000 hasta (2018),	Kardiyoloji, doğurganlık tedavisi ve kozmetik cerrahi
8. Güney Kore	248.000 hasta (2022),	Kozmetik cerrahi, diş bakımı ve kök hücre tedavisi
9. Singapur	450.000 hasta (2018),	Kardiyoloji, onkoloji ve ortopedi
10. BAE	350.000 hasta (2018) ve sadece Dubai'de 630.000 hasta (2022),	Doğurganlık tedavisi, kozmetik cerrahi ve ortopedi
11. Brezilya	250.000 hasta (2019),	Kozmetik cerrahi, diş bakımı ve bariatrik cerrahi
12. Macaristan	45.000 hasta (2017), tedavisi	Diş bakımı, kozmetik cerrahi ve doğurganlık
13. Polonya	100.000 hasta (2018),	Diş bakımı, kozmetik cerrahi ve doğurganlık tedavisi
14. İsrail	60.000 hasta (2018),	Doğurganlık tedavisi, onkoloji ve nöroloji
15. Almanya	200.000 hasta (2018),	Onkoloji, kardiyoloji ve ortopedi kaynak

Medikal turizmin dünyada geniş bir coğrafyada etkin olduğu ve hasta sayısı ve tedavi şekillerinin oldukça çeşitli olduğu görülmektedir ("Medical Tourism Statistics and Facts," 2024).

3.2. Türkiye’de medikal turizm

Yapılan çalışmalarda Türkiye’nin dünyada medikal turizmde önde gelen ilk 10 ülke içerisinde olduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinde tedavi olmakta zorlanan medikal turistler uygun fiyat, kaliteli tıbbi bakım, bekleme zamanının kısa olması gibi faktörlerin etkisiyle kendi ülkelerine kıyasla çok daha avantajlı olan Türkiye’yi tercih etmektedir (Collins vd. , 2022: 489-492).

2019 yılında 756.926 sağlık turisti ziyaretinden 1.459.132 bin ABD doları turizm geliri, 2023 yılında toplam 1.538.643 sağlık turisti ziyaretinden 3.006.092 bin ABD doları turizm geliri elde edilmiştir (USHAŞ, 2024c).

Tablo 2. Türkiye’de sağlık turizmi verileri (USHAŞ, 2024c)

Türkiye, medikal turizm destinasyonları arasında özellikle saç ekimi, kozmetik cerrahi ve diş tedavisinde hasta sayısı ile önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır (Medical Tourism Statistics and Facts, 2024).

3.3.Hükümet desteği,

Türkiye’de sağlık turizmi faaliyetlerinin aslında son 25- 30 yıldır net olarak ortaya konulduğu görülmektedir. 2010 yılında kurumsal anlamda ilk kez Sağlık Bakanlığı dahilinde Sağlık turizmi birimi, 2011 yılında Resmî Gazete ’de yayımlanarak sağlık turizmi daire başkanlığı kurulmuştur. Sağlık turizmi ile ilgili gerekli planlama, denetleme ve koordinasyonu yapmak üzere kurulan başkanlık bugün de Sağlık hizmetleri genel müdürlüğü dahilinde işleyişine devam etmektedir. Aynı dönemde Bakanlıklar arası koordinasyonu sağlamak amaçlı Sağlık Bakanlığı koordinasyonunda Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu (SATURK) oluşturulmuştur (Sivuk ve Çınar, 2024: 84).

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma planında Sağlık turizmine ayrıca bir bölümde yer verilmiştir. Buna göre termal, medikal ve ileri yaş turizminde yeni hedefler belirlenmiştir. Hükümet programında Türkiye, medikal turizmde hasta sayısı ve gelirini artırmayı, dünya çapında ilk 5 ülke içerisinde olmayı hedeflemiştir. Bunun içinde kurumsal ve hukuki alt yapının geliştirilmesi, fiziki ve teknik alt yapının iyileştirilmesi, sunulacak daha kaliteli sağlık hizmetinin tanıtım ve pazarlamasının yapılması için sorumlu bakanlıklar koordinasyonunda atılacak adımlar belirlenmiştir (10.Kalkınma Planı: 182). 11. Kalkınma planında (2019-2023) da sağlık turizminin kalite ve akreditasyonun geliştirilmesi desteklenmiştir (11.Kalkınma Planı: 137). 2024-2028 yıllarını kapsayan 12. Kalkınma Planında Health Türkiye adlı sağlık turizmi dijital alt yapının küresel markaya dönüşmesi ve sağlık turizminde tanıtım ve pazarlamanın önemine vurgu yapılmıştır (12.Kalkınma Planı, 2023: 173). Kalkınma Planlarında sağlık turizmine hükümet desteğinin verildiği görülmektedir.

2017 yılında yayımlanan Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik ile Türkiye’de sağlık turizmi alanında hizmet verecek tedavi kuruluşları ve aracı kuruluşlarının yetkilendirilmesi ve asgari sunum standartlarının tespiti, resmi mevzuata bağlanmıştır (Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik, 2017).

Türkiye’de sağlık turizmi alanında hükümet desteğinin kamu ve özel sektörü destekleyecek şekilde kurumsallaştığı görülmektedir. 2018 yılında Kanun Hükmünde Kararname ile Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi (USHAŞ) kurulmuştur. Sağlık Turizmine yönelik gerekli alt yapı standartların oluşturulması için Bakanlığa öneriler sunulması, sağlık turizminin yurt dışında tanıtımın yapılması, kamu ve özel sektörün bu alanda desteklenmesi ve koordinasyonunun yapılması kurumun görevleri arasında sayılmaktadır (USHAŞ, 2024a).

Ticaret Bakanlığı tarafından yayınlanan 5448 sayılı Genelge ’de sağlık turizminde sunulacak destek miktarları yer almaktadır. Buna göre sağlık turizmi aracı kuruluşu ya da sağlık kuruluşuna yabancı dil eğitimi, reklam, sigorta, hasta yol desteği, yurt içi ve yurt dışı tanıtım desteği ve istihdam vb. alanlarda destek verilebilmektedir (TC. Ticaret Bakanlığı,2024).

3.4.Hastane ve sağlık tesisi işleyişi,

Sağlık Bakanlığına bağlı Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, Sağlık Turizmi Yönetmeliği çerçevesinde sağlık turizmi hizmeti vermeye yetkili sağlık hizmeti ve aracı kuruluşları

yetkilendirmekte ve denetlemektedir. Sağlık tesislerinde sağlık turizmi birimi kurulması için gerekli şartlar ve gerekli personellerin kriterleri de tanımlanmıştır. Buna göre yetkinlik kriterleri kaliteli hizmet vermeyi zorunlu kılmakta ve hizmetin planlanması, hastaya verilecek eğitim, hasta ile kurulacak iletişim ve kişisel verilerin korunmasına dikkat edilmesi gibi bazı hususları içermektedir. Yetkinlik kriterleri bu mevzuat ile belirlenmiştir ve uyulmaması halinde gerekli yaptırımların nasıl olacağı detaylandırılmıştır ("Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik, 2017). Buna göre sağlık turizmi yapacak sağlık ya da aracı kuruluşun yetki belgesi alması zorunlu tutulmuştur. Son olarak Bakanlık tarafından Türkiye'de sağlık turizmi yetki belgesi verilen 654 kamu ve özel hastane, 189 tıp merkezi, 2525 muayenehane, 1183 aracı kuruluş bulunmaktadır ("Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı/Yetkili Sağlık Tesisleri ", 2024). Kamu ve özel tüm sağlık hizmet sunucular için açıklanan fiyat tarifesi taban fiyat niteliğinde olup sunulan hizmetin içeriğine göre fatura değişiklik gösterebilmektedir. Medikal turistlere, yol, konaklama, tercümanlık, gezi programları için ilave fiyatlarla paket program hizmeti de sunulabilmektedir (Sivuk ve Çınar, 2024: 87).

3.5. Medikal turist açısından işleyişi,

Sağlık turizmi faaliyetlerinin başlangıç noktası yurtdışında tedavi alma isteği ve eyleme geçmesi ile başlamaktadır. Bu istek çoğunlukla tercih faktörleri olarak adlandırılan uzun bekleme sürelerinin aşılması, uygun maliyet seçenekleri, kaliteli ve çeşitli hizmet alma seçenekleri, hukuki engellerin aşılması, sigorta dışı tedavi olma gerekliliği ve tedavi ve turizmi bir arada yapma isteği olarak özetlenebilmektedir (Tontuş, 2017a: 20-21).

Sağlık turizminde işleyiş akışı çeşitli basamaklardan oluşmaktadır. Bu basamaklar: Başvuru, Tıbbi Kayıt, Tıbbi danışman, Bilgilendirme, Yazılı Onam, Koordinasyon, Vaka Yönetimi, Günlük Takip, Dönüş transferi, Karşılama, Raporlama ve Geribildirimdir. Kısaca istek eyleme geçmekte, medikal turist aracı kuruma ya da hastaneye kendisi başvurabilmektedir. Hastaneden tıbbi danışmanlık hizmeti almakta, bilgilendirme ve yazılı onam dahilinde gerekli tedavi yapılmakta ve dönüş için gerekli hizmetleri varsa bir aracı kuruluş tedarik etmekte yoksa hasta kendi imkanları ile sigortası dahilinde dönüş yapmaktadır (Tontuş, 2017a: 59).

3.6. Avantajları

Türkiye Sağlık Dönüşüm Programı sayesinde vatandaşlarına kaliteli sağlık hizmeti sunmaktadır. Sağlık turizmi için hızla gelişen potansiyeli ile Türkiye, dünyanın en çok tercih edilen ülkelerinden biri haline gelmiştir. Dünyanın en çok varış noktasına (120 ülke, 299 şehir ve 302 havaalanı) uçan ulusal havayolu markası Türk Hava Yolları ile ulaşım kolaylığı sayesinde sağlık turizmi için ideal bölge olarak tanınmaktadır. 4 saatlik uçuş mesafesinde olan nüfusa, yaklaşık 1 milyar kişiye ve 57 ülkeye hitap eden önemli bir coğrafi konuma sahiptir (USHAŞ, 2024b).

Türkiye sağlık alanında nitelikli sağlık personeli, teknolojisi ve tesislere sahiptir. Turizm alanında çok çeşitli (deniz, iklim, doğa, kaplıca, inanç, kültür) çekici imkanları bulunmaktadır. Deneyimli hizmet sektörünün olması ayrıca bir avantaj sayılmaktadır. Sağlık turizminde hukuki alt yapının oluşturulduğu kamu ve özel sektörünün koordinasyonu amaçlı bir sağlık alt yapısında hizmet koşullarını düzenleyen Türkiye, karşılaştırmalarda kaliteli hizmeti uygun fiyata sunarak sağlık turistlerini çekmektedir (Barca vd. , 2012: 59).

Tablo 3: JCI Akreditasyonu olan hastane sayısı (jointcommissioninternational.org, 2024)

Ülkeler	JCI Akreditasyonu olan hastane sayısı
1. Meksika	10
2. Kosta Rika	2
3. Malezya	18
4. Tayland	62
5. Türkiye	40
6. Hindistan	55
7. Tayvan	5
8. Güney Kore	6
9. Brezilya	71
10. Bahreyn	4

2024 yılı itibariyle uluslararası akreditasyon belgesi olan hastane sayısı 40'tır. Bu rakam medikal turizm yapan ülkeler arasında dikkat çekicidir (jointcommissioninternational.org, 2024). Türkiye özellikle saç ekimi konusunda ve diğer estetik operasyonlar için tercih edilen bir ülke konumundadır. Bunun yanı sıra göz, dahiliye, ortopedi, kadın doğum branşları tercih

edilen branşlarındandır (Tontuş, 2017a: 89). Saç ekimi konusunda dünyada medikal turizmde başı çeken ülke olan Türkiye'deki (İlhan ve Özdoğan, 2022: 69) saç ektiren medikal turistler yapılan çalışmada uygun fiyattan ziyade tesislerin kalitesi ve niteliğinin çekici olduğunu belirtmişlerdir (Cengiz ve Koç, 2024: 213).

Türkiye, termal kaynaklar bakımından dünyada 7.sırada Avrupa'da 1. sırada olan kaplıca zengini bir ülkedir (Sulku, 2017: 109). Türkiye'yi yılda yaklaşık 550.000 yabancı termal turist ziyaret etmektedir. Kaplıcaların şifahi etkisi bir avantaj olarak görülmektedir (Sivuk ve Çınar, 2024: 162).

3.7.Dezavantajları,

Türkiye sağlık turizmi alanında güçlü yönleri göz önüne alındığında hasta sayısının son yıllarda artış göstermesine rağmen beklenenden düşük olduğu değerlendirilmektedir. Coğrafi konum, iklim, kaliteli sağlık alt yapısı göz önüne alındığında daha fazla tanıtım gerekli görülmektedir (Sivuk ve Çınar, 2024: 83).

Sağlık turizminde önemli bir yeri olan aracı kuruluşların niteliklerinin geliştirilmesi, kültür farklılıklarına karşı iletişim açısından desteklenmesi, yabancı dil bilen personelin sayısının artırılması ve kuruluşların daha sıkı denetlenmesi gereklidir. Sadece aracı kuruluşlar özelinde değil sağlık turizmi yapan tüm sağlık tesislerinde yabancı dil bilen personelin artırılması gerekli görülmüştür (Berksoy vd. , 2023: 79).

Termal kaynaklar bakımından dünyada önde gelen ülkeler arasında olan Türkiye'de aktif olmayan kapasite varlığına dikkat çekilmektedir. Yönetimsel ve planlama anlamında gerekli altyapı çalışmalarının yapılması konusunda kurumsallaşmaya ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Sivuk ve Çınar, 2024: 163).

Sağlık turizminde etken faktörlerin başında gelen maliyet faktörü gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında her ne kadar uygun olsa da (Özçelik Heper ve Kayuk, 2024: 184) dövizle endeksli sağlık hizmet maliyetinin hastane masraflarına yansıtılması bazı medikal turistler için ödeme açısından zorluk oluşturabilmektedir. Her ne kadar güveli bir ortam sunsa da bulunduğu coğrafya nedeniyle Ortadoğu ve çatışma bölgelerine yakınlığı bazı medya kuruluşlarının olumsuz tanıtım yapmalarına sebep olabilmektedir (Büyüksırt, 2023: 44).

3.8 Sonuç:

Medikal turizm yurt dışına tedavi olmak için başka bir ülkenin tercih edilmesi anlamına gelmektedir. Maliyet, bekleme sırası, sigorta kapsamı dışında tedaviler, gizlilik, turizme katılma isteği gibi iten faktörlerin yanı sıra kaliteli tedavi imkanları, ulaşımda kolaylıklar, uygun fiyata tedavi ve turizm alabilme imkânı sağlayan uluslararası sağlık kuruluşları ayrıca medikal turistler açısından çekici bir nitelik taşımaktadır. Bu alanda iddialı olan ülkelerin içerisinde yer alan Türkiye özellikle tedavi, estetik cerrahi ve turizm imkanlarıyla nitelikli bir medikal turizm destinasyonu sayılmaktadır.

Sağlık turizminin tıp, teknoloji, turizm, ticaret, gibi farklı alanlarla etkileşim içinde olan çeşidi medikal turizm, yılda 300 milyar dolarlık pazar payına sahiptir. Bu nedenle medikal turizm dünyada potansiyel destinasyon ülkelerinin politik belgelerinde yer almakta ve hükümetlerce desteklenmektedir. Hükümet politikalarının eylemsel haritasını gösteren kalkınma planlarında Türkiye'nin sağlık turizmi vizyonu ve eylemleri belirtilmiş ve bununla ilgili sağlık turizmi yönetmeliği yayımlanmıştır. Yönetmelikle birlikte sağlık kuruluşlarına sağlık turizmi yetki belgesi alma şartı getirilmiş ve sağlık turizmi hizmetinin belli kriterleri taşıması zorunlu hale getirilmiştir. Bu noktada verilen istatistiklerde önde gelen ülkelere olan Türkiye'nin son yıllarda hukuki ve sağlık alt yapısı temelinde yapıcı değişiklikler yaptığı görülmüştür.

Yapılan çalışmalarda Türkiye'nin hasta sayısının dünyada önde gelen ülkelere olduğu görülmektedir. USHAŞ verilerine göre son olarak 1.500.000'i aşkın medikal turist Türkiye'yi destinasyon olarak seçmiştir.

Sağlık söz konusu olduğunda maliyetten çekinmeyecek ancak kısıtlı imkanlara sahip medikal turistler aynı zamanda nitelikli hizmet almak istemektedirler. Yapılan çalışmalarda Türkiye'nin maliyet uygun bir destinasyon olduğu ayrıca nitelikli tesislerinin de daha fazla ilgi çekici olduğu görülmektedir. Türkiye'nin medikal turizm pazarında önemli bir yerde olduğu verilerle desteklenmektedir. Yapılan hukuki ve politik çalışmalarda bu yönde bir ivmeyi kanıtlamaktadır. Avantajlarının da çok çeşitli olduğu bilinen bir destinasyon olan Türkiye'nin dezavantajlarının göz önünde tutularak buna yönelik gerekli çalışmaların yapılması medikal turizmde belirlenen hedeflere daha kolay ulaşılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça:

- 10.Kalkınma Planı (2014-2018) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf. from TC.Kalkınma Bakanlığı Erişim tarihi: 30.07.2024
- 11.Kalkınma Planı (2019-2023) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf. from Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
- 12.Kalkınma Planı (2023). https://onikinciplan.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/11/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028.pdf. TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Erişim tarihi: 30.07.2024
- Barca, M., Akdeve, E., & Balay, İ. G. (2012). *Türkiye Medikal Turizmi Değerlendirme Raporu 2012*. Ankara: TC.Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı.
- Berksoy, F., Bostan, A., & Dilek, A. (2023). Türkiye’de Sağlık Turizminin Seyahat Acenteleri Kapsamında Değerlendirilmesi ve Strateji Önerileri. *Journal of Travel and Tourism Research*, 23(23), 65-83.
- Büyüksırt, M. B. (2023). Türkiye ve Hindistan'ın sağlık turizmi faaliyetlerinin karşılaştırılması. Cengiz, E., & Koç, A. (2024). Medikal Turizm Kapsamında Türkiye’de Saç Ekimi. *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 8(1), 201-214.
- Collins, A., Medhekar, A., & Şanal, Z. G. (2022). A qualitative analysis of Turkish stakeholders perspective for improving medical tourism. *International Journal of Tourism Research*, 24(3), 487-500.
- İlhan, C. F., & Özdoğan, O. N. (2022). Sağlık Turizmi Kapsamında Saç Ekimi Tedavisi; Türkiye ve Polonya Karşılaştırması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(53), 265-276.
- Jointcommissioninternational.org. (2024). JCI akreditasyonu olan hastaneler. <https://www.jointcommissioninternational.org/who-we-are/accredited-organizations/#sort=%40aoname%20ascending>. Erişim tarihi: 30.07.2024
- Kuzhan, K., & Gönen, S. (2024). Türkiye’de Sağlık Turizmi Ve Pazarı Üzerine Bir Değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 27-50.
- Maltezou, H. C., & Pavli, A. (2024). Challenges with medical tourism. *Current Opinion in Critical Care*, 30(3), 224-230.
- Medical Tourism Statistics and Facts. (2024). <https://www.globalhealthcareaccreditation.com/medical-tourism-statistics-and-facts>. , Erişim tarihi: 05.08.2024
- Özçelik Heper, F., & Kayuk, A. (2024). Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal Turizmde Mevcut Durum Analizi: İstanbul Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*.
- Radovic, Z., & Nola, I. A. (2020). Medical tourism globe-trotting: Features, impacts, and risks. *International journal of healthcare management*.
- Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı/Yetkili Sağlık Tesisleri (2024). <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-76664/yetkili-saglik-tesisleri.html>. TC.Sağlık Bakanlığı Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-76664/yetkili-saglik-tesisleri.html> Erişim tarihi: 29.07.2024,
- Sivuk, D., & Çınar, Ş. (2024). Verilerle Sağlık Turizmi (Vol. 1). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sulku, S. N. (2017). Sağlık Turizminde Türkiye’nin Dünyadaki Yeri Ve Potansiyeli. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 99-133.

- TC. Ticaret Bakanlığı, 5448 sayılı Genelge, 5448 Sayılı Hizmet İhracatının Tanımlanması, Sınıflandırılması ve Desteklenmesi Hakkında Kararın Sağlık ve Spor Turizmi Hizmetlerine Yönelik Uygulama Usul ve Esaslarına İlişkin Genelge,2024, <https://ticaret.gov.tr/data/629dab6813b876408c889af6/5448%20Sağlık%20ve%20Spor%20Turizmi%20Sektörlerine%20Yönelik%20UUE%20Genelgesi.pdf> Erişim tarihi 19.08.2024
- Tontuş, H. Ö. (2017a). Sağlık turizmi nedir. <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/10944/0/02pdf.pdf>. from SATURK Yayınları, TC.Sağlık Bakanlığı <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/10944/0/02pdf.pdf> Erişim tarihi: 05.08.2024
- Tontuş, H. Ö. (2017b). Sağlık Turizminin Tarihçesi <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/10943/0/01pdf.pdf>. from SATURK Yayınları TC.Sağlık Bakanlığı, Erişim tarihi: 05.08.2024
- Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik (2017). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170713-3.htm> Erişim tarihi 04.08.2024
- USHAŞ. (2024a). Retrieved from <https://www.ushas.com.tr/hakkimizda/>. Retrieved 29.07.2024 <https://www.ushas.com.tr/hakkimizda/> Erişim tarihi: 05.08.2024
- USHAŞ. (2024b). Health Tourism. <https://www.ushas.com.tr/en/health-tourism/>. <https://www.ushas.com.tr/en/health-tourism/> Erişim tarihi: 05.08.2024
- USHAŞ. (2024c). Sağlık turizmi Verileri <https://www.ushas.com.tr/saglik-turizmi-verileri/> Erişim tarihi: 05.08.2024
- Uslu, Y. D., Kedikli, E., Yılmaz, E., Çiçek, A., Karataş, M., & Aydın, S. (2021). Developing strategies for increasing market share of Turkey on health tourism by using fuzzy AHP method. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 159-171.
- Yardan, E. D., Dikmetaş, H., Us, N. C., & Yabana, B. (2014). Türkiye ve Dünya'da sağlık turizmi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 8(2), 27-42.
- Zhong, L., Deng, B., Morrison, A. M., Coca-Stefaniak, J. A., & Yang, L. (2021). Medical, health and wellness tourism research—A review of the literature (1970–2020) and research agenda. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(20), 10875.

BİR KÜLTÜREL DEĞER OLARAK AŞURE GELENEĞİ

Doç. Dr. Serkan YİĞİT

Mardin Artuklu Üniversitesi,

- 0000-0003-1284-7236

ÖZET

Dünya üzerinde neredeyse bütün din ve inanış sistemlerinde, toplumun birlik ve beraberliğini diri tutmayı sağlayan özellikle dinsel gün ve törenlerde öne çıkan bazı yiyecek ve içecekler bulunmaktadır. Birbirinden farklı kültürler olmasına rağmen bazı yemek ve yiyecekler, atfedilen anlam ve kutsiyet bakımından ortaklık gösterebilmektedir. Her kültür ve inanışta farklı anlamlara gelse de kesişim noktasında bulunan yiyeceklerin başında aşure gelmektedir. Aşure genel anlamda sadece Ortadoğu coğrafyasında ve Arap yarımadasında özgü bir gelenek olarak bilinmektedir. Ancak aşurenin neredeyse her kültürde bir karşılığı bulunmaktadır. Her toplumda aşureye yüklenen anlam ve kutsiyet farklılık gösterse de çıkış noktaları birbirlerine yakındır. Bu kapsamda bu çalışma, Türk kültüründe ve diğer kültürlerde aşureye yüklenen anlam, kutsiyet ve ritüelleri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aşure, Aşure Geleneği, Kültürel Değer

ASHURA TRADITION AS A CULTURAL VALUE

ABSTRACT

In almost all religion and belief systems in the world, there are some foods and beverages that stand out especially on religious days, which ensure the unity and solidarity of the society. Although there are different cultures from each other, some dishes and foods can show commonality in terms of the meaning and sanctity attributed to them. Ashura has different meanings in every culture and belief, it is one of the foods at the intersection. Ashura is generally known as a tradition unique to the Middle East and Arabian Peninsula. However, ashura has a counterpart in almost every culture. Although the meaning and sanctity attributed to Ashura differ in every society, the starting points are close to each other. In this context, this study aims to examine the meaning, sanctity and rituals attributed to Ashura in Turkish and other cultures. It is hoped that the study will contribute to the relevant literature.

Keywords: Ashura, Ashura Tradition, Cultural Value

1. GİRİŞ

Yemek ve yiyecek kavramı; zaman, mekan ve koşullar değişse bile değişmeyen, bitmeyen, devamlı gelişen ve çeşitlilik gösteren, insanlık için bir ihtiyaç ve tarih sahnesinin başrol oyuncusu konumundadır (Avcı, Erkoç ve Otman, 2013). Bu denli önemli bir olgu haline gelen yemek ve yiyecek, kültürlerin oluşmasında da etkili olmuştur. Kültür, insanların ve toplumların ortak davranış örgülerini ve biçimlerini oluşturmaktadır. Bu noktada ortak olan bir diğer konu ise yemek ve yiyeceklerdir. Aynı kültürü paylaşan veya birbirleriyle yakın olan kültürlerde yemeğe ve yiyeceğe atfedilen önem paralellik gösterebilmektedir (Tez, 2018). Ancak birbirinden farklı kültürler olmasına rağmen bazı yemek ve yiyecekler, atfedilen anlam ve kutsiyet bakımından ortaklık gösterebilmektedir. Her kültür ve inanışta farklı anlamlara gelse de kesişim noktasında bulunan yiyeceklerin başında aşure gelmektedir.

Aşure, Arap kültür ve toplumlarında Muharrem ayının onuncu gününe vermiş oldukları isme atfen günümüze kadar devam eden bir gelenek olan tatlı aşı verilen isimdir (Noyan, 1987). Çeşitli bakliyat ve yemişlerin birlikte kaynatılarak hazırlanan yiyeceğe yine “aşure” adı verilmektedir. Bu yiyeceğin hicri takvime göre Muharrem ayında yapılıp dağıtılması kapsamında oluşan uygulama ve ritüellere ise “aşure geleneği” oluşturmaktadır. Aşure, genel anlamda sadece Ortadoğu coğrafyasında ve Arap yarımadasında özgü bir gelenek olarak bilinmektedir. Ancak aşurenin neredeyse her kültürde bir karşılığı bulunmaktadır. Kültürler içerisinde aşureye yüklenen anlam ve kutsiyet farklılık gösterse de çıkış noktaları birbirlerine yakındır. Bu kapsamda bu çalışma, Türk kültüründe ve diğer kültürlerde aşureye yüklenen anlam, kutsiyet ve ritüelleri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması ümit edilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dünya üzerinde neredeyse bütün din ve inanış sistemlerinde, toplumun birlik ve beraberliğini diri tutmayı sağlayan özellikle dinsel günlerde öne çıkan bazı yiyecek ve içecekler bulunmaktadır (Özlu, 2011). Bu yiyecekler ve hazırlandığı günlere dini anlamda kutsiyet yüklenmekte ve toplum, o günleri özel bir gün olarak değerlendirmektedir. Bu tür yiyecekler, toplumların temellerine sıkı sıkıya bağlı durumdadırlar. Bu bağlamda toplumun temellerine bağlı olan yiyeceklerden bir tanesi de aşuredir. Aşure, tarihin hangi döneminde ortaya çıktığı net olmamakla birlikte her din ve inanış için aşure kavramı farklı anlamlar taşımaktadır. Özellikle aşure gününde farklı din ve inanışta pek çok dini olayın gerçekleştiği dini kaynaklarda belirtilmektedir. Aşure gününde; Hz. Musa kendine inananları firavunun zulmünden kurtarmış, Hz. Adem’in tövbesi kabul edilmiş, Hz. İbrahim doğmuş ve yine Hz. İbrahim oğlunu ateşten yanmaktan kurtarmış, Hz. İsa göğe çekilmiş, İmam Hüseyin şehit edilmiş, Yunus Peygamber balığın karnından kurtulmuş ve Hz. Nuh’un gemisi kırk gün kırk gece suda yüzdükten sonra tufandan kurtulmuş ve Cudi Dağı’na oturmuştur (Noyan, 1987; Akbulut, 2010; Özlu, 2011; Dedekarginoğlu, 2014).

Aşure geleneğinin ortaya çıkmasında kabul gören bazı görüşler bulunmaktadır. Aşurenin ortaya çıkışı ile ilgili en yaygın görüş Hz. Nuh peygamber dönemine dayanmaktadır. Hz. Nuh ve inananlarının içinde bulunduğu “Fülk-i Selale” (Tufan Gemisi), Muharrem ayının onuncu günü kırk gün kırk gece suda kaldıktan sonra Cudi Dağı’nın zirvesine oturmuştur. Tufandan kurtulanlar, açlıktan ölmek üzereyken çuvalların dibinde kalan birbirinden farklı yedi çeşit

malzemeyi kazana atmışlardır. Kazanın içine hayat suyundan koyularak kazan kırk vakit kaynatılmıştır. Tufandan kurtulanlar daha sonraları, tufanı unutmamak ve Allah'ın bahşettiği yiyeceklerin önemini anımsamak için yılda bir kez, “*Tufan Yemeği*” ya da “*Şükran Çorbası*” niyetine aşureyi pişirip birbirlerine dağıtmayı kararlaştırmışlardır (Tez, 2018).

Aşure kavramı, dünya genelinde İslam dininin bir geleneği olarak bilinmektedir. Ancak aşure, her ne kadar İslam dinindeki gibi olmasa da farklı kültürler içerisinde de yer alan bir kavramdır. Bu durumun oluşmasında aşurenin ana maddelerinden biri olan buğdayın yattığı düşünülmektedir. Buğday, yüzyıllar boyunca toplumlar için topraktan gelen bereket olarak nitelendirilmiş ve kutsallık kazanmıştır. Buğdaya atfedilen bu kutsiyet zamanla toplumlar içerisinde kendine özgü çeşitli inanç ve ritüellerinin oluşmasına neden olmuştur. Buğday ve aşure kavramları kadim uygarlıkların merkezi olan Mısır, Mezopotamya ve Anadolu toplulukları tarafından bolluk, bereket, canlanma ve yeni yılı karşılama törenlerinde sıklıkla kullanılmaktadır (Özhan, 2000). Ayrıca Mezopotamya uygarlıklarından olan Sümerler döneminde aşure gününü andıran kutsal bir gün olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmektedir (Polat, 2019).

Aşure günü, günümüzde sadece İslam coğrafyasında değil, dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı din ve inanışlara mensup insanlar tarafından farklı anlam ve ritüeller kapsamında kutlanmaktadır (Akbulut, 2010). Yahudi inancında aşure günü, Hz. Musa ve kavminin Firavun'un kötülüklerinden kurtulduğu gün olması sebebiyle kutlanmaktadır. Yahudi dinine mensup olan bireyler “*Yom Kippur*” yani kefaret bayramı olarak adlandırılan bugün de yirmi altı saat süren oruç boyunca yemek yemez, çalışmaz, ateş yakmaz ve yıkanmazlar. Bu süreç boyunca ibadethanelerde ibadet eden Yahudiler, Tanrı'nın kendileri için iyi bir kader yazması için dua ederler (Akbulut, 2010).

Çin kültüründe aşure, yılbaşı kutlamak için kurulan sofralarda tüketilen “*bao zou*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin takvimine göre yılın ilk gününü, miladi takvime göre ise ocak ve şubat ayının ortasına denk gelmektedir. Çinliler bu tarih aralığını ilkbahar bayramı olarak kutlamaktadırlar. İlkbahar bayramı (yılbaşı) kutlamaları kapsamında aileler birlikte toplam yirmi çeşitten oluşan geleneksel yemekleri yerler. Bu yemekte aşure, menüde yer alan iki tatlıdan bir tanesidir (Wei-Jun, 1990). Aşurenin Ermeni toplumunda karşılığı “*anuş abur*”dur. Tatlı çorba olarak da adlandırılan bu yemek, Ermeniler tarafından sadece yılbaşı (31 Aralık) ile Hz. İsa'nın vaftiz edildiği gün olan 6 Ocak tarihleri arasında ve Paskalya öncesi olan büyük perhiz sürecinde yapmaktadırlar. Yapımında ise yılbaşında artan kuruyemiş, buğday ve baklagiller kullanılmaktadır (Eksen, 2001).

İskoçya ve İngiltere'de “*flummary*”, “*frumenty*” ya da “*fluffin*” olarak adlandırılan aşure türü, diğer kültürlerde olduğu gibi baharı karşılamak ve toprağın yeniden canlanması için yapılmaktadır. Bu aşure türü İskoç ve İngilizler tarafından Noel gecesi ya da sabahı tüketilmektedir (Işın, 2008). Yine İngiltere'de bir Kelt geleneği olarak hala devam eden, kuruyemiş ve unla Noel'de pişirilen “*plum pudding*” aşure geleneğine bir başka örnektir. Aşure geleneğinin genel anlamda toplumlarda bereket, bolluk ve yeni yılı karşılamak için yapılmaktadır. Ancak Eski Yunan döneminde ve günümüz Ortodoks Rumları, aşureyi ölüleri için hazırlamaktadırlar. Eski Yunan döneminde Atina'da *Anthesterion* ayının 11, 12 ve 13. gününde (Şubat ayının sonlarına doğru) yapılan *Anthesteria Festivali*'nin son gününde çeşitli hububattan yapılan lapa pişirilip tanrılara ölümler için sunulduğu belirtilmektedir (And, 2007). Ortodoks Rumlar ise ölümlerinin ardından 40. günde ölmüşlerin ruhu için “*koliva*” dağıtılmaktadır. Bu yiyecek bir nevi kuru aşure kıvamındadır ve bir bakıma cenaze yiyeceği olarak adlandırılmaktadır (Tez, 2018).

2.1. Türk Kültüründe Aşure Geleneği

Türk kültüründe ve toplumlarında aşure, her hanede yapılmasına özen gösterilen ve pişirilen haneye bereket ile uğur getirdiğine inanılan bir tatlıdır. Yine Türk kültüründe hanelerde pişen aşurenin ilk tabağı, bereket ve uğur getirmesi adına hane içinde tutulur ve ayrıca ilk tabaktan alınan kaşığa bakla gelmesi durumunda ise bu tane bereket getirmesi için saklanmaktadır (Şavkay, 2000). Türk kültüründe aşure geleneğiyle ilgili bu gibi inanış ve ritüellerin sayısı oldukça fazladır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türk kültürü içerisinde aşurenin mezhepsel anlamda farklı şekillerde yorumlanması yatmaktadır. Genel anlamda aşure kavramı ve geleneği, Türk kültürü içerisinde sünni ve alevi mezhep inancı arasındaki farklılıklar dahilinde ele alınmaktadır.

Sünni mezhep inanca göre; aşure gününden bir gün önce ve bir gün sonra oruç tutmak sünnet iken, alevi mezhep inancında böyle bir durum söz konusu değildir. Alevi mezhep inancına göre bireyin oruç (12 gün veya 15 gün) tutması halinde ardından kurban kesilir. Sünni mezhep inancında aşurenin en az 7 çeşit malzeme ile yapılması gerekmektedir. Alevi mezhep inancına göre bu sayının oruç tutulan gün sayısı kadar olması gerektiği belirtilmektedir (Kılıç vd., 2003). Buna karşın Türk kültürü içerisinde aşurenin kaç çeşit malzemeden yapılması gerektiği konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu kapsamda yapılan aşureler içerdikleri malzeme sayısı bakımından 7, 10, 12, 33, 40 ve 41 gibi değişik sayılarda olabilmektedir. Aşure yapımında 40 ve 41 çeşit malzemenin bulunması kimi zaman zor olabilmektedir. Bu durumu ortadan kaldırmak adına aşurenin içerisinde bir kaşık bal eklenmesi önerilmektedir. Aşureye bir kaşık bal eklenmesinin nedenini şu sözlerden anlamak mümkündür “*Kırkı tamamlamayan bir kaşık bal eklesin. Nasıl olsa arılar kırk çeşit çiçeğinin nektarını almışlardır*” (Tez, 2018).

Aşure günü, İslam dini içerisinde Alevi, Şii ve Bektaşiler için hem matem hem de sevincin bir arada yaşandığı bir gündür. İslam peygamberi Hz. Muhammed’in torunu olan Hz. Hüseyin’in ve yanında bulunan yaklaşık 72 yakınının, 680 yılındaki aşure gününde Kerbela’da şehit edilmesi nedeniyle Muharrem ayı Aleviler için matem ayı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Alevi ve Bektaşiler, Muharrem ayının ilk 12 günü matem orucu tutmaktadırlar. Bu süre boyunca oruç tutanlar, su içmezler ancak su bazlı yiyecek ve içecek tüketebilirler. Bunun yanında bu süreç boyunca oruç tutanlar, birtakım kurallara riayet ederler. Bu kurallar arasında sakal tıraşı olunmaması, her türlü et yenilmemesi, düğün ve eğlence yapılmaması gibi kurallar yer almaktadır. Aşure gününün sevinç kısmı ise Kerbela olayından Zeynelabidin’in sağ kurtulmasından duyulan sevinci simgeler (Gündüzöz, 2015).

Aşure kavramının ve geleneklerinin Türk kültürü içerisinde yaygınlaşmasında Bektaşi tekke ve dergahlarının büyüte etkisi olmuştur (Algar, 1988). Aşurenin bir ayın gibi hazırlanması, Bektaşi tekke ve dergahlarında başlamıştır. Bu süreç aşure geleneğinin ritüellerinin oluşmasında da etkili olmuştur. Bektaşi dergah ve tekkelerinde orucun on ikinci gününde kutsal olarak kabul edilen kazanlarda aşure kaynamaya başladığı. Bunun sebebi ise, Hz. Hüseyin’in cenazesinin ölümünden ancak iki gün sonra yani Muharrem ayının on ikinci günü defnedilmesidir. Dergah ve tekkelerde kutsal kazanlarda hazırlanan aşureler halka dağıtılması ile aşurenin paylaşım geleneğinin temelleri atılmıştır. Bu gelenek hala günümüzde sürdürülmeye devam edilmektedir. Türk kültüründe yapılan aşureler, ev halkına ayrılacak miktar dışındaki tüm aşure komşulara dağıtılmaktadır. Bu durum aşurenin toplumları birleştirici özelliğini ortaya koymaktadır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Toplumlar arasında inanç ve geleneklerden kaynaklanan önemli günler, geceler ve aylar bulunmaktadır. Bu dönemlerde, meydana geldiği varsayılan veya gerçekten meydana gelmiş olan birtakım olaylar nedeniyle çeşitli kutlama ve yas törenleri yapılmıştır. Böyle

dönemlerin, ortak değerlere sahip toplulukların sosyal ve kültürel açıdan hayatlarını hep canlı tutan önemli unsurlardan olduğu bir gerçektir. Bu noktada toplulukların birbirleri ile olan yakınlıklarından ayrı olarak bazı yiyeceklere atfedilen anlam ve kutsiyet ortak özellik gösterebilmektedir.

Aşure, din ve kültürler arasında anlam olarak farklılık gösterse de farklı din ve kültürler için bir noktada kesişim noktasıdır. Farklı din ve kültürlerde aşurenin, toplumu birleştiren özelliğinin hep korunduğu dikkate çarpmaktadır. Bu nedenle aşure için kültürlerin ortak mirası demek yanlış olmayacaktır. Aşure geleneğinin tüm kültürlerde taşınmış olduğu anlamlar dikkate alındığında manevi değeri bir o kadar artmaktadır. Genel anlamda aşure geleneği; bereketi, toprağın yeniden doğuşu ve bir saygı göstergesi olarak toplumlar tarafından yapılmaya devam etmektedir. Aşure geleneği, insanlara her ne kadar birbirlerinden farklı yaşayış tarzları ve kültürel farklılıkları olmasına karşı ortak bir geçmişe sahip olduğunu gösteren yegane uygulamalardan bir tanesidir.

Aşure geleneği Türk toplumunda ve kültüründe ayrı bir yere sahiptir. Aşure zamanı komşular arası paylaşım duygusu artar ve farklılıklar unutulur. Bu kapsamda aşure geleneğinin sürdürülebilmesi adına hangi kesimin aşure dönemi nasıl kutladığından ziyade amacına saygı duyulması gerekmektedir. Bu durumun devam edebilmesi ve aşure geleneğinin kaybolmaması adına genç nesillere öğretilerek sürekliliği sağlanmalıdır. Son olarak, Türk kültürü içerisinde aşure geleneğinin önemi dikkate alınarak aşure geleneğinin bir kültürel miras olarak değerlendirilmeli ve uluslararası bilinirliğini arttırmak adına faaliyetler düzenlenmelidir. Konu ilişkin yapılan literatür taraması sırasında aşure geleneği ile ilgili kısıtlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Önemli bir tarih ve geçmişe sahip olan aşure geleneği, daha fazla üzerinde akademik anlamda çalışmaların yapılması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, D. (2010). Bektaşî kazanlarından saray aşureliklerine bir paylaşım geleneği olarak aşure. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 269-280.
- Algar, A. E. (1988). Bektaşilerde yemeğin yeri. *İkinci Milletlerarası Yemek Kongresi Bildiri Kitabı*. Konya: Konya Kültür ve Turizm Vakfı.
- And, M. (2007). *Ritüelden drama, Kerbela – Muharrem- Ta'ziye*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Avcı, A., Erkoç, S., & Otman E. (2013). *Yemekte tarih var yemek kültürü ve tarihçiliği*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dedekargınoğlu, H. (2014). Muharrem ve aşure, *Hünkar Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1, 31-46.
- Eksen, İ. (2001). *Çok kültürlü İstanbul mutfağı Rumlar, Ermeniler, Museviler, Türkler. Yemek Kültürleri, Tanıklıklar, Tarifler*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gündüzöz, G. (2015). *Bektaşî kültüründe yemek motifi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Işın, P. M. (2008). *Gülbeşeker – Türk Tatlıları Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kılıç, A., Kara, Y., Kara, Ç., İleri, İ. A., İleri, C., & Öztürk, S. Ç. (2003). Bir ağız ekmek: Eskişehir geleneksel yemek kültürü. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Noyan, B (1987). *Bektaşilik Alevilik nedir?* Ankara: Doğu Matbaacılık.

- Özhan, M. (2000). Anadolu'da mevsimlik törenler ve bu törenlerdeki inanç öğeleri. *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildiri Kitabı*. Ankara: Ervak Yayınları.
- Özlu, Z. (2011). Osmanlı Devleti'nde tekkelere bir bakış: Aşure geleneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 57, 191-212.
- Polat, K. (2019). Aşure geleneğinin tarihsel arka planı ve Osmanlı kültür dünyasına yansımaları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(4), 457-474. DOI: 10.34083/akaded.627055
- Şavkay, T. (2000). *Osmanlı Mutfağı*. İstanbul: Şekerbank Yayınları.
- Tez, Z. (2018). *Lezzetin tarihi*. İstanbul: Hayykitap.
- Wei- Jun, Z. (1990). Çin'in geleneksel yeni yıl arifesi yemeği. 3. *Milletlerarası Yemek Kongresi Bildiri Kitabı*. Konya: Konya Kültür ve Turizm Vakfı.

ÇAYKARA MUTFAĞINDA BİR BAHARAT: ZAGODA

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAKKALOĞLU

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,
- 0000-0002-8250-8478

Doç. Dr. Mehmet Akif ŞEN

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
- 0000-0002-2987-8074

ÖZET

Trabzon'un güneydoğusunda kalan ve 280 metre rakımdan itibaren başlayan bir ilçesi olan Çaykara, yükseltisi sebebiyle bolca orman ve yayla alanlarına sahiptir. Yayla alanlarının bol olması bu alanlarda yetişen bitkilerin bir kısmının sofralarda kullanılmasına sebep olmuştur. Kullanılan bu bitkilerden bir tanesi de zagodadır. Zagoda çok yıllık bir bitki olup, yaylalarda yabancı olarak yetişmektedir. Halk tarafından toplandıktan sonra çeşitli işlemlerden geçirilip birçok yemeğin içerisinde bileşen olarak kullanılmaktadır. Yapılan bu çalışma ile Çaykara mutfak kültüründe önemli bir yere sahip olan zagodanın yetişme şartları, işleme yöntemleri ve mutfakta kullanım alanlarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Çaykara ilçesinde 2024 yılı Haziran ayında 10 katılımcıyla bir nitel araştırma gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat tekniğine uygun olarak yapılan görüşmede katılımcılardan elde edilen veriler ışığında ilave sorular sorulmuştur. Elde edilen verilere göre dağların az güneş yerlerinde yetişen bir yabancı ot olan zagoda, ilk olarak karların erimesiyle birlikte otların arasından kendini göstermeye başlar. Tazeliği kaybolmadan önce yani haziran ayında toplanması aromasının kaybolmaması amacıyla önem arz etmektedir. Zagodalar halk tarafından tarlada da yetiştirilmeye başlanmış ve yılda birkaç defa hasat edilmektedir. Toplanmasının ardından taze olarak kullanılabilmesi gibi kurutulmuş da kullanılmaktadır. Çaykaralıların zagodayı kullandıkları mutfak ürünlerine kuymak, mısır ekmeği, arpa çorbası, mısır çorbası, malez, den pilavı, patates kavurması örnek olarak verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Zagoda, yayla, Çaykara mutfak kültürü

ABSTRACT

Çaykara, which is a district in the southeast of Trabzon (altitude of 280 metres) and has plenty of forest and plateau areas due to its altitude. The abundance of plateau areas has caused some of the plants grown in these areas to be used in the cuisines. One of these used plants is zagoda. Zagoda is a perennial plant and grows wild in the highlands. After being collected by the people, it is passed through various processes and used as a component in many dishes. With this study, it was tried to determine the growing conditions, processing methods and usage areas in the kitchen of zagoda, which has an important place in Çaykara culinary culture. For this purpose, a qualitative research was carried out with 10 participants in Çaykara district in June 2024. In the interview conducted in accordance with the in-depth interview technique, and if it is necessary additional questions were asked to the participants. According to the data obtained, zagoda, which is a weed that grows in the less sunny parts of the mountains, first begins to show itself among the grasses with the melting of the snow. Before it loses its freshness, that is, in June collection is important in order not to lose its aromas. Zagodas have started to be grown in the field by the people and are harvested several times a year. After collection, it can be used fresh or dried. kuyamak, corn bread, barley soup, corn soup, malez, den pilaf, roasted potatoes are given as examples of the culinary products in which zagoda is used by the people of Çaykara.

Key words: Zagoda, plateau, Çaykara cuisine culture

GİRİŞ

İnsanoğlu beslenmeyi, günlük aktivitelerini yerine getirmek amacıyla vücudun gerekli besin öğelerini alması için gerçekleştirmektedir. Beslenme eylemiyle alakalı en büyük değişimlerden biri ateşin bulunması olmuştur. Ateşin keşfi ve yemek pişirilmede kullanılmasıyla birlikte insanlar, gıdalardaki farklı tat ve aromalardan keyif almaya başlamışlardır. Gıdalarda doğal bulunan ve pişirilmeyle ortaya çıkan lezzet maddelerinin haricinde, dışarıdan besinlere ilave edilen çeşni maddeleri de bulunmaktadır. Bu çeşni maddelerinden bir tanesi de baharatlar grubudur. Baharat, “yiyecek ve içeceklere hoş koku ve tat vermek için kullanılan tarçın, karanfil, zencefil, karabiber vb. maddeler” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024). Baharatlar, doğada kendiliğinden yetişen yabancı ot veya bitkilerden elde edilebileceği gibi tarımı yapılan bitkilerden de elde edilebilmektedir.

Çaykara ilçesi, Trabzon’a bağlı olup denizden yüksekliği 280 metreden başlamakta, sahilden 25 km güney istikametinde Of ile Bayburt arasında bulunmaktadır (web 1). Geniş yayla alanlarına sahip ilçede halk, yazın yaylalara çıkmakta ve hayvancılık faaliyetlerine yaylalarda devam etmektedir. Çaykara’nın yaklaşık 2.000 m rakımda bulunan yaylalarında yetişen ve sofrada birçok üründe kullanılan zagoda olarak adlandırılan bir bitki bulunmaktadır. Yörede doğal ortamında yetişen zagoda farklı işlemlerden geçirildikten sonra sofralarda bulunan birçok yiyeceğe tat ve lezzet katması amacıyla ilave edilmektedir.

Yöresel isim olarak zagoda adı verilen bitkinin bilinen ismi Frenk soğanıdır. Frenk soğanı, özellikle Fransız mutfağında sıklıkla kullanılmaktadır. Türkiye’de de özellikle Van otlu peynirinin yapımında bu ottan faydalanılmaktadır (Mutlu, 2019).

Bu çalışmada, Çaykara mutfak kültüründe önemli bir yere sahip olan zagodanın yetişme şartları, işleme yöntemleri ve mutfakta kullanım alanlarının neler olduğunun araştırılması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Trabzon’un Çaykara ilçesinde mutfaklarda baharat olarak sıklıkla kullanılan zagodanın yetişme şartları, işleme yöntemleri ve mutfakta kullanım alanlarının neler olduğunun ortaya koyulması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma 2024 yılının Haziran ayında yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak yapılan bu çalışmada ilçeden 10 katılımcıyla görüşülmüştür. Katılımcılara sorulan sorularda zagodayı ne zaman topladıkları, nerelerde ve ne zaman yetiştiği, nasıl işledikleri ve hangi yemeklerde kullandıklarına dair sorular sorulmuştur. Elde edilen cevaplar içerik analizine tabi tutulmuş ve çalışma gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

2024 yılı Haziran ayında Çaykara ilçesinin Ataköy, Demirkapı ve Uzungöl mahallelerinden yaşları 43 ile 81 arasında, altı kadın ve dört erkek olmak üzere toplam 10 kişi ile görüşülmüş olup katılımcıların demografik özellikleri çizelge 1’de görülmektedir.

Çizelge 1. Katılımcılara ait demografik özellikler

Katılımcı Kodu	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Yaşadığı Yer
K1	52	Kadın	Ev hanımı	Ataköy
K2	71	Erkek	Emekli	Ataköy
K3	60	Erkek	Serbest	Ataköy
K4	70	Erkek	Emekli	Demirkapı
K5	68	Kadın	Ev hanımı	Demirkapı
K6	65	Kadın	Ev hanımı	Demirkapı
K7	43	Kadın	Ev hanımı	Demirkapı
K8	81	Kadın	Ev hanımı	Demirkapı
K9	70	Erkek	Emekli	Uzungöl
K10	58	Kadın	Ev hanımı	Uzungöl

Zagodanın yetişme ortamı ve hasat dönemi (K1, K2, ..., K9, K10); Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre zagoda bahar ve yaz arasında genellikle haziran ayı başlarında yaylalarda çayırda yabancı olarak yetişmektedir. Güneşin fazla olması bu bitkinin ömrünün kısa ve lezzetinin hoş olmamasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla yaylaların güneşi akşama kadar almayan, serin ve nemli, ıslak kesimlerinde yetişen zagodalar daha lezzetli olmaktadır. Yaylalarda karların erimesiyle birlikte filizlenmeye başlayan bu ot, sarımsağımsı bir aromaya

sahiptir. Tazeliğini kaybetmeden toplanması, arzu edilen ve bitkinin sahip olduğu aromasının kaybolmaması açısından önemlidir. Hasat edilmesi yöre halkının bu bitkinin yapraklarını dikkatli bir şekilde ve tane tane koparması, bıçak veya makasla kesmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Kökü soğan şeklinde olan bitki kopartıldığı takdirde tekrar vermemektedir. Katılımcıların aktardıklarına göre soğan kısmı kopartılıp yayla evlerinin bahçelerinde uygun yerlere de dikildiğinde gelişip filiz vermekte ve artık bahçeden toplanmaya devam edilmektedir. Bahçelerde yetiştirilen zagodalardan muhtemeldir ki gübre ve toprağın işlenmiş olması sebebiyle bir yaz boyunca birkaç defa ürün alınmaktadır.

Görsel 1. Zagoda otu (web 2)

Zagodanın işlenmesi (K1, K2, ..., K9, K10); Zagodanın yemeklerde kullanılması taze veya kuru şeklinde olmaktadır. Her iki yöntemde de meradan veya bahçeden toplanan zagodalar, içerisindeki yabancı otlardan uzaklaştırılması amacıyla seçilir. İçerisinde yabancı ot kalması, zagodanın aromasının farklılaşmasına sebebiyet vereceğinden arzu edilmemektedir. Daha sonra yaklaşık 1 cm uzunluğunda iyice keskin bir bıçakla doğrama işlemi gerçekleştirilir. Doğrama işleminde kullanılan bıçağın keskin olması, zagoda yapraklarının ezilmesini önleyecek ve bitkinin suyunun ortaya çıkmasına engel olacaktır. Eğer ezilir ve suyu ortaya çıkarsa aroması azalmaktadır. Eğer taze olarak kullanılacaksa yemeğe ilave edilir aksi takdirde kurutma işlemine geçilir. Kurutulacak olanlar güneş olmayan bir ortamda temiz bir örtünün üzerine serilerek günde birkaç defa karıştırılarak kurutulur. Kurutma işlemi yaklaşık üç gün sürmektedir. Kurutulmuş olan zagodalar hava almayan bir kap içerisine koyularak ağzı sıkıca kapatılır. Bu kap, geçmişte küçük küp iken günümüzde cam kavanozlar bu amaçla kullanılmaktadır. İçerisine nem girmeyen ambalajlarda saklanan zagodalar yaklaşık iki yıl civarında saklanabilmektedir.

Zagodanın sofrada kullanımı ;

Çorbalar: Arpa çorbası, korkoto çorbası, malez gibi çorbalarda zagoda kullanılmaktadır. Tereyağı veya kuyruk yağının tencerede eritilmesinin ardından içerisine zagoda atılır ve çorbanın bileşenleri üzerine eklenerek pişirilmeye devam edilir. Bir başka yöntem olarak da çorba hazırlanmasının ardından yine yağın içerisinde zagodalar dağlanır ve en son pişmiş yemeğin üzerine bu yağ gezdirilerek servise sunulur.

Görsel 2. Zagodanın kurutulması (web 3)

Pilavlar: Bulgur pilavı, den pilavı, arpa pilavı gibi pilavlar hazırlandıktan sonra zagodalar tereyağın içerisinde dağlanır ve ardından pilavın üzerine gezdirilerek tüketilir.

Kuymak: Çaykara ilçesinde kaymak kuymağı sıklıkla yapılmaktadır. Kaymak kuymağı veya tereyağı kullanılarak yapılan kuymağın üzerine en son zagodalar atılır. Bu yemek yapılırken zagodalar genellikle yağda dağlanmadan kullanılmaktadır.

Ana yemek: Guliya, karalahana yemeği gibi yemekler pişirilmesinin ardından tereyağı veya kuyruk yağında dağlanmış zagodalar bu yemeklere ilave edilerek servis edilir.

Tava yemekleri: Patates lapası, patates kavurması, sahanda yumurta gibi yemekler yörede sıklıkla yapılmaktadır. Bu yemekler yapılırken öncelikle yağ, ardından patates veya yumurta tavaya koyulur. Pişirilirken zagoda yaprakları da ilave edilerek pişirme işlemi devam ettirilir.

Ekmek: Mısır ekmeği hamuru yoğrulurken içerisine taze zagodalar atılır ve ekmek bu şekilde pişirilir.

Turşu ve mantar kavurması: Tavada tereyağı eritildikten sonra zagoda ilavesi yapılır. Ardından tuzu iyice alınmış ve süzölmüş fasulye turşuları veya taze mantarlar tereyağlı zagodanın üzerine ilave edilerek pişirilir.

Otlu peynir: Minzinin elde edilmesinin ardından ince doğranan taze zagodalar minzinin içerisine karıştırılır ve suyunun sızıp olgunlaşması amacıyla taşın altına koyulup bekletilir. Daha sonra tüketilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yapılan çalışmadan elde edilen veriler değerlendirildiğinde Trabzon'un Çaykara ilçesinde yaylalarda yetişen ve halkın zagoda ismini verdikleri bu aromatik bitki, yöre mutfağında birçok yemeğin içerisinde bileşen olarak kullanılmaktadır. Çaykaralıların zagodayı kullandıkları mutfak ürünlerine kuymak, mısır ekmeği, arpa çorbası, mısır çorbası, malez, den pilavı, patates kavurması örnek olarak verilmektedir.

Zagoda, dağların daha az güneş alan yerlerinde yetişmekte, ilk olarak karların erimesiyle birlikte otların arasından kendini göstermeye başlamaktadır. Tazeliği geçmeden önce yani haziran ayında toplanması aromasının kaybolmaması amacıyla önem arz etmektedir. Yabani otların arasından mevsimde bir defa toplanan zagoda, soğanlarının kopartılıp bahçeye ekilmesiyle birlikte yılda birkaç defa hasat edilmektedir. Bu ot, toplanmasının ardından kesme işlemine tabi tutulmakta, kurutulmakta ve ağzı kapalı, nem almayan ambalajlarda en az iki yıl saklanabilmektedir. Günümüzde zagoda, mevsiminde taze olarak da kullanılmaktadır.

Trabzon ve çevresi iklimi gereği yabani ot ve bitkilerin bolca yetiştiği bir bölgedir. Halk bu potansiyeli değerlendirmekte ve mutfağında bu ürünlere yer vermektedir. Araştırmacılar tarafından yörede mutfakta kullanılan diğer yabani ot ve bitkiler konusunda daha geniş araştırmalar yapılmalı, hangi yemeklerde kullanıldığı ortaya koyulmalı ve yöre için gastronomik çekicilik kaynağı meydana getirilmelidir.

Yabani ot ve bitkiler bilinçsiz kullanıldığında insan sağlığında ciddi sorunlar ortaya çıkartmaktadır. Bu sebeple ot veya bitkilerin hangi türünün hangi dozda mutfakta kullanıldığı yöre halkından detaylıca öğrenilmeli ve buna göre tanıtımı yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Mutlu, F. (2019). Doğu Karadeniz Bölgesinin Unutulmayan Organik Lezzetleri. Ankara: Gece Akademi.

TDK, 2024. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 15.07.2024

Web 1. <https://www.caykara.bel.tr/Sayfa/67/cogragfi-yapi>, Erişim tarihi: 15.07.2024

Web 2. <https://www.caykaragazetesi.com/caykara-haberleri/caykarada-yetisen-ve-kilosu-200-tlye-satilan-bitkiyi-biliyor-muyuz-26993/>, Erişim tarihi: 15.07.2024

Web 3. <https://www.facebook.com/CaykaraGazetesi/posts/zagodada%C4%9F-so%C4%9Fan%C4%B1-%C3%B6zellikle-tur%C5%9Fu-kavurma-patates-tsumuru-arpa-ve-m%C4%B1s%C4%B1r-ve-di%C4%9Fer-3123765931018201/>, Erişim tarihi: 15.07.2024

TRABZON MUTFAĞINDA SERANDER VE KULLANIMI

Doç. Dr. Mehmet Akif ŞEN

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
– 0000-0002-2987-8074

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAKKALOĞLU

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,
– 0000-0002-8250-8478

ÖZET

Türk mutfağında her yöreye özgü mutfak eklentileri bulunmaktadır. Bu mutfak eklentilerinden bazıları ürün hazırlamaya ve pişirmeye yarayacağı gibi bazıları da ürünlerin depolanması amacıyla kullanılmaktadır. Trabzon’da yöresel iklim şartlarına ve coğrafi yapıya uygun olarak gıda depolama amacıyla kullanılan mutfak eklentilerinden bir tanesi de seranderdir. Bu çalışma, seranderin yapısı, Trabzon mutfağındaki önemini ne olduğu, hangi amaçla kullanıldığı ve mutfak kültüründeki yerinin ne olduğunu ortaya çıkartmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla Trabzon’un Akçaabat, Şalpazarı, Tonya, Vakfıkebir, Sürmene ve Of ilçelerinden toplam 17 katılımcıyla 2024 yılı haziran ayında görüşmeler yapılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmelerde nitel araştırmalardan derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Katılımcılardan elde edilen verilere göre geçmişe nazaran kullanımı azalan serander ahşap yapıda imal edilmiş olup, genelde mutfak için kullanılan gıda hammaddelerinin hasattan sonra tüketime kadar geçen zamanda kurutulması ve depolanması amacıyla kullanılmaktadır. Mısır, fasulye gibi ürünlerin hem kurutulması hem de depolanması seranderlerin esas görevi durumundadır. Bu ürünlerin haricinde turşu, pekmez, reçel, kurutulmuş et, hoşaf gibi işlenmiş ürünlerde seranderlerde depolanmaktadır. Geçmişe göre kullanımın azalma sebebi olarak katılımcıların fikir birliğine vardığı iki önemli nokta köylerdeki nüfusun azalması ve endüstrileşme ile birlikte buzdolabı kullanımının artması olarak gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Serander, Trabzon mutfak kültürü, mısır, fasulye

ABSTRACT

In Turkish cuisine, there are kitchen add-ons which are specific for each region. Some of these kitchen add-ons are used for preparing and cooking products and some are used for storing products. One of the kitchen add-ons used for food storage in Trabzon in accordance with the local climatic conditions and geographical structure is serander. This study was prepared in order to reveal the structure of the serander and its importance in Trabzon cuisine; moreover,

for what purpose it is used and what is its place in the culinary culture. For this purpose, interviews were conducted with 17 participants from Akçaabat, Şalpazarı, Tonya, Vakfıkebir, Sürmene and Of districts of Trabzon in June 2024. In face-to-face interviews, in-depth interview technique was used from qualitative research. According to the data obtained from the participants, the serander, whose use has decreased compared to the past, is made of wooden structure and is generally used for drying and storing food raw materials used for the kitchen after harvesting until consumption. Both drying and storage of products such as corn and beans are the main tasks of seranders. In addition to these products, processed products such as pickles, molasses, jam, dried meat, and hoşaf are stored in seranders. The two important points that the participants agree on as the reason for the decrease in use compared to the past are the decrease in the population in the villages and industrialisation.

Key words: Serander, Trabzon cuisine culture, corn, beans

GİRİŞ

Trabzon ili coğrafi yapısı itibariyle dağlık olup dört mevsim yağış almaktadır. Bu özelliği sebeple ve geçmişte düşman saldırılarından da korunmanın etkisiyle şehirleşme, iç bölgelerde gerçekleşmiştir. Halk, büyük çoğunlukla iç bölgelerde yaşamıştır. Bu durum ulaşım akslarına uzak olma sorununu ortaya çıkartmıştır. Denize kıyısı olması sebebiyle ticaret Trabzon Limanı'nın da etkisiyle daha çok denizden gerçekleşmiş iç kesimlerde ki halka ticari ürünlerin ulaşımı daha zor olmuştur. Bu durum, iç kesimlerde yaşayan halkın ihtiyaçlarını kendi buldukları yöntemlerle ve kendi yetiştirdikleri hammaddelerle karşılaması sonucunu doğurmuştur. Halk, mutfakta kullandığı ürünlerin büyük çoğunluğunu kendisi yetiştirmiş, taze iken kullanmış, kış mevsiminde kullanmak amacıyla da çeşitli işleme ve saklama yöntemleri ile muhafazası yoluna gitmiş ve depolamıştır. İnsanoğlunun beslenme içgüdüğü binlerce yıl boyunca gıda maddelerini saklamayı da kendisine hedef seçmiş ve hedefe göre muhafaza yapıları oluşturmuştur (Kaya, 2020). Ürünleri depolama ve bulunmadığı zamana kadar saklama amacı ile yöreye özgü geliştirilmiş unsurlardan bir tanesi de seranderdir.

Serander, serin yer anlamına gelmekte ve evin birkaç metre uzağında inşa edilmektedir (Karpuz, 1999). Giresun'da serenti, Rize'de nayla, Trabzon'un bazı ilçelerinde mazi, paska serander için kullanılan isimlerdir (web 1)

Bu çalışmada Trabzon ilinin kırsal kesiminde özellikle geçmişte sıklıkla kullanılan seranderin mimari yapısı, ne amaçla kullanıldığı, mutfak kültürü bakımından önemini ne olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Trabzon ili kırsalında özellikle geçmişte çok sık kullanılan ve yörenin mutfak kültürünün önemli bir parçası halinde olan seranderin mimari yapısı ve mutfak kültürü bakımından önemini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma 2024 yılı haziran ayında Trabzon'un Akçaabat,

Şalpaazarı, Tonya, Vakfıkebir, Sürmene ve Of ilçelerinde yapılmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat ve gözlem teknikleri kullanılarak hazırlanmıştır. Derinlemesine mülakat ve gözlem tekniği için belirtilen ilçelerde yaşayan ve serander kullanan 17 katılımcıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara sorulan sorularda seranderi kullanma sebepleri ve mutfak kültürlerindeki yeri öğrenilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

2024 yılı Haziran ayında Trabzon'un Akçaabat, Tonya, Vakfıkebir, Sürmene ve Of ilçelerinde üçer kişi, Şalpaazarı ilçesinde de iki kişi olmak üzere toplam 17 katılımcıyla görüşme gerçekleştirilmiş olup katılımcılara ait demografik bilgiler çizelge 1'de görülmektedir.

Çizelge 1. Katılımcılara ait demografik özellikler

Katılımcı Kodu	Yaş	Cinsiyet	Meslek	Yaşadığı Yer
K1	68	Erkek	Emekli	Akçaabat
K2	72	Erkek	Çiftçi	Akçaabat
K3	70	Kadın	Ev hanımı	Akçaabat
K4	65	Erkek	Emekli	Şalpaazarı
K5	66	Kadın	Ev hanımı	Şalpaazarı
K6	68	Erkek	Emekli	Tonya
K7	82	Kadın	Ev hanımı	Tonya
K8	75	Kadın	Ev hanımı	Tonya
K9	71	Erkek	Çiftçi	Vakfıkebir
K10	69	Erkek	Çiftçi	Vakfıkebir
K11	58	Kadın	Ev hanımı	Vakfıkebir
K12	71	Erkek	Çiftçi	Sürmene
K13	80	Kadın	Ev hanımı	Sürmene
K14	68	Kadın	Ev hanımı	Sürmene
K15	81	Erkek	Emekli	Of
K16	66	Kadın	Ev hanımı	Of
K17	67	Kadın	Ev hanımı	Of

Çizelge 1'de yer alan demografik bilgilere göre yaşları 58 ile 82 arası olan katılımcıların sekizi erkek, dokuzu ise kadın olup kadınların meslekleri ev hanımı, erkeklerin ise emekli ve çiftçidir.

Seranderlerin mimari özellikleri (K1,K2,K3,.....K16,K17);

Görsel 1. Serander (web 2)

Seranderlerin yapıldığı malzeme ahşaptır. En az dört direğin üzerine kurulan bu yapılarda büyüklüklerine göre altı veya sekiz adet direk bulunmaktadır. Bir ucu toprağa gömülü olan direğin diğer ucuna fare gibi haşerelerin girmesini engellemek amacıyla içi dolu ters huni şeklinde bir aparat yapılmaktadır. Direkler genellikle ahşap olup kesme taş işçiliğinin gelişmiş olduğu Tonya ilçesinde yekpare taş direklere rastlanmaktadır. En son ise boyu yaklaşık iki metre olan direklerin üzerine ihtiyaca göre değişen büyüklükte ahşap yapı yapılmaktadır. İhtiyacı belirleyen ailenin sahibi olduğu ve mutfakta kullanacağı mısır, fasulye, turşu, patates, reçel, bal gibi gıdaların miktarıdır.

Seranderin içerisinde birkaç bölme bulunmaktadır. Bunlardan ilki tanelenmemiş mısırların bulunduğu büyük oda bulunmaktadır. Bu odanın tabanı komar ağacı dalları kullanılarak örgü şeklinde imal, yaklaşık 3 metre civarında yüksekliğe sahip çatı ise eski dönemde ahşaptan günümüzde ise sacdan imal edilmiştir. Buradaki amaç rutubetli bir havaya sahip olan Trabzon kırsalında, bir hava akımı oluşturarak mısırların kurummasını sağlamaktır. Güneşte kurutulduğunda tadı farklı olan mısırların seranderin içerisindeki hava akımından faydalanılarak kurutulması istenilen bir durumdur. Ayrıca bu odada büyük bir sopayla mısırlar dövülerek tanelenir ve taneler seranderin alt tarafına düşürülür. Böylece hem tanelenme hem de savrulması içerisindeki daha hafif yapıda olan yabancı maddelerin uzaklaştırılması sağlanmış olur. Seranderin altında bulunan “cecim bezi” adı verilen örtünün üzerine dökülen mısırlar daha sonra su değirmeninde öğütülmektedir. Kurutma amaçlı da kullanılan seranderlerde bir adet de depolama yapılan oda bulunmaktadır. Bazı seranderlerde depolama yapılması amacıyla büyük odanın içerisinde duvarlarda sandık tipi, ağzı kapaklı olmayan bölmeler de bulunmaktadır. Seranderlerde kurutma amaçlanmıyorsa çatının altında bir iç tavan bulunmaktadır. Bu seranderlerin tek özelliği depolama sağlamaktır.

Seranderlerin içerisine kemirgen veya herhangi bir şekilde yabani hayvan girmemesi amacıyla alınan tedbirlerden bir tanesi de merdiven sistemidir. Tonya ilçesinde seranderlerin merdivenleri taştan olup kişi büyükçe bir adım atarak seranderin içerisine ulaşmaktadır. Merdivenin yapı ile bir teması bulunmamaktadır. Diğer ilçelerde bazı seranderlerde merdiven, yapının üzerinde olup yere temas etmemekte arasında 40-50 cm mesafe bulunmakta,

bazılarında ise ayrı bir merdiveni yapıya yaslayarak çıkılmaktadır. Seranderin ana kapısı kilitli olmaktadır.

Seranderlerin kullanım amaçları (K1,K2,K3,.....K16,K17);

Seranderlerin Trabzon'da temel olarak kullanım amaçları şu şekildedir. Öncelikle depolama amacı güdülmektedir. Ailelerin yaşadığı evler küçük olduğundan gıda maddelerinin büyük partiler halinde muhafaza edileceği bir alan mutfakta bulunmamaktadır. Mutfakta yalnızca terek adı verilen dolaplarda günlük tüketilebilecek kadar gıda maddesi saklanmaktadır. Hane halkından birinde anahtar bulunur (bu genelde evin reisi veya mutfak işleriyle ilgilenen kadın) mutfaktaki ürünler bittikçe bu kişi seranderden bunları tamamlamaktadır. Ayrıca bakkal alışverişi yapmak geçmişte çok mümkün olmamıştır. Sebebi ise halkın maddi imkânlarının kısıtlı olmasıdır. Bu sebeple mısır, fasulye, patates, elma, armut, ayva, töngel, meyve kurutmalıkları, hurma, ceviz, fındık gibi sebze, meyve ve tahıllar yetiştiği dönemde bolca yetiştirilmekte ve yetişmediği dönemlerde de tüketilmek amacıyla stoklanması gerekmektedir. Seranderde ambalajlı ürünlerde muhafaza altına alınmaktadır. Bu ürünlere külek veya küpler içerisinde peynir, tereyağı, turşu, reçel, bal, salamura hamsi örnek olarak verilmektedir. İçerisinde hava akımı olan seranderler serin bir ortam oluşturduğundan ürünlerin uzun süre muhafazasına olanak sağlamaktadır.

Seranderde mısırın un değil de tane halinde depolanmasının amacı meydana gelecek olan acılıktır. İçerisindeki yağ oranının yüksekliğinden ötürü un haline gelen mısır, acılaşıma gösterir. Bu sebeple mısır, tane halinde saklanmakta, kullanılacağı zaman ise su değirmeninde kullanılacağı miktar kadar öğütülmektedir.

Görsel 2. Seranderde mısır (Mehmet Akif ŞEN)

Günümüzde serander kullanımını geçmişte olduğu kadar yaygın değildir. Kullanım amacı daha çok mısır, fasulye gibi ürünler olarak kalmıştır. Halkın şehir merkezlerine göç etmesi, köylerde kalanların ise buzdolabı ve derin dondurucu gibi teknolojik mutfak eşyalarını kullanmaları serander kullanımının azalmasına sebep olmuştur. Ayrıca ulaşımın gelişmesi ile birlikte halkın pazara ulaşımın kolay olması, insanların bahçeden elde ettikleri ürünleri stok yapacak kadar çok üretmemesine, yalnızca taze olarak kullanacak kadar üretmesine veya hiç üretmeyip direkt

pazardan ya da marketten almasına sebebiyet vermiştir. Tüm bu unsurlar seranderin kullanımının azalması sonucunu ortaya çıkartmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Trabzon'un özellikle kırsal kesiminde gıda maddelerini kurutmak ve depolamak amacıyla kullanılan seranderlerin yörede ki orman varlığı sebebiyle ahşaptan yapılmış olması büyük önem arz etmektedir. Tonya gibi bazı ilçelerde kesme taşın seranderin belli kısımlarında kullanılması taş işçiliğinin yörede gelişmişliğinin sonucudur.

Halkın, serander kullanımında problemlere karşı geliştirmiş olduğu çözüm önerileri pratik zekanın günlük hayatta kullanımının en önemli göstergesidir. Nemli bir bölgede mısırın kurutulması amacıyla hava akımı oluşturmak ve bunun için seranderin tabanını örgü şeklinde yapmak buna bir örnektir. Başka bir örnek ise serandere haşere girmesini önlemek amacıyla ters huni şeklinde aparat ve merdivenlerin yapısıdır.

Seranderin kullanım amacının büyük miktardaki gıdaların muhafaza altına alınması ve bir kısım malzemenin kurutulması olduğu tespit edilmiştir. Köylerde ahşaptan yapılan evlerin çok büyük olmaması ve mutfağın gıda maddelerinin depolanmasına müsaade edecek kadar büyük olmaması seranderlerin ortaya çıkma ve kullanılma sebebidir. Bu yapılarda depolanan gıda maddelerine mısır, fındık, fasulye, hoşaf, turşu, pekmez, reçel, kurutulmuş et örnek olarak verilmiştir.

Geçmişe göre kullanımın azalma sebebi olarak katılımcıların fikir birliğine vardığı iki önemli nokta köylerdeki nüfusun azalması ve endüstrileşme ile birlikte buzdolabı kullanımının artması olarak gösterilmiştir.

Köylerde bulunan seranderlerin gastronomi turizmine katkı sağlaması amacıyla buralarda yöresel yemek pişirme deneyimleri yapılması, böylece yöre halkının ekonomik gelir sağlaması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Karpuz, H. (1999). Serander ve Loft: Türk ve Norveç Halk Mimarisinde Eşdeğerli İki Yapı. ODTÜ Mimarlık fakültesi Dergisi 19:1-2, 71-82.

Kaya, M. (2020). Anadolu Kültüründen Dünya Kültürüne Ambarlar. Ege Coğrafya Dergisi 29(2), 321-344.

Web 1. <https://ozhanozturk.com/2017/08/30/serander-mazi-paska-nayla-bagen-tahil-ambarlari/>. Erişim tarihi: 19.07.2024

Web 2. <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ordu/dogu-karadenizli-seranderden-vazgecmiyor-10180280>. Erişim tarihi: 19.07.2024

BOŞANMIŞ TEK EBEVEYN KADINLARDAKİ EBEVEYN TÜKENMİŞLİĞİ

Prof. Dr. Özlem KARAKUŞ

Selçuk Üniversitesi

- 0000-0001-9375-559X

Sosyal Hizmet Uzmanı (Doktora Öğrencisi), Cansu BERK

Adalet Bakanlığı (Selçuk Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı)

0000-0001-8095-1196

ÖZET

Başlangıçta iş ve meslek alanında kullanılan tükenmişlik kavramı, artık kişinin yaşadığı sosyokültürel değişimler ve ebeveynlik rolü üzerinde de kullanılmaktadır. Kişisel ve çevresel faktörlere bağlı olarak, fiziksel ve mental şekilde yaşanan ebeveyn tükenmişliği, kişide kronik stres oluşturmakta ve bu stres onların sağlıklı iletişim kurarak çocuk yetiştirmesini zorlaştırabilmektedir. Cinsiyete bakıldığında kadınların duygusal bağ kurma yoğunluğundan dolayı tükenmişliği daha çok yaşadıkları, medeni duruma bakıldığında ise bekar ebeveynlerin tükenmişliği daha fazla yaşadıkları bilinmektedir. Boşanma durumunda ise, aile yapısının değişmesi ve anne rolü üzerinden kadına yüklenen toplumsal görevlerle birlikte anneler, ebeveyn tükenmişliğini daha fazla yaşamaktadır. Boşanma sonrası çocuğun velayeti genellikle anneye verildiği için anne-çocuk şeklindeki ailelerin sayısı oldukça fazladır. Boşanmış tek ebeveyn anneler, ekonomik, sosyal, hukuksal ve psikolojik birçok sorun yaşamaktadır. Kişinin tükenmişlik hissini yaşadığı anın erkenden fark edilmesi hem çocuk hem anne açısından oldukça önemlidir. Erkenden fark edilen durum destek alınarak çözülebilirken, tükenmişlik hissinin ilerlemesi durumunda ise çocuğun ihmali ve hatta istismarı ile sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: boşanma, boşanmış kadınlar, tek ebeveyn, ebeveyn tükenmişliği, çocuk.

1.GİRİŞ

Tükenmişlik, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi alt boyutlarıyla değerlendirilmektedir. Kişi, yorgunluk ve düşük enerji ile kendi duyguları tarafından tüketilmekte ve sorumluluğunda olan kişilerle eskisi kadar ilgilenemediğini düşünmektedir. Bu düşünce zamanla duygusuz bir tepkiye dönüşmekte ve kişinin davranışlarına da yansımaktadır. Ardından kişi, kendisini yetersiz ve çaresiz hissederek, kontrol eksikliği yaşamakta ve kendisine olumsuz anlamlar yüklemektedir (Leiter ve Maslach, 1988; Schaufeli ve Leiter, 2001).

Kişisel ve çevresel faktörler, kişinin tükenmişlik yaşama ihtimalini artırmaktadır. Kişisel faktörler; cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim seviyesi, öz yeterlilik duygusu eksikliği ve hayat beklentileridir (Eastburg vd., 1994; Hespanhol, 2005; Maruyama vd., 2015; Zaninotto vd., 2018). Cinsiyet faktörüne bakıldığında kadınların erkeklere kıyasla daha fazla tükenmişlik riski taşıdıkları görülmektedir (Levine vd., 1984; Maslach ve Jackson, 1985). Duyarsızlaşma ve kişisel başarıda düşme hissini ise erkeklerin kadınlardan daha fazla yaşadığı belirlenmiştir (Maslach ve Jackson, 1981). Tükenmişliği etkileyen çevresel faktörler ise; iş yükü, adalet, aidiyet ve değerlerdir. Özellikle çalışan kişiler, aile üyelerine yeteri kadar zaman ayıramamakta ve ebeveyn olarak bu durumdan olumsuz etkilenmektedir (Maslach ve Jackson, 1985; Westman vd., 2004). Bu tükenmişlik hissi, kişilerin çocuk yetiştirmesini, onlarla sağlıklı iletişim kurmasını zorlayabilecek fiziksel ve mental tükenmişliği de içermektedir (Sanders, 2008).

Tükenmişlik kavramı başlangıçta iş ve meslek süreçlerindeki deneyimlere ilişkin sınırlı bir alanda kullanılsa da artık kişinin yaşadığı sosyokültürel değişimler ve ebeveynlik rolü üzerinde de kullanılmaktadır (Pelsma vd., 1989). Hatta zaman içerisinde ebeveyn tükenmişliğinin iş tükenmişliği, depresyon ve ebeveyn stresinde farklı bir durum ve ebeveynlere özgü bir sendrom olduğu belirlenmiştir (Holly vd., 2019; Roskam vd., 2021).

2.EBEVEYN TÜKENMİŞLİĞİ

Ebeveyn tükenmişliği kavramı ilk kez 1983 yılında Edith Lanstrom'un "Christian Parent Burnout" isimli kitabında kullanılmıştır. Lanstrom bu kitapta ebeveynlik rolünün tükenmişlik kavramıyla birlikte ifade edilebilecek kadar kişide tükenmeye yol açabildiğini belirtmiştir (Procaccini ve Kieffer, 1983; akt. Roskam vd., 2017). Ev işleri, çocukların ödevleri, hastalığı, davranış problemleri ve özel ihtiyaçları ebeveyn tükenmişliğini ortaya çıkarmaktadır. Ek olarak ekonomik zorluklar, çalışan kadınların eve ayıracağı zamanın az olması, çocukların ebeveynlerinden düzenli beklentiler içerisinde olması da tükenmişlik hissini tetiklemektedir (Mikolajczak ve Roskam, 2019). Ebeveyne yöneltilen isteklerin, ebeveynin mevcut kaynaklarıyla karşılanamaması sonucu ortaya çıkan ebeveyn tükenmişliği, kişide kronik bir stres durumu ortaya çıkarmaktadır (Mikolajczak vd., 2019). Bu stres ile baş etme becerisine sahip olamayan kişinin ebeveyn benliğinde zıtlık, yorgunluk, yetersizlik ve çocuktan duygusal olarak uzaklaşma duyguları meydana gelmektedir (Roskam vd., 2018).

Anne-baba olmak, kişinin plansız bir şekilde sahip olduğu rol ile birlikte fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak değişime uğradığı karmaşık bir süreci beraberinde getirmektedir (Mikolajczak

vd., 2018). Ebeveynler kendisinden beklenenlere ve sorumluluklarına karşı yoğun bir tükenme hali yaşamakta ve ebeveyn olma düşüncesi bile onlar için fazlasıyla yorucu olabilmektedir. Bu kişiler hem kendi kişisel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta hem de çocukların ihtiyaçlarını otomatik bir şekilde karşılama davranışında bulunmaktadır. Ebeveynler bu süreçte çocukla daha az duygusal temas kurmakta, çocuklarla geçirdikleri zamandan keyif almamaktadır. Zaman içerisinde bu durum kişinin eskisi gibi iyi bir anne ya da baba olmadığı düşüncesiyle beraber suçluluk duygusu hissetmesine yol açmaktadır (Hubert ve Aujoulat, 2018; Mikolajczak ve Roskam, 2018). Somatik bozukluk ve uyku düzensizliği gibi durumların yaşandığı ebeveyn tükenmişliğinde çocuklara yönelik ihmal ve şiddete yönelik davranışlar da bulunmaktadır (Mikolajczak ve Roskam, 2019). Roskam vd. (2018) ebeveyn tükenmişliğini; ebeveyn rolünde tükenme, ebeveyn benliğinde zıtlık, bıkkınlık duyguları ve duygusal uzaklaşma olarak dört boyutta ele almaktadır. Bedensel, ruhsal ve duygusal olarak tükenme hissinin yaşadığı ilk boyutta kişi ebeveyn rolünden uzaklaşmakta ve ebeveynlik yapamaz hale gelmektedir. Bu tükenmişlik hissiyle kişi, benliğinde meydana gelen zıtlık etkisiyle çocuğuna enerjisini verememekte ve onun yaptıklarıyla, hissettikleriyle ilgilenememektedir. Bıkkınlık duygularının aktifleştiği boyutta ise kişi artık tüm sorumluluklardan sıkılmakta ve istediği şekilde bir ebeveyn olmadığına inanmaktadır. Son olarak duygusal uzaklaşma boyutunda da kişi, çocuğun sadece maddi gereksinimlerini karşılamakta ve duygusal gereksinimlerine odaklanmamaktadır (Mikolajczak ve Roskam, 2019).

3.EBEVEYN TÜKENMİŞLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ebeveyn tükenmişliğini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır, bunlar; sosyodemografik, kişisel, ailevi ve durumsal faktörlerdir (Mikolajczak ve Roskam, 2019).

3.1.Sosyodemografik Faktörler

Kişinin yaşı, cinsiyeti, çalışma süresi, medeni durumu ve çocuk sayısı tükenmişliği etkileyen temel faktörlerdendir (Amofo vd., 2015). Yaş faktörüne bakıldığında genç ve aktif çalışma hayatı olan kişilerin ileri yaştaki kişilere göre daha fazla tükenmişlik duygusu yaşadıkları bilinmektedir (Cordes ve Dougherty, 1993; Çam, 2010). Ayrıca ebeveynin birden fazla küçük yaşta çocuğunun olması, genç yaşta çocuk sahibi olmakta kişiyi olumsuz etkilemektedir (Mikolajczak ve Roskam, 2019).

Cinsiyet faktörü ele alındığında kadınların iş hayatında karşılaştığı zorluklarla duygusal bağ kurma yoğunluğundan dolayı tükenmişliği daha çok yaşadıkları görülmektedir (Maslach ve Jackson, 1985). İş hayatına ek olarak aile birliği içerisinde ya da aile birliğinin bozulması durumunda anneye daha fazla görev sorumluluk yüklendiği bilinmektedir. Çocuğun ‘‘uf anne, gel anne, dinle anne,öp anne’’ tarzındaki günlük istekleri ve kadının ‘‘şoför anne, temizlik anne, ajanda anne, okul anne’’ olarak üstlendiği görevleri zaman içerisinde tükenmişlik yaşama riskini artırmaktadır (Mikolajczak ve Roskam, 2019). Medeni duruma bakıldığında ise bekar ebeveynlerin tükenmişlik yaşama düzeylerinin evli kişilere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001). Ebeveyn için bir diğer tükenme faktörü de çocuk sayısıdır. Birden fazla çocuk sahibi olmak, çocuk ihtiyaçlarının aynı olması ve ebeveynin tek başına bu gereksinimleri karşılamakta zorlanması fiziksel ve zihinsel tükenmeye yol açabilmektedir (Mikolajczak ve Roskam, 2019). Ebeveyn tükenmişliğinin hasta veya özel

gereksinimi olan çocuklara sahip ebeveynler de daha fazla olduğu bilinmektedir (Dinç, 2021). Ebeveynlerin eğitim düzeyi de tükenmişliği etkileyen önemli faktörlerdendir. Yüksek eğitim düzeyine sahip kişiler, eğitime fazlasıyla önem vermekte ve çocuk yetiştirme yetkinliğini ortaya koymaya çalışmakta ve bu noktada kendisine ciddi bir baskı yapmaktadır. Kişinin çalışıyor olup olmaması da süreci etkilemekte, çalışan ebeveyn aile dışında bir ortamda yer alarak farklı konulara yoğunlaşabilmekte ancak çalışmayan ve sadece çocuğuna odaklanan ebeveyn zaman içerisinde tükenmektedir (Mikolajczak ve Roskam, 2019).

3.2. Kişisel Faktörler

Kişinin düşük benlik saygısına sahip olması (Lindström vd., 2011), uyum gösterme ve vicdanlı olma düzeyinin düşük olması (Le Vigouroux ve Scola, 2018), stresi yönetme ve duyguların düzenleme becerilerinin yetersiz olması (Gerain ve Zech, 2018), sosyal çevreden onay alma ihtiyacı hissetmesi (Danner-Vlaardingerbroek vd., 2013), annenin aktif iş hayatıyla birlikte anne-çalışan kadın rollerinde ikileme düşmesi (Herr ve Cramer, 1996), genç yaşta çocuk sahibi olması ve birden fazla çocuğunun olması (Le Vigouroux ve Scola, 2018), çocuk yetiştirme noktasında yeterli bilgisinin olmaması (Mikolajczak ve Roskam, 2018), çocuk yetiştirme sürecinde diğer ebeveynin desteğini hissetmemesi (Demirhan ve ark 2011), aile hayatındaki düzensizlik (Mikolajczak vd., 2018) ve diğer ebeveyn ve sosyal çevreden beklediği duygusal desteği görememesi (Lindström vd., 2011; Mikolajczak ve Roskam, 2018) ebeveyn tükenmişliği yaşamasının başlıca sebeplerindendir.

Ebeveynin kendi ebeveynleriyle ilişkisi, duygusal becerilerinin zayıf olması ve mükemmel ebeveyn olma arzusu da tükenmişlik yaşamasını etkileyen kişisel faktörlerdendir. Kişi, kendi ebeveynleri ile sağlıklı ve güven içerisinde olduğunu hissettiği bir bağ geliştirememiş ve sevgi ve şefkat zemininde bir aile ortamı görmemişse, duygusal becerilerinin zayıflığına bağlı olarak empati kuramıyor ve çocuğunun ihtiyaçlarını tam anlayamıyor ve ihtiyaca yönelik tepki veremiyorsa, mükemmeliyetçilik arzusuyla ve buna bağlı olarak yanlış yapma korkusuyla çocuğuna yaklaşıyorsa zaman içerisinde bıkkınlık, yorgunluk ve tükenmişlik yaşaması muhtemeldir (Mikolajczak ve Roskam, 2019).

3.3. Ailevi Faktörler

Ebeveyn tükenmişliğini etkileyen başka bir faktör iş ve aile hayatı arasındaki dengeyi sağlama noktasında hissedilen mükemmeliyetçilik duygusudur (Kawamoto vd., 2018; Sorkkila ve Aunola, 2020; Lin vd., 2021). Özellikle kadınların mükemmel anne olma noktasında yaşadıkları baskı, çevrenin beklentileri onların strese girmesine ve buna bağlı olarak tükenmişlik yaşamasına sebep olmaktadır Meeussen ve Van Laar (2018). Çocuk sahibi olup çalışan annelerin ebeveyn tükenmişliğini çok fazla yaşadığı bilinmektedir (Akgün, 2014). Kişinin aile içerisindeki rolleri sadece çocuk odaklı düşünmesi, kendisini çocuğa adanması, kendi ihtiyaçlarını karşılamaması ve hatta zamanla kendi ihtiyaçlarının farkına dahi varmaması, geniş aile ya da sosyal çevreden çocuk bakımı noktasında destek görememesi, çocuğa yönelik profesyonel destek mekanizmalarının yetersiz olması, kişinin değersiz ve yalnız hissetmesine ve ebeveyn olarak tükenmesine sebep olmaktadır (Mikolajczak ve Roskam, 2019).

3.4. Durumsal Faktörler

Kişilerin ebeveyn tükenmişliği sendromu yaşamalarında durumsal ve ruhsal risk faktörleri de etkili olmaktadır (Lindström, Aman ve Lindahl-Norberg, 2011; Le Vigouroux ve Scola, 2018; Roskam vd., 2017). Kişinin beklemediği travmatik bir olay yaşaması (hastalık, ölüm, boşanma vb.), rutin yaşam koşullarının ansızın değişmesi ve çocuğa bağlı faktörler kişinin ebeveynlik kaynaklarına zarar verebilmektedir. Aile üyelerinden birinin vefat etmesi, beklenmedik bir kaza, çocukta meydana gelen bir hastalık veya çocuğun okul başarısındaki düşme bunlara örnek verilebilmektedir (Mikolajczak ve Roskam, 2019). Ebeveynler, her ne kadar çocuk bekleme sürecinde heyecanlansalar da çocuğun beklenen gelişim düzeyinde olmaması veya çocuğun ihtiyaçlarını karşılama noktasında kendilerini yetersiz hissetmeleri durumunda yoğun stresle karşılaşmaktadır. Stresle baş edemeyen ebeveyn tükenmişlik yaşamaktadır (Hastings, 2002).

Boşanma durumunda ise hem kadın hem erkek yıpranmakta ancak kadınlar bu süreçte daha yoğun sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Eşin artık olmaması ve aile yapısının değişmesi, eş ve anne üzerinden kadına yüklenen toplumsal rollerle birlikte boşanma bir başarısızlık olarak algılanmakta ve kişinin toplumdaki statüsü ve sosyal ilişki ağını etkilemektedir (La Mung Ming, 1997). Kadınlar, çocuğuna bakma noktasında karşılaştıkları ekonomik zorlukların yanı sıra çevredeki kişilerin düşünceleri ve erkeklerin tacizi ile yaşamını devam ettirirken zorlanmakta ve geleceğin belirsiz olduğunu düşünerek mental olarak yıpranmaktadır (Tor, 1993). Boşanan kadınlar, hem yeni bir hayat kurma telaşına düşmekte hem de velayetini aldığı çocuk ile yeni bir ilişki geliştirmek durumundadır (Öngider, 2023).

4. BOŞANMADA ANNELERİN YAŞADIĞI SORUNLAR VE EBEVEYN TÜKENMİŞLİĞİ

Ülkemizde tek ebeveynli ailelerin sayısına bakıldığında 2020 yılında toplam hanelerin %9,7'sinin tek ebeveyn ve çocuklardan oluştuğu (TÜİK, 2021), ADNKS sonuçlarına göre 2021 yılı verilerine göre ise toplam hanelerin %10,1'inin tek ebeveyn ve çocuklardan oluştuğu belirtilmektedir (TÜİK, 2022b). 2020 yılı verilerine göre tek ebeveyn ailelerin %2,2'si baba-çocuk, %7,5'i anne-çocuk olarak yaşamaktadır (TÜİK, 2021a). Bu verilere bakıldığında tek ebeveynli ailelerin sayısının arttığı ve tek ebeveyn annelerin daha fazla orana sahip olduğu görülmektedir (Kaya, 2023). Tek ebeveyn kavramı en temelde evlilik birliğinin dağılmasıyla meydana gelen durumu ortaya koymaktadır (Acar, 2001). Dünyada ve ülkemizde boşanma oranları her geçen gün artmaktadır ve ülkemizde 2021 yılında boşanan çiftlerin sayısı; 174.085'dir (TÜİK, 2022a). Ülkemizde ve birçok ülkede boşanma sonrası velayetin anneye verilmesiyle tek ebeveyn aileler çoğunlukla anne-çocuk şeklindedir (Kalaycı, 2011). Ülkemizdeki boşanma dava sonuçları ve 2020 verilerine göre boşanma sonrası çocukların velayetinin %75,8'i anneye, %24,2'si ise babaya verilmektedir (TÜİK, 2021b).

Eşyle arasındaki uyumu yakalayamayıp çatışmalı şekilde ayrılan kişiler, aile sistemini kökten değiştiren boşanma olgusuyla sarsılmaktadır (Goldenberg ve Goldenberg, 2002). Boşanmayla mevcut aile düzeninin değişiyor olması, kişiler için yeni bir sürecin başlıyor olması, birçok zorluk ve sorunu da beraberinde getirmektedir. Sorunlarla bağlantılı olarak boşanma sürecine; yıkım, kayıp, yas getiren bir deneyim olarak bakılmaktadır (Hetherington, 2003). Boşanma süreci daha resmiyete kavuşmadan, kişiler içerisinde bulunduğu ayrılma sürecinde olumsuz etkilenmekte ve ailedeki bakım sorumluluğu ilk olarak o süreçte tek bir ebeveyn

birakılmaktadır (Çoban, 2021). Sosyal hayatta cinsiyete dayalı olarak birçok eşitsizliğe maruz bırakılan kadınlara, bu süreçte de zorunlu olarak çocuk bakım görevi yüklenmektedir (Kavşut, 2015). Bakım göreviyle birlikte rol değişimi de meydana gelmekte ve kadın, hem anne hem baba rolüne girmektedir (Leve ve Fagot, 1997). Boşanma sonrasında çocuğun baba ve babanın ailesi ile ilişkisinin düzenlenmesi, aile ekonomisinin yeniden yapılandırılması ve sosyal destek mekanizmalarının gözden geçirilmesi gibi konularda birçok sorun yaşanmaktadır (Amato, 2000; Gladding, 2012). Boşanmaya bağlı olarak çocuğun eğitim, sağlık ve sosyal alanda örselenmiş olması, diğer ebeveyn ile kısıtlı zaman geçiriyor olması ve buna bağlı olarak çeşitli problemleri davranışlar geliştirmesi ve geniş aile ağından tek ebeveynli aile modeline geçilmesi gibi sebeplerle çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır (Demirel, 2021). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın AEP çerçevesinde Tek Ebeveynli Ailelere yönelik yaptığı çalışmada tek ebeveyn annelerin en çok; ekonomik, psikolojik, sosyal ve hukuksal konularda sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (2018).

4.1. Ekonomik Sorunlar

Boşanma sonrası tek ebeveyn olarak çocuğuna bakım veren anneler, en temelde ekonomik sıkıntılar yaşamaktadır. Bunlar; nafaka alamama, iş bulamama, çocuğa bakım verecek başka bir kişinin olmamasından dolayı çalışamama ve bunlar doğrultusunda yoksulluk yaşamasıdır (Demirel, 2021). Çocuğun okul masrafları, ihtiyaç duyduğu kurslar ve çocuğun diğer ihtiyaç ve isteklerini karşılamaya çalışan anne kronik olarak ekonomik sıkıntı yaşamaktadır (Topçu, 2020). Tek ebeveyn kadınlar, daha düşük ücretlere istihdam edilmekte ve bu durum kadınların iş hayatında kalıcı olarak yer almalarını engelleyebilmektedir (Fagan vd., 2006). Boşanan kadınların, boşanan erkeklere kıyasla daha fazla ekonomik zorluk yaşamaları ve yoksullaşmaları çok olasıdır (ASAGEM, 2011; Brown ve Lin, 2012). Tek ebeveyn babaların %32'sinin, tek ebeveyn annelerin ise %49'unun yoksulluk açısından dezavantajlı durumda olduğu bilinmektedir (Barbieri vd., 2016).

Toplumdaki önyargılara bağlı olarak, kadının ücretsiz ev işçisi olarak görülmesi, boşanan kadına iş verilmemesi, kadının ev dışında çalışmasının uygun görülmemesi, olası iş durumlarının akrabalar tarafından engellenmesi, çalışma saatleri içerisinde çocuğunu bırakacak yer olmaması gibi sebeplerle kadının yaşadığı ekonomik sorunlar artmakta ve tek ebeveyn anne ekonomik bunalıma girmektedir (ASAGEM, 2011). Velayet sahibi anne, nafaka alsa bile ihtiyaçlarını karşılama noktasında yetersiz kalmakta, bazı kadınlar boşanma öncesinde hiç çalışmamış olduğu için iş hayatına girememekte ve hatta ayrımcılığa uğrayarak düşük gelirli işlerde çalışmaktadır (Aktaş 2011). Bu anneler, çocuklarıyla yeni hayata uyum sürecinde zorlanmakta ve velayetin getirmiş olduğu sorumluluk ile destek eksikliği hissetmektedir. Bu durum kişinin annelik algısını negatif olarak etkilemektedir (Bemiller, 2010).

4.2. Psikolojik Sorunlar

Boşanma sonrası tek ebeveyn olarak çocuğuna bakım veren anneler ekonomik sıkıntıların yanı sıra duygusal ve psikolojik sıkıntılar da yaşamaktadır. Bekar anneler, bekar babalara kıyasla daha fazla psikolojik zorluk yaşamakta ve kaygı düzeyleri de yükselmektedir (McLanahan ve Booth, 1989). Aynı zamanda çaresizlik ve yalnızlık duyguları tetiklenmektedir (Karaca Aydın, 2019; Uğur, 2014). İş hayatıyla birlikte çocuğuna bakma misyonuyla birlikte öfke ve hayal

kırıklığı duygularını sıklıkla yaşamaktadır. Bunlarla birlikte kadınlar, artan rol ve sorumluluklara yetişebilmek için zaman yönetim noktasında zorlanmaktadır (Demirel, 2021).

Erkeklerle kıyasla bekar annelerin psikolojik duyarlılık düzeyleri ve yaşanan durumlardan etkilenmeleri daha yüksektir (Sarah vd., 2006). Evli annelerle kıyaslandığında ise tek ebeveyn annelerin stres ve depresyon yaşama ihtimalleri daha yüksektir (Chanda ve Pujar, 2018). Yaşanan ekonomik sorunlarla beraber tek ebeveyn annenin hayattan aldığı keyif azalmakta (Aydiner Boylu, 2014), kendisini değersiz hissetmekte, yaşamdan zevk almaktan uzaklaşmakta, karamsarlık ve uyku sorunları yaşamaktadır (Acar 2013) Bunlara bağlı olarak kadınların %4.8'i fobik anksiyete, %17'si depresyon, %16,5'i obsesif kompulsif belirtiler ve %15,2'si somatizasyon belirtileri göstermektedir (Canatan vd., 2019). Karşılaşılan zorluklarla birlikte tek ebeveyn kadınlar süreç içerisinde kendisine acımaya başlamakta, haksızlığa uğradığını düşünmekte, yaşadıklarından dolayı başkalarını suçlamakta, yarım kalmışlık hissi ve özgüven eksikliği duymakta, sorumlulukların üstesinden gelemeyeceğini düşünmekte, gelecek kaygısı ve anlamsızlık hissiyle ve "her davranışım farklı bir yere çekilir ayrımcılığa uğrarım" düşüncesiyle hayatını kısıtlayarak yaşamına devam etmektedir (ASAGEM, 2011).

4.3.Sosyal Roller ve Sosyal Uyum ile İlgili Sorunlar

Tek ebeveynli aileler toplumda aile bütünlüğünün bozulması ve dağılmış olarak algılanması sebebiyle bu ailelere olumsuz bir bakış söz konusudur (Marrison, 1995). Tek ebeveynli aileler çoğunlukla anneler tarafından idare edildiği için de ortaya çıkan dezavantajlı durumlar cinsiyetle bağdaştırılmaktadır (Nieuwenhuis ve Maldonado, 2018). Cinsiyete dayalı olarak sosyal hayatta karşılaşılan zorluklara, tek ebeveyn anne olmanın getirdiği zorluklar da eklenmektedir. Bu anneler, sosyal hayattaki çevrelerini yeniden düzenlemek zorunda kalmakta, hem kendisinin hem çocuğunun karşılaştığı psikolojik, fiziksel ve sosyal sorunlarla baş etmekte hem de sosyo-ekonomik açıdan hayatın ikame ettirme noktasında çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır (Acar, 2013).

Eşinin vefat etmesi sonucu tek ebeveyn olarak yaşayan annelere kıyasla boşanma sonrası tek ebeveyn olarak yaşayan annelerin yalnızlık duygusunu daha fazla hissetmesi ve sosyal destek mekanizmalarına kolay erişememesi sebepleriyle olumsuz deneyimleri çok daha fazla olmaktadır (Arıcan, 2019). Boşanan kadınlar, toplum tarafından yalnızlaştırılmakta hatta dışlanmaktadır. Bu durum tek ebeveyn kadın üzerinde negatif etkiyle utanç ve acı yaşamasına sebep olmakta (Bulut, 2008), kaygı düzeyini artırmakta ve çocuğa verdiği bakımın kalitesini ve çocukla arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemektedir (Belsky, 2008). Nispeten eşitlikçi olduğu düşünülen ilişki modellerinde erkek "aktif ilgili baba" ve kadın "çalışan aktif anne" şeklinde adlandırılmış olup, erkeklerin çalışması garantilenerek çocukla ilgilenmesi opsiyonel bir durum olarak görülürken kadın için çocuk bakımı yapılması gereken zorunlu bir durum olarak görülmektedir (Nentwich, 2008). Boşanan kadınlar, özellikle aile, dini gruplar ya da toplumdan kendisine yönelik baskıcı bir şekilde yapılan geleneksel kadın olma beklentisiyle annelik görevini yerine getiremediğini ve aile dinamiklerini koruyamadığını yoğun bir şekilde düşünebilmektedir (Anderson, 2017). Aynı zamanda erkek aile üyelerinin koruması altından ve geleneksel aile düzeninden uzaklaştıkları için dışlanmaktadır (Guru, 2009).

Tek ebeveyn anne olarak kadın, boşanmaya ve kültürel normlara bağlı olarak toplumda ‘’dul’’etiketi alarak acınma nesnesi ve ‘’bekaretini kaybetmiş olma’’ algısıyla sınıfsal olarak farklı bir bağlamda cinsel bir obje muamelesine maruz kalmaktadır (Kavşut, 2015). Tek ebeveyn anneler, bu muameleye akrabaları, arkadaşları ya da sosyal çevrelerindeki kişiler tarafından maruz bırakılmakta ve tüm ilişkilerini yeniden düzenlemek zorunda hissetmektedir. Ayrıca bu kadınlar ‘’erkeksiz’’ veya ‘’sahipsiz’’ görülmekte ve kişisel kimlikleri ve benlikleri zarar görmektedir (Çoban, 2021). Bunlara ek olarak boşanma sonrası kadın; hem kendi ailesi hem boşandığı kişinin ailesi ile iletişim sorunları yaşamakta, bağımsızlık düzeyini belirleyememekte, kişisel haklarını koruyamamakta, çocukla çeşitli sorunlar yaşamakta, sosyal hayatında yeniden düzen kurma ve değer kazanmaya çalışmakta, sevgi ve cinsel ihtiyaç eksikliği duymakta ve tüm bunlara bağlı olarak fiziksel ve psikolojik sağlığını koruyamaz hale gelmektedir (Can ve Aksu, 2016). Tek ebeveyn kadınlar; yalnızlık, çaresizlik, güvensizlik, değersizlik hissetmekte ve mevcut sorumlulukların kendisine ağır gelmesiyle kendini boşlukta hissetmekte, kendisine ve çocuğuna karşı suçluluk duymaktadır (Oğurtan, 2011). Ayrıca zaman ve para ayıramadıkları için herhangi bir kursa ya da sosyal aktiviteye katılamamakta ve kendilerinden önce çocuklarını düşünerek katılım gösterdikleri faaliyetleri de tamamlayamadan ayrılmaktadır (Demir ve Çelebi, 2017). Vaktinin çoğunu çalışmaya ya da evdeki işlere ayıran tek ebeveyn kadınlar, sosyal hayattan uzaklaşmakta, zaman içerisinde daha az sosyal ağa sahip olmakta ve stresli bir yaşam sürmektedir (Weinraub ve Wolf, 1983; Acar, 2013). Bu kadınlar, akrabalar tarafından tam bir aile olarak düşünülmediğinden ailevi işlerine karışılmakta, kendisi hakkında dedikodular yapılmakta, dikkat çekmemek ve evliymiş gibi görünmek için alyans takmaya devam etmekte ve yalnızca kendileriyle aynı durumda olan kişilerle sosyalleşmek isteyerek baskı altında yaşamaya devam etmektedir (ASAGEM, 2011).

4.4.Hukuksal Sorunlar

Çekişmeli devam eden boşanma davası mahkeme ara kararında ya da boşanma neticesinde verilen mahkeme kararıyla çocuğun velayetini alacak ebeveyn ve çocuk ile kişisel ilişki kuracak olan diğer ebeveyne ilişkin bilgiler netleşmesine rağmen kişiler çocuk hakkında çeşitli anlaşmazlıklar yaşamaktadır (ASAGEM, 2011). Çocuğun velayetini alan ebeveynin diğer ebeveyne çocuğu göstermemesi, nafaka ödenmemesi veya nafaka ödemelerindeki aksaklık, velayet değişikliğine yönelik devam eden hukuksal süreçlere bağlı olarak birçok sorun ortaya çıkmaktadır (Demir ve Çelebi, 2017; Demirel, 2021). Tüm bu yaşanan sorunlarla birlikte kadın; birinci aşamada ideal ebeveyn olma amacıyla zihninde çeşitli idealler bulundurur, ikinci aşamada ebeveyn rolünün önemine öyle bir bağlanır ki annelik rolüne fazlaca yatırım yapar ve anlam yükler, üçüncü aşamada çocuğun her şeyine yetebileceğine inana kişi kendisini feda eder, dördüncü aşamada fedakarlık sonucunu alamadığı hissine kapılıp hüsrana uğrar, beşinci aşamada hüsrana duygusunun kalıcı hale gelmesiyle yorgun ve bezmiş hisseder, altı-yedi-sekiz ve dokuzuncu aşamada ise kişi artık aşırı yorgunluk hali hisseder ve ebeveynlik görevini yapamaz hale gelir (Mikolajczak ve Roskam, 2019).

Yaşanan bu tükenmişliğin sonucu olarak kadınlarda farklı belirtiler ortaya çıkmaktadır. Fiziksel belirtiler; iştah kaybı ve mutsuzluk (Schaufeli ve Enzmann, 1998), baş ağrısı, uyku bozukluğu, yorgunluk (Ersoy vd., 2001) iken psikolojik belirtiler; sabırsızlık, güvensizlik (Düzyürek ve

Ünlüoğlu, 1992), çaresizlik, yetersizlik, mutsuzluk ve anksiyete (Moss vd., 2015), yalnızlık ve hayatın diğer kısımlarına engel olunmuşluk hissidir (Baltaş ve Baltaş, 1998). Davranışsal belirtiler ise; unutkanlık, dikkat eksikliği, çok basit olaylara ağlama, çabuk sinirlenme, bağımlılık yapıcı madde kullanımına yönelmedir (Düzyürek ve Ünlüoğlu, 1992).

Toplumun boşanan kadına dair olumsuz algısıyla, çocuğunu yalnız büyüten annenin çocuğun yeni aile düzenine uyum sağlama noktasında duyduğu kaygı ve ev içi sorumluluklarının artmasıyla birlikte çocuğuyla geçireceği vaktin azalmasından duyduğu endişe ebeveynliğini olumsuz etkilemektedir (Kalaycı, 2011). Kadınların yaşadığı iyi anne olma baskısının kadın üzerindeki etkisinin incelendiği bir araştırmada bu baskının kadını zorladığı, stresini artırdığı ve ebeveyn tükenmişliği yaşadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Meeussen ve Van Laar, 2018). Bu araştırma sonuçlarına bakarak çocuğuna tek başına bakan annelerin tükenmişlik düzeylerinin oldukça yüksek olduğu söylenebilmektedir (Lebert-Charron vd., 2018). Kişinin yaşadığı tükenmişlik hissi, depresyon başta olmak üzere çeşitli psikolojik hastalıklara ve somatizasyonla birlikte fiziksel rahatsızlıklara sebep olabilmektedir (Creedy vd., 2017). Lebert-Charron ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmaya göre annelerin hissettiği tükenmişlik düzeyi arttıkça anksiyete düzeyleri de artmaktadır (2018). Beklentilerinin karşılanamaması ve çok fazla emek sarf etmelerinin verdiği kırgınlık hissi geleceğe dair belirsizlik duygusuyla birleşince bu kadınlar depresyona girmekte ve ebeveynlik rolü sekteye uğramaktadır (Uğur, 2014). Yapılan bir çalışmada ebeveynin çocuğunu ihmal edip ona şiddet uygulama davranışının %31'inin ebeveyn tükenmişliğiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Mikolajczak vd., 2018). Davranış problemi geliştiren çocuklarla yapılan bir çalışmada ise bu çocukların annelerinin ebeveyn tükenmişliği yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır (Kalkışım, 2019).

5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Her birey, sahip olduğu kişisel özellikler ve içinde bulunduğu çevreden kaynaklı sebeplerle tükenmişlik yaşayabilmektedir. İlk zamanlar sadece iş ortamı ile ilişkilendirilen tükenmişlik kavramı artık farklı spesifik durumlarla da ele alınmaktadır. Boşanan ve çocuğunun velayetini alan kadınlar, tek ebeveyn olarak çocuklarına hem anne hem baba olmaktadır. Bu süreç kadınlar açısından birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bunlar; ekonomik, sosyal, hukuksal, psikolojik sorunlardır.

Ülkemizdeki ataerkil yapı ve kültürel normların etkisiyle aile içerisindeki çocuk bakım görevi kadına verilmektedir. Olası bir boşanma sonrasında da çocuğun velayeti sıradışı bir durum olmadığı sürece anneye verilmektedir. ‘‘Boşanmış kadın’’, ‘‘dul kadın’’, ‘‘yalnız kadın’’, ‘‘bekaretini kaybetmiş kadın’’ etiketlerine maruz kalan kadın henüz yeni hayatına uyum sağlayamadan birçok zorlu durum ile karşılaşmaktadır. Öncelikle akrabaları ve sosyal çevresindeki kişilerin dışlamalarına, yuvayı bozan olarak algılanmasına, tam bir aile olmadığı için ailevi işlerine karışılmasına maruz kalmaktadır. Bununla birlikte boşandığı için ‘‘bakire olmayan kadın’’ olarak algılanmakta ve yalnız kadın olmasında dolayı rahatsız edilmektedir hatta bazı kadınlar dışarıdan evli gibi görünebilmek için yüzük takmaya devam etmektedir. Yeni hayatına uyum sağlamaya çalışan, çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan kadın özellikle nafaka almıyorsa ya da düzensiz nafaka alıyorsa, ekonomik geliri yoksa mali olarak zorlanmaktadır. Mali sebeplerden dolayı hem çocuğun hem kendisinin ihtiyaçlarını

karşılıyamadır. Bunun sonucunda iş arayan kadın, yine bir dışlanma ile karşılaşmakta ve kadın olmasından dolayı düşük ücretlerle çalıştırılmaya mecbur bırakılmaktadır. Çalışma saatlerinin fazlalığından dolayı çocuğuna bakmakta zorlanmakta hatta geniş aile ortamından uzaklaşmasından dolayı çoğu zaman çocuğuna bakacak birini bulamamaktadır. Zaman içerisinde boşanmaya bağlı olarak hem kendi hem eski eşinin ailesi ile ilişkileri değişen, çocuğuna hem anne hem baba olmaya çalışan ve bu rollerden yorulan, sosyal çevresinden dışlanan, toplum tarafından çeşitli etiketlemelere maruz kalan kadın, tüm bu süreçlerde psikolojik olarak etkilenmektedir. Fiziksel olarak somatik belirtiler göstermekte ve psikolojik olarak ise depresyon başta olmak üzere birçok hastalığa yakalanmaktadır. Çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayamamasından dolayı yaşadığı stres, çocuğuna yetememe kaygısı, iyi bir ebeveyn olmadığına yönelik algısı, annenin bıkkınlık hissetmesine ve ev içerisinde yaptığı her şeyden sıkılmasına sebep olmaktadır. Ardından çocuğuyla geçirdiği zamandan keyif almamasına hatta yaptığı herhangi bir şeyden mutluluk duymamasına ve zaman içerisinde çocuğundan duygusal bir uzaklaşma yaşamasına sebep olmaktadır. Bıkkınlık, keyif alamama ve duygusal uzaklaşma aşamalarını yaşayan ebeveynin tükenmişlik yaşadığı söylenebilmektedir.

Kişinin tükenmişlik hissini yaşadığı anın erkenden fark edilmesi hem çocuk hem anne açısından oldukça önemlidir. Erkenden fark edilen durum destek alınarak çözülebilirken, tükenmişlik hissini ilerlemesi durumunda ise çocuğun ihmali ve hatta istismarı ile sonuçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, H., Tek ebeveynli ailelere yönelik feminist sosyal hizmet müdahalesi, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(3), 13-25, 2001.

Acar, İ., *Tek Ebeveynli Ailelerde Psikolojik Tepkiler ile Psikolojik Destek Almanın Klinik Sosyal Hizmet Açısından Analizi: Yalova Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2013.

Akgün, E., Stress and burnout among mothers. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 238-250, 2014.

Aktaş, Ö., *Boşanma Nedenleri ve Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2001.

Amato, R.P., The consequences of divorce for adults and children, *Journal of Marriage and Family*, 62(4),1269-1287, 2000.

Amofo, E., Hanbali, N., Patel, A., Singh, P., What are the significant factors associated with burnout in doctors? *Occupational Medicine*, 65(2), 117-121, 2015.

Anderson, C.M., *Normal Aile Süreçleri: Büyüyen Çeşitlilik ve Karmaşıklık İçinde: Tek Ebeveynli Hanelerin Çeşitliliği, Güçlü Yanları ve Zorlukları*. Editör: Froma Walsh, 2017.

Arıcan, B., *Tek Ebeveynli Kadınların Sosyal-Psikolojik Sorunları ve Bu Sorunlarla Baş Etme Yöntemleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Arıkan, G., Budak, Ü., Akgün, E., Mikolajczak, M., Roskam, I., Validation of the turkish version of the parental burnout assessment (PBA). *New Directions for Child and Adolescent Development*, (174), 15-32, 2020.

Arslan, C., Hamarta, E., Deniz, E., *Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşam Doyumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. 11. Ulusal Özel Eğitim Kongresi, 20-23 Ekim, Konya, 2002.

Aydın Boylu, A., Tek Ebeveynli Ailelerde Finansal Sıkıntı ve Fonksiyonlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(1), 55-72, 2014.

Baltaş, Z., Baltaş, A., *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, Remzi Yayınları, İstanbul, 1998.

Barbieri, D., Huchet, M., Janeckova, H., Karu, M., Luminari, D., Madarovo, Z., Reingarde, J., Poverty, Gender and Intersecting Inequalities in the EU, Review of The Implementation of Area A: Women and Poverty of the Beijing Platform for Action., 2016.

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları. Tek ebeveyn Aileler, Ankara, 2011.

Belsky, J., Family Influences on Psychological Development. *Psychiatry*, 7(7), 282-285, 2008.

Bemiller, M., Mothering From a Distance, *Journal of Divorce & Remarriage*, 51(3), 169-184, 2010.

Bianchi, S., Robinson, J.P., Milkie, M.A., *Changing Rhythms of American Family Life*. New York: Russell Sage Foundation, 2006.

- Bulut, D., Kadınlarda Boşanma ve Kültür İlişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,19(2), 111-118, 2008.
- Brown, S.L., Lin, I.F., The Gray Divorce Revolution: Rising Divorce Among Middle-Aged and Older Adults, 1990–2010. *The Journals of Gerontology: Series B*, 67(6), 731-741, 2012.
- Can, Y., Aksu, N.B., Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 888-902, 2016.
- Canatan, K., Bilge, Y., Çapar, H., Tek Ebeveynli Aile Bağlamında Yaşayan Annelerin Sosyal ve Psikolojik Problemleri: Küçükçekmece Örneği. 14(4), 1331-1354, 2019.
- Chanda, K., Pujar, L., Stress and Psychological Well-Being Among Single Parents. *International Journal of Pure and Applied Sciences*, 6(4), 226-232, 2018.
- Creedy, D.K., Sidebotham, M., Gamble, J., Pallant, J., Fenwick, J., Prevalence of Burnout, Depression, Anxiety and Stress in Australian Midwives: A Cross-Sectional Survey. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 17(1), 2013.
- Çam, Z., *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Maruz Kaldıkları Yıldırma Eylemleri ile Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki: Van İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2010.
- Çoban, M.N., *Tek Ebeveyn Olarak Annelik Deneyiminin Sosyal Politika Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi: Türkiye-Almanya Karşılaştırması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.
- Danner-Vlaardingerbroek, G., Kluwer, E.S., Van Steenberg, E.F., Van Der Lippe, T., Knock, anybody home? Psychological availability as link between work and relationship. *Personal Relationships*, 20(1), 52-68, 2013.
- Demir, S., Çelebi, Ş., Tek ebeveynli ailelerin sorunları: nitel bir araştırma. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 111-128, 2017.
- Demirel, B., *Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Tek Ebeveynli Ailelerin Gereksinimleri ve Sosyal Politika Uygulama Süreci Üzerine Bir Değerlendirme*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara., 2021.
- Demirhan, E., İçağasıoğlu, A., Öcal-Eriman, E., Gücük-Tezel, C., Baklacioğlu, H.Ş., Haliloğlu, S., Aras, H., Burnout of Primary Caregivers of Children with Cerebral Palsy. *Nobel Medicus*, 7(3),22-27, 2011.
- Dinç, T., *Ebeveyn Tükenmişliği, Ebeveyn Stresi ve İlişkisel Yılmazlığın Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021.
- Düzyürek, S., Ünlüoğlu, G., Hekimlerde tükenmişlik sendromu. *Psikiyatri Bülteni*, Sayı:1,108-113, 1992.
- Eastburg, M.C., Williamson, M., Gorsuch, R., Ridley, C., Social Support, Personality, and Burnout in Nurses. *Journal of Applied Social Psychology*, 24(14), 1233-1250, 1994.
- Ersoy, F., Yıldırım, C., Edirne, T., Tükenmişlik Sendromu. Erişim adresi, <http://www.ttb.org.tr/STED/sted2001/html> (Erişim tarihi, 11 Ekim 2022).

Fagan, C., Urwin, P., Melling, K., Gender Inequalities in The Risks of Poverty and Social Exclusion for Disadvantaged Groups in Thirty European Countries, Office for Official Publications of the European Communities, 2006.

Gérain, P., Zech, E., Does informal caregiving lead to parental burnout? Comparing parents having (or not) children with mental and physical issues. *Frontiers in Psychology*, 9, 884. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.00884/full> (Erişim tarihi: 28.11.2023)

Gladdin, S.T., *Aile Terapisi: Tarihi, Kuram ve Uygulamaları*. Keklik İ., Yıldırım İ., editörler. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2012.

Goldenberg, H., Goldenberg, I., *Counselling today's families*: Wadsworth Group. Florence, KY, 2002.

Guru, S., Divorce: Obstacles and Opportunities-South Asian Women in Britain. *The Sociological Review*, 285-304, 2009.

Hastings, R.P., Parental Stress and Behaviour Problems of Children with Developmental Disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 27(3), 149-160, 2002.

Hespanhol, A., Burnout e Stress Ocupacional. *Revista Portuguesa de Psicossomática*, 7(1), 153-162, 2005.

Hetherington, E.M, "Social Support and The Adjustment of Children in Divorced and Remarried Families". *Childhood*. 10(2), 217-236, 2003.

Holly, L.E., Fenley, A.R., Kritikos, T.K., Merson, R.A., Abidin, R.R., Langer, D.A., Evidence-Base Update for Parenting Stress Measures in Clinical Samples. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 48(5), 685-705, 2019.

Kalaycı, A.R., *Tek Ebeveynli Aileler*, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2011.

Kalkışım, K., *The Relationship of Children Behavioral Problems, Parental Burnout, Emotion Regulation Strategies, and Mental Health Problems with Each Other*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Karaca Aydın, S., Kadınlar İçin Tek (Yalnız) Ebeveynlik ve Zorlukları. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 23-34, 2019.

Kavşut, F., Tek Ebeveyn Olan Kadınların Sosyal Dışlanmışlık Sorunu: Ankara örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 50(1), 48-67, 2015.

Kaya, S., *Tek Ebeveyn Olarak Yaşayan Kadınların Bakım Yüklerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Lebert-Charron, A., Dorard, G., Boujut, E., Wendland, J., Maternal Burnout Syndrome: Contextual and Psychological Associated Factors. *Frontiers in Psychology*, 9, 885-897, 2018.

Leiter, M.P., Maslach, C., The Impact of Interpersonal Environment on Burnout and Organizational Commitment. *Journal of Organizational Behavior*, 9(4), 297-308, 1998.

Leve, L.D., Fagot, B.I., Gender-Role Socialization and Discipline Processes in One and Two Parent Families. *Sex Roles*, 36(1), 1-21, 1997.

- Le Vigouroux, S., Scola, C., Differences in Parental Burnout: Influence of Demographic Factors and Personality of Parents and Children. *Frontiers in Psychology*, 9, 887-98. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.00887/full> (Erişim tarihi: 30.11.2023)
- Levine, M.F., Taylor, J.C., Davis, L.E., Defining Quality of Working Life. *Human Relations*, 37(1), 81-104, 1984.
- Lindström, C., Aman, J., Norberg, A.L., Parental Burnout in Relation to Sociodemographic, Psychosocial and Personality Factors as well as Disease Duration and Glycaemic Control in Children with Type 1 diabetes Mellitus. *Acta Paediatrica*, 100(7), 1011-1017., 2011.
- Maruyama, A., Suzuki, E., Takayama, Y., Factors Affecting Burnout in Female Nurses who Have Preschool-Age Children. *Japan Journal of Nursing Science*, 13(1), 123-134, 2015.
- Maslach, C., Schaufeli, W.B., Leiter, M.P., Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 397-422, 2001.
- Mazlum, S., *24-28 Aylık Çocuğu Olan Annelerin Tükenmişlik, Mükemmelliyeçilik ve Ebeveynlik Görevlerinde Öz Yeterlilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2023.
- Mclanahan, S., Booth, K., Mother-Only Families: Problems, Prospects and Politics. *Journal of Marriage and Family*, 51, 557-580, 1989.
- Meeussen, L., Van Laar, C., Feeling pressure to be a perfect mother relates to parental burnout and career ambitions. *Frontiers in Psychology*. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.02113/full> (Erişim tarihi: 3. 12.2023)
- Mikolajczak, M., Gross, J.J., Roskam, I., Parental Burnout: What is it, and Why Does it Matter?. *Clinical Psychological Science*, 7(6), 1319-1329, 2019.
- Mikolajczak, M., Brianda, M.E., Avalosse, H., Roskam, I., Consequences of Parental Burnout: Its Specific Effect on Child Neglect and Violence. *Child Abuse and Neglect*, 80, 134-145, 2018.
- Mikolajczak, M., Raes, M.E., Avalosse, H., Roskam, I., Exhausted Parents: Sociodemographic, Child-Related, Parent-Related, Parenting and Familyfunctioning Correlates of Parental Burnout. *Journal of Child and Family Studies*, 27(2), 602-614, 2018.
- Mikolajczak, M., Roskam, I., A theoretical and clinical framework for parental burnout: The balance between risks and resources (BR2). *Frontiers in psychology*, 9, 886 <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.00886/full> . (Erişim tarihi: 5.12.2023)
- Mikolajczak, M., Roskam, I., *Parenteal Burnout*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Morrison, N.C., Successful Single-Parent Families. *Journal of Divorce ve Remarriage*, 22(3), 205-219, 1995.
- Moss, M., Vicki, S.G., Gozal, D., Kleinpell, R., Curtis, N.S., A Critical Care Societies Collaborative Statement: Burnout Syndrome in Critical Care Health-Care Professionals. *American Thoracic Society Documents*. 106-113, 2015.

Nieuwenhuis, R., Maldonado, L.C., *The Triple Bind of Single-Parent Families: Resources, Employment and Policies*. Nieuwenhuis R. ve Maldonado L. (Eds.), içinde, *The triple bind of single-parent families: Resources, employment and policies to improve wellbeing*, Chicago, UK; Chicago, IL, USA: Bristol University Press, 1-30, 2018.

Öngider, N., Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatrida Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 140-161, 2013.

Tor, H., *Boşanma ve Boşanmış Kadınların Psiko-Sosyal Ekonomik Durumları Üzerine Bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü., İstanbul, 1993.

Uğur, S.B., Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 293-326, 2014.

Roskam, I., Mikolajczak, M., Gender Differences in the Nature, Antecedents and Consequences of Parental Burnout. *Sex Roles*, 83(7), 485-498, 2020.

Roskam, I., Raes, M., ve Mikolajczak, M., Exhausted Parents: Development and Preliminary Validation of the Parental Burnout Inventory. *Frontiers in Psychology*, 8, 163-182, 2017.

Roskam, I., Brianda, M.E., Mikolajczak, M., A Step Forward in the Conceptualization and Measurement of Parental Burnout: The Parental Burnout Assessment (PBA). *Frontiers in Psychology*, 9, 758-772, 2018.

Roskam, I., Aguiar, J., Akgün, E., Arıkan, G., Artavia, M., Avalosse, H., Mikolajczak, M., Parental burnout around the globe: A 42-country study. *Affective Science*, 2(1), 58-79, 2021.

Sanders, M.R., Triple P-Positive Parenting Program as a Public Health Approach to Strengthening Parenting. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 506-517, 2008.

Sarah, K., Spillman, L.F., Wickramma, H., Divorce leads to Poor Psychological and Physical Health in Women. Institute for Social and Behaviour Research, 2006.

Schaufeli, W.B., Enzmann, D., *The Burnout Companion to Study & Practice: A Critical Analysis*, Taylor & Francis, London, 1998.

Sorkkila, M., Aunola, K., Risk Factors for Parental Burnout Among Finnish Parents: The Role of Socially Prescribed Perfectionism. *Journal of Child and Family Studies*, 29(3), 648-659, 2020.

Topçu, Z., *Tek Ebeveynli Ailelerin Karşılaştığı Sosyo-ekonomik Sorunlarının ve Gereksinimlerinin İncelenmesi: Üsküdar Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Türkiye İstatistik Kurumu, 2021. İstatistiklerle Aile, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2020-37251> (Erişim tarihi: 5.12.2023)

TÜİK, 2021a. İstatistiklerle Aile. (2020).

Türkiye İstatistik Kurumu, 2022a. Evlenme ve boşanma istatistikleri 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-Istatistikleri-2021-45568> (Erişim tarihi: 5.12.2023)

Türkiye İstatistik Kurumu, 2022b. İstatistiklerle Aile 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632>

(Erişim tarihi: 5.12.2023)

Westman, M., Etzion, D., Gortler, E., The Work-Family Interface and Burnout. *International Journal of Stress Management*, 11(4), 413-428, 2004.

Zaninotto, L., Rossi, G., Danieli, A., Frasson, A., Meneghetti, L., Zordan, M., Solmi, M., Exploring the Relationships Among Personality Traits, Burnout Dimensions and Stigma in a Sample of Mental Health Professionals. *Psychiatry Research*, 264, 327-333, 2018.

SABIR VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. ÖZGÜR DEMİRCİ SEYREK

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Samsun Arıburnu İlkokulu

- 0000-0002-6557-7156

ÖZET

Sabır güçlükler karşısında direnç gösterirken çözüm için bireyin, bilişsel, duygusal ve davranışsal süreçleri duruma dahil etmesini sağlar. Psikolojik iyi oluş da en nihai anlamda bireyin tam işlevsel hale gelebilmesi olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla aktif bir çaba olan sabır sonuçlarının getirilerinden dolayı bireyin psikolojik iyilik haliyle ilişkili olduğu ön görülebilir. Bu amaçla sabır ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi araştırmak için yürütülen bu çalışmada “Sabır Ölçeği” ve “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” ve araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Kolay örnekleme yoluyla ulaşılan örnekleme Google form şeklinde düzenlenen ölçekler sosyal platformlarda paylaşarak ulaştırılmıştır. Örneklemin %59,5’i kadın, %40,5’i erkek olup, %64,3’ü bir işte çalışmaktadır. Veriler normal dağılmadığı için parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U Testi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre sabır ve psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki tespit edilirken çocuk sahibi olduğunu belirtenlerin sabır puanları sıra ortalaması çocuğu olmadığını belirtenlere göre yüksek çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler : Sabır, psikolojik iyi oluş, çocuk sahibi olmak

ABSTRACT

While patience resists difficulties, it enables the individual to include cognitive, emotional and behavioral processes in the situation to find a solution. Psychological well-being can ultimately be defined as the individual's ability to become fully functional. Therefore, it can be predicted that patience, which is an active effort, is related to the psychological well-being of the individual due to its results. For this purpose, in this study conducted to investigate the relationship between patience and psychological well-being, "Patience Scale" and "Psychological Well-Being Scale" and "Personal Information Form" prepared by the researcher were used. The sample obtained through easy sampling was delivered by sharing the scales prepared in the form of Google form on social platforms. 59.5% of the sample is female, 40.5% is male, and 64.3% is employed. Since the data were not normally distributed, non-parametric

tests such as Mann-Whitney U Test and correlation analysis were used. According to the analysis results, a significant relationship was detected between patience and psychological well-being, and the average rank of patience scores of those who stated that they had children was higher than those who stated that they did not have children.

Key Words: Patience, psychological well-being, having children

GİRİŞ

Sabır bireyin hayat mücadelesinde elini güçlendiren, bilişsel, duygusal ve davranışsal bir erdem olup, anlamlı bir yaşamda bireyin direncini artmasına hizmet etmektedir (Sezer, 2013). Psikolojik iyi oluş bireyin tam işlevsel birey olarak bilişsel, duygusal ve fiziksel sağlığa sahip olmasıdır (Akın, 2019). Dolayısıyla sabır bireyin yaşamda direncini artıran bir etmen olup psikolojik iyi oluşuna olumlu etkisi olabilir. Çünkü psikolojik iyi oluş yaşamdaki varoluşsal güçlükleri işlevsel olarak yönetebilme durumundaki üst düzeyi işaret etmektedir (Telef, 2013). Ayrıca sabrın yaşam doyumuna da etkisi düşünüldüğünde (Aghababaei vd., 2015; Traş vd., 2020; Tus vd., 2021; Ulukan & Ulukan, 2021) psikolojik iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi alan için faydalı olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma modeli

Bu araştırma sabır ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkileri inceleyen ilişkisel tarama modelinde bir çalışmadır.

Katılımcılar

Kolay örnekleme yoluyla belirlenen örneklem 41 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılara araştırmanın amacı açıklandıktan sonra ölçme araçları uygulanmıştır. Katılımcıların %59,5' i kadın (n=25), %40,5'i erkektir (n=17). Ayrıca örneklem grubunun yaşları 17-60 arasındadır (ort.=37,64; ss = 16,00) Çocuk sahibi olduğunu belirten katılımcı oranı % 60,3'tür.

Kullanılan Ölçme araçları

Sabır Ölçeği Schnitker (2012) tarafından geliştirilmiştir. Türkçeye uyarlaması Doğan ve Gülmez (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. 5'li likert tipi, 11 maddeden oluşan ölçek kısa süreli, uzun süreli kişilerarası sabır adlı üç faktörlü bir yapıya sahiptir. Ölçekte 7. Madde ters puanlanmaktadır.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Deiner ve arkadaşları(2010) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Telef(2013) tarafından gerçekleştirilen ölçek 8 maddeden oluşmaktadır.7’li likert tipi ölçek iyi oluşun yönleriyle ayrı ayrı ölçümler sağlamasa da önemli yaşam alanlarındaki olumlu işlevselliğe genel bir bakış sağlamaktadır (Deiner vd., 2010).

Kişisel bilgi formu Araştırmacı tarafından hazırlanan ve katılımcılara ait cinsiyet, yaş, çocuk sahibi olmak gibi kişisel bilgileri edinebilmek amacıyla hazırlanmıştır.

BULGULAR

Yapılan analizler sonucunda verilerin normal dağılım göstermediği görülmüştür. Bu sebeple parametrik olmayan istatistiksel analizler yapılmıştır. Sabır ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Spearman Brown Sıra Farkları korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Sonuçlara aşağıda, tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1 Sabır ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki Korelasyon

	PİO
SÖ	0,359**

**p <0,05

Tablo 1’de de görüldüğü üzere sabır düzeyi ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0,359$; $p<0,05$). Buna göre sabır düzeyi arttıkça psikolojik iyi oluşun artışı söylenebilir.

Sabır ve psikolojik iyi oluşun çocuk sahibi olmaya durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek amacıyla gerçekleştirilen Mann Whitney testi sonuçları tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2 Sabır ve Psikolojik İyi Oluş Düzeyinin Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre U-Testi Sonuçları

Çocuk Sahibi	n		Sıra Ortalama	Sıra Toplamı	U	p
Evet	27	PİO	23,41	632,00	151,000	,175
Hayır	15		18,07	271,00		
Evet	27	SÖ	24,67	666,00	117,000	,025**
Hayır	15		15,80	237,00		

**p <0.05

Toblo 2’de de görüldüğü üzere çocuk sahibi olma durumuna göre psikolojik iyi oluş açısından gruplar arasında sıra farkı görülmezken ($U=632,00$; $p> 0,005$) ; Sabır düzeyi açısından çocuk sahibi olanların sıra ortalamaları çocuk sahibi olmadığını belirtenlerin sıra ortalamasından yüksek çıkmıştır ($U= 666,00$; $p<0,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonuçlarına göre sabrın ve psikolojik iyi oluş arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Sabrın bireyin güçlükler karşısında direncini artırdığını düşünüldüğünde (Sezer, 2013) araştırma sonucunun alan yazınıyla paralel yönde olduğu söylenebilir. Psikolojik iyi oluşun stres tarafından olumsuz etkilendiği düşünüldüğünde (Akın, 2019) araştırma sonuçlarına dayalı olarak bireyin sabrının stres ile baş etmesinde direncini artırabileceği söylenebilir (Eweb & Ho, 2023; Schnitker, 2013).

Kullanılan ölçme aracı psikolojik iyi oluşu haz çerçevesinde ele alan bir perspektiften yakın olduğu (Deiner vd., 2010 ; Kahneman vd., 1999) göz önüne alındığında çocuk sahibi olma değişkeninde sonuçlar anlamlı çıkmamış olabilir. Çünkü çocuk sahibi olmak mutluluğun beraberinde zorlukları da getirmektedir. Sabır ise kişi için anlamlı ve önemli olan için yaşamın güçlüklerine direnç göstermeyi sağlıyor olması açısından araştırma sonuçlarında çocuk sahibi olanların sabır düzeyleri anlamlı çıkmış olabilir. Çünkü sabır işlevsel bir şekilde yanıtlanması önemli olan, çocuk sahibi olmak, yaşam durumlarıyla etkileşim halinde gelişmektedir (Uğur, 2019).

Araştırma bulgularının daha büyük bir örnekleme sınanması sonuçların genellenebilmesi açısından faydalı olabilir. Ayrıca araştırma öz değerlendirme ölçekleri ile yapıldığı için katılımcıların beklendiği yanıt verme durumu olabileceği için sabır düzeyi ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin nitel şekilde araştırmasının da ilişkiye etki eden etmenlerin belirlenmesinde alana katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Aghababaei N, Tabik MT. Patience and Mental Health in Iranian Students. *Iran J Psychiatry Behav Sci.*, 9(3)

Akın, A. (2019). Psikolojik iyi olma. A. Akın ve Ü. Akın (Ed.) *Psikolojide güncel kavramlar: Pozitif psikoloji içinde* (s.15-57). Nobel.

Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143–156.

Doğan, M., & Gülmez, Ç. (2014). Sabır ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi*; 42

Ewe, S. Y., & Ho, H. H. P. (2022). Patience, consideration and responsibility (P.C.R.): emerging psychological capacities for coping with crisis and persistent changes in personal selling. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 42(4), 392–405.

Kahneman, D., Deiner, E., & Scwartz, N. (1999). *Well-being: The foundation of Hedonic Psychology*. Russell Sage Foundation.

Schnitker, S. A. (2012). An examination of patience and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 7(4), 263–280.

Sezer, F. (2013). Psikolojik iyi olma durumu üzerine etkili faktörler. *Education Sciences*, 8(4), 489-504.

Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 28(28-3), 374-384.

Traş, Z., Öztemel, K., & Koçak, M. (2020). Üniversite öğrencilerinin mutluluk, yalnızlık ve sabır düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(22), 878-894.

Tus, J., Espiritu, N. A., Paras, N., Perante, L., Aglamma, J. A., Gumapas, A. C., ... & Mohamitano, A. (2021). Amidst the COVID-19 Pandemic: The correlation between psychological resilience, patience and happiness among filipino tertiary students. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 11, 83-102.

Uğur, E. (2019). Sabır. *Psikolojide güncel kavramlar: Değerler içinde* A. Akın, A. Akın ve Ü. Akın (Ed.). Nobel.

Ulukan, H., & Ulukan, M. (2021). Beden eğitimi öğretmenlerinin psikolojik sağlamlık, sabır ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Metodolojisi Dergisi*, 7(2), 335-351.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI

Profesör Doktor, HALİL EKŞİ

Marmara Üniversitesi,
– 0000-0001-7520-4559

Psikolojik Danışman, BERFİN NİSA ACAR

Marmara Üniversitesi,
– 0000-0003-1110-9733

Doktor Öğretim Üyesi, İBRAHİM HALİL DEMİR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
–0000-0002-9397-9232

ÖZET

Bu araştırma, Thomas Mueller tarafından geliştirilen ve orijinali İngilizce olan Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği'nin Türkçeye adaptasyon sürecini, Türkiye koşullarında geçerlik ve güvenilirlik analizlerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Bu ölçek, sonsuz olasılıklar, kaya gibi ve sevgiyle çevrili başlıkları olmak üzere üç alt faktörden oluşan 10 maddeli bir ölçektir. Amacı üniversite öğrencilerinin deneyimleri doğrultusunda psikolojik motivasyonlarını daha iyi anlamaktır. Türkiye'deki 18-24 yaş aralığındaki üniversite öğrencilerinden oluşan çalışmaya 225 kadın (%66.2) ve 115 erkek (%33.8) olmak üzere toplamda 340 öğrenci katılmıştır. İlk etapta ölçeğin dil ve kültür farklılıkları göz önüne alınarak Türkçeye uyarlanması süreci planlanmıştır. Gerekli izinler alındıktan sonra uzman ve bağımsız çevirmenler aracılığıyla Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Çeviri sonrası bir başka uzman ekip tarafından geri çeviri yapılarak ölçeğin orijinali ile bütünlüğü değerlendirilmiştir. Bu adaptasyonun ardından pilot test uygulaması yapılmıştır. Ardından elde edilen verilerin analizi devam edecektir. Temel analiz için SPSS istatistiksel yazılımı kullanılacaktır. Sonuç olarak bu çalışmanın Türkiye'de üniversite öğrencilerinde kullanılmak üzere geçerli ve güvenilir bir dayanıklılık ölçüm aracı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dayanıklılık, Üniversite Öğrencileri, Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Ölçek Uyarlama

ABSTRACT

This research examines the process of adapting and validating the College Students' Resilience Scale, developed by Thomas Mueller and originally in English, to Turkish conditions. This scale is a 10-item measure consisting of three subscales: Infinite possibilities, Rock-like, and Surrounded by love. Its purpose is to better understand the psychological motivations of university students based on their experiences. Initially, the process of adapting the scale to Turkish, considering language and cultural differences, was planned. After obtaining necessary permissions, the scale was translated into Turkish by expert and independent translators. Following the translation, a back-translation was conducted by another expert team to assess the integrity of the scale with its original version. After this adaptation, a pilot test was administered. Subsequently, the analysis of the collected data will continue. The application will be conducted with university students aged 18-24 in Turkey, and the gathered data will be evaluated using various statistical techniques such as internal consistency, item discrimination analysis, and confirmatory factor analysis. SPSS statistical software will be used for the main analysis. Ultimately, it is expected that this study will provide a valid and reliable resilience measurement tool for use with university students in Turkey.

Keywords: Resilience, University Students, Psychological Resilience Scale, Scale Adaptation

GİRİŞ

İnsan hayatının farklı evrelerinde farklı zorluklarla karşılaşılması oldukça olağan karşılanmaktadır (Çetin & Anuk, 2020). Dayanıklılık, bireyin yaşam içerisinde deneyimlediği güçlü koşullara karşılık sürece uyum sağlama ve bununla baş etme becerisi geliştirmesidir (Block & Kremen, 1996 akt.; Duman vd., 2020). Bu baş etme becerisi çevresel ve kişisel faktörlerden etkilenmektedir. Kişisel faktörler kapsamında bireyin içsel kaynakları ile stresörleri veya travmatik unsurları müzakare ederek zorluklara karşı yaşanan uyum ve geri sıçrama kapasitesi de dayanıklılık olarak tanımlanmaktadır (Windle, 2011). Bunun beraberinde olumlu duyguların yoğunluğu, yaşanan durumun güçlüğünden daha hızlı bir şekilde toparlanabilme desteği sağlamakta ve psikolojik dayanıklılığı desteklemektedir (Çınar & Eminoğlu, 2020).

Farklı araştırmacıların çalışmalarına konu başlığı olan psikolojik dayanıklılık, yaşanan stres etkilerini azaltıp aynı zamanda hastalığa neden olan gerginliğe tampon görevi gören bir kişilik özelliği olarak da tanımlanmaktadır (Gentry & Kobasa, 1984 akt.; Işık, 2016). Psikoloji

literatüründe ilk kez dayanıklılık kavramı ABD’de çıkmıştır. Zorluklara rağmen kişinin iyi oluşu olarak tanımlanmaktadır (Rigsby, 1994 akt; Topçu, 2017). Yaşanan stresli süreç karşısında bireyin toparlanabilme gücü ve içsel bir kaynağı olan dayanıklılık, kuramsal çerçevede kişilerin ruh sağlığını olumlu yönde etkileyen pozitif psikoloji bağlamında değerlendirilen bir kavramdır (Terzi, 2005). Sosyal yetenek ve pozitif zihinsel sağlıktan farklı olarak olumsuzlukların üstesinden gelme olarak tanımlanmaktadır (Rutter, 2006).

Dayanıklılık üzerine yapılan çalışmalar doğrultusunda erken çocukluk dönemlerindeki bakım alma süreci, bilişsel, sosyal becerilerinin olumlu yönde geliştirilmesi adına alınan destek gibi faktörler temel bağlamda önemli hususlardandır (Aktan & Önder, 2018). Psikolojik dayanıklılığı etkileyen bir diğer faktörün de düşük gelir düzeyi olduğu ne yazık ki yadsınamaz bir gerçektir (Yöndem & Bahtiyar, 2019). Pek çok faktöre ve yaşanan olumsuzluklara karşılık “psikolojik dayanıklılık” kavramı bireyin daha iyi bir versiyonunu yaşayabilmesine ve başarılı bir şekilde uyum sağlayabilmesine hizmet etmektedir (Ernas, 2017). İnsan yaşamının olağanlığına entegre edilmiş ve adaptasyon için elverişli bir ortam sağlayan bir kavram olarak ele alınmaktadır (Masten, 2001).

Alanyazın incelendiğinde psikolojik dayanıklılık bağlamında bireylerin özerklik düzeyleri, geçmiş yaşam deneyimleri (bakım verenle kurulan iletişim, bağlanma örüntüleri vs.) gibi faktörlerin de etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bazı çalışmalarda ise yaşam doyumu ile psikolojik dayanıklılık arasındaki pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu bulgulanmaktadır (Tümlü & Receptoğlu, 2013). Bir diğer şaşırtıcı bulgu ise bireylerin yaş alma durumlarına bağlı olarak bilişsel esneklik kapasitelerinin ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin artışıdır (Koç, 2020).

Psikolojik dayanıklılık bağlamında geliştirilen ölçekler ve uyum geçerliği adına kullanılması da tercih edilen psikolojik sağlamlık ölçekleri de alanda dikkat çekmektedir. Basım ve Çetin’in (2011) Türkçe’ye uyarladığı “Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği”nin amacı belirli yaş grupları için geliştirilmiş ölçeklerden ziyade genel pencerede yetişkinler adına çevresel hususların da göz önüne alındığı bir ölçek uyarlamaktır. Işık (2016) tarafından geliştirilen psikolojik dayanıklılık ölçeğinde ise yine aynı şekilde kolay erişim örneklemini olan yetişkin grup tercih edilmiştir. “Development of College Students’ Resilience Scale” için Çinli çalışma grubuyla zorluk yaşamış 20 üniversite öğrencisi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler sürdürülmüş ve üniversite öğrencileri ile çalışılmıştır.

Yapılan çalışmalar bağlamında özellikle örneklem grubu incelendiğinde 18-25 yaş aralığı olasılıkların yaş dönemi, farklı potansiyellerin meydana çıkabilmesi için alan sağlanabilen, özgürlük ve keşif kavramlarının herhangi bir yaşam dönemine göre daha kapsamlı ve yüksek olarak değerlendirilmektedir (Arnett, 2000). Bu potansiyeller göz önünde alınırken bir yandan da mevcut durum içerisinde üniversite öğrencilerinin gün geçtikte artan bireysel danışma alma talepleri ve paralelinde karşılaşılan maddi ve manevi zorluklar dikkat çekmektedir (Cornish vd., 2017). Özellikle Covid-19 sonrasında yaşanan küresel değişim ile ilgili değişim evresinde ve potansiyeli ortaya çıkarma kaygısında bulunan üniversite öğrencilerinin yaşamına ve dayanıklılığına bununla birlikte alt faktörleri etkilemektedir (Mueller, 2023). Bu bağlamda hem üniversite öğrencilerinin ihtiyaçlarını güncel olarak takip edebilmek hem de gelecek çalışmalarda kullanabilecek güncel bir yardımcı kaynak kullanımı günümüzün ihtiyaçlarındandır.

Alandaki ölçekler ve kuramsal çerçeve incelendiğinde dayanıklılık kavramı bireyin her yaşam dönemine etki eden, hayatı anlamlandırış biçiminden geçmiş deneyimlerine bir sentez olarak ortaya konan ve bu bağlamda da içerisinde bulunulan yaşam döneminin mutlak bir etkisi olduğu varsayılan bir terimdir. Bu nedenle ülkemizde her ne kadar farklı gruplar için dayanıklılık ölçekleri geliştirilmiş olsa da önemli bir yaş grubu olan üniversite öğrencileri için ayrı bir ölçek uyarlamasının alana katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı üç temel alt faktörden ve on maddeden oluşan Thomas Mueller tarafından geliştirilen “Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği”nin Türkçeye uyarlanması ve ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılmasıdır.

Araştırmanın Önemi

Üniversite öğrencileri yaşamının bazı dönemlerinde zorlayıcı yaşam olayları ile karşılaşmaktadırlar. Öngörülemeyen, kimlik oluşumuna etki eden, farklı baş etme metotlarına yönlendiren zorlu koşullar altında öğrencilerin bu deneyimlerine bağlı olarak daha iyi anlaşılmasını sağlamanın önemli olduğu düşünülmektedir. Buradaki dikkat çekici kısım özellikle Covid-19 gibi evrensel bağlamda bir etki yaratan sürecin ardından güncel ve işlevsel

bir ölçek geliştirmektir. Daha önceki çalışmalarda karşımıza çıkan psikolojik dayanıklılık konseptlerin dışında bu denli azımsanmayacak oranda kitlesi bulunan, bugünden itibaren geleceğe yatırım olan üniversite öğrencileri özelinde bir ölçek geliştirmenin büyük önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin dayanıklılıklarını ölçen, alışlagelmişin dışında alt boyutlara sahip olan “University Student Resilience Scale” Türkçeye uyarlanarak araştırmacıların kullanımına sunulması açısından ciddi bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 18-24 yaş aralığındaki aktif olarak üniversite öğrenimine devam eden veya daha önce üniversite deneyimi olmuş, üniversite mezunu olan 340 kişiden oluşmaktadır. Türkiye’deki çeşitli üniversitelerin birbirinden farklı fakültelerinde eğitim görmüş veya görmekte olan kişilerdir. 340 kişinin içinde bulunduğu çalışmaya grubunun %66.2’sini kadın, %33.8’ini ise erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Uyum geçerliği için kullanılacak olan veriler sonucunda 62 katılımcı ile çalışılmıştır. Katılımcıların yaş dağılımı 18-26 arasında değişiklik göstermektedir. Çalışmayan katılan kişilerin %56.5’ini kadın katılımcılar oluştururken %43.5 erkek katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar çalışma gönüllü olarak katılmış ve veriler çevrimiçi formlar aracılığı ile toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği: Bu ölçek Smith ve ark. (2008) tarafından kişilerin psikolojik sağlık düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilen Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği’nin Türkçe uyarlamasıdır. Çalışma amacı ve genel hatları itibariyle pozitif psikolojiye hizmet eden bir ölçektir. Çalışmaya 295 üniversite öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların 186 tanesi kadın ve 109 tanesi erkek öğrenciden oluşmaktadır. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları doğrultusunda ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği’ne göre iç tutarlık katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır. Yapılan madde analizi sonuçlarına göre toplam korelasyon değerlerinin .49 ile .66 aralığında olduğu tespit edilmiştir. KPSÖ, 6 maddeden oluşan 5’li likert tipinde hazırlanan bir ölçektir. “1=Hiç uygun değil, 2=Uygun değil, 3=Biraz uygun, 4=Uygun, 5= Tamamen uygun” şeklinde bir derecelendirme olan ölçekte 2, 4 ve 6.maddeler ters maddedir. Ters maddeler çevrildikten sonra

alınan toplam puanın yüksek oluyor olması yüksek düzeyde psikolojik sağlamlığı göstermektedir (Doğan, 2015).

İşlem Yolu

Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği'nin uyarlama çalışması için ilk etapta ölçeği geliştiren Thomas Mueller ile gerekli görüşmeler sonrasında izin alınmıştır. Orijinali İngilizce olan bu ölçek için birbirinden bağımsız ve iyi derecede Türkçe ve İngilizce bilen beş uzman tarafından Türkçe çeviriler yapılmıştır. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında uzman üç kişi tarafından maddeler içerisinde en iyi temsil eden maddeler seçilerek Türkçe form oluşturulmuştur. Bu form yeniden uzman kişiler tarafından İngilizceye çevrilmiş ve anlam ve dil bilgisi açısından orijinal formdan farklı olmadığı bulunmuştur. Son olarak formun pilot uygulaması için 10 öğrenciye uygulama yapılmış ve geri dönüşler sonucunda formun nihali hali oluşturulmuştur.

BULGULAR

Yapı Geçerliği

Uyarlama çalışması yapılan ölçeğin yapı geçerliğini incelemek için Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Sıklıkla ölçek geliştirme ve yapı doğrulanmasında kullanılan Doğrulayıcı Faktör Analizi gözlenen değişkenlerin referansı ile gizil değişkenleri oluşturma amacıyla yapılan bir analizdir. Ölçeğin orijinal yapısının kültürel ve dilsel bağlamda da geçerliliğini test eder (Erkorkmaz ve ark., 2013).

Doğrulayıcı Faktör Analizi ile ilgili literatür incelendiğinde belirlenen değer aralıkları olmuştur. Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) için güncel yaklaşımlar 0.06'nın aşağısındaki değerleri iyi olarak kabul etmektedir (McQuitty, 2004). Goodness-of-Fit Index (GFI) istatistiği için 0 ile 1 aralığında 0.95 eşik olarak kabul görmektedir (Shevlin ve Miles, 1998 akt.; Yaşlıoğlu, 2017). Normed Fit Index (NFI) için ise .90 değerinin iyi uygunluğu ifade ettiği; Comparative Fit Index (CFI) için .95'in iyi uygunluk sınırı olduğu referans alınmıştır (Bentler ve Bonnet, 1980; Hu ve Bentler, 1999). SRMR değerlerinin ise .08'e yakın veya altında olmasının uygun olduğu dikkate alınmıştır (Hu ve Bentler, 1999). Bu bilgiler paralelinde toplam 8 madde ve 3 alt boyuttan oluşan Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeğinin uyum gösterdiği bulgulanmıştır (CFI = .95, GFI = .98, SRMR = .04, RMSEA = .05, NFI = .95). Bu değerler modelin iyi bir uyum gösterdiğini bulgulanmış ve sonuçlar Tablo.1'de verilmiştir.

Tablo.1

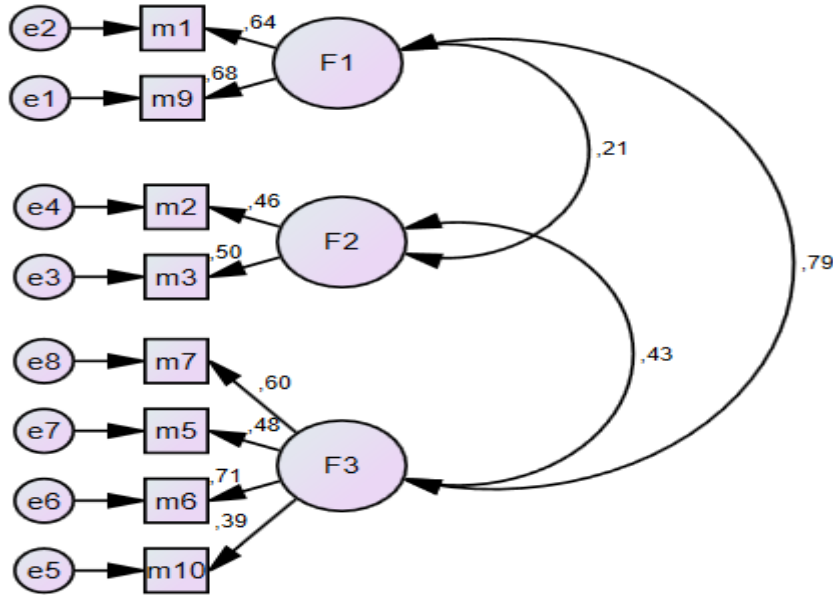
Birinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Düzey	X ²	df	X ² /df	RMSEA	NFI	GFI	CFI	SRMR
1. Düzey	35,122	17	2,06	0,05	0,95	0,98	0,95	0,04

Elde edilen analiz sonuçlarına göre uyum indeksleri şu şekildedir: Ki-kare/derece serbestlik oranı (χ^2/df) = 35.1, RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) = 0.05, GFI (Goodness-of-Fit Index) = 0.98, CFI (Comparative Fit Index) = 0.95, NFI (Normed Fit Index) = 0.95 ve SRMR (Standardized Root Mean Square Residual) = 0.04. Bu değerler, modelin iyi bir uyum gösterdiğini ve ölçeğin üç faktörlü yapısının doğrulandığını göstermektedir. Modelin analiz diyagramı aşağıda verilmiştir (Tablo.2).

Tablo.2

Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği'ne Ait Birinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

İkinci düzey faktör analizine dair istatistikler ise şöyledir: Ki-kare/derece serbestlik oranı (χ^2/df) = 2.06, RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) = 0.05, GFI (Goodness-of-Fit

Index) = 0.98, CFI (Comparative Fit Index) = 0.95, NFI (Normed Fit Index) = 0.95 ve SRMR (Standardized Root Mean Square Residual) = 0.04 (Tablo.3).

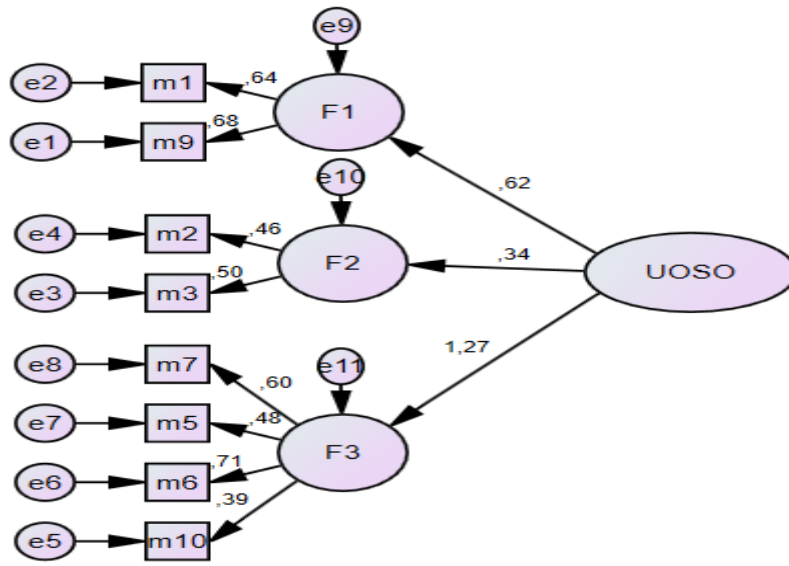
Tablo.3

İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Düzey	X ²	df	X ² /df	RMSEA	NFI	GFI	CFI	SRMR
1. Düzey	35,122	17	2,06	0,05	0,95	0,98	0,95	0,04

Tablo.4

Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği'ne Ait İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

İkinci düzey faktör analizi, daha karmaşık yapıların daha üst düzeydeki faktörler tarafından açıklanıp açıklanamayacağını test etmek için kullanılır.

Ölçüt Geçerliği

Ölçeğin ölçüt geçerliğini belirleyebilmek amacıyla Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği ve Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği birlikte 64 kişiye uygulanmıştır. Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin kullanılma nedeni ise çalışmada kullanılan iki ölçeğin de dayanıklılık/sağlık gibi kavramaları ölçmeye yönelik olmasıdır. Sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Değişkenler	1	2
1-ÜÖDÖ	1	
2-KPSÖ	,53**	1

** p < .01

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği ve Üniversite Öğrencilerinde Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (,53**; p<0,01).

Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği ve Alt Boyutları İçin Cronbach Alpha Güvenirlilik Değerleri

Faktör	Cronbach Alpha Değeri
F1	,70
F2	,70
F3	,71
Ölçek Genel	,71

Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği güvenilirlik çalışması ölçeğin tümü için Cronbach alfa katsayısı kullanılarak inceleme yapılmıştır. Ölçeğin tümü için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ise yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi .71 olarak hesaplanmıştır. Cronbach alfa değerinin 0.70 ve üzerinde olması o ölçme aracının güvenilirliği için yeterli olarak görülmektedir (Büyüköztürk, 2010). Bu bağlamda Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği güvenilir bir ölçme aracı olarak kabul edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, Thomas Mueller tarafından 2021 yılında geliştirilmiş olan “University Student Resilience Scale” formunun Türkçe uyarlamasını ve bu ölçeğin psikometrik özelliklerini araştırmaktır. Üniversite öğrencilerinde dayanıklılığı ölçmeyi amaçlayan bu ölçeğin toplam 8 madde ve 3 alt boyuttan oluşan yapısı yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda doğrulanmıştır. Ölçeğin uyarlama çalışması kapsamında elde edilen analizler doğrultusunda ölçeğin kabul edilebilir uyum indeks değerlerine sahip olduğu söylenebilmektedir.

Ölçeğin güvenirlik çalışmasında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ,71 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutları için ise iki alt boyut için ,70 değeri elde edilirken diğer alt boyut için ,71 değeri bulunmuştur. Büyüköztürk (2015) tarafından ,70 ve üzerindeki değerlerin kabul edilebilir değerler olduğu doğrulanmış ve bu bilgiler paralelinde uyarlama çalışmasının güvenirlik katsayısı makul kabul edilmiştir.

Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği'nin benzer ölçek geçerliğini belirlemek için ise Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği kullanılmıştır. Toplam puanlar arasındaki ilişki değerlendirildiğinde aralarında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulgulanmış olup geçerli kabul edilmiştir. Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği'nin ileride yapılacak olan bilimsel çalışmalarda 8 maddelik kısa yapısı ile etkili ve işlevsel bir ölçme aracı olması beklenmektedir.

Uyarlama ölçeğin alt boyutları “kaya gibi, sevgiyle çevrili ve sonsuzluk olasılığı” olarak üç başlıkta değerlendirilmiştir. Ölçek maddeleri ve içinde buldukları faktörler göz önünde bulduğunda bireylerin dayanıklılığını etkileyen sosyal çevre, ilahi bir inanç, irade, pes etmemek, başkalarına yardım etme arzusu, sabır gibi kavramlar dikkat çekmektedir. Bireylerin içinde buldukları zaman ve durumlar kişilerin dayanıklılıklarını etkilemektedir. Bu bağlamda kişilerin yaşanan zorluk karşısında bireyin geri sıçraması dayanıklılık olarak tanımlanabilmektedir (Windle, 2011). Kişilerin yaşamlarında ihtiyaç duydukları ve pozitif psikoloji bünyesinde sıklıkla karşımıza çıkan bir kavram olarak “dayanıklılık” çalışılmasına önem verilmesi gereken bir husustur. Bu nedenle özellikle üniversite öğrencileri ile spesifik olarak çalışılması önerilen bu konu için hem madde sayısının uygulanabilirliği hem de bulgular paralelinde üniversite öğrencilerinde dayanıklılığı ölçmek için geçerli ve güvenilir bir araç olan “Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği”nin diğer çalışmacılara yardımcı bir kaynak olması beklenmektedir.

Türkçe'ye uyarlanan bu ölçeğin sınırlılıklarını azaltabilmek ve uygulanabilirliğini sıklaştırabilmek amacıyla diğer araştırmacılara daha geniş örneklem gruplarından faydalanması önerilebilir. Sonuç olarak ülkenin geleceğini inşa eden üniversite gruplarının dayanıklılık düzeylerinin tespit edilip gerekli görülen durumlarda müdahale programlarının oluşturulması hem birey hem de toplum açısından fayda sağlayacaktır. Türkçe'ye başarılı bir şekilde uyarlaması yapılan Üniversite Öğrencilerinde Dayanıklılık Ölçeği bu alanda çalışma yapmayı planlayan diğer araştırmacılara kolaylaştırıcı bir kullanım imkanı tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktan, B. Ş., & Önder, A. (2018). Okul öncesi dönemde psikolojik dayanıklılık. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 20-30.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist*, 55(5), 469.
- Basım, H. N., & Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği'nin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.
- Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Pegem
- Büyüköztürk Ş (2015). Veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum. 21. Baskı, Ankara: Pegem A.
- Cornish, P. A. vd. (2017). Meeting the mental health needs of today's college student: Reinventing services through Stepped Care 2.0. *Psychological services*, 14(4), 428.
- Çetin, C., & Anuk, Ö.(2020). COVID-19 pandemi sürecinde yalnızlık ve psikolojik dayanıklılık: Bir kamu üniversitesi öğrencileri örnekleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 170-189.
- Çınar, E.S., & Eminoğlu, Z. (2020). Bilişsel davranışçı temelli psiko-eğitim programının psikolojik dayanıklılık ve duygu düzenleme üzerindeki etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15(21), 555-582.
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Duman, N., Göksu, P., Köroğlu, C., & Talay, A. (2020). Üniversite öğrencilerinde mental iyi oluş ile psikolojik dayanıklılık ilişkisi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 4(7), 9-17.
- Erkorkmaz, Ü., Etikan, İ., Demir, O., Özdamar, K., & Sanisoğlu, S. Y. (2013). Doğrulayıcı faktör analizi ve uyum indeksleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 33(1), 210-223.
- Ernas, Ş. (2017). Özerklik ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin incelenmesi (*Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*).
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.

- Işık, Ş. (2016). Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(2), 165-182.
- Koç, G. G. (2020). Bilişsel esneklik ve psikolojik dayanıklılık ile stresle başa çıkma arasındaki ilişkinin incelenmesi (*Doctoral dissertation, Sakarya Üniversitesi (Turkey)*).
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American psychologist*, 56(3), 227.
- McQuitty, S. (2004). Statistical power and structural equation models in business research. *Journal of Business Research*, 57(2), 175-183.
- Mueller, T. (2023). Development and testing of the university student resilience scale. *Journal of American College Health*, 71(3), 967-972.
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1-12.
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: assessing the ability to bounce back. *International journal of behavioral medicine*, 15, 194-200.
- Terzi, Ş. (2005). Öznel iyi olmaya ilişkin psikolojik dayanıklılık modeli. *Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi*.
- Topçu, F. (2017). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde beş faktör kişilik özelliklerinin yordayıcı etkisinin incelenmesi* (Master's thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Tümlü, G. Ü., & Receptoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (3), 205-213.
- Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in clinical gerontology*, 21(2), 152-169.
- Wu, Y. (2022). Development of College Students' Resilience Scale. *BioMed Research International*, 2022.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yöndem, Z. D., & Bahtiyar, M. (2019). Ergenlerde psikolojik dayanıklılık ve stresle başetme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4(45), 53-62.

EK 1

Ölçek Maddeleri

1. Zorluklarla mücadele ederken kolayca pes etmem.
2. Daha yüksek/ilahi bir güce olan inancım ile zorlukların üstesinden gelirim.
3. Arkadaşlarımın ve ailemin desteği ile zorluklarla baş ederim.
4. Sabırlı olmak sıkıntılı zamanları atlattırma yardımcı olur.
5. Zor zamanlarla karşılaştığımda olumlu bir tutum sergilerim.
6. Zorluklarla karşılaştığımda açık fikirli olurum.
7. Zorluklara dayanmamın bir sebebi güçlü iradeli olmamdır.
8. Zorlu zamanlarla karşılaştığımda başkalarına yardım ederek kendime yardımcı olurum.

KISA BENLİK BELİRGİNLIĞİ ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI

**Psikolojik Danışman
KÜBRA İŞVARLAR**

Marmara Üniversitesi
ORCID: 0009-0002-0765-507X

Prof. Dr. HALİL EKŞİ
Marmara Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-7520-4559

**Dr. Öğr. Üyesi
İBRAHİM HALİL DEMİR**

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID:0000-0002-9397-9232

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Ellison, Yun, Lupo, Lucas-Marinelli, Marshall, Matic ve Trahan (2022) tarafından geliştirilen Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanmasıdır. Bu ölçek, tek boyutlu ve 4 maddeden oluşmaktadır. Ölçek uyarlama sürecinde öncelikle ölçek beş bağımsız dil uzmanı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra bu çevirilerin üç kişilik panel tarafından tartışılarak Türkçe form hali oluşturulmuştur. Ardından tekrar iki uzman tarafından Türkçeden İngilizceye geri çevrilerek orijinal halinin İngilizce formuyla karşılaştırılmıştır. Formun son halinin dil ve üslup açısından anlaşılabilirliğinin kontrol edilebilmesi için 10 kişiye uygulanması gerçekleştirilmiştir. Tüm değişiklikler sonunda Türkçe formu üzerinden dil uzmanı tarafından kontrol edildikten sonra nihai hali oluşturulmuştur. Ölçeğin çeviri formu, çalışma grubunda bulunan 237 kadın ve 83 erkek olmak üzere toplam 320 katılımcıya uygulanmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları için doğrulayıcı faktör analizi, iç tutarlık ve ölçüt-bağıntı geçerliliği analiz yöntemleri kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucuna göre ölçeğin orijinaline ilişkin tek yapısının, Türk kültürü için de geçerli olduğu saptanmıştır. Ölçeğin uyum indeksi değerleri için $\chi^2/df= .71$, RMSEA= .00, CFI= .97, GFI= 1.00, NFI= .99 olarak bulunmuştur. Ölçüt bağlantı geçerliği kapsamında, Benlik Belirginliği ölçeği 60 kişiye uygulanmış ve iki ölçek arasında anlamlı pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. İç tutarlılık güvenirliliği için Cronbach Alfa katsayısı ise .72 olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği'nin benlik netliğini ölçmede geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Benlik, Benlik Belirginliği, Ölçek Uyarlama

GİRİŞ

Benlik kavramı, bireyin kendisini tanımlama ve değerlendirme sürecini içeren önemli bir psikolojik unsurdur. Benlik kavramı hem kendi kimliğini tanıma hem de saygı kendi değerini değerlendirme unsurlarından oluşur (Campbell, Trapnell, Katz, Lavalley ve Lehmann, 1996; Togay ve Önder, 2020). Bireyin benlik algısının içsel olarak tutarlı, bütünleşik ve zaman içinde

istikrarlı olması, literatürde benlik belirginliği olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, kişinin benlik hissinin istikrarlı ve süreklilik arz eden bir yapıya sahip olmasını ifade eder. Benlik belirginliği, bireyin benlik kavramının yapısal bir yönünü ifade eder ve içeriğin düzenlenmesini ortaya koyar. Kişinin kendisi, nitelikleri, özellikleri ve kusurları hakkındaki inançları bu yapıyı oluşturur (Campbell vd.,1996; Togay ve Önder, 2020). Campbell ve diğerleri (1996) tarafından belirtildiği gibi, benlik belirginliği, bireyin kendi benlik algısının netliği ve tutarlılığıyla ilişkilendirilir. Bu, kişinin kendisi hakkında ne kadar net ve tutarlı düşündüğünü yansıtır ve genellikle psikolojik iyi oluşla ilişkilendirilir. Benlik belirginliği, öz saygı ile yakından ilişkilidir; yüksek öz saygıya sahip bireyler genellikle kişisel özellikleri hakkında daha kesin ve tutarlı cevaplar verirler. Ancak benlik belirginliği, sadece öz saygı ile açıklanamayacak ayrı bir kavramdır (Campbell vd., 1996).

Bir kişinin kendisiyle ilgili açık ve tutarlı olduğuna inandığı düşünceleri, dış gözlemciler tarafından yanlış anlaşılabilir, bu nedenle benlik belirginliği, kişinin kendi algılarından bağımsız olarak değerlendirilir. Bu bağlamda, kişinin kendisi hakkındaki inançlarının doğruluğundan bağımsız olarak, benlik belirginliği bu inançların net ve tutarlı olmasıyla ilişkilidir (Campbell ve diğerleri, 1996; Özcan, 2021).

Bireyin benlik belirginliği seviyesinin yüksek veya düşük olmasının farklı sonuçları vardır. Benlik belirginliği yüksek bireyler, benliklerinin çeşitli yönlerinde daha güvenli davranışlar sergilerken, benlik belirginliği düşük olan bireylerse benlikleriyle ilgili daha belirsiz ve kararsız davranışlar sergileyebilirler. (Butzer ve Kuiper, 2006; Akt, Togay ve Önder). Campbell ve diğerleri (1996) benlik kavramının belirgin olduğu bireylerin psikolojik iyi olma düzeylerinin daha yüksek olduğunu, bununla birlikte, benlik kavramının belirsiz olduğu kişilerin depresyon ve nevroz düzeylerinin arttığını öne sürmektedirler. Leite ve Kuiper'e (2008) göre, benlik belirginliği düşük olan bireyler, problemleri düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını tanımlamak ve anlamakta güçlük çekmektedirler.

Bu kişiler, harekete geçmeden önce daha derin bir iç gözlem ve farkındalık sürecinden geçmektedirler. Öte yandan, benlik belirginliği yüksek olan bireyler, kendi davranışları, düşünceleri ve duygularıyla ilgili problemleri daha açık bir şekilde anlamaktadırlar (Leite & Kuiper, 2008; Akcan ve Öztürk, 2018).

Benlik belirginliği kavramı literatürde henüz gelişmekte olan bir kavramdır. Bu açıdan benlik belirginliği üzerine yapılacak olan güncel ve kapsamlı çalışmalar önemlidir. Bu çalışmanın amacı Ellison ve arkadaşları tarafından geliştirilen Kısa Benlik Belirginliği ölçeğini Türk kültürüne uyarlamaktır. Literatürde benlik üzerine uyarlanmış birçok ölçeğin olduğu bilinmektedir. Benlik Belirginliği Ölçeği'nin uzun formu Sümer ve Güngör (1999) tarafından uyarlanmıştır. Kısa benlik belirginliği ölçeği tek boyutlu ve 4 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçeğin kısa ve öz bir ölçek olması nedeniyle işlevsel bir ölçek olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, uygun örnekleme yöntemleri kullanılarak 18-64 yaş arasında 320 kişiye ulaşılmıştır. Yaş ortalamasının 33 olduğu çalışma grubu, 237 (%74,1)'si kadın, 83

(%25,9)'u erkek olmak üzere 320 katılımcıdan oluşmaktadır. Hatalı veriler değerlendirme dışı bırakıldıktan sonra kalan veriler üzerinden analizler yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği

Ellison, Yun, Lupo, Lucas-Marinelli, Marshall, Matic ve Trahan 2022 tarafından 2022 yılında geliştirilmiştir. Ölçek, bireyin kendi benlik algısının netliği ve tutarlılığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek, tek boyutlu ve 4 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipte derecelendirilmektedir (1=Bana Hiç Uygun Değil, 5=Bana Tamamen Uygun). Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .995 olarak hesaplanmıştır.

Benlik Belirginliği Ölçeği

Benlik Belirginliği Ölçeği, Campbell, Trapnell, Heine, Katz, Lavalley ve Lehman (1996) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, kişilerin benlik kavramına ilişkin inançlarının ne derecede net bilgiye dayandığını ve zaman açısından devamlı olup olmadığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu inançların tutarlı olup olmadığını da ölçmektedir. Benlik Belirginliği Ölçeği 12 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipte derecelendirilmiştir (1=Bana Hiç Uygun Değil, 5=Bana Tamamen Uygun). Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Sümer ve Güngör tarafından 1999 yılında Türkçeye uyarlanmaya çalışmaları tamamlanmıştır. Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .84 olarak bulunmuştur.

İşlem

Ölçek uyarlama sürecinde öncelikle Ellison ile e-posta aracılığıyla iletişim kurulmuş ve gerekli onaylar alınmıştır. Devamında ölçeğin beş bağımsız dil uzmanı tarafından çeviri işlemlerine başlanılmıştır. Ardından, bu çeviriler üç kişilik bir panel tarafından tartışılarak her bir maddeyi en iyi temsil eden ifadelerle son hali verilmiştir. Daha sonra tekrar iki uzman tarafından Türkçeden İngilizceye geri çevrilerek orijinal halinin İngilizce formuyla karşılaştırılarak orijinal form ile Türkçe formun eş değer olduğu görülmüştür. Formun son halinin dil ve üslup açısından anlaşılabilirliğinin kontrol edilebilmesi için 10 kişiye pilot çalışma grubuna uygulanmıştır. Gelen dönütlerin olumlu olduğu görülerek son halinin, Türkçe formun orijinal forma eşdeğer olduğu görülmüştür. Nihai haliyle Google form oluşturularak çevrimiçi olarak veri toplanmıştır.

Kısa benlik belirginliği ölçeğinin yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi yapılarak incelenmiştir. Ölçüt geçerliliğini belirlemek için korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayısı Cronbach alfa hesaplanarak kullanılarak ölçeğin güvenilirliği çalışması gerçekleştirilmiştir. Analizlerde SPSS 26 VE AMOS 24 programları kullanılmıştır.

BULGULAR

Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Kısa Benlik Belirginliği Ölçeğinin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. İlk olarak, elde edilen DFA sonucu, ki-kare değerinin serbestlik derecesine bölünmesiyle hesaplanmıştır. Kline'a (2005) göre, ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının 5'ten düşük olması gerekmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere χ^2/df değerinin .71 olarak hesaplandığı görülmektedir. Tabachnick ve Fidell (2001) uyum indekslerinde TLI, CFI ve GFI için kabul edilebilir uyum değerleri .90 ve üzerinde olması, RMSEA değerinin ise .08 veya daha düşük olması gerektiğini belirtmektedir. Bu değerler göz önüne alındığında modelin iyi uyum gösterdiği görülmektedir. Bu bulgular Tablo 1'de gösterilmektedir.

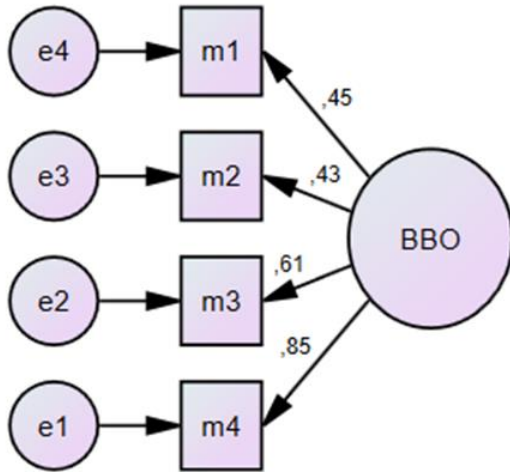
Tablo 1

Kısa Benlik Belirginliği Ölçeğinin Uyum İndekslerine İlişkin Değerler

Model	X ²	df	χ^2/df	RMSEA	NFI	GFI	CFI	SRMR
Türkçe Form	1,433	2	,71	0,00	0,99	0,99	1,00	0,01

Şekil 1

Kısa Benlik Belirginliği Ölçeğine Ait Ölçüm Modeli ve Madde Faktör Yükleri

Şekil 1'de görüldüğü üzere ölçeğin 4 maddeli tek boyutlu bir yapısı olduğu doğrulanmaktadır ve maddelerinin faktör yüklerinin ise .43 ile .85 arasında değiştiği görülmektedir.

Ölçüt Bağlantı Geçerlik

Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği Formunun ölçüt-bağımlı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla, Benlik Belirginliği Ölçeği ile olan ilişkisi incelenmiştir. Ölçekler arasındaki ilişkilere dair bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği ile Benlik Belirginliği Ölçeği Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1	2
1-Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği	1	
2-Benlik Belirginliği Ölçeği	,78**	1

** $p < .01$

Tablo 2’de görüldüğü üzere Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği Formunun Benlik Belirginliği Ölçeği arasında (.78) pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

Güvenirlğe İlişkin Bulgular

Tablo 3

Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği Cronbach Alfa Katsayı Değeri

Faktör	Cronbach Alpha Değeri
BBO Genel	,72

Literatüre göre, genellikle güvenilirlik katsayısının 0,70 veya daha yüksek olması yeterli kabul edilmektedir (Field, 2013). Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik analizi için Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmış ve $\alpha=.72$ olarak bulunmuştur. Bu değer, ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bunu göz önüne alırsak aracın güvenilir olduğunu söyleyebiliriz.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, Ellison ve arkadaşları (2022) tarafından geliştirilen Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği’nin Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesidir. Çalışmanın sonucuna göre Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik özelliklerine sahip bir ölçme aracı olduğu saptanmıştır. Bireyin kendi benlik algısının netliği ve tutarlılığını ölçmeyi amaçlayan bu ölçme aracı yapılan doğrulayıcı faktör analizine göre orijinal halindeki gibi tek faktörlü ve 4 maddeden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk basamağında, ölçeğin orijinal formu iyi derecede İngilizce bilen uzmanlar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra, ölçek iki bağımsız uzman tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Ardından, dilsel anlaşılabilirliğini değerlendirmek amacıyla pilot bir çalışma yapılmıştır. Ardından bir dil uzmanından görüşler alınarak ölçeğin Türkçe form hali elde edilmiştir.

Ölçeğin faktör yapısının belirlenebilmesi için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin orijinal formunda olduğu gibi tek faktörlü yapıdan oluştuğu doğrulanmıştır. Elde edilen madde korelasyon değerlerinin .43 ile .85 arasında değiştiği görülmektedir. Bulgulara göre Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği’nin geçerli bir ölçme aracı olduğu belirtilebilmektedir. Ölçeğin güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayısı Cronbach alpha değeri hesaplanmıştır. Bu değer .72 olduğu bulunmuştur. Bu değere göre ölçeğin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin ölçüt geçerliliği için kullanılan ölçek ve Kısa Benlik Belirginliği ölçeği arasındaki korelasyon

hesaplanmıştır ve bu değerin .78 olduğu görülmüştür. Bu bulgulara göre aralarında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Yani her iki ölçeğin de aynı değişkeni ölçebildiği anlaşılmıştır. Tüm bulgular değerlendirildiğinde Kısa Benlik Belirginliği Ölçeğinin Türk kültüründe yapılan çalışma sonucunda geçerli bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Campbell ve arkadaşları (1996), benlik belirginliğini, bireylerin kendilerine dair bilgilerini net, tutarlı ve kalıcı bir şekilde tanımlaması olarak ifade ederler. Bu belirginliğin yüksek olduğu bireylerin psikolojik iyiliklerinin daha yüksek olduğunu, düşük olduğu bireylerin ise depresyon ve nevrozizm seviyelerinin daha yüksek olduğunu belirtmektedirler. Bu uyarlanmış ölçek, bireylerin benlikleriyle ilgili inançlarının ne kadar net ve kesin olduğunu ve benlik kavramını ne ölçüde güvenilir bir şekilde tanımladıklarını değerlendirmeye olanak sağlayacaktır. Türkçe alan yazın incelendiğinde benlik belirginliğiyle ilgili ölçeklerin ve çalışmaların çok az olduğu görülmektedir. Bu çalışmada bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır ve bu alanda yapılacak çalışmaların benlik belirginliği konusunda yeni bakış açıları getirebilir.

Sonuç olarak, Kısa Benlik Belirginliği Ölçeği, bireylerin benlik netlikleriyle ilgili araştırmalarda geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak değerlendirilebilir. Ölçeğin kullanımı ve puanlaması kolay, pratik ve kısa sürede uygulanabilir olması bir avantaj olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akcan, G. (2017). *Erkek eşcinsellerde benlik kavramının netliği ve mutlak gerçek ihtiyacı değişkenleri ile problem çözme ve stres belirtileri değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Tez No.470946) [Doktora Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Akcan, G., & Öztürk, E. (2018). Erkeklerde benlik kavramının netliğinin mutlak gerçek ihtiyacı ile problem çözme ve stres belirtileri değişkenleri arasındaki ilişkideki aracılık rolünün incelenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-21.

Campbell, J. D., Trapnell, P. D., Heine, S. J., Katz, I. M., Lavalley, L. F., & Lehmann, D. R. (1996). Self-concept clarity: Measurement, personality correlates and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(1), 141–156. doi: 10.1037/0022-3514.70.1.141

Campbell, J. D., Assanand, S., & Paula, A. D. (2003). The structure of the self-concept and its relation to psychological adjustment. *Journal of personality*, 71(1), 115-140.

Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling* (Second Edition). NY: Guilford Publications.

Özcan, M. (2021). *Benlik belirginliği, psikolojik güçlendirme ve içsel motivasyon arasındaki ilişkiler* (Tez No. 673932) [Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

Sümer, N., & Güngör, D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk psikoloji dergisi*, 14(44), 35-58.

Tabachnick, B.G. ve Fidel, L.S. (2001). *Using multivariate statistics*. (4th Edition). MA: Allyn and Bacon.

Togay, A. & Cenkseven Önder, F. (2020). Genç yetişkinlerde stres ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkide benlik belirginliğinin aracı rolü. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 366-383. DOI: 10.17679/inuefd.554660

William D. Ellison, Juyoung Yun, Margaret I. Lupo, Autumn K. Lucas-Marinelli, Victoria B. Marshall, Arielle Faith R. Matic & Alec C. Trahan (2022) Development and initial validation of a scale to measure momentary self-concept clarity, *Self and Identity*, 21:8, 995-1014, DOI: 10.1080/15298868.2021.2010796

Yiğit, H. (2010). *Ergenlerin benlik saygılarının yaşam doyumu ve bazı özlük nitelikleri açısından incelenmesi* (Tez No. 264386). [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi-Konya]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

ARDAHAN İLİNİN AGROTURİZM BAKIMINDAN İNCELENMESİ Examination of Ardahan Province in Terms of Agrotourism

Doç. Dr. Suna Muğan Ertuğral
İ.Ü. İktisat Fakültesi
İktisat Bölümü
İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı

Özet

Son yıllarda, kırsal yaşamı keşfetmeye olan ilgi ve çiftçilerin ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirerek gelirlerini artırma ihtiyacı sebebiyle tarım turizmi dünya genelinde hızlı şekilde yaygınlaşmaktadır. Çiftliklerdeki işlerin tarım turizmi aracılığıyla çeşitlendirilmesi, çiftlik gelirlerini artırarak mali sorunların azaltmada da önemli rol oynamaktadır. Ancak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kırsal bölgelerdeki tarım turizminin ekonomik önemi ve buna bağlı kültürel ve sosyal etkiler yeterince araştırılmamıştır. Bu yöndeki çalışmalar merkezi ve yerel yönetimlerin gelişmekte olan ülkelerde geleneksel tarımsal geçim kaynaklarına sahip kırsal alanlarda sürdürülebilir turizm planları geliştirmelerine yardımcı olabilecektir. Bu çalışma, Ardahan ilinin bozulmamış kırsal alanlarında tarım turizminin geliştirilmesinin bölgesel kalkınma açısından değerlendirilmesini, bu faaliyetlerin kültürel ve ekonomik sonuçlarının incelenmesini ve öneminin ortaya konmasını hedeflemektedir.

Anahtar Kelime: Agroturizm, Ekoturizm, Bölgesel Kalkınma

Abstract

In recent years, agritourism has rapidly spread worldwide due to increased interest in exploring rural life and the need for farmers to diversify their economic activities to boost their income. Diversifying farm activities through agritourism plays a significant role in increasing farm income and mitigating financial issues. However, the economic importance of agritourism in rural areas, particularly in developing countries, along with its associated cultural and social impacts, has not been sufficiently researched. Studies in this area can aid central and local governments in developing sustainable tourism plans for rural areas with traditional agricultural livelihoods in developing countries. The objective of this study is to evaluate the development of agritourism in the unspoiled rural areas of Ardahan province from a regional development perspective. It examines these activities' cultural and economic outcomes and highlights their significance.

Key Word: Agrotourism, Ecotourism, Regional Development

Giriş

Turizm sektörü, dünya çapında en canlı sektörlerden biri olarak, yüksek kazanç sağlayan ekonomik katkılarıyla öne çıkmaktadır. Covit 19 pandemi öncesi seyahat ve turizm sektörü, tüm işlerin %10,5'ini (334 milyon) ve küresel GSYH'nin %10,4'ünü (10,3 trilyon ABD doları) oluşturmaktaydı(WTTC, 2024). 2024'ün ilk çeyreğinde uluslararası seyahatler 2019 yılı düzeylerinin %97'sine ulaşarak pandemi öncesine yaklaşmıştır. Bu dönemde 285 milyon turist uluslararası seyahate katılarak, %36 artışla en güçlü büyümeyi Ortadoğu ülkeleri kaydetmiştir(UNWTO, 2024a). Sonrasında öncelikle Avrupa ülkeleri olmak üzere seyahatler hız kazanmaya başlamıştır. Turizmin hızlı gelişimi, zamanla tatil turizmi dışında farklı turizm türlerini ve doğaya yönelik turizm faaliyetlerini ön plana çıkarmıştır. Bu süreçte, kırsal turizmin gelişimi büyük bir önem kazanmış, yerel ekonomilere katkı sağlamış ve sürdürülebilir turizm uygulamalarının yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur.

Kırsal turizm, diğer ekonomik faaliyetlerle olan tamamlayıcılığı, GSYİH'ye ve istihdam yaratmaya katkısı, talebin mevsimsellikten bağımsız ve geniş alanlara yayılabilmesi nedeniyle yerel ekonomik büyümeyi ve toplumsal değişimi teşvik etme potansiyeline sahiptir. BM kırsal turizmi doğada gerçekleştirilen faaliyetler, tarım, kırsal yaşam tarzı, kırsal bölgenin kültürü, olta balıkçılığı ve gezi ile bağlantılı geniş bir ürün yelpazesi sunan bir turizm türü olarak tanımlanmaktadır. Kırsal turizm faaliyetleri; nüfus yoğunluğu düşük olan, tarımsal ve ormancılık faaliyetlerinin egemen olduğu arazinin kullanıldığı ve geleneksel toplum yapısı ve yaşam biçimine sahip kırsal alanlarda gerçekleşmektedir(UNWTO, 2024b). ABD'de kırsal turizm, 1958-1968 yılları arasında hızla gelişmiştir. Başlangıçta kayak, rafting, balıkçılık ve dinlenme yerleri olarak başlayan kırsal turizm, günümüzde tarih, kültür ve tarım turizmini de kapsayacak şekilde genişlemiştir(Gartner,2007, 8; Çeken, v.d., 2007, 8).

Kırsal turizmin gelişmeye başladığı dönemlerde çevreci hareketlerin başladığı bir dönem olarak önemlidir. Özellikle 1960'larda, gezegenimizi tehdit eden tehlikelerin farkına varılmasıyla farklı bir döneme girilmiştir. Bu dönemin önemli olaylarından bazıları, Rachel Carson'un 1962'de pestisitlerin kuşlar ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini belgeleyen "Sessiz Bahar" kitabının yayınlanması ve 1968'de Apollo 8 görevi sırasında astronot William Anders'in çektiği "Earthrise" görüntüsünün paylaşılması bu konuda önemli olmuştur(Greene, 2020, 1). Doğayı ve ekolojik dengeyi korumaya yönelik anlayışın gelişmesi kapsamında doğal ürünlere ve doğal

yaşamı deneyimleyen uygulamalara daha çok talep oluşmuştur. Bu kapsamda kırsal turizm çerçevesinde yeni turizm yaklaşımları önem kazanmıştır.

Özellikle kırsal turizm kapsamında kırsalda tarımsal üretimi de sağlayan agroturizm uygulamaları gelişmektedir. Agroturizm, tarımsal üretime eşlik eden ve kırsal nüfusun istihdamını sağlayan, temel üretim hacimlerini ve yerel halkın kişisel gelirlerini artırmak için dinlenme ve rekreasyonu kapsayan bir uygulama olarak önemlilik arz etmektedir.

Agroturizm turizm faaliyetlerini kapsayarak, ticari ürünlerin üretimine odaklanır. Konaklama yerleri agroturistik köyler, merkezler ve kompleksler olarak belirlenmektedir. Buralarda tarım ve turizmi birleştirerek kar elde etmek ve sosyal sorunları çözmek amaçlanmaktadır. Özellikle, arazi kullanımı, tarımsal işletmeler, altyapı, doğal kaynaklar ve kültürel anıtlar da bu kapsamda yer almaktadır. Kırsal turizmin gelişimi rekreasyon alanıyla da bağlantılıdır. Bu alanlar orman, arazi, su kaynakları ve tarihi ve kültürel yapıtların korunması ve yeniden canlandırılmasıyla ilgilidir. Aynı zamanda hane halkı işletmeleri, çiftçi işletmeleri ve kooperatiflerde küçük ölçekli agroturizm faaliyetlerinde yoğunlaşmaktadır.

Tarım turizmi, kırsal kalkınmayı teşvik etmek ve çiftlik gelirlerini artırmak için faydalı bir alternatif faaliyettir. Son yıllarda dünya genelinde tarım uzmanları ve araştırmacıların oldukça ilgisini çekmiştir. Hızlı büyümenin bir sonucu olarak, tarım turizmi çiftçiler için ek gelir kaynağı olmaktadır(Togaymurodov, v.d., 2023, 1). Tarım turizmi faaliyetlerinin küresel ekonomiye olan değeri 2019 yılında 69,24 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir(FBI, 2021; Togaymurodov, v.d., 2023, 5). Agroturizm pazarının büyümesi oldukça güçlü olmuştur. Küresel uygulamaların, agroturizm sektöründe yıllık ortalama 2023 yılında 56,92 milyar dolardan 2024 yılında % 7,0'lik büyüme oranıyla 60,89 milyar dolara çıkması beklenmektedir. Bu yöndeki artış hızı 2028 yılında 79,9 milyar dolara çıkacağı tahmin edilmesine sebep olmaktadır(The Business Research Company, 2024). Özellikle iyi bir ekolojiye sahip olmasının yanı sıra, turistik çekicilik ve cazibe unsuruna sahip olan kırsal bölgeler açısından agroturizm önemli gelişme fırsatı sunmaktadır. Bu kapsamda gelişmekte olan ülkelerde ve bölgelerde tarımsal üretime dayanan bir turizm çeşidi olarak agroturizm kırsal kalkınmanın sağlanmasında önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Türkiye'de turizm faaliyetlerinin gelişimi dünyadaki gelişime paralel olarak gerçekleşmektedir. Özellikle kırsal turizm potansiyeline ve verimli tarımsal topraklara sahip olmak bu bakımdan önemlilik arz etmektedir. Bu çerçevede tarımı ve turizmi entegre eden uygulamalar olarak agroturizm gelişme bakımından zayıf olan bölgelere kaynak oluşturmaktadır.

Bu çalışmada inceleme konusu olan Ardahan ilinin bu bakımdan önemli bir potansiyeli mevcuttur. Bu sebeple Ardahan ili genelinde agroturizm faaliyetlerinin gelişmesi bakımından tarımsal üretimde bölgenin kaynaklarının verimli kullanılmasındaki kurumsal örgütlenme önemlidir. Ayrıca il kapsamında bu yöndeki başarılı uygulamaların mevcudiyeti ve bölgenin alternatif kırsal üretim alanları bakımından zengin olması bu konuda inceleme yapılmasına dikkat çekmiştir.

Ardahan İlinin Tarımsal Üretim ve Kırsal Turizm Kapasitesi

Türkiye'de hızlı nüfus artışı nedeniyle oluşan gıda talebini karşılamak üzere tarımsal üretimin artırılması önemlilik arz etmektedir. Rekabet ortamının oluşması ve talep artışı, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler üretimde gelişmiş teknolojilerin kullanımını zorunlu kılmıştır. Ardahan'ın ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Özellikle hayvancılık daha ön planda yer almaktadır. İklim koşulları yem bitkileri dışında bitkisel üretimi verimsiz kılarken, elde edilen tarımsal ürünler özellikle ekolojik açıdan kaliteli ve organiktir.

Ardahan'ın yüzölçümü 503.551 hektar olup, tarıma elverişli alan 84.250,8 hektar (%17) tır. Uygun olmayan iklim koşulları sebebiyle, yem bitkileri ve tahıl dışındaki bitkisel üretim verim açısından yetersizdir. Tahıl ekim alanı (34.460,66 ha) toplam ekilen alanın %40,9'unu oluşturarak en büyük paya sahiptir. Ardahan'da hububat üretiminde en büyük ekim alanı arpa üretimi ve ardından da buğday üretimi yer almaktadır. Bölge ekolojisine uygun en önemli endüstri bitkisi olan patates üretimi son yıllarda azalmıştır. Ayrıca, yem bitkilerinin üretim miktarları yıllar arasında dalgalanmalar göstermektedir (Abacı, 2015, 38). Ardahan'da yem bitkileri üretiminin yaygınlığı organik hayvancılık için önemli bir avantaj sunmaktadır. Tahılların büyük bir kısmı da hayvan beslenmesinde kullanılır. Kış mevsiminde arpa hem danesi hem de samanı ile buğdayın samanı, yulaf ise kuru ot veya saman olarak değerlendirilir. Bu ise il ekonomisinde önemli yer tutan hayvancılık bakımından önemlidir. Ayrıca, tahıl ve yem bitkisi üretiminde doğal gübre kullanımı yaygın olup, kimyasal gübre kullanımı düşük seviyededir. Bu durum genel olarak hayvancılık ve organik hayvancılık açısından önemli bir üstünlük sağlamaktadır (Aygün ve Akbulak, 2017, 154).

Coğrafi ve iklimsel sebepler büyükbaş hayvancılığın, Ardahan'da önemli bir ekonomik faaliyet olmasının nedenidir. Tarım sektörünün özelliği gereği geniş arazilere ihtiyaç duyulduğundan, bu faaliyet genelde köylerde ve beldelerde yoğunlaşmaktadır. Ardahan'da geniş çayır ve meraların sağlamış olduğu avantaj, yüksek kırsal nüfus ve sanayinin gelişmemesi nedeniyle büyükbaş hayvancılık yaygındır (Güven, 2021, 150). Özellikle, coğrafi yapısı nedeniyle bölge insanı büyükbaş hayvancılık, arıcılık ve kaz yetiştiriciliğinde de yoğunlaşmaktadır. Yaklaşık

300 bin büyükbaş hayvan ile (Türkiye varlığının %2,5'i) büyükbaş hayvancılık ilin en önemli geçim kaynağıdır. Et üretimi sınırlıdır ve besi hayvanları batı illerine transfer edilmektedir. Ardahan ve Göle ovaları tarımsal üretim ve hayvancılık yapabilmek için büyük potansiyele sahiptir, ancak sulama imkânlarının yetersizliği ve yanlış kullanım nedeniyle bu potansiyel tam olarak değerlendirilememektedir. Kaşar peyniri kaliteli peynir olarak bilinmekler birlikte, Kars Kaşarı olarak tescillenmiştir. Ardahan'da "Kafkas Arı Irkı Gen Merkezi" bulunmakta olup, coğrafi işaretli "Ardahan Çiçek Balı" üretilmektedir. Yem bitkileri üretimi tarım ve hayvancılık için önemlidir. Ayrıca, küçük ölçekte patates ve Posof'ta elma yetiştiriciliği de yapılmaktadır(SERKA, 2024). Ancak il genelinde tarıma elverişli alanların sadece üçte biri ekilmektedir. Aynı zamanda sosyoekonomik açıdan Türkiye'nin geri kalmış, dezavantajlı ve sürekli göç veren bir ili olarak tarımsal alanların üretim çeşitliliğini ve üretim verimliliğini arttırmak gerekmektedir. Ayrıca hayvansal üretimdeki üstünlüğünün üretim verimliliği, satış çabaları ve üretim alanları bakımından değerlendirilmesi önemlidir.

Gıda güvenliğinin sürdürülmesi, genellikle olumsuz tarımsal koşullar ve altyapı eksikliklerinden de muzdarip olan, düşük kişi başına düşen GSYİH seviyelerine sahip gelişmekte olan ülkeleri etkileyen sorunların önlenmesi gerekmektedir(Pawlak, 2020,14). Özellikle bölgenin sahip olduğu değerlerinin kullanılmasına dayanan projelerin üretilmesi önemlidir. Ardahan sanayi, hizmet, turizm ve diğer sektörlerinde yeterli düzeyde gelişmediği, ancak bu yönde potansiyelin var olduğu bir il yerleşimidir.

Ardahan'da yürütülmekte olan Sosyo-Ekonomik Kalkınma Girişimi yenilikçi yaklaşımları kapsamaktadır(Balcı, 2009, 15). Aynı zamanda tarımsal ve sanayi faaliyetlerinden kaynaklanan çevre kirliliği ve çevre sorunlarının olmaması sebebiyle organik tarımsal ve hayvansal üretim için uygun ortam mevcuttur.

Ardahan, tarihi, coğrafi ve kültürel açıdan birçok turizm cazibesine sahiptir. Özellikle doğaya dayalı turizm çeşitleri için uygun alanlar bulunmaktadır(Çimen, 2014, 3). Ayrıca, doğal ve bozulmamış yapısı sebebiyle doğanın kaynak olarak kullanıldığı ekoturizm ve diğer turizm türlerinin uygulanması mümkündür. Ancak ekoturizm faaliyetlerinin gelişmesi kırsal turizmin tetiklenmesine ve kırsal alanların canlanmasına sebep olmaktadır. Ekolojik turizm uygulamaları kısaca ekoturizm olarak ifade edilerek, kırsal alanlarda yoğunlaştığı için kırsal turizmin kapsamında yer alan bir bütünün parçalarıdır.

Ekoturizm, sürdürülebilir turizmin alt başlıklarından olmakla birlikte, doğal ve kültürel mirasın korunmasının sağlanmasına katkısı olan bir turizm yaklaşımıdır. Doğal kaynakların sürdürülebilirliğini ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını hedeflemektedir. Ekoturizm, bölgede

yaşayan yerel halkın ekonomik kalkınmasına destek olurken, sosyal ve kültürel bütünlüklerini de korumaktadır. Bu turizm türü, doğal çevreye ve yerel kültürlerle saygılı gelişmeyi amaçlar ve sürdürülebilir kırsal kalkınmaya da katkı sağlar(Kaypak, 2012, 12). Kırsal turizm, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde, tarımın yanı sıra turizm sektörünün de geliştiği yeni bir turizm çeşididir. Bu turizm türü, gerçekleştirildiği alan itibariyle çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi ve tarım turizmi gibi farklı isimlerle anılmaktadır(Çeken, v.d., 2012, 12). Avrupa Birliği'nde turizmin büyük bir kısmı kırsal alanlarda gerçekleşmektedir. Ancak, kırsal alanlardaki tüm turizm faaliyetleri kırsal turizm olarak değerlendirilmez. Kökeni agroturizm ve çiftlik konaklamalarına dayanan kırsal turizm, genellikle kırsal alanlara özgü deneyimlere dayanır, doğayla bağlantılı fiziksel aktiviteleri içerir, genellikle küçük ölçeklidir ve çok sayıda küçük özel işletmeyi kapsar. Kırsal turizm, yerel topluluklara birçok fayda sağlayabilir; özellikle çiftlik gelirlerinin çeşitlendirilmesi, iş yaratma ve kırsal alanlarda hizmetlerin devamlılığı gibi, bu da nüfusun azalmasını önleyebilir. Agroturizm tarım festivalleri, özel etkinlikler ve festivaller, köy tarihi mekanlarının kutlanması, ülke fuarları, temalı tarımsal seyahat rotaları dahildir(Irshad, 2010, 2). Dünya genelinde kırsal turizme büyük bir ilgi oluşmaktadır. "Güneş, deniz, plaj" içeren bir tatil modeli yerini "manzara, bilgi, eğlence" modeline bırakmaktadır. Her ülke, kırsal turizmin geliştirilmesi için kendi ulusal modelini oluşturmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede oluşturulan kırsal turizm kapsamında agroturizm uygulamalarına olan önemin ve ilginin artmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda yoksulluk ve gelişme geriliğine bir çözüm olarak yoksul yanlı turizm yaklaşımı çerçevesinde tarım ve turizmi entegre eden modeller son derece önemli olmaktadır. Agroturizm olarak ifade edilen bu uygulamalar kırsal üretimin yapıldığı ve doğal kaynaklara dayalı turistik çekicilik ve cazibe unsuruna sahip bölgeler bakımından uygulanmaktadır.

Agroturizm faaliyetlerine katılan agroturistlere, kendi kendilerine hasat edebilecekleri veya toplayabilecekleri bölgesel gıdalar hakkında eğitim verilerek çiftlik ortamı hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Zamanla bölgesel gıdalara olan ilginin artmakta olduğu ve bu ürünleri satan mağazaların müşteri kitlesini eğitim düzeyi yüksek bireyler olduğu yönündeki tespit önemlidir(Bosmann, v.d., 2012, 654). Agro turistler adeta organik çiftliklerde işçiler şeklinde görülmektedirler. Bu oluşum ise; ürün geliştirme, rekabet, yeni iş alanları açılmak ve bölgesel kalkınmanın sağlanması bakımından önemli bir katkı sağlamaktadır.

Ardahan'da hayvancılık temel geçim kaynağıdır ve doğal, sosyokültürel, tarihsel değerlerin turizm amaçlı kullanılmasıyla çiftçilerin kırsal turizmden ek gelir elde etmesi mümkündür. Kırsal turizmin gelişmesi, hayvancılığın üretim kapasitesini artırabilir ve ürünlerin daha yüksek

fiyatlarla satılmasını sağlayabilir. Ayrıca, istihdam olanaklarını artırarak işsizliğe bağlı göçü azaltabilir ve kadınların toplumdaki statülerini güçlendirebilir. Halı ve kilim dokumacılığı, aşık geleneği, düğünler ve yöresel yemekler gibi kültürel öğeler kırsal turizm açısından önemlidir. Ardahan, su kaynakları açısından zengin olup, en önemli hidrolojik unsurları Çıldır ve Aktaş gölleri ile Kura nehridir. Kura nehri, derin vadileri ve olta balıkçılığı potansiyeli ile kırsal turizm açısından önemli bir değerdir (Akbulak, 2016, 8-10). Dağ turizmi, rafting, doğa yürüyüşü, çiftlik turizmi, olta balıkçılığı, bitki gözlemciliği, yöresel el sanatları, kuş gözlemciliği, festivaller, şenlikler, tarih ve kültür turizmi ve tarımsal faaliyetleri içeren agroturizm önemli kırsal turizm faaliyetleri olarak Ardahan ilinin turizm potansiyelinden kaynaklanmaktadır.

Ardahan İlinin Agroturizm Bakımından İncelenmesi

Agroturizm, kırsal alanlara düzenlenen, misafirlere konaklama, dinlenme, yemek, gezi hizmetleri, eğlence ve spor aktiviteleri, aktif turizm etkinlikleri, balıkçılık, avcılık ve bilgi ve beceri edinme gibi kapsamlı hizmetlerin sunulduğu bir etkinlik türüdür. Agroturizm, kapsamlı bir turistik ürün yaratmak amacıyla kırsal alanların tarımsal, doğal, kültürel ve tarihi kaynaklarını ve bu alanların özelliklerini kullanmayı hedeflemektedir. Yakın bir döneme kadar tarım turizmi, köydeki büyüklerin ziyareti için yapılan bir gezi olarak değerlendirilirken, günümüzde tarım üreticileri, turizmden ürettikleri ürünleri tanıtmak amacıyla yararlanmaktadırlar. Akraba ziyaretlerinde doğaya gidilmekte, süt sağılmakta, peynir yapılmakta, orman rüzgarından ve arı kovanının uğultusundan keyif alınabilmekteydi. Oysa bu faaliyet türünün farklı şekillerde tanımlanmasına rağmen, kırsal ve köy turizmi kavramları agroturizmin eş anlamlıları olarak ifade edilerek, bu cazibe unsurlarının değerlendirilmesiyle yeni bir turizm anlayışı gelişmiştir. Bu kapsamda, agroturizm kırsal alanların doğal ve kültürel kaynaklarını kullanarak zenginleştirilmiş bir turizm deneyimi sunmaktadır. Sürdürülebilir turizm, bağımsız bir turizm seçeneği olmamakla beraber (Tekeli, Gedik, 2018; 44) doğayı dahil eden kırsal turizm yaklaşımları önemsenmektedir.

Son yıllarda, Ardahan ili için yerel kaynakların değerlendirilmesiyle gelir ve istihdam yaratılması, doğal ve kültürel zenginliklerin korunması, kırsal alan altyapısının geliştirilmesi gibi hedefler doğrultusunda kırsal kalkınma önemlilik arz etmektedir. Yüksek kırsal nüfus oranına sahip olan ve sosyo-ekonomik göstergelerde ülke ortalamasının gerisinde kalan Ardahan, göç vermektedir. Bu nedenle, alternatif turizm potansiyelinin değerlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin uygulanması, bölgenin sosyo-ekonomik kalkınması için kritik bir rol oynamaktadır (Muğan-Ertuğral, 2021, 5475). Ardahan bölgesinin tarımsal üretim

ve özellikle de organik üretim açısından oldukça büyük bir potansiyeli vardır. Ardahan'da tarımsal faaliyetlerde hayvancılık ön plandadır ve tarımsal işletmelerin %95.6'sında hayvancılık yapılmaktadır. Ardahandaki tarım işletmelerinin %95'i, bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yapıldığı polikültür işletmelerdir. Ardahan, Kafkas Arı ırkının gen merkezi olup, modern işletmeler olmamasına rağmen kaz yetiştiriciliği ve arıcılık yoğun olarak yapılmaktadır. (Anonim, 2016; Abacı, 2015, 38-44). Ardahan'da hayvancılık, tarihî süreç boyunca temel geçim kaynağı olmasına rağmen, hayvansal ürünlerin tanıtımı ve pazarlanmasına yönelik çalışmaların azlığı nedeniyle yeterince gelir getirmemektedir. Hayvancılık; bitki örtüsü, yöresel gıda üretimi ve geleneksel bilgi ile ilişkilidir. Kars'ın Boğatepe köyünde yerel girişimciler tarafından oluşturulan Kars Zavot Ekomüzesi ve Boğatepe Köyü, hayvancılığa dayalı başarılı bir kırsal kalkınma modeli olarak önemlidir (Albayrak, 2021, 187). Yöresel ürünlerin bilinirliği ve satışı artmakta, ürün ve hizmet standartları güncellenmekte, kültürel etkileşim sağlanmakta, istihdam ve gelir artmaktadır. Özellikle kadın girişimciliği ve toplumsal hayata katılım artarken, kadınların konaklama hizmetlerindeki rolü turistlerin ilgisini çekmekte ve güvenilir hizmet algısı yaratılmaktadır (Abacı ve Korkusuz, 2020, 210). Bu modelin bir agroturizm uygulaması olarak bulunduğu bölgede ekonomik ve sosyal kazanımları olmuştur. Özellikle bölge için hayvansal üretim, kültürel ve ekonomik değere sahiptir. Ardahan, alternatif turizm türlerinin uygulanmasına imkân tanımaktadır. Ancak altyapı, üst yapı ve iklimsel faktörler nedeniyle turizm imkanları nispeten sınırlıdır.

Yörenin kırsal turizmin bileşeni olan agroturizm ve gastronomi turizmi potansiyeli bulunmaktadır. Kırsal turizm planlamaları, yerel halkın görüşleriyle birlikte geliştirilme potansiyeline sahiptir ancak ulaşım ve mesafe sorun teşkil edebilir. Yayılacılık şenlikleri, diğer organizasyonlarla yakın tarihlerde düzenlenerek ziyaretçilerin daha uzun süre kalması sağlanabilir (Albayrak, 2021, 187). Bu sebeple agroturizm alanlarının genişletilmesi önemlidir.

Arazi kullanımı bakımından Ardahan'da çayır ve meraların oranı fazladır. Bu sebeple hayvancılığa uygun bir tarımsal yapıya sahiptir. İşletmelerin büyük çoğunluğu küçük ölçekli ailelere ait işletmelerdir. Aynı zamanda bu işletmelerde çalışanlar, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta ve emeklerini arz etmektedirler. Ancak, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı kayıtları itibariyle, işletmelerin çoğunluğunun 50 ile 200 dekar arası araziye sahip tarım işletmeleri olduğu görülmektedir. Merkezi yönetim kurumları yanında Ardahan'da beş adet Tarım Kredi Kooperatifi ve üç adette yetiştirici birlikleri faal olarak mevcuttur. Hayvansal üretimin geliştirilmesini amaçlayan faaliyette bulunan bu birlik şeklindeki örgütsel yapılar hem

nicelik hem de nitelik olarak yetersizdir. Bu sebeple üretimin sürdürülebilirliği olumsuz olarak etkilenmektedir. Ayrıca, pazarda rekabet edebilme durumunu ve üretim de verimliliği azaltmaktadır (Tutar, v.d., 2013, 26-28). Bölgedeki kanatlı hayvan üretimi, geçimlik üretim nedeniyle ekonomik kazanç sağlamamaktadır. Kaz, özellikle Ardahan'da önemli bir markalaşma potansiyeline sahip olduğundan, çiftlik turizmi uygulamaları bu alanda farklılık yaratacaktır.

Ardahan, zengin flora yapısı ve geniş çayır-mera alanlarıyla arıcılıkta önemli bir potansiyele sahiptir (Tutar, v.d., 2013, 32). Ardahan'ın kalkınma alanları olarak arıcılık, hayvancılık, ekolojik turizm ve agroturizm önemlidir. İlin diğer gelişmiş illerle ekonomik anlamda rekabet edebilmesi için tarım ve hayvancılığın profesyonelce yapılması gerekmektedir (Başak, 2010, 36). Ardahan'da 1969 yılında kurulan Ardahan Arıcılık Üretim İstasyonu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan yönetmelik doğrultusunda kurulmuş ve ülke düzeyinde arıcılık çalışmalarına başlamıştır. İstasyonun ilk kurucu müdürü Y. Ziraat Mühendisi Nazım Muğan'dır. Bu yasal düzenleme ile oluşturulan Ardahan Arıcılık Üretim İstasyonu Müdürlüğü, kurulduğu günden beri bölge ve ülke genelinde arıcılığın profesyonel ve bilimsel olarak geliştirilmesine katkı sağlamıştır. 2008 yılında ise Bakanlar Kurulu kararıyla Kafkas Arısı Üretim Eğitim ve Gen Merkezi Müdürlüğü olarak adı değiştirilmiş ve bakanlığa bağlı taşra teşkilatına dönüştürülmüştür (SERKA, 2012, 39). Kafkas Arısı Üretim, Eğitim ve Gen Merkezi Müdürü Sinan Aydın tarafından faaliyetleri devam etmektedir.

Ardahan'ı arıcılık ve bal üretiminde eşsiz kılan özelliklerden biri, Kafkas Arısının varlığıdır. İl, arıların faydalanabileceği çiçekli arazinin %83'üne sahip olması arıcılığın Ardahan ekonomisi için taşıdığı önemin büyüklüğü bakımından önemli bir göstergedir. Ardahan'da arıcılıkla uğraşan aile sayısı il nüfusunun %2,3'ünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda Ardahan'da, sınırlı hane halkı sermayesi nedeniyle arıcılık, önemli bir ekonomik faaliyettir. Arıcılık, aile fertlerinin kolaylıkla yapabileceği bir iş olup, aile ekonomisine asıl veya ek gelir kaynağı olabilir. Özellikle bu faaliyetler kırsal kesimde aile bütçesine katkı sağlamaktadır. Ancak bölgede arıcıların %95'inin kendisine ait bir markası mevcut değildir (Karaca, Özince, 2019, 16-20). Ardahan'ın arıcılık ve bal üretimindeki potansiyeli, Kafkas Arısı gibi değerli türlerle desteklenmekte olup, bu zenginlik api turizmi için eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Agroturizm genellikle tarımsal faaliyetlerin turizmle entegre edilmesini ifade ederken, Apiturizm ise arıcılık üzerinden doğal ve kültürel mirasın tanıtılması ve ziyaretçilere deneyimler sunulması anlamına gelir. Dolayısıyla, Apiturizm, arı kovanlarını ziyaret etme, bal üretim süreçlerini öğrenme gibi

aktivitelerle Agroturizm çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu tür turizm faaliyetleri, yerel ekonomiye katkı sağlayabilir ve kültürel etkileşimi artırabilir.

Arıcılığın yapıldığı doğal bölgelerde (yani dağlık alanlar, ormanlar) insanların gelenekleri, beslenme kültürleri ve sağlıklı yaşam tarzları toplumun ilgisini çekmektedir. Bu bağlamda, apiturizm faaliyeti yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde doğal yaşama ve doğal ürünlere olan talebin arttığı bir dünyada Apiturizm olan ilgi de önemli hale gelmiştir (Topal, v.d., 2021, 19). Apiturizmin gelişiminin de Ardahan ekonomisinde önemli yeri olacaktır. Ardahan'ın Agroturizm kapasitesinin değerlendirilmesinde tarımsal üretim ve bal üretimi ve arıcılık önemli bir yer tutmaktadır. Bu konudaki merkezi yönetimin kurumsal çabaları bölgede tarımsal üretimi arttırmak, hayvancılığı geliştirmek, arıcılık ve bal üretiminin artması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması bakımından önemlilik arz etmektedir. Bu çabalar, sürdürülebilir tarım uygulamalarının teşvik edilmesi, doğal kaynakların korunması ve yerel ekonomilerin güçlendirilmesi açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Bölgenin turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi bakımından da tarım ve turizmi entegre eden uygulamalar önemli katkı sağlamaktadır.

Ardahan'da yürütülmekte olan Sosyo-Ekonomik Kalkınma Girişimi, Türkiye'nin en az gelişmiş bölgelerinden biri olan Ardahan'ın kalkınması yönündeki çabalara yeni bir boyut katmıştır. Bu kapsamda kurumlar arası dayanışmanın güçlendirilmesi ve iş birliği geliştirilmiş, planlama ve uygulama süreçlerinde katılımcı bir yol izlenerek sürdürülebilirlik nosyonu her aşamada göz önüne alınmıştır. Özellikle kapasite geliştirme programına kooperatifler, dernekler ve muhtarlıkların dahil edilmesi yerel kapasiteyi güçlendirmektedir (Balcı, 2009, 37). Bu işbirliklerin kurulması ve yerel kapasitenin geliştirilmesi bölgenin kaynaklarının değerlendirilerek kalkınmanın sağlanması bakımından önemlilik arz etmektedir.

Sonuç

Agroturizm, sanayi sektörünün gelişme potansiyeli düşük bölgelerinde sosyo-ekonomik gelişimin sağlanması bakımından önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Ardahan'ın il statüsü kazanması öncesi ve sonrası itibarıyla gelişme bakımından zayıf görüntüsü alternatif kalkınma çabalarının önemsenmesini gerektirmektedir. Özellikle gelişme bakımından geri kalmış alanların kalkınması, sosyo-ekonomik göstergelerin ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi için kullanılmayan bir potansiyelin entegre faaliyetlerle öne çıkarılması önemlidir. Bu sebeple çalışma kapsamında ilin tarım ve hayvancılık bakımından

avantajının tarım ve turizmi entegre eden agroturizm uygulamaları ile kalkındırma çabalarına dikkat çekilmiştir.

Dünya deneyimi, tarımsal ve eko-turizmin hızlı büyümesinin temelini ekolojik olarak güvenli bir çevre, kaliteli gıda üretimi ve ilgili altyapıyı geliştirebilecek gelişmemiş topraklar olduğunu göstermektedir. Tarımsal turizmin gelişme eğilimleri ve çeşitlendirilmesi, ekonominin yapısını niteliksel olarak iyileştirebilecek bir faktör olarak sanayi potansiyeli düşük bölgeler üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle çalışmada gelişmişlik bakımından zayıf olan bir il olan Ardahan'ın gelişmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması bakımından mevcut potansiyelinin değerlendirilmesi önerilmektedir. Ardahan'ın coğrafi özellikleri ve tarımsal ve hayvansal üretim ağırlıklı yapısı tarımın öne çıkarıldığı agroturizmin gelişmesine imkân sağlamaktadır. Aynı zamanda temiz ve bozulmamış çevrenin organik üretime imkân vermesi ise son derece önemlidir. Bu çalışmada Ardahan'ın agroturizm potansiyelinin ortaya koyulması ve buna uygun oluşturulacak politikalara temel olması hedeflenmiştir.

Kaynakça

Abacı, Z. T. (2015). Ardahan Tarımında Gelişmiş Teknolojilerin Uygulanabilirliği. *Journal of the Institute of Science & Technology/Fen Bilimleri Estitüsü Dergisi*, 5(1), 37-44.

Abacılar, D., Korkusuz, T., (2020), "Boğatepe (Kars) Köyünde Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Coğrafi Bir Bakış Açısı ile İncelenmesi", *Social Science Development Journal*,(5), 203-220.

Akbulak, C. (2016). Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış Swot Analizi İle Değerlendirilmesi. *Humanitas*, 4(7), 1-30.

Anonim. (2016), http://www.csb.gov.tr/db/ced/editordos_ya/Ardahan_icdr2016.pdf (Erişim tarihi: 11.09.2017).

Aygün, G., & Akbulak, C. (2017). Ardahan İli Organik Hayvancılık Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 144-161.

Balcı, E., (2009), Ardahan İli Sosyo-Ekonomik Kalkınma Girişimi, Yerel Kalkınmada İyi Örnekler, Sabancı Vakfı, Atak Matbaa, 1-39.

Başak, H., (2010), Ardahan'da Arıcılık ve Eko Turizm, Bizim Ahıska, http://www.ahıska.org.tr/wp_pdf/sayi19/parcali/34_sayi19.pdf. Erişim 05.07.2024.

Bosmann, M., Hospers, G. J., & Reiser, D. (2021). Searching for success factors of agritourism: The case of Kleve County (Germany). *European Countryside*, 13(3), 644-661.

Çeken, H., Karadağ, L., & Dalgın, T. (2007). Kırsal kalkınmada yeni bir yaklaşım kırsal turizm ve Türkiye'ye yönelik teorik bir çalışma, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 1-14.

Çeken, H., Dalgın, T., Çakır, N. (2012), "Bir Alternatif Turizm Türü Olarak Kırsal Turizmin Gelişimini Etkileyen Faktörler Ve Kırsal Turizmin Etkileri, *International Journal of Social and Economic Sciences*, 2(2), 11-16.

Çimen, H. (2014). Ardahan'ın Turizm Potansiyeli. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (21), 1-9.

Irshad, H. (2010). Local food-A rural opportunity. *Agricultural and Rural Development. Government of Alberta*,
[https://www1.agric.gov.ab.ca/\\$department/deptdocs.nsf/all/csi13476/\\$file/rural-tourism.pdf](https://www1.agric.gov.ab.ca/$department/deptdocs.nsf/all/csi13476/$file/rural-tourism.pdf), 1-30.

FBI, 2020. Agritourism Market Size, Share & COVID-19 Impact Analysis, By Type (Direct-market, Education & Experience, and Event & Recreation), and Regional Forecast, 2020—2027. Available online: <https://www.alliedmarketresearch.com/agritourism-market-A09097>.

Gartner, W. C. A Perspective on Rural Tourism Development, (2007), (www.tesaf.unipid.it/mmesota) 2007.

Greene, F. O. (2020). International Environmental Law: History and milestones. Interamerican Association for Environmental Defense, <https://aida-americas.org/en/blog/international-environmental-law-history-and-milestones>., erişim 26.06.2024.

Güven, O., (2021), Ardahan ve Kars İlleri Büyükbaş Hayvancılık İşletmelerinin Yapısal Sorunları. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 149-155.

Karaca, N., Özince, G. (2019)., *Ardahan Arıcılık Sektörü Mevcut Durum Analizi ve Stratejik Eylem Planı*, (SERKA)-Serhat Kalkınma Ajansı, Kars,
<https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/ardahan-aricilik-sektoru-mevcut-durum-analizi-ve-stratejik-eylem-planı12.pdf>.

Kaypak, Ş. (2012). "Ekolojik turizm ve sürdürülebilir kırsal kalkınma", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(1), 11-29.

Muğan-Ertuğral, S. M. (2022). "Ardahan'ın Alternatif Turizm Potansiyeli Bakımından Arıcılık Ve Bal Üreticiliğinin Değerlendirilmesi", *Social Sciences Studies Journal (Sssjournal)*, 7(91), 5472-5479.

Pawlak K, Kołodziejczak M. The Role of Agriculture in Ensuring Food Security in Developing Countries: Considerations in the Context of the Problem of Sustainable Food Production. *Sustainability*. 2020; 12(13):5488, 1-20, <https://doi.org/10.3390/su12135488>.

Ajansı, S. K. Ardahan Kafkas Arı Irkı ve Arıcılık Çalışmayı Sektör Raporu 2012; 58-59 Kars.

SERKA, (2024), Invest in Ardahan, Tarım ve Hayvancılık, <https://ardahan.serka.gov.tr/sectorler/tarim-ve-hayvancilik>., erişim 04.07.2024.

Tekeli, H.N., Gedik, S., (2018), “Çevre Odaklı Alternatif Turizmin Türlerinden Kırsal Turizmin Türkiye’de Sürdürülebilirliği”, Çevre Bilim ve Teknoloji, Güven Yayıncılık, İstanbul.

The Business Research Company, (2024), <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/agritourism-global-market-report>., Ocak 2024, erişim 03.07.2024.

Togaymurodov E, Roman M, Prus P., (2023), Opportunities and Directions of Development of Agritourism: Evidence from Samarkand Region. *Sustainability*. 2023; 15(2):981, 1-12, <https://doi.org/10.3390/su15020981>.

Topal E, Adamchuk L, Negri I, Kösoğlu M, Papa G, Dârjan MS, Cornea-Cipcigan M, Mărgăoan R. Traces of Honeybees, Api-Tourism and Beekeeping: From Past to Present. *Sustainability*. 2021; 13(21):11659, 1-21, <https://doi.org/10.3390/su132111659>

Tutar, H., Elyıldırım, G., Sever, M. F., & Sarışen, M. (2013). Ardahan’ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları. *TC Serhat Kalkınma Ajansı Ardahan Yatırım Destek Ofisi, Şubat*.

UNWTO, (2024a), Latest Tourism Data, <https://www.unwto.org/un-tourism-world-tourism-barometer-data>., erişim 03.07.2024.

UNWTO, (2024a), Rural Development, <https://www.unwto.org/rural-tourism>., erişim 03.07.2024.

World Travel and Tourism Council (WTTC), (2024), Economic Impact Research, <https://wttc.org/research/economic-impact>., erişim 03.07.2024.

ULUSLARARASI HİSSE SENEDİ PORTFÖY YATIRIMLARININ COĞRAFI DAĞILIMI: 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ VE COVID-19 KRİZİ PERSPEKTİFİ

Dr. Öğretim Üyesi SİNEM ATICI USTALAR

Atatürk Üniversitesi, İktisat Bölümü

- ORCID ID: 0000-0001-8475-2581

ÖZET

Uluslararası Sermaye Varlıkları Fiyatlama Modeli (IntCAPM) yerel finansal varlıkların yabancı yatırımcılar tarafından tercihinin yüksek olacağını öngörmektedir. Fakat ampirik bulgular yatırımcıların uluslararası portföy çeşitlendirmesinin faydalarına rağmen, yerel finansal varlıkların daha çok yerel yatırımcılar tarafından tercih edildiğini göstermektedir. İlgili literatürde yerel yatırım taraflılığı olarak adlandırılan bu durumun sebepleri olarak, ülkeler arasında ekonomik, finansal, politik ve bilgi kaynaklı faktörlerin farklılaşması gösterilmektedir. Bu faktörlerin varlığı uluslararası hisse senedi portföy yatırımlarının belirli bir coğrafyada yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Çalışmanın amacı ülkeler arasındaki hisse senedi portföy yatırımlarının coğrafi dağılımlarını araştırmaktır. Ayrıca çalışmada yüksek belirsizlik dönemleri olan 2008 Küresel Finans Krizi ve COVID-19 krizinde hisse senedi portföy yatırımlarının coğrafi dağılımlarındaki değişim incelenmektedir. Çalışmada ilk olarak 2001-2022 yıllarında 120 ülkenin portföy yatırımlarının içindeki yabancı hisse senedi payları dikkate alınarak, IntCAPM modelinden elde edilen optimal paylar ile gerçekleşen paylar karşılaştırılmaktadır. Buna göre uluslararası hisse senedi portföy yatırımları IntCAPM modelinin öngördüğü kadar yüksek değildir. Küresel kriz süreçleri dikkate alındığında ise yüksek belirsizliğin uluslararası portföy tahsisini değiştirdiği görülmektedir. Özellikle COVID-19 krizinde virüsün coğrafi olarak hızlı yayılımının, yabancı yatırımcının uzak destinasyondaki ülkelerin hisse senetlerini tercih etmesine neden olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Portföy Yatırımları, Sermaye Varlıkları Fiyatlama Modeli, Küresel Finans Krizi, COVID-19 Pandemisi

1. GİRİŞ

Uluslararası Sermaye Varlıkları Fiyatlama Modeli (IntCAPM), bir yatırımcının uluslararası portföy tercihinde ancak dünya pazar portföyünü (world market portfolio) elinde tutarak riskini azaltabileceğini göstermektedir. Modele göre, dünya pazar portföyü sayesinde portföyü içindeki ülke-spesifik riskleri tamamen elimine edebilmekte ve yalnızca küresel risk faktörlerine maruz kalmaktadır. Böylece IntCAPM'in sonuçlarından, ülkeler arasındaki portföy yatırımlarının yüksek olması gerektiği çıkarılmaktadır. Bu durum uluslararası finans piyasalarında optimal portföy dağılımı olarak adlandırılmaktadır.

Ampirik bulgular ülkeler arasındaki portföy yatırımlarının modelde öngörüldüğü kadar yüksek olmadığını (Karolyi ve Stulz, 2003), diğer bir ifadeyle uluslararası portföy dağılımının optimalden saptığını kanıtlamaktadır. Bu ampirik bulgulardan biri finansal varlık ticaretinde yerel yatırım taraflılığının varlığıdır. Yerel yatırım taraflılığı, yerel finansal varlıkların daha fazla yerli yatırımcı tarafından tercih edilmesi olarak adlandırılmaktadır (Tesar ve Werner, 1995). French ve Poterba (1991) ABD'nin hisse senedi portföylerinin yaklaşık %94'ünün ABD'deki firmaların hisselerinden oluşurken, Japonya'da ise bu oranın %98 olduğunu ortaya koymaktadır. Finansal varlık ticaretinde yerel yatırım taraflılığının en önemli sebeplerinden biri, kaynak ülkeye özgü risklere karşı yerel hisse senetlerinin daha etkin bir koruma sağlaması ve uluslararası portföy çeşitlendirmesinden elde edilecek olan kazancın yeni girilecek olan finansal piyasada işlem ve bilgi maliyetlerinin altında kalmasıdır (Lewis, 1999).

Bir diğer ampirik bulgu ise, uluslararası finansal varlık yatırımlarında korelasyon bulmacasının varlığıdır. Markowitz (1952)'nin geleneksel portföy teorisi, bir yatırımcının portföyün riskini en aza indirmek için getirileri düşük ya da negatif korelasyona sahip olan finansal varlıkları tercih etmeleri gerektiğini göstermektedir. Uluslararası portföy yatırımlarında riski azaltmak için ise yatırımcının, yerel finansal varlıkların getirisi ile düşük ya da negatif korelasyona sahip ülkelerin finansal varlıklarını tercih etmesi gerekmektedir. Ancak ampirik bulgular yatırımcının yerel hisse senedi getiriyle pozitif korelasyona sahip olan yabancı hisseleri tercih ettiklerini ortaya koymaktadır. Aviat ve Coeurdacier (2007), ülkeler arasındaki mesafeyi ve bilgiyi temsil eden değişkenleri (dil, yasal sistem, koloni bağları) kontrol ettikten sonra bile, ülkelerin daha çok kendi hisse senedi getirileriyle pozitif korelasyona sahip olan yabancı hisse senetlerine yatırım yaptıklarını göstermektedir.

Yerel yatırım taraflılığı ve korelasyon bulmacasının yanı sıra ülkeler arasındaki ekonomik, finansal, politik ve bilgi kaynaklı risk faktörlerinin farklılaşması da optimal portföy dağılımını etkilemektedir. Bir ülkenin ekonomik, finansal ve politik riski yüksekse, finans piyasaları

yatırımcı tarafından daha riskli algılanmakta ve bu ülkenin finansal varlıkları yatırımcının portföyünde daha az paya sahip olmaktadır (Glova vd., 2020; Proença vd., 2021; Gilchrist vd., 2022). Ekonomik, finansal ve politik risk faktörlerinin yanı sıra yatırımcının destinasyon ülkeye ilişkin bilgi düzeyi de etkilidir. Uluslararası portföy yatırımlarında bilginin bir risk faktörü olduğu kanıtlanmaktadır (Pan vd., 2021; Sonilhac, 2022). Uluslararası finansal piyasalarda işlem yapan bir yatırımcı, hakkında daha az bilgiye sahip olduğu ülkenin finansal varlığının riskini daha yüksek hesaplamakta (Okava ve van Wincoop, 2012) ve portföyü içinde bu ülkenin finansal varlığının ağırlığı düşük olmaktadır.

Yerel yatırım taraflılığı, korelasyon bulmacası ve risk faktörleri dikkate alındığında, uluslararası portföy yatırımlarının coğrafi dağılımlarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, ülkeler arasındaki hem tek yönlü hem de çift yönlü hisse senedi portföy yatırımlarının coğrafi dağılımlarını ortaya koymaktır. Bunun için ülkelerin toplam portföy yatırımları içindeki yabancı yatırımcının sahip olması beklenen optimal payı IntCAPM ile hesaplanmış ve ardından gerçekleşen payıyla karşılaştırılmaktadır. Optimal ve gerçekleşen paylar tek ve çift yönlü hisse senedi portföy yatırımları için hesaplanmaktadır. Çalışmada ilk olarak 120 ülkenin 2001-2022 yıllarındaki tek yönlü hisse senedi portföy yatırımları kullanılarak ilgili paylar hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar uluslararası portföy yatırımlarının dağılımının optimalden uzak olduğunu göstermektedir.

Çalışmada yüksek küresel belirsizlik süreçleri olan 2008 Küresel Finans Krizi ve COVID-19 pandemisi sürecinde de çift yönlü hisse senedi portföy yatırımlarının coğrafi dağılımları incelenmiştir. Bu süreçlerdeki optimal ve gerçekleşen paylar kıyaslandığında, yüksek belirsizliğin uluslararası portföy tahsisini değiştirdiği görülmektedir. Özellikle COVID-19 krizinde virüsün coğrafi olarak hızlı yayılımının, yabancı yatırımcının uzak destinasyondaki ülkelerin hisse senetlerini tercih etmesine neden olduğu görülmektedir.

İzleyen bölümde bölümünde uluslararası hisse senedi portföy yatırımlarının coğrafi dağılımını ortaya koymak için hesaplanan paylar ve karşılaştırmaları yer almaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde küresel kriz süreçlerinde portföy yatırımlarının coğrafi dağılımı ele alınmaktadır. Son bölüm ise genel değerlendirme ve sonuç bölümüdür.

2. PORTFÖY YATIRIMLARININ COĞRAFİ DAĞILIMI

Bu bölümde 2001-2022 yılları arasında 120 ülkenin¹ hisse senedi portföy yatırımları içindeki yabancı yatırımcıların payları hesaplanmıştır. Teorik ya da optimal yabancı hisse senedi portföy paylarını belirlemek için kullanılan en yaygın yaklaşımlardan biri finansal varlık fiyatlama modellerini kullanmaktır. Uluslararası CAPM modeli her bir yatırımcının ortalama-varyans tipi bir yatırımcı² olduğunu ve bir hisse senedinin reel getirisinin dağılımına karşı tüm yatırımcıların benzer inanışlara sahip olduklarını varsaymaktadır. Dolayısıyla bu varsayımlar, tüm yatırımcıların uluslararası düzeyde tam çeşitlendirilmiş bir portföyü ya da dünya pazar portföyünü³ ellerinde tuttuklarını ifade etmektedirler. Dünya pazar portföyünün içindeki her bir hisse senedinin ağırlığı dünya piyasa kapitalizasyonunun bir oranıdır (Cooper vd., 2012). Bu bağlamda, uluslararası CAPM modelinden elde edilen optimal yabancı hisse senedi portföy payları eşitlik (1) yardımıyla hesaplanmaktadır (Kwabi vd., 2020).

$$Optimal_{j,t} = MCAP_{j,t} / \sum_{j=1}^{119} MCAP_{j,t} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'deki $Optimal_{j,t}$ her bir j ülkesi yatırımcısının portföyündeki optimal yabancı hisse senedi payını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, 120 ülkenin hisse senetlerini içeren dünya pazar portföyüdür. Uluslararası CAPM modelinden elde edilen j ülkesine ait optimal paylar tüm ülkelerdeki her bir yatırımcı için aynıdır (Cooper ve Kaplanis, 1986; Chan vd., 2005). Eşitlik (2)'deki $MCAP_{j,t}$ ise t döneminde j ülkesinin toplam piyasa kapitalizasyonunu göstermektedir. Yabancı yatırımcının j ülkesindeki optimal portföy payı, uluslararası finansal işlemlerin önünde hiçbir engelin olmadığı, işlem ve bilgi maliyetlerinin çok düşük ya da hiç olmadığı, ülkelerin dünya mal ve finans piyasaları ile tam entegrasyona sahip olduğu ve son olarak yatırımcının farklı destinasyon ülkelerde benzer risk faktörleri ile karşı karşıya kaldığı varsayımları altında hesaplanmaktadır. Bu varsayımlar altında, gerçekte bir ülkenin portföy yatırımları içinde yabancı yatırımcının payının, yerli yatırımcıya nazaran yüksek olması beklenmektedir.

¹ Ülke listesi EK-1'de yer almaktadır.

² Ortalama-varyans tipi yatırımcı, benzer ortalama getiriye sahip olan iki hisse senedinden varyansı daha düşük olan hisse senedini tercih eden ya da benzer varyansa sahip olan iki hisse senedinden daha yüksek ortalama getiriye sahip olan hisse senedini tercih eden yatırımcıdır.

³ Tam çeşitlendirilmiş bir portföy ya da dünya pazar portföyü, tüm ülkeye özgü risklerin elimine edildiği ve yalnızca dünya sistematik riskini içeren bir portföydür. Bu durumda portföyünde hem yerli hem de yabancı hisse senetlerini bulunduran bir yatırımcı, kendi ülkesine özgü olan riskleri tamamen elimine etmiş ve yalnızca dünya sistematik riskine maruz kalmış olacaktır.

Fiili ya da gerçekleşen yabancı hisse senedi portföy payları, bir ülkenin sahip olduğu yabancı hisse senedinin toplam hisse senedine oranıdır. Bir ülkenin sahip olduğu toplam hisse senedi hem yabancı hem de yerli hisse senedi varlıklarının toplamından oluşmaktadır. Bir ülkenin sahip olduğu yerli hisse senedi, ülkenin toplam piyasa kapitalizasyonu (market capitalization) ile sahip olduğu yabancı hisse senedi yükümlülüğü arasındaki farka eşittir (Mishra, 2015)⁴. Tablo 1’deki ülke portföylerindeki gerçekleşen yabancı hisse senedi portföy payları eşitlik (2) yardımı ile hesaplanmaktadır.

$$Gerçekleşen_{j,t} = \frac{Yabancı\ HS\ Varlığı_{j,t}}{Yabancı\ HS\ Varlığı_{j,t} + (MCAP_{j,t} - Yabancı\ HS\ Yükümlülüğü_{j,t})} \quad (2)$$

Eşitlik (2)’de $Gerçekleşen_{j,t}$, t döneminde j ülkesinin gerçekleşen toplam hisse senedi yatırımları içindeki yabancı hisse senedi payını göstermektedir. $Yabancı\ HS\ Varlığı_{j,t}$ ve $Yabancı\ HS\ Yükümlülüğü_{j,t}$ değişkenleri, sırasıyla, t döneminde j ülkesinin sahip olduğu yabancı hisse senedi varlık ve yükümlülüklerini temsil etmektedirler. $MCAP_{j,t}$ ise t döneminde j ülkesinin toplam piyasa kapitalizasyonunu göstermektedir. j ülkesinin sahip olduğu yabancı hisse senedi varlık ve yükümlülükleri IMF’in *Coordinated Portfolio Investment Survey (CPIS)* veri tabanından; piyasa kapitalizasyonu ise *WorldBank*’tan elde edilmektedir.

Çizelge (1)’de seçilen ülke ve ülke gruplarının hisse senedi portföy yatırımlarının içinde gerçekleşen ve optimal yabancı yatırımcının payları sunulmaktadır. Çizelge (1)’in ilk satırı optimal ve ikinci satırı ise gerçekleşen yabancı hisse senedi paylarını göstermektedir. Çizelgedeki hesaplamalara göre, 2001-2022 yılları arasında tüm ülke ve ülke gruplarında optimal payların gerçekleşenden farklılaştığı görülmektedir. Genel olarak tüm ülke ve ülke gruplarında, gerçekleşen yabancı hisse senedi paylarının optimal payların altında hesaplanmıştır. Örneğin; IntCAPM’e göre eğer Alman yatırımcılar dünya pazar portföyünü ellerinde buldursalardı, yabancı hisse senetlerinin portföy yatırımları içindeki payı %5 olmalıydı. Diğer bir ifadeyle, Almanya’nın dünya hisse senedi piyasası içindeki payının %5 olması beklenmektedir. Fakat gerçekte bu pay %0.76’dır. 2001 yılı için Almanya’nın hisse senetlerinin %0.76’sı yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilmektedir.

Çizelge (1)’deki gerçekleşen paylara göre, 2001-2022 yılları arasında yabancı hisse senetlerinin ilgili ülke ve ülke gruplarının hisse senedi portföy yatırımları içindeki payı artsa da gerçekleşen ve optimal paylar arasındaki fark ortadan kalkmamaktadır. Optimal ve gerçekleşen

⁴ IMF’in CPIS veri tabanında yalnızca bir ülkeye ait yabancı hisse senedi varlık ve yükümlülükler yer almaktadır. Bu nedenle böyle bir formülasyon kullanılmıştır.

paylar arasındaki fark en düşük ABD'dir. ABD'nin dünya ekonomisinde hegemonyaya sahip olması, finans piyasalarında işlem hacminin yüksek, işlem ve bilgi maliyetlerinin düşük olması bu farkın azalmasına neden olmaktadır.

Çizelge (1) incelendiğinde, 2013 yılından sonra Asya piyasalarından olan Japonya ve Hong Kong'un gerçekleşen paylarındaki artış dikkat çekicidir. Özellikle Japonya'da 2013 yılında döviz kurunun değer kaybetmesi ve niceliksel ve niteliksel parasal genişlemenin tetiklediği varlık fiyatlarındaki artışın (IMF, 2013), 2014 yılının gerçekleşen paylarında artışın nedenlerinden biridir.

Çizelgeye göre, optimal ve gerçekleşen paylar arasındaki farkın en yüksek olduğu ülke grubunun gelişen ekonomiler olduğu görülmektedir. 2001-2022 yılları dikkate alındığında, bu ülke grubunun dünya piyasası içindeki payı ortalama olarak %10'a yakındır. Fakat gerçekleşen paylar oldukça düşüktür. Bu durum gelişen ekonomilerin borsalarının genç piyasalar olmaları nedeniyle düşük işlem hacmi ve yüksek işlem ve bilgi maliyetlerinin olmasıyla ilgilidir. Ayrıca bu ülkelerin piyasalarının dünya finans piyasaları ile entegrasyonları da oldukça düşüktür (Atıcı Ustalar, 2023). Son olarak gelişen ekonomilerde ekonomik ve politik istikrar da düşüktür (Nazgifer, 2012).

Çizelge (1) genel olarak değerlendirildiğinde, gerçekleşen hisse senedi portföy yatırımlarının ABD, Avrupa bölgesindeki ülkeler ve gelişmiş ekonomilerde yoğunlaştığı görülmektedir.

Çizelge 1: Uluslararası Hisse Senedi Portföy Yatırımları: Gerçekleşen ve Optimal Yabancı Hisse Senedi Payları (%)

Ülke ve Ülke Grupları	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Almanya																						
<i>Optimal</i>	5	4	4.5	4.3	4	4.3	4.5	4.4	3.9	3.8	3.7	3.9	4.2	3.8	3.8	3.6	3.9	3.6	4.1	4.1	3.8	3.4
<i>Gerçekleşen</i>	0.76	0.63	1.03	1.41	1.7	1.5	1.8	2.45	2.22	2.5	2.64	3.17	2.21	2.97	2.6	2.52	2.08	2.27	0.69	1.32	1.41	1.48
ABD																						
<i>Optimal</i>	52.1	48.5	45.6	44.5	42	39.1	33	35.9	34.3	33.9	35.6	36.9	40.3	41.9	40.5	42.1	40.5	44.3	44.3	44.3	43.7	43.2
<i>Gerçekleşen</i>	11.1	12	13.8	14.7	17.8	20	23.1	21.4	23.4	23.8	25.3	25	23.2	22.8	23.7	23.5	24.3	23.5	26.3	25.1	25.4	26.2
Japonya																						
<i>Optimal</i>	8.4	9.1	9.4	9.7	11.3	9.2	7.2	9.7	7.5	7.5	7.6	6.9	7.6	7	7.9	7.6	7.9	7.7	9	9	8.5	8.1
<i>Gerçekleşen</i>	1.05	1.07	1.01	1.12	1.02	1.27	1.49	1.38	1.86	1.84	2.03	2.04	1.64	2.7	2.51	2.71	2.53	2.93	2.74	2.84	2.88	2.92
Hong Kong																						
<i>Optimal</i>	1.9	2	2.3	2.3	2.6	3.4	4.4	4.1	5.2	5.3	5.1	5.6	5.2	5.1	5.1	4.9	5.5	5.6	7.1	7.1	6.9	6.2
<i>Gerçekleşen</i>	1.61	1.7	1.72	1.8	1.98	1.85	1.8	1.9	1.94	1.94	1.93	1.94	2.01	2.04	2.19	2.36	2.4	2.31	2.13	2.1	2.25	2.29
Avrupa Bölgesi																						
<i>Optimal</i>	9.91	9.91	9.91	9.91	9.91	9.9	9.91	9.91	9.92	9.93	9.93	9.94	9.93	9.94	9.94	9.94	9.94	9.95	9.98	9.98	9.98	9.98
<i>Gerçekleşen</i>	3.79	4.28	4.53	4.73	4.87	5.13	5.05	5.92	5.72	6.4	6.75	7.21	6.4	7.72	8.6	8.54	7.54	7.59	7.15	7.27	7.31	7.32
Gelişmiş Ekonomiler																						
<i>Optimal</i>	9.86	9.84	9.85	9.83	9.81	9.81	9.82	9.83	9.84	9.82	9.82	9.83	9.84	9.85	9.87	9.86	9.86	9.87	9.89	9.89	9.91	9.91
<i>Gerçekleşen</i>	2.73	2.54	2.77	2.7	2.59	2.69	2.81	3.24	3.49	3.28	3.55	3.7	3.87	4.43	4.66	4.62	4.5	4.91	6	5.77	5.98	6.01
Gelişen Ekonomiler																						
<i>Optimal</i>	4.99	4.99	4.98	4.98	4.98	4.97	4.95	4.96	4.94	4.94	4.94	4.92	4.93	4.93	4.92	4.93	4.93	4.93	4.92	4.92	4.93	4.95
<i>Gerçekleşen</i>	0.93	0.86	0.51	0.5	0.61	0.58	0.35	0.57	0.44	0.5	0.57	0.41	0.55	0.47	0.51	0.58	0.61	0.68	0.71	0.72	0.81	0.85

Kaynak: Tablo içindeki değerler yazar tarafından IMF'in CPIS veri tabanı kullanılarak ve Dünya Bankası verileri ile hesaplanmıştır.

Optimal ve gerçekleşen payları kullanarak ülkelerin hisse senedi yatırımlarında yerel yatırım taraflılığını hesaplamak mümkündür. Çalışmada seçilen ülke ve ülke grupları için Ahearne vd. (2004)'ün formülasyonu kullanılmaktadır.

$$YYT_{j,t} = 1 - (Gerçekleşen_{j,t} / Optimal_{j,t}) \quad (3)$$

Eşitlik (3)'de $YYT_{j,t}$ j ülkesinin t dönemindeki hisse senedi yatırımlarında yerel yatırım taraflılığının düzeyini göstermektedir. $YYT_{j,t}$ 0 ile 1 arasında değer almaktadır. $YYT_{j,t} = 0$ ise yabancı yatırımcılar yalnızca optimal pay kadar j ülkesinin hisse senetlerini talep edebilmektedir. Bu durum yabancı yatırım taraflılığı olarak da adlandırılmaktadır (Chan vd., 2005). $YYT_{j,t} = 1$ ise j ülkesinin hisse senetleri yalnızca yerli yatırımcı tarafından talep edilmektedir. $YYT_{j,t}$ 0'dan 1'e doğru arttığında, j ülkesinin hisse senedi portföy yatırımlarında yerel yatırım taraflılığı artmaktadır. 2001-2022 yıllarında çalışmadaki ülke ve ülke grupları için hesaplanan $YYT_{j,t}$ değerleri Çizelge (2)'de sunulmaktadır.

Çizelge (2): Ülke ve Ülke Gruplarında Yerel Yatırım Taraflılığı

Yıllar	Almanya	ABD	Japonya	Hong Kong	Avrupa Bölgesi	Gelişmiş Ekonomiler	Gelişen Ekonomiler
2001	0.85	0.79	0.88	0.15	0.62	0.72	0.81
2002	0.84	0.75	0.88	0.15	0.57	0.74	0.83
2003	0.77	0.70	0.89	0.25	0.54	0.72	0.90
2004	0.67	0.67	0.88	0.22	0.52	0.73	0.90
2005	0.58	0.58	0.91	0.24	0.51	0.74	0.88
2006	0.65	0.49	0.86	0.46	0.48	0.73	0.88
2007	0.60	0.30	0.79	0.59	0.49	0.71	0.93
2008	0.44	0.40	0.86	0.54	0.40	0.67	0.89
2009	0.43	0.32	0.75	0.63	0.42	0.65	0.91
2010	0.34	0.30	0.75	0.63	0.36	0.67	0.90
2011	0.29	0.29	0.73	0.62	0.32	0.64	0.88
2012	0.19	0.32	0.70	0.65	0.27	0.62	0.92
2013	0.47	0.42	0.78	0.61	0.36	0.61	0.89
2014	0.22	0.46	0.61	0.60	0.22	0.55	0.90
2015	0.32	0.41	0.68	0.57	0.13	0.53	0.90
2016	0.30	0.44	0.64	0.52	0.14	0.53	0.88
2017	0.47	0.40	0.68	0.56	0.24	0.54	0.88
2018	0.37	0.47	0.62	0.59	0.24	0.50	0.86
2019	0.83	0.41	0.70	0.70	0.28	0.39	0.86
2020	0.68	0.43	0.68	0.70	0.27	0.42	0.85
2021	0.63	0.42	0.66	0.67	0.27	0.40	0.84
2022	0.56	0.39	0.64	0.63	0.27	0.39	0.83

Kaynak: Tablo içindeki değerler yazar tarafından IMF'in CPIS veri tabanı kullanılarak ve Dünya Bankası verileri ile hesaplanmıştır.

Çizelge (2) genel olarak değerlendirildiğinde, seçili ülke ve ülke gruplarının hisse senedi yatırımlarında yerel yatırım taraflılığının olduğu görülmektedir. Ülkelerin hisse senetleri daha çok yerel yatırımcı tarafından tercih edilmektedir. Yerel yatırım taraflılığı gelişen ekonomilerde en yüksektir. 2001-2022 yılları arasında seçili ülke ve ülke gruplarında yerel yatırım taraflılığı azalmasına rağmen, tamamen ortadan kalkmamaktadır. Hesaplanan değerle, günümüzde uluslararası finansal varlık ticaretinin önündeki engellerin azalmasına ve finans sektöründeki teknolojik gelişmelere rağmen ilgi çekici bir bulgudur. Tüm bu gelişmelere karşın, uluslararası portföy yatırımları optimale henüz ulaşamamıştır.

3. KÜRESEL KRİZ SÜREÇLERİNDE PORTFÖY YATIRIMLARININ COĞRAFİ DAĞILIMI

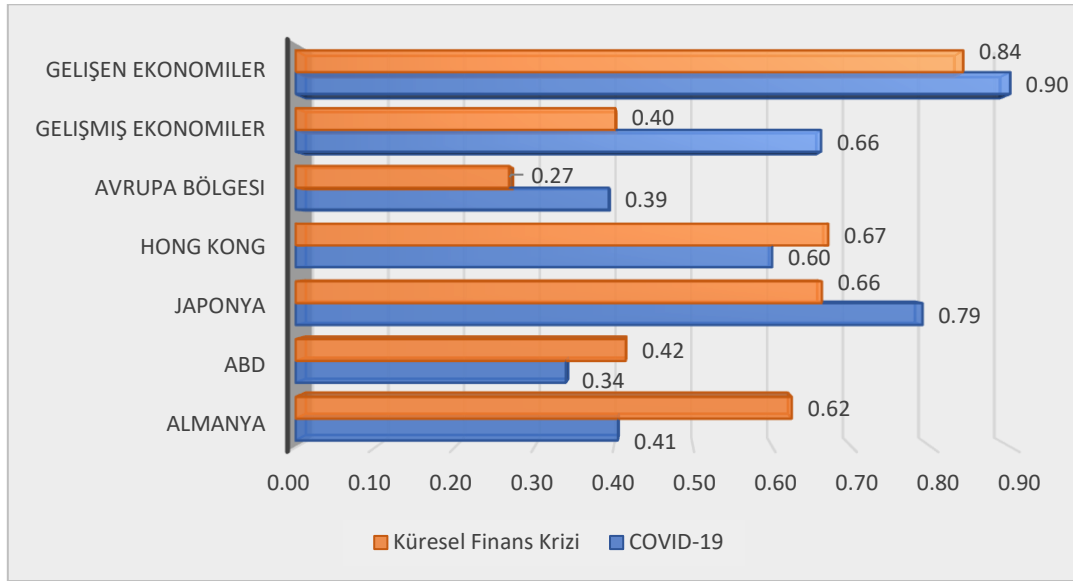
Küresel belirsizliğin hâkim olduğu dönemlerde, yüksek belirsizlik dünya finansal varlık fiyatlarında ve ülkeler arasındaki finansal yatırımlarda geniş dalgalanmalar yaratmaktadır (Berger vd. 2016). Bu nedenle küresel belirsizlik dönemlerinde ülkeler arasındaki finansal yatırımların hem yapısının hem de destinasyonlarının farklılaşması beklenebilmektedir. Çünkü küresel belirsizlik ülkeler arasındaki sermaye akımlarını iten (push) önemli bir belirleyendir (di Giovanni vd., 2020). Özellikle yüksek küresel belirsizliğin yaşandığı dönemlerde, gelişmiş ekonomilere borç akımları girişi artarken gelişmekte olan ekonomilerden ise borç akımı çıkışı artmaktadır. Tam tersine düşük küresel belirsizlik dönemlerinde ise gelişmiş ekonomilerden borç akımı çıkışları ve gelişmekte olan ülkelere ise borç akımı girişleri yükselmektedir (Kaat, 2021).

Küresel belirsizliğin reel ve finansal etkisi, ciddi ekonomik ve finansal dalgalanmaların olduğu kriz dönemlerinde daha yüksektir (Angelini vd. 2019). Bu bölümde küresel belirsizliğin yüksek olduğu 2008 küresel finans krizi ve COVID-19 pandemisi dikkate alınmaktadır. 2008 krizi finans sektöründe başlayan içsel bir krizdir. Bu dönemdeki finansal şok öncelikle ekonominin talep dinamiklerini etkileyen bir şoktur. 2008'deki ilk finansal şok ABD'deki konut balonun ve dolayısıyla servet etkileri yoluyla talebin patlamasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla talep şoku, ABD'nin ekonomik faaliyetlerini ve uluslararası finansal piyasaları etkileyerek küresel bir durgunluğa neden olmuştur.

2019 krizi ise dışsal bir sağlık krizi olarak başlamış fakat ilk aşamada reel sektörü ve üretim arzını ikinci aşamada ise talebi etkilemiştir. Guerrieri vd. (2020) Keynezyen arz şoku teorisine dayanarak, COVID-19 pandemisi sürecindeki gibi geçici bir arz şokuna karşı talebin aşırı tepki verebileceğini ve hatta talebin yetersiz olduğu bir durgunluğa yol açabileceğini ifade

etmişleridir. Bu dönemdeki sağlık şoku ekonomiyi daha çok arz dinamikleri üzerinden etkilemiştir. Brinca vd. (2020) ABD’de farklı reel sektörlerde çalışma saati ve reel ücretleri kullanarak hesapladıkları emek arz ve taleplerini dikkate alarak yaptıkları hesaplamalar, COVID-19 krizinin bir arz şoku olduğunu göstermektedir.

2008 küresel finans krizi ve COVID-19 krizi süreçlerinde piyasalarda artan yüksek belirsizlik ve bunun sebep olduğu belirsizlikten kaçınma (uncertainty- aversion) güdüsü ülkeler arasındaki finansal varlık yatırımlarının coğrafi dağılımını etkilemiştir.

Görsel 1: Kriz Süreçlerinde Ülke ve Ülke Gruplarında Yerel Yatırım Tarafılığı

Görsel (1)’de Küresel Finans Krizi ve COVID-19 Krizi’nde Almanya, ABD, Japonya, Hong Kong, Avrupa bölgesi ülkeleri, gelişmiş ve gelişen ekonomilerin hisse senedi yatırımlarında yerel yatırım tarafılığının düzeyi görülmektedir. Görseldeki değerler ortalama değerlerdir. 2008 Küresel Finans Krizi için 2008-2010 yıllarındaki, COVID-19 Krizi için ise 2020-2022 yıllarındaki yerel yatırım tarafılığının ilgili ülke ve ülke grubu için ortalaması alınmıştır. Görsel (1) değerlendirildiğinde, 2008 Küresel Finans Krizi’nde Hong Kong, ABD ve Almanya’nın yerel yatırım tarafılığı daha yüksekken, COVID-19 Krizi’nde ise gelişen ve gelişmiş ekonomilerde ve Japonya’da daha yüksektir. Bu durum yüksek belirsizlik süreçlerinin yatırımcıların portföy tercihlerini etkilediğini ve böyle portföy yatırımlarının coğrafi dağılımlarının etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca yatırımcılar talep ve arz şoklarına karşı farklı tepkiler vermektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme üzerine geliştirilen teorik modeller uluslararası sermaye piyasalarının sürtünmesiz olduğunu varsaymalarına rağmen, ampirik bulgular finansal sürtünmelerin yatırımların coğrafi dağılımları için önemli olduğunu göstermektedir (Ahren ve Schweltnus, 2013). Bu sürtünmeler, gerçekte uluslararası CAPM modelinin yerel yatırımcının, kendi portföyü içinde öngörülen yabancı hisse senedi payına ulaşamamasına neden olmaktadır. Bu amaçla bu çalışmada 120 ülkenin 2001-2022 yıllarındaki hisse senedi yatırımları kullanılarak, bu yatırımların coğrafi dağılımları ve yüksek küresel belirsizliğin olduğu küresel kriz süreçlerinde bu dağılımın nasıl etkilendiği araştırılmıştır.

Çalışmada seçilen ülke ve ülke grupları için IntCAPM'in önerdiği optimal paylar ve gerçekleşen paylar hesaplanmış ve karşılaştırılmıştır. Ardından bu paylar kullanılarak ülke ve ülke gruplarının hisse senedi yatırımlarında yerel yatırım taraflılığının düzeyi hesaplanmıştır. Yapılan hesaplamalar, hisse senedi portföy yatırımlarının optimalden saptığını göstermektedir. Ayrıca hisse senedi portföy yatırımları ABD, Avrupa bölgesindeki ülkeler ve gelişmiş ekonomilerde kümelenmektedir. 2001-2022 yılları için seçilen ülke ve ülke gruplarında yerel yatırım taraflılığı azalmasına karşın, tamamen ortadan kalmamakta ve özellikle gelişen ekonomilerin hisse senetlerinin büyük bir çoğunluğunun yerli yatırımcılar tarafından talep edildiği görülmektedir.

Çalışmada yüksek küresel belirsizlik süreçleri olarak 2008 Küresel Finans Krizi ve COVID-19 Krizi dikkate alınmıştır. Elde edilen yerel yatırım taraflılığı bu süreçler için kıyaslandığında, hisse senedi portföy yatırımlarının coğrafi dağılımının yüksek küresel belirsizlikten ve iki krizin türlerinin farklı olmasından etkilendiği görülmektedir.

Küresel düzeyde hisse senedi portföy yatırımlarının coğrafi olarak kümelenmesi gerçekte hisse senedi portföy yatırımlarının sınırsız ve maliyetsiz bir şekilde tüm dünyaya yayılmadığını göstermektedir. Ayrıca yatırımcının portföy çeşitlendirmesinin faydasına rağmen portföyünü tüm dünyaya yaymadığını da göstermektedir. Bu bağlamda hisse senedi portföy yatırımlarının coğrafi olarak kümelenmesine neden olan etmenlerin ortaya konulması yatırımcının küresel portföy tercihini anlamak açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- [1] Ahearne, A.G., Grier, W. L. ve Warnock, F. E. (2004). Information Costs And Home Bias: An Analysis Of US Holdings Of Foreign Equities. *Journal of International Economics*. 62 (2). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=260228
- [2] Ahrend, R. ve Schwellnus, C. (2013). Do Investors Disproportionately Shed Assets of Distant Countries during Global Financial Crises? The role of Increased Uncertainty. *OECD Journal: Economic Studies*. 2012 (1). <https://ideas.repec.org/a/oec/ecokac/5k4dpmw9hphc.html>
- [3] Angelini, G., Bacchiocchi, E., Caggiano, G. ve Fanelli, L. (2019). Uncertainty Across Volatility Regimes. *Journal of Applied Econometrics*. 34 (3). <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/jae.2672>
- [4] Atıcı Ustalar, S. (2023). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Finansal Piyasa Entegrasyonlarının Düzeyine İlişkin Bir İnceleme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 24 (2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/79399/1309475>
- [5] Aviat, A. ve Coeurdacier, N. (2007). The Geography Of Trade in Goods and Asset Holdings. *Journal of International Economics*. 71 (1). <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0022199606000614>
- [6] Berger, T., Grabet, S. ve Kempa, B. (2016). Global and Country-Specific Output Growth Uncertainty and Macroeconomic Performance. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 78 (5). <https://ideas.repec.org/a/bla/obuest/v78y2016i5p694-716.html>
- [7] Brinca, P., Duarte, J. B. ve Castro, M. F. (2020). Is the COVID-19 Pandemic a Supply or a Demand Shock?. *Economic Synopses*. 31 (1). <https://research.stlouisfed.org/publications/economic-synopses/2020/05/20/is-the-covid-19-pandemic-a-supply-or-a-demand-shock>
- [8] Chan, K., Covrig, V. ve Ng. L. (2005). What Determines the Domestic Bias and Foreign Bias? Evidence from Mutual Fund Equity Allocations Worldwide. *Journal of Finance*. 60 (3). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=404780
- [9] Cooper, I. ve Kaplanis, E. (1986). *Cost to Cross Border Investment and International Equity Market Equilibrium*. New York: Cambridge University Press.
- [10] Cooper, I., Sercu, P. ve Vanpee, R. (2012). The Equity Home Bias Puzzle: A Survey. *Foundations and Trends in Finance*. 7 (4). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2380337

- [11] Di Giovanni, J., Kalemli- Ozcan, S., Ulu, M. F. ve Baskaya, Y. S. (2020). International Spillovers and Local Credit Cycles. NBER Working Paper Series. https://julian.digiovanni.ca/Papers/dGKOUB_RESTUD22.pdf
- [12] French, K. R., ve Poterba, J. M. (1991). Investor Diversification and International Equity Markets. The American Economic Review. 81 (2). <https://www.nber.org/papers/w3609>
- [13] Gilchrist, S., Wei, B., Yue, V. Z. ve Zakrajšek, E. (2022). Sovereign Risk And Financial Risk. Journal of International Economics. 136 (1). <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022199622000356>
- [14] Glova, J., Bernatik, W. ve Tulia, O. (2020). Determinant Effects of Political and Economic Factors on Country Risk: An Evidence from the EU Countries. Montenegrin Journal of Economics. 16 (1). <https://mnje.com/sites/mnje.com/files/037-053 - glova et al. - rrr.pdf>
- [15] Guerrieri, V., Lorenzoni, G., Straub, L. ve Werning, I. (2020). Macroeconomic Implications of COVID-19: Can Negative Supply Shocks Cause Demand Shortages?. NBER Working Papers. 112 (5). <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.20201063> (Erişim Tarihi: 15.08.2020)
- [16] IMF (2013). Asia and Pacific Economic Outlook: October 2013 Update. Ekim 2013.
- [17] Kaat, D. M. T. (2021). Cross-Border Debt Flows and Credit Allocation: Firm-Level Evidence from the Euro Area. Journal of Money, Credit and Banking. 53 (7). <https://research.rug.nl/files/172844164/jmcb.12776.pdf>
- [18] Karolyi, G. A., ve Stulz R. M. (2003). Are Financial Assets Priced Locally or Globally? Handbook of the Economics of Finance. 1 (16). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=315991
- [19] Kwabi, F.O., Thapa, C., Paudyal, K. ve Nuepane, S. (2020). Suboptimal International Equity Portfolio Diversification and Stock Market Development. Review of Quantitative Finance and Accounting. 54 (1). [https://strathprints.strath.ac.uk/57103/7/Kwabi et al RQFA 2019 International equity portfolio allocations and stock market.pdf](https://strathprints.strath.ac.uk/57103/7/Kwabi_et al RQFA 2019 International equity portfolio allocations and stock market.pdf)
- [20] Lewis, K. K. (1999). Trying to Explain Home Bias in Equities and Consumption. Journal of Economic Literature. 37 (2). <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jel.37.2.571>
- [21] Markowitz, H. M. (1952). Portfolio Selection. Journal of Finance. 7 (1). <https://www.jstor.org/stable/2975974>

- [22] Mishra, A. V. (2015). Measures of Equity Home Bias Puzzle. *Journal of Empirical Finance*. 34 (1). <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0927539815000833>
- [23] Okawa, Y. ve Wincoop, E. (2012). Gravity in International Finance. *Journal of International Economics*. 87 (2). <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0022199612000074>
- [24] Pan, L., Hu, R. ve Du, Q. (2021). Foreign Portfolio Investment Patterns: Evidence From A Gravity Model. *Empirical Economics*. 63 (1). <https://research.monash.edu/en/publications/foreign-portfolio-investment-patterns-evidence-from-a-gravity-mod>
- [25] Proença, C., Neves, M. E., Dias, J. C. ve Martins, P. (2021). Determinants of Sovereign Debt Ratings in Clusters Of European Countries – Effects Of The Crisis. *Journal of Financial Economic Policy*. 14 (3). <https://estudogeral.uc.pt/handle/10316/104600> (Erişim Tarihi: 10.08.2021)
- [26] Tesar, L. L ve Werner, I. M. (1995). Home Bias and High Turnover. *Journal of International Money and Finance*. 14 (4). <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0261560695000238>
- [27] Sonilhac, C. M. (2022). Information Frictions in Credit Markets. Tech. rep., Working Paper. https://cms27.github.io/research/JMP_CMS_Sep2022.pdf

EK 1: Ülke Listesi

No.	Ülke Adı	No.	Ülke Adı	No.	Ülke Adı
1	Almanya	41	Güney Afrika	81	Mısır, Arap Cum.
2	Amerika Birleşik Devletleri	42	Gürcistan	82	Moldova
3	Angola	43	Hırvatistan	83	Mozambik
4	Arjantin	44	Hindistan	84	Namibya
5	Arnavutluk	45	Hollanda	85	Nijer
6	Avustralya	46	Honduras	86	Nijerya
7	Avusturya	47	Hong Kong	87	Nikaragua
8	Azerbaycan	48	İrlanda	88	Norveç
9	Bahreyn	49	İspanya	89	Pakistan
10	Bangladeş	50	İsrail	90	Papua Yeni Gine
11	Belarus	51	İsveç	91	Peru
12	Belçika	52	İsviçre	92	Polonya
13	Benin	53	İtalya	93	Portekiz
14	Birleşik Krallık	54	İzlanda	94	Romanya
15	Bolivya	55	Jamaika	95	Rusya Federasyonu
16	Bosna Hersek	56	Japonya	96	Senegal
17	Botsvana	57	Kamboçya	97	Singapur
18	Brezilya	58	Kamerun	98	Slovak Cumhuriyeti
19	Brunei Darussalam	59	Kanada	99	Slovenya
20	Bulgaristan	60	Kazakistan	100	Sri Lanka
21	Cezayir	61	Kenya	101	Sudan
22	Çad	62	Kıbrıs	102	Suudi Arabistan
23	Çek Cumhuriyeti	63	Kırgız Cumhuriyeti	103	Svaziland
24	Çin	64	Kolombiya	104	Şili
25	Danimarka	65	Kongo, Cum.	105	Tacikistan
26	Dominik Cumhuriyeti	66	Kore, Cum.	106	Tanzanya
27	Ekvador	67	Kosova	107	Tayland
28	El Salvador	68	Kosta Rika	108	Togo
29	Endonezya	69	Kuveyt	109	Trinidad ve Tobago
30	Ermenistan	70	Kuzey Makedonya	110	Tunus
31	Estonya	71	Letonya	111	Türkiye
32	Fas	72	Libya	112	Uganda
33	Fiji	73	Litvanya	113	Ukrayna
34	Fildişi Sahili	74	Lüksemburg	114	Umman
35	Filipinler	75	Macaristan	115	Uruguay
36	Finlandiya	76	Malavi	116	Ürdün
37	Fransa	77	Malezya	117	Venezuela, RB
38	Gana	78	Mali	118	Yeni Zelanda
39	Gine	79	Malta	119	Yunanistan
40	Guatemala	80	Meksika	120	Zambiya

ENERJİ FİYATLARI BELİRSİZLİĞİNİN YENİ SANAYİLEŞMİŞ ÜLKELERİN HİSSE SENEDİ PİYASASININ OYNAKLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğretim Üyesi SİNEM ATICI USTALAR

Atatürk Üniversitesi, İktisat Bölümü

sinem.ustalar@atauni.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8475-2581

ÖZET

Enerji firmaların üretiminde kullanılan temel girdilerden biridir. Bu nedenle enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, firmaların enerjiyle ilişkili faaliyetlerini ve bu faaliyetlerden beklenen nakit akışını etkilemektedir. Bu durum yatırımcıların portföy dağılımları ve risk yönetimi konusundaki kararlarını etkileyerek, hisse senedi piyasalarında dalgalanmaya sebep olmaktadır. Böylece tüm ekonomi enerji fiyatlarındaki dalgalanmalardan etkilenmektedir.

Yeni sanayileşmiş ülkeler genellikle hızlı sanayileşme, kentleşme ve ekonomik büyüme ile tanımlanmaktadır. Bu ülkeler güçlü bir üretim sektörüne, ihracata yönelik endüstrilere ve genişleyen hisse senedi ve tahvil piyasalarına sahiptir. Bu nedenle enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar, bu ülkelerin reel ve finans sektörleri üzerinde etkili olmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, yeni sanayileşmiş ülkeler açısından dünya enerji fiyatlarındaki belirsizlik ile hisse senedi piyasasının oynaklığı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaçla Ocak 2010- Aralık 2022 tarihleri arasındaki enerji fiyatları belirsizliği endeksi ve 10 yeni sanayileşmiş ülkelerin borsa endeksleri kullanılarak, Üstel GARCH modeli tahmin edilmektedir. Tahmin sonuçları dünya enerji fiyatlarının belirsizliğindeki artışın, yeni sanayileşmiş ülkelerin hisse senedi piyasalarının oynaklığını artırdığını göstermektedir. Enerji fiyatlarındaki belirsizlik en fazla Meksika, Çin, Hindistan ve Türkiye'nin piyasa oynaklığını etkilemektedir. Analiz bulguları yeni sanayileşmiş ülkelerin hisse senedini tercih eden yatırımcılar için enerji fiyatlarının risk kaynaklarından biri olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Fiyatları, Yeni Sanayileşmiş Ülkeler, Zaman Serisi Analizi

1. GİRİŞ

Yeni sanayileşmiş ülkeler (NICs) yakın zamanda tarımsal ekonomilerden daha sanayileşmiş ve kentleşmiş ekonomilere geçiş yapmış olan ülkeler grubunu ifade etmektedir (Haggard, 1986). Bu ülkeler hızlı ekonomik büyüme, sanayileşme ve kentleşme, geliştirilmiş altyapı, ihracat odaklı büyüme, büyüyen orta sınıf ve genişleyen finans piyasalarına sahiptir (Er, 1997). NIC ülkeleri sanayileştikçe enerji tüketimleri artmaktadır (Destek, 2016). Çünkü bu ülkelerde endüstrilerin büyümesi, kentleşmenin artması ve buna bağlı olarak artan ulaşım ve altyapı hizmetleri, bu ülkelerin enerji talebini etkilemektedir. Ayrıca bu ülkeler büyük ölçüde enerji ihtiyaçları için dışa bağımlı ülkelerdir. Bu bağımlılık NIC ülkelerini küresel enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı kırılgan olmalarına neden olabilmektedir.

Çalışmanın amacı küresel enerji fiyatlarındaki belirsizliğin NIC ülkelerinin hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu ilişkiyi ele almak için Üstel GARCH modeli tahmin edilmektedir. Model tahmininde Brezilya, Çin, Meksika, Güney Afrika, Filipinler, Malezya, Tayland, Türkiye, Hindistan ve Endonezya'nın Ocak 2010- Aralık 2022 tarihleri arasındaki aylık borsa endeks getirileri kullanılmaktadır. Küresel enerji fiyatlarının belirsizliği için ise Dang vd. (2023)'ün endeksi ile temsil edilmektedir.

Tahmin sonuçlarına göre küresel enerji fiyatlarındaki belirsizlik NIC ülkelerinin hisse senedi piyasalarının oynaklığını etkilemektedir. Enerji fiyatlarındaki belirsizlik firmaların özellikle enerjiyle ilişkili ekonomik faaliyetlerini ve beklenen nakit akımlarını etkileyerek, yatırımcıların portföy tercihlerini etkilemektedir. Bu durum hisse senedi fiyatlarını etkileyerek, ülke borsalarında dalgalanmalara sebep olmaktadır (Rahman, 2021). Ayrıca çalışma bulguları Yeni sanayileşmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkeler olduğundan, finans piyasalarının küresel risk faktörlerinden biri olan enerji fiyatlarından etkilendiğini göstermektedir. Bu risk faktörü en fazla Meksika, Çin, Hindistan ve Türkiye'nin piyasa oynaklığını etkilemektedir. Yatırımcı bu piyasalara yatırım yaparken, enerji fiyatlarındaki dalgalanmaları da dikkate alarak risk primi belirlemek durumundadır. Mevcut literatürde yeni sanayileşmiş ülkeler için böyle bir bulgu bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İzleyen bölümde enerji fiyatları ile hisse senedi piyasası arasındaki ilişkiye yönelik literatür yer almaktadır. Ardından analizde kullanılan ampirik modeller tanıtılmakta ve model sonuçları ele alınmaktadır. Son bölüm ise sonuç bölümüdür.

2. LİTERATÜR

Ekonominin istikrarını etkileyen faktörlerden biri petrol fiyatlarında yaşanan şoklardır (Boldanov vd., 2016). ABD'de İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan on durgunluktan dokuzu, petrol fiyatlarındaki artışın ardından meydana gelmiştir (Hamilton, 2016). Petrol fiyatlarındaki yaşanan şoklar, finansal piyasaları da etkilemektedir. Bu şoklar firmaların nakit akışını ve böylece yatırımcıların portföy tercihini etkilemektedir. Bu nedenler mevcut çalışmalar petrol fiyatları ile hisse senedi piyasası arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.

Algahtani vd. (2019) küresel petrol fiyatlarındaki belirsizliğin Körfez İş Birliği Konseyi (GCC) ülkelerinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Analizde Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin 18 Mayıs 2007- 28 Şubat 2018 tarihleri arasındaki haftalık borsa endeks getirileri kullanılarak DCC-EGARCH ve Student-t kopula ile gerçekleştirilmiştir. Model tahmininde petrol fiyatları belirsizliği CBOE'nin OVX (Crude Oil Volatility Index) endeksi kullanılmıştır. Model sonuçlarına göre küresel petrol fiyatlarının belirsizliğindeki artış, GCC ülkelerinin hisse senedi getirilerinde düşüşe sebep olmaktadır. Kopula sonuçları ise Kuveyt ve Katar'ın hisse senedi piyasasının petrol fiyatlarındaki değişimden en yüksek etkilenen piyasalardır. Petrol fiyatlarındaki değişime karşın Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin piyasaları orta, Umman ve Bahreyn piyasaları ise düşük düzeyde bağımlılık göstermektedir.

Joe ve Park (2021) petrol ithal eden ülkelerin hisse senedi getirilerinin petrol fiyatlarının oynaklığından etkilenip etkilenmediğini incelemiştir. Çalışmada petrol ithalatçısı olan Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, İtalya, Japonya, Kore, Hollanda, İspanya ve ABD'nin Mayıs 2001- Aralık 2019 tarihleri arasındaki aylık borsa endeks getirileri dikkate alınmıştır. Kantil regresyonun kullanıldığı analizde, petrol fiyatlarının oynaklığını temsil etmesi için OVX endeksi kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre, OVX'in petrol ithalatçısı ülkelerin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi negatiftir. Alt ve orta kantil seviyelerinde OVX'in negatif etkisi Çin, Fransa, İtalya, Kore ve Hollanda için en yüksektir. Üst kantil seviyelerinde ise OVX'deki artıştan en fazla Almanya ve Hindistan'ın hisse senedi getirileri negatif etkilenmektedir.

Rahman (2021) ABD hisse senedi piyasası ile petrol fiyatlarının oynaklığı arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. SVAR-SV modelinin kullanıldığı analiz, Ocak 1973- Ağustos 2015 tarihlerini kapsamaktadır. Model tahmininde S&P500'ün reel getirisi ve petrol fiyatlarının koşullu oynaklığı kullanılmıştır. Ayrıca analizde petrol fiyatlarını etkilediği için, FED'in fonlama oranı da kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Model bulguları petrol fiyatlarının

oynaklığının yatırım ve temettü getirilerini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Çünkü petrol fiyatlarının oynaklığına gelen şoklar, bir firmanın cari yatırımını ve karını azaltmakta, böylece firmanın nakit akımlarını ve firma hissedarlarının temettüsünü etkilemektedir.

Qin ve Bai (2022) petrol fiyatları oynaklığının hisse senedi piyasasının oynaklığı üzerindeki etkisini altı büyük borsa endeksi için araştırmıştır. Çalışmada HARO, HARV ve HATOV modelleri kullanılmıştır. Modeller ABD'nin S&P500, Japonya'nın NIKKEI2005, Avrupa bölgesinin EUR STOXX50, İngiltere'nin FTSE100, Fransa'nın CAC ve Almanya'nın DAX endekslerinin 10 Mayıs 2007- 30 Eylül 2019 tarihlerinde gerçekleşen oynaklığı (realized volatility) ile tahmin edilmiştir. Model tahmininde OVX endeksi petrol fiyatlarının oynaklığını temsil etmektedir. Model tahminleri petrol fiyatlarındaki oynaklığın altı borsa endeksinin getiri oynaklığının tahmini için iyi bir bilgi kaynağı olduğunu göstermektedir. Fakat bu durum daima geçerli olmamaktadır. Modellerde petrol fiyatlarındaki belirsizlik ile hisse senedi piyasası arasında bir yayılım mekanizması olmasına rağmen, bu etki ABD'nin hisse senedi piyasasının oynaklık yayılımı kontrol edildiğinde anlamsızdır.

Petrol fiyatları belirsizliğinin hisse senedi piyasası üzerindeki etkisi sektör düzeyinde de farklılaşmaktadır. Xiao vd. (2018) Çin'in sektör düzeyindeki hisse senedi getirileri ve petrol fiyatları belirsizlik endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada kantil regresyon 10 Mayıs 2007- 20 Eylül 2017 tarihleri arasındaki günlük getiriler kullanılarak tahmin edilmiştir. Modelde ayrıca petrol fiyatları belirsizliğinin asimetric etkisi de kontrol edilmiştir. Model tahmininde Çin'in enerji, malzeme, temel tüketim malları, sağlık, finans, bilgi teknolojileri, telekomünikasyon hizmetleri ve kamu hizmetleri sektörlerine ilişkin endekslerin getirileri kullanılmıştır. Analizde petrol fiyatları belirsizliği OVX endeksi kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre, OVX'deki değişimlerin düşük kantillerde Çin'deki toplam ve sektörel hisse senedi getirileri üzerinde negatif etkiye sahiptir. OVX en fazla temel tüketim malları sektörünün hisse senedi getirisini etkilemektedir. Ayrıca model bulguları OVX'in hisse getirileri üzerindeki etkisinin asimetric olduğunu, OVX'deki pozitif şoklara karşı getirilerinin daha fazla tepki verdiğini göstermektedir. Benzer bir analiz Sreenu (2022) tarafından Hindistan borsası için gerçekleştirilmiştir. Çalışmada petrol fiyatlarından en fazla etkilenen sektörler olarak otomotiv, bilgi teknolojileri, finansal hizmetler, metal sanayi, sağlık, ilaç sanayi, enerji, dayanıklı tüketim malları ve telekomünikasyon hizmetleri sektörlerinin Mart 2008- Mart 2022 tarihlerindeki getirileri kullanılmıştır. Çalışma bulguları petrol fiyatlarındaki belirsizlik artıkça, tüm sektörlerdeki hisse senedi getirilerini azaldığını ortaya koymaktadır. Belirsizlikteki artışa karşı en düşük getirilere metal sanayi ve enerji sektörleri sahiptir. Yazar Xiao vd. (2018)' benzer

olarak, petrol fiyatları belirsizliğindeki pozitif şoklara karşı getirilerinin daha fazla tepki verdiğini göstermektedir.

Petrol fiyatlarının enerji fiyatları için iyi bir vekil olmadığını gösteren çalışmalar mevcuttur (Cross ve Nguyen, 2018). Enerji fiyatlarındaki şoklar, yayılma mekanizmaları yoluyla ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilemektedir (Killian, 2008). Enerji fiyatlarından kaynaklanan şoklar ile ülkelerin büyümesi arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Alexeev ve Chih, 2021). Bu bulgulara rağmen, enerji fiyatları ile finansal piyasalar arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı çalışma bulunmaktadır.

Salisu vd. (2024) enerji fiyatları belirsizliği ise 28 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hisse senedi piyasalarının oynaklığı arasındaki ilişkiyi ele almıştır. GARCH-MIDAS modelinin kullanıldığı analizde, ilişki Ocak 1996- Ekim 2022 tarihlerini kapsamaktadır. Model tahmininde Dang vd. (2023)'ün ülke-spesifik ve küresel enerji fiyatları belirsizlik endeksi kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre, hem ülke-spesifik hem de küresel enerji fiyatlarının belirsizliğindeki artış, tüm ülkelerin hisse senedi piyasasının oynaklığını artırmaktadır. Çalışma bulguları yatırımcıların hisse senedi portföyü kararlarını alırken ülke-spesifik ve küresel enerjiyle ilgili belirsizlik endekslerini karşılaştırmalı olarak izlemelerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışma endeksin GARCH tipi modeller için uygun olduğunu da kanıtlamaktadır.

3. AMPİRİK MODEL

Bu bölümde dünya enerji fiyatlarındaki belirsizliğin NICs ülkelerinin hisse senedi piyasasının oynaklığı üzerindeki etkisini incelemek için oluşturulmuş ampirik modeller sunulmaktadır. Ampirik analizde yüksek frekanslı zaman serilerinin oynaklık modellemesi için sıklıkla kullanılan Üstel Genelleştirilmiş Otoresif Koşullu Değişen Varyans (EGARCH) modeli kullanılmaktadır.

EGARCH modeli Nelson (1991) tarafından geliştirilmiştir. Bu model kendinden önceki GARCH tipi modellerden farklı olarak, kaldıraç etkisini dikkate almaktadır. Schwert (1990) geçmiş dönem hata terimi düzeylerinin ve bu hataların mutlak değerleri kullanılarak oynaklığın tahmin edileceğini ifade etmiştir. Düşük hisse senedi değerlerinde oynaklık daha yüksek tahmin edilirken, yüksek hisse senedi değerlerinde oynaklık daha düşük tahmin edilmiştir. Bu durum kaldıraç ya da asimetri etkisi olarak adlandırılmaktadır. EGARCH modeli getiri varyansının pozitif ve negatif şoklara karşı verdiği tepkinin farklılaştığını göstermektedir.

Nelson (1991) oynaklık yapısındaki asimetriyi hesaba katacak şekilde koşullu varyansın gecikmeli hata terimlerinin hem büyüklükleri hem de işaretleri dikkate alarak geliştirdiği EGARCH (p,q) modeli Eşitlik (1)'de tanımlanmaktadır.

$$\log(h_t) = \alpha_0 + \sum_{j=1}^q \beta_j \log(h_{t-j}) + \sum_{i=1}^p \alpha_i \left| \frac{\varepsilon_{t-i}}{\sigma_{t-i}} \right| + \sum_{k=1}^r \gamma_k \left(\frac{\varepsilon_{t-k}}{\sigma_{t-k}} \right) \quad (1)$$

Eşitlikteki $\log(h_t)$ değişkeni NICs'in t dönemindeki koşullu varyansının logaritmasını, diğer bir ifadeyle oynaklığı temsil etmektedir. Model tahmininde NICs'in koşullu oynaklığı olarak Brezilya, Çin, Meksika, Güney Afrika, Filipinler, Malezya, Tayland, Türkiye, Hindistan ve Endonezya'nın Ocak 2010- Aralık 2022 tarihleri arasındaki aylık borsa endeks getirileri kullanılmaktadır.

Eşitlikte (1)'de α_i ve β_j parametreleri sırasıyla ARCH ve GARCH parametrelerini göstermektedir. EGARCH (p, q) sürecinde $\alpha + \beta$ değeri dönem başında oynaklığın şoklara verdiği tepkiyi gösteren ve şokların kalıcılığını ölçen parametredir (persistence parameter). $\alpha + \beta > 1$ ise oynaklığın şoklara verdiği tepki zamanla artarken, $\alpha + \beta < 1$ iken şokların oynaklık üzerindeki etkisi zamanla azalmaktadır (Chou, 1988). $\alpha + \beta$ toplamı 1'e yakınsadıkça şokların oynaklık üzerindeki etkisinin azalma hızı düşmektedir (Choudhry, 1996). Dolayısıyla EGARCH modeli sadece $\alpha + \beta < 1$ olduğunda durağan olabilir¹. γ_k parametresi ise “*kaldıraç ya da asimetri etkisini*” göstermektedir. Eğer γ_k parametresi anlamlı ise oynaklık üzerinde şokların etkisinin asimetrik olduğu, diğer bir ifadeyle pozitif ve negatif şokların oynaklığı farklı şekilde etkilediği sonucuna ulaşılabılır. Fakat oynaklık üzerinde pozitif şokların mı yoksa negatif şokların mı daha etkili olduğu parametrenin büyüklüğüne bağlıdır. Eğer $\gamma_k > 0$ ise pozitif şoklar oynaklığı daha fazla artırırken, $\gamma_k < 0$ olduğu durumda ise negatif şoklar oynaklığı daha fazla arttıracaktır (Kumari ve Sahu, 2018).

NICs'in hisse senedi piyasasının oynaklığı ile enerji fiyatlarının belirsizliği arasındaki ilişki Eşitlik (2) yardımıyla ölçülmektedir. Eşitlik (2) her bir ülkenin hisse senedi piyasası için ayrı ayrı tahmin edilmektedir.

$$\log(h_t) = \alpha_0 + \sum_{j=1}^q \beta_j \log(h_{t-j}) + \sum_{i=1}^p \alpha_i \left| \frac{\varepsilon_{t-i}}{\sigma_{t-i}} \right| + \sum_{k=1}^r \gamma_k \left(\frac{\varepsilon_{t-k}}{\sigma_{t-k}} \right) + \alpha_1 EUI_w + \alpha_2 dCOVID \quad (2)$$

¹ Eğer $\alpha + \beta = 1$ ise mevcut oynaklığa yönelik şokların kalıcılığı uzun dönemlidir. Eğer bu değer gerçekten 1'e eşit ise şoklar sonsuza kadar kalıcıdır ve koşulsuz varyans GARCH modeli ile belirlenemez (Chou, 1988). Engle ve Bollerslev (1986) bu tip modelleri “*Bütünleşik GARCH*” (Integrated GARCH-IGARCH) modeli olarak tanımlamışlardır.

Eşitlikte EUI_w dünya enerji fiyatlarının belirsizlik endeksidir. Bu endeks Dang vd. (2023) tarafından geliştirilmiştir. Yazarlar enerji belirsizlik endeksini 1996'dan 2022'ye kadar 28 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için hesaplamaktadır. Fakat endeksin dünya için toplulaştırılmış versiyonu da bulunmaktadır. Enerji fiyatları özellikle sanayileşme düzeyi gelişen olan NICs gibi ülkelerde temel bir girdidir. Bu nedenle EUI_w 'deki artışın bu ülkelerin hisse senedi piyasalarının oynaklığı üzerindeki etkisinin pozitif hesaplanması beklenmektedir. Dang vd. (2023)'ün tahmin ettiği etki tepki fonksiyonları daha yüksek bir EUI_w 'nin hem ülke hem de endüstri düzeyinde daha düşük çıktı ile ilişkili olduğunu doğrulamaktadır.

Dang vd. (2023) endeksin yalnızca petrol şoklarına değil, aynı zamanda küresel finansal kriz, Avrupa borç krizi, COVID-19 salgını ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali gibi bir dizi başka krize de güçlü bir şekilde tepki verdiğini göstermektedir. Bu nedenle Eşitlik (2)'de COVID-19 pandemisinin de etkisini kontrol etmek için $dCOVID$ kukla değişkeni oluşturulmuştur. Kukla değişken eğer tarih Mart 2020- Aralık 2022 arasında ise 1, değilse 0 değerini almaktadır. Değişkenin oynaklık üzerindeki etkisinin pozitif tahmin edilmesi beklenmektedir.

Eşitlik (2)'nin tahmininde kullanılan NICs'in borsa endeks getirileri *investing.com*'dan elde edilen veriler ile hesaplanmaktadır. Enerji fiyatları belirsizlik endeksi ise <https://www.policyuncertainty.com/> sitesinden elde edilebilmektedir.

İzleyen bölümde değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik ve testlerin ardından, EGARCH modelinin tahmin sonuçları sunulmakta ve tartışılmaktadır.

4. AMPİRİK MODEL SONUÇLARI

Bu bölümde EGARCH modelinin tahmin sonuçları sunulmaktadır. Model tahmininde NICs olarak Brezilya, Çin, Meksika, Güney Afrika, Filipinler, Malezya, Tayland, Türkiye, Hindistan ve Endonezya'nın aylık borsa endeks getirileri kullanılmaktadır. Çizelge (1)'de bu ülkelerin borsa endeksleri yer almaktadır.

Çizelge 1: NIC ülkeleri ve borsa endeksleri

Ülkeler	Borsa Endeksi
Brezilya	BOVESPA
Çin	CSI100
Endonezya	JKSE
Filipinler	FTWIPHLL
Güney Afrika	JTOPI
Hindistan	BSE SENSEX
Meksika	BMWI
Malezya	BMYS
Tayland	SETI

Türkiye	XU100
---------	-------

Kaynak: Boddin (2016)'dan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

EGARCH modelinin tahmininden önce analizde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler testler Çizelge (2)'de sunulmaktadır.

Çizelge 2: Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve testler

	EUI	BOVESPA	CSI100	JKSE	FTWIPHLL	JTOPI	BSE_SENSEX	BMWI	BMYS	SETI	XU100
Mean	0.5819	0.3747	0.2503	0.6538	0.4539	0.5981	0.8575	0.0574	0.1756	0.5471	1.2975
Std. Dev.	19.1545	6.4828	8.4391	4.1725	5.0771	4.1119	4.9627	6.6350	5.8733	4.6448	7.0119
Skewness	0.7219	-1.0251	-0.3686	-0.9019	-1.0190	0.0392	-0.9146	-1.2027	0.8662	-0.4234	0.1436
Kurtosis	4.3143	7.9767	4.9579	5.4075	6.3896	3.0961	7.7791	8.0443	6.5552	5.3452	2.9528
Jarque-Bera	24.30 (0.000)	184.69 (0.000)	27.90 (0.000)	57.69 (0.000)	99.72 (0.000)	90.10 (0.000)	166.94 (0.000)	199.10 (0.000)	99.71 (0.000)	39.63 (0.000)	90.54 (0.000)
Birim Kök ve Değişen Varyans Testleri											
ADF	-17.42 ^a (0.000)	-11.41 ^c (0.000)	-11.02 ^b (0.000)	-11.23 ^c (0.000)	-13.27 ^a (0.000)	-13.97 ^c (0.000)	-13.51 ^a (0.000)	-12.63 ^a (0.000)	-11.94 ^b (0.000)	-11.65 ^b (0.000)	-12.21 ^a (0.000)
PP	-23.47 ^a (0.000)	-11.93 ^c (0.000)	-10.98 ^b (0.000)	-11.21 ^c (0.000)	-13.27 ^a (0.000)	-14.05 ^c (0.000)	-13.67 ^a (0.000)	-13.09 ^a (0.000)	-12.10 ^b (0.000)	-11.64 ^b (0.000)	-12.24 ^a (0.000)
KPSS	0.112 ^a	0.291 ^a	0.068 ^b	0.150 ^a	0.032 ^b	0.180 ^a	0.073 ^a	0.102 ^b	0.065 ^a	0.299 ^a	0.141 ^b
ARCH	1.3726 (0.0007)	1.2643 (0.0034)	1.9499 (0.0354)	1.6712 (0.0057)	1.1805 (0.0089)	2.9114 (0.0015)	1.7176 (0.0056)	1.4812 (0.0002)	3.2685 (0.0001)	3.3640 (0.0003)	1.8576 (0.0471)

Not: Parantez içindeki değerler ilgili test istatistiğine ilişkin olasılık değerleridir. Birim kök testlerindeki a, b ve c, sırasıyla sabitli, sabitli ve trendli, sabitsiz ve trendsiz test sonuçlarını göstermektedir. Tabloda en küçük Akaike bilgi kriterine sahip olan test sonuçları sunulmaktadır. KPSS testi için sabitli test istatistiğinin kritik değeri %1'de 0.7390, sabitli ve trendli de ise %1'de 0.2160'dır. ARCH testi 12 gecikmede gerçekleştirilmektedir.

Çizelge (2)'ye göre, Ocak 2010- Aralık 2022 tarihleri arasında en yüksek aylık ortalama getiriye sahip olan borsa endeksi Türkiye ve Hindistan'a ait olan XU100 ve BSE-SENSEX endeksleridir. Aksine ilgili dönemler arasında en düşük ortalama sahip olan borsa endeksi ise Meksika'ya ait olan BMWI endeksidir. Çizelgedeki standart hata değerleri karşılaştırıldığında analiz döneminde en yüksek riske sahip olan değişken enerji fiyatları belirsizlik endeksi iken, en düşük riske sahip olan değişken ise JTOPI endeksidir. Değişkenlere ilişkin çarpıklık istatistikleri incelendiğinde EUI, JTOPI, BMYS ve XU100 değişkenleri sağa çarpık ve daha çok pozitif şoklardan etkilenirken, diğer borsa endeksleri ise sola çarpık ve daha çok negatif şoklardan etkilendiği görülmektedir. Basıklık değerleri ise JTOPI ve XU100 endeksleri hariç, diğer değişkenlerde şişman kuyruk özelliği olduğunu göstermektedir. Jargue-Bera test istatistikleri analizde kullanılan tüm değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadığını göstermektedir. Çizelge (2)'deki birim kök testi sonuçları tüm değişkenlerde düzeyde birim kök bulunmadığını ve getiri serilerinin durağan olduğunu göstermektedir. Çizelgedeki ARCH testte ise tüm serilerde değişen varyansın bulunduğunu kanıtlamaktadır. Çizelge (2) incelendiğinde, değişkenlerin özelliklerinin EGARCH modelinin uygulanması için yeterli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Çizelge (3)'de EGARCH modelinin tahmin sonuçları sunulmaktadır. Model, değişkenler normal dağılıma sahip olmadıkları için Student-t dağılımı ile tahmin edilmektedir.

Çizelge (3)'de sunulan tahmin sonuçlarına göre, dünya enerji fiyatları belirsizliği yeni sanayileşmiş ülkelerin hisse senedi piyasalarının oynaklığı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Dünya enerji fiyatlarının belirsizliği arttıkça bu ülkelerin hisse senedi getirilerinin oynaklığı artmaktadır. Dünya enerji fiyatlarının belirsizliğindeki artış en fazla Meksika, Çin, Türkiye ve Hindistan'ın hisse senedi piyasalarında oynaklığını arttırmaktadır. EUI_w 'daki artış, BMWI'da 0.17, CSI100'de 0.14, XU100'de 0.13 ve BSE-SENSEX'de ise 0.12'lik bir artış yaratmaktadır. Elde edilen katsayılar %1'de anlamlıdır. Diğer endekslerin oynaklığı enerji fiyatlarının belirsizliğindeki artışa karşılık artmaktadır, fakat elde edilen katsayıların anlamlılığı daha düşüktür. Tahmin bulguları Salisu vd. (2024) ile paralelidir.

Modelde COVID-19 pandemi isinin hisse senedi piyasasının oynaklığı üzerindeki etkisi de kontrol edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre, Filipinler ve Tayland'ın piyasasının oynaklığı COVID-19 pandemisinde azalmış, diğer ülkelerin hisse senedi piyasası oynaklığı hisse pandemi sürecinde artmıştır. Değişken için elde edilen katsayılar %1 anlamlıdır. Pandemi sürecinden en olumsuz etkilenen Türkiye'nin hisse senedi piyasasıdır.

Cizelge 3: EGARCH tahmin sonuçları

	BOVESPA	CSI100	JKSE	FTWIPHLL	JTOPI	BSE_SENSEX	BMWI	BMYS	SETI	XU100
<i>Ortalama Denklemi</i>										
c	0.0019* (0.0000)	0.0014* (0.0000)	0.0092* (0.0000)	0.0026* (0.0000)	0.0030* (0.0000)	0.0087* (0.0000)	0.0039* (0.0000)	0.0093* (0.0000)	0.0044* (0.0000)	0.0045* (0.0000)
<i>Varyans Denklemi</i>										
w₀	3.1904* (0.0080)	0.3382* (0.0000)	0.6554* (0.0000)	0.4413* (0.0000)	0.2199*** (0.0549)	0.6600* (0.0000)	0.7484** (0.0274)	0.1623* (0.0000)	0.8234* (0.0000)	0.6031* (0.0000)
EUI_w	0.0214*** (0.0630)	0.1451* (0.0000)	0.0616** (0.0262)	0.0206** (0.0309)	0.0536*** (0.0767)	0.1230* (0.0000)	0.1753* (0.0000)	0.0293** (0.0491)	0.0148** (0.0404)	0.1342* (0.0000)
dCOVID	0.0121* (0.0000)	0.0429* (0.0000)	0.1281* (0.0000)	-0.0259* (0.0000)	0.5731* (0.0000)	0.3959** (0.0613)	0.1525** (0.0209)	0.4180* (0.0000)	-0.0193* (0.0000)	1.1473* (0.0000)
α_i	0.3097* (0.0000)	0.1227* (0.0000)	0.1793* (0.0000)	0.0619* (0.0000)	0.1264* (0.0000)	0.1890* (0.0000)	0.1682* (0.0000)	0.1279* (0.0000)	0.1188* (0.0000)	0.1073* (0.0000)
β_j	0.6049* (0.0000)	0.8390* (0.0000)	0.6119* (0.0000)	0.8640* (0.0000)	0.7921* (0.0000)	0.4334* (0.0000)	0.6208* (0.0000)	0.5508* (0.0000)	0.7524* (0.0000)	0.8125* (0.0000)
γ_k	0.2046* (0.0000)	0.5222* (0.0000)	-0.1619* (0.0000)	-0.0816* (0.0000)	-0.2867* (0.0000)	-0.4360* (0.0000)	-0.1270* (0.0000)	0.0452* (0.0000)	-0.4837* (0.0000)	-0.0630* (0.0000)
α_i + β_j	0.9146 (0.7510)	0.9617 (0.1244)	0.7912 (0.2036)	0.9259 (0.1892)	0.9185 (0.6240)	0.6224 (0.5641)	0.7890 (0.1038)	0.6787 (0.8431)	0.8712 (0.1248)	0.9198 (0.4540)
T-dist. dof	6.2248** (0.0117)	6.9414* (0.0000)	4.3401** (0.0107)	2.7071* (0.0000)	3.8446* (0.0000)	1.9904* (0.0000)	4.0093** (0.0152)	3.5064** (0.0237)	3.4287* (0.0000)	3.7472* (0.0000)
ARCH	0.1445 (0.9997)	0.5620 (0.8683)	1.1787 (0.3067)	1.4484 (0.9948)	1.0972 (0.3692)	0.7058 (0.7430)	0.6886 (0.7595)	0.9297 (0.5201)	0.8577 (0.6872)	0.2129 (0.9976)
Q	12.797 (0.3840)	6.1710 (0.5200)	9.2715 (0.6800)	5.890 (0.1280)	12.829 (0.3820)	12.514 (0.3260)	8.601 (0.7520)	8.3558 (0.7570)	7.3147 (0.8360)	8.8731 (0.2620)
Q²	2.1693 (0.9250)	6.6562 (0.8790)	13.576 (0.329)	10.530 (0.2360)	13.233 (0.352)	8.7375 (0.7260)	10.806 (0.5460)	7.0512 (0.8540)	17.934 (0.1180)	3.4305 (0.9920)

Not: Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. *, ** ve ***, sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki anlamlılık derecelerini göstermektedir. $\alpha + \beta$ toplamının 1'e eşitliği Wald testi ile sınanmıştır. Parantez içindeki değer Wald testinden elde edilen F istatistiğine ilişkin olasılık değeridir. ARCH, Q ve Q² test istatistikleri 12 gecikme için hesaplanmaktadır.

EGARCH (1,1) modelinin yorumlanabilir olabilmesi için model içinde tahmin edilen parametrelerin istatistiksel olarak anlamlılıkları önemlidir. Bu bağlamda ARCH parametresi (α_i) tüm ülkelerin hisse senedi piyasa getirilerinin oynaklığında pozitif etkiye sahiptir. ARCH parametresi tüm tahmin sonuçlarında %1'de anlamlıdır. ARCH parametresi (α_i) borsa endeks getirilerinde meydana gelen geçmiş dönemdeki bir şokun borsa endeks getirilerinin oynaklığı üzerindeki etkisini ölçmektedir. Getirilerde yaşanan geçmiş dönem şokları en çok Hindistan'ın hisse senedi piyasa getirisinin oynaklığı üzerinde etkili olmaktadır.

GARCH parametresi (β_j) de tüm ülke hisse senedi piyasalarında pozitif etkiye sahiptir. GARCH parametresi de %1'de anlamlıdır. GARCH parametresi (β_j) ise borsa endeks getirilerinin koşullu varyansı üzerinde kendi geçmiş dönem koşullu varyansın etkisini ölçmektedir. Diğer bir ifadeyle geçmiş dönemde hisse senedi getirilerinin oynaklıklarındaki bir şokun cari dönemdeki getiri oynaklıkları üzerindeki etkisini ölçmektedir. GARCH parametresi en yüksek olan borsa endeksi Filipinler'e ait olan FTWIPHLL endeksidir.

Kaldıraç parametresi (γ_k) hisse senedi piyasalarının getiri oynaklıkları üzerinde pozitif ve negatif şokların etkisinin asimetrik olup olmadığını ölçmektedir. Parametre tüm ülkeler için anlamlıdır. Bu durum NICs'in hisse senedi piyasalarının oynaklığının pozitif ve negatif şoklara farklı tepki verdiklerini göstermektedir. BOVESPA, CSI100 ve BMYS endekslerinin getiri oynaklığı pozitif şoklarda artarken, diğer endekslerin oynaklığı ise daha fazla negatif şoklarla artmaktadır.

EGARCH (1,1) modelinde şokların kalıcılığını gösteren parametre (persistence parameter) $\alpha_i + \beta_j$ toplamı ile hesaplanabilir. Bu parametre borsa endeks getirilerine gelen bir şokun etkisinin gelecek dönemlerde devam edip etmediğini gösterir. Borsa endeks oynaklıkları üzerinde şokların kalıcılığını gösteren parametre değeri BOVESPA için 0.91, CSI100 için 0.96, JKSE için 0.79, FTWIPHLL için 0.92, JTOPI için 0.91, BSE-SENSEX için 0.62, BMWI için 0.78, BMYS için 0.67, SETI için 0.87 ve son olarak XU100 için ise 0.92 olarak hesaplanmaktadır. Böylece $\alpha_i + \beta_j$ toplamı 1'den küçük olduğu için tüm borsa endekslerine gelen şokların kalıcı olmadığı görülmektedir.

Model tahminin ardından yapılan ARCH testi ve Ljung-Box istatistikleri 12 gecikmeye kadar modelde değişen varyans ve otokorelasyon problemlerinin olmadığını kanıtlamaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada yeni sanayileşmiş ülkelerin hisse senedi piyasasının oynaklığı ile küresel enerji fiyatları belirsizliği arasındaki ilişki ele alınmıştır. EGARCH modelinin kullanıldığı analiz Ocak 2010- Aralık 2022 tarihlerini kapsamaktadır. Model sonuçları enerji fiyatlarının yeni sanayileşmiş ülkelerin hisse senedi piyasası için önemli olduğunu göstermektedir. Küresel enerji fiyatlarının belirsizliği artıkça, yeni sanayileşmiş ülkelerin borsa endekslerinin oynaklığı artmaktadır. Bu artış en fazla Meksika, Hindistan, Çin ve Türkiye borsalarında görülmektedir.

Enerji fiyatları ile hisse senedi piyasası arasındaki ilişkinin varlığı, uluslararası portföy tercihinde petrol fiyatlarının yanı sıra enerji fiyatlarının da dikkate alınması gereken risk faktörlerinden biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca enerji fiyatları ve hisse senedi piyasası arasındaki ilişkinin ortaya konulması, yatırımcıların daha bilinçli kararlar almasına yardımcı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- [1] Alexeev, M. ve Chih, Y.Y. (2021). Energy price shocks and economic growth in the US: a state-level analysis. *Energy Economics*, 98. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105242>
- [2] Algahtani, A., Klein, T. ve Khalid, A. (2019). The impact of oil price uncertainty on GCC stock markets. *Resources Policy*, 64. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2019.101526> (Erişim Tarihi: 4.11.2019)
- [3] Boddin, D. (2016). The role of newly industrialized economies in global value chains, IMF Working Papers, 207, 1-38.
- [4] Boldanov, R., Degiannakis, S. ve Filis, G. (2016). Time-varying correlation between oil and stock market volatilities: evidence from oil-importing and oil-exporting countries. *Int. Rev. Financ. Anal.*, 48. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2016.10.002> (Erişim Tarihi: 5.10.2016)
- [5] Chaudhary, T. (1996). Stock market volatility and the crash of 1987: Evidence from six emerging markets. *Journal of International Money and Finance*, 15(5), 969-981. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261560696000368>
- [6] Chou, R.Y. (1988). Volatility persistence and stock valuations: some empirical evidence using GARCH. *Journal of Applied Econometrics*, 3(4). <https://www.jstor.org/stable/2096644>.
- [7] Cross, J. ve Nguyen, B.H. (2018). Time varying macroeconomic effects of energy price shocks: a new measure for China. *Energy Econ.* 73. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2018.05.014> (Erişim Tarihi: 1.05.2018)
- [8] Dang, T. H.-N., Nguyen, C. P., Lee, G. S., Nguyen, B. Q. ve Le, T. T. (2023). Measuring the energy-related uncertainty index. *Energy Economics*, 124. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2023.106817>
- [9] Destek, M.A. (2016). Renewable energy consumption and economic growth in newly industrialized countries: Evidence from asymmetric causality test. *Renewable Energy*, 95. <http://dx.doi.org/10.1016/j.renene.2016.04.049>
- [10] Engle, R. F. ve Bollerslev, T. (1986). Modelling the persistence of conditional variances. *Econometric Reviews*, 5(1). <http://public.econ.duke.edu>.
- [11] Er, H. A. (1997). Development patterns of industrial design in the third world: a conceptual model for newly industrialized countries. *Journal of Design History*, 10(3). <https://doi.org/10.1093/jdh/10.3.293> (Erişim Tarihi: 1.09.1997)

- [12] Haggard, S. (1968). The Newly industrializing countries in the international system. *World Politics*, 38(2). <https://doi.org/10.2307/2010241>
- [13] Hamilton, J.D., 2016. Oil and the macroeconomy. Palgrave Macmillan, 1. https://doi.org/10.1057/978-1-349-95121-5_2119-1
- [14] Joo, Y.C. ve Park, S.Y. (2021). The impact of oil price volatility on stock markets: Evidences from oil-importing countries. *Energy Economics*, 101. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105413> (Erişim Tarihi: 2.07.2021)
- [15] Kilian, L. (2008). The economic effects of energy price shocks. *J. Econ. Lit.*, 46 (4). <https://doi.org/10.1257/jel.46.4.871>
- [16] Kumari, S. ve Sahu, P. (2018). Modelling stock return volatility in India. Munich Personal RePEc Archive, 86676. <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/86674>
- [17] Nelson, D. B. (1991). Conditional heteroskedasticity in asset returns: A new approach. *Econometrica*, 59(2). <https://www.jstor.org/stable/2938260>
- [18] Qin, P. ve Bai, M. (2022). Does oil price uncertainty matter in stock market volatility forecasting? *PLoS One*, 17(12). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0277319> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- [19] Rahman, S. (2021). Oil price volatility and the US stock market. *Empirical Economics*, 61. <https://doi.org/10.1007/s00181-020-01906-3>
- [20] Salisu, A.A., Ogbonno, A. E., Gupta, R. ve Bouri, E. (2024). Energy-related uncertainty and international stock market volatility. *Quarterly Review of Economics and Finance*, 95. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2024.04.005> (Erişim Tarihi: 18.04.2022)
- [21] Schwert, G.W. (1990). Stock volatility and the crash of '87. *Review of Financial Studies*, 3. <https://www.nber.org/papers/w2954>.
- [22] Sreenu, N. (2022). Impact of crude oil price uncertainty on indian stock market returns: Evidence from oil price volatility index. *Energy Strategy Reviews*, 44. <https://doi.org/10.1016/j.esr.2022.101002> (Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- [23] Xiao, J., Zhou, M., Wen, F. ve Wen, F. (2018). Asymmetric impacts of oil price uncertainty on Chinese stock returns under different market conditions: Evidence from oil volatility index. *Energy Economics*, 74. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2018.07.026>

YATIRIM STRATEJİLERİNDE F SKOR PUSULASI

Doç. Dr. Abdullah KILIÇARSLAN

Aksaray Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0002-7251-9990

ÖZET

Yatırımcılar, hisse senedi veya fon seçiminde çeşitli finansal teknikler kullanabilirler. Yatırım stratejileri kapsamında kullanılan tekniklerle, bireysel veya kurumsal yatırımcıların getirilerini maksimize etmek ve portföy performansını optimize etmek amaçlanmaktadır. Doğru stratejinin seçimi, yatırım başarısı ve getirisi açısından kritik öneme sahiptir. Piotroski F Skoru (F Skor), yatırım stratejileri ve teknikleri arasında önemli bir yere sahiptir. F Skor, kaldıraç, likidite ve fon kaynakları, operasyonel verimlilik ve karlılık olmak üzere üç ana grup altında dokuz finansal ölçüt üzerinden finansal performansı ölçer, optimal hisse tercihinin katkı sağlar, şirket riskini analiz eder ve potansiyel olarak yüksek getiri sağlayabilecek hisselerin tespitini kolaylaştırır. F Skor analizinde basit ve anlaşılır bir şekilde, 0-9 arasında bir puanlama sistemi kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Ak Portföy şirketi tarafından halka arz edilen "Büyüyen Şirketler Hisse Senedi Fonu" kapsamındaki 30 şirketin finansal durumu incelenmekte olup, F Skorun fon yatırım stratejisi kapsamında hisse tercihindeki potansiyel rolü ve etkinliği değerlendirilmektedir. F Skor analizi sonuçlarına göre, ilgili şirketlerin finansal sağlığı geniş bir yelpazede dağılım göstermekte olup, AKCNS, KCHOL ve RUBNS en güçlü finansal performansa sahipken, YYLGD ve GZNMİ gibi şirketler ciddi finansal zorluklarla karşı karşıya görünmektedir. Yatırım kararları alınırken, F Skorun yanı sıra diğer finansal göstergeleri, piyasa koşullarını ve şirket stratejilerini de dikkate almak optimal yatırım açısından gereklidir. Çalışma sonuçlarıyla ortaya konulan skorların, yatırımcılar açısından en azından hangi hisselerin izlenmesi gerektiği konusunda bir başlangıç noktası sağlayabileceği, şirketler açısından ise performanslarını sektördeki diğer oyuncularla mukayese etme imkanı ve finansal açılarından iyileştirme alanlarını belirleme fırsatı sunabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Stratejileri, Finansal Performans, Portföy Optimizasyonu, Piotroski F Skoru.

F SCORE COMPASS IN INVESTMENT STRATEGIES

ABSTRACT

Investors may use various financial techniques in stock or fund selection. The techniques used within the scope of investment strategies aim to maximize the returns of individual or institutional investors and optimize portfolio performance. Choosing the right strategy is critical for investment success and returns. Piotroski F Score (F Score) has an important place among investment strategies and techniques. The F Score measures financial performance through nine financial metrics under three main groups: leverage, liquidity and funding sources, operational efficiency and profitability, contributes to optimal stock selection, analyzes company risk and facilitates the identification of potentially high-yielding stocks. In F Score analysis, a scoring system between 0-9 is used in a simple and understandable way. This study analyses the financial health of 30 companies within the scope of the "Growing Companies Equity Fund" offered to the public by Ak Portföy and evaluates the potential role and effectiveness of F Score in stock selection within the scope of the fund investment strategy. According to the results of the F Score analysis, the financial health of the related companies shows a wide range, with AKCNS, KCHOL and RUBNS having the strongest financial performance, while companies such as YYLGD and GZNMİ seem to be facing serious financial difficulties. When making investment decisions, it is necessary to consider other financial indicators, market conditions and company strategies in addition to the F Score for optimal investment. It is evaluated that the scores revealed by the results of the study can at least provide a starting point for investors on which stocks should be monitored, and for companies, it can provide the opportunity to compare their performance with other players in the sector and identify areas for financial improvement.

Key Words: Investment Strategies, Financial Performance, Portfolio Optimisation, Piotroski F Score.

1. GİRİŞ

Yatırımcılar, hisse senedi veya fon seçiminde çeşitli finansal teknikler kullanabilirler. Yatırım stratejileri kapsamında kullanılan tekniklerle, bireysel veya kurumsal yatırımcıların getirilerini maksimize etmek ve portföy performansını optimize etmek amaçlanmaktadır. Doğru stratejinin seçimi, yatırım başarısı ve getirisi açısından kritik öneme sahiptir. Yatırım stratejileri kapsamında düşük değerlemeye sahip güçlü performans sergileyen şirketlerin tespiti veya yüksek kazanç sergileyen ve yüksek getiri potansiyeline sahip hisselerin tercihinde sihirli formül yatırımcılığı stratejisi, risk analizinde Monte Carlo Simülasyonu, fiyat tahmininde ARIMA, getiri tahmininde Fama-Machbet testi, finansal göstergeler (Fiyat/Kazanç, Piyasa Değeri/Defter Değeri, Firma Değeri/FAVÖK, Firma Değeri/Satışlar) üzerinden hedef fiyat ve getiri potansiyeli tahmini, yapay zeka veya algoritmalar üzerine geliştirilmiş işlem robotları ile kazanç maksimizasyonu gibi stratejiler yatırımcılar açısından yatırım kararlarında önemli rol oynamaktadır (Cui, Li, & Liu, 2022; Liu, 2021; Musharraf, 2024; Nan, 2023; Preet, Gulati, Gupta, & Aggarwal, 2021). Piotroski F Skoru (F Skor), yatırım stratejileri ve teknikleri arasında önemli bir yere sahiptir (Hyde, 2018; Walkshäusl, 2020). F Skor, kaldıraç, likidite ve fon kaynakları, operasyonel verimlilik ve karlılık olmak üzere üç ana grup altında dokuz finansal ölçüt üzerinden finansal performansı ölçer, optimal hisse tercihinde katkı sağlar, şirket riskini analiz eder ve potansiyel olarak yüksek getiri sağlayabilecek hisselerin tespitini kolaylaştırır. F Skor analizinde basit ve anlaşılır bir şekilde, 0-9 arasında bir puanlama sistemi kullanılmaktadır (Aditia & Lasmanah, 2024; Rangapriya & Meenakumari, 2021).

Bu çalışmada, Ak Portföy şirketi tarafından halka arz edilen "Büyüyen Şirketler Hisse Senedi Fonu" kapsamındaki 30 şirketin finansal durumu incelenmekte olup, F Skorun fon yatırım stratejisi kapsamında hisse tercihindeki potansiyel rolü ve etkinliği değerlendirilmektedir. Çalışmada, 2020-2023 yılları arasındaki finansal veriler kullanılarak F Skor analizi uygulanmıştır. İlgili dönem aralığının tercihinde fonun 2023 yılında halka arz edilmesi etkili olmuştur. F Skorun, portföye dahil edilecek veya çıkarılacak hisseleri belirleme konusundaki etkinliğini test etmeye olanak sağladığı için ilgili fon kapsamında yer alan 30 şirket tercih edilmiştir. Bu çalışma, sermaye piyasalarında hizmet sunan bir portföy şirketinin halka arz ettiği bir fon kapsamında yer verdiği hisseler açısından F Skor stratejisini inceleyen ilk çalışma olup, F skor analizinin fon stratejisi kapsamında yatırım portföyüne eklenecek veya eklenmeyecek hisseleri ayırmadaki faydası hakkında fikir verme yönüyle literatüre katkıda bulunmaktadır.

2. LİTERATÜR

Finansal piyasalarda sıklıkla kullanılan temel ve teknik analizlerle birlikte, finansal veriler odaklı olarak geliştirilen ve günümüzde portföy ve hisse seçiminde aktif olarak kullanılan bir analiz yöntemi olarak Piotroski F Skor, Literatürde çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Chaudhari ve Ghorpade (2020) çalışmalarında, şirketlerin gelecekteki mali durumlarını öngörme bağlamında hisse senedi piyasasının karmaşık ve çok değişkenli yapısını ortaya çıkarmak üzere finansal tahmin alanında yenilikçi bir yaklaşım amacıyla, ARIMA modeli ve Piotroski F-skoru gibi yöntemleri bir araya getirmişlerdir. Apple ve Exxon Mobil gibi dev şirketler üzerinde başarıyla uygulanan yöntem ışığında, yöntemin potansiyel olarak ilgili kullanıcıları açısından güvenli bir karar vermeye katkı sağlayabileceği değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Safdar (2016), farklı endüstrilerdeki rekabet seviyelerinin şirket karlılıkları üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçladığı çalışmada, F Skor'un düşük rekabet ortamındaki endüstrilerde daha etkili olduğunu tespit etmiştir. Sareewiwatthana ve Janin (2017) ile Singh ve Kaur (2015), sırasıyla Tayland ve Hindistan borsalarında F Skor stratejisini test etmişlerdir. Çalışma sonuçları, Piotroski F Skorunun, yatırımcıları kazanan hisselerle yönlendirdiği, yüksek skorlu şirketlerin, düşük skorlulara göre %18 daha fazla getiri sağladığını ortaya koymuştur. Bu iki çalışma, F Skorun gelişmekte olan piyasalarda da etkili bir yatırım aracı olabileceğini destekleyici bulgulara sahiptir. Hong ve Park (2023), teknoloji sektöründe işlem gören halka arz firmalarında F Skoru risk değerlendirmesinde kullanmışlardır. Araştırmacılar çalışmalarında teknoloji tabanlı halka arzların, bilgi asimetrisi nedeniyle finansal istikrardan çok teknik faktörlere odaklandığını, bu durumun da hisse senedi fiyatlarının çökme riskini artırdığını değerlendirmişlerdir. Agrawal (2015) çalışmada, F Skorunun Hint şirketlerinin iflas riskini tahmin etmede etkili bir araç olarak öne çıktığını, yüksek skorların düşük iflas riskiyle ilişkili olduğunu, kaldıraç değişiminin, risk tahmininde kritik rol oynadığını değerlendirmiştir. Hyde (2018) Avustralya borsasında F Skorun etkilerini analiz ettiği çalışmada, F Skorun küçük hisselerde etkili olduğunu, yüksek skorlu hisselerin alınıp düşük skorluların satılması gerekliliğini ortaya koymuş ve yöntemin eşit ağırlıklı portföylerde kazanç sağladığını belirtmiştir. Turtle ve Wang (2017), F Skorun güçlü temellere sahip şirketlerin portföy performansını olumlu etkilediğini, belirsizliğin yüksek olduğu ve yatırımcı duyarlılığının arttığı dönemlerde bunun daha belirgin hale geldiğini ortaya koymuştur. Kumar ve diğerleri (2024), çalışma sermayesi verimliliğini değerlendirmek için F Skorun çerçevesini kullanarak yeni bir ölçüm yöntemi geliştirmişlerdir. Çalışmada F Skor temel alınarak

geliştirilen sistemin, şirket performansını çok yönlü değerlendirmeye imkan sunduğu ve yatırımcılara daha kapsamlı bir analiz imkanı sağladığı belirtilmiştir. Kolte ve diğerleri (2022; 2021), Hindistan'daki perakende ve bilişim teknolojileri sektörlerinin finansal sağlığını F Skor yöntemi üzerinden analiz etmişlerdir. Çalışma sonuçlarının yatırımcılara sektörlerin geleceği hakkında değerli bilgiler sunduğu değerlendirilmiştir. Navas ve diğerleri (2023), temel analizin Avrupa piyasalarında da etkili olduğunu, bu bağlamda da Euronext 100 endeksinde F Skorun hisse getirisi öngörüsünde önemli bir rol oynayarak yatırımcılara uzun vadeli stratejiler için doğru öngörü bilgileri sunduğunu değerlendirmişlerdir. Pätäri ve diğerleri (2018) Alman hisse senedi piyasasında geleneksel değerlendirme oranlarının kombinasyonunun avantajlarını inceledikleri çalışmalarında F Skorun değer artırma potansiyelini vurgulamışlardır. Literatür çalışmaları, genel olarak Piotroski F Skorunu geliştirmekte olan piyasalarda ve belirsiz dönemlerde etkili olan bir yöntem olarak değerlendirmekte, finansal teşhiste, risk tahmininde ve yatırım stratejilerinde başarılı sonuçlar veren bir enstrüman olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Araştırma verileri, 12.07.2023 tarihinde Ak Portföy tarafından halka arz edilen "Ak Portföy Büyüyen Şirketler Hisse Senedi (TL) Fonu" kapsamında yer alan şirketlerin (Ak Portföy, 2023) Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda yayınlamış oldukları yıllık finansal verilerinden (2020-2023) elde edilmiş olup, verilere Ek-1'de yer verilmiştir. Şirket isimleri BIST'te kullanılan hisse kodları bağlamındadır.

Çalışmada kullanılan yöntem, Piotroski(2000, 2002) tarafından geliştirilmiş olup, şirketlerin temel yeteneklerini değerlendirerek hisse performans tahminine imkan sunacak finansal puanlamayı yapmaktadır (Pilch, 2023). Finansal veriler temelinde 9 kriter üzerinden analizin yapıldığı yöntemde 0-9 puan arasında elde edilen skorlar değerlendirilerek puan karşılığı üretilen değerlere göre veriler yorumlanmaktadır(Karadeniz & İskenderoğlu, 2024b, 2024a; Sezgin, Aytekin, & Sakarya, 2024). Portföy oluşturma veya hisse seçiminde karlılık, likidite ve operasyonel verimlilik açılarından 7-9 puan aralığı tercih açısından uygun olan sağlam hisseleri, 4-6 puan aralığı finansal açılarından istikrarlı ve orta düzeyli sağlamlığı ortaya koyan hisseleri, 0-3 aralığı ise finansal zorluklarla karşılaşma ihtimali taşıyan hisseleri işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle puanlamada 7-9 güvenli yatırım seçeneğini, 4-6 orta vadeli yatırıma uygun istikrar seçeneğini, 0-3 ise yatırım yapılırken dikkat edilmesi seçeneğini ortaya koymaktadır (Aditia & Lasmanah, 2024). Yöntem metodolojisi takip edilerek gerçekleştirilen finansal alan öngörü

çalışmalarında gerek direkt yöntem formülasyonu gerekse modifiye formülasyonlarla yöntemin ortaya koyduğu sonuçlar ampirik olarak doğrulanmıştır (Lindananty, 2023; Pratama & Lindananty, 2023). Şirketlerin finansal açılarından gücünü ortaya koyan ve hisse performansını yansıtan Piotroski F Skor yöntemi, literatürde yer alan temel veya teknik analiz yöntemleriyle birlikte veya müstakil olarak kendisi, yatırımcılar ve ilgili diğer finansal piyasa paydaşları için değerli bir öngörü yöntemi olarak önemini sürdürmektedir(Kumar et al., 2024). Yöntemin formülasyonu ve notasyonları aşağıda yer almaktadır(Agrawal, 2015).

$$F\text{-Skor} = F_AK + F_EFKNA + F_KK + F_ΔAK + F_ΔKAL + F_ΔCO + F_ΔÖS + F_ΔBKM + F_ΔADH \quad (1)$$

F_AK (Aktif Karlılık): Yıl başı toplam varlıkların net gelir ile bölünmesi sonucu elde edilir. Pozitif bir değer, F skorunu 1 yapar; negatifse 0 değerini alır.

F_EFKNA (Faaliyetlerden Sağlanan Nakit Akışı): Yıl başı toplam varlıklara faaliyetlerden elde edilen nakit akışının bölünmesiyle hesaplanır. Pozitif bir sonuç, F skorunu 1; negatifse 0 olarak belirler.

F_ΔAK (Aktif Karlılıktaki Değişim): Önceki yıla göre aktif karlılık değişimini gösterir. Pozitif bir değişim F skorunu 1, aksi durumda 0 değerini getirir.

F_KK (Tahakkuk): Faaliyetlerden sağlanan nakit akışının aktif karlılıktan daha fazla olup olmadığını kontrol eder. Eğer nakit akışı daha fazlaysa F skoru 1, değilse 0'dır.

F_ΔKAL (Kaldıraç): Uzun vadeli borçlar ile ortalama toplam varlıklar arasındaki oranın yıllık değişimini ölçer. Önceki yıla göre oran düşerse F skoru 1, yükselirse 0'dır.

F_ΔCO (Likidite): Cari oran değişimi ile ilgilidir. Cari oran artarsa F skoru 1, düşerse 0'dır.

F_ΔÖS (Ödenmiş Sermaye): Bedelli sermaye artışı durumunda ödenmiş sermayenin önceki yıla göre artışı incelenir. Artış varsa F skoru 1, yoksa 0 değeri dikkate alınır.

F_ΔBKM (Brüt Kar Marjındaki Değişim): Brüt karın toplam satışlara oranındaki bir yıllık değişim için hesaplama yapılır. Değişim pozitifse F skoru 1, aksi takdirde 0 olarak kabul edilir.

F_ΔADH (Varlık Devir Hızı): Gelirin başlangıç yılı toplam aktiflerine bölünmesiyle hesaplanır ve işletmenin varlık kullanım verimliliğini gösterir. Cari yıl verisinin önceki yıla göre değişimi pozitifse F skoru 1, değilse 0'dır.

4. BULGULAR

Piotroski F Skor yöntemi uygulanarak elde edilen ilgili şirket performans puan durumlarına aşağıdaki çizelgede yer verilmiştir.

Çizelge 1. Hisselere İlişkin Hesaplanan F Skorlar

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	F Skor
AKCNS	2023	1	1	0	1	1	1	1	1	0	7
	2022	1	1	1	0	0	1	1	0	1	6
	2021	1	1	1	0	1	0	1	0	1	6
AKSEN	2023	1	1	0	0	1	0	1	1	0	5
	2022	1	1	1	0	0	1	1	0	1	6
	2021	1	1	1	0	0	1	0	0	1	5
ALFAS	2023	1	1	0	0	0	1	0	1	0	4
	2022	1	1	1	1	1	1	0	1	1	8
	2021	1	1	0	1	1	0	0	0	0	4
ASTOR	2023	1	1	0	0	1	1	0	1	0	5
	2022	1	1	1	0	1	1	1	1	1	8
	2021	1	0	1	0	1	0	0	0	1	4
AYEN	2023	1	0	0	0	1	0	1	0	0	3
	2022	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
	2021	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
AZTEK	2023	1	0	0	0	1	0	1	1	0	4
	2022	1	0	1	0	1	1	0	0	1	5
	2021	1	1	0	0	1	0	1	0	0	4
BIGCH	2023	1	1	0	1	1	1	0	1	0	6
	2022	1	1	1	1	0	1	0	0	1	6
	2021	1	1	1	1	1	1	0	0	1	7
CEMTS	2023	1	1	0	1	1	1	0	0	0	5
	2022	1	1	0	0	0	1	1	0	1	5
	2021	1	1	1	0	1	0	1	1	1	7
DOAS	2023	1	1	0	0	0	1	1	1	1	6
	2022	1	1	1	0	1	1	1	1	0	7
	2021	1	1	1	1	0	1	1	1	0	7
EUPWR	2023	1	0	0	0	1	1	0	0	0	3
	2022	1	1	1	0	0	1	0	0	1	5
	2021	1	1	1	1	0	1	1	0	1	7
GESAN	2023	1	0	0	0	1	1	0	1	0	4

	2022	1	1	1	0	1	0	1	0	1	6
	2021	1	0	0	0	1	1	0	0	0	3
	2023	1	1	1	1	1	1	0	0	0	6
GOKNR	2022	0	1	0	1	1	1	1	0	1	6
	2021	1	0	1	0	0	1	0	1	1	5
	2023	0	0	0	0	1	0	1	0	0	2
GZNMİ	2022	1	0	1	0	1	1	0	0	1	5
	2021	1	1	1	0	1	1	0	1	1	7
	2023	1	1	0	1	1	1	1	1	0	7
KCHOL	2022	1	1	1	0	0	1	1	0	1	6
	2021	1	1	0	0	1	1	1	0	0	5
	2023	1	1	0	0	1	0	0	1	0	4
KLKİM	2022	1	1	0	0	0	0	1	0	1	4
	2021	1	1	1	0	1	1	0	0	1	6
	2023	1	1	0	1	1	0	1	0	0	5
KONTR	2022	1	1	1	1	0	1	0	0	1	6
	2021	1	0	1	0	0	0	1	1	1	5
	2023	1	1	0	1	1	0	1	1	0	6
LOGO	2022	1	1	0	0	1	0	1	0	1	5
	2021	1	1	1	1	1	0	0	0	0	5
	2023	1	1	0	0	1	0	0	0	0	3
MIATK	2022	1	1	1	1	0	0	1	1	1	7
	2021	1	1	1	1	1	1	0	1	1	8
	2023	1	1	0	1	1	0	0	0	0	4
NTGAZ	2022	1	1	1	0	1	1	1	1	1	8
	2021	1	1	0	1	0	1	0	0	1	5
	2023	1	1	0	0	1	1	0	1	0	5
OYAKC	2022	1	1	1	0	1	1	1	1	0	7
	2021	1	1	1	0	0	1	1	1	1	7
	2023	1	0	0	0	1	1	0	0	0	3
OZKGY	2022	1	0	1	0	1	1	0	0	1	5
	2021	1	0	1	0	1	0	1	1	1	6

	2023	1	1	0	0	1	0	1	1	0	5
PARSN	2022	1	1	1	0	1	1	1	0	1	7
	2021	1	0	1	0	1	0	1	0	1	5
	2023	1	1	0	0	1	0	1	1	0	5
PNLSN	2022	1	1	0	1	0	1	0	0	1	5
	2021	1	1	1	1	1	1	0	1	1	8
RUBNS	2023	1	1	1	1	1	1	1	0	0	7
	2022	1	0	0	0	1	1	0	0	1	4
	2021	1	1	1	0	1	1	1	1	0	7
SMRTG	2023	1	0	1	0	0	0	0	1	0	3
	2022	1	0	0	0	0	1	0	0	1	3
	2021	1	0	1	0	1	1	0	0	1	5
SUWEN	2023	1	1	0	1	0	1	0	0	1	5
	2022	1	1	0	1	1	0	1	0	1	6
	2021	1	1	0	1	1	1	1	1	0	7
TTRAK	2023	1	1	0	1	1	1	0	1	0	6
	2022	1	1	1	1	1	0	1	0	1	7
	2021	1	1	1	0	1	0	1	0	1	6
TUKAS	2023	1	1	0	1	1	1	0	0	0	5
	2022	1	0	1	0	0	1	0	1	1	5
	2021	1	1	0	0	1	0	1	0	0	4
YATAS	2023	1	1	0	1	0	0	1	1	0	5
	2022	1	1	0	1	1	0	1	0	1	6
	2021	1	0	0	0	1	0	1	0	1	4
YYLGD	2023	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	2022	1	0	0	0	1	1	0	0	1	4
	2021	1	1	1	0	1	1	1	1	1	8

Yukarıda çizelgede yer alan F skorlarına bakıldığında hisselerden birçoğunun performansının yıllar içerisinde dalgalanma gösterdiği görülmektedir. 2021 yılından 2023 yılına doğru genel bir düşüş trendi gözlemlenmektedir. 2021 yılı skorlarına bakıldığında genel olarak puanların yüksek olduğu yani yatırım stratejisi açısından portföye eklenebilecek güçlü performans sergileyen hisseler bulunduğu görülmektedir. 2022 yılı için vasat performansa sahip hisselerin

çoğunluğu oluşturduğu söylenebilir. 2023 yılına bakıldığında ise genel performans düşüş trendi kapsamında portföye eklenmesi konusunda oldukça dikkat edilmesi gereken hisseler bulunduğu görülmektedir. Hisseler içerisinde ilgili yıllar kapsamında istikrarını koruyan hisseler AKCNS, AKSEN, BIGCH, GOKNR ve LOGO şeklindedir. 2022 yılında 2021 yılına göre düşüş yaşayan fakat 2023 yılında tekrar yükselişe geçen RUBNS şirketi ile ilgili yıllar kapsamında yükselişini sürdüren KCHOL hisseleri yükselen performansa sahiptir. 2021 yılında yüksek F skoruna sahip olup ta 2023 yılında kayda değer performans kaybına uğrayan hisseler AYEN, EUPWR, GZNMI, MIATK, OZKGY ve YYLGD şeklindedir. 2021-2023 dönemleri itibariyle dalgalı trend izleyen hisseler LFAS, ASTOR ve NTGAZ şeklindedir. 2023 yılı kapsamında performans yükselişi sergileyen ve portföye eklenmesi için uygun hisse statüsüne sahip olan AKCNS, KCHOL ve RUBNS hisseleridir. 2023 yılı kapsamında performans kaybı yaşayan ve portföye eklenmesi hususunda dikkat edilmesi gereken hisseler AYEN, EUPWR, GZNMI, MIATK, OZKGY, SMRTG ve YYLGD' dir. SUWEN ve YYLGD hisseleri, her yıl bir önceki yıla göre düşük performans sergileyen hisseler içerisinde yer almışlardır. KCHOL hariç diğer hisseler bağlamında, geçmiş performansın gelecekteki performansı garanti etmediği çizelgede yer alan skordardan hareketle söylenebilir. Hisselere ilişkin hesaplanan F Skor verilerinde hisselerden%10'u (3 hisse) yatırım stratejisi için uygun hisse statüsünde, %66,7'si (20 hisse) vasat performansa sahip olarak portföye dahil edilebilecek hisseler içerisinde yer almaktayken sadece %23,3'ü (7 hisse) portföye eklenirken dikkat edilmesi gereken hisse statüsünde bulunmaktadır. 2023 performansında AKCNS, KCHOL ve RUBNS hisseleri 7 puan ile en yüksek puanı almışlardır. YYLGD 1 puan ile en düşük puanı almış olup, GZNMI 2 puan ile ikinci en düşük puanı almıştır. AYEN, EUPWR, MIATK, OZKGY ve SMRTG 3 puan alarak tercih noktasında yüksek risk içeren hisseler olarak dikkati çekmiştir. BIGCH, DOAS, GOKNR, LOGO ve TTRAK 6 puan alarak vasat performans kapsamında portföye eklenecek hisseler arasında yer almışlardır. 2023 yılı skor dağılımına bakıldığında; 1 puan alan 1 hisse, 2 puan alan 1 hisse, 3 puan alan 5 hisse, 4 puan alan 4 hisse, 5 puan alan 9 hisse, 6 puan alan 5 hisse ve 7 puan alan 3 hisse bulunmaktadır. Bu kapsamda en yaygın skorun 5 ve 6 olduğu söylenebilir. F skor verilerinde 20 hisselerin vasat performansa sahip olduğu dikkate alındığında ilgili fon portföyünün orta düzey performansa sahip hisselerden müteşekkil olduğu söylenebilir. Ayrıca 7 hisselerin portföye eklenirken dikkat edilmesi gereken hisse statüsünde bulunması, fon portföyü açısından belirli bir risk seviyesinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu durum, fonun portföyünün yüksek risk yüksek büyüme stratejisini yansıtmaktadır. Sonuçlar değerlendirilirken, bu risk faktörü göz önünde bulundurulmalıdır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Piotroski tarafından geliştirilen F Skor Analizi kapsamında "Büyüyen Şirketler Hisse Senedi Fonu" kapsamındaki 30 hissenin 2020-2023 yılları finansal verileri kullanılarak ilgili söz konusu şirketlerin finansal sağlık durumları toplam puanları üzerinden analize tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre F skor hesaplamaları sonucu elde puanlar 1 ile 7 arasında değişmektedir, bu da şirketler arasında geniş bir finansal sağlık yelpazesi olduğunu işaret etmektedir. F skorlarda ortalama puan yaklaşık 4.7'dir, bu da genel olarak orta düzeyde bir finansal sağlığı göstermektedir. AKCNS, KCHOL ve RUBNS en yüksek puanı (7) almıştır. Bu şirketler güçlü finansal performans ve sağlam bilanço yapısına sahiptir, yani karlılık, likidite ve operasyonel verimlilik açısından iyi durumdadırlar. BIGCH, DOAS, GOKNR, LOGO ve TTRAK hisseleri 6 puan almıştır. Hisselerden birçoğu 4-5 puan aralığında yer almaktadır. F skoru 4-6 arasında yer alan şirketler orta düzeyde finansal sağlığa sahip olmakla birlikte bazı küçük iyileştirmelere gereksinim duyabileceklerdir. AYEN, EUPWR, GZNMİ, MIATK, OZKGY, SMRTG ve YYLGD düşük puanlar almıştır. Bu şirketler karlılık, likidite veya operasyonel verimlilikte sorunlar yaşamaktadır. Özellikle YYLGD (1 puan) ve GZNMİ (2 puan) ciddi finansal zorluklarla karşılaşabilecektir. Yatırım perspektifi açısından F skor verilerini yorumlamak söz konusu olduğunda, AKCNS, KCHOL ve RUBNS şirketlerinin hisse senetlerinin en cazip yatırım fırsatları olarak görüldüğü söylenebilir. Kılıçarslan (2023), çalışmasında hibrit Çok Kriterli Karar verme yöntemleri üzerinden AK Portföy'ün "Büyüyen Şirketler Hisse Senedi Fonu" kapsamındaki 30 şirketin 2020-2022 dönem verilerini kullanarak finansal performans analizi gerçekleştirmiştir. İlgili çalışmada şirketlerin performanslarının yıldan yıla nasıl değiştiği ortaya konulmuştur. İlgili çalışma bulgularında 2020 yılında CEMTS ve OSKGY şirketlerinin yüksek performansa, AYEN ve YYLGD şirketlerinin ise en düşük performansa sahip olduğu, 2021 yılında BIGCH ve PARSN şirketlerinin performansının düşük olduğu, 2022 yılında OZKGY, MIATK ve ALFAS şirketlerinin yüksek performans, GOKNR ve RUBNS şirketlerinin ise düşük performans sıralamasına sahip olduğu ortaya konulmuştur. Çalışma sonuçlarıyla Kılıçarslan'ın çalışma bulguları mukayese edildiğinde performans düşüklüğü açısından YYLGD şirketinin 2020 yılında düşük performansa sahip olduğu ilgili çalışmada yer alırken bu çalışmada YYLGD için 2023 yılına kadar devam eden düşük performans söz konusudur. RUBNS hissesi açısından ortaya konulan sonuçlar birbirini destekler mahiyettedir. Bu çalışma kapsamında ortaya konulan Piotroski F Skor değerlendirmesinin, hangi hisselerin fon portföyüne dahil edilip edilmemesi kapsamında

şirketlerin finansal sağlığı hakkında genel bir fikir verdiğini unutmamak gerekir (Ho, Nguyen, Hieu, & Dinh-Tri, 2023). Yatırım kararları alırken F Skorun yanı sıra diğer finansal göstergeleri, piyasa koşullarını ve şirket stratejilerini de dikkate almak optimal yatırım açısından gereklidir. Çalışma sonuçlarıyla ortaya konulan skorların, yatırımcılar açısından en azından hangi hisselerin izlenmesi gerektiği konusunda bir başlangıç noktası sağlayabileceği, şirketler açısından ise performanslarını sektördeki diğer oyuncularla mukayese etme imkanı ve finansal açılarından iyileştirme alanlarını belirleme fırsatı sunabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Aditia, M. A., & Lasmanah. (2024). Analisis Penggunaan Metode Piotroski F-Score dalam Pembentukan Portofolio Optimal pada Saham Idx 30 yang Terdaftar pada Bursa Efek Indonesia Tahun 2022. *Bandung Conference Series: Business and Management*, 4(1), 765–774. <https://doi.org/10.29313/bcsbm.v4i1.11930>

Agrawal, K. (2015). Default Prediction Using Piotroski's F-score. *Global Business Review*, 16(5_suppl), 175S-186S. <https://doi.org/10.1177/0972150915601261>

Ak Portföy. (2023). Ak Portföy Büyüyen Şirketler Hisse Senedi Fonu [Aracı Kuruluş]. Retrieved 9 August 2024, from Ak Portföy Büyüyen Şirketler Hisse Senedi Fonu, hızlı büyüyen ve Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlere yatırım yapma fırsatı sunuyor. website: [https://www.akportfoy.com.tr/tr/fon/BUY-ak-portfoy-buyuyen-sirketler-hisse-senedi-\(tl\)-fonu-\(hisse-senedi-yogun-fon\)](https://www.akportfoy.com.tr/tr/fon/BUY-ak-portfoy-buyuyen-sirketler-hisse-senedi-(tl)-fonu-(hisse-senedi-yogun-fon))

Chaudhari, A., & Ghorpade, P. (2020). Forecasting a firm's position based on Pitroski's F-score using ARIMA. *2020 International Conference on Data Analytics for Business and Industry: Way Towards a Sustainable Economy (ICDABI)*, 1–5. <https://doi.org/10.1109/ICDABI51230.2020.9325695>

Cui, F., Li, B., & Liu, Y. (2022). Research on the investment strategy of new energy vehicle industry based on multi-factor stock selection. *BCP Business & Management*, 26, 937–947. <https://doi.org/10.54691/bcpbm.v26i.2056>

Ho, T., Nguyen, Y. T., Hieu, T. M. T., & Dinh-Tri, V. (2023). Fundamental analysis and the use of financial statement information to separate winners and losers in frontier markets: Evidence from Vietnam. *International Journal of Emerging Markets*, 18(10), 4130–4153. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-03-2020-0279>

- Hong, H.-J., & Park, S.-Y. (2023). The Effects of Financial Stability of a Technology-Based IPO Firms on the Stock Price Crash Risk. *Korean Accounting Review*, 48(4), 145–178. Scopus. <https://doi.org/10.24056/KAR.2023.08.005>
- Hyde, C. E. (2018). The Piotroski F-score: Evidence from Australia. *Accounting & Finance*, 58(2), 423–444. <https://doi.org/10.1111/acfi.12216>
- Karadeniz, E., & İskenderoğlu, Ö. (2024a). Borsa İstanbul’da İşlem Gören Sağlık Şirketlerinde Finansal Performansın Piotroski F-Skor Yöntemiyle Analizi. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 6(1), 1–12. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sdusyd/issue/85483/1426769>
- Karadeniz, E., & İskenderoğlu, Ö. (2024b). Konaklama İşletmelerinde Piotroski F Skor ve Hisse Senedi Getirisi: Borsa İstanbul’da Bir Araştırma. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (12), 31–43. <https://doi.org/10.58455/cutsad.1439193>
- Kılıçarslan, A. (2023). Büyüyen şirketler hisse senedi fonu endeksinde işlem gören şirketlerin finansal performans analizi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 12(2), 203–228. <https://doi.org/10.47934/tife.12.02.04>
- Kolte, A., Pawar, A., Rossi, M., & Rasal, D. (2022). Analysing the financial state of selected Indian information technology companies: The assessment towards foreseeing the future of industry. *International Journal of Intellectual Property Management*, 12(3), 281–304. Scopus. <https://doi.org/10.1504/IJIPM.2022.124631>
- Kolte, A., Pawar, A., Sangvikar, B., & Sawant, P. (2021). Financial assessment of the Indian retail sector: Understanding the future direction of the industry. *International Journal of Managerial and Financial Accounting*, 13(2), 133–158. Scopus. <https://doi.org/10.1504/IJMFA.2021.117770>
- Kumar, S. S., Sivasankaran, N., Roy, S., & Gopal, N. (2024). Composite financial performance score – a new performance measure for evaluating the impact of working capital efficiency of firms. *International Journal of Electronic Finance*, 13(3), 367–385. Scopus. <https://doi.org/10.1504/IJEF.2024.139585>
- Lindananty. (2023). Pengujian Model Piotroski F-Score Yang Dimodifikasi Pada Growth Stock. *Jurnal Manajemen Dirgantara*, 16(1), 120–128. <https://doi.org/10.56521/manajemen-dirgantara.v16i1.910>
- Liu, H. (2021). Stock Selection Strategy Based on Support Vector Machine and eXtreme Gradient Boosting Methods. *Proceedings of the 4th International Conference on Big Data Research*, 36–39. New York, NY, USA: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3445945.3445952>

- Musharraf, M. (2024). Analysis of magic formula for investment return in indian stock. *Indian Scientific Journal Of Research In Engineering And Management*.
<https://doi.org/10.55041/ijsrem33064>
- Nan, L. (2023, February 15). *An Empirical Study on Quantitative Investment Stock Selection Strategy Based on Fundamental Factors and Coefficients Combined with Entropy Method*. Presented at the Proceedings of the 4th International Conference on Economic Management and Model Engineering, ICEMME 2022, November 18-20, 2022, Nanjing, China. Retrieved from <https://eudl.eu/doi/10.4108/eai.18-11-2022.2327127>
- Navas, R. D., Gama, A. P. M., & Bentes, S. R. (2023). The relevance of using accounting fundamentals in the Euronext 100 index. *Revista Brasileira de Gestao de Negocios*, 25(4), 456–479. Scopus. <https://doi.org/10.7819/rbgn.v25i4.4245>
- Pätäri, E. J., Leivo, T. H., Hulkkonen, J., & Honkapuro, J. V. S. (2018). Enhancement of value investing strategies based on financial statement variables: The German evidence. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 51(3), 813–845. Scopus. <https://doi.org/10.1007/s11156-017-0689-y>
- Pilch, B. (2023). Building of F-Score-Like Models on the Example of the Polish Stock Market. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio H – Oeconomia*, 57(1), 155–180. <https://doi.org/10.17951/h.2023.57.1.155-180>
- Piotroski, J. D. (2000). Value Investing: The Use of Historical Financial Statement Information to Separate Winners from Losers. *Journal of Accounting Research*, 38, 1–41. <https://doi.org/10.2307/2672906>
- Piotroski, J. D. (2002). Value Investing: The Use of Historical Financial Statement Information to Separate Winners from Losers. *The University of Chicago Graduate School of Business*, 84, 1–40. <https://www.anderson.ucla.edu/documents/areas/prg/asam/2019/F-Score.pdf>
- Pratama, M. A., & Lindananty. (2023). Utilitas Piotroski F-Score Untuk Memprediksi Return Saham Pada Periode 1 Dan Perode 2 Penerbitan Index LQ45. *Jurnal Buana Akuntansi*, 8(2), 122–130. <https://doi.org/10.36805/akuntansi.v8i2.4542>
- Preet, S., Gulati, A., Gupta, A., & Aggarwal, A. (2021, October 19). *Back Testing Magic Formula on Indian Stock Markets: An Analysis of Magic Formula Strategy* [SSRN Scholarly Paper]. Rochester, NY. Retrieved from <https://papers.ssrn.com/abstract=3945468>
- Rangapriya, S., & Meenakumari, J. (2021). Using Piotroski F-Score for Assessing Financial Health: Evidence from Leading Indian Private Banks. *Shanlax International Journal of Management*, 8(S1-Feb), 117–132. <https://doi.org/10.34293/management.v8iS1-Feb.3765>

- Safdar, I. (2016). Industry competition and fundamental analysis. *Journal of Accounting Literature*, 37, 36–54. Scopus. <https://doi.org/10.1016/j.acclit.2016.09.001>
- Sareewiwatthana, P., & Janin, P. (2017). Tests of quantitative investing strategies of famous investors: Case of thailand. *Investment Management and Financial Innovations*, 14(3), 218–226. Scopus. [https://doi.org/10.21511/imfi.14\(3-1\).2017.06](https://doi.org/10.21511/imfi.14(3-1).2017.06)
- Sezgin, A., Aytekin, S., & Sakarya, Ş. (2024). Finansal Performansın Ölçülmesinde Piotroski F-Skoru Bileşenleri ve ÇKKV Yöntemlerinin Bağlantısı: MEREC Tabanlı MARCOS Uygulaması. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 367–395. <https://doi.org/10.30784/epfad.1481070>
- Singh, J., & Kaur, K. (2015). Adding value to value stocks in Indian stock market: An empirical analysis. *International Journal of Law and Management*, 57(6), 621–636. Scopus. <https://doi.org/10.1108/IJLMA-09-2014-0055>
- Turtle, H. J., & Wang, K. (2017). The Value in Fundamental Accounting Information. *Journal of Financial Research*, 40(1), 113–140. Scopus. <https://doi.org/10.1111/jfir.12119>
- Walkshäusl, C. (2020). Piotroski's FSCORE: International evidence. *Journal of Asset Management*, 21. <https://doi.org/10.1057/s41260-020-00157-2>

Ek-1 Çalışma Verileri

AKCNS	2023	2022	2021	2020
Gelir	18.724.427.906	16.683.577.346	2.871.403.785	1.967.108.077
Satılan Malın Maliyeti	14.746.909.429	15.283.625.861	2.450.487.165	1.635.163.166
Brüt Kar	3.977.518.477	1.399.951.485	420.916.620	331.944.911
Net Gelir	2.371.207.804	1.934.964.500	303.618.933	114.838.196
Dönen Varlıklar	7.783.573.734	7.335.050.467	1.795.274.126	1.036.792.286
Kısa Vadeli Yükümlülükler	5.369.948.587	6.516.940.029	1.796.321.732	837.726.837
Yıl Başı Toplam Varlıklar	18.581.535.118	3.503.196.955	2.431.856.111	2.009.746.488
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	19.611.246.074	18.581.535.118	3.503.196.955	2.431.856.111
Uzun Vadeli Borçlar	443.711.561	723.866.917	164.285.222	387.077.017
İşletme Nakit Akışı	2.569.385.157	1.017.250.780	77.542.133	277.015.204
Ödenmiş Sermaye	191.447.068	191.447.068	191.447.068	191.447.068
AKSEN	2023	2022	2021	2020
Gelir	35.172.257.432	87.101.671.476	13.887.496.594	7.230.546.535
Satılan Malın Maliyeti	- 27.956.855.325	- 76.510.664.856	- 11.808.767.055	- 6.032.956.098
Brüt Kar	7.215.402.107	10.591.006.620	2.078.729.539	1.197.590.437
Net Gelir	6.105.843.549	6.276.629.186	1.835.086.655	558.004.789
Dönen Varlıklar	19.664.489.893	18.806.748.271	7.129.099.970	3.463.783.514
Kısa Vadeli Yükümlülükler	15.839.313.474	13.155.653.440	6.271.870.323	3.297.663.524
Yıl Başı Toplam Varlıklar	55.203.703.045	20.649.538.050	9.502.694.305	8.501.122.048
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	64.210.707.403	55.203.703.045	20.649.538.050	9.502.694.305
Uzun Vadeli Borçlar	8.519.625.329	9.633.839.984	3.793.459.513	1.579.686.598
İşletme Nakit Akışı	5.292.055.971	676.506.312	917.530.147	1.226.647.112
Ödenmiş Sermaye	1.226.338.236	1.226.338.236	1.226.338.236	613.169.118
ALFAS	2023	2022	2021	2020
Gelir	7.733.021.378	4.179.599.529	438.553.686	233.434.591
Satılan Malın Maliyeti	- 6.123.487.185	- 3.311.726.470	- 361.688.173	- 188.582.493
Brüt Kar	1.609.534.193	867.873.059	76.865.513	44.852.098
Net Gelir	1.039.125.349	816.015.003	48.402.562	38.823.580
Dönen Varlıklar	4.309.946.877	2.797.217.384	402.667.710	168.667.252
Kısa Vadeli Yükümlülükler	2.504.384.992	1.749.913.391	327.295.022	116.403.231
Yıl Başı Toplam Varlıklar	3.420.240.235	440.607.278	181.543.685	78.823.120
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	5.839.379.125	3.420.240.235	440.607.278	181.543.685
Uzun Vadeli Borçlar	188.969.459	4.646.916	4.486.484	7.226.094
İşletme Nakit Akışı	82.983.324	907.823.992	119.104.614	28.613.195
Ödenmiş Sermaye	368.000.000	46.000.000	40.000.000	3.250.000
ASTOR	2023	2022	2021	2020
Gelir	16.914.388.252	13.783.507.804	3.154.302.309	1.448.766.348

Satılan Malın Maliyeti	- 10.437.034.178	- 9.598.255.983	-	- 1.023.311.543
			2.270.192.749	
Brüt Kar	6.477.354.074	4.185.251.821	884.109.560	425.454.805
Net Gelir	4.598.326.879	2.040.490.155	517.681.157	225.585.436
Dönen Varlıklar	13.034.364.802	8.528.322.665	2.498.897.647	1.142.626.133
Kısa Vadeli Yükümlülükler	6.401.232.005	4.829.626.863	1.827.581.702	789.604.267
Yıl Başı Toplam Varlıklar	11.810.564.733	3.184.958.865	1.687.523.454	1.291.283.881
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	18.753.848.694	11.810.564.733	3.184.958.865	1.687.523.454
Uzun Vadeli Borçlar	113.802.567	295.910.464	258.801.824	339.260.334
İşletme Nakit Akışı	2.999.529.287	613.050.514	- 234.572.614	- 9.057.566
Ödenmiş Sermaye	998.000.000	850.000.000	850.000.000	192.622.306
AYEN	2023	2022	2021	2020
Gelir	5.286.186.715	11.635.021.906	1.574.520.222	568.036.335
Satılan Malın Maliyeti	- 4.243.379.030	- 7.389.811.209	-	- 378.733.580
			1.007.260.342	
Brüt Kar	1.042.807.685	4.245.210.697	567.259.880	189.302.755
Net Gelir	1.342.206.134	2.782.557.191	129.406.908	- 99.755.612
Dönen Varlıklar	2.211.007.921	5.313.911.846	730.103.129	203.351.940
Kısa Vadeli Yükümlülükler	1.867.101.628	3.636.665.350	1.178.485.909	591.802.445
Yıl Başı Toplam Varlıklar	18.553.679.813	5.576.034.202	3.321.651.794	2.647.556.956
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	18.911.909.564	18.553.679.813	5.576.034.202	3.321.651.794
Uzun Vadeli Borçlar	4.990.655.533	5.647.110.477	2.584.309.576	1.859.576.279
İşletme Nakit Akışı	- 2.183.877.696	3.886.955.239	522.794.091	412.532.404
Ödenmiş Sermaye	277.500.000	277.500.000	277.500.000	277.500.000
AZTEK	2023	2022	2021	2020
Gelir	5.987.973.758	4.863.985.195	1.081.557.080	748.710.093
Satılan Malın Maliyeti	- 4.847.612.150	- 4.238.732.952	- 919.850.134	- 624.936.572
Brüt Kar	1.140.361.608	625.252.243	161.706.946	123.773.521
Net Gelir	284.409.737	168.654.219	88.617.174	76.779.140
Dönen Varlıklar	3.234.005.023	1.983.675.179	521.908.731	382.707.533
Kısa Vadeli Yükümlülükler	1.898.521.276	948.000.568	319.321.756	223.589.816
Yıl Başı Toplam Varlıklar	2.175.657.132	556.494.062	398.713.693	212.100.078
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	3.495.995.162	2.175.657.132	556.494.062	398.713.693
Uzun Vadeli Borçlar	74.533.926	42.731.595	21.314.976	15.816.942
İşletme Nakit Akışı	- 152.354.987	- 136.301.248	16.591.235	- 16.099.713
Ödenmiş Sermaye	100.000.000	100.000.000	80.000.000	80.000.000
BIGCH	2023	2022	2021	2020
Gelir	2.177.081.045	1.696.380.649	277.672.431	157.907.614
Satılan Malın Maliyeti	- 1.634.822.660	- 1.339.090.869	- 199.389.846	- 109.387.703
Brüt Kar	542.258.385	357.289.780	78.282.585	48.519.911
Net Gelir	170.607.372	262.631.378	19.318.756	- 27.671.827

Dönen Varlıklar	639.977.128	392.071.558	132.321.511	51.255.420
Kısa Vadeli Yükümlülükler	506.582.303	461.355.844	210.025.305	115.380.468
Yıl Başı Toplam Varlıklar	1.283.788.335	332.363.520	219.791.327	219.791.327*
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	1.804.428.924	1.283.788.335	332.363.520	219.791.327
Uzun Vadeli Borçlar	351.473.580	382.198.256	110.539.712	118.913.963
İşletme Nakit Akışı	321.409.156	369.125.598	162.611.774	11.185.865
Ödenmiş Sermaye	107.000.000	21.400.000	1.015.850	1.000.000
CEMTS	2023	2022	2021	2020
Gelir	4.994.524.382	6.477.458.867	1.510.820.977	788.294.209
Satılan Malın Maliyeti	- 4.100.419.737	- 5.025.400.099	- 1.066.095.806	- 645.842.193
Brüt Kar	894.104.645	1.452.058.768	444.725.171	142.452.016
Net Gelir	82.607.530	530.953.100	403.327.293	138.822.110
Dönen Varlıklar	2.757.411.998	2.870.494.748	932.676.482	500.127.879
Kısa Vadeli Yükümlülükler	390.721.435	589.482.221	194.299.654	89.824.000
Yıl Başı Toplam Varlıklar	4.372.947.349	1.190.044.035	698.726.062	554.224.768
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	4.219.026.565	4.372.947.349	1.190.044.035	698.726.062
Uzun Vadeli Borçlar	167.987.348	115.000.571	20.253.497	16.786.864
İşletme Nakit Akışı	539.667.910	460.907.720	148.569.906	67.558.682
Ödenmiş Sermaye	500.000.000	100.975.680	100.975.680	100.975.680
DOAS	2023	2022	2021	2020
Gelir	149.244.881.000	88.487.132.000	24.306.203.000	18.900.148.000
Satılan Malın Maliyeti	- 117.114.933.000	- 70.014.682.000	- 20.784.706.000	- 16.425.050.000
Brüt Kar	32.129.948.000	18.472.450.000	3.521.497.000	2.475.098.000
Net Gelir	19.762.150.000	15.864.754.000	2.336.056.000	1.041.870.000
Dönen Varlıklar	33.214.459.000	22.102.597.000	19.350.280.000	4.601.874.000
Kısa Vadeli Yükümlülükler	18.448.237.000	14.362.957.000	14.707.272.000	4.467.121.000
Yıl Başı Toplam Varlıklar	49.591.167.000	38.764.477.000	7.117.134.000	4.664.944.000
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	67.866.864.000	49.591.167.000	38.764.477.000	7.117.134.000
Uzun Vadeli Borçlar	7.573.037.000	3.607.184.000	5.802.979.000	354.279.000
İşletme Nakit Akışı	2.610.116.000	1.995.524.000	3.268.796.000	673.307.000
Ödenmiş Sermaye	220.000.000	220.000.000	220.000.000	220.000.000
EUPWR	2023	2022	2021	2020
Gelir	6.460.341.000	3.778.053.000	603.548.374	326.422.684
Satılan Malın Maliyeti	- 4.796.582.000	- 2.765.408.000	- 439.131.947	- 234.501.684
Brüt Kar	1.663.759.000	1.012.645.000	164.416.427	91.921.000
Net Gelir	907.228.000	515.457.000	104.421.988	49.722.367
Dönen Varlıklar	5.947.321.000	2.235.342.000	405.470.126	160.746.690
Kısa Vadeli Yükümlülükler	2.363.518.000	1.374.846.000	306.922.010	122.903.577

Yıl Başı Toplam Varlıklar	3.269.001.000	602.033.652	238.002.815	238.002.815*
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	8.241.075.000	3.269.001.000	602.033.652	238.002.815
Uzun Vadeli Borçlar	573.139.000	361.949.000	28.868.886	10.248.459
İşletme Nakit Akışı	- 1.424.707.000	67.096.000	124.921.218	- 11.489.398
Ödenmiş Sermaye	220.000.000	175.000.000	35.000.000	35.000.000
GESAN	2023	2022	2021	2020
Gelir	10.450.676.000	7.515.157.000	1.231.647.000	880.230.625
Satılan Malın Maliyeti	- 6.642.595.000	- 5.597.352.000	- 792.247.000	- 498.108.131
Brüt Kar	3.808.081.000	1.917.805.000	439.400.000	382.122.494
Net Gelir	1.073.846.000	805.087.000	253.419.000	217.699.817
Dönen Varlıklar	11.227.991.000	7.202.342.000	1.521.036.000	632.832.853
Kısa Vadeli Yükümlülükler	5.550.423.000	4.550.766.000	786.881.000	356.524.104
Yıl Başı Toplam Varlıklar	9.852.049.000	2.049.436.000	830.881.309	497.563.618
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	15.255.131.000	9.852.049.000	2.049.436.000	830.881.309
Uzun Vadeli Borçlar	1.164.872.000	984.280.000	268.461.000	133.470.744
İşletme Nakit Akışı	- 1.890.246.000	296.819.000	- 49.559.000	75.345.497
Ödenmiş Sermaye	460.000.000	115.000.000	115.000.000	100.000.000
GOKNR	2023	2022	2021	2020
Gelir	7.694.587.512	8.899.802.108	1.982.470.615	1.171.529.887
Satılan Malın Maliyeti	- 5.870.921.860	- 6.420.881.161	-	- 786.815.933
			1.296.813.855	
Brüt Kar	1.823.665.652	2.478.920.947	685.656.760	384.713.954
Net Gelir	272.471.908	- 124.311.433	126.474.940	68.095.940
Dönen Varlıklar	5.252.944.880	5.192.845.527	2.181.378.741	1.137.015.324
Kısa Vadeli Yükümlülükler	2.542.386.213	4.298.843.185	1.826.748.826	999.818.527
Yıl Başı Toplam Varlıklar	7.978.843.891	3.044.900.727	1.387.686.829	1.014.562.796
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	8.394.486.804	7.978.843.891	3.044.900.727	1.387.686.829
Uzun Vadeli Borçlar	984.875.343	736.013.845	400.336.245	95.027.002
İşletme Nakit Akışı	1.645.159.276	2.157.090.690	- 11.575.148	161.573.692
Ödenmiş Sermaye	350.000.000	285.000.000	285.000.000	69.000.000
GZNMI	2023	2022	2021	2020
Gelir	1.477.571.363	948.603.096	169.382.442	72.222.698
Satılan Malın Maliyeti	- 1.332.370.539	- 803.655.828	- 137.731.950	- 59.488.046
Brüt Kar	145.200.824	144.947.268	31.650.492	12.734.652
Net Gelir	- 107.811.131	523.541.666	17.522.182	911.467
Dönen Varlıklar	1.329.892.097	1.401.179.630	142.804.775	78.546.617
Kısa Vadeli Yükümlülükler	826.273.121	509.563.686	118.563.796	71.884.533
Yıl Başı Toplam Varlıklar	1.449.407.741	151.020.619	82.300.737	69.902.343
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	1.752.361.809	1.449.407.741	151.020.619	82.300.737

Uzun Vadeli Borçlar	4.251.537	4.362.435	1.049.691	9.164.105
İşletme Nakit Akışı	- 566.505.367	- 29.963.490	9.815.789	- 7.123.523
Ödenmiş Sermaye	65.000.000	65.000.000	15.000.000	1.425.000
KCHOL	2023	2022	2021	2020
Gelir	1.219.023.000.000	1.399.472.000.000	273.653.000.000	372.538.000.000
Satılan Malın Maliyeti	- 995.950.000.000	- 1.185.516.000.000	- 227.236.000.000	- 297.542.000.000
Brüt Kar	376.647.000.000	404.943.000.000	80.065.000.000	126.851.000.000
Net Gelir	117.733.000.000	129.576.000.000	26.185.000.000	56.287.000.000
Dönen Varlıklar	1.970.329.000.000	1.634.866.000.000	605.973.000.000	#####
Kısa Vadeli Yükümlülükler	2.146.879.000.000	1.888.144.000.000	709.677.000.000	#####
Yıl Başı Toplam Varlıklar	2.817.316.000.000	1.020.553.000.000	#####	151.343.588.000
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	3.289.638.000.000	2.817.316.000.000	#####	#####
Uzun Vadeli Borçlar	366.914.000.000	319.239.000.000	189.771.000.000	243.134.000.000
İşletme Nakit Akışı	210.541.000.000	75.176.000.000	22.150.000.000	9.333.000.000
Ödenmiş Sermaye	2.536.000.000	2.536.000.000	2.536.000.000	2.536.000.000
KLKIM	2023	2022	2021	2020
Gelir	4.668.078.828	4.220.881.641	809.990.145	526.247.127
Satılan Malın Maliyeti	- 2.863.932.548	- 2.907.104.785	- 502.927.297	- 320.540.797
Brüt Kar	1.804.146.280	1.313.776.856	307.062.848	205.706.330
Net Gelir	454.898.571	429.769.900	213.244.705	82.494.557
Dönen Varlıklar	2.625.489.646	2.182.844.768	753.248.058	295.277.401
Kısa Vadeli Yükümlülükler	1.422.664.364	1.002.765.521	316.019.379	208.950.544
Yıl Başı Toplam Varlıklar	3.393.031.515	984.137.844	470.434.548	361.195.847
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	4.440.464.806	3.393.031.515	984.137.844	470.434.548
Uzun Vadeli Borçlar	112.249.767	104.699.185	23.861.064	22.908.844
İşletme Nakit Akışı	252.514.123	120.198.646	200.940.184	119.804.541
Ödenmiş Sermaye	460.000.000	115.000.000	115.000.000	100.000.000
KONTR	2023	2022	2021	2020
Gelir	3.965.843.464	3.279.440.049	611.807.669	201.141.518
Satılan Malın Maliyeti	- 3.468.792.358	- 2.501.477.956	- 446.448.313	- 153.569.429
Brüt Kar	497.051.106	777.962.093	165.359.356	47.572.089
Net Gelir	430.537.093	676.273.827	130.554.106	23.987.205
Dönen Varlıklar	6.138.613.162	5.190.703.798	778.898.428	281.013.095
Kısa Vadeli Yükümlülükler	4.719.379.218	1.900.093.803	579.885.530	174.829.384
Yıl Başı Toplam Varlıklar	7.336.763.617	940.425.952	320.073.376	175.997.469
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	13.372.883.480	7.336.763.617	940.425.952	320.073.376
Uzun Vadeli Borçlar	4.409.429.825	3.185.689.065	74.140.613	11.516.867
İşletme Nakit Akışı	1.515.634.034	1.137.288.225	- 135.338.654	- 57.491.455
Ödenmiş Sermaye	200.000.000	200.000.000	38.062.500	38.062.500

LOGO	2023	2022	2021	2020
Gelir	2.975.328.000	2.887.365.000	766.766.000	545.023.892
Satılan Malın Maliyeti	- 550.575.000	- 605.437.000	- 142.733.000	- 99.573.299
Brüt Kar	2.424.753.000	2.281.928.000	624.033.000	445.450.593
Net Gelir	130.053.000	332.669.000	277.339.000	113.807.963
Dönen Varlıklar	1.715.043.000	1.789.379.000	796.274.000	543.820.036
Kısa Vadeli Yükümlülükler	2.584.822.000	1.989.466.000	742.156.000	406.374.780
Yıl Başı Toplam Varlıklar	4.900.858.000	1.807.471.000	1.097.519.976	775.732.272
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	5.343.020.000	4.900.858.000	1.807.471.000	1.097.519.976
Uzun Vadeli Borçlar	455.453.000	465.527.000	231.809.000	153.395.136
İşletme Nakit Akışı	132.432.000	175.119.000	373.166.000	264.094.117
Ödenmiş Sermaye	100.000.000	100.000.000	100.000.000	25.000.000
MIATK	2023	2022	2021	2020
Gelir	1.401.011.132	1.100.194.037	164.195.110	86.477.819
Satılan Malın Maliyeti	- 687.989.052	- 518.464.841	- 103.585.575	- 63.614.841
Brüt Kar	713.022.080	581.729.196	60.609.535	22.862.978
Net Gelir	504.388.618	424.545.649	54.155.781	22.189.563
Dönen Varlıklar	756.064.956	644.371.060	133.719.292	43.739.369
Kısa Vadeli Yükümlülükler	359.635.150	275.451.568	50.094.806	21.281.249
Yıl Başı Toplam Varlıklar	1.470.336.285	300.674.516	94.954.217	66.130.324
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	2.174.934.100	1.470.336.285	300.674.516	94.954.217
Uzun Vadeli Borçlar	55.383.668	58.227.444	5.085.129	6.386.173
İşletme Nakit Akışı	2.948.287	590.759.707	57.868.256	27.662.950
Ödenmiş Sermaye	494.000.000	38.000.000	38.000.000	30.000.000
NTGAZ	2023	2022	2021	2020
Gelir	4.041.498.030	7.003.677.528	696.363.820	453.388.932
Satılan Malın Maliyeti	- 3.258.135.164	- 5.201.229.772	- 559.349.122	- 334.013.584
Brüt Kar	783.362.866	1.802.447.756	137.014.698	119.375.348
Net Gelir	96.503.519	1.107.812.870	26.186.054	90.198.685
Dönen Varlıklar	891.549.126	1.701.847.235	266.230.596	117.486.522
Kısa Vadeli Yükümlülükler	507.401.682	806.793.819	189.991.455	129.404.838
Yıl Başı Toplam Varlıklar	3.724.039.366	845.113.970	401.565.309	273.941.389
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	2.948.570.193	3.724.039.366	845.113.970	401.565.309
Uzun Vadeli Borçlar	92.800.119	164.595.478	80.181.268	38.224.056
İşletme Nakit Akışı	580.607.046	766.130.540	105.674.522	80.327.578
Ödenmiş Sermaye	230.000.000	115.000.000	115.000.000	100.018.594
OYAKC	2023	2022	2021	2020
Gelir	30.699.746.814	26.312.734.932	4.680.981.940	2.932.234.571
Satılan Malın Maliyeti	- 21.425.641.489	- 19.855.968.138	- 3.537.495.555	- 2.354.049.813

Brüt Kar	9.274.105.325	6.456.766.794	1.143.486.385	578.184.758
Net Gelir	8.127.896.250	8.822.949.317	725.165.282	358.453.306
Dönen Varlıklar	17.037.487.454	15.462.634.839	10.248.548.069	1.909.488.901
Kısa Vadeli Yükümlülükler	7.669.476.795	8.510.619.637	5.792.501.976	1.554.271.751
Yıl Başı Toplam Varlıklar	35.759.726.596	27.936.799.392	3.972.726.540	3.358.734.585
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	40.705.144.745	35.759.726.596	27.936.799.392	3.972.726.540
Uzun Vadeli Borçlar	2.352.533.001	8.651.659.109	12.078.461.028	136.303.584
İşletme Nakit Akışı	7.232.824.848	3.048.211.632	659.877.289	523.525.532
Ödenmiş Sermaye	1.246.578.406	1.159.793.441	1.159.793.441	1.159.793.441
OZKGY	2023	2022	2021	2020
Gelir	2.157.935.629	6.223.899.845	1.472.672.713	1.186.015.827
Satılan Malın Maliyeti	- 1.540.929.507	- 3.383.234.826	- 778.655.734	- 792.311.217
Brüt Kar	617.006.122	2.840.665.019	694.016.979	393.704.610
Net Gelir	2.938.637.250	8.183.803.632	2.522.852.092	617.169.617
Dönen Varlıklar	13.443.993.204	10.647.227.941	2.953.248.448	2.223.596.281
Kısa Vadeli Yükümlülükler	3.265.884.631	2.697.728.645	1.281.866.931	678.083.026
Yıl Başı Toplam Varlıklar	34.028.534.386	9.063.025.959	5.875.358.220	4.779.523.374
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	43.939.801.012	34.028.534.386	9.063.025.959	5.875.358.220
Uzun Vadeli Borçlar	1.478.452.136	1.922.087.819	1.056.068.760	1.702.807.924
İşletme Nakit Akışı	- 2.008.946.635	- 5.656.515.650	-	- 211.357.388
Ödenmiş Sermaye	1.456.000.000	728.000.000	364.000.000	364.000.000
PARSN	2023	2022	2021	2020
Gelir	3.861.926.409	2.465.518.032	1.140.655.072	589.901.620
Satılan Malın Maliyeti	- 2.982.075.023	- 1.932.305.310	- 866.842.399	- 424.937.141
Brüt Kar	879.851.386	533.212.722	273.812.673	164.964.479
Net Gelir	442.086.788	810.087.249	184.966.109	133.148.283
Dönen Varlıklar	1.684.739.242	1.193.776.329	786.197.581	472.772.820
Kısa Vadeli Yükümlülükler	3.093.992.998	1.883.465.374	1.373.042.604	616.850.589
Yıl Başı Toplam Varlıklar	7.301.945.789	3.897.695.365	2.394.280.274	1.819.754.909
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	13.033.110.213	7.301.945.789	3.897.695.365	2.394.280.274
Uzun Vadeli Borçlar	1.887.906.663	1.336.194.943	972.543.417	788.696.693
İşletme Nakit Akışı	266.359.219	441.326.786	- 40.146.948	154.722.700
Ödenmiş Sermaye	77.112.000	77.112.000	77.112.000	77.112.000
PNLSN	2023	2022	2021	2020
Gelir	2.651.637.678	2.232.046.651	605.449.972	316.042.155
Satılan Malın Maliyeti	- 2.074.019.166	- 1.893.123.836	- 490.326.406	- 276.396.832
Brüt Kar	577.618.512	338.922.815	115.123.566	39.645.323
Net Gelir	232.388.217	80.848.414	65.628.337	14.225.436
Dönen Varlıklar	1.937.319.697	1.511.261.745	461.297.031	231.278.613

Kısa Vadeli Yükümlülükler	1.328.417.164	881.290.503	383.509.113	220.131.058
Yıl Başı Toplam Varlıklar	2.085.085.601	554.863.816	298.055.682	174.513.005
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	2.902.010.619	2.085.085.601	554.863.816	298.055.682
Uzun Vadeli Borçlar	117.845.615	140.538.658	20.063.427	20.116.205
İşletme Nakit Akışı	224.620.836	159.843.975	94.852.941	16.461.647
Ödenmiş Sermaye	75.000.000	75.000.000	57.500.000	40.500.000
RUBNS	2023	2022	2021	2020
Gelir	2.294.424.474	1.430.000.183	355.104.494	211.663.935
Satılan Malın Maliyeti	- 1.829.430.740	- 1.109.820.394	- 259.677.678	- 163.550.786
Brüt Kar	464.993.734	320.179.789	95.426.816	48.113.149
Net Gelir	52.765.711	4.493.371	74.165.755	24.104.475
Dönen Varlıklar	817.760.178	1.045.955.830	241.668.194	91.824.490
Kısa Vadeli Yükümlülükler	335.680.491	740.170.461	172.732.414	98.944.171
Yıl Başı Toplam Varlıklar	2.835.562.960	687.189.718	384.636.318	149.602.256
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	2.438.631.177	2.835.562.960	687.189.718	384.636.318
Uzun Vadeli Borçlar	166.275.644	211.929.659	90.958.602	77.151.690
İşletme Nakit Akışı	631.132.685	- 489.185.632	48.719.089	25.049.740
Ödenmiş Sermaye	74.500.000	74.500.000	50.000.000	50.000.000
SMRTG	2023	2022	2021	2020
Gelir	8.093.257.032	3.973.288.754	846.114.782	579.697.636
Satılan Malın Maliyeti	- 6.245.971.669	- 3.366.948.871	- 711.568.123	- 459.117.786
Brüt Kar	1.847.285.363	606.339.883	134.546.659	120.579.850
Net Gelir	1.037.416.755	69.836.661	84.345.294	57.741.901
Dönen Varlıklar	8.197.680.296	3.641.419.864	712.656.851	500.880.569
Kısa Vadeli Yükümlülükler	7.358.934.163	2.667.816.199	579.082.290	439.247.657
Yıl Başı Toplam Varlıklar	4.294.263.789	818.331.763	578.057.933	396.553.418
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	12.140.007.886	4.294.263.789	818.331.763	578.057.933
Uzun Vadeli Borçlar	2.332.106.755	194.299.153	38.637.911	64.783.958
İşletme Nakit Akışı	- 638.738.522	- 267.611.633	- 57.964.580	15.836.482
Ödenmiş Sermaye	605.880.000	306.000.000	127.500.000	30.998.000
SUWEN	2023	2022	2021	2020
Gelir	2.503.534.099	1.757.058.244	1.419.735.736	752.788.607
Satılan Malın Maliyeti	- 1.205.933.451	- 828.701.373	- 570.185.587	- 306.595.229
Brüt Kar	1.297.600.648	928.356.871	849.550.149	446.193.378
Net Gelir	191.563.448	224.228.568	219.297.750	96.725.958
Dönen Varlıklar	925.240.901	848.206.945	656.901.076	601.104.114
Kısa Vadeli Yükümlülükler	474.759.289	510.395.915	374.583.027	399.624.938
Yıl Başı Toplam Varlıklar	1.343.814.870	1.056.254.475	946.869.930	110.334.819

Yıl Sonu Toplam Varlıklar	1.685.279.321	1.343.814.870	1.056.254.475	946.869.930
Uzun Vadeli Borçlar	256.621.740	145.499.331	166.424.697	153.023.052
İşletme Nakit Akışı	343.376.302	270.339.061	267.923.224	101.790.643
Ödenmiş Sermaye	224.000.000	56.000.000	224.000.000	224.000.000
TTRAK	2023	2022	2021	2020
Gelir	58.435.633.948	41.397.462.345	11.644.197.445	6.243.308.297
Satılan Malın Maliyeti	- 42.844.383.885	- 34.948.694.717	- 9.511.285.881	- 4.935.311.548
Brüt Kar	15.591.250.063	6.448.767.628	2.132.911.564	1.307.996.749
Net Gelir	9.341.958.870	4.309.826.295	1.322.187.577	776.443.043
Dönen Varlıklar	31.192.300.825	19.452.117.704	4.939.922.370	3.668.749.558
Kısa Vadeli Yükümlülükler	19.627.072.771	15.189.923.819	3.366.757.709	2.025.020.133
Yıl Başı Toplam Varlıklar	26.006.098.032	6.110.646.593	4.592.005.561	2.915.771.429
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	40.484.283.191	26.006.098.032	6.110.646.593	4.592.005.561
Uzun Vadeli Borçlar	1.650.590.495	1.571.727.242	692.894.786	1.125.818.991
İşletme Nakit Akışı	9.885.564.691	6.826.521.952	886.046.934	1.599.211.443
Ödenmiş Sermaye	100.066.875	53.369.000	53.369.000	53.369.000
TUKAS	2023	2022	2021	2020
Gelir	6.498.754.119	7.476.194.939	1.065.066.116	814.368.727
Satılan Malın Maliyeti	- 4.569.245.605	- 4.541.408.546	- 751.268.726	- 570.722.155
Brüt Kar	1.929.508.514	2.934.786.393	313.797.390	243.646.572
Net Gelir	1.160.448.847	1.863.071.176	182.092.847	127.897.705
Dönen Varlıklar	4.915.302.216	5.436.123.890	890.798.585	675.484.180
Kısa Vadeli Yükümlülükler	2.326.486.930	2.776.047.585	642.080.986	472.866.589
Yıl Başı Toplam Varlıklar	8.079.961.813	1.536.132.621	1.248.227.005	806.686.874
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	11.250.497.960	8.079.961.813	1.536.132.621	1.248.227.005
Uzun Vadeli Borçlar	362.917.232	613.257.602	162.596.869	226.870.490
İşletme Nakit Akışı	1.641.288.366	- 90.350.998	178.974.760	77.661.196
Ödenmiş Sermaye	1.472.310.000	490.770.000	272.650.000	272.650.000
YATAS	2023	2022	2021	2020
Gelir	13.532.815.118	12.756.701.265	2.858.976.118	1.748.056.658
Satılan Malın Maliyeti	- 9.747.461.253	- 9.542.366.377	- 1.868.164.511	- 1.065.609.160
Brüt Kar	3.785.353.865	3.214.334.888	990.811.607	682.447.498
Net Gelir	700.347.610	349.938.139	256.056.383	170.075.044
Dönen Varlıklar	6.478.371.171	5.012.238.584	1.267.175.634	895.863.779
Kısa Vadeli Yükümlülükler	5.583.056.625	4.202.053.730	890.397.805	585.402.905
Yıl Başı Toplam Varlıklar	9.075.810.781	2.196.486.822	1.416.318.467	934.313.799
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	12.566.851.861	9.075.810.781	2.196.486.822	1.416.318.467
Uzun Vadeli Borçlar	1.604.487.201	639.827.426	299.205.742	301.256.497

İşletme Nakit Akışı	1.618.293.747	377.359.467	- 7.821.115	299.728.368
Ödenmiş Sermaye	149.798.932	149.798.932	149.798.932	149.798.932
YYLGD	2023	2022	2021	2020
Gelir	16.374.646.231	23.095.108.877	4.481.737.404	1.849.489.530
Satılan Malın Maliyeti	- 14.220.685.058	- 19.967.536.271	- 3.718.265.232	- 1.545.765.872
Brüt Kar	2.153.961.173	3.127.572.606	763.472.172	303.723.658
Net Gelir	460.494.704	484.404.949	418.431.866	25.059.941
Dönen Varlıklar	13.076.549.020	9.253.804.022	2.380.743.752	1.197.665.750
Kısa Vadeli Yükümlülükler	9.338.102.806	5.491.967.396	1.537.697.471	797.670.600
Yıl Başı Toplam Varlıklar	11.029.337.301	2.825.336.799	1.663.847.473	1.159.266.808
Yıl Sonu Toplam Varlıklar	18.150.313.029	11.029.337.301	2.825.336.799	1.663.847.473
Uzun Vadeli Borçlar	3.142.616.585	926.505.279	518.458.730	490.734.479
İşletme Nakit Akışı	- 2.133.582.357	- 1.257.771.831	321.030.025	- 245.832.651
Ödenmiş Sermaye	1.086.980.000	472.600.000	300.000.000	300.000.000

*İlgili dönem için veri bulunmadığından bir sonraki dönem verisi referans alınmıştır.

DEVELOPMENT OF MACROECONOMIC INDICATORS IN THE TURKIYE ECONOMY: AN EVALUATION ON THE POST-COVID-19 PERIOD

Assist. Prof. Mustafa NAİMOĞLU

Bingöl University

- 0000-0001-9684-159X

Assoc. Prof. Sefa ÖZBEK

Tarsus University

, 0000-0002-1043-2056

ABSTRACT

The Covid-19 outbreak, which emerged in Wuhan, China in December 2019 and quickly spread to many countries, was declared a pandemic by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020. The pandemic has caused supply and demand crises on a global scale. The Turkish economy has also been affected by this process. In this study, the Turkish economy is evaluated with selected macroeconomic indicators for the post-Covid-19 pandemic period. In this context, data on economic growth, inflation, interest, exchange rate and unemployment rate are presented. Evaluations are made through data for the period 2020-2024. The study also includes research conducted within the scope of the Turkish economy on the data in question. In this study, which also addresses theoretical and empirical approaches, the current situation is evaluated and future policy recommendations are presented.

Keywords: Economic Growth, Inflation, Exchange Rate, Türkiye.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN GELİŞİMİ: COVID-19 SONRASI DÖNEM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ÖZET

Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının Aralık ayında ortaya çıkan ve kısa sürede birçok ülkede etkisini gösteren Covid-19 salgını, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir. Pandemi ile küresel ölçekte arz ve talep krizleri meydana gelmiştir. Bu süreçten Türkiye ekonomisi de etkilenmiştir. Bu çalışmada Covid-19 pandemi dönemi sonrası için Türkiye ekonomisinin seçilmiş makroekonomik göstergeler ile değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme, enflasyon, faiz, döviz kuru ve işsizlik oranına ait veriler ortaya konulmaktadır. 2020-2024 dönemi verileri aracılığıyla değerlendirmeler yapılmaktadır. Çalışmada ayrıca söz konusu verilere yönelik Türkiye ekonomisi kapsamında yapılan araştırmalara yer verilmektedir. Teorik ve ampirik yaklaşımlara da değinilen bu çalışmada mevcut durum değerlendirilerek geleceğe yönelik politika önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Enflasyon, Döviz Kuru, Türkiye.

GİRİŞ

Ülke ekonomilerinin temel makroekonomik hedefleri bulunmaktadır. Söz konusu hedefler genel olarak birçok ülkede benzerlik göstermektedir. Bu hedeflerin başında ekonomik büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımı adaleti, düşük işsizlik gibi konular yer almaktadır (Taşar, 2010; Karamelikli ve Bayar, 2016). Gerek Türkiye'de gerekse diğer ekonomilerde söz konusu hedeflerin gerçekleşmesi için birçok etken bulunmaktadır. Dolayısıyla çok sayıda ekonomik değişken bu hedeflere erişilmesinde önemli roller oynayabilmektedir. 1980'li yıllar ile birlikte Türkiye ekonomisinde ithal ikameci politikalar terk edilmiştir (Erdoğan, 2006). Bu politikaların yerini serbestleşme adımları atılarak ihracata dayalı büyüme hedefleri almıştır. Bu dönemin takibinde finansal liberalizasyon adımları da atılmıştır. Böylece ticari ve finansal serbestleşme süreci hızlanmıştır. Bu gelişmeler Türkiye ekonomisinde yeni bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde ekonomik değişkenler arasındaki etkileşimler artmış ayrıca sosyal değişkenlerin de önemi anlaşılmaya başlamıştır (Uysal vd., 2008). Daha açık bir

ifadeyle ekonomik büyüme önemli bir hedef iken artık ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması daha önemli bir hedef haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinde ve dünyada meydana gelen krizler düşünüldüğünde sürdürülebilirlik kavramı çok ciddi bir öneme sahip olmuştur. 1900'li sonlarına doğru artık dünya büyük bir köy haline gelmeye başlamıştır (Akıncı vd., 2013). Diğer bir ifadeyle küreselleşme süreci derinleşmiştir. Küreselleşme ile birlikte sosyo-ekonomik etkileşimler ciddi biçimde artmıştır. Yani ekonomik büyümeyi izleyen süreçte sürdürülebilir ekonomik büyüme ön planda iken artık ekonomik büyüme ile çevre ilişkisi (Kahuthu, 2006; Bartz ve Kelly, 2008; Aşıcı, 2013; Tiba ve Omri, 2017; Khan vd., 2020; Xing vd., 2023), ekonomik büyüme ile enerji kaynakları ilişkisi (Komal ve Abbas, 2015; Pablo-Romero ve De Jesús, 2016; Raihan, 2023; Jain vd., 2023) konuları ön plana çıkmaya başlamıştır. Tüm bu süreçler literatürde geniş biçimde incelenmiştir. 2000'li yıllarda Türkiye'de önemli ekonomik gelişmeler meydana gelmiştir. Henüz 2000'li yılların başında ortaya çıkan bankacılık krizi ile birlikte birçok yapısal reform yapılmıştır. International Monetary Fund (IMF) ile yapılan anlaşmalar, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası yapısında yapılan yenilikler öne çıkmıştır (Kantarıcı ve Karacan, 2008; Eroğlu ve Eroğlu, 2009). Tüm bu süreçler sonucunda Türkiye'de ekonomik açıdan önemli adımlar atılmıştır. 2010'lı yıllar ile birlikte enflasyon tek haneli sayılara inmiş, faiz oranları düşmüş, döviz kuru istikrarı yakalanmış, kişi başına düşen milli gelirden istikrarlı artışlar yakalanmıştır. Ancak para ve maliye politikalarında yaşanan bazı problemler, dünyada yaşanan bazı ekonomik ve siyasi gelişmeler ile 2013 yılı ile birlikte Türkiye ekonomisinde bazı olumsuz durumlar meydana gelmeye başlamıştır (Gürcün ve Cömertler, 2020). Bu gelişmeler çerçevesinde döviz kurunun yükseliş trendi başlamıştır. Bu trend ile birlikte döviz kuru yansıma etkisi nedeniyle enflasyonist baskılar artmıştır. Fisher hipotezi çerçevesinde faiz oranları üzerinde de bazı baskılar ortaya çıkmıştır (Özbek, 2020). Sonuç olarak 2019 yılında Çin'de ortaya çıkan Covid-19 pandemisine Türkiye ekonomisi bazı ekonomik sorunlar ile girmiştir. Pandemi sürecinde başta Çin ile ticari ve finansal işbirliği olan ülkeler etkilenmiştir (Jordaan, 2023; Dong ve Truong, 2024). Ancak zamanla tüm dünya da önemli insani ve ekonomik problemler meydana gelmiştir.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde Covid-19 sonrası makroekonomik değişkenlerin gelişimi ele alınacaktır. Seçilmiş güncel makroekonomik göstergelerin ele alınması ve bu göstergelerin ilişkilerini inceleyen teorik ve ampirik literatürün toplulaştırılması ile ilgili alana katkı sağlanacağı değerlendirilmektedir. Takip eden ikinci bölümde ekonomik büyüme, enflasyon,

faiz, döviz kuru, işsizlik oranı, bütçe dengesi, ödemeler dengesi ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası rezervlerine ait veriler ortaya konulacaktır. Ayrıca ilgili değişkenlerin etkileşimlerine ilişkin daha önce yapılan çalışmalarda verilerek değerlendirmeler yapılacaktır. Betimsel analizin ardından üçüncü ve son bölümde genel değerlendirmeler ve politika önerileri sunularak çalışma sonlandırılacaktır.

COVID-19 SONRASI DÖNEMDE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN GELİŞİMİ

Stagflasyon olgusunun gerçekleştiği ve iktisadi açıdan belirsizliklerin olduğu bu dönem karşısında iktisadi çevreler önemli adımlar atmıştır. Petrol ihraç eden ülkeler birliğinin aldığı kararlar yükselen petrol fiyatları dünya genelinde önemli sorunlara yol açmıştır. Bu durum birçok ülkeyi başta enerji kaynakları olmak üzere portföy çeşitliliğine yöneltmiştir (Yılmaz ve Kalkan, 2017). Bu çerçevede sürdürülebilir üretim ve makroekonomik denge için yenilenebilir enerji kaynakları, portföy çeşitlendirmesi, çeşitli uluslararası anlaşmalar ve bazı yaptırımlar yoluyla kriz aşılıma çalışılmıştır. Bu süreci takip eden yıllarda ise Türkiye’de de dünyada da serbestleşme adımları birbirini izlemiştir (Balaylar, 2017). Serbestleşme adımlarının küresel ölçekte Covid-19 pandemisi sürecine dek süregelen etkileri arasında 1998 Asya krizi, 2000 yılı dot.com krizi, 2008 Mortgage krizi, 2010 Avrupa borç krizi öne çıkmıştır. Türkiye’de ise bu krizlere ek olarak 1994 krizi, 2000 ve 2001 krizleri yaşanmıştır. Ayrıca 2010’lu yıllar sonrasında Türkiye’yi yakından etkileyen bölgesel ve iç sosyal problemler etkili olmuştur.

2019 yılının Aralık ayında, Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa sürede birçok ülkede etkisini gösteren Covid-19 salgını, DSÖ tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir (Koyuncu ve Meçik, 2020). Türkiye pandemi sürecine genel makroekonomik göstergelerinde bozulmaların başladığı dönemde girmiştir. Covid-19 sonrası dönemde ekonomik büyümenin önemli göstergesi kabul edilen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) trendi incelendiğinde ulusal para cinsinden 2020 yılında 5.049 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu seviye 2021 yılında ciddi biçimde yükselerek 7.256 milyar TL seviyesine gelmiştir. 2022 yılında ise bu seviye yaklaşık 2 katına yükselerek 15.012 milyar TL olmuştur. Takip eden 2023 yılında ise yükseliş trendi %50’yi aşmış ve 26.275 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2024). Türkiye ekonomisine yönelik 2024 yılı IMF projeksiyonuna göre ise GSYH’nın 41.453 milyar TL olacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu 2020 yılından 2024’e dek oldukça önemli oranlarda artış gösterdiği tespit edilmektedir. Bu dönemde Türkiye’de

meydana gelen deprem felaketi göz önüne alındığında GSYH'da ki bu artışlar önemli bir başarı olarak görülebilir. Ancak bu hesaplamaların TL cinsinden olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim Covid-19 öncesinde başlayan döviz kuru artışları Covid-19 sonrasında da devam etmiştir. Döviz kuru açısından yüksek volatilitenin gerçekleştiği bu dönemde döviz kuru ciddi değer artışları yaşamıştır. Öyle ki 2019 yılında 01.01.2019'da 5 seviyelerinde olan dolar kuru, 01.01.2024 29 seviyelerini aşmıştır (TCMB, 2024). Bu durum TL cinsinden yüksek seviyelerde GSYH'nın gerçekleşmesinde öncü rol oynamaktadır. Türkiye'nin GSYH'nın dünya ekonomileri kıyaslanması için en çok işlem hacmine sahip olan dolarının kullanılması genel kabul görmektedir (Demir, 2020). Doların rezerv para özelliğine sahip olması ve volatilitenin görece düşük olması bu durumu desteklemektedir. Bu bağlamda dolar cinsinden 2020 yılında 720 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu seviye 2021 yılında 818 milyar \$ seviyesine gelmiştir. 2022 yılında ise bu seviye 906 milyar \$ olmuştur. Takip eden 2023 yılında ise 1 trilyon \$ seviyesi aşılmış ve 1.119 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2024). Türkiye ekonomisine yönelik 2024 yılı IMF projeksiyonuna göre ise GSYH'nın 1.114 trilyon \$ olacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu veriler incelendiğinde ulusal para cinsinden GSYH artışına göre dolar cinsinden artışların çok daha düşük seviyelerde kaldığı anlaşılmaktadır. Ekonomik büyüme analizlerinde, GSYH'dan ziyade kişi başına düşen milli gelir değişkeninin kullanıldığı gözlemlenmektedir (Özen ve Okşak, 2020; Khan vd., 2021; Xing vd., 2023). Bu durum ekonomik büyümenin yanında hem sürdürülebilirlik hem de kalkınma hedefleri açısından önemli görülmektedir. Nüfusun yüksek olmasının kalkınma sürecinde dikkate alındığı görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle iktisadi birimlerin refahının yüksek olup olmadığı tartışması kişi başına düşen veriler aracılığıyla ortaya konulmaktadır. Böylece hem nüfus etkisi arındırılmış hem de gelir eşitsizliği nispeten dikkate alınmış olmaktadır. Bu bağlamda kişi başına düşen milli gelir 8.613 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu seviye 2021 yılında 9.664 milyar \$ seviyesine gelmiştir. 2022 yılında ise bu seviye 10.622 milyar \$ olmuştur. Takip eden 2023 yılında ise 12.849 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2024). Türkiye ekonomisine yönelik 2024 yılı IMF projeksiyonuna göre ise GSYH'nın 12.765 milyar \$ olacağı tahmin edilmektedir. Bu sonuçlar ile birçok teorik yaklaşım test edilebilmektedir. Öyle ki orta gelir tuzağının geçerliliği, yakınsama analizleri vb. konular kişi başına düşen milli gelir analizleri ile kolaylıkla yapılabilmektedir. Bu analizlerde sıklıkla birim kök metodolojisinden yararlanılmaktadır. Bu bağlamda geleneksel (ADF ve PP birim kök, KPSS durağanlık) ve doğrusal olmayan birim kök testleri (Leybourne vd., 1998; Harvey ve Mills, 2002) Fourier fonksiyonları ile

genişletilmiş testler (Becker vd. (2006) Fourier durağanlık testi, Christopoulos ve León-Ledesma (2010) Fourier ADF birim kök testi) sıklıkla kullanılmaktadır. Ekonomik büyümeyle ilişkin son olarak Covid-19 sonrası büyüme oranları incelendiğinde 2020 yılında %1.9 oranında büyümenin gerçekleştiği görülmektedir. Takip eden yıllarda ise sırasıyla %11.4; %5.5; %4.5 oranları gerçekleşmiştir. 2024 yılı büyüme oranı ise ilk çeyrekte 5.7 şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisinin nüfusu yapısı ve potansiyeli dikkate alındığında elde edilen ekonomik büyüme oranlarının daha yüksek olabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, büyüme oranlarının yüksek olmasından ziyade istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi önemlidir. Bu açıdan incelendiğinde Türkiye ekonomisinin gelişmekte olan ülkeler kategorisinin üzerine çıkarak bir üst lige çıkma perspektifine uygun olarak istikrarlı büyüme oranlarını gerçekleştirmeye devam etmesi büyük önem taşımaktadır.

Türkiye ekonomisinin Covid-19 öncesi dönemde bozulmaya başlayan fiyat istikrarı, pandemi sonrasında daha da kötü hale gelmeye başlamıştır. Ulusal paradan kaçış olarak yorumlanabilen enflasyon oranı TÜFE cinsinden 2020 yılında %14.89 oranında gerçekleşmiştir. 2021 yılında bu oran yüksek seviyede artış göstererek %36.08 seviyesine yükselmiştir. 2022 yılında %64.27, 2023'te ise % 64.77 oranı görülmüştür. 2024 yılı Temmuz ayı itibarıyla ise bu oran % 61.78 olmuştur (TÜİK, 2024). Söz konusu oranlar enflasyonun yüksek seyrini göstermektedir. İlgili veriler göz önüne alındığında Covid-19 sonrasında Türkiye ekonomisinin fiyat istikrarında önemli bozulmalar yaşandığı saptanmaktadır. Bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte en önemli neden olarak dolar kurunda yaşanan artış, küresel daralma ve güven sorununun oluşmasıdır (Topçu, 2024). Covid-19 döneminde daralan talebin hızlı biçimde artması da yüksek enflasyonun sebepleri arasında sayılabilir. Diğer yandan öne çekilmiş talep olgusu da bu dönemde kendini göstermektedir. TÜFE cinsinden enflasyonun yanında ÜFE'nin de bu dönemde önemli seviyelere yükseldiği görülmektedir. ÜFE cinsinden 2020 yılında % 25.15 oranında gerçekleşmiştir. 2021 yılında bu oran yüksek seviyede artış göstererek % 79.89 seviyesine yükselmiştir. 2022 yılında % 97.72 2023'te ise % 44.22 oranı görülmüştür. 2024 yılı Temmuz ayı itibarıyla ise bu oran % 41.37 olmuştur (TÜİK, 2024). Söz konusu oranlar TÜFE'ye kıyasla oldukça yüksektir. Bu durumun en temel nedeni Türkiye'nin ara malı ve yatırım malında dışa bağımlı olmasıdır. Bu bağımlılık dolar kurundan doğrudan etkilenmektedir. Bu durum ise ÜFE'nin yüksek seyrini oluşturmaktadır. TÜFE ve ÜFE'nin yüksek olması önemli bir tespittir. Ancak burada ÜFE'nin TÜFE'den yüksek olduğu bilgisi önemlidir. Bu bağlamda söz konusu endekslerin birbiri ile olan ilişkileri bazı

çalışmalarda incelenmektedir (Tarı vd., 2012; Azgün vd., 2013). Bu çalışmalar sonucunda genel olarak ÜFE'nin TÜFE'den büyük olduğu ve ÜFE'nin TÜFE'nin nedeni olduğu sonuçları elde edilmiştir. Bu sonuçlar bağlamında Türkiye'de ara malı-yatırım malı ithalatını düşürecek önlemlerin önemi anlaşılmaktadır.

Faiz oranları özellikle para otoriteleri tarafından çok hassas bir alanı oluşturmaktadır. Finansal ve reel kesim arasında kurduğu önemli bağlar, faiz oranının önemini ortaya koymaktadır. Tüketim ve yatırım kararlarını etkileyebilme gücü ile toplam talebi ve ekonomik büyümenin belirlenmesinde önemli rol oynayan faiz oranı ayrıca finansal sistem üzerinde de etkin olabilmektedir (Büberkökü, 2014: 80). Türkiye ekonomisinde gösterge faiz verileri incelendiğinde 2020 yılında % 14.89 seviyesinde olduğu tespit edilmektedir. Söz konusu oranlar 2021 yılında % 22.78 iken 2022 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Para Politikası Kurulu kararları ile önemli seviyede düşüş kararları alınarak % 8.61 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılında % 39.80 seviyesinde olan faiz oranlarının 2024 yılı Ağustos ayı itibarıyla % 41.97 seviyesinde olduğu görülmektedir. Faiz oranları ekonomik göstergeler üzerinde etkili olabilmektedir. Özellikle Fisher (1930) etkisi çerçevesinde enflasyon-faiz ilişkileri önemli mekanizmalar ortaya koyabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisine yönelik faiz oranlarının belirleyicilerine ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Öztürk ve Durgut, 2011; Afşar ve Doğan, 2017; Tuna, 2022; Yücel, 2023). Bu çalışmalarda Fisher etkisi incelemeleri önemli bir yer tutmaktadır (Ceylan ve Şahin, 2010; Gürsoy ve Akçay, 2021; Ulusoy vd., 2022; Yapraklı, 2022).

Covid-19 pandemisinde talep ve arz krizi birlikte gerçekleşmiştir. Bu çerçevede işsizlik oranları için pandemi süreci önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Politika yapıcılar bu dönemlerde birtakım önlemler alarak istihdamı korumaya çalışmaktadır. İşsizlik konusu sadece ekonomik bir süreç olmayıp, sosyal çıktıları da olan bir durumdur (Ceylan ve Şahin, 2010). Dolayısıyla işsizlik ile mücadele her ülke politikacıları için önemli bir konu olmaya devam etmektedir. Türkiye'de 2020 yılı işsizlik oranı incelendiğinde % 12.8 olduğu görülmektedir. 2021 yılında bu oran % 11.2, 2022 yılında %10.3, 2023 yılında ise % 8.8 olduğu görülmektedir. 2024 yılı haziran ayı verisi ise 9.2 seviyelerini göstermiştir (TÜİK, 2024). Söz konusu işsizlik seviyeleri gelişmiş ülkelere kıyasla düşük değildir. Ancak Covid-19 pandemisinin etkileri ve 2023 yılında önemli kayıplara yol açan deprem göz önüne alındığında bu oranın kısmen düşürülmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda pandemi döneminde açıklanan istikrar paketleri, bazı teşvikler ve kısa çalışma ödeneği gibi

uygulamaların bu oranın daha da yükselmemesinde önemli olduğu değerlendirilmektedir ((Bulut ve Pınar, 2020; TOBB, 2021). Türkiye ekonomisinin genel yapısı değerlendirildiğinde mevcut potansiyelini kullanması ciddi önem arz etmektedir. Bu bağlamda söz konusu oranların düşürülmesi elzemdir. Özellikle bu oranda net görülmeyen ancak önemli oranlara ulaşabilen genç işsizlik konusu ayrıca incelemelidir. İşsizlik konusu da iktisat yazınında sıklıkla incelenen konular arasındadır. Özellikle Phillips eğrisi bağlamında çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Gruen vd., 1999; Hazell vd., 2022; Crump vd., 2024). Bu çalışmalarda sıklıkla işsizlik ile enflasyon arasında takas ilişkisinin var olup olmadığı tartışılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye ekonomisi önemli potansiyeller barındıran bir ülke olarak önem çıkmaktadır. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler içirişinden ayrılarak yükselen piyasa ekonomileri arasında yer almaktadır. Ancak Türkiye ekonomisinin bazı kırılganlıkları da bulunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye kırılgan beşli ekonomileri arasında yer almaktadır. Bu kırılganlıkların temel sebepleri incelendiğinde ise temel makroekonomik değişkenlerdeki dalgalanmalardır. Son dönemde küresel bir sorun haline gelen Covid-19, Türkiye'yi de birçok açıdan etkilemiştir. Özellikle Türkiye'nin ticari partnerlerinde yaşanan daralma ile birlikte önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada söz konusu pandemi sonrası Türkiye ekonomisinde temel makroekonomik göstergelerin gelişimi ele alınmaktadır. Bu süreçte alınan mali ve para politikalarına yönelik önlemlerin sağladığı yararlar tartışılmıştır. Bu bağlamda ekonomik büyüme göstergeleri, enflasyon göstergeleri, faiz ve işsizlik oranı geniş biçimde tartışılmıştır. Ayrıca çalışmada söz konusu değişkenler ve etkilerini inceleyen çalışmalar kısaca özetlenmiştir. Bu bağlamda güncel literatürde yer alan çalışmalar derlenmiştir. Çalışmada söz konusu verilere ait güncel bilgiler paylaşılmış ve pandemi öncesi ile kıyaslanmıştır. Ayrıca ilgili verilerdeki gelişmeler tartışılarak, değerlendirmeler yapılmıştır. Türkiye ekonomisinde son dönemde önemli tartışmalara sebep olan döviz kuru etrafında tüm değişkenlerin açıklanmasında temel teşkil etmiştir. Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme, enflasyon, faiz ve işsizlik değişkenleri dikkate alındığında döviz kurunun önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu durum her değişkenin açıklanmasında ortaya konulmuştur. Çalışmada ortaya konulan veriler ve alınan tedbirler ışığında bazı noktalar öne çıkmıştır. Türkiye önemli potansiyelleri barındıran, genç nüfusu ciddi adımları hızlandırabilecek bir ekonomidir. Türkiye'de sürdürülebilir büyüme potansiyeli için ilk olarak fiyat istikrarının sağlanması elzem

görülmektedir. Bu gereklilik yüksek enflasyonun sosyo-ekonomik açıdan önemli problemler barındırmasıyla ilgilidir. Diğer yandan işsizliğin atıl kapasiteyi artırdığı bir gerçektir. Bu durum potansiyel çıktının gerçekleşmemesine neden olabilmektedir. Böylece ekonomik aktivitenin yavaşlaması meydana gelebilmektedir. Türkiye’de işsizlik oranlarının son dönemde çift hanelere yakın seyri önemli bir sorun olmuş, enflasyonist baskı bağlamında da etkilere sahip olduğu değerlendirilmektedir. Çalışmada ilgili değişkenlere ilişkin yapılan çalışmalar ise ortak bir konsensüsün olmadığını ortaya koymuştur. Bu durum ilgili makroekonomik değişkenlerin ve belirleyicilerinin tespitinin halen ülke/dönem/ampirik yöntem açısından incelemeye muhtaç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmayı izleyen araştırmalarda ilgili değişkenler genişletilerek, Türkiye ekonomisine yönelik daha geniş bir değerlendirme yapılabilir. Ayrıca uygun iktisat teorisi uyarında ilgili değişkenlere yönelik ampirik analiz gerçekleştirilebilir. Bu incelemelerin Türkiye ekonomisine yönelik temel makroekonomik değişkenlere yönelik önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Afşar, M., & Doğan, E. (2017). Uzun dönem faiz oranlarının belirleyicileri: OECD ülkelerine yönelik bir panel veri analizi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (59), 103-115.

Akıncı, G. Y., Akıncı, M., & Yılmaz, Ö. (2013). İktisadi küreselleşme ve finansal özgürlükler arasındaki ilişki: Bir panel veri analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 5(9), 80-99.

Aşıcı, A. A. (2013). Economic growth and its impact on environment: A panel data analysis. *Ecological Indicators*, 24, 324-333.

Azgün, S. (2013). Türkiye’de döviz kuru hareketlerinin iç fiyatlara (ithalat fiyatları, ÜFE ve TÜFE) geçişi. *Sosyoekonomi*, 20(20).

Balaylar, N. A. (2017). Türkiye’de finansal serbestleşme döneminin mevduat bankaları fon kaynak ve kullanımları üzerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(4), 549-578.

Bartz, S., & Kelly, D. L. (2008). Economic growth and the environment: Theory and facts. *Resource and Energy Economics*, 30(2), 115-149.

Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.

Büberkökü, Ö. (2014). Yükselen piyasa ekonomilerinde nominal faiz oranları ile enflasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi: Panel koentegrasyon testlerinden kanıtlar. *Bankacılar Dergisi*, 25(88), 80-90.

Bulut, R., & Pınar, Ç. (2020). COVID-19 pandemisi döneminde Türkiye’de istihdam ve işsizlik. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 217-225.

Ceylan, S., & Şahin, B. Y. (2010). İşsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisinde asimetri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(2), 157-165.

Christopoulos, D. K., & León-Ledesma, M. A. (2010). Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6), 1076-1093.

Crump, R. K., Eusepi, S., Giannoni, M., & Şahin, A. (2024). The unemployment–inflation trade-off revisited: The Phillips curve in COVID times. *Journal of Monetary Economics*, 103580.

Demir, Y. (2020). Türkiye için döviz rezerv yeterlilik göstergelerinin değerlendirilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 413-425.

Dong, C. V., & Truong, H. Q. (2024). Impacts of the COVID-19 pandemic on international trade in developing countries: Evidence from Vietnam. *International Journal of Emerging Markets*, 19(5), 1113-1134.

Erdoğan, S. (2006). Türkiye'nin ihracat yapısındaki değişme ve büyüme ilişkisi: Koentegrasyon ve nedensellik testi uygulaması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2006(1), 30-39.

Eroğlu, N., & Eroğlu, İ. (2009). IMF-Türkiye ilişkileri ve 20. Stand-By müzakereleri üzerine bir değerlendirme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(2), 124-146.

Gruen, D., Pagan, A., & Thompson, C. (1999). The Phillips curve in Australia. *Journal of*

Monetary Economics, 44(2), 223-258.

Gürcün, D., & Cömertler, N. (2020). Türkiye'nin 2008 küresel ekonomik krizi ve COVID-19 kriziyle mücadelesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İktisadi ve İdari Bilimler), 305-316.

Gürsoy, S., & Akçay, C. (2021). Fisher etkisi'nin Türkiye'de Hatemi-J asimetrik nedensellik testi kullanılarak incelenmesi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 5(1), 46-61.

Harvey, D. I., & Mills, T. C. (2002). Unit roots and double smooth transitions. *Journal of Applied Statistics*, 29(5), 675-683.

Hazell, J., Herreno, J., Nakamura, E., & Steinsson, J. (2022). The slope of the Phillips curve: Evidence from US states. *The Quarterly Journal of Economics*, 137(3), 1299-1344.

Jain, V., Ramos-Meza, C. S., Aslam, E., Chawla, C., Nawab, T., Shabbir, M. S., & Bansal, A. (2023). Do energy resources matter for growth level? The dynamic effects of different strategies of renewable energy, carbon emissions on sustainable economic growth. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 25(3), 771-777.

Jordaan, J. A. (2023). Firm-level characteristics and the impact of COVID-19: Examining the effects of foreign ownership and international trade. *The World Economy*, 46(7), 1967-1998.

Kahuthu, A. (2006). Economic growth and environmental degradation in a global context. *Environment, Development and Sustainability*, 8, 55-68.

Kantarıcı, H. B., & Karacan, R. (2008). Mali disiplinin sağlanması açısından Türkiye IMF ilişkilerinin değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 155, 144-158.

Karamelikli, H., & Bayar, Y. (2016). Makroekonomik ve finansal istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(12), 225-236.

Khan, I., Hou, F., Irfan, M., Zakari, A., & Le, H. P. (2021). Does energy trilemma a driver of economic growth? The roles of energy use, population growth, and financial development. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 146, 111157.

Khan, M. K., Khan, M. I., & Rehan, M. (2020). The relationship between energy consumption, economic growth and carbon dioxide emissions in Pakistan. *Financial Innovation*, 6(1), 1.

Komal, R., & Abbas, F. (2015). Linking financial development, economic growth and energy consumption in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 44, 211-220.

Koyuncu, T., & Meçik, O. (2020). COVID-19 pandemisinin Türkiye’de ekonomik büyümeye sektörel ve sektörler arası etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(4), 112-131.

Leybourne, S. J., Newbold, P., & Vougas, D. (1998). Unit roots and smooth transitions. *Journal of Time Series Analysis*, 19(1), 83-97.

Özbek, S. (2020). Fisher etkisi: Yükselen piyasa ekonomileri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(4), 240-251.

Özen, E., & Okşak, Y. (2020). Kişi başına düşen milli gelirin ithalat üzerindeki etkisi: Türkiye için bir nedensellik analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 779-793.

Öztürk, N., & Durgut, D. (2011). Faiz oranlarının belirleyicileri: Türkiye için ampirik bir analiz. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), 117-144.

Pablo-Romero, M. D. P., & De Jesús, J. (2016). Economic growth and energy consumption: The energy-environmental Kuznets curve for Latin America and the Caribbean. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60, 1343-1350.

Raihan, A. (2023). The dynamic nexus between economic growth, renewable energy use, urbanization, industrialization, tourism, agricultural productivity, forest area, and carbon dioxide emissions in the Philippines. *Energy Nexus*, 9, 100180.

Tarı, R., Abasız, T., & Pehlivanoglu, F. (2012). TEFE (ÜFE)-TÜFE fiyat endeksleri arasındaki nedensellik ilişkisi: Frekans alanı yaklaşımı. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 12(24), 1-15.

Taşar, M. O. (2010). Türkiye’nin güçlü ekonomiye geçiş programı ve makro ekonomik etkilerinin analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-97.

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası). (2024). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. <https://www.tcmb.gov.tr/>, (22.07.2024)

Tiba, S., & Omri, A. (2017). Literature survey on the relationships between energy, environment and economic growth. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 69, 1129-1146.

TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği). (2021). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. <https://tobb.org.tr/sayfalar/20200323-covid-destegi.php>, (04.07.2024)

Topçu, U. (2024). Tüketici güven endeksinin belirleyicileri: Türkiye örneği. *Parion Akademik Bakış Dergisi*, 3(2), 67-83.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2024). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://www.tuik.gov.tr/>, (14.07.2024)

Tuna, İ. (2022). Türk lirası gecelik referans faiz oranının (TLREF) makro belirleyicileri. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 797-804.

Ulusoy, A., Yılmaz, H., & Ünal, H. (2022). Türkiye’de Gibson paradoksunun Fisher etkisi bağlamında ele alınması (1978-2019 dönemi). *Maliye Dergisi*, (181).

Uysal, D., Mucuk, M., & Alptekin, V. (2008). Finansal serbestleşme sürecinde Türkiye ekonomisinde faiz ve kur ilişkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(2), 48-64.

Xing, L., Khan, Y. A., Arshed, N., & Iqbal, M. (2023). Investigating the impact of economic growth on environment degradation in developing economies through STIRPAT model approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 182, 113365.

Yapraklı, S. (2022). Açık enflasyon hedeflemesi döneminde neo-Fisher etkisi’nin geçerliliği: Türkiye üzerine ekonometrik bir analiz. *EKOIST Journal of Econometrics and Statistics*, (37), 85-105.

Yılmaz, S., & Kalkan, D. K. (2017). Enerji güvenliği kavramı: 1973 petrol krizi ışığında bir tartışma. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 169-199.

Yücel, E. (2023). Ticari kredi faiz oranının belirleyicileri. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 5(1), 1-13.

THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT, PATENTS, AND MEDIUM-HIGH TECHNOLOGY EXPORTS ON ENVIRONMENTAL QUALITY UNDER THE EKC HYPOTHESIS

Assoc. Dr. Sefa ÖZBEK

Tarsus University

, 0000-0002-1043-2056

Assist. Prof. Mustafa NAIMOĞLU

Bingöl University,

- 0000-0001-9684-159X

ABSTRACT

This research explores the factors influencing environmental quality in Türkiye using annual data spanning from 1990 to 2022. The study examines variables such as the number of patents, foreign direct investment (DYY), and medium-high technology exports. The Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis is also tested in a linear fashion by comparing short- and long-term GDP elasticities as suggested by Narayan and Narayan (2010). To check the stationarity of the variables, traditional ADF and Fourier ADF unit root tests are first used. If the variables are found to be stationary at their first difference, the Fourier ADL cointegration test is used to assess whether the variables move together over time. Once a cointegration relationship is confirmed, long-term coefficients are estimated to evaluate the size and direction of the explanatory variables' effects on energy efficiency. For this analysis, FMOLS, CCR, and DOLS estimators, which allow for the inclusion of Fourier functions as deterministic vectors, are utilized. The results from FMOLS, CCR, and DOLS are generally consistent in terms of sign and magnitude. The findings suggest that an increase in patent numbers, DYY, and medium-high technology exports contributes to a larger ecological footprint. Moreover, since the long-term GDP coefficient is smaller than the short-term GDP coefficient, the EKC hypothesis is confirmed for Türkiye. Additionally, the short-term estimates for all estimators verify the cointegration relationship, as the estimated ECT coefficient is statistically significant and meets theoretical expectations. Consequently, policies should emphasize the swift adoption of greener technologies and industries to ensure that economic growth is aligned with long-term environmental sustainability goals.

Keywords: EKC Hypothesis, ecological footprint, DYY, Patents, Medium-High Technology Exports, Fourier Analysis.

EKC HİPOTEZİ ALTINDA YABANCI DOĞRUDAN YATIRIM, PATENTLER VE ORTA-YÜKSEK TEKNOLOJİ İHRACATININ ÇEVRE KALİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

ÖZET

Bu araştırma, 1990-2022 yıllarını kapsayan yıllık verileri kullanarak Türkiye'de çevre kalitesini etkileyen faktörleri araştırmaktadır. Çalışmada patent sayısı, doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve orta-yüksek teknoloji ihracatı gibi değişkenler incelenmektedir. Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi de Narayan ve Narayan (2010) tarafından önerilen kısa ve uzun vadeli GSYİH esnekliklerini karşılaştırarak doğrusal bir şekilde test edilmektedir. Analiz için Fourier yöntemleri uygulanmaktadır. Değişkenlerin durağanlığını kontrol etmek için önce geleneksel ADF ve Fourier ADF birim kök testlerinden yararlanılmaktadır. Değişkenlerin birinci farklarında durağan olduğu bulunursa, değişkenlerin zaman içinde birlikte hareket edip etmediğini değerlendirmek için Fourier ADL eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Bir eşbütünleşme ilişkisi doğrulandıktan sonra, açıklayıcı değişkenlerin enerji verimliliği üzerindeki etkilerinin boyutunu ve yönünü değerlendirmek için uzun vadeli katsayılar tahmin edilir. Bu analiz için, Fourier fonksiyonlarının deterministik vektörler olarak dahil edilmesine izin veren FMOLS, CCR ve DOLS tahmin edicileri kullanılmıştır. FMOLS, CCR ve DOLS'tan elde edilen sonuçlar genellikle işaret ve büyüklük açısından tutarlıdır. Bulgular, patent sayısındaki, doğrudan yabancı yatırımlardaki ve orta-yüksek teknoloji ihracatındaki artışın daha büyük bir ekolojik ayak izine katkıda bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, uzun vadeli GSYİH katsayısı kısa vadeli GSYİH katsayısından daha küçük olduğundan, EKC hipotezi Türkiye için doğrulanmıştır. Ek olarak, tüm tahmin ediciler için kısa vadeli tahminler, tahmini ECT katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olması ve teorik beklentileri karşılaması nedeniyle eşbütünleşme ilişkisini doğrulamaktadır. Sonuç olarak, politikalar ekonomik büyümenin uzun vadeli çevresel sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu olmasını sağlamak için daha yeşil teknolojilerin ve endüstrilerin hızlı bir şekilde benimsenmesine vurgu yapmalıdır.

Anahtar Kelimeler: EKC Hipotezi, ekolojik ayakizi, DYY, Patentler, Orta-Yüksek Teknoloji İhracatı, Fourier Analizi.

GİRİŞ

Çevresel kalite, bir toplumun yaşam standardı ve uzun vadeli refahı açısından kritik öneme sahiptir. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, ekosistemlerin korunması ve çevresel dengenin sağlanması, hem bugünkü nesillerin hem de gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gereklidir. Çevresel kalite, ekonomik büyüme ve kalkınma süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Ekonomik faaliyetlerin çevre üzerindeki olumsuz etkileri, doğal kaynakların tükenmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması ve iklim değişikliği gibi ciddi sorunlara yol açabilir. Bu nedenle, çevresel kalite göstergeleri, hem politikaların etkinliğini değerlendirmek hem de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için vazgeçilmez araçlardır (Aslan ve Aslan, 2023).

Ekonometrik analizlerde çevresel kalite göstergeleri, çevresel bozulmanın ekonomik etkilerini incelemek ve politikaların etkinliğini ölçmek için kullanılır. Bu göstergeler arasında karbon emisyonları, hava ve su kalitesi, orman örtüsü, biyolojik çeşitlilik ve enerji tüketimi gibi çeşitli metrikler yer alır. Ekolojik ayak izi, bu göstergeler arasında özellikle dikkat çeken bir ölçüttür. Ekolojik ayak izi, bir toplumun veya bireyin tüketim alışkanlıklarının doğa üzerindeki baskısını ölçer ve bu baskının dünya üzerindeki biyolojik kapasite ile karşılaştırılmasını sağlar. Ekolojik ayak izi, sürdürülebilir olmayan tüketim ve üretim kalıplarının uzun vadede çevresel dengeyi nasıl tehdit ettiğini ortaya koyar (Sarıöz-Gökten ve Gökten, 2023). Bu gösterge, doğal kaynakların ne kadar hızlı tükendiğini ve ekosistemlerin kendini yenileme kapasitesini ne ölçüde aştığını anlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Türkiye ekonomisi için çevresel sürdürülebilirlik, hem ekonomik büyüme hem de toplumun genel refahı açısından hayati bir konudur. Türkiye, hızla büyüyen ekonomisi ve artan nüfusu ile çevresel baskılarla karşı karşıya kalmaktadır. Enerji yoğun üretim yapısı, kentsel büyüme, sanayileşme ve tarımsal faaliyetler, doğal kaynakların tükenmesine ve çevresel bozulmalara yol açabilir. Bu nedenle, çevresel sürdürülebilirlik, Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejilerinin merkezinde yer almalıdır. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, çevre dostu teknolojilerin kullanımı, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım ve kaynak verimliliğini artırıcı politikaların benimsenmesi gerekmektedir (Yücel ve Terzioğlu, 2023).

Literatürde Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi, ekonomik büyüme ile çevresel bozulma arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan bir teoridir. EKC hipotezine göre, ekonomik büyümenin başlangıç aşamalarında çevresel bozulma artar; ancak belirli bir gelir seviyesine ulaşıldığında, ekonomik büyüme ile birlikte çevresel bozulma azalmaya başlar (Çamkaya, 2024). Bu hipotezin geçerliliği, birçok faktöre bağlıdır. Örneğin, gelir dağılımı, teknoloji seviyesi, çevre politikalarının etkinliği ve ekonomik yapının değişimi gibi unsurlar, EKC'nin geçerliliğini belirleyen önemli etkenlerdir. Narayan ve Narayan (2010) tarafından yapılan çalışmada, kısa dönem gelir esnekliğinin uzun dönem gelir esnekliğinden büyük olduğu durumlarda EKC hipotezinin geçerli olduğunu belirtilmektedir. Bu durum, ekonomik

büyümenin başlangıç aşamalarında çevresel bozulmanın hızla arttığını; ancak uzun vadede, gelir arttıkça çevreye verilen zararların azalmaya başladığını gösterir. Bu, çevre politikalarının etkin bir şekilde uygulanması ve sürdürülebilir teknolojilerin benimsenmesi halinde, ekonomik büyümenin çevresel bozulmayı tersine çevirebileceğini ima eder.

Bu bağlamda, çevresel kalite ve sürdürülebilirlik, ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması ve gelecek nesillerin refahının korunması açısından temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde hem de dünya genelinde, çevresel sürdürülebilirlik politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması, uzun vadeli kalkınma ve refahın sağlanması için kritik öneme sahiptir.

Ekolojik ayak izi, çevresel sürdürülebilirlik araştırmalarında diğer göstergelere kıyasla daha geniş ve kapsamlı bir değerlendirme sağlar (Sağır, 2019). Diğer çevresel göstergeler genellikle spesifik çevresel etkileri, örneğin karbon emisyonları veya su kalitesini ölçerken, ekolojik ayak izi daha bütünsel bir yaklaşım sunar. Bu gösterge, bir toplumun veya bireyin tüketim ve üretim alışkanlıklarının doğa üzerindeki toplam etkisini değerlendirir. Bu bağlamda, ekolojik ayak izi, yalnızca belirli bir çevresel etkiyi değil, genel çevresel dengeyi tehdit eden faktörlerin bütününe göz önünde bulundurur. Ekolojik ayak izi, biyokapasiteye karşı talep edilen kaynak miktarını ölçerek, doğal kaynakların ne ölçüde sürdürülebilir şekilde kullanıldığını ortaya koyar. Bu nedenle, çevre kalitesinin ölçülmesinde ekolojik ayak izinin incelenmesi, daha geniş ve kapsamlı bir analiz sunarak, politika yapıcıların sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma konusundaki stratejilerini belirlemelerine yardımcı olur.

Ekolojik ayak izi birçok değişkenden farklı yollarla etkilenebilmektedir. Örneğin, patent sayılarının ekolojik ayak izi üzerindeki etkileri, inovasyonun çevre üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerini anlamak açısından önemlidir. Teknolojik yenilikler genellikle üretim süreçlerini daha verimli hale getirerek, doğal kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlar ve böylece ekolojik ayak izini azaltabilir (Oğul, 2022). Örneğin, enerji verimliliğini artıran teknolojiler, fosil yakıt kullanımını azaltabilir ve karbon emisyonlarını düşürebilir. Bununla birlikte, her patentin ekolojik ayak izi üzerinde olumlu bir etkisi olmayabilir; bazı teknolojiler çevresel zararı artıran yeni üretim süreçlerine veya ürünlere yol açabilir (Güven, 2023). Bu nedenle, patentlerin ekolojik ayak izi üzerindeki etkilerini incelerken, patentlerin doğası, uygulama alanı ve çevresel etkileri değerlendirilmelidir. Bu analiz, inovasyonun çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki rolünü daha iyi anlamak için kritik öneme sahiptir.

Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), ekolojik ayak izi üzerinde karmaşık ve çok yönlü etkilere sahip olabilir. DYY, bir ülkeye teknolojik bilgi, finansal kaynaklar ve yeni iş uygulamaları getirerek ekonomik büyümeyi destekleyebilir (Ali vd., 2023). Bu büyüme, eğer çevre dostu teknolojiler ve sürdürülebilir iş modelleri ile desteklenirse, ekolojik ayak izini azaltabilir. Ancak, DYY'nin çevresel düzenlemelerin daha gevşek olduğu ülkelere yönelmesi durumunda, çevre üzerindeki olumsuz etkiler artabilir (Ho et al., 2024). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, DYY'nin çevresel etkileri, yatırımların hangi sektörlerde

yapıldığı, teknolojik transferlerin niteliği ve yerel çevre politikalarının etkinliği ile yakından ilişkilidir. DYY'nin ekolojik ayak izi üzerindeki etkilerini anlamak, küresel sermaye akışlarının sürdürülebilir kalkınmaya nasıl katkıda bulunabileceğini belirlemek açısından önemlidir.

Orta-yüksek teknoloji ihracatının ekolojik ayak izi üzerindeki etkileri, bu tür ihracatın ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki rolü bağlamında önemlidir (Shahid vd., 2024). Orta-yüksek teknoloji ürünleri genellikle daha yüksek katma değerli ve daha az kaynak yoğun üretim süreçlerine dayanır. Bu tür ihracat, enerji verimliliğini artırabilir, atık miktarını azaltabilir ve genel çevresel etkiyi sınırlayabilir (Zhang vd., 2024). Bununla birlikte, bu etkinin boyutu, ihracatın hangi sektörlerde yoğunlaştığına, kullanılan teknolojilerin çevresel duyarlılığına ve üretim süreçlerinin ne kadar sürdürülebilir olduğuna bağlıdır. Orta-yüksek teknoloji ihracatının çevresel etkilerini analiz etmek, ekonomik kalkınma stratejilerinin ekolojik sürdürülebilirlikle nasıl uyumlu hale getirilebileceğini anlamak için kritik bir değerlendirme sunar.

Bu çalışmanın literatüre katkısı, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme ve teknolojik yenilikler arasındaki karmaşık ilişkileri daha derinlemesine anlamaya yönelik önemli bir adım olabilir. Ekolojik ayak izi gibi kapsamlı bir çevre kalitesi göstergesinin kullanılması, çevre politikalarının etkinliğini değerlendirmede daha bütüncül bir bakış açısı sunar. Ayrıca, patent sayıları, DYS ve orta-yüksek teknoloji ihracatının ekolojik ayak izi üzerindeki etkilerini inceleyerek, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada bu faktörlerin oynayabileceği rolü daha iyi anlamaya katkıda bulunabilir. Böylece, bu çalışma, çevresel sürdürülebilirlik ile ekonomik ve teknolojik gelişme arasındaki ilişkiye dair literatürdeki boşlukları doldurmayı ve politika yapımcılar için rehberlik etmeyi amaçlayabilir.

VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE BULGULAR

Veri ve Model Fonksiyonu

Bu bölümde Türkiye için çevresel sürdürülebilirlik değişkeni olarak seçilen ekolojik ayak izini etkileyen faktörler incelenecektir. Ayrıca Narayan ve Narayan (2010) tarafından önerilen kısa ve uzun dönem esneklik karşılaştırmalarıyla EKC hipotezi sınanacaktır. Bu amaçla kullanılacak olan fonksiyon denklemi aşağıdaki şekilde verilmiştir.

$$EF_t = f(GDP_t, PATENT_t, DYY_t, TEKNO_t)$$

Modelde kullanılacak olan tüm değişkenlere ait ayrıntılı bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlerin tanımı ve kaynağı

Değişken	Tanım	Kaynak
EF	Log(Ekolojik ayak izi (kişi başına gha))	Global Footprint Network (2024)
GDP	Log(Kişi başına GSYİH (sabit 2015 ABD\$))	WDI (2024)
PATENT	Log(Patent başvuruları)	WDI (2024)
DYY	Log(Kişi başına doğrudan yabancı yatırım, net girişler (sabit 2015 ABD\$))	WDI (2024)
TEKNO	Log(Orta ve yüksek teknoloji ihracatı (% imalat ihracatı))	WDI (2024)

Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistik bilgileri Tablo 2’de verilmiştir. Verilen tablo, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi anlamak için kullanılan beş temel değişkenin istatistiksel özetini sunmaktadır. Tablo, Ekolojik Ayak İzi (EF), Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GDP), Patent Sayıları (PATENT), Doğrudan Yabancı Yatırımları (DYY) ve Orta-Yüksek Teknoloji İhracatı (TEKNO) değişkenlerinin ortalama, medyan, maksimum, minimum değerlerini ve bu değişkenlere ait standart sapma, çarpıklık (skewness), basıklık (kurtosis) gibi dağılım özelliklerini içermektedir.

Bu değişkenlerin ortalama ve medyan değerlerinin birbirine yakın olması, verilerin genel olarak simetrik bir dağılıma sahip olduğunu gösterir. Örneğin, Ekolojik Ayak İzi (EF) için ortalama değer 0.472 ve medyan değer 0.481 olup, bu da dağılımın büyük ölçüde simetrik olduğunu ima eder. Bununla birlikte, bazı değişkenler için çarpıklık ve basıklık değerleri, dağılımın tam olarak normal olmadığını gösterebilir. Örneğin, Orta-Yüksek Teknoloji İhracatı (TEKNO) değişkeni, negatif çarpıklık değeriyle (skewness -0.772) sola çarpık bir dağılıma sahiptir.

Tablodaki standart sapma değerleri, değişkenlerin ortalamadan ne kadar saptığını gösterir ve ekonomik göstergelerdeki dalgalanmalar hakkında bilgi sağlar. Örneğin, DYY’nin standart sapması (0.4175), diğer değişkenlere kıyasla daha yüksektir, bu da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında daha büyük dalgalanmalar olduğunu gösterir. Jarque-Bera istatistiği ve bu istatistiğin olasılık değeri (probability), değişkenlerin normal dağılıma ne kadar uyumlu olduğunu test etmek için kullanılır. Verilen değerlere göre, değişkenlerin normal dağılım varsayımı genel olarak reddedilmez.

Bu tablo, araştırmanın temel değişkenleri hakkında genel bir bakış sunarak, daha derinlemesine ekonometrik analizler için önemli bir temel oluşturur. Değişkenler arasındaki dağılım özelliklerinin bilinmesi, bu değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin doğru bir şekilde incelenmesini sağlar. Bu bağlamda, tablo, çevresel ve ekonomik faktörlerin istatistiksel özelliklerini özetleyerek, analizlerin sağlam bir veri setine dayandırılmasına katkıda bulunur.

Table 2: Tanımlayıcı istatistikler

	EF	GDP	PATENT	DYY	TEKNO
Ortalama	0.472033	3.902884	3.426932	1.886102	1.539863
Medyan	0.480515	3.895581	3.436481	2.016883	1.611944
Maksimum	0.541112	4.147834	3.932220	2.466221	1.722232
Minimum	0.371864	3.720732	2.922725	1.271937	1.293458
Std. Sap.	0.053551	0.134173	0.323255	0.417547	0.129739
Eğrilik	-0.458535	0.282366	0.108684	-0.192232	-0.772110
Basıklık	1.900405	1.728305	1.727677	1.334182	2.072731
Jarque-Bera	2.818921	2.662179	2.290825	4.018797	4.461110
Olasılık	0.244275	0.264189	0.318093	0.134069	0.107469
Gözlemler	33	33	33	33	33

Birim kök testi

Zaman serisi analizlerinde, ekonometrik modellerin güvenilir sonuçlar üretebilmesi için serinin durağan olup olmadığını belirlemek kritik öneme sahiptir. Durağanlık, bir zaman serisinin istatistiksel özelliklerinin zamanla sabit kalması anlamına gelir; bu özellikler arasında ortalama, varyans ve otokorelasyon yapısı yer alır. Bir serinin durağan olmaması, yani birim kök içermesi durumunda, zaman içinde değişen bir ortalamaya veya varyansa sahip olabilir (Chiang et al., 2024). Bu durumda, geleneksel ekonometrik yöntemler yanlış sonuçlar verebilir, çünkü durağan olmayan serilerle yapılan analizler, genellikle yanıltıcı regresyonlar ve yanlış tahminlere yol açar. Dolayısıyla, birim kök testi, bir serinin durağan olup olmadığını belirlemek ve uygun analiz yöntemini seçmek için temel bir adımdır.

Geleneksel birim kök testleri arasında yer alan Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi, zaman serisinin durağan olup olmadığını test etmek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. ADF testi, serinin birim kök içerip içermediğini test ederken, aynı zamanda serinin otokorelasyonlarını da dikkate alır. Test, durağan olmayan bir seriyi durağan hale getirmek için gerekli olan fark alma işlemi sayısını belirlemeye yardımcı olur (Yaya vd., 2024). Eğer ADF testine göre bir seride birim kök varsa, bu serinin durağan olmadığı sonucuna varılır ve bu durumda modelleme ve tahmin yapmadan önce serinin farkı alınarak durağanlaştırılması gerekir.

Fourier ADF testi ise geleneksel ADF testinin önemli bir genellemesidir. Bu test, özellikle zaman serilerinde görülebilen yapısal kırılmalar ve doğrusal olmayan eğilimleri hesaba katmak için geliştirilmiştir. Geleneksel ADF testi, doğrusal bir yapıya dayandığı için zaman serilerinde ani değişiklikler veya yapısal kırılmalar olduğunda yanıltıcı sonuçlar verebilir. Fourier ADF testi, zaman serisindeki bu tür karmaşık dinamikleri modellemek için Fourier terimleri ekleyerek doğrusal olmayan bileşenleri ve kırılmaları dikkate alır (Gürüş ve Sedefoğlu, 2024). Bu sayede, serinin birim kök içerip içermediği daha doğru bir şekilde belirlenebilir.

Sonuç olarak, birim kök testleri, zaman serisi analizlerinin temelini oluşturur. Bu amaçla tüm değişkenler için durağanlık testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'e yerleştirilmiştir.

Tablo 3: Standart ADF ve Fourier ADF birim kök testi sonuçları

Değişken	Standart ADF		Frekans	Fourier ADF			ADF istat.
	t-istat.	Prob.		Min. KKT	F statistic	Lag	
EF	-1.3039	0.6151	1	0.021949	2.867966	6	-1.603783
GDP	0.6341	0.9885	4	0.008900	7.073871	3	1.414992
PATENT	-1.4202	0.5601	4	0.897993	2.418689	1	-1.363028
DYY	-1.4994	0.5211	1	1.124828	2.376294	1	-2.403925
TEKNO	-1.1572	0.6803	1	0.014209	3.334768	1	1.122160
Değişken	t-istat.	Prob.	Frekans	Min. KKT	F statistic	Lag	ADF istat.
D(EF)	-5.2155	0.0002	-	-	-	-	-
D(PGDP)	-5.6600	0.0001	-	-	-	-	-

D(PATENT)	-3.5996	0.0116	-	-	-	-	-
D(DYY)	-6.2054	0.0000	-	-	-	-	-
D(TEKNO)	-3.9264	0.0052	-	-	-	-	-

Not: Δ sembolü birinci farkları temsil eder. Fourier F testi için kritik değerler şu şekildedir: %1 düzeyi = %10,35, %5 düzeyi = %7,58 ve %10 düzeyi = %6,35. Standart ADF testi için kritik değerler şu şekildedir: %1 düzeyi = -3,679, %5 düzeyi = -2,968 ve %10 düzeyi = -2,623. Önem düzeyleri ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerine karşılık gelir.

Tablo 3, hem geleneksel Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi hem de daha yeni ve esnek bir yöntem olan Fourier ADF testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablonun ilk kısmında yer alan Standart ADF testine göre, tüm seriler için t-istatistikleri anlamlılık düzeyine ulaşamamış, dolayısıyla bu serilerin durağan olmadığı sonucuna varılmıştır. Örneğin, Ekolojik Ayak İzi (EF) serisi için t-istatistiği -1.3039 ve olasılık değeri (probability) 0.6151 olarak verilmiş; bu da serinin birim köke sahip olduğunu, yani durağan olmadığını gösterir. Benzer şekilde, diğer seriler için de benzer sonuçlar elde edilmiştir, yani GDP, PATENT, DYY ve TEKNO serileri de birim köke sahip olup, durağan değildir.

Fourier ADF testi ise, geleneksel ADF testinin bir genişlemesi olarak kabul edilebilir ve serilerdeki yapısal kırılmaları ve lineer olmayan değişiklikleri daha iyi yakalayabilir. Fourier ADF testi, serilerdeki yapısal kırılmaları modellemek için Fourier terimleri kullanarak durağanlık testini yapar. Tabloya göre, Fourier ADF testi sonuçları da serilerin durağan olmadığını göstermektedir. Fourier ADF testinin sağladığı frekans, minimum KKT (Küçük Kareler Toplamı) ve F-istatistiği gibi ek bilgiler, serilerin farklı frekanslarda kırılmalar gösterip göstermediğini ve bu kırılmaların model üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamaya yardımcı olur. Örneğin, GDP serisi için Fourier testi, 4 frekanslı bir kırılmayı tanımlamış, ancak sonuç yine de durağan olmadığını göstermiştir.

Tablonun son kısmında ise serilerin birinci farklarının alınmasıyla elde edilen sonuçlar yer alır. Burada D(EF), D(GDP) gibi ifadeler, serilerin birinci farkını temsil etmektedir. Birinci farkların alınması, seriyi durağan hale getirmek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu sonuçlara göre, tüm serilerin birinci farkları durağan hale gelmiştir, çünkü t-istatistikleri anlamlılık düzeyine ulaşmış ve olasılık değerleri 0.05'in altına düşmüştür. Örneğin, D(EF) serisi için t-istatistiği -5.2155 ve olasılık değeri 0.0002 olup, bu serinin durağan olduğunu göstermektedir.

Bu tablo, zaman serisi analizlerinde birim kök testlerinin önemini ve farklı testlerin nasıl kullanıldığını ortaya koyar. Geleneksel ADF testi, serilerin genel birim kök durumunu belirlerken, Fourier ADF testi serilerdeki olası yapısal kırılmaları daha esnek bir şekilde modelleyebilir. Ancak, her iki test de serilerin durağan olmadığını gösterdiğinden, analizlerin devamında serilerin birinci farklarının alınması

gerekmıştır. Bu da, ekonometrik modellerin güvenilir ve doğru sonuçlar üretebilmesi için serilerin durağan hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Eşbütünleşme testi

Zaman serisi analizlerinde, eşbütünleşme testi, uzun dönemde bir veya daha fazla değişkenin birlikte hareket edip etmediğini belirlemek için kritik bir araçtır. Eğer iki veya daha fazla değişken birim köke sahipse, yani durağan değilse, bu değişkenler arasında yanlış regresyon sonuçları ortaya çıkabilir. Ancak, eşbütünleşme testi, bu tür değişkenlerin bir kombinasyonunun durağan olabileceğini ve bu nedenle uzun vadeli bir denge ilişkisi içinde olabileceklerini gösterir (Cutcu vd., 2024). Eşbütünleşme testi, bu anlamda, uzun dönem ilişkilerin güvenilir bir şekilde tahmin edilmesini sağlar ve modelleme sürecinde ciddi bir anlam taşır.

Fourier ADL eşbütünleşme testi, geleneksel yöntemlere kıyasla, zaman serilerindeki yapısal kırılmaları ve doğrusal olmayan dinamikleri daha iyi yakalayabilen bir testtir. Geleneksel eşbütünleşme testleri, serilerdeki ani değişiklikleri veya karmaşık davranışları göz ardı edebilir, bu da uzun dönem ilişkilerinin yanlış tespit edilmesine neden olabilir (Ali ve Kirikkaleli, 2024). Fourier ADL testi ise, Fourier serileri kullanarak bu tür dinamikleri modellemede esneklik sağlar, böylece serilerin karmaşık yapısını daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Bu test, özellikle ekonomik serilerde sıkça görülen yapısal değişiklikleri dikkate alarak, eşbütünleşmenin daha doğru bir şekilde tespit edilmesine olanak tanır.

Tablo 4'te verilen Fourier ADL eşbütünleşme testi sonuçları, yalnızca Ekolojik Ayak İzi (EF) değişkeni için gerçekleştirilmiştir ve bu değişkenin diğer değişkenlerle uzun dönemli bir denge ilişkisi içinde olabileceğini göstermektedir. Test istatistiği -9.926 olarak hesaplanmış ve bu değer, %1 anlamlılık düzeyindeki kritik değerin (-5.393) oldukça altındadır. Bu sonuç, EF ile diğer değişkenler arasında güçlü bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını doğrulamaktadır. Fourier ADL testinin bu sonucu, Ekolojik Ayak İzi'nin uzun vadede diğer ekonomik değişkenlerle anlamlı ve istikrarlı bir ilişki içinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bu bağlamda, Fourier ADL eşbütünleşme testinin uygulanması, zaman serilerindeki karmaşık yapıları ve yapısal kırılmaları dikkate alarak daha güvenilir sonuçlar sunar. Böylece, uzun dönem ilişkilerin daha doğru ve anlamlı bir şekilde belirlenmesi sağlanarak, ekonomik analizler ve politikalar için sağlam bir temel oluşturulur.

Tablo 4: Fourier ADL eşbütünleşme testi

Değişken	Frekans	Min-KKT	Test istatistiği
EF	1	-11.318	-9.926***
GDP	2		
PATENT	2		
DYY	1		

TEKNO	1		
-------	---	--	--

Not: Fourier Engle-Granger eşbütünleşme testi için kritik değerler şu şekildedir: %1 anlamlılık düzeyinde kritik değer -5,393'tür; %5 anlamlılık düzeyinde kritik değer -4,733'tür; ve %10 anlamlılık düzeyinde kritik değer -4,394'tür. "****" gösterimi %1 anlamlılık düzeyini ifade eder.

Uzun-kısa dönem katsayı tahmini

Zaman serisi analizlerinde, eşbütünleşme ilişkisi belirlendikten sonra, değişkenler arasındaki uzun dönemli katsayı tahminleri, ekonometrik modellemelerde önemli bir adımı temsil eder. Bu tahminler, ekonomik değişkenlerin uzun vadede nasıl etkileşimde bulunduğunu ve hangi değişkenlerin diğerleri üzerinde ne tür bir etkisi olduğunu ortaya koyar. Fourier fonksiyonlarının modele dahil edilebildiği FOMLS (Fourier Modified Ordinary Least Squares), CCR (Canonical Cointegrating Regression) ve DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) gibi tahmin yöntemleri, geleneksel yöntemlere göre daha esnek ve hassas sonuçlar sağlar. Bu yöntemler, serilerdeki doğrusal olmayan davranışları ve yapısal kırılmaları modelleyebilme yeteneğine sahiptir, bu da özellikle karmaşık ekonomik zaman serileri için daha doğru tahminler elde edilmesini mümkün kılar (Bandyopadhyay vd., 2024). Fourier fonksiyonlarının kullanımı, modelin gerçek dünya verilerini daha iyi temsil etmesine ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlar.

Tablo 5, Ekolojik Ayak İzi (EF) ile ilgili değişkenlerin uzun dönemli katsayı tahminlerini sunmaktadır. FMOLS, CCR ve DOLS yöntemleri kullanılarak yapılan bu tahminler, ilgili ekonomik değişkenlerin Ekolojik Ayak İzi üzerindeki etkilerini göstermektedir. Tüm yöntemlerde, GDP, Patent sayıları (PATENT), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYY) ve Fourier bileşenlerinin (SIN ve COS) Ekolojik Ayak İzi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

FMOLS sonuçlarına göre, GDP'nin Ekolojik Ayak İzi üzerindeki etkisi negatif ve %10 anlamlılık düzeyinde bulunmuştur, bu da ekonomik büyümenin çevresel etkiler üzerinde az da olsa olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir. Patent sayılarının ve DYY'nın negatif katsayıları, teknoloji gelişiminin ve yabancı sermaye yatırımlarının çevresel etkiyi azaltma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koyar. Özellikle DYY'nın anlamlı negatif etkisi, yabancı sermaye yatırımlarının çevresel sürdürülebilirlik açısından olumlu bir rol oynadığını gösterir. SIN ve COS terimleri, modelde Fourier fonksiyonlarının etkisini yansıtarak, çevresel değişimlerin doğrusal olmayan etkilerini ortaya çıkarır ve bu etkilerin de anlamlı olduğu görülmektedir.

CCR ve DOLS sonuçları da benzer eğilimler gösterir; her iki yöntemde de GDP'nin Ekolojik Ayak İzi üzerindeki negatif etkisi korunurken, patentlerin ve DYY'nın da benzer şekilde negatif etkileri vurgulanmıştır. Ancak, CCR yöntemi, GDP'nin etkisini biraz daha güçlü bulurken, DOLS yöntemi bu etkiyi biraz daha zayıf tespit etmiştir. Fourier bileşenleri (SIN ve COS) her üç modelde de anlamlı bulunmuş, bu da çevresel etkilerin zamanla değişen dinamiklerinin doğru bir şekilde yakalandığını gösterir.

Sonuç olarak, bu tahmin yöntemleri, ekonomik değişkenlerin çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki uzun vadeli etkilerini belirlerken kullanılan güçlü araçlardır. Fourier fonksiyonlarının eklenmesi, modelin daha esnek olmasını ve doğrusal olmayan etkilerin daha iyi yakalanmasını sağlar. Bu bağlamda, elde edilen sonuçlar, politika yapıcılar ve araştırmacılar için, ekonomik büyüme, teknoloji ve yabancı sermaye yatırımlarının çevresel sürdürülebilirliği nasıl etkilediğine dair önemli bilgiler sunar.

Tablo 5: Uzun vadeli katsayı tahmin sonuçları

EF	GDP	PATENT	DYY	TEKNO	SIN	COS	C
FMOLS	0.775*** (0.064)	-0.016* (0.009)	-0.028*** (0.009)	-0.365*** (0.057)	-0.003 (0.005)	-0.057*** (0.006)	-1.880*** (0.162)
CCR	0.742*** (0.094)	-0.023* (0.013)	-0.030** (0.015)	-0.299*** (0.092)	-0.003 (0.006)	-0.048*** (0.009)	-1.827*** (0.235)
DOLS	0.712*** (0.090)	-0.011 (0.013)	-0.027* (0.013)	-0.340*** (0.083)	-0.007 (0.006)	-0.054*** (0.008)	-1.696*** (0.224)

Not: *(10%), **(5%) ve ***(1%) önem seviyelerini gösterir. Parantez içindeki değerler standart hatalardır

Diğer yandan kısa dönem tahmin sonuçları yapılmış ve sonuçlar Tablo 6'ya yerleştirilmiştir. Tablo 6, kısa vadeli katsayı tahminlerini içermekte olup, Ekolojik Ayak İzi (EF) üzerindeki değişkenlerin etkilerini FMOLS, CCR ve DOLS yöntemleriyle incelemektedir. ECT (hata düzeltme terimi) tüm modellerde negatif ve anlamlıdır, bu da uzun dönem dengesizliklerin kısa vadede negatif yönde düzeltildiğini gösterir. Ekolojik Ayak İzi üzerindeki kısa vadeli etkilere bakıldığında, GDP'nin kısa vadeli etkisi anlamlı bulunmazken, patentlerin etkisi negatif ve anlamlıdır. Bu, teknolojik yeniliklerin çevresel sürdürülebilirliği olumlu yönde etkileyebileceğini gösterir. DYY ve Orta-Yüksek Teknoloji İhracatı (TEKNO) ise kısa vadede anlamlı bir etki göstermemektedir. Bu bulgular, kısa vadeli dinamiklerin uzun vadeli dengeden sapmaları düzeltme sürecinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6: Kısa vadeli katsayı tahmin sonuçları

ΔEF	ECT	ΔGDP	$\Delta PATENT$	ΔDYY	$\Delta TEKNO$	SIN	COS	C
FMOLS	-0.723*** (0.172)	1.019*** (0.118)	-0.003 (0.015)	-0.045*** (0.009)	-0.223** (0.107)	0.011*** (0.003)	-0.003 (0.003)	-0.005 (0.003)
CCR	-0.670** (0.242)	1.010*** (0.171)	-0.005 (0.022)	-0.042*** (0.015)	-0.235 (0.208)	0.010*** (0.004)	-0.003 (0.003)	-0.005 (0.004)
DOLS	-0.805*** (0.211)	1.013*** (0.145)	-0.001 (0.019)	-0.044*** (0.012)	-0.204 (0.129)	0.010*** (0.004)	-0.003 (0.003)	-0.006 (0.004)

Not: *(10%), **(5%) ve ***(1%) önem seviyelerini gösterir. Parantez içindeki değerler standart hatalardır

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Türkiye'nin 1990-2022 döneminde ekolojik ayak izini etkileyen faktörler üzerine yapılan bu çalışma ekolojik ayak izi ile ekonomik ve çevresel değişkenler arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, uzun dönemli ve kısa dönemli dinamiklerin anlaşılabilmesi için

FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleri kullanılmıştır. Ancak, burada yalnızca FMOLS yönteminin sonuçlarına odaklanarak, diğer yöntemlerle elde edilen bulguların benzer olduğunu belirtebiliriz.

FMOLS yöntemi kullanılarak yapılan analizler, Türkiye'nin ekolojik ayak izinin belirli ekonomik ve çevresel faktörlerle nasıl ilişkilendiğini ortaya koymaktadır. Ekonomik büyüme, enerji tüketimi, sanayileşme ve diğer çevresel etmenler gibi değişkenlerin ekolojik ayak izi üzerindeki etkileri bu yöntemle ölçülmüştür. Özellikle, FMOLS yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlarda, esneklik katsayıları % olarak yorumlanabilir ve bu katsayıların anlamlılığı, ekolojik ayak izinin çeşitli ekonomik ve çevresel faktörlerle nasıl etkileşime girdiğini gösterir. Esneklik oranları, bu faktörlerdeki bir yüzde değişikliğin ekolojik ayak izindeki yüzde değişikliğe nasıl yansıdığını belirler ve dolayısıyla bu faktörlerin ekolojik sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini anlamada yardımcı olur.

Kısa dönemli dinamikler açısından, FMOLS, CCR ve DOLS yöntemleriyle elde edilen ECT (eşbütünleşme düzelme katsayısı) sonuçları negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, Türkiye'nin ekolojik ayak izinin uzun dönemde herhangi bir şok veya sapma durumunda kendiliğinden düzeleceğini ve sürdürülebilir bir dengeye ulaşacağını gösterir. ECT katsayısının negatif ve anlamlı olması, ekonominin kısa dönemdeki sapmaların uzun dönemde düzeltilmesini işaret eden önemli bir bulgudur.

Ayrıca Narayan ve Narayan (2010) tarafından öne sürülen hipoteze göre, uzun dönem GDP katsayılarının kısa dönem katsayılarından daha küçük olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kalite (EKC) hipotezinin Türkiye için geçerli olduğunu göstermektedir. Yani, ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişki, kısa dönemde negatif olabilirken, uzun dönemde çevresel kalitenin artış gösterdiğini ve ekonomik gelişimle birlikte ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanabileceğini ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla Türkiye'nin ekolojik ayak izini azaltmak için ekonomik ve çevresel politikaların bütünsel bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Ekonomik büyüme stratejileri, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş ve sanayileşmenin çevresel etkilerinin minimize edilmesi gibi alanlarda politikalar geliştirilmelidir. Ayrıca, çevresel yönetim politikaları ve sürdürülebilir kalkınma stratejileri ile ekonomik faaliyetlerin çevresel etkileri azaltılmalıdır.

Bu çalışmanın kısıtları arasında, kullanılan veri setinin sınırlamaları ve ekolojik ayak izinin ölçümünde karşılaşılan zorluklar bulunmaktadır. Ayrıca, modelin doğruluğu ve genelleştirilebilirliği açısından çeşitli yapısal değişkenlerin ve dışsal şokların etkisi yeterince ele alınmamış olabilir. Gelecek çalışmalarda, bu kısıtların aşılabilmesi için daha kapsamlı veri setlerinin kullanılması ve ekolojik ayak izini etkileyen daha fazla değişkenin analize dahil edilmesi önerilmektedir. Ayrıca, uzun dönemli

ekolojik sürdürülebilirlik hedeflerinin daha iyi anlaşılabilmesi için farklı ülkeler ve bölgelerle karşılaştırmalı analizler yapılması faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

Ali, M., ve Kirikkaleli, D. (2024). Environmental tax, renewable energy and environmental sustainability in Germany: evidence from wavelet and Fourier-based approaches. *Management of Environmental Quality: An International Journal*.

Ali, N., Phoungthong, K., Khan, A., Abbas, S., Dilanchiev, A., Tariq, S., ve Sadiq, M. N. (2023). Does FDI foster technological innovations? Empirical evidence from BRICS economies. *Plos one*, 18(3), e0282498.

Aslan, Ö. F., ve Aslan, R. (Eds.). (2023). *Her Yönüyle Sürdürülebilirlik*. Efe Akademi Yayınları.

Bandyopadhyay, A., Rej, S., Abbasi, K. R., ve Awan, A. (2023). Nexus between tourism, hydropower, and CO2 emissions in India: fresh insights from ARDL and cumulative fourier frequency domain causality. *Environment, Development and Sustainability*, 25(10), 10903-10927.

Chiang, S., Zito, J., Rao, V. R., ve Vannucci, M. (2024). Time-Series Analysis. In *Statistical Methods in Epilepsy* (pp. 166-200). Chapman and Hall/CRC.

Cutcu, I., Eren, M. V., Cil, D., Karis, C., ve Kocak, S. (2024). What is the long-run relationship between military expenditures, foreign trade and ecological footprint? Evidence from method of Maki cointegration test. *Environment, Development and Sustainability*, 1-31.

Çamkaya, S. (2024). Yenilenebilir Enerji ve Sanayileşmenin Çevre Üzerindeki Etkisinin STIRPAT-Kaya-EKC Hipotezi Çerçevesinde Analizi: AARDL Modelinden Kanıtlar. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 107-125.

Global Footprint Network (2024). Ecological Footprint. <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?type=BCpc,EFCpc&cn=79>

Güriş, B., ve Sedefoğlu, G. (2024). A proposal of nonlinear cointegration test with the flexible Fourier approach. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 53(5), 2108-2118.

Güven, M. (2023). Türkiye’de Çevresel İnovasyonun Karbon Ayak İzi Üzerine Etkisi (The Impact of Environmental Innovation on Carbon Footprint in Turkey). *Available at SSRN 4362196*.

Ho, T. L., Nguyen, B. C. X., ve Ho, T. H. (2024). Is There a Trade-off Between Economic Growth, Foreign Direct Investment, International Trade and Environmental Degradation? A Comparison Between Asian Developed and Developing Countries. *Foreign Trade Review*, 00157325231214319.

Narayan, P. K., ve Narayan, S. (2010). Carbon dioxide emissions and economic growth: Panel data evidence from developing countries. *Energy policy*, 38(1), 661-666.

Oğul, B. (2022). Türkiye’de Çevresel Teknolojik İnovasyonlar Ekolojik Ayak İzini Azaltıyor Mu? Ardl Sınır Testi Analizi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 409-427.

Sağır, İ. (2019). *Bir işletmenin çevre etkisinin ekolojik ayak izi uygulaması ile değerlendirilmesi* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).

Sarıöz-Gökten, Y., ve Gökten, K. (2023). Büyümeme: İmkân ve Sınırlılıklar. *Memleket: Politics & Administration/Siyaset Yönetim*, 18(40).

Shahid, M. N., Fatima, E., Gul, H., & Ali, M. (2024). The Nexus between, Trade Openness, Foreign Remittances, Public Awareness, Energy Consumption, Economic Growth, and CO2 Emissions in Industrialized and Emerging Digital Economies. *Business Review of Digital Revolution*, 4(1), 12-25.

World Bank, (2023). World development indicators online database, <https://databank.worldbank.org/source/world-developmentindicators>

Yaya, O. S., Adekoya, O. B., Vo, X. V., & Al-Faryan, M. A. S. (2024). Stock Market Efficiency in Asia: Evidence from the Narayan-Liu-Westerlund's GARCH-based unit root test. *International Journal of Finance & Economics*, 29(1), 91-101.

Yücel, M. A., & Terzioğlu, M. K. (2023). Sürdürülebilir kalkınma ve eko-inovasyon: dinamik mekânsal etkileşim. *Verimlilik Dergisi*, 171-186.

Zhang, Y., Tang, X., & Yang, J. (2024). Synergies of Technological and Institutional Innovation Driving Manufacturing Transformation: Insights from Northeast China. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-35.

TÜRK SİYASETİNDE KUTUPLAŞMA: MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAPUSIZOĞLU

Bayburt Üniversitesi,
- 0000-0003-1496-1286

Arif ERKUL

Bayburt Üniversitesi,
- 0009-0004-5088-9554

ÖZET

İnsanlığın var oluşundan bu yana süre gelen kutuplaşma, toplumun belirli gruplar şeklinde kendi içerisinde keskin bir şekilde ayrışması, kişilerin birbirlerini ötekileştirmesi, ayrıştırması olarak tanımlanabilir. Siyaset kurumu da bu ayrışma ve ayrıştırma halinden kendine pay çıkararak kendi seçmen kitlesini her daim canlı tutar.

Kutuplaşma kavramının Türkiye’de nasıl bir tarihsel süreçten geçtiği sorusunun cevabını verebilmek için Osmanlı Devleti’nin son dönemlerini bakmak gerekir. Başta modernleşme ile karşımıza çıkan kutuplaşma, Türk siyasal hayatının belirleyici bir faktörü olmuş, Osmanlı’dan Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar gelen süreçte merkezi temsil eden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile çevreyi temsil eden diğerleri şeklinde iki ana siyasal çizgi üzerinde gelişmiştir.

19. yüzyılın sonlarında başlayan ve Süleyman Demirel’in iktidara geldiği 1965 yılına kadar devam eden merkez-çevre ilişkisinin yerini artık “sağ-sol” kavramları almıştır. Türk siyasal hayatında “kutuplaşma” ise Süleyman Demirel başkanlığında kurulan ve 1975 – 1978 yılları arasında ülkeyi yöneten Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe (MC) Hükümetleri zamanında vücut bularak siyasal bir görünüm kazanmıştır. 2002’den bugüne kadar sürede iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile CHP siyaseti arasındaki kutuplaşmaya baktığımızda bu kavramın o günden bugüne nasıl istikrarlı bir şekilde siyasal hayatımızda yer edindiğini ve toplumu kesin çizgilerle birbirinden ayırttığını görebilmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyaseti, Milliyetçi Cephe, Hükümet, Kutuplaşma, Koalisyon.

POLARIZATION IN TURKISH POLITICS: NATIONALIST FRONT GOVERNMENTS

ABSTRACT

Polarization, which has been going on since the beginning of humanity, can be defined as the sharp separation of society into certain groups and the alienation and separation of individuals from each other. The political institution always keeps its voter base alive by taking advantage of this separation and segregation.

To answer the question of what kind of historical process the concept of polarization went through in Turkey, it is necessary to look at the last periods of the Ottoman Empire. Polarization, which we encountered primarily with modernization, became a determining factor of Turkish

political life and developed on two main political lines, the Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) representing the center and the others representing the periphery, from the Ottoman Empire.

The center-periphery relationship, which started at the end of the 19th century and continued until 1965, when Süleyman Demirel came to power, has now been replaced by the concepts of "right-left". "Polarization" in Turkish political life took shape and gained a political appearance during the First and Second Nationalist Front (MC) Governments, which were established under the chairmanship of Süleyman Demirel and governed the country between 1975 and 1978. When we look at the polarization between the ruling party Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) and CHP politics since 2002, we can see how this concept has steadily gained a place in our political life since then and how it separates society from each other.

Key Words: Turkish Politics, Nationalist Front, Government, Polarization, Coalition.

1. GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatının en hareketli dönemlerinden olan 1970’li yıllara koalisyon hükümetleri damgasını vurmuştur. Bu dönem; Kıbrıs meselesi, ekonomik ambargo, artan şiddet hareketleri, yüksek enflasyon, ekonomik bunalım, yoksulluk gibi Türkiye’nin iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kaldığı dönem olarak nitelendirilebilir. Kutuplaşma siyasetinin en yoğun yaşandığı dönemlerden 1970’li yılların siyasi hayatına damga vuran gelişmelerin başında ise iki yıl on ay süreyle Türkiye’yi yönetme imkanı bulan 31 Mart 1975 - 21 Haziran 1977 tarihleri arasında Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisinden (MHP) müteşekkil 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti (39. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti) ile 21 Temmuz 1977 - 5 Ocak 1978 tarihleri arasında da 5 ay 15 gün görev yapan ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde “gensoru önergesi” ile düşen ilk hükümet olan AP, MSP ve MHP’den müteşekkil 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti (41. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti) gelmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, kutuplaşma siyasetinin dünya siyaset literatürüne girdiği Fransız Devriminden başlayarak Osmanlı’nın son döneminden kutuplaşmanın zirve yaptığı Milliyetçi Cephe Hükümetlerini kadar olan tarihsel süreç açıklanarak Türk Siyasal Hayatındaki kutuplaşma dinamiklerinden, ikinci bölümünde 1975 – 1978 yılları arasında ülkeyi yöneten Milliyetçi Cephe Hükümetlerini oluşturan siyasi partilerden, üçüncü bölümünde 1971 – 1975 dönemi Türk Siyasal Hayatından, dördüncü ve beşinci bölümünde ise I. ve II. MC Hükümeti dönemindeki siyasal, toplumsal, ekonomik olaylardan bahsedilecektir.

Çalışmadaki temel amaç, Türk siyasal hayatına M.C. Hükümetleri ile giren “kutuplaşma” kavramının ülkede meydana getirdiği tahribatlar ve bu tahribatların sonuçları ile bu dönemde Türkiye’de yaşanan olayları incelemektir.

2. KUTUPLAŞMA SİYASETİ

Dünya siyasi tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen çağ açıp kapatan 1789 Fransız İhtilali sonucu, Fransa’da mutlak monarşi yıkılarak yerine Cumhuriyet kurulmuştur. Toplumsal sınıf ve güçlerin birbirlerinden ayrılması olarak tanımlayabileceğimiz “kutuplaşma” ilk defa Fransız İhtilali sonucu “sağ-sol” olarak tezahür etmiştir. Osmanlı- Türk toplumunda ise

batı toplumlarında var olan sınıfsal taban mevcut olmadığından kendisine has çatışmalar ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Türk siyasal hayatında kutuplaşmanın merkezinde “modernleşme” yer almıştır. Modernleşme Türk aydınının kültürel noktada kitlelerden uzaklaşmasını ve merkez-çevre gerilimine damgasını vuran bir dönüm noktası olmuştur. AP, CGP, MSP ve MHP’den müteşekkil 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti ile 1975 yılında Türk siyasal hayatında kutuplaşma ilk defa siyasal bir görünüm kazanmıştır (Kasalak ve Uçar, 2014:41).

Merkez-çevre kavramlarını modernleşen toplumlar açısından ele alan Amerikalı Yönetim Profesörü/Sosyolog Edward Albert Shils merkezi, toplumsal ve siyasal bir yapı olup sistemin merkezinde o toplumu yöneten değerler, inançlar ve semboller olarak ele almaktadır. Shils’in 1961 tarihinde ortaya attığı bu modelden hareketle Türkiye özelinde merkez-çevre kavramının öncü düşünürü Şerif Mardin olmuştur. Mardin, merkez-çevre ilişkisini, Türk elitleri olarak da adlandırabileceğimiz Türk modernistlerinin kültürel olarak kitlelerden yabancılaşmaları olarak açıklamış ve Türk siyasal hayatının son yüzyılımı da bu modele göre şekillendirmiştir. Bu çerçevede, Türk siyasal hayatının ana öğelerinden merkez-çevre ilişkisi/kutuplaşması, Osmanlı modernleşmesinin son dönemi olan 19. yüzyılın sonlarından itibaren ordu, aydın ve bürokrasiden oluşan ve birlikte hareket eden Tarihsel Blok şeklinde tanımlanmıştır (Kahraman, 2008: 123).

4 – 9 Şubat 1902 tarihinde Paris’te gerçekleşen Birinci Jön Türk Kongresi¹, Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan süreç içerisinde merkez-çevre ilişkisinin ortaya çıkışındaki kırılma noktasını oluşturmuş ve “Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Kadrolarını” ortaya çıkarmıştır. Bu kongrede Jön Türkler arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmış kimi gruplar devletçi, merkeziyetçi ve otoriter politikaların uygulanmasını savunurken bir başka grup liberal politikaları savunmuştur (Zürcher, 2017: 138). 1908 – 1912 yılları arasında Meclis-i Mebusan Başkanlığı da yapacak olan Ahmed Rıza Bey’in başını çektiği ve siyasi örgütlenme olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin uygulayıcısı olduğu devletçi, merkeziyetçi ve otoriter anlayış üstün gelmiş ve bu düşünce siyaset ve toplum arasında zaten var olan kopukluğu daha da artırmıştır.

Demokrat Parti’nin (DP) tek başına iktidara geldiği 1950 seçimlerinden sonra Türk toplumunun yapısı değişmeye başlamıştır. Türk toplumun kahir eksenini oluşturan çevre artık taleplerini siyasal merkeze iletmeye başlamıştır. 1950 – 1960 yılları arasında iktidarda olan ve liberal politikaları savunan DP ile devletçi politikaları savunan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasında süren devlete egemen olma mücadelesi derin bir toplumsal ve siyasal ayrışmaya neden olmuştur.

Türk siyasal hayatının temel kırılma dönemlerinden birisi 27 Mayıs 1960 darbesi ile başlamıştır. Darbe, Türkiye’de sağ ve sol ideolojilerin biçim değiştirmesine neden olmuştur. 1960 Darbesini “devrim” olarak tanımlayan Mardin (2011:74),

“27 Mayıs Devrimi, değişmez bir düzenin korunmasıyla özdeşleştirilen merkez ile çevre arasındaki kopukluğu vurguladı. Merkezin çevre karşısındaki eski kutuplaşması, yeni bir biçim edindi. Eski

¹ Batıda Osmanlı Liberaller Kongresi olarak adlandırılır.

cumhuriyetçi düzeni, yani zorlamaya dayanan düzeni koruyanların, değişme isteyenler karşısındaki kutuplaşmasıydı bu”

diyerek değerlendirmiştir.

19. yüzyılın sonları ile başlayan ve 1965 yılına kadar devam eden süreçte Türk toplumunda kutuplaşma sağ – sol şeklinde değil CHP ve diğerleri olarak gerçekleşmiştir. 27 Ekim 1965 seçimlerinde iktidara gelen ve 1971’e kadar başta kalan Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi dönemi, Türkiye’de siyasi ortamın yumuşadığı, istikrarın var olduğu, Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulması ve Kalkınma Planlarının hayata geçmesi ile ekonomide belirli bir istikrarın sağlandığı dönem olarak bilinse de artık Soğuk Savaş dönemi etkileri Türk aydınını etkilemeye başlamıştır.

12 Mart 1971 Muhtırası ile başlayan ve 12 Eylül 1980 Darbesine kadar devam eden dokuz yıllık dönem, Türk Siyasal hayatında kutuplaşmanın zirveye yaptığı, ülkede yeni siyasi akımların ortaya çıktığı, toplumun sağ ve sol diye ikiye ayrıldığı, kişilerin kendilerini milliyetçi, İslamcı, sosyalist diye tanımladığı dönem olarak bilinmektedir. 71 Muhtırasının akabinde toplumsal, ekonomik ve siyasi bunalıma giren Türkiye’de yaşanan ağır ekonomik şartlar, hayat pahalılığı ve işsizlik, merkez ve çevre arasındaki derin sosyo-ekonomik uçurum ve eşitsizlikler bu dönemde radikal ideolojilerin etki alanlarını artırarak gelişmelerine uygun zemin hazırlamıştır.

3. KOALİSYON ORTAĞI PARTİLER

3.1. Adalet Partisi (AP)

27 Mayıs 1960 Darbesini destekleyen kesimlere tepki olarak 11 Şubat 1961 tarihinde 27 Mayısçılarla görüş ayrılığına düşen emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala başkanlığında kurulan Adalet Partisi, Demokrat Parti tabanına hitap etmeyi amaç edinmiştir. Kurucu Genel Başkan Ragıp Gümüşpala’nın 6 Haziran 1964 tarihinde ölümünden sonra aynı yıl içerisinde gerçekleştirilen kongrede Süleyman Demirel genel başkan seçilmiştir. 1955 yılında atandığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü görevinde başarılı hizmetleri ile göze çarpan ve barajlar kralı olarak da adlandırılan Demirel, 1962 yılında AP Genel İdare Kurulu Üyeliği ile siyasi hayatına ilk adımını attı ve 28 Kasım 1964 tarihinde AP Genel Başkanı olmuştur. Kuruluşunda etkin rol aldığı 20 Şubat 1965 – 27 Ekim 1965 tarihleri arasında görev yapan 29. T.C. Hükümetinde Başbakan Yardımcılığı yapan Demirel, 10 Ekim 1965 ve 12 Ekim 1969 genel seçimlerinde partisini sandıktan birinci olarak çıkarmıştır. 12 Mart 1971 Askeri Muhtıra ile iktidarı bırakmak zorunda olan AP, 14 Ekim 1973 genel seçimlerinde aldığı %29,82 oy oranı ile CHP’nin peşinden ikinci parti olmuş ve bu seçim sonucu kurulan, siyasi ömrü 10 ay süren CHP-MSP koalisyonunun dağılmasından sonra kurulan ve bu makalenin çalışması olan Milliyetçi Cephe Hükümetlerinde baş aktör olmuştur (Güngördü, 2017: 251). 27 Mayıs Darbesi sonrası kapatılan Demokrat Parti’nin halefi olan AP’nin ideolojisini Demirel, 1975 yılında vermiş olduğu bir mülakattaki şu cümlelerle açıklamıştır:

“Adalet Partisi davayı kaldığı yerden almış, meş’aleyi sönmekten kurtarmış, eserlere eserler katarak Demokrat Parti hamlesini fikirde, inançta ve icraatta yaşatmayı ve devam ettirmeyi başarmıştır.”

Parti programı incelendiğinde partinin manevi değerlere ve inançlara bağlı, din ve vicdan hürriyetine önem veren, kalkınmayı önceleyen siyasi bir oluşum olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)

10 Ekim 1965 genel seçimlerinden önce CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Abdi İpekçi'ye yapmış olduğu açıklamada partisinin çizgisinin “ortanın solunda” olduğunu ilk kez ifade etmiştir. İnönü'nün yapmış olduğu bu açıklamadan kastı CHP'nin bürokratik köklerinden uzaklaşarak halk ile yakınlaşmak istemesidir. Yapılan bu açıklamalar ve devamındaki süreç partide 8'ler diye nitelendirilen grubun muhalefetine yol açmış, 2 Ocak 1967 tarihinde Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun başkanlığında Fehmi Alparslan, Süreyya Koç, Coşkun Kırca, Ferit Melen, Orhan Öztrak, Turhan Şahin ve Emin Paksüt'ten oluşan 8'ler grubu bir bildiri yayımlayarak İnönü'yü kınamışlar ve “Ortanın solu programının Atatürkçülük ile bağdaşmadığını” ifade etmişlerdir.

28 Nisan 1967'de toplanan CHP 4. Olağanüstü Kongresinde Genel Başkan İnönü'nün 8'ler için kullandığı “kimin emrinde oldukları bilinmeyen bir takım” cümlesinden sonra 8'ler ekibi disipline sevk edilmiş ve bu sevk işlemine tepki olarak CHP'den 32'si milletvekili 15'i senatör olmak üzere toplam 47 kişi istifa etmiştir. CHP'den istifa eden bu eden bu grup Feyzioğlu başkanlığında 12 Mayıs 1967 tarihinde Güven Partisini kurmuşlardır. Parti ismini 1971'de Milli Güven Partisi, 1973'de ise Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) olarak değiştirmiştir.

3.3. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

Cephe hükümetlerinin bir diğer ortağı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'dir. 1948 yılında muhalif olduğu için DP'den ayrılan Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı, Yusuf Hikmet Bayur başta olmak üzere bir grup arkadaş tarafından kurulan Millet Partisi, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde tek vekilini Kırşehir'den çıkarmıştı. Parti 1953 yılında laikliğe aykırı eylemlerden ötürü kapatılınca Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı eski Millet Partisinden arkadaşlarının katılımı ile 10 Şubat 1954 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisini (CMP) kurdu. DP'den ayrılan bir grup tarafından “sınıf temeline dayanmayan köylüyü savunmak” amacıyla Remzi Oğuz Arık başkanlığında 19 Mayıs 1952'de kurulan Türkiye Köylü Partisi (TKP) kendisini feshederek 16 Ekim 1958'de CMP'ye katıldı ve partinin adı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) olarak değiştirildi. 1 Ağustos 1965'de gerçekleştirilen olağanüstü kongrede Alparslan Türkeş partinin yeni genel başkanı olarak seçildi. 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerinde Ankara Milletvekili olarak meclise giren Türkeş 8-9 Şubat 1969'da Adana'da toplanan CKMP Olağan Büyük Kongresinde partisinin Genel Başkanı seçildi ve CKMP'nin ismi değiştirilerek Milliyetçi Hareket Partisi oldu (Çalık,1995: 91-92).

MHP'nin temel felsefesi, fikir babalığını Türkeş'in yaptığı, Kurt Karaca müstear ismiyle tanınan Prof. Dr. Fikret Eren'in genişlettiği “Dokuz Işık Doktrini” diye adlandırılan çerçevedir. Bu çerçevede oluşan dokuz ışık; “milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, toplumculuk, köycülük, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, gelişmecilik, endüstri ve teknikçilik”i ifade etmektedir. Alparslan Türkeş bu doktrin ile ulaşmak istediği amacı şöyle özetlemiştir:

“Dokuz ışığı uygulayarak büyük Türkiye’yi kuracağız. Öyle büyük bir Türkiye ki, yabancılara avuç açarak yardım dilemeyen; ilimde, teknikte, sanayide en ileriye gitmiş; refahta, mutlulukta en yükseğe çıkmış, sözünü dünyanın her yerinde saydıran güçlü büyük Türkiye.”

3.4. Milli Selamet Partisi (MSP)

Cephe hükümetlerinin muhafazakâr ortağı İslamcı kimliği ile bilinen Milli Selamet Partisiydi. 12 Ekim 1969 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlere Konya Bağımsız Milletvekili olarak katılan ve seçimi kazanan Necmettin Erbakan, İslami düşünce merkezli Milli Nizam Partisi’ni (MNP) kurdu. 12 Mart 1971 askeri muhtıra döneminde hakkında kapatılma davası açılan MNP “laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı olduğu” gerekçesiyle 20 Mayıs 1971 tarihinde Anayasa Mahkemesi’nce kapatıldı (Çavdar, 2008: 225-226)

Partinin kapatılmasından sonra Süleyman Arif Emre başkanlığında 11 Ekim 1972’de MNP’nin devamı olan Milli Selamet Partisi (MSP) kuruldu. Partinin kuruluş aşamasında parti üyesi olan Necmettin Erbakan, 20 Ekim 1973 tarihli Parti Genel İdare Kurulu kararı ile MSP Genel Başkanı oldu. “Önce ahlak ve maneviyat” ilkesini benimseyen MSP, “manevi kalkınma” düşüncesini parti programlarının merkezine koydu. Erbakan’ın yapmış olduğu “İmanlı Büyük Türkiye’yi kurmakla vazifeliyiz ve manevi istila hareketlerine karşı İkinci İstiklal Harbi’ni yapmaya mecburuz. Hakkın gelmesi, batılın yok olması uyumakla olmaz. Siyonistler tarafından bünyemize aşılana komünist ve masonik fikirlere karşı harbin kazanılabilmesi için desteklenmemiz şarttır” konuşması partisinin nasıl bir fikir yapısı üzerinde yol yürüdüğünü göstermesi noktasında önemlidir.

4. 1971 – 1975 DÖNEMİ TÜRK SİYASAL HAYATINA GENEL BAKIŞ

1970’li yıllar, Türk siyasal hayatının en karışık ve buhranlı, kutuplaşmanın zirve yaptığı yılları olarak bilinir. Askeri vesayetini yaşadığı 1971 – 1973 yılları arasında görevde bulunan partiler üstü model, memleketin temel problemlerine çözüm bulamamış aksine bu sorunları daha da kronik hale getirmiştir.

12 Mart 1971 muhtırasını veren Silahlı Kuvvetler, Süleyman Demirel’i başbakanlıktan azletmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’i partiler üstü-teknokrat bir hükümet kurmak için görevlendirdi. 26 Mart – 11 Aralık 1971 tarihleri arasında I. Erim Hükümeti, 11 Aralık 1971 – 22 Mayıs 1972 tarihleri arasında II. Erim Hükümeti, 22 Mayıs 1972 – 15 Nisan 1973 tarihleri arasında da Ferit Melen Hükümeti ülkeyi yönetti ve ara rejim dönemi olarak da adlandırılan ve iki yıldan uzun süren bu dönemi sona erdiren gelişme, aldığı %33,8 oy oranı ile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Bülent Ecevit’in zaferiyle neticelenen 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri olmuştur.

Uzun müzakereler sonucu kurulan ve 26 Ocak – 17 Kasım 1974 tarihleri arasında ülkeyi yöneten CHP – MSP koalisyonunun bu dönemdeki en önemli icraatı 20 Temmuz 1974’de başlayan Kıbrıs Barış Harekâtı’dır. Başarıyla sonuçlanan Kıbrıs harekâtına güvenen ve Milli Kahraman / Kıbrıs Fatihi olarak da adlandırılan Ecevit, ortaya çıkan bu olumlu tablonun kendisini sandıktan birinci çıkacağına inandığı için MSP ile kurduğu koalisyonun ayrılmasını önlemeye çalıştı. Güçlü bir siyasi iradenin olmadığı bu dönemde Türkiye;

ekonomik ve askeri ambargo, yüksek enflasyon, enerji krizi, yoksulluk, pahalılık, artan şiddet hareketleri, yolsuzluk gibi iç ve dış problemlerle baş başa kaldı (Karataş, 2022: 387)

5. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ

Sadece siyasal bir koalisyon değil aynı zamanda ideolojik bir koalisyon olarak da okuyabileceğimiz Milliyetçi Cephe hükümetlerinin ortaya çıkış dönemi, Türk siyasal hayatında var olan en keskin ve şiddetli kutuplaşma zamanına denk gelmektedir. Bu kutuplaşma, 14 Ekim 1973 seçimlerinde Türk siyasetinin ana eksenini sol cemahta Bülent Ecevit ile sağ cemahta Süleyman Demirel gibi iki baskın ve karizmatik siyasi liderin merkezinde cereyan etmiş ve sadece siyasi alanda değil toplumun her kesiminde kendisini göstermiştir.

CHP – MSP koalisyonunun 1974 yılında bozulmasının akabinde yeni hükümet kurulma süresi uzamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümetin kurulamaması üzerine yeni bir çıkış noktası olarak partiler üstü hükümet formülünü uygulamaya koymuş ve 17 Kasım 1974’de kontenjan senatörü seçilen Sadi Irmak’ı hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Türk siyasal hayatına “Cumhuriyet döneminde meclisten güvenoyu alamayan ilk hükümet² olarak ismini yazdıran Sadi Irmak hükümeti, başka bir hükümetin kurulamaması üzerine 31 Mart 1975 yılına kadar görev yapmıştır. Uzun süren hükümet boşluğunu giderebilmek amacıyla arayışlar sürerken Cumhuriyetçi Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu çok önceden de savunduğu AP, MHP, MSP ve CPG’den müteşekkil 4 partili Milliyetçi Cephe Hükümeti formülünü ortaya atmış ve yapılan istikşafî görüşmeler sonucunda uzlaşma sağlanmıştır.

18 Aralık 1974 tarihinde gerçekleşen toplantıda 4 parti ortak bir bildiri yayımlayarak birlikte çalışma iradelerini kamuoyu önünde paylaşmışlardır. Feyzioğlu’nun okuduğu bildiri “Önceliklerinin Türk milliyetçiliği olacağı, milli ve manevi değerlere saygılı olunacağı, hür demokratik rejimin komünizme ve diğer yıkıcı akımlara karşı savunulacağı, hızlı sanayileşmenin milli hedef sayılacağı” gibi başlıklara dikkat çekilmiştir. Parti genel başkanları tarafından imzalanan gizli protokolde, partilerin ve hükümetin uyum içinde çalışabilmeleri amacıyla parti genel sekreterlerinin kurulacak olan hükümette bakan olmaları gerektiği öngörülmüştür.

31 Mart 1975 tarihinde bu 4 partiden müteşekkil I. Milliyetçi Cephe hükümeti görevine başladı. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’in başbakan, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ve CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu’nun devlet bakanlığı kadrosu ile başbakan yardımcısı olarak atandığı 39. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 30 bakanlıktan oluşmuştur. En fazla milletvekiline sahip AP 16, MSP 8, CGP 4, MHP ise 2 bakanlık ile Bakanlar Kurulu’nda temsil edilmiştir. 31 Mart 1974 tarihli Milliyetçi Cephe protokolünün Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e sunulmasının ardından 12 Nisan 1975 tarihinde Meclis’te yapılan güven oylamasında 222 evet 218 hayır ve 2 çekimser oy sonucu yeni hükümet görevine başladı. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit tarafından “Sağcı bir komplo” diye eleştirilen koalisyon yoluyla Demirel, 12 Mart 1971 askeri muhtırası sonucu bırakmak zorunda kaldığı başbakanlık koltuğuna yeniden oturuyordu. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak hükümette yer alan MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise, “hükümetin kurulmasını

² 450 milletvekilinin sadece 18’i güvenoyu vermiştir

istemeyenlerin bir avuç CHP yöneticileri, devlet düşmanları ve komünistler” olduğunu söyleyerek CHP lideri Ecevit’i eleştiriyordu (Karataş, 2022: 404).

Süleyman Demirel hükümetin kurulması ile kişisel bir zafer kazanmış ve 71 Muhtırası sonucu asker tarafından devrilmiş olmanın utancının üstesinden gelmeyi başarmıştı. Dönemin pek çok yorumcusu tarafından siyasi hayatı bitti, tarihinin tozlu raflarına kalktı denilen Demirel yine iktidara gelmişti (Ahmad, 2020: 345). Daha da önemlisi Demirel, Kıbrıs harekâtı sonrası “Milli Kahraman” olarak tanımlanan ve erken seçimin kendisine yaracağını düşünen Ecevit’in hayallerini boşa çıkarmıştı.

Toplumla ilişkilerini güçlendirmek amacıyla hazırlanmış olan hükümet programı, 6 Nisan’da Meclis’e sunuldu. CHP programı taklit edilerek hazırlanan programda 21 olan seçme yaşını 18’e düşürme, Doğu’daki illeri kalkındırma gibi vaatler bulunmaktaydı. Ancak gelecekteki seçimlerde oy deposu diye nitelendirilebilecek kesimi etkilemek ve oylarını garantilemek için o günkü en popülist vaat suni gübre fiyatlarını düşürmektir. 1973 Dünya Petrol Krizi nedeni ile petrol fiyatları hızla artmıştı. Suni gübrenin hammaddesi petrokimya ürünleri olduğu için krizden sonra gübre fiyatları artmıştı. Dönemin büyük toprakları başta olmak üzere tarımla uğraşan kesim gübreye daha fazla para ödemek istemiyorlardı. Hükümet programının meclise sunulmasından 10 gün sonra gübre fiyatlarında 43 kuruş ile 154 kuruş indirimle gidildi ve indirimin bedelinin Hazineye maliyeti 5 milyar TL olarak gerçekleşti.

MC Hükümeti dış politikada ise Kıbrıs’ta iki kesimli bağımsız federe devlet modelini desteklemeye devam etti. Ülkenin Ege Denizi’ndeki hak ve menfaatlerini başta Yunanistan olmak üzere hiçbir devlete taviz vermeden kararlılıkla savunacağını söyledi. NATO üyeliği sürece ancak var olan Amerikan silah ambargosu kaldırılmadığı sürece ABD ile olan ilişkilerin gözden geçirileceği ifade ediliyordu. Söylenenlerin dışında mevcut hükümet programında yeni bir şey yoktu. Fahiş fiyatlar ile enflasyonu kontrol altına alma, sanayi ve ticareti teşvik etme, enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve eğitim imkanlarını toplumun her kesimine eşit oranda yayma diğer vaatler arasındaydı.

Ülkenin iç ve dış politikasında bu gelişmeler yaşanırken toplumsal olarak kargaşa dönemi de yavaş yavaş kendisini göstermeye başlamıştı. Dönemin iki büyük siyasi aktörü Ecevit ve Demirel başta olmak üzere bazı siyasilere saldırılar gerçekleştirildi. Başbakan Demirel 13 Mayıs 1975’te Başbakanlık Binası önünde gazetecilere demeç verirken yanına yaklaşan Vural Önsel isimli şahsın saldırısına uğradı ve saldırı sonucu Demirel’in burnu kırıldı. Günaydın Gazetesi ertesi gün “Türkiye’de ilk defa bir Başbakan yumruklandı” manşeti ile çıktı. İktidara yakın Tercüman Gazetesi de saldırganın hırsızlık ve solculuktan sabıkalı koyu CHP’li olduğunu yazdı. Aynı şekilde Ecevit’te farklı zamanlarda benzer saldırılara uğradı. 23 Haziran 1975’te Gerede’de Ecevit’in konvoyuna taşlı saldırı düzenlendi. Akabinde 4 Eylül 1975’te bu defa Elazığ’da Gerede saldırısına benzer bir saldırı gerçekleşti. Ecevit şehri terk ettikten sonra olaylar devam etti ve CHP il binasına saldırıldı.

Koalisyon her ne kadar devam etse de yurt içinde ve yurt dışında meydana gelen bazı olaylar bu ortaklığın geleceğinin pek de parlak olmadığına işaret ediyordu. Şöyle ki, Kıbrıs ve Avrupa Ortak Pazarı ile olan ilişkilerde AP ve MSP arasında tam bir anlaşmazlık vardı. Hükümetin büyük ortağı AP, her iki hususta daha yapıcı ve ılımlı bir tutum sergilerken ikinci büyük ortağı

MSP, Kıbrıs'taki federe devletin bağımsızlığını ilan etmesini ve Avrupa Ortak Pazarı ile olan ilişkilerinde sona erdirilmesini istiyordu. Toplumda baş gösteren ve gün geçtikçe artan şiddet hareketlerini önleyebilmek için AP'nin ülke genelinde sıkıyönetim ilan edilmesi talebi sıkıyönetimin kendilerine karşı kullanılabileceği endişesiyle MSP tarafından istenmiyordu. Ortaklar kamuoyu önünde birbirlerini eleştirmekten ve birbirlerinin çalışmalarını engellemekten hiç rahatsız olmuyorlardı. Ege Denizi'nde Yunanistan ile yaşanan gerginlik sonucu Türkiye'nin bölgedeki haklarını vurgulamak için Ege Denizi'ne gönderilen sismik araştırma gemisinden MSP alaycı bir tavırla bahsediyordu (Heper, 2023:199-200). Cephe hükümeti ortağı partiler her şart ve ortamda CHP'yi eleştirse de kendi aralarındaki tartışma ve ihtilaflar ciddi boyuttaydı ve bu durum her geçen gün artarak devam ediyordu.

Türkiye'nin şiddet sarmalına girdiği, ekonomik krizin baş gösterdiği ve kutuplaşmanın süre geldiği bu buhranlı dönemde iş başında olan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin misyonunu tamamladığı ve artık yeni bir seçimin gerektiği koalisyonun büyük ortağı AP ve gerçekleşecek olası bir seçimde iktidarı ele geçireceğini düşünen CHP tarafından dillendirilmeye başlanmıştı. Toplumda her geçen gün artan erken seçim talepleri 12 Şubat 1977 tarihinde Demirel ve Ecevit'in erken seçime hazır olduklarını ilan etmeleriyle ete kemiğe büründü. Ancak Cephe Hükümeti'nin diğer ortakları MHP ve MSP mevcut hükümetin görev süresi bitene kadar görevde kalmasını istiyor, bu nedenle de erken seçime karşı çıkıyorlardı. 5 Nisan 1977 tarihinde AP ve CHP Grubu tarafından Meclise sunulan erken seçim önerileri 1 ret 342 kabul oyu ile geçti. Bu önerenin kabulü Cephe hükümeti döneminde AP ve CHP'nin ortak aldıkları tek Meclis kararı olarak kayıtlara geçti. 5 Haziran 1977 tarihinde gerçekleşen seçimlerin ardından 13 Haziran 1977'de Demirel'in Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e istifasını sunması ile 12 Nisan 1975'de göreve başlayan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti resmen sona erdi.

6. II. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ

2 yıl 2 ay 20 gün iktidarda kalan I. MC Hükümeti döneminde ekonomik sorunlar tavan yapmış dış politikada sorunlar artmış, siyasi kamplaşma zirve yapmış, şiddet olayları artmış ve ülkede anarşi ortamı kol gezmeye başlamıştı. Bu gelişmelerin neticesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu şiddet ve anarşi ortamından rahatsız olduğu söylentileri dilden dile söylenmeye başlanmıştı. Ülkenin içinde bulunduğu bu anarşik ortamdan, normale dönebilmesi için artık yeni bir şeyler yapılması yani bir sistemin devreye girmesi gerekiyordu. Çözüm olarak da "Devlet Güvenlik Mahkemelerinin" kurulmasına karar verildi. Ancak ülke çapında örgütlenmesi çok başarılı, beş yüz binden fazla üyesi olan Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK) buna şiddetle karşı çıktı. 1 Mayıs 1976'de Taksim Meydanında kutlanan İşçi Bayramında Mehmet Ali Birand'a göre "CHP ve DİSK öylesine sert bir direniş gösterdiler ki, biri meydanda diğeri mecliste sonunda DGM yasasını engellemeyi başardılar. Bu askerler gözünde en büyük ihanetti. Onların gözünde ülke adeta teröre teslim ediliyordu (Dursun, 2018: 433). Taksim'de meydana gelen olayların ardından Ankara'da kutlanan 19 Mayıs etkinliklerinde MHP üyesi gençler Alparslan Türkeş lehine sloganlar atarak kutlamaları sabote etmişlerdi. Son olarak 27 Mayıs 1960 darbesinden üç yıl sonra 1963'den 1980'e kadar "Anayasa ve Hürriyet Bayramı" olarak kutlanmaya başlanan 27 Mayıs'ta Başbakan Demirel iktidara gelişinin birinci yılında bu bayramı kutlamış olması karşı siyasi cephede sert bir şekilde eleştirilmişti. Kendisini, darbe ile kapatılan ve Genel

Başkanı bu yüzden idam edilen DP'nin devamı olarak gören bir partinin bu tutarsızlığına karşı cephede “kendini hem DP'nin halefi olarak göreceksin hem de DP'nin yıkıldığı günde tebrikleri kabul edeceksin” diyerek tepki göstermiştir.

5 Haziran 1977'de gerçekleşen seçimlerden CHP %41,38 oy oranı ile birinci çıktı ama bu sonuç CHP'nin tek başına iktidarı için yeterli değildi. Seçime katılan AP %36,87, MSP %8,56, MHP %6,41, CGP ise %1,87 oy aldı. CHP'nin almış olduğu oy oranı tek başına hükümet kurmaya yetmediği için koalisyon kurmak amacıyla ilk önce MSP ile görüştü ama bu görüşmeden olumlu bir sonuç çıkmadı. Daha sonra seçimden ikinci parti olarak çıkan AP ile görüşen CHP bu sefer de koalisyon kurulması için olumlu bir cevap alamadı. Koalisyon görüşmelerinden sonuç çıkmayınca CHP için “azınlık hükümeti” kurma ihtimali belirdi. İktidarın sol partiye verilmesinden yana olmayan Demirel daha önce koalisyon kurduğu MC partilerine çağrıda bulundu. Ayrıca Demirel, Erbakan ve Türkeş, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e Ecevit Hükümetini onaylamaması için bir mektup yazdılar. Ancak azınlık hükümeti kurulması hususunda kararlı olan Ecevit kuracağı hükümete meclisteki bağımsız milletvekillerinin ve MC milletvekillerinden bazılarının destek vereceğini ve nihayetinde hükümetin düşürülemeyeceğini düşünüyordu ama işler Ecevit'in istediği gibi gitmedi (Güngördü, 2017: 267).

22 Haziran 1977 tarihinde Cumhurbaşkanı Korutürk, Ecevit hükümetine onay verdi ve Ecevit güvenoyunu beklemeden hemen göreve başladı. I. MC Hükümeti tarafından uygulanmayan Danıştay kararlarını yürürlüğe koyan Ecevit, ilk iş olarak görevden azledilen bürokratları görevlerine iade ederek I. MC Hükümeti'nce gerçekleştirilen tüm atamaları durdurdu. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Başkanı Şaban Karataş görevden alındı. Ecevit'in hükümet programı henüz okunmadan bürokraside kadrolaşmaya başlaması ve partisine yakın kişileri kritik görevlere ataması AP, MHP ve MSP tarafından şiddetle eleştirilmiştir (Ilıman ve Dönmez, 2015: 185).

CHP tarafından kurulan azınlık hükümetini güvenoyu alabilmesi için parti dışında 13 milletvekiline ihtiyacı vardı. Demirel, CHP'nin güvenoyu alabilmesi için gerekli olan sağ partilerin desteğini engelleyebilmek için sert açıklamalarda bulunuyordu. “Milletin sola teslim etmediği iktidarı kim ki onlara teslim ederse iki cihanda vebaldedirler” diyen Demirel'in bu açıklamaları sağ partilerde ve kamuoyunda karşılık bulunca 3 Temmuz 1977 tarihinde gerçekleştirilen güven oylamasında azınlık hükümeti dışarıdan gerekli olan desteği alamadı ve Cumhurbaşkanı Korutürk, 4 Temmuz 1977 tarihinde hükümeti kurma görevini seçimlerden ikinci parti olarak çıkan AP lideri Demirel'e verdi.

Demirel'in yeni bir koalisyon kurulmasına ilişkin teklifi Türkeş ve Erbakan tarafından olumlu karşılanmıştı. Bu durum Ecevit'i rahatsız etmişti ve nihayetinde Ecevit, CHP – AP hükümeti kurulması için öneride bulunmuştu. Demirel tarafından “eşyanın tabiatına aykırı” olarak nitelenen bu koalisyon teklifi hayata geçmemişti. Nihayetinde çetin geçen pazarlıklar sonucu 20 Temmuz 1977 tarihinde Demirel'in partisi AP'nin öncülüğünde MHP ve MSP'den müteşekkil II. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuş, kurulan hükümet 1 Ağustos 1977 tarihinde 219 hayır oyuna karşılık 229 evet oyu ile Meclis'ten güvenoyu alarak göreve başlamıştı.

3 partiden müteşekkil II. Milliyetçi Cephe hükümetinde AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in başbakan, MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ve MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın I. MC Hükümeti oluşumunda olduğu gibi devlet bakanlığı kadrosu ile başbakan yardımcısı olarak atandığı 41. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 29 bakanlıktan oluşmuştur. En fazla milletvekiline sahip AP 16, MSP 8, MHP ise 5 bakanlık ile Bakanlar Kurulu'nda temsil edilmiştir.

II. MC Hükümetinin kurulması zaten var olan kutuplaşmanın daha da artmasına sebep oldu. Çünkü 5 Haziran 1977 seçimleri ülkede acilen tesis edilmesi gereken güven ve istikrar ikliminin sağlayamamıştı. Seçimden oyunu artırarak çıkan MHP ve lideri siyasi saygınlık kazanmak amacıyla eskiye nazaran daha ılımlı ve yapıcı beyanatlar vermeye başlamıştı Ancak ülkede var olan şiddet sarmalı ivme kazanarak devam etti ve hükümetin daha ilk ayında yeni şiddet olaylarının başlangıcına işaret 26 cinayet işlendi.

II. Cephe Hükümetinin iç politikada karşı karşıya kaldığı en önemli meselelerin başında yurt genelinde sıkça yaşanan elektrik kesintileri geliyordu. Dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Kamran İnan elektrik tüketimini artıran en önemli etken olarak gece yarısından sonraki televizyon yayınlarını görüyor ve tasarruf amacıyla akşam 11'den sonra televizyon yayınlarının sona erdirilmesini istiyordu.

II. MC Hükümeti'nin ekonomi politikaları oldukça sertti. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türk Lirası devalüe edildi. Alınan önlemler kapsamında halk zam yağmuruna tutuldu. IMF'nin ekonomik bunalımdan çıkmak amacıyla hükümete yapılması gereken adımlar arasında "devalüasyon, istikrar önlemlerinin alınması, dış ticaret açığının azaltılması, ağır sanayi yatırımlarından vazgeçilmesi yahut hızının düşürülmesi" vardı (Güngördü, 2017: 267) IMF dayattığı bu tedbirlerin yerine getirilmemesi halinde Türkiye'ye dış kredi imkanı sağlanmayacağını anlaşılmaya koymuştu. IMF'nin, Erbakan'ın ağır sanayi hamlesi diye bilinen uygulamalardan vazgeçilmesi talebi MSP'ye yakın camia tarafından tepkiyle karşılandı. 8 Eylül 1977 tarihinde gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısının ardından Cumhuriyet tarihinin en ağır zam paketini içeren ekonomik programı açıklanmıştı. Kömür, çay, şeker, gaz gibi temel tüketim kalemlerine zam yapıldı. Kıbrıs sorununun bir etkisi olarak uygulanan ambargo sonucu sanayide kullanılan hammaddeye ulaşım zorlaştı, kalkınma hızı azaldı ve ülkedeki işsiz sayısı her geçen gün artmaya başladı.

II. MC Hükümeti'nin dış politikası ile Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin beklentiler arttı. 10-11 Mayıs 1977'de Londra'da gerçekleşen NATO Liderler Toplantısında, Başbakan Demirel ile ABD Başkanı Carter arasında gerçekleşen zirvede iki lider arasında Türkiye'ye uygulanan ambargonun kaldırılması noktasında olumlu geçen bir görüşme gerçekleşti. Bu toplantıda ambargonun kaldırılmasına yönelik herhangi bir karar alınmasa bile ABD medyasının, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin tezlerine yönelik paralel söylemleri Türkiye'de iktidara yakın çevreler tarafından zafer olarak değerlendirildi.

Türk siyaseti, bu dönemde bazı ilginç hadiselerle de şahitlik etmişti. Başbakan Demirel tarafından Köşk'e sunulan ve onaylanan hükümet listesinin Senato'da okunduğu sırada Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak atandığını öğrenen Kamran İnan derhal bu görevinden istifa ettiğini açıkladı. Milletvekili seçildiği 1973 tarihine kadar Dışişleri Bakanlığı'nda diplomat

olarak görev yapan İnan, eğer hükümette bir görev alacaksa bu görev Enerji Bakanlığı değil kendi alanı olan Dışişleri Bakanlığı olması gerektiğini söyledi. Hükümet açıklandıktan sonra bir hafta makamına uğramayan İnan'ın bu yaptığını fırsat bilen CHP, Bakanlar Kurulu listesinin tam olmadığı bahsiyle güven oylamasının yapılamayacağı savını ortaya attı. Partisinin daha fazla yıpranmasını istemeyen İnan bakanlık görevine başladı.

Bu döneme damga vuran bir başka hadise ise İçişleri Bakanı Korkut Özal tarafından başta İstanbul olmak üzere ortaya çıkan güvenlik boşluğunun kaldırılması amacıyla başlatılan "Fazilet Operasyonuydu." Muhalefet partisi Genel Başkanı Bülent Ecevit ile görüşen Özal, alınacak ciddi önlemler sonucu iki ay içerisinde ülkenin feraha ereceğini ifade ediyordu. Ülkedeki güvenlik sorununun başat ili olarak gördüğü İstanbul'u adam edince bundan tüm ülkenin olumlu etkileneceği teziyle işe başlandı. "İstanbul'a sahip olacak adamlar" diye tanıttığı Hasan Celal Güzel ve Abdulkadir Aksu'yu kendisine danışman yaptı. Kocaeli Valisi olarak görev yapan Mehmet Vecdi Gönül, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne, Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Galip Demirel'de İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığı'na getirildi. Başbakan Demirel bu atamalardan her ne kadar memnun olmasa da kararnameyi imzalamak zorunda kaldı. Kısa sürede olsa şiddet olaylarında bir azalma meydana geldi ancak yaklaşan 11 Aralık 1977 Yerel Seçimleri öncesi şiddet olayları tekrar baş göstermeye başladı.

"Cumhuriyet tarihinin gensoru ile düşürülen ilk hükümeti" olarak Türk siyasi hayatında kendine yer edinen II. MC Hükümeti'nin ömrü kısa sürmüştü. Uygulanan başarısız politikalar, vaat edilenlerin gerçekleşmemesi ve milletin taleplerin yerine getirilememesi hükümet için sonun başlangıcı olmuştu. 11 Aralık 1977 yerel seçimlerinde alınan başarısız sonucun ardından AP'den 11 milletvekili partisinden istifa etti. Bu istifaları fırsat bilen CHP artık düğmeye bastı ve milletvekilleri Altan Öymen ve Hayrettin Uysal tarafından 27 Aralık 1977 tarihinde Meclis'e gensoru önergesi verildi. Vekillerin istifa etmesini fırsat bilen Ecevit, 22 Aralık 1977'de bu vekiller ile Kocaeli Bayramoğlu'nda görüştü. Bu görüşmenin kamuoyundan gizli tutulmasına rağmen basına sızdı ve Türk siyasi hayatında Güneş Motel veya 11'ler Olayı olarak bilinen görüşme gerçekleşti. Dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Aytekin Kotil'in organizasyonunda Florya'da belediyeye ait Güneş Motel'de istifa eden vekiller ile Ecevit bir araya geldi. Ecevit gensoruya destek vermeleri halinde bu milletvekillerinin her birine bakanlık sözü verdi. Konya Milletvekili Oğuz Atalay'ın dışında diğer isimler bu teklifi kabul etti.

AP, muhalefetin "Demirel koltuktan kalkmak istemiyor" tezini çürütmek ve bu tezin muhalefet tarafından kendilerine karşı bir koz olarak kullanılmasını istemediğinden gensorunun meclis gündemine alınması noktasında evet oyu kullandı. 31 Aralık 1977 tarihinde CHP'nin gensoru önergesi sonucunda yapılan güven oylamasında 218 evet oyuna karşılık 228 hayır oyu kullanıldı ve Süleyman Demirel başkanlığındaki II. MC Hükümeti devrildi. Bu olay Türkiye Cumhuriyeti tarihine "gensoru ile düşürülen ilk hükümet" olarak kayıtlara geçti.

SONUÇ

Sadece bir iktidar ortaklığı değil aynı zamanda ideolojik bir ortaklık olarak da okuyabileceğimiz Milliyetçi Cephe hükümetleri dönemi, Türk siyasi hayatında teşekkül eden en tartışmalı ve en ilginç koalisyon ortaklıklarından biri olarak siyasi tarihteki yerini almıştır.

1961 Anayasa'sının ülkede oluşturduğu görece özgürlük ortamından üniversiteler de nasibini almıştı. Bu özgürlük ortamında yetişen nesil 1968 yılına gelindiğinde dünya genelinde meydana gelen olaylarla eş zamanlı olarak sokaklara dökülerek siyasal ve toplumsal hareketlilik yarattılar ve bu tarihten sonra Türkiye'de sol hareketler yükselmeye başladı. Bu yükselişin önüne geçebilmek amacıyla sağ cenahtaki partilerin bir araya gelmesi ve kendilerince bu gidişe bir son vermesi gerekiyordu ancak bu birliktelik işe yaramamıştı. Bilakis I. MC Hükümetinin sona ermesinden sonra gerçekleşen 1977 seçimlerinde sol hareketin banisi CHP sandıktan birinci parti olarak çıkmıştı.

Kalaycıoğlu'nun (1988:159) "ahlaksız partililik" dönemi olarak isimlendirdiği 1973 – 1980 yılları arasında koalisyon hükümetlerince yönetilen Türkiye, hükümet ortağı partilerin kutuplaşmayı artıran politikaları nedeniyle siyasal ve toplumsal açıdan gerilmiş ve sağ – sol olarak ikiye ayrılmıştır. Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde doğrudan ya da dolaylı olarak yaşanan bu kutuplaşma ölümlerle sonuçlandı, siyasi cinayetler arttı, memleketin başından ekonomik krizler hiç eksik olmadı ve süreç 12 Eylül darbesi ile sona erdi. Çalışlar'a göre MC Hükümetleri "Türkiye'yi bir iç savaşa sürükleyen bir cepheleşmenin sembolüydü". Ancak bu dönem zarfında Türkiye'nin içinde bulunduğu kötü şartların ve sonu darbe ile sonuçlanan sürecin tek müsebbibi olarak cephe hükümetlerini görmek doğru olmayacaktır. Sadece iktidardaki cephe ortakları değil muhalefet partisi CHP ve bu görüşe yakın sivil toplum kuruluşlarının da cephe mantığına uygun hareket etmeleri var olan kutuplaşmanın daha da artmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, birincisi 31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977 tarihleri arasında ikincisi de 21 Temmuz 1977 – 5 Ocak 1978 tarihleri arasında toplam 3 yıl 3 ay iktidar olarak ülkeyi yöneten Milliyetçi Cephe Hükümetleri Türkiye'nin çok zor şartlar içerisinde bulunduğu bir dönemde kurulmuştur. 1970 yılından başlayarak 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine kadar olan 10 yıllık süreçte toplam 12 hükümetin görev yaptığı göz önünde bulundurulduğunda Milliyetçi Cephe Koalisyonunun "en uzun süre ile görev yapan hükümet" olması örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2020). *Demokrasi sürecindeki türkiye 1945-1980*, 5.Baskı, İstanbul: Hil Yayınları.
- Çalık, M. (1995). *MHP hareketi'nin kaynakları ve gelişimi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin demokrasi tarihi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Dursun, S. (2018). Türk siyasal hayatında milliyetçi cephe hükümetleri (1975-1977). *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 7(20), 425-440.
- Güngördü, O. B. (2017). *Cumhuriyet dönemi türk siyasal hayatı*. (Ed. Öner Buçukçu). Ankara: Bibliyotek Yayınevi.
- Heper, M. (2023). *Türkiye'de devlet geleneği (7. Baskı)*. Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Ilıman, A. ve Dönmez, C. (2015). 12 mart 1971 muhtırası sonrasında kurulan koalisyonlara örnek: birinci ve ikinci milliyetçi cephe hükümetleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(21), 163-198.

Kahraman, H. B. (2008). *Türk siyasetinin yapısal analizi-I: kavramlar, kuramlar, kurumlar*. İstanbul: Agora Yayınevi.

Kalaycıoğlu, E. (1988). Political culture and regime stability: the case of turkey. *Boğaziçi University Journal of Economic and Administrative Studies*, 2(2), 149-179.

Karataş, M. (2022). Türkiye'nin 1970'li yılları ve milliyetçi cephe hükümetleri. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 287-422.

Kasalak, K. ve Uçar, F. (2015). Türk siyasetinde cepheleşme/kutuplaşma olgusunun dinamikleri ve milliyetçi cephe hükümetleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 41-54.

Mardin, Ş. (2011). *Türkiye'de toplum ve siyaset makaleleri 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Çev: Yasemin Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMADA ÖRGÜTLENME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Naim BOŞKUT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

naim_bskt23@hootmail.com – 0009-0000-9845-7559

ÖZET

Bu çalışma, tüm dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan bölgeler arası dengesizlikleri ele almaktadır. Özellikle görece az gelişmiş ülkelerde, bu durumun sosyo-ekonomik bütünleşmenin sağlanmasını zorlaştırdığı gözlemlenmiştir. Araştırmada, devletlerin bu farklılaşmayı azaltmak için hayata geçirdiği proaktif bölgesel gelişim politikaları incelenmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle, merkezîyetçi kalkınma anlayışının terk edilerek bölgesel kalkınmayı esas alan yaklaşımların ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, çalışma dört bölümde ele alınmıştır: İlk bölümde, bölge ve kalkınma kavramlarının niteliği incelenmiş; ikinci bölümde, bu iki kavramın birleşiminden oluşan bölgesel kalkınma kavramı ve önemi tartışılmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümde ise, yenilikçi bölgesel kalkınma anlayışını benimseyen aktörler ve projeler incelenmiştir. Özellikle Türkiye'deki Bölge Kalkınma İdareleri ve Kalkınma Ajanslarının rolü ve uygulamaları detaylandırılmıştır.

Çalışmanın amacı, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik stratejileri ve bu stratejilerin uygulama sonuçlarını değerlendirmektir. Elde edilen bulgular, bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğinin artırılması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için yerel dinamiklerin ve paydaşların katılımının önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri

1. GİRİŞ

Tüm dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de bölgeler arası dengesizliklerdir. Özellikle görece az gelişmiş ülkelerde bu durum çok daha büyük boyutlarda sorunlara yol açmaktadır. Bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinin farklı oluşu, ülke genelindeki sosyo-ekonomik bütünleşmenin sağlanmasını da zorlaştırmaktadır. Bu farklılaşmanın azaltılması noktasında da devletler proaktif bir şekilde yeni yaklaşımları gündeme getirmektedir. Bu kapsamda, küreselleşmenin devletlere yarattığı baskı neticesinde birbirinden farklı bölgesel gelişim politikaları hayata geçirilmektedir.

Bu politikalar, geleneksel kalkınma yaklaşımında da değişimi zorunlu kılmış, merkezîyetçi kalkınma anlayışı terk edilerek bölgesel gelişmeyi esas alan kalkınma düşüncesi önem kazanmıştır. Bu yeni düşüncede bölgenin ihtiyaçları ön planda tutularak, gerçek potansiyelinin açığa çıkartılması ile ilgili alınan kararlar bölgeye özgü olmaktadır.

Devletler de yenilikçi kalkınma anlayışına uygun, bölgesel kalkınmaya ivme kazandıracak proje ve modeller oluşturmaktadır. Bu proje ve modellerin en başında ise Kalkınma Ajansları gelmektedir. Ülkemizde de dünyadaki trendlere uygun bir şekilde bu yenilikçi kalkınma anlayışı uygulamada hayat bulmuş, Avrupa'daki örneklerine de benzeyen Kalkınma Ajansları ve Bölge Kalkınma İdareleri kurulmuştur.

Bu çalışma üç bölümden oluşmak ile birlikte ilk bölümde bölge ve kalkınma kavramlarının niteliği incelenecek, ikinci bölümde de bu iki kavramın birleşiminden oluşan ve kalkınma anlayışındaki değişimi de ifade eden bölgesel kalkınma irdelenip önemine değinilecek, üçüncü bölümde ise yenilikçi bölgesel kalkınma anlayışı çizgisinde hareket eden aktörler ele alınacaktır. Sonuç kısmında ise konu ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. BÖLGE VE KALKINMA

2.1. Bölge

Bölgenin etimolojik kökenine bakıldığında kavramın Latince *regio*:alan anlamına geldiği görülmektedir. Çok boyutlu ve zengin içeriğe sahip bölge kavramının dünyada da tam anlamı ile tanımlanamadığı bilinmektedir (İldırar, 2004, s. 8). Bölge kavramı ile ilgili farklı perspektiflerden bakıldığında farklı tanımlamalar göze çarpmaktadır. Farklı tanımlamaların olmasındaki gerekçe ise farklı amaçlara uygun farklı bölge kriterlerinin uygulanmasıdır. Genel olarak bölge kavramı, bir coğrafi mekanı parçalara ayırmanın çok özetinde özellikleri bünyesinde barındıran bir kavramdır (Sevinç, 2011, s. 8-9). Bölge; ekonomik, sosyal veya kültürel bağlamda bir mekana ait parça şeklinde tanımlanabileceği gibi, işlevsel bir yapının bütünü oluşturulan birimler şeklinde de adlandırılmaktadır (Sevinç, 2011, s. 9). Güncel tanımlara göre de bölge; ilişkiler ağı ile oluşan, mekana bağlı kalmayan, yerelin ön plana çıktığı, küresel dünyaya oldukça yakın, sınırları ise değişkenlik gösteren birimlerdir. Bölgede yerel dinamiklerin baskın yönü önem kazanmak ile birlikte yerel dinamikler ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişmenin lokomotif yapısını oluşturmaktadır (Akbulut, 2018, s. 55).

Bölge kavramı; devamlılık, ayırım, benzerli ve bütünlük ile genelleştirmeyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu özellikler kavramın güç ve karmaşasının da ana kaynağını oluşturmaktadır (Tekeli, 2008, s. 174). Ülkemizde de daha önceden yalnızca coğrafi özelliklere göre tanımlanan bölge kavramı 2002 yılında hayata geçirilen istatistiki bölge sınıflandırması ile değişim göstermiştir. Bunu ülkemizde yeni bölgecilik anlayışının başlangıcı olarak da değerlendirmek mümkündür. (Kargı, 2009, s. 31). Bölge kavramını ele aldıktan sonra son yarım yüzyılın önemli kavramlarından bir diğeri olan kalkınma kavramını incelemek yerinde olacaktır. Bu iki güçlü ve önemli kavram etkileşim halinde yeni bir kavram türetecek,

yeni bir kavram olan bölgesel kalkınma kavramının da karşımıza çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

2.2. Kalkınma

Kalkınma kavramı üzerinde fikir birliği oldukça zordur. Genel olarak kavramın uluslararası boyut kazandığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki tanımlamalar literatürde öne çıkmaktadır (Turhan, 2020, s. 150). Kalkınma; ana hatları ile bir ülkenin milli gelir seviyesinde ortaya çıkan artışa paralel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal sistemindeki değişimleri yansıtan bir süreçtir (Clark, 1996, s. 34).

Kalkınma kavramı 1950’li yıllardan itibaren az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ile birlikte anılmıştır (Kaynak, 2009, s. 42). Özellikle üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanma noktasında kalkınma kavramı tüm dünyayı etkisi altına almış, bu ülkeler çeşitli atılımlar yaparak gelişmişlik düzeylerini yükseltmeye çalışmıştır. Fakat aradan geçen süre zarfında geri kalmışlıktan kurtulmanın tek yolunun ekonomi temelinde kalkınma olmayacağı anlaşılmış ve yeni arayışlar içerisine girilmiştir (Vatansever Deviren ve Yıldız, 2014, s. 3). Sanayileşmenin de artması ile birlikte ekonomik kalkınmanın yetersizliğini gözler önüne sermiş ve ne yazık ki ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderek artması sosyo-ekonomik sorunların da gün yüzüne çıkmasına zemin hazırlamıştır (Dinler, 2020, s. 88). 1929 yılında gerçekleşen Büyük bunalımın akabinde sadece ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları değil, ülkelerdeki bölgeler arasında da dengesizlikler dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle de İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Batılı ülkeler, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi noktasında da eylem planları hazırlamış, politikalar geliştirmiştir (Dinler, 2020, s. 96).

Diğer bir taraftan, ulusal ekonomilerdeki artan bağımlılık ve küreselleşme süreci, küresel piyasalardaki güçlerin doğması ve devletin ekonomiden uzaklaşması gibi gelişmeler de ortaya çıkmak ile birlikte 1970’li yıllardan itibaren küreselleşmenin etkisi ile klasik kalkınma anlayışı yerini bölgesel kalkınma anlayışına bırakmıştır. Bölgesel kalkınma anlayışında ise devletin rolünde değişim gözlenmiştir (Akış, 2011, s. 239).

3. BÖLGESEL KALKINMA

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte ülkeler arasında ya da aynı ülke içindeki farklı bölgelerde gelişmişlik farklılıkları yaşanmaya başlamıştır. Bu sorunun çözülmesi noktasında da çeşitli politikalar türetilmiştir. Politikalar ile birlikte yeni kavramlar da gün yüzüne çıkmıştır. Bölgesel kalkınma kavramı da bunlardan biridir.

3.1. Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Kalkınmanın Önemi

Son dönemlerde devletin veya merkezîyetçi bölgesel kalkınma anlayışında değişiklik olmuş, hemen hemen birçok paydaşın katılımı ile mümkün kılınan yeni bir bölgesel kalkınma anlayışı doğmuştur. Bu yeni bölgesel kalkınma bakış açısında alınan kararların bölgesel yönü ön plana çıkmış, böylelikle kalkınmada yerelin gücü önem kazanmıştır (Akbulut, 2018, s. 55). Bölgesel kalkınma; ülke genelinde yer alan tüm bölgelerin, diğer bölge ve dünya ile etkileşimli, katılımcı

anlayışın hakim olduğu ve sürdürülebilirliği ana hedef edinen ve bu sayede insan kaynağı potansiyelinin geliştirilmesi ile bölgede refahın artmasını amaçlayan bir kavramdır. Bölgesel kalkınma ile bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin ve gelir farklarının en alt seviyeye indirilmesi sağlanmaktadır (Sevinç, 2011, s. 40).

Bölgesel kalkınma, ulusal kalkınmanın etkinliğinin artırılması noktasında en önemli unsurdur. Bölgenin iç dinamiklerini göz önünde bulundurarak, bölgenin ekonomik ve sosyal yapısı çeşitli projelerin hayata geçirilmesi ile geliştirilmeye çalışılmıştır. Yeni istihdam alanlarının oluşturulması ile de ülkenin büyümesi ve kişi başına düşen milli gelirin artırılmasına zemin oluşturulmaya çalışılmıştır (Pehlivan, 2013, s. 434).

Az gelişmiş bölgelerin ekonomik yapıları tarıma dayalı olup, az sayıda sermaye, yüksek nüfus artış hızının fazlalığı ve dışarıya göç vermesi, bu bölgeleri bünyesinde barındıran ülkeler açısından bölgesel kalkınmanın ne denli önemli olduğunun altını çizmektedir. Sosyo-ekonomik anlamda aralarında ciddi farklar bulunan bölgeleri birbirine yakınlaştırmanın maliyeti yüksek bir iş olmasının yanı sıra çok ciddi politikaların da izlenmesi gerekmektedir (Tutar ve Demiral, 2007, s. 67).

Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi hususunda devletin aktif rol oynaması günümüzde olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin yanı sıra ulusal ve uluslararası boyuttaki kalkınma kuruluşları da devletlere çeşitli öneriler ile politika oluşturma noktasında yardımcı olmaktadır. Genel anlamda kapitalist veya sosyalist ülkeler arasında bölgesel kalkınma ile ilgili kullanılan enstrümanlar farklı olsa da amaçlarda benzerlikler bulunmaktadır (Oral ve Uğur, 2013, s. 141).

Ülkede yer alan bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmak ile birlikte ülkenin genelinde bu farkların azaltılması ile ilgili yeni politikalar oluşturulmaktadır (Akış, 2011, s. 239). Bu politikaların yansıması olarak ülkemizde de hayata geçirilen Bölge Kalkınma İdareleri ve Bölge Kalkınma Ajansları hakkında bahsetmek yararlı olacaktır.

4. BÖLGESEL KALKINMADAKİ AKTÖRLER

4.1. Dünyada Bölgesel Kalkınma Uygulamaları

Gelişmiş olsun ya da olmasın bütün ülkeler gelişmemiş bölgeler sorunu ile yüzleşmektedir. Bu noktada da bu bölgelerin çeşitli politikalar aracılığı ile gelişimi de çeşitli ülkelerde farklı araçlar ile gerçekleştirilmektedir (Kargı, 2009, s. 20).

Bu politikaların yansıması olarak özellikle 1980'li yıllardan sonra bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması noktasında özellikle Avrupa ülkelerinde çeşitli modeller ve projeler uygulanmıştır (Akpınar, 2017, s. 17). Bu süreç zarfında geleneksel yöntemler terk edilmiş, merkeziyetçi kalkınma anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. Bundan yerel ağırlıklı faaliyet gösteren bölgesel kalkınma ajansı tarzında yapılanmaların hayata geçirilmesi planlanmıştır. Kalkınma Ajanslarının evveliyatına bakıldığı zaman ise karşımıza 1933 yılında Amerika'da

uygulamaya konulan Tenesse Valley Authority adlı kuruluş çıkmaktadır. Daha sonraları ise özellikle Batı Avrupa ülkelerinde Kalkınma Ajansları yaygınlaşmış ve bölgesel kalkınma giderek değerli bir kavram haline gelmiştir (Özmen, 2008, s. 331).

Ülkemizde de kalkınma planlarında da belirtildiği üzere bölgesel kalkınmaya dinamizm kazandırılması amacı ile Bölge Kalkınma İdareleri ve Kalkınma Ajansı oluşturulmuştur.

4.2. Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Uygulamaları

4.2.1. Bölge Kalkınma İdareleri

Bölgesel kalkınma, birçok yerel aktörün görev aldığı ve etkileşim içerisinde olduğu bir alan olmak ile birlikte Bölge Kalkınma İdareleri de Kalkınma Ajansları gibi bir başka kurumsal yapılanmalardır. Ülkemizdeki ilk örneği Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma İdaresi olmak ile birlikte dokuzuncu Kalkınma Planında da bahsi geçtiği üzere Konya Ovası Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdareleri de kurulmuştur (Akpınar, 2017, s. 18). GAP ile bölge kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması, bölgenin sosyo-ekonomik yapının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Diğer bir taraftan da bölgeye yapılan yatırımların sayısının artması hedeflenmiştir. Yerel dinamiklerin canlandırılması noktasında ülkemizdeki ilk bölge kalkınma projesi olan GAP, uluslararası alanda da saygınlığı olan bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır (Paksoy ve Akdoğdu, 2010, s. 115).

Diğer taraftan ise Doğu Anadolu Bölgesinin sosyal ve ekonomik gelişimine dinamizm kazandırılması amacı ile DAP projesi hayata geçirilmiştir. Bu proje ile, gıdadan tarıma, hizmetten sanayiye birçok sektörün kalkandırılması amaçlanmaktadır (Efe ve Akgül, 2011, s. 82). Doğu Karadeniz Projesi ile de bölgenin turizm faaliyetlerine çeşitlilik kazandırılması, tarımın güçlendirilmesi, doğal kaynakların korunması yolu ile çevrenin sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması ve yenilenebilir enerji alanındaki faaliyetlerin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır (Efe ve Akgül, 2011, s. 83-84). Son olarak ise Konya Ovası projesi ile bölge kapsamındaki illerde özellikle tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi, kırsal kalkınma alanında ekonominin güçlendirilmesi, istihdam potansiyelinin artırılması amaçlanmıştır (Efe ve Akgül, 2011, s. 85). Tüm bu Bölge Kalkınma İdareleri, bölgesi dahilinde yer alan illerin kalkınmasına ivme katma anlamında yönetişimin de gücü ile paydaş kurum ve kuruluşların projelerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamak ve koordine etmek ile görevlidir (Akpınar, 2018, s. 20).

4.2.2. Kalkınma Ajansları

Ülkemizde özellikle 1990'lı yıllarda Avrupa Birliğinin de etkisi ile bölgesel kalkınma konusunda yeni politikalar izlenmeye başlamış, AB'ye adaylık süreci içerisinde kamusal alanda dönüşüme ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Bu noktada yereldeki potansiyelin açığa çıkartılması ile ilgili Kalkınma Ajanslarının kurulması kararlaştırılmış ve 2006 yılında 5449 sayılı kanun ile Türkiye'de Kalkınma Ajansları kurulmaya başlanmıştır (Atak, 2011, s. 77).

2006 yılında İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajanslarının kurulması ile başlayan yolculuk 2010 yılında tamamlanmış olup yirmi altı Kalkınma Ajansı faaliyetlerine başlamıştır. Tüm Ajansların koordinasyonu ile ilgili ise Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı sorumlu olmuştur. DPT'nin Kalkınma Bakanlığına dönüştürülmesi sonrasında koordinasyon Kalkınma Bakanlığı'na geçmiş ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sürecinde ise bu görev Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına verilmiştir (Çoşkun ve Almalı, 2020, 225).

Kalkınma Ajanslarının kuruluş amacı olarak kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyonun artırılması, yerel potansiyeli açığa çıkarmak amacı ile kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, ulusal planlamalara uyumlu bir şekilde bölgesel gelişmeye hız kazandırmak ve bölgeler arasındaki ve bölge içerisinde yer alan gelişmişlik farklarını azaltmak olmuştur (Çoşkun ve Almalı, 2020, s. 224).

5. SONUÇ

Tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşmenin de etkisi ile devletler kamusal politikalarında birtakım değişiklikleri uygulamaya koymuş, bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinin azaltılması noktasında çeşitli eylem planları hazırlamıştır. Bu noktada bölgesel kalkınma düşüncesi önem kazanmaya başlamış, kalkınmanın yerele indirgenmesi elzem olmuştur. Bu kapsamda yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi ile ilgili ilk örneği Amerika'da olan Bölge Kalkınma Ajansları vücut bulmuştur. Bilhassa Batı Avrupa'da yaygın bir şekilde hayata geçirilen Kalkınma Ajansı tarzındaki projeler, ülkemizde de Avrupa Birliği sürecinde Kalkınma Planlarında yer almaya başlamış, ilk örnek olarak da Güneydoğu Anadolu Projesi bu noktada karşımıza çıkmıştır. Sonrasında ise tüm Türkiye'yi kapsayacak şekilde yirmi altı adet Kalkınma Ajansı kurulmuş ve bu Kalkınma Ajansları buldukları bölgelerin potansiyelinin açığa çıkartılması kapsamında çeşitli alanlarda faaliyet göstermeye başlamıştır. Son olarak ise Güneydoğu Anadolu Projesi örneğinden yola çıkılarak Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi ile bölgesel kalkınmaya katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Akbulut, M. U. F. (2018). KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 54-63.

Akiş, E. (2011). Küreselleşme sürecinde bölgesel kalkınma yaklaşımındaki gelişmeler ve bölgesel kalkınma ajansları. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları*, (44).

Akpınar, R. (2017). Yerel kalkınmada bölge ölçeğinde kurumsal yapılanma: Bölge kalkınma idaresi başkanlıkları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 13-22.

Atak, A. (2011). Bölgesel kalkınma ve Türkiye’de bölgesel kalkınma ajansları. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Clark, J. (1996). *Kalkınmanın Demokratikleşmesi*, 1. Baskı, (Çev. Serpil Ural), Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

Coşkun, B., & Almalı, V. (2020). Türkiye’de kalkınma ajansları: Daka’nın kalkınma kurulu üyeleri perspektifinden değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İktisadi ve İdari Bilimler), 221-232.

Dinler, Z. (2020). *Bölgesel İktisat*, 11. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi.

Efe, M. & Akgül, B. (2011). *Türkiye’de bölgelemenin temel veri alanları ve bölgesel kalkınma model çalışmaları*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Ildırar, M. (2004). *Bölgesel kalkınma ve gelişme stratejileri*. Nobel Yayın. 1. Baskı, Ankara.

Kargı, N. (2009). Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye’nin Bölgesel Politika Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1 (3), 19-40.

Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı* (4. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Oral, B.G. & Uğur, A. (2013). Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikleri Gidermek İçin Devlet Yardımları (Teşvikler): 2012 Teşvik Sisteminin Bölgesel Teşvikler Açısından Getirdiği Yenilikler. *Journal of Management and Economics Research*, 11(21), 140-168.

Özmen, F. (2008). AB Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 237-340.

Paksoy, S. & Aydoğdu, M.H. (2010). Bölgesel kalkınmada girişimciliğin geliştirilmesi: GAP-GİDEM Örnekleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1).

- Pehlivan, P. (2013). Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Yerel Ekonomi Üzerine Etkileri: Zafer Kalkınma Ajansı Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(03), 412-439.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel kalkınma sorunsalı: Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma politikaları, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (2), 35-54.
- Tekeli, İ. (2008). *Türkiye’de bölgesel eşitsizlik ve bölge planlama yazıları* (Vol. 2). Tarih Vakfı.
- Turhan, Y. (2020). Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Etimolojik Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (29), 149-164.
- Tutar, F. & Demiral, M. (2007). Yerel ekonomilerin yerel aktörleri: Bölgesel kalkınma ajansları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 65-83.
- Deviren, N.V. & Yıldız, O. (2014). Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (44).

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMADA ÖRGÜTLENME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Naim BOŞKUT

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

naim_bskt23@hootmail.com – 0009-0000-9845-7559

ÖZET

Bu çalışma, tüm dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan bölgeler arası dengesizlikleri ele almaktadır. Özellikle görece az gelişmiş ülkelerde, bu durumun sosyo-ekonomik bütünleşmenin sağlanmasını zorlaştırdığı gözlemlenmiştir. Araştırmada, devletlerin bu farklılaşmayı azaltmak için hayata geçirdiği proaktif bölgesel gelişim politikaları incelenmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle, merkezîyetçi kalkınma anlayışının terk edilerek bölgesel kalkınmayı esas alan yaklaşımların ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Bu bağlamda, çalışma dört bölümde ele alınmıştır: İlk bölümde, bölge ve kalkınma kavramlarının niteliği incelenmiş; ikinci bölümde, bu iki kavramın birleşiminden oluşan bölgesel kalkınma kavramı ve önemi tartışılmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümde ise, yenilikçi bölgesel kalkınma anlayışını benimseyen aktörler ve projeler incelenmiştir. Özellikle Türkiye'deki Bölge Kalkınma İdareleri ve Kalkınma Ajanslarının rolü ve uygulamaları detaylandırılmıştır.

Çalışmanın amacı, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik stratejileri ve bu stratejilerin uygulama sonuçlarını değerlendirmektir. Elde edilen bulgular, bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğinin artırılması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için yerel dinamiklerin ve paydaşların katılımının önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kalkınma, Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri

1. GİRİŞ

Tüm dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de bölgeler arası dengesizliklerdir. Özellikle görece az gelişmiş ülkelerde bu durum çok daha büyük boyutlarda sorunlara yol açmaktadır. Bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinin farklı oluşu, ülke genelindeki sosyo-ekonomik bütünleşmenin sağlanmasını da zorlaştırmaktadır. Bu farklılaşmanın azaltılması noktasında da devletler proaktif bir şekilde yeni yaklaşımları gündeme getirmektedir. Bu kapsamda, küreselleşmenin devletlere yarattığı baskı neticesinde birbirinden farklı bölgesel gelişim politikaları hayata geçirilmektedir.

Bu politikalar, geleneksel kalkınma yaklaşımında da değişimi zorunlu kılmış, merkezîyetçi kalkınma anlayışı terk edilerek bölgesel gelişmeyi esas alan kalkınma düşüncesi önem kazanmıştır. Bu yeni düşüncede bölgenin ihtiyaçları ön planda tutularak, gerçek potansiyelinin açığa çıkartılması ile ilgili alınan kararlar bölgeye özgü olmaktadır.

Devletler de yenilikçi kalkınma anlayışına uygun, bölgesel kalkınmaya ivme kazandıracak proje ve modeller oluşturmaktadır. Bu proje ve modellerin en başında ise Kalkınma Ajansları gelmektedir. Ülkemizde de dünyadaki trendlere uygun bir şekilde bu yenilikçi kalkınma anlayışı uygulamada hayat bulmuş, Avrupa'daki örneklerine de benzeyen Kalkınma Ajansları ve Bölge Kalkınma İdareleri kurulmuştur.

Bu çalışma üç bölümden oluşmak ile birlikte ilk bölümde bölge ve kalkınma kavramlarının niteliği incelenecek, ikinci bölümde de bu iki kavramın birleşiminden oluşan ve kalkınma anlayışındaki değişimi de ifade eden bölgesel kalkınma irdelenip önemine değinilecek, üçüncü bölümde ise yenilikçi bölgesel kalkınma anlayışı çizgisinde hareket eden aktörler ele alınacaktır. Sonuç kısmında ise konu ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. BÖLGE VE KALKINMA

2.1. Bölge

Bölgenin etimolojik kökenine bakıldığında kavramın Latince *regio*:alan anlamına geldiği görülmektedir. Çok boyutlu ve zengin içeriğe sahip bölge kavramının dünyada da tam anlamı ile tanımlanamadığı bilinmektedir (İldırrar, 2004, s. 8). Bölge kavramı ile ilgili farklı perspektiflerden bakıldığında farklı tanımlamalar göze çarpmaktadır. Farklı tanımlamaların olmasındaki gerekçe ise farklı amaçlara uygun farklı bölge kriterlerinin uygulanmasıdır. Genel olarak bölge kavramı, bir coğrafi mekanı parçalara ayırmanın çok özetinde özellikleri bünyesinde barındıran bir kavramdır (Sevinç, 2011, s. 8-9). Bölge; ekonomik, sosyal veya kültürel bağlamda bir mekana ait parça şeklinde tanımlanabileceği gibi, işlevsel bir yapının bütünü oluşturulan birimler şeklinde de adlandırılmaktadır (Sevinç, 2011, s. 9). Güncel tanımlara göre de bölge; ilişkiler ağı ile oluşan, mekana bağlı kalmayan, yerelin ön plana çıktığı, küresel dünyaya oldukça yakın, sınırları ise değişkenlik gösteren birimlerdir. Bölgede yerel dinamiklerin baskın yönü önem kazanmak ile birlikte yerel dinamikler ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişmenin lokomotif yapısını oluşturmaktadır (Akbulut, 2018, s. 55).

Bölge kavramı; devamlılık, ayırım, benzerli ve bütünlük ile genelleştirmeyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu özellikler kavramın güç ve karmaşasının da ana kaynağını oluşturmaktadır (Tekeli, 2008, s. 174). Ülkemizde de daha önceden yalnızca coğrafik özelliklere göre tanımlanan bölge kavramı 2002 yılında hayata geçirilen istatistiki bölge sınıflandırması ile değişim göstermiştir. Bunu ülkemizde yeni bölgecilik anlayışının başlangıcı olarak da değerlendirmek mümkündür. (Kargı, 2009, s. 31). Bölge kavramını ele aldıktan sonra son yarım yüzyılın önemli kavramlarından bir diğeri olan kalkınma kavramını incelemek yerinde olacaktır. Bu iki güçlü ve önemli kavram etkileşim halinde yeni bir kavram türetecek,

yeni bir kavram olan bölgesel kalkınma kavramının da karşımıza çıkmasına zemin hazırlayacaktır.

2.2. Kalkınma

Kalkınma kavramı üzerinde fikir birliği oldukça zordur. Genel olarak kavramın uluslararası boyut kazandığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki tanımlamalar literatürde öne çıkmaktadır (Turhan, 2020, s. 150). Kalkınma; ana hatları ile bir ülkenin milli gelir seviyesinde ortaya çıkan artışa paralel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal sistemindeki değişimleri yansıtan bir süreçtir (Clark, 1996, s. 34).

Kalkınma kavramı 1950’li yıllardan itibaren az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ile birlikte anılmıştır (Kaynak, 2009, s. 42). Özellikle üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanma noktasında kalkınma kavramı tüm dünyayı etkisi altına almış, bu ülkeler çeşitli atılımlar yaparak gelişmişlik düzeylerini yükseltmeye çalışmıştır. Fakat aradan geçen süre zarfında geri kalmışlıktan kurtulmanın tek yolunun ekonomi temelinde kalkınma olmayacağı anlaşılmış ve yeni arayışlar içerisine girilmiştir (Vatansever Deviren ve Yıldız, 2014, s. 3). Sanayileşmenin de artması ile birlikte ekonomik kalkınmanın yetersizliğini gözler önüne sermiş ve ne yazık ki ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderek artması sosyo-ekonomik sorunların da gün yüzüne çıkmasına zemin hazırlamıştır (Dinler, 2020, s. 88). 1929 yılında gerçekleşen Büyük bunalımın akabinde sadece ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları değil, ülkelerdeki bölgeler arasında da dengesizlikler dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle de İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Batılı ülkeler, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi noktasında da eylem planları hazırlamış, politikalar geliştirmiştir (Dinler, 2020, s. 96).

Diğer bir taraftan, ulusal ekonomilerdeki artan bağımlılık ve küreselleşme süreci, küresel piyasalardaki güçlerin doğması ve devletin ekonomiden uzaklaşması gibi gelişmeler de ortaya çıkmak ile birlikte 1970’li yıllardan itibaren küreselleşmenin etkisi ile klasik kalkınma anlayışı yerini bölgesel kalkınma anlayışına bırakmıştır. Bölgesel kalkınma anlayışında ise devletin rolünde değişim gözlenmiştir (Akış, 2011, s. 239).

3. BÖLGESEL KALKINMA

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte ülkeler arasında ya da aynı ülke içindeki farklı bölgelerde gelişmişlik farklılıkları yaşanmaya başlamıştır. Bu sorunun çözülmesi noktasında da çeşitli politikalar türetilmiştir. Politikalar ile birlikte yeni kavramlar da gün yüzüne çıkmıştır. Bölgesel kalkınma kavramı da bunlardan biridir.

3.1. Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Kalkınmanın Önemi

Son dönemlerde devletin veya merkezîyetçi bölgesel kalkınma anlayışında değişiklik olmuş, hemen hemen birçok paydaşın katılımı ile mümkün kılınan yeni bir bölgesel kalkınma anlayışı doğmuştur. Bu yeni bölgesel kalkınma bakış açısında alınan kararların bölgesel yönü ön plana çıkmış, böylelikle kalkınmada yerelin gücü önem kazanmıştır (Akbulut, 2018, s. 55). Bölgesel kalkınma; ülke genelinde yer alan tüm bölgelerin, diğer bölge ve dünya ile etkileşimli, katılımcı

anlayışın hakim olduğu ve sürdürülebilirliği ana hedef edinen ve bu sayede insan kaynağı potansiyelinin geliştirilmesi ile bölgede refahın artmasını amaçlayan bir kavramdır. Bölgesel kalkınma ile bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin ve gelir farklarının en alt seviyeye indirilmesi sağlanmaktadır (Sevinç, 2011, s. 40).

Bölgesel kalkınma, ulusal kalkınmanın etkinliğinin artırılması noktasında en önemli unsurdur. Bölgenin iç dinamiklerini göz önünde bulundurarak, bölgenin ekonomik ve sosyal yapısı çeşitli projelerin hayata geçirilmesi ile geliştirilmeye çalışılmıştır. Yeni istihdam alanlarının oluşturulması ile de ülkenin büyümesi ve kişi başına düşen milli gelirin artırılmasına zemin oluşturulmaya çalışılmıştır (Pehlivan, 2013, s. 434).

Az gelişmiş bölgelerin ekonomik yapıları tarıma dayalı olup, az sayıda sermaye, yüksek nüfus artış hızının fazlalığı ve dışarıya göç vermesi, bu bölgeleri bünyesinde barındıran ülkeler açısından bölgesel kalkınmanın ne denli önemli olduğunun altını çizmektedir. Sosyo-ekonomik anlamda aralarında ciddi farklar bulunan bölgeleri birbirine yakınlaştırmanın maliyeti yüksek bir iş olmasının yanı sıra çok ciddi politikaların da izlenmesi gerekmektedir (Tutar ve Demiral, 2007, s. 67).

Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi hususunda devletin aktif rol oynaması günümüzde olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin yanı sıra ulusal ve uluslararası boyuttaki kalkınma kuruluşları da devletlere çeşitli öneriler ile politika oluşturma noktasında yardımcı olmaktadır. Genel anlamda kapitalist veya sosyalist ülkeler arasında bölgesel kalkınma ile ilgili kullanılan enstrümanlar farklı olsa da amaçlarda benzerlikler bulunmaktadır (Oral ve Uğur, 2013, s. 141).

Ülkede yer alan bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmak ile birlikte ülkenin genelinde bu farkların azaltılması ile ilgili yeni politikalar oluşturulmaktadır (Akış, 2011, s. 239). Bu politikaların yansıması olarak ülkemizde de hayata geçirilen Bölge Kalkınma İdareleri ve Bölge Kalkınma Ajansları hakkında bahsetmek yararlı olacaktır.

4. BÖLGESEL KALKINMADAKİ AKTÖRLER

4.1. Dünyada Bölgesel Kalkınma Uygulamaları

Gelişmiş olsun ya da olmasın bütün ülkeler gelişmemiş bölgeler sorunu ile yüzleşmektedir. Bu noktada da bu bölgelerin çeşitli politikalar aracılığı ile gelişimi de çeşitli ülkelerde farklı araçlar ile gerçekleştirilmektedir (Kargı, 2009, s. 20).

Bu politikaların yansıması olarak özellikle 1980'li yıllardan sonra bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması noktasında özellikle Avrupa ülkelerinde çeşitli modeller ve projeler uygulanmıştır (Akpınar, 2017, s. 17). Bu süreç zarfında geleneksel yöntemler terk edilmiş, merkeziyetçi kalkınma anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. Bundan yerel ağırlıklı faaliyet gösteren bölgesel kalkınma ajansı tarzında yapılanmaların hayata geçirilmesi planlanmıştır. Kalkınma Ajanslarının evveliyatına bakıldığı zaman ise karşımıza 1933 yılında Amerika'da

uygulamaya konulan Tenesse Valley Authority adlı kuruluş çıkmaktadır. Daha sonraları ise özellikle Batı Avrupa ülkelerinde Kalkınma Ajansları yaygınlaşmış ve bölgesel kalkınma giderek değerli bir kavram haline gelmiştir (Özmen, 2008, s. 331).

Ülkemizde de kalkınma planlarında da belirtildiği üzere bölgesel kalkınmaya dinamizm kazandırılması amacı ile Bölge Kalkınma İdareleri ve Kalkınma Ajansı oluşturulmuştur.

4.2. Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Uygulamaları

4.2.1. Bölge Kalkınma İdareleri

Bölgesel kalkınma, birçok yerel aktörün görev aldığı ve etkileşim içerisinde olduğu bir alan olmak ile birlikte Bölge Kalkınma İdareleri de Kalkınma Ajansları gibi bir başka kurumsal yapılanmalardır. Ülkemizdeki ilk örneği Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma İdaresi olmak ile birlikte dokuzuncu Kalkınma Planında da bahsi geçtiği üzere Konya Ovası Projesi, Doğu Anadolu Projesi ve Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdareleri de kurulmuştur (Akpınar, 2017, s. 18). GAP ile bölge kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması, bölgenin sosyo-ekonomik yapının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Diğer bir taraftan da bölgeye yapılan yatırımların sayısının artması hedeflenmiştir. Yerel dinamiklerin canlandırılması noktasında ülkemizdeki ilk bölge kalkınma projesi olan GAP, uluslararası alanda da saygınlığı olan bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır (Paksoy ve Akdoğdu, 2010, s. 115).

Diğer taraftan ise Doğu Anadolu Bölgesinin sosyal ve ekonomik gelişimine dinamizm kazandırılması amacı ile DAP projesi hayata geçirilmiştir. Bu proje ile, gıdadan tarıma, hizmetten sanayiye birçok sektörün kalkandırılması amaçlanmaktadır (Efe ve Akgül, 2011, s. 82). Doğu Karadeniz Projesi ile de bölgenin turizm faaliyetlerine çeşitlilik kazandırılması, tarımın güçlendirilmesi, doğal kaynakların korunması yolu ile çevrenin sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması ve yenilenebilir enerji alanındaki faaliyetlerin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır (Efe ve Akgül, 2011, s. 83-84). Son olarak ise Konya Ovası projesi ile bölge kapsamındaki illerde özellikle tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesi, kırsal kalkınma alanında ekonominin güçlendirilmesi, istihdam potansiyelinin artırılması amaçlanmıştır (Efe ve Akgül, 2011, s. 85). Tüm bu Bölge Kalkınma İdareleri, bölgesi dahilinde yer alan illerin kalkınmasına ivme katma anlamında yönetişimin de gücü ile paydaş kurum ve kuruluşların projelerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamak ve koordine etmek ile görevlidir (Akpınar, 2018, s. 20).

4.2.2. Kalkınma Ajansları

Ülkemizde özellikle 1990'lı yıllarda Avrupa Birliğinin de etkisi ile bölgesel kalkınma konusunda yeni politikalar izlenmeye başlamış, AB'ye adaylık süreci içerisinde kamusal alanda dönüşüme ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Bu noktada yereldeki potansiyelin açığa çıkartılması ile ilgili Kalkınma Ajanslarının kurulması kararlaştırılmış ve 2006 yılında 5449 sayılı kanun ile Türkiye'de Kalkınma Ajansları kurulmaya başlanmıştır (Atak, 2011, s. 77).

2006 yılında İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajanslarının kurulması ile başlayan yolculuk 2010 yılında tamamlanmış olup yirmi altı Kalkınma Ajansı faaliyetlerine başlamıştır. Tüm Ajansların koordinasyonu ile ilgili ise Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı sorumlu olmuştur. DPT'nin Kalkınma Bakanlığına dönüştürülmesi sonrasında koordinasyon Kalkınma Bakanlığı'na geçmiş ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sürecinde ise bu görev Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına verilmiştir (Çoşkun ve Almalı, 2020, 225).

Kalkınma Ajanslarının kuruluş amacı olarak kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyonun artırılması, yerel potansiyeli açığa çıkarmak amacı ile kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, ulusal planlamalara uyumlu bir şekilde bölgesel gelişmeye hız kazandırmak ve bölgeler arasındaki ve bölge içerisinde yer alan gelişmişlik farklarını azaltmak olmuştur (Çoşkun ve Almalı, 2020, s. 224).

5. SONUÇ

Tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşmenin de etkisi ile devletler kamusal politikalarında birtakım değişiklikleri uygulamaya koymuş, bölgeler arası gelişmişlik düzeylerinin azaltılması noktasında çeşitli eylem planları hazırlamıştır. Bu noktada bölgesel kalkınma düşüncesi önem kazanmaya başlamış, kalkınmanın yerele indirgenmesi elzem olmuştur. Bu kapsamda yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi ile ilgili ilk örneği Amerika'da olan Bölge Kalkınma Ajansları vücut bulmuştur. Bilhassa Batı Avrupa'da yaygın bir şekilde hayata geçirilen Kalkınma Ajansı tarzındaki projeler, ülkemizde de Avrupa Birliği sürecinde Kalkınma Planlarında yer almaya başlamış, ilk örnek olarak da Güneydoğu Anadolu Projesi bu noktada karşımıza çıkmıştır. Sonrasında ise tüm Türkiye'yi kapsayacak şekilde yirmi altı adet Kalkınma Ajansı kurulmuş ve bu Kalkınma Ajansları buldukları bölgelerin potansiyelinin açığa çıkartılması kapsamında çeşitli alanlarda faaliyet göstermeye başlamıştır. Son olarak ise Güneydoğu Anadolu Projesi örneğinden yola çıkılarak Doğu Anadolu Projesi, Doğu Karadeniz Projesi ve Konya Ovası Projesi ile bölgesel kalkınmaya katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Akbulut, M. U. F. (2018). KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 54-63.

Akiş, E. (2011). Küreselleşme sürecinde bölgesel kalkınma yaklaşımındaki gelişmeler ve bölgesel kalkınma ajansları. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları*, (44).

Akpınar, R. (2017). Yerel kalkınmada bölge ölçeğinde kurumsal yapılanma: Bölge kalkınma idaresi başkanlıkları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 13-22.

Atak, A. (2011). Bölgesel kalkınma ve Türkiye’de bölgesel kalkınma ajansları. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Clark, J. (1996). *Kalkınmanın Demokratikleşmesi*, 1. Baskı, (Çev. Serpil Ural), Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

Coşkun, B., & Almalı, V. (2020). Türkiye’de kalkınma ajansları: Daka’nın kalkınma kurulu üyeleri perspektifinden değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İktisadi ve İdari Bilimler), 221-232.

Dinler, Z. (2020). *Bölgesel İktisat*, 11. Baskı, Bursa, Ekin Yayınevi.

Efe, M. & Akgül, B. (2011). *Türkiye’de bölgelemenin temel veri alanları ve bölgesel kalkınma model çalışmaları*. Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Ildırar, M. (2004). *Bölgesel kalkınma ve gelişme stratejileri*. Nobel Yayın. 1. Baskı, Ankara.

Kargı, N. (2009). Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye’nin Bölgesel Politika Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1 (3), 19-40.

Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı* (4. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Oral, B.G. & Uğur, A. (2013). Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikleri Gidermek İçin Devlet Yardımları (Teşvikler): 2012 Teşvik Sisteminin Bölgesel Teşvikler Açısından Getirdiği Yenilikler. *Journal of Management and Economics Research*, 11(21), 140-168.

Özmen, F. (2008). AB Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 237-340.

Paksoy, S. & Aydoğdu, M.H. (2010). Bölgesel kalkınmada girişimciliğin geliştirilmesi: GAP-GİDEM Örnekleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1).

- Pehlivan, P. (2013). Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının Yerel Ekonomi Üzerine Etkileri: Zafer Kalkınma Ajansı Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(03), 412-439.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel kalkınma sorunsalı: Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma politikaları, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (2), 35-54.
- Tekeli, İ. (2008). *Türkiye’de bölgesel eşitsizlik ve bölge planlama yazıları* (Vol. 2). Tarih Vakfı.
- Turhan, Y. (2020). Kalkınma Kavramının Tarihsel Süreci ve Etimolojik Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (29), 149-164.
- Tutar, F. & Demiral, M. (2007). Yerel ekonomilerin yerel aktörleri: Bölgesel kalkınma ajansları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 65-83.
- Deviren, N.V. & Yıldız, O. (2014). Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (44).

ARAPGİR GÜLTEKİN KONAĞI'NIN PLAN MİMARİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİNİN ANALİZİ

ANALYSIS OF THE PLAN ARCHITECTURE AND DECORATION FEATURES OF ARAPGİR GÜLTEKİN MANSION

Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR
Atatürk Üniversitesi
0000-0002-2619-9017

ÖZET

Malatya'nın Arapgir İlçesi'nin Berenge Mahallesi'nde yer alan 1870'li yıllarda inşa edilmiş olan ve günümüzde Mehmet Sadık Gültekin ve oğlu Mustafa Gültekin adına kayıtlı olan konağın Ermeni asıllı bir keşiş tarafından yaptırıldığı rivayet edilmektedir. Bodrum kat, zemin kat, Birinci kat ve ikinci kat olmak üzere dört katlı olarak inşa edilen konağın, bodrum katında yer alan tünelin aynı mahalledeki kiliseyle bağlantılı olduğuna inanılmaktadır.

Arapgir'de genel olarak evlerin arazinin eğimine göre tasarlandığı ve inşa edildiği gözlenmektedir. Eğimli araziden dolayı Arapgir evleri, giriş kotunun altında bir ya da iki bodrum katı ve zemin üzerinde de bir ya da iki katın yer aldığı çok katlı yapılardır. Arapgir evlerinde taş, ahşap ve kerpiç malzeme kullanılmıştır. Tavanlar, kirişlerin sık aralıklarla dizilip üzerinin "kaburga" olarak anılan ince çubuk dalların ve üzerine de ince kesilmiş ahşap kereste, tuğla ya da ince sal taşların kaplanmasıyla oluşturulmuştur. Bu şekilde oluşturulan tavanların dıştan toprakla örtüldüğü gözlenirken, tavana içten bakıldığında ahşap kirişlerin ve aralardaki ahşap çubukların oluşturduğu uyum evin estetik görünümüne ve doğallığına büyük bir katkı sağlar.

Arapgir evlerinde zemin katların giriş sofalarının 30x70 cm. boyutlarında özenle kesilmiş açık renk granit taş levhalarla döşendiği dikkati çeker. Odalarda ise ahşap döşeme tercih edilmiştir. Arapgir evlerinde saçaklı düz dam, karakteristik mimari özelliklerden biridir. Söz konusu düz dam yapının duvar yüzeyinden dışarı 30-40 cm. kadar taşacak şekilde saçaklı olarak yapılır. Son katın tavanı 20-30 cm aralıklı kavak kirişlerle kaplandıktan sonra üzerine sık aralıklı "arıda" denilen ahşap çubuklar döşenir, üzerine "püsürük" olarak anılan iri çakıllı mavi kepir toprağı dökülür ve sulanarak sıkıştırıp loğ işlemi yapılır.

Arapgir evlerinin plan ve mimari özelliklerinin ana karakterini yansıtan Gültekin Konağı, özellikle bahçe sarnıcı, taş basamaklı ana giriş sundurması, taş döşemeli giriş sofasındaki üçlü olarak açılmış buğday v.b. zahire ambarı delikleri, bodrum kattaki zahire ambarına ait sürgülü buğday ve bakliyat alma kapağı, bodrum katta yer alan tünel, ahır çeşmesi ve ocak-fırın şöminesi ile dikkatleri çekmektedir. Özellikle girişlerindeki kapı tokmakları, ahşap dolap, kandillik, yüklük, seki ve raflardaki ince ve zengin işçilik, ahşap tavan sistemindeki doğallık ve estetik ile ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arapgir, Gültekin Konağı, Mimari

ABSTRACT

It is rumored that the mansion, which was built in the 1870s in the Berenge District of Malatya's Arapgir District and is currently registered in the name of Mehmet Sadık Gültekin and his son Mustafa Gültekin, was built by a monk of Armenian origin. It is believed that the tunnel in the basement of the mansion, which was built on four floors: basement, ground floor, first floor and second floor, is connected to the church in the same neighborhood.

It is generally observed that houses in Arapgir are designed and built according to the slope of the land. Due to the sloping terrain, Arapgir houses are multi-storey buildings with one or two basement floors below the entrance level and one or two floors above ground level. Stone, wood and adobe materials were used in Arapgir houses. Ceilings are formed by lining the beams at frequent intervals and covering them with thin sticks called "ribs" and thinly cut wooden timber, bricks or thin raft stones. While it is observed that the ceilings created in this way are covered with soil from the outside, when you look at the ceiling from the inside, the harmony created by the wooden beams and the wooden bars in between makes a great contribution to the aesthetic appearance and naturalness of the house.

The entrance halls of the ground floors in Arapgir houses are 30x70 cm. It is noteworthy that it is furnished with light-coloured granite stone slabs that have been carefully cut to size. Wooden flooring was preferred in the rooms. The flat roof with eaves in Arapgir houses is one of the characteristic architectural features. The flat roof in question extends 30-40 cm from the wall surface of the building. It is made with fringes so that it overflows. After the ceiling of the last floor is covered with poplar beams spaced 20-30 cm apart, wooden sticks called "arıda" are laid on it at frequent intervals, blue kefir soil with coarse pebbles called "püsürük" is poured on it and watered, compacted and logged.

Gültekin Mansion, which reflects the main character of the plan and architectural features of Arapgir houses, especially the garden cistern, the main entrance porch with stone steps, the triple opened wheat in the stone-paved entrance hall, etc. It attracts attention with its grain warehouse holes, the sliding wheat and pulses receiving cover of the grain warehouse on the basement floor, the tunnel on the basement floor, the barn fountain and the hearth-oven fireplace. It stands out especially with the fine and rich workmanship on the door knockers at the entrances, wooden cabinets, oil lamps, chests, benches and shelves, and the naturalness and aesthetics of the wooden ceiling system.

Key Words: Arapgir, Gültekin Mansion, Architecture.

GİRİŞ

Malatya'nın Arapgir İlçesi oldukça dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Fırat Nehri'nin kollarından biri olan Arapgir Çayı'nın oluşturduğu vadi boyunca uzanan yerleşimin doğusunda Elazığ, batısında sivas, kuzeydoğusunda Erzincan, güneyinde Malatya yer almaktadır.

Milattan önceki asırlardan günümüze kadar çeşitli medeniyetlerin ve kültürlerin yerleşim alanı olmuş Arapgir'in adının kaynağı konusunda çok sayıda rivayet ve görüş mevcuttur. Bu

görüşlerden biri, “Arapgir'in Osmanlı döneminde önemli bir yerleşim yeri olduğu ve Arap kökenli yerleşimcilerin etkisiyle Arap Bölgesi manasına bu ismi almış olabileceği” şeklindedir (Ergenç,1994). Arapgir adının kökeni hakkında detaylı araştırmalar yapan H.Erdem, bölgenin tarihsel süreçte farklı kültür ve toplulukların etkisi altında kaldığını, bu nedenle Arap kökenli halkı ifade eden "Arap" ve eski Türkçede yer, bölge anlamına gelen "gir" kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bir isim olabileceğini ileri sürmüştür (Erdem,2018). Evliya Çelebi, Arapgir'in tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaptığını ileri sürerek, isminin bu çeşitlilikten gelebileceğine vurgu yapmaktadır (Çelebi,2011). Oğuzlar'ın Arapgirli boyunun adını taşıdığına yönelik görüşler de mevcut olup (Darkot,1978), bu görüş akla daha yakın gelmektedir.

Anadolu'nun iç kesimleri ile Doğu Anadolu arasında bir geçiş bölgesi konumunda olan Arapgir ve çevresi milattan önceki asırlardan itibaren birçok medeniyetin yerleşim alanı olmuştur. Sırasıyla Hititler, Urartular, Persler, Romalılar ve Bizans İmparatorluğu hüküm sürmüştür (Günaltay,1946).

Malazgirt zaferinden (1071) sonra Selçuklu hakimiyetine giren Arapgir, Türk-İslam kültürüyle tanışmıştır. Anadolu Selçuklu hakimiyetinin zayıflaması sonrası Arapgir ve çevresinde Dulkadiroğulları Beyliği'nin hakimiyeti söz konusu olmuştur (Yücel,1967).

Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran Seferi sonrasında Arapgir Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı döneminde Arapgir'de, birçok cami, medrese, han ve hamam inşa edilmiştir.

Tarihi boyunca farklı kültürlerin ve medeniyetlerin yaşam bulduğu bir bölge olması Arapgir'in çok çeşitli ve zengin bir kültür mirasına sahip olmasını sağlamıştır. İnanç çeşitliliği ve zengin halk kültürünün yanında, anıtsal nitelikteki tarihi yapılarıyla dikkat çekmektedir. Özellikle Arapgir konakları ve evleri yöre kültürel mirasının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bunlardan biri de bildirimizin konusunu oluşturan Gültekin Konağı'dır.

Konağın Tarihi

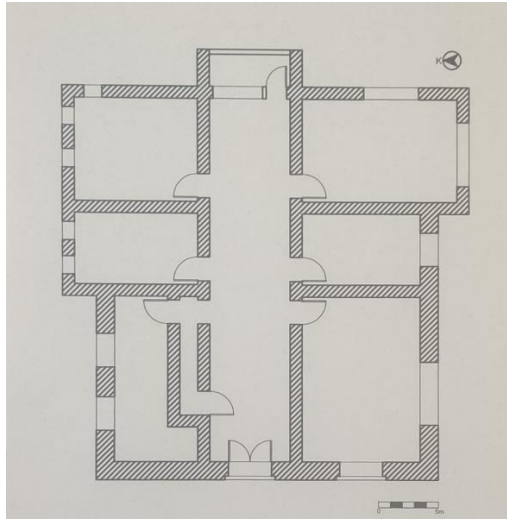
Malatya'nın Arapgir İlçesi'nin Berenge Mahallesi'nde yer alan, Mehmet Sadık Gültekin ve oğlu Mustafa Gültekin adına tapu kaydı bulunan konağın kesin inşa tarihine ilişkin herhangi bir belge ya da bilgi mevcut değildir. Ancak mahzen (ahır) katından başlayıp konağın kuzeydoğu istikametinde devam ettiği ve yaklaşık 200 m.'lik bir uzunluğa sahip olduğu varsayılan bir tünelin Ermeni kilisesi ile bağlantılı olduğu, bu konağın da kilisenin keşişi tarafından yaptırıldığı hem Mustafa Gültekin tarafından hem de yöre halkınca rivayet edilmektedir.

Ahşap hatıllı, köşelerde düzgün kesme taş, aralarda kaba yonu taş malzemenin kullanıldığı ana beden duvarları, cumba ve diğer çıkmalarda ahşap karkas arasına kerpiç dolgu uygulanmış olması, ahşap unsurlardaki işçilik ve plan tasarımı yöredeki XIX. yüzyılın ikinci yarısına (1870'li yıllar) ait konaklarla büyük bir benzerlik gösterdiği için, Gültekin Konağı'nı da yaklaşık olarak 1870'li yıllara tarihlendirmek akla yakın gelmektedir.

Konağın Plan, Mimari ve Süsleme Özellikleri

Tarihi Türk evi plan tipolojisinin iç sofalı plan düzeninde kurgulanmış olan konak (Çizim:1), eğimli bir arazi üzerine kurulmuş zemin kat, zemin kat üzerinde 1. ve 2. kat, zemin kat altında ise ahır (mahzen) katı olmak üzere toplam dört katlı olarak inşa edilmiştir. Kat planlarında aynı tasarım özellikleri tekrar edilmişken, mahzen kısmı iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Burada dikdörtgen tasarımlı bir ahır, ahırın girişinde uzun dikdörtgen tasarımlı bir hol yer alır. Söz konusu holde ocak-şömine ve çeşme unsurlarına yer verilmiştir.

Konağın zemin katına giriş doğudan sağlanmıştır. Arazinin doğudan batıya doğru yükselen bir eğim göstermesi nedeniyle 1. kat batı yönde zemine yakın bir kote sahiptir. Bu nedenle 1. katın girişi batıdan açılmıştır. Birinci kattan 2. kata ahşap merdivenle ulaşılmaktadır. Mahzen (ahır) girişi ise güney cephede yer alır. Kat planları iç sofalı plan düzenini devam ettirmektedir. Plan tasarımında en önemli yapı elemanı, merkezi konumda, dağıtıcı ve birleştirici nitelikteki uzun dikdörtgen tasarımlı iç sofadır. İç sofa aynı zamanda selamlık hüviyeti de taşımaktadır. İç sofanın sağında ve solunda harem odaları ve mutfak birimleri kurgulanmıştır.

Arapgir Gültekin Konağı 1.Kat Planı

Konağın batıda yer alan hayat bölümü (Foto.1), yer yer siyah bazalt, yer yer kireç taşlarından düzgün kesme taş duvarlarla çevrilidir. Hayatın içerisinde su sarnıcı yer alır (Foto.2). Hayatı geçtikten sonra düzgün kesme bazalt taşlarından oluşturulan merdiven basamaklarıyla yüksek bir platform şeklinde inşa edilmiş giriş sundurmasına ulaşılmaktadır. İki kanatlı merdivenle ulaşılan giriş sundurması eyvan tarzında düzenlenmiş, ahşaptan çift kanatlı kapıya sahip 1. Kat girişine ulaştırır. Giriş kapısının her iki yanından ve yan odalardan giriş eyvanına açılan pencereler ve kapı alınlığı penceresi giriş eyvanı cephesine simetrik bir görünüm kazandırdığı gibi, masiflikten de kurtarmaktadır. Giriş eyvanının üstüne denk gelen 2. Katın cumbası, ince işçilikli ahşap konsol ve ahşap saçağı ile, geometrik kafesli pencereleriyle cephe görünümüne hareket ve zenginlik katmaktadır (Foto.3-4).

Demirden ince işçilikli kapı tokmakları bulunan, çift kanatlı ahşap kapı içerden yine demir kilit sistemi ve demir kenetleri ile dikkati çeker (Foto.5).

Foto.1- Arapgir Gültekin Konağı batı cephesi.

Foto.2- Arapgir Gültekin Konağı su sarnıcı.

Foto.3- Arapgir Gültekin Konağı 1.ve 2. Kat Giriş Cephesi.

Foto.4- Arapgir Gültekin Konağı 1. Kat Eyvan Tarzı Giriş.

Foto.5- Arapgir Gültekin Konağı Giriş Kapısının Demir Kilit ve Kenet Sistemi

Kapıdan geçtikten sonra iri blok düzgün kesme taş döşeli giriş sofasına ulaşılır. Burada döşeme taşlarına açılan üç adet delik, birinci kat ile zemin kat arasında kurgulanmış zahire ambarına buğday ve bakliyat dökme delikleridir (Foto.6). Buradan zahire ambarına dökülen buğday veya çeşitli bakliyat, ihtiyaç duyulduğunda zemin katta bulunan ahşaptan sürgülü sistemde yapılmış kapağı açmak suretiyle alınıp kullanılmaktadır.

Taş döşeli giriş sofasının devamında yer alan ahşaptan çift kanatlı kapı ile, merkezdeki iç sofaya ulaşılmaktadır. Zemini ahşap döşemeli olan iç sofa, üç yönden “U” şeklinde ahşap oturma sekisiyle kuşatılmıştır (Foto.7).

Foto.6- Arapgir Gültekin Konağı Giriş Sofasında Zahire Ambarı Delikleri.

Foto.7- Arapgir Gültekin Konağı 1.kat İç Sofa.

Ahşap oturma sekilerinin baş kısımlarına denk gelecek şekilde sofa duvarlarına karşılıklı olarak ahşap dolap ve kandillikler yerleştirilmiştir (Foto.8). Ojival kemerli ve yuvarlak kemerli kandillikler ile dolap kapaklarındaki aşırı plastik şekilde işlenmiş natürel çiçek motifleri, XIX. yüzyılın ahşap süsleme karakterini yansıtmaktadır. Dolap ve kandilliklerdeki ahşap oyma ve ahşap kabartma tekniğindeki işçiliğe, ahşap oturma sekilerinin dışa bakan ve görünen yüzeylerinde de yer verilmiştir.

İç sofaya açılan oda kapılarında görülen kabartma tekniğinde geometrik panolar şeklinde süsleme unsurları yapının hemen bütün ahşap unsurlarında masiflikten kaçınıldığını, süse ve görselliğe önem verildiğini ortaya koymaktadır. İç sofada oturma sekilerinin üst kısımlarında boydan boya uzanan ahşap askılıklar yer alır. Elbise asılan bu ahşap unsurlar aynı zamanda duvarlarda denge ve simetrik görünüm oluşturmaktadırlar.

Foto.8- Arapgir Gültekin Konağı 1.kat İç Sofasında Dolap ve Kandillik.

İç sofada ahşap askılıklarla pencere ahşap atkılarının kesiştiği köşeler ahşap raf biçiminde değerlendirilmiştir (Foto.9). Söz konusu ahşap rafların oyma-kabartma süsleri, oturma seksinde oturanların göz estetiğini okşamaktadır. Bu raflarda at nalı motifleri arasında merkezi palmet motifi ile birleşen kalp işlendiği görülmektedir. İkonografik açıdan at nalı motifi nazar def edici motif olarak karşımıza çıkarken, kalp misafirperverliği, palmet te bereketi temsil etmektedir.

Foto.9- Arapgir Gültekin Konağı 1.kat İç Sofasında İnce İşçilikli Ahşap Raf.

Birinci kat iç sofasının sağında yer alan ahşaptan üç adet sepet kulpu kemerin oluşturduğu galeri tarihi Arapgir evlerinde yaygın bir biçimde karşımıza çıkar (Foto.10). Yörede mim sofa olarak adlandırılan galeri biçiminde düzenlenmiş bu bölüm, harem odalarına oradan da üst kat

merdivenine ulaşım sağlar. Sepet kulpu kemerlerin oturtulduğu ahşap direklerin gövdeleri oyma tekniğinde ince profillerle dekore edilmiştir. Direklerin alt kısımları, ahşap oyma geometrik ve bitkisel motiflerden oluşan bir korkulukla birleştirilmiştir.

Foto.10- Arapgir Gültekin Konağı'nda Mim Sofa.

Foto.11- Arapgir Gültekin Konağı Galeri Kemerleri İç Yüzey Dekorasyonu.

Galeri kemerlerinin iç yüzeylerinde de masiflikten kaçınıldığı, hareketli görünüme önem verildiği anlaşılmaktadır. Parmak şeklinde tek-tek kesilmiş ahşap çubuklar, kemerlerin iç yüzeylerine kavale denilen ahşap çivilerle tutturularak arda arda dizilmek suretiyle, kemerlere ritmik bir görünüm kazandırılmıştır (Foto.11).

Harem odalarında yer alan ahşap yüklüklerin kapaklarındaki oyma-kabartma tekniği ile işlenmiş dikkörgegen şeklindeki geometrik pano süsler, konağın ahşap unsurlarının tamamında dekorasyona yer verildiğini ortaya koymaktadır.

Foto.12- Gültekin Konağı Zemin Kat İç Sofa.

Birinci kattaki iç sofa plan düzeni ve tasarım özellikleri 2. kat ve zemin katta da tekrar edilmiştir. Zemin kat iç sofasının (Foto.12) batı duvarında yer alan ahşaptan sürgülü kapak sistemi zahire ambarına aittir (Foto.13). Bu kapak sistemi, birinci kat ile zemin kat arasında kurulmuş ve birinci kat giriş sofasındaki deliklerden dökülen buğday ve benzeri bakliyatın muhafaza edildiği zahire ambarından ihtiyaç duyuldukça bakliyat almak için kullanılmaktadır.

Zemin kat sofasında dikkat çeken bir başka yapı elemanı da yekpare taştan lavaboya sahip yuvarlak kemerli çeşmedir (Foto.14). Sofa çeşmesinin akıntısı bahçeye verilmiştir.

Foto.13- Gültekin Konağı Zemin Kat İç Sofada Zahire Ambarı Kapağı.

Foto.14-Gültekin Konağı Zemin Kat İç Sofada Çeşme.

Foto.15- Gültekin Konağı Güney Cephe.

Konağın mahzen (ahır) katına giriş güney cepheden sağlanmaktadır (Foto.15). Dikdörtgen tasarımlı bir ahır ve giriş holünden oluşan bu katta, yuvarlak kemerli eyvan şeklinde düzenlenmiş, kaş kemerli tas nişine ve yekpare bazalt taştan yarım daire formunda işlenmiş kuruna sahip çeşme yer almaktadır Foto.16). Ayrıca bir de şömine (ocak) bulunmaktadır (Foto.17).

Foto.16- Gültekin Konağı Mahzen Katında Çeşme.

Foto.17- Gültekin Konağı Mahzen Katında Şömine (Ocak).

Gültekin konağının tavan ve örtü sistemi, Arapgir yöresi tarihi konaklarında, evlerinde, hanlarında ve camilerinde de karşımıza çıkan sık kirişli örtü sistemidir. Bu örtü sisteminde tavan, kavak ağacından hazırlanmış kirişlerin yaklaşık 20-30 cm. aralığında sık düzende yerleştirilmesiyle kapandıktan sonra, üzerine yine sık aralıklı “arıda” olarak adlandırılan ahşap çubuklar döşenir. Ahşap çubukların üzerine de “püsürük” diye adlandırılan iri taşçıklı ve çakıllı mavi kepir toprağı dökülür. Ardından toprak sulanmak suretiyle sıkıştırma işlemi ve loğ taşı ile loğlama işlemi yapılır (Eyüpgiller,2014). Gültekin konağında da aynı örtü sistemi kullanılmıştır. Selamlık tavanında kirişlerin üzerine arıda çubukları yerleştirilmeden önce düz ahşap doğramalar yerleştirilmiş, ardından arıda çubukları ve püsürük adlı iri taşçıklı kepir toprağı kullanılmıştır. Konağın diğer birimlerine ait tavanlarda kirişler üzerine arıda çubukları direkt yerleştirilmiştir.

Yatay ahşap hatıllar deprem tedbiri olarak duvarlarda esneklik sağlamanın yanında, cephelerde görsel bir denge unsuru oluşturmaktadırlar. Siyah renk bazalt taşları ile açık renk kireç taşlarının cephelere kazandırdığı renkli ve hareketli görünüm konağın dikkat çekici özellikleri arasında sayılabilir. Batı cephede birinci katın eyvan tarzı girişinin üzerine denk gelen cumba, ana girişin davetkar özelliğini ve dikkat çekiciliğini artırmaktadır (Foto.18). Ahşap karkas arası kerpiç dolgu kullanılarak inşa edilmiş olan ahşap cumbanın alt saçağında bir dizi kaş motifinden oluşan ahşap oyma işçilik, konağın cephe görseelliğine katkı sağlayan ayrıntılarından biridir. Ahşap kasalı pencerelerin geometrik düzenli şebekeleri cephelerin hareketli görünümüne ve estetiğine katkı sağlamaktadır. Tarihi Arapgir evlerinin genelinde olduğu gibi, Gültekin konağında da pencere şebekeleri ahşaptan özel kesilmiş yatay atkılardan içinden metal atkılardan dikey olarak geçirilmesiyle oluşturulmuş, yatay ve dikey hatların birbiriyle kesişmesiyle de çok sayıda kareden oluşan geometrik formlu bir şebeke düzeni ortaya çıkmıştır (Foto.19). Demirden kapı tokmakları barok tarzda natural çiçek motifleriyle dekore edilmiştir (Foto.20).

Foto.18- Gültekin Konağı Batı Cehesinde Cumba.

Foto.19- Gültekin Konağı Pencere Düzeni.

Foto.19- Gültekin Konağı Kapı Tokmağı.

Konağın İnşa Malzemesi

Gültekin konağının inşa malzemesi, taş, ahşap ve kerpiçtir. Beden duvarları ve taşıyıcı iç duvarlar aralarda ahşap hatıllar kullanılarak bazalt taşı ve kireç taşından örülmüştür. Bölücü duvarlarda ve cumbalarda (balkonsu çıkma) ahşap karkas arasına kerpiç dolgu uygulanmıştır. Ahşap döşemeler ve kapılar ceviz ağacındandır. Giriş sofası düzgün kesme taş levhalarla döşenmiştir. İç sofa ve odalarda ahşap döşeme tercih edilmiştir.

Tartışma ve sonuç

Gültekin Konağı XIX. yüzyılda inşa edilmiş olup, konumlandırma, tasarım ve genel mimari özellikleri bakımından tarihi Arapgir evlerinin karakteristik özelliklerini yansıtır.

Arapgir'in eğimli bir araziye kurulmuş olması, evlerin ve konaklarında arazinin eğimine göre konumlandırılmasını ve planlanmasını zorunlu kılmıştır. Eğimin fazla olmasından dolayı Arapgir konakları ve evleri giriş kotunun altında bir ya da iki bodrum katı ve zemin üzerinde de bir ya da iki normal katın yer aldığı çok katlı yapılar olarak tasarlanmışlardır. Gültekin

Konağı da arazinin eğimine uygun şekilde zemin üstü iki kat ve zemin kat altında bodrum kat (mahzen, ahır)tan oluşmaktadır.

Tarihi Türk evi plan tipolojisinin iç sofalı plan düzeni (Eldem, 1954) Arapgir evlerinde en fazla tercih edilen plan düzeni olup, Gültekin Konağında da iç sofalı plan tasarımı söz konusudur.

Arapgir evlerinde taş, ahşap ve kerpiç malzeme kullanılmıştır. Tavanlar, döşeme kirişlerinin sık aralıklarla dizilip üzerinin “kaburga” olarak anılan ince çubuk dalların ve üzerine de ince kesilmiş ahşap kereste, tuğla ya da ince sal taşların kaplanmasıyla oluşturulmuştur (Eyüpgiller,2014). Bu şekilde oluşturulan tavanların dıştan toprakla örtüldüğü gözlenirken, tavana içten bakıldığında ahşap kirişlerin ve aralardaki ahşap çubukların oluşturduğu uyum evin estetik görünümüne ve doğallığına büyük bir katkı sağlar. Arapgir evlerinin söz konusu karakteristik tavan sistemi Gültekin Konağı’nda da uygulanmıştır.

Arapgir evlerinde zemin katların giriş sofalarının 30x70 cm. boyutlarında özenle kesilmiş açık renk granit taş levhalarla döşendiği dikkati çeker. Aynı tarz sofada taş döşeme uygulamasının Gültekin konağında da tercih edildiği görülmektedir. Arapgir evlerinin iç sofa ve odalarında uygulanan ahşap döşeme, Gültekin Konağı’nda da karşımıza çıkmaktadır.

Arapgir evlerinde saçaklı düz dam, karakteristik mimari özelliklerden biridir. Söz konusu düz dam yapının duvar yüzeyinden dışarı 30-40 cm. kadar taşacak şekilde saçaklı olarak yapılır. Son katın tavanı 20-30 cm. aralıklı kavak kirişlerle kaplandıktan sonra üzerine sık aralıklı “arıda” denilen ahşap çubuklar döşenir, üzerine “püsürük” olarak anılan iri çakıllı mavi kepir toprağı dökülür ve sulanarak sıkıştırıp loğ işlemi yapılır. Gültekin Konağı’nda da aynı teknikle saçaklı düz dam yapılmıştır.

Arapgir evlerinin plan ve mimari özelliklerinin ana karakterini yansıtan Gültekin Konağı, su sarnıcı, yüksek platform şeklinde düzenlenmiş taş basamaklı ana giriş sundurması, giriş sofasının taş döşemesine üçlü olarak açılmış zahire ambarı delikleri ve zemin kat sofasındaki zahire ambarına ait ahşaptan sürgü sistemli buğday ve bakliyat alma kapağı, bodrum katta yer alan tünel, ahır çeşmesi ve ocak-fırın şöminesi ile dikkatleri çekmektedir.

Ahşap kapı kanatlarındaki kapı tokmaklarının barok üsluptaki natural çiçeklerden oluşan zengin süslemeleri, ahşap dolap, kandillik ve yüklüklerdeki, ahşap seki ve raflardaki ince ve zengin işçilik, Gültekin Konağı’nda işlevsellik yanında görsel estetiğe de büyük bir önem verildiğini göstermektedir.

Gültekin Konağı gibi özgün mimari kimliğe ve zengin dekorasyona sahip çok sayıda tarihi konak ve evin bulunduğu Arapgir, Anadolu’nun kültürel zenginliğinin büyük bir potansiyelini barındırmaktadır. Yöredeki tarihi kültür varlıklarının özellikle de konak ve evlerin kapsamlı bir restorasyona ve işlev kazandırılmak suretiyle nefes alan, yaşayan mekanlar haline getirilmeye ihtiyaçları vardır. Bu konuda Arapgir Belediye Başkanlığı’nın ve Arapgir Belediyesi Kültür Müdürlüğü’nün çok değerli girişim ve gayretleri söz konusudur. Yöre kültür varlıklarının tespiti, tanıtımı, korunması ve yaşatılması konusunda Belediye’nin gözle görülür şekilde gayretlerine şahit olmak mümkündür. Ancak bir ilçe belediyesinin imkanlarını aşan zenginlikte ve çeşitlilikte tarihi eserin olduğunu göz önüne aldığımızda, Kültür Bakanlığı’nın ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Arapgir’deki tarihi kültür varlıklarının restorasyonu ve yaşatılması için bir an önce harekete geçmesi, restorasyon için bütçe ayırması gerektiği inancındayım.

KAYNAKÇA

Çelebi, E. (2011).*Seyahatname*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Darkot, B. (1978).Arapkir. *İslam Ansiklopedisi*. I : 553.

Eldem, S. H. (1954).*Türk Evi Plan Tipleri* (1. Baskı). İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Erdem, H. (2018).*Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerleşim Adları: Arapgir Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ergenç, Ö. (1994). Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihi Araştırmalarında Arşiv Vesikalarının Değerlendirilmesi Üzerine Bazı Düşünceler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*.9(1): 1- 14.

Eyüpgiller, K. K. (2014). *Arapgir Tarih Mimari ve Yaşam Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. İstanbul.

Günaltay, Ş. (1946). *Yakın Şark Tarihi II*. Ankara.

Yücel, F. (1967). *Arapgir Tarihi*.

ARAPGİR KAŞKAL KONAĞI'NIN TASARIM TEKNİK VE ESTETİK ÖZELLİKLERİ

DESIGN, TECHNICAL AND AESTHETIC FEATURES OF ARAPGİR KAŞKAL MANSION

Prof. Dr. Ali Murat AKTEMUR
Atatürk Üniversitesi
0000-0002-2619-9017

ÖZET

Malatya'nın Arapgir İlçesi Berenge Mahallesi'nde yer alan konağın kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak plan, mimari ve süsleme özellikleri birlikte değerlendirildiğinde ve yöredeki XIX. yüzyıla ait konak ve evlerle karşılaştırıldığında Kaşkal Konağı'nın da XIX. yüzyıl sonlarında inşa edildiğini kabul etmek gerekir.

Her ne kadar 1946-1949 tarihleri arasında Belediye Başkanlığı yapan Rasim Kaşkal tarafından yaptırıldığı rivayetlerine dayanılarak bazı kaynaklarda XX.yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilse de, bu tarihlendirme yapının mimari özellikleriyle uyuşmamaktadır. Yapının mimari özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda, Kaşkal Konağı'nın XIX. yüzyıl sonlarında inşa edildiği, XX. yüzyılın ilk yarısında ise restore edildiği akla daha yakın gelmektedir.

Bodrum kat üzeri, zemin kat ve birinci kat olarak inşa edilmiş konak, arazinin eğiminden faydalanılarak bodrum kat altında mahzen bölümüne de yer verilmiş olmasıyla dört kattan teşekkül etmiştir.

Geleneksel Türk konut mimarisinin iç sofa-hol tipolojisinde tasarlanmış olan Kaşkal Konağı, inşa malzemesi ve inşa tekniği ile, kehriz (banyo) uygulamalarıyla, kandillik, yüklük ve dolap gibi ahşap malzemeli yapı elemanlarındaki ince işçilikle, cumbalarıyla, odalarda yer alan orijinal duvar resimlerinden kalan doğa temalı duvar resimleriyle, pencere önlerinde taş lavabo uygulamasıyla, yer yer kullanılan devşirme (şipoli) malzemeleriyle, örtü sistemleriyle dikkatleri çekmektedir.

Bu bildirimizde Kaşkal Konağı, tasarım, inşa malzemesi, inşa tekniği, yapı elemanları, süsleme özellikleri ve estetik yönlerinden ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutularak, geleneksel konak ve ev mimarisindeki yeri ve önemi ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arapgir, Kaşkal Konağı, Mimari, Süsleme

ABSTRACT

The exact construction date of the mansion, located in Berenge District of Arapgir District of Malatya, is unknown. However, when the plan, architecture and ornamental features are evaluated together and the XIX. Compared to the mansions and houses of the 19th century, Kashkal Mansion is also from the 19th century. It must be admitted that it was built at the end of the century.

Although some sources date it to the first half of the 20th century, based on rumors that it was built by Rasim Kaşkal, who was the Mayor between 1946 and 1949, this dating does not match the architectural features of the building. Considering the architectural features of the building, we see that Kaşkal Mansion dates back to the 19th century. It was built in the late 20th century. It seems more likely that it was restored in the first half of the century.

The mansion, which was built as a basement floor, ground floor and first floor, consists of four floors, taking advantage of the slope of the land and including a cellar section under the basement floor.

Kaşkal Mansion, which was designed in the interior sofa-hall typology of traditional Turkish residential architecture, is distinguished by its construction materials and construction techniques, kehriz (bathroom) applications, fine workmanship in wooden building elements such as oil lamps, chests and cupboards, bay windows and the nature remaining from the original wall paintings in the rooms. It attracts attention with its themed wall paintings, stone sink application in front of the windows, spolia materials used here and there, and covering systems.

In this paper, Kaşkal Mansion will be subjected to a detailed evaluation in terms of design, construction materials, construction techniques, building elements, ornamental features and aesthetic aspects, and its place and importance in traditional mansion and house architecture will be revealed.

Key Words: Arapgir, Kaşkal Mansion, Architecture, Ornament

GİRİŞ

Malatya'nın Arapgir İlçesi oldukça dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Fırat Nehri'nin kollarından biri olan Arapgir Çayı'nın oluşturduğu vadi boyunca uzanan yerleşimin doğusunda Elazığ, batısında sivas, kuzeydoğusunda Erzincan, güneyinde Malatya yer almaktadır.

Milattan önceki asırlardan günümüze kadar çeşitli medeniyetlerin ve kültürlerin yerleşim alanı olmuş Arapgir'in adının kaynağı konusunda çok sayıda rivayet ve görüş mevcuttur. Bu görüşlerden biri, "Arapgir'in Osmanlı döneminde önemli bir yerleşim yeri olduğu ve Arap kökenli yerleşimcilerin etkisiyle Arap Bölgesi manasına bu ismi almış olabileceği" şeklindedir (Ergenç,1994). Arapgir adının kökeni hakkında detaylı araştırmalar yapan H.Erdem, bölgenin tarihsel süreçte farklı kültür ve toplulukların etkisi altında kaldığını, bu nedenle Arap kökenli halkı ifade eden "Arap" ve eski Türkçede yer, bölge anlamına gelen "gir" kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bir isim olabileceğini ileri sürmüştür (Erdem,2018). Evliya Çelebi, Arapgir'in tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaptığını ileri sürerek, isminin bu çeşitlilikten gelebileceğine vurgu yapmaktadır (Çelebi,2011). Oğuzlar'ın Arapgirli boyunun adını taşıdığına yönelik görüşler de mevcut olup (Darkot,1978), bu görüş akla daha yakın gelmektedir.

Anadolu'nun iç kesimleri ile Doğu Anadolu arasında bir geçiş bölgesi konumunda olan Arapgir ve çevresi milattan önceki asırlardan itibaren birçok medeniyetin yerleşim alanı olmuştur.

Sırasıyla Hititler, Urartular, Persler, Romalılar ve Bizans İmparatorluğu hüküm sürmüştür (Günaltay,1946).

Malazgirt zaferinden (1071) sonra Selçuklu hakimiyetine giren Arapgir, Türk-İslam kültürüyle tanışmıştır. Anadolu Selçuklu hakimiyetinin zayıflaması sonrası Arapgir ve çevresinde Dulkadiroğulları Beyliği'nin hakimiyeti söz konusu olmuştur (Yücel,1967).

Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran Seferi sonrasında Arapgir Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı döneminde Arapgir'de, birçok cami, medrese, han ve hamam inşa edilmiştir.

Tarihi boyunca farklı kültürlerin ve medeniyetlerin yaşam bulduğu bir bölge olması Arapgir'in çok çeşitli ve zengin bir kültür mirasına sahip olmasını sağlamıştır. İnanç çeşitliliği ve zengin halk kültürünün yanında, anıtsal nitelikteki tarihi yapılarıyla dikkat çekmektedir. Özellikle Arapgir konakları ve evleri yöre kültürel mirasının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bunlardan biri de bildirimizin konusunu oluşturan Kaşkal Konağı'dır.

KONAĞIN TARİHİ

Malatya'nın Arapgir İlçesi Berenge Mahallesi'nde yer alan konağın kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak plan, mimari ve süsleme özellikleri birlikte değerlendirildiğinde ve yöredeki XIX. yüzyıla ait konak ve evlerle karşılaştırıldığında Kaşkal Konağı'nın da XIX. yüzyıl sonlarında inşa edildiğini kabul etmek gerekir.

Her ne kadar 1946-1949 tarihleri arasında Belediye Başkanlığı yapan Rasim Kaşkal tarafından yaptırıldığı rivayetlerine dayanılarak bazı kaynaklarda XX.yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilse de (Şen,2018:628), bu tarihlendirme yapının mimari özellikleriyle uyuşmamaktadır. Yapının mimari özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda, Kaşkal Konağı'nın XIX. yüzyıl sonlarında inşa edildiği akla yatkın gelmektedir. XX. yüzyılın ilk yarısında Belediye Başkanı olarak görev yapan Rasim Kaşkal'ın bu tarihlerde konağı restore ettirdiğini, bu nedenle de konağın O'nun adıyla anıldığını kabul etmek daha doğru olacaktır.

KONAĞIN PLAN, MİMARİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

Tarihi Türk evi plan tipolojisinin iç sofalı plan düzeninde kurgulanmış olan konak (Çizim:1-2, Foto.1-3), eğimli arazi yapısına uygun olarak mahzen (ahır), bodrum kat, zemin kat ve 1. kat olmak üzere dört katlı olarak inşa edilmiştir.

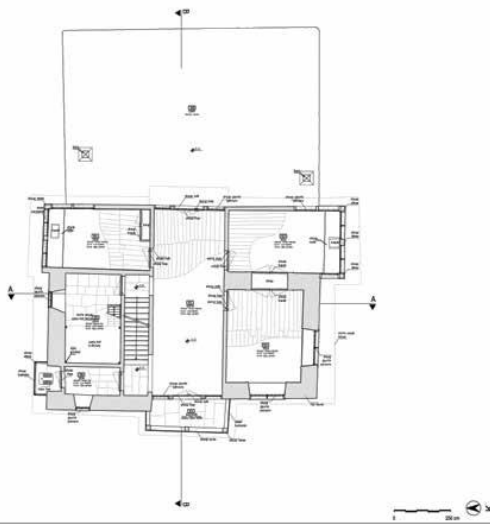
Konağın batı cephesi ana giriş cephesi olarak düzenlenmiştir . Düzgün kesme taşlardan yüksek bir platform şeklinde düzenlenmiş olan giriş sundurmasına, demir kenetlerle sağlamlaştırılmış kesme taş basamaklı merdivenlerle ulaşılır. Giriş sundurmasının sağında üst üste bindirilmiş iki silindirik gövdenin ortadan bir bilezikle tutturulduğu dor düzeninde sütun yer alır. Bu sütun aynı zamanda 1. katın batı cepheye açılan ahşap cumbasını da desteklemektedir. Sundurmadan geçtikten sonra oyma-kabartma tekniği ile geometrik panolar ve bu panoları kuşatan profillerle dekore edilmiş ceviz ağacından çift kanatlı kapı ile zemin katın iç sofasına ulaşılmaktadır. Uzun dikdörtgen tasarımlı sofayla birleşen giriş sahanlığı, 19. yüzyıl Arapgir konak ve evlerinin

genelinde olduğu gibi yaklaşık 30x70 cm. boyutlarında düzgün kesme taş levhalarla döşelidir. Devamındaki iç sofada ise ahşap döşeme kullanılmıştır.

İç sofa sağ ve soluna simetrik düzende açılmış kapılar, sofa çevresine simetrik düzende yerleştirilmiş harem odalarına ve mutfak birimlerine ulaştırır. Sofanın solundaki kapıyla ulaşılan taş döşemeli merdiven sahanlığı, hem 1. kata hem de bodrum kata ulaşımı sağlayan ahşap basamaklı merdivenlere erişimi sağlar. Bu merdivenlerden zemin katın iç sofa plan kurgusu ile aynı tasarım özelliklerine sahip olan bodrum kat ve 1. kata ulaşılmaktadır.

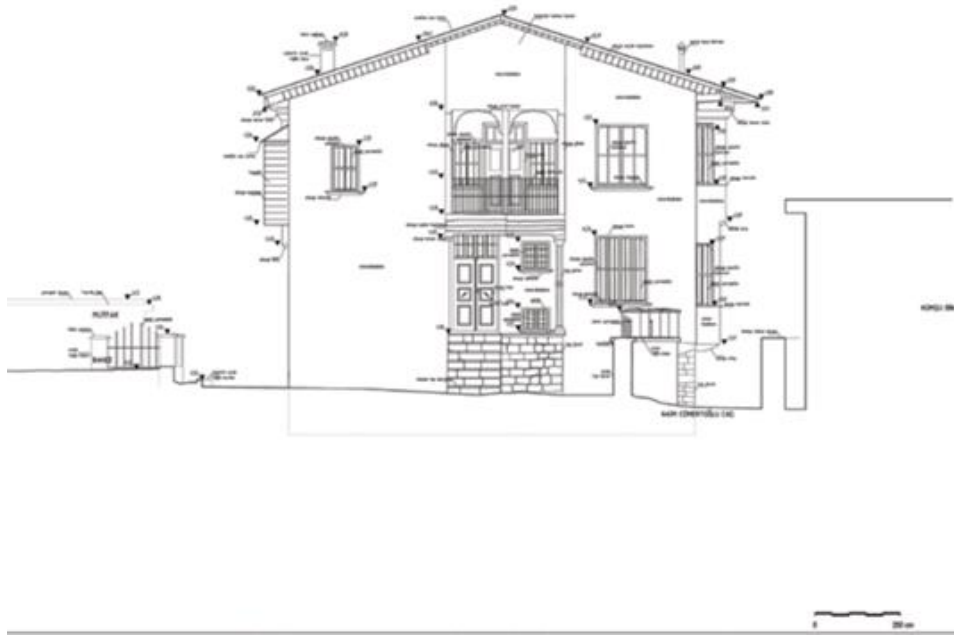
Çizim1-Arapgir Kaşkal Konağı Zemin Kat Planı (K. Eyüpgiller'den).

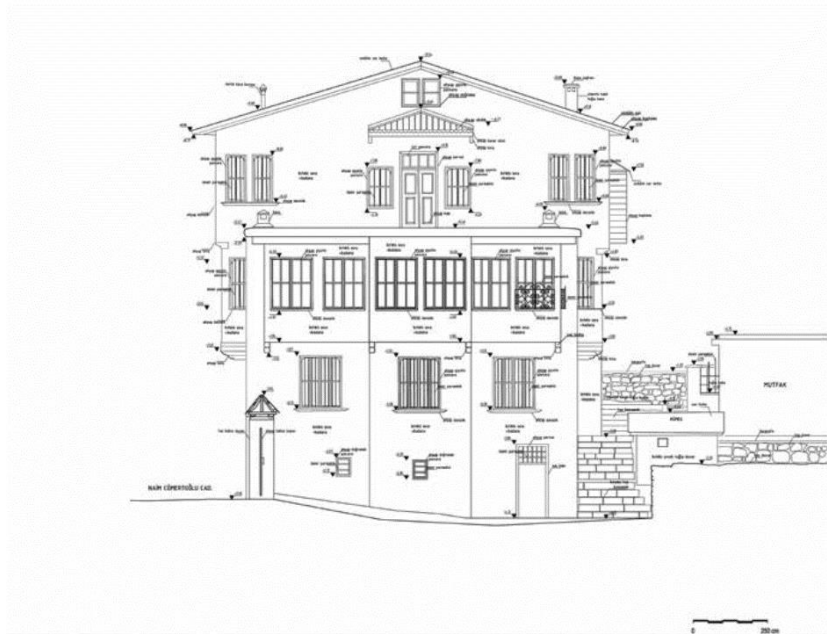
Çizim 2- Arapgir Kaşkal Konağı Zemin Kat Planı (K. Eyüpgiller'den).

Batı, doğu, güney ve kuzey cepheler (Çizim:3-6), üst katın ahşap cumbaları ile gösterişli ve hareketli bir görünüm kazanmıştır. Batı cephede ikili yuvarlak kemerle cepheye açılan ahşap

cumba, XIX. yüzyıl sonlarında konaklarda yaygınlaşan bir cephe elemanıdır. Ahşap cumbanın, giriş sundurmasının üstüne denk gelen alt saçağı testere dişi motifleriyle dekore edilmiştir (Foto.4). Diğer cephelere üst kattan ahşap konsollar üzerine çıkma yapan kapalı ahşap cumbalar, pencereleriyle ve duvarlardaki kademelenmeye uygun gönye çıkımlar şeklindeki kademeli yapılarıyla, cephelere gösteriş ve hareket katmaktadırlar (Foto.5-6).

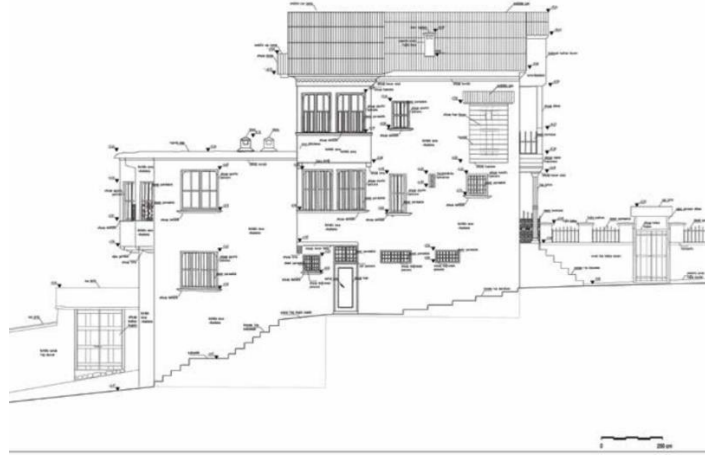
Çizim 3- Kaşkal Konağı Batı Cephe (K. Eyüpgiller' den).

Çizim 4- Kaşkal Konağı Doğu Cephe (K. Eyüpgiller' den).

Çizim 5- Kaşkal Konağı Güney Cephe (K. Eyüpgiller' den).

Çizim 6- Kaşkal Konağı Kuzey Cephe (K. Eyüpgiller' den).

Foto.1- Arapgir Kaşkal Konağı Son Restorasyondan Önceki Durumu (K. Eyüpgiller'den).

Foto.2- Arapgir Kaşkal Konağı Doğu Cephe.

Foto.3- Arapgir Kaşkal Konağı Batı Cepheden.

Foto.4- Arapgir Kaşkal Konağı Batı Cephedeki Cumba.

Foto.5- Arapgir Kaşkal Konağı Kuzey Cephedeki Cumba.

Foto.6- Arapgir Kaşkal Konağı Doğu Cephedeki Cumba.

Köşelerde düzgün kesme taş, aralarda kaba yonu taş malzemeli cephe duvarlarında, siyah bazalt taşlarla açık renk kireç taşları ritmik bir görünüm oluşturmaktadır. Duvarlarda bir deprem tedbiri olarak esnekliği sağlamak amacıyla kullanılan yatay ahşap hatıllarla ahşap kasalı

dikdörtgen formlu pencerelerin oluşturduğu bütünlük, simetri ve hareket, yapı cephelerinin ana karakterini oluşturduğu gibi, dikkat çekicilik te kazandırmaktadır.

Kaşkal Konağı'nda dışardan kuzey duvarına bitişik şekilde doğu-batı yönünde uzanan ve kademeli olarak yükselen bazalt taşı basamaklara sahip merdiven arazinin eğiminden dolayı, mahzenden itibaren katların kot seviyelerine ulaşımı sağlayarak, batıdaki zemin kat ana girişine kadar devam eder (Foto.7).

Foto.7- Arapgir Kaşkal Konağı Kuzey Cephe Duvarına Bitişik Taş Basamaklı Merdiven.

Kaşkal Konağı, içeriden fotoğraf kullanılmamış olan bazı çalışmalarda, “*kayda değer bir süsleme yoktur*” veya “*günümüze herhangi bir süsleme ulaşmamıştır*” cümleleriyle nitelendirilmiş olsa da (Şen, 2018:630), ahşap işçilik ve yağlı boya duvar resimlerinin varlığı açısından kayda değer tarihi konak örneklerinden biridir. Sofalardan katlar arası bağlantıyı sağlayan merdiven sahanlığına ulaştıran kaş kemerli ahşap girişler (Foto.8-9), oyma profilli çerçeveleriyle, kemer iç yüzeylerinde ahşaptan parmak biçiminde özel kesilmiş çubukların metal çivi kullanılmaksızın kavale denilen ahşap çivilerle tutturulması sonucu oluşturulan ritmik ve dekoratif işçilikle, ahşap süsleme sanatındaki ince estetik zevki yansıtmaktadırlar (Foto.8-9).

Foto.8- Arapgir Kaşkal Konağı İç Sofadan Merdiven Sahanlığına Ulaşımı Sağlayan Kapı.

Foto.9- Arapgir Kaşkal Konağı İç Sofadan Merdiven Sahanlığına Ulaşımı Sağlayan Kapı.

Kaşkal Konağı, oda kapıları ile dolap ve yüklük kapaklarında görülen kabartma tekniği ile işlenmiş dikdörtgen panolar, ahşap süsleme sanatında geometrik motiflerin kullanıldığı örnekler olarak karşımıza çıkar. Dikdörtgen panoları çerçeveleyen oyma tekniğindeki ikili ince profil kuşakları, ahşap süslemenin daha plastik bir görünüm kazanmasını sağlar. Bazı odalarda görülen ojival kemerli nişlere sahip ahşap kandilliklerdeki oyma işçilik göz estetiğine hitap etmektedir (Foto.10-11).

Foto.10- Arapgir Kaşkal Konağı Dikdörtgen Panolarla Süslü Dolap.

Foto.11- Arapgir Kaşkal Konağı Ahşap Yüklük,Dolap ve Kandillik.

Yöre halkından Kaşkal Konağı üst katındaki batı cepheye ve kuzey cepheye cumbalarla açılan odalarda, tahrip olmuş, sonradan kazınmış veya üzeri sıvanmış çeşitli temaları içeren natural üslupta yağlı boya duvar resimleri olduğu bilgisini almamız üzerine, bu odalardan kuzeydekinde büyük bir kısmı tahrip olmuş resimler arasında, oval bir pano olarak yapılmış manzara içerikli yağlı boya duvar resmi tespit ettik (Foto.12).

Foto.12- Arapgir Kaşkal Konağı Manzara İçerikli Yağlı Boya Duvar Resmi.

Derin bir perspektif ve natural bir üslup özelliği gösteren resim, muhtemelen Arapgir vadisini konu almaktadır. Sanatta batı etkisinin yoğun yaşandığı XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı saray, köşk, cami, konak ve evlerinde konulu duvar resimleri yaygınlaşmıştır (Demirarslan,2016:105-125). Kaşkal Konağı'ndaki duvar resmi de bu geleneğin bir devamı niteliğindedir.

Kaşkal Konağı harem odalarında dolap kehrizleri (banyo, gusülhane) yer almaktadır (Foto.13). Mahremiyetin mimariye yansıdığı kehrizler, tarihi Türk konut mimarisinde karakterini bulmuş ve yaygın bir biçimde uygulanmıştır. Genellikle dolap içerisinde, dolap kapakları kapandığında dolap görüntüsü veren bu gizli banyoların dışarıyla akıntı bağlantısı mevcuttur. Bazı örnekleri oturma sekilerine de yapılmıştır. Erzurum çevresinde oturma sekilerine yapılan örneklerine makat kehrizi adı verilir.

Foto.13- Arapgir Kaşkal Konağı Dolap Kehrizi.

Kaşkal Konağı'nın bütün katlarında, iç sofanın solunda ocak-şömine yer almaktadır (Foto.14).Konağın en özgün yapı elamanlarından biri, pencere önü el-yüz yıkama lavabosudur (Foto.15).Konağın bahçesini gören pencerenin önüne, yekpare bazalt taştan oyularak yapılmış el-yüz yıkama lavabosu yerleştirilmiştir. Su gideri taş lavabonun köşesine açılan delikten bahçeye verilmiştir.

Foto.14- Arapgir Kaşkal Konağı'nda Ocak-Şömine.

Foto.15- Arapgir Kaşkal Konağı Pencere Önünde Taştan Oyma Lavabo.

Kaşkal Konağının tavan ve örtü sistemi, Arapgir yöresi tarihi konaklarında, evlerinde, hanlarında ve camilerinde de karşımıza çıkan sık kirişli örtü sistemidir (Foto.16). Bu örtü sisteminde tavan, kavak ağacından hazırlanmış kirişlerin yaklaşık 20-30 cm. aralığında sık düzende yerleştirilmesiyle kapandıktan sonra, üzerine yine sık aralıklı “arıda” olarak adlandırılan ahşap çubuklar döşenir. Ahşap çubukların üzerine de “püsürük” diye adlandırılan iri taşçıklı ve çakıllı mavi kepir toprağı dökülür. Ardından toprak sulanmak suretiyle sıkıştırma işlemi ve loğ taşı ile loğlama işlemi yapılır (Eyüpgiller,2014). Kaşkal Konağında da aynı örtü sistemi kullanılmıştır.

Foto.16- Arapgir Kaşkal Konağı'nda İç Sofa Düzeni ve Örtü Sistemi.

KONAĞIN İNŞA MALZEMESİ

Kaşkal Konağı'nın inşa malzemesi, taş, ahşap ve kerpiçtir. Beden duvarları ve taşıyıcı iç duvarlar aralarda ahşap hatıllar kullanılarak bazalt taşı ve kireç taşıdan örülmüştür. Bölücü duvarlarda ve cumbalarda (balkonsu çıkma) ahşap karkas arasına kerpiç dolgu uygulanmıştır. Ahşap döşemeler ve kapılar ceviz ağacındandır. Giriş sofası düzgün kesme taş levhalarla döşenmiştir. İç sofa ve odalarda ahşap döşeme tercih edilmiştir. Kat arası bağlantıyı sağlayan merdivenler ahşap basamaklıdır. Giriş sundurmasında kaplama taşı olarak kullanılan haç motifli taş (Foto.17), muhtemelen konağın yakınında yer alan kilise harabesinden devşirme olarak kullanılmıştır. Ayrıca giriş sundurmasındaki dor başlıklı sütunun da devşirme (şipoli) malzeme olma ihtimali büyüktür.

Foto.17- Arapgir Kaşkal Konağı Giriş Sundurmasında Haç Motifli Taş.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kaşkal Konağı XIX. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olup, konumlandırma, tasarım ve genel mimari özellikleri bakımından tarihi Arapgir evlerinin karakteristik özelliklerini yansıtır.

Arapgir'in eğimli bir araziye kurulmuş olması, evlerin ve konaklarında arazinin eğimine göre konumlandırılmasını ve planlanmasını zorunlu kılmıştır. Eğimin fazla olmasından dolayı Arapgir konakları ve evleri giriş kotunun altında bir ya da iki bodrum katı ve zemin üzerinde de bir ya da iki normal katın yer aldığı çok katlı yapılar olarak tasarlanmışlardır. Kaşkal Konağı da arazinin eğimine uygun şekilde zemin kat, zemin üstünde 1. kat, zemin altında bodrum kat ve mahzen (ahır) katı olmak üzere dört katlı olarak inşa edilmiştir.

Tarihi Türk evi plan tipolojisinin iç sofalı plan düzeni (Eldem, 1954) Arapgir evlerinde en fazla tercih edilen plan düzeni olup, Kaşkal Konağı'nda da iç sofalı plan tasarımı söz konusudur.

Arapgir evlerinde taş, ahşap ve kerpiç malzeme kullanılmıştır. Tavanlar, döşeme kirişlerinin sık aralıklarla dizilip üzerinin "kaburga" olarak anılan ince çubuk dalların ve üzerine de ince kesilmiş ahşap kereste, tuğla ya da ince sal taşların kaplanmasıyla oluşturulmuştur (Eyüpgiller,2014). Bu şekilde oluşturulan tavanların dıştan toprakla örtüldüğü gözlenirken,

tavana içten bakıldığında ahşap kirişlerin ve aralardaki ahşap çubukların oluşturduğu uyum evin estetik görünümüne ve doğallığına büyük bir katkı sağlar. Arapgir evlerinin söz konusu karakteristik tavan sistemi Kaşkal Konağı'nda da uygulanmıştır.

Arapgir evlerinde zemin katların giriş sofalarının 30x70 cm. boyutlarında özenle kesilmiş açık renk granit taş levhalarla döşendiği dikkati çeker. Aynı tarz sofada taş döşeme uygulamasının Kaşkal Konağı'nda da tercih edildiği görülmektedir. Arapgir evlerinin iç sofa ve odalarında uygulanan ahşap döşeme, Kaşkal Konağı'nda da karşımıza çıkmaktadır.

Arapgir evlerinde saçaklı düz dam, karakteristik mimari özelliklerden biridir. Söz konusu düz dam ,yapının duvar yüzeyinden dışarı 30-40 cm. kadar taşacak şekilde saçaklı olarak yapılır. Son katın tavanı 20-30 cm. aralıklı kavak kirişlerle kaplandıktan sonra üzerine sık aralıklı "arıda" denilen ahşap çubuklar döşenir, üzerine "püsürük" olarak anılan iri çakıllı mavi kepir toprağı dökülür ve sulanarak sıkıştırıp loğ işlemi yapılır. Kaşkal Konağı'nda da aynı teknikle saçaklı düz dam yapılmıştır.

Arapgir evlerinin plan ve mimari özelliklerinin ana karakterini yansıtan Kaşkal Konağı, yüksek platform şeklinde düzenlenmiş taş basamaklı ana giriş sundurması, sundurmada kullanılan devşirme (şipoli) malzemeler, cephelerdeki cumbalar, pencere önünde taş lavabo uygulaması, dolap kehrizi ve yağlı boya duvar resmi ile dikkatleri çekmektedir.

Ahşap dolap, kandillik ve yüklüklerdeki, ahşap seki ve raflardaki ince ve zengin işçilik, Kaşkal Konağı'nda işlevsellik yanında görsel estetiğe de büyük bir önem verildiğini göstermektedir.

Konaktaki dolap kehrizleri, Erzurum, Bayburt, Tokat, Amasya, Safranbolu, Zile Kırkağaç ve Anadolu'nun pek çok yerindeki tarihi konak ve evlerde görülen ve mahremiyetin mimarideki tezahürü olarak karşımıza çıkan uygulamalardır (Aktemur,2013; Aktemur,2021).

Kaşkal Konağı'nda görülen manzara temalı yağlı boya duvar resmi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı saray, köşk, cami, konak ve evlerinde yaygınlaşan konulu duvar resimleri geleneğinin bir devamıdır. XIX. yüzyılda bazı örneklerde kalemişi tekniği bazı örneklerde yağlı boya tekniği kullanılarak temalı duvar resimleri yapılmıştır. İstanbul'da başlayan ve yaygınlaşan duvar resmi, zamanla Anadolu'ya da sirayet etmiştir. Tokat'da bulunan Latifoğlu Konağı'nın havuz başı odasının duvarları kalem işi panolar halinde hayali İstanbul tasvirleri ile süslenmiştir. Çanakkale Bayramiç'de bulunan Hadımoğlu Konağı, Antalya Tekelioğlu Evi, Safranbolu Yörükköyü Sipahioğlu Konağı, Birgi Çakıroğlu Konağı, Rize Çağlayan Köyü'nde yer alan Okman evi, Kocaeli Dilovası Demirciler Konağı, Derince Beş Divanlı Rıza Bey Konağı'nda İstanbul manzaralarının yer aldığı duvar resimleri bulunmaktadır (Demirarslan,2016:117).

Kaşkal Konağı gibi özgün mimari kimliğe ve zengin dekorasyona sahip çok sayıda tarihi konak ve evin bulunduğu Arapgir, Anadolu'nun kültürel zenginliğinin büyük bir potansiyelini barındırmaktadır. Yöredeki tarihi kültür varlıklarının özellikle de konak ve evlerin kapsamlı bir restorasyona ve işlev kazandırılmak suretiyle nefes alan, yaşayan mekanlar haline getirilmeye ihtiyaçları vardır. Bu konuda Arapgir Belediye Başkanlığı'nın ve Arapgir Belediyesi Kültür Müdürlüğü'nün çok değerli girişim ve gayretleri söz konusudur. Yöre kültür varlıklarının tespiti, tanıtımı, korunması ve yaşatılması konusunda Belediye'nin gözle görülür şekilde gayretlerine şahit olmak mümkündür. Ancak bir ilçe belediyesinin imkanlarını aşan zenginlikte ve çeşitlilikte tarihi eserin olduğunu göz önüne aldığımızda, Kültür Bakanlığı'nın ve Vakıflar

Genel Müdürlüğü'nün Arapgir'deki tarihi kültür varlıklarının restorasyonu ve yaşatılması için bir an önce harekete geçmesi, restorasyon için bütçe ayırması gerektiği inancındayım.

KAYNAKÇA

Aktemur, A.M. (2013). *Tarihi Zile Konakları ve Evleri*. Erzurum.

Aktemur, A.M. (2021). *Tarihi Kırkağaç Konakları ve Evleri*. Erzurum.

Çelebi, E. (2011). *Seyahatname*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Darkot, B. (1978). Arapgir. *İslam Ansiklopedisi*. I : 553.

Demirarslan, D. (2016). 19. Yüzyıl Türk Sivil Mimarisinde Duvar Resmi Estetiği ve İstanbul Teması. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi Journal of Architecture and Life*. 1(1): 105- 125.

Eldem, S. H. (1954). *Türk Evi Plan Tipleri* (1. Baskı). İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Erdem, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerleşim Adları: Arapgir Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ergenç, Ö. (1994). Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihi Araştırmalarında Arşiv Vesikalarının Değerlendirilmesi Üzerine Bazı Düşünceler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 9(1): 1- 14.

Eyüpgiller, K. K. (2014). *Arapgir Tarih Mimari ve Yaşam Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. İstanbul.

Günaltay, Ş. (1946). *Yakın Şark Tarihi II*. Ankara.

Şen, K. (2018). *Arapgir İlçesi'nin Kültür Varlıkları*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Doktora tezi). Erzurum.

Yücel, F. (1967). *Arapgir Tarihi*.

TÜRK TİYATRO SEYİRCİSİ VE ZAMAN ALGISI

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Sabri ŞENOL

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

– 0000-0002-5912-2083

ÖZET

Türk toplumunun geçmişinden kaynaklanan hissetme ve algılama biçimleri gerek kolektif bilinç dışında gerekse gündelik hayatı düzenleme biçimlerinde hala etkisini sürdürmekte, bu etki tiyatro seyircisinin zaman kavrayışında da kendisini göstermektedir. Bireyin dünyayla kurduğu ilişki zaman ve mekanla belirlenmekte; bir anlamda zamanın düzenlenme biçimi ya da mekanın algılanma biçimi ve bu uzay içindeki olguların birbirleriyle olan ilişkileri ya da bu ilişkilerin hangi düzene göre formatlandığı temel formu oluşturmakta, bireyin algısı bu nitelikler tarafından koşullanmaktadır. Bu çalışmada Türk tiyatro seyircisinin zamanı kavrama biçiminin kendine özgü niteliklerinin seyirci-oyun ilişkisinde oynadığı rolü göstermek amaçlanmaktadır. Bu anlamda oyunu var eden oyuncu-yönetmen vb. tasarımcıların seyirciye yönelirken bilinçli bir yaratım süreci kurmaları sahne- seyirci ilişkileri açısından önem taşımaktadır. Nitel araştırma yönteminin sunduğu imkanlar üzerinden gerçekleştirilen çalışmada özellikle Göçebelik, İslam Düşüncesi ve Tasavvuf İrfanının biçimlendirdiği zaman algısının Türk tiyatro seyircisinin algılama kalıplarını şekillendirmiş olduğu ve bu etkinin Türk tiyatro seyircisinin seyretme alışkanlıklarında hala etkin bir biçimde devam etmekte olduğu öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Tiyatro, Türk Seyircisi, Göçebelik, Döngüsel Zaman, Tasavvuf

Turkish Theater Audience and Time Perception

ABSTRACT

The ways of feeling and perceiving originating from the past of the Turkish society still maintain their influence both in the collective unconscious and in the ways they organize daily life, and this effect also shows itself in the theater audience's perception of time. The individual's relationship with the world is determined by time and space; In a sense, the way time is organized or the way space is perceived and the relationships of the phenomena within this space with each other or the order in which these relationships are formatted constitute the basic form, and the individual's perception is conditioned by these qualities. This study aims to show the role played by the unique characteristics of the Turkish theater audience's way of understanding time in the audience-play relationship. In this sense, it is the actor-director etc. who creates the play. It is important for designers to establish a conscious creation process while addressing the audience in terms of stage-audience relations. In the study carried out using the opportunities offered by the qualitative research method, it is claimed that the perception of time shaped especially by Nomadism, Islamic Thought and Sufi Lore has shaped the perception patterns of the Turkish theater audience and that this effect still continues effectively in the viewing habits of the Turkish theater audience.

Key Words : Theater, Turkish Audience, Nomadism, Cyclical Time, Sufism

Türk Tiyatro Seyircisi ve Zaman Algısı¹

Giriş

Temelde insanın dünyayla olan ilişkisi zaman ve mekanın içinde belirlenmektedir. Zaman ve mekan algısı, maddi ve kültürel süreçlerin etkisiyle biçimlenmekte, bir kültürden diğerine farklılık göstermektedir. İnsan, dış dünyayı kendi kültürel yapısının imkanları dahilinde kavramaktadır. Bu kişisel kavrayış potansiyeli, farklı toplumlarda, farklı kültürel algı, anlatım pratikleri ve kalıplarıyla formatlanıp, dışa vurulmaktadır. Bu nedenle, aynı fiziksel gerçekliklerle yüz yüze kalan farklı toplumlar, sunulu dünyayı farklı algılamaktadırlar. Türk toplumunun göçebe geçmişinden kaynaklanan hissetme ve eyleme biçimleri gerek kolektif bilinçdışında gerekse gündelik hayatı düzenleme biçimlerinde hala etkisini sürdürmekte, bu etki zaman kavranışında da kendisini göstermektedir. Zamanı kavrama biçiminin kendine özgü nitelikleri gündelik hayatın birçok alanında belirirken, kültürel geçmişin şekillendirdiği bu kavramın seyirci-oyun ilişkisinde de önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle İslam Düşüncesi ve Tasavvuf İrfanı'nın etkin olduğu bu biçimlendirmede zaman kavramının kültürel formatlanması sonucunda açığa çıkan etkilerin yoğun bir biçimde hissedildiği yapılardan bir tanesi de Türk Tiyatro Seyircisi'dir.

Aydınlanmanın öne çıkardığı akıl, dünya üzerindeki her sürece etkilediği gibi, zaman kavramının kabul edilmiş sınırları ve biçimleri üzerine de müdahalede bulunmaktan kaçınmamıştır. Çizgisel zaman anlayışını öne çıkaran akıl olgusu, dünyanın farklı kültürleri tarafından üretilmiş zaman deneyimlerinin gözardı edilmesine neden olmuştur. Dünya tek zamanlı, tek biçimli bir küre olarak lanse edilmiş, diğer zamansal süreçlere ilgi gösterilmemiştir. Oysa ki Jay Griffiths'in aktardığına göre, —Karen insanları için tüm orman bir saattir(Griffiths,1999:14). Kuşaklar arası deneyimin Batılı aklın öne sürdüğü zaman algısının kutsadığı hız dolayısıyla sekteye uğradığından şikayet etmekte olan Beatris Sarlo, Batılı ebeveynler ile gençlerin deneyim paylaşma sürecini yaşayamadıklarından bahsetmekte(Sarlo, 2012:25), Emmanuel Levinas, Ölüm ve Zaman üzerine yazarken, “*Zaman saf umuttur. Hatta umudun doğduğu yerdir. Tamamına ermiş bir dünyanın umududur bu; insan ve insan emeği meta olmayacaktır artık orada*” (Levinas,2006:116)diyerek Batının gelecek ütopyelerine mesafe geliştirirken, Batı dışı toplumlar Batının ilerleme söylemi ve bu söylemin dinamikleri

¹ Bu Çalışma “Kültürel Açıdan Türk Tiyatrosunda Seyirci” adlı Doktora Tezinden Üretilmiştir.

üzerinden yaşamı düzenlemeye devam etmektedirler. Özellikle zaman algısı üzerinden işleyen bu etkiye, Batı dışı toplumların birçok alanda yaşama katılırken yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Bu anlamda yaşananlar, Türk tiyatro kültüründe seyirci bireyin oyunla ilişkisinde de etkili olmuştur. Çizgisel zaman anlayışının getirdiği algılama kalıplarının dışında farklı kültürel algı kalıplarıyla da şekillenmiş olan Türk tiyatro seyircisinin zaman algısında bu durum kimi sıkıntılar yaratmıştır. Bu anlamda Türk tiyatro kültüründe seyircinin zaman algısına odaklanmak uygun olacaktır.

Temel Türkçe Sözlük'te —1.Olayların içinden geçtiği, sürdüğü, sınırsız süre (...) 2.Sınırlı, belli anll(Demiray, 1994: 906) olarak tanımlanan Zaman olgusu, Felsefe Sözlüğü'nde —Tüm var olanların birbirlerinin yerini alarak zincirlendikleri sonsuz süre(Hançerlioğlu, 1989:471)olarak tanımlanmaktadır. Ahmet Cevizci ise zamanı —tüm olayların bir dizi oluşturacak şekilde ortaya çıktığı, ard arda geldiği genel ortam, geçmiş, şimdi, gelecek gibi zaman dilimlerinin kendisinin parçaları olduğu sürekli bütün(Cevizci, 1996:559) olarak ifade etmektedir. Osmanlıca Dehr, Devir, Müddet sözcükleriyle de karşılanan zaman, vakit olarak da kullanılmaktadır. Türkçeye Arapça'dan geçen zaman kelimesi, ayın bir birini takip eden biçimde kararması ve aydınlanması, günün gecenin yerine, gecenin de günün yerine geçmesi, yer değiştirmesidir. Zaman, sürekli akışın art zeminindeki bilinçte üretilmiş, doğa çevrimlerine yansıtılması mümkün olan zihni bir üründür(Peat, 1995: 154). Doğanın çevrimleri üzerinden kurulan zaman anlayışı akla öncelikle göçebe kültürü ve zihniyetinin dünyayı algılama biçimlerinden biri olan kutsal zaman olgusunu getirmektedir. Türk tiyatro kültüründe seyircinin zaman algısı üzerine düşünüldüğünde zaman, Göçebe-kandaş toplumlarda somut zaman dünyanın kuruluşunun gerçekleştiği mitsel zamana aktarılırken(Eliade, 1994:33), ayınlar, önemli bir işlev görmektedirler. Zamanın doğa çevrimleri üzerinden okunması, döngüsel zaman algısının yürürlükte olduğunu gösterirken, Döngüsel Zaman ve Çizgisel Zaman'ın işlev ve yöntemleri üzerine odaklanan Aslıhan Ünlü'ye göre döngüsel zaman Doğu'ya, Çizgisel Zaman ise Batı'ya referans vermektedir. Mitsel ve geleneksel olanın merkeze alındığı bu zamanın algılama biçimi göçebelerin yaşamlarında, kırsal hayatta ifadesini bulmaktadır. Çizgisel zaman ise çoğunlukla Batı'ya özgü zamandır ve devletin, kent, tek tanrılı dinlerin, akılcılığın ve kapitalizmin söylemlerinde kendini açığa vurmaktadır. Döngüsel zaman, kaostan kozmosa varan sonsuz geçişlerle sarmallanan, içinde hem geçmişi hem de geleceği taşıyan şimdinin zamanıdır. Çizgisel zaman ise belirli bir mesafe alma düşüncesine dayalı, ilerlemeci kutsayan, evrimci, arkasına bakmayan, geri döndürülemez başlangıçların, tarihin zamanıdır. Sözlü kültür

evreninde konumlanan döngüsel zaman, doğanın ritimleri üzerinden belirlenimliken, çizgisel zamanı doğuran ve geliştiren ise yazılı kültürdür ve belirleyeni ise ilerleme ile hızdır(Ünlü, 2009:29). Döngüsel zamanın ana karakteristiği, kutsal zamana geri dönüşlere imkan tanınmasıdır. Bu dönüşün yaşanabilmesi için tanrıların ya da geçmiş ataların zamanın başlangıcında, mitsel zamanda gerçekleştirmiş oldukları davranışların taklit edilmesi gerekmektedir. İnsan yaşamının balık avlama ya da meyve toplama gibi sonradan din dışı olan etkinlikleri ya da çok önceden, tanrılar ya da atalar tarafından yapılmış kimi eylemler, tekrar edilerek ataların ya da tanrıların içinde devindikleri mitsel zamanın yeniden yaratılması hedeflenmektedir. Örneğin, bir denizci denize açıldığında mit kahramanı ile özdeşleşmektedir. Onun mitte giyindiği gibi giyinmekte, onun gibi boyanmakta, onun taşıdığı aksesuarları taşımaktadır. Mitte anlatıldığı gibi dans etmektedir. Avının iyi geçmesi için mitin kahramanına yalvarmaz, çünkü kahramanla özdeşleşmiştir. Kahraman kendisidir. O kahramanla aynı zamanda yaşamaktadır(Eliade,1994: 45) Artık, kutsal şimdiki anda yaşamaktadır. Bu zaman dilimi, kesinlikle kutsal olmayan zaman dilimiyle aynı olmayan bir zamandır. Mitsel zaman, yalnızca geçmiş zaman değildir. Mitsel zaman, bugünü ve geleceği de kapsadığından ilkel insan herhangi bir eylemle mitsel zamana rahatlıkla dahil olabilmektedir. Mitsel zaman, yaratıcıdır ve bu nedenle kozmosun yaratıldığı, düzenlendiği uygarlığı oluşturan kahramanların/Tanrıların, ataların ilk eylemlerini gerçekleştirdikleri —In illo Tempore dir. Tüm biçimlerin belirsiz olduğu, türlerin henüz belirlenmediği mitsel dönemde her şey mümkündür. Büyük zamanın, mitsel zamanın – o anın-oluşturulması eğilimi, hangi evresinde olursa olsun her toplumda gözlemlenebilen bir eğilimdir ve o güne kadar yapıla gelen tüm ayın ya da eylemlerin sonucudur(Eliade,2003: 378-379). Arketipsel eylemler, in illo tempore‘de yani kaydedilmiş tarihin dışında kalan bir zamanda, mitsel zamanda gerçekleşmiştir. Bunlar ortaya çıktıklarında kutsal olmayan zamanı kırabilmektedirler. Eğer bir bayram belirli dönemlerde kutlanıyorsa, beraberinde kutsal olmayan eylemleri de dayatacaktır. Bunlar herhangi bir zamanda meydana gelebilmektedirler(Eliade, 2003: 380). Yaradılışın belli olaylara bağlı olarak tekrarlanmasının ortak bir noktası vardır. O da evrenin doğumunun simgesel olarak tekrarlanmasıyla zamanın dönem dönem yenilenmesi düşüncesidir. Evrenin doğumu, yalnızca yeni yıl törenleriyle değil aynı zamanda yıl içinde de tekrarıyla tarihsel, kutsal olmayan eski zaman kırılabilir ve yenilenmiş yeni mitsel bir zaman oluşturulabilir. Zamanın döngüsel olduğuna olan inanç, ebedi dönüş, evrenin ve insanlığın dönem dönem yok olması, yeni bir evrenin ve yeni bir insanlığın —yeniden canlanması inancı, akan zamanın, tarihin yenilenmesi umudunu ve arzusunu ortaya koymaktadır. En ilgi çekici nokta, kozmik döngülerle ilgili tüm

mitlerde ve tüm öğretilerde zamanın mutlak olarak yenilenmesi umududur. Sonuç olarak, insan, tüm düzlemlerde, kutsal olmayan zamandan kurtulmak ve kutsal zamanda yaşamak istemektedir(Eliade, 2003: 388-389). Eski Sümer ya da Babil'de tanrılar bütün şeylere hakimdiler. Zaman unsuru da bu şeylerdendi. Mitoslar, sadece onlarla ilişkiliydi ve bu da geçmişin tanrılara dair bir kavram olarak ortaya çıkmasına neden oluyordu. Geçmiş, bitmiş bir süreç değildi, sürekli devam etmekteydi. Hesap günü diye bir zamansallık yoktu. Eski Mısırda bu değişmiştir. Tanrısal merkeziyetçilik devam etse de bir hesap gününe inanılmaktadır. Eski Yunan da da benzer bir durum yaşanmaktaydı. Tanrılar panteonunun hakim olduğu bir fantazma dünyasında geçmiş-gelecek-şimdi üçlüsü etkin değildi. Ancak Antik Yunan dünyasında bütünüyle tanrılar hakim değildi, tanrılar insani özellikleriyle tanınmaktaydılar ve döngüsel zaman da bu insana dair özelliklerden pay almaktaydı. Zaman, Yunanlılarla birlikte laik özellikler kazanmaya başlamış, mitologya tanrılarının zamanını anlatırken, istoria ise insana dair zamanın, tarihsel zamanın anlatısı olarak gelişmeye başlamıştı. Musevilik ile başlayan kitaplı ve tek tanrılı dinler ise yeni bir zamansallığı öne çıkarmışlardır. Tevrat, Musevilere geçmişlerini anlatırken bir taraftan da gelecekteki yargı gününe dikkatleri çekmektedir. Tevrat ile birlikte zaman, artık çizgisel bir nitelik kazanmıştır. İslamiyet de Museviliğin zaman anlayışıyla uyuşmaktaydı. Fakat, gerek ilk günah olgusunun yokluğu ya da affedilmiş olması gerekse avd, zaman, dehr, eyyam (günler) ve asr gibi kavramlara yaklaşma biçimi İslamiyet'in zaman algısında kimi farklılıkları ortaya çıkarmıştır(Çamuroğlu, 2010:1-5). Tek tanrılı dinlerin, yahudi-hristiyan geleneğinin kutsallaştırılmış söylemleriyle ilişkilendirilmesi ve doğanın çevrimsel yapısından uzaklaşılması çizgisel zamanı öne çıkarmış, doğa çevrimli zaman algısı etkinliğini kaybetmiştir. Güneş sistemi üzerinden zamanı kuran yaklaşım bir kenara bırakılmış, törenleri ay döngüsü üzerine yerleştiren, sabit bir takvim kabul edilmiştir. Grafik zaman ölçümü ve Keldani astronomisinden alınan gezegen döngüsüne ait bilgiler, kimi küçük birimleri, örneğin hafta kavramını kullanıma açarken, islam kültürü ile biçimlenen zaman algısında günlük zaman ölçekleri dinsel ibadetin dua ritüeli içerisinde, gündelik ibadet süreçlerini öne çıkararak soyut karakterli bir yapı ile biçimlenmiştir(Goody, 2013:168-169). İslam kültürünün hüküm sürdüğü Osmanlı coğrafyasında seyircinin zaman algısı da bu soyut yapı içinde, Osmanlı toplum yapısının, islam düşüncesinin ve tasavvuf irfanının yansımalarıyla biçimlenmiştir. Osmanlı coğrafyasında Ahi örgütlenmesi ve bu örgütlenmenin iç işleyişindeki etik kentteki, tasavvuf düşüncesi etrafında toplanmış Bektaşilerin tasavvuf irfanını yansıtmaları ise kırsal yaşamdaki zaman algısının oluşmasında etkili olmuştur. Hakim zaman algısını kavramak açısından genel bir çerçeve çizmek faydalı olacaktır. İslâm felsefesinde beka,

yani devamlılık, süreklilik yoktur. Sadece -an- vardır. Anların sıralanması bir çizgisellik takip etmez, düzensizdir. Müslümanlar, böylelikle istidare-i zaman teorisine ulaşmışlardır. Zamanın sürekliliği yoktur. Zaman ve mekan bir arada ve nokta anlar şeklinde, her an yeniden yaratılmaktadır. An'lar birbirini takip etmektedir ve bu takip kesik kesiktir. Allah dilerse geri dönmeleri mümkündür. Yalnız an ele geçirilebilir. Çünkü an'dan başka bir şey yoktur. Sürüp giden, bir birini takip eden bir şey yoktur. Zaman denilen şey, "an" ların uydurma bir biçimde yan yana gelmesidir. "An" lar, Allah'ın iradesinde var olurlar. Öz düşünceye odaklanıp, aşk' a sarılan bu algılama biçimi(Massignon, 1999: 4-14) seyircinin zaman algısını kurmuştur. İstidare-i zaman teorisi şu şekilde açıklanmaktadır.

“Bir ateşi havada hızla döndürürseniz ateşten bir daire görüntüsü(daire continuumu) oluşur. Halbuki gerçekte böyle bir daire yok, ateşle aydınlanmış noktalar var: bu bir göz aldanmasıdır ve zaman dahi böyle tek tek şimdiki anlardan meydana gelmekte ancak biz onu devamlı imiş gibi hissediyoruz; bu bir idrak hatasıdır diyorlar. Böylece, bizzat zaman ve zaman continuumu/süreklisi içinde yer alan maddi dünyanın deymûmeti bir galat-ı idrakten ibaret oluyor. Bu tabii, —zamanın deymûmeti yok müteakip zaman anları var, demeye geliyor”(Uçar, 2010:148).

İstidare-i zaman teorisinin özü, aslında tasavvuf irfanındaki Aşk Felsefesi'ni işaret etmektedir. Aşk Felsefesi'ne göre insan, tanrının bir tecellisi, dünya üzerindeki görüntüsüdür. Yaşanılan dünya gerçek bir dünya değil, itibari bir alemdir ve Allah'ın gizleri Aşk olgusunda belirlemektedir. Şeylerin içindeki derin anlama ulaşmak için akıl, aşk ve an birliği öne çıkmaktadır. Gerçekliği yorumlamak ve onu yaşamak için akıl gerekirken, gerçekliğin ötesinde bir hakikat olduğunu kavramak ve bu hakikate ulaşmanın coşkusunu taşımak için aşk gerekmektedir. An ise, bu atılımın tek imkanıdır(Çamuroğlu,1999: 77). An dışında, geçmiş ve gelecek algısı önem arz etmez, geçmiş de gelecek de anın içindedir. Bu algı, zamanı kullanma biçimini de belirlemektedir. Kentlerde kurulu Ahi örgütlenmesi, —kendine uygun bir sanat seçmek, fakat bir kere oraya ayak bastıktan sonra sabır ve teenni ile tam bir olgunluğa(Ülgener, 1981:85) erişene kadar sabırla çalışmak ilkesinin hakim olduğu, hız, ilerleme, kazanma hırsı gibi şeyleri dışlayan işleyişiyle kişinin zaman algısı üzerinde derin etkiler bırakmış, Tasavvuf İrfanı, Esnaf Örgütlenmesi ve Ahilik'in kapsadığı, öne çıkardığı felsefe dönem seyircisinin evrenle, nesnelere ve zamanla ilişkisini etkili bir biçimde şekillendirmiştir.

Geçmiş zamanlarda oyunla ilişkisini şaman ayinleriyle kuran seyirci, şamanın gösterisini çok farklı bir zaman algısıyla seyretmekteydi. Sonradan bir gösteri olarak düzenlenen bir şaman ayininde de tespit edildiği gibi, bu gösterilerde/yolculuklarda “çevredeki seyirci” ile sahnede ki oyuncu, yaşayan ile ölümler dünyası, gerçek ile metafizik arasındaki sınır silinip kayboluyordu.

Zaman ve mekan sınırları da mevcut değildi. Şaman, hem oba içinde hem de "yedinci gök"te, yurt içinde hem de uçurumun kenarında, hem oba içinde ve üzerinden geçerek ruhu Ölüler Diyarı'na götürdüğü تنها bir yerde aynı anda bulunuyordu (Koechorowa, 1995: 83). Çok boyutlu mitsel bir zaman algısının işlediği bu ayinlerde seyirci, olağanın sınırlarını aşarak fantastik bir seyir algısı yaşarken, aynı anda hem içinde yaşadığı şimdikiyi hem de anlatılan hikayenin mitsel zamanını deneyimlemekteydi.

Hikayenin mitsel zamanına geçiş yapılan gösterimlerden bir diğeri de Köy Seyirlik Oyunları'dır. Seyirci açısından döngüsel zaman algısının hakim olduğu gösterilerden olan köy seyirlik oyunları, ayların, mevsimlerin düzenli geçişleri, bunlara bağlı olarak bitkilerin düzenli olarak yeşermesi ve sararması, hayvanların düzenli üremeleri gibi doğaya dair belli bir pratik takvimin işlediği, eğlence amacıyla yapılan etkinliklerdir. Köylünün kendi inisiyatifiyle kurulan ve tüm gün boyunca süren bu oyunlarda seyircinin zaman algısına döngüsel zamanın çevrimleri hakimdir. Seyirci, oyuna istediği gibi müdahil olabilir, alana girip, çıkabilir. Zaten bildiği bir hikayeyi izlediğinden, oyunun zamanı ile ilişki kurmakta zorlanmaz, sürekli bir şimdide ilerleyen seyirlik oyunlarda seyirci özgürce oyun izlemeye alışkındır. Seyirci tarafından sürekli bir şimdinin deneyimlendiği diğer gösterim türü ise geçiş ritleri vesilesiyle yapılan Osmanlı Şenlikleri'dir. —Kişinin toplumsal olarak tanımlanmış bir grup koşullar dizisinden bir başkasına geçişini belirleyen ayinlere Geçiş Ritleri adı verilir. Doğum, erginlik, evlilik, ebeveynlik ve ölüm bu törenlerin vesileleridir(...)Bu ritlerin işlevi yalnızca bireyin yaşamındaki değişimleri kutlamak değil, cemaat içindeki yeni rol ve ilişkiler dizisine kamusal onay verilmesidir(Bates,2013:450-451). Osmanlı İmparatorluğunda Padişahın çocuğunun doğumu, bir yakınının evlenmesi, hanedandan birinin sünneti, cülus töreni, kılıç kuşanma bu ritlerdendir(And,2000:27) Geçiş ritleri dolayısıyla yapılan şenliklerde seyirci, gündelik hayatın ritminin dışına çıkmakta, zamanın donduğu hissini yaşamaktadır. Seyirci hem katılan hem seyredendir. Bu şenliklerde seyirciye hakim olan zaman algısı, döngüsel zaman algısıdır. Tüm ritüeller şimdi'de gerçekleşmekte, ritüelle kutlanan ya da yinelenen olayın gerçekleştiği zaman ne kadar eski bir tarihe ait olursa olsun şimdiki zamana taşınmakta, yeniden gerçekleştirilmektedir.

Seyircinin zaman algısını biçimlendiren önemli bir form da masallardır. Zamanın ve mekanın kırıldığı, toplumsal hiyerarşilerin alt üst edildiği, mantık çerçevelerinin delindiği, çizgisel zamanın dışında, tamamıyla döngüsel hatta kendi üzerine açılıp kapanan bir zaman algısının sürüp gittiği bu masallar, seyirciyi mitsel bir zaman algısıyla sarmalamış, geçmişin ve geleceğin

sonsuz bir şimdide kurulduğu olağanüstü mümkünler dünyasında şaşkınlığa düşmeden algılama ve alımlamasına imkan tanımıştır.

“Zaman zamanda iken, kalbur samanda iken, sucu tellâl, keçi berber iken, tavşan bize çırak iken, ben on beş yaşında çocuk iken, samanlık tepesinde çelik çomak oynardım. Öteden doğru dedem geldi: "Oğlum müjde, baban dünyaya geldi" dedi. Samanlık saçağından kendimi attım yere, eve gittim, anam yarım oklavayla yarım yastağacı almış dizinde yufka açar. "Aman nine" dedim, "gözün aydın, babam dünyaya gelmiş. Nine, ver ben sallayayım da sen bize pide mi yapacaksın; ne yapacaksan yap." Anam da, "Hınzırın enceği, ben onun kırk yıldır hasretini çektim. Ya olmadık bir yerini ağrıtırısın ya kırarsın ya da en lüzumlu yerini koparırsın. Ben de seni bir güzel oklavadan geçiririm”(Kunos, 1991:5).

Bektaşilikte Zaman Kavrayışı'nı incelediği kitabında yukarıdaki masal girişini veren Reha Çamuroğlu “*İnsan böyle masallarla büyür de zaman kavramı sorunlu olmaz mı?*”(Çamuroğlu, 2010: Başlarken) diye sorarken, kültürel coğrafyanın ve seyircinin zaman algısını biçimlendiren kültürel kodlara dair önemli açıklamalar getirmektedir. Heterodoksiler üzerinde açıklamaya giriştiği savında Çamuroğlu, heterodoksilerin karmaşık bir iletişim sistemi üzerinden tarihsel, dilsel ve kültürel koşullamalardan arınmış olan kutsal zamandaki öze iletişim kurmayı hedeflediklerini belirtirken, sözü Bektaşilikteki zaman algısına getirmekte ve hem Bektaşi düşüncesinin hem de zaman algısının merkezi belirleyeni olan “Dem Bu Demdir Dem Bu Dem söylemine dikkat çekmektedir(Çamuroğlu, 2010:50). Dem'in Arapça kan, Farsça'da ise içki, an, vakit, zaman anlamlarına geldiğini belirten Çamuroğlu, an, aşk ve kan üzerinden insanı insan özellikleri vurguladığını söylediği bu cümlenin anılan kavramları alıp şimdiye bağladığını belirtir ve geçmiş ve geleceğin birer olanak olarak şimdide bulunduğunu ve şimdinin geçmiş ve geleceği kurduğunu ifade eder. Bu algılama biçimi dolayısıyla Bektaşiler içinde yaşadıkları zamanı gelecek planlarına ya da geçmişe bağlılığa kurban etmemektedirler. Bektaşi, ibnu'l Vakt (vaktin oğlu) olarak bir taraftan zamanın gereklerinin farkında olmayı dışlamadan kendi hakikatine doğru yönelmeyi öne çıkarırken, bir taraftan da ebu'l vakt (zamanın babası) olarak kendini kurup, zamanı kendine, aşk'a doğru yönlendirmeyi öne çıkarmaktadır. Böylelikle Dem, yani şimdi, ezeli bir anlam kazanmaktadır. Buna an-ı daim denmektedir ve kutsal zamanı içermektedir. An-ı daim, tarihsel zamanın dışında, sürekli dönen, farklı işleyene ulaşmayı sağlayan bir şimdidir. Bektaşi düşüncesine göre tüm insanlık, tarihsel şimdi ile an-ı daim arasındaki ara alanda konumlanmıştır. Bektaşiden beklenen bu iki farklı alanı sistematize ederek belirli bir bilinç seviyesinde birleştirmesidir. Arif olan bu iki boyutu cem edendir. An-ı daimin sonsuzluğunu ve döngüsellliği, tarihsel şimdiyi yaşamının ve onu bünyesinde eritmenin

de bir olanağıdır. Akıl, aşk ve an birlikteliğinden doğan bu zaman algısı Bektaşiliğin temel dayanağını oluştururken, bu üç ilkenin şimdide kavranması, ölüm ve yargı günü ya da hesap verme gibi kimi tahakkümsel yaklaşımlardan da onu soyutlamakta, cennet, cehennem gibi sunumları dışarda bırakmaktadır. Bektaşi şimdi ve burada olgusuyla kendi üzerine düşünen insan olmaya zorlanırken, döngüsel zaman algısının eşitleyici çevriminde sabır, cömertlik, kendi özünü bilmek, turab olmak, dünya içinde yaratılmış andan emin olmak gibi özellikler edinmiş, bu kavrayış onun eylem algısını belirlemi(Çamuroğlu,2010:50-69), bu zaman algısının yansımaları seyircinin oyunla kurduğu ilişkisinde merkezi belirleyenlerden biri olmuştur. Bektaşilikten yansıyan algılama kalıpları, dünyanın düzeni ve tanrının dünya üzerindeki dengeye dair tasarrufuna yaklaşım, seyircinin bilinç anlamında eylemlilik/eylemsizlik seçimleri üzerinde etkili olmuştur.

Seyircinin zaman algısını biçimlendiren farklı gösterimlere devam edilecek olursa, Meddah, Karagöz ve Ortaoyunundan bahsetmek gerekecektir. Bu gösterimler özellikle Ramazan ayının ritüelleri dolayısıyla seyircinin seyretmeye dair gündeminin başköşesine oturmaktadır.

“Yılları ve mevsimleri kamusal törenlerle karşılamak bütün topluluklarda bir gelenektir. Bu törenler ne keyfi ve gelişi güzel şeyler ne de bir boş zaman etkinliği ya da eğlenceye dairdir. Tamamen işlevseldirler. Amaçları, canlı bir örgenlik olarak düşünülen belli bir yerin bütününi yani topokozmos’u dönemsel olarak canlandırmaktır. Bu etkinlikler, Kenosis ya da boşalma ayinleri ile Plerosis ya da dolma ayinleri diyebileceğimiz iki ana bölüme ayrılır. Kenosis ayinleri, topokozmos’un askıya alınmasını gösteren oruçlar, perhizler gibi insanın kendini acı ve sıkıntıya sokmasına dair eylemleri içerirken ve anlaşma sonucunda yaşamın ve dirimselliğinin sönüşünü, yok oluşunu simgelerler.”(Gaster, 2000:23-24).

Ramazan ayı tam olarak böylesi bir ritüelistik işleve sahiptir. Dönemsel olarak yerine getirildiğinde, yaşamın ve canlanmanın gereksindiği arınmayı, yenileşmeyi ve tekrar yaşam enerjisiyle buluşmayı sağlamaktadır. Bu ay boyunca gündüz ibadet, gece eğlence toplumun her kesiminde en birincil vakit geçirme biçimidir.

“Yeni ay ile tövbe ayı Ramazan başlamıştı. Dindar astrologların bekledikleri ay, Bitinyalı Olympe dağının üstünden çıkınca büyük Muhammedi jübilenin dönüşü bütün imparatorluğa ilân edilmişti. Herkesin bildiği gibi, Ramazan, hem bir perhiz, hem de bir «karnaval», bir şenlik devresidir; gündüz «imsâk»e, gece de zevke tahsis edilmiştir. Tövbe, istiğfar, sefahatla karışmıştır ve imsâki, sefahat kolaylaştırır. Güneşin doğuşundan top sesinin tam vaktinde haber verdiği batışına kadar, Kuran, ne kadar da hafif olsa her türlü besiyi yasak eder. Tütün bile içilmez ve bu, dudakları amber ağızlıktan ayrılmayan bir millet için çok acı bir mahrumiyettir. En yakıcı susuzluğu bir yudum su ile gidermek günah sayılır ve imsâkin bütün sevabını ortadan kaldırır. Ama, akşamdan sabaha her şey serbesttir ve insanlar, gündüzün mahrumiyetlerinin acısını bol-bol çıkarırlar”(Gautier, Tarihsiz:111).

Gündüzün mahrumiyetlerinin acısını çıkarmak, gündelik rutinin dışına çıkarak, nefisini eğlence formları üzerinden körletmek bu süreçte her kesimden insan için olağan karşılanmaktaydı. Bu dönemde yaşanan serbestliğin devletin işleyişine kadar yansımaları olurdu.

“Ramazan ayı gece-gündüz, kutsal-dindışı, itaat-yasak aşma gibi karşıtlıkların en keskin biçimde yaşandığı bir dönem olmasıyla dikkat çekicidir. Gündüz, işler azalmış, dükkan ve atölyelerin bir bölümü kapalı, devlet dairelerinde çalışanlar gevşemiş, okullar tatil edilmiştir. Geceleri, ziyaretler, iftar yemeği, halka açık yerlerde gösteriler, kalabalık, hareketlilik en yoğun biçimde yaşanır. Toplumsal yaşam ve eğlence ayı olan asayişin ve toplumsal kontrolün zorlaştığı bir dönemdir (Bingül, https://sites.google.com/site/ilyazbingulyazilari/edebiyatincelemel_eri/karnavalesk-karagoz).

Aslında Ramazan bir tür kendine dönme zamanıdır. Gündelik hayatın kaosundan uzaklaşıp, içe dönme zamanıdır. İçselliği öne çıkaran bu tasavvufi eylemin yanına ise bütün gün yemek yemedikten sonra, akşamdan sabaha özgürce yemek gibi bir eğlence kültürü eklenmektedir. Karnavalesk'e denk gelen bu yaşantı, kutlama ve canlanma, gündelik yaşamın ritmini bozan çile çekme olgusunun karşılığı olmaktadır. Seyirci bu tip zamanlarda daha farklı beklentilere girmekte, normal rutin hayatında olmayan bir ıstırap ve kısıtlanmışlıkla karşı karşıya kaldığından, gene rutin hayatında olmayan bir kutlama, bir canlanma, bir coşku ile dolup boşalma hevesi içine girmektedir. Böylelikle Ramazan gecelerinin eğlencesi olarak bu gösterimler ön plana çıkmaktadır.

“Ramazan orucu bir nefis köreltme, kefarete ve arınma dönemidir. Oruç süresi pişmanlık ve dua zamanı iken, iftar toponun atılmasıyla din dışı bir kutlama başlar. Oruç bozulduktan sonra neşe ve gölge oyunlu eğlenceler başlar. Buradaki müstehcen öğeler, batını maksat ile sefahatçi ruh arasındaki zıtlığın altını çizer. Dinî ritüel yoluyla yenilenme zamanında oyundaki kutsala saygısızlık vurgusu önem kazanır” (Popescu-Judet, 2013:103).

Uzun kış mevsiminde, gecelerce anlatılan Meddah hikayelerinde ise seyirci geçmiş zamanda olan bir hikayeyi şimdiki zamanın algısıyla deneyimlemekte, şimdiki zamanda kıssadan hisse elde etmenin dayanılmaz hazzı ile uzak geçmişte yaşanmış bir hikayenin zamanını içinde bulunduğu ana tercüme etmeye çalışmaktadır. —Meddahın anlattığı yıllarca süren yolculuklarda bir köşeye yakılıp konulmuş mum olsa olsa bir parmak erir(Ünlü:2006:357).Meddah, daha baştan seyircisine hikayenin zamanını ifade etmektedir.

“Hak Dostum hak Sühansaz-ı gülistan-ı nezaket Nihal-i gonca-i bağ-ı zerafet Söyledikçe sergüzeşti, verir bezme letafet, Dinle imdi bende-i acizden bir hoş hikayet Edeyim meclise bir kıssa beyan Kıssadan hisse ala arif olan İsim isme, kisib kisibe, semt semte benzer Geçmiş zaman söylenir, yalan-gerçek vakit geçer “(Meddah Sururi, 2013:156).

Karagöz gösterilerinde seyircinin zamanı gösterinin zamanıyla her zaman bitişiktir, aynıdır. Şimdideki zamanda gerçekleşen gösterinin şimdisi, hem geçmişi hem geleceği içinde barındıran çoklu bir zaman algısını da beraberinde getirmektedir. Seyirci, şimdiki zamanın mekanı olan perdede, geçmişin ve geleceğin bulunduğu bir şimdiki algılamaktadır. —Tiplerin hem gerçek dünyada hem de şimdideki zamanda hareket etmeleri ve baş rollere, ne uzak bir geçmişe ait destanların epik kahramanlarının ne de —evvel zaman içinde diye başlayıp öyküsü, olmayan zamanın (...) ötesine taşınmış masal kahramanlarının değil, sıradan insanların taşınmasıyla (Bingül,2004:48) seyircinin direkt iletişim kurabildiği, zaman algısının hemen uyduğu gösterilerdir.

Seyirci, Ortaoyunu gösterilerinde de şimdiki zamanı deneyimlemektedir. Seyircinin zaman algısını en çok şimdikiye bağlayan tür Ortaoyunudur. Şimdi ve burada yaklaşımıyla kurulan oyun, seyircinin zaman algısını tekerlemeler aracılığıyla geçmişe taşıyabilmekte, sonra tekrar geri getirmektedir. Sembolik dünyanın inşa edilme sürecinde gizli bir boyut olan zaman, bir özdeklik olarak gerçekliğe içkin değildir. Aksine gerçeklik üzerinde kültürel bir dayatmadır. Bir taraftan teknolojinin dili olarak işlev görürken diğer taraftan ise tahakkümün ruhunu da kurmuştur(Zerzan,2013:13-49). Anılan tahakküm ruhu Tanzimat sonrası Osmanlı coğrafyasında hüküm sürmeye başlamış, Osmanlı seyircisinin gündelik rutinini değişime uğratmıştır. Tanzimat dönemi de dahil olmak üzere Osmanlı coğrafyasında kullanılan zaman ölçütü islamidir ve bu ölçütler Hicrî, Malî ve Rumî takvim olarak belirlenmiştir. İslam uygarlığının takvimi ay takvimi, Batı uygarlığının takvimi ise güneş takvimidir. Dünyaya entegre olabilmek ve günlük hayatı daha verimli bir biçimde düzenlemek adına kutsal değer atfedilen İslâm geleneğinin ay hesabına dayanan Hicrî takvim yerine, Batı'da yerleşmiş Greguar (Gregoire) düzeltmeli güneş takvimine geçilmiştir(Berkes,2012:548). Ay'ın dünya çevresindeki döngüsünü esas alan Hicri takvim, aynı zamanda Hz. Muhammed'in Mekke'yi terk ettiği zamanını da başlangıç olarak almaktadır. Belirli bir çevrimi yaşatması dolayısıyla ritüelistik bir zaman olarak tarif edilebilecek olan bu zaman ölçütü, alaturka zaman ölçütü olarak da bilinmektedir. Tanzimat döneminde Hicri takvimin yanı sıra güneşin çevrimini odak alan Rumi takvim de devreye sokulmuş, 1925 yılında Hicri ve ezani saat yürürlükten kaldırılmıştır. Döngüsel zaman çevrimi üzerinden işleyen bu zaman ölçütünün yerine, hızı, biriktirmeyi, tarihselciliği öne çıkaran çizgisel zaman algısı yerleşmiştir. Zernan'ın yukarıdaki tespiti, Osmanlı-Türk toplumunda yansımaları bulmuş, Batı medeniyetine eklenme sürecinde değişen zamanı ölçme biçimi, sıradan insanın kültürel alışkanlıklarından, seyircinin

oyunla kurduğu ilişkisindeki zaman algısına kadar her şeyi etkilemeye başlamıştır. Tanzimat sonrasında tiyatro sanatına hakim olmaya başlayan Batılılaşma ideolojisiyle birlikte, döngüsel zaman algısının çizgisel zaman algısı karşısında gerilediği, oyuna ve hayata çizgisel zaman algısının hükmetmeye başladığı görülmektedir. Buna rağmen döngüsel zaman algısının oyunlara farklı biçimlerde yansıdığı, bulduğu her çatlaktan sızdığı hissedilecektir. Geçmişte günler süren Şaman ayinleri, bütün güne yayılan köy seyirlik oyunları, geceden güne devreden ve saatlerce süren Karagöz muhavereleri seyreden, gecelerce süren Meddah anlatıları dinleyen bu seyirci, artık Batılı formla birlikte oyunun zamanının dondurulduğu, belli bir saatte başlayan ve belli bir saatte biten gösterilerle karşı karşıyadır. Eskiden olduğu gibi oyunun zamanını uzatmak, değiştirmek gibi imkanları elinden alınmıştır. Oyunlar, belli bir tarihsellik içinde yazılmakta, seyirci de oyunu o tarih sınırlaması içinde algılamaktadır. Geçmişteki gibi, “günlerden bir gün” ya da “geçmiş zaman söylenir” gibi klişelerle, bilmese bile o imgeyi rahatlıkla zihninde realize edebileceği bir zamandan bahsedilmemektedir. Sınırları çizilmiş, özel bir zaman algısı üzerinden oyunu algılaması beklenmektedir. Ahmet Haşim’in *Müslüman Saati* adlı yazısı Cumhuriyet modernleşmesiyle zamana yapılan müdahalenin seyirci üyeleri üzerindeki etkilerini çarpıcı bir biçimde anlatmaktadır.

“istilâların en gizlisi ve en tesirlisi yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu. "Saat" ten kastımız, zamanı ölçen âlet değil, fakat bizzat zamandır. Eskiden kendimize göre yaşayışımız, düşünüşümüz, giyinişimiz ve kendimize göre, dinden, ırktan ve ananeden hayat alan bir zevkimiz olduğu gibi, bu üslub-ı hayata göre de "saat" lerimiz ve "gün"lerimiz vardı. (...) Ziyada başlayıp ziyada biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı. (...) Gerçi, felekî hesabâta göre bu "saat" iptidâî ve hatalı bir saatti, fakat bu saat hatıratın kudsî saatiydi. Zevalî saati âdât ve muamelâtımızda kabulü ve ezanî saatin geri safa düşüp camilere, türbelere ve muvakkıthanelere bırakılmış metruk bir "eski saat" haline gelişi, hayatı tarz-ı niyetimizin üzerinde vahîm bir tesiri hâiz olmamış değildir. Giden saatler babalarımızın öldüğü, annelerimizin evlendiği, bizim doğduğumuz, kervanların hareket ettiği ve orduların düşman şehirlerine girdiği saatlerdi. Bunlar, hayatı etrafımızda serbest bırakan geniş lâkayt dostlardı. Gelen yabancılar ise hayatımızı onu meçhul bir düstura göre yeniden tanzim ettiler ve ruhlarımız için onu tanınmaz bir hale getirdiler. Yeni "ölçü" bir zelzele gibi, zaman manzaralarını etrafımızda zîr ü zeber ederek, eski "gün"ün bütün sedlerini harap etti ve geceyi gündüze katarak saadeti az, meşakkati çok, uzun, bulanık renkte bir yeni "gün" vücuda getirdi (Erdoğan, 2011:185).

Cumhuriyet, muasır medeniyetler seviyesine çıkmak, Batılılaşmak, medenileşmek hedefiyle çıktığı yolda geçmişin gölgesinin yeni zamana vurmasını hoş görmemiştir. Eskiye dair ne varsa yıkıp, yerine yenisini yapmak üzere yola çıkmıştır. İlerleme, gelişme, değişip dönüşme idealleri doğrultusunda hayatın ritmini düşürdüğüne inandığı, bireyi yavaşlatan, önüne sunduğu hedeflerden alıkoyan ne varsa bir bir devamına son vermiştir. Doğanın döngüsellığı üzerinden

kavranan ve yüzyıllardan beridir toplumun yaşamı düzenleme ölçütü olan döngüsel zaman algısı bir tarafa konulmuş, yerine çağın üzerinde birleştiği, biriktirmeci ve ilerlemeci çizgisel zaman algısını oturtan bir zaman ölçütü yerleştirilmiştir. Haşim'in de ifade ettiği gibi, değişen ya da bir tarafa bırakılan sadece zamanı ölçen bir alet değildir. Zamanın o topluluğa öğretmiş olduğu bütün deneyimler, bütün bilgi, bütün algılama biçimleri de bir tarafa konmuştur. Doğanın döngüsüne göre işleyen fakat yeni algının söylemine göre kısa bulunan zaman, yani ziyadan ziyaya başlayıp biten zaman, sayılarla ifadelendirilip, uzatılmıştır. Gece, artık 12.00 da yeni güne dönmektedir. Halbuki öncesinde günbatımıyla gün bitmektedir. Böylelikle çalışmaya dair saatler genişletilmiş, seyircinin zihninde geceye daha fazla yer açılmıştır. Bu saatler, hem yeni çalışma zamanları hem de içinde eğlenenin de olduğu boş zaman olgusuyla çevrelenmiştir. Eskiden zamanı beş vakte bölen Osmanlı seyircisi, artık günü yirmi dört eşit parçaya bölmektedir. Uhrevi bir zaman algısından tamamen dünyevi bir zaman algısına geçilmiştir. Döngüsel zamanın içinde taşıdığı kutsal an önemsizleşmiş, yerine ilerleme anlayışı geçirilmiş, bu anlayış günümüze kadar gelmiştir.

SONUÇ

Türk tiyatro seyircisine karakterini veren kültürel etkilerin merkezinde yer alan göçebe-kandaş örgütlenme biçiminin yansımaları, Türk tiyatro seyircisinin seyretme ölçütlerinde hala güçlü bir biçimde etkisini sürdürmektedir. Göçebe-kandaş topluluklarda öne çıkan kolektif yaşam şekli, gerçekliği algılama ve anlamlandırma biçimleri, İslam ve Tasavvuf Öğretisi; zamanı kavrayış ve pratikte kullanış biçimlerini de düzenlemiştir. Göçebelik, İslam Düşüncesi ve Tasavvuf İrfanının biçimlendirdiği zaman algısının Türk tiyatro seyircisinin algılama kalıplarını şekillendirmiş olduğu ve bu etkinin Türk tiyatro seyircisinin seyretme alışkanlıklarında hala etkin bir biçimde devam etmekte olduğu Türk Tiyatro seyircisinin sahnede oynanan oyuna verdiği tepkilerden anlaşılabilir. Pozitif bilimin hüküm sürdüğü, çizgisel zaman algısıyla yazılmış oyunların oynandığı sahnelerde geçmişin döngüsel zaman algısının etkileriyle algısını kuran seyirci; çoklu zaman algısı, atlamalı , içe kapanmalı grift zamansal anlatılar taşıyan eserleri keyifle izlemektedir. Bu anlamda oyunu var eden oyuncu-yönetmen vb. tasarımcıların seyirciye yönelirken bilinçli bir yaratım süreci kurmaları sahne-seyirci ilişkileri açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- And, Metin, *Kırk Gün Kırk Gece*, Toprakbank Yayınları, İstanbul, 2000.
- Berkes, Niyazi, *Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2012.
- Bates, D.G, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji*, Çev: Süavi Aydın- Serpil Altuntek vd., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1996.
- Çamuroğlu, Reha, *Dönüyordu*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Çamuroğlu, Reha *Tarih, Heterodoksi ve Babailer*, Der Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Demiray, Kemal, *Temel Türkçe Sözlük*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Elğade, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Elğade, Mircea *Ebedi Dönüş Mitosu*, Çev: Ümit Altuğ, Ankara, Ömge Kitabevi, 1994.
- Griffiths, Jay, *Tik Tak*, Çev: Ertuğ Altınay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Goody, Jack, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim*, Çev: Osman Bulut, İstanbul, Pinhan Yayıncılık. (2013).
- Gautier, Theophile *İstanbul*, Çev: Nurullah Berk, Yenilik Basımevi, İstanbul, Tarihsiz.
- Gaster, Theodor, *Thespis*, Çev: Mehmet H. Doğan, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2000.
- Hançerlifoğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Kunos, Ignacz, *Türk Masalları*, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- Levinas, Emmanuel, *Ölüm ve Zaman*, (Çev: Nami Başer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006
- Peat, David F, *Eş-Zamanlılık*, (Çev: Ö.Boz), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995
- Sarlo, Beatriz, *Geçmiş Zaman*, (Çev: Peral Bayaz Charum), Metis, İstanbul, 2012.
- Uçar, Şahin, *Varlığın Anlamı*, Gule Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ülgener, Sabri F. *Zihniyet ve Din, İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Derin Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Ünlü, Aslıhan, *Türk Tiyatrosunun Antropolojisi*, Mitos-Boyut Yayınları, İstanbul, 2006.
- Ünlü, Aslıhan, *Merkeze Dönmek*, Mitos-Boyut Yayınları, İstanbul, 2009.
- Zerzan, John, *Gelecekteki İlkel*, (Çev: Cemal Atila) Kaos Yayınevi, İstanbul, 2013

MAKALELER

- Bingül, İlyaz, -Osmanlı Türk Edebiyatında Bir Devrim: Karagöz, *Yıktın Perdeyi Eyledin Viran*, İstanbul, YKY, 2004.
- Koehlerova, Malgorzata-Labecka. Şaman Ayini-Yeniden Yapılanma Deneyi, Ankara, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Mart, Sayı: 12,

Popescu-Judet, Eugenia -Rumen Kültüründe Karagöz Oyununun Araçları, *Hayal Perdesinde Ulus, Değişim ve Gelenğin İcadı* (Ed: Peri Efe) İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Massignon, Louis “İslam Halklarının Sanatsal Yaratım Yöntemleri, *Sanat Dünyamız*, (Çev: Ali Berkay) Sayı :73, İstanbul, 1999.

Meddah Sururi, Kumaşçı Güzeli-, *Meddah Kitabı*, Ünver Oral, İstanbul, Kitabevi Yayınları. 2013.

Erdoğan, Nezi, Bir Seyirci Yapmak: 1896-1928 Arası İstanbul'da Sinema ve Modernlik, *İstanbul Nereye?*, Ed: Deniz Göktürk, Levent Soysal, Çpek Türel, İstanbul, Metis Yayınları, 2011.

İNTERNET KAYNAĞI

(Bingül, <https://sites.google.com/site/ilyazbingulyazilari/edebiyatincelemeleri/karnavalesk-karagoez>).

KÜLTÜR VE TİYATRO SEYİRCİSİ

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Sabri ŞENOL

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

– 0000-0002-5912-2083

ÖZET

Kültür, tiyatro seyircisi ve onun alımlamasını biçimlendiren temel dinamiklerin başında gelmektedir. Seyirci, kültürel kodları aracılığıyla sahnedeki oyunla ilişki kurmakta, anlamakta ve anlamlandırmaktadır. Kültürel imajların seyircinin tiyatro olayını alımlaması, anlamlandırması ve sahiplenmesi bağlamında nasıl güçlü bir işleyiş sağladığını göstermeyi amaçlayan bu çalışma, seyircinin tiyatro olayıyla güçlü bağlar ile buluşması ve onu sahiplenmesinin nasıl sağlanacağını bir nevi yeniden hatırlatması olması açısından önem taşımaktadır. Antik Yunan Kültürü ve Seyircisi üzerinden geliştirilen bu çalışmada nitel araştırma yöntemi (İçerik Analizi) kullanılmıştır. Özellikle oyun yazarları ve rejisörler için oyun yazımı ve reji kriterleri bağlamında kültür ve kültürel imajların estetize edilerek seyirciyle daha canlı bir ilişki kurulabileceği, seyircinin alımlama kalıplarının kültürel kodlar ve imajlar aracılığıyla daha güçlü bir biçimde tetiklenebileceğini gösteren bu çalışmada kültürün seyirci kalabalığı açısından çoğu zaman göz ardı edilen önemine bir kez daha dikkat çekilmektedir. Kültürel dinamiklerin gerek yazarlar ve gerekse yönetmenler tarafından estetik üretim yaparken daha kapsamlı bir biçimde ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Tiyatro, Seyirci, Kültür, Antik Yunan, Alımlama

Culture and Theatre Audience

ABSTRACT

Culture is one of the main dynamics that shape the theater audience and its reception. The audience establishes a relationship with, understands and gives meaning to the play on stage through its cultural codes. This study, which aims to show how cultural images provide a powerful function in the context of the audience's reception, meaning and ownership of the theater event, is important in terms of being a kind of reminder of how to ensure that the audience meets with the theater event with strong ties and embraces it. Qualitative research method (Content Analysis) was used in this study developed on Ancient Greek Culture and Audience. This study shows that a more lively relationship can be established with the audience by aestheticizing culture and cultural images, especially for playwrights and directors, in the context of writing and direction criteria, and that the audience's reception patterns can be triggered more strongly through cultural codes and images. Its importance is once again emphasized. It is recommended that cultural dynamics be addressed more comprehensively by both writers and directors when making aesthetic productions.

Key Words : Theater, Audience, Culture, Ancient Greek, Reception

Kültür ve Tiyatro Seyircisi ¹

Giriş

Kültür; tarih içerisinde yaratılan bir anlam sistemidir ve insan soyunun yaşamı kavrayışı bu sistem aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kültür, “bir işleme süreci’nin adı olarak başlangıçta –ürün yetiştirimi(cultivation) ya da hayvan yetiştirimi (çobanlık ve besicilik) ve zihin yetiştirimine (etkin cultivation’a) doğru anlamını genişleterek – özellikle Almanca ve İngilizce’de 17. yüzyılın sonlarında belirli bir halkın “bütün bir yaşam biçimi” demek olan bir tin konfigürasyonunun ya da genellemesinin adı”(Williams, 1993:8-9)olmuştur. “İnsanın toplumun bir üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, yasa, görenek ve başka herhangi bir yetenek ya da alışkanlığı içeren o karmaşık bütün”(Burke, 2008:41) olarak tanımlanan Kültür; “Bireylerin çevrelerini yorumlamak için kullandıkları bir kodlar ve genel kurallar dizisi”(Bates, 2013:50) dir. “ İnsan davranışlarının, bu davranışların altındaki değerlerin, inançların ve algılamaların özlerinden oluşan kültür (Haviland, 1990: 29) “*lisani, bilgiyi, inançları, adetleri, sanatı, teknolojiyi ve kuralları bünyesinde toplar*” (Saran, 1993: 129); yaşamı anlayıp anlamlandırma; yorumlama ve yeniden düzenleme aracı olarak insan hayatı üzerinde geniş kapsamlı ve etkili bir olgudur.

İnsanı çevreleyen; donatan ve insan davranışlarını formatlayan etkisinden dolayı bir hafıza; yaşamsal verilerin kodlandığı bir bagaj olarak nitelendirilen Kültür (Debuffet, 2010: 85) Malinowski tarafından “*kullanım ve tüketim maddelerinden, çeşitli halk gruplarının yapısal hak ve görevlerinden, insan düşünce ve becerilerinden, inanç ve alışkanlıklardan oluşan tümel bütün*”(Malinowski,1992: 66) diye tanımlanmakta, kültürün insan hayatı ve düşünce biçimi üzerindeki geniş ve ayrıntılara kadar inen etkisinin altı çizilmektedir.

Kültür; yalnızca toplumsal davranışları değil, düşünüş tarzlarını da belirlemektedir. Anlamı kültürel bağlam belirlediği ve bu türden bağlamlar farklılık gösterebildiği için, çeşitli toplumlar dünyayı çok farklı tarzlarda algılayabilmekte; farklı diller konuşan ve farklı dinsel geleneklere sahip toplumların mensupları, doğa ile doğaüstü arasında çok farklı ayrımlar yapabilmektedirler (Bates, 2013: 48). Yaşamı algılama, yorumlama ve düzenleme aracı olarak kültür; dışsal değil daha çok içsel bir donanım; zihinsel bir olgu olarak bilinmektedir. Bir toplumdaki her kişi kendi kültürünün kod haritasına, zihinsel şablonuna sahiptir ve dünyayı bu şablon üzerinden yorumlayıp düzenlemekte; yaşam bilgisini bu şablon üzerinden kategorize

¹ Bu Çalışma Üretilirken “Kültürel Açıdan Türk Tiyatrosunda Seyirci” Adlı Doktora Tezinden Faydalanılmıştır.

etmekte ve algılamaktadır. Yaşam bilgisini anlamlandırmanın bilişsel bir nitelik taşıdığı göz önüne alınırsa; bu süreçte belli bir algılama eylemi söz konusudur ve algı ise kültür ile belirlenimlidir.

Kültür; duyguları, düşünceleri ve davranışları belirlediğinden; seyirci bireyin seyir eylemiyle olan ilişkisinin de merkezindedir. Alımlama eylemini gerçekleştiren algılayan özne; mutlaka bir kültür üzerinden belirlenimlidir ve tek bir kültür olmadığından; tek bir alımlayıcı tipolojisi de yoktur. Kültürel ve sosyolojik öğelerle donanmış bireyler olan seyirci ile sanat yapıtları ve bu yapıtı yaratan sanatçı ya da sanatçılar arasında karmaşık bir ilişki vardır ve bu kaotik ortamda geçişliliği sağlayan olgu Kültür'dür. Kültür; insanın algısını şekillendirdiğinden, görmeyi ve seçmeyi de belirlemektedir. Düşündüklerimiz ya da inandıklarımız nesnelere görüşümüzü etkilediğinden, imgeleri algılayışımız ya da değerlendirişimiz görme biçimimize bağlıdır ve her imgede bir görme biçimi yatmaktadır (Berger, 2013:8). Görme, fiziksel bir edim değil, zihinsel bir edimdir ve kültüre dairdir. *“Görme sadece biyolojik ve fiziksel bir mesele, ışık dalgalarının retinadaki hareketi ile ilgili bir mesele değildir. Daha çok zihin ve düşünce süreçleri ile ilgili bir meseledir (...) Görme ve gözlemlemenin asıl enstrümanı zihindir; (...)Şurası apaçık bir gerçek ki, görebilmemiz için kısmen tarihe ve kültüre özgü kimi ‘beceriler’e sahip olmamız”* gerekmektedir (Leppert, 2009: 18-20). Göstergeler ve semboller şeklinde şifrelenmiş içeriğin toplum tarafından algılanıp, anlamlandırılabilmesi için bu gösterge ve sembollerin ya da işaretlerin o toplumun kültürel evrenine uyum göstermesi gerekmektedir.

“Sanat eserlerinin alımlanmasını belirleyen yasalar aslında kültürün dağılımıyla ilgili yasaların özel bir alt kümesini oluşturur: Mesajın doğası ne olursa olsun, ister dinsel vahiy, ister siyasi söylem, reklam resmi, teknik nesne vb., alımlama, alımlayıcıya ait kavrama, düşünme ve değerlendirme şemalarının bir sonucudur ve farklılıklar içeren bir toplumda, ulaştırılan bildirilerin doğası ve niteliği ile kitlenin yapısı arasında yakın bir ilişki kurulur”(Bourdieu&Darbel, 2011:98).

Sahneye kurduğu ilişkisini algılama / anlama ve anlamlandırma edimi üzerinden gerçekleştiren seyirci bireyler; bu anlamda ihtiyaç duydukları verilere görme organlarından ziyade kültürel sermayeleri aracılığıyla ulaşmaktadır. Toplumun dram sanatı ve oyun kuramıyla olan ilişkisi; geçmişten günümüze o toplumun kültürel yapısıyla ilişkili olmuştur. Bu anlamda en çarpıcı örneklerden birisi Antik Yunan Klasik Çağı, dönemin toplumsal yapısı ve kültürü olacaktır.

1.1 Antik Yunan Kültürü

Antik Yunandan Rönesans'a kadar olan evre bireyin ya da birey kültürünün henüz ortaya çıkmadığı, mitos ya da tek tanrılı din düzeyinde bir inanç sisteminin etkin olduğu bir evredir. Bu evrede Antik Yunan toplumunun kültürel dünyası da bu inanç dizgesinin etkisiyle şekillenmiştir. İç içe geçmiş karmaşık ilişkiler ağıyla kurulan ve mitler üzerinden aktarılan bu dünya; her ne kadar tanrılar ve onların kaotik ilişkileri üzerinden üretilse de bütün bu kurmacanın merkezinde Antik Yunan Toplumunu ve onun kültürü vardır.

Modern insanın aksine doğayı nesnel bir biçimde kişileştiren Antikçağ toplumuna göre doğa, kendisinin esrarengiz bir biçimde yoğunlaşmış içkin heyecanlarını yansıtan ebedi bir ayna; diğerine göreysel soğuk, suskun ve neredeyse kötü niyetle kendisini süzen bir gözdür. *Hellen* doğasının ara tonlar bakımından zayıf olması(Friedell, 1999:48) Yunan toplumunun ara tonları fark eden bir bakıştan yoksun olmasını getirmiştir. Antik Yunan toplumunun bakışı ve ifadesi görüneni olduğu haliyle yakalamaya ayarlı bir fizikselliğe, maddiliğe yönelmiş, esas ile görünüm, içerik ile biçim birbirine dolanmış, ayrıştırılamaz bir hale gelmiştir. Bu grift dünyanın ardında derin, mistik, ezoterik bilgi katları saklı olmadığından, yaşam yüzeye yerleşmiş, bu yüzden de güzellik çoğu durumda güzel görünmekle eş anlamlı olarak algılanmıştır (Taburoğlu, 2008:42). Antik dönem seyircisinin güzellik algısını kuran zihin durumu; tanrı kavramı ile ilişkisini kurarken de geçerlidir. Musevi-Hristiyan kültüründe insan, tanrı imgesi ile canlandırılırken; doğayı değiştirmeden muhafaza eden Yunan gök kültüründe tam tersine Tanrı, insan simgesiyle canlandırılmaktadır. Musevilik, yaratıcılığı tanrıya özgü kılarken; Yunan gök kültüründe gökyüzünde süzülen ve aklın maddeye karşı kazandığı zaferi temsil eden som altından Yunan tanrıları, yaratan değil, yaratılıştır (Paglia, 2004: 85-86). Yaratılışa ve kutsala dair soruları ve anlatıları içeren ve yapıları gereği toplumsal bilinçdışının yansıması olan mitler; bu dönemlerde Antik Yunan toplumu için kültürel olarak fiziki dünyanın bir temsili, doğayı ve doğadaki olayları kişiselleştirerek yorumlamanın bir aracı olarak kullanımdadırlar.

Türkçe'ye büyük olasılıkla Fransızcadan geçtiği düşünülen mit sözcüğü yorumlayan Azra Erhat, Yunan dilinde söz kavramının Mytos, Epos ve Logos sözcükleriyle karşılandığını, bunlardan Mytos'un söylenen, duyulan söz, masal, öykü, efsane anlamına geldiğini belirtmektedir (Erhat,1989 : 5). Mitos" teriminin anlamında ve kullanımında azımsanamayacak bir bulanıklık mevcuttur ve mitos ile efsane-destan-masal arasındaki mesafe neredeyse kaybolmuştur. Sözlü edebiyatın halk masalı, destan gibi diğer türlerden farkı her zaman çok belirgin olmadığından, mitos'un masaldan farkının mitosun gerçekliği ifade ettiğine

olan inanç ve bu inançtan kaynaklanan toplumsal işlevi olduğunun belirtilmesi faydalı olacaktır (Emiroğlu-Aydın : 2003, 602) Fiske, bu ayrımı her iki kavramın yayılım özellikleri açısından yapmayı uygun bulmuştur. Fiske'ye göre efsane bir iki bölgeyle sınırlı ve az sayıda insan tarafından bilinirken; mit, isimler ve gerekçeler değişse de ana olaylar temelde aynı kalarak ve bir bölgeden diğerine geçişerek, dünya üzerinde geniş bir alana yayılmıştır(Fiske, 2002 : 27-28). Malinowski, halk masalı, efsane, kutsal efsane ve mitin farklarına İkel Toplum adlı çalışmasında açıklama getirmektedir. İkel toplumlarda halk masalları mevsimlik olarak ve hoşça vakit geçirmek amacıyla anlatılan ve toplumsal ilişki kurmaya yarayan öykülerken, adet dışı gerçekliklerle ilişkilerden doğan efsane, tarihsel geçmiş üzerine bir fikir anlatısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mit ve kutsal masallar ise ilkel toplum insanı için bir rit'in, bir tören ya da toplumsal kuralın veya ahlak kuralının, eskiliğin, gerçekliğin ve kutsallığın haklılığını istediği zamanlarda ortaya çıkararak ve onun bu amacına hizmet etmek için anlatılan öykülerdir(Malinowski, 1999:110).

Türkçede sıklıkla efsane, söylen, masal gibi sözcüklerle eş anlamda kullanılan Mit/Mitos terimi Antropoloji Sözlüğünde “*genellikle kutsal ya da dinsel nitelikli, bireysel olmaktan çok toplumsal ve daha çok doğal, doğaüstü ya da toplumsal-kültürel bir görüngünün köken ya da yaratılışına ilişkin masallar*” (Emiroğlu-Aydın, 2003: 603) şeklinde açıklanmıştır. Buna karşılık Fiske ise mitleri “*alegoriler ya da gizli semboller olarak değil de, doğa olaylarına ilkel düşünce tarafından getirilen açıklamalar*”(Fiske,2002:25) olarak tanımlamaktadır. Burkert'e göre ise mitos“*ortaklaşa önemi olan bir olguya, tikel göndermelerde bulunan geleneksel öyküdür*(Burkert, 1999 : 13).

İkel uygarlıkta mit kaçınılmaz bir işlevi yerine getirmekte, inançları yükselterek güvence altına almakta ve insanın davranışı için pratik kurallar içermektedir. Mit, insan uygarlığı için yaşamsal bir katkı maddesini oluşturmakta, bir masal işlevi değil, önemli ağırlığı olan etkin bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Akla uygun bir açıklama ya da sanatsal bir düş gücü olmaktan uzak ama inancın ve ilkel ahlaksal bilgeliğin pragmatik bir şartını temsil etmektedir.

“Mit, vahşi bir topluluk içinde var olduğu biçimiyle, yani ilkel biçimiyle yalnızca anlatılacak bir öykü değil, aynı zamanda bir gerçekliktir. Modern romanlarda anlatılan türden basit bir kurgu, yaşanan bir gerçekliktir. Çünkü mitin altında yatan olayların uzak bir geçmişte ortaya çıktığına, dünyanın ve insanın yazgısı üzerinde etkisini sürdürdüğüne inanılır. Derinden inanmış Hıristiyanlar için yaratılış, ilk günah ve İsa'nın çarmıhta kurban edilmesiyle günahların ödenmesi neyse, ilkel insan için de mit odur. Tıpkı bizim kutsal

öykülerimiz gibi ilkellerin mitleri de onların ayinlerinde, ahlaklarında yaşayagelir, inançlarına egemen olur, davranışlarını düzenler” (Malinowski, 1999: 102-103)

Huizinga ise mitlere oyun aracılığıyla ulaşır. Oyunu kültürel hayatın bir faktörü olarak kavrayan Huizinga, insan toplumunun ilk büyük faaliyetlerinin oyunla iç içe olduğunu belirtir ve buradan ilerleyerek mitosun gerçek görüntüsünün içinde ciddiyet ile şakacılığın sınırlarında yer alan yaratıcı bir zihin bulmaktadır (Huizinga,2006:21).

Mitoslar hakkında fikrini açıklayan bu araştırmacılardan biri de dinler tarihi uzmanı Mircea Eliade'dir. Rumen asıllı Eliade'de dinler tarihi ile ilgili çalışmalarını yaparken, Mitoloji ve Mit kavramıyla oldukça derinlemesine ilgilenmiş, hayatın ve varoluşun nasıl vücut bulduğunu açıklamaya çalışırken mitlere özel bir önem atfederek mitlerin rolü üzerinde önemle durmuştur. Eliade'ye göre Mit, kutsal tarihtir. Bir taraftan ilk ataların eylemlerini, hayatı karşılayışlarını içerirken, diğer taraftan da bunların örnek olarak sonraki nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Modern insan nasıl kendinin tarih tarafından oluşturulduğu kamısında ise, arkaik toplumların insanı da kendini belli sayıda mitsel olayın sonucu olarak görür. Mit, onlar için bizzat kutsal bir tarihi, yaşayan canlı bir tarihi ifade etmektedir(Eliade, 2003 : 20-30).

Yani mitoloji yaratan ve yarattığı mitolojide yer alan Antik Yunan insanı her söylencede psikolojisini de ortaya koymaktadır. Onun bu psikolojik yaklaşımları kültürlerin, düşünce akımlarının birbirini etkilemesiyle oluşan gelenekleri belirginleştirirken bu geleneklerle farklı olgular birbiriyle iç içe geçmektedir. Bu geçiş, dinsel törenler ve mitleri birbiri bağlayan en önemli öge ise dinsel törenlerdir.

Tiyatro öncesi zamanlarda tören vardır. Yılları ve mevsimleri kamusal törenlerle karşılamak bütün topluluklarda bir gelenektir. Bu törenler ne keyfi ve gelişi güzel şeyler ne de bir boş zaman etkinliği ya da eğlenceye dairdir. Tamamen işlevseldirler. Amaçları, canlı bir örgenlik olarak düşünülen belli bir yerin bütününi yani topokozmos'u dönemsel olarak canlandırmaktır(Gaster, 2000:23-24). Bu törenlerde katılımcılar farklı bir bilinç durumu sergilerler ve gündelik davranış formlarının dışında davranırlar.

Antik Yunan insanı için toplum yapısı içerisinde her şey kutsaldır; aşağı ya da sıradan değildir. Her eylemin - yemek, içmek, toprağı sürmek, dövüşmek - kendine özgü bir yolu yöntemi bulunmakta ve adı konulduğunda ise kutsallaşmaktadır. Yansılama törenlerindeki şarkı ve dansta dansı yapan, şarkıyı söyleyen her kişi, ritmin hipnotik etkisi altında kendine

özgü, bireysel olan gerçekliğin bilincinden, herkesçe ortak, kolektif olan bilinçdışı fantazyaya dünyasına çekilmekte, sonrasında ise o iç dünyadan eylem için taze güçle donanmış olarak geri dönmekte ve böylelikle yaşam belirli bir düzen üzerinden ilerlemektedir.

“Yaşam, insanın, Titanların kefareti ödediği bir cezadır. İnsanın ölümsüz, ölümlü yanı içine kapatılmıştır; Ruh beden içine hapsedilmiştir. Beden ruhun mezarıdır. Bizler tanrıların ne zaman isterlerse o zaman yaşam hapisanesinden kurtaracakları köleleriyiz. Tüm yaşam ölüme bir hazırlanmadır. Çünkü ruh ancak ölüm yoluyla mahpusundan kaçmayı bedeninin kötülüklerinden kaçmayı umabilir. Yaşam ölümdür, ölümse yaşam” (Thomson,2004:172).

Arkaik Yunan destanı, adak şölenlerinin töreni çerçevesinde, destanı söyleyen, kitarayı çalan ve Musalar'ın rahibi olan ozan aracılığıyla, Dünyanın İlahi Belleği *Mnemosyne* ile insanların ilişkisini kurmaktadır. Homeros kültürü yalnızca sözlü bir nitelik sunuyorsa bunun nedeni yazının olmayışı değildir. Bu dönem içerisinde yazıya yüklenen işlev din dışı ve parayla ilgili oluşundandır. Eski Yunanistan'da tanrılarla ilişkiler söz yoluyla sağlanmaktadır (Dupont,2001:16). Sözel kültürlerde, öyküler paylaşılan bilgi olarak herkesi bir araya getirir. Sözlü kültürde bilgi, bireysel bir deneyim değil toplumsal bir olgudur; o yüzden kimse bir diğerinden daha aptal ya da akıllı sayılmaz. Kabilde anlatılan söylenceler ve öyküler, çocuklara anlatılan masallar aracılığıyla, bilgi, herkesin çevresinden ayrı ayrı dokunan ortak bir bilinci oluşturur, bilgiye herkesle birlikte varılır(Sanders, 1999: 22). Geleneksel yapıda bulunan ilk çağ toplumları, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen toplumlar bir sözlü kültür dünyasının içinde devinmektedirler. Sözlü iletişimin/kültürün egemen olduğu yerlerde meram hemen ve yüz yüze ortaya konur.Yunanlılar sözcükleri müzikle ve bedeninin diğer hazlarıyla birleştirdikleri 'sözlü' kültür etkinliklerinde düşsel ve gerçek olan birbirine karışmıştır. Sözlü gelenek 'Yunan Mucizesi'nin merkezindedir (Dupont,2001:19), sözlü kültür bağlamında mitsel olanla yakın ilişkideki Antik Yunan toplumu ve Dionysos kültü çeşitli dinsel törenler ve ayinlerle birlikte tiyatronun gelişimine öncülük etmiştir.

Yansılmalı dinsel törenlerden gelişmiş olan şiir ve dans büyü bir yoğunluk düzeyine yükseltilmiş konuşma ve harekettir (Thomson, 2004:80) ve Antik yunan kültürü içerisinde drama ve trajedinin kökenleri bu dinsel törenlerle iç içe ortaya çıkmıştır. Atina tiyatrosuyla birlikte Dionysos ve Musalar'la yeniden karşılaşılır, çünkü tragedya bir Dionysos şöleninin, töreni çerçevesi içinde oynanır ve trajik öyküler kahramanlık geleneğinden doğar. Her şey geleneksel olarak kırlarda kutlanan Dionysos şölenleri olan *Dionysia*'lerin yer değiştirmesiyle başlamıştır (Dupont,2001:104). Bu gösteriler *Dionysia* kentinin dinsel festivalinin bir

bölümüydü, gösteriler her gün bir kurbanla ve tanrılar adına toprağa şarap dökülmesi töreni olan *libasyonla* başlardı. Dionysos rahibi, seyircilerin tam ortasında yer alan ön sıraya otururdu. Olağan hallerde tiyatronun bitişiğinde tutulan tanrı tasviri, bir resmigeçit ile taşınır ve orkestranın ortasındaki sunağa yerleştirilirdi. Tüm bunlar kültürel olarak özel yollardan gösterinin çerçevesini çizen dinsel türden simgelerdi (Williams, 1993:134-135). Dionysos törenleriyle ilgili olarak doğuya yaptıkları geziden dönüşte *Thebai*'ye varan *Bakkha*'lar korusu şöyle başlar şarkısına:

“Kim var orada? Gelen kim? Çekilsin gitsin buradan, bizi terk etsin, dudaklar kımıldamasın, sussun! Dionysos'a dua edeceğiz şimdi, ne zamandır yapıldığı gibi (...) Ne mutlu tertemiz yaşam sürenlere, onun lütfuyla onun gizlerine erenlere, arınanlara, temizlenenlere, ne mutlu Bakkhos'un soluğuyla dolu, çevik ayaklarla tepelerde dolaşan kutsal gruba katılanlara...Ne mutlu, thyrsoş'ları havada başları sarmaşık çelenkleriyle süslü Dionysos'a tapanlara” (Thomson, 2004:156).

Antik Yunan dünyası çeşitli ikili karşıtlıkların birlikte var olduğu bir toplum yapısını da işaret etmekte; dünyanın ve insan yaşamının kavranışının ikili yönü kültürün çok erken dönemlerinde de görülmektedir. İlkel halkların folklorunda ciddi kültürün yanı sıra, tanrısallığa gülen ve onu küçümseyen gülmeceli kültürler; ciddi mitlerin yanı sıra gülmeceli ve hakaretli mitler; kahramanların yanı sıra onların parodili ikiz-dublörleri vardır(Bahtin,2016:14). Apollon'un düşmanı ve rakibi olan Dionysos, Homeros'un Olimpos tanrıları arasında yer almaz. Apollonik Olimposluların göz-tanrısıdır. Dionysos batılı bakışın çöküşünü temsil eder. Kitonyen doğadaki Yüce Ana'nın varisi olan Dionysos, Osiris'le birlikte mistik dinin silinmeye yüz tutmuş tanrıları için de en önemlilerindendir. Ona yapılan ibadetlerden, batı kültürü üzerinde muazzam sonuçlar doğurmuş olan iki ritüel; trajedi ve Hristiyan ayinleri ortaya çıkmıştır(Paglia,2004:97).

Batı toplumu kendi konumunu tarihsel bağlamda mitos ve logos karşıtlıkları üzerinden belirlemektedir. Logos; mantık, akılcılık, neden sonuç ilişkisi gibi rasyonel ve deterministik unsurlara karşılık gelmekteyken, mitos ise karanlık, inanç ve doğayla ilişkili kavrayışa karşılık gelmektedir. Batı kendini logos ile doğuyu ise mitos kavramıyla ilişkilendirir. Mitos kavramı aynı zamanda sıra dışı öyküleri, ilk çağ kahramanlıkları gibi mitolojik öykülerin kaynağını da işaret etmektedir.

“Jean Pierre Vernant'a göre, eski yunan mitolojisinde bir araya gelen efsanevi anlatılar veya mythos'lar, Hellen kültürü içinde belirli bir dönemde Logos'la (ölçülü, akla dayanan söz) bir karşıtlık içine düşerler. Vernant, Platon

ve Thukydides'in bu değişime tanıklık ettiklerini düşünür. Mitik ve doğüstü olayların gündelik dünyanın bir parçası olduğu Homerik zamanların ertesinde Mythos'lar "masalsının, tuhafın derekesine" düşer. Akıl almaz öyküler yerini böylece "ciddi anlatılara" bırakmış olur (Taburoğlu, 2008:37-38).

Törenlere mitlerin eklenmesiyle derindeki kalıcı anlamı sözle ifade ederek ülküsel düzen yansıtılmaya başlanır. Bunu yapmak için tanrıları da içeren bir tören düzenlenmeye başlanmıştır. Ritüelin taklitle canlandırılması dramı oluşturur ve dram, taklitli bir oyun haline gelir. Dramalar, en basit haliyle bize, genellikle insani çatışmaların konu olduğu hikayeler anlatan, bunları diyalog ve eylem ile yapan ve aktörler tarafından eyleme dökülen edebi kompozisyonlardır; seyirciye sunulur, seyircilerin katılımının doğası ve şekli ise kültürden kültüre değişiklik göstermektedir.

1.2. Antik Yunan Seyircisi

8.Yüzyıla doğru Yunan toplumu Polis; Kent/Devlet örneği üzerinden örgütlendiğinden, her site, komşuları karşısında tam anlamıyla özerk olmak istemekte, kullanımını başkalarına yasakladığı bir toprakla, bir kent merkezi, tapınaklar ve *poliades* denilen tanrılarla kendini tanımlamaktadır. Dupont'dan öğrendiğimize göre sitenin kendine özgü kimliğini sergilediği bu merkezkaç parçalanmaya koşut olarak bütün Yunanlıların ortak değerleri olan *Delphoi Bilicileri*, *Olimpiyat Oyunları* ve *Homeros Şiirleri* coğrafyayı kültürel bir zemin üzerinde birleştirip, *Hellen* toplumu olarak yeniden kurmaktadır (Dupont, 2001:81-82). 8.Yüzyıldan başlayarak ve İ.Ö.4 yüzyıla değin, toplumsal ayinler, söz gelimi Olimpiyat oyunları veya Panatina oyunları çerçevesinde Yunanistan, düzenli olarak geleneksel kültürün sözlü uygulamalarında bir seçim yapar; destanlar, ilahiler, Apollon'u yücelten türküler, Dionysos onuruna söylenen Dityhrambos'lar, koro şarkıları, şölen şarkıları söylenirdi. Zafer kazanan ozanlar, atletler gibi hem kendilerine hem de sitelerine ün kazandırır ve icraatları anıtlştırılırdı (Dupont,2011:77). Antik Yunanistan' da, Olimpos'un gökyüzü kültürünün takipçisi Aristokratlar ile ihtiyatla toprağın eski çağlara ait ruhlarına saygı göstermeyi sürdüren sözde Olimposlu çiftçiler ayrılmışlardır. Beşinci yüzyılda Atina'da kültür en üst düzeyde Apolloniktir. Zaten klasik üslupta Apollon, Dionysos karşısında daima üstündür. Toprak ananın okyanus misali ayrıştırmalarından elde kalan ise biçim düşüncesidir (Paglia,2004:113). Apollonik ve Dionysos kültürlerinin girift bir çarpışma alanı olan antik Yunan kültürü temelde söze dayalıdır ve merkezinde Homerosçu destan vardır.

Toplumların bazı genel özellikleri olsa da toplumları toplum yapan kültürden kültüre değişkenlik gösteren özellikleridir ve tespit edilebildiği kadarıyla önemli formlardan bir diğeri ise oyun kültürüdür. Drama Atina'ya getirildiğinde, Dionizyak gizemlerin köylü sınıfı arasına dağılmasıyla birlikte başlamış olan laikleşme eğilimi tersine dönmüş, dinsel törenden uzaklaşmayı sürdüreceği yerde geriye, ona doğru itilerek bütün tarihi boyunca, merkezi ve kutsal bir hizmet olarak kalmıştır(Dupont,2001:108). *Peisistratos*'un tragedya yarışmalarını kurduğunda amacı, yalnızca Atinalı tüccar ve zanaatçıların beğeni ve ilgilerini çekmek değil, aynı zamanda halkın yaratmış olduğu bir sanat biçimini, onların kültür düzeylerini yükseltmek ve onları bir ulus kalıbı içine dökmek için kullanmaktır. Yeni sanat biçimi, başlangıçtan beri Atina halkının maddi ve toplumsal ilerlemesine sıkı sıkıya bağlı olmuş; ilerlemeyi daha da hızlandırmak için bir uyarı niteliği taşımıştır (Thomson, 2004: 207-208). M.Ö. 421'de, Dionysia kentinde komik karakterler Hermes ve Trygaeus, seyirciler arasında anket yaparken çiftçilerle beraber, başlık ustası, kılıç ustası, orak ustası, kazma ustası ve mızrak ustası seçerlerdi. Atina toplumunun geleneksel yapısı seyirci bakımından çiftçiler olarak basmakalıp bir görünüme sahipken, piyasa gücüne bağlı işçiler burada seyirci kitlesinin kurucu ögesi olarak düşünülüyordu ve gösteri esnasında sahnede anılıyorlardı. Bu kişiler dramatik festivallerin seyircileriydiler. Festivale katılan bu taşkın, gürültücü kalabalık hangi amaçla orada olursa olsun potansiyel bir seyirciydi ve dramatik yarışmalarda alkışları ile söz sahibi olurdu (Roselli, 2011:1).

O dönemlerde bu gösteriler ne kadar çok seyirciye taşınırsa o kadar amaca ulaşmış olacaktır; çünkü “*Dramatik yarışmalardaki “seyirci takdiri” kolektif enerjiyi yakalamak açısından işlevseldir. Drama ile seyirci arasında bir gerilim yaratılır; seyirci baskın ya da muhalif değerlere karşı kıskırılır; kalabalık, komünal / kolektif bir grup olarak yeniden inşa*”edilmektedir (Roselli, 2011: 2). 5.yüzyıldan başlayan *Peisistratos*'un kurduğu ya da canlandırdığı Kent Dionysia Töreni'ni, 6.yüzyılın sonunda yeniden düzenlenmiştir. Festival mart sonunda kışın fırtınalarından sonra, denizin durulduğu, Yunanistan'ın başka yerlerinden tüccarların ve ziyaretçilerin sokaklarda görülmeye başladığı, ilkbaharın başlangıcı olan *elaphebolion* ayında kutlanırdı. En az 5, belki de altı gün sürerdi. Festivalde drama yarışmaları ve *Dithyrambos* yarışmaları olmak üzere iki türde tiyatro yarışmaları gerçekleştirilirdi (Thomson,2004:179-182). “*Yunan tiyatrosunda kurumsal olarak düzenlenmiş katı kurallar olmadığından, oyuncular ve seyirciler birbirini görebilirdi. Tiyatro faaliyetinde toplum, yardımcı olmak ya da müdahale etmek için aktif bir partnerdi, yorum yapmak da yorumlanmak*

da serbestti (Arnott, 1991:11). Plato, Dionysos Tiyatrosunda en yüksek izleyici rakamını 30.000 olarak belirtse de daha kötümser bir tahmin her performansta 15.000-17.000 arasında seyircinin olduğudur. Tüccarlar ve elçiler Büyük Dionysos'un misafirleri sayılırdı. Açık havada oturan seyirciler aktörlerden uzak bir konumdaydılar. Alçak sıralar koroya oldukça yakındı. Oyunun tümünü görmek için en iyi yerler olmamasına rağmen önemli misafirler bu sıralarda otururlardı (Roselli 2011). Sue Ellen Case'ye bakılacak olursa altıncı yüzyıla kadar bu seyirci kalabalığının arasında kadınlar da vardı. Birçok oyun kadınların, eşlerin ve Hetaira sınıfına ait fahişelerin katılımına rağmen erkek vatandaşların tatil günü gösterilirdi. Aynı zamanda çocuklar, yabancı uyruklular tiyatroya girebilirlerdi. Ancak beşinci yüzyılda, törenler, tiyatro olarak bildiğimiz forma dönüşmeye başladığında, kadınlar bu törenlere katılmaz olmuşlardı. Kayıtlarda ne kadınların şarkılara ve danslara katılımını yasaklayan bir kanuna ne de bu değişimin tam tarihine rastlanılabiliyor fakat Atinalı kadınlar, Solon Kanunları'nda açıkça belirtildiği gibi eve kapatıldıkları için, aklın ve ruhun kamusal hayatından çıkarılmışlar, ekonomik ve yasal güçlerini kaybetmişler; ev içi emeğin, çocuk yetiştirmenin ve cinsel görevlerin dünyasına hapsedilerek tiyatrodan uzaklaştırılmışlardı.

“Tarihçiler Yunan tiyatro izleyicisinin yapısı konusunda kesin bir bilgiye sahip değiller. Bazıları, yalnızca yurttaşlar izleyici arasında yer alabildiğinden, kadınların muhtemelen oyunları izlemediğini söylüyor. Bazıları ise Euripides'in kimi metinlerinde izleyen kadınlara gönderme yapmasının, kadınların izleyici arasında olduğunu gösterdiğini belirtiyor. Atina Tiyatrosunun cinsiyet merkezli nitelikleri ve Aristoteles'in tragedya üzerine düşünceleri doğrultusunda yargıya varacak olursak, kadınların seyirciler arasında bulunmadığı sonucuna ulaşmamız daha olası (Case, 2010: 50).

Birçok Atinalı aynı oyunu, aynı zamanda ve eşit şartlarda izlemektedir. Oyunun her yerine sinmiş olan tema ve konseptte mitlerden alıştıktılar: karanlık ve aydınlık; hayat ve rüya; gerçek ve yalan, doğru ve yanlış, görme ve körlük, yaşam ve ölüm, tanrı ve insan. Kulakları tüm erkek vatandaşların gitmesi gereken meclisin argümanlarına ve karşı argümanlarına alıştırmış, bakışlarına kentin gündelik manzaraları tarafından yön verilmişti. Aeschylus, Sophocles ve Euripides bireysel ya da kolektif olarak seyircilerine Atina yaşamının tüm unsurlarını kapsayacak tatmini sağlamak için yazıyorlardı (Walton, 1984: 33).

“O zamanlar “Atinalılar dinlerlerdi ve ne duyuyorlarsa ona göre kararlarını verirlerdi. Onlar sözel zamanda yaratılmış ve sonrasında festivallerde yeniden alıntılanmış olan ünlü şairlerin ve yazarların lirik şiirlerini anlardı. Seyirci dünyayı Aeschylean dil ve yapısını takip eden şiirselliği dinleyerek anlardı”(Walton, 1984: 36).

Sosyal ve politik sorunlar insanlar arasında çatışma yaşanmasına neden olsa da tiyatrodaki kolektif deneyimde, insanların bir seyirci komününün parçası haline gelmesi, bu bölünmeleri aşmanın bir yolu olarak mitler üzerinden sistematize edilmişti.

“Yunan tragedyelerinde stil ve temsillerde olan form, tüm klasik Atina'nın eğitiminin, kültürünün ve inanışının içine nüfuz etmiş olan bir görüntü anlayışı tarafından dikte ettirilmiştir. *Pandora'nın kutusu*, *Truva Atı*, *Sisyphus'un Kayası* tüm bunlar bir düşünme biçiminin yeniden üretimidir. Atinalıların tiyatrosu yaşam biçiminin metaforlara transfer edildiği özel bir sanat formudur” (Walton, 1984: 31).

Sonuç

Kültür olgusu, genelde sanat alımlayıcılarının özelde ise tiyatro seyircilerinin alımlamasını biçimlendiren temel dinamiklerin başında gelmektedir. Seyirci, kültürel kodları aracılığıyla sahnedeki oyun ve oyuncuyla ilişki kurmakta, öyküyü anlamakta ve anlamlandırmaktadır. Kültürel imajların seyircinin tiyatro olayını alımlaması, anlamlandırması ve sahiplenmesi bağlamında güçlü bir sahip olduğunun görüldüğü bu çalışmada Antik Yunan Kültürü ve o dönem seyircisinin tiyatro olayıyla ilişki kurma biçiminin altı çizilmiştir. Geleneksel yaşam imgesinin eksiksiz bir ifadesi olan Yunan dram sanatının kullandığı merkezi kültürel dinamik olan mitolojisinde hem şair hem de izleyicisi aynı inanç adetlerini paylaştıkları için şair, izleyicisi ile dolaysız bir iletişim kurabilmiş (Steiner, 2011:251), böylece tiyatro; dönem insanı için yaşamı kavramanın önemli bir aracı olarak öne çıkmıştır. O dönem yapılan tiyatro bir düşünme biçiminin yeniden üretimidir. Atinalıların tiyatrosu kendi yaşam biçimlerinin metaforlara transfer edildiği özel bir sanat formu olarak gelişmiş, seyirci tarafından arzulu bir biçimde benimsenmiştir. Kültür ve kültürel imajların estetize edilerek seyirciyle daha canlı bir ilişki kurulabileceği, seyircinin alımlama kalıplarının kültürel kodlar ve imajlar aracılığıyla daha güçlü bir biçimde tetiklenebileceğinin gösterildiği bu çalışmada kültürün seyirci kalabalığı açısından çoğu zaman göz ardı edilen önemine bir kez daha dikkat çekilmektedir. Antik Yunan seyircisi Pandora'nın kutusu, Truva Atı, Sisyphus'un Kayası gibi ilksel öykülerin, mitlerin kodlarını çözerek, şairlerin kurduğu şiirsel dili anlayıp, anlamlandırırken oyunla verimli bir ilişki kurabilmiş, sahne ile gıpta edilesi bir iletişim gerçekleştirebilmiştir.

Uzak geçmişte gerçekleşen bu çarpıcı ilişki tarzı yani kültürel dinamiklerin estetik üretim yaparken daha kapsamlı bir biçimde ele alınması ve seyirci kalabalığının

kültürel kodlarına transforme edilmesi, günümüzde de sahne seyirci ilişkilerini güçlü bir biçimde domine edebileceğinden; bu yaklaşımın oyun yazarları ve rejisörler tarafından dikkate alınması gereği açıktır.

KAYNAKÇA

- Arnott, Peter, *Public and Performance in The Greek Theatre*, Routledge, New York, 1991.
- K.Emiroğlu-S.Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Kitabevi, Ankara, 2003.
- Burke, Peter, *Kültür Tarihi*, Çev. Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul, 2008.
- Berger, John, *Görme Biçimleri*, Çev: Yurdanur Salman, Metis Yayınevi, Ankara, 2013.
- P. Bourdieu & A.Darbel, *Sanat Sevdası*, Serhat Canbolat, Metis Yayınevi, Ankara, 2011.
- Bates, Daniel G. *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji*, Çev: Süavi Aydın- Serpil Altuntek vd., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Burkert, Walter, *İlkçağ Gizem Tapımları*, Çev: Sina Şener, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- Case, Sue Ellen, *Feminist Tiyatro*, Çev. Ayşan Sönmez, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Debuffet, Jean, *Boğucu Kültür*, Çev. İsmet Berkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2010.
- Dupont, Florance, *Edebiyatın Yaratılışı*, Çev: Necmettin Kamil Sevil, Ayrıntı, İstanbul, 2001.
- Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Eliade, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003
- Friedell, Egon, *Antik Yunan Kültür Tarihi*, Çev: Necati Aça, Dost Kitabevi, Ankara, 1999.
- Fiske, John, *Mitler Ve Mit Yapanlar*, Çev: Utku Tuğlu, Öteki Yayınevi, Ankara, 2002.
- Gaster, Theodor, *Thespiis*, Çev: Mehmet. H. Doğan, Kabalcı, Ankara, 2000.
- Haviland, A. William *Cultural Anthropology*, University of Vermont Harcourtbrace Jovanovich College Publishers, USA, 1990.
- Leppert, Richard, *Sanatta Anlamın Görüntüsü*, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.

Saran, Nephane, *Antropoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.

Sanders, Barry, *Öküzün A'sı*, Şehnaz Tahir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

Thomson, George, *Tragedyanın Kökeni*, Mehmet H.Doğan, Payel Yayınları, İstanbul, 2004.

Steiner, George, *Tragedyanın Ölümü*, Çev. Burç İdem Dinçel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Roselli, David Kawalko, *Theater of the People: Spectators and Society in Ancient Athens*, University of Texas Press, Usa, 2011.

Walton, Michael, *The Greek Sense of Theatre*, Methuen, London, 1984.

Williams, Raymond, *Kültür*, Çev: Suavi Aydın, İmge Yayınevi, Ankara, 1993.

KONYA TARİHİ SULAMA SİSTEMİ ve TARİHİ SULAMA YAPILARINDAN ÖRNEKLER¹

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MUTLU

Karabük Üniversitesi

- 0000-0002-7351-0138

ÖZET

Neolitik dönemden itibaren kesintisiz yerleşim gören Konya ili, tarihin çok eski dönemlerinden beri önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. İl, Türk hakimiyetine geçtikten sonra da önemini korumuş ve Beylikler, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde stratejik ve kültürel bir merkez olarak varlığını sürdürmüştür.

Anadolu Selçukluları döneminde Konya, başkent olarak yoğun imar faaliyetlerine sahne olmuş, Sultan Mesut ve II. Kılıçarslan dönemlerinde küçük bir kasabadan büyük ve kalabalık bir şehre dönüşmüştür. II. Keykavus'un saltanatı sırasında ise, Sahip Ata Fahreddin Ali Konya'da vezirlik yapmış ve 13. yüzyılın ikinci yarısında su yapıları da dahil olmak üzere çok sayıda eser inşa etmiştir.

Konya su yapıları, çeşitli dönemlere ve kültürlere ait geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterir. Bu yapılar arasında buzhaneler, çamaşırhaneler, çeşmeler, hamamlar, köprüler, taksimler (maksemeler), sarnıçlar, sebiller, selsebiller, su kemerleri ve tarımsal sulama amaçlı yapılan su bendi, su köprüsü ve taksimler (regülatörler) bulunur. Bu su yapıları, ilin hem günlük yaşamında hem de tarımsal faaliyetlerinde hayati bir rol oynamıştır.

Konya'nın verimli topraklarının sulanması uzun süre çözülemeyen bir sorun olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde, 20. yüzyılın başlarında, yapılan büyük bir yatırımla Beyşehir gölünden alınan suyun Konya ovasına ulaştırılmasıyla bu sorun kısmen çözüme kavuşmuştur. Bu amaçla göl kenarına bir bent inşa edilmiş ve buradan alınan su uzun bir kanal ağıyla Konya ovasına taşınmıştır. Bu sistemin kullanıma alınması, birçok su yapısının inşasını da zorunlu kılmıştır. Bu devasa yatırımı hayata geçirirken göllerin sınırsız su kaynağı olmadığına bilincinde olan mühendisler, projenin henüz kendini amorti etmeden işlevsiz kalma riskini hesaplayarak, 100 yılı aşkın bir süre boyunca çalışan ve ihtiyaçları karşılayan bir sistem kurmayı başarmışlardır.

Çalışma, bu amaçla inşa edilen üç gruba ait beş farklı su yapısını incelemektedir. Her bir yapı, dönemin teknolojik ve mühendislik başarılarını yansıtarak, Konya'nın su yönetimi konusunda tarih boyunca ne denli önemli adımlar attığını göstermektedir. Bu su yapıları, sadece Konya'nın tarımsal üretimini desteklemekle kalmamış, aynı zamanda bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine de katkıda bulunmuştur.

¹ Bu çalışma, Mehmet MUTLU tarafından, Prof. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlu danışmanlığında, hazırlanan "Konya'da Su Mimarisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Konya, Tarihi sulama sistemi, Su yapıları

GİRİŞ

İslâm tarihinde sulama amaçlı ilk çalışmalar Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında aşağı Mezopotamya'daki sahipsiz arazilerin sulanması maksadıyla, Fırat ve Dicle yatağındaki bataklığın kurutulması suretiyle başlamıştır. Ancak esas göz kamaştırıcı gelişmeler Emevîler döneminde meydana gelmiştir. Emevîler'in kurucusu Muaviye zamanından itibaren, o dönemki Irak'ın ünlü valileri Ziyad b. Ebîhi, Haccac b. Yusuf ve Halid b. Abdullah el-Kasrî zamanlarında, devletin finanse ettiği büyük çaplı sulama projeleriyle bataklığı kurutmak suretiyle tarıma elverişli hale getirilmiştir (Demirci, 2010: 91).

Konya Ovası, verimli topraklara sahip olmasının yanı sıra ülkemizin en kurak geçen bölgelerinden birisi olan iç Anadolu bölgesinde yer alır. Bu sebeple ovanın sulanması konusu yüzyıllar boyunca sürekli gündemde kalmıştır (Yılmaz, 2010: 5). Verimli toprakların bulunduğu bu ovada sulu tarıma geçilerek verimi çok daha yukarılara çekebilmek amacıyla kayda geçen çalışmalar ilk defa 1819'da başlamıştır. Sultan II Abdülhamid Han² zamanında; 1883, 1887, 1889, 1893 ve 1899 yıllarında çalışmalar yapılmak suretiyle proje defalarca ele alınmış ve hatta bir kısım istimlak, hafriyat ve kanal çalışmaları dahi yapılmıştır (Yılmaz, 2010: 5). Bölgede su kaynaklarının azlığı, yöneticileri Beyşehir gölünün bol sularından yararlanma düşüncesine götürmüştür (Bildirici, 1994: 185).

20. yüzyıldan önce, bahar mevsiminde karlar eriyip havzanın suları Beyşehir gölünü doldurduğunda yükselen su, bugünkü Beyşehir Gölü Bendi'nin yerinde bulunan köprüden taşıyor, Beyşehir çayı olarak bilinen doğal mecrayı takip ederek yaklaşık 60 km. uzaklıkta bulunan Suğla gölüne dökülüyordu. Suğla gölü ise düdenleri³ olan bir göl olmakla beraber, düdenler tarafından çekilemeyen sular gölde birikiyordu. Bu göl, kurak yıllarda tamamen kurumaktaydı (Bildirici, 1998: 108). Yağışı bol olan yıllarda ise sular yükselince Sarayköy yakınlarında havzanın en düşük kotunu aşır, Mavi Boğaz ve Balıkova vadisi boyunca akar ve Bozkır tarafından gelen Çarşamba çayına karışırdı. Toplanan sular kuzeydoğu yönünde akarak Apa vadisine girer, Çumra'yı geçerek Alemdar mevkiinde çeşitli yönlere akarak su birikintileri ve geçici göller oluştururdu (Bildirici, 1998: 108).

Konya Valisi Çelik Paşa, Suğla gölünü bir depolama olarak kullanmayı düşünmüş, bu amaçla büyük Arvana düdenini kapattırmış ve Konya ovasını sulamayı amaçlamıştır. Ancak bu uygulama, bataklığa sebep olduğu için çevre halkınca tepkiyle karşılanmıştır. Su sorununu çözmek bir yana, yeni bir sorun ortaya çıkartan bu durumu düzeltmek amacıyla Vali İzzet Paşa 1871 yılında kapatılan düdeni açtırmak istemişse de başarılı olamamıştır. Bundan 2 yıl sonra,

² Sultan II. Abdülhamir Han'ın her sahada açtığı yeni müesseselerin sayısı oldukça fazladır. Sayısı 1500'ü aşan bu eserlere 72 milyon 780 bin 129 altın harcanmıştı. Bu eserler arasında çok sayıda devlet hizmet binası, cami, hastane, mektep, fabrika, bakım ve şifa evleri, yol, su çeşme, saat kuleleri ve istasyon binaları bulunmaktadır. Osmanlı vilayetleri onun zamanında yeni bir çehre kazanmıştı (*Sultan II. Abdülhamid Han'ın Cısr-i Hamîdî Projesi*, İstanbul, 2008). Konya Ovası Sulama Projesi kapsamında yapılan eserler, aynı padişahın destekleriyle hayata geçirilmiştir.

³ Düden, yeraltı derelerinin başlangıç ağzı olup, su yer altında buradan çok uzaklara gidebilmektedir (Hasol, 1990: 166).

1873 yılında Vali Hafız Paşa, Beyşehir çayının mecrasını değiştirerek, Suğla gölünü kurutmak istemişse de o da bir sonuç alamamıştır (Bildirici, 1998: 108-109).

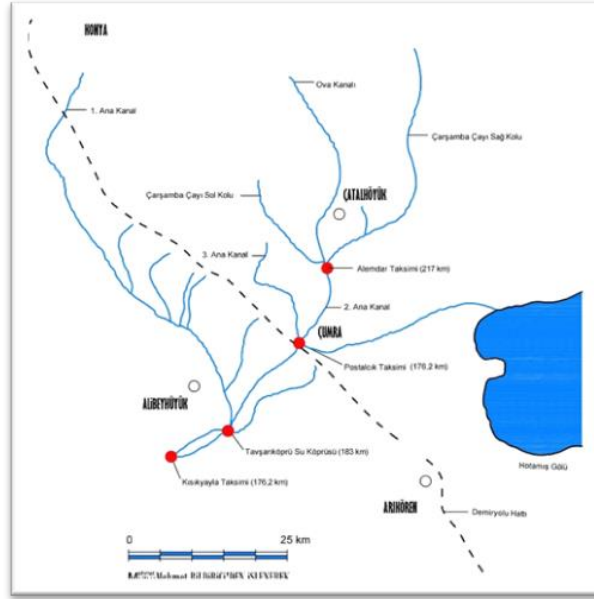
Kuraklığın çok etkili olduğu 1884-1887 yılları, su sorununun çözümü için bölge insanlarının kafa yormasını zorunlu hale getirmiştir. Konya'nın Hayıroğlu köyü sakinlerinden Kurukafa lakaplı Mehmet, adam toplayıp Beyşehir gölünün suyunu ovaya akıtmak için kendi imkânlarıyla kanal kazmaya başlamıştır. Kurukafa Mehmet'in bu çalışması kapasitesinin çok üstünde bir iş olmakla beraber, özellikle su ile ilgili yaptığı çalışmalarda halkın takdirini kazanan Konya Valisi Ferit Paşa'nın dikkatini çekmeyi başarmıştır (Bildirici, 1998: 109).

Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa, 1898-1902 yılları arasında Konya valiliği yapmıştır. Konya'da çok önemli hizmetlerde bulunan Ferit Paşa, Konya ovasının sulama sorunuyla da yakından ilgilenmiştir. Konya valiliğinden sonrasında Abdülhamid Han zamanında sadrazamlığa atanan Ferit Paşa, İstanbul'da da bu konu ile ilgisini sürdürmüştü ve nihayet Konya Ovası Sulaması Projesi'nin ihalesini gerçekleştirmiştir.

Konya ovasını sulama projelerinin en kapsamlısı olan proje, 1907 yılında hazırlanmıştır. 1913 yılında tamamlanan bu proje, Türkiye'nin ilk modern ve o devirde dünyanın en önde gelen sulama projelerinden birisidir (Yılmaz, 2010: 5). Bu sulama faaliyetinde ana kaynak Beyşehir gölüdür. Buradan alınan su; üç ana isale hattı, buna bağlı kanallar ve taksim merkezleri (regülatörler) ile 217 kilometre uzaklıktaki Konya ovasına ulaştırılmıştır (Yılmaz, 2010: 6) (Şekil 1-2).

Şekil 1. Sulama Kanalının Çumra'ya Kadar Olan Önemli Noktaları (Mutlu, 2014: 19)

Şekil 2. Sulama Kanalı'nın Çumra İçindeki Önemli Noktaları (Mutlu, 2014: 20)

Konya ovası sulaması inşaatı tüm fizibilite çalışmaları tamamlandıktan sonra ihaleye çıkarılmış ve % 4 tenzilatla Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi'ne 19 milyon 500 bin Frank, yani 850 bin Osmanlı altını keşif bedeli ile verilmiştir (Yılmaz, 2010: 5-6). Sözleşme 10 Kasım 1907 tarihinde İstanbul'da imzalanmıştır. Sözleşmeye, Osmanlı Hükümeti adına Maliye Bakanı Mehmet Ziya Paşa, Anadolu Demiryolu Şirketi adına da Genel Müdür Edward Huguen imza atmıştır. Sözleşme 30 Nisan 1908 tarihinde Sultan Abdülhamit tarafından tasdik edilmiş ve uygulamaya konulmuştur (Bildirici, 1998: 112). Bu proje ile toplam 53 bin hektar arazinin sulanması hedeflenmiştir (Yılmaz, 2010: 5-6).

Projenin yapımını üstlenmiş olan Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi, 1889 yılında Türkiye'de demir yolları inşa etmek amacı ile Alman ve İstanbul'daki iş adamları tarafından ortaklaşa kurulmuştur. Yabancı şirket olduğundan kayıtları da Fransızca olarak tutulmuştur. Şirketin Fransızca olan ismi de "*Societe du Chemin de Fer Ottoman d'ANATOLIE*"dir (Bildirici, 1998: 120).

Projenin ihale öncesi hazırlanan şartnamesinde yapılacak işler tek tek sıralanmıştır. Beyşehir gölü kenarında inşa edilecek su bendi ile o noktadan başlayan proje, güzergâhı boyunca eskiden var olmakla beraber yıkılarak yeniden yapılması⁴, ilavelerle kullanılmaya devam edilmesi⁵ ve aynen kalması⁶ gibi şartlar konulmuş olan onlarca köprüyü, taksim merkezlerini, su köprüsünü ve yardımcı müstemilatları konu alacak şekilde oldukça detaylı bir biçimde hazırlanmıştır. Sadece inşa edilmiş olan yardımcı su tesisleri bile projenin büyüklüğünü ortaya koymaktadır⁷.

⁴ Örneğin Beyşehir Su Bendi'nin yerinde var olduğu anlaşılan su bendi ve köprü'nün yıkılarak yeniden yapılması, şartnamede koşul olarak bulunmaktadır (Bildirici, 1994: 118).

⁵ Örneğin 5 gözlü bir yapı olan Tavşanköprü'ye 2 göz daha ilave edilmiştir (Bildirici, 1994: 132).

⁶ Örneğin, güzergâh üzerinde bulunan Beyşehir ilçesi Bada Köprüsü, Çumra ilçesi Karaman Köprüsü gibi bazı yapıların aynen kalacağı belirtilmiştir (Bildirici, 1994: 117-118).

⁷ Konya Ovası'nın sulanması için 1908-1912 yıllarında inşa edilmiş olan yardımcı su tesisleri şunlardır: Beyşehir çayının Çarşamba çayı ile bağlantısını temin için 31 km uzunluğunda 22,4 m³/sn kapasiteli yeniden açılmış kanal

İnşaatın yer teslimi 1 Temmuz 1908 tarihinde yapılmış ve 6 yıl olan teslim süresinde her altı ayda bir olmak üzere 11 hakediş raporu düzenlenmiştir. Keşifte olduğu gibi, burada da her şey geniş olarak düşünülmüş ve süre uzatımına gidilmemiştir (Bildirici, 1998: 121).

Sulama kanalları ve sanat yapıları da dahil olmak üzere bütün projeler müteahhit firma tarafından hazırlanmış ve Osmanlı hükümetince onaylanmıştır. Projelerde kullanılan dil Fransızcadır. Müteahhit firma iş sonunda bütün projelerin aydınlar ve çekilmiş ozalitlerini Çumra merkez binası arşivine bırakmıştır (Bildirici, 1998: 126).

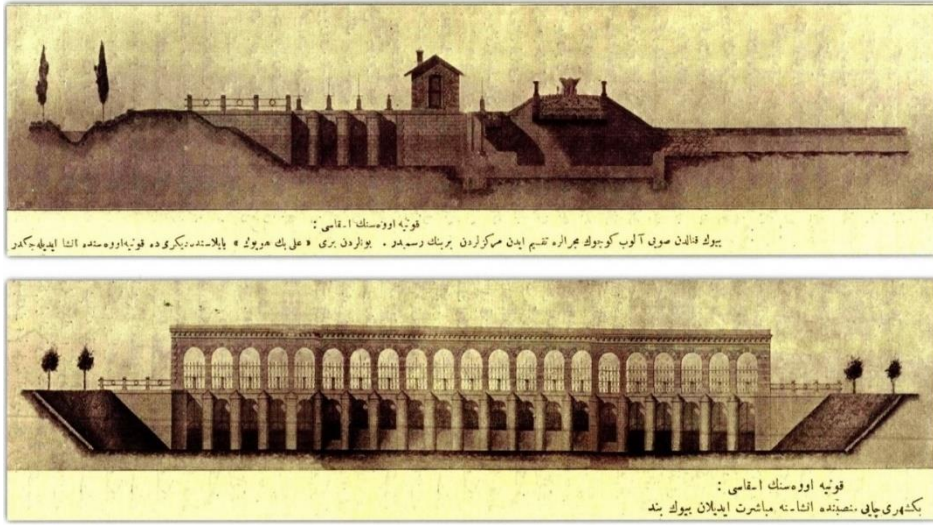
Projedeki işlerin kesin kabulünün yapılması için müteahhit firmanın başvurusu üzerine kurulan kabul heyeti, 13 Aralık 1912 günü başlayarak 9 gün tesisleri gezerek incelemiş ve 24 Aralık 1912 tarihinde dört kişiden oluşan geçici kabul heyeti, işlerin geçici kabulü yapmıştır. Geçici kabul heyeti, Bayındırlık Genel Müdürü Süleyman Sırrı, Bayındırlık Müdürlüğü'nde Başmühendis Fevzi, Zühtü ve Konya Sulaması Komiseri Mustafa Nadir'den oluşmaktadır. Geçici kabul yapıldığında işler % 93,5 oranında tamamlanmış olup, karşılığında ödenen miktar 18.222.950 Fransız frangıdır (Bildirici, 1998: 129).

Müteahhit firma proje ile ilgili tüm eksiklikleri giderdikten sonra kesin kabul için tekrar talepte bulunmuş, bunun üzerine de kesin kabul heyeti oluşturulmuştur. Kesin kabul heyeti bu defa üye Zühtü dışında geçici kabulde bulunmuş üç kişiden oluşmaktadır. Kesin kabul 11.11.1913 günü başlamış ve aynı yılın aralık ayı itibarıyla tamamlanmıştır (Bildirici, 1998: 134).

Konya Ovası Sulama Projesi, hayata geçirildikten sonra yine tam olarak sulamaya çare olamamış ancak sonra uzun bir süre ovanın sulanmasıyla ilgili herhangi bir çalışma da yapılmamıştır. Bu projeden neredeyse 70 yıl sonra, "Mavi Tünel Projesi" ismiyle 1985 yılında Göksu havzasından Konya ovasına yılda yaklaşık 415 milyon metre küp su getirecek bir proje yeniden gündeme gelmiştir. Konya ovasının yaklaşık yüzde 70'ini sulanabilir hale getirecek olan bu proje, 6 Temmuz 2007 tarihinde işlerlik kazanmıştır. Bu projenin yanında, 12 projeden oluşan ve GAP'tan sonra Türkiye'nin en büyük sulama projesi yatırımı olan Konya Ovası Sulama Projesi (KOP) çalışmaları da hız kazanmıştır (Yılmaz, 2010: 6).

Çok yönlü olarak düşünülmüş olan Osmanlı devri projesinde, kanallar sayesinde küçük gemilerle nakliyat yapılması da düşünülmüştür (Yılmaz, 2010: 6). Ancak bu proje hayata geçirilemediği için bu düşünce de sadece proje aşamasında kalmıştır (Şekil 3).

ve 185 km uzunluğunda Beyşehir ve Çarşamba çaylarının ıslahı ile meydana gelmiş 216 km'lik isale kanalı (1908-1912); 358 km. uzunluğunda ana kanal (takriben 300 km.'si 1908-1914 yılları arasında, geri kalanı daha sonra); 345 km. uzunluğunda sekonder kanal (takriben 145 km.'si 1908-1914 yıllarında, geri kalanı daha sonra); 436 km uzunluğunda tersiyer kanal (1908-1914); takriben 150 km. uzunluğunda tahliye kanalı (1908-1914). Bir kısmı 1908-1914 yıllarında ve bir kısmı da daha sonraları tesis edilen diğer imalatlar ise şunlardır: 175 adet priz, 230 adet muhtelif köprü, büyük kanallar üzerinde 33 adet sifon, 1 adet akadük (su köprüsü), 200 kadar muhtelif kabartma bendi, 30 adet bekçi ve bakım evi, bütün şebeke dahilinde telefon tesisatı, 150 km. kaplamalı ve 225 km kaplamasız servis yolu (bkz: *Konya Çumra Projesi İstikşaf Kademesi Özet Raporu*, Mart, 1965, II-1.).

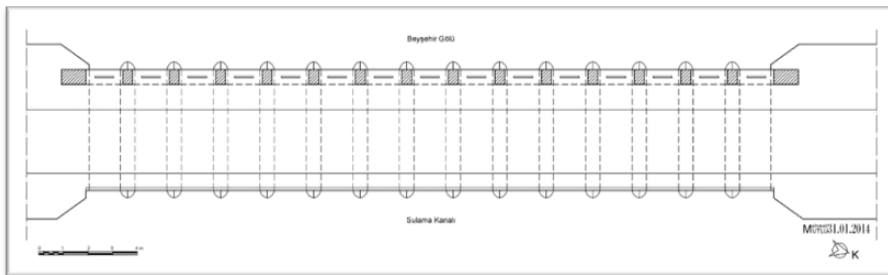
Şekil 3. Bendi Osmanlı Dönemindeki İlk Proje Çalışmaları (Yılmaz, 2010: 11)

TARİHİ SULAMA YAPILARINDAN ÖRNEKLER

1. Beyşehir Gölü Su Bendi

Bent, Beyşehir ilçesinde, Beyşehir gölünü sulama kanalına bağlayan noktada bulunmaktadır⁸. Eserin üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Ancak eser, 20. yüzyılın başında hayata geçirilmiş olan Konya Ovası Sulama Projesi'nin en önemli parçasıdır. Su bendinin inşası da 1908-1912 yılları arasındadır (Özet Raporu, 1965: 1). Yapıyı, ihaleyi % 4 kırımla alan Anadolu Osmanlı Şimendifer Şirketi⁹ projelendirmiş ve inşa etmiştir. Bu projenin hayata geçirilmesinden bir süre önce Konya valiliği görevinde bulunan Mehmet Ferit Paşa, valiliği döneminde bu projenin hayata geçirilmesi ile ilgili olarak ciddi anlamda çalışmalar yapmış, valiliği sonrası da bu projenin tamamlanması için tüm desteğini devam ettirmiştir (Bildirici, 2000: 163).

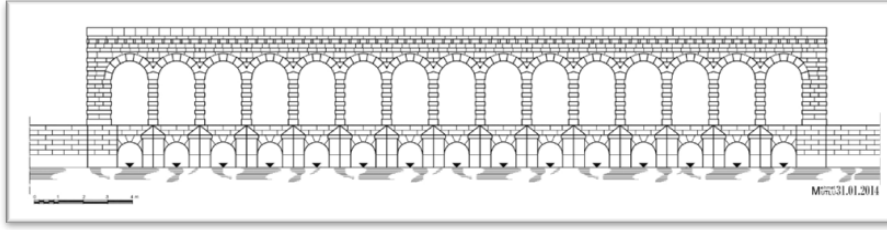
Su Bendi, Konya Ovası Sulaması olarak bilinen ve 1908-1913 yılları arasında hayata geçirilmiş olan projenin ana unsurudur.

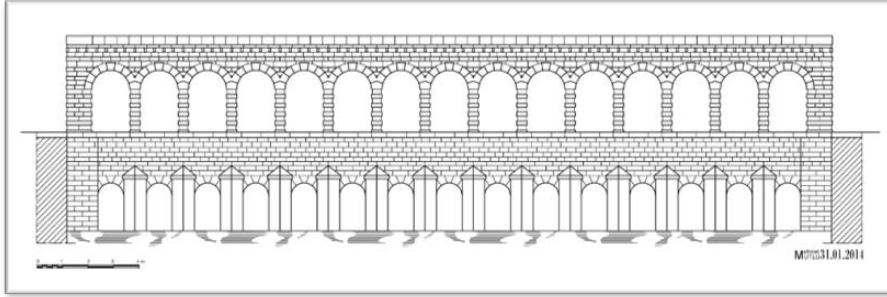
Plan

⁸ Eserin bulunduğu noktanın GPS koordinatları, 37.680605 K, 31.722760 D. olarak tespit edilmiştir.

⁹ Şirket 1889 yılında Türkiye'de demir yolları inşa etmek amacı ile Alman ve İstanbul'daki iş adamları tarafından müştereken kurulmuştur. Yabancı şirket olduğundan kayıtları Fransızca tutulmuştur. Şirketin Fransızca ismi "Societe du Chemin de Fer Ottoman d'ANATOLIE" dir (Bildirici, 1994: 120).

Memba Cephesi

Mansap Cephesi

Şekil 4. Beyşehir Gölü Su Bendinin Planı ve Memba-Mansap Cepheleri (Mutlu, 2014: 202-204)

Bu projenin hayata geçirildiği 20. yüzyılın başına kadar benzer teknik özellikleri taşıyan çalışmalar yapılmış ancak çoğunlukla bu çalışmalar hayata geçirilmeden proje safhasında kalmıştır (Şekil 3).

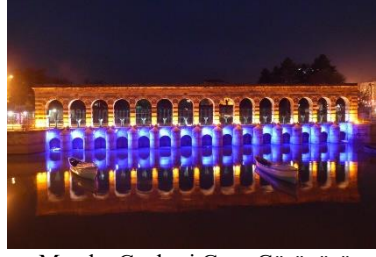
1913 yılında tamamlanan bu proje, Türkiye'nin ilk modern ve o devirde dünyanın en önde gelen sulama projelerinden biridir (Yılmaz, 2010: 6). Bu projenin su kaynağı Beyşehir gölü olup, gölün kenarına yapılmış bu bent ile alınan sular bir isale kanalı ile Konya ovasına indirilmiş ve üç ana kanal ile buna bağlı kanallar ve taksim merkezleri (regülatörler) ile 217 kilometreye ulaşan noktaya ulaştırılmıştır (Şekil 1-2).

Beyşehir Gölü Su Bendi, Beyşehir gölünün 1124 m. kotlu seviyesini 1127,50 m. kotuna çıkaran bir yapıdır (Özet Raporu, 1965: 1). Bu bent ile kışın suyun kullanılmadığı dönemlerde kanaldan akan suyun kesilmesi ve ihtiyaç olan yaz mevsiminde de düzenli bir şekilde verilmesi amaçlanmıştır.

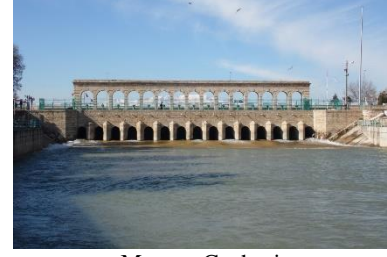
Eser, kuzey-güney doğrultusuna hafif açılı olarak yerleştirilmiştir (Şekil 4). Bentte üzeri tam kemer olarak geçilmiş olan toplam 14 adet göz bulunmaktadır. Her bir gözün genişliği 1,50 m. olup, gözler arasında bulunan 14 adet ayaktan her biri 1,20 m. genişliğinde yapılmıştır. Bendi su tahliyesi için yapılmış olan bölümünün uzunluğu yaklaşık olarak 40 m. olup, yapının toplam uzunluğu da yaklaşık olarak 55 m.'dir. Bendi her bir gözünün üstünde bulunan hareketli kapaklar sayesinde kanala verilen su miktarı kontrol altında tutulabilmektedir (Şekil 5). Bendi metal aksamlarını meydana getiren elemanlar en iyi malzemelerden seçilmiş ve malzeme kalitesinin Alman standardında olması istenmiştir. Kapaklar tam olarak açıldığında bent, kanala 30 m³/sn su verebilecek kapasiteye ulaşmaktadır (Bildirici, 1994: 116) (Şekil 5).

Membra Cephesi

Membra Cephesi Gece Görünüşü

Mansap Cephesi

Köprü Döşemesi

Kemerler

Savak Bölümünde Kapaklar

Şekil 5. Su Bendinden Cephe ve Detay Görünümleri (Mutlu, 2014: 699-702)

Eserin göle bakan memba yönündeki ayaklarının cephesi selyaran olarak düşünülmüştür (Şekil 4, 5). Bu bölümdeki selyaranlar döşemenin üst seviyesine kadar yükseltilmiştir. Su bendinin mansap tarafında da memba cephesine benzer bir düzenleme yapılmıştır. Ancak bu bölümde yapılan selyaranlar, döşemeden yaklaşık 1,30 m. aşağı sonlandırılmıştır (Şekil 4, 5).

Su Bendi'nin bulunduğu yerde daha önce de bir köprü bulunmakta olup, projenin şartnamesinde bu eski köprünün yıkılarak yerine bu tesisin yapılması şartı yer almaktadır (Bildirici, 1994: 116). Buradan, bu tesis yapılmadan önce de gölden sulama amaçlı suyun alındığı bir kanalın ve bu kanalın üzerinde de bir köprünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Şartnameye uyulması için bendin genişliği yaklaşık 8,5 m. olarak yapılmıştır. Böylece, bent aynı zamanda köprü vazifesi de görece bir yapı olarak tasarlanmıştır (Şekil 5). Günümüzde sadece yayaların kullanımına açık olan bu köprü, yöre halkı tarafından "Taş Köprü" ve "Alman Köprüsü" olarak isimlendirilmektedir. Yakın dönem içinde bu eserin batı tarafına betonarme malzemeden geniş bir köprü yapılmış ve trafik tamamen o köprüye kaydırılmıştır.

Beyşehir Gölü Bendi için yapım kararı verildiği ve çalışmaların yapıldığı dönemlerde eserin sağlamlığının yanı sıra zarafetine de o derece özen gösterilmesine dikkat edilmiştir (Yılmaz, 2010: 7). Bu düşünce ile esere yapılan bazı eklentiler sayesinde eser teknik bir eser olmasının yanı sıra, estetik bir esere de dönüşmüştür. Bu amaçla memba tarafındaki kenarında, ayakların arasında yükselen 15 adet kemer dizisi esere estetik katmıştır. Bu ayaklar esere kazandırdıkları güzel görünümün yanı sıra ağırlıklarıyla da suyun basıncını karşılayan selyaranlara statik açıdan destek sağlamaktadırlar (Şekil 4, 5).

Kemerleri taşıyan ayaklar, kenarlarda ortadakilere göre daha geniş tutulmuştur. Kemerleri taşıyan ayaklar yaklaşık olarak 1,00 x 0,70 m. ölçülerinde olup, 1,50 m. aralıklarla dizilmişlerdir. Ayaklar ve kemerler, dönemin yapılarında sıkça görüldüğü gibi rustik tarzda örülmüşlerdir. Kemerlerin üzerinde yaklaşık 1,0 m. daha yükselen duvar sırası, silmeli bir saçakla sonlanmaktadır. Saçağın üst kısmında da tek sıra örülmüş olan taş duvarla bu bölüm sonlanmaktadır (Şekil 4, 5).

Konya Ovası Sulama Projesinin ihale şartnamesine, yapıda kullanılacak malzeme niteliklerini belirleyen bir bölüm konulmuştur. Buna göre, yapılarda kullanılacak her türlü malzemenin en iyi cinsten seçilmesi (3. Bölüm, Madde: 18); harçlar da kullanılacak kumların, çakmak taşından ve köşeli cinsten olması, içinde toprak gibi yabancı madde bulundurmaması, gerekiyorsa elenmesi (3. Bölüm, Madde: 19); İşlenmemiş taşların dış cephelerde en güzel ve en sağlam olanlarının kullanılması, ebatlarının 0,30-0,45 m. civarında ve ağırlıklarının 40 kğ.'dan fazla olmaması (3. Bölüm, Madde: 23); işlenmiş taşlarda taşların dış yüzeylerinin kalem ile yontulmuş olması, taşların yan yüzeylerinin dik, üst ve alt yüzeylerinin yatay olarak yontulması, aynı sıraya konan taşların yüksekliklerinin eşit olması ve sıra yüksekliklerinin 25 cm.'yi aşmaması (3. Bölüm, Madde: 24); kesme taşların ocakların don tesirine dayanıklı sert ve sağlam tabakalarından seçilip çıkartılması (3. Bölüm, Madde: 25) gibi önemli sınırlayıcı hususlar şart koşulmuştur. Su bendinde kullanılan kesme taşlarda ve metal aksamlarda, istenen bu standartlara uyulmuştur.

Köprülerin aşınmaya en çok maruz kalan kısımları döşemeleri olup bu eserde de zamanla eskimiş olan döşeme kısmındaki kaplamalarda değişiklikler yapılmış, ancak diğer tüm kısımları yapımından günümüze kadar 100 yılı aşkın süre geçmiş olmasına rağmen sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir.

Yapımından itibaren Konya ovasının alternatifsiz tek sulama sistemi, bu sulama sistemi olmuştur. Tıpkı bu proje gibi çok önceleri düşünülmüş olmakla beraber, bu projeden onlarca yıl sonra hayata geçirilmiş olan ve günümüzde neredeyse tamamlanma aşamasına gelen Mavi Tünel projesinin tamamlanarak hayata geçmesi, bu tarihi sistemin yükünü ciddi anlamda hafifletecektir.

Beyşehir Gölü Su Bendi ve Köprüsü günümüzde halen hizmet vermeye devam etmektedir.

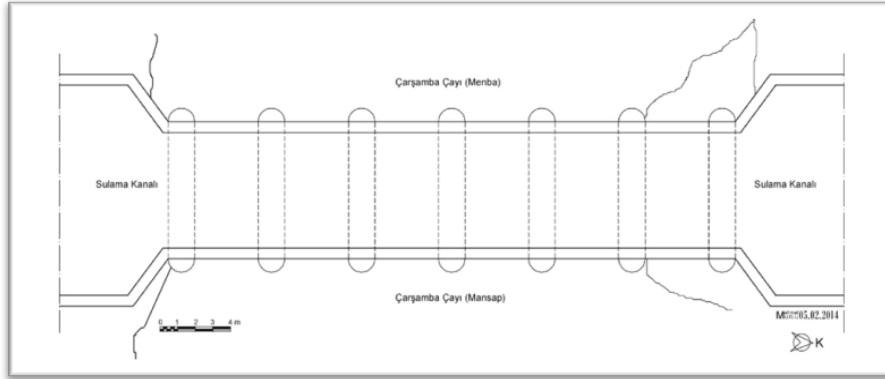
2. Tavşanköprü Su Köprüsü

Eser, Çumra ilçesi, Alibeyhüyüğü mahallesi sınırları içinde, Çarşamba çayının geçtiği güzergâh üzerinde, Tavşanköprü'nün yaklaşık 300 m. batısında, Çarşamba çayı ile kanalın kesiştiği noktada bulunmaktadır¹⁰. Eserin üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Ancak eser, 20. yüzyılın başında hayata geçirilmiş olan Konya Ovası Sulama Projesi'nin parçalarından birisidir. İşin sözleşmesinde, yapılacak işlerin açıklandığı 1. maddenin 7. bendinde "Çarşamba çayı üzerinde kâgir ve beton bir su köprüsünün inşası" da sayılmaktadır (Bildirici, 1994, 115). Çok sayıda eseri kapsayan bu sulama projesindeki yapıların kesin kabulü 1913 yılı aralık ayında yapılmıştır. Bu su köprüsünün inşaa tarihi de 1908-1912 yılları arasındadır. Projelendiricisi ve yapımcısı da Anadolu Osmanlı Şimendifer Şirketi'dir.

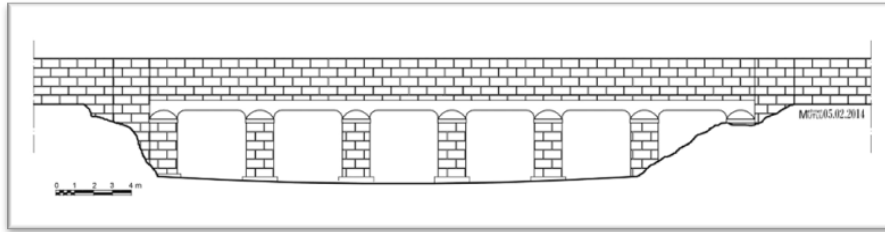
Sulama projesinin en ilginç yapılarından birisi bu su köprüsüdür. Anadolu'da benzer bir sistem Urartular zamanında Van'da Şamran (Menua) Kanalı üzerinde kullanılmıştır (Bildirici, 2009:

¹⁰ Eserin bulunduğu noktanın GPS koordinatları, 37.29432 K, 32.41852 D. olarak tespit edilmiştir.

25). Tavşanköprü Su Köprüsü, kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir (Şekil 6). Bu noktada isale kanalı Çarşamba çayı üzerinden bu su köprüsü ile karşıya geçirilmiştir.

Plan

Mansap Cephesi

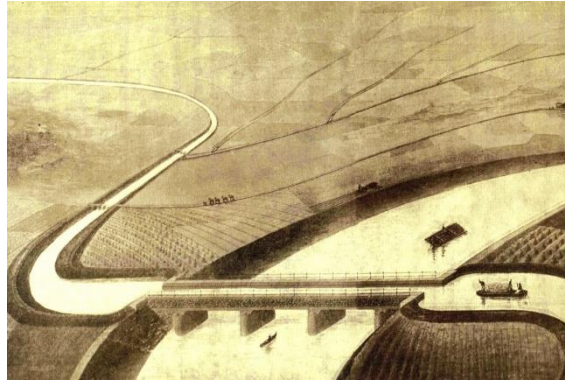
Şekil 6. Tavşanköprü Su Köprüsü Planı ve Mansap Cephesi (Mutlu, 2014: 207, 208)

Yapı, 5 adet ayak üzerine inşa edilmiş, 6 açıklıklı bir köprüdür (Şekil 6). Kuzeyde bulunan açıklığın büyük bir bölümü günümüzde dolu durumdadır. Her bir açıklık yaklaşık 5,10 m. genişliğinde olup, tabliye taşıyan ayaklar da 1,50 m. genişliğinde yapılmıştır. Toplam uzunluğu yaklaşık olarak 41 m.'dir. Üzerinden suyu nakleden kanalın genişliği 6,40 m., yüksekliği de yaklaşık olarak 2 m.'dir. Köprü'nün kanal kısmının her iki tarafındaki setlerin kalınlığı ise yaklaşık olarak 0,60 m.'dir.

Köprü'nün ayakları arası düz bir döşeme ile geçilmiştir. Döşeme ile ayakların temas ettiği noktalar, Bursa kemeri şeklinde kavisli olarak birleşmektedir. Köprü'nün ayakları hem memba ve hem de mansap yönlerinde dışa taşırılmış ve bu taşırılan kısımlar selyaran olarak düzenlenmiştir (Şekil 6).

Suyu taşıyan kanal trapez kesitli olmakla beraber, köprüde kanalın kesiti dikdörtgendir (Şekil 8). Su köprüsü, 10 m³/sn kapasite ile su iletimi sağlayabilecek kapasitede inşa edilmiştir (Bildirici, 1994: 32).

Osmanlı'nın son yıllarında hayata geçirilmiş olan bu proje, imparatorluk döneminde de defalarca düşünülmüş ve birçok etüt çalışması yapılmıştı. Üstelik ilk tasarlanan projesinde, kanallar sayesinde küçük gemilerle ulaşım sağlanması da düşünülmüştür (Yılmaz, 2010: 6) (Şekil 7).

Şekil 7. Köprü ve Kanal Kesişmesinin Osmanlılar Dönemindeki Tasarımı (Yılmaz, 2010: 4).

Yine o dönem yapılan etüt çalışmaları raporlanırken “Beyşehir Gölü’nden büyük bir kanal ile gelen suların çayın alçakta kalması hasebiyle yüksekte geçirilmesine mecburiyet hâsıl olduğundan o noktada gayet sağlam bir su köprüsü inşa edilecek ve sular Çarşamba Çayı üzerinden bu şekilde geçirilecektir” şeklinde tespitlerde bulunulmuştur (Yılmaz, 2010: 12).

Memba Cephesi

Mansap Cephesi

Ayak Açıklığı

Kanalın Köprü Bağlantısı

Köprü Ayağı-Selyaran Birleşmesi

Betonarme Köprü Döşemesi

Şekil 8. Tavşanköprü’nün Memba, Mansap, Döşeme ve Detay Görünümleri (Mutlu, 2014: 705, 708)

Eserin yapımında genel şartnamede istenen malzeme standardına uyulmuştur. Taş malzemenin kullanımı, bu grup yapıların tamamında hemen hemen aynıdır. Bu eserde de kenarlarına suyu açılmış kesme taş malzeme kullanılmış, ancak eserin görülen yüzeylerinde taşlara prizmatik olarak biçim verilmiş, görünmeyen kısımlarda ise taşın durumuna göre gelişigüzel şekillendirilmiştir (Şekil 8). Bununla beraber gerek işçilik ve gerekse malzeme standardı düşürülmemiştir.

Yapıda taş ile birlikte kullanılan bir diğer malzeme de betondur. İhale şartnamesinde, kullanılacak çimento standardı açıklanırken “çimentonun portland tipi olacağı, en tanınmış fabrikalardan temin edileceği ve kullanılıncaya kadar da rutubet almayacak şekilde depolanacağı” şartı bulunmaktadır (Bildirici, 1994: 120). Köprü’nün ayakları ile kanal kısmının yan duvarlarında taş ve beton bir arada kullanılmıştır. Ancak malzeme özellikleri itibarıyla uzun

süre sağlıklı kalması mümkün olmayan beton kısımların yakın zamanda yenilediği, suyla sürekli temas halinde bulunduğu için yenileme esnasında betonun dozajının yüksek tutulduğu, bu suretle zaman içinde suyun etkilerinden korunmasının amaçlandığı görülmektedir.

Köprü'nün beton malzemeli döşemesinde inşaat çeliği kullanılıp kullanılmadığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 5 metreyi aşan ve yük taşıyan bir açıklığın betonarme olmadan geçilmesinin statik açıdan imkânsızlığı, beton ile beraber çeliğin de kullanıldığının ipucu olarak görülebilir. Bununla beraber, ihalenin şartnamesinde inşaat çeliği ile ilgili bir maddenin bulunmaması ve yapımı tamamlanan eserlerin idareye teslim edilen projelerinin arasında bu köprü'nün projesinin olmaması, bu bilgiyi netleştirmeyi zorlaştırmaktadır. Ancak, Almanlar tarafından inşa edilmiş olan ova kanalının belli noktalarında bulunan sifonlardan bazıları 1978 yılında kırıldığında içinden inşaat demirlerinin çıkmış olması (Bildirici, 1994: 128), sözleşmede bulunmasa bile sistemin bir gereği olarak gereken bölümlerde betonarmenin kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca kabul işlemleri esnasında tutulan tutanakta bu eser tanıtılırken “*altı ayak üzerinde simanarme (siman, çimento anlamında; simanarme ise betonarme anlamında) döşeme, yan duvarları kâgir su köprüsü*” (Bildirici, 1994: 132) olarak tanıtılması, eserdeki betonun çelik ile birlikte betonarme olarak kullanıldığını göstermektedir.

Günümüzde halen kullanılmakta olan su köprüsünün taşıyıcı elemanları orijinal haliyle sağlam bir şekilde ayakta. Kanal kısmının özellikle iç bölümünde ise betondan sağlamlaştırılmalar yapılmıştır.

3. Kısıkyayla Taksimi

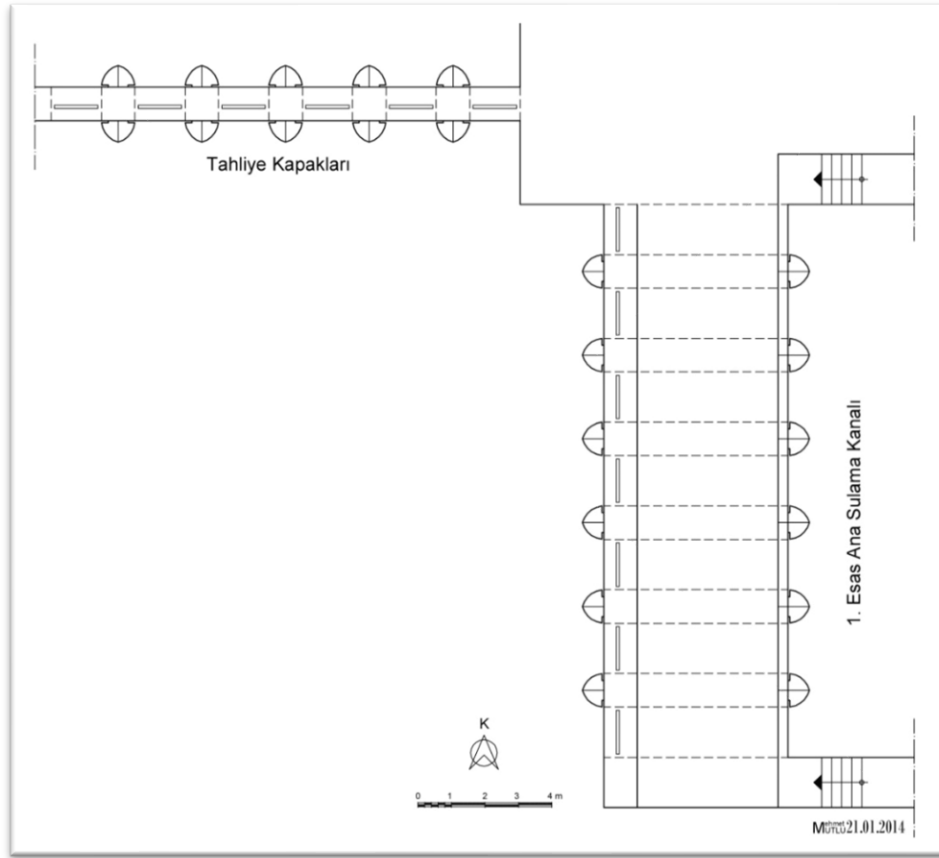
Çumra ilçesi, Alibeyhüyüğü sınırları içinde, isale kanalının 176. kilometresinde 1. esas ana sulama kanalının başlangıcındadır¹¹. Eserin üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Eser, 20. yüzyılın başında hayata geçirilmiş olan Konya Ovası Sulama Projesi'nin parçalarından birisi olduğu için yapım yılı 1914 olarak kabul edilebilir.

Eserin yapılış amacı, 1. Esas Ana Sulama Kanalı'na su vermektir (Özet Raporu, 1965: 1). Proje şartnamesinde taksimin ismi “*Yaya Regülatörü*” olarak telaffuz edilmektedir. Şartnamesinde dokuz kapaklı olarak yapılması öngörülmesine rağmen (Bildirici, 1994: 116), yedi kapaklı olarak inşa edilmiştir (Şekil 9-10). Yapımı esnasında projede tadilata gidilmiş olmalıdır. Bağdat demiryolunun Konya-Karaman kesiminin güneyinde kalan alanı sulayan ana kanalın suyu, bu taksim merkezinden verilmektedir.

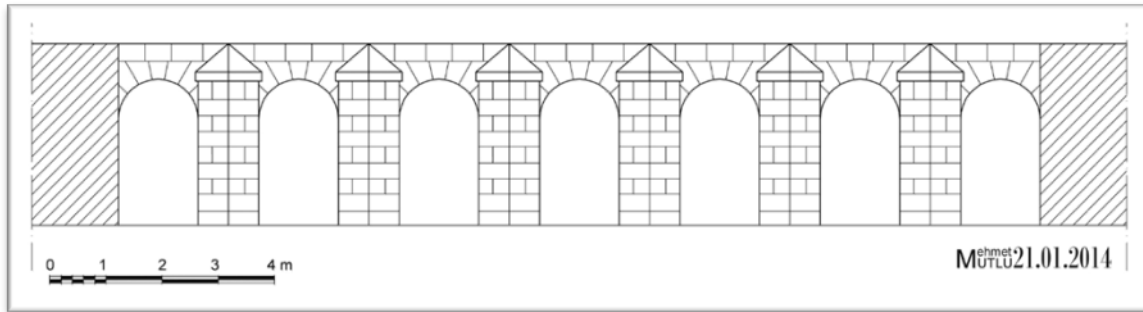
Taksim merkezinin inşasında, Beyşehir Su Bendi'nin inşa şekli model alınmış, yapımı esnasında üzerinde bulunduğu suyun yatağı değiştirilmiştir. Gerek üzerinde bulunan köprü ve gerekse selyaranların memba ve mansap yerleşimleriyle, mimarisi Beyşehir Su Bendi'yle fazlaca benzeşmektedir (Şekil 9).

Kısıkyayla taksiminin kuzeyinde taşkın tahliyeleri bulunmaktadır. Burada da benzer mimaride, orijinalinde beş ayaklı ve altı gözlü tahliye kapakları bırakılmış, ancak bunların batı tarafına daha sonra ilaveler yapılmıştır (Şekil 9).

¹¹ Eserin bulunduğu noktanın GPS koordinatları: 37.27844 K, 32.40142 D olarak tespit edilmiştir.

Plan

Ana Kanal Bağlantısı Memba Cephesi

Şekil 9. Kısıkyayla Taksiminin Planı ve Ana Kanal Bağlantısının Memba Cephesi (Mutlu, 2014: 210, 213)

Taksimden ana kanala su, altı adet ayağın arasında bulunan 1,5 m. açıklığa sahip, hareketli kapakları olan yedi adet açıklıktan verilmektedir. Ayaklar 1 m. genişliğinde yapılmış olup, üst kısımları membada tam kemer, mansapta ise basık kemer olarak düzenlenmiştir. Kemerlerin yapım malzemesi olarak da membada kesme taş, mansapta ise beton kullanılmıştır. Ayakların cepheleri hem memba ve hem de mansap yönlerinde suyun basıncını azaltmak amacıyla sivriltilerek selyaran şeklinde yapılmıştır (Şekil 9-10). Selyaranlar, memba yönünde döşemeye kadar yükseltilmişken, mansap yönünde döşemeden yaklaşık 0,60 m. aşağıda sonlanmaktadır.

Genel Görünüm

Mansap Cephesi

Köprü Döşemesi ve Selyaranlar

Ana Kanal Kapakları

Taşkın Tahliye Kapakları

Taksim Kapaklarından Detay

Şekil 10. Kısıkyayla Taksiminden Görünümler (Mutlu, 2014: 709, 711)

Uzunluğu yaklaşık olarak 17 m. olan taksimin üst bölümü yaklaşık 4 m. genişliğinde, Beyşehir Gölü Su Bendinde olduğu gibi köprü olarak yapılmıştır. Köprü'nün, başlangıç ve bitiş noktalarında mansap yönüne doğru kanal kenarlarına inen 4'er basamaklı merdivenler bulunmaktadır (Şekil 9).

Kısıkyayla Taksim'i günümüzde halen kullanılmaktadır.

4. Postalcık Taksimi

Çumra ilçe sınırları, içinde isale kanalının 176,2. kilometresinde 2. ve 3. esas ana sulama kanallarının başlangıcındadır¹².

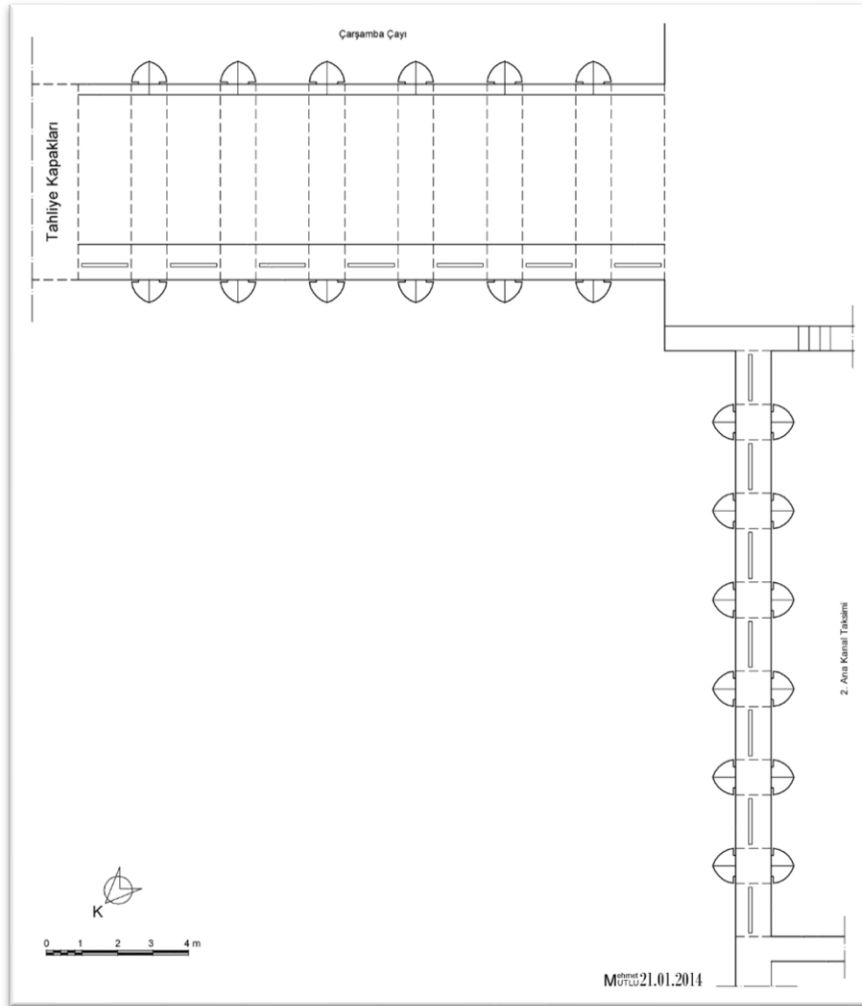
Eserin üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Eser, Konya Ovası Sulama Projesi'nin parçalarından birisi olduğundan, bu taksim merkezinin inşa tarihi de 1908-1912 yılları arasındır. Yapımcısı da projeye dahil diğer yapılarda olduğu gibi, Anadolu Osmanlı Şimendifer Şirketi'dir.

Eserin yapılış amacı 2. ve 3. esas ana sulama kanalına su vermektir (Özet Raporu, 1965: 1). Bağdat demiryolunun Konya-Karaman arasının kuzeyinde kalan alanı sulayan 2 ana kanalın suyu, bu taksim merkezinden verilmek üzere planlanmıştır. Proje şartnamesine göre bu taksimin Kısıkyayla Taksimi ile aynı olması istenmiştir (Bildirici, 1994: 117).

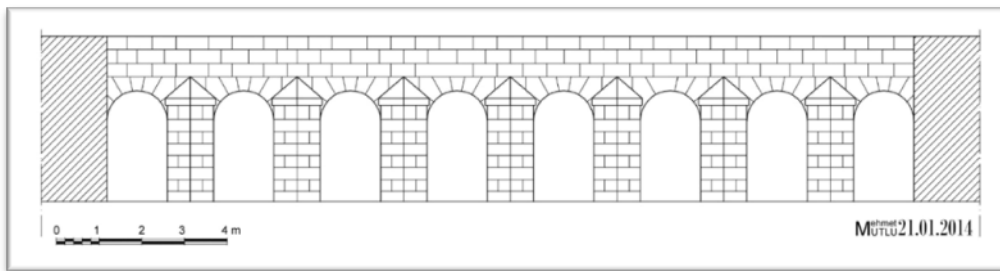
Postalcık Taksim Merkezi'nin güneydoğu tarafındaki bentte, Çarşamba çayına su veren yedi adet 1,5 metrelik normal ve taşkın için de dört adet 5,50 metrelik gözlere tespit edilmiş hareketli kapakları bulunmaktadır (Şekil 11). Burada inşa edilen altı adet ayak, memba ve mansap yönlerinde dışa taşırılmış ve cepheleri gemi burnu biçiminde sivriltilerek selyaran olarak düzenlenmiştir (Şekil 11-12). Açıklıkların üst kısımları tam kemer olarak yapılmıştır. Yanlarda bulunan baskın tahliye kanallarının metal kanallarının sabitlendiği geniş açıklıkların arasında bulunan ayaklar da daire biçiminde selyaran şeklinde düzenlenmiştir (Şekil 11-12). Taksimin

¹² Eserin bulunduğu noktanın GPS koordinatları: 37.34038 K, 32.47731 D. olarak tespit edilmiştir.

Çarşamba çayı bağlantısını meydana getiren bendin uzunluğu yaklaşık olarak 50 m., genişliği 5,0 m. olup, üst bölümü köprü geçi olarak düzenlenmiştir (Şekil 11-12).

Plan

2. Ana Kanal Bağlantısı Mansap Cephesi

Şekil 11. Postalcık Taksiminin Planı ve Ana Kanal Bağlantısı Mansap Cephesi (Mutlu, 2014: 214, 217)

Bu büyük bendin güneybatı tarafında da 2. esas kanala su taksim eden bent bulunmaktadır. Burada hareketli kapakların bulunduğu sekiz adet göz, yedi adet ayağın arasında yer almaktadır. Ayaklar memba ve mansap yönlerinde dışa taşırılmış olup, cepheleri selyaran şeklinde düzenlenmiştir (Şekil 11-12). Üstü tam kemer şeklinde sonlanan gözler, 15m³/sn su iletme kapasitesine sahip olacak şekilde inşa edilmiştir.

Çarşamba Çayı Memba Cephesi

Çarşamba Çayı Mansap Cephesi

2. Kanal Geçişi Mansap Cephesi

Memba Cephesi

2. Kanal Geçişi Mansaptan Detay

Çarşamba Çayı Köprü Döşemesi

Şekil 12. Postalcık Taksiminden Görünümler (Mutlu, 2014: 712, 714)

Her iki bentte de mansap yönündeki selyaranlar döşemeden yaklaşık 0,60 m. aşağıda sonlanırken, memba yönündeki selyaranlar ise döşemeye kadar yükseltilmiştir.

Bu noktada ayrılan 2. ana kanalın yaklaşık olarak 150 metre güneybatısından da 3. ana kanal ayrılmakta olup, burada da üzerinde 3 adet hareketli kapak bulunan ve kapasitesi, 5 m³/sn olan küçük bir taksim inşa edilmiştir. 3. ana kanal, daha sonra devre dışı bırakılmıştır.

Postalcık Taksim'i günümüzde halen kullanılmaktadır.

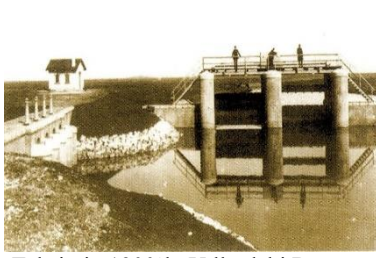
5. Alemdar Taksimi

Çumra ilçesi, Alemdar mahallesi sınırları içinde, isale kanalının 217,2. kilometresinde inşa edilmiştir¹³. Eserin üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Eser, Konya Ovası Sulama Projesi'nin parçalarından birisi olduğu için inşası da 1908-1912 yılları arasındadır. Projelendiricisi ve yapımcısı, sulama sisteminin diğer yapılarında da olduğu gibi Anadolu Osmanlı Şimendifer Şirketi'dir. Ancak taksim zaman içinde değişikliklere uğramıştır.

Taşkın sularını Karahüyük yönüne sevk etmek için 12 m³/sn su kapasitesinde inşa edilmiş olan ve iki adet 5,50 m.'lik hareketli kapakları bulunan bir taksimdir (Bildirici, 1994: 133) (Şekil 13). Alemdar taksimi, ova kanallarına verilecek suyu ayarlamak için inşa edilmiş bir taksimdir (Özet Raporu, 1965: 1). Bu taksim yaklaşık 500 m. ilerisinde, ova kanallarına su vermek için 6 m³/sn kapasiteye sahip, 1 m.'lik açıklıklara yerleştirilmiş dört adet hareketli kapağı bulunan bir priz bulunup, suyunu bu taksimden almaktadır.

Eserin bulunduğu yerde çok önceleri yılın belli zamanlarında iptidai bir biçimde bir bent yapılırdı ve burada tutulan sudan faydalanılırdı (Bildirici, 1994: 108). Alemdar Taksimi, ova kanallarının suyunu dağıtan son taksim noktasıdır. Beyşehir Su Bendi'nde başlayan ana isale hattı bu noktada sona ermektedir.

¹³ Eserin bulunduğu noktanın GPS koordinatları, 37.37832 K, 32.48998 D olarak tespit edilmiştir.

Taksimın 1900'lü Yıllardaki Durumu

Taksim Genel Görünümü

Taksim Taşkın Tahliye Kapakları

Şekil 13. Alemdar Taksiminden Görünümler (Yılmaz, 2010: 8; Mutlu, 2014: 716, 717)

Alemdar taksimi, proje kapsamında inşa edilen eserlerden birisi olmakla beraber, zaman içinde ilk yapıldığı dönemdeki özgünlüğünü yitirmiştir. Günümüzde yüzeyi beton harcı ile sıvanmış ve bazı bölümleri de beton malzeme ile tamiratlar görmüş durumdadır (Şekil 13).

Konya Ovası Sulama Projesi, Beyşehir Su Bendi'nin dışında altı adet taksim yapısından (regülatörden) meydana gelmekteydi. Çalışmamıza konu edilen üç örnek dışında, kanalın 64,5 kilometresinde Suğla Gölü'ne su veren Bağlama Taksimi, 76,5 kilometrede İncesu Taksimi ve 97,2 kilometrede inşa edilmiş olan Saray Taksimi, diğer taksim yapılarıdır. Bunların haricinde yapılmış olan 174 adet su alma yapısı ve 33 adet sifon, projeyi tamamlayan yapılar olarak sisteme dahil edilmiştir (Bildirici, 2009: 65).

SONUÇ

Konya Ovası Sulama Projesi kapsamında inşa edilen yapılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarımsal modernleşme ve ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda hayata geçirilen önemli mühendislik başarılarıdır. Bu proje, o dönemdeki tarımsal üretim kapasitesini artırmak amacıyla başlatılmış olup, sulama kanalları, bentler, barajlar ve diğer su yönetim yapılarını içermektedir. Beyşehir Gölü'nden alınan suyun Konya Ovası'na ulaştırılmasıyla gerçekleştirilen bu büyük yatırım, ilin verimli topraklarının sulanmasında kritik bir rol oynamıştır.

Bu proje kapsamında inşa edilen çeşitli su yapıları, mühendislerin başarılı planlamaları sayesinde 100 yılı aşkın süredir işlevini başarıyla sürdüren bir sistem ortaya çıkarmıştır. Çalışmada incelenen üç gruba ait beş farklı su yapısı, dönemin teknolojik ve mühendislik başarılarını gözler önüne sermektedir. Bu yapılar, sadece dönemin mühendislik bilgisini ve teknolojik kapasitesini yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda o dönemde su yönetiminin ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Konya'nın su yönetimi konusunda attığı bu adımlar, ilin tarih boyunca stratejik bir merkez olarak önemini korumasını sağlamıştır.

Konya Ovası Sulama Projesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarımsal modernleşme çabalarının bir simgesi olarak önemli bir yere sahiptir. İnşa edilen yapılar, yalnızca dönemin tarımsal üretim kapasitesini artırmakla kalmamış, aynı zamanda bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına da büyük katkılarda bulunmuştur. Bu projede kullanılan yenilikçi mühendislik teknikleri ve çözümler, Osmanlı dönemi mühendisliğinin ileri düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu projenin başarıları ve elde edilen dersler, günümüzde de tarımsal sulama ve su yönetimi alanlarında rehberlik edebilecek niteliktedir. Özellikle, su kaynaklarının etkin kullanımı ve yönetimi konusunda modern projelere ışık tutabilecek birçok değerli bilgi sunmaktadır.

Gelecek nesiller için bu yapıların korunması ve araştırılması, tarihsel mirasımızın devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, Konya'nın su yönetimi ve su yapıları konusundaki tarihi birikimini ortaya koyarak, bu alanda yapılacak daha kapsamlı araştırmalara zemin hazırlamaktadır. Bu proje, geçmişten günümüze uzanan bir mühendislik başarısı olarak, gelecekteki su yönetimi projeleri için de değerli bir referans niteliğindedir. Ayrıca, bu tür projelerin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin daha iyi anlaşılması için yapılacak çalışmalara da önemli katkılar sağlayacaktır. Sonuç olarak, Konya Ovası Sulama Projesi, sadece geçmişin değil, aynı zamanda geleceğin de önemli bir parçası olarak, sürdürülebilir kalkınma ve su yönetimi konularında örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bildirici, M. *Tarihi Su Yapıları*, DSİ Yayınları, Ankara, 1994.
- Bildirici, M., *Modern Irrigation System of The Plain of Konya*, I. Uluslararası Çatalhöyük'ten Günümüze Çumra Kongresi, 161-168, Çumra, 2000.
- Bildirici, M., *Tarihi Sulama, Su Depolama, Taşkın Koruma Tesisleri*, DSİ Yayınları, Ankara, 2009.
- Demirci, M., *İslam Medeniyetinin Gelişiminde Nehirler*, Su Medeniyeti Sempozyumu, 90-103, Konya, 2010.
- Hasol, D., *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, YEM Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Konya Çumra Projesi İstikşaf Kademesi Özet Raporu*, Mart, 1965, II.
- Konyalı, İ.H., *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Memleket Gazetesi Yayınları, Konya, 2007.
- Yılmaz, Ö.F., *Osmanlı'nın Konya Ovası Sulama Projesi*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2010.
- Mutlu, M., *Konya'da Su Mimarisi*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2014.

THE INFLUENCE OF PHOTOGRAPHS' PERSPECTIVE ON SHIFTING AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY PERSPECTIVE

CENGİZHAN BOZKURT

MALTEPE UNIVERSITY

- 0009-0005-3994-9242

EGE CANBOLAT

MALTEPE UNIVERSITY

- 0009-0009-0061-1155

SENA PEHLİVAN

MALTEPE UNIVERSITY

- 0009-0005-3994-9242

Assistant Professor, BEGÜM ÖZDEMİR

MALTEPE UNIVERSITY

- 0009-0003-0266-9656

Assistant Professor, BARIŞ ÖZDEMİR

MALTEPE UNIVERSITY

- 0000-0002-5955-5030

ABSTRACT

As memories go retrospectively back in time, the tendency to remember that memory from the observer perspective (3PP) instead of the first-person perspective (1PP) increases (Rice & Rubin, 2009). We hypothesised that not the time but the photos belong to the specific memory which are inspected later on rewrites our memories and changes the perspective to 3PP. To test our hypothesis, we conducted a pre-/post-test design experiment with 57 participants including 2 sessions with an interval of 7 to 11 days. In Session 1, participants played a ring toss game in pairs, followed by a filler task (10 mins). For the pretest, participants' memory perspective was measured via the Memory Experiences Questionnaire (Sutin & Robins, 2007). In Session 2, participants were assigned two conditions: they saw 3PP screenshots from the videos recorded during the game (observer condition) or nature photos (control condition). Following a filler task (10 mins), participants completed the post-test. Preliminary analyses showed no significant main effect of condition ($p > .05$) while the main effect of the test was significant ($p < .05$). Regardless of the images presented, participants' memory ratings for 1PP decreased over two sessions while their ratings for 3PP increased. These findings support the existing evidence that the passage of time shifts individuals' memory perspectives from first-person to the observer.

Key Words: Autobiographical Memory, Memory Perspective, Photographic Cues

1. INTRODUCTION

People remember their memories from different perspectives. When recalling episodes from one's own life, e.g. remembering one's 18th birthday party, two different perspectives can shape the scene in one's mind: 1) where the party is depicted through the individual's own eyes (first-person perspective/1PP) or 2) where the individual can actually see themselves in the scene through the eyes of an external observer (third-person perspective/3PP) (Nigro & Neisser, 1983).

While some may recall their memories from 1PP (own-eye perspective), others may recall from 3PP (observer perspective). Memories are mostly seen from 1PP rather than 3PP, but imagining possible future events uses 3PP more (Berntsen & Bohn, 2010; Berntsen & Jacobsen, 2008; Finnbogadóttir & Berntsen, 2011). For example, imagining yourself on holiday in a five-star hotel room is likely to be processed by 3PP because you are placing yourself in a frame that you have seen or observed.

There are some factors that influence the autobiographical perspective of memory. Both high levels of worry and negative affect are associated with an increased tendency for 3PP evaluations (Finnbogadóttir & Berntsen, 2014). A gender difference has also been found, with women more likely to recall from 3PP than men (Huebner & Fredrickson, 1999). The researchers suggested that women's self-objectification might be the reason for this. In general, recent memories are primarily recalled from the first-person perspective, whereas retrospective memories are typically recalled from the third-person perspective (Piolino et al., 2006; Rice & Rubin, 2009; Robinson & Swanson, 1993; Talarico, LaBar, & Rubin, 2004). The current study aims to test an alternative explanation for the effect of remoteness on autobiographical memory perspective. Specifically, it tests the hypothesis that individuals adopt 3PP when recalling a retrospective memory because they have seen photos or videos associated with that particular memory.

Typically, people look at photographs or watch videos of old memories to recall them. Although photographs can be useful as retrieval cues to evoke memories, they can also lead to errors and distortions (Koutstaal et al., 1999; Nash et al., 2009; St. Jacques & Schacter, 2013). From this perspective, it would not be inaccurate to suggest that photographs can indeed have a significant impact on our memories, given their potential to both enhance recall and introduce various errors and distortions. Given the observer's perspective of photographs, our perspective of memory could be affected. One study shows significant differences in perspective when recalling memories from third person perspectives, similar to photos taken from different angles (Rice & Rubin, 2011).

Another study by King, Panjwani, and St. Jacques (2023) found that autobiographical memories were more likely to be recalled from an observer perspective when participants reported having photographs that included themselves, compared to memories associated with photographs in which the self was not visible.

Based on these findings, the research question investigated in the current study was whether photos taken from 3PP could change the memory perspective from 1PP, the perspective from

which the memory was experienced, to 3PP. It is important to note that, unlike previous research, the current study did not expect a complete shift from 1PP to 3PP; in other words, rather than adopting an all-or-none approach to memory perspective, it was recognised that both perspectives can typically be adopted simultaneously and independently for a single memory (Rice & Rubin, 2009). Accordingly, perspective in the current study was measured for both first and third person perspectives on a continuum, and the critical variable was considered to be the change in this scale.

Much of the research on autobiographical memory perspective has used questionnaires or surveys in which participants are asked to recall their autobiographical memories and rate their perspectives on these memories. However, this procedure results in reduced control over the memories, such as the inability to check for memory integrity or memory valence. Given these potential limitations, the current study chose to use a relatively unique procedure in which the autobiographical memory was formed during the experimental set-up. There is not much research investigating the effects of 3PP photos on memory perspective. One of the few studies used an experimental design consisting of three different sessions, which can be broadly described as follows (Marcotti & St. Jacques, 2021). In the first session, participants engaged in memory formation through a series of mini-events. One week later, participants were asked to recall these memories while viewing photographs of the events from either a first-person perspective (as if seen through their own eyes) or a third-person perspective (observer-self). Two days after this recall task, the accuracy of the participants' memories was assessed. Participants then gave subjective ratings of the visual perspective from which they remembered the events. However, the procedure of this study obscures the effects of the 3PP photo, as participants were instructed to retrieve memories while looking at the 3PP photos, which could lead to an unnatural overwriting of memories. Therefore, the current study focused exclusively on the effect of the 3PP photo on the autobiographical memory perspective.

2. METHODS

2.1. Participants

64 undergraduate students, aged between 18 and 24 years ($M=22.07$, $SD=3.87$) volunteered to participate in the study. They were recruited from Maltepe University.

Data from participants who did not meet the criteria were excluded from the study.

Specifically, we excluded data from 7 people who did not attend the second session, 1 person who reported using psychiatric medication, 1 person who exceeded the time limit between sessions, and 1 person who was informed in advance about the purpose of the research. The final sample consisted of 54 participants (47 females and 7 males). They gave written informed consent to a protocol approved by the Maltepe University.

2.2. Materials

Ring-toss game

The purpose of this game was to create an autobiographical memory for the participants in the laboratory. Therefore, performance in the game was not a target variable in the current study.

In this game there are bars worth 5, 10, 20, 25 and 50 points. The game consists of five rounds. In each round, each participant is asked to throw five rings, and at the end of each round the scores are recorded by the experimenter. Participants were informed of the average score of the rounds, which was 25 points per round, and were expected to exceed this score as often as possible throughout the game. Participants took turns throwing while standing on the red lines opposite each other. After the participants have made their throws, the researcher collects the rings and returns them to the participants.

Memory-check questions

Memory control questions, which aimed to measure the details that participants remembered about the ring toss game and the room where the research was conducted during the first session, were prepared by the researchers, adapting the questions used in previous studies in the literature. These questions assessed both central and peripheral details. The questionnaire consisted of 11 items. Five questions measured central details and 5 questions measured peripheral details. An extra question was added asking whether the participant has played the ring toss game before.

Autobiographical memory perspective

The Autobiographical Memory Characteristics Scale was developed by İnci Boyacıoğlu and Serap Akfırat in 2014. This scale consists of 14 sub-dimensions and a total of 63 items, which are rated on a 7-point Likert scale (1 = strongly disagree, 7 = strongly agree). Some of the subdimensions include vividness, belief in accuracy, place, observer perspective, and field perspective. For the purpose of the current study, the observer perspective (items 27, 28, 29) and field perspective (items 30, 31, 32) sub-dimensions were utilized.

2.3. Procedure

The experiment was applied in two sessions. A gap of 6-10 days was left between the sessions ($M_{\text{gap}}=7.22$ days). We pair two participants to play a ring-toss game against each other. In session 1, every participant was informed about the study and signed an informed consent form before the application. The game rules and instructions were also provided verbally by the research assistant. Participants played a ring toss game which lasted around 10 minutes. Right after the game, each participant completed a filler task for 10 minutes. Immediately afterward, participants were seated at the computer one by one and asked to complete the perspective sub-dimension of the Autobiographical Memory Characteristics Questionnaire while reflecting on the game they had just played. The whole session lasted around 20 minutes to complete.

Based on participants' pre-test scores on the memory perspective questions, they were assigned to either the control or the experimental group using a matched group design. One of the two participants with similar responses on the memory perspective questions filled out during the first session was placed in the control group, while the other was placed in the manipulation group, ensuring balance between the groups.

Session 2 was administered individually, approximately one week later, lasted around 20 minutes. Session 2 consisted of the experimental manipulation. Participants were shown

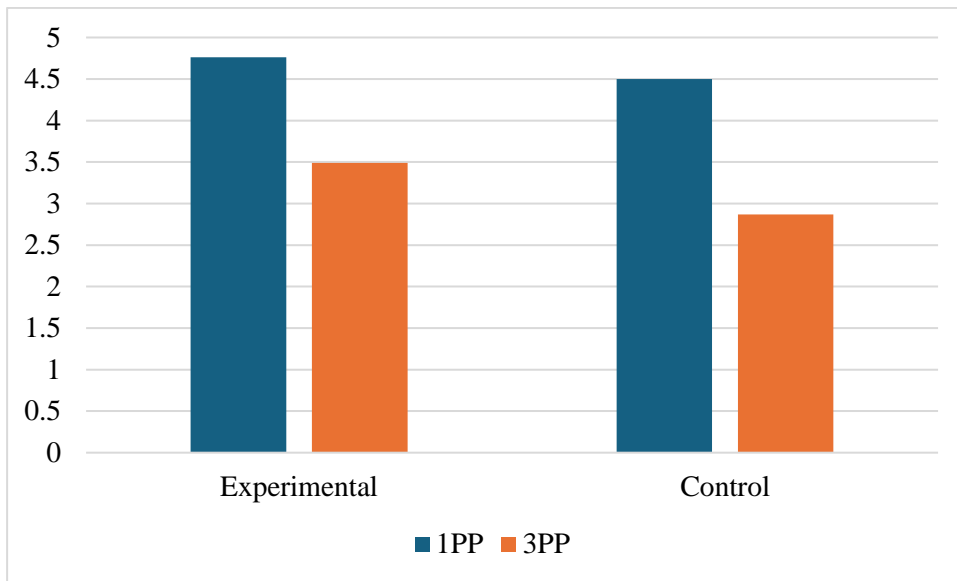
photographs based on their groups on a computer screen. Control group participants viewed 4 nature photos, while the experimental group saw 4 third-person photos of the ring toss game that the respective participants attended. In both groups, each photos were presented for 2.5 seconds. Following the manipulation, participants completed a filler task for 10 minutes and completed the post-test on the memory perspective sub-dimension of the Autobiographical Memory Characteristic Questionnaire.

3. RESULTS

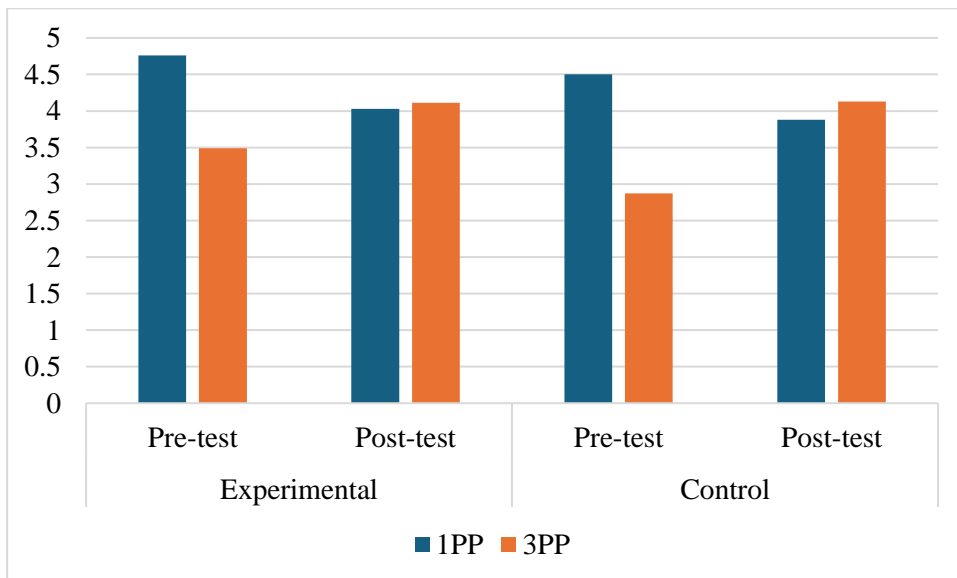
Due to the small sample size, study variables were checked for normality prior to the analyses using the Shapiro-Wilk test. Participants' performance in the memory control questions did not show normal distribution, $W = 0.96, p < 0.05$. Similarly, participants' responses on the memory perspective questions for both pre-test and post-test measurement did not show normal distribution ($ps < 0.05$). Therefore, for the following analyses, non-parametric analyses were used.

First, the experimental and control group was compared to make sure that participants in each group remembered the details of the event equally. For this comparison, a non-parametric test was used, and the median with the interquartile range were used to summarize the variable memory control questions scores. Mann-Whitney U test was conducted to determine whether there is a difference in memory control questions scores between the experimental and the control group. The results indicate non-significant difference between groups, [$U = 53.00, p = .173$]. As expected, both groups remembered the details of the ring toss game equally, $M_{exp} = 4.04$ and $M_{cont} = 4.15$.

Second, the experimental and control group was compared to make sure that prior to the experimental manipulation, there is no clear difference between the groups regarding which perspective they remember the event. Mann-Whitney U test was conducted to determine whether there is a difference in pre-test scores between the experimental and the control group. The results indicated no significant difference between groups, [$U = 53.00, p = .173$]. As expected, prior to the manipulation, both groups remembered the ring toss game from similar perspectives (Figure 1).

Finally, to test the study hypothesis that experimental group would shift their existing perspective towards the third-person to a greater extent compared to the control group, a Friedman test was run. The test yielded non-significant difference between the groups in terms of the change from pre- to post-test scores on the memory perspective questions, $\chi^2(2) = 7.600, p > 0.05$. Regardless of the groups, participants' perspective tended to shift from first-person to third-person from pre- to post-test (Figure 2).

4. DISCUSSION

The current study was designed to test whether a photograph would cause individuals to shift their memory perspective from first person (1PP) to third person (3PP). The photograph was

expected to influence this shift, but the results suggest otherwise. Instead, the changes in memory perspective that was observed seem to be more closely related to the passage of time.

The data show that participants' memory evaluations shifted over time in a predictable way. Specifically, memories recalled from a first-person perspective decreased in intensity, while those recalled from a third-person perspective increased in intensity. This suggests that, over time, people tend to view their memories more from an observer's perspective than from their original, personal perspective. This finding supports the idea that time can naturally influence how events are remembered, shifting the autobiographical perspective from being immersed in the experience to looking at it from a more distant perspective.

A major challenge in the current study was measuring memory capacity. The scales used to assess memory may not have been well suited to capturing the complexity of how memory changes over time. The scales may have oversimplified memory recall or failed to account for subtle differences in how individuals experience and report their memories. This limitation means that the measures may not have fully captured changes in memory perspectives or the extent to which participants' memory capacities were affected.

Another issue was how participants understood the scale questions. Some participants may have found the questions confusing or difficult to interpret. If participants did not fully understand what was being asked, or misunderstood the intention of the scale, their responses may not have accurately reflected their true memory perspectives. This misunderstanding may have affected the reliability of the current findings and suggests that clearer and simpler questions are needed.

4.1. Limitations & Future Directions

The problems with measuring memory capacity highlight the need for better assessment tools. Future research should develop and test new scales that better capture the nuances of memory recall and the way perspectives change over time. Combining qualitative methods, such as interviews or open-ended questions, with quantitative measures could provide a richer understanding of memory dynamics.

To address the problem of participants misunderstanding the questions, future studies should focus on making scale questions clearer and more user-friendly. Pre-testing questions with a variety of participants can help identify potential sources of confusion and ensure that questions are interpreted correctly. Providing clear definitions and examples related to memory perspectives could also improve participants' understanding and the accuracy of their responses.

5. CONCLUSION

In summary, the current study suggests that the shift in memory perspective from first to third person is more likely to be influenced by the passage of time than by the presence of a photograph. In the future, refinement of the measurement tools and clarification of the scale issues will be crucial to improving our understanding of how memory perspectives change. These improvements will help build on current findings and contribute to more accurate and insightful memory research.

REFERENCES

- [1] Berntsen, D., & Bohn, A. (2010). Remembering and forecasting: The relation to the sense of self. *Applied Cognitive Psychology*, 24(8), 1321-1334. <https://doi.org/10.1002/acp.1748>
- [2] Berntsen, D., & Jacobsen, A. S. (2008). Involuntary (spontaneous) mental time travel into the past and future. *Consciousness and Cognition*, 17(4), 1093-1104. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2008.03.001>
- [3] Finnbogadóttir, H., & Berntsen, D. (2011). Birth-related posttraumatic stress: The role of memory characteristics, birthplace, and obstetric violence. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 29(3), 244-255. <https://doi.org/10.1080/02646838.2011.606886>
- [4] Finnbogadóttir, H., & Berntsen, D. (2014). Looking at life from different angles: Observer perspective during remembering and imagining distinct emotional events. *Psychology of Consciousness: Theory, Research, and Practice*, 1(4), 387.
- [5] Huebner, D. M., & Fredrickson, B. L. (1999). Gender differences in memory perspectives: Evidence for self-objectification in women. *Sex Roles: A Journal of Research*, 41(5-6), 459–467. <https://doi.org/10.1023/A:1018831001880>
- [6] King, C. I., Panjwani, A. A., & St. Jacques, P. L. (2024). When having photographs of events influences the visual perspective of autobiographical memories. *Applied Cognitive Psychology*, 38(1), e4150.
- [7] Koutstaal, W., Schacter, D. L., Johnson, M. K., & Galluccio, L. (1999). Facilitation and impairment of event memory produced by photograph review. *Memory & Cognition*, 27(4), 478-493. <https://doi.org/10.3758/BF03211539>
- [8] Marcotti, P., & St. Jacques, P. L. (2021). Third-person perspectives in photographs influence visual and spatial perspectives during subsequent memory retrieval. *Journal of Cognitive Psychology*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/20445911.2021.1935972>
- [9] Nash, R. A., Wade, K. A., & Lindsay, D. S. (2009). Digitally manipulating memory: Effects of doctored videos and imagination in distorting beliefs and memories. *Memory & Cognition*, 37(4), 414-424. <https://doi.org/10.3758/MC.37.4.414>
- [10] Nigro, G., & Neisser, U. (1983). Point of view in personal memories. *Cognitive Psychology*, 15(4), 467-482. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(83\)90016-6](https://doi.org/10.1016/0010-0285(83)90016-6)
- [11] Piolino, P., Desgranges, B., Belliard, S., Matuszewski, V., Lalevée, C., de la Sayette, V., & Eustache, F. (2006). Autobiographical memory and self in Alzheimer's disease: A study of cognitive and affective aspects. *Neuropsychologia*, 44(1), 98-112. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2005.04.014>
- [12] Rice, H. J., & Rubin, D. C. (2009). I can see it both ways: First- and third-person visual perspectives at retrieval. *Consciousness and Cognition*, 18(4), 877-890. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2009.07.004>
- [13] Rice, H. J., & Rubin, D. C. (2011). Remembering from any angle: The flexibility of visual perspective during retrieval. *Consciousness and cognition*, 20(3), 568-577.

- [14] Robinson, J. A., & Swanson, K. L. (1993). Field and observer modes of remembering. *Memory*, 1(3), 169-184. <https://doi.org/10.1080/09658219308258230>
- [15] St. Jacques, P. L., & Schacter, D. L. (2013). Modifying memory: Selective reactivation of visual memory traces depends on competition between memories. *Journal of Neuroscience*, 33(49), 19554-19562. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.2629-13.2013>
- [16] Talarico, J. M., LaBar, K. S., & Rubin, D. C. (2004). Emotional intensity predicts autobiographical memory experience. *Memory & Cognition*, 32(7), 1118-1132. <https://doi.org/10.3758/bf03196886>

DOĞAL AFETLER VE KADER İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, ELİF ÖZÇELİK*

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

- ORCID ID: 0000-0001-8464-5751

Özet

Bu maklede kader, doğal afet ve doğal afetle ilişkili musibet kavramı tanımlanmış, bunların birbirleriyle ilişkisi ayetler bağlamında incelenmiştir. Her şeyin nihayetinde Allah'ın izni ile olduğu gerçeğinden hareketle, doğal afetlerin de Allah'ın dilemesiyle gerçekleştiği ele alınmış fakat bu afetlerin insanlara tek tek güdülmediği; Allah'ın evreni bazı kanunlar koyarak yarattığı ve doğal afetlerin de bu sistemin bir parçası olduğu bilgisi işlenmiştir. Bu düzenin farkında olan insanın kendisine verilen akıl ve iradesiyle elinden geldiğince önlem alması, sonrasında Allah'a tevekkülü unutmaması önemle vurgulanmıştır. Ayrıca bazı kelimî ekollerin konuyla ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler : *Kader, Doğal Afet, İrade, İmtihan, Sorumluluk, Tevekkül*

NATURAL DİSASTER AND DESTİNY

Abstract

This article covers destiny, natural disasters and calamities related to natural disasters, their relationship to each other is examined in the context of verses of the Kur'an. It is discussed that based on the fact that everything is ultimately with the will of Allah, natural disasters also happen by the will of Allah but these disasters did not adjust for individuals, Allah created the universe making some laws and natural disasters are part of this formation. It is very important for people who are aware of this order of Allah to take precautions as much as they can with their own wisdom and will. It is emphasized that every person should not forget her/his trust in Allah. In addition, some of the scholars opinions on the subject were included.

Key words: *Destiny, Natural Disaster, Will, Exam, Responsibility, Resignation*

Giriş

Kader düşüncesi kendisine yüklenen pek çok anlama rağmen daha ziyade insanın yaptıklarından sorumlu olup olmayacağını ya da fiillerinde ne ölçüde özgür olduğunun tartışıldığı bir düzlemde yoğunlaşmıştır.¹ Bu düzlemde insan fiillerinin oluşumunda kulan, irade, kudret ve seçim hakkının bulunmadığı, tek failin Yaratıcı olduğu 'cebir' anlayışı ve

* KSÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

¹ Yusuf Oksar, "Maturidi'nin Kader Anlayışının Cebir ve Tefviz Açısından Değerlendirilmesi", *Orta Asya Alimlerinin İslam Medeniyetine Katkıları Sempozyumu*, Bişkek, 2018, 196.

bunun tam tersi; insanın fiillerinde özgür olduğu ve dilediğini gerçekleştirme kudretinin bulunduğu ‘ihtiyar’ anlayışı tarih boyunca tüm farklılıklarına rağmen düşünürlerin zihin dünyalarını meşgul ettiği gibi günümüzde de meşgul etmeye devam etmektedir. Belki de bu problem, düşünen her insanın karşılaştığı en karmaşık ve çözümü en zor meselelerden biridir.² Allah ile insanın, fiiller konusundaki rollerinin nasıl gerçekleştiği, oluşan eylemlerin Allah'a mı, yoksa insana mı ait olduğu, Allah'a ait ise, insanın sorumluluğunun nasıl izah edilebileceği, insana ait ise bu kez Allah'ın mutlak kudretinin ne şekilde temellendirileceği, kader sorununun temelini ve Kaderi anlayışın ana hatlarını teşkil etmektedir.³ İnsan irade ve kontrolü dışında gerçekleşerek can ve mal kayıplarına neden olan ‘doğal afetler’i pek çok insan bu kaderi anlayışa dayandırmaktadır. Biz de bu makalede doğal afetlerin kader konusu ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu izah etmeye çalışacağız.

1. Doğal Afetler ve Kader İlişkisi

Kader, sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” gibi manalara gelmektedir. Tanım olarak “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” şeklinde ifade edilir.⁴ Kader hakkında, Cenab-ı Hakk’ın yaratışındaki ölçü, tertip ve düzen⁵, Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip, belirlemesi⁶, Allah Teala’nın bu varlık alemine yerleştirdiği sarsılmaz nizam, genel kanunlar ve Sünnetullah⁷ gibi tanımlar da yapılmıştır. Ancak bu klasik kader anlayışının insanın varoluşunu anlamsız kıldığı, hatta Allah’ı da atıl bıraktığı görüşünü savunanlar da olmuştur. Bu görüşü savunanlara göre, Mutlak Varlık Allah’tır. Ancak, insan da bir varlıktır ve Allah’tan bağımsız olarak vardır. Şahsiyeti, akı, iradesi bulunan ve sorumlu olan bir varlık. İnsanı bu şekilde yaratan da Allah’tır. Kainatta yaratılan her varlığın, kendisine has bir kaderi bulunmaktadır. İnsanın kaderi de kendisine akıl ve irade verilerek, iyilik ve kötülüğe meyilli, her ikisini de yapma potansiyelini barındıracak şekilde yaratılmış olmasıdır. İnsanın varlık maksadı, Allah tarafından tespit edilmiş olmasına rağmen, O, bu hedefin gerçekleştirilmesini insana bırakmıştır. Nitekim insan, akı, iradesi ve tecrübesi ile bu amacı gerçekleştirebilecek imkana sahiptir. Ve bu gayeyi gerçekleştirip gerçekleştirmemekte insan serbest bırakılmıştır. Yani insan, Allah tarafından yaratılmış ve fakat O’nun tarafından kurulmamıştır.⁸

Kur’an-ı Kerim’de afetler genellikle “musibet” kavramıyla ifade edilerek on ayette bu adla anılmaktadır. Altmış dört ayette de aynı kökten gelen fiillerle “bela, kötülük, açlık, susuzluk” gibi olumsuz durumlar ifade edilmektedir. Sözlükte ‘aniden gelen felaket’ olarak tanımlanan musibet kavramı, yeryüzünde tabiat kanunlarıyla ilişkili olarak meydana gelmişse ‘doğal afet’ olarak adlandırılır. Kuraklık, kıtlık, depresyon, sel, tsunami, çığ, fırtına, heyelan, kasırga, bitki ve

² Orhan Aktepe, “Trafik Kazalarında ve Doğal Afetlerde Kaderin Rolü”, *Din ve Trafik Sempozyumu*, Malatya, 2016, 221.

³ Osman Aydın, “Kaderi Anlayışın İlk Tezahürleri”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2003), 262.

⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.24, (İstanbul: TDV Yay., 2001), 58

⁵ Ömer Aydın, “Kuran’da Kader ve Özgürlük”, *Kuran Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 4 (1998), 78.

⁶ Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İSAM Yay., 2010), 173.

⁷ Aktepe, “Trafik Kazalarında ve Doğal Afetlerde Kaderin Rolü”, 223.

⁸ Ahmet Akbulut, “Allah’ın Takdiri Kulun Tedbiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33(Aralık 1992) 130.

hayvanların çeşitli vesilelerle zarar görmesi doğal afetlere verilecek örneklerdendir. Kuran’da buyrulan *“Başınıza gelen her musîbet, kendi ellerinizin kazandığı günahlar, ihmal ve kusurlar yüzündendir. Bununla beraber Allah, o günah ve kusurların pek çoğunu da affediyor.”* *“Onlar ki, kendilerine bir musibet dokunduğu zaman: “Bizim bütün varlığımız Allah’ındır ve biz ancak O’na dönüyoruz” derler.”* *“Bedir’de düşmanlarınıza verdiğiniz iki misli zarar, Uhud’da kendi başınıza gelince: “Bu musîbet de nereden?” diye soruyorsunuz, öyle mi? Rasûlüm de ki: “Elbette kendi yaptıklarınız yüzünden!” Şüphesiz Allah’ın her şeye gücü yeter.”*⁹ ayetleri musibet kelimesinin geçtiği ayetlere örnek olarak verilebilir. Bu ayetlerden, insanın başına gelen musibetlerin genellikle kendilerinden kaynaklandığı manası çıkmaktadır. Bir başka ayette ise Yüce Allah *“Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah’a göre kolaydır.”*¹⁰ buyurmaktadır. Bu ayeti incelediğimiz zaman ise musibetlerin/afetlerin hepsinin Levh-i Mahfuz’da yazılı olduğunu; sırası ve vakti geldiğinde gerçekleşecek kaçınılmaz olaylar olduğunu anlamaktayız.¹¹ Peki bu afetlerin ‘gerçekleşmesi kaçınılmaz olaylar’ olması bunların insan iradesinden bağımsız gerçekleştiği manasına mı gelir? Evet afetler genellikle insan iradesi dışında cereyan eder. Ancak insanın iradesi neticesinde aldığı kararların afetlerin başa gelmesindeki payı da az değildir. Yani aslında tamamen insan iradesinden bağımsız denemez, dolaylı yoldan insan, Allah’ın bu afetleri var etmesine katkıda bulunuyor diyebiliriz. İnsanın kendi iradesiyle yaptığı işler ve sonucunda ortaya çıkan afetler Allah’ın izni ve bilgisi dahilindedir ve Allah tarafından yaratılmaktadır. Allah, olayların olacağını da bilir, sonucunu da. *“Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”*¹² Ancak insana da cüz’i irade bahşedilmiştir. Bu nedenle irade sahibi ve tercih hakkı bulunan insanın da sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmeye çalışmalı, elinden gelen gayreti göstermelidir. Kendi iradesi dışında gerçekleşen olaylarda da tedbir almalıdır. Allah Teala, *“Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle kazandıklarınız yüzündendir. Bununla beraber Allah yine de çoğunu affeder”*¹³ diyerek yaşanan afetleri ve musibetleri insanların gereken önlemleri almayarak yaptıkları kusur, tutum ve davranışlarından kaynaklandığını bizlere bildirmektedir. Nitekim günümüzde gelişen teknoloji ve araştırmalar sayesinde deprem, sel, çığ, heyelan gibi doğal afete maruz bölgelerin tespiti mümkündür. Bu afetler Allah’ın takdiri ile insan iradesi olmadan gerçekleşen olaylardır. Fakat tedbir almak insan iradesindedir. İnsan, aldığı tedbirlerle afetlerin tamamını olmasa da bir kısmını engelleme imkanına sahiptir. Örneğin nehir kıyısına yapılan evin sele maruz kalması çok yüksek ihtimaldir, ancak öngörüyle yaklaşp ev inşası için nehirden uzak bir alan tercih eden insanın aynı selden etkilenmemesi pekala mümkün olabilir. Veyahut bina yaparken zemin etüdü yapılarak temelin inşa yapımına uygunluğunun kontrol edilmesi ve kullanılan malzemelerin sağlam ve dayanıklı olanlardan seçilmesi sonucu yapılan binaların depremle yıkılarak can ve mal kaybını önleyici tedbirlerini almak mümkün olabilir.

⁹ Şura: 42/30; Bakara: 2/156; Ali İmran: 3/165.

¹⁰ Hadid: 57/22.

¹¹ Mazhar Oyanık, Ekrem Cengiz, “Afet Bilinci ve Kader İlişkisi:Gümüşhane Örneği”, *The Journal of International Scientific Researches* 5(2020), s.93; Elmalılı M. Hamdi Yazır, “Hadid Suresi”, *Hak Dini Kur’an Dili*, c.7 (İstanbul: Zehraveyn Yay.,) 434-435.

¹² Ankebut: 29/62.

¹³ Şura: 42/30.

Nitekim musibetlerin insanların kendi elleriyle yaptıklarının sonucu olduğunu Allah Teala ayetleri ile bildirmiştir.¹⁴ Maruz kaldığı afetleri ve sonuçlarını Allah'ın değişmez kaderi olarak gören kişiler kendi sorumluluğunu ve tedbirsizliğini görmezlikten gelip kadere sığınarak işin basitine gitmektedirler. Aklını kullanmayan kimseler için gerçekten de sığınma olanağı tanıyan kader, kişilerin kendilerini aldanacak tutumlara sevk etmesine vesile olmaktadır.¹⁵ Oysa kader irade ve eylemle harekete geçmeden başımıza gelecekleri oturup beklemek değildir. Kaderde aslolan karşımıza çıkan yollardan birini kendi hür irademizle tercih etmek ve bu yolda elimizden gelen tüm gayreti gösterdikten sonra sonucu Allah'tan beklemektir. Nitekim Şam tarafına ziyarete giden Hz. Ömer, orada veba salgını olduğunu öğrenince ziyaretten vazgeçerek oradan uzaklaşılmasını istemiştir. Bunun üzerine Ebu Ubeyde, kaderi gerekçe göstererek: “Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun Ya Ömer?” diye sorar. Bu soruya Halife Ömer şöyle cevap verir: “Evet, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçırıyorum.”¹⁶ Ayrıca konuyla alakalı Tirmizi'den nakledilen bir hadiste, Hz. Peygamber'e gelerek: “Ey Allah'ın Elçisi, temiz bir ilaçla tedavi olma ve korunma hakkında bize haber ver. Bu, Allah'ın kaderinden hir şeyi geri çevirir mi?” diye soru soran bir sahabiye peygamberimizin: “Tedavi olman da Allah'ın kaderindedir” cevabını vermesi¹⁷ kaderin zorunlu olarak başımıza gelen olaylar olmayıp gerekli önlem ve tedbirleri aldıktan sonra gerçekleşen durumlar olduğunu göstermektedir. İnsanların gerekli önlem ve tedbirleri almayarak maruz kaldığı bir afet sonucunda yaşadığı can ve mal kayıplarını kader olarak karşılaması doğru bir tutum değildir. İnsanlar akıllarını kullanarak gerekli önlemleri aldıktan sonra tevekkül etmelidir.

Gerekli tüm tedbirler alındıktan sonra gerçekleşen afetlerin ise çeşitli boyutları bulunmaktadır. Öncelikle şu bilinmelidir ki, Allah'ın dünya işleyişine koyduğu kanunlar bulunmaktadır. Bu kanunlar sünnetullah terkibi ile ifade edilir. Yüce Allah'ın kainatı yaratıp devam ettirmek ve toplum hayatını düzenlemek üzere koyduğu kanunların bütünü sünnetullah olarak adlandırılır.¹⁸ Bunlar kitaplarda fiziksel, biyolojik ve toplumsal kanunlar şeklinde yer almaktadır. Bu sayılan kanunların içinde musibet ve afetler de bulunmaktadır. Musibetler, sünnetullahın içeriğinde var olan olağan toplumsal yasalardandır. Dünyada karşılaşılan her musibet hayatın rutinleri, olması mecburi olan kanunları arasındadır. Bu musibetlerin olması ateşin yakması, suyun ıslatması, bıçağın kesmesi kadar doğaldır. İnsanın hiçbir musibetle karşılaşmaması için hiç var olmaması gerekir. Çünkü musibetler değişme ve bozulma niteliği taşıyan şeylerin değişmesinden, bozulmasından ileri gelmektedir. Eğer dünyada bozulma olmasaydı varlık da olmazdı. Musibetlerin olmamasını istemek, tabiattaki oluşma ve bozulma kanununun ortadan kalkmasını istemek olur ki bu da imkânsızdır.¹⁹ Bunlar tabiat düzeninde var olan sistemin bir gereğidir. Tabiattaki bu doğal olaylar Allah'ın koyduğu kader çerçevesinde meydana gelmektedir. Ancak bu afetler insanlara tek tek güdülmemiştir. Mesala deprem

¹⁴ Bkz.:Kasas: 28/47, Nis: 4/62, Al-i İmran: 3/165

¹⁵ Oyanık-Cengiz, “Afet Bilinci ve Kader İlişkisi:Gümüşhane Örneği”,s.93.

¹⁶ İbn Sa'd, Tabakat, 3/283. İbnü'l-Esir, el-Kamil, 2/392.

¹⁷ Tirmizi, 4/453.

¹⁸ İlyas Çelebi, “Sünnetullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.38, (İstanbul: TDV Yay., 2010), 159-160.

¹⁹ İsmail Çevik, “Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (Haziran 2020), 280, 281.

tabiattaki doğal düzenin bir gereğidir. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi deprem faylarının bulunduğu yerlerde yerleşim yerleri varsa depremin zarar vermemesi olanaksızdır. Bu durum göz önünde bulundurularak fay hatları üzerine yapılmamış yapıların ise depremden zarar görmemesi mümkün olabilir. Depremin, selin veya başka bir felaketin vermiş olduğu tahribat Japonya’da başka, Almanya’da başkadır. Yine veba mikrobunun ortaçağ ile 20.yy.’da vereceği etki aynı olmaz. İnsanlar cüzi iradesiyle bu zararlardan korunabilir veya bunların etkisini azaltabilir. Bugün bilimsel bulgularla fay hatlarının nerelerde olduğu açık bir şekilde bilinmektedir. Tabii olan deprem olayının vereceği tahribat kişiye aittir. Çünkü deprem fayı üzerinde kurulacak yerleşim yeri insanın kendi iradesine bağlıdır. Bu fay hatları üzerinde oturan insanlar evlerini deprem şartlarına uygun biçimde inşa etmezlerse veya malzemenen çalarlarsa sonuçta yakınlarını, mal-mülklerini, servetlerini kaybetme musibetiyle karşı karşıya kalabilmektedir.²⁰ İşte bu nedende akıl ve irade sahibi insan bu melekelerini kullanarak her konuda tedbir almakla sorumludur.

Yeryüzü Allah’ın kanunlarına göre kusursuz yaratılmıştır. Bununla birlikte ekosistem dediğimiz bu düzeni insanoğlu, faaliyetleri ile bozmaktadır. Örneğin, metan, karbondioksit, ozon ve kloroflorokarbon gibi sera gazlarının insan faaliyetleri sonucu yayılımındaki yüksek artış, küresel ısınmaya neden olur. Bu ısınmayla birlikte küresel iklim değişikliği yaşanarak nem, yağış, hava hareketleri gibi olaylarda fazla miktarda düşüş veya artışlar olmakta ve ekosistemde bulunan tüm canlılar için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Bu tehlike sonucu bazı bitki ve hayvan türlerinin neslinin yok olması, fırtına, sel, kuraklık, kasırga, tayfun vb. iklimle ilişkili doğa afetlerinin miktarında ciddi artışlar olacağı bilim adamları tarafından tahmin edilmiştir.²¹

Yeryüzünde Allah tarafından kurulmuş dengeyi insanoğlu yaşamsal sürecinde kendi elleriyle bozup, ekolojik dengeyi etkileyerek canlı ve cansız tüm yaşamın doğal sistemini değiştirmektedir. Ayrıca gelişen teknolojiler de dengeyi değiştirerek insanoğlunun geleceğini felakete sürüklemektedir. Gerek bilimsel alanlarda yapılan araştırmalar ve deneyler gerek insanoğlunun endüstriyel ve kimyasal atıkları ve gerekse aşırı enerji kaynağı kullanımı bu dengenin sarsılmasında başlıca unsurlardandır. “Örneğin, temelini Sırp asıllı olan ABD vatandaşı Nikola Tesla’nın attığı ve ABD’nin Alaska Eyaleti’nde faaliyet gösteren High Frequency Active Auroral Research (HAARP) adlı çalışma programında bilim adamları, iyonosfer ve özellikleri hakkında araştırma yaparak radyo frekans sinyallerinin yaydığı elektromanyetik dalgalarının iyonosfere gidip tekrar yeryüzüne belirlenen yüzeye gönderildiğinde eğimli kaya parçalarını titreşimle hareket ettirdiğini bulmuşlardır. Bu projeye karşı olan ünlü jeofizikçi Prof.Gordon J.F.MacDonald’e göre elektromanyetik dalgalar; iklimleri değiştirebilir, ozon tabakası ile oynayabilir, okyanus dalgalarını kontrol edebilir, kutupları eritebilir veya yerinden oynatabilir, dünyanın enerji alanları ile oynayarak, insan beynini kontrol altına alabilir, deprem yaratabilir.”²²

²⁰ Ebru Türkman, *Kelamda Günah Musibet İlişkisi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006) 24-25.

²¹ Mazhar Oyanık, *Afet Bilinci ve Kader İlişkisi: Gümüşhane Örneği* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005, 48; Aynur Demir, “Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi* 1/2 (2009) 38.

²² Oyanık, *Afet Bilinci ve Kader İlişkisi: Gümüşhane Örneği*, 48; Aydoğan Vatandaş, *Haarp: Kıyamet Teknolojisi*,

Kur’ani boyutla afetlere bakıldığı zaman genel olarak insanların başına iki sebepten ötürü geldiği görülür. Bunlardan ilki insanların kendi yaptığı dince suç sayılan kötü davranışlarının yani günahlarının karşılığı olarak birtakım bela ve musibetlere maruz kaldıklarıdır. Bu görüşün doğruluğunu bazı kavimlerin doğal felaketleri de içerisinde barındıran çeşitli musibetlerle yok edildiğini anlatan Kurani ifadeler desteklemektedir. Çünkü insanlar, Allah’ın koymuş olduğu kanunları tanımamakta, adeta hiçe saymakta, onunla boy ölçüşmeye kalkışmaktadırlar. Bu sınır tanımazlıkları Allah ve peygamberlerini inkarla kalmamış, kendilerini Allah’ın yerine koyarak O’nunla güç mücadelesi içerisine girmeye kadar uzanmıştır. Kainatın mutlak sahibi Allah da ilahi kudretinin bir göstergesi olarak bu tür insanları çeşitli musibetlerle yok etmiştir. İkincisi de Allah’ın fiilleriyle irtibatlı olarak meydana gelen çeşitli musibetlerin, doğal felaketlerin ve bunların sonucunda meydana gelen acı ve ıstırapların insanları imtihan etme, deneme ve sınama amacına yönelik olarak meydana geldiği hususudur. Allah insanları bollukta ve darlıkta yani nimetlerle ve nimetleri eksilterek, çeşitli sıkıntılarla insanları imtihan edeceğini Kuran’da birçok defa bildirmiştir.²³ İşte bu türden çok çeşitli musibetlere maruz kalan insanların Allah’a karşı takınacakları tavır, onlar için bir imtihan olmaktadır.²⁴ İnsanın dert ve musibetlerle imtihan edilmesi kaçınılmazdır. Çünkü kişinin gerçek şahsiyeti denenme halinde ortaya çıkar. Deri için tabaklanma ne ise insan için ibtilâ da odur. Altın ateşte, insan mihnette belli olur. Büyük belâlara ancak büyük insanlar dayanabilir. Hz. Peygamber, her şeyden önce ilk musibet olarak dünyanın bizzat kendisini görmüş ve dünyanın şerrinden Allah’a sığınmıştır. Hem nimet hem de musibet, her ikisi de Allah’ın imtihan sorularıdır. Yani Allah açısından ikisi arasında hiçbir fark yoktur. Nimet kulları ödüllendirmek amacıyla değil, sınamak amacıyla verilmektedir. Neticede dünya devasa bir imtihan salonudur. Musibetlerin olmamasını istemek, imtihan salonuna girip, orada sınav süresince kalmayı kabul edip tek şartının soru cevaplamamak olduğunu söyleyen öğrencinin durumuna benzemektedir. Yine sınav salonu insanın süreli bir zaman içerisinde elinden gelenin en iyisini yapabilmek için ter döktüğü, gayret gösterdiği sıkıntılı bir mekândır. İşte dünya hayatı, insan için aynı görevi görür. Dünyada rahat ve eğlence peşinde koşanların hali, üniversite sınavına giren ama sınav sırasında şarkı mırıldanıp, uyuklayıp, boş oturan, eğlenmeye çalışan kişinin durumu gibidir. Bu haldeki insana sınava giren diğer insanlar akıl hastası gözüyle bakarlar. Burada gösterilmesi gereken en önemli erdem, sabır ve gayrettir.²⁵ Yani insanlar, kendilerinden kaynaklanmayan acı ve ıstırapların bir hikmetinin olduğunu düşünerek, bunlara sabretmeli, Allah’a isyan etmemeli ve bu sayede imtihanı başarıyla geçmelidir.

İstisnai şartlara bağlı olarak Allah’ın, insanların dince suç sayılan eylemlerine karşılık tabii olayları kapsayan çeşitli musibetlerle cezalandırabileceğini söylemek her zaman için mümkündür. Tarihe bakıldığında geçmiş kavimlerin, söz konusu birtakım davranışlarına karşılık çeşitli doğal felaketlerle yok edildikleri Kur’anı Kerim’de açık bir şekilde ifade edilmiştir. Görünen odur ki Allah, insanın azdığı ve fitratından uzaklaştığı, ahlaki değerlerin kabul edilmediği zamanlarda tabiata müdahalelerde bulunmuştur. Kuran’da bahsi geçen helak

(İstanbul: Timaş Yay., 2001)

²³ İmtihan ile ilgili ayetler için bkz: Bakara: 2/155; Al-i İmran: 3/186; İbrahim: 14/6

²⁴ Selim Özarlan, “Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet Hizmetleri” (Doğal Afetlere / Musibetlere Yönelik Düşünceler), IV. *Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, c.2, Ankara, 2009, s.472-474.

²⁵ Çevik, “Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları”, 283-284.

edilmiş pek çok kavim bulunmaktadır.²⁶ Kuran, geçmiş toplumların kendi yaptıkları yüzünden başına gelen musibetler için Nuh'un kavmini²⁷, Hud'un Ad kavmini²⁸, Salih'in kavmi Semud'u²⁹, Lut'un kavmi Sedom'u³⁰, Şuayb'ın kavmi Medyen'i³¹, Musa'nın kavmini, Firavun ve onun adamlarını³², diğer kavimlere gönderilen azapları önemle zikretmekte, insanoğlunun bunlardan ders çıkarması gerektiğinin altını çizmektedir. Tüm bu kavimlerin helak edilme sebebi Allah'a ve diğer insanlara karşı işledikleri suçlardır. Pişman olmak ve yaptıklarından vazgeçmek için kendilerine yeterince süre verilmiştir. Nitekim Hz.Yunus'un kavmi pişman olduğu için, gelmekte olan azaptan kurtulmuşlardır.³³ Pişman olmayanlar ise çeşitli musibetlere maruz kalmışlardır.

Özetle, Allah Teala, yeryüzünü yaratırken belli kanunlar koyarak bir sistem üzerine var etmiştir. Bununla birlikte yarattığı insanı da irade ve akıl ile, yapıp etme gücüyle donatmıştır. Bundan dolayı insanları, hür iradeleriyle yaptıkları bütün eylem ve davranışlarından dolayı sorumlu tutmuştur. Dünya hayatında insanın Rabbine, kendisine ve içinde yaşadığı topluma karşı olduğu gibi tabiata karşı da çeşitli sorumlulukları vardır. Bu durum insana, öncelikle tabiatın bir nimet ve emanet olduğu bilinciyle, onu tahrip ve ifsat etmeden hareket etme sorumluluğu yükler. Zira söz konusu sorumluluk ihmal edilip tabiata zarar verecek işler yapıldığında bunun olumsuz sonuçları yine insana dönecektir. İnsan, tabiatla olan ilişkisinde Allah'ın kanunlarına uygun hareket etmeli, muhtemel afet ve musibetlere karşı elinden gelen tüm tedbirleri almalıdır. Bununla birlikte sünnetullahı uygun hareket edip tüm tedbirleri aldığı halde yine de bir afetle karşılaşma ihtimali her zaman mümkündür. Nitekim, her birey toplum adını verdiğimiz yapının bir parçasıdır. Zorunlu olarak içinde bulunduğumuz toplumun diğer parçalarının yanlış davranışları da bizim başımıza gelen afetlerin bir nedeni olabilir. Ayrıca yaşam sürdürdüğümüz dünya hayatı, hiç kimsenin üzümediği, yorulmadığı, hasta olmadığı, hiçbir sorunla karşılaşmadığı mükemmel bir hayat değildir. Eğer öyle olsaydı cennetin bir anlamı kalmazdı. Yüce Allah, geçici dünya hayatını insanları bir deneme sürecine tabi tutmak için yaratmıştır.³⁴ Bundan dolayı insan başına gelen afetlerden ders çıkarmalı, maddi manevi tüm sorumluluklarını hatırlayarak yerine getirmelidir. Çünkü cüz'i irade ile özgür bir varlık olarak yaratılan insanın, iyi ve güzel davranışlarına mükafat, kötü ve yanlış davranışlarına da ceza verilecektir. Mükafattan nasiplenmek isteyen her insan afet ve musibetler karşısında sabredip, elinden gelen tüm gayreti göstererek musibetin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Bunu yaparken Allah'a daha çok yönelmeli, O'nun merhametini ve yardımını dilemelidir.

²⁶ Çevik, "Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları", 278-279.

²⁷ Bkz.:Nuh:71/25; Ankebut: 29/14; Zariyat: 51/46; Yunus: 10/73.

²⁸ Bkz.:Hud:11/59; Kamer:54/18-22; Fussilet: 41/14-16.

²⁹ Bkz.:Neml: 27/48-52; Şems: 91/13-14; Fussilet: 41/17.

³⁰ Bkz.:Ankebut: 29/31,34,35; Neml: 27/55; Hicr: 15/77.

³¹ Bkz.:Araf: 7/85,86,92; Şuara: 26/190.

³² Bkz.:Araf: 7/130-136; Enfal: 8/52, 54; Kamer:54/41-42.

³³ Bkz.:Yunus:10/98.

³⁴ Bkz.: Hud: 11/7: "Sizi imtihan edip hanginizin daha güzel amel işleyeceğini ortaya çıkarmak için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur."

2. Bazı Kelami Ekollerin Şer Problemine Bakışı

İslam kelâm ekollerinden Mu'tezileye göre, Allah kötü olanı yapmaya kadirdir fakat onları yapmaz. Çünkü "Allah kötülük yapmaktan münezzehtir. Dünyada var olan bu kötülükleri ise ilahi adalet ve iyilik adına yapmakta ve bunların insanlar için bir yarar olduğu görüşündedir. Allah'ın yaratıklara elem ve ıstırap çektirmesini ibret ve imtihan vesilesi olarak görürlerken, musibetler sonucunda doğan acı ve elemlere karşılık ahirette bedel olmaları gerektiğini, bunun da Allah'a vacip olduğunu savunurlar. Yani Mutezili alimler afet ve musibetlerin Allah tarafından yaratıldığını söylemekle beraber, bunların salt kötülük olmayıp ahirette telafi edilecek imtihanlar olduğunu ifade etmektedirler. Eş'arilere göre, Allah, her şeyin yaratıcısı olduğundan zulmün de yaratıcısıdır. Yani insanların karşılaştığı tüm musibetler tamamen Allah'ın takdiridir. Bununla birlikte Allah, zulmü kendi istediği için değil, bunu isteyen insan için yaratır. Kendi istediği için de zulmü yaratabilir ve bu zulmü yaratmasıyla zalim addedilemez. Eş'ariler, Allah'ın karşılıksız bir şekilde dilediğine azap etmesini ve acı çektirmesini caiz görmüşlerdir. Çünkü Allah, fiillerinde hürdür ve dilediğini yapar. Çünkü mülk sahibi kendisidir ve mülkünde dilediği gibi tasarruf edebilir. Onlar Allah'ın yaptıklarında hikmetsizlik söz konusu olmadığından Allah'ın yarattıklarına acı çektirmesinde de bir adaletsizlik görmüyorlar. Çünkü Allah Teala yarattıklarını bir hikmet üzerine var eder. Hangi tür elem olursa olsun 'Allah'ın fiilleri' olması sebebiyle iyidir ve "karşılık" olarak değerlendirilir.³⁵ Maturidiler, Eş'arilerle "Her şeyin yaratıcısının Allah olduğundan hareketle kötülüğün yaratıcısı da Allah'tır" görüşüyle aynı yargıyı paylaşırlar. İmam Maturidi'ye göre alem insanın Allah'ı tanınması ve kullukla sınanması için yaratılmıştır ve bu şekilde yaratılması gerekli olmuştur. Alemin yaratılış gayesi "imtihan" olunca orada iyilik ve kötülüğün, emir ve yasağın olması kaçınılmazdır. Adamsız alemin anlamsız olması gibi imtihansız adem de insan olmazdı. İyi ve kötü olmadan da imtihan anlamını bulmazdı. İnsanın imtihanının gayesi ise onun özünün taşıdığı kemal derecelerini yükseltmektir.³⁶ Onlar afet ve musibetleri imtihan ve hikmet kavramları çerçevesinde ele alıp yeryüzünde mevcut olan kötülüklerin insanın imtihanının bir koşulu olduğunu düşünmektedir. Onlara göre dünyada sırf iyilik olsaydı, imtihan söz konusu olmazdı. İmtihanın söz konusu olabilmesi, iyiliklerin yanında kötülüklerin de zorunlu olarak bulunmasını gerektirir. İkisi birlikte var olmalı ki akıl ve özgür iradeyle yaratılan insanoğlu karar verip bir tercihte bulunsun; sonuçta ceza ya da mükafata layık olsun. Eş'ari ve Maturidi kelamcıları, çeşitli şekillerde vuku bulan musibetlerin ve bunlardan kaynaklanan elemlerin varlığını, aynı şekilde bunların ibret ve imtihana yönelik olduğu konusunda mu'tezile ile aynı fikirde olmalarına karşın Allah'ın acıması ve ıstıraplar için ahirette bedel vermesinin zorunlu olduğu gibi yarattıkların dünyada çektikleri acı ve ıstırapların karşılığını vermek de Allah için vacip olamaz görüşündedirler.³⁷ Ehl-i sünnete göre, Allah adalet sahibidir. Kendisine itaatin karşılığını fazlasıyla vermesine karşın isyanın karşılığını adaleti gereği bazen birebir verir bazen de lütfundan dolayı bağışlar. Allah, adalet sahibi olduğundan ilahi adaletin gereği olarak ıstıraplar, acılar, musibetler günaha eşit olarak verilir.

³⁵ İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî, *Kitabü'l-İrşad*, çev. Adnan Bülent Baloğlu - Sabri Yılmaz, (TDV Yay., Ankara, 2016), 226-227.

³⁶ Salih Aydın, *İmam Maturidi'de Kötülük Problemi ve İmtihan*, (İnsan Yay., İstanbul, 2022), 25-83.

³⁷ Türkman, *Kelamda Günah Musibet İlişkisi*, 58-59.

İnsanın kendi iradesi ile yaptıklarından sorumlu olması Allah'ın adaleti ile de örtüşür. Yoksa cebri bir irade ile yaptıklarından sorumlu olması zaten zulüm kapsamına girmektedir.³⁸

Sonuç

Acıların, ızdırapların, dertlerin, zevklerin ve mutlulukların yeryüzünde varolduğu inkar edilemez bir gerçektir. Bunların sebepleri araştırılırsa görülecek olan şudur ki; ne zaman tabiat kanunlarına, sünnetullahı karşı bir zıtlık varsa, kişi irade-i cüzziyesi ile var olan nizama karşı eylemler içerisindeyse orada mutlaka kötülük doğar. Doğa kanunlarına, sünnetullahı riayet edildiği takdirde ise orada haz doğar. Allah kainatı belli bir düzen ve kurallar bütünü içerisinde yaratmıştır. İnsanoğlu, yaratılan hayatın doğal akışı içinde birtakım zorluklarla, musibetlerle, afetlerle karşı karşıya kalabilir. Fiziksel, biyolojik ve toplumsal kanunlara riayet etmesine ve elinden gelen tüm tedbirleri almasına rağmen bu durumla karşılaşan insan, başına gelen musibetin Allah'ın bir hikmeti olduğunu kabul ederse, zorluğun üstesinden daha çabuk gelir. Çünkü bu zorlukla beraber, mutlaka bir kolaylığın olduğu teminatını Allah Teala kendisine vermiştir. Doğru bakış açısı sayesinde insan, musibetlerin, dünya hayatındaki imtihan vesilelerinden biri olduğunu anlayabilir. Dünya hayatının geçiciliğini ve ölümü hatırlayıp hatalarını düzeltmeye çalışır. Sabredip, bu sıkıntıyı kendisine faydalı olacak şekilde nimete çevirir. İşte böylece dünyada ve ahirette mutluluğa erişir.

Kaynakça

Akbulut, Ahmet. "Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (1992): 129-156.

Aktepe, Orhan. "Trafik Kazalarında ve Doğal Afetlerde Kaderin Rolü", *Din ve Trafik (Trafik, Kader, Kaza, Tevekkül, İrade, Ahlak ve Kul Hakkı)* 1 (2016): 221-228

Aydın, Ömer. "Kuran'da Kader ve Özgürlük". *Kuran Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 4 (1998): 76-80.

Aydınlı, Osman. "Kaderi Anlayışın İlk Tezahürleri" *İslami Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2003): 249-262.

Aydın, Salih. İmam Maturidi'de Kötülük Problemi ve İmtihan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2022

Çelebi, İlyas. "Sünnetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38:159-160. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Çevik, İsmail. "Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (2020): 271-300.

Demir, Aynur. "Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi", *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi* 1/2 (2009): 37-54

³⁸ Çevik, "Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları", 277.

İmamü'l-Harameyn el-Cüveyni, Kitabü'l-İrşad, çev. Adnan Bülent Baloğlu - Sabri Yılmaz, Ankara: TDV Yayınları, 2016

Oyanık, Mazhar. *Afet Bilinci ve Kader İlişkisi:Gümüşhane Örneği*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015

Oyanık, Mazhar ve Ekrem Cengiz. “Afet Bilinci ve Kader İlişkisi:Gümüşhane Örneği”, *The Journal of International Scientific Researches* 5 (2020): 87-101.

Özarıslan, Selim. “Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet Hizmetleri (Doğal Afetlere/ Musibetlere Yönelik Düşünceler)” *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri 2* (2009): 469-480.

Topaloğlu, Bekir ve İlyas Çelebi. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.

Türkman, Ebru. *Kelamda Günah Musibet İlişkisi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Kader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24:58. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

EFFÂK KAVRAMININ TEFSİRLERDEKİ ANLAM ÇERÇEVESİ

Hacı ÇİÇEK

Doç. Dr., Adıyaman Ün., Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği), Adıyaman, Türkiye.
Assoc. Dr. Adıyaman University, Faculty of Education, Department of Arabic Language Education
(Arabic Teaching), Adıyaman, Turkey. hcicek02@hotmail.com
ORCID 0000-0003-4735-6349.

Özet

Kur'ân-ı Kerim, beşeriyete sunduğu değerlerin başında tevhid inancı ve ondan kaynaklanan ahlakî değerler gelmektedir. Söz konusu değerlerin yanı sıra cimrilik, iftira, zulüm, fitne, fesat ve yalan gibi olumsuz davranışlar da vurgulanmıştır. Kur'ân'da bazı ayetlerde çok yalan söyleyen ve çok iftira atan kimseler, "effâk" sözcüğü ile ifade edilmiştir. Doğal olarak müfessirler tarafından "effâk" sözcüğüne dair farklı yorumlar yapılmıştır. Müfessirlerin yorumları dikkatlice incelendiğinde bu sözcüğün kapsamına giren kimselerin, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda onları hiç duymamış gibi davranan, büyüklenen ve inkârda ısrar eden her günahkâr olduğu müşahade edilmiştir. Effâk ile haktan uzaklaşıp batıla dönmek, bühitan ve yalan anlamına gelen ifk kavramı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kur'ân, effâk'ın yani çok yalan söyleyen ve çok iftira atanların yerinin cehennem olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra onlar için "veyl" ifadesini kullanmıştır. "Veyl" sözcüğü konusunda da müfessirlerin farklı yorumları mevcuttur. Bazıları, "veyl" kelimesini lügat bağlamında ele alarak ona "yazıklar olsun" anlamını yüklerken, bazıları ise "cehennemde oldukça dar ve ateşinin sıcaklığı, demir dağları eritecek yükseklikte olan bir vadi" diye anlam vermiştir. Ona verilen anlamların, bazı kaynaklarda altı çeşide kadar verildiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada "effâk" kelimesinin türediği e-f-k kelimesinin etimolojik tahlili, "effâk" kapsamına girenlerin kimler olduğu ve sonuç-değerlendirme başlıkları değerlendirilmiş, analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Effâk, Cehennem, Müfessirler.

THE MEANING FRAMEWORK OF THE CONCEPT OF EFFAK IN TERMINATIONS

Abstract

The primary values that the Holy Quran offers to humanity are the belief in monotheism and the moral values arising from it. In addition to the values in question, negative behaviors such as stinginess, slander, cruelty, discord, corruption and lying are also emphasized. In some verses of the Qur'an, people who lie a lot and slander a lot are expressed with the word "affaq". Naturally, different interpretations of the word "affaq" have been made by commentators. When the comments of the commentators are carefully examined, it is observed that the people who fall within the scope of this word are every sinner whoever, when the verses of Allah are read to them, acts as if they have never heard them, becomes arrogant and insists on denial. There is a direct relationship between Affaq and the concept of Ifk, which means moving away from the truth and turning to falsehood, slander and lie. The Quran states that the place of affaq, that is, those who lie a lot and slander a lot, is hell. In addition, he used the expression "wayl" for them. Commentators have different interpretations of the word "wayl". While some of them took the word "wayl" in its dictionary context and attributed the meaning of "shame" to it, others interpreted it as "a valley in hell that is quite narrow and whose heat of fire is high enough to melt iron mountains." It has been determined that the meanings given to it are given in up to six varieties in some sources. In this study, the etymological analysis of the word e-f-k, from which the word "affaq" is derived, who are included in the scope of "affaq" and the results-evaluation titles were evaluated and analyzed.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Affaq, Hell, Commentators.

Giriş

Mekke müşrikleri, önceki toplumların peygamberlerine yakıştırdığı şair, kâhin, sâhir, mecnun, deli ve sefih gibi birçok olumsuzlukla Hz. Peygamber'i itham etmişlerdir. Kur'ân, onların mezkûr nitelendirmelerini birçok kez canlı örnekler getirerek reddetmiş, müşriklerin iftiralarını boşa çıkarmıştır.

Peygamberler, sefih, akıllı kıt diye nitelendirildikleri gibi sapık, beyinsiz¹, sihirbaz², bozguncu³, yalancı⁴, cinlenmiş⁵ diye itham edilmiş; aristokrat tabaka tarafından güdülen çirkin politikalarla toplumdan dışlanmaya çalışılmıştır. Toplumunu yönlendiren, domine edip aşağılayan müreffeh ve elit tabaka, Kur'ân'da mele' ve mütrefîn diye nitelenmiştir.⁶ Bu zalim ve despot sınıfı, zaman mefhumuna bakılmaksızın her coğrafyada görmek mümkündür.

Peygamberleri ve onların gündeme getirdikleri ilahî öğretileri kabul etmeyenler, “effâk” ve “kezzâb” diye nitelenmişlerdir. Çünkü onlar, peygamberleri aralıksız şekilde hep yalanlamış, bütün genişliğine rağmen yeryüzünü onlara dar etmeye çalışmışlardır. Yüce Allah, “kezzâb” ve “effâk” nitelikli kimselerin kesinlikle iftiracı ve yalancı olduklarını müminlere bildirmiştir.⁷

İnsanın gayb alemine dair bilgisi, ancak Allah'ın kutsal kitaplar aracılığıyla bildirdikleri haberlerle mümkün olmaktadır. Örneğin, şeytanların kulak hırsızlığı yaptığı, kâhinlere malumat aktardığı, kâhinlerin ise birçok yalanlar katarak insanlara bildirdiği; insanların ise kahinlerden duyduklarını, gerçek diye zannettikleri bunlardan bazılarıdır. Kur'ân'da gökteki burçların, şeytanlar için atılan taşlar haline getirildiği bilgisi vardır.⁸

Konunun daha iyi anlaşılması açısından öncelikle e-f-k kelimesinin etimolojik tahlilini yapmakta yarar vardır.

1.E-F-K Kelimesinin Etimolojik Tahlili

Arapça aslı e-fi-ke olan ve mübalağa kalıbından gelen “*effâk*” kelimesi çok yalan söyleyen, birine kara çalan, çok iftira atan anlamlarına gelir. İfk ise yalan, bühtan ve yalan

¹ A'râf, 7/60, 66.

² Neml 27/13-14.

³ A'râf 7/127.

⁴ Hûd, 11/27.

⁵ Müminûn 23/24-25. Ayrıca bkz. En'âm 6/7; Hûd 11/7; Yûnus 10/2; Enbiyâ 21/3; Sebe' 34/43; Saffât 27/15; Zuhruf 43/30; Ahkâf 46/7; Kamer 54/2; Müddessir 74/24.

⁶ Bakara 2/246; A'râf 7/60, 66, 75, 88, 90, 109, 127; Hûd 11/27; 38; Kasas 28/20, 38.

⁷ Münâfikûn 63/1.

⁸ Mülk 67/5.

demektir.⁹ Kur’ân, Hz. Aişe gibi masum ve iffetli kadına yapılan zina iftirasını “(Ona) ağır iftirayı atanlar, şüphesiz içinizden bir güruhtur”¹⁰ ayetindeki ifadeyi ifk diye nitelemiştir.

أَفْكَ الرَّجُلِ Efeke’r-rculü ifadesi “Adam yalan söyledi, iftira attı” anlamına gelmektedir.¹¹ Aynı fiilden türemiş olan الْمُؤْتَفِكُ el-Mü’tefikü, helak olmak, alt üst olmaktır.¹² Başka anlamı ise yerin alt üst olmasıdır.¹³ Bazı kaynaklarda ifk kelimesinin haktan batıla dönmek anlamına geldiği bulunmaktadır.¹⁴

Mesela Kur’ân-ı Kerim’deki الْمُؤْتَفِكَاتُ Mü’tefikât kelimesi, daha önce farklı şekillerde cezalandırılan Hz. Nûh, Hz. Salih, Hz. Hûd, Hz. Şuayb’ın toplumları için söylenen bir ifadedir.¹⁵

Kizb kelimesinin, yalan ve yalanlama bağlamında effâk kavramı ile doğrudan bir ilişkisi vardır. S-d-k fiilinin zıddı olan k-z-b fiili yalan söylemek demektir.¹⁶ Burada kastedilen yalan hem söylenen sözü hem işlenen eylemi kapsar niteliktedir. İsm-i faili kâzib’tir.¹⁷ Bir yalanın aşırı derecede olduğunu vurgulamak için mübalağa/abartma kipinde kezzâb, kezûb, kizzâb, kezîb sözcükleri gelmekle beraber Kur’ân-ı Kerim’de daha çok, kezzâb kipi kullanılmıştır.¹⁸ Türkçede aynı fiilden türemiş olan tekzib kelimesi, sıklıkla kullanılan sözcükler arasında bulunmaktadır.

Effâk ve kezzâb sözcüklerinin etimolojik çerçevelerini kısaca verdikten sonra şimdi de tefsirlerde effâk kapsamına kimin veya kimlerin girdiğine dair yorum ve görüşleri değerlendirmeye çalışalım.

2. “Effâk” Kapsamına Girenler

⁹ Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrût: Dârü Sâdır, 1414), 10/390-391.

¹⁰ Nûr 24/11.

¹¹ Ahmed Muhtâr Abdülhamîd Ömer, *Mü’cemü’l-lügati’l-‘Arabiyye el-muâsıra* (Kâhire: Alemü’l-Kütüb, 2008), 1/103,

¹² Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn* (Kâhire: Dârü Mektebeti’l-Hilâl, ts.), 5/416.

¹³ Bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed Ezherî, *Tehzîbü’l-lüga* (Beyrût: Dârü İhyâi Tûrâsi’l-‘Arabî, 2001), 10/216.

¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât* (Dimaşk: Dârü’l-Kalem, H/1412), 79. E-f-k fiilinden müştak kelimeler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (İstanbul: el-Matbaatü’l-İslâmiyye, 1982), 34.

¹⁵ Tevbe 9/70. Geniş bilgi için bkz. Mecduddîn Muhammed b. Yakûp el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît* (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2005), 931.

¹⁶ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretu’l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba’labekî Beyrût: Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), 1/304; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 704.

¹⁷ Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, 5/347; Ezherî, *Tehzîbü’l-lüga*, 10/96. K-z-b fiilinden türemiş sözcükler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 598-602.

¹⁸ Sâd 38/4; Gâfir 40/24, 28; Kamer 54/25, 26.

Kur'ân'da iki ayette geçen “effâk” kelimesine farklı anlamların yüklendiği söylenebilir. Bazı kaynaklar, olayı azılı müşrik Nadr b. Haris (ö.2/624¹⁹, Muhtâr es-Sekafî (ö.67/687)²⁰, Müseylemetülkezzâb (ö.12/633)²¹, Şık, Setîh, Tuleyha²² gibi özel şahıs ve kâhinler²³ ile sınırlandırmış olsa da Mücâhid b. Cebr'in (ö.103/721) söylediği gibi Kur'ân ayetleri, bütün zaman ve mekanları kuşatan bir potansiyele sahiptir. Mücâhid, أَفَّاكٌ أَثِيمٌ “*effâkûn esîm*”²⁴ ibaresinin her yalancı kimseyi kastettiğini vurgulamıştır.²⁵

Effâk ve kezzâb sınıfı içinde, Allah'ın ayetlerini kendi heva ve heveslerine göre yorumlayan, kişisel çıkarını ön plana çıkararak ve her zaman ve zeminde İslâm düşmanlarıyla dirsek temasında bulunan sahte din adamlarını²⁶ da pekâlâ saymak mümkündür. Onların bu şekildeki manipülasyonları, en aşağılık davranış olarak nitelendirilmiştir.²⁷

Kur'ân, kendisine Allah'ın ayetleri okunduğunda onları hiç işitmemiş gibi davranarak büyülenen, kibirden yanına yaklaşılmayan, inkârda sürekli ısrar eden her günahkâr için “veyl/yazıklar olsun” dedikten sonra ağır azabın onlara dokunacağını bildirmiştir.²⁸ Bu ayette yer alan “veyl” kelimesine dair farklı yorum ve görüşlerin olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁹ Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-'Arabî, 1420), 4/184.

²⁰ Muhtâr es-Sekafî, kendisine vahyin geldiğini iddia edenler arasında bulunmaktadır. Bkz. İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 19/414; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997), 2/140; Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-'Arabî, 1999), 28/233; Ebü Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiü' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 7/77; Ebü'l Fîdâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, H/1419), 3/288; Ebü Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Âdil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-kitâb* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/331.

²¹ Ebü İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelil Abduh Çelebi (Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 1988), 4/104.

²² . Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987), 3/342.

²³ Ayetin, kâhinleri kastettiği görüşü genel anlamda Katâde'ye aittir. Bkz. Ebü Zekeriyâ b. Ebi Sa'lebe b. Yahyâ b. Sellâm et-Teymî, *Tefsîrü Yahyâ b. Sellâm* (Beyrût: Hind Şelebi, 2004), 2/529; Ebü Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. İsa İbn Ebü Zemenîn el-Mürri el-Kurtubî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîz*, (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 3/291; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn)*, thk. Seyyîd b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 5/261; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd* (Kâhire: nşr. Hasan Abbâs Zekî, 1998), 4/169.

²⁴ Şuarâ 26/222; Câsiye 45/7.

²⁵ Bkz. İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000)19/414; Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs İbn Ebü Hâtîm, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (Riyâd: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, H/1419), 9/2830; Abdürrrahmân b. Ebübekir Celâluddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.), 6/332.

²⁶ A'râf 7/175.

²⁷ A'râf 7/176.

²⁸ Câsiye 45/7-8.

Bazı müfessirler, kelimeyi her ne kadar lügavî anlamda ele almış bazıları ise veyl'in cehennemde bir vadi olduğu şeklinde değerlendirmiştir.²⁹ Veyl'in cehennemdeki bir vadi olduğuna kail olanların yanı sıra bir nehir olduğuna dair yorum yapanlar da söz konusudur.³⁰ Mâverdî (ö.450/1058), Veyl kavramı hakkında şu görüşleri kaydetmiştir: Osman b. Affân (ö.35/656) ve birçok müfessir, onu cehennemde ateşten bir dağ, İbn Abbâs (ö.68/687-88) cehennem azabı, Ebû Said el-Hudrî (ö.74/693-94), cehennemdeki çukur/derin bir vadi, Mufaddal ed-Dabbî (ö.178/794) aşırı derecedeki hüznün, Asmaî (ö.216/831) inkârcıyı çirkinleştirme diye nitelerken; diğer bir görüşe göre ise insanın aşağılandığı ve rezil edildiği yerdir.³¹

Atâ b. Yesâr (ö.103/721), söz konusu vadiyi “ateşinin hararetinden demir dağlarının eridiği yer” şeklinde nitelerken³², Zeccâc ise lügavî bağlamda onu “Her yok oluş için kullanılan bir kelime” olarak tanımlamıştır.³³ Sem‘ânî (ö.489/1096), Veyl'in kişinin helak olması için yapılan bir dua; içinde çeşitli azapların olduğu bir yer olduğu görüşündedir.³⁴

Birçok konuda olduğu gibi “veyl” kavramı çerçevesinde İsrailiyyât kaynaklı haberler de bazı kaynaklarda bulunmaktadır. Veyl, yetmiş mesafede cehennemde bir vadi olduğu, doksan kola sahip bulunduğu, her kolda yetmiş şık, her şıkta yetmiş mağara, her mağarada yetmiş köşk, her köşkte demir cevherinden yetmiş sandık, her sandıkta yetmiş ağaç, her ağaçta ateşten mamul yetmiş dal, her dalda yetmiş meyve, her meyvede de yetmiş kulaç uzunluğunda bir kulp vardır. Her ağacın altında bin küsur yılan ve yetmiş akrep mevcuttur. Yılanların büyüklüğü dağ kadar, uzunlukları ise bir aylık mesafe kadardır. Dişlerine gelince hurma ağacına benzer, akrepler ise üç yüz altmış omurga kemiği bulunan koyu renkli katırlar gibidir. Her omurga kemiğinde büyük bir testi dolusu kadar zehir vardır.³⁵ O vadinin kan ve irinden oluştuğuna dair görüşler bulunmaktadır.³⁶ Nitekim namazlarının özünden ve taşıdığı içerikten uzak duran,

²⁹ Sem‘ânî, *Tefsîrü'l-Kur‘ân*, 5/135; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfî‘, *et-Tefsîr*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419), 2/458.

³⁰ Ebû Abdullâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî, *et-Tefsîr* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 187.

³¹ Mâverdî, *Tefsîrü'l-Kur‘ân (en-Nüket ve'l-uyûn)*, 1/151, 3/316. Ayrıca bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 4/508.

³² Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fi te'vîli'l-Kur‘ân*, 2/272; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 1/202; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fi tefsîri'l-Kur‘ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997), 1/268; Muhammed Senâullah Mazharî Pânîpetî, *et-Tefsîrü'l-Mazharî*, thk. Gulâm Nebî Tünusî (Pakistan: Mektebetü'r-Rüşdiyye, H/1412), 10/165.

³³ Bkz. Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur‘âni'l-Mecîd*, thk. Komisyon (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/163.

³⁴ Sem‘ânî, *Tefsîrü'l-Kur‘ân*, 3/102, 6/127.

³⁵ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdzî el-Belhî, *Tefsîrü Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, ts.), 4/621; Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîrü Yahyâ b. Sellâm*, 1/192, 492.

³⁶ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur‘âni'l-‘azîm*, 7/2367, 2413.

ondan gafil kalanların “vay haline!” vurgusu yapılan ayetlerdeki³⁷ “veyl” sözcüğüne dair de farklı yorumlar yapılmıştır. Bazı müfessirler, daha önce söz konusu ettiğimiz gibi veyl’in cehennemde bir vadi olduğu; bazıları ise onu lügavî anlamda ele alarak “yazıklar olsun” diye yorumlamıştır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kur’ân, her topluma peygamberlerin gönderildiğini, topluma vaziyet edenler tarafından tepkiyle karşılandıklarını ama Yüce Allah’ın, kendi peygamberlerini bu konuda bilgilendirdiklerini vurgulamıştır.

Çalışmamızda Kur’ân’da effâk kelimesine verilen anlamlardan hareketle, olayın salt belli bir coğrafya ve zamanla sınırlı olmayıp, aynı karakteristik özelliğe sahip her insanı kapsadığı tespit edilmiştir. Kaynakların verdiği bilgiye göre bazı müfessirler “*effâk*” ve “*kezzâb*” kapsamını bir veya birkaç şahısla sınırlarken, bazıları ise söz konusu iki kavramın çerçevesini, özellik ve karakterler bağlamında ele almış, olayın özel şahıslar ile sınırlandırılmayacağını vurgulamıştır. Bu konuda selef müfessirlerden Mücâhid b. Cebr örnek olarak verilebilir. Daha sonraki birçok müfessir, Mücâhid’in görüşüne katılmıştır. Zira, olayı peygamberlik iddia eden, kehanette bulunan ve fal oklarıyla meşgul olan birkaç şahısla sınırlamak; Kur’ân’ın çağları aşan, onun kıyamete değin sürecek mesajlarını belli bir zaman ve mekâna hapsetmek anlamına gelecektir. Biz de sözü edilen ikinci görüşü benimsiyor, destekliyoruz.

Ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla şeytanlar, ancak iftiracı ve yalancı kişilere vesvese verebilir, çünkü onlar kendilerini dost ve arkadaş edinen kimselere musallat olur. Oysaki Allah’ın Resulü yalan söylemekten ve iftira atmaktan uzak, hürmete şayan bir zattır. Nitekim Mekke’deki müşrik toplumun, çocukluğundan itibaren Hz. Peygamber’i tanıdıkları, onun yalan söylemediğini itiraf ettikleri, tartışmalı konularda görüşüne başvurdukları, Kur’ân’ın ve diğer kaynakların verdiği bilgiler arasında yer almaktadır.

Kur’ân’ın bir ayetinde (Câsiye 45/7) yer alan “veyl” kelimesinin anlamı konusunda bazı müfessirlerin lügat bağlamında ele alarak “onlara yazıklar olsun” şeklinde mana verdiği, bazıların ise “veyl” sözcüğünün cehennemde inkârcılara azap için hazırlanan derin ve harlı ateşe sahip bir vadi olduğu yönünde yorum yaptığı müşahede edilmiştir. Kavram, müteşabih olduğundan her iki yorum sahiplerine saygı göstermekten gayri bir seçenek bulunmamaktadır.

³⁷ Mâûn 107/4-5.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî**, Muhammed Fuâd. *el-Mü'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982.
- Abdürrezzâk es-San'ânî**, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *et-Tefsîr*. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H/1419.
- Begavî**, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Ezherî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-lüga*. 15 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâi Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Ferâhîdî**, Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmîrrâî. 8 Cilt. Kâhire: Dârü Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Fîrûzâbâdî**, Mecduddîn Muhammed b. Yakûp. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- İbn Acîbe**, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. 7 Cilt. Kâhire: Hasan Abbâs Zekî, 1998.
- İbn Âdil**, Ebû Hafs Siracuddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî. *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*. 20 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Düreyd**, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî. *Cemheretu'l-Luga*. thk. Remzî Munîr Ba'labekî. Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebû Hâtîm**, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. 9 Cilt. Riyâd: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, H/1419.
- İbn Ebû Zemenîn**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. İsâ el-Mürrî el-Kurtubî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîz*. 5 Cilt. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002.
- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Samî b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyâd: Dârü't-Tayyibe, 1999.
- İbn Manzûr**, Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dârü Sâdır, H/1414.
- İbnü'l-Cevzî**, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî. 4 Cilt. Beyrût: 2001.
- İsfahânî**, Râgîb. *el-Müfredât*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412.
- Kurtubî**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

- Mâverdî**, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb. *Tefsîrû'l-Kur'ân (en-nüket ve'l-'uyûn)*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Mazharî**, Muhammed Senâullah Pânîpetî. *et-Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Gulâm Nebî Tûnusî. 10 Cilt. Pakistan: Mektebetü'r-Rüşdiyye, 1412.
- Mukâtil b. Süleymân**, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîrû Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şahhata. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâs, 2002.
- Ömer**, Ahmed Muhtâr Abdülhamîd. *Mü'cemü'l-lügati'l-'Arabiyye el-mu'âsıra*. 4 Cilt. Kâhire: Alemü'l-Kütüb, 2008.
- Râzî**, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Se'âlibî**, Ebü Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Sem'ânî**, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîrû'l-Kur'ân*. thk. Ebü Temîm Yâsir b. İbrâhim-Ebü Bilâl Ganîm b. Abbas. 6 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997.
- Süfyân es-Sevrî**, Ebü Abdullâh b. Saîd b. Mesrûk el-Kûfî. *et-Tefsîr*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Süyûtî**, Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, ts.
- Taberî**, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi'ü'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Vâhidî**, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasîf fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Komisyon. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Yahyâ b. Sellâm**, Ebü Zekerîyyâ b. Ebî Sa'lebe et-Teymî. *Tefsîrû Yahyâ b. Sellâm*. 2 Cilt. Beyrût: Hind Şelebî, 2004.
- Zeccâc**, Ebü İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. 5 Cilt. Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî**, Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l ekâvil fî vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.

SEMÂNÎ'NİN FATİHA SURESİ TEFSİRİNE BİR BAKIŞ*

Hacı ÇİÇEK

Doç. Dr., Adıyaman Üniv., Eğitim Fak., Arap Dili Eğitimi (Arapça Öğretmenliği), Adıyaman, Türkiye.

Assoc. Dr. Adıyaman University, Faculty of Education, Department of Arabic Language Education (Arabic Teaching), Adıyaman, Turkey. hcicek02@hotmail.com
ORCID 0000-0003-4735-6349.

Özet

Kur'ân-ı Kerim, muhatap aldığı insanlık bağlamında küresel bir boyuta sahiptir. Zaman açısından ise kıyamete kadar geçerlidir. Bu itibarla İslâm'a giren bütün ulusların birçok alimi tarafından kendi dilleriyle Kur'ân'ın tefsiri yapılmıştır. Bazı müfessirler Kur'ân'ı baştan sona kadar tefsir ederken, bazıları ise bir veya birkaç sureyi tefsir etmekle yetinmiştir. Sure noktasında tefsir edilenlerin başında Fatihâ suresinin yer aldığını söylemek mümkündür. Çünkü içeriği ve sırası açısından, Kur'ân'ın önsözü ve bir özeti olarak kabul edilebilir. Kur'ân'ın birinci sırasında yer alan Sure, namaz ibadetinin her rekatında okunmakta; Allah'ın birliği (tevhid), kulluk (ubudiyet), müminlerin yardım dileme şekli ve yeri, kul-Allah ilişkisi, ahirete yönelik ilke ve prensipler taşımaktadır. Bu nedenle Fatihâ suresi okunma biçimi, edebî sanatlar, dil ve üslup, iniş kronolojisi ve dilbilim (sarf-nahiv) gibi birçok yönden tahlil ve analizi yapılmış, eserler kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcabbâr es-Semânî'nin (ö.489/1096), Fatihâ suresi tefsiri esas alınmış, içeriğindeki kavram ve sözcüklere dair görüşleri değerlendirilmiştir. Semânî'nin sure hakkında görüşleri ele alınmakla birlikte, yeri geldikçe diğer müfessirlerin görüş ve yorumlarına temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Allah, Kur'ân, Semânî, Fatihâ Suresi,

A LOOK AT SEM'ANI'S INTERPRETATION OF SURA FATIHA

Abstract

The Holy Quran has a global dimension in the context of the humanity it addresses. In terms of time, it is valid until the end of time. In this respect, many scholars of all nations who embraced Islam have interpreted the Quran in their own languages. While some commentators interpreted the Quran from beginning to end, others were content with interpreting one or a few surahs. It is possible to say that the Surah al-Fatihâ is at the top of those interpreted in terms of sura. Because, in terms of its content and sequence, it can be considered as a preface and a summary of the Quran. The Surah, which is in the first place of the Quran, is read in every rakat of the prayer; It contains principles and principles regarding the unity of Allah (tawhid), servitude (ubudiyet), the way and place of believers asking for help, the relationship between servant and Allah, and the afterlife. For this reason, many aspects such as the way of reading Surah Fatihâ, literary arts, language and style, descent chronology and linguistics (morfoloji-sentaks) have been analyzed and works have been written. In this study, Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Mohammad b. Abdülcabbâr es-Semânî's (d.489/1096) interpretation of Surah Fatihâ was taken as basis, and his views on the concepts and words in its content were evaluated. Although Semânî's views on the sura are discussed, the views and comments of other commentators are touched upon when necessary.

Keywords: Tafsîr, Allah, The Qur'ân, Samânî, Surah Fatihâ.

* Bu çalışmada Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcabbâr et-Temimî el-Mervezî es-Semânî'nin (*Tefsîrû'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm-Gunaym b. Abbâs, Dârü'l-Vatan, Riyâd, 1997) nüshası esas alınmıştır.

Giriş

İnsanları en ideal şekilde hidayete davet eden Kur'ân-ı Kerim'e dair Müslüman milletler tarafından irili ufaklı meal ve tefsirler yapılmıştır. Onların amaçlarındaki ortak paydanın, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması ve mesajlarının içselleştirilmesi çabası diye söylenebilir. Kur'ân hakkındaki çalışmalar, genelde bütün Mushaf'ı kapsamakla birlikte, bazen başta Fatiha suresi olmak üzere bir veya birkaç sureyi kapsayan çalışmalar yapılmıştır.

Fatiha suresi hacim olarak küçük olmasına rağmen içeriği ve işlevi bağlamında oldukça yüklü bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Mushaf'ın birinci sırasında yer alan Sure, nüzulünden günümüze bütün müminlerin, namazlarının her rekatında okuduğu ve kıyamete kadar da okuyacağı; tevhid, ubudiyet, ahkâm ile taat, yardım dileme mercii, hamdü senâ, kul-Allah ilişkisi, va'd-vaîd ilke ve prensiplerini içermektedir. Bu itibarla kıraat, tecvid, tasavvufî, edebî sanatlar, dil ve üslup, nüzul kronolojisi ve sarf-nahiv gibi birçok yönden tahlil ve analizi yapıldığı gibi, bazı müfessirler tarafından müstakil eserler şeklinde de kaleme alınmıştır. Fatiha suresinin müstakil formda tefsir edilmesindeki nedenlerin başında, hadislerde Fatiha'sız namazın olmayacağı şeklinde gelen haber ve rivayetlerin olduğu söylenebilir.¹

1.Sem'anî'nin Kısaca Hayatı

Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcabbâr et-Temimî el-Mervezî es-Sem'anî, 426/1035'te Merve'de doğmuş, 489/1096'de ise doğduğu Merve'de vefat etmiştir. İlimle uğraşan bir aileye mensuptur. İlmî eğitimini Hanefî ulemadan olan babasından almıştır. Daha sonra Ebû Gânim Ahmed b. Ali b. Hüseyin el-Kurâ'î, Ebû Bekir Muhammed b. Abdussamed et-Türâbî Abdussamed b. el-Me'mûn olmak üzere birçok alimin ders halkalarında bulunmuştur.²

Kendisi birçok alimden yararlandığı gibi kendisinden birçok öğrenci ilim tahsil etmiştir. Başta oğulları olmak üzere Ömer b. Muhammed es-Serahsî, Muhammed b. Ebû Bekir es-Sencî, Ebû Nasr el-Gâzî, Ebü'l-Kâsım İsmail b. Muhammed et-Teymî, Ebû İshak İbrahim b. Ahmed b. Muhammed el-Mervezî onlardan bazılarıdır.³

Memleketinden hicret etmiş, başka yerlerde medreselerde ders vermiştir. Kendisi önce Hanefî iken daha sonra Mekke'de Şafîî fukahasının önemli kişilerinden olmuştur. Bu nedenle

¹ Tirmîzî, *Mevâkîf* 69,115.

² Ebü Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 14/155; Ebü Sehl Muhammed b. Abdurrahmân el-Magrâvî, *Mevsû'atü mevâkîfî's-selef fî'l-akîde ve'l-menhec ve't-terbiyye* (Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2007), 6/369.

³ Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah b. Abdullah b. Hüseyin, *Mu'cemü's-şuyûh*, thk. Vefâ Takıyuddîn (Dimaşk: Dârü'l-Beşşâr, 2000), 1/116.

başta ailesi olmak üzere çevresinden oldukça tepki görmüştür. İbn Teymiyye (ö.728/1328) ve birçok alim, onu Ehl-i Sünnet imamlarından kabul etmiştir.⁴

Eserleri arasında *Tefsîrü'l-Kur'ân*, *Kavâtü 'u'l-edille fi'l-usûl*, *el-Istulâm fi'l-hilâf beyne'l-imâmeyn eş-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe* bulunmaktadır.⁵

Burada bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Daha önce babasından ders alan ve çevresinin de Hanefî mezhebine mensup olan Semânî, daha sonra ilmî kriterlerini ve bakış açısını Şafîî mezhebinin ölçülerine göre belirlemesi; sanki din değiştirmiş gibi önce ailesi, yakın akraba çevresi ile Merv halkı tarafından tepkiyle karşılanması ilginç bir durumdur. Bir alimin, ilmî çaba ve çalışmaları sonucunda İslam dairesindeki başka bir mezhebin ilke ve prensiplere göre yorum yapması oldukça meşru bir davranıştır. Burada daha ilginç ve garip olan ise halk tabakasının yanında bazı alimlerin yer alıp Semânî'ye karşı çıkması, hakarete varan davranışlar sergilemesidir. Bu yanlış tutumun, maalesef günümüzde de devam ettiğini söyleyebiliriz.

2.Semânî'nin Fatiha Suresine Getirdiği Yorumalar

Semânî', Fatiha Suresinin Mushaf'ta ilk sırayı alması nedeniyle açıklamasına besmele, hamdele ve salvele ile başlamış; daha sonra ise tefsirinde muvaffak etmesi için Yüce Allah'tan yardım dilemiştir.

2.1.Fatiha Suresinin İsimleri

Müellif, eserinin başında Hz. Ali'den (ö.40/661) gelen bir rivayete dayanarak Fatiha Suresinin *Fatihatu'l-kitâb*, *Ümmü'l-Kur'ân*, *Sebü'l-mesânî* ve *Sebün mine'l-mesânî* diye dört adının olduğunu belirtmiş; *Fatihatu'l-kitâb* diye adlandırılma nedenini de Kur'ân-ı Kerim'in onunla başlaması olarak izah etmiştir. Daha sonra Arapçadaki "Ümm" kelimesinin, bir şeyin aslı olduğunu belirterek Mekke'ye isnad edilen Ümmü'l-Kurâ/Kentlerin anası/Anakent ayetini⁶ örnek olarak getirmiştir.

Semânî', Sebü'l-mesânî konusunda ilim sahiplerinin ittifak ettiğini söylemiştir. Bu adla nitelenme nedenini ise surenin namazda bütün rekatlarda tekraren okunmasına bağlamıştır. Semânî, Mücâhid b. Cebr'in (ö.103/721) "*el-Mesânî, Allah'ın, bu ümmete has kıldığı, başka hiçbir ümmete vermediği değerdir*" mealindeki sözünü delil olarak vurgulamış, Kur'ân-ı

⁴ Takıyyuddin Ahmed İbn Teymiyye, *Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye fi nakzi kelâmi's-şî'ati'l-kaderiyye*, thk. Muhammed Reşad Sâlim (Riyâd: Camiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1986), 7/502; Ebü'l-Fidâ İmâduddin İsmâil İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrût: Dârü'l-Fikr,1988), 12/175; Bağdâtlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-arifîn esmâu'l-müellifîn âsâru'l-musannifîn* (Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951), 2/475.

⁵ Muhammed b. Hamza b. Muhammed Şemsuddîn Molla Fenârî, *Fusûlü'l-bedayi' fi Usûlü's-şera'*, thk. Muhammed Hüseyin Muhammed Hasan İsmail (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2006), 1/324; Usâme b. Saîd el-Kahtânî ve arkadaşları, *Mevsûatü'l-icmâ' fi'l-fıkhi'l-İslâmî* (Riyâd: Dârü'l-Fazile, 2012), 3/56.

⁶ En'âm 6/92.

Kerim'in va'd-vaîd, emir-nehîy vb. çift/ikili hükümleri içerdiğini belirtmiştir.⁷ Fatiha'nın isimlerini Semânî'nin verdiği sayıdan daha fazla kaydeden kaynakların bulunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin *Suretü'l-hamd*⁸, *el-Vâfiye*, *el-Kâfiye*, *eş-Şâfiye*⁹ ve *el-Kenz*¹⁰ onlardan bazılarıdır.

Müellif, daha sonra İbn Abbas'ın (ö.68/687-88), Fatiha'nın Mekke'de; Mücâhid'in ise Medine'de nazil olduğuna dair görüşlerini kaydetmiştir. Kendisi İbn Abbâs'ın görüşünü tercih etmiş; bir kez Mekke'de bir kez de Medine'de nazil olduğu görüşünü kabul etmemiş, hatta garip olarak nitelemiştir.¹¹

2.2. Semânî'ye Göre Besmele

Semânî, Fatiha'nın anlam ve isimlerini verdikten sonra Besmele'nin ihtiva ettiği kelimelerin hem sözlük hem ıstılahî hem sarf-nahiv bağlamındaki anlamlarını vermiştir. Söz konusu sözcüklere dair Basra ve Kûfe ekolünün görüş ve delillerini ele almıştır.¹²

Müellif Semânî, arkasından r-h-m fiilinden türemiş olan Allah'ın Rahmân ve Rahîm sıfatlarının anlamlarını vermiş, Rahmân'ın anlamca daha genel, Rahîm'in ise özel olduğunu; zira Rahmân'ın mümin olsun kafir olsun dünyada herkese rızık verdiğini; Rahîm'in ise ahiret yurdunda özel bir yere olup sadece müminlerden yana olacağını kaydetmiştir. Nitekim duada "Ey dünyanın Rahman'ı, ahiretin Rahîm'i" diye münacatta bulunulmuştur.¹³

2.3. Semânî'ye Göre Hamd, Rabb ve Alemîn'in Tanımı

Müellife göre hamd, Allah'ın verdiği rızka şükretmek demektir. Şükür, sadece nimetlere yapılır. Hamd ise şükürden daha genel bir bağlama sahiptir. Her hamd eden şükredendir ama her şükreden, hamd eden değildir. Her hamd, aynı zamanda bir medihdir, fakat her medih hamd değildir. Allah, kendini övmüş¹⁴, onun kendini övmesi en güzel ve ideal düzeyde olup, kulların

⁷ Ebû'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcabbâr et-Temimî es-Semânî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm-Gunaym b. Abbâs b. Gunaym (Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997), 1/31. Ayrıca bkz. Bkz. Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Beyrût: Dârü İhyâ el-Kütübî'l-Arabiyye, 1957, 1/280. Fatiha'nın Ümmü'l-Kitab ve bir nevi Kur'ân'ın özü olması açısından Elmalılı'nın şu tespiti oldukça idealdir: Kur'ân kelimeleri bir nazm-ı muhkemle dizilmiş, fasılalar ile ayetlere ayrılmış, ayetleri ise tevhid, nübüvvet, ahkâm, mevaiz, kısas ve ahbar vb. konuları gündemi belirlemiştir. Bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 4/2752.

⁸ Fahrüddîn Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l'Arabî, 1999), 1/156.

⁹ Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Adil en-Nu'mânî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/52.

¹⁰ Ayrıca bkz. Ebû'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzil ve uyûni'l ekâvil fi vucûhi't-te'vil* (Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987), 1/1.

¹¹ Semânî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 1/31.

¹² Semânî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 1/32.

¹³ Semânî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 1/34.

¹⁴ H-m-d fiilinden türemiş kelimeler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-*

kendilerini övmesi gibi değildir. Gerçek manada hamde/övgüye layık olan zat, sadece Yüce Allah'tır.¹⁵

Semânî, hamd kavramından sonra rabb sözcüğünü ele almış, onun terbiye etme, eğitime ve ıslah etme anlamlarına geldiği gibi malik/sahip olma anlamına da geldiğini vurgulamıştır. *Rabbü'd-dâr* dendiğinde mâlikü'd-dâr anlamı verilmiş olmaktadır, tıpkı Allah, alemlerin rabbi ve malikidir diye dile getirildiği gibi.

Müellif, ayetleri oluşturan kelimeleri sırasıyla ele almış, cemi/çoğul kipinde gelen *alemîn* sözcüğüne dair bazı alimlerin görüşünü paylaşmıştır. Mesela İbn Abbâs'a göre *alemîn*'den kasıt insanlar ve cinler iken; Hasan-ı Basrî (ö.110/728), Katâde b. Diâme (ö.117/735) ve Ebû Ubeyde'ye (ö.209/824) göre ise bütün mahlûkâttır.¹⁶ Çünkü, her yaratılmış bir sınıf, bir alem olarak nitelenmiştir.

2.4. Semânî'ye Göre Mâlik ve Yevm Kavramları

Müellif Semânî, Fatiha suresinin dördüncü ayetindeki “Din (ödül ve ceza), gününün hâkimi” ifadesindeki Mâlik kavramına tanım getirmiştir. Kendisi bazı alimlerin kavrama ilişkin görüşlerini kaydetmiş; bir taraftan Ebû Hâtım es-Sicistânî'nin (ö.255/869) kavramı Mâlik olarak ele aldığını ve onun daha kapsamlı olduğunu söylerken; diğer taraftan ise Ebû Ubeyde ve Ebü'l-Abbâs Muhammed el-Mübebrred'in (ö.286/900) Melik kavramının daha şümüllü olduğu görüşünü kaydetmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Semânî'nin, ikinci görüşü benimsediği ve bu konuda bazı ayetleri delil olarak getirmiştir.¹⁷ Müellif, “yevm” konusunda ise onun ödül ve ceza günü anlamına geldiğini, o günde hükümler ve hesap sormanın sadece Allah'ın yetkisinde olduğunu belirtmiştir. Dünya hayatında her sınıfın kendine has bazı yetki ve işleri olmasına karşılık ahiret gününde bu konunun sadece Yüce Allah'ın uhdesinde olacaktır.¹⁸

2.5. Semânî'ye Göre İbadet ve Yardım Dileme

Müellife göre ibadet kavramı, son derece itaat ederek boyun eğmek demektir. *İstiane* ise Allah'tan yardım dilemektir. İbadetin, istianeden önce iki kez zikredilmesi yardım dilemenin eylemden önce oluşunun bir göstergesidir. Bir fiilin üstesinden ancak Allah'ın

Kur'âni'l-Kerîm (İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982), 217-218.

¹⁵ Semânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 1/35-36. Ayrıca bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât* (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, H/1412), 256.

¹⁶ Semânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 1/36.

¹⁷ Semânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 1/36. Söz konusu ayetler için bkz. Âl-i İmrân 3/26; Tâhâ 20/114; Mümin 40/16.

¹⁸ Semânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 1/37. M-l-k fiilinden türemiş Mâlik ve Melik sözcükleri için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 673-674.

yardımı sayesinde gelinebilir. Bunun yanı sıra yardım dileme olayı, aslında bir kulluk, bir tapınmadır.¹⁹

2.6. Semâni'ye Göre Hidayet ve Sırâtü'l-Müstakîm'in Çerçevesi

Fatiha suresinin altıncı ayetinde yer alan “*ihdinâ*” fiili “*bizi hidayete ilet, sevk et*” anlamına gelmektedir. Müellif Semâni, hidayet sözcüğünün Kur’ân’da farklı anlamlara geldiğini; onların ilham, irşâd, beyan ve dua formunda olduğunu belirtmiştir.

Semâni, ilham için “*Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren, sonra ona doğru yolu gösterendir*”²⁰; irşâd için “*Bize doğru yolu göster!*”²¹; beyan için “*Semud kavmine gelince, onlara yol gösterdik*”²²; dua için ise “*Her kavmin bir kılavuzu vardır*”²³ ayetlerini delil olarak getirmiştir. Müellif, aslında her müminin hidayet eren olduğunu, Ehl-i sünnete göre Allah’tan hidayet dilemede sınırın bulunmadığını; bunun mümin kulun, Allah’tan gelecek hidayeti artırma isteği şeklinde algılanması gerektiğini söylemiştir.²⁴

Müellif, Sırâtü'l-Müstakîm (dosdoğru yol) ifadesini izah ederken Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud’un (ö.32/652-53 “*O, İslâm’ın kendisidir*” şeklindeki yorumlarını kaydetmiştir. Bunun yanı sıra Câbir b. Abdullah’ın (ö.78/697) ise Kur’ân’ın lügatteki aslının “*açık yol*” olduğunu; nitekim İslâm ve Kur’ân’ın kapalılıktan uzak olduklarını söylemiştir. Semâni’nin, her iki görüş ve yorumu desteklediği tespit edilmiştir.²⁵

2.7. Semâni'ye Göre Nimet Verilen, Gazaba Uğrayan ve Doğru Yoldan Sapanlar

Semâni, surenin yedinci ayetinde geçen ibarelere dair yapılan farklı yorumları zikretmiş ama herhangi birini tercih ettiğini belirtmemiştir. Örneğin bazıları “*nimete erenler*”den kasıt peygamberlerdir; İbn Abbâs’ın görüşüne göre ise Allah’ın iman üzere sabit bıraktığı peygamberler ve bütün müminlerdir.²⁶ Ebû'l-Aliye er-Riyâhî (ö.90/709), onların Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir (ö.13/634) ve Ömer (ö.23/644) oldukları görüşündedir.²⁷ Bazı müfessirler ise “*Kim Allah'a ve Resul'e itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet*

¹⁹ Semâni, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 1/37.

²⁰ Tâ hâ 20/50.

²¹ Sâd 38/22. Ayrıca bkz. Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-'Arabî, 1997), 1/166.

²² Fussilet 41/17.

²³ Ra'd 13/7.

²⁴ Semâni, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 1/38.

²⁵ Semâni, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 1/38.

²⁶ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el-Endülüsî, *el-Bahrü'l-muhît* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1999), 1/27.

²⁷ Semâni, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, 1/39. Ayrıca bkz. Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Bahrü'l-'ulûm*, thk. Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 1/83; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesud el-Begavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-'Arabî, 1420), 1/76.

verdiği, nebler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaşlardır!”²⁸ ayetinde geçen şahsiyetleri “kendilerine nimet verilen kimseler” olarak kabul etmiştir.²⁹ Kuşeyrî (ö.465/1072), mezkûr sınıfı evliya ve esfiyâ diye sınırlarken³⁰, Beyzâvî de (ö.685/1286) neredeyse ona muadil olarak onların, tahriften önceki Hz. Musa ile Hz. İsa’ya inanan müminler şeklinde nitelemiştir.³¹

Kur’ân-ı Kerim’deki ayetlerde kul-Allah, insan-nimet ve mümin-mükafat ilişkileri dikkatlice incelendiğinde müminlerin, namazlarında cemi/çoğul kipinde sürekli tekrarladığı “Bizi dosdoğru yola ilet, bizi nimet verdiklerinin yoluna ilet” ibaresinin hem dünya hem ahiret nimetlerini kapsadığı görülecektir. Kur’ân, Allah’ın insanlara sunduğu dünyevî nimetlerin matematiksel bağlamda sayılamayacağını³², ahirette ise sabretmelerine karşılık müminlere ipekli giysilerin sunulacağını, yüksek koltuklara kurulacaklarını, yakıcı güneşi ve dondurucu soğuğu görmeyeceklerini, ağaçların altında hemen üzerlerinde meyvelerle taltif edileceklerini bildirmiştir.³³

Ayette yer alan “Gazaba uğramışların ve doğru yoldan sapmışların yoluna değil!” kesitine gelince Semânî, “gazaba uğrayanların” Yahudiler; “doğru yoldan sapanların” ise Hıristiyanlar olduğu görüşünü paylaşmıştır. Müellif, Adiy b. Hâtim et-Tâî’den (ö.67/686) gelen bir rivayeti nakletmiştir. Adiy, Hz. Peygamber’e “Ey Allah’ın Resülü! Gazaba uğrayan ve doğru yoldan sapanlar, kimlerdir?” diye sorduğunda “Onlar, Yahudi ve Hıristiyanlardır” cevabını almıştır. Hz. Peygamber’den bu cevabı alan Adiy, “Allah, şahit olsun ki ben Hanîf bir Müslümanım” demiş ve Hz. Peygamber’in bu cevaptan çok hoşnut olduğunu ve yüzünün sevinçten parladığını söylemiştir. Müellif, daha sonra “Âmin” kelimesinin Kur’ân’dan olmadığını, sünnet olan ise Kur’ân okuyan kimsenin bir süre durduktan sonra “Âmîn” demesidir, şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Âmîn kelimesinin ise “Rabbim, duamı kabul et!” anlamına geldiğini söylemiştir.³⁴

²⁸ Nisâ 4/69.

²⁹ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân* (Beyrût: Dârü İhyâü’t-Türâsi’l-‘Arabî, 2002), 1/121; Muhammed Emin b. Muhammed eş-Şinkîti, *Edvâü’l-beyân fi İzâhi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân* (Beyrût: Dârü’l-Fikr, 1995), 1/8.

³⁰ Ebü’l-Kâsım Zeynulislâm Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik el-Kuşeyrî, *Letâ’ifu’l-işârât* (Kâhire: el-Heyetü’l-Misriyye, ts.), 1/51.

³¹ Nâsiruddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı (Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi’l-‘Arabî, 1997), 1/30.

³² İbrahim 14/34; Nahl 16/18.

³³ Daha geniş bilgi için bkz. İnsan 76/12-22.

³⁴ Semânî, *Tefsîrü’l-Kur’ân*, 1/39.

Kendisinden önceki kaynaklar dikkatlice incelendiğinde Semânî'nin, genellikle geleneksel tefsir anlayışına bağlı kaldığı müşahede edilecektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Semânî, Fatiha suresini tefsir ederken öncelikle Besmele'nin dilbilim ve semantik durumunu izah etmeye çalışmıştır.

Semânî, tefsirinde yorumlar yaparken çoğu zaman “kîle/denildiğine göre” lafzını kullanmıştır. Bu ise bilginin sahih olması bağlamında bazı şüphelerin varlığına işaret etmektedir. Müellif, bazı durumlarda farklı görüşlerden birini tercih ederken bazı yerlerde ise her iki görüşü nakletmiş ama tavrını belli etmektan kaçınmıştır. Buna Besmele'nin bir ayet olup olmadığına dair farklı görüşleri nakletmesine rağmen kendi görüşünü belirtmemesi örnek olarak verilebilir. Bunun yanı sıra Besmele'nin başında yer alan “isim” sözcüğünün semantiğine dair Kûfe/Kûfiyyûn ve Basra/Basriyyûn dil okullarının yorumlarını belirttiği halde kişisel bakışını vurgulamadığını eklemekte yarar vardır.

Yüce Allah'ın “Rahmân” ve Rahîm” sıfatlarına verdiği anlamlar, kendisinden önceki birçok müfessirin geleneksel ve neredeyse cumhurun ittifak ettiği anlamlar olduğunu söylemek mümkündür. Her iki sığata yüklenen anlamlar “Rahim” sıfatının dünyada bütün mahlukatı rızıklandırdığı; “Rahim”in ise ahiret yurdunda Allah'ın, müminlere ayrıcalık tanyacak olmasıdır.

Kaynakça

- Abdülbâkî**, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1982.
- Begavî**, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferra. *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Beyzâvî**, Nâsirüddîn Ebû Said Abdullâh b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. 5 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Ebû Hayyân el-Endülüsî**, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muhît*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1999.
- İbn Asâkir**, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetullah b. Abdullah b. Hüseyin. *Mu'cemü's-şuyûh*. thk. Vefâ Takıyuddîn. Dımaşk: Dârü'l-Beşşâr, 2000.

- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fidâ İmâduddîn İsmâîl. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr,1988.
- İbn Teymiyye**, Takıyyuddîn Ahmed. *Minhâcu's-sunneti'n-nebeviyye fî nakzi kelâmi's-şî'ati'l-kaderiyye*. thk. Muhammed Reşâd Sâlim. 9 Cilt. Riyâd: Camiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1986.
- İsfahânî**, Râgıb. *el-Müfredât*. thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvudî. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1991.
- İsmail Paşa**, Bağdâtlı. *Hediyyetu'l-arifîn esmâu'l-müellifîn âsâru'l-musannifîn*. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1951.
- Kahtânî**, Usâme b. Saîd ve arkadaşları. *Mevsûatü'l-icmâ' fî'l-fikhi'l-İslâmî*. 11 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Fazile, 2012.
- Kuşeyrî**, Ebü'l-Kâsım Zeynulislâm Abdulkerim b. Hevâzin. *Letâ'ifü'l-işârat*. Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, ts.
- Magrâvî**, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahmân. *Mevsû'atü mevâkıfi's-selef fî'l-akîde ve'l-menhec ve't-terbiyye*. 10 Cilt. Kâhire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2007.
- Molla Fenârî**, Muhammed b. Hamza b. Muhammed Şemsuddîn. *Fusûlü'l-bedayi' fî Usûlü's-şera'*. thk. Muhammed Hüseyin Muhammed Hasan İsmail. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2006.
- Râzî**, Fahreddîn. *Mefâtihü'l-gayb*. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1999.
- Sa'lebî**, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Seâlibî**, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dârü İhyâ et-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Sem'anî** Ebü'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcabbâr et-Temimî. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrâhîm-Gunaym b. Abbâs b. Gunaym. Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1997.
- Semerkandî**, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-'ulûm*. thk. Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Şinkâtî**, Muhammed Emîn b. Muhammed el-Muhtâr. *Edvâü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. 9 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1995.
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Zehebî**, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 18 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993.

Zemaşşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l Ekâvil fi Vucûhi't-te'vîl*. Beyrût: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1987.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhan fi 'ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Beyrût: Dârü İhyâ el-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞUNDA GÜÇLÜ BİR KADIN: ALTUNCAN HATUN

Dr. Habibe Ceren DAĞDEVİREN

CDagdeviren90@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-0473-7726

*“Kendisi kocası tarafından son derece
sevilirdi ve saltanatın bütün işlerini bu kadın idare ederdi”*

Abu'l-Farac

ÖZET

Selçuklular, Türklerin doğudan batıya yayılarak ilerlemelerinde, İslam dünyasında hâkimiyet sağlayarak Türk ve İslam medeniyeti tarihinde yeni bir dönemin açılmasında kilit nokta olmuştur. Selçuklular, XI. ve XIV. yüzyıla kadar Türkistan, Hârizm, Horasan, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Azerbaycan ve Türkiye’de hüküm sürmüşlerdir. Devletin kurucusu olan ve devletin bekası için karar alırken güvendiği insanların yanında olmasına önem veren Tuğrul Bey, bu konuda oldukça seçici davranmış ve devlet işlerinde yalnızca iki kişiye itibar etmiştir. Bunlardan biri şüphesiz aynı ideallerle yetiştiği, pek çok zorluğa karşı birlikte mücadele ettiği kardeşi Çağrı Bey, diğeri ise fikirlerine önem verdiği Altuncan Hatun’dur.

Altuncan Hatun, Selçuklu hanedanlığının ilk hatunu olarak devlet işleyişinde önemli roller üstlenmiş, kritik durumlarda verdiği kararlarla devletin geleceğini etkilemiştir. Öyle ki Tuğrul Bey’in devletle alakalı işlerde sık sık onun fikrine müracaat ettiği bilinmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu’nda Altuncan Hatun’un bu önemli statüsünü bildiğinden ondan Selçuklu Devleti ile sulh yapılması için Tuğrul Bey ile kendi aralarında aracılık yapmasını istenmiştir. Altuncan Hatun, ilk eşinden olan oğlu Enûşirvan ve vezir Amidü’l-Mülk’ün tahta geçmek için yaptıkları planı bozarak tutuklanmalarını sağlamıştır. Almış olduğu kararlar hem eşini hem de Selçuklu Devleti’nin geleceğini kurtarmıştır.

Çalışmamızda güçlü, otoriter, eşine ve devletine bağlı, hatun olarak aldığı kararlarla devletin geleceğini etkileyen Altuncan Hatun’un Büyük Selçuklu Devleti’nin kurulduğu sırada siyasi hayattaki etkisinden ve rolünden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Kadın, Altuncan Hatun

GİRİŞ

Kadın ve erkeğin inşa ettiği kültürlerin temelini bireylere verilen roller ve sorumluluklar oluşturur. Kadın; toplumların oluşmasında, geçmişin, yaşadığımız anın ve geleceğin şekillenmesinde en temel öğelerinden biri olarak her çağda önemli roller üstlenir. Kadın; genel itibarıyla toplumun en küçük birimi olan aileyi kuran iki taraftan biridir.¹ Eski Türklerde kadın; çadır kuran, çocuklarını büyüten, hayvanlarla ilgilenen aynı zamanda özel mülkiyet hakkına da sahip olan ailenin en önemli parçası olarak en başta eş ve anne rolündedir. Öyle ki Türk devletlerinde kadınlar bazen aldıkları rollerle, bazen verdikleri kararlarla, bazen de uyguladıkları siyasetle tarihin her döneminde örnek alınan güçlü karakterler olarak karşımıza çıkar.²

Toplum hafızasının gidebildiği en eski yer olan efsanelerde, mitolojilerde ve destanlarda Türklerin kadına verdiği değeri ve önemi görürüz. Örneğin; Dede Korkut Hikayeleri'nde önemli bir yeri olan kadından sadece anne ve eş olarak bahsedilmemiş, kadına bu meziyetlerine ek olarak alplik vasfı da yüklenmiştir.³ Destanlara bakıldığında kahramanların anneleri ve eşleri hep ilahi ışıktan varlıklar olarak tasvir edilir. Bu semavi sembol, kadının kıymetli bir varlık olduğunun işareti olarak kabul edilir. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Han'ın eşi karanlık bastığında gökyüzünden inen, aydan ve güneşten daha parlak bir ışık şeklinde tasvir edilmiştir.⁴ Yakut mitolojisinde toplumsal bilinç, yaratıcı, bereket ve refah sağlayıcı dişi ruh Ayısı'tır. Dağınık halde bulanana toplayıp birleştirir ve "kut" yapar. "Kut"u ana karnındaki çocuğa üfleyerek çocuğa hayat verir.⁵

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde kadınların siyasi ve idari yönetimlerde yer aldıkları, eşlerinin ölümünden sonra devleti yönettikleri, elçileri, yabancı heyetleri kabul ederek çeşitli konularda görüştüğü bilinmektedir. Çin kaynaklarında, Hunlarda ve Göktürklerde, hatunun aynı kağan gibi kutsal olduğundan bahsedilerek devlet yönetiminden sorumlu bir kişi olarak bilindiğini ifade edilmiştir.⁶

¹ Mustafa Cihan, *José Ortega Y Gasset "de İnsan ve Tarih Felsefesi*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2010, s.124.; Ahmet Gündüz, "Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.5, 2012, s. 131.

² Ziya Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, Hazırlayan: Yusuf Çotuksöken, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1991, s.104.; Abdülkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda Ve Eski Türkler'de Aile", *Tarih Dergisi*, S.33., İstanbul, 1982, s.167.

³ Gündüz, age., s.133.; Fatma İnce, "Selçuklu- Bizans Hanedan Kadınları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.76, 2019, s. 137.; Dirse Han'ın hatunu Boğaç Han'ın annesi oğlunu kurtarmıştır.Banı Çiçek Bamsı Beyrek'e karşı at sürmüş, ok atmış ve ona meydan okumuştur. Selcen Hatun'un kafirlerle savaşarak Kan Turalıyı kurtarması önemli bir Alplik örneğidir. Bknz: Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Hisar Kültür Gönüllüleri, 2003, s.16-18.; s.41.; s.93.

⁴ W. Bang-G.R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, Burhaneddin Basımevi, İstanbul, 1936, s. 13-15.

⁵ Abülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 26-27.; Gökalp, *Türk Uygarlığı Tarihi*, s.118.

⁶ Mehmet Mandaloğlu, "İslamiyet'ten Önce Türklerde Aile Hukuku", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.33, s.148.; İlhami Durmuş, *Türk Kültürüne Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016, s.158.; Cihangir Doğan, "Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.8., S.8., 1996, s.73.; Arzu Terzi, "Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri Sosyal ve Araştırmalar Dergisi*, C.1., S.1., İstanbul, 2012, s.13.

Göktürklerde kağanın karısı hatun, kocasıyla birlikte devletin varlığı için vazgeçilmez görülmüş ve devlet işlerinde söz sahibi olmuştur. Türk tarihinde kadınların, hükümdarların naibi olarak devlet içinde söz sahibi olmaları, devlet yönetiminde kocalarıyla eşit haklara sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin; 623 senesinde Göktürk Kağanı İl-Kağan, Çin'e elçi göndererek imparatorun kendisinin Çinli bir prensesle evlendirilmesini rica etmiştir. Çin İmparatoru ise bu isteğin ancak Ma-i şehrinin kuşatılmaktan vazgeçtiği takdirde gerçekleşeceğini söylemiştir. Kağan, Ma-i şehrinin muhasarasından vazgeçmek istemiş; fakat karısı İ-ch'eng Koncu, şehre yapılan baskınlara devam edilmesini istemiştir. Kuşatma bu yüzden devam etmiştir.⁷ Bu durum kadınların devlet yönetiminde olduğu gibi savaş sırasında da verdikleri kararlarla ne kadar etkili olduklarını gösterir niteliktedir.

Türk devletinin içyapısı hakkında da önemli bilgiler veren Orhon kitabelerinde Bilge Kağan: *"Türkîş Kağan'a hediyeler ve merasimle (prenseler) kızımı gelin verdim. Türkîş Kağanın kızını hediyeler ve pek büyük merasimle oğluma alıverdim. (Prenseler) küçük hemşiremi hediyeler ve pek çok merasimle gelin ettim."*⁸ *"Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İl-Terîş Kağan ile anam İl-Bilge Hatun'u yükseltti. Sizler Anam, hatun, hala ve teyzelerim, ablalarım, kadınlarım ve kızlarım."*⁹ ifadeleri yer alır. Bu durum, kadının siyasi ve içtimai mevkiinin önemli bir yerde olduğunu kanıtlar.

İslamiyet'in kabulünden sonra Türklerde kadının önemi, daha önceki dönemlerle benzer doğrultuda ilerlemiştir. Gerek İslamiyet öncesi gerek İslamiyet sonrası Türk toplumunda kadına verilen değer Büyük Selçuklu Devleti'nde de devam etmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nde kadın, hem toplumsal hayatta önemli bir yere sahip olup hem de siyasi hayatı yönlendirerek devletin kaderini belirleyecek kadar önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle Selçuklu hanedan kadınları Selçuklu tarihine yön verecek kadar devlet işleyişinde aktif rol oynamışlardır. Veliyaht seçimleri, vezirlerin belirlenmesi, mali konular, isyanların başlatılması ya da bitirilmesinde, devletin idari ve mali tasarruflarında söz hakkına sahip olarak devletin iç siyasetine yön vermişler aynı zamanda elçi, arabulucu olarak önemli kararlar vererek devletin dış siyasetinde de etkili rol oynamışlardır.¹⁰

Selçukluların Tarih Sahnesine Çıkışı

Selçuklular¹¹, Türklerin doğudan batıya ilerlemelerinde, İslam dünyasına hâkim olmalarında, yayılmalarında ve böylece Türk ve İslam medeniyeti tarihinde yeni bir dönemin

⁷ Mandaloğlu, age., s.148.; Özkan İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.31.; Yaşar Bedirhan, *İslâm Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Eğitim Kitapevi, Konya, 2004, s.268.

⁸ Wilhelm Thomsen, *Moğolistan'daki Türkçe Kitabeleri*, Çev. Ahmet Cemal Köprülüzade, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, C.3., İstanbul, 1935, s.85.; V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi*, Divan Kitap, İstanbul, 2011, s.19.

⁹ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Meşkûresi Tarihi*, C.1, İstanbul, 1969, s.126.

¹⁰ İnce, *Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları*, s.140.; Fatma İnce, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Dış Politikasında Hanedan Kadınları", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S. 43., 2019, s.277.

¹¹ Devlete isim veren hükümdar ailesinin atasının adının telaffuzu konusunda değişik görüşler ortaya atılmış olup, Salçuk, Selçük, Selçig, Salçuğ, Selçuk şekillerinde söylenen bu kelimenin Türkçe'de Selçuk şeklinde telaffuz edilmesi yaygın hale gelmiştir. Bknz: L. Áronyi, "Selçük Adının Menşesine Dair", *Belleten*, C.3., S.10., 1939, ss.377-384.; Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s.205.; Osman Gazi Özgüdenli, "Selçukluların Kökeni", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Editör: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 19-20.

açılmasında kilit nokta olmuştur. XI. ve XIV. yüzyıla kadar Türkistan, Hârizm, Horasan, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Azerbaycan ve Türkiye’de hüküm sürmüşlerdir.¹²

Selçuk ailesi Oğuzların Kınık boyuna mensuptur. Selçuk’un babası Dukak, Oğuz Yabgu devletinde sü-başı (ordu komutanı) görevindeydi. Selçuk babasının ölümünden sonra Oğuz Yabgu Devleti’nde sü-başı oldu. Selçuk’un Türk ve İslam ülkeleri arasında sınır olan Cend’e gelmesi önemli bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Nitekim bu durum Selçukluların İslamiyet ile tanışmalarında ve İslamiyet’i kabul etmelerinde önemli bir süreçtir.¹³

Selçuk’un Mikâil, Arslan (İsrâil), Yûnus ve Mûsâ Beygu adında dört oğlu vardı.¹⁴ En büyük oğlu Mikâil daha babası hayattayken bir savaşta ölmüş, onun iki oğlu Tuğrul ve Çağrı beyler bizzat dedeleri tarafından yetiştirildi.¹⁵

Sâmânî Devleti’nin yıkılmasından sonra Karahanlılarla karşı karşıya kalan Selçuklular, devamlı Karahanlı baskınına uğramış bu yüzden buldukları Cend bölgesinden ayrılarak tekrar Maverâünnehir’e gelmişlerdir. Siyasi baskı, yer sıkıntısı ve gelecek endişesinden dolayı Gaznelilerin idaresindeki Horasan ile Büveyhîlerin yönetimdeki Irak-ı Acem’de kendilerine uygun bir yer bulunamayacağından daha uzaklara gitmenin uygun olduğunu düşündüler. Tuğrul Bey çöllere açılırken kardeşi Çağrı Bey 1016-1021 yıllarında Doğu Anadolu’ya meşhur akınlarını gerçekleştirdi. 1035 yılında Selçuklular, Ceyhun’u aşarak Gazneli toprağı olan Horasan’a geçtiler. Selçuklular ve Gazneliler aynı yıl Nesâ çevresinde karşı karşıya geldiler. Gazneliler, Selçuklular tarafından büyük bir yenilgiye uğratıldı. 1038 yılında Serahs yakınlarında gerçekleşen ikinci savaşta Gazneliler bir yenilgi daha aldılar. Selçuklular ve Gazneliler arasındaki üçüncü ve son savaş olan Gaznelilerin yıkılış sürecini hızlandıran 1040 yılında gerçekleşen Dandanakan Savaşı’nın kazanılmasıyla Büyük Selçuklu Devleti kesin olarak kuruldu.¹⁶

Büyük Selçuklu Devleti’nin Devletleşme Sürecinde Altuncan Hatun’un Rolü

¹² Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s.53.; A.C.S. Peacock, *The Great Seljuk Empire*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2015, s.2.; Yazıcı, age., s.205.

¹³ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu’-d-düvel Selçuklular Tarihi, Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, Hazırlayan: Ali Öngül, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 45-46.; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s.66-69.; Yazıcı, age., s.206-207.; Özgüdenli, *Selçukluların Kökeni*, s.29-30.

¹⁴ Hamdullâh Müstevfi-i Kavzîni, *Târîh-i Güzide (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, Hazırlayan: Ayşe Ayna, Bilal Şahin, Ayşe Alhan, Sevgi Kübra Akdemirel, Ayşe Tepe, Sibel Temiz, Editör: Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s.17.; Selçuk Bey’in bazı kaynaklara üç, bazı kaynaklarda dört ve bazı kaynaklarda beş oğlu olduğu ifade edilir. Reşîdü’-d-dîn Fazlullah, Mikâil, Arslan (İsrâil), Yûnus, Mûsâ Beygu ve Yûsuf adında beş oğlu olduğunu ifade eder. Bknz: Reşîdü’-d-dîn Fazlullah, *Câmi’üt- Tevârih Selçuklu Devleti*, Çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010, s.71.; İbn’ül-Esîr, Mikâil, Arslan ve Mûsâ adından üç oğlu olduğunu ifade eder. İbn’ül-Esîr, *El Kâmil Fi’t-Tarih Tercümesi*, C.9., Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, s.362.; Ayrıntılı Bilgi İçin Bknz: İbrahim Kafesoğlu, “Selçuk’un Oğulları ve Torunları”, *Türkiyat Mecmuası*, C.13, 1958, ss.117-130.

¹⁵ Yazıcı, age., s.208.

¹⁶ Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu’s-Safâ fi Sîreti’l-Enbiyâ ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ (Tabaka-i Selçukiyye)*, Tercüme: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s.61-65.; Minhâc-i Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsri Gazneliler, Selçuklular, Atabelikler ve Hârezmşâhlar*, Tercüme: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s.75.; Yazıcı, age., s.209-212.; Osman Gazi Özgüdenli, “Büyük Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Editör: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, s. 43-47.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Tuğrul Bey'in, ilk dönemlerden itibaren uyguladığı siyaset bütünüyle Selçuklu Türklerinin kaderini belirledi. Devletin bekası için karar alırken güvendiği insanların yanında olmasına önem veren Tuğrul Bey, bu konuda oldukça seçici davranmış ve devlet işlerinde yalnızca iki kişiye itibar etmişti. Bunlardan biri şüphesiz aynı ideallerle yetiştiği, pek çok zorluğa karşı birlikte mücadele ettiği kardeşi Çağrı Bey, diğeri ise fikirlerine önem verdiği Altuncan Hatun'du.¹⁷

Altuncan Hatun'un Tuğrul Bey ile evlenmeden önceki hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Fakat Altuncan Hatun'un daha önce Harezm(şah)¹⁸ Valisi Altuntaş'la evli olduğu, eşinin ölümü üzerine genç yaşta dul kaldığı ve ilk eşi olan Harezmşah'dan Enûşirvan adlı bir oğlunun olduğu bilinmektedir. Eşini genç yaşta kaybeden Altuncan Hatun, Amidü'l-Mülk Kündiri'nin aracılık etmesiyle Tuğrul Bey ile evlenmiştir.¹⁹

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin Altuncan Hatun hakkında:

*"Harizmşah'ın eski karısı olup ondan olan Enûşirvan adlı bir çocuğun annesi ve Sultan Tuğrul'un eşi Altuncan Hatun, çok dindar ve dinin hoş gördüğü belirli bir görüş ve niyet sahibiydi. Yoksullara pek çok sadaka verir ve çok yararlı ve iyi işler yapardı. İyi fikirli ve azimli olup ihtiyatlıydı. Bu nedenle eşi Sultan Tuğrul birçok iş ve sorunlarda onun fikrini alır ve bunların çözümlerini kendisine bırakırdı."*²⁰ şeklindeki kaydı onun devlet işlerinin yanı sıra her konuda eşinin en büyük desteği ve yardımcısı olduğuna dair önemli bir bilgidir.

Abu'l-Farac'ın kaydı da Sıbt İbnü'l-Cevzi ile aynı mahiyettedir. Abu'l-Farac, Altuncan Hatun için: *"Kendisi kocası tarafından son derece sevilirdi ve saltanatın bütün işlerini bu kadın idare ederdi"* demektedir.²¹

Altuncan Hatun'un devletin bekasını belirleyen olaylarda etkili bir rolü olmuştur. Tuğrul Bey ve Çağrı Bey, Büyük Selçuklu Devleti'ni kurma sürecinde ve devlet kurulup Tuğrul Bey hükümdar olduktan sonra gerek dış siyasette gerekse iç siyasette pek çok olayla mücadele edilmiş Altuncan Hatun'da bu olaylarda aktif rol oynamıştır.

Tuğrul Bey hükümdar olduktan sonra ilk olarak üvey kardeşi İbrahim Yınal'ın isyanıyla karşılaşmıştır. 1058 yılında Büveyhî Hanedanlığı'nın Bağdat garnizonu komutanı Arslan Besasirî, Büyük Selçuklu Devleti'ni karıştırmak ve zayıf düşürmek üzere İbrahim Yınal ile işbirliğine girişmiştir. Bu amaçla Tuğrul Bey aleyhine İbrahim Yınal ile mektuplaşmış Selçuklu

¹⁷ Ayşe Dudu Kuşçu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, S.1, 2016, s.179.

¹⁸ Hârizmşah" (harzemşah) tâbiri, İslâm öncesi dönemden itibaren Hârezm'e hâkim olan vali, emîr ve hükümdarlar için kullanmış bir unvandır. Gazneli Mahmud, 1017 yılında Harezm'i zaptıyla Altuntaş'ı vali tayin etmiştir. Bknz: İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s.33.

¹⁹ Zekeriya Kitapçı, *Ortadoğu ve Eski Hilafet Ülkelerinde Aristokrat Türk ve Selçuklu Hatunları*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2014, s.281.; Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s.144.; Kuşçu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", s.183.; İnce, *Selçuklu- Bizans Hanedan Kadınları*, s.140.

²⁰ Sıbt İbnü'l - Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fi Târihi'l-Âyân'da Selçuklular*, Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Ankara, 2011, s.88-89.

²¹ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Suryanca'dan İngilizce'ye Çev. Ernest A. Wallis Budge, İngilizce'den Türkçe'ye Çev. Ömer Rıza Doğrul), C.1., Ankara, 1987, s.315.

ülkesine tek başına hâkim olabilmesi için kendisine yardım edeceğini, bunu gerçekleştirebilmesi için de sultana karşı isyan etmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine İbrahim Yınal, hemen harekete geçip Tuğrul Bey'e isyan ederek Selçuklu tahtını ele geçirmek amacıyla Hemedan'a doğru ilerlemiştir. Bu sırada Nusaybin'de bulunan Tuğrul Bey de, durumu öğrenir öğrenmez İbrahim Yınal'ın kendisinden önce şehre girip oradaki Türkmen obalarına hâkim olmasından, buralardan kendisine asker sağlamasından ve şehirdeki sultanlık hazinelerini, mal ve silahları ele geçirmesinden korktuğu için vakit kaybetmeden Hemedan'a yönelmiştir. Bu arada eşi Altuncan Hatun ile veziri Amidü'l-Mülk Kündürî, üvey oğlu Enûşirvan, yanından hiç ayırmadığı tabibi ve müneccimine haber gönderip, kendisinin böyle bir harekâta giriştiğini onların da hemen Bağdad'a gitmelerini emretmiştir.²²

Tuğrul Bey, planladığı gibi İbrahim Yınal'dan önce Hemedan'a ulaşmıştır. Ancak İbrahim Yınal, bölgedeki Türkmen obalarına gidip onların desteğini temin ettiğinden yanında az bir kuvvet bulunan Tuğrul Bey'i Hemedan önünde bozguna uğratmıştır. Hemedan kalesine sığınan Tuğrul Bey, veziri Amidü'l-Mülk Kündürî ve eşi Altuncan Hatun'a kendisini takviye için birlikler göndermesini istemiştir. Altuncan Hatun, eşi Tuğrul Bey'in ve Selçuklu ordusunun zor durumda olduğunu öğrenince derhal harekete geçmek istediye de halife, Selçuklu ordusunun Bağdad'dan ayrılması durumunda ülkenin savunmasız kalacağını, bu durumda Arslan Besasirî tehlikesinin yeniden bir tehdit unsuru oluşturacağını öne sürerek Altuncan Hatun'un gitmesine izin vermemiştir. Amidü'l-Mülk Kündürî, Altuncan Hatun'u iki ateş arasında kalma korkusuyla durdurmaya çalışırken, kendisi de Tuğrul Bey'in üvey oğlu Enûşirvan'ı gizliden gizliye Selçuklu tahtına geçmesi için ümitlendirip hazırlamaya başlamıştır. Öte yandan Enûşirvan'ın tahta geçmesi konusunda halifeye de görüşmüştür.²³

Tuğrul Bey'in vezirinin gerçek niyetini anlayan Altuncan Hatun, Amidü'l-Mülk Kündürî'yi ve oğlunu yakalatıp tutuklatmak üzere harekete geçmiştir. Ayrıca Bağdad'da bulunan Oğuzları toplayıp, buradaki mal ve silahları yağmaladıktan sonra oluşturduğu ordunun başında Hemedan'a doğru yola çıkmıştır. Bu arada doğudan Çağrı Bey'in oğulları Kavurd, Yakutî ve Alp Arslan Tuğrul Bey'i, İbrahim Yınal'ın kardeşi Ertaş'ın oğulları Ahmet ve Mehmet ise, kendi amcalarını desteklemek üzere gelmişlerdir. Tuğrul Bey ve İbrahim Yınal arasındaki nihai karşılaşma Rey şehri önlerinde Heftâd-Pûlân mevkiinde gerçekleşmiştir. Burada ağır bir yenilgiye uğrayan İbrahim Yınal, yayının kirişiyle boğulmuş, Ertaş'ın iki oğlu da öldürülmüştür. Tuğrul Bey, başta Altuncan Hatun olmak üzere yardıma gelenlerin sayesinde İbrahim Yınal'ı mağlup etmeyi başarmıştır. Böylece Tuğrul Bey'in saltanatı boyunca

²² Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, age., s.83.; Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi*, s.127.; Kuşçu, age., s.183.; Ergin Ayan, *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s.21-22.

²³ İbnü'l Adîm, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb (Seçmeler)*, Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, s.9-10.; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1976, s.62.; Aydın Usta, "Selçuklularda Kadın", *Tarih Boyunca Türk Kadını*, Editör: Bedrettin Dalan, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2019, s.115.; Sevim Can, "Büyük Selçuklu Devleti'nde Siyasi Gücün Kadınlar Tarafından Kullanılması", *Ortaçağda Kadın*, Editör: Altan Çetin, Lotus Yayınevi, Ankara, 2011, s.403.

karşılaştığı en tehlikeli bu olay, başta Altuncan Hatun'un desteği olmak üzere gelen yardımlarla da başarılı bir şekilde atlatılmıştır.²⁴

Altuncan Hatun, böylesine tehlikeli ve kritik bir dönemde almış olduğu cesur bir kararla hem eşini hem de Büyük Selçuklu Devleti'nin geleceğini kurtarmıştır.²⁵ Onun cesaret ve fedakarlığı Tuğrul Bey'in saltanatının devamına işlerlik kazandıran, devletin menfaatlerini koruyan ve kollayan davranışlarıyla adından söz ettirmiştir. O'nun bu uğurda kendi öz evladını esir etme teşebbüsü, vatan ve millet sevgisiyle milletin geleceğini tehlikeye atmaktansa oğlu dahi olsa bir tek kişinin feda edilmesi düşüncesinden kaynaklanmıştır. Nitekim Altuncan Hatun'un bu eşsiz gayreti, O'nun tarihte Enüşirvan'ın annesi olarak değil "devlet kurtaran Türk anası" olarak hatırlanmasını sağlamıştır.²⁶

Altuncan Hatun ölümüyle ilgili İbnü'l-Esir 1060 yılının kaydederken Abû'l-Farac 1063 yılını kaydetmiştir.²⁷

Sıbt İbnu'l-Cezvî, Altuncan Hatun'un ölümüyle ilgili:

"Altuncan Hatun vücudunda su birikmesi (istiska) hastalığından Zencan'da öldü. Eşinin ölümüne çok üzülen sultan tabutunu beraberinde Rey'e götürdü ve orada toprağa verdirdi. Altuncan Hatun ölmeden önce Tuğrul Bey'e "Dünya ve ahret şerefine nail olman için halifenin kızıyla evlenme hususunda çaba göster" demiş ve bütün mal ve parasının halifenin kızına verilmesini vasiyet etmişti."²⁸ şeklinde ifade etmiştir.

İbnü'l-Esîr Altuncan Hatun'un ölümüyle ilgili: *Sultan Tuğrul Bey'in karısı Hâtûn bu sene zilkade ayında (aralık 1060) Zencân'da vefat etti. Sultan onun ölümüne çok üzüldü, cenazesi Rey'e götürüldü ve orada toprağa verildi.*²⁹

Abû'l-Farac, Altuncan Hatun'un ölümüyle ilgili olarak: "1063 yılında Tuğrul Bey'in karısı Hatun vefat etti. Kendisi kocası tarafından son derece sevilirdi ve saltanatın bütün işlerini bu kadın idare ederdi." şeklinde bilgi vermiştir.³⁰

Sıbt İbnu'l-Cezvî'nin kaydına göre Altuncan Hatun, ölümünden önce Tuğrul Bey'e kendisinden sonra halifenin kızıyla evlenmesi vasiyetinde bulunmuştur. Kendisinin ne kadar malı varsa hepsini de halifenin kızına bağışlamıştır. Tuğrul Bey de Altuncan Hatun'un ölümü sonrasında halifenin kızıyla evlenmek için elinden gelen her türlü gayreti göstermiştir.³¹

SONUÇ

²⁴ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, C.8., Çev. Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 201.; Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 63.; Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, s.142.; İnce, *Selçuklu-Bizans Hanedan Kadınları*, s.140.

²⁵ Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s.67.; Hasan Acar, "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", *İnsan&İnsan*, S.21, 2019, s.401.; Ayan, age., s.25.

²⁶ Kitapçı, age., s.285.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, C.10., Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991, s.31.; Abû'l-Farac, C.1, s.315.

²⁸Sıbt İbnu'l -Cezvî, age., s.88-89.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, C.10., s.31.

³⁰ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C.1, s.315.

³¹ İnce, *Selçuklu- Bizans Hanedan Kadınları*, s.140.; Kitapçı, age., s.285-289.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Tuğrul Bey'in, ilk dönemlerden itibaren uyguladığı siyaset bütünüyle Selçuklu Türklerinin kaderini belirlemiştir. Devletin geleceği için karar alırken güvendiği insanların yanında olmasına önem veren Tuğrul Bey, aynı ideallerle yetiştiği, pek çok zorluğa karşı birlikte mücadele ettiği kardeşi Çağrı Bey'in ve eşi Altuncan Hatun'un fikirlerine önem vermiştir.

Tuğrul Bey hükümdar olduktan sonra ilk olarak üvey kardeşi İbrahim Yınal'ın isyanıyla karşılaşmıştır. Bu isyan görünürde taht mücadelesi olmasının yanı sıra devletin bekasını için önemli hadiseleri bünyesinde barındıran ve Altuncan Hatun gibi önemli bir şahsiyetin tarih sahnesinde yerini almasını neden olan olaylar silsilesinin başlangıcıdır. Öyle ki Tuğrul Bey sadece üvey kardeşinin isyanıyla değil aynı zamanda veziri Amidü'l-Mülk Kündürî'nin ve eşi Altuncan Hatun'un oğlu Enüşirvan'ın taht üzerindeki planlarıyla da mücadele etmiştir. Nitekim bu mücadelede aldığı kararlarla Altuncan Hatun devletin bekasını değiştiren kilit bir isim olmuştur. Vezirin ve oğlunun planlarını anlayan Altuncan Hatun, Amidü'l-Mülk Kündürî'yi ve oğlunu yakalatıp tutuklatmıştır. İbrahim Yınal ile mücadele eden Tuğrul Bey'e de destek göndermek için Bağdad'da bulunan Oğuzları toplayıp, buradaki mal ve silahları yağmaladıktan sonra oluşturduğu ordunun başında Hemedan'a doğru yola çıkmıştır. Sadece Tuğrul Bey'i destekleyerek kurtarmakla kalmamış, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulma sürecinde devletin daha da güçlenerek varlığını sağlam temellerle ortaya koymasına neden olmuştur.

Tuğrul Bey'in saltanatı boyunca karşılaştığı en tehlikeli bu olay, başta Altuncan Hatun'un desteği olmak üzere gelen yardımlarla da başarılı bir şekilde atlatılmıştır. Altuncan Hatun, böylesine tehlikeli ve kritik bir dönemde almış olduğu cesur bir kararla hem eşini hem de Büyük Selçuklu Devleti'nin geleceğini kurtarmıştır.

Tuğrul Bey'i kurtarmak amacıyla, ordunun başına geçmesi ve mücadeleyi sonuna kadar devam ettirmesiyle devletin sarsılmasına engel olmuştur. Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun, fikriyatı ve faaliyetleriyle devleti her şeyin üstünde tutarak örnek bir şahsiyet olmuştur. Hanedanın diğer üyeleri, vezir gibi devlet adamları ve askerler, devletin parçalamasına zemin hazırlarken Altuncan Hatun birleştirici bir rol oynamış ve eşinin nezdinde bir kat daha takdir, saygı ve sevgi kazanmıştır. Onun cesaret ve fedakarlığı Tuğrul Bey'in saltanatının devamına işlerlik kazandıran, devletin menfaatlerini koruyan ve kollayan davranışlarıyla adından söz ettirmiştir. O'nun bu uğurda kendi öz evladını esir etmek istemesi, vatan ve millet sevgisiyle dolu, milletin geleceğini tehlikeye atmaktansa kendi oğlu olsa da bir tek kişinin feda edilmesi düşüncesinden kaynaklanmıştır.

Sonuç olarak Altuncan Hatun, cesareti ve bilgeliğiyle Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihe yön vermiştir. Aldığı doğru kararlar, yaptığı fedakarlıklarla ve siyasi yeteneğiyle bir nevi devlet kurtaran kadın olarak Türk tarihine adını yazdırmıştır.

KAYNAKÇA

1. Ársonyi, L. “Selçük Adının Menşesine Dair”, *Belleten*, C.3., S.10., 1939, ss.377-384.
2. Ayan, Ergin. *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
3. Bang, W.- Rahmeti. G-R., *Oğuz Kağan Destanı*, Burhaneddin Basımevi, İstanbul, 1936.
4. Barthold, V.V. *Orta Asya Türk Tarihi*, Divan Kitap, İstanbul, 2011.
5. Bedirhan, Yaşar. *İslâm Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Eğitim Kitapevi, Konya, 2004.
6. Can, Sevim. “Büyük Selçuklu Devleti’nde Siyasi Gücün Kadınlar Tarafından Kullanılması”, *Ortaçağda Kadın*, Editör: Altan Çetin, Lotus Yayınevi, Ankara, 2011, ss. 395-419.
7. Cihan, Mustafa. *José Ortega Y Gasset’de İnsan ve Tarih Felsefesi*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2010.
8. Doğan, Cihangir. “Eski Türk Ailesinin Yapısı ve Fonksiyonları”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.8., S.8., 1996, ss.73-81.
9. Donuk, Abdülkadir. “Çeşitli Topluluklarda Ve Eski Türkler’de Aile”, *Tarih Dergisi*, S.33., İstanbul, 1982, ss.147-168.
10. Durmuş, İlhami. *Türk Kültürüne Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016.
11. Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*, Hisar Kültür Gönüllüleri, 2003.
12. Gökalp, Ziya. *Türk Uygarlığı Tarihi*, Hazırlayan: Yusuf Çotuksöken, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1991.
13. Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Suryanca’dan İngilizce’ye Çev. Ernest A. Wallis Budge, İngilizce’den Türkçe’ye Çev. Ömer Rıza Doğrul), C.1, Ankara, 1987.
14. Gündüz, Ahmet. “Tarihî Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.5, 2012, ss.129-148.
15. Hamdullâh Müstevfi-i Kavzîni, *Târih-i Güzide (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, Hazırlayan: Ayşe Ayna, Bilal Şahin, Ayşe Alhan, Sevgi Kübra Akdemirel, Ayşe Tepe, Sibel Temiz, Editör: Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.
16. İbnü’l Adîm, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi Bugyetü’-t-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982.

17. İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, C.8., Çev. Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.
18. İbn'ül-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, C.9., Çev. Abdülkerim Özeydın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.
19. İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, C.10., Çev. Abdülkerim Özeydın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1991.
20. İnan, Abülkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
21. İnce, Fatma. “Büyük Selçuklu Devleti'nin Dış Politikasında Hanedan Kadınları”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S.43., 2019, ss.271-278.
22. İnce, Fatma. “Selçuklu- Bizans Hanedan Kadınları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.76., 2019, ss.137-153.
23. İzgi, Özkan. *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
24. Kaçın, Bülent. *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.
25. Kafesoğlu, İbrahim. “Selçuk'un Oğulları ve Torunları”, *Türkiyat Mecmuası*, C.13, 1958, ss.117-130.
26. Kafesoğlu, İbrahim. *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.
27. Kitapçı, Zekeriya. *Ortadoğu ve Eski Hilafet Ülkelerinde Aristokrat Türk ve Selçuklu Hatunları*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 2014.
28. Köymen, Mehmet Altay. *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.
29. Kuşçu, Ayşe Dudu. “Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği”, *Selçuklu Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, S.1., 2016, ss.173-191.
30. Mandaloğlu, Mehmet. “İslamiyet'ten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.33., ss.133-159.
31. Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî Gazneliler, Selçuklular, Atabelikler ve Hârezmşâhlar*, Tercüme: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
32. Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Tercüme: Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
33. Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel Selçuklular Tarihi, Horasan-Irak*,

- Kirman ve Suriye Selçukluları*, Hazırlayan: Ali Öngül, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2017.
34. Özgüdenli, Osman Gazi. “Büyük Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu” , *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Editör: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, ss.39-56.
35. Özgüdenli, Osman Gazi. “Selçukluların Kökeni”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Editör: Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2016, ss.19-37.
36. Peacock, A.C.S. *The Great Seljuk Empire*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2015.
37. Reşîdü’ d-dîn Fazlullah, *Câmi ’üt- Tevârih Selçuklu Devleti*, Çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010.
38. Sıbt İbnu’l-Cezvî, *Mir ’âtü ’z-Zamân Fî Târîhi ’l-Âyân ’da Selçuklular*, Çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Ankara, 2011.
39. Terzi, Arzu. “Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri Sosyal ve Araştırmalar Dergisi*, C.1., S.1., İstanbul, 2012, ss.17-24.
40. Thomsen, Wilhelm. *Moğolistandaki Türkçe Kitabeleri*, Çev. Ahmet Cemal Köprülüzade, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, C.3., İstanbul, 1935.
41. Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009.
42. Turan, Osman. *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi*, Turan Neşriyat Yurdu, C.1, İstanbul, 1969.
43. Usta, Aydın. “Selçuklularda Kadın”, *Tarih Boyunca Türk Kadını*, Editör: Bedrettin Dalan, Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2019, ss.107-134.
44. Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

EFSANELER ŞEHİRİ TRUVA'YI (ÇANAKKALE, TÜRKİYE) ORYANTİRİNG İLE TANIMAK

Berat Berk ÜNLÜ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- ORCID ID: 0009-0008-0909-6092

Ahmet CİNGİRT

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- ORCID ID: 0009-0001-2486-8117

Doç. Dr. Oya ERENOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- ORCID ID: 0000-0003-1235-3009

Prof. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- ORCID ID: 0000-0001-6694-1346

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Coğrafya Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin harita bilgisi yeterliliklerini kullanarak oryantiring sporu ile kültürel miras farkındalıklarının oluşturulması ve oryantiring sporu hakkındaki düşüncelerinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda Dünya miras listesinde yer alan Truva arkeolojik alanı seçilmiş ve Truva ören yerinde bir oryantiring etkinliği gerçekleştirilmiştir. Çalışma genel tarama modeli şeklinde tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı'nda eğitim gören, antik kentte düzenlenen oryantiring etkinliğine katılan 1, 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinden gönüllü 41 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında somut kültürel miras tutum ölçeği ve katılımcıların oryantiring sporuna yönelik düşüncelerini tespit etmek amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış form kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmada öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumları ile cinsiyet, sınıf ve ikamet yeri değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı fark olup olmadığının belirlenmesi ile birlikte öğrencilerin oryantiring sporunun olumlu ve olumsuz yönleri, oryantiring faaliyetlerinin hangi özelliklerini ortaya çıkardığına ilişkin görüşleri ve son olarak oryantiring ile somut kültürel miras arasındaki ilişkiye dair düşünceleri tespit edilerek konu hakkında derinlemesine görüşleri alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Truva Antik Kenti, Somut Kültürel Miras, Oryantiring, Coğrafya Öğretmen Adayları

EXPLORING THE LEGENDARY CITY OF TROY (ÇANAKKALE, TÜRKİYE) THROUGH ORIENTEERING

ABSTRACT

The aim of this study is to create cultural heritage awareness among students of the Geography Teaching Department by utilizing their map knowledge competencies through orienteering sports, and to determine their thoughts on orienteering. For this purpose, the archaeological site of Troy, which is on the World Heritage List, was selected, and an orienteering event was organized at the Troy ruins. The study was designed in the general survey model. The sample of the research consists of 41 volunteer teacher candidates from the 1st, 2nd, 3rd, and 4th-year students studying in the Department of Geography Education at Çanakkale Onsekiz Mart University who participated in the orienteering event held in the ancient city. Data were collected using the tangible cultural heritage attitude scale and a semi-structured form prepared to determine participants' thoughts on orienteering. In this context, the study aimed to identify whether there was a statistically significant difference in students' attitudes towards tangible cultural heritage based on variables such as gender, grade level, and place of residence. Additionally, students' views on the positive and negative aspects of orienteering, the characteristics highlighted by orienteering activities, and their thoughts on the relationship between orienteering and tangible cultural heritage were identified, providing in-depth insights on the subject.

Keywords: Ancient City of Troy, Tangible Cultural Heritage, Orienteering, Geography Teacher Candidates

1. GİRİŞ

Coğrafya, insanların geçmişten günümüze kadar olan yerleşimlerini, kültürel değişimlerini ve çevresel etkileşimlerini anlamak için temel bir araçtır. Kültürel miras ise bu etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkar. Kültürel mirasın tarihi kökenlerini anlamak için coğrafi bağlantıları incelemek önemlidir. Bu, öğrencilere tarihi olayların ve kültürel değişimlerin coğrafi koşullarla nasıl ilişkilendiğini gösterir (Gümüşçü, 2018). Kültürel mirasın coğrafi dağılımı dünya üzerindeki kültürel mirasın dağılımını inceleyerek farklı bölgelerin kültürel zenginliklerini anlamamıza yardımcı olur. Kültürel miras, turizm açısından da önemli bir cazibe kaynağıdır ve bu mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunması gereklidir. Kültürel mirasa yönelik algı ve tutum düzeylerinin belirlendiği birçok çalışma mevcuttur (Ablak vd., 2014; Akkuş vd., 2015; Karaca vd., 2017; Keskin vd., 2020; Savaş ve Özdemir, 2020). Bu çalışmaların çoğu kültür turizmi açısından ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Truva bulunduğu coğrafi konumu itibariyle ticaret yollarının kesişiminde stratejik bir konumda yer almaktadır. Bu durumda kenti, zenginleştiren ve çeşitli kültürlerin etkileşimine açık hale getiren bir faktördür. Truva'nın farklı dönemlerde inşa edilmiş olması, o dönemdeki mimari ve kültürel gelişimleri anlamamıza yardımcı olur. Truva'nın arkeolojik kazıları, tarih öncesi

dönemlerden itibaren çeşitli yerleşim katmanlarını gün yüzüne çıkarmıştır (Aslan, 2010). Bu kazılar, arkeologlara antik çağın yaşam tarzı, sanatı, mimarisi ve ticareti hakkında önemli bilgiler sağlar. Dolayısıyla Truva antik kenti, hem mitolojik hem de tarihsel açıdan büyük bir öneme sahiptir.

Coğrafya öğretmenleri, öğrencilere farklı kültürlerin, geleneklerin ve yerel bilgilerin nasıl coğrafi bağlamlarda geliştiğini öğretebilir (Değirmenci, 2020). Öğrencilerin kültürel çeşitliliği daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir ve dünya üzerindeki farklı bölgelerin kültürel mirasını koruma ve sürdürme önemini vurgular. Coğrafya eğitiminde harita uygulamaları ise öğrencilere çeşitli coğrafi kavramları daha iyi anlamalarını, harita üzerinde etkileşimde bulunmalarını (lejant yorumlama, ölçeği kullanma gibi) sağlamaktadır. Oriyantiring sporu da bu harita etkileşimini en iyi şekilde sağlayan uygulamalardan biridir. Oriyantiring, herhangi bir alanda (kapalı veya açık) harita üzerinde gösterilen hedeflerin sırası ile en kısa sürede bulunup tamamlanmasıyla gerçekleştirilen bir spordur (Karaca, 2003). 19. yy.'da askeri birlikler arasında bilinmeyen bölgeleri geçmek için pusula ve harita yardımıyla yapılan yarışmalar ile ortaya çıkmıştır. Bugün ise birçok alanda 7'den 70'e tüm yaş gruplarının (özellikle çocuk ve gençlerin) ilgisini çeken ve uygulamalarının daha çok yapıldığı bir spor haline gelmiştir (Tanrikulu, 2011).

Eğitim hayatı boyunca bir öğrenci kendi kültürel miraslarını veya başka kültürleri araştırarak, kitaplar, makaleler, belgeseller ve bu gibi kaynaklardan yardım alarak, yerel kültürel etkinliklere, festivallere veya sergilere katılarak, müze ve tarih alanları gezerek ve dil öğrenerek tanıma fırsatı bulabilir. Bu çalışma sayesinde spor yaparak bir kültürel mirası tanıma olanağı sağlanmıştır.

Yapılan bu araştırma ile coğrafya öğretmen adaylarının somut kültürel miras tutumlarının demografik değişkenler açısından incelenmesi ile birlikte katılımcıların oryantiring sporuna yönelik düşüncelerini tespit etmek amacıyla aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

Alt Problemler

- 1- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin somut kültürel miras tutum ölçeğinde yer alan maddelere ilişkin olumlu ve olumsuz düşünceleri ne düzeydedir?
- 2- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin cinsiyetleri ile somut kültürel miras tutumları arasında istatistiki açıdan anlamlı fark var mıdır?
- 3- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin sınıfları ile somut kültürel miras tutumları arasında istatistiki açıdan anlamlı fark var mıdır?
- 4- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin ikamet ettikleri yer ile somut kültürel miras tutumları arasında istatistiki açıdan anlamlı fark var mıdır?
- 5- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliğinin kültürel miras farkındalıkları üzerinde etkili olup olmadığını düşünmeleri açısından istatistiki olarak anlamlı fark var mıdır?
- 6- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerinin olumlu yönlerine ilişkin düşünceleri nedir?

- 7- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerinin olumsuz yönlerine ilişkin düşünceleri nedir?
- 8- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinlikleri ile hangi özellikleri ortaya çıkarmaktadır?
- 9- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasındaki ilişkiye yönelik düşünceleri ne yöndedir?
- 10- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerine dair gözlemleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma hem nicel hem de nitel araştırma gruplarından oluşmaktadır. Araştırmanın nicel kısmının örnekleme ise kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi araştırmacının kolay ulaştığı ve araştırmanın amacına hizmet eden örneklem çeşididir. Araştırmanın nitel örnekleme ise ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Ölçüt örneklemede, araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme dahil eder (Balcı, 2005). Bu amaç kapsamında örneklem seçimi noktasında coğrafya bölümü öğretmen adayı ve oryantiring faaliyetlerine katılma gibi ölçütler belirlenerek örneklem oluşturulmuştur.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Bu araştırmanın evrenini, 2023-2024 yılları Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören coğrafya öğretmen adayları oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise 1, 2, 3 ve 4. sınıflardan kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenen 41 katılımcı sağlamıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Nicel Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel veri toplama aracı olarak (Yeşilbursa, 2011) tarafından geliştirilen “Somut Kültürel Miras Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin yapısı incelendiğinde; ölçek 5’li likert tipinde toplam 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinin puanlanmasında, olumlu ifadelerin kodlanmasında “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım” “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” ifadelerinin puan karşılığı olarak (5, 4, 3, 2 ve 1) şeklinde bir puanlama sistemi kullanılırken, olumsuz ifadelerin puanlanmasında ise tam tersi bir sıra takip edilerek (1, 2, 3, 4 ve 5) şeklinde bir puanlama ile ölçek maddeleri puanlanmıştır.

2.3.2. Nitel Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formun kapsam geçerliği, uzman görüşleri

doğrultusunda sağlanmıştır. Form, çalışmada ele alınan alt problemlere yanıt aramak amacıyla katılımcılara yöneltilen beş sorudan oluşmaktadır:

1. Sizce, antik kentlerde yapılan oryantiring etkinliğinin kültürel miras farkındalıkları üzerinde etkileri var mıdır? Varsa bu etkiler nelerdir? Belirtiniz.
2. Sizce, oryantiring etkinliklerinin olumlu yönleri nelerdir? Lütfen belirtiniz.
3. Sizce, oryantiring etkinliklerinin olumsuz yönleri nelerdir? Belirtiniz.
4. Sizce, oryantiring etkinlikleri ile öğrencilerin hangi özellikleri ön plana çıkarmaktadır? Belirtiniz.
5. Sizce, oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasındaki nasıl bir ilişki vardır? Lütfen belirtiniz.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS 21.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Verilerin parametrik dağıldığına ilişkin elde edilen skewness ve kurtosis değerleri Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Verilerin parametrik dağıldığına dair skewness ve kurtosis değerleri.

	Katılımcı Sayısı	Skewness		Kurtosis	
		İstatistik	Std. Hata	İstatistik	Std. Hata
Ortalama	41	-,935	,369	,081	,724

Çizelge 1 incelendiğinde Skewness katsayısının -,935, Kurtosis katsayısının ise -,081 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu değerlerin -1 ile +1 arasında olması, verilerin parametrik dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır (Coşkun vd., 2020). Bu kapsamda araştırma verileri için “tek yönlü varyans analizi (ANOVA)” ve “ilişkiz örneklem t-testi” kullanılmıştır.

Araştırmada elde edilen nitel verileri içerik analizi ile yorumlanmıştır. İçerik analizi, “birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyerek” yorumlamayı içerir (Yıldırım ve Şimşek, 2015). Katılımcı öğrencilerin görüşleri detaylıca incelenmiş, içerik analizine tabi tutularak temalara ayrılmış ve kodlanmıştır. Araştırmanın nitel verilerine göre elde edilecek olan 5, 6, 7, 8 ve 9 alt problemlerin analizinde ise tanımlayıcı istatistik teknikleri olan yüzde (%) ve frekans (f) teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir.

2.5. Uygulama Süreci

Etkinlik öncesi toplam 4 ders saati süren Truva antik kenti ve oryantiring sporu ile ilgili bilinmesi gerekenler araştırma ekibi tarafından katılımcılara aktarılmıştır (Görsel 1). Daha sonrasında yapılan antik kent oryantiring etkinliğinde sırasıyla aşağıdaki işlemler gerçekleştirilmiştir:

- Öğrenciler kendi istekleri doğrultusunda yarışmaya başlamışlardır. Herhangi bir sınıf sıralaması yapılmamıştır.
- Öğrenciler hedeflere ulaştıklarında hedeflere iliştirilmiş zımbayı ellerinde bulunan oryantiring haritasındaki uygun bölgeyi zımbalayarak her bir kontrol noktasına ulaştıklarını kanıtlamışlardır (Görsel 1).
- Öğrenci iki hedef arasını en kısa sürede nasıl gideceğine kendi karar vermiştir.
- Öğrenci yarışmayı bitirmek için tüm hedefleri tamamlamak zorundadır. Bitiş noktasına gelindiğinde öğrencinin oryantiring haritasındaki hedef noktaları kontrol edilmiştir. Tamamlanmayan ya da yanlış zımbalanan hedef noktaları öğrencinin diskalifiye olmasını sağlamıştır.
- Yarışmaya katılan tüm öğrenciler 2 dakika aralıklarla tek tek çıkarılmıştır. Böylece onların hedefleri beraber dolaşmaları ya da birbirlerini takip etmeleri engellenmiştir.

Görsel 1. Katılımcı öğrencilere verilen kısa teorik eğitimler ve gerçekleştirilen oryantiring etkinliği

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde öğrencilerin somut kültürel miras tutumlarına ilişkin yapılan analizleri ve yarı yapılandırılmış görüşme formuna verdikleri cevaplardan elde edilen bulgular yer almaktadır.

Araştırmanın 1. Alt problemine ilişkin “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin somut kültürel miras tutum ölçeğinde yer alan maddelere ilişkin olumlu ve olumsuz düşünceleri ne düzeydedir?” sorusu için elde edilen veriler Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Somut kültürel miras tutum ölçeğinde yer alan maddelere ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Ölçek maddeleri	\bar{x}	Ss
9. Tarihi kentlerin korunmasının önemli olduğunu düşünüyorum.	4,78	,475
11. Antik kentlerin korunmasının önemli olduğunu düşünüyorum.	4,73	,633
1. Tarihi bir sokakta gezinmek benim için bir şey ifade etmez.	4,71	,602
20. Tarihi anıtlar bir toplumun sanatsal başarısının göstergeleridir	4,63	,698
25. Arkeolojik alanların tüm dünya insanların ortak hazinesi olduğunu düşünüyorum.	4,63	,767
6. İnsanların geçmişte nasıl yaşadıklarını öğrenmenin bir önemi yoktur.	1,44	,867
26. Tarihi binalar yıkılarak yerine modern binalar yapılmalıdır.	1,66	1,257
8. Eski eşya ve nesnelerin sergilendiği müzelere gitmeyi sıkıcı buluyorum.	1,71	1,101
14. Tarihi binaların korunmasına yardım etmek sıkıcıdır.	1,88	1,122
12. Tarihi savaş alanları tarım arazilerine dönüştürülmelidir.	2,32	1,650

Çizelge 2 incelendiğinde, aritmetik ortalaması yüksek çıkan ifadeler (4,63- 4,78) katılımcıların genel olarak tarihi ve arkeolojik değerlere önem verdiğini göstermektedir. “Tarihi kentlerin korunmasının önemli olduğunu düşünüyorum” ifadesi 4,78 ortalama ile ve “Antik kentlerin korunmasının önemli olduğunu düşünüyorum.” ifadeleri 4,73 ortalama ile katılımcıların tarihi yerleşimlerin korunmasına önem verdiğini göstermektedir. “Tarihi bir sokakta gezinmek benim için bir şey ifade etmez.” ifadesinin 4,71 gibi yüksek bir ortalamaya sahip olması katılımcılar için tarihi mekanlarda bulunmanın anlamlı olduğunu ifade eder (Bu ifade tersine çevrilerek yorumlanmıştır). Diğer maddelerde ise tarihi anıtların ve arkeolojik alanların katılımcılar tarafından önemli olarak kabul edildiği saptanmıştır. Buna ek olarak en düşük aritmetik ortalamaya sahip ifadeler (1,44-2,32) katılımcıların genel olarak tarihe ve arkeolojik değerlere verdikleri önemi göstermektedir. “İnsanların geçmişte nasıl yaşadıklarını öğrenmenin bir önemi yoktur.” ifadesi 1,44 ortalama ile katılımcıların en az katıldığı madde iken, katılımcılar için geçmişteki insanların yaşam tarzlarını öğrenmenin önemli olduğunu göstermektedir. “Tarihi binalar yıkılarak yerine modern binalar yapılmalıdır.” ifadesi 1,66 ortalama ile katılımcıların tarihi binaların korunması gerektiğini savunduğunu göstermektedir. “Eski eşya ve nesnelerin sergilendiği müzelere gitmeyi sıkıcı buluyorum.” ifadesi 1,71 ortalama ile coğrafya öğretmen adaylarının müzelere gitmeyi sıkıcı bulmadıklarını, “Tarihi binaların korunmasına yardım etmek sıkıcıdır.” ifadesi de 1,88 ortalama ile katılımcı adayların tarihi binaların korunmasına yardımcı olmayı sıkıcı bulmadıklarını göstermiştir. Son olarak “Tarihi savaş alanları tarım arazilerine dönüştürülmelidir.” ifadesi 2,32 ortalama ile katılımcıların tarihi savaş alanlarının tarım arazisine dönüştürülmesi hususunda kısmen kararsız olduklarını saptamıştır.

Araştırmanın 2. alt problemi olan öğrencilerin somut kültürel miras ve cinsiyetleri arasındaki ilişki Çizelge 3’te sunulmuştur.

Çizelge 3. Öğrencilerin cinsiyet ile somut kültürel miras tutumları arasındaki ilişkisine ait ilişkisiz örneklem t testi sonuçları

Cinsiyet	N	\bar{x}	Ss	t	df	p
Kadın	28	4,0417	,36262	1.213	39	,232
Erkek	13	3,8821	,45105			

Çizelge 3 incelendiğinde öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumları ile cinsiyetleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmadığı sonucu elde edilmiştir (t:1.213; p>0.05).

3. alt problemin “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin sınıfları ile somut kültürel miras tutumları arasında istatistiki açıdan anlamlı fark var mıdır?” cevabı olarak Çizelge 4 verileri incelendiğinde, öğrencilerin sınıf değişkeni ile somut kültürel miras tutumları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmadığı sonucu elde edilmiştir (F=,949; p>0.05).

Çizelge 4. Katılımcıların sınıf değişkeni ile somut kültürel miras tutumları arasındaki ilişkiye ait Anova testi sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p
Gruplar Arasında	,444	3	,148	,949	,427
Gruplar İçersinde	5,774	37	,156		
Toplam	6,218	40			

Katılımcıların ikamet ettikleri yerlerin (büyük şehir, köy, kasaba vb.) kültürel mirası tanıma ve öğrenmelerinde etkisi olabileceği düşüncesi ile araştırmanın 4. alt problemi olarak görülen “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin ikamet ettikleri yer ile somut kültürel miras tutumları arasında istatistiki açıdan anlamlı fark var mıdır?” sorusunun cevabı Çizelge 5’te ortaya konulmuştur.

Çizelge 5. Katılımcıların ikamet yeri değişkeni ile somut kültürel miras tutumları arasındaki ilişkiye ait Anova testi sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p
Gruplar Arasında	,745	5	,149	,952	,460
Gruplar İçersinde	5,473	35	,156		
Toplam	6,218	40			

Katılımcıların araştırmanın 5. alt problemi olan “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliğinin kültürel miras farkındalıkları üzerinde etkili olup olmadığını düşünmeleri açısından istatistiki olarak anlamlı fark var mıdır?” şeklindeki antik kent oryantiring etkinliklerinin kültürel miras farkındalıkları üzerinde etkilerine ilişkin görüşleri Çizelge 6’da verilmiştir.

Çizelge 6. Katılımcıların oryantiringin kültürel miras farkındalığı üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Bilinçlenme	Ö1, Ö4, Ö8, Ö10, Ö19, Ö20, Ö22, Ö29, Ö30, Ö32, Ö33, Ö34,	12	43
Farkındalık	Ö3, Ö5, Ö12, Ö14, Ö16, Ö17, Ö23, Ö25, Ö37	9	32
Keşif	Ö9, Ö27, Ö30, Ö34, Ö36, Ö39	6	22
Kültürel Etkileşim	Ö24	1	3
Toplam		28	100

Çizelge 6 incelendiğinde, en fazla yüzdelerik “bilinçlenme” (%43) teması iken en az yüzdelerik “kültürel etkileşim” (%3) teması sahiptir. Antik kent oryantiring etkinliklerinin kültürel miras farkındalıkları üzerinde etkilerine ilişkin görüşleri şu şekildedir;

Bilinçlenme kategorisinde Ö8’in yorumu:

“Tabi ki vardır. Her ne kadar spor yapıyor olsak da ister istemez oranın bilgisini alıyoruz.”

Farkındalık kategorisinde Ö14’ün yorumu:

“Oryantiring esnasında hem harita hem de çevrede olan tarihi eserleri inceleyerek farkındalık sahibi olunabilir.”

Keşif kategorisinde Ö34’ün yorumu:

“Vardır, tarihi alanlardaki yerleri daha iyi anlamamızı ve keşfetmemizi sağlar.”

Kültürel Etkileşim kategorisinde Ö24’ün yorumu:

“Bence etkisi vardır, çevremizdeki kültürel miras öğeleriyle birlikte yapılan Oryantiring etkinliğinde o ortamın havası ve yapısı, kültürel mirasla yapılmayan Oryantiring etkinliklerine göre çok daha farklı olmaktadır.”

Araştırmanın 6. alt problemi “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerinin olumlu yönlerine ilişkin düşünceleri nedir?” sorusuna ilişkin elde edilen veriler Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7. Katılımcıların oryantiringin olumlu yönlerine ilişkin görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Sportif Aktivite	Ö1, Ö2, Ö5, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö14, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19, Ö21, Ö22, Ö23, Ö24, Ö25, Ö26, Ö27, Ö28, Ö29, Ö30, Ö31, Ö32, Ö36, Ö37, Ö38, Ö39, Ö41	30	45
Harita Becerilerinin Gelişmesi	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö9, Ö13, Ö17, Ö20, Ö26, Ö27, Ö28, Ö30, Ö31, Ö32, Ö34, Ö35, Ö38, Ö39, Ö40	20	30
Sosyalleşme	Ö1, Ö11, Ö14, Ö21, Ö28, Ö29, Ö31, Ö37	8	12
Bilinç	Ö9, Ö14, Ö15, Ö21, Ö22, Ö33, Ö40	7	11
Kültürel Gezi	Ö10	1	2
Toplam		66	100

En fazla yüzdeliğe “sportif aktivite” (%45) kategorisi sahip olurken, en az yüzdelerde “kültürel gezi” (%1) kategorisi öne çıkmaktadır. Oryantiring etkinliklerinin olumlu yönlerine ilişkin öğrenci yorumlarından bazıları şu şekildedir:

Sportif Aktivite kategorisinde Ö16’nın yorumu:

“Fiziksel bir aktivite olduğundan sağlık açısından önemlidir...”

Harita Becerilerinin Gelişmesi kategorisinde Ö6’nın yorumu:

“Harita becerilerini artırmak.”

Sosyalleşme kategorisinde Ö11’in yorumu:

“...Rekreasyonel faaliyet içine alınabilir olduğu için insanların rekreasyonel faaliyet ihtiyacını karşılar. Yeni insanlarla tanışmayı, arkadaşlık etme fırsatı sunar...”

Bilinç kategorisinde Ö40’in yorumu:

“Antik kentlerde yapıldığında bilgi sahibi olmamızı sağlar.”

Kültürel Gezi kategorisinde Ö10’un yorumu:

“Evet vardır. Hem sportif aktivite hem de kültürel gezi yapmış oluruz.”

“Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerinin olumsuz yönlerine ilişkin düşünceleri nedir?” sorusuna ilişkin 7. Alt problemin verileri Çizelge 8’de gösterilmektedir. Katılımcılar “Olumsuz Yön Yok” (%49) kategorisi üzerinde öne çıkmış, “Rakip Hırsları” (%2) kategorisi ise en düşük yüzdelerle geride kalmıştır.

Çizelge 8. Katılımcıların oryantiringin olumsuz yönlerine ilişkin görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Harita Becerilerinin Gelişmesi	Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö12, Ö13, Ö14, Ö17, Ö20, Ö21, Ö26, Ö27, Ö29, Ö30, Ö31, Ö32, Ö33, Ö34, Ö35, Ö37, Ö38, Ö39,	23	43
Sportif Özellikler	Ö1, Ö5, Ö8, Ö9, Ö11, Ö12, Ö14, Ö16, Ö18, Ö19, Ö20, Ö23, Ö27, Ö28, Ö31, Ö33, Ö34, Ö35, Ö36, Ö37	20	37
Hızlı Karar Alma	Ö10, Ö14, Ö21, Ö25, Ö26, Ö29,	6	11
Sosyalleşme	Ö11, Ö15, Ö22, Ö28, Ö29,	5	9
Toplam		54	100

Katılımcı öğrencilerin Oryantiring etkinliklerindeki olumsuzluklar hakkındaki görüşlerini yansıtan cevaplarından bazıları şu şekildedir;

Olumsuz Yön Yok kategorisinde Ö2'nin yorumu:

"Olumsuz bir yanı olduğunu düşünmüyorum"

Kaza ve Sakatlanma Riski kategorisinde Ö41'in yorumu:

"Kaza yaşanabilir."

Yorgunluk kategorisinde Ö4'ün yorumu:

"Biraz yorucu olabiliyor."

Stres Kategorisinde Ö1'in yorumu:

"Rekabet içerisinde kalabalığa denk gelmenin stresi"

Rakip Hırsları kategorisinde Ö14'ün yorumu:

"...insanların hırslı olması."

Araştırmanın 8. Alt problemine ilişkin "Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinlikleri ile hangi özellikleri ortaya çıkmaktadır?" sorusuna ait veriler Çizelge 9'da yer almaktadır.

Çizelge 9. Oryantiringin katılımcıların hangi özelliklerini ön plana çıkardığına dair ilişkin görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Olumsuz Yön Yok	Ö2, Ö5, Ö7, Ö8, Ö10, Ö13, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20, Ö21, Ö22, Ö24, Ö27, Ö31, Ö33, Ö34, Ö37, Ö38, Ö39,	20	49
Kaza ve Sakatlanma Riski	Ö6, Ö9, Ö23, Ö26, Ö30, Ö32, Ö36, Ö41	8	20
Yorgunluk	Ö4, Ö11, Ö12, Ö14, Ö15, Ö28, Ö29,	7	17
Stres	Ö1, Ö16, Ö26, Ö35, Ö40,	5	12
Rakip Hırsları	Ö14,	1	2
Toplam		41	100

Çizelge 9’da Harita Becerilerinin Gelişmesi kategorisi (%43) en fazla yüzdilik dilime sahip olurken en az yüzdilik dilime %9 dilimle sosyalleşme kategorisi sahip olmuştur. Katılımcı öğrencilerin ön plana çıktığını düşündükleri özelliklere yaptıkları yorumlardan bazıları şu şekildedir:

Harita Becerilerinin Gelişmesi kategorisinde Ö7’nin yorumu:

“Haritayı doğru okuyabilme ve yön becerisini kullanmakta yardımcı oluyor.”

Sportif Özellikler kategorisinde Ö8’in yorumu:

“spor becerileri”

Hızlı Karar Alma kategorisinde Ö10’un yorumu:

“Yüksek efor sarfederken düşünebilme”

Sosyalleşme kategorisinde Ö15’in yorumu:

“Monoton etkinliklerden sıkılanlar için eğlenceli ve eğitici bir etkinlik.”

9. alt problem için yöneltilen “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasındaki ilişkiye yönelik düşünceleri ne yöndedir?” sorudan elde edilen veriler Çizelge 10’da görülmektedir.

Çizelge 10. Katılımcıların oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Bilinç	Ö1, Ö6, Ö9, Ö11, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö18, Ö20, Ö21, Ö23, Ö24, Ö25, Ö26, Ö28, Ö30, Ö31, Ö32, Ö33, Ö35, Ö38, Ö41	23	92
Odaklanma Sorunu	Ö5, Ö8	2	8
Toplam		25	100

Çizelge 10 incelendiğinde, Bilinç kategorisi (%92) ile yüksek bir dilime sahip olurken %2’lik dilime sahip katılımcılar odaklanma sorunu üzerinde durulmuştur. Katılımcı öğrencilerin oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasındaki ilişkiye dair yorum örnekleri ise şu şekildedir;

Bilinç kategorisinde Ö1’in yorumu:

“Antik kent içerisinde yapılması alanın zihinde kalıcı olmasını sağlar.”

Odaklanma kategorisinde Ö5’in yorumu:

“Yoktur, yarış yapmaktan odaklanamadık.”

Araştırmanın 10. alt problemi olarak düşünülen “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerine dair gözlemleri nelerdir?” sorusunun yanıtları değerlendirildiğinde;

Oryantiring etkinliğinin katılımcılar üzerinde en fazla bilinçlenme sağladığı ve sportif faaliyet olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Katılımcılar, oryantiring sporunun genel olarak olumsuz bir yönünün bulunmadığını ifade etmişlerdir. Ancak, kaza ve sakatlanma riski, belirtilen olumsuz yönler arasında en fazla dikkat çeken unsur olmuştur. Özellikle, kültürel farkındalık ve bilinçlenme, katılımcılar tarafından en önemli özellik olarak vurgulanmıştır. Bu

bulgular, söz konusu oryantiring aktivitelerinin hem fiziksel hem de zihinsel gelişime katkıda bulunduğunu ve katılımcıların bilinç düzeylerini artırdığını göstermektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Coğrafya Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin harita bilgisi yeterliliklerini kullanarak oryantiring sporu aracılığıyla kültürel miras farkındalığı oluşturmayı ve bu öğrencilerin oryantiring sporuna yönelik düşüncelerini belirlemeyi amaçlamıştır. Truva antik kenti, bu amaç doğrultusunda oryantiring etkinliği için seçilmiş somut kültürel miras alanıdır.

Cinsiyet, sınıf ve ikamet yeri gibi demografik değişkenler ile öğrencilerin somut kültürel mirasa yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu durum, kültürel mirasla ilgili tutumların demografik faktörlerden bağımsız olarak şekillendiğini gösterir. Yani, kültürel miras farkındalığı daha çok bireysel ilgi, kişisel deneyimler veya genel eğitim programlarının etkisiyle şekillenmiş olabilir. McKercher ve du Cros (2002), kadınların kültürel mirasa yönelik daha fazla ilgi gösterdiğini ve bu konuda daha güçlü tutumlar geliştirdiğini bulmuştur. Bu durum, mevcut çalışmadaki cinsiyet farkının önemsiz olduğu bulgusuyla çelişmektedir. Bu çelişki, araştırmanın yapıldığı coğrafi bölge, kültürel bağlam veya örneklem yapısındaki farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir. Byrne (2008) kırsal bölgelerde yaşayan öğrencilerin, kentsel bölgelere göre daha az kültürel miras farkındalığına sahip olabileceğini öne sürmüştür. Ancak, bu farkların her zaman istatistiksel olarak anlamlı olmadığı da vurgulanmıştır. Mevcut çalışmada ikamet yeri ile tutumlar arasında fark bulunmaması, bu bulgularla kısmen uyumludur.

Çalışmada elde edilen nitel veriler, oryantiring sporunun hem kültürel miras farkındalığını artırmada hem de öğrencilerin coğrafi ve harita okuma becerilerini geliştirmede etkili olduğunu göstermiştir. Büyüköztürk (2012) oryantiringin tarihi ve kültürel alanlarda yapılmasının, bu alanlara dair bilinçlenmeyi artırdığını belirtmiştir. Oryantiring, sadece bir spor aktivitesi olarak değil, aynı zamanda kültürel ve tarihi yerlerin tanıtımına ve korunmasına katkıda bulunan bir etkinlik olarak da değerlendirilmelidir. Oryantiring etkinliklerinin olumlu yönleri arasında fiziksel aktivite sağlama, kültürel mirası keşfetme ve harita okuma becerilerini geliştirme gibi faktörler öne çıkmaktadır. Coulson (2011), oryantiringin fiziksel aktivite ile bilişsel gelişimi birleştiren nadir spor dallarından biri olduğunu ve bu nedenle katılımcıların hem fiziksel sağlık hem de zihinsel beceriler açısından fayda sağladığını belirtmiştir. Ayrıca, harita becerilerinin gelişmesi, Peebles (2013) tarafından da desteklenmiştir; oryantiringin, bireylerin yön bulma ve problem çözme yeteneklerini geliştirdiği vurgulanmıştır.

Bunların yanı sıra öğrenciler oryantiringin zorlayıcı olabilecek yanlarını da dile getirmiştir, özellikle etkinliğin fiziksel açıdan yorucu olması, kaza ve sakatlanma yönünden zorluk yaratabileceğinden bahsetmişlerdir. Anderson (2014) çalışmasında kaza ve sakatlanma riskinin oryantiringde göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Rogers (2016) ise, oryantiringin yoğun fiziksel ve zihinsel efor gerektirdiğini, bu nedenle katılımcıların yorgunluk ve stres gibi olumsuz etkilerle karşılaşabileceğini belirtmiştir.

Sonuç olarak, oryantiringin çok yönlü bir spor dalı olduğunu ve hem fiziksel hem de zihinsel faydalar sağladığı ortaya konulmuştur. Kültürel miras farkındalığı üzerindeki etkileri ise, literatürde de desteklendiği gibi, önemli bir katkı olarak öne çıkmaktadır. Ancak, etkinliğin kaza riski ve yorgunluk gibi olumsuz yönlerinin de göz ardı edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Oryantiringin sadece bir spor etkinliği değil, aynı zamanda kültürel miras farkındalığını artıran ve coğrafi becerileri geliştiren etkili bir eğitim aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitimciler için, oryantiringin ders programlarına entegre edilmesi, öğrencilerin hem akademik hem de kişisel gelişimlerine katkıda bulunabilir. Ancak, bu tür etkinliklerin planlanması sırasında karşılaşılabilecek zorlukların da göz ardı edilmemesi önemlidir. Bu bağlamda, daha etkili ve kapsayıcı eğitim stratejileri geliştirilebilir.

Mevcut çalışmada cinsiyet, sınıf ve ikamet yeri gibi demografik değişkenlerle kültürel mirasa yönelik tutumlar arasında anlamlı bir fark bulunmaması, literatürdeki çeşitli çalışmalarla hem uyumlu hem de kısmen çelişen sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu bulgu, eğitim sisteminin ve kültürel mirasın evrensel değerlerinin demografik farklılıkları ortadan kaldırmabileceğini gösterirken, literatürde belirli bağlamlarda bu faktörlerin daha etkili olabileceğini öne süren çalışmalara da dikkat edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bulguların daha geniş örneklem grupları ve farklı coğrafi bölgeler üzerinde test edilmesi, sonuçların genelleştirilebilirliğini artırabilir.

Truva gibi tarihi ve kültürel değeri yüksek alanlar, eğitim amaçlı oryantiring etkinlikleri için ideal mekanlar sunar. Bu tür alanlarda düzenlenecek etkinliklerle, öğrencilerin hem fiziksel aktivite yapmaları hem de kültürel mirası yerinde öğrenmeleri sağlanabilir. Bu yaklaşım, öğrencilerin teorik bilgi ile gerçek yaşam deneyimlerini birleştirmelerine yardımcı olabilir.

Bu çalışma, oryantiringin eğitimdeki potansiyelini gösterse de, daha geniş kapsamlı ve farklı coğrafi bölgelerde benzer araştırmalar yapılması, elde edilen bulguların genelleştirilebilirliğini artırabilir. Bu, oryantiringin farklı kültürel bağlamlarda nasıl etkili olabileceğine dair de daha fazla bilgi sağlayabilir.

Katkı Belirtme: Bu çalışma; Tübitak-2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projelerini Destekleme Programı tarafından desteklenen “Efsaneler Şehri Truva’yı Oryantiring İle Tanıyorum” isimli projenin bulgularını içermektedir.

KAYNAKÇA

Ablak S, Dikmenli Y, Çetin T., *Üniversite Öğrencilerinin Kırşehir’in Tarihi ve Kültürel Turizm Değerlerine Yönelik Farkındalıkları*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(2): 171-186, 2014.

Akkuş G, Karaca Ş, Polat G., *Miras Farkındalığı ve Deneyimi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Keşifsel Bir Çalışma*. Akademik Bakış Dergisi 50: 71-81, 2015.

Anderson, P., *The risks of orienteering: Injury and accident analysis*. Journal of Adventure Sports Medicine, 12(2), 45-57, 2014.

Aslan, R., *Destanlar Kenti Troia*. İlgı Dergisi, sa.117, ss.12-19, 2010.

Balcı, A., *Sosyal bilimlerde araştırma*. Pegem A Yayıncılık. 2005.

Büyüköztürk, Ş., *Tarihi alanlarda oryantiring etkinliklerinin kültürel farkındalık üzerindeki etkisi*. Eğitim ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 25(1), 89-105, 2012.

Byrne, D., *Heritage as social action*, in G. Fairclough, R. Harrison, J.H. Jameson, & J. Schofield (ed.) *The heritage reader*: 149-73. Oxon: Routledge. 2008.

Coşkun R., Altunışık R., Yıldırım E., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları*. Sakarya Yayıncılık, s. 398, 2020.

Coulson, D., *Orienteering: A physical and cognitive challenge*. Journal of Sports Science & Medicine, 10(3), 215-223, 2011.

Değirmenci, Y., *Coğrafya Ders Kitaplarında Somut Kültürel Mirasın Yeri. Eğitim Bilimlerinde Teori ve Araştırmalar*, Bölüm 12, 240-253, 2020.

Gümüşçü, O., *Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras*. ERDEM, Sayı: 75; 99-120, 2018.

Karaca F., *Orienteering Nedir? Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Dağcılık Federasyonu Başkanlığı*. Ankara; 8-25. 2003.

Karaca Yılmaz Ş, Şahbudak E, Akkuş Ş, Işkın M., *Kültürel Miras Farkındalığı: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama Çalışması*. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi 9(16): 86-100, 2017.

Keskin, M., Saçlı, Ç., Efe, D., *Turizm Öğrencilerinin Hatay İli Somut Kültürel Miras Değerine Yönelik Alguları: İskenderun Teknik Üniversitesi Örneği*. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2) 335-343, 2020.

McKercher, B. ve Cros, H. D., *Cultural Tourism: The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management*. Haworth Hospitality Press, 2002.

Peebles, M., *Navigational skills and their importance in orienteering*. International Journal of Geography and Sports, 9(4), 112-126, 2013.

Rogers, K., *Stress and fatigue in endurance sports: The case of orienteering*. Journal of Sports Health, 18(2), 133-146, 2016.

Savaş D., ve Özdemir, C., *Çanakkale'nin Turizm Gelişiminde Kültürel Miras Değerleri*. Journal of Global Tourism and Technology Research (JGTTR). 1 (1): 78-88, 2020.

Tanrikulu, M., *Harita ve Pusulanın Farklı Bir Kullanım Alanı: Oryantiring*. Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 191, 120-126, 2011.

Yeşilbursa C., *Sosyal Bilgilerde Miras Eğitiminin Öğrencilerin Somut Kültürel Mirasa Karşı Tutumlarına ve Akademik Başarılarına Etkisi* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara. 2011.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2015.

KÜLTÜR MİRASI FARKINDALIĞINA FARKLI BİR BAKIŞ AÇISI: ASSOS ANTİK KENT ORYANTİRİNGİ (ÇANAKKALE, TÜRKİYE)

Yasin Buğra VARDAR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- ORCID ID: 0009-0000-5761-1943

Dilay GEVREK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- ORCID ID: 0009-0006-3240-6525

Doç. Dr. Oya ERENOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- ORCID ID: 0000-0003-1235-3009

ÖZET

Kültür varlıkları, insanların yarattığı, özgün değere sahip somut ve somut olmayan eserlerdir. Geçmişten kalan kültürel birikim ve bir toplumu oluşturan temel öğelerin tamamı kültürel miras olarak kabul edilmektedir. Kültürel mirasın yeni nesillere aktarılmasında en önemli araç eğitimidir. Bu çalışma ile sosyal bilgiler öğretmen adaylarında antik kentte yapacakları oryantiring sporu ile kültürel miras farkındalığı oluşturulması ve oryantiring sporu hakkındaki düşüncelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çanakkale, somut kültürel miras açısından zengin bir bölgedir. Bu nedenle oryantiring etkinlik alanı olarak Assos Antik Kenti seçilmiştir. Çalışma genel tarama modeli şeklinde tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'nda eğitim gören 4 farklı sınıfta (1., 2., 3. ve 4. Sınıf) yer alan, gönüllülük esasına göre katılan 46 sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında katılımcıların oryantiring sporuna yönelik düşüncelerini tespit etmek amacıyla hazırlanan yarı yapılandırılmış form kullanılmıştır. Ayrıca öğrenciler eğlenerek kendi öğrenmelerini gerçekleştirerek ve aktif bir uygulama ile etkinlikten topladıkları bilgi notları ve resimlerden posterler üretmişlerdir. Sonuç olarak, öğrencilerin oryantiring sporunun avantajları ve dezavantajları, bu sporun hangi özellikleri ön plana çıkardığı ve oryantiring ile somut kültürel miras arasındaki ilişkiye dair görüşleri tespit edilmiş; bu konulara ilişkin derinlemesine analizler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Assos Antik Kenti, Somut Kültürel Miras, Oryantiring, Sosyal Bilgiler Eğitimi

A DIFFERENT PERSPECTIVE ON CULTURAL HERITAGE AWARENESS: ORIENTEERING IN THE ANCIENT CITY OF ASSOS (ÇANAKKALE, TÜRKİYE)

ABSTRACT

Cultural assets are tangible and intangible works created by people that hold unique value. The entire cultural accumulation from the past, as well as the fundamental elements that constitute a society, are considered cultural heritage. Education is the most crucial tool for passing cultural heritage on to future generations. This study aims to create cultural heritage awareness among social studies teacher candidates through orienteering activities in an ancient city and to determine their thoughts on orienteering. Çanakkale is a region rich in tangible cultural heritage. Therefore, the ancient city of Assos was chosen as the orienteering event area. The study was designed in the general survey model. The sample of the research consists of 46 social studies teacher candidates from four different classes (1st, 2nd, 3rd, and 4th-year students) at Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Social Studies Education, who participated voluntarily. Data were collected using a semi-structured form prepared to determine participants' thoughts on orienteering. Additionally, students enjoyed the learning process, actively participated in the event, and produced posters from the notes and images they gathered. As a result, students' views on the advantages and disadvantages of orienteering, the characteristics highlighted by this sport, and the relationship between orienteering and tangible cultural heritage were identified, leading to in-depth analyses of these topics.

Keywords: Ancient City of Assos, Tangible Cultural Heritage, Orienteering, Social Studies Education

1. GİRİŞ

Kültür, toplumların kendilerine özgü olan, her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütünüdür. Bu açıdan Türkiye, konumu ve coğrafik yapısından dolayı sadece doğal güzellikleri ile değil, birçok eski medeniyetlere yapmış olduğu ev sahipliği ile geçmiş toplumlardan kalan kıymetli değerler açısından çok çeşitli ve zengin bir kültür potansiyeline sahiptir. Kültürel miras: “İnsanın yaşadığı tüm zamanlar boyunca oluşturduğu, biriktirdiği; geliştirerek, yeni sentezlerle zenginleştirdiği ve sürekliliğini sağlayarak kendinden sonraki nesillere aktardığı tüm bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan nesnelere” olarak tanımlanabilir (Gümüşçü, 2018). Yani kültürel miras, somut ve soyut değerlerin tamamıdır. Tarihi kentler ve dokular, kültürel peyzajlar, anıtsal yapılar, arkeolojik alanlar, dil, sözlü gelenek, halk oyunları, müzik gibi değerler kültürel miras olarak ele alınır (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017; Yalçın, 2024). Geçmişle bugün arasında bağlantı kurmamızı sağlayan kültürlerin aktarımı, anne babadan çocuklara, işyerinde ustalardan çıraklara ve okulda öğretmenlerden öğrencilere gerçekleşmektedir (Scovazzi, 2015; Kara ve Tokmak, 2023). Kültürel miras farkındalığı, kültürel çeşitliliği, tarihi bilgiyi ve insanların kimliklerini koruma konusunda önemli bir rol

oyunlar. Bu nedenle toplumlar, kültürel miraslarını korumak, tanıtmak ve paylaşmak için çaba gösterirler.

Assos Antik Kenti, Türkiye'nin Çanakkale ilinde yer alan ve tarihi M.Ö. 6. yüzyıla kadar uzanan önemli bir arkeolojik ve kültürel miras alanıdır. Şehir, Antik Yunan döneminden Roma İmparatorluğu'na kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Arslan, 2009). Assos'ta yapılan kazılar, antik yaşamın izlerini günümüze taşımaktadır. Kentte agora, surlar, nekropol gibi yapılar iyi korunmuş durumdadır (Arslan ve Bakan, 2011). Assos Antik Kenti, tarih, kültür, arkeoloji ve doğaseverler için zengin bir miras sunmaktadır.

Harita okuyabilme, haritada ya da arazide yön bulabilme kişilerin günlük hayatta sahip olmaları ve kullanmaları gereken becerilerdendir (Avcı, 2013). Binlerce kelime ile ifade edilebilecek coğrafi bilgiyi, haritalar yardımı ile kolay ve anlaşılır biçimde açıklamak mümkündür (Koç ve Karatekin, 2015). Oryantiring, belirli hedef noktalarını en kısa sürede bulmak için bir harita ve pusula kullanarak dış ortamda gezinmeyi içeren bir spordur (Candan, 2019). Tipik olarak ormanlar, parklar veya açık alanlar gibi doğal ortamlarda yapılırsa da, kent ortamlarını da içeren oryantiring çeşitleri vardır (Aksın, 2008).

Antik şehirlerdeki kentsel oryantiring etkinlikleri, katılımcıların yön bulma yeteneklerini test ederken tarihi ve kültürel mekanları keşfetmeleri nedeniyle daha ilgi çekici olabilmektedir. Katılımcılar şehrin tarihi ve mimari yönleriyle etkileşime girdikçe, bu etkinlikler aynı zamanda kültürel miras farkındalığı unsurlarını da kapsayıcı olabilmektedir.

Çalışma kapsamında oryantiring sporu ve Assos Antik Kenti ile ilgili verilen kısa bir teorik eğitimden sonra Assos Antik Kenti'nde bir oryantiring etkinliği yapılmıştır. Bu etkinliğe gönüllülük esasına dayalı olarak 2023-2024 eğitim öğretim bahar yarı yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'nda eğitim gören 1., 2., 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinden toplam 46 öğrenci katılmıştır. Öğrenciler kadın ve erkek olmak üzere takımlar şeklinde yarışarak, parkuru en kısa sürede tamamlamaya çalışmışlardır. Etkinlik kapsamında, katılımcılar antik kentin farklı noktalarını keşfederek, tarihi ve kültürel değerleri yerinde gözlemlene imkanı bulmuşlardır. Ayrıca, etkinlik sonrasında elde edilen görseller ve bilgiler ile her bir takım tarafından kendi konularına özgü bir poster tasarlanmıştır. Ayrıca katılımcıların kültürel miras farkındalıkları ile birlikte oryantiring sporuna yönelik düşüncelerini tespit etmek amacıyla aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

- 1- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliğinin kültürel miras farkındalıkları üzerinde etkili olup olmadığı konusuna ilişkin düşünceleri nedir?
- 2- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerinin olumlu yönlerine ilişkin düşünceleri nedir?
- 3- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerinin olumsuz yönlerine ilişkin düşünceleri nedir?
- 4- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinlikleri ile hangi özellikleri ortaya çıkarmaktadır?

5- Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasındaki ilişkiye yönelik düşünceleri ne yöndedir?

Böylece bu çalışma, katılımcıların antik kentte yerinde öğrenim deneyimi yaşamalarını sağlarken, kültürel mirasın korunması ve tanıtılması konusundaki bilinç düzeylerini artırmayı hedeflemiştir. Oryantiring sporunun eğitim ve öğretim süreçlerinde kullanılmasıyla bu etkinliğin katılımcılara mekansal farkındalık kazandırdığı ve problem çözme becerilerini geliştirdiği öğrenci geri dönütlerinden sözlü olarak elde edilmiştir. Ayrıca, kültürel mirasın korunması ve tanıtılması amacıyla yapılan etkinliklerin, bireylerde farkındalık oluşturma ve kültürel değerleri sahiplenme düzeyini artırdığı bilinmektedir. Assos Antik Kenti gibi önemli kültürel miras alanlarının eğitim faaliyetlerinde kullanılması, bu alanların tarihi değerlerinin yeni nesillere aktarılmasına katkı sağlayacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada kültürel miras alanında uygulamalı olarak gerçekleştirilen bir oryantiring etkinliğini yapılmıştır. Ayrıca uygulama sonunda katılımcılardan konu hakkında derinlemesine bilgi edinme olanağı veren nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmaya 8 takımın (4 kız, 4 erkek takımı) oluşturulacağı en az 40 kişiden oluşacak Sosyal Bilgiler Eğitimi bölümüne ait 1, 2, 3, ve 4. Sınıf düzeyindeki gönüllü katılımcıların bulunması ile başlanmıştır. Takım üyeleri oluşturulurken her sınıf düzeyinden 5 kız 5 erkek şeklinde dağılım olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmaya katılmak isteyen ve herhangi bir takımında yer almamak suretiyle bireysel olarak yarışan 6 öğrenci ile birlikte toplam 46 sosyal bilgiler öğretmen adayı etkinlikte yer almışlardır. Nitel verilerin toplanmasında ise gönüllü 31 katılımcı yarı yapılandırılmış görüşme formunu eksiksiz doldürmüşlardır.

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı öğrencilerini kapsamaktadır. Araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler iki şekilde elde edilmiştir. Bunlardan ilki, katılımcıların oryantiring etkinliğinde hedeflerden topladıkları bilgi kartları ve resimleri bir araya getirerek bir takım posterini oluşturması, diğeri de araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun katılımcılara uygulanması şeklinde olmuştur. Her bir sınıf takımının poster konuları ve konulara ait yapılar Görsel 1’de görülmektedir.

Araştırmada nitel veri toplama aracı olarak tarafımızca geliştirilen “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılmıştır. Form oluşturulurken uzman görüşü alınarak kapsam geçerliği sağlanmıştır. Formun yapısı incelendiğinde alt problemlere cevap arayan aşağıdaki 5 soru katılımcılara yöneltilmiştir.

1. Sizce, antik kentlerde yapılan oryantiring etkinliğinin kültürel miras farkındalıkları üzerinde etkileri var mıdır? Varsa bu etkiler nelerdir? Belirtiniz.
2. Sizce, oryantiring etkinliklerinin olumlu yönleri nelerdir? Lütfen belirtiniz.
3. Sizce, oryantiring etkinliklerinin olumsuz yönleri nelerdir? Belirtiniz.
4. Sizce, oryantiring etkinlikleri ile öğrencilerin hangi özellikleri ön plana çıkarmaktadır? Belirtiniz.
5. Sizce, oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasındaki nasıl bir ilişki vardır? Lütfen belirtiniz.

Posterler

Kız Takımları

Tematik Yapılar

- 1.Sınıf: *Sanat ve Kültür Yapıları*
(*Kuzey Stoa, Güney Stoa, Tiyatro*)
- 2.Sınıf: *Mitolojik Yapılar*
(*Athena Tapınağı, Nekropolis*)
- 3.Sınıf: *Günlük Yaşam Yapıları*
(*Xenodochian / Han, Bouleuterion*)
- 4.Sınıf: *Mimari Yapılar*
(*Gymnasion, Agora, Tiyatro*)

Erkek Takımları

Kronolojik Yapılar

- 1.Sınıf: *Bizans Dönemi Yapıları*
(*Konutlar, Batı kilisesi, Surlar*)
- 2.Sınıf: *Arkaik ve Osmanlı Dönemi Yapıları*
(*Arkaik dönem - Akropolis / Athena Tapınağı*
Osmanlı dönemi – Hüdevendigar Cami)
- 3.Sınıf: *Roma Dönemi Yapıları*
(*Nekropolis, Hamam*)
- 4.Sınıf: *Helenistik Dönem Yapıları*
(*Tiyatro, Bouleuterion*)

Görsel 1. Her bir sınıf takımlarının poster konuları ve konulara ait yapılar.

2.4. Veri analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu görüşme formları üzerinde çözümlenmeler yapılmış ve formların her birine sayı numarası verilerek her bir soru kendi içinde değerlendirilmiş, katılımcıların görüşleri belirlenerek verilen cevaplar belli temalar altında toplanmış, frekans (f) ve yüzde (%) olarak sunulmuştur.

2.5. Uygulama Süreci

Katılımcı öğrencilerin belirlenmesi ve kısa teorik eğitimlerin yapılması: Araştırmaya Sosyal Bilgiler Eğitimi bölümüne ait 1, 2, 3, ve 4. Sınıf düzeyindeki gönüllü katılımcıların bulunması ile başlanmıştır ve toplam 46 sosyal bilgiler öğretmen adayı etkinlikte yer almışlardır. Etkinliğe katılacak öğrenciler ile birlikte toplam 4 ders saati süren, Assos antik kenti ve sonrasında oryantiring sporu ile ilgili bilinmesi gerekenler araştırma ekibi tarafından öğrencilere aktarılmıştır (Görsel 2).

Oryantiring haritası çizilmesi planlanan Assos Antik Kenti alanında saha çalışması ve hedeflerin konulacağı alanların belirlenmesi: Etkinlik öncesi Assos Antik kenti gezilerek kentte daha önce hüküm süren dönemleri (Arkaik dönem, Klasik dönem, Hellenistik dönem, Roma dönemi, Bizans dönemi ve Osmanlı dönemi) yansıtacak 10 hedef noktası belirlenmiştir.

Görsel 2. Belirlenen katılımcı öğrencilerle kısa teorik eğitimlerin gerçekleştirilmesi.

Oryantiring etkinliği uygulaması: Yapılan antik kent oryantiring etkinliğinde sırasıyla aşağıdaki işlemler gerçekleştirilmiştir (Görsel 3):

- Takımlar sınıf düzeylerine göre yarışmaya başlamışlardır.
- Öğrenciler hedeflere ulaştıklarında hedeflere iliştirilmiş zımbayı ellerinde bulunan oryantiring haritasındaki uygun bölgeyi zımbalayarak her bir kontrol noktasına ulaştıklarını kanıtlamışlardır.
- Her bir takım üyesi hedef noktalarında yer alan antik kente dair bilgi ve resimleri toplamışlardır.
- Öğrenci iki hedef arasını en kısa sürede nasıl gideceğine kendi karar vermiştir.
- Öğrenci yarışmayı bitirmek için tüm hedefleri tamamlamak zorundadır. Tamamlanmayan ya da yanlış zımbalanan hedef noktaları öğrencinin diskalifiye olmasını sağlamıştır.
- Takım üyeleri başlangıç noktasından 2 dakika aralıklarla tek tek çıkarılmıştır. Böylece onların hedefleri beraber dolaşmaları ya da birbirlerini takip etmeleri engellenmiştir.
- Her bir takımın üyeleri için hem bireysel hem de takım olmak üzere başlangıç ve bitiş süreleri not edilmiştir. Yarışma sonunda bireysel ve takım olarak ilk üçe girenler bilgilendirilmişlerdir.
- Takımın tüm üyeleri parkuru tamamladıktan sonra topladıkları bilgi ve resimleri kullanarak Assos antik kentini en iyi anlatacak ve öğretecek posterleri üretmeleri istenmiştir (Görsel 4).

Görsel 3. Assos antik kent oryantiring etkinliğinin uygulanması.

Görsel 4. Takımların konularına göre ayrılmış bilgi kartları ve resimler ile posterlerini oluşturmaları.

3. BULGULAR

Araştırmanın birinci alt problemi olan “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliğinin kültürel miras farkındalıkları üzerinde etkili olup olmadığı konusuna ilişkin düşünceleri nedir?” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere ait frekans ve yüzde değerleri Çizelge 1’de görülmektedir.

Çizelge 1. Sosyal bilgiler eğitimi öğrencilerinin oryantiringin kültürel miras farkındalığı üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Kültürel miras bilinci	Ö4,5,13,14,16,20,21,22,26,29	10	32
Tarihi yerlerin keşfi	Ö1,6,7,8,18,19,23,30	8	26
Gezip görme	Ö3,10,12,25	4	13
Geçmişle bağ kurma	Ö11,24,27,31	4	13
Kültürel mirasın korunması farkındalığı	Ö9,17,28	3	10
Çevre bilinci	Ö2,15	2	6
Toplam		31	100

Çizelge 1’de en fazla yüzdeler kültürel miras bilinci (%32) kategorisi iken en az yüzdeler olarak çevre bilinci (%6) kategorisi yer almaktadır. Sosyal bilgiler eğitimi öğrencilerinin oryantiringin kültürel miras farkındalığı üzerindeki etkilerine ilişkin görüşlerine yönelik bazı yorumlar şu şekildedir;

Kültürel miras bilinci maddesine Ö22’nin yorumu:

“Hedefleri bulurken yanından geçtiğimiz tarihi unsurlar hakkında bilgi edindik. Tarihi unsurların bulunduğu yerlerde böyle bir etkinlik yaparak kültürel farkındalığımız artar.”

Tarihi yerlerin keşfi maddesine Ö30’un yorumu:

“Tarihi yerlerin oryantiring sayesinde eğlenceli ve akılda kalıcı olacağını düşünüyorum.”

Geçmişle bağ kurma maddesine Ö31’in yorumu:

“Yakından görme imkanı ile tarihe dikkat ederek geçmişi iyi tanımak.”

İkinci alt problem kapsamında “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerinin olumlu yönlerine ilişkin düşünceleri nedir?” ifadesine ilişkin, elde edilen görüşlere ait frekans ve yüzde değerleri Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Sosyal bilgiler eğitimi öğrencilerinin oryantiringin olumlu yönlerine ilişkin görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Harita okuma	Ö1,4,6,8,12,14,19,22,23,24,25,27,31	13	27
Sosyal ortam	Ö5,10,13,15,21,25,27,28,29,30	10	21
Fiziksel etki	Ö1,2,6,9,10,12,15,22	8	17
Yön bulma	Ö8,11,22,31	4	8
Tarihi yerlerin keşfi	Ö3,5,21,29	4	8
Coğrafi farkındalık	Ö3,13,20,24	4	8
Takım oyunu	Ö7,23,31	3	7
Problem çözme	Ö16,18	2	4
Toplam		48	100

Çizelge 2 incelendiğinde en fazla yüzdelerle sırasıyla harita okuma (%27) ve sosyal ortam (%21) kategorilerinde, en düşüğün ise Problem çözme (%7) kategorisinde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin oryantiringin olumlu yönlerine ilişkin vermiş oldukları cevaplardan bazı örnekler şu şekildedir;

Harita okuma ve sosyal ortam maddelerinin her ikisine de değinen Ö25 ve Ö27'nin yorumları sırasıyla:

"Harita okumayı öğrenme, yeni dostlar edinme"

"Sosyalleşme açısından gayet iyi bir etkinlik, harita bilgimizi ve becerimizi etkilemesi de gayet güzel."

Fiziksel etki maddesine Ö2 ve Ö6'nın sırasıyla yorumları:

"Bedeni geliştirir."

"Kişinin kondisyonunu ve koşma becerisini geliştirir."

Takım oyunu maddesine Ö23'ün yorumu:

"Vardır. Hem harita okuma becerisi hem de takım oyunu becerisi öğretebilir, bunları geliştirebiliriz."

"Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinliklerinin olumsuz yönlerine ilişkin düşünceleri nedir?" şeklinde belirlenen üçüncü alt probleme ilişkin elde edilen görüşlere ait frekans ve yüzde değerleri Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3. Sosyal bilgiler eğitimi öğrencilerinin oryantiringin olumsuz yönlerine ilişkin görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Sakatlık riski	Ö1,3,5,6,8,10,15,22,23,25,28	11	39
Yorgunluk	Ö14,20,23,29,30	5	18
Zorlu fiziksel koşullar	Ö11,12,24,26	4	14
Zaman yönetimi	Ö16,19,	2	7
Rekabet	Ö17,18	2	7
Haritayı yanlış okuma	Ö7,9	2	7
Tarihi eserlere zarar verme	Ö31	1	4
Hava koşulları	Ö8	1	4
Toplam		28	100

Katılımcıların oryantiringin olumsuz yönlerine ilişkin vermiş oldukları cevaplardan bazı örnekler şu şekildedir;

Sakatlık riski maddesine Ö23'ün yorumu:

"Çok yorulduğum, ayrıca yaralanma riski vardı."

Zorlu fiziksel koşullar maddesine Ö12 ve Ö22'nin yorumları sırasıyla:

"Biraz tehlikeli, daha az tehlike barındıran alanlarda yapılmalı."

"Fiziksel olarak zor yerlerden geçerken yaralanabiliriz."

Tarihi eserlere zarar verme maddesine Ö31'ün yorumu:

"Miraslara, tarihi eserlere zarar verebiliriz."

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinlikleri ile hangi özellikleri ortaya çıkmaktadır?” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere ait frekans ve yüzde değerleri Çizelge 4’te verilmiştir.

Çizelge 4. Oryantiringin Sosyal bilgiler eğitimi öğrencilerinin hangi özelliklerini ön plana çıkardığına dair ilişkin görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Zamanı verimli kullanma	Ö1,3,4,5,8,15,25,26,27,29,31	11	22
Harita okuma	Ö1,2,4,6,8,19,22,23,24,29	10	20
Fiziksel beceri	Ö1,3,7,13,14,17,19,20,21,28	10	20
Sosyalleşme	Ö10,13,22,23,24,30	6	12
Problem çözme	Ö5,9,11,16,18	5	10
Yön bulma	Ö8,24,30	3	6
Takım çalışması	Ö12,22,23	3	6
Keşfetme	Ö5,30	2	4
Toplam		50	100

Katılımcıların oryantiringin hangi özelliklerini ön plana çıkardığına ilişkin cevaplarından bazı örnekler şu şekildedir;

Zamanı verimli kullanma ve Harita okuma maddeleri için Ö4’ün yorumu;

“Harita okuma bilgisi verir. Zamana karşı yarışmayı öğretir.”

Harita okuma, Sosyalleşme, Yön bulma, Fiziksel beceri ve Keşfetme maddeleri gibi birkaç özelliğin vurgulandığı Ö24, Ö3 ve Ö30’un yorumları sırasıyla;

“Harita okuyabilme, yön tayin edebilme ve sosyalleşme”

“Dikkat, hız, kondisyon”

“Yön bulma, keşfetme ve sosyalleşme”

Araştırmanın beşinci alt problemi olan “Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasındaki ilişkiye yönelik düşünceleri ne yöndedir?” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere ait frekans ve yüzde değerleri Çizelge 4’te verilmiştir.

Çizelge 5. Sosyal bilgiler eğitimi öğrencilerinin oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair görüşleri

Temalar	Öğrenci Kodları	Frekans	Yüzde (%)
Yerel tarihi keşfetme	Ö2,4,5,6,10,11,16,18,26,	9	34
Doğrudan deneyim	Ö7,8,12,13,22,24,27,31	8	31
Farkındalık oluşturma	Ö3,14,15,21	4	15
Harita okuma	Ö9,25	2	8
Bilinçlenme	Ö28,29	2	8
Görsel hafıza	Ö17	1	4
Toplam		26	100

Katılımcıların oryantiring etkinlikleri ile somut kültürel miras farkındalığı arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair görüşlerini yansıtan cevaplarından bazıları şu şekildedir;

Yerel tarihi keşfetme maddeleri için Ö10, Ö4 ve Ö5'in yorumları sırasıyla,
“Bölgedeki kültürel mirası görmüş ve hakkında bilgi edinmiş oluyoruz”
“Çevre mimari eserleri gözetlememize yarar.”
“Oryantiring esnasında kişiye çevredeki eserleri gözleme fırsatı sunar”

Doğrudan deneyim maddesi için Ö12 yorumu:
“Olumlu bir ilişki vardır. Anlatılan tarihi olaylar somutlaştırılır”

Farkındalık oluşturma maddesi için Ö3 yorumu:
“Antik yerleri gezip görüp farkına varırız.”

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, oryantiring etkinliklerinin kültürel miras farkındalığı üzerindeki etkilerini araştırarak, bu sporun eğitim süreçlerinde nasıl etkin bir araç olarak kullanılabileceğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'ndan 46 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen etkinlik, öğrencilere Assos Antik Kenti gibi tarihi bir mekanda yerinde öğrenim imkanı sunarak, hem kültürel hem de fiziksel becerilerini geliştirmeye yönelik bir platform sağlamıştır. Bulgular, oryantiring sporunun sadece fiziksel bir aktivite değil, aynı zamanda eğitim ve öğretim süreçlerine entegre edildiğinde kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasına önemli katkılar sağladığını göstermektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, öğrenciler oryantiring etkinliği sırasında tarihi yerlerle doğrudan etkileşim kurmuş ve bu sayede geçmişle güçlü bağlar kurabilmiştir. Bu bulgu, literatürde oryantiring gibi yerinde öğrenim yöntemlerinin, katılımcıların mekansal ve tarihsel farkındalıklarını artırdığına dair görüşleri desteklemektedir. Özellikle kültürel miras bilincinin, öğrencilerin çevrelerindeki tarihi ve kültürel değerleri daha iyi kavramalarına yardımcı olduğu ortaya çıkmıştır (Dipevliler, 2023). Bu durum, etkinliklerin eğitim süreçlerinde daha fazla yer bulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Oryantiringin olumlu yönleri arasında harita okuma becerisi, sosyal ortam, fiziksel gelişim ve coğrafi farkındalık gibi unsurlar öne çıkmıştır. Bu bulgular, oryantiringin eğitimde çok yönlü bir araç olarak kullanılabilmesini ve öğrencilere hem bireysel hem de sosyal anlamda değer kattığını göstermektedir. Ancak, etkinlik sırasında ortaya çıkan sakatlık riski ve yorgunluk gibi olumsuz yönler, dikkat edilmesi gereken hususlar olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, önceki çalışmalarda da oryantiring gibi yoğun fiziksel aktivitelerin bazı riskler barındırdığını desteklemektedir (Yılmaz, 2022). Bu nedenle, bu tür etkinliklerin planlanması ve uygulanması sırasında katılımcıların güvenliği ön planda tutulmalıdır.

Ayrıca, oryantiring etkinliklerinin zaman yönetimi, problem çözme ve takım çalışması gibi becerilerin geliştirilmesine katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, oryantiringin

öğrencilerin akademik ve sosyal becerilerini geliştirme potansiyeline işaret etmektedir. Bu bulgular, öğrencilerin çeşitli alanlarda kendilerini geliştirme imkanı bulduklarını ve oryantiringin bu süreçte etkili bir araç olduğunu göstermektedir. Ancak, rekabetin olumsuz bir yan etkisi olarak algılanması, etkinliklerde bireysel performans yerine iş birliği odaklı yaklaşımların teşvik edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak, oryantiring etkinliklerinin kültürel miras farkındalığı üzerindeki etkileri, yerel tarihi keşfetme, doğrudan deneyim kazanma ve bilinçlenme gibi unsurlar üzerinden değerlendirildiğinde oldukça olumlu sonuçlar vermiştir. Bu bulgular, kültürel miras alanlarında uygulamalı eğitimlerin, öğrencilerin tarihi ve kültürel değerleri daha iyi anlamalarına yardımcı olduğunu ve bu tür etkinliklerin eğitim programlarında daha fazla yer alması gerektiğini göstermektedir. Oryantiring, kültürel mirasın yeni nesillere aktarılmasında etkili bir araç olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmanın bulguları, eğitimde oryantiring gibi etkinliklerin daha yaygın bir şekilde kullanılmasının, öğrencilerin hem akademik hem de sosyal gelişimlerine katkı sağlayacağına işaret etmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, farklı kültürel ve coğrafi alanlarda uygulanarak, oryantiringin eğitimdeki rolünü daha geniş bir perspektifte değerlendirmeye devam etmelidir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Araştırma, oryantiringin, öğrencilere tarihi ve kültürel değerlerle doğrudan etkileşim kurma fırsatı sunduğunu ve bu sayede kültürel miras bilincinin gelişmesine önemli katkılarda bulunduğunu ortaya koymuştur. Öğrenciler, etkinlik boyunca harita okuma, yön bulma ve zaman yönetimi gibi beceriler geliştirirken, aynı zamanda tarihi mekânları keşfetmiş ve geçmişle anlamlı bağlar kurabilmiştir. Bu durum, oryantiringin eğitsel değerini vurgulamakta ve bu tür aktivitelerin eğitim programlarına entegrasyonunun önemini ortaya koymaktadır. Oryantiring gibi uygulamalı etkinlikler, eğitim programlarına daha yaygın entegre edilerek öğrencilerin kültürel miras farkındalığını artırmak ve mekansal farkındalıklarını geliştirmek için kullanılabilir.

Çalışmanın bulguları, oryantiringin fiziksel aktivite olmanın ötesinde, sosyal ve akademik becerileri geliştiren çok yönlü bir eğitim aracı olduğunu göstermiştir. Öğrenciler, etkinlik sırasında takım çalışması, problem çözme ve iş birliği gibi sosyal becerilerini pekiştirme fırsatı bulmuşlardır. Bununla birlikte, bazı katılımcılar tarafından dile getirilen sakatlık riski, yorgunluk ve zorlu fiziksel koşullar gibi olumsuzluklar, etkinliklerin planlanmasında dikkat edilmesi gereken önemli unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Sakatlık ve yorgunluk gibi olumsuz etkileri en aza indirmek için etkinliklerde gerekli güvenlik önlemleri alınmalı ve öğrencilerin fiziksel yeterlilikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırma, oryantiringin, kültürel mirasın korunması ve tanıtılması konusunda farkındalık yaratma potansiyelini ortaya koyarak, bu tür etkinliklerin kültürel eğitimde daha fazla yer

alması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, bu çalışma, Assos Antik Kenti gibi önemli kültürel miras alanlarının, genç nesillerin kültürel değerlerle doğrudan temas kurmalarını sağlayacak şekilde eğitsel amaçlarla kullanılması gerektiğine işaret etmektedir. Tarihi ve kültürel miras alanlarında yapılan bu tür etkinlikler, öğrencilerin bu alanlara karşı bilinç ve sahiplenme duygularını artırdığı için daha sık düzenlenmeli ve farklı tarihi bölgelerde de uygulanmalıdır.

Sonuç olarak, bu araştırma, oryantiring sporunun eğitsel değerini ve kültürel mirasın korunması açısından taşıdığı önemi vurgulayan önemli bulgular sunmaktadır. Bu bulgular, gelecekteki eğitim programlarının tasarımında dikkate alınmalı ve oryantiring gibi yerinde öğrenim deneyimlerinin daha geniş bir ölçekte uygulanması teşvik edilmelidir. Gelecek araştırmalar, farklı kültürel ve coğrafi alanlarda bu tür etkinliklerin etkilerini inceleyerek, oryantiringin eğitimdeki rolünü daha derinlemesine anlamaya yönelik çalışmalar yapmalıdır.

Katkı Belirtme: Bu çalışma; Tübitak-2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projelerini Destekleme Programı tarafından desteklenen “Kültür Mirası Farkındalığına Farklı Bir Bakış Açısı: Antik Kent Oryantiringi” isimli projenin bulgularını içermektedir.

KAYNAKÇA

Aksın, K., *Oryantiring Sporunda Kent İçi Organizasyonlar Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008.

Arslan N., *2006 Yılı Assos Kazı Çalışmaları*. Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, sayı 8, ss.49-58, 2009

Arslan N., Bakan C., *Assos Kazı ve Restorasyon Çalışmaları-2010*. Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler, sayı 31, ss.19-20, 2011.

Avcı, M., *Coğrafya Dersinde Oryantiring Uygulamasına Yönelik Öğrenci Görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2013.

Candan, G., *Coğrafya Eğitiminde Oryantiring Etkinliklerinin Kullanılması*. GeoCED, 2:19-26, 2019.

Dipevliler, K., *Avrupa ve Türkiye’de uygulanan bazı kültürel miras eğitimi etkinliklerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa. İstanbul, 2023.

Gümüşçü, O., *Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras*. ERDEM, Sayı: 75; 99-120, 2018.

Kara, İ. ve Tokmak, A., *Doğal Ve Kültürel Mirasın Öğretiminde Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri Ve Önemi*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 177-199. DOI: 10.30783/nevsosbilen.1312336, 2023.

Koç, H. ve Karatekin, K., *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Harita Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 16, (USBES Özel Sayı 2), 1522-1542, 2015.

Öksüz Kuşçuoğlu G., ve Taş M., *Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi 2(1): 58-67, 2017.

Scovazzi, T., *Intangible cultural heritage as defined in the 2003 UNESCO convention*. In G. M. Golinelli. (Eds.), *Advanced cultural heritage and value creation, towards new pathways* (p. 105-126). Switzerland: Springer, 2015.

Yalçın, A., *Sosyal bilgiler dersi öğretiminde Kültür ve Turizm Bakanlığı materyallerinin kullanımının incelenmesi [Examining the utilization of Cultural and Tourism Ministry materials in social studies instruction]*. Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi) [Science, Education, Art and Technology Journal (SEAT Journal)], 8(1), 44-65, 2024.

Yılmaz, E., *Kış Sporlarında Seçilmiş Branşlardaki Milli Takım Sporcularının Sportif Sorunlarla Başa Çıkma Becerileri ve Performans Stratejilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kars, 2022.

ÇOCUK HAKLARINA MULTİSİPLİNER BİR YAKLAŞIM: DEVLET ÜNİVERSİTELERİ BÜNYESİNDEKİ SINIF ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMLARININ ÖĞRETİM PLANLARINDAKİ ZORUNLU DERSLER İÇİNDE KAYNAŞTIRMA VE BÜTÜNLEŞTİRMENİN YERİ

Tuba GÜLER

Çanakkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü,

- ORCID ID: 0009-0006-1162-4400

Doç. Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,

- ORCID ID: 0000-0002-5365-5700

ÖZET

Sosyal devletin en temel görevleri arasında dezavantajlı grupların temel haklardan yararlandırılması konusunda tedbirlerin alınması yer almaktadır. Özel gereksinimi olan çocukların akranlarıyla eşzamanlı eğitim/öğretim görmesine odaklanan kaynaştırma/bütünleştirmenin yadsınamaz bir önemi haiz olduğu izahtan varestedir. Milli Eğitim Bakanının 15.04.2024 tarihinde bir soru önermesine verdiği cevaba göre; ilköğretim düzeyinde son dört yıl içerisinde eğitimini kaynaştırma ve bütünleştirme yoluyla sürdüren öğrenci sayısı yaklaşık %20 artmış olup, toplam ilköğretim öğrencileri içerisinde bu öğrencilerin oranının %3,5 olarak tespit edilmiştir. Çalışmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin lisans öğretimi sürecinde aldıkları zorunlu dersler içinde kaynaştırma ve bütünleştirme ile ilgili derslerin yerini tespit ederek, bu konudaki eksikliğe dikkat çekmektir. Çalışmada, 2023 YKS’de öğrenci yerleşen sınıf öğretmenliği programı bulunan devlet üniversiteleri incelenmiştir. Veriler, ilgili üniversitelerin ders bilgi paketlerine ilişkin genel verilerin yer aldığı sayfalardan veya sınıf öğretmenliği programlarına ilişkin web sayfalarından temin edilmiştir. Hangi öğrencinin hangi seçmeli dersi aldığı bilinemeyeceğinden çalışmada sadece zorunlu dersler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Konunun nicel perspektifini detaylandırmak amacıyla kaynaştırma ve bütünleştirmenin, sınıf öğretmenliği öğretim planlarındaki yeri AKTS değeri üzerinden tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ilgili programdan mezun olmak için yükümlü olunan zorunlu derslerin kümülatif AKTS değeri ile kaynaştırma ve bütünleştirmeye ilgili zorunlu dersin AKTS değeri birbirine oranlanmıştır. Buna göre sınıf öğretmenlerinin lisans öğretimi sürecinde aldıkları zorunlu dersler içinde kaynaştırma ve bütünleştirme ile ilgili derslerin oranı yaklaşık %1,8’dir. Kaynaştırma ve

bütünleştirme öğrenci sayısının ve oranının arttığı açık olduğundan, sınıf öğretmenliği programlarının öğretim planlarında bu konuya yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir. Orta ve uzun vadede sınıf öğretmenliği öğretim planlarındaki kaynaştırma ve bütünleştirmeye ilgili zorunlu derslerin sayısal ve oransal yeri artırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı Gruplar, Çocuk Hakları, Kaynaştırma ve Bütünleştirme.

A MULTIDISCIPLINARY APPROACH TO CHILDREN'S RIGHTS: THE PLACE OF INCLUSION- INCLUSIVE EDUCATION, IN THE COMPULSORY COURSES IN THE COURSE PLANS OF PRIMARY SCHOOL EDUCATION PROGRAMS IN STATE UNIVERSITIES

ABSTRACT

Among the most fundamental duties of the social state is to take measures to ensure that disadvantaged groups benefit from fundamental rights. It is obvious that mainstreaming/integration, which focuses on children with special needs receiving education/training simultaneously with their peers, is of undeniable importance. According to the answer given by the Minister of National Education to a parliamentary question on 15.04.2024; the number of students who continue their education through mainstreaming and integration has increased by approximately 20% in the last four years at the primary education level, and the proportion of these students among the total primary education students has been determined as 3.5%. The aim of the study is to draw attention to the lack of inclusion and integration courses among the compulsory courses that primary school teachers take during their undergraduate education. In the study, state universities with primary school education programs that placed students in the 2023 YKS were examined. The data were obtained from the web pages of the relevant universities where general data on course information packages were available or from the web pages of the primary school education programs. Since it is not possible to know which students take which elective courses, only the compulsory courses were evaluated in this study. In order to elaborate the quantitative perspective of the subject, the place of inclusion and integration in the primary school education curriculum was determined through ECTS value. In this direction, the cumulative ECTS value of the compulsory courses required to graduate from the relevant program and the ECTS value of the compulsory course related to inclusion and integration were proportioned to each other. Accordingly, the ratio of courses related to inclusion and integration among the compulsory courses taken by primary school

teachers during their undergraduate education is approximately 1.8%. Since it is clear that the number and rate of mainstreaming and integration students are increasing, it is seen that this issue is not sufficiently included in the teaching plans of primary school education programs. In the medium and long term, the number and proportion of compulsory courses related to inclusion and integration in primary teaching curricula should be increased.

Keywords: Disadvantaged Groups, Children's Rights, Inclusion and Integration.

1. GİRİŞ

Literatürde farklı tanımlamaları olan kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi; özel gereksinimleri olan öğrencilerin akranlarıyla aynı okula gitmelerini, yaşlılarıyla aynı sınıfta yer almalarını, öğretmene ve öğrenciye ihtiyaçları olan özel eğitim destek hizmetlerinin sunulmasını ifade etmektedir (Başkonuş & Öztürk, 2023, s. 117). Kaynaştırma/bütünleştirme eğitime yönelik ihtiyacın giderek artmasını göz önünde bulunduran Millî Eğitim Bakanlığı, süreç içerisinde yürürlüğe koyduğu farklı norm düzeyindeki düzenlemelerle kaynaştırma/bütünleştirme eğitime ilişkin uygulamaların genel esaslarını belirleyerek, özel gereksinimi olan öğrencilerin genel eğitim sınıflarında akranlarıyla tam ve yarı zamanlı eğitim almaları konusunda kolaylaştırıcı tedbirleri uygulamaya geçirmiştir (Demirbilek & Levent, 2020, s. 482; Yazıcıoğlu, 2018).

Millî Eğitim Bakanı Yusuf TEKİN'in 15.04.2024 tarihinde milletvekilleri tarafından verilen bir soru önermesine verdiği cevaba göre; 2020 yılında ilköğretimde, 318.327 öğrenci eğitimini kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla sürdürürken, 2024 yılında bu sayı 375.653 olmuştur (Tekin, 2024). Buna göre dört yıl içerisinde eğitimini kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla sürdüren öğrenci sayısı yaklaşık %20 artmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı verilerine göre 2022- 2023 eğitim yılında ilkokul ve ortaokul toplam öğrenci sayısı 10.722.474'dur. 2024 yılında 375.653 öğrencinin eğitimini kaynaştırma ve bütünleştirme yoluyla sürdürdüğü verisinden hareketle, oranın %3,5 olduğu görülmektedir.

Sosyal devletin en temel görevleri arasında dezavantajlı grupların temel haklardan yararlandırılması konusunda tedbirlerin alınması yer almaktadır. Özel gereksinimi olan çocukların akranlarıyla eşzamanlı eğitim/öğretim görmesine odaklanan kaynaştırma/ bütünleştirmenin yadsınamaz bir önemi haiz olduğu izahtan varestedir. Bireyin en temel haklarından olan eğitim, maddi ve manevi varlığını geliştirme haklarının özel gereksinimli bireyler açısından pratize

edilmesine imkân sağlayan kaynaştırma/bütünleştirme eğitiminin başarısı çok faktörlüdür. Gerçekten de kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarının başarılı olabilmesi için paydaşların uyumunun mümkün olan en üst düzeyde olması ve müstakbel engelleri ortadan kaldırmaya yönelik mutabakata ihtiyaç vardır (Yücelkan, 2022, s. 36). Çalışma, sürecin yadsınamaz önemi haiz paydaşlarından olan öğretmenlerin lisans öğretimi sürecindeki kaynaştırma/bütünleştirmeye yönelik derslerine odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin lisans öğretimi sürecinde aldıkları zorunlu dersler içinde kaynaştırma ve bütünleştirme ile ilgili derslerin yerini tespit ederek, bu konudaki eksikliğe dikkat çekmektir.

2. YÖNTEM

Çalışmada, YÖK LİSANS ATLASI verilerine göre, 2023 YKS’de öğrenci yerleşen sınıf öğretmenliği programı bulunan devlet üniversiteleri incelenmiştir. Bu çerçevede örnekleme dahil edilen yetmiş üç devlet üniversitesinden, web sayfasında yeterli bilgi bulunmayan üç üniversite kapsam dışında tutularak yetmiş devlet üniversitesi bünyesinde yer alan sınıf öğretmenliği programları incelenmiştir. Veriler, ilgili üniversitelerin ders bilgi paketlerine ilişkin genel verilerin yer aldığı sayfalardan veya sınıf öğretmenliği programlarına ilişkin web sayfalarından temin edilmiştir.

Öğretim planında yer alan derslerin zorunlu ve seçmeli ders olduğu bilinmektedir. Zorunlu dersler mezuniyet şartı olarak tüm öğrencilerin yükümlü olduğu derslerdir. Seçmeli dersler ise öğretim planında yer alan genel ilkelere göre öğrencilerin tercihleri doğrultusunda yükümlü olacakları dersleri ifade etmektedir. Bu çerçevede hangi öğrencinin hangi seçmeli dersi aldığı bilinemeyeceğinden sadece zorunlu dersler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmada sınıf öğretmenliği programlarında yer alan aşağıdaki dersler, kaynaştırma/bütünleştirmeye ilgili olduğu kabul edilmiş olup frekansları aynı tablo içinde ifade edilmiştir.

Çizelge 1. Sınıf Öğretmenliği Programlarında Kaynaştırma/Bütünleştirmeye İlgili Olduğu Kabul Edilen Dersler

Dersin Adı	Frekans
Özel Eğitim ve Kaynaştırma	61
Özel Eğitim	7
İlköğretimde Kaynaştırma	4
Kapsayıcı Eğitim ve Özel Gereksinimli Birey	1
Özel Eğitim ve Bütünleştirme	1
İlkokulda Bütünleştirici Eğitim	1
Bütünleştirme Yoluyla Eğitim	1
Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı	1
İlkokulda Kaynaştırma Öğretimi	1

Örnekleme dahil edilen yetmiş üniversiteden; sekizinde (%11,4) öğretim planında kaynaştırma/bütünleştirmeye ilgili iki zorunlu ders olduğu, altmış birinde (%87,1) sadece bir zorunlu ders olduğu, birinde (%1,5) ise zorunlu ders olmadığı görülmüştür.

Konunun nicel perspektifini detaylandırmak amacıyla kaynaştırma/bütünleştirmenin, sınıf öğretmenliği öğretim planlarındaki yeri AKTS değeri üzerinden tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ilgili programdan mezun olmak için yükümlü olunan zorunlu derslerin kümülatif AKTS değeri ile kaynaştırma ve bütünleştirmeye ilgili zorunlu dersin AKTS değeri birbirine oranlanmıştır. Her bir sınıf öğretmenliği programında öğretim planındaki kaynaştırma/bütünleştirmenin nicel yeri belirlenmiş olup, neticeten tüm sınıf öğretmenliği programlarındaki kaynaştırma/bütünleştirmenin ortalama değeri belirlenmiştir. Buna göre sınıf öğretmenlerinin lisans eğitimi sürecinde aldıkları zorunlu dersler içinde kaynaştırma/bütünleştirmeye ilgili derslerin oranı yaklaşık %1,8'dir.

Bu analiz esnasında göze çarpan bir diğer husus da şu olmuştur. AKTS değeri bağlamında kaynaştırma/bütünleştirmeye en fazla yer veren ilk on üniversitenin dördünün, 2023 YKS sonuçlarına göre taban puan esaslı sıralamada en yüksek puanlı öğrenci kabul eden dokuz üniversite arasında yer alması hususu ifade edilebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Kaynaştırma/bütünleştirme öğrenci sayısının ve oranının arttığı açık olduğundan, sınıf öğretmenliği programlarının öğretim planlarında bu konuya yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir. Orta ve uzun vadede sınıf öğretmenliği öğretim planlarındaki kaynaştırma/bütünleştirmeyle ilgili zorunlu derslerin ağırlığı arttırılmalıdır. Hedef ve başarı odaklı kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları açısından öğretmen, okul yöneticileri ve rehber öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarındaki etkin rollerine yönelik farkındalık eğitimleri verilmesini öneren alan araştırmaları (Burak & Ahmetoğlu, 2022, s. 61) göz önünde bulundurulduğunda hali hazırda öğretmenlik mesleğine devam edenlerin kaynaştırma/bütünleştirme bağlamında mesleki yetkinliklerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Başkonus, T., & Öztürk, D. (2023). Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma/Bütünleştirme Eğitimine İlişkin Duygu, Tutum ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 9(1), 170-184.
- Burak, Y., & Ahmetoğlu, E. (2022). Öğretmen, Rehber Öğretmeni ve Okul Yöneticilerinin Kaynaştırma Uygulamalarının Başarısını Etkileyen Etmenleri Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*(44), 54-65.
- Demirbilek, M., & Levent, F. (2020). Kaynaştırma Sınıflarında Özel Eğitim Alan Öğrencilere Yönelik Öğretmen Davranışlarına İlişkin Rehberlik Öğretmenlerinin Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(3), 479-511.
- Tekin, Y. (2024). *Manisa Milletvekili Bekir BAŞEVİRGEN'in 7/9914,7/10117, Gaziantep Milletvekili, Sevda KARACA'nın 7/9988, İzmir Milletvekili Deniz YÜCEL'in 7/1014 sayılı soru önergelerine, Milli Eğitim Bakanı Yusuf TEKİN'in 15.04.2024 tarihinde verdiği cevap*. Ankara.
- Yazıcıoğlu, T. (2018). Kaynaştırma Uygulamalarının Tarihsel Süreci Ve Türkiye'de Uygulanan Kaynaştırma Modelleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 8(1), 92-110.
- Yücelkan, C. (2022). Kaynaştırma Uygulamalarını Başarıya Ulaştıran Etmenler. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*(17), 26-38.

İNSAN HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİNDE AKADEMİK DÜZENLEMELERİN VE MERKEZİ SINAV KONULARININ YERİ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
- ORCID ID: 0000-0002-5365-5700

ÖZET

İnsan hakları en temel ve basit anlatımla, bireyin dil, din, ırk, mezhep, siyasi düşünce, felsefi inanç, cinsel yönelim gözetilmeksizin sahip olduğu en temel hak ve özgürlükleri ifade etmek için kullanılmaktadır. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda devletlerin ortaya koyduğu performans gelişmişlik düzeyleri açısından önemli bir referans noktası olarak kabul edilmektedir. Bunun ayırında olan siyasi otoriteler insan haklarına saygılı bir yönetim ortaya koyabilmek açısından yasal, idari tedbirler başta olmak üzere farklı yöntemler tercih ederek insan haklarının geliştirilmesi konusunda pozisyon almaktadırlar. Örneğin Türkiye’de de Adalet Bakanlığı uhdesinde yürütülen İnsan Hakları Eylem Planı gibi inisiyatiflerle insan hakları kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmaktadır. İnsan haklarının güçlendirilmesine yönelik yöntemlerden biri de insan hakları konusunda akademik farkındalık oluşturmak ve merkezi sınavlarda insan hakları ile ilgili konulara yer vererek toplumsal farkındalığı arttırmak olarak ifade edilebilir. Çalışmada ilk önce akademik farkındalık bağlamında doçentlik anahtar kelimeleri arasında “insan hakları” kavramının yeri ve önemi ele alınmıştır. Devamında ise ÖSYM tarafından başta KPSS olmak üzere değişik kurum ve kuruluş sınavlarında insan haklarının ağırlığı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler : İnsan Hakları, Doçentlik Anahtar Kelimeleri, ÖSYM Sınavları.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF ACADEMIC REGULATIONS AND CENTRAL EXAM SUBJECTS IN THE PROMOTION OF HUMAN RIGHTS

ABSTRACT

In the most basic and simplest terms, human rights are used to express the most fundamental rights and freedoms that individuals have regardless of language, religion, race, sect, political opinion, philosophical belief, sexual orientation. The performance of states in the protection and promotion of human rights is recognized as an important reference point in terms of their level of development. Recognizing this, political authorities take a position on the development of human rights by choosing different methods, especially legal and administrative measures, in order to create a government that respects human rights. For example, in Türkiye, steps are taken to strengthen human rights capacity through initiatives such as the Human Rights Action Plan, which is carried out under the auspices of the Ministry of Justice. One of the methods for strengthening human rights can be expressed as raising academic awareness on human rights and increasing social awareness by including human rights issues in central exams. In this study, firstly, the place and importance of the concept of “human rights” among the keywords of associate professorship in the context of academic awareness is discussed. Subsequently, the weight of human rights in the exams of various institutions and organizations, especially KPSS by ÖSYM, is discussed.

Keywords: Human Rights, Associate Professorship Keywords, ÖSYM Exams.

1. GİRİŞ

İnsan hakları, bireylerin sadece insan olmalarından kaynaklı sahip oldukları en temel hak ve özgürlükleri ifade etmek için kullanılan çok temel bir kavramı ifade etmektedir. Bu yönüyle insan hakları ile ilgili gelişmeler felsefi, hukuki ve siyasi veçhelerinin yanında insani bir yönü de her zaman temsil etmektedir. İnsan hakları ile ilgili her türlü çalışma ve gelişme teorik bir yaklaşımın ötesinde uygulamada bireylerin günlük yaşamına temas eden bir yönü olması hasebiyle de ayrı bir pratik değere sahiptir.

İnsan hakları kavramı, hak ve özgürlükler temelinde hukuki bir alana temas ettiğinden insan haklarının korunması ve geliştirilmesi eksenli çalışmalarda hukuki tedbirler ilk akla gelen başlık

olarak ifade edilmektedir. Gerçekten de insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda alınan hukuki tedbirlerin yadsınamaz bir önemi haiz olduğu izahtan varestedir. Bununla birlikte hukuki tedbirlerin kurgusunda teorik çerçevenin, uygulamasında ise idari ve toplumsal farkındalığın önemi olduğu göz ardı edilemez. Bu çerçevede çalışmada insan hakları ile teorik çerçevenin oluşmasında önemli bir yeri olan bilimsel çalışmaların nitelik ve nicelik olarak artmasına katkı sağlayacak olan doçentlik bilim alanı ve anahtar kelimelerinde insan haklarının yeri incelenmiştir. Diğer taraftan insan hakları ile süreçlerin yürütücüleri olan kamu görevlilerinin giriş veya yükselme sınavlarında insan haklarının yeri incelenmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmada iki başlık altında incelenmiştir. Birincisi doçentlik anahtar kelimeleri ile ilgilidir. Doçentlik anahtar kelimeleri içerisinde insan haklarının yerinin tespit edilmesinde Üniversitelerarası Kurulun web adresinden (www.uak.gov.tr) “Doçentlik Başvuru Şartları Arşivi” başlığında yer alan belgelerde doküman analizi yapılmıştır. Söz konusu sayfada 2016 Nisan dönemi sonrası veriler yer aldığından çalışma bu tarihten sonraki süreçleri kapsamaktadır.

Diğer başlıkta ise kamu görevlilerinin giriş ve yükselme sınavlarında insan haklarının yeri ele alınmıştır. Bu başlıktaki veriler ise iki ayrı kaynaktan temin edilmiştir. Birinci olarak Mevzuat Bilgi Sisteminden (www.mevzuat.gov.tr) kurumların kendi iç hukuki düzenlemelerinde doküman analizi yapılmıştır. İkinci olarak Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezinin web sayfasında yer alan (www.osym.gov.tr) “Kurum Sınavları” başlığında yer alan belgelerde doküman analizi yapılmıştır.

3. BULGULAR

Doçentlik anahtar kelimelerinde insan haklarına yer verilmesi ilk kez 2017 yılı Aralık başvuru döneminde söz konusu olmuştur. Bu tarihte yapılan düzenleme ile insan hakları anahtar kelimesi “Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler” temel alanına bağlı “Kamu Yönetimi” bilim alanına eklenmiştir. Bu tarihten 2023 yılı Ağustos ayına kadar geçen süreçte anahtar kelime ve bilim alanları özelinde bir düzenleme yapılmamıştır. 2023 yılı Ağustos ayında yapılan (Güler, 2023)

geniş çağlı değişlikle insan hakları anahtar kelimesi “*Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler*” temel alanına bağlı “*Uluslararası İlişkiler*” bilim alanına eklenmiştir. Aynı tarihte yapılan diğer bir düzenleme ile “*İnsan Hakları Hukuku*” “*Hukuk*” temel alanına hem bilim alanı hem de anahtar kelime olarak eklenmiştir. Bu çerçevede hukuk fakültelerinin kamu hukuku bölümlerine bağlı olarak faaliyet gösteren insan hakları anabilim dallarının ve bu anabilim dallarında görevlendirilecek akademisyen sayısının artacağı ifade edilebilir (Güler, 2023a).

Bu düzenlemeler insan hakları ile ilgili yapılan çalışmalara nitelik ve nicelik olarak katkı sağlayacak olmakla birlikte “*Felsefe*” temel alanında insan haklarına yer verilmemesi dikkat çekici bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. İnsan hakları ile ilgili lisansüstü tezlere ilişkin bibliyometrik analizde (Gülener & Erdem, 2024), insan hakları konusunda en çok tez danışmanlığı yapan iki akademisyenin felsefe temel alanından olmasına rağmen bu temel alana insan haklarının anahtar kelime olarak eklenmemesi düşündürücüdür.

Mevzuat Bilgi Sistemi üzerinde kurumların sınav sistemlerine bakıldığında bazı kurumlar sınav konularının yüzdelerle ağırlığına yer verdikleri bazılarının ise sınav konuları saydıkları fakat bunlardan hangilerinin ağırlığının ne kadar olduğu konusundaki takdir yetkisini sınav komisyonlarına bıraktıkları görülmektedir.

15.01.2015 tarihli Resmî Gazete ’de yayımlanan “*Dış Temsilciliklerin Korunmasında Geçici Süreli Görevlendirilecek Emniyet Genel Müdürlüğü Personeli Hakkında Yönetmeliğine*” ve 09.12.2017 tarihli Resmî Gazete ’de yayımlanan “*Dış Temsilciliklerin Korunmasında Geçici Süreli Görevlendirilecek Jandarma Genel Komutanlığı Personeli Hakkında Yönetmeliğine*” göre sınav konularının %10’u insan hakları ile ilgilidir. 22.05.2024 tarihli Resmî Gazete ’de yayımlanan “*Polis Akademisi Başkanlığı Polis Amirleri Eğitimi Merkezi Giriş ve Eğitim-Öğretim Yönetmeliğine*” göre emniyet teşkilatında görev yapan polis memurlarından Polis Amirleri Eğitim Merkezine katılmak isteyen adaylar açısından yapılacak sınavda sınav konularının %10’u insan hakları ile ilgilidir. 21.05.2011 tarihli Resmî Gazete ’de yayımlanan “*Anayasa Mahkemesi Raportör Yardımcısı Adaylığı Giriş Sınavı Yönetmeliğine*” göre sınav konularının %30’ insan hakları hukuku ile ilgilidir. 28.03.2013 tarihli Resmî Gazete ’de yayımlanan “*Kamu Denetçiliği Uzmanlığı Yönetmeliğine*” göre sınav konularının %30’u anayasa, idare ve insan hakları hukuku ile ilgilidir.

28.10.2005 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme Ve Unvan Değişikliği Yönetmeliğine*” göre sıva konuları arasında insan hakları ve demokrasi yer almaktadır. Benzer şekilde 26.12.2015 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*Kültür ve Turizm Bakanlığı Hukuk Müşavirliği İle Avukatlık Sınav ve Atama Yönetmeliğine*” ve 22.02.2014 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Hukuk Müşavirliği ile Avukatlık Sınav ve Atama Yönetmeliğine*” göre insan hakları hukuku sınav konular arasında yer almaktadır.

Bu düzenlemelerle ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, hukukla ilgili mesleklerin kümülatif insan kalitesini arttırmak amacıyla ve adli ve idari yargıda hakim ve savcı yardımcılığı sınavlarına girmek, avukatlık stajı ve noterlik stajına başlamak için zorunlu olarak başarılması gereken Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ve İdari Yargı Ön Sınavını düzenleyen ve 08.05.2024 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ve İdari Yargı Ön Sınavı Yönetmeliğinde*” neredeyse bütün hukuk dallarına yer verilmişken insan hakları hukukuna yer verilmemesi oldukça dikkat çekicidir.

Diğer taraftan yukarıda ifade edildiği üzere bazı bakanlıkların hukuk müşavirliği ve avukat giriş sınavlarında insan hakları hukukuna yer verdikleri görülmektedir. Zira insan hakları hukukuna en çok temas eden hukuk müşavirliği ve avukatlık mesleklerinde farkındalık oluşmasını sağlamak amacıyla bu tür sınavlarda insan hakları hukukuna yer verilmemesi bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan bunun sadece iki bakanlık ile sınırlı olması, 20.06.2013 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı Hukuk Müşavirliği ve Avukatlık Giriş Sınavı ve Atama Yönetmeliği*”, 11.10.2013 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Hukuk Müşavirliği ve Avukatlık Sınav ve Atama Yönetmeliği*”, 11.02.2014 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Hukuk Müşavirliği ve Avukatlık Sınav ve Atama Yönetmeliği*”, 07.02.2015 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*İçişleri Bakanlığına Ait Hukuk Müşaviri ve Avukat Kadrolarına Atama Yapmak İçin Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*”, 21.10.2014 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü Hukuk Müşavirliği ve Avukatlık Sınav Ve Atama Yönetmeliği*”, 29.03.2014 tarihli Resmî Gazete 'de yayımlanan “*Türkiye Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü Hukuk Müşavirliği Ve Avukatlık Sınav ve Atama Yönetmeliği*” gibi düzenlemelerde giriş sınavlarından bir çok hukuk sınav konuları arasında yer almasına rağmen insan hakları hukukunun yer almaması hususu dikkat çekicidir.

Bilindiği üzere Türk kamu yönetimi sisteminde kural olarak kamu görevliliğine giriş için ÖSYM tarafından düzenlenen KPSS isimli sınava girmek gerekmektedir. Bu sınavın kamu görevliliğine giriş açısında zorunlu olması ve ÖSYM'nin 2020 yılına ilişkin 2021 yılında yayımladığı KPSS Ortaöğretim, Önlisans ve Lisans Sınavları Değerlendirme Raporlarına göre (ÖSYM, 2021; ÖSYM 2021a; ÖSYM, 2021B) bu sınavların her birine ayrı ayrı yaklaşık 1.000.000 aday katıldığı göz önünde bulundurulduğunda bu sınavların konularının oldukça önemli olduğu ifade edilebilir. Her üç sınavın Genel Kültür bölümünde 2021 yılından itibaren insan haklarına yer verilmiş olması bu anlamda oldukça önemli bir gelişme olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte “KPSS Lisans Hukuk Alan Bilgisi Sınavında” insan hakları hukukuna yer verilmediği de dikkati çekmektedir.

İçişleri Bakanlığı Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavında ise Türkiye’de Demokratikleşme ve İnsan Hakları başlığı altında yıllara göre ağırlığı %6-10 arasında değişmekle birlikte insan haklarının yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan “İcra Müdür ve İcra Müdür Yardımcılarını Seçme Sınavı”, “Yüksek Seçim Kurulu Açıktan Atama Seçim Müdürü ve Seçim Müdür Yardımcısı Giriş ve Seçim Müdürü ile Şube Müdürü Görevde Yükselme Sınavı”, “Sayıştay Başkanlığı Sayıştay Denetçi Yardımcısı Adaylığı Eleme Sınavı”, “Adalet Bakanlığı Adli Yargı Hakim ve Savcı Adaylığı Yazılı Yarışma Sınavı”, “Maliye Bakanlığı Mali Hizmetler Uzman Yardımcılığı Özel Yarışma Sınavı”, “Gelir İdaresi Başkanlığı Devlet Gelir Uzman Yardımcılığı Giriş Sınavı”, “Gelir İdaresi Başkanlığı Gelir Uzman Yardımcılığı Giriş Sınavı”, “Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Bağlı Ortaklıkları İç Denetçi Aday Belirleme Sınavı” gibi sınavların son yıllardaki kılavuzları incelendiğinde insan haklarının sınav konuları arasında yer almadığı görülmektedir.

Şüphesiz bu tespitlere şu eleştiri getirilebilir. İnsan hakları hukuku genel itibarıyla anayasa hukukunun bir alt dalı olarak (sınavlar bağlamında) görülmekte ve anayasa hukuku ile ilgili sorularda insan hakları hukuku bilgisi de ölçülmektedir. Gerçekten anayasa hukuku en temelde bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ve devletin temel organlarının kuruluş ve işleyişini ihtiva etmektedir. Bu çerçevede teorik olarak anayasa hukuku sorularında insan hakları hukukuna ilişkin bilgiler de yer alabilir. Uygulamaya baktığımızda gerçekten de 2006-2021 yılları arası KPSS Lisans Genel Kültür bölümündeki toplam 115 anayasa hukuku sorusunun 10 adedinin (%8,7) temel hak ve hürriyetlerle ilgili olduğu görülmektedir (Güler, 2022). Benzer şekilde 2006-2021 yılları arası KPSS Lisans Kamu Yönetimi Alana Bilgisi bölümündeki toplam 162 anayasa hukuku sorusunun 13 adedinin (%7,8) temel hak ve hürriyetlerle ilgili olduğu görülmektedir (Güler, 2022). Bu sayısal

verilerden görüldüğü üzere her ne kadar insan hakları anayasa hukukunun bir alt dalı olarak görülse de soru dağılımı bağlamında insan haklarının anayasa hukuku içerisinde eridiği açıkça görülmektedir. Diğer taraftan 2006-2021 yılları arası KPSS Lisans Genel Kültür soruları içindeki yer alan anayasa hukuku soruları incelendiğinde yedi yılda insan haklarına ilişkin sorunun yer almaması da bu bağlamda ifade edilebilir (Güler, 2022).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İnsan hakları ile ilgili teorik çerçevenin güçlenmesi açısından konuyla ilgili bilimsel çalışmaların artırılmasının önemi büyüktür. Bilimsel çalışmaların artması açısından insan haklarının doçentlik bilim alanı veya anahtar kelime olarak tespit edilmesinin katkısı olacağı açıktır. Bu çerçevede 2023 yılı Ağustos ayında doçentlik bilim alanı ve anahtar kelimelerinde yapılan değişikliklerle kamu yönetimi bilim dalına ilaveten insan hakları hukuku bilim dalında ve uluslararası ilişkiler bilim dalında insan haklarının anahtar kelimelere ilave edilmesi oldukça değerlidir. İlaveten hukuk temel alanında insan hakları hukukunun müstakil bir bilim dalı olarak kabul edilmesi de ayrıca önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Bununla birlikte insan hakları ile ilgili lisansüstü tezlerinde felsefe disiplinin öncü yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda felsefe temel alanına bağlı bir insan hakları bilim alanı veya anahtar kelimenin ilave edilmemesi bir eksiklik olarak ifade edilmelidir.

Diğer taraftan kurum giriş ve yükselme sınavlarında insan haklarına yer verildiği görülmekle beraber bu kurumların ağırlıklı olarak ceza adalet sisteminde yer alan kurumlardan olduğu dikkati çekmektedir. Genel anlamda insan hakları konusunda bir farkındalık oluşturmak adına bu kurumların dışında diğer kurumların sınavlarında insan haklarına yer verilmesinde fayda olduğu değerlendirilmektedir. Öte yandan bazı kurumların hukuk müşavirliği ve avukatlık giriş sınavlarında insan haklarına yer vermemesi düşündürücüdür. Diğer adli ve idari yargıda hakim ve savcı yardımcılığı sınavlarına girmek, avukatlık stajı ve noterlik stajına başlamak için zorunlu olarak başarılması gereken Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ve İdari Yargı Ön Sınavında insan hakları hukukuna göre daha spesifik kabul edilebilecek hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi, vergi usul hukuku, Türk hukuk tarihi gibi alanlar sınav konuları arasında yer almasına rağmen insan hakları hukukuna yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Gülener, S., & Erdem, A. Y. (2024). Türkiye’de İnsan Hakları Alanında Hazırlanmış Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme. *Adalet Dergisi*, (72), 35-63.
- Güler, F. (2022). Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Lisans Programlarında “Anayasa Hukuku” Derslerinin Öneminin KPSS Alan Bilgisi/Kamu Yönetimi Soruları Üzerinden Değerlendirilmesi . *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı , 106-119 .
- Güler, F. (2023). Doçentlik Anahtar Kelimelerinde Yapılan Değişikliklerin (2023 Ağustos) Kamu Yönetimi Disiplinine Etkisi, *Balkan 9th International Conference On Social Sciences*, Edirne, Türkiye, 6 -8 Ekim 2023, 1000-1008.
- Güler, F., (2023a). Kamu Hukuku ve Özel Hukuk Ayrımı. Yükseköğretim Kurumlarında Hukukun Temel Kavramları Hukuki İşlem Uygulamaları (Editör: Adem Yaman).115-141, Çanakkale: Paradigma Akademi.
- ÖSYM, 2021. 2020 KPSS Ortaöğretim Değerlendirme Raporu.
- ÖSYM, 2021a. 2020 KPSS Önlisans Değerlendirme Raporu.
- ÖSYM, 2021b. 2020 KPSS Lisans Değerlendirme Raporu.
- www.mevzuat.gov.tr
- www.osym.gov.tr
- www.uak.gov.tr

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMI ÜZERİNE BİR METAFOR ÇALIŞMASI

Öğr. Gör. Betül Kübra ŞAHİN YONCA

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0002-1495-2227>

ÖZET

Okul öncesi dönemde eğitim programları, çocukların yaşam boyunca öğrenmesi ve geliştirmesi istenen bilgi ve becerilerin kazandırılması için gerek sınıf içinde gerek sınıf dışında eğitimcilere ve çocuk gelişimi uzmanlarına rehberlik etmektedir. Bu süreçte çocukla doğrudan etkileşim içinde olan eğitimcilerin ve çocuk gelişimcilerin programla ilgili edindikleri teorik bilgiler ve uygulama deneyimleri, programın kalitesini ve etkinliğini artırmada kritik bir rol oynamaktadır. Meslek yüksekokullarının çocuk gelişimi programına devam eden ön lisans öğrencileri de okul öncesi dönem çocukları ile sınıf içerisinde zaman geçirme ve okul öncesi eğitim programını uygulama imkânı bulan gruplardan biridir. Ve okul öncesi eğitim programına bakış açıları uygulamalarının şekillenmesinde önemli olabilmektedir. Bu nedenle, nitel araştırma yöntemlerinden metafor yöntemi ile hazırlanan bu çalışmanın amacı, meslek yüksek okullarının çocuk gelişimi programına devam eden ön lisans öğrencilerinin okul öncesi eğitim programına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Çalışmanın katılımcılarını, 45 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın katılımcılarının öncesi eğitim programını büyük çoğunlukla gökkuşağı ve lunapark'a benzettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın katılımcılarının büyük bir çoğunluğu okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlamasını yemek yapmaya ve matematiğe benzetmişlerdir.

Çalışmanın katılımcılarının büyük bir çoğunluğu okul öncesi eğitim programının uygulanmasını lunaparka gitmeye ve oyuncaklarla oynamaya benzetirken; okul öncesi eğitim sınıflarında etkinliklerin planlanmasını film çekmeye, gökkuşağına ve yağmura benzetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: okul öncesi eğitim programı, metafor, çocuk gelişimi.

A METAPHOR STUDY ON EARLY CHILDHOOD PROGRAM

ABSTRACT

Preschool education programs guide educators and child development experts both inside and outside the classroom to provide children with the knowledge and skills that they want to learn and develop throughout life. In this process, the theoretical knowledge and practical experiences gained by educators and child development experts who directly interact with the child play a critical role in increasing the quality and effectiveness of the program. Students attending the child development program of vocational schools are one of the groups that have the opportunity to spend time with preschool children in the classroom and implement the preschool education program. And their perspectives on the program can be important in shaping their practices. Therefore, the purpose of this study, prepared with the metaphor method, is to examine the views of students attending the child development program of vocational schools about the preschool education program. The participants of the study consist of 45 students. The findings will be presented at Karadeniz 16th International Conference On Social Sciences.

Keywords: early childhood education program, metaphor, child development.

1. GİRİŞ

Eğitim programı, öğrencilere kazandırılması hedeflenen öğrenme çıktıları, bu çıktıları ulaştırmayı sağlayacak içerikler, içeriklerin öğrencilere aktarımında kullanılacak öğretim yöntem ve teknikleri ile öğrenme çıktılarının ne dereceye kadar gerçekleştiğini ölçmeye yönelik değerlendirme süreçlerini kapsayan dinamik ve değişime açık bir eğitim-öğretim planıdır (Hewitt, 2018). Eğitim programı, neyin, neden, nasıl ve hangi ölçüde yapılacağını açıkça belirtildiği kapsamlı bir plandır. Başka bir ifadeyle, eğitim programı; öğrencilere kazandırılması hedeflenen öğrenme çıktıları, içeriklerin, milli eğitimin genel amaçlarının ve planlı bir şekilde tasarlanan etkinliklerin bütünüdür (Gültekin, 2020). Eğitim programları, kaliteli bir eğitim sistemi oluşturmak, ülkenin kalkınma ve gelişmesine katkı sağlayacak insan kaynağını yetiştirmek, kültürel ve toplumsal değerlerin geliştirilmesini ve korunmasını sağlamak gibi amaçlarla tasarlanmaktadır (Özdemir, 2009).

Bu bağlamda, öğretmenlerin aylık ve günlük eğitim akışlarını hazırlarken okul öncesi eğitim programından en üst düzeyde faydalanmaları gerekmektedir. Okul öncesi eğitimde temel unsurlar okul, aile ve çocuk olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, okul öncesi eğitim, çocuğun

gelişimsel ihtiyaçlarına yanıt verebilmeli ve ailelerin eğitimden beklentilerini karşılayabilecek nitelikte kazanımlar sunmalıdır. Bu nedenle, okul öncesi öğretim sürecinin, öğretmenler tarafından eğitim programına uygun bir şekilde titizlikle planlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. Bu durum, okul öncesi öğretmenlerinin mesleki alanda hem etkin hem de yetkin olmalarını zorunlu kılmaktadır. Bir öğretmenin mevcut bir eğitim programını etkin bir şekilde uygulayabilmesi için, öncelikle bu programı derinlemesine tanınması ve programla ilgili herhangi bir kuşkuya sahip olmaması gerekmektedir. Öğretmen, programı yetkin kişiler tarafından hazırlanmış etkili bir eğitim aracı olarak görmeli ve programın hedeflerine ulaşabileceğine inanmalıdır. Elbette, her eğitim programında bazı eksiklikler bulunabilir; ancak bu eksikliklerin öğretmen tarafından giderilebileceğine ve eğitim sürecinin etkin bir şekilde sürdürülebileceğine dair inancın, uygulayıcı olan öğretmende de bulunması gerekmektedir. Bu inanç, öğretmenin programı daha esnek ve yaratıcı bir şekilde uygulamasını ve olası aksaklıkları giderebilmesini sağlayarak, eğitim sürecinin genel kalitesini artıracaktır (Köksal, Dağal ve Duman, 2016).

Bu nedenle, nitel araştırma yöntemlerinden metafor yöntemi ile hazırlanan bu çalışmanın amacı, meslek yüksek okullarının çocuk gelişimi programına devam eden ön lisans öğrencilerinin okul öncesi eğitim programına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma da nitel araştırma yöntemlerinden bireylerin deneyimlerini ve düşüncelerini kendi bakış açılarından açıklamaya, dolayısıyla dil kullanımları üzerinden zihinsel süreçlerini ve kültürel kodlarını daha net bir şekilde anlamaya yardımcı olmak üzere metafor yöntemi ile hazırlanmıştır. Bu çalışmalar, insanların soyut kavramları nasıl algıladığını ve ifade ettiğini derinlemesine incelemeyi amaçlar (Güneş ve Fırat, 2016).

Çalışmaya katılan 45 meslek yüksek okullarının çocuk gelişimi programına devam eden ön lisans öğrencilerinin tamamı kadındır. Yaşları on dokuz (n=7), yirmi (n=12), yirmi bir (n=17), yirmi iki (n=4), yirmi üç (n=3), yirmi dört (n=1), yirmi yedi (n=1) şeklinde değişmektedir.

Verileri toplamak amacıyla 4 cümleden oluşan formlar hazırlanmıştır. “Okul öncesi eğitim programı.....’ya benzer. Çünkü” “Okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması’ya benzer. Çünkü” “Okul öncesi eğitim programını uygulamak... benzer. Çünkü ...” ve “Okul öncesi sınıfta etkinlik planlamak benzer. Çünkü ...”. Hazırlanan bu formlar

çalışmaya katılmaya gönüllü meslek yüksekokullarının çocuk gelişimi programına devam eden ön lisans öğrencileri tarafından doldurulmuştur.

Verilerin analizi, Saban (2009) tarafından belirlenen analiz aşamaları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, her bir katılımcı tarafından doldurulan formlar incelenmiş ve formda yer alan ifadeleri tamamlayan metaforlar kodlanmıştır. Sonrasında, her bir metaforun kim tarafından yazıldığını belirtmek amacıyla, katılımcılara K1, K2 şeklinde kodlar atanmış; ardından veriler yeniden gözden geçirilmiş ve her bir metaforu temsil eden katılımcıların ifadelerinden örnek metafor cümleleri belirlenmiştir. Sonrasında, metaforların özellikleri incelenerek ve örnek metafor listesi oluşturulmuştur. Analizler dört başlık altında raporlanacaktır:

1. Okul öncesi eğitim programı
2. Okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması
3. Okul öncesi eğitim programının uygulanması
4. Okul öncesi eğitim sınıflarında etkinliklerin planlanması

3. BULGULAR

3.1. Okul öncesi eğitim programı

Veri analizi sonucunda okul öncesi eğitim programı ile ilgili ilk metafor gökkuşağı (n=5) ve lunapark (n=5)'tir. Bu başlıkta katılımcılar okul öncesi eğitim programını suya (n=3), beyine (n=2), pamuk şekere (n=2) ve yemek yapmaya (n=2) benzetmişlerdir.

Bu metaforlarla ilgili ifadeler şu şekildedir:

Okul öncesi eğitim programı gökkuşağına benzer. Çünkü görebilmek için önce çaba, gayret gerekir. Sonrasında emeklerin güzelliği görülür. K₃

Okul öncesi eğitim programı lunaparka gitmeye benzer. Çünkü sevdiği şeyleri yapmak insanı hem eğlendirir, hem de mutlu eder. K₄

Okul öncesi eğitim programı yemek yapmaya benzer. Çünkü program da sıralı olmalıdır. K₂₉

Okul öncesi eğitim programı suya benzer. Çünkü her çocuk için hazırlanan program su gibi akışkandır ve fayda sağlar. K₃₁

Okul öncesi eğitim programı pamuk şekere benzer. Çünkü tadını aldığı anda durmak istemezsin. K₃₆

Okul öncesi eğitim programı donanımlı bir beyne benzer. Çünkü anlatmaya ve öğretmeye çalışır. K₄₂

Ayrıca analizler sonucunda katılımcıların okul öncesi eğitim programını; maskot, çağ ağacı, televizyon izlemek, fidan, renkler, telefon, harita, programlanmış fırın, ekmek kuyruğu, yağmur bulutu, düğüm, meyve ağacı, gezegen, anneanne, kelebek, resim yapma, yol, ansiklopedi, gül, nefes, avakado, çam ağacı, çiçek, karnaval, labirent, dedikodu, plana benzettikleri görülmektedir.

3.2. Okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması

Veri analizi sonucunda okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması ile ilgili ilk metafor yemek yapmak (n=8) ve matematik (n=5)'tir. Bu başlıkta katılımcılar okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlamasını fidan(n=4), oyun (n=4), anne (n=3) ve gökkuşağına (n=2) benzetmişlerdir.

Bu metaforlarla ilgili ifadeler şu şekildedir:

Okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması yemek yapmaya benzer. Çünkü ne kadar ölçülü etkinlik hazırlarsan o kadar beğenilir ve eğlenilir. K₆

Okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması gökkuşağına benzer. Çünkü renkli renkli oyunla ortaya çıkar. K₇

Okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması fidana benzer. Çünkü su verdikçe büyür ve çoğalır. K₂₀

Okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması matematiğe benzer. Çünkü zorlayıcı ve ne olacağı belli olmuyor. K₂₃

Okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması oyuna benzer. Çünkü hazır olduktan sonra eğlenceli oluyor. K₃₁

Okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlaması anneye benzer. Çünkü bir anne de çocuğunun geleceğini hazırlar. K₄₃

Ayrıca analizler sonucunda katılımcıların okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlamasını; pencere açmaya, pırasa yemeye, kraliçe arıya, gemiye, sınava, keşif yapmaya, kar tanesine, sek sek oynamaya, estetik yaptırmaya, çiçeğe, tasarıma, pamuk şekere, güneşe, telefona, savaşa, sabah erken kalkmaya, nara, ve güle benzettikleri görülmektedir.

3.3. Okul öncesi eğitim programının uygulanması

Veri analizi sonucunda okul öncesi eğitim programını uygulamak ile ilgili ilk metafor lunaparka gitmek (n=6) ve oyuncaklarla oynamak (n=4)'tir. Bu kategoride katılımcılar okul öncesi eğitim programını uygulamayı dağa tırmanmaya(n=3), çocuğa (n=3), kaktüse (n=2), survivor'a (n=2), yemek yapmaya (n=2), kaplumbağaya (n=2), ders çalışmaya (n=2) ve dünyayı yönetmeye (n=2) benzetmişlerdir.

Bu metaforlarla ilgili ifadeler şu şekildedir:

Okul öncesi eğitim programını uygulamak lunaparkta oynamaya benzer. Çünkü hem korkarsın hem de yapmak istersin. Uygulayınca çok keyif alırsın. K₁₇

Okul öncesi eğitim programını uygulamak oyun merkezine benzer. Çünkü çocukların ve öğretmenlerin en eğlendiği kısımdır. K₁₈

Okul öncesi eğitim programını uygulamak kaktüse benzer. Çünkü sabırla ve özenle uyguladığında güzel şeyler ortaya çıkar. K₂₂

Okul öncesi eğitim programını uygulamak survivora benzer. Çünkü uygulaması zor. Sonucu başarılı. K₂₇

Okul öncesi eğitim programını uygulamak dağa tırmanmaya benzer. Çünkü bu bir risktir. K₃₂

Okul öncesi eğitim programını uygulamak kaplumbağaya benzer. Çünkü sen yavaş ilerlediğini zannedersin ama bir anda ne kadar çok yol aldığını fark edersin. K₃₇

Okul öncesi eğitim programını uygulamak yemek yapmaya benzer. Çünkü uygularken besleniyorsun. K₃₈

Okul öncesi eğitim programını uygulamak dünyayı yönetmeye benzer. Çünkü her kafadan bir ses çıkar. K₄₀

Okul öncesi eğitim programını uygulamak ders çalışmaya benzer. Çünkü nereden başlayacağını bilemezsin. K₄₃

Okul öncesi eğitim programını uygulamak küçük bir çocuğa benzer. Çünkü ne kadar çocuğun ihtiyacını bilersen, o kadar çok anlarsın. K₄₅

Ayrıca analizler sonucunda katılımcıların okul öncesi eğitim programını uygulamayı; fesleğene, yola, sorumluluğa, ip atlamaya, olimpiyatlara, tiyatroya, ilkbahara, kar yağmasına, saate, sevmeye, motor çalışmaya, elmaya, kitaba, değişime, gökkuşağına, şizofreniye ve matematiğe benzettikleri görülmektedir.

3.4. Okul öncesi eğitim sınıflarında etkinliklerin planlanması

Veri analizi sonucunda okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak ile ilgili ilk metafor film çekmek (n=4), gökkuşağı (n=3) ve yağmur (n=3)'dur. Bu başlıkta katılımcılar okul öncesi eğitim programını uygulamayı sınırları zorlamaya(n=2), kaosa (n=2), dönme dolaba (n=2), bilim adamına (n=2), patlıcana(n=2), çılgınlığa (n=2) ve hayata (n=2) benzetmişlerdir.

Bu metaforlarla ilgili ifadeler şu şekildedir:

Okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak film çekmeye benzer. Çünkü yönetmen biz, fakat oyuncular istemediğinde yönetmenlik hiçbir işe yaramıyor. K₈

Okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak gökkuşağına benzer. Çünkü her haftanın her günün ayrı bir özelliği ve güzelliği vardır. K₁₆

Okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak kaosa benzer. Çünkü hem çocuklarla hem planla uğraşmak kaos gibidir. K₂₆

Okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak dönme dolaba benzer. Çünkü hoşuna giden etkinliği tekrar tekrar yapmak istiyorsun. K₃₀

Okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak yağmura benzer. Çünkü her etkinlik bir yağmur damlası ve her damla bir çocuk için hayattır. K₃₁

Okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak patlıcana benzer. Çünkü patlıcanı hiç sevmem. K₃₄

Okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak bilim adamına benzer. Çünkü birden aniden ortaya bir ürün çıkar K₃₅

Okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak çılgınlığa benzer. Çünkü okul öncesinde etkinlik planlamak zordur ama sonra ne kadar güzel şeyler yaptığını fark edince büyük bir mutluluktur. “Vay be” demektir. K₃₇

Okul öncesi sınıfında etkinlik planlamak hayata benzer. Çünkü planı yaparsın ama uygulamada yetersiz kalırsın. K₄₂

Ayrıca analizler sonucunda katılımcıların okul öncesi sınıfında etkinlik planlamayı; frizbiye, samanlıkta iğne aramaya, susamlı ekmeğe, haber ajansına, sihirbaza, buzlu yola, farklılık yaratmaya, ders çalışmaya, lunaparka, sonsuzluğa, sınıfa, oyuncağa, düşünmeye, portakala, karıncaya, dağa tırmanmaya, güneşe, bezelyeye ve kaleme benzettikleri görülmektedir.

4. TARTIŞMA

Metafor çalışmalarında bulguların yorumlanması sırasında kültürel faktörlerin dikkate alınması, doğru sonuçlara ulaşmak için büyük önem taşır. Alan yazında çeşitli kaynaklarda da ifade edildiği gibi, bireylerin kavramlarla ilişkilendirmek için hangi metaforları seçeceği, içinde buldukları kültürden ve bu kültürün sunduğu modellerden büyük ölçüde etkilenmektedir (Yu, 1998). Kültür, küçük veya büyük insan grupları tarafından paylaşılan bir dizi ortak anlayış ve değerler sistemi olarak tanımlanabilir (Lu, 2016). Bu bağlamda, bireylerin görüşleri ve ifade biçimleri de yaşadıkları kültürün norm ve değerlerinden etkilenir.

Özellikle metaforlar, dilsel ve bilişsel yapılar olarak bireylerin dünya görüşlerini ve sosyal etkileşimlerini yansıtır. Kültür, bu bağlamda, metaforların hem oluşumunu hem de yorumlanmasını şekillendirir. Farklı kültürler, aynı kavramı temsil etmek için farklı metaforlar kullanabilir; bu durum, kültürler arası iletişimde ve anlamlandırma süreçlerinde önemli farklılıklar yaratır (Lakoff & Johnson, 1980). Bu nedenle, metafor çalışmalarında elde edilen bulguların geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak için kültürel faktörlerin titizlikle analiz edilmesi gereklidir. Aksi takdirde, kültürel bağlamdan bağımsız olarak yapılan genellemeler, yanlış veya eksik yorumlara yol açabilir (Kövecses, 2005).

Bu açıdan bakıldığında, bir metaforun belirli bir kültürel bağlamda nasıl algılandığı ve yorumlandığı, sadece bireysel bilişsel süreçlere değil, aynı zamanda kültürel kodlara ve bu kodların birey üzerindeki etkilerine de bağlıdır. Dolayısıyla, metafor çalışmalarında kültürel faktörlerin dikkate alınması, hem metaforların doğru bir şekilde anlaşılmasına hem de bu çalışmaların genel geçerliliğinin artırılmasına katkıda bulunur (Gibbs, 1994). Okul öncesi eğitim programı ile ilgili metaforların çoğunun olumlu olması da ön lisans çocuk gelişimi öğrencilerinin okul öncesi eğitim programının önemini fark ettiklerini göstermektedir. Ayrıca kültürel anlamda biz okul öncesi eğitim programlarının önemsendiğini ve ayrıca Türkiye’de okul öncesi öğretmenleri düzenli etkinlik planları yapmaktadır. Ortaya çıkan metaforlarda bunlara paraleldir.

Okul öncesi eğitim programı ile ilgili katılımcıların büyük çoğunluğunun olumlu görüş bildirdiği görülmektedir, Köksal, Dağal ve Duman’ (2016) yaptığı çalışma ile ilgili uyumluluk göstermektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu okul öncesi eğitimde etkinliklerin hazırlanmasını film çekmeye, gökkuşağına ve yağmura benzetmişlerdir. Burada kullanılan ifadelerde “*Okul öncesi sınıfta etkinlik planlamak hayata benzer. Çünkü planı yaparsın ama uygulamada yetersiz kalırsın.*” (K₄₂) şeklinde ifadeler dikkat çekmektedir. buda okul öncesi eğitim programının esneklik ilkesi ile örtüşmektedir (MEB, 2013).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın katılımcılarının öncesi eğitim programını büyük çoğunlukla gökkuşağı ve lunapark’a benzettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın katılımcılarının büyük bir çoğunluğu okul öncesi öğretmenin etkinlik hazırlamasını yemek yapmaya ve matematiğe benzetmişlerdir. Çalışmanın katılımcılarının büyük bir çoğunluğu okul öncesi eğitim

programının uygulanmasını lunaparka gitmeye ve oyuncaklarla oynamaya benzetirken; okul öncesi eğitim sınıflarında etkinliklerin planlanmasını film çekmeye, gökkuşağına ve yağmura benzetmişlerdir.

Çalışmanın bulguları göz önünde bulundurulduğunda metaforları farklı eğitim seviyelerindeki öğretmenler karşılaştırarak analiz etmek, okul öncesi eğitim programına yönelik algıların nasıl değiştiğini ortaya koyabilir. Bu tür bir karşılaştırma, programların etkililiği ve öğretmenlerin bu programlara yönelik algıları hakkında daha ayrıntılı bilgi sağlayabilir. Ayrıca katılımcıların zaman içinde metafor kullanımındaki değişikliklerini inceleyerek, okul öncesi eğitim programlarına yönelik algılarının nasıl evrildiğini anlamak için uzunlamasına çalışmalar yapılabilir. Bu tür bir araştırma, katılımcıların öğretmenlik kariyerlerinin farklı aşamalarındaki bakış açılarını karşılaştırmak açısından değerli olabilir.

KAYNAKÇA

- Duman, A., Köksal, O., Balaban Dağal, A., (2016). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitim Programı Hakkındaki Görüşlerinin Belirlenmesi*. The Journal of Academic Social Science Studies
- Gibbs, R. W. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. Cambridge University Press.
- Gültekin, M. (2020). *Program geliştirmeye ilişkin temel kavramlar*. B. Oral ve T. Yazar (Ed.). Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme içinde (2-37). Ankara: Pegem Akademi.
- Güneş A, Fırat M (2016) *Açık ve uzaktan öğrenmede metafor analizi araştırmaları*. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi 2: 115-129.
- Hewitt, T. W. (2018). *Eğitimde program geliştirme: neyi neden öğreniyoruz?* (çev. S. Arslan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in culture: Universality and variation*. Cambridge University Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Lu Y (2016) 'The Great Mother': *A conceptual analysis of mother and infant metaphors in DàoDéJīng*. International Journal of Language and Culture 3: 34-55.
- M.E.B. O.Ö.E.P (2013). 36-72 *Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı*, Ankara T.C. Millî Eğitim Bakanlığı

- Özdemir, S. M. (2009). *Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye’de eğitim Programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 126-149.
- Saban, A. (2009) *Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 7: 281-326
- Yu, N. (1998) *The contemporary theory of metaphor*. John Benjamins, Amsterdam, Hollanda.

ÖĞRETİM ELEMANLARININ MONTESSORİ YÖNTEMİNİN ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ VE UYGULAMALARI

Prof. Dr. İlkay ULUTAŞ

Gazi Üniversitesi,

- 0000-0002-2234-0773

Öğr. Gör. Betül Kübra ŞAHİN YONCA

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,

- 0000-0002-1495-2227

ÖZET

Olgubilim deseninde hazırlanan bu çalışmanın amacı, öğretim elemanlarının Montessori Yönteminin öğretimine ilişkin görüş ve uygulamalarının incelenmesidir. Çalışmanın katılımcılarını, yürütmüş oldukları ders(ler) kapsamında Montessori Yöntemini anlatan 9 öğretim elemanı oluşturmaktadır. Görüşmenin verisi, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış bir görüşme ile toplanmıştır. Form, altısı katılımcıların demografik bilgilerine, dokuzu öğretim elemanlarının Montessori yönteminin öğretimine ilişkin görüş ve uygulamaları hakkında bilgi almaya yönelik olmak üzere toplam 15 sorudan oluşmuştur. Tümevarımcı bir analiz sürecinin izlendiği çalışmanın sonunda dört ana temaya ulaşılmıştır: (1) öğretim elemanlarının bilgi ve deneyim edinme yolları, (2) öğretim elemanlarının yöntemin öğretimine ilişkin uygulama ve deneyimleri, (3) öğretim elemanlarının yöntemle ilişkin görüşleri ve (4) öğretim elemanlarının Montessori Yönteminin Türkiye’de uygulanmasına ilişkin görüşleri.

Anahtar Kelimeler: Montessori yönetimi, öğretim elemanı, görüş ve uygulama

VIEWS AND PRACTICES OF FACULTY MEMBERS ON TEACHING THE MONTESSORI METHOD

ABSTRACT

Different educational approaches are applied in preschool education institutions. The Montessori Method is one of these educational approaches. This method plays a critical role in supporting the development of preschool children and also offers an alternative educational opportunity in this period. While this method is widely practiced in various countries, the number of preschool education institutions supporting this approach in Türkiye is increasing day by day. The aim of this phenomenological research is to examine the views and practices of the faculty members regarding the teaching of the Montessori Method. The participants of the study consisted of 9 faculty members who taught the Montessori Method within the scope

of the course(s) they conducted. At the end of the study, four main themes were reached: (1) faculty members' ways of acquiring knowledge and experience, (2) faculty members' practices and experiences regarding teaching the method, (3) faculty members' views on the method, and (4) faculty members' views on the implementation of the Montessori Method in Türkiye. The findings will be presented at Karadeniz 16th International Conference on Social Sciences.

Anahtar Kelimeler: Montessori method, faculty members, views and practice.

1. GİRİŞ

Türkiye'de uzun zaman, çocukların yönlendirildiği, etkinliklerin merkeze alındığı, ödül ve cezanın kullanıldığı, geleneksel, davranışçı ve öğretmen merkezli bir eğitim anlayışı kabul görmüştür (Akar, Tantekin-Erden, Tor ve Şahin, 2010). Fakat çocuğun öğrenme ve gelişme sürecini etkili bir şekilde desteklemek, çocuğun öğrenme aşamalarının tamamında aktif bir rol alması gerekliliğine dayanmaktadır. Bu bağlamda, özellikle okul öncesi öğretmenlerinin çocukların girişimcilik yeteneklerini etkin bir şekilde teşvik etmeleri, süreçte önemli bir farkındalık yaratmaktadır. (Winsler ve Carlton, 2003). Günümüz eğitim sistemi, okul öncesi dönemde çocukların öğrenme süreçlerine aktif katılımının sağlanmasını, öğrencilere sadece bilgi alıcı olmaktan ziyade, bilgiyi anlayan, geçmiş ve yeni bilgileri arasında ilişkiler kurmaları ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri için imkanlar sunulmasını desteklemektedir. Bu durum çocuklarda öğrenme deneyimlerini zenginleştirmelerini teşvik etmektedir (Ulutaş, 2011).

Okul öncesi eğitim kurumlarında birbirinden farklı eğitim yaklaşımları uygulanmaktadır. Montessori Yöntemi de bu eğitim yaklaşımlardan biridir (Vilscek, 1966). Montessori Yöntemi, okul öncesi dönemdeki çocukların gelişimini desteklemede kritik bir rol oynamakta olup, aynı zamanda bu dönemde alternatif bir eğitim imkânı sunmaktadır (Cossentino, 2006). Montessori Yöntemi çeşitli ülkelerde yaygın olarak uygulanmakla birlikte Türkiye'de de bu yaklaşımı destekleyen okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Mutlu, Ergişi, Ayhan ve Aral, 2012).

Montessori Yönteminin kurucusu, İtalya'nın ilk kadın tıp doktoru olan Dr. Maria Montessori'dir (1870–1952). Montessori kendi adını taşıyan ilk "Çocuk Evi"ni 1907'de Roma'da kurmuştur. Roma Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni tamamlamış, ardından aynı üniversitenin psikiyatri bölümünde uzmanlık alanında eğitim almıştır. Psikiyatri bölümündeki görevi sırasında zihinsel engelli çocukları gözlemlemiş, onlarla ilgilenmiştir. Bu gözlemler ve incelemeler sonucunda bu çocukların özel bir eğitimle gelişimlerine katkıda bulunulabileceğine inanmıştır. Gözlemleri sonucunda yaptığı çalışmalarla, onlardaki gelişmeleri inceleme fırsatı bulmuştur. Bu deneyimler, Montessori'nin normal gelişim gösteren çocuklar için benzer yöntemlerin kullanılabilmesini düşünmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, Roma Üniversitesi'nde Felsefe, Psikoloji ve Antropoloji alanlarında eğitim alarak bilgisini genişletmiştir. Montessori'nin bu disiplinlerdeki öğrenimi, çocuk gelişimi ve eğitimi konusundaki yaklaşımının temellerini oluşturmuştur (Lillard, 1973).

Montessori Yöntemi, ilk kez Roma'da yaklaşık 100 yıl önce ortaya çıkmış eski bir yöntem olup, günümüzde popülerliği giderek artmaktadır (Lillard ve Else-Quest, 2006). Birçok okul öncesi eğitim kurumunun hâlâ faydalandığı bu yaklaşımın gün geçtikçe daha da önem kazanması, çağdaş dönemde Montessori'nin eğitim anlayışının geçerliliğini sürdürmesi bakımından önemlidir. Montessori yaklaşımına göre öğretmen, yönlendirici ve lider konumundadır. Bu nedenle de öğretmenin görünüşü ve kişilik özellikleri çocuklar için model oluşturmali; öğretmen anlayışlı, sıcak, sevecen ve esnek olmalıdır. Eğitim ortamında çocukların özgürce hareket edebilmelerini sağlamalı ve öğrenmeye teşvik etmelidir (Oğuz ve Köksal Akyol, 2006). Montessori Yönteminde öğretmenin en önemli rolü bir film yönetmeni gibi davranmak ve sınıfta olup biten her şeyi denetleyerek çocuğun kendiliğinden öğrenmesine imkân yaratmaktır (Montessori, 1988). Bir başka ifadeyle, çocuğa destek için daima hazır olmasına rağmen, onun her zaman özgürce deneyimlemesine de fırsat sunmalıdır. Çocuğun önceden organize edilmiş bir çevrede belli bir düzen içerisinde çalışması istenir. Özgür olarak çocuğun öğrenmesi için hazırlanmış bu ortamda öğretmenin rolü çocuğu yönlendirmek değil; onu dikkatli bir şekilde gözlemlemek ve ona materyalleri tanıtmaktır. Öğretmenler çocukları gözlerken uygun olmayan davranışlarını anlamlı görevlere dönüştürür, çevreyi en iyi halinde düzenler ve çocukların duyarlı dönemlerini belirlerler. Montessori Yönteminde öğretmenler çocuklara ve onların yaptıkları işlere saygı duyarak ve duydukları bu saygıyı göstererek, diğer çocuklara da örnek olurlar (Morrison, 2018).

Okul öncesi dönemde çocuklara sunulan eğitim bir yanda işi/yapıyı, diğer yanda oyunu/özgürlüğü kapsar. Ve bu ikili yapı aslında iki karşıt teorik yaklaşımı yansıtmaktadır. Ancak Montessori, bu ikilemi ortadan kaldırmış ve daha doğrudan bir bakış açısı benimsemiştir. Bu nedenle de Montessori Yöntemi, çağdaş ve alternatif bir eğitim sistemi olarak kabul edilmektedir (Lillard, 2021).

Montessori Yöntemi, uluslararası alanda ve Türkiye'de birçok kez incelenmiş ve uygulanmış bir eğitim yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Bu metodun küresel ve yerel bağlamda geniş çaplı bir değerlendirmesi, çeşitli eğitim kurumları ve araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiş ve Montessori yönteminin eğitim süreçlerine olan etkileri detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında; Montessori yaklaşımını benimsemiş kurumlarda eğitim alan okul öncesi dönem çocukları ile farklı bir yaklaşımı izleyen kurumlarda eğitim alan okul öncesi dönem çocuklarının oyun davranışlarının (Uçar, 2019), Montessori yaklaşımını benimsemiş kurumlarda eğitim alan çocuklarla geleneksel yöntemle eğitim alan çocukların okul olgunluklarının (Yavuz, 2019), okula güvenlerinin ve değişime karşı geliştirdikleri direncin (Leygara, 2020), Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından desteklenen program ve Montessori yaklaşımının ilkelerine paralel bir eğitim alan çocukların sosyal ve bilişsel gelişimlerinin (Dedeoğlu, 2018) arasındaki farkların incelendiği görülmektedir. Montessori Yöntemi, okul öncesinde fen eğitimi açısından (Büyüktaşkapu, 2011), STEM etkinliklerinin okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcılık düzeylerine etkisi açısından (Çakır, Altun Yalçın ve Yalçın, 2019) ve öğretmen adaylarına etkisi açısından (Çakır, 2018) incelenmiştir. Ayrıca literatürde, bu yöntemi erken çocuklukta din eğitimi (Sezgin, 2021), din ve değer eğitimi (Erakkuş ve Şanver, 2016; Olcaytuberdi, 2019), din ve ahlak eğitimi (Eser, 2019) ve değerler eğitimi (Bayram, 2014) açısından inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Montessori

yönteminin özel eğitimde nerelerde kullanıldığı (İldız ve Fazlıoğlu, 2020), duyu materyallerinin otistik çocukların gelişimi üzerindeki etkisi (Yıldırım Doğru ve Çetingöz, 2017), Montessori Yönteminin etkililiği (Eratay, 2016), özel eğitimde alternatif bir yöntem olarak Montessori Yönteminin kullanılması (Yıldırım Doğru, 2010) üzerine de araştırmalar yapılmıştır. Montessori eğitimi alan çocukların psikolojik dayanıklılıkları (Saki, 2020), sosyal memnuniyetsizlik ve yalnızlıkları (Bülgür, 2018), ilkokula hazırlık düzeyleri (Kayılı, 2010), beslenme alışkanlıkları (Şimşek, 2018), motor becerileri (Şeker, 2015), akran tepkileri ve etkileri (Bezirci, 2017) ve yöntemin görsel sanatlar üzerindeki etkileri (Noyat, 2018) incelenmiştir.

Yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde; Montessori Yönteminin çocukluk karakter gelişimine katkısı (Yulia, Raharjo, Fakhruddin ve Formen, 2022), çocukların psikolojik gelişimi ve okul öğrenimi üzerindeki davranışsal etkileri (Gentaz ve Richard 2022), robotik müfredatına etkisi (Elkin, Sullivan ve Bers, 2014), geleneksel yöntem ile arasındaki farklar (Mallett ve Schroeder, 2015), akademik başarı (Lopata, Wallace ve Finn, 2005) ve okul deneyimlerine katkısı (Chattin-McNichols, 1981) gibi konuların incelendiği görülmektedir. Ayrıca, Montessori Yönteminde ve geleneksel okul öncesi programlarında okul öncesi çocukların sosyal, kişisel ve bilişsel becerilerinin gelişimi arasındaki fark incelenmiştir (Flynn, 1991). Bununla birlikte, hem Türkiye’de hem de dünyada Montessori Yönteminin farklı yöntemlerle ilişkisini inceleyen birçok çalışma vardır (Aljabreen, 2020; Edwards, 2002; Erkılıç, 2019; Özgen, 2019; Şahin Sak, 2014; Yıldırım, 2018).

Türkiye’de ve dünyada yapılan çalışmalar, Montessori Yönteminde öğretmenin rolü üzerinde durmaktadır. Ayrıca Türkiye’de okul öncesi öğretmenlerinin bu yöntemle ilgili farkındalık sahibi olarak ilkelerini sınıf içi uygulamalarına yansıtması, özellikle de Montessori Yönteminin olumlu çıktıları düşünüldüğünde, önemli olabilir. Öğretmenlerin inanç ve yaklaşımları lisans eğitimleri sürecinde büyük ölçüde şekillendiği (Lampert, 1990; Schmidt ve Kennedy, 1990) göz önünde bulundurularak, lisans eğitimleri süresince öğretmen adaylarına Montessori yöntemini tanıttak üzere öğretim elemanlarının bu yöntemi nasıl anlatıp öğrettikleri de önem arz etmektedir. Ancak literatürde öğretim elemanlarına yönelik böyle bir çalışmaya rastlanmadığından bu çalışmanın amacı, öğretim elemanlarının Montessori Yönteminin öğretimine ilişkin görüş ve uygulamalarının incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu olgubilim (fenomoloji) çalışmasında, yürütmüş oldukları ders(ler) kapsamında Montessori Yöntemini anlatan süreçle ilgili görüş ve uygulamaları incelenmiştir. Olgubilim çalışmalarında, farkında olduğumuz ancak derinlemesine bir incelemeye de ihtiyaç duyduğumuz olgulara odaklanılır ve süreçte bu olguyu deneyimleyen ve açıklayıp yansıtabilecek olan kişilerle çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

2.2. Katılımcılar

Çalışmanın katılımcılarını, yürütmüş oldukları ders(ler) kapsamında Montessori Yöntemini anlatan 9 öğretim elemanı oluşturmaktadır. Katılımcılar, kartopu (zincir)

örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu yöntemde öncelikle çalışma amacına göre en çok bilgiyi sağlayabilecek kişi ya da kişiler belirlenir. Süreç içerisinde bu kişilere yeni kişiler eklenerek katılımcılar bir kartopu gibi büyür (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Çalışmanın katılımcılarının yedisi kadın, ikisi erkektir; yaşları 35 ile 52 arasında değişmektedir. Çalışmaya beş doçent doktor, üç doktor öğretim üyesi ve bir öğretim görevlisi katılmıştır. Katılımcıların sekizi doktora, biri yüksek lisans mezunudur. Ayrıca çalışmaya katılan öğretim elemanlarının üniversitede görev yapma süreleri bir ile on yedi yıl arasında değişmektedir. Çalışmaya katılan öğretim elemanları Çocuk ve Oyun, Okul Öncesi Eğitime/ Erken Çocukluk Eğitimine Giriş, Okul Öncesi Eğitim Programları, Program Planlama ve Uygulama-1, Gelişime Uygun Uygulamalar, Farklı Uygulamalarda Erken Çocukluk Yaklaşımları, Erken Çocuklukta Öğrenme Yaklaşımları ve Erken Çocukluk Döneminde Alternatif Eğitim Yaklaşım ve Modelleri dersleri kapsamında Montessori Yöntemini anlatmışlardır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmanın verileri, katılımcıların deneyimlerini, fikirlerini, duygu ve bilgilerini detaylı bir şekilde öğrenebilmek ve katılımcıların görüşlerini doğrudan alıntılıyabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır (Creswell, 2013). Formun oluşturulmasında ilk olarak ilgili alanyazın incelenmiş (Aljabreen, 2020; Bayram, 2014; Cossentino, 2006; Flynn, 1991) ve beşi demografik bilgilere altısı çalışmanın amacına yönelik olmak üzere toplam 11 sorudan oluşan bir görüşme formu taslağı hazırlanmıştır. Bu taslak, okul öncesi eğitim alanında uzman ve nitel çalışmalar konusunda deneyimli toplam üç öğretim üyesinin görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda bazı sorular yeniden düzenlenmiş; ayrıca Montessori Yönetimine ilişkin bilgi ve deneyimlerini nasıl elde ettiklerine ve ülkemizde bu yöntemin uygulanmasına yönelik görüşlerine ilişkin bazı sorular eklenmiştir. Ardından taslak form aracılığıyla, çalışmanın katılımcıları arasında yer almayan bir öğretim elemanı ile görüşme yapılmıştır. Görüşmenin ardından taslak forma son hali verilmiş; araştırmada kullanılan görüşme formu, altısı katılımcıların demografik bilgilerine, dokuzu öğretim elemanlarının Montessori yönteminin öğretimine ilişkin görüş ve uygulamaları hakkında bilgi almaya yönelik olmak üzere toplam 15 sorudan oluşmuştur.

2.4. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecine başlamadan önce etik kurul izni alınmış; ardından da yürütmüş oldukları ders(ler) kapsamında Montessori Yöntemini anlatan iki araştırmacıya ulaşılmıştır. Bu araştırmacıların yönlendirmesiyle diğer katılımcılara iletişime geçilmiş ve toplamda dokuz öğretim elemanından veri toplanmıştır. Öğretim elemanları ile iletişime geçildiğinde öncelikle onlara çalışmanın amacı anlatılmış ve çalışmaya gönüllü olarak katılıp isteyip istemedikleri sorulmuştur. Katılımcıların sözlü onayları alındıktan sonra programlarına uygun olarak online olarak ya da görüşme formları kendilerine iletilerek veriler toplanmıştır. Online olarak gerçekleştirilen görüşmelerde ihtiyaç halinde ilave sorular sorulmuş; eposta yoluyla görüşme formlarının iletildiği durumlarda ilave sorular yine eposta yoluyla katılımcılara iletilmiştir.

2.5. Veri Analizi

Çalışmanın veri analizinde tümevarımcı bir veri analiz süreci izlenmiştir. Bu süreçte verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlamalar yapılmıştır. Zaman zaman bu kodlar

değiştirilmiş veya geliştirilmiş; ardından da ana temalar belirlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Veri analizi sonucunda ulaşılan dört tema şu şekildedir:

Öğretim elemanlarının bilgi ve deneyim edinme yolları

Öğretim elemanlarının yöntemin öğretimine ilişkin uygulama ve deneyimleri

Öğretim elemanlarının yönetime ilişkin görüşleri

Öğretim elemanlarının Montessori Yönteminin Türkiye’de uygulanmasına ilişkin görüşleri

Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışmada inandırıcılığın sağlanması için uzman incelemesi yöntemi kullanılmış; araştırmanın çeşitli aşamalarında hem alanda hem de nitel araştırmalar konusunda deneyimli kişilerin görüşlerine başvurulmuştur. Bununla birlikte toplanan veriler temize çekilip düzenlendikten sonra eksik olan ya da anlaşılmayan kısımlar ve/veya katılımcıların eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı sorularak katılımcı teyidi sağlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

3. BULGULAR

3.1. Öğretim elemanlarının bilgi ve deneyim edinme yolları

Çalışmaya katılan öğretim elemanları Montessori Yöntemine ilişkin deneyimlerini, Montessori Yöntemini uygulayan kurumlardaki gözlem, staj ve incelemelerinden (f=6), kitaplardan (f=6), eğitim süreçlerinde aldıkları derslerden (f=5), çeşitli uzman kişilerin eğitim ve seminerlerinden (f=5) ve makalelerden (f=2) edindiklerini ifade etmişlerdir. Montessori Yöntemini, bu yöntemi uygulayan kurumlardaki gözlem, staj ve incelemelerinden öğrenen K6 farklı kurumlarda gözlem yapma şansını yakaladığını ifade ederek şunları dile getirmiştir:

“Görev yaptığım ildeki Montessori eğitim sınıflarını ziyaret ettim ve öğretmenleriyle görüştim. Hatta lisans öğrencilerimle Montessori Yöntemi üzerine konuştuktan sonra bu kuruma ziyarette bulunarak gözlem yaptık. Ama ben esas bilgi ve deneyimimi, Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunduğumda Montessori okullarını ziyaret ederek edindim. Farklı birçok Montessori sınıfını ziyaret ettim ve esas Montessori materyallerini, uygulamasını, sınıf düzenini ve öğretmen yaklaşımlarını orada deneyimleyebildim.”

Yine yurt dışında birden fazla Montessori kurumunu gezme fırsatı olduğunu söyleyen K7 de, Montessori Yönteminin okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan bir yöntem gibi algılanıyor olmasına rağmen ilkökul, ortaokul ve lise kademelerinde de uygulandığını, kendisinin de bir Montessori ortaokulunu ve lisesini gözlemlediğini ifade etmiştir.

Montessori Yöntemini kitap ve makalelerden okuyarak öğrendiklerini ifade eden katılımcılar özellikle yüksek lisans ve doktora dönemlerinde farklı kaynaklarını ulaştıklarını belirtmişlerdir. K2 ise;

“Doktora eğitimim sırasında “Advanced Child Theories” dersi kapsamında Maria Montessori’nin kendi yazdığı “Absorbent Mind” kitabını okuyup değerlendirme ve tartışma imkânı bulmuştum. Bu, Montessori yaklaşımında derin bilgiler edinmemi sağladı” ifadelerini kullanmıştır.

Ayrıca katılımcılar hem eğitim süreçlerinde aldıkları derslerin hem de katıldıkları eğitim ve seminerlerin bilgi ve deneyimlerine katkılarından bahsetmişlerdir. Katılımcılar hem yüz yüze veya online dersler aracılığıyla bilgi ve deneyim edinmişler hem de uluslararası birtakım

eğitilmeye katılma fırsatı bulmuşlardır. Örneğin K1, lisans eğitimi sırasında Montessori Derneği temsilcisinin Türkiye'ye geldiğini ve ondan, Montessori Yönteminin felsefesi ve çocuğa bakış açısına ilişkin ilham verici bir seminer aldığını belirtirken K3 şunları söylemiştir:

Montessori Yöntemine uygun eğitim veren bir kurumda kurum yöneticisi Montessori eğitmeni sertifikasını yurt dışından almıştı ve bize yöntemi ve uygulamasını içeren bir eğitim verdi. Böylece Montessori eğitmenliği ve uygulama sürecine ilişkin derinlemesine bilgi edindim.

3.2. Öğretim elemanlarının yöntemin öğretimine ilişkin uygulama ve deneyimleri

Öğretim elemanları Montessori Yönteminin öğretimine ilişkin uygulama ve deneyimlerinden bahsederken öncelikle ders kapsamında kullandıkları kaynaklar üzerinde durmuşlardır. Bu kaynaklar, katılımcıların kendi gözlemlerinden elde ettikleri fotoğraflar ve videolar (f=7), konuyla ilgili kitaplar ve makaleler (f=7), konuyla ilgili web sayfaları ve sunular (f=2), Montessori materyalleri (f=1) ve uzman konuklar (f=1) şeklinde sıralanabilir. Örneğin bazı katılımcılar Youtube'dan Maria Montessori'nin hayatını izleyerek derse başlayıp bu yöntemi uygulayan okullara ilişkin videoları öğrencileri ile paylaşırken K6, kendisinin Amerika'daki gözlem ve uygulamalarından ve Montessori sınıflarında çektiği fotoğraflar ve videolardan yola çıktığını ifade etmiştir. K2 ise Montessori materyallerinden yararlandığını vurgulamış ve şunları söylemiştir: Okulumuzun okul öncesi eğitim laboratuvarında Montessori materyallerimiz var. Yaklaşımı anlatırken o materyallerle birebir uygulama yapma şansı elde ediyor öğrencilerimiz. Hem akademik hem duyuşsal becerilere hem de günlük yaşam becerilerine yönelik materyallerimiz mevcut.

Katılımcıların uygulamalarına ilişkin üzerinde dile getirdikleri bir diğer alan, Montessori Yönteminden bahsederken üzerinde durdukları noktalardır. Eğitim felsefesi ve programın özellikleri (f=7), Montessori materyalleri (f=6), eğitim ortamı (f=5), Montessori Yönteminde çocuk (f=3) ve öğretmen (f=2), Maria Montessori'nin hayatı (f=2), değerlendirme (f=1), aile katılımı (f=1) ve özel eğitim çalışmaları (f=1) üzerinde durulan noktalardır. Yöntemin felsefesinden ve programın genel özelliklerinden bahsettiğini dile getiren K1, öncelikle yöntemin felsefesinden bahsedip ardından çocuğun yeterliliğine güven, çocuğa saygı, özellikle çocuğun kendi potansiyelini ortaya çıkarmasına yönelik anlayış ve tabi ki bütüncül bir anlayışla çocukların gelişimlerini destekleyici materyaller gibi özellikleri anlattığını ifade etmiştir. İki öğretim elemanı ise şu ifadeleri kullanmışlardır:

Bence en önemli kısım Montessori yönteminin felsefesi. Yöntemin temelinde yatan çocuğun kendisine, başkalarına ve çevresine saygı duyması, bağımsız olması, sorumluluk duygusunun gelişmesi, konsantre olabilme becerisinin desteklenmesi ve hem tek başına hem de grup içerisinde çalışabilmesinin aslında çocukların kendi kendilerini kontrol edebilmesinin temelini oluşturduğunu vurguluyorum. Ardından bu felsefeye hizmet eden fiziksel ortam, program, öğretmenin ve çocuğun rolü, değerlendirme ve aile gibi bileşenlere odaklanıyorum. Bu şekilde çocukların yöntemin felsefesi ile bileşenleri arasındaki ilişkiyi kurabilmelerini sağlamaya çalışıyorum. (K4)

Hepimizin de bildiği üzere Montessori felsefesinde çocuğun bireyselliği ön planda tutulmalıdır. Çünkü her çocuğun, bireysel bir kişilik olarak kendine özgü bir gelişime sahip olduğunu savunur. Maria Montessori, çocuğun ileride olacağı kişiyi, içinde potansiyel olarak taşıdığı

düşüncesinde. Çocuğun bu potansiyele ulaşabilmesi için özgürlük sağlanması gerekmektedir. Bu ise düzen ve öz disiplin yoluyla bedensel, entelektüel ve duygusal potansiyele erişilecek bir özgürlük olduğunu savunuyor. Buna göre her çocuğun bireysel bir mizacı olduğunu ve doğuştan getirdiği bu mizacı anlamının onun eğitimini planlamadaki önemini anlatıyorum. Öncelikle bir konuyu anlatmadan önce ne olduğunu söylemek sonra buna neden ihtiyaç duyulduğunu anlatarak devam etmek sonra da bunu nasıl uygulanacağını anlatmak zihinsel olarak bir sıralama yapmalarını kolaylaştırıyor öğrencilerin. (K5)

Montessori materyalleri süreç içerisinde üzerinde durulduğu ifade edilen bir başka noktadır. Öğretim elemanları her bir materyalin ne amaçla nasıl kullanıldığı üzerinde durduklarını ifade ederken K1, bütüncül bir anlayışla çocukların gelişimlerini destekleyici materyallerden bahsettiğini, bu materyallerin duyu gelişimi açısından özellikle çok iyi düşünülmüş materyalleri olduğunu vurguladığını söylerken aynı zamanda kozmik materyaller ile, matematik ve dil materyallerinin de öneminden bahsettiğini dile getirmiştir. K3 ise şu ifadeleri kullanmıştır:

Materyallere ve bunların uygulanış şekillerine vurgu yapıyorum. Öğrenciler için de bunun, ilgi çekici ve önemli olduğunu düşünüyorum. Ayrıca uygulama süreci ve materyallere ilişkin fotoğraf ve videolarla da desteklendiği için yöntem daha fazla merak uyandırıyor.

Bazı öğretim elemanları ise Montessori Yönteminde eğitim ortamlarından bahsettiklerini dile getirmişlerdir. Örneğin K1, çocuğun günlük yaşam becerilerini destekleyici ortamın önemini ve çocuğun sorumluluğuna yönelik anlayışı vurguladığını belirtirken K2 şunları söylemiştir:

Emici zihin kavramı, hazırlanmış çevre, çocuk boyu mobilyalar, açık raf sistemi gibi noktaları vurguluyorum. Sınıfın çocuğun kendi kendine öğrenmesini desteklemek adına nasıl tasarlandığını da anlatıyorum.

Öğretim elemanları, uygulama ve deneyimlerinden bahsederken, öğrencilerin bu yöntemle ilgili ilk tepki ve sorularına ilişkin deneyimleri üzerinde de durmuşlardır. Katılımcılar, öğrencilerinin Montessori Yönteminin felsefesinden etkilendiklerini (f=4), yöntemi farklı (f=2) ancak pahalı (f=1) bulduklarını, Türkiye’de uygulanabilirliğini tartıştıklarını (f=1) ve bir Montessori kurumunda çalışmak istediklerini (f=1) ifade etmişlerdir. Öğretim elemanlarına göre öğrencileri, özellikle yöntemin elde ettiği başarıdan (K8) ve yöntem kapsamındaki uygulamalardan (K1) etkilenirken, K2 şu ifadeleri kullanmıştır:

Genelde çok etkileniyorlar. Çocukların okuma-yazmayı ve çarpma-bölmeyi materyal kullanarak nasıl öğrendikleri konusunda hayrete düşüyorlar. Bir materyalle çocukların günlük yaşam becerilerini geliştirebileceklerine (düğme ilikleme, bağcık bağlama gibi) pek inanmıyorlar. Çocukların bu materyalleri kullanırken sıkılacaklarını düşünüyorlar genellikle.

Bununla birlikte, K3 farklı materyallerin çocuk boyutunda ve gerçek olmasının, materyallerin kullanımının kurallara bağlı olmasının ve her çocuğun bireysel alanının olmasının öğrencilere çok farklı geldiğinin ifade ederken K2, materyallerin tek bir amaç doğrultusunda yaratıcılığa izin verilmeden kullanılmasının öğrencilerine ilginç geldiğini ifade etmiştir. K4 ise şunları söylemiştir:

Öğrencilerim genellikle, Türkiye’deki okul öncesi eğitim sınıflarının bu yöntemin uygulanmasını imkânsız hale getireceğini ve sınırlar içinde özgürlük ve düzen felsefesinin, çocukların özgürlüğü kısıtlayıcı bir durum olabileceğini söylüyorlar.

Öğretim elemanları ayrıca Montessori Yöntemi üzerine yaptıkları derslerden sonra öğrencilerin birtakım sorular da sorduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle bu yöntemin Türkiye’de uygulanıp uygulanmadığı (f=3), materyallerin temini, fiyatı ve etkileri (f=3), çocukların nasıl bu kadar özgür bırakıldıkları (f=1), özellikle drama ve oyun etkinliklerinin bu programdaki yeri (f=1), okul öncesi eğitimini bir Montessori kurumunda tamamlayan bir çocuğun sonrasında neler yaşayacağı (f=1), her çocuğun nasıl gözlemlenebildiği (f=1) ve ailelerin ve öğretmenlerin rolü (f=1) ile ilgili öğrencilerin birtakım soruları olduğunu belirtmişlerdir.

3.3. Öğretim elemanlarının yönetime ilişkin görüşleri

Çalışmaya katılan öğretim elemanları, Montessori yönteminin güçlü/olumlu yönlerinden bahsederken eğitim ortamları (f=6), özdenetime/kendi kendini kontrole verilen önem (f=5), Montessori materyalleri (f=4) ve bireyselliğe yapılan vurgu (f=3) üzerinde durmuşlardır. Bununla birlikte, Montessori’nin eğitim anlayışına (f=1), özel gereksinimli çocuklara (f=1), sürece (f=1) duyu eğitimine önem verilmesine (f=1), farklılıklara saygı duyulmasına (f=1), gelişimin çok yönlü desteklenmesine (f=1), ödül kullanılmamasına (f=1) ve çocuklara sorumluluk verilmesine (f=1) de değinilmiştir. Katılımcılar eğitim ortamlarından bahsederken K7, Montessori sınıflarında fiziksel olarak düzenli bir ortam sunulmasının, sınıfta sessizliğin olmasının, sınıfta çocuklara sorumluluk verilmesinin, aynı materyalden belli sayıda olmasının ve sınıfta iki öğretmenin olmasının yöntemi güçlü yaptığını dile getirmiştir. K6 ise Montessori yönteminde özgür bir ortamda özel materyallerle desteklenmiş bir eğitimin söz konusu olduğunu ve bu sayede kozmik eğitimden matematik materyallerine, dil materyallerine kadar farklı açılardan destekleyici bir öğrenme ortamı sunulduğunu ifade etmiştir. K5 ise görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

Montessori yaklaşımında, eğitim ortamı çocuğun kendini keşfedeceği ve geliştirebileceği şekilde düzenlenmiştir. Bu bence çok güçlü yanlarından biridir. Bir de karma yaş grupları olarak eğitim sürecine devam etmeleri... Ayrıca materyallerin kullanım biçimleri de bir başka güçlü yönüdür. Kendi başına bir materyalle uğraşan bir çocuk, kişiliğini de kendi doğasına uygun olacak şekilde geliştirme fırsatını yakalamış olur.

Montessori Yönteminde özdenetime verilen önem de katılımcılar tarafından dile getirilen güçlü/olumlu bir yöndür. K8, Montessori felsefesi kapsamında kendi kendine yetebilen, bağımsız, öz disiplini ve öz güveni yüksek, akademik başarısı yüksek çocuklar yetiştirmeye yapılan vurgunun önemine dikkat çekerken K4, özellikle günümüzde çocuklar kendilerini kontrol etmekten tamamen uzak oldukları ve çoğunlukla dışarıdan yönlendirmelerle uygun davranışları fark edebildikleri için özdenetim becerilerini desteklemenin gerektiği olduğunu dile getirmiştir. İki katılımcı ise şunları söylemiştir:

Çocukların kendi çalışmalarını seçmesi, öğretmenin rehber olması, sınıfın hazırlanmış materyalleri içeriyor olması ve hazır çevrenin yer alması... çocuğun birey olarak önemseyen ve bağımsız, öz-denetim sahibi ve becerikli-sorumluluk sahibi kişiler olmasına yardımcı olmaktadır. (K6)

Günümüzde bağımsız çocuklar yetiştirmenin önemli olduğuna inanıyorum. Özellikle çocuklara öz-düzenleyici öğrenme fırsatlarının sunulması önemli bence. Bu anlamda da bu yaklaşım çocuğa kendi öğrenmesinin sorumluluğunu veriyor. Hayatı önceden, kendi için hazırlanmış

güvenli bir ortamda, gelişimine uygun, güvenli, çekici materyallerle deneyimleme ve beceri kazandırma fırsatı sunuyor. (K2)

Çalışmanın katılımcıları, felsefenin güçlü yönlerinden bahsederken Montessori Yönteminin en önemli bileşenlerinden olan Montessori materyallerine de vurgu yapmışlardır. Öğretim elemanları bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

[...] çocuğa özgü bu denli geniş çeşitlilikte materyal fikri çok etkileyici bence. Çocuğa uygun masa sandalye, günlük yaşam becerilerine yönelik materyaller hep çocuğa özgü. Bunlar çocuğun kendine güvenmesi ve çeşitli beceriler kazanması için çok kıymetli. (K1)

Duyulara hitap ediyor olması, duyuşsal materyallerinin de olması [diğer] olumlu tarafı bence. Bu sayede çocukların öğrenme deneyimlerini kolaylaştırıyor. (K2)

Çalışmaya katılan öğretim elemanları, Montessori yönteminin zayıf/olumsuz yönlerinden bahsederken materyallere vurgu yapmışlardır (f=5). Ancak burada materyallerle ilgili olumsuzluğa vurgu yapılırken hem materyallerin çok pahalı olmasına hem de materyallerin yapılandırılmış ve sınırlı sayıda olmasına dikkat çekilmiştir. Örneğin K5 şunları dile getirmiştir: Materyallerden sınıflarda bir adet bulunması olumsuz bir yön. Bu yüzden materyal ile çalışmak isteyen çocuğun arkadaşını beklemesi gerekmektedir. Oysa öz düzenleme becerileri için bu olumlu gibi gözükse de bekleme ve sabretme davranışının oyuncak üzerinden verilmek istenmesi çocukluğun doğasına aykırıdır. Aynı oyuncaktan bir yerine 2 tane olması yine sıra beklemesi demek ama belki birlikte iş birliği ile oyun kurma becerisini de geliştirecektir. Çünkü yaklaşımın temel felsefesi çocukların çevrelerinden, yaşayarak öğrendiklerine dayanır.

Bazı katılımcılar (f=3), uygulamaya ilişkin birtakım durumları Montessori Yönteminin zayıf yönü olarak dile getirmişlerdir. Örneğin K1, gerçek Montessori okullarını gözlemleme şansı yakaladığını, bu okullarda karma eğitimin amacını ve önemini vurgular şekilde, çocukların sadece bireysel etkinliklere değil grup etkinliklerine de katıldığını, sosyal gelişimin de bireysel gelişimle orantılı bir şekilde desteklendiğini ifade etmiştir. Diğer iki katılımcının görüşleri ise şu şekildedir:

Uygulama ile ilgili birtakım zorluklar... Her çocuğa geri bildirim vermenin güç olması ve özellikle sınıf mevcutlarının kalabalık olması durumunda rehberliğin güçleşmesi. Öğretmenlerin ve ebeveynlerin yaklaşımın esas ve ilkelerine hâkim olmaması durumunda, gerektiği gibi uygulanamaması. (K6)

Türkiye gibi merkezi sınavlarla öğrencilerin bir üst eğitim basamağına seçildiği ülkelerde uygulanmasının güçlüğü; Türkiye gibi merkezi eğitim anlayışının alternatif okul modellerinin uygulanmasına fırsat vermediği durumlarda uygulanabilirliğinin zor olması... (K7)

Çalışmaya katılan iki öğretim elemanına göre Montessori Yönteminin uygulanması sürecinde öğretmenlerle ilgili de birtakım olumsuzluk söz konusudur. Bu öğretim elemanlarından K7'ye göre öğretmenlerin yöntemin felsefe ve ilkelerine hâkim olmamaları birtakım sorunları ortaya çıkarırken K6 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Öğretmenin geleneksel yaklaşımlardan uzak durarak çocukları özgür ve esnek ama oto kontrol sahibi yetiştirecek türden bir öğretmenlik stilini benimsemesi gerekir. Müdahaleci ve otoriter bir öğretmen olduğunda yaklaşım uygulanamamaktadır. (K6)

İki katılımcıya göre Montessori Yöntemi oyun ve yaratıcılık konularında zayıf kalırken K3, bu yöntemin çocukların yaratıcı süreçlerine, farklı denemeler yapmalarına, kendi kurallarını

oluşturmalarına, küçük gruplar şeklinde deneysel aktiviteler ve projeler gerçekleştirmelerine çok uygun olmadığını düşündüğünü ifade etmiş; sürekli benzer materyallerle benzer aktivitelerin belirli bir süre sonra çocukları kısıtlayacağını vurgulamıştır.

Son olarak iki katılımcı ise, Montessori Yönteminde bireyselliğin çok fazla öne çıkarılmasının bir olumsuzluk olarak belirtirken K5;

Maria Montessori, çocuğun kendi başına bireysel olarak çalışması gerektiğini düşünmüştür. Bu sayede çocuğun en etkili öğrenme yolunu keşfetmesi sağlanacaktır. Oysa birlikte iş birliği ile çalışma becerisini kazanmak daha önemlidir” ifadelerini kullanmıştır.

3.4. Öğretim elemanlarının Montessori Yönteminin Türkiye’de uygulanmasına ilişkin görüşleri

Çalışmaya katılan öğretim elemanlarından yedisi Montessori Yönteminin Türkiye’de uygulanmasına ilişkin olumsuz görüş bildirmişlerdir. Bu görüşlerini açıklarken de öğretmenlerin yöntemin felsefesine tam hâkim olamamalarına ve eğitimlerinin yetersizliğine, toplum yapısına ve okul öncesi eğitim programının uygulanmasının zorunlu olduğuna vurgu yapmışlardır. Örneğin K1, Türkiye’de Montessori okulları adı altında eğitim veren kurumların yöntemin felsefesini tam olarak kavrayamadığını, yalnızca materyallere sahip olduğunu belirtmiş; hatta bu okullardaki eğitimcilerin de Montessori materyallerinin nasıl kullanılacağı, ortamın nasıl oluşturulacağı ve öğretmen olarak kendi rolünün ne olduğu konusunda fikri olmadığını vurgulamıştır. K2 toplumun kolektivist yapısına atıfta bulunarak bu yaklaşımın ülkemizde tam anlamıyla uygulanabileceğini düşünmediğini, çünkü kolektivist bir toplumda çocuğun bu denli yetişkinden bağımsız hareket etmesinin pek de hoş karşılanmayacağını ifade etmiş; çocuk için ya da çocuk yerine bir şey yapmanın özellikle aile büyükleri tarafından önemsendiği bir toplumda çocuğun kendi masasını kendisinin temizlemesinin, halı yıkamasının ya da ayakkabı cilalamasının özellikle belli bir kültür tarafından uygulanabilir olmadığını düşündüğünü dile getirmiştir. İki öğretim elemanı ise görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir: Özellikle Türkiye’de bu yaklaşımın özellikleri tam anlaşılamadığında, sınıf düzeni ona göre kurulamadığında ve o sınıfta göreve başlayan öğretmen Montessori yaklaşımına özgü unsurları işletemediğinde uygulanamayacaktır/amacına ulaşamayacaktır. Bu nedenle, her Montessori sınıfında Montessori eğitim yaklaşımının tam olarak işletilemediğini düşünüyorum. Ayrıca özgür bir ortam, hazırlanmış materyal ve Montessori eğitimcisi bir arada olmadığında yaklaşımın felsefesi yerine getirilemeyecektir. (K6)

Montessori yöntemi, ülkemizde uygulanması durumunda özellikle son yıllarda ortaya çıkan, sorumsuz, şımarık ve kuralsız çocuklar probleminin ortadan kaldırılması için alternatif bir yöntem olabilir ancak, mevcut yasal düzenlemelerde tüm Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığının uygulamaya koyduğu programın uygulanması zorunluluğundan dolayı bu yöntemin uygulanması pek mümkün gözüküyor. Ayrıca, Montessori eğitimi almamış öğretmenlerimizin bu yöntemi verebilecek durumları da bulunmadığından ülkemizde uygulanması pek mümkün görünmüyor. Bununla birlikte bu yöntemin uygulanması için gerekli fiziki koşullar ve materyallerin sağlanması da güç görünmektedir. Türkiye’de alternatif eğitim modellerinin özellikle özel sektör tarafından yaygınlaştırılması için gerekli yasal düzenlemeler ve maddi desteklerin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanması yararlı olabilir. (K7)

K5 ve K9 yöntemin ülkemizde uygulanması ile ilgili olumsuz bir düşüncelerinin olmadığını ancak, yöntemde ülkenin kültürel kodlarına göre düzenlemeler yapılabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca K2, yöntemin Türkiye’de daha iyi uygulanabilmesi için ailelerin her eğitim modelinin her çocuk için uygun olmayabileceğinin farkında olmaları gerektiğinin altını çizmiştir.

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmanın katılımcıları Montessori yöntemine ilişkin bilgi ve deneyimlerini, Montessori Yöntemini uygulayan kurumlardaki gözlem, staj ve incelemelerinden, kitaplardan, eğitim süreçlerinde aldıkları derslerden, çeşitli uzman kişilerin eğitim ve seminerlerinden ve makalelerden edinmiş; öğretim sürecinde de katılımcıların kendi gözlemlerinden elde ettikleri fotoğraf ve videolar, konuyla ilgili kitaplar ve makaleler, konuyla ilgili web sayfaları ve sunular, Montessori materyalleri ve uzman konuklar gibi kaynakları kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretim elemanları Montessori yönteminden bahsederken özellikle eğitim felsefesi ve programın özellikleri, Montessori materyalleri, eğitim ortamı, Montessori Yönteminde çocuk ve öğretmen, Maria Montessori’nin hayatı, değerlendirme, aile katılımı ve özel eğitim çalışmaları üzerinde durmuşlardır. Danışman (2012) çeşitli araştırmalara dayandırarak, ülkemizde özellikle yapılan kapsamında Montessori yöntemi hakkında genel bilgi verildiğini ve yöntemin sadece belli yönlerine odaklanıldığını ifade etmiştir. Çalışmada öğretim elemanları da benzer şekilde yöntemin öncelikle genel özellikleri üzerinde durmaktadırlar. Ancak özellikle Maria Montessori’nin hayatından bahsetmeleri ve yöntemin felsefesi üzerinde durmaları öğrencilerin yöntemin temelinde yatan anlam ile yöntemin bileşenleri arasında bağlantı kurabilmeleri açısından gerekli ve önemli olduğu söylenebilir.

Çalışmaya katılan öğretim elemanları, Montessori yönteminin güçlü/olumlu yönlerinden bahsederken özellikle eğitim ortamları, öz-denetime/kendi kendini kontrole verilen önem, Montessori materyalleri ve bireyselliğe yapılan vurgu üzerinde durmuşlardır. Öğretim elemanlarının öncelikle eğitim ortamına vurgu yapması Montessori yönteminin bu konuya verdiği önemin farkında olmaları ile açıklanabilir. Çünkü Montessori, sınıflarında hazırlanmış ortamdan yola çıkarak dünyanın güvenli, sevgi dolu, ilginç ve davetkar bir yer olduğu mesajını vermeyi amaçlamış (Leonard, 2014) bu nedenle de eğitim ortamlarının düzenlenmesine önem vermiştir. Ayrıca Montessori felsefesinde eğitim ortamlarının pedagojik bir araç olarak dikkatle hazırlandığı göz önünde bulundurulduğunda (Navarra, t.y.), eğitim ortamlarının yöntemin güçlü ve üzerinde düşünmeye değer bir özelliği olarak görülmesi beklenen bir durumdur. Yine Lillard’ın (2006) yaptığı bir çalışmada Montessori yönteminin ve geleneksel yöntemin uygulandığı sınıflarda çocukların sosyal ve akademik becerileri karşılaştırılmış, sonucunda, Montessori yöntemi uygulanan sınıfta eğitim alan çocukların sosyal gelişim anlamında daha ileri oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buda yapılan çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Öğretim elemanları tarafından dile getirilen diğer güçlü yön öz-denetime/kendi kendine kontrole verilen önemdir. Literatürde de Montessori Yönteminin çocukları akademik başarıdan ziyade kendi kendine yetebilen bir birey olması için desteklemesinin önemli olduğuna yapılan vurgular bu bulguyla paraleldir (Oğuz ve Köksal Akyol, 2006; Saki ve Tekin, 2020). Aslında katılımcıların materyallerin önemine yapmış oldukları vurgu da çocukların öz denetimi ve kendi kendilerini kontrollerinin önemine yapmış oldukları vurgu ile uyumlu düşünülebilir. Çünkü materyaller, çocukların hata yapması durumunda öğretmenin yakın denetimi veya

müdahalesine gerek kalmadan bunları görüp düzeltebileceği şekilde tasarlanmıştır (Lillard, 2013). Bununla birlikte, verilen cevaplar öğretim elemanlarının Montessori yöntemindeki program, ortam ve materyaller arasındaki tamamlayıcı ilişkinin farkında oldukları şeklinde de yorumlanabilir çünkü hayata yeni atılan bir çocuk Montessori sınıflarında “Bu dünya benim için bir yer, ben aitim ve burada başkalarıyla iyi ve uyumlu bir şekilde yaşayabilirim. İşimi yapabiliyorum, sorunlarla ilgilenebiliyorum ve uyum sağlayabiliyorum” mesajını almaktadır (Leonard, 2014; s. 97). Her ne kadar burada verilen başkalarıyla uyum içinde yaşayabilirim mesajı Montessori’nin, öğretim elemanları tarafından da olumlu bir yön olarak ifade ettikleri, bireyselliğe vurgu ile tutarsız gözüke de bireysellikten kastın çocukların bireysel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak olduğu ve Montessori Yönteminin çocuğun sosyal gelişimi destekleyen en önemli felsefelerden biri olduğu göz ardı edilmemelidir (Aral vd., 2022).

Çalışmaya katılan öğretim elemanlarından çoğunluğu, Montessori Yönteminin Türkiye’de uygulanmasına ilişkin olumsuz görüş bildirmişlerdir. Bu görüşlerini açıklarken de öğretmenlerin yöntemin felsefesine tam hâkim olamamalarına ve eğitimlerinin yetersizliğine, toplum yapısına ve okul öncesi eğitim programının uygulanmasının zorunlu olduğuna vurgu yapmışlardır. Şahin Sak (2014) da okul öncesi öğretmen adaylarının Montessori Yönteminin Türkiye’de uygulanabilirliği ile ilgili görüşlerini sorgulamış ve katılımcıların neredeyse yarısının, Türkiye’deki eğitim anlayışı, ekonomik etkenler, kalabalık ve küçük sınıflar, öğretmenlerin donanımı ve toplumsal yapı ve ailelerin beklentisi gibi etmenlerden dolayı yöntemin uygulanabilir olmadığını görüşünü savunmuşlardır. Ayrıca Aral ve diğerleri (2022), Montessori eğitim yaklaşımının uygulanabilmesi için üç temel bileşenin gerekli olduğunu ifade etmişlerdir: yaklaşıma özgü materyaller, yaklaşımın felsefesine uygun olarak düzenlenmiş eğitim ortamı ve yaklaşım ile ilgili özel eğitim almış eğitimciler. Hem çalışmaya katılan öğretmenler hem de ilgili literatür özellikle öğretmenlerin Montessori Yönteminde ne kadar önemli olduğu konusuna dikkat çekmişlerdir.

Çalışmanın bulguları göz önünde bulundurulduğunda, öğretmen ve öğretmen adaylarına Montessori yöntemi anlatılırken diğer alternatif öğretim yöntemleri ile de karşılaştırmalar yapılabilir. Montessori yönteminin güçlü yönlerinin sınıflara daha güçlü şekilde aktarılabilmesi için sınıf ortamlarının düzenlenmesine ve öğretmen eğitimine önem verilebilir. Bundan sonraki çalışmalarda özellikle Montessori yaklaşımını uyguladığını dile getiren eğitim kurumlarının uygulamaları incelenebilir. Öğretim elemanları tarafından Montessori yöntemi ile ilgili vurguladıkları noktaların öğrencilerin sınıflarına ve uygulamalarına yansımaları incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akar, H., Tantekin-Erden, F., Tor, D., & Şahin, İ. T. (2010). Öğretmenlerin sınıf yönetimi yaklaşımları ve deneyimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 792-806
- Aljabreen, H. (2020). Montessori, Waldorf ve Reggio Emilia: Erken çocukluk eğitiminin alternatif modellerinin karşılaştırmalı bir analizi. *Uluslararası Erken Çocukluk Dergisi*, 52, 337-353.

- Aral, N., Yurteri Tiryaki, A., Fındık, E., Çetin Sultanoğlu, S., Beker, E., Yıldız Bıçakçı, M., & Özdoğan Özbal, E. (2022). Eğitimcilerin Montessori yaklaşımına ilişkin yeterliklerinde Montessori eğitimci eğitim programının etkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 5-22.
- Bayram, B. (2014). *Değerler eğitiminde Montessori yöntemi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bezirci, H. (2017). *Montessori yönteminin anaokulu çocukların akran ilişkilerine ve akran tepkilerine etkisinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Bülgür, N. (2018). *Montessori eğitiminin 5-6 yaş grubu çocukların yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeyleri üzerindeki etkisi (Adana ili örneği)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Mersin: Çağ Üniversitesi.
- Büyüктаşkapu, S. (2012). Montessori yaklaşımı ve okul öncesinde fen eğitimi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 5(3), 19-25.
- Chattin-McNichols, J. P. (1981). The effects of Montessori school experience. *Young Children*, 36(5), 49-66.
- Cossentino, J. M. (2006). Big word: Goodness, vacation, and engagement in the Montessori Method. *Curriculum Inquiry*, 36(1), 63-92.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage
- Çakır, Z., Altun Yalçın, S., & Yalçın, P. (2019). Montessori yaklaşım temelli STEM etkinliklerinin okul öncesi öğretmen adaylarının yaratıcılık becerilerine etkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(2), 392-409.
- Çakır, Z. (2018). *Montessori yaklaşım temelli STEM etkinliklerinin okul öncesi öğretmen adayları üzerindeki etkisinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Erzincan: Erzincan Üniversitesi.
- Danışman, Ş. (2012). Montessori yaklaşımına genel bir bakış ve eğitim ortamının düzenlenmesi. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 1(2), 85-113.

- Dedeoğlu, S. (2018). *MEB okul öncesi eğitim programı ve Montessori programına göre eğitim alan çocukların bilişsel gelişim ve sosyal yetkinliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Edwards, C.P. (2002). *Three approaches from Europe: Waldorf, Montessori, and Reggio Emilia*. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 464 766). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED464766.pdf>
- Elkin, M., Sullivan, A., & Bers, M. U. (2014). Implementing a robotics curriculum in an early childhood Montessori classroom. *Journal of Information Technology Education. Innovations in Practice*, 13, 153-169.
- Erakkuş, Ö., & Şanver, M. (2016). Montessori okullarında temel eğitimde din ve değerler eğitimiyle ilgili dersler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 431-444.
- Eratay, E. (2016). Montessori yönteminin etkililiği. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(1), 11-19.
- Erkılıç, Ö.E. (2019). Montessori Reggio Emilia ve Waldorf Okullarının İstanbul ili örneğinde incelenmesi. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 3(2), 81-98.
- Eser, H.T. (2019). *Din ve ahlak eğitimi bağlamında Montessori yönteminin çocukların sosyal yaşamındaki tezahürleri (Palet ilkokulu örneği)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi
- Flynn, T. M. (1991). Development of social, personal and cognitive skills of preschool children in Montessori and traditional preschool programs. *Early Child Development and Care*, 72(1), 117-124.
- Gentaz, E., & Richard, S. (2022). The behavioral effects of Montessori pedagogy on children's psychological development and school learning. *Children*, 9(2), 133.
- Ildız, G.İ., & Fazlıoğlu, Y. (2020). Özel eğitimde Montessori metodunun kullanımı. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 869-884.
- Kayılı, G. (2010). *Montessori yönteminin anaokulu çocuklarının ilköğretime hazır bulunuşluklarına etkisinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Konya: Selçuk Üniversitesi.

- Keçecioğlu, Ö. (2015). *MEB okul öncesi eğitim programı ve Montessori yaklaşımına göre eğitim alan 5 yaş çocuklarının sosyal becerilerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Lampert, M. (1990). When the problem is not the question and the solution is not the answer: Mathematical knowing and teaching. *American Educational Research Journal*, 27(1), 29-63.
- Leonard, G. (2014). *The Montessori classroom: A foundation for global citizenship*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1077170.pdf>
- Leygara, T. (2020). *Geleneksel eğitimden Montessori eğitim modeline geçiş sürecinde okula güven ve değişime direnç üzerine nitel bir araştırma*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Lillard, A., & Else-Quest, N. (2006). The early years: Evaluating Montessori education. *Science*, 313, 1893-1894.
- Lillard, A. S. (2013). *Playful learning and Montessori education*. *American Journal of Play*, 5(2), 157-186. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1003949.pdf>
- Lillard, A. S. (2021). Montessori as an alternative early childhood education. *Early Child Development and Care*, 191(7-8), 1196-1206. <https://doi.org/10.1080/03004430.2020.1832998>
- Lillard, P. P. (1973). *Montessori: A modern approach*. Schocken Books.
- Lopata, C., Wallace, N. V., & Finn, K. V. (2005). Comparison of academic achievement between Montessori and traditional education programs. *Journal of Research in Childhood Education*, 20(1), 5-13.
- Mallett, J. D., & Schroeder, J. L. (2015). Academic achievement outcomes: A comparison of Montessori and non-Montessori public elementary school students. *Journal of Elementary Education*, 25(1), 39-53.
- Montessori, M. (1988). *The absorbent mind*. ABC-Clio.
- Mutlu, B., Ergişi, A., Bütün Ayhan, A. & Aral, N. (2012). Okul öncesi dönemde Montessori Eğitimi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 113-128.

- Navarra, I. (t.y.). *The Montessori approach to early childhood education: Benefits and challenges of mixed-age classrooms as an essential Montessori schools feature*.
<https://conference.pixel-online.net/files/foe/ed0009/FP/5653-SED3840-FP-FOE9.pdf>
- Noyat, Ş. (2018). *Görsel sanatlar eğitiminde Montessori eğitimi yaklaşımının, okul öncesi çocuklarının yaratıcılık gelişimlerine etkisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Oğuz, V. & Köksal Akyol, A. (2006). Çocuk eğitiminde Montessori Yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 243-256.
- Olçaytuberdi, N. (2019). *Montessori modeli ile din ve değerler eğitimi (İstanbul örneği)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Özgen, Z. (2019). *Montessori, Reggio Emilia ve MEB okul öncesi eğitim yaklaşımlarında aile katılımına yönelik öğretmen tutumlarının incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi.
- Saki, H. (2020). *Montessori felsefesi ile eğitim alan 24-72 ay arası çocukların psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Saki, H., & Tekin, U. (2020). Montessori felsefesi ile eğitim alan 24-72 ay arası çocukların psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(1), 15-33.
- Schmidt, W.H., & Kennedy, M.M. (1990). *Teachers' and teacher candidates' beliefs about subject matter and about teaching responsibilities*. East Lansing, MI. Michigan State University, National Center for Research on Teacher Education. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 320 902)
- Sezgin, Ş. (2021). *Montessori'de erken çocukluk dönemi din eğitimi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Şahin Sak, İ.T. (2014). Okul öncesi öğretmen adaylarının Montessori ve Reggio Emilia yaklaşımları ile ilgili görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 1-20.
- Şeker, K.N. (2015). *Kırsal bölgede okul öncesi eğitime devam eden 5 yaş çocukları ile Montessori eğitimi alan 5 yaş çocukların motor becerilerinin karşılaştırılması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Konya: Selçuk Üniversitesi

- Şimşek, Y. (2018). *Montessori yaklaşımı ile verilen beslenme eğitiminin 4-5 yaş çocukların besin grupları bilgisi, beslenme alışkanlıkları ve sofraya düzeni bilgisi üzerine etkisinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Uçar, S. (2019). *Montessori eğitimi alan ve almayan okul öncesi dönemdeki çocukların oyun davranışlarının incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Ankara Üniversitesi
- Ulutaş, A., (2011). Okul öncesi dönemde drama ve oyunun önemi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 232-242.
- Vilscek, E. (1966). *Programs for the pre-school child*. ED Publication.
- Winsler, A., & Carlton, M. P. (2003). Observations of children's task activities and social interactions in relation to teacher perceptions in a child-centered preschool: Are we leaving too much to chance? *Early Education & Development*, 14(2), 155-178.
- Yavuz, İ. D. (2019). *Okul öncesi dönemde Montessori yöntemi ile veya geleneksel yöntem ile eğitim alan çocukların okul olgunluğu düzeyleri, öz düzenleme becerileri ve annelerinin çocuklarının yeteneklerine ilişkin algılar*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara: Ufuk Üniversitesi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldırım Doğru, S. (2010). Özel eğitimde kullanılan alternatif programlar (Montessori Yaklaşımı). *TÜBAV Bilim Dergisi*, 2(1), 107-116.
- Yıldırım Doğru, S. & Çetingöz, D. (2017). Duyu Eğitiminin otistik çocukların alıcı dil gelişimine etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(5), 1819-1834.
- Yıldırım, S. (2018). *Türkiye'deki Montessori, Waldorf ve Reggio Emilia yaklaşımlarını benimseyen okul öncesi özel kuruluşlar örneğinde görsel sanatlar eğitimi durumunun betimlenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Adana: Çukurova Üniversitesi
- Yulia, S., Raharjo, T. J., & Fakhruddin, A. F. (2022). Montessori approach in character education in early childhood education. *Journal of Positive School Psychology*, 6(6), 5936-5947.

İLKOKUL MATEMATİK DERSİNE YÖNELİK YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ (2022-2024)

EXAMINATION OF POSTGRADUATE THESES FOR PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS COURSE (2022-2024)

Onur Selahattin KALIN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

- 0009-0003-3310-7592

Dr. Öğretim Üyesi, Serap AKBABA DAĞ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,

0000-0003-2188-563X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ilkokul düzeyi matematik dersine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesidir. Araştırmada, Türkiye’de ilkokul matematik eğitimi alanında 2022-2024 yılları arasında hazırlanan lisansüstü tezler türleri, yapıldıkları yıllar, kullanılan yöntemler, örneklem çalışma grubu, ele alınan konular gibi çeşitli açılardan incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yönteminden yararlanılan araştırmada, Türkiye’de ilkokul matematik eğitimi alanında hazırlanan, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından 2022-2024 yılları arasında onaylanan ve erişime sunulan toplam 36 lisansüstü tez incelenmiştir. Araştırma verileri içerik analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucunda; en fazla yüksek lisans tezinin hazırlandığı, tezlerin hazırlandıkları yıllara göre değişiklik gösterdiği, çalışma grubu olarak dördüncü sınıf öğrencilerinin çoğunlukta olduğu, konu alanı olarak farklı öğrenme alanlarında gerçekleştirildiği, nicel araştırmaların daha fazla tercih edildikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: ilkokul, içerik analizi, matematik dersi, lisansüstü tez

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine postgraduate theses for primary school level mathematics course. In the research, the types of postgraduate theses prepared between 2022-2024 in the field of primary school mathematics education in Turkey were examined from various aspects such as the years they were made, the methods used, the sample-study group, and the topics discussed. In the study, which used the document review method, one of the qualitative research methods, a total of 36 postgraduate theses prepared in the field of primary school mathematics education in Turkey, approved and made available by the Council of Higher Education (YÖK) between 2022-2024, were examined. Research data were analyzed using the content analysis method. As a result of the research; It has been concluded that the

highest number of master's theses are prepared, theses vary according to the years they are prepared, the study group is mostly fourth year students, the subject area is carried out in different learning areas, and quantitative research is more preferred.

Key words: *primary school, content analysis, mathematics course, graduate thesis*

1.GİRİŞ

Günümüz dünyasında bilim ve teknolojiye baş döndürücü hızla gerçekleşen değişim ve gelişimler toplumların eğitim yapılarında köklü değişikliklere gitmelerine neden olmaktadır. Toplumlar eğitim sistemlerinde ve müfredatta temel disiplinlere önem vermektedirler. Şüphesiz bu değişikliklerin başında da matematik eğitimi gelmektedir. Bilim ve teknolojinin temel yapı taşlarından olan matematik, bilimi geliştirmede kestirme yollardan biridir. Analitik düşünme, yordama yeteneği, analiz yapabilme ve sorunlara çözüm bulabilme gibi daha birçok alanda matematiksel beceriler ve matematiksel düşünme fayda sağlamaktadır. Matematik bunların yanı sıra günlük hayatında ayrılmaz bir parçasıdır ve eğitim hayatının büyük bir bölümünde öğrencilerin karşısına çıkmaktadır.

Literatüre baktığımızda çok fazla tanımla karşılaşmakla beraber matematik yapılan tanımlardan ilerleyerek matematik için kendine has sembollerden oluşan, tabiatla ve sanatla iç içe, soyut kavramlardan oluşan, kendince sistemli, birikerek ilerleyen, yaşamı anlamlandırmaya destek olan, kritik ve üst düzey düşünmeyi içeren, diğer bilimlere destek olan evrensel bir dil diyebiliriz. Tüm bu tanımlar çeşitlendirilip genişletilebilir ancak matematiğin tanımlarını çeşitlendirmekten ziyade matematiği anlamak için uğraşmak daha anlamlı olacaktır (Baykul, 2001).

Üniversiteler bilimsel metotların öğretildiği ve en çok başvurulduğu kurumsal yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacı yetiştirmek ve ulusal bilim politikalarını desteklemek açısından lisansüstü eğitim büyük önem taşır.(Karaman ve Bakırcı, 2010). Kişilere kazandırılması gerekli önem arz eden yeteneklerden biri de bilimsel metot becerileridir (Ayaz ve Söylemez, 2015). Bilimsel metot becerilerini geliştirmek isteyen kişiler lisansüstü eğitime yönelmekte bu sayede literatürdeki içerik her geçen gün artmaktadır.

Eğitim alanında yapılan lisansüstü çalışmalar yalnızca literatüre katkı sağlamakla kalmayıp bunların yanı sıra paydaşlara fikir vermekte ve eğitimdeki sorunları da gün yüzüne çıkarmaktadır. Yapılan bilimsel araştırmaların çok yönlü katıları göz önüne alındığında bilimsel araştırmaları farklı yönleriyle incelemek ortak paydalarını ve farklılıklarını değerlendirmenin önemli olduğu düşünülmüştür.

Eğitime oldukça katkı sağlayan lisansüstü araştırmalar incelendiğinde 2022 yılına kadar yapılan çalışmalar içerik analiz yöntemiyle incelenmiş ve alan yazına katkı sağlanmıştır. İlkokul matematik öğretimiyle ilgili olarak 2022 yılından bugüne kadar oldukça fazla çalışma yapılmış,

bu alanda literatür zenginleşmiştir. Bu alanda lisans üstü tezlerin incelendiği herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada da literatürdeki bu boşluğun doldurulması da hedeflenmiştir.

2.YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırmalar; veri toplama teknikleri olarak gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerine başvuru, kendiliğinden var olmuş olan olay ve olgunun müdahale olmaksızın kendi tabii ortamında gerçekçi ve her yönüyle ortaya çıkarılmasını hedefleyen nitel süreçlerin başvurulduğu araştırma faaliyetleri olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2.Verilerin Toplanması

Bu çalışmada nitel araştırma deseni belirlenmiş ve veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın konusu olan dokümanlara ulaşırken ulusal tez merkezinin resmi internet sitesi olan <https://www.tez.yok.gov.tr> adresinden yararlanılmıştır. Yüksek lisans ve doktora tezlerine elektronik ortamda ulaşılmıştır. Resmi internet sitesinde erişime açık olan tez çalışmaları pdf formatında tam metin olarak sunulan 36 lisansüstü tez incelenmiştir. Lisansüstü çalışmaların incelenmesi sırasında araştırmacılar tarafından geliştirilen tez inceleme formu işe koşulmuştur.

Tez inceleme formu oluşturulurken daha önceden hazırlanan tez inceleme formları dikkate alınmış bu formda yer alan başlıklar dikkate alınarak tez inceleme formu hazırlanmıştır. Tez inceleme formunda dokümanların hangi yılda yayınlandığına, hangi üniversiteler tarafından yapıldığına, tezlerin lisansüstü düzeyine, tezlerin anabilim dalına göre dağılımına, tezlerin hazırlanmasında uygulanan grubun ya da dokümanın dağılımına, hangi matematik konusunu içerdiğine bakılmıştır.

2.3 Verilerin Analizi

Bu araştırmada nitel araştırma deseni belirlenmiş verilerin analizinde ise içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. Verilen analiz edilirken 2 araştırmacı tarafından veriler değerlendirilerek analiz edilmiş ve çıkan sonuçlar karşılaştırılmış, birebir aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Edinilen bulgular frekans (f) ve yüzde (%) olarak çizelgeler şeklinde çalışmada yer almıştır.

3.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Ulusal tez merkezi resmi internet adresinden pdf olarak ulaşılan veriler içerik analizi tekniğiyle incelenmiş ve inceleme sonucunda elde edilen bulgular frekans ve yüzde çizelgeleri şeklinde başlıklar halinde çalışmada yer almıştır.

3.1.İncelenen Tezlerin Lisansüstü Düzeyine Göre Dağılımları

Çizelge 1: Lisansüstü Tez Çalışmalarının Düzeylerine Göre Dağılımı

Lisansüstü Tez Çalışmalarının Düzeylerine Göre Dağılımı	Sayı
Yüksek Lisans Düzeyi	31(%86)
Doktora Düzeyi	5(%14)
Toplam	36

Çizelge 1.'de görüldüğü üzere 2022-2024 yılları belirtilen tarih aralıklarında gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların %86 gibi büyük bir yüzdesini yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Doktora tezleri ise %14'lük bir yüzdelik dilimde kalarak çoğunluğun dışında yer almıştır. Yapılan doküman incelemesi sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ilkökul düzeyinde belirtilen tarih aralığında gerçekleştirilen lisans üstü tezlerinin büyük bir çoğunluğunu yüksek lisans tezlerinin oluşturduğu söylenebilir.

3.2.İncelenen Lisansüstü Tez Çalışmalarının Hazırlandığı Üniversiteye Göre Dağılımı

Araştırma konusu olan lisansüstü tez çalışmalarının inceleme sonuçlarına göre elde edilen verilerin üniversiteye göre dağılım bulguları Çizelge 2'de yer almıştır.

Çizelge 2: İncelenen Lisansüstü Tez Çalışmalarının Hazırlandığı Üniversiteye Göre Dağılımı

Lisans Üstü Tezin Hazırlandığı Üniversiteye Göre Dağılımı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Gazi Üniversitesi	2	2	4
Trabzon Üniversitesi	3		3
Gaziantep Üniversitesi	4		3
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	1	1	2
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	1		2
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2		2
Bursa Uludağ Üniversitesi	2	1	2

İnönü Üniversitesi	1		2
İstanbul Aydın Üniversitesi	1		1
Çukurova Üniversitesi	1		1
Ordu Üniversitesi	1		1
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1		1
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	2		1
Marmara Üniversitesi	0	1	2
Yıldız Teknik Üniversitesi	1		1
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1		1
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1		1
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1		1
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	1		1
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1		1
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1		1
Atatürk Üniversitesi	1		1
Akdeniz Üniversitesi	1		1
Toplam	31	5	36

Çizelge 2'ye bakıldığında en fazla lisansüstü tez çalışmasının Gazi Üniversitesinde yapıldığı görülmüştür. Gazi Üniversitesinde yapılan lisansüstü tez çalışmasının üç tanesi yüksek lisans tezi iken bir tanesi doktora tezidir. Gazi Üniversitesiyle beraber doktora tezi yayınlayan üniversiteler Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi ve Marmara Üniversitesidir. Doktora tezi yayınlayan ancak yüksek lisans tezi yayınlamayan tek üniversite ise Marmara Üniversitesidir.

3.3.İncelenen Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Araştırma konusu olan lisansüstü tezlerin inceleme sonuçlarına göre elde edilen verilerin anabilim dalına göre dağılım bulguları Çizelge 3'de yer almıştır.

Çizelge 3: İncelenen Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılım Çizelgesi

Lisans Üstü Tezin Hazırlandığı Anabilim/Bilim Dalına Göre Dağılımı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Sınıf Eğitimi/Öğretmenliği Bilim Dalı	11	4	15(%42)

İlköğretim Anabilim Dalı	2	1	3(%8)
Temel Eğitim Anabilim Dalı	11		11(%31)
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	3		3(%8)
Matematik/Fen Eğitimi Anabilim Dalı	3		3(%8)
Fen Bilimleri Anabilim Dalı	1		1(%3)
Toplam	31	5	36

Çizelge 3'te yer alan veriler sınıflandırılırken doğrudan üniversite bünyesinde yer alan anabilim dalı adı dikkate alınarak sınıflandırma yapılmıştır. Her ne kadar anabilim dalları aynı hizmet sınıfında yer alsada isimlerinin farklı oluşu nesnel bilgileri etkilememek amacıyla birebir aynı olarak verilmiş, herhangi bir yorum katılmadan olduğu gibi sunulmuştur. Yalnızca *Sınıf Eğitimi ve Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı* sınıflandırmasında ortak bir kategori oluşturulmuştur noktalama işaretleri yardımıyla ayırım fark edilecek şekilde tasnif çizelge 3'te olduğu şekilde sunulmuştur.

Çizelge 3'teki veri çizelgesinde yer alan bilgiler incelendiğinde en çok lisansüstü tez çalışmasının 15 sayısı ve %42'lik yüzdeyle Sınıf Eğitimi/Öğretmenliği Anabilim dalında yapıldığı görülmektedir. Yüksek lisans ve doktora tezi bağlamında veriler incelendiğinde en fazla yüksek lisans tezi ve doktora tezinin yine birbirine paralel olarak Sınıf Eğitimi/Öğretmenliği Anabilim dalında yapıldığı görülmektedir. En fazla çalışma yapılan ikinci anabilim dalı ise Temel Eğitim Anabilim Dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra en az lisansüstü tez çalışması yapılan anabilim dalı ise Fen Bilimleri Anabilim Dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanında en az çalışma yapılan lisansüstü tez çalışması incelendiğinde bir teknik üniversite olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yapıldığı görülerek anabilim dalındaki nicel fark daha anlamlı hale gelmektedir.

3.4. İncelenen Lisansüstü Tez Çalışmalarının Hazırlandığı Yıla Göre Dağılımı

Araştırma konusu olan lisansüstü tezlerin inceleme sonuçlarına göre elde edilen verilerin yıllara göre dağılım bulguları çizelge 4'te yer almıştır.

Çizelge 4: İncelenen Lisansüstü Tez Çalışmalarının Hazırlandığı Yıla Göre Dağılım Çizelgesi

Lisans Üstü Tez Çalışmalarının Hazırlandığı Yıla Göre Dağılımı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
2022	12	3	15(%42)
2023	15	2	17(%47)
2024	4	0	4 (%11)
Toplam	31	5	36

Çizelge 4'teki veriler incelendiğinde ilkökul matematik eğitimiyle ilgili en fazla yayının 2023 yılında 17 yayın sayısı ve %47'lik yüzde ile gerçekleştirildiği görülmektedir. 2024 yılında yayın sayısının az olmasının nedeni ise yapılan bu araştırmanın 30.06.2024 tarihi ve öncesindeki yayınları inceliyor olmasıdır.

Çizelge 4'te yer alan veriler doğrultusunda yüksek lisans tezleri incelendiğinde karşımıza tekrar 2023 yılı çıkmaktadır ancak doktora tezleri konusunda ise 2022 yılında en fazla yayının yapıldığı görülmektedir.

3.5. İncelenen Tezlerin Hazırlanmasında Uygulama Yapılan Sınıf Düzeyi, Topluluk ve Dokumana Göre Dağılımı

Araştırma konusu olan lisansüstü tezlerin inceleme sonuçlarına göre elde edilen verilerin uygulama yapılan sınıf düzeyi, topluluğu ya da dokumana göre dağılım bulguları Çizelge 5'te yer almıştır.

Çizelge 5: İncelenen Tezlerin Sınıf Düzeyi, Topluluk ve Dokumana Göre Dağılımı Çizelgesi

Lisansüstü Tezlerin Sınıf Düzeyi, Topluluk ve Dokumana Göre Dağılımı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Sınıf Öğretmenleri	5		5
Ders Kitapları	4	2	6
Meta Analiz	1		1
Temel Hikayeler	2		2
Okul Dışı Ders Çalışma Kitapları	2		2
1.Sınıf öğrenciler	3		3
2.Sınıf öğrencileri	4		4
3.Sınıf öğrencileri	0	1	1
4.Sınıf öğrencileri	7	2	9
2 ve 3. Sınıf öğrencileri	1		1
3 ve 4. Sınıf öğrencileri	1		1
5.Sınıf öğrencileri (mezunlar üzerine çalışma)	1		1
Toplam	31	5	36

Çizelge 5'teki veriler sınıflandırılırken sınıflandırma seçenekleri geniş tutulmuştur. Sınıflandırma yapılırken nesnel bilgilerin olduğu gibi sunulmasına dikkat edilmiştir. Ortaokul 5. Sınıf öğrencileriyle yapılan lisansüstü tez çalışmasında öğrencilerin ilkökul kazanımlarını

öğrenme derecelerine bakılmış ve tez incelemesine bu tezin de ilkökul kategorisinde alınması uygun görülmüştür. Ayrıca ilkökul matematik eğitimine alınan tüm tezlerin incelenmesine gayret edilmiştir. İncelenen tezler hem ilkökul matematik eğitimindeki avantajları hem dezavantajları olduğu gibi açığa çıkarmakta ve doğrudan ya da dolaylı olarak İlkökul matematik eğitimine ve literatüre katkı sağlamaktadır.

Çizelge 5'te yer alan veriler incelendiğinde ilkökul matematik dersine yönelik olarak yayınlanan tezlerde öğrencilere yönelik yapılan çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Öğrencilere yönelik yapılan tezler 20 adeti bulmaktadır genel toplam içindeki yüzdesi ise %55 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğrencilere yönelik olarak yapılan tezlerde ise ağırlığı 4. Sınıf öğrenci grubuna yönelik gerçekleştirilen saha çalışmaları birinci sırayı almaktadır. Çizelge 5'te görüldüğü üzere 4. Sınıf öğrencilerine yönelik ikisi doktora tez çalışması yedisi yüksek lisans tez çalışması olmakla birlikte toplam dokuz tez yer almıştır.

Öğrencilere yönelik yapılan tezlerin ardından ise doküman incelemelerine yönelik olarak yapılan tezler gelmektedir. Genel toplam içerisinde 9 sayısına ulaşmış ve yüzdeler olarak %25'lik bir yüzdeler dilime karşılık gelmiştir.

Doküman incelemelerinin ardından ise sınıf öğretmenlerine veya sınıf öğretmeni adaylarına yönelik olarak yapılan lisansüstü çalışmalar gelmiştir. Bu çalışmalar ise 5 sayı adediyle sınırlı kalmış ve %14'lük bir yüzdeler dilime karşılık gelmiştir.

Lisansüstü tez çalışmalarında doktora tezleri öğrencilere yönelik yapılan çalışmalarda ağırlık kazanmıştır çalışmanın konusu olan toplam 5 doktora tezinin %60'lık yüzdeler dilim olan 3 doktora tez çalışması öğrencilere yönelik olarak yapılmıştır ancak 2 doktora tezi ders kitaplarının incelenmesine yönelik olarak yapılmıştır.

3.6.İncelenen Tezlerin Matematik Dersinde Seçilen Konu Alanına Göre Dağılımı

Araştırma konusu olan lisansüstü tezlerin inceleme sonuçlarına göre elde edilen verilerin matematik konularına göre dağılım bulguları Çizelge 6'te yer almıştır.

Çizelge 6: İncelenen Tezlerin Matematik Konu Alanlarına Göre Dağılımı Çizelgesi

Lisansüstü Tez Çalışmalarının Matematik Konu Alanına Göre Dağılımı	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Cebir	12	1	13
Geometri	1	1	2
Cebir-Geometri	18	3	21
Toplam	31	5	36

Çizelge 6'daki veri çizelgesi incelendiğinde lisansüstü çalışmaların cebir-geometri matematik konu alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Doküman incelemelerinde, dokümana yönelik inceleme yapılan lisansüstü tez konularının cebir-geometri olduğu kabul edilmiştir. Çünkü tüm matematik konularını kapsamaktadır ve her ilkökul kademesinde sınıf düzeyincece öğretim programında mutlaka geometri ve matematik konularına yer verilmektedir.

Yüksek lisans ve doktora tezi bağlamında yapılan çalışmalar incelendiğinde ağırlığın her iki tez grubunda da yine cebir-geometri alanında yoğunlaştığı görülmektedir.

Doktora tezleri tek başına incelendiğinde ise dağılım dengeli olarak konulara yayıldığı görülmektedir. Çalışmanın konusu olan tarih aralıklarında yapılan tez çalışmalarında her yıl mutlaka en az bir matematik konusunda doktora tezi yayımlanmıştır.

Çizelge 6'da asıl dikkat çeken konu ise geometri matematik konu alanında yer alan boşluktur. 2022-2024 tarih ve aralığındaki gerçekleştirilen lisansüstü tez çalışmalarında geometri alanında bir doktora ve bir yüksek lisans tezi olmak üzere yalnız iki çalışma karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmalar geometri alanındaki literatür çeşitliliğinin zengin olmadığını göstermektedir.

3.7. İncelenen Tezlerde Benimsenen Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma konusu olan lisansüstü tezlerin inceleme sonuçlarına göre elde edilen verilerin araştırma yöntemine göre dağılım bulguları Çizelge 7'de yer almıştır.

Çizelge 7: İncelenen Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı Çizelgesi

Lisansüstü Kullanılan Yöntemi	Tezlerde Araştırma	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
Nicel		15	2	17
Nitel		9	2	11
Karma		7	1	8
Toplam		31	5	36

Çizelge 7'de yer alan veriler incelendiğinde %48'lik bir yüzdeler dilimle 17 lisansüstü tez çalışmasının nicel araştırma yöntemine göre yapıldığı görülmektedir. Nitel araştırma yöntemi ise 11 sayı ile %31'lik bir yüzdeler dilimi kapsamaktadır. En az başvuru alan yöntem ise 8 sayı ile %22'lik bir yüzdeler dilime karşılık gelen karma yöntem araştırmalarıdır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmaya konuya olan 2022-2024 yılları 30.06.2024 tarihi öncesini kapsayan lisansüstü doktora ve yüksek lisans tezlerinin incelenmesinden çıkan sonuca göre; araştırmanın %86'lık yüzdeler kısmını oluşturan 31 adet lisansüstü araştırma tezinin yüksek lisans tez çalışmalarından oluştuğu ve %14'lük yüzdeler karşılık gelen doktora tezlerinin sayısının ise 5 ile sınırlı kaldı sonucu karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ilkökul matematik eğitimiyle ilgili yüksek lisans tezlerine yoğunlaştığı doktora tezlerinin ise sayıca az olduğu sonucuna ulaşılabilir (Yaşar & Papatğa, 2015).

Lisansüstü tez çalışmalarının gerçekleştirildiği üniversiteye göre dağılımına bakıldığı zaman Yücedağ (2010) en çok lisansüstü çalışmanın Gazi Üniversitesi'nde bulunduğu sonucuna varırken Yaşar ve Papatğa(2015) yine aynı sonuca vararak en fazla lisansüstü tezin Gazi Üniversitesi'nde olduğu sonucuna varmıştır. Bu araştırmada da benzer sonuçlar çıkmış Gazi Üniversitesi en fazla lisansüstü tez yayınlayan üniversite olmuştur ancak geçmiş yıllara göre değişim göze çarpmaktadır çünkü Gazi Üniversitesiyle aynı sayıda lisansüstü tez yayınlayan üniversite Gaziantep Üniversitesi olmuştur. Gaziantep Üniversitesi de tıpkı Gazi Üniversitesi gibi 4 adet lisansüstü tez yayınlamıştır.

Çizelge 3 incelendiğinde en fazla yüksek lisans ve doktora tez çalışmasının Sınıf Eğitimi Anabilim dalı ile Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda yapıldığı görülmektedir. Konu alanının ilkökul olması nedeniyle bu durum açıklanabilirken yine konu alanına matematiğin dahil olmasından dolayı matematik ve fen anabilim dallarında da araştırma lisansüstü tez çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Yapılan lisansüstü tezlerin dağılımına bakıldığında ise 2022 ve 2023 yılları arasında yalnızca 2 fazla tez yayını yapılmıştır. Bu durumda dengeli bir dağılım olduğundan söz edilebilir 2024 yılında daha az tezin yazılmış olmasının sebebi ise 2024 yılının Haziran ayının 30'unun baz alınması gösterilebilir. Doktora tezlerine baktığımızda ise dengeli sonuç daha fazla dikkat çekmektedir. 2022 ve 2023 yıllarında 2 adet olmak üzere eşit sayıda doktora tezi yayınlanmıştır.

İncelemesi yapılan lisansüstü tezler de öğrencilere yönelik olarak doğrudan yapılan tezlerin sayısının 20 kadar olduğu ve %55'lik bir dilim gibi yarısından fazlasını oluşturduğu görülmektedir. Aslında bu durum araştırmacıların sahada daha fazla çalışma yaptıklarını göstermektedir. Yine araştırmacıların 5 sayı ve %14'lük yüzdeler dilimi kapsamıştır. Bu durum araştırmacıların sahada çalışma yaptıkları görüşünü desteklemektedir.

Yaşar ve Patpağ (2015) yılında yaptıkları araştırmada konu alanına göre lisansüstü tezlerin cebir konu alanında olduğu sonucuna varmışlardır. Bu araştırmada ise en fazla cebir-geometri alanında lisansüstü tez çalışmasının yapıldığı dikkat çekmektedir. Araştırma sonuçlarında dikkati çeken bir husus ise geometri alanında literatürdeki boşluğu gözler önüne sermektedir.

Araştırma yöntemlerine bakıldığında ise lisansüstü tezlerin nicel ağırlıklı yapıldığı görülmektedir. Yalnızca doküman incelemesi olarak yapılan ilkökul matematik eğitimi tezlerinde nitel yöntem doküman incelemesi ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu da araştırmacıların sahaya girdikleri görüşünü kanıtlayan araştırmacıların deney gruplarıyla çalıştığını gösteren bir bulgudur.

KAYNAKÇA

Ayaz, M. F., & Söylemez, M. Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımının Türkiye'deki Öğrencilerin Fen Derslerindeki Akademik Başarılarına Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 178(40), 255-283, Doi: 10.15390/EB.2015. 4000, 2015.

Baykul, Y., *İlköğretimde Matematik Öğretimi* (5. Baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2001.

Karaman, S., & Bakırcı, F., Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 94-114, 2010.

Yaşar, Ş., & Papatğa, E. İlkokul Matematik Derslerine Yönelik Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 2015.

Yıldırım, A., & Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi, 2011.

<https://www.tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

(Erişim tarihi: 30.06.2024)

Yücedağ, T., *2000-2009 Yılları Arasında Matematik Eğitimi Alanında Türkiye'de Yapılan Çalışmalarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2010.

FEN BİLİMLERİ DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Sezgin DAĞ

**Ondokuz Mayıs University, Department of Mathematics and Science Education,
Kurupelit Campus, SAMSUN/TURKİYE
ORCID ID: 0009-0002-8873-9485**

Hatice KARAER

**OndokuzMayisUniversity, Department of Mathematics and Science
Education, Kurupelit Campus, SAMSUN/TURKİYE
ORCID ID: 0000-0001-7745-9387**

ÖZET

Dünyadaki hızlı bilgi dolaşımı ve paylaşımı, fen bilimleri eğitiminin verimli ve güncel olarak verilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu kapsamda fen bilimleri dersi öğretim programın amaçları ve hedefleri doğrultusunda hazırlanan fen bilimleri kitapları ve bu kitaplardaki etkinliklerin içeriği önem kazanmaktadır. Etkinliklerin konu ile uyumlu olması, sınıflarda uygulanabilir olması, öğrenciler için verimli ve ekonomik olması gerekmektedir. Bu sebeplerle fen bilimleri ders kitabında öğretim programındaki etkinlikleri inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Ders kitapları, öğretim programlarının amaçlarının gerçekleştirilmesinde öğretmenlere kılavuzluk eden ve öğrencilerin kişisel, ekonomik ve sosyal gelişimlerine katkı sağlayan en önemli eğitim araçları arasında yer almaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı, fen Bilimleri ders kitaplarıyla ilgili Türkiye’de 2008-2024 yılları aralığında yapılan araştırma makaleleri ve tezleri etkinlikler açısından incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Veriler, 2008-2024 yılları arasında yayımlanmamış 10 lisansüstü tez ve 22 makale olmak üzere toplam 32 çalışmadan toplanmış olup betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulardan 2018 yılından itibaren çalışma sayısının arttığı, ders kitaplarının örneklem olarak daha fazla incelendiği tespit edilmiştir. Çalışmalarda nitel araştırma modelinin kullanıldığı, daha çok doküman inceleme ile verilerin toplandığı ve içerik analizi ile analiz edildiği belirlenmiştir. Yapılan çalışmalarda geçerlilik ve güvenilirlik için daha çok Miles-Huberman güvenilirlik formülü ve Cronbach’s Alpha, güvenilirlik kat sayısını kullanmışlardır. Çalışmaların sonuçlarında etkinliklerin STEM’e göre daha çok yapılması, etkinliklerde konu alanı çeşitliliğine yer verilmesi gerektiği belirlenmiştir. Sonuç olarak etkili bir fen öğretimi için ders kitaplarının öğrencilerin seviyesine uygun olması, öğretim programının kazanımlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunması, öğrencileri derse motive edecek zengin görsel öğeler içermesi ve iyi hazırlanmış ölçme-değerlendirme kısımlarına sahip olması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fen Bilimleri, Fen Bilimlerinde Etkinlikler, Fen Bilimleri Ders kitaplarındaki Etkinlikler.

ABSTRACT

The rapid circulation and sharing of information in the world makes it essential to provide science education in an efficient and up-to-date manner. For this purpose, the content of science books and the activities in these books, which are prepared in line with the program goals and objectives of the science course, gain importance. The activities should be compatible with the subject, applicable in classes, efficient and economical for students. For these reasons, many studies have been conducted examining the activities in the curriculum in science textbooks. Textbooks are among the most important educational tools that guide teachers in the realization of the objectives of the curriculum and contribute to the personal, economic and social development of students. For this reason, the aim of this study is to analyse the research articles and theses on science textbooks in Turkey between 2008 and 2024 in terms of activities. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. Data were collected from a total of 32 studies, 10 theses and 22 articles published between 2008 and 2024, and analysed by descriptive analysis. From the findings obtained, it was determined that the number of studies increased since 2018 and examined more as samples. It was determined that the qualitative model was used in the studies, data was collected mostly with document review and analysed with content analysis. In the studies conducted, Miles- Huberman reliability formula and Cronbach's Alpha, reliability coefficient were used for validity and reliability. In the results of studies, it was determined that activities should be done more according to STEM and that subject field diversity should be included in the activities. As a result, it is recommended that should be suitable for the level of students for effective science teaching, contribute to the achievement of the objectives of the curriculum, contain rich visual elements to motivate students to the lesson, and have well-prepared assessment and evaluation sections.

Keywords: Science, Activities in Science, Activities in Science, Activities in Science Textbooks

1. GİRİŞ

Fen eğitimi, yeni yaşantılarını kendi içerisinde analiz edebilen ve bunları anlamlı organizelerle sunan bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir (Driver, Newton & Osborne, 2000). Öğrenciler, yeni öğrendikleri kavramları sebep sonuç ilişkisi içerisinde tekrar organize ederler. Fen bilimleri dersi için bilimsel düşünme ve analizde bilimsel tartışmayı kullanmak oldukça önemlidir. Öğrenciler, kendi fikirlerini açıklarlar ve uygun olmayan fikirlere karşı çıkarak birlikte yeniden yapılandırır (King, 1997). Fen dersleri çocukların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirir, çevreyi ve dünyayı görmelerine izin verirken aynı zamanda öğrenciler ve sosyal çevre arasında etkili iletişim kurmalarını sağlar. Çocukların başarılı olmaları ve hayatı anlayabilmeleri için fen bilimleri dünyasını tanımaları gerekmektedir.

Fen bilimlerini öğrencilere aktarabilmenin diğer bir yolu olan ders kitapları, öğretim programlarının içeriğini yansıtacağından öğrenme ve öğretme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Pepin ve Haggarty, 2001; Stein, Remillard ve Smith, 2007). Öğrenme çıktıları ve öğretme süreçlerinin değerlendirilebilmesi için de gerekli olan ders kitapları, hem sınıflarda

hem de evde çok sık kullanılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) kontrolüyle özel yayın evlerinin öğretim programına uygun olarak hazırlanan ders kitapları da bulunmaktadır. Fen bilimleri öğretmenlerinin, derslerini planlarken ve işlerken başvurduğu kaynakların başında ders kitapları gelmektedir (Davis & Krajcik, 2005).

Yapılan araştırmalar, ders kitabının sınıfta yazı tahtasından sonra en sık başvurulan araç olduğunu ortaya koymuştur. İçeriği oluşturan bilginin sistematik bir biçimde sunulması, konuların pedagojik boyutla birlikte işlenmesi, öğrenci açısından ekonomik ve kolay ulaşılabilir olması vb. nedenlerden dolayı; ders kitapları yaygın kullanılan bir öğretim aracıdır (Kılıç ve Seven, 2004). Ancak kitapların kavram yanlışlarının oluşumuna sebep olan bir araç olduğu araştırmalarda vurgulanan bir diğer husus olurken ders kitabına yönelik yapılan çalışmalarda daha çok kitapların; anlatım biçimi, içerik, tasarım, görsellik, fiziksel özellikleri, kullanılan yöntem ve teknikler, içerdiği deneyler, aktivitelerle ilgili olmuştur. Bunların yanında organizasyonlar, resimler, ünite sonu soruları ve değerlendirmeler, yanında indeks ve ek sözlükler, bilimsel içerik, okunabilirlik ve hedef yaş grubuna uygunluk vb. kitabın niceliği ve niteliğine yönelik araştırmalar da yapılmıştır (Atıcı, Samancı ve Özel, 2007; Aycan, Kaynar, Türkoğuz, Arı, 2002; Bakar, Keleş, Koçakoğlu, 2009; Kanlı ve Yağbasan, 2004; Kırbaşlar ve İnce, 2010; Maskan, Maskan, Atabey, 2007).

Ders kitapları, eğitim-öğretimin sağlanmasında, öğretim programlarının amaçlarının gerçekleştirilmesinde öğretmenlere kılavuzluk eden ve öğrencilerin öğrenmesinde büyük öneme sahip en önemli eğitim araçları arasında yer almaktadır. Eğitim ve öğretimin temel araçlarından biri olan ders kitapları, okullarda öğrencilerin toplumsal, ekonomik, sosyal ve kişisel gelişimlerine katkı sağlamaları açısından önemli olurken, öğretim programlarındaki kazanımlara ulaşılmasında da etkilidir. Bir ders kitabının yaygın şekilde kullanılması için; ders kitabının içerik açısından öğretim programının kazanımlarına uygun hazırlanması, görsel yönden öğrencileri motive edecek zengin öğeler içermesi, ölçme değerlendirme kısımlarının olması ve öğrenci seviyelerine uygun hazırlanması gerekmektedir (Turgut, 1996; Kılıç, Atasoy, Tertemiz, Şeren & Ercan, 2001).

Etkili bir ders kitabı; öğrencileri derse motive etmeli, onları okumaya teşvik etmeli ve ilgi çekici bir özelliğe sahip olmalıdır (Kılıç & ark. 2001). Öğrencilere bilgiyi elde edebilme fırsatı sunarak kitapla olan iletişimlerini pekiştirmelidir. Ders kitaplarının hazırlanması sürecinde öğrencilerin problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri göz ardı edilmemelidir (Kılıç & ark., 2001). Öğretmenlerle öğrencilerin kitaplardan belirli beklentileri bulunurken derste okutulan kitapların okunabilirliğine de dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu beklentiler öğretmenlere göre; anlaşılabilir, ilginç olma ve farklı durumlarda öğreticiye esneklik kazandırırken, öğrencilere, kolay okunabilir ve ilgi çekici olmasının yanında ağır ve büyük olmamalıdır (Köseoğlu, Atasoy, Kavak, Akkuş, Budak, Tümay, Kadayıfçı, Taşdelen, 2003).

Ders kitaplarının niteliğinin artırılması verilen eğitimin kalitesinin de artıracığı kaçınılmaz bir gerçektir. Bu gerçek eğitim programlarındaki amaçlarında daha ulaşılabilir hale gelmesini sağlayacaktır. Alan yazın tarandığında, fen bilimleri ders kitaplarının incelenmesi ile ilgili yurt dışında çok çalışmanın yapıldığı belirlenmiştir (Chiappetta & Fillman, 2007; Abd-El-Khalick,

Waters & Le, 2008; Calado, Scharfenberg & Bogner, 2015; Bierema, Schwartz & Gill, 2017; Majidi & Mantyla, 2011; Dimopoulos, Koulaidis & Sklaveniti, 2003). Bu çalışmalarda ders kitaplarının; bilimin doğası ve bilimsel okuryazarlığa yer verme, içeriğinin bilimsel araştırma sonuçlarına uygunluğu, konuların sıralanışı ve kitaplarda kullanılan görsel öğeler açısından incelendikleri belirlenmiştir. Fen bilimleri ders kitapları ile ilgili ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda, yurt dışında yapılan çalışmalarla benzer temalar açısından değerlendirmelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda ders kitaplarının bilimin doğasına (Irez, 2009), bilimsel okuryazarlığa (Cakıcı, 2012), temalarına yer verme, görsel öğeler (Uçar & Özerbaş, 2017), programa uygunluk (Yıldız Yılmaz & Tabaru, 2017), ders kitabındaki etkinlikler (Bakırcı & Öçsoy, 2017) vb. birçok açıdan incelenmiştir.

Yakın zamanda yapılan bir çalışmada, ders kitapları ile ilgili en çok çalışma yapılan ülkelerden birinin ABD'den (%25) sonra Türkiye (%9) olduğu olmuştur (Vojş & Rusek, 2019). Bu çalışmanın yanında diğer araştırmalar ve YÖK [Ulusal Tez Merkezi (UTM) verilerine göre, fen bilimleri ders kitapları konusunda yurt içinde ve yurt dışında Türkiye çıkışlı çok sayıda makale ve lisansüstü tez çalışması bulunmaktadır. Dolayısıyla, ülkemizde fen bilimleri ders kitapları üzerine yapılan çalışmaların bütünsel yönden ele alınarak ortaya çıkacak araştırma eğilimlerinin belirlenmesi, araştırmacıların problem gördükleri alanlara daha kolay yönelmeleri ve alan yazında bu konuda var olan boşluğu doldurmaya katkıda bulunmak açısından önemli olduğu söylenebilir.

Bu araştırma fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılan bilimsel çalışmalarını incelenmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmalar bazı değişkenlere göre nasıl dağılım göstermektedir? Sorusu araştırmanın ana problemi olarak belirlenmiş olup aşağıda verilen alt problemlere cevap aranmıştır. Bunlar sırasıyla;

1. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların yayın türüne göre dağılımı nasıldır?
2. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların yayın yılına göre dağılımı nasıldır?
3. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların konu alanına göre dağılımı nasıldır?
4. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların araştırma modeline göre dağılımı nasıldır?
5. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların araştırma desenine göre dağılımı nasıldır?
6. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların Örneklem türüne göre dağılımı nasıldır?
7. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
8. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların verilerin analizine göre dağılımı nasıldır?

9. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasına göre dağılımı nasıldır?
10. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların sonuçlarına göre dağılımı nasıldır?
11. 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinlikler üzerine yapılmış çalışmaların önerilerine göre dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, araştırma deseni, araştırmanın örnekleme verilerin toplanması verilerin analizi, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Nitel araştırma yönteminin benimsendiği araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Konuya yönelik bütünsel bir resim elde etmeyi amaçlayan nitel araştırmalarda, metin ve imgesel veriler temel alınarak, özgün veri analiz basamakları kullanılmaktadır. Doküman incelemesi araştırılan konu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Doküman incelemesi tek başına bir araştırma yöntemi olarak veya farklı nitel yöntemlerin kullanıldığı araştırmalarda veri kaynağı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

2.2. Araştırmanın Örnekleme

Bu çalışmanın örneklemini 2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinliklerle ilgili yapılan 22 makale ve yayınlanmamış 10 yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 32 çalışma oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Doküman inceleme tekniğiyle toplanan araştırma verilerinin toplanmasında gerekli dokümanlar YÖKTEZ, DergiPark, Google Akademik adresleri kullanılmıştır. Bu adreslerin her birinde “Fen Bilimleri”, “Fen Bilimlerinde Etkinlikler”, “Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Etkinlikler” anahtar kelimeler ile aratılmış olup, uygun olan çalışmalar dosyalanmıştır. Konuyla ilişkili olan 22 makale ve yayınlanmış 10 yüksek lisans tezinin araştırmaya uygun olduğu belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

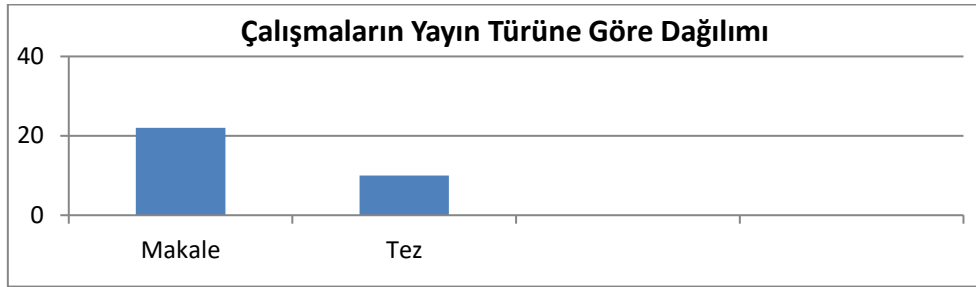
Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizde araştırmanın kavramsal yapısı daha önce belirlenen araştırmalarda kullanılmaktadır. İçerik analize nazaran daha yüzeyseldir ve dört aşamada yapılır. Bunlar sırasıyla **1.** Betimsel analiz için çerçeve oluşturma, **2.** Önceden oluşturulan tema ve kategorilere verilerin işlenmesi, **3.** Bulguların tanımlanması ve **4.** Bulguların yorumlanmasıdır. Betimsel analizde toplanan verilerin okuyucuya düzenlenmiş ve yorumlanmış şekilde sunulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla toplanan veriler mantıksal ve anlaşılır şekilde betimlenir, önceden belirlenmiş kategori ve temalara göre özetlenmesi yapılır, daha sonra sebep-sonuç ilişkisi kurularak tartışılır ve bir takım sonuçlar elde edilir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmalarının alt problemlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Birinci alt probleme ilişkin incelenen 32 çalışmanın yayın türüne göre dağılımı Şekil 1’de verilmiştir.

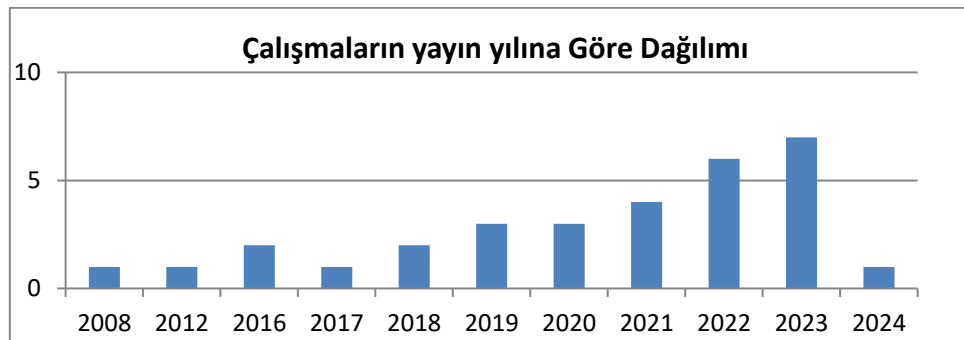

Şekil 1. 2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türüne göre dağılımı

Şekil 1’de 2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türüne göre dağılımı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu değerlere göre bu konuda yapılan çalışmaların 22’si makale 10’u yüksek lisans tezi olduğu belirlenmiştir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İkinci alt problemle ilgili olarak elde edilen 32 çalışmanın yayın yılına göre dağılımı Şekil 2’de verilmiştir.

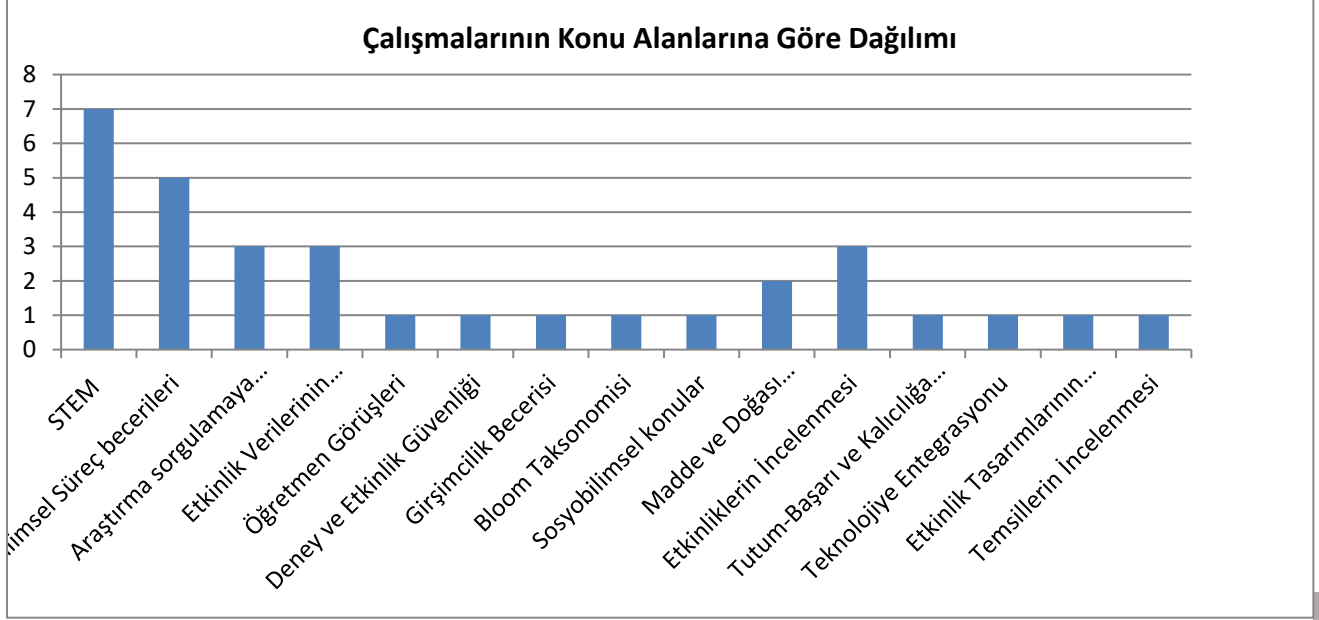

Şekil 2. 2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı

Şekil 2 incelendiğinde yedi yayın ile en çok çalışma 2023’de yapıldığı, 2022 yılında altı yayın ve 2021’de dört yayın ile 2019 ve 2020 yıllarının üç yayınlı takip ettiği görülmektedir. En az çalışmanın 2008,2012 2017 ve 2024 yılında yapıldığı bilgilerine ulaşılmaktadır.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Üçüncü alt problemle ilgili olarak elde edilen 32 çalışmanın konu alanına göre dağılımı Şekil 3’de verilmiştir.

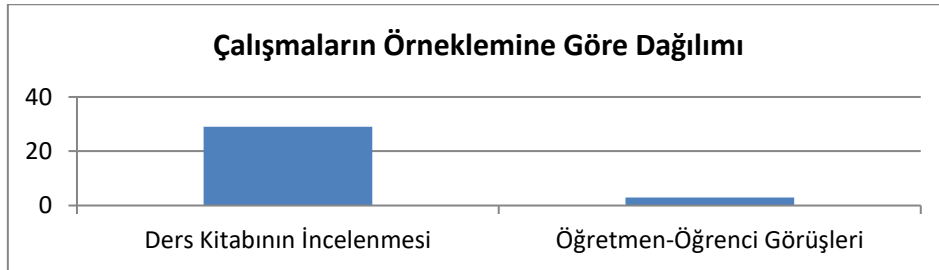

Şekil 3. 2018-2023 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmaların konu alanlarına göre dağılımı

Şekil 3’te görüldüğü gibi incelenen çalışmaların konu alanlarıyla dağılımı gösterilmiştir. Şekil 3’de konu alanlarına göre en çok yedi çalışma ile “STEM” konu alanı olurken en az bir çalışma “Öğretmen görüşleri”, “Deney ve Etkinlik Güvenliği”, “Bloom Taksonomisi” “Sosyo bilimsel konular”, “Tutum başarı ve kalıcılığa etkisi”, “Etkinlik tasarımlarının incelenmesi” ve “Temsillerin incelenmesi” dağılımdaki konu alanlarında olduğu görülmektedir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

İncelenen 32 çalışmanın örnekleme türüne göre bulguları Şekil 4’te verilmektedir.

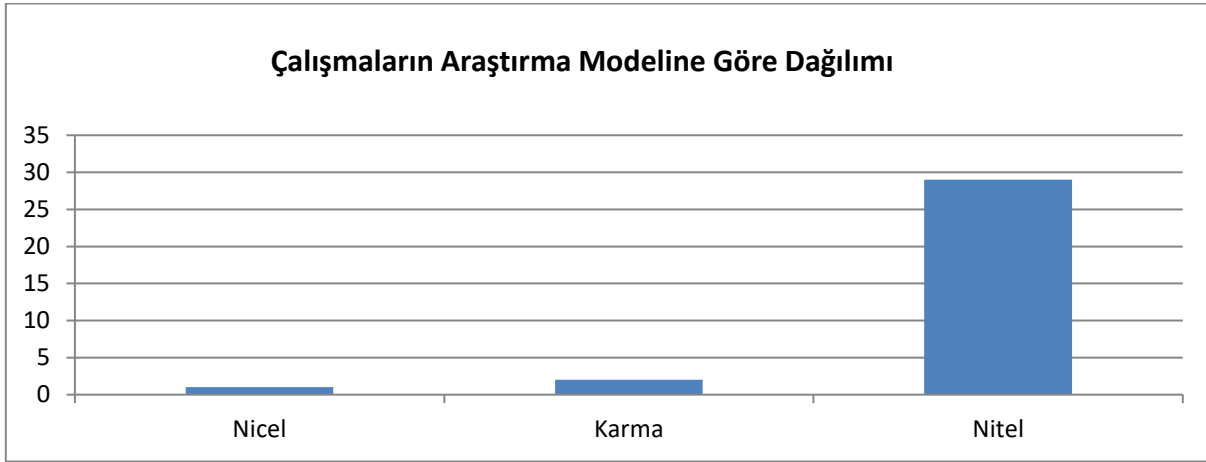
Şekil 4. 2008-2024 yılları arasında Fen Bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmaların örneklem türüne göre dağılımı

2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmalarda ders kitaplarının incelenmesi yirmi dokuz çalışma ile en çok araştırma

yapılan örneklem türü olduğu belirlenmiştir. Üç çalışma ile “Öğretmen ve öğrenci görüşleri ” ikinci örneklem türü olduğu ve en az sonucuna ulaşılmaktadır.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Beşinci alt probleme ilişkin 32 çalışmada kullanılan araştırma modeline göre dağılımı Şekil 5’de verilmiştir.

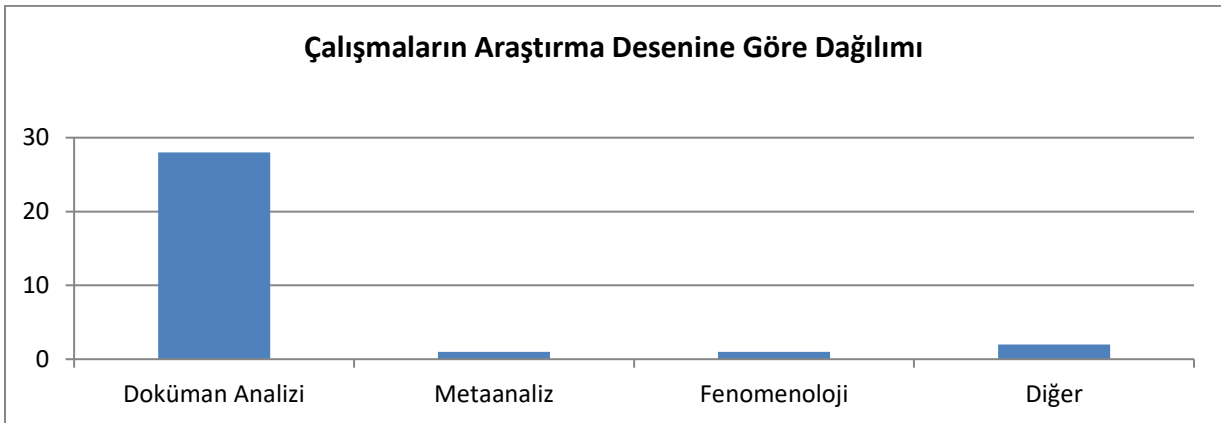

Şekil 5. 2008-2024 yılları arasında Fen Bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmaların kullanılan araştırma modeline göre dağılımı

2008-2024 yılları arasında fen Bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmalarda yirmi dokuz kez tercih edilerek en çok kullanılan yöntem nitel araştırma olurken karma yöntemden iki kez ve nicel yöntemden de bir kez yararlanıldığı belirlenmiştir.

3.6. Altınca Alt Probleme İlişkin Bulgular

Altıncı alt probleme ilişkin 32 çalışmanın araştırma desenine göre dağılımı Şekil 6’da verilmiştir.

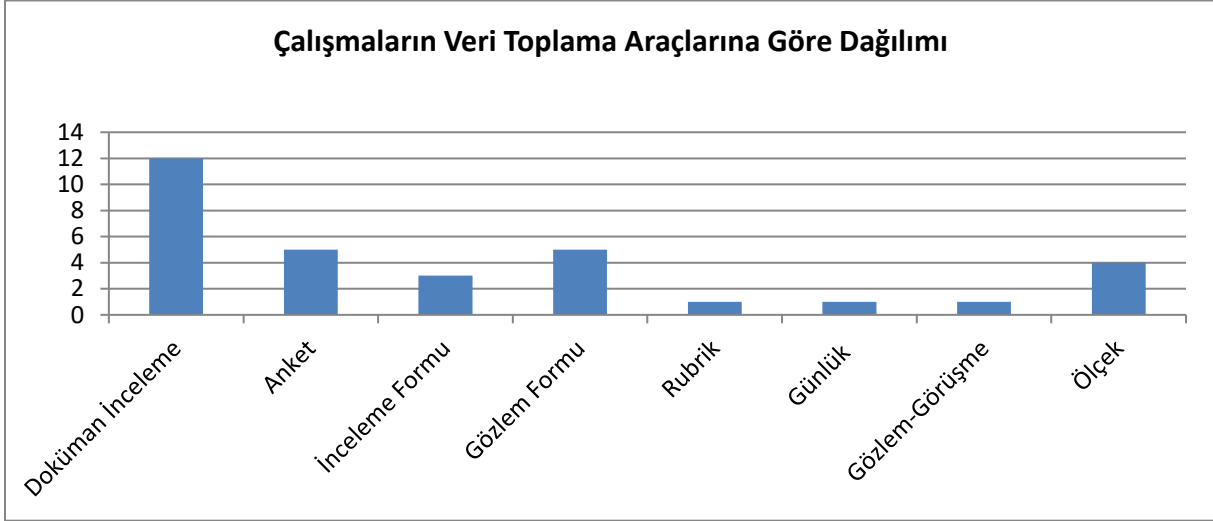

Şekil 6. 2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ilgili yapılan çalışmaların araştırma desenine göre dağılımı

Yapılan çalışmalarda en çok (f=28) kullanılan araştırma deseni doküman analizi olduğu belirlenmiştir. İkinci (f=2) diğer araştırma desenleri ve (f=1) meta analiz ve fenomenoloji desenleri tercihler arasında olduğu tespit edilmiştir.

3.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İncelenen 32 çalışmanın veri toplama araçları bakımından dağılımı Şekil 7’de görülmektedir.

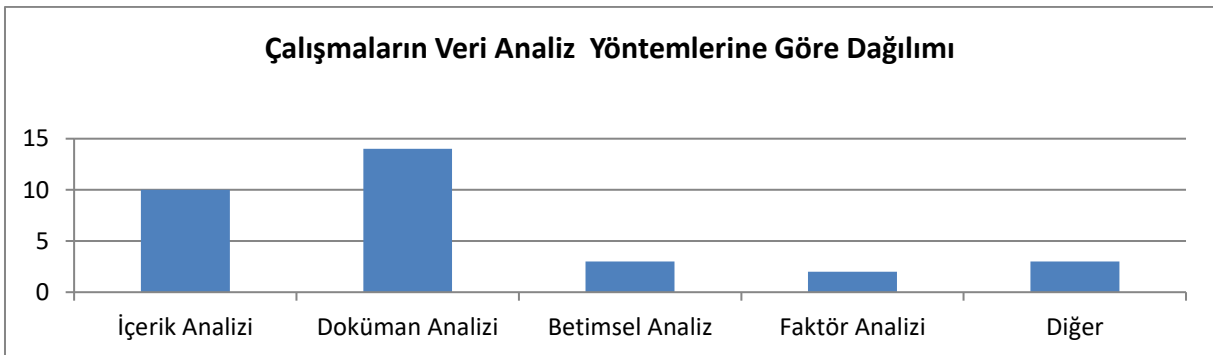

Şekil 7. 2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ilgili yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı

Yapılan çalışmalarda en çok kullanılan veri toplama aracı olarak doküman incelemenin yapıldığı belirlenmiştir. İkinci gözlem formu, üçüncü sırada anket ardından ölçekler inceleme formları gibi araçlar kullanılmıştır. En az bir çalışma ile rubrik, günlük ve gözlem-görüşme formu kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İncelenen 32 çalışmanın veri analiz yöntemi bakımından dağılımı Şekil 8’de görülmektedir.

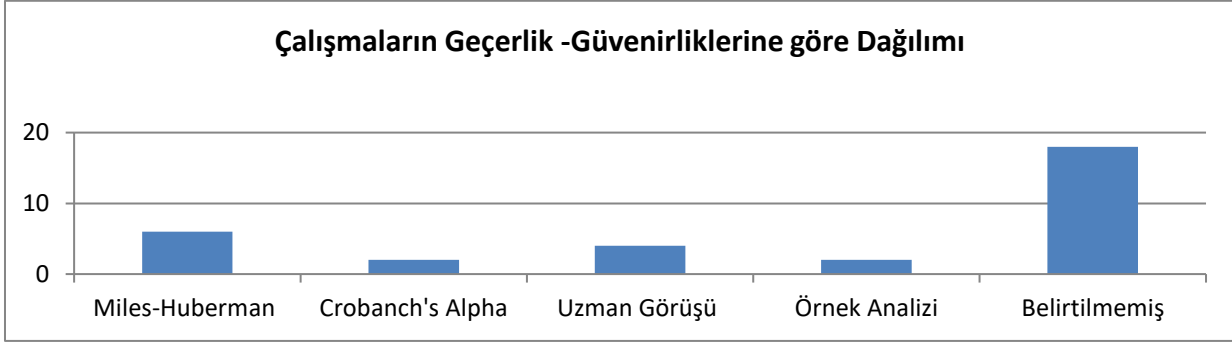

Şekil 8. 2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ilgili yapılan çalışmaların veri analiz yöntemlerine göre dağılımı

Yapılan çalışmalarda en çok kullanılan veri analiz yöntemi 14 çalışmada doküman analizi olarak belirlenmiştir. İkinci sırada 10 ile içerik analizi, üçüncü sırada üç çalışmada betimsel analiz, iki çalışmada faktör analizi kullanılmıştır. Geri kalan üç çalışmada diğer analiz yöntemleri kullanılmıştır.

3.9. Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

İncelenen 32 çalışmanın geçerlik ve güvenirlik dağılımı Şekil 9’da verilmiştir.

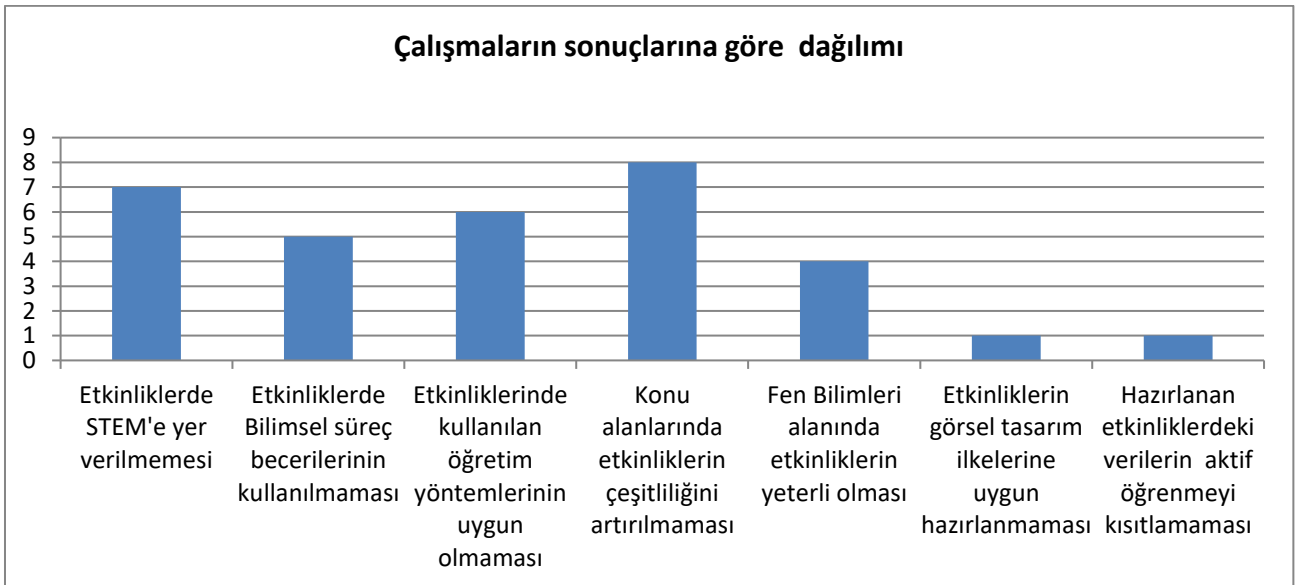

Şekil 9. 2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ilgili yapılan çalışmaların geçerlik-güvenirliklerine göre dağılımı

Yapılan çalışmaların 18 tanesinde geçerlik-güvenirliği belirtilmemiştir. Geriye kalan çalışmaların altı tanesinde Miles-Huberman güvenirlik formülünün kullanıldığı, dört tanesinde uzman görüşleri alınarak çalışıldığı, iki çalışmada “Cronbach’s Alpha güvenirlik testi” diğer iki çalışmada da örnek analizi yapılarak geçerlik-güvenirliğin artırılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

3.10. Onuncu Alt Probleme Ait Bulgular

İncelenen 32 çalışmanın sonuçları bakımından dağılımı Şekil 10’de görülmektedir. Bu kapsamda 7 farklı kod oluşturulmuştur.

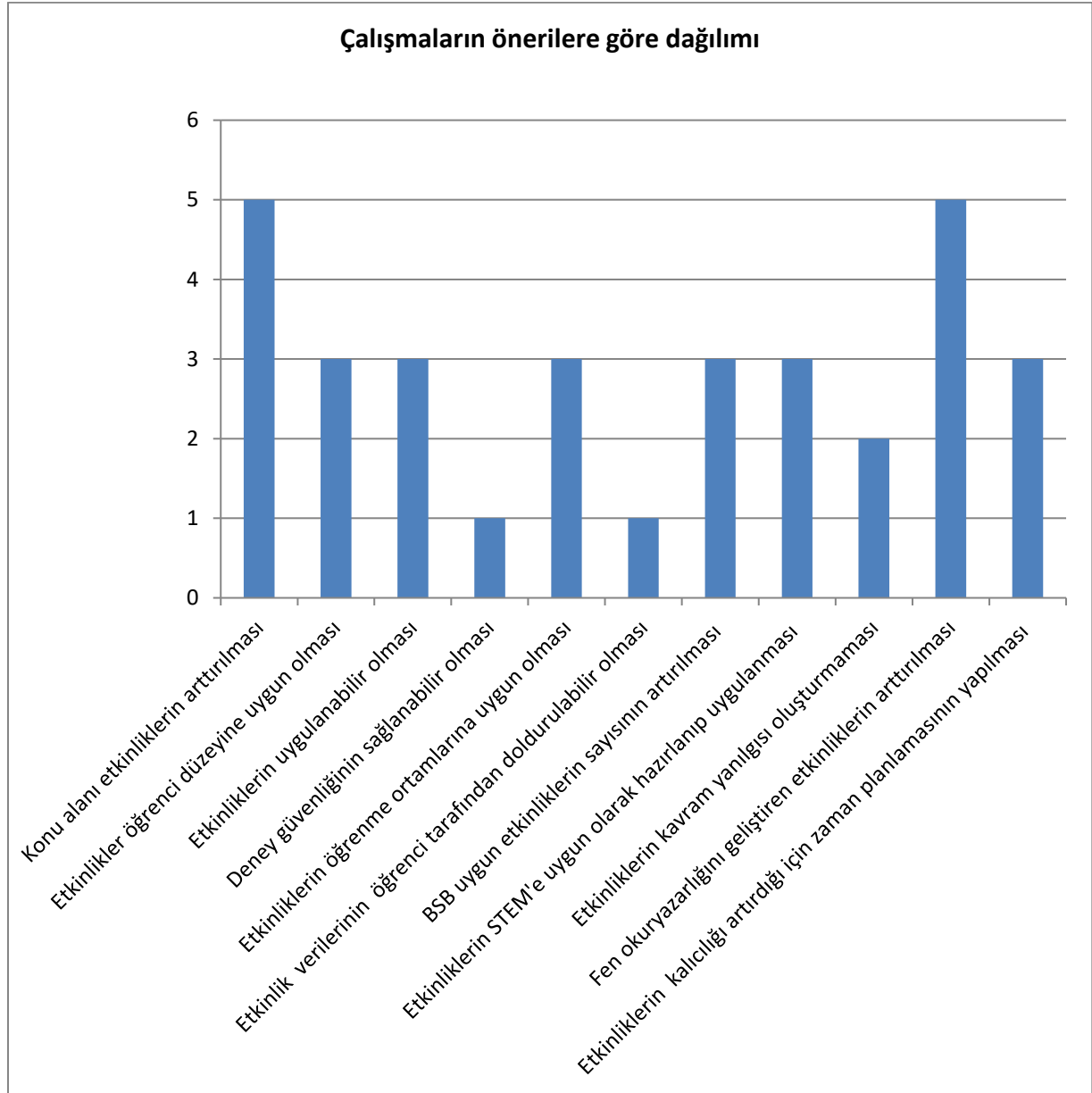

Şekil 10. 2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ilgili yapılan çalışmaların sonuçları bakımından oluşturulan kodların dağılımı

Şekil 10’de yapılan çalışmaların sonuçlarında en çok (f=8) ‘‘Konu alanlarında etkinliklerin çeşitliliğini artırılmaması’’ tekrarlanırken, en az tekrar edilen sonuç (f=1) ‘‘etkinliklerin görsel tasarım ilkelerine uygun olmaması’’ ve ‘‘etkinliklerin aktif öğrenmeyi kısıtlamaması’’ sonuçları tespit edilmiştir.

3.11. On Birinci Alt Probleme Ait Bulgular

İncelenen 32 çalışmanın önerileri bakımından dağılımı Şekil 11’de verilmiş ve bu kapsamda 11 farklı kod oluşturulmuştur.

Şekil 11. 2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde etkinliklerin incelenmesi ilgili yapılan çalışmaların öneriler bakımından oluşturulan kodların dağılımı

32 çalışmada incelenen öneriler, tekrarlanan 11 farklı kod şeklinde indirgenmiştir. İncelenen çalışmalarda sayıca en fazla (f=5) tekrarlanan öneriler “konu alanı etkinliklerin artırılması ve fen bilimleri etkinlikleri üzerine yapılan çalışmaların artırılması” kodlarına ait olurken, “etkinlik verilerin öğrenci tarafından doldurulabilir olması, deney güvenliğinin sağlanabilir olması” (f=1) önerileri en az tekrarlanan öneriler olarak dikkat çekmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

2008-2024 yılları arasında fen bilimlerinde ders kitaplarındaki etkinliklerin incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmaların yayın türü, yayın yılı, konu alanı, örneklem türü, kullanılan araştırma modeli, veri toplama araçları, verilerin analizi sonuçları ve önerilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada makale sayısının tez sayısından fazla olduğu ve 2018 yılından itibaren artış göstermektedir. Bu durumun 2018 Fen Bilimleri Öğretim Programı (FBÖP) ve ders kitaplarında etkinliklere daha fazla yer verilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

2018 Ortaokul FBÖP’deki çeşitli yeniliklerin, STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematic) yaklaşımını oluşturan unsurlarla ilişkili olduğu görülmektedir. 2018 FBÖP dâhil edilen, Mühendislik ve Tasarım becerileri ve Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları ile STEM yaklaşımının çeşitli boyutları ile ilişkilendirilirken, teknolojiye yönelik vurgular da dikkat çekmektedir (Bahar, Yener, Yılmaz, Emen ve Gürer, 2018; Özbilen, 2018; Tekbıyık ve Çakmakçı, 2019). Üretime dayalı ve üst düzey beceriler kazandırmayı hedefleyen STEM ülkelerin eğitime yönelik yeni stratejilerinin kaynağı olmuştur (Öner ve Capraro, 2016). STEM yaklaşımının önemli olmasının nedeni eğitimde pek çok alanda fayda sağladığı düşüncesidir.

İncelenen çalışmalarda örneklemin genellikle ders kitaplarının olması ve özellikle nitel araştırma yöntemlerinin tercih edilmesi, konu ile ilgili derinlemesine bilgi elde etme isteği ile açıklanabilir. Nitekim 2010-2019 yılları arasında fen bilimleri ders kitapları ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesinde nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Çalışmalarda daha çok doküman analizi, yapılması araştırma deseni olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanıldığından kaynaklanmaktadır. Doküman analizi, çeşitli belge türlerinin analiz edilmesini içermektedir (Morgan, 2022). Nitekim incelenen çalışmalarda veri toplama araçları doküman inceleme, anket, rubrik, ölçekler, gözlem formlar, günlük, gözlem-görüşme formlarının kullanılmıştır. Yapılan çalışmaların veri analizlerinde içerik, doküman, betimsel, faktör analizleri ile diğer analiz yöntemleri kullanılmıştır. Temel amacı verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşmak olan içerik analizinde, amaç birbirine benzeyen verileri belli bir tema ve kavramlar dâhilinde toparlayarak, okuyucunun idrak edebileceği bir formatta düzenleyip yorumlamaktır. Betimsel analizin amacı, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

İncelenen çalışmalarda verilen geçerlik-güvenirliklerinde daha çok Miles-Huberman güvenirlik formülü, Cronbach’s Alpha güvenirlik kat sayısı ve uzman görüşlerine başvurulması

çalışmaların araştırma modellerinin daha çok nitel araştırma modelinin tercih edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. İncelenen 32 çalışmanın 18'inde geçerlik-güvenilirliğinin açıklanmaması çalışmalarının niteliğini düşürmektedir.

İncelenen çalışmalarda ders kitaplarındaki etkinliklerde STEM'e göre daha çok yapılması gerektiği ve etkinliklerde konu alanı çeşitliliğine yer verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca etkili bir fen öğretimi için ders kitaplarındaki etkinliklerin öğrencilerin seviyesine uygun olması, öğretim programının kazanımlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunması, öğrencileri derse motive edecek zengin görsel öğeler içermesi ve iyi hazırlanmış ölçme-değerlendirme kısımlarına sahip olması gerektiği belirtilmektedir. Bu durumu 2018 ortaokul fen bilimleri dersi öğretim programı desteklediği gibi yeni hazırlanan 2024 ortaokul fen bilimleri dersi öğretim programı da desteklemektedir. Nitekim 2024 fen bilimleri dersi öğretim programında etkinliklere daha fazla önem verildiği ve etkinlikte yapılması gerekenler adım adım açıklandığı görülebilir.

5. ÖNERİLER

2008-2024 yılları arasında fen bilimleri ders kitaplarında etkinliklerin ile ilgili 32 çalışmanın incelenmesi sonucunda;

- ✓ Fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinliklerin öğretim programı içerisinde yerinin bulunabilmesi ile ilgili araştırmalar yapılabilir.
- ✓ Fen bilimleri dersi öğretim programında etkinliklerin kalıcılığa ve öğrenmeye katkısını ortaya koyan çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Fen bilimleri ders kitabı etkinliklerin eğitim kurumlarında ne kadar uygulanabilir olduğunu gösteren çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Fen bilimleri ders kitabı etkinliklerin akademik başarıya, sosyal gelişime ve bilimsel süreç becerilerini geliştirmeye etkisini gösteren çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Fen bilimleri ders kitabı etkinliklerin diğer disiplinlerle ilişkisini gösteren çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Fen bilimleri ders kitabı etkinliklerini uygulayacak öğretmenlerin bu yeterliliğe sahip olup olmadığını ortaya koyan çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abd-El-Khalick, F., Waters, M., & Le, A. P. (2008). Representations of nature of science in high school chemistry textbooks over the past four decades. *Journal of research in science teaching*, 45(7), 835–855.

Atıcı, T., Samancı, K. & Özel, Ç. A. (2007). İlköğretim fen bilgisi ders kitaplarının biyoloji konuları yönünden eleştirel olarak incelenmesi ve öğretmen görüşleri. *Türk eğitim bilimleri dergisi*, 5(1), 115-131.

Aycan, S., Kaynar, Ü., Türkoguz, S. & Arı, E. (2002). *İlköğretimde kullanılan fen bilgisi ders kitaplarının bazı kriterlere göre incelenmesi*. V. Fen bilimleri ve matematik eğitimi kongresi. ODTÜ, Ankara

- Bahar, M., Yener, D., Yılmaz M. ve Emen, H., Gürer, F. (2018). 2018 Fen bilimleri öğretim programı kazanımlarındaki değişimler ve fen teknoloji matematik mühendislik (STEM) entegrasyonu. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 702-735.
- Bakar, E., Keleş, Ö. & Koçakoğlu, M. (2009). Öğretmenlerin MEB 6. Sınıf fen ve teknoloji dersi kitap setleriyle ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 41-50.
- Bakırcı, H., & Öçsoy, K. (2017). An investigation of the activities in science textbooks in terms of the concept of entrepreneurship. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, 7(2), 256-276.
- Bierema, A. M. K., Schwartz, R. S., & Gill, S. A. (2017). To what extent does current scientific research and textbook content align? A methodology and case study. *Journal of Research in Science Teaching*, 54(8), 1097–1118.
- Cakici, Y. (2012). Exploring Turkish upper primary level science textbooks' coverage of scientific literacy themes. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, 12(49), 81–102.
- Calado, F. M., Scharfenberg, F. J., & Bogner, F. X. (2015). To what extent do biology textbooks contribute to scientific literacy? Criteria for analysing science-technology-society-environment issues. *Education Sciences*, 5(4), 255– 280.
- Chiappetta, E. L., & Fillman, D. A. (2007). Analysis of five high school biology textbooks used in the United States for inclusion of the nature of science. *International Journal of Science Education*, 29(15), 1847–1868.
- Davis, E. A., & Krajcik, J. S. (2005). Designing educative curriculum materials to promote teacher learning. *Educational Researcher*. 34(3): 3–14.
- Dimopoulos, K., Koulaidis, V., & Sklaveniti, S. (2003). Towards an analysis of visual images in school science textbooks and press articles about science and technology. *Research in Science Education*, 33(2), 189–216.
- Driver, R., Newton, P., & Osborne, J. (2000). Establishing the norms of scientific argumentation in classrooms. *Science Education*, 84(3), 287–312.
- Irez, S. (2009). Nature of science as depicted in Turkish biology textbooks. *Science Education*, 93(3), 422–447.
- Kanlı, U., & Yağbasan, R. (2004). Ortaöğretim fen ve matematik ders kitaplarının eğitimsel tasarımının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 29(133), 3-10.
- Kılıç, A. & Seven, S. (2004). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: PegemA Yayıncılık
- Kılıç, Z., Atasoy, B., Tertemiz, N., Şeren, M., & Ercan, L. (2001). *Öğretimde ders kitaplarının yeri, önemi ve genel özellikleri*. Leyla Küçükahmet (ed.). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu, fen bilgisi* (ss. 93-111). Ankara: Nobel yayın dağıtım.
- Kırbaşlar, F. G., & İnce, E. (2010). İlköğretim ve orta öğretim ders kitaplarında atom kavramı ve konularının incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(188), 251-273.
- King, A. (1997). Ask to think – tell why: A model of transactive peer tutoring for scaffolding higher level complex learning. *Educational Psychologist*, 32(4), 221- 235.
- Köseoğlu, F., Atasoy, B., Kavak, N., Akkuş, H., Budak, E., Tümay, H., Kadayıfçı, H., & Taşdelen, U. (2003). *Bir Fen Ders Kitabı Nasıl Olmalıdır?* Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

- Majidi, S., & Mantyla, T. (2011). Knowledge organization in physics textbooks: A case study of magnetostatics. *Journal of Baltic Science Education*, 10(4), 285–299
- Maskan, A. K., Maskan, M. H., & Atabey, K., (2007). İlköğretim 4. Sınıf fen ve teknoloji ders kitabının değerlendirme ölçütleri yönünden incelenmesi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 22-32.
- Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *Qualitative report*. 27(1), 67-74.
- Morgil, F. İ., & Yılmaz, A. (1999). Lise 10. Sınıf kimya II ders kitaplarının öğretmen ve öğrenci görüşleri açısından değerlendirilmesi. *BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 26-40.
- Öner, A., ve Capraro, R. (2016). FeTeMM okulu olmak iyi öğrenci başarısı anlamına mı gelir? *Eğitim ve Bilim*, 41(185), 1-17.
- Özbilen, A. G. (2018). STEM eğitimine yönelik öğretmen görüşleri ve farkındalıkları. *Bilimsel Eğitim Araştırmaları*, 2(1), 1-21.
- Pepin, B., & Haggarty, L. (2001). Mathematics textbooks and their use in English, French and German classrooms: a way to understand teaching and learning cultures. *ZDM: The International Journal on Mathematics Education*, 33(5), 158-175.
- Stein, M. K., Remillard, J., & Smith, M. S. (2007). *How curriculum influences student learning*. In F. Lester (Ed.), *Second handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 319-370). Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Tekbıyık, A. (2006). Lise fizik I ders kitabının okunabilirliği ve hedef yaş düzeyine uygunluğu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 441-446.
- Tekbıyık, A. ve Çakmakçı, G. (2019). *Fen bilimleri öğretimi ve STEM etkinlikleri kitabı*. Nobel Yayınları.
- Turgut, B. (1996). *Ders kitapları ile ilgili etkinlikler*. Türkiye ve Almanya'da Ders Kitapları Sempozyumu, Ankara.
- Uçar, C., & Somuncuoğlu Özerbaş, D. (2017). Ortaokul 5. sınıf fen bilimleri ders kitabının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1373-1388.
- Ulusal Tez Merkezi (UTM). (2020). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Ünsal, Y. & Güneş, B. (2002). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 4. Sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 107-120.
- Ünsal, Y. & Güneş B. (2003). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 8. Sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(2), 387-394.
- Ünsal, Y. & Güneş, B. (2004). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB lise 1.sınıf fizik ders kitabına eleştirel bir bakış. *G.Ü. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 305
- Vojíš, K., & Rusek, M. (2019). Science education textbook research trends: a systematic literature review, *International Journal of Science Education*, 41(11), 1496-1516.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız Yılmaz, N., & Tabacı, G. (2017). Fen bilimleri 3 ve 4. sınıf öğretim programı ile ders kitaplarının yer temelli açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 1584-1605.

ÇOKLU ZEKA KURAMI İLE EVSEL ATIKLAR VE GERİ DÖNÜŞÜM KONUSUNUN ÖĞRETİLMESİNE AİT DERS PLANI VE ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

Öğr. Gör., Nilay KORKMAZ

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi,

ORCID: 0000-0002-6436-6699

Prof. Dr., Gamze DOLU

Balıkesir Üniversitesi,

ORCID: 0000-0002-2924-4098

ÖZET

Gardner'in Çoklu Zeka Kuramı (1993), zekanın tek bir boyutta ifade edilmesine karşı çıkarak bireylerin birden fazla öğrenme bileşeninden oluştuğunu savunmaktadır. Bu kurama göre, her birey farklı zeka türlerine sahiptir ve farklı öğrenme biçimleri vardır. Bu nedenle, çoklu zeka kuramı, öğrencilerin çeşitli ilgi alanlarını ve yeteneklerini dikkate alarak eğitim vermeyi amaçlamaktadır. Genellikle zeka teorilerinde öğrencilerin performansı ve başarıları notlar veya puanlarla ölçülürken, çoklu zeka kuramında öğrencinin öğrenme deneyimi, öğrenme süreçlerinin nasıl, ne zaman ve hangi koşullarda gerçekleştiğine odaklanır. Bu çalışmada, 7. sınıf fen bilimleri dersinde "Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm" konusuna yönelik çoklu zeka kuramını içeren ders planı ve etkinlik örnekleri sunulmuştur. Ders planı, öğrencilerin evsel atıkları tanıma, sınıflandırma ve geri dönüştürme süreçlerini farklı zeka alanlarına hitap edecek şekilde öğrenmelerini hedeflemektedir. Öğrencilere, görsel-uzamsal, müziksel-ritmik, ve kişilerarası zekalarına yönelik çeşitli etkinlikler sunulurken, geri dönüşümün önemi vurgulanmaktadır. Görsel-uzamsal zeka için geri dönüşüm süreçlerini gösteren posterler tasarlanmaktadır. Müziksel-ritmik zeka için ise geri dönüşümle ilgili şarkılar oluşturulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, fen bilimleri öğretiminde öğrencilerin farklı zeka alanlarına yönelik olarak planlanan ve alan yazına örnek teşkil edecek ders planı ve etkinlikler tasarlamaktır. Ayrıca, öğretmenlere bu yaklaşımın, farklı dersler ve konular için de benzer bir ders planı oluşturulabilmesi için bir model sunabileceği ve çeşitli öğrenme hedefleri için yaratıcı ve etkili öğretim stratejileri geliştirmelerine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu şekilde, öğrencilerin geri dönüşüm bilincini artırmak ve çevreye duyarlı bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çoklu zeka kuramı, evsel atıklar, fen bilimleri eğitimi, geri dönüşüm.

LESSON PLAN AND ACTIVITY EXAMPLES FOR TEACHING THE TOPIC OF HOUSEHOLD WASTE AND RECYCLING USING THE THEORY OF MULTIPLE INTELLIGENCES

ABSTRACT

Gardner's Multiple Intelligence Theory (1993) argues that individuals consist of more than one learning component, opposing the expression of intelligence in a single dimension. According to this theory, each individual has different types of intelligence and different learning styles. Therefore, the theory of multiple intelligences aims to provide education by taking into account the various interests and abilities of students. Generally, in intelligence theories, students' performance and achievements are measured with grades or scores, while in multiple intelligence theory, the student's learning experience focuses on how, when and under what conditions the learning processes take place. In this study, lesson plans and activity examples containing multiple intelligence theory on the subject of "Domestic Waste and Recycling" in the 7th grade science course are presented. The lesson plan aims to help students learn the processes of recognizing, classifying and recycling household waste in a way that appeals to different intelligence areas. The importance of recycling is emphasized by offering various activities to students for their visual-spatial, musical-rhythmic, and interpersonal intelligence. They design posters showing recycling processes for visual-spatial intelligence. For musical-rhythmic intelligence, songs about recycling are created. The aim of this study is to design lesson plans and activities that are planned for students' different intelligence areas in science teaching and will set an example for the literature. In addition, it is thought that this approach can provide instructors with a model for creating a similar lesson plan for different courses and subjects and can help them develop creative and effective teaching strategies for various learning objectives. In this way, it is aimed to increase students' recycling awareness and raise environmentally conscious individuals.

Keywords: Multiple Intelligences Theory, household waste, science education, recycling.

1. GİRİŞ

İlkokul seviyesinde fen öğretimi, öğrencilerin sadece konulara ait bilgileri edinmelerini değil, aynı zamanda bilimsel düşünceyi öğrenmelerini ve bilimi günlük hayatlarında nasıl kullanacaklarını kavramalarını sağlamaktadır. Fen eğitiminin esas amacı, öğrencilere bilimsel okuryazarlık kazandırmaktır ve bu hedefe ulaşmak için kullanılan öğretim yöntemleri büyük önem taşır (Baez, 1971). Bu yöntemlerden biri olan Çoklu Zeka Kuramı (ÇZK), eğitimde kritik bir öğretim yöntemi olarak görülür. Bu kurama göre, her öğrenci farklı türde zeka alanlarına sahiptir ve bu zeka alanları sekiz ana gruba ayrılmaktadır (Gardner, 1999). Bu gruplar, öğrencilerin çeşitli yetenek ve becerilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu zeka alanlarının açıklamaları aşağıda verilmektedir:

1. Sözel/dilsel zeka: Kelimeleri etkin bir şekilde kullanma ve anlama kapasitesini ifade etmektedir.
2. Mantıksal/matematikselsel zeka: Sayısal ve mantıksal düşünme yeteneğini ifade etmektedir.
3. Görsel/uzamsal zeka: Görsel ve mekansal bilgileri algılama ve işleme becerisidir.
4. Bedensel/kinestetik zeka: Fiziksel hareketleri ve nesnelere ustalıkla kullanma, sorunları çözmek için bedeni kullanma yeteneğidir.
5. Müzikal/ritmik zeka: Müzikal ritim, ton ve sesleri anlama ve yaratma kabiliyetini ifade etmektedir.
6. Sosyal/kişilerarası zeka: Başkalarıyla etkili iletişim kurma ve empati yapma yeteneğidir.
7. İçsel/kişisel zeka: Kendi duygularını, düşüncelerini ve motivasyonlarını anlama becerisini ifade etmektedir.
8. Doğacı zeka: Doğadaki canlıları ve ekosistemleri tanıma ve anlama yeteneğidir.

Bu kurama göre, her birey farklı zeka alanlarında çeşitli yetenekler gösterebilir. Öğretmenler, öğrencilerin bu farklı yeteneklerini göz önünde bulundurarak, onlara çeşitli zeka türlerine uygun öğrenme olanakları sunabilirler (Gardner, 1993). Yapılan araştırmalar, çoklu zeka kuramına dayalı öğretim yöntemlerinin, öğrenci başarılarını artırmada etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Barrington, 2004; Christion ve Kennedy, 2004; Dolu ve Efe 2022; Dolu ve Özel 2023a; Dolu ve Sevim, 2022; Gardner, 1999; Korkmaz ve Dolu, 2023a; Özdemir, Güneysu ve Tekkaya, 2006). Bu nedenle, çoklu zeka kuramı, öğrencilere bilimsel okuryazarlık kazandırmak amacıyla önemli bir öğretim stratejisi olarak değerlendirilmektedir.

Çoklu zeka kuramı, geleneksel eğitim yöntemlerine kıyasla daha esnek ve uyarlanabilir bir öğrenme ortamı sunar. Bu model, öğrenci merkezli bir sınıf ortamı yaratarak her öğrencinin kendi potansiyelini keşfetmesine ve yeteneklerini fark etmesine yardımcı olur. Başarıyla uygulandığında, çoklu zeka kuramına dayalı öğretim yöntemleri, öğrencilerin konuları daha etkili ve kalıcı bir şekilde öğrenmelerini sağlar (Avcı, 2014; Campbell ve Campbell, 1999; Dolu ve Özel 2023b; Korkmaz ve Dolu 2023b). Ayrıca, bu kuram bireylerin çeşitli zeka türlerini geliştirme kapasitesine sahip olduklarını vurgular. Bu yaklaşım, farklı ilgi ve yeteneklere sahip öğrencilere destek olma fırsatı sunar (örneğin, resim yapmayı sevenler, okumayı ve yazmayı

sevenler, sporda yetenekli olanlar, şarkı söyleyenler ve doğayı önemseyenler). Çoklu zeka kuramı, öğretmenlere farklı öğrenme stratejilerini birleştirerek kapsamlı ve entegre bir öğretim programı oluşturma imkanı sağlar. Bu yüzden, öğretmenlerin sınıflarında, öğrencilerin çeşitli zeka türlerine hitap eden öğrenme ortamları yaratmaları önemlidir.

Bu çalışmada, yedinci sınıf Fen Bilimleri dersinin evsel atıklar ve geri dönüşüm konusunu ele alan ve çoklu zeka alanlarına yönelik ders planı ve etkinlikler geliştirilmiştir. Hazırlanan bu etkinlikler, öğrencilerin çeşitli zeka türlerini etkin bir şekilde kullanmalarını sağlayarak, onların farklı yetenek ve becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çoklu zeka alanları, her öğrencinin özgün yeteneklerini ve ilgi alanlarını yansıtmaktadır. Bu etkinlikler, öğrencilere farklı zeka türlerini kullanarak çeşitli beceriler kazanma imkanı sunarak, potansiyellerini en üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir. Her öğrencinin kendine özgü yeteneklere sahip olduğunu kabul eden çoklu zeka kuramına dayalı bu etkinlikler, öğrencilere öğrenme sürecini daha anlamlı ve kişisel bir deneyim haline getirme fırsatı sunmaktadır. Bu nedenle, öğrencilerin çoklu zeka alanlarını kullanarak becerilerini geliştirmeleri, onların bireysel gelişim ve öğrenme başarıları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan ders planının literatüre değerli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, etkinlik temelli öğretim yöntemi benimsenmiştir. Etkinlik temelli öğretim, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini aktif, katılımcı ve uygulamalı bir şekilde yaşamalarına odaklanan bir yaklaşımdır. Bu yöntem, öğrencilerin bilgiyi kazanma, anlama ve uygulama süreçlerinde aktif rol almalarını sağlar (Bricker vd., 1998; Daugherty, Grisham-Brown ve Hemmeter 2001; Kurt ve Tekin İftar, 2008; McBride ve Schwartz, 2003).

Etkinlik temelli öğretim, fen bilimlerinde öğrencilerin bilimsel düşünme becerilerini artırmalarına ve konuları daha iyi kavramalarına katkıda bulunan etkili bir yaklaşımdır. Bu yöntem, bilimsel bilgiyi somutlaştırarak öğrencilerin fen dünyasını keşfetmelerine olanak tanır ve fen bilimlerini daha cazip hale getirir. Öğrenciler, genellikle grup çalışmaları, gözlem, deneyler, projeler veya diğer etkileşimli etkinlikler yoluyla öğrenirler (Gaytan ve McEwen, 2007; Hwang ve Kuo, 2011; Kırkkaya ve Vurkaya, 2011; Stears ve Gopal, 2010).

3. BULGULAR

Fen Bilimleri dersi öğretim programında yayınlanan kazanımlara uygun (MEB, 2018), iki ders saati süresince uygulanabilecek, çoklu zeka kuramına ve etkinlik temelli öğretim yöntemine uygun bir ders planı hazırlanmış ve Çizelge 1'de sunulmuştur. Bu ders planı ve etkinlikler, öğrencilerin evsel atıklar ve geri dönüşüm konusunda farklı zeka alanlarını kullanarak öğrenmelerini ve aktif katılım sağlamalarını teşvik edecektir.

Çizelge 1. Yedinci Sınıf Evsel Atıklar Ve Geri Dönüşüm Konulu Ders Planı Örneği

Dersin Adı	Fen Bilimleri
Sınıf	7. Sınıf
Ünite Adı / No	Saf Madde ve Karışımlar / 4
Konu	Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm
Önerilen Süre	2 ders saati (40 * 2)

Öğrenci Kazanımları	F.7.4.5.1. Evsel atıklarda geri dönüştürülebilir ve dönüştürülemez maddeleri ayırt eder. F.7.4.5.2. Evsel katı ve sıvı atıkların geri dönüşümüne ilişkin proje tasarlar.
Bilimsel Süreç Becerileri	Gözlem yapma, karşılaştırma, çıkarımda bulunma, eleştirel düşünme, sonuca varma, gözlemlerden elde edilen verileri derleyip işleyerek tablo ve fiziksel modeller gibi farklı formlarda gösterme
Ünite Kavramları ve Sembolleri	Evsel katı atık maddeler, evsel sıvı atık maddeler, geri dönüşüm, yeniden kullanma
Güvenlik Önlemleri	-
Öğretme- Öğrenme Yöntem ve Teknikleri	Çoklu Zekâ Kuramı, Etkinlik Temelli Öğrenme
Kullanılan Eğitim Teknik, Araç- Gereç ve Kaynaklar (Öğretmen-Öğrenci)	Renkli kâğıtlar, kalem, fon karton, kalem boya, pastel boya, bilgisayar, projeksiyon cihazı

GİRİŞ

Öğretmen sınıfa girer ve öğrencilere şöyle der: "Merhaba çocuklar! Bugün sizinle çok önemli bir konuya değineceğiz. Hepimizin evde, okulda ve çevremizde oluşturduğu atıkların ne kadar önemli olduğunu biliyor musunuz? Peki, bu atıkları nasıl geri dönüştürebileceğimizi ve çevremize nasıl katkıda bulunabileceğimizi hiç düşündünüz mü?" Ardından, öğrencilere bir problem durumu sunar: "Geçen gün bir arkadaşım evindeki çöpleri dışarı atarken fark etti ki, her şey karışık haldeydi. Kağıtlar, plastikler, camlar ve hatta yiyecek atıkları hepsi bir aradaydı. Sizce bu durumda ne yapmalıyız? Arkadaşımın bu karışıklığı çözmesi ve atıkları doğru bir şekilde geri dönüştürmesi için ne gibi önerilerde bulunabiliriz?" Öğrencilerin çözüm önerilerini alır ve tartışma ortamı yaratır. Son olarak, öğretmen dersin farklı bir yöntemle işleneceğini belirtir.

ÇOKLU ZEKA KURAMI İLE ÖĞRETİM AŞAMASI

1. Görsel-Uzamsal Zeka

- Öğrenciler, geri dönüşüm sürecini gösteren bir poster tasarlarlar.
- Farklı atık türlerini ve bu atıkların nasıl geri dönüştürüldüğünü görsel olarak ifade ederler.

2. Müziksel-Ritmik Zeka

- Öğrenciler, geri dönüşümle ilgili bir şarkı ya da jingle oluştururlar.
- Bu şarkıyı sınıfta sunarlar.

3. Kişilerarası Zeka

- Grup çalışması yaparak, geri dönüşümün yaygınlaştırılması için bir kampanya planı oluştururlar.
- Kampanya için afiş ve slogan geliştirirler.

DEĞERLENDİRME

Öğrenciler, ders boyunca öğrendiklerini sınıfla paylaşırlar.

Geri dönüşümün önemini ve kendi katkılarını anlatırlar.

Öğretmen, dersin ana noktalarını özetler ve öğrencilere teşekkür eder.

4. DERS PLANINDA BELİRTİLEN ÇOKLU ZEKA İÇİN ETKİNLİK ÖRNEKLERİ

4.1. Geri Dönüşüm Poster Tasarımı (Görsel-Uzamsal Zeka)

Öğretmen öğrenciler için hazırladığı, evsel atıkların geri dönüşüm sürecini gösteren “Geri Dönüştür, Geleceği Kurtar!” başlıklı bir posterini (Görsel 1) sınıfa getirir. Bu örnek poster, öğrencilerin evsel atıkları nasıl ayrıştıracaklarını ve geri dönüşüm sürecini görsel olarak anlamalarına yardımcı olacaktır. Poster üzerinde farklı atık türleri (plastik, kağıt, cam, metal ve kompost) ve geri dönüşüm sürecini gösteren oklar bulunmaktadır. Orta kısımda ise geri dönüşüm sembolü yer almakta ve geri dönüşümün önemine dair bir mesaj verilmiştir. Bu gösterimden sonra öğretmen öğrencilerin kendi yaratıcılıklarını kullanarak benzer posterler yapmalarını ister.

Görsel 1. Poster Örneği

4.2. Gerger Dönüşüm Şarkısı (Müziksel-Ritmik Zeka)

Öğrencilerden beşer kişilik gruplar oluşturulur. Her bir gruptan gerger dönüşümle ilgili bir şarkı ya da jingle oluşturmaları ve bunu sınıfta sunmaları istenir. Öğrencilerin gerger dönüşüm konusunda yazdıkları eğlenceli ve öğretici bir şarkı sözleri örneği, Görsel 2’de verilmektedir. Öğrencilerin hazırladıkları şarkı örnekleri sınıfta söyleyerek konuyu pekiştirmelerini sağlayacaktır.

NAKARAT Gerger dönüşür, yeniden kullan, Doğa için, birlikte yapalım plan. Kağıt, plastik, cam ve metal, Her birini doğru yere atalım.	2. BÖLÜM Cam şişeler parlak ve temiz, Onları gerger dönüşüme ver, bizler gibi iz. Metalleri de unutma, biriktir hep, Gerger dönüşümle, doğayı koru, bu büyük bir hedef.
1. BÖLÜM Evde başlar, bu güzel iş, Çöpü atarken dikkatli ol, hiç. Kağıtları ayrı, plastikleri başka, Doğa dostu ol, sen de katıl bu aşka.	NAKARAT Gerger dönüşür, yeniden kullan, Doğa için, birlikte yapalım plan. Kağıt, plastik, cam ve metal, Her birini doğru yere atalım.
NAKARAT Gerger dönüşür, yeniden kullan, Doğa için, birlikte yapalım plan. Kağıt, plastik, cam ve metal, Her birini doğru yere atalım.	SON Birlikte başarırız, bu iş kolay, Doğaya sahip çık, bizden sonra da olay. Atıkları ayrıştır, gerger dönüşür, Daha güzel bir dünya, gelecekte hep güldür.

Görsel 2. Şarkı Örneği

4.3. Kampanya Planlama (Kişilerarası Zeka)

Öğrenciler grup çalışması yaparak, geri dönüşümün yaygınlaştırılması için bir kampanya planı oluştururlar. Hazırladıkları kampanyaya yönelik afiş ve slogan geliştirirler. Öğrencilerin geri dönüşüm kampanyası için hazırladıkları afiş ve slogan örneği Görsel 3'te verilmiştir.

Görsel 3. Afiş Örneği

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 7. sınıf fen bilimleri dersinde "Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm" konusuna yönelik olarak Gardner'ın Çoklu Zeka Kuramı'na dayalı bir ders planı ve etkinlik örnekleri sunarak, öğrencilerin farklı zeka alanlarına hitap eden etkinliklerle öğrenme süreçlerini desteklemeyi amaçlamıştır. Ders planı, görsel-uzamsal, müziksel-ritmik ve kişilerarası zekalarına yönelik çeşitli etkinlikler içermektedir. Bu sayede öğrencilerin, geri dönüşüm bilincini artırmak ve çevreye duyarlı bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Çoklu zeka kuramına dayalı ders planı ve gerek etkinliklerin öğrenciler tarafından hazırlanması gerekse uygulanması sonucunda, öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha aktif katıldıkları, konuyu daha derinlemesine anladıkları ve günlük yaşamlarında geri dönüşümle ilgili daha bilinçli davranışlar sergiledikleri gözlemlenmiştir. Öğrencilerin farklı zeka türlerine yönelik etkinliklere ilgi göstermeleri ve bu etkinlikler aracılığıyla öğrendiklerini ifade etmeleri, kuramın eğitimdeki etkinliğini bir kez daha ortaya koymaktadır (Altınsoy, 2011; Kurt, 2012; Dolu ve Adıyaman, 2019; Dolu ve Avcı Engüdar, 2019; Dolu ve Osmanoglu, 2019; Norela ve Lauren, 2011; Şahan, 2018). Özellikle, görsel-uzamsal zekaya yönelik poster tasarımı ve müziksel-ritmik zekaya yönelik geri dönüşüm şarkısı oluşturma gibi etkinlikler, öğrencilerin

yaratıcı düşünme becerilerini geliştirirken aynı zamanda geri dönüşümün önemini kavramalarına yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, fen bilimleri eğitiminin daha etkili hale getirilmesi ve öğrencilerin çevre bilincinin artırılması için çoklu zeka kuramının uygulanabilirliğini göstermektedir. Öğretmenlerin, öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak ders planlarını ve etkinliklerini tasarlamaları, öğrencilerin motivasyonunu artırmakta ve öğrenme sürecini daha verimli kılmaktadır (Dolu ve Adıyaman, 2019; Özaçıkerdem, 2003; Tüysüz, 2015). Ayrıca, bu yaklaşım, öğrencilerin yalnızca akademik başarılarını değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal gelişimlerini de desteklemektedir (Aydın, 2010; Yavuz, 2001).

Gelecekte yapılacak araştırmalar için öneriler arasında, çoklu zeka kuramına dayalı ders planlarının ve etkinliklerin uzun vadeli etkilerinin incelenmesi yer almaktadır. Öğretmenlerin bu yaklaşımla ilgili deneyim ve görüşlerinin değerlendirilmesi, eğitimde daha etkili stratejiler geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu araştırma, belirli bir sınıf düzeyinde ve belirli bir konuyla sınırlı kalmıştır. Çoklu zeka kuramının diğer ders ve konulara uygulanabilirliği üzerine daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Bunun yanında, farklı okullarda ve öğrenci gruplarında uygulanacak benzer çalışmalar, elde edilen sonuçların genellenebilirliğini artırılabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma, çoklu zeka kuramına dayalı ders planları ve etkinliklerin, fen bilimleri eğitiminde ve geri dönüşüm bilincinin artırılmasında önemli bir rol oynayabileceğini göstermiştir. Öğretmenlerin bu yaklaşımı benimsemeleri, öğrencilerin farklı zeka türlerine hitap eden etkinliklerle daha etkin ve kalıcı öğrenme deneyimleri yaşamalarına olanak tanıyacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Altınsoy, A.B. (2011). *Fen ve teknoloji dersinde çoklu zekâ kuramına dayalı öğretimin öğrencilerin başarılarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Avcı, A. (2014). *Eğitim bilimine giriş*. İstanbul: Elit Kültür.
- Aydın, G. (2010). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin daha gelişmiş zekâ alanlarının saptanması ve buna uygun çoklu zekâ kuramı etkinlikleri ile öğretim yapılması*. Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baez, A. (1971). "Aims, Contents and Methodology of Science Teaching", in *Science and Education in Developing States*, edited by Gillon, H., Draeger Publishers, New York.
- Barrington, B. (2004). Teaching to student diversity in higher education: how multiple intelligences theory can help. *Teaching in Higher Education*, 9(4), 422.
- Bricker, D., Pretti-Frontczak, K., & McComas, N. (1998). *An activity-based approach to early intervention (2nd ed)*. Baltimore:Paul Brooks Pub.

- Campbell, L., & Campbell, B. (1999). Multiple intelligences and student achievement: Success stories from six schools. Alexandria, V A.: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Christion, M. A., & Kennedy, D. (2004). Multiple intelligences. *TESOL Journal*, 6(1), 10-14.
- Daugherty, S., Grisham-Brown, J., & Hemmeter, M. L. (2001). The effects of embedded skill instructions on the acquisition of target and nontarget skills in preschoolers with developmental delays. *Topics in Early Childhood Special Education*, 21, 213-221.
- Dolu, G., Adıyaman, M., (2019). Yedinci sınıf saf maddeler konusunda kullanılan çoklu zeka yönteminin dersin başarısına etkisi. 1. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, 4-6 October, İzmir, Türkiye.
- Dolu, G., Avcı Engüdar, N., (2019). 7. Sınıf saf madde ve karışımlar konusu için çoklu zeka kuramındaki bedensel zeka alanına yönelik ders etkinliği. 1. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, 4-6 October, İzmir, Türkiye.
- Dolu, G., Osmanoğlu, Ş., (2019). 6. Sınıf maddelerin ısı iletimi konusu ile ilgili çoklu zeka kuramına göre hazırlanan bir etkinlik örneği. 1. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, 4-6 October, İzmir, Türkiye.
- Dolu, G., Efe, N., (2022). 8. Sınıf “üretici, tüketici ve ayırıştırıcı” kavramlarının öğretimine yönelik çoklu zekâ kuramını ve teknolojiyi içeren bir etkinlik örneği. 1st International Conference on Educational Technology and Online Learning, Ören, Balıkesir.
- Dolu, G., Özel, M., (2023a). Sekizinci sınıf asit yağmurları konusu ile ilgili çoklu zeka kuramında yer alan sosyal zeka temelli örnek bir ders etkinliği 1. Bilsel International Harput Scientific Researches Congress, 25-26 November, Elazığ, Türkiye
- Dolu, G., Özel, M., (2023b). Altıncı sınıf maddenin tanecikli yapısı konusu için çoklu zekâ kuramının sözel zekâ alanına yönelik ders etkinliği örneği. III - International Conference on Scientific Research May 3-4, Odlar Yurdu University Bakü, Azerbaijan.
- Dolu, G., Sevim, N., (2022). 8. Sınıf periyodik sistem kavramının öğretimine yönelik çoklu zekâ kuramını içeren bir etkinlik örneği. 6th International Education and Innovative Sciences Congress, November 24-25, Burdur.
- Gardner, H. (1993). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences. (Second Ed.)*. London: Fontana Press.
- Gardner, H. (1999). *The disciplined mind: What all students should understand*. New York: Simon & Schuster.
- Gaytan, J. & McEwen, B. C. (2007). Effective Online Instructional and Assessment Strategies. *The American Journal of Distance Education*, 21(3), 117-132.
- Hwang, G.-J. & Kuo, F.-R. (2011). An Information-Summarising Instruction Strategy for Improving The WebBased Problem Solving Abilities of Students. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(2), 290-306.

- Kırıkkaya, E. B., & Vurkaya, G. (2011). The Effect of Using Alternative Assessment Activities on Students' Success And Attitudes in Science And Technology Course. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 11(2), 997-1004.
- Korkmaz, N., Dolu, G., (2023a). Beşinci sınıf canlıların sınıflandırılması konusuna yönelik çoklu zeka kuramını içeren etkinlik örneği, 1. Bilsel International Harput Scientific Researches Congress, 25-26 November, Elazığ/Türkiye
- Korkmaz, N., Dolu, G., (2023b). Çoklu zeka kuramına dayalı öğretimin öğrencilerin fen bilimleri dersindeki akademik başarılarına etkisi. 2. Bilsel International World Science and Research Congress 16-17 September, İstanbul/Türkiye
- Kurt, M. (2012). *Çoklu Zekâ Kuramına dayalı öğrenme yöntemi ve motivasyon stilleri etkileşiminin öğrencilerin tutum, akademik başarı ve bilgilerinin kalıcılığına etkisi*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kurt, O., & Tekin-İftar, E. (2008). A comparison of constant time delay and simultaneous prompting within embedded instruction on teaching leisure skills to children with autism. *Topics in Early Childhood Special Education*, 28, 53-64.
- McBride, B. J., & Schwartz, I. S. (2003). Effects of teaching early interventionists to use discrete trials during ongoing classroom activities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23, 5-17.
- MEB. (2016). *Fen Bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7, ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu zeka oyunları öğretmenler için öğretim materyali (5, 6, 7, ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Norela M. & Lauren, A. R. (2011). Student's learning style and multiple intelligence profile. *Journal of Educational Sciences & Psychology*, 1(1).80 – 85.
- Özaçıkerdem, M. (2003). *İlköğretim 8. sınıf asit baz konusu üzerine çoklu zeka kuramı uygulamaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özdemir, P., Güneysu, S., & Tekkaya, C. (2006). Enhancing learning through multiple intelligences. *Journal of Biological Education*, 40(2), 74-78.
- Şahan, A. (2018). *Fen bilimleri öğretiminde çoklu zekâ destekli eğitim modelinin öğrenci başarısına ve fen tutumuna etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Kırıkkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.
- Stears, M. & Gopal, N. (2010). Exploring Alternative Assessment Strategies in Science Classrooms. *South African Journal of Education*, 30(4), 591-604.
- Tüysüz, M. (2015). *5e öğrenme döngüsü ve çoklu zekâ kuramının 9. sınıf öğrencilerinin kimyasal özellikler ünitesi üzerindeki başarılarına, Kimya dersine olan tutumlarına ve motivasyonlarına etkisi*. Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yavuz, K. E. (2001). *Eğitim ve öğretimde çoklu zekâ kuramı ve uygulamaları*. Ankara: Özel Ceceli Okulları Yayınları.

KUANTUM ÖĞRENME MODELİNİ KONU ALAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ

Öğr. Gör., Nilay KORKMAZ

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi,

ORCID: 0000-0002-6436-6699

Prof. Dr., Gamze DOLU

Balıkesir Üniversitesi,

ORCID: 0000-0002-2924-4098

ÖZET

Araştırmada, 2006-2023 yılları arasında Türkiye'de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış toplam 27 lisansüstü tez, doküman inceleme yöntemiyle incelenmiştir. İncelenen tezlerin 8'i doktora, 19'u yüksek lisans düzeyindedir. Araştırmanın amacı, YÖK Ulusal Tez Veri Tabanından izinli tezlerin betimsel içerik analizi yapılarak, Türkiye'de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılan lisansüstü tezlerin eğilimlerini belirlemektir. Kuantum öğrenme modeline odaklanan lisansüstü tezlerin, yayımlandıkları yıllar, örneklem gruplarının özellikleri (örneklem seviyesi ve büyüklüğü), kullanılan veri toplama araçları, araştırma yöntemleri, konu alanları ve bağlı oldukları enstitüler açısından incelendiği bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, yüksek lisans tezlerinin özellikle ilköğretim öğrencileri ile daha yoğun şekilde yapıldığını, doktora tezlerinin ise daha çeşitli örneklem grupları ve büyüklükleriyle çalışıldığını göstermektedir. Ayrıca, tezlerde en sık kullanılan veri toplama araçlarının anket ve mülakat olduğu, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Bunların yanında, kuantum öğrenme modeliyle ilgili lisansüstü tezlerin yıllar içinde arttığı, özellikle bazı yıllarda yüksek lisans tezlerinde belirgin bir yükseliş olduğu, doktora tezlerinin ise daha dengeli bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu çalışmanın, kuantum öğrenme modeli üzerine yapılan araştırmaların gelecekteki yönelimleri hakkında önemli ipuçları sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İçerik analizi, kuantum öğrenme, lisansüstü tezler.

CONTENT ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES ON THE QUANTUM LEARNING MODEL

ABSTRACT

In the research, a total of 27 postgraduate theses on the quantum learning model conducted in Turkey between 2006 and 2023 were examined using the document analysis method. Among the examined theses, 8 are doctoral and 19 are master's level. The aim of the research is to determine the trends in postgraduate theses on the quantum learning model in Turkey by conducting a descriptive content analysis of the approved theses from the National Thesis Database of the Higher Education Council (YÖK). The research investigates the distribution of postgraduate theses on the quantum learning model according to the years they were published, the characteristics of the sample groups (sample level and size), the data collection tools used, the research methods, the subject areas addressed, and the distribution according to the institutes where they were written. According to the results of the research, it is shown that master's theses are particularly concentrated on primary school students, whereas doctoral theses are conducted with more diverse sample groups and sizes. Additionally, it was determined that the most frequently used data collection tools in the theses are surveys and interviews, and that qualitative and quantitative research methods are used together. Furthermore, it was observed that postgraduate theses on the quantum learning model have increased over the years, with sudden increases in the number of master's theses in certain years, while doctoral theses display a more balanced distribution. This study is expected to provide significant insights into the future directions of research on the quantum learning model.

Keywords: Content analysis, quantum learning, postgraduate theses.

1. GİRİŞ

Bugün, bilgi ve teknoloji alanındaki hızlı ilerlemeler, eğitim ve öğrenme süreçlerinde büyük dönüşümlere neden olmaktadır. Bu bağlamda, eğitim teknolojileri ve pedagojik yaklaşımlar da sürekli olarak değişim geçirmektedir (Hanbay, 2009; Soruklu ve Şentürk, 2023; Thwe ve Kalman, 2023). Ayrıca öğrenmenin bireyde oluşturduğu tutum değişikliklerinin yanı sıra, bireyin beynindeki fizyolojik yapısal değişiklikler de deneysel çalışmalarla doğrulanmaktadır (Silburn, Nutton, Arney ve Moss, 2011). İnsan beyni, doğum öncesinden itibaren okul çağına kadar farklı gelişim evrelerinden geçmektedir. Bu süreçte, nöronların oluşumu, hedeflerine doğru göç etmeleri, akson ve dendritlerin gelişimiyle nöronlar arası iletişim kurulması ve sonunda bilgi akışını sağlayacak dokuların meydana gelmesi, temel

aşamalar olarak yer alır (Bertan, 2009). Görsel 1’de gösterildiği gibi, bebeklikten ergenliğe insan beyninde nöronların zaman içinde nasıl geliştiği açıkça görülmektedir. Bu nedenle, öğrenmenin zihinsel bir süreç olduğu ve insan beyninin yapısı ile gelişiminin bu bağlamda önemli olduğu anlaşılmaktadır. Son zamanlarda, beyin temelli öğrenme modeli, kuantum öğrenme modeli, telkin yoluyla öğrenme modeli, nörolinguistik programlama gibi öğretim modellerinin ön planda olduğu görülmektedir (Girit, 2011; Nahar, 2022).

Görsel 1. İnsan Beynindeki Bebeklikten Ergenliğe Nöronların Gelişimi (Silburn, Nutton, Arney ve Moss, 2011)

Özellikle kuantum fiziğinin getirdiği yenilikler ve bu alandaki teorik gelişmeler, öğrenme ve öğretim süreçlerine yeni bir perspektif kazandırmıştır (Hendriani, 2011; Yustiyawati vd., 2021). Kuantum öğrenme modeli, klasik öğrenme yaklaşımlarından farklı olarak, kuantum mekaniğinin temel prensiplerini eğitim süreçlerine entegre etmeyi amaçlamaktadır (Ayvaz Tuncel, 2010; Çakır ve Arıkıl, 2012; Çakır ve Dolu, 2013; Usta, 2006). Bu model, öğrenme sürecinde belirsizlik, aynı anda birden fazla olasılığın bulunabilmesi ve birbirine bağlı bilgi parçalarının etkileşimi gibi kavramları kullanarak, bireylerin bilgiye erişim ve bilgi işleme süreçlerini optimize etmeyi hedefler (DePorter, Reardon ve Nourie, 1999).

1980'lerde Bobbi DePorter tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen Kuantum öğrenme modeli (DePorter, 2000), bireylerin ileri düzey zihinsel yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu model, bireylerin düşünme kapasitelerini artırarak, onların sınırlı imkanlarının ötesine geçmelerini ve kolektif bir düşünce yapısıyla bilgiyi bütünleştirmelerini sağlar (Ay, 2010). Kuantum öğrenme modeli, eğitim ve öğretim süreçlerine farklı bir yaklaşım kazandırabilir ve bu yüzden modern bir öğrenme yöntemi olarak dikkat çekmektedir.

Araştırma, kuantum öğrenme modelinin eğitimdeki potansiyelini ve mevcut literatürdeki yerini daha iyi anlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Kuantum öğrenme modelinin teorik temelleri, uygulama alanları ve bu modelin eğitimde nasıl kullanılabileceği konusunda kapsamlı bir bilgi sunmayı amaçlayan bu araştırma, eğitim alanında çalışan uzmanlar, bilim insanları ve saha pratisyenleri için değerli bir bilgi kaynağı sağlamayı hedeflemektedir. Bu düşüncelerden hareketle araştırmanın amacı, kuantum öğrenme modeline odaklanan lisansüstü tezlerin içerik analizini gerçekleştirmektir. Bu bağlamda, kuantum öğrenme modeli üzerine yapılan araştırmaların genel eğilimlerini, kullanılan yöntemleri, ele

aldığı konular ve araştırma sonuçlarının eğitim ve öğretim süreçlerine etkilerini incelemek hedeflenmektedir. Ayrıca, bu tezlerin literatüre sunduğu katkılar ve gelecekteki çalışmalar için öneriler de incelenmiştir. Son zamanlarda eğitim alanında yoğun şekilde ele alınan bu modelle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin, farklı değişkenler bağlamında incelenmesinin, literatüre değerli katkılar sunacağı öngörülmektedir.

Araştırma soruları aşağıda verilmiştir:

1. Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin, basıldığı yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin, örneklem grubu özellikleri (örneklem seviyesi ve örneklem büyüklüğü) nasıldır?
3. Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerde, hangi veri toplama araçları kullanılmıştır?
4. Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir?
5. Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerde hangi konu alanları ele alınmıştır?
6. Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin, yazıldığı enstitülere göre dağılımı nasıldır?
7. Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin sonuçları nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen kapsamında doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yönteminde, ilk olarak seçilen konu hakkında bilgi sağlayan yazılı materyaller toplanır. Daha sonra, araştırma sorunu çerçevesinde belirli kriterlere göre seçilen ve belirlenen bir zaman diliminde toplanan dokümanlar ayrıntılı bir şekilde incelenir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

2.1. Çalışma Grubu ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın çalışma grubu, amaçsal örnekleme tekniklerinden ölçüt örnekleme ile oluşturulmuştur. Bu yöntem, araştırmanın hedeflerine uygun bilgi sağlayan örnekleri seçerek derinlemesine analiz yapmayı amaçlar. Özellikle belirli kriterleri karşılayan veya özel niteliklere sahip durumların seçildiği durumlarda kullanılır (Patton, 2014). Bu çalışmada da ölçüt olarak; çalışmaların YÖK ulusal tez veri tabanından izinli olması ve kuantum öğrenme modeli üzerine gerçekleştirilmiş olması belirlenmiştir. Bu ölçütler kapsamında tezler, YÖK’ün “Ulusal Tez Merkezi” resmi internet sayfasından “kuantum öğrenme” anahtar kelimesi ile taratılmıştır. Taramalar sonucunda 2006-2023 yılları arasında 27 tane lisansüstü teze ulaşılmıştır. Çizelge 1’de araştırma kapsamında incelenen tezlerin yazar bilgileri, başlıkları ve türleri verilmiştir.

Cizelge 1. Araştırmada İncelenen Tezlerin Yazar Bilgileri, Başlıkları ve Türleri

No	Yazar Bilgisi	Tez Başlığı	Tür
1.	Servet DEMİR	Kuantum Öğrenme Modelinin Ortaöğretim Düzeyinde Öğrenci Başarısına Etkisi (Gaziantep Örneği)	Doktora
2.	Yusuf AY	Kuantum Öğrenme Modeline Dayalı Fen ve Teknoloji Eğitiminin İlköğretim Öğrencilerinin Akademik Başarı, Derse Yönelik Tutum ve Kendi Kendine Öğrenme Becerileri Üzerine Etkisi	Y. Lisans
3.	Ahmet GÜLLÜ	Kuantum Öğrenme Modelinin Orta Öğretim Düzeyinde Öğrenci Başarısına Etkisi (Konya Örneği)	Y. Lisans
4.	Dilek GİRİT	Kuantum Öğrenme Yaklaşımının İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Matematiğe İlişkin Tutum, Kaygı Düzeyleri ve Akademik Başarıları Üzerine Etkisi	Y. Lisans
5.	Cemile ÇAKIR	İlköğretim 8. Sınıf Düzeyinde Maddenin Yapısı ve Özellikleri Ünitesinin Kuantum Öğrenme Modeline Dayalı Öğretimi	Y. Lisans
6.	Özlem ALACA	Kuantum Öğrenme Modeline Dayalı Fen Bilimleri Öğretiminin Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Başarı, Tutum ve Öğrenmenin Kalıcılığı Üzerine Etkisi	Y. Lisans
7.	Gökhan ŞÖHRETLİ	Kuantum Öğrenme Modelinin İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarıları Bilimsel Süreç Becerileri ve Matematiğe İlişkin Tutumları Üzerine Etkisi	Y. Lisans
8.	Adnan YILGEN	Kuantum Öğrenme Modeline Dayalı Fen Eğitiminin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi	Y. Lisans
9.	Simge ETYEMEZ DEMİRBOĞA	Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Kuantum Öğrenme Yaklaşımına İlişkin Görüşleri	Y. Lisans
10.	Sevilay ÇIRAK	Kuantum Öğrenme Döngüsü ile Desteklenen Harmanlanmış Öğrenmenin Etkililiği Üzerine Bir Araştırma	Doktora
11.	Faruk ŞİMŞEK	Fen ve Teknoloji Dersinde Kuantum Öğrenme Modelinin, Öğrencilerin Akademik Başarısı, Fen ve Teknoloji Dersine Yönelik Tutumu, Motivasyon ve Bilgilerin Kalıcılığı Üzerine Etkisi	Y. Lisans
12.	İpek GÜREL	Kuantum Öğrenme Modelinin Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öz-Yeterlik ve İletişim Becerilerine Etkisi	Y. Lisans
13.	Yaşar ÇELİK	Kuantum Öğrenme Modeline Dayalı Öğretimin Öğrencilerin Akademik Başarılarına ve Öz Düzenleme Becerilerine Etkisi	Doktora
14.	Bahar BAKIR	Ortaokul 7. Sınıf Matematik Dersinde Kuantum Öğrenme Modelinin Öğrencilerin Biliş Ötesi Öğrenme Stratejilerine ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi	Y. Lisans
15.	Fatih KALÇIK	Öğrenci Koçluğu Destekli Kuantum Öğrenme Yaklaşımının Fen Bilimleri Dersinde Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Derse Karşı Tutumuna Etkisi	Y. Lisans
16.	Mehmet ALTIN	Kuantum Öğrenme Modelinin Ortaokul Öğrencilerinin Yabancı Dilde Konuşma Becerisi, Konuşma Kaygısı ve Öz-Yeterliği Üzerindeki Etkisi	Doktora
17.	Murat YALÇINTAŞ	Fen Bilimleri Öğretiminde Kuantum Öğrenme Modeli Kullanmanın İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Akademik Merak, Kaygı, Özyeterlik ve Başarı Düzeylerine Etkisi	Y. Lisans
18.	Abdullah İsmet ÜNAL	Kuantum Öğrenme Modelinin Ortaokul 7.Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersi Başarılarına, Kaygılarına, Üst Bilişsel Farkındalıklarına ve Akademik Risk Alma Eğilimlerine Etkisi	Y. Lisans

19.	Ahter ÇAĞLI	Türkiye’de Kuantum Öğrenme Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi	Y. Lisans
20.	Satı Seray ERKOÇ	Kuantum Öğrenme Modeline Dayalı Fen Eğitiminin Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarı ve Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi	Y. Lisans
21.	Funda ÇİFTÇİBAŞI	Fen Eğitiminde Kuantum Öğrenme Modeli ve Etkililiği: Güneş Sistemi ve Tutulumlar	Y. Lisans
22.	Ahmet FENAR	6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinin Kuantum Öğrenme Modeline Göre İşlenmesine Yönelik Bir Karma Yöntem Araştırması	Y. Lisans
23.	Handan ÇELİK	Ortaokul Türkçe Dersinde Kuantum Öğrenme Yaklaşımının Uygulanması Üzerine Bir Eylem Araştırması	Doktora
24.	Mustafa Kemal BEYAZTAŞ	Kuantum Öğrenme Yaklaşımıyla Desteklenmiş Oryantiring Oyununun 11. Sınıf Coğrafya Dersi Doğal Sistemler Ünitesinin Öğretiminde Kullanımı	Y. Lisans
25.	Alaattin ARIKAN	Kuantum Öğrenme Modeli’nin Ortaokul Öğrencilerinin Mekânsal Beceri Öz Yeterliklerine ve Mekânsal Becerilerine Etkisinin İncelenmesi	Doktora
26.	Deniz YILDIZ	Kuantum Öğrenme Modelini Kullanmanın Öğrencilerin İngilizce Okuduğunu Anlama Düzeyine, Öğrenen Özerkliğine ve Yaratıcı Okuma Becerilerine Etkisinin İncelenmesi	Doktora
27.	Meryem Melike GÜNGENCİ	Arapça Sözlü İletişim Becerileri Dersine Yönelik Kuantum Öğrenme Modeli Destekli Bir Öğretim Programı Önerisi	Doktora

2.2. Verilerin Analizi

Araştırmada, kuantum öğrenme modeliyle ilgili lisansüstü tezler betimleyici içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Betimleyici içerik analizi, belirli bir belge ya da kitabın özelliklerini sayısal verilerle ifade ederek, frekanslar ve yüzdeler aracılığıyla genel bir durumu yorumlamayı amaçlar (Dinçer, 2018; Dolu, 2022; Dolu, 2023; Karasar, 2005). Bulgular, araştırma sorularına göre düzenlenmiş ve grafiklerle frekans değerleri olarak sunulmuştur. Veriler ayrıntılı olarak değerlendirildikten sonra eğilimler belirlenmiştir.

2.3. Geçerlik ve Güvenirlik

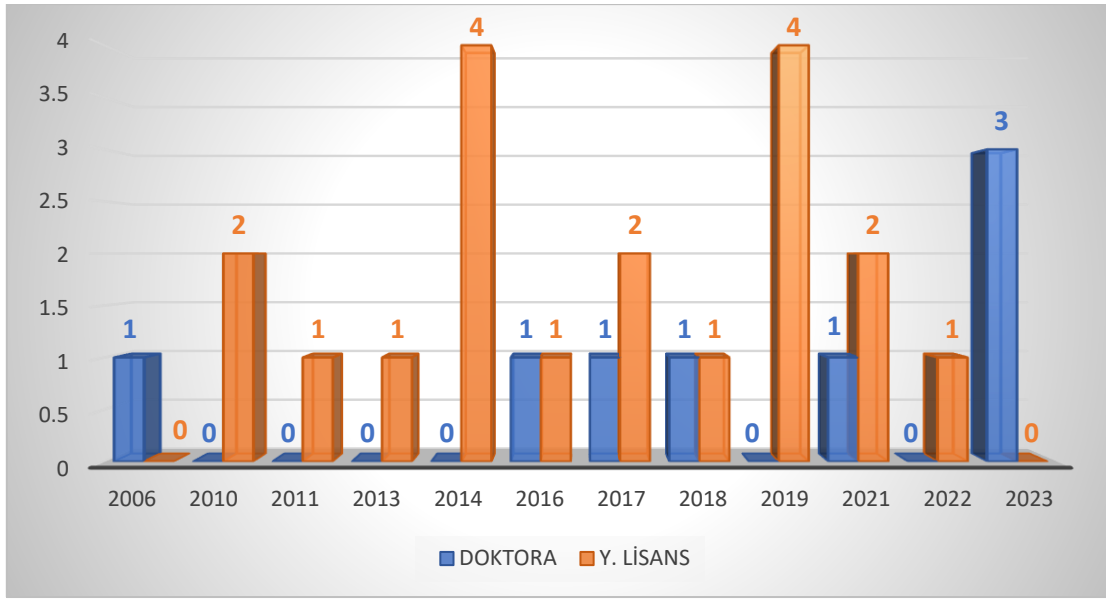
Araştırmada betimsel içerik analizinin geçerliği, araştırma sorularına uygun olarak belirlenen kategorilerin ve kodların doğruluğu ile güvence altına alınmıştır. Bu doğrultuda, içerik analizi için kullanılan kodlama şeması, alan uzmanlarının görüşleri alınarak oluşturulmuştur. Araştırmanın güvenilirliği ise, veri toplama ve analiz süreçlerinde izlenen sistematik yöntemlerle güvence altına alınmıştır. Verilerin toplanması aşamasında, incelenen lisansüstü tezlerin tümü, belirlenen kriterlere uygun olarak seçilmiş ve bu seçimin objektifliğini sağlamak için belirli ölçütler geliştirilmiştir. Kodlama sürecinde, araştırmacılar arasında tutarlılığı sağlamak amacıyla, araştırmacılar aynı veri seti üzerinde bağımsız kodlamalar yapmış ve uyum yüzdesi hesaplanmıştır. Kodlamalar arasındaki uyum oranı, Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği formül kullanılarak hesaplanmış ve kodlama sürecinin güvenilirlik katsayısı ,94 olarak belirlenmiştir. Bu değer, araştırmanın güvenilirliğini kabul edilebilir seviyede olduğunu göstermektedir.

3. BULGULAR

Çalışmadan elde edilen bulgular, sırasıyla araştırma sorularına cevap oluşturacak şekilde aşağıda verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Birinci Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci sorusu “Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin, basıldığı yıllara göre dağılımı nasıldır?” olup, ilgili soruya yönelik bulgular Görsel 2’de gösterilmektedir.

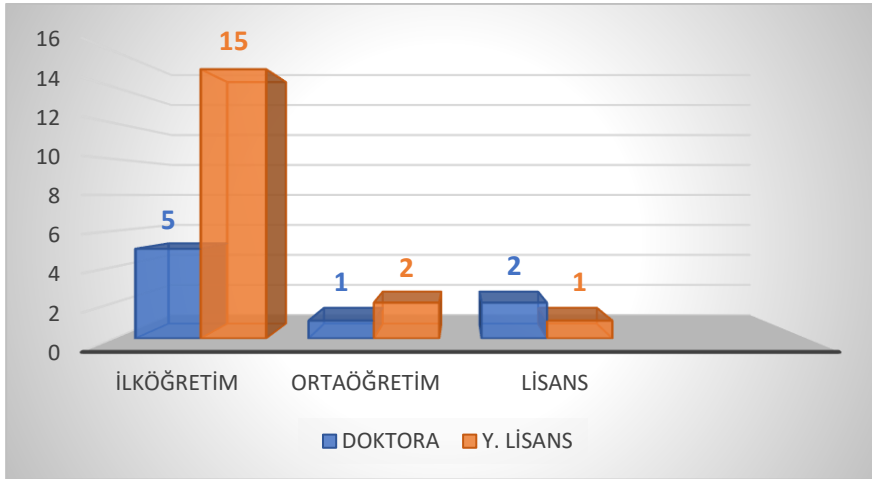

Görsel 2. Tezlerin Basıldığı Yıllara Göre Dağılımı

Görsel 2’de, 2006-2023 yılları arasında doktora ve yüksek lisans tez sayılarının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. Verilere göre, yüksek lisans tez sayıları belirli yıllarda belirgin artışlar göstermiştir. Özellikle 2014 ve 2019 yıllarında yüksek lisans tez sayısı 4’e ulaşarak zirve yapmıştır. Doktora tezleri ise genel olarak daha istikrarlı bir dağılım sergilemiş ve en yüksek değeri 2023 yılında 3 tez ile yakalamıştır. Yüksek lisans tezlerinin 2006, 2012, 2013, 2016, 2022 ve 2023 yıllarında, doktora tezlerinin ise 2010, 2011, 2013, 2014, 2019 ve 2022 yıllarında hiç yazılmadığı tespit edilmiştir. 2014, 2019 ve 2021 yıllarında yüksek lisans tezlerinde ani artışlar gözlenmişken, doktora tezlerinde en fazla artış 2023 yılında gerçekleşmiştir.

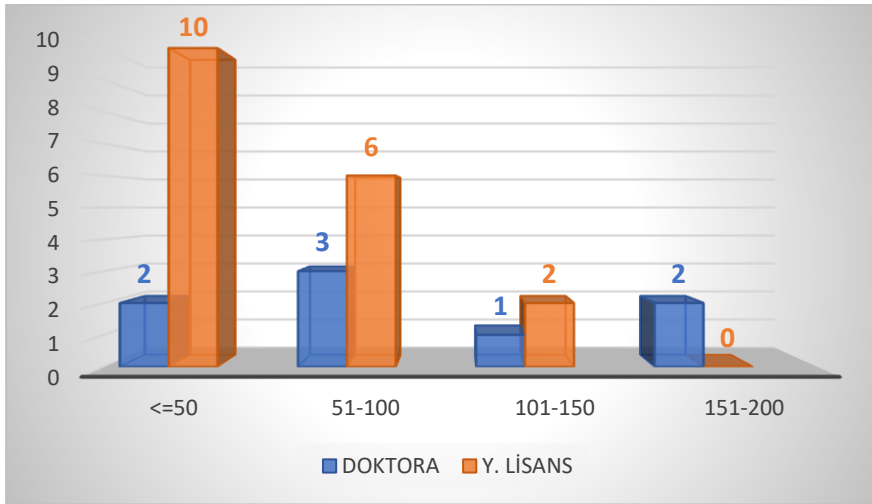
3.2. Araştırmanın İkinci Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci sorusu “Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin, örneklem grubu özellikleri (örneklem seviyesi ve örneklem büyüklüğü) nasıldır?” olup, örneklem seviyesine yönelik bulgular Görsel 3’te, örneklem büyüklüğüne yönelik bulgular Görsel 4’te gösterilmektedir.

Görsel 3. Tezlerin Örneklem Seviyesine Göre Dağılımı

Görsel 3'te, doktora ve yüksek lisans tezlerinin örneklem seviyelerine göre dağılımı incelenmektedir. İlköğretim öğrencileri ile gerçekleştirilen tezler arasında yüksek lisans tezleri (15 adet) açık ara önde, doktora tezlerinin (5 adet) daha az sayıda kaldığı görülmektedir. Ortaöğretim seviyesinde, yüksek lisans tezlerinin (2 adet) doktora tezlerine (1 adet) göre biraz daha fazla olduğu belirlenmiştir. Lisans düzeyinde ise doktora tezleri (2 adet) yüksek lisans tezlerine (1 adet) göre daha yaygındır. Bu bulgular, yüksek lisans tezlerinin özellikle ilköğretim öğrencileriyle yoğunlaştığını, doktora tezlerinin ise daha çeşitli örneklem seviyelerinde, özellikle lisans düzeyinde öğrencilere odaklandığını göstermektedir.

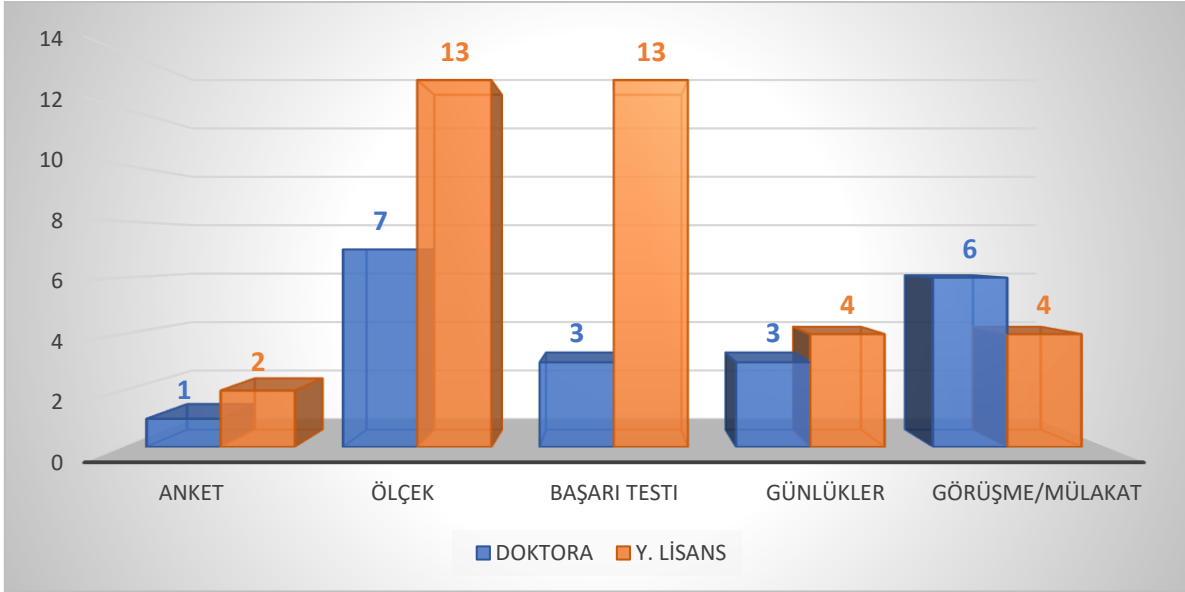
Görsel 4. Tezlerin Örneklem Büyüklüğüne Göre Dağılımı

Görsel 4'te gösterilen, doktora ve yüksek lisans tezlerinin örneklem büyüklüklerine göre dağılımı incelendiğinde, en küçük örneklem grubu olan ≤ 50 kişilik grupta, yüksek lisans tezleri (10 adet) doktora tezlerine (2 adet) göre belirgin şekilde daha fazla olduğu görülmektedir. 51-100 kişilik örneklem grubunda, yüksek lisans tezleri (6 adet) doktora tezlerinden (3 adet) yine fazladır. 101-150 kişilik örneklem grubunda, yüksek lisans tezleri (2 adet) doktora tezlerinden 1 adet daha fazladır. Ancak 151-200 kişilik örneklem grubunda sadece doktora tezleri (2 adet) yer almakta olup, bu grupta yüksek lisans tezi bulunmamaktadır. Bu bulgular, yüksek lisans

tezlerinin genellikle daha küçük örneklem gruplarıyla çalışıldığını, doktora tezlerinin ise daha geniş bir örneklem dağılımı gösterdiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Araştırmanın Üçüncü Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu “Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerde, hangi veri toplama araçları kullanılmıştır?” olup, ilgili soruya yönelik bulgular Görsel 5’te gösterilmektedir.

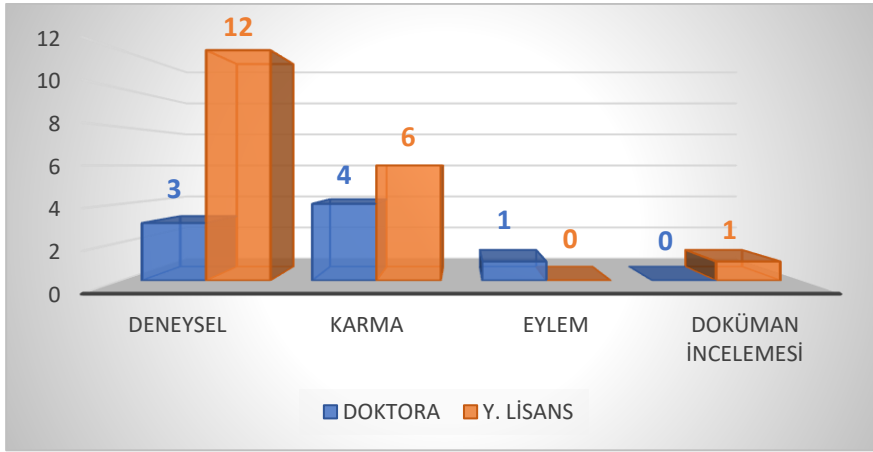

Görsel 5. Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Görsel 5’te görüldüğü gibi, lisansüstü tezlerdeki en yaygın veri toplama aracı ölçeklerdir. Ölçekler, doktora tezlerinde de yüksek lisans tezlerinde de en yüksek oranda kullanılan veri toplama aracı olarak belirlenmiştir. Ölçekleri sırasıyla başarı testleri, görüşme/mülakat, günlükler ve anketler takip etmektedir. Bu bulgular, kuantum öğrenme modeli ile ilgili araştırmalarda ölçeklerin en yaygın veri toplama aracı olduğunu göstermektedir.

3.4. Araştırmanın Dördüncü Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın dördüncü sorusu “Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir?” olup, ilgili soruya yönelik bulgular Görsel 6’da gösterilmektedir.

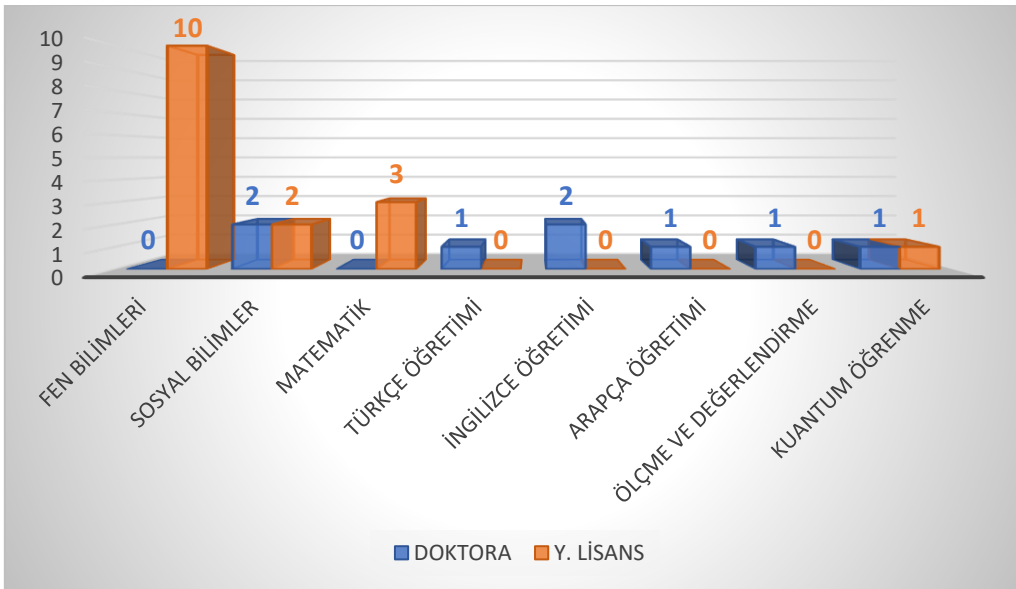

Görsel 6. Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Görsel 6’da gösterilen kuantum öğrenme modeli üzerine yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin araştırma yöntemlerine göre dağılımı incelendiğinde, deneysel yöntemin en çok tercih edilen yöntem olduğu, yüksek lisans tezlerinde 12 kez, doktora tezlerinde ise 3 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Karma araştırma yöntemleri, yüksek lisans tezlerinde 6 kez ve doktora tezlerinde 4 kez kullanılarak ikinci sırada yer almaktadır. Eylem araştırması yöntemi, doktora tezlerinde 1 kez kullanılırken, yüksek lisans tezlerinde hiç kullanılmamıştır. Doküman incelemesi yöntemi ise yüksek lisans tezlerinde 1 kez kullanılmış olup, doktora tezlerinde kullanılmamıştır. Bu bulgular, yüksek lisans tezlerinin genellikle deneysel ve karma yöntemlere yoğunlaştığını, doktora tezlerinin ise daha dengeli bir şekilde farklı araştırma yöntemlerini benimsediğini göstermektedir.

3.5. Araştırmanın Beşinci Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın beşinci sorusu “Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerde hangi konu alanları ele alınmıştır?” olup, ilgili soruya yönelik bulgular Görsel 7’de gösterilmektedir.

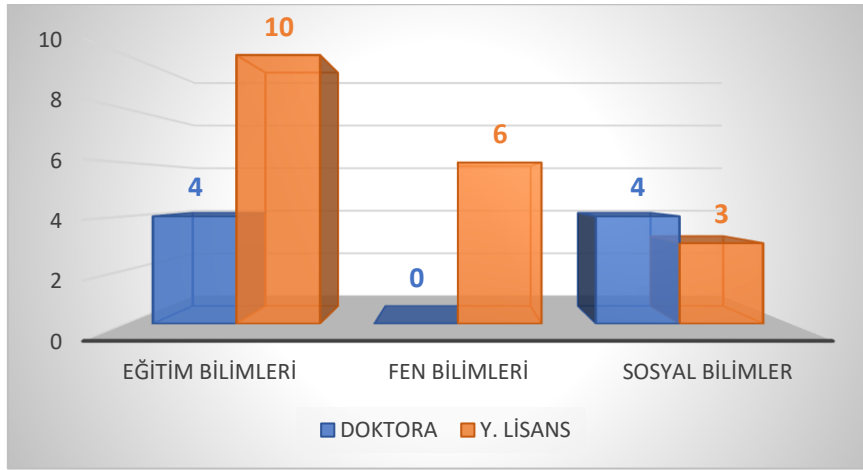

Görsel 7. Tezlerin Ele Aldığı Konu Alanlarına Göre Dağılımı

Görsel 7 incelendiğinde, fen bilimlerinin, yüksek lisans tezlerinde en çok çalışılan alan olup, 10 yüksek lisans tezinin bu alana ait konular üzerinde çalışıldığı belirlenmiştir. Matematik, Türkçe öğretimi, İngilizce öğretimi, Arapça öğretimi, ölçme ve değerlendirme ile kuantum öğrenme gibi diğer alanlarda ise her iki düzeyde de daha az sayıda tez bulunmaktadır. Matematik ve İngilizce öğretimi alanlarında doktora tezleri bulunmazken, yüksek lisans tezleri sırasıyla 2 ve 3 adettir. Kuantum öğrenme konusu ise her iki düzeyde de 1 teze temsil edilmiştir. Bu dağılım, yüksek lisans tezlerinin sosyal bilimler ve fen bilimleri gibi geniş konulara daha fazla odaklandığını, doktora tezlerinin ise daha çeşitli ve belirli konulara yöneldiğini göstermektedir.

3.6. Araştırmanın Altıncı Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın altıncı sorusu “Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin, yazıldığı enstitülere göre dağılımı nasıldır?” olup, ilgili soruya yönelik bulgular Görsel 8’de gösterilmektedir.

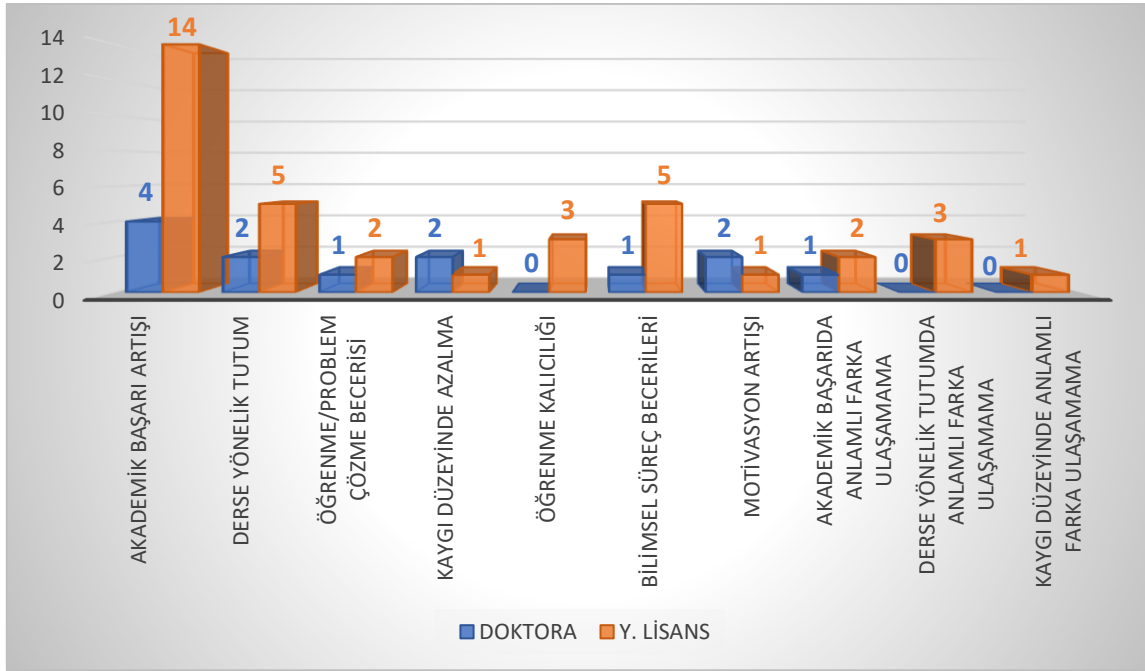

Görsel 8. Tezlerin Yazıldığı Enstitülere Göre Dağılımı

Görsel 8’de, üç enstitüde (Eğitim Bilimleri, Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler) doktora ve yüksek lisans seviyesinde yazılmış tezlerin dağılımı görselleştirilmektedir. Grafikte, en fazla tezin Eğitim Bilimleri alanında yapıldığı görülmektedir; 10 yüksek lisans ve 4 doktora tezi bu alanda gerçekleştirilmiştir. Fen Bilimleri alanında ise sadece yüksek lisans düzeyinde 6 tez bulunurken, doktora tezi bulunmamaktadır. Sosyal Bilimler alanında ise 3 yüksek lisans ve 4 doktora tezi kuantum öğrenme modeli üzerine odaklanmıştır. Bu dağılım, kuantum öğrenme modelinin özellikle Eğitim Bilimleri enstitülerinde daha fazla çalışıldığını, ancak Fen ve Sosyal Bilimler alanlarında da ilgi gördüğünü göstermektedir.

3.7. Araştırmanın Yedinci Sorusuna Yönelik Bulgular

Araştırmanın yedinci sorusu “Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin sonuçları nelerdir?” olup, ilgili soruya yönelik bulgular Görsel 9’da verilmiştir.

Görsel 9. Tezlerin Elde Ettiği Sonuçlara Göre Dağılımı

Görsel 9’da, Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin sonuçlarına ilişkin bulgular sunulmaktadır. Grafik, kuantum öğrenme modelinin en çok akademik başarı artışı sağladığını göstermektedir; bu sonuç, 14 yüksek lisans ve 4 doktora tezi tarafından desteklenmektedir. Ayrıca, derse yönelik tutum ve bilimsel süreç becerilerinde önemli iyileşmeler olduğu belirtilmiştir. Öğrenme kalıcılığı, problem çözme becerileri ve motivasyon artışı da sıkça vurgulanan diğer olumlu sonuçlar arasındadır. Bunun yanı sıra, bazı tezlerde kaygı düzeyinde azalma gözlemlenmiş ve bu durum, modelin öğrencilerin duyuşsal gelişimine katkı sağladığını göstermektedir. Ancak, akademik başarıda ve derse yönelik tutumda anlamlı fark bulamayan az sayıda tez de bulunmaktadır. Bu bulgular, kuantum öğrenme modelinin genel olarak olumlu sonuçlar verdiğini, ancak etkisinin bazı durumlarda sınırlı olabileceğini ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, 2006-2023 yılları arasında Türkiye’de kuantum öğrenme modeli üzerine gerçekleştirilen 27 lisansüstü tez, içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu tezlerin 8’i doktora, 19’u yüksek lisans düzeyindedir. Araştırmanın temel amacı, kuantum öğrenme modeli üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yıllara, örneklem gruplarına, veri toplama araçlarına, araştırma yöntemlerine, konu alanlarına ve enstitülere göre dağılımını ve sonuçlarını belirlemek olmuştur.

Tezlerin yıllar içinde nasıl dağıldığına bakıldığında, kuantum öğrenme modeli üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu durum, özellikle doktora seviyesinde kuantum öğrenme modeline olan ilginin zamanla arttığını ve modelin eğitimdeki potansiyelinin daha fazla fark edildiğini göstermektedir. Bunun yanında incelenen yıllar

arasında özellikle 2016 yılına kadar doktora seviyesinde tez yapılmadığı da dikkati çekmektedir. Bunun sebebinin, bu modelin Türkiye’de sınıf ortamında fen derslerinde daha yeni yeni kullanılmaya başlanmasından olduğu düşünülmektedir. Ancak, yıllara göre dağılımda belirli yıllarda yoğunlaşmalar olduğu da dikkat çekmektedir (2014, 2017, 2019, 2021 ve 2023). Bu da ilgili yıllarda konuyla ilgili akademik ilginin ve araştırmaların atmasından olabileceği düşünülebilir.

Tezlerde kullanılan örneklem gruplarının seviyelerine bakıldığında, en fazla tercih edilen grubun ilköğretim öğrencileri olduğu anlaşılmaktadır. 15 yüksek lisans ve 5 doktora tezi ilköğretim öğrencileriyle gerçekleştirilirken, ortaöğretim ve lisans düzeyinde yapılan çalışmalar daha sınırlı kalmıştır. Bu durum, kuantum öğrenme modelinin özellikle ilköğretim düzeyindeki öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha fazla entegre edildiğini göstermektedir.

Örneklem büyüklüklerine göre ise, 50 ve daha az öğrenciden oluşan grupların daha fazla tercih edildiği görülmüştür. Bu durum, küçük sınıflarda ve küçük örneklem gruplarında yapılan çalışmaların daha yönetilebilir ve kontrollü olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Veri toplama araçları açısından ise, ölçeklerin, testlerin ve gözlem formlarının yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu araçlar, kuantum öğrenme modelinin öğrenciler üzerindeki etkilerini ölçmek için uygun araçlar olarak görülmektedir.

Tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri incelendiğinde, en yaygın olarak tercih edilen yöntemlerin deneysel yöntemler olduğu gözlemlenmektedir. 12 yüksek lisans ve 3 doktora tezi deneysel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Karma yöntem ve eylem araştırması yöntemleri de tercih edilen diğer yöntemler arasındadır. Bu durum, kuantum öğrenme modelinin etkilerini deneysel olarak test etmenin ve farklı yöntemlerle desteklemenin araştırmacılar için önemli olduğunu göstermektedir.

Tezlerde ele alınan konu alanlarına bakıldığında, fen bilimleri en çok çalışılan alan olmuştur. Fen bilimleri alanında 10 yüksek lisans tezi ve 4 doktora tezi yapılmıştır. Fen bilimlerinde, yüksek lisans düzeyinde 6 tez "maddenin yapısı ve özellikleri" konusunu işlerken, diğer tezler ışık, hücre bölünmesi ve kalıtım, güneş sistemi ve tutulmalar ile fen laboratuvar uygulamaları gibi konular üzerinde çalışmıştır. Bu durum, kuantum öğrenme modelinin fen bilimlerindeki uygulama alanlarının geniş olduğunu göstermektedir.

Enstitüler bazında ise, Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde yapılan tezlerin sayısının diğer enstitülere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, kuantum öğrenme modelinin eğitim bilimleri alanında daha fazla araştırma konusu olduğunu göstermektedir.

Araştırma bulguları, kuantum öğrenme modeliyle yapılan çalışmaların genellikle olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir. İncelenen tezlerin çoğunda, kuantum öğrenme modelinin öğrencilerin akademik başarısını artırdığı, derse yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği ve öğrenme kalıcılığını sağladığı görülmüştür. Bu durum, kuantum öğrenme modelinin etkili bir öğrenme yaklaşımı olduğunu ve öğrenci başarısını artırmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, tezlerin bir kısmında, kuantum öğrenme modelinin öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirdiği ve kaygı düzeylerini azalttığı da tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, kuantum öğrenme modeli üzerine yapılan lisansüstü tezlerin bulguları, bu modelin eğitimde etkili bir yöntem olduğunu ve öğrencilerin akademik ve duyuşsal gelişimlerine olumlu katkılar sağladığını göstermektedir. Bu nedenle, kuantum öğrenme modelinin daha geniş bir uygulama alanı bulması ve eğitim araştırmalarında daha fazla yer alması önerilmektedir. Bu araştırma, kuantum öğrenme modelinin eğitimdeki potansiyelini ortaya koyarken, modelin daha geniş kitleler tarafından benimsenmesi ve uygulanması için yapılması gerekenleri de vurgulamaktadır. Gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalar için bir rehber niteliğindedir. Ayrıca modelin etkililiğini daha fazla ortaya koyacağı ve eğitim sistemine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kuantum öğrenme modeli üzerine yapılan lisansüstü tezlerin içerik analizi sonucunda, bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu görülmüştür. Özellikle farklı eğitim kademelerinde ve farklı konu alanlarında yapılacak çalışmalar, modelin etkililiğini ve uygulanabilirliğini daha geniş bir perspektiften değerlendirme fırsatı sunacaktır. Ayrıca, daha büyük örneklem gruplarıyla ve uzun süreli takip çalışmalarının yapılması, kuantum öğrenme modelinin uzun vadeli etkilerini ortaya koymada önemli olacaktır. Öğretmen eğitimi programlarında kuantum öğrenme modeli üzerine daha fazla eğitim verilmesi, öğretmenlerin bu modeli sınıf ortamına entegre etme becerilerini artıracaktır.

KAYNAKLAR

- Ay, Y. (2010). *Kuantum öğrenme modeline dayalı fen ve teknoloji eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin akademik başarı, derse yönelik tutum ve kendi kendine öğrenme becerileri üzerine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Ayvaz Tuncel, Z. (2010). *Kuantum öğrenme*. Ö. Demirel (Ed.). Eğitimde yeni yönelimler, 4. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Bertan, M. H. (2009). Ülkemizde erken çocukluk gelişimine ilişkin yapılan çalışmaların derlenmesi (2000- 2007). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 52(1).
- Çakır, C., Arıkıl, G., (2012). İlköğretim 8. sınıf düzeyinde kimyasal tepkimeler konusunun kuantum öğrenme modeline dayalı olarak öğretimi. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi 27-30 Haziran, Niğde, Türkiye.
- Çakır, C., Dolu, G., (2013). İlköğretim 8. sınıf düzeyinde maddenin yapısı ve özellikleri ünitesinin kuantum öğrenme modeline dayalı öğretiminin fen tutumuna etkisi. Doğunun Batısı Batının Doğusu Balkanlar Konferansı 5-8 Haziran 2013 Prizren, Kosova.
- DePorter, B. (2000). *The 8 keys of excellence- principles to live by*. California: Learning Forum Publications.
- DePorter, B., Reardon M. & Nourie S. S. (1999). *Teaching orchestrating student success*. A Viacom Company.
- Dinçer, S. (2018). Eğitim bilimleri araştırmalarında içerik analizi: Meta-analiz, meta-sentez, betimsel içerik analizi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 176-190.

- Dolu, G. (2022). Analysis of studies that were carried out using chemistry textbooks: A meta-synthesis study. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3), 623-646.
- Dolu, G. (2023). Kimya ders kitapları üzerinde yapılan çalışmalarda eğilimler. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 19(1), 14-28.
- Girit, D. (2011). *Kuantum öğrenme yaklaşımının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin matematiğe etkisinin tutum, kaygı düzeyleri ve akademik başarıları üzerine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Hanbay, O. (2009). Kuantum öğrenme temelli öğreterek öğrenme yönteminin ikinci yabancı dil olarak Almanca'nın öğrenilmesine etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(12), 17-27.
- Hendriani, A. (2011). Penerapan metode pembelajaran quantum learning untuk meningkatkan hasil belajar siswa. *Jurnal Administrasi Pendidikan*, 13(1).
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel Yayınevi.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nahar, S. (2022). Improving students' collaboration thinking skill under the implementation of the quantum teaching model. *International Journal of Instruction*, 15(3), 451-464.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage publications.
- Silburn, S. R., Nutton, G., Arney, F., & Moss, B. (2011). *The first 5 years: starting early*. Topical paper commissioned for the public consultations on the Northern Territory Early Childhood Plan. Darwin: Northern Territory Government.
- Soruklu, E., & Şentürk, Ş. (2023). Öğretmen adaylarının 21. Yüzyıl becerileri ile yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi. *The Journal of International Educational Sciences*, 10(35), 167-192.
- Thwe, W. P., & Kalman, A. (2023). Lifelong learning in the educational setting: A systematic literature review. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 1-11.
- Usta, E. (2006). Kuantum öğrenme: Öğretmenlere ve öğrencilere, *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 4, 20-25.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yustiyawati, Y., Hasanudin, C. H., & Amin, A. K. A. (2021). Analisis keterampilan menulis teks ulasan dengan metode quantum learning berbantuan google classroom. *Jurnal Ilmiah Semantika*, 3(1), 1-9.

ƏLİAĞA VAHİDİN YARADICILIĞINDA XALQ DANIŞIQ DİLİ İFADƏLƏRİNİN ÜSLUBİ-SEMANTİK ÇALARLARI

STYLE-SEMANTIC SHADES OF FOLK LANGUAGE EXPRESSION IN THE ALIAGA VAHID'S CREATION

Nazilə Abdullazadə

doç.dr, Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti, Filoloji Fakültesi
assoc.prof.dr. , Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology
<https://orcid.org/0000-0002-1829-7178>
nazile.s.m.d@mail.ru

ÖZET

Hələ XVI əsrdə Füzuli türkcədə – ana dilində şeir yazmağın çətin olduğunu deyirdi. Klassik qəliblər, daşlaşmış epitetlər, izafətlər o qədər yayılmışdı ki, şeirə asanlıqla otururdu. Türk (ana) dilində bənzətmələr, metaforlar, məcazlar yaratmaq, anadilli ifadələri klassik şeirə “üzv” etmək böyük sənətkarlıq, məharət tələb edirdi.

Ol səbəbdən farsiləfzilə nəzm çoxdur kim,
Nəzmi-nazik türk ləfziylə ikən düşvar olur.

Ləhcəyi-türki qəbuli-nəzmi-tərkib eyləsə,
Əksərən əlfazi namərbutü nahəmvar olur.

XX əsrdə Azərbaycan şairi, lirik və satirik şeirlər müəllifi, Füzuli yadigarı Əliəğa Vahid bu “namərbutü nahəmvarı”ı nəzmə qəbul etdirdi. Vahid söz dünyasının böyük sənətkarları ilə bir cərgədə dayanmaq qüdrətinə malik şairlərdəndir. Hələ sağlığında onun şeirləri dillər əzbəri olmuş, kağızın mürəkkəbi qurumamış ağızdan-ağıza dolaşmışdı.

“Ümumxalq dilinin söz xəzinəsi şair üçün tükənməz yaradıcılıq mənbəyidir. Bu xəzinədən şairin seçdiyi söz o zaman obraza, bədii dil faktına keçir ki, söz sənətkarı sözün rəngini heyranlıqla duysun və və bu heyrəti yüksək səmimiyyətlə şeirləşdirsin” [Hüseynov, 2010:14]. Vahid bu mənada böyük sənətkardır ki, sözün nəinki rəngini, ətrini də məharətlə duyur, ürəyinin hərərəti, bədii təxəyyülünün gücü ilə ona poetik don geydirirdi. Vahidin əsas fikri, əsas düşüncəsi sözdə dil açıb danışır, sözü adi çalarından çıxarıb fikrin ifadəsi üçün ona fürsət verir:

Hər kəs ki yeni meyvəsin istərsə baharın,
Baxsın bu gözəl dilbərə – xalis çiyələkdir [Vahid, 1982:299].

Vahidin dili onun danışiq dilinə, klassiklərə və çağdaşlarına mövqeyini əks etdirir.

Açar sözlər: poeziya, dil, Əliəğa Vahid, danışiq dili, dialekt, üslub.

Key words: poetry, language, Aliaga Vahid, conversation, dialect, style.

Belinski yazırdı ki, xalqilik ədəbiyyatın birinci məziyyəti və şairin ən yüksək xidməti halını almışdır. İndi bir şairi “xəlqi” adlandırmaq onu ən yüksək dərəcəyə qaldırmaq deməkdir. O, xalqiliyin məzmununa daxil olan tərəfləri belə açıqlayırdı ki, bu və ya başqa xalqın, bu və ya başqa ölkənin adətlərini, ənənələrini, xasiyyətini düzgün təsvir etmək xalqılıqdır və onda əsl

xəlqilik məziyyət deyil, vacib şərtfir. “Hər bir xalqın həyatı yalnız ona xas olan şəkildə təzahür edir, demək, həyatın təsviri düzgündürsə, onda əsər, eyni zamanda xəlqidir” [Belinski, 1948:135].

Xalq dilinin zəngin bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə, canlı danışiq dili nümunələrini şeirlərinə daxiletmə Vahidin yaradıcılığının xəlqiliyini təyin etdiyi kimi, dilini də xəlqiləşdirmişdir. Xüsusilə xalqın həyatından, onun məişətindən bəhs edərkən Vahid onun dilinin də zənginliyindən istifadə edirdi; xalq dilinin çox zəngin lüğət ehtiyatı ona tanış idi və o bu zənginlikdən qətrə-qətrə şeirə damızdırırdı:

Get, gülüm, get, mənə sən can olasan, istəmirəm,
İşvəli, sevgili canan olasan, istəmirəm!

Vurmusan sinəmə min yarə, kifayətdi mənə,
Bu sınıq könlümə dərman olasan, istəmirəm!

Pis günümdə mənə saldın nəzərindən, getdin,
Yaşşı gündə mənə mehman oldan, istəmirəm!

Vahidin qiymətini bilmədin, incitdin onu,
Elə ki öldü, peşiman olasan, istəmirəm! [Vahid, 1982:151].

8 beytdə 47 sözdən cəmi 9-u (işvə, canan, kifayətdi, dərman, nəzər, mehman, qiymət, peşman) alınma sözdür, bu sözlər qəzəlin məzmununda milli sözlərlə elə qaynayıb-qarışmışdır ki, qəzələ xəlqi ruh, milli ovqat, şirinlik qatmışdır.

M.Hüseynova görə, “şeir dilin ləyaqət meyarıdır. O bütün səviyyələrdə dilin estetikasını nümayiş etdirir. Şeir sənəti elə yaradıcılıq prosesidir ki, söz sənətkarı dilin bütün üslubi laylarına nüfuz etmə imkanından yararlına bilmir. Bu, məsələnin bir tərəfidir. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, şeir bütün gözəlliklərinə görə xalqın dilinə borcludur və bu həqiqət heç kimdə şübhə doğurmur: xalqın dili nə qədər qüdrətli və zəngidirsə, onun poeziyası da bir o qədər möhtəşəm və məzmunlu olur, başqa sözlə desək, şeir mədəniyyətinin yüksəkliyi dil bünövrəsi üzərində qərar tutur” [Hüseynov, 2010:16]. Vahid şeirin məzmununa görə, qəfiyə xətrinə söz seçib sətirlərə düzmürdü. Ana dilinin bütün gözəlliklərindən və üslubi vasitələrdən istifadə də Vahid yaradıcılığının əsasını təşkil etmirdi. O, sözün dadını-duzunu bilir, onun incəliklərini, tutumunu zərrəbinlə ölçürdü. Xüsusilə xalqın işlətdiyi ifadələri Vahid elə ustalıqla klassik şeirə gətirirdi ki, o sözü nə qədər etsən də, başqa sözlə əvəzləmək, heç cür sinonim seçmək olmur:

Canandı, bir də mən, gecə on bir tamam idi,
Gizli deyib danışmağa əsli məqam idi [Vahid, 2005:117].

Kef çəkdiyimiz xatirələr varmı yadında?
Gülşəndə, bir aydın gecədə üz-üzə gəldik.

Biz ki gözəlim, *can deyərək can eşidərdik*,
Bəs indi nə oldu bizə, *gözə gəldik?* [Vahid, 2005:117].

Ədəbiyyat tariximizdə Vahidin ən böyük xidməti ana dilinin imkanlarından gen-bol istifadə etməsi, sovet ideologiyasının tüğyan etdiyi bir dövrdə Azərbaycan dilinin şirin, bəlağətli, xəlqi,

milli söz və ifadələrlə zəngin şeir nümunələri yaratmasındadır. Onun işlətdiyi danışiq dili ifadələri asanlıqla poeziyaya daxil olur, üslubi istiqamətinə uyğun olaraq, məzmunu zənginləşdirir, şeirin poetik leksikasını zənginləşdirməklə yanaşı, onu daha da təravətli, obrazlı edir. Adı halda, danışiqda nominativ funksiya daşıyan söz poetik funksiya daşıyır, şeirə lirik-emosional çalar verir:

Gözəlim, gözlərinin söhbəti hər yanda olur,
Bu məlahətli baxışlar *quzu* ceyranda olur [Vahid, 1964:333].
Əğyarə bilmədim, dedim öz sirri-əşqimi,
Səhv etmişəm bu barədə, xeyli *sürüşmüşəm* [Vahid, 2005:143].
Bağ-ı-vəslindən məni məhrum edən zalimlərə,
Taleyimdən istərəm, bir *xırda* yarpaq verməsin [Vahid, 2005:211].
Gah rəqibə salır meylini, gah aşiqinə,
Hayan gəlir – əsir ol bivəfa, *külək* kimidir [Vahid, 2005:275].

Nümunələrdə verilmiş *quzu*, *sürüşmüşəm*, *xırda*, *külək* sözləri informativ funksiyasını itirib ekspressiv çalar yaradır. “*Quzu*” – körpə, “*sürüşmüşəm*” – çaşmaq, səhv etmək, “*xırda*” – kiçik, balaca, “*külək*” – hərdəmxəyal mənalarında işlənilib şeirə bir xəlqilik, sadədə obrazlılıq gətirir.

S.Vurğun yazırdı ki, “xəlqilik ilhamın və yaradıcılıq axtarışlarının tükənməz xəzinəsi, qaynaq və qüdrətli el bulağıdır. Yazıçı qabaqcıl ideyaları, təzə və yüksək fikirləri, zərif və şairanə hissləri yalnız bu mənbədən alır. Bu zəngin xəzinədən ayrılmayan ədib yaxud bəstəkar həmişə xoşbəxtədir. Yazıçı qəlbinin hər hansı bir teli sınımışdırsa, onun yaradıcı təfəkkürünün coşqun seli qurumuşdursa, demək, o öz yaradıcılığının mənbəyindən, sənətin doğma beşiyindən, xalq həyatının canlı və qaynar bulağından ayrılmış, uzaqlaşmışdır” [Vurğun, 1948:138]. Vahidin sevilməyi də elə xəlqiliyində, xalqla sıx bağlı olmasındadır.

Vahid poeziyası xalq danışığından, onun içdən gələn ifadələrindən, ibarə və idiomlardan süzülüb gəlir. Bu şeirlərdə söz qıtlığı hiss olunmur, əksinə, şairin zəngin leksikası və bədii təxəyyülü ona bütün poetik vasitələrdən, ritorik-ekspressiv fiqurlardan gen-bol istifadə etmək imkanı yaradır. Onun dilində pis, yaxşı yaxud orta söz yoxdur. Bütün sözlər yerində işlənilib, yerinə görə tutarlı və məqsədəuyğundur. Adı ünsiyyətdə işlənən sözlərə şair bədii güc, bədii effekt qazandırır. Vahidin ən böyük uğuru da sadədə mürəkkəbi yarada bilmək idi. Bəzən sadə, primitiv görünən fikrin arxasında Vahid böyük mətləblərə toxunur. Şeir dilində məişət söz və ifadələri poetikləşərək xalq ruhunu, orijinal üslubu ifadə edir, şeiri cazibəli, yaddaqalan edir:

Məni, Vahid, bu qədər sevgilim incitməz idi,
Yerə girsin görüm, ey kaş, rəqibin adı [Vahid, 1964:120].
Olma həmdəm qeyrlə, *qeyrət həlak eyər məni*,
Çox da pırəm, ey gözəl, sana, hünərdən düşmüşəm [Vahid, 1964:153].
Biganə ilə gəzmə dedim, qəlbinə dəydi,
Cana, nə bilim sən bu qədər *dəymədüşərsən?* [Vahid, 1964:20].

Gözün qadasın alım, sən nə yaxşı dilbərsən! [Vahid, 1964:188].

“*Yerə girsin*”, “*qeyrət həlak eylər məni*”, “*gözün qadasın alım*”, “*dəyməduşər*”, “*can deyib can eşitmək*”, “*fıkrin cəm olanda*”, “*rüsvayi-cahan olmauşam*”, “*xanəxərab*”, “*günü qarə*” kimi danışq dili elementlərini şeirə gətirməklə Vahid sübut etdi ki, dilin bütün leksik qatları şeir dilində, poeziyada yararlıdır.

Vahidin istər lirik, istər satirik şeirlərinin dil mənşəsi belə bir təsəvvür formalaşdırır ki, danışq dili ifadələri hər hansı bir klassik ifadədən, şablon epitetdən daha çox məna yükü daşımağa qabildir. Şair belə ifadələrə həssas yanaşır, onları ayrı-ayrı poetik situasiyalarda işlədir:

Parlayar çöhrəsi qəsində sədət günəşi,
Hər kimin dəhrində *dövlət quşu damında durar* [Vahid, 1964:314].

Eylə ki, Vahid, o gülçöhrə sevir əğyarı,
Zənn edir, sanki mələk *göydən enib zənbil ilə* [Vahid, 2005:51].

Nümunədə işlənən “*dövlət quşu damında durar*” ifadəsi nağıllardan, əfsanələrdən günümüze gəlib çatan “*başına şahlıq quşu qonmaq*”, “*tale quşu*” mənasında işlənmişdir. Nağıllarda başına quş qonan şəxs padşah seçilərdi, çiyinə quş oturan şəxs üçün “*dövlətli olacaq*” deyərdilər. Vahid bu ifadəni öz üslubunda – vahidanə işlədərək sözün ifadə etdiyi mənanı qoruyub saxlaya bilmişdir. “*Göydən zənbil ilə gəlmək*” (qeyri-adi, başqalarından fərqli) ifadəsini də həmçinin şair elə ustalıqla işlədir, elə ovqat yaradıb, elə mənşəyə canlandırır ki, Vahiddən başqa kimsənin bu sözü şeirə gətirə bilməyəcəyi qənaətinə gəliresən.

Vahid yaradıcılığının ən zəngin xüsusiyyətlərindən biri də xalqın həyat və məişətinə aid sözlərin, ədəbi dildə ilk dəfə işlənən sözlərin şeirə gətirilməsidir. Vahidin şeirlərində məişət leksikası elementlərinə çox təsadüf edilir, bu da təsadüfi deyildi. El-gün adamı olan Vahid xalqın güzəranına, qayğılarına yaxından bələd idi, şeirlərini də çox vaxt xalqın içində bədahətən deyər, imkan düşəndə vərəqə köçürərdi. Onun şeirlərində tez-tez rast gəlinən şivə elementləri, dialekt sözləri bir tərəfdən bədii dildə sərbəstliyinin təzahürü idisə, digər tərəfdən, niyyəti, bədii məramı ilə bağlı idi. Bu mənada Vahid milli koloritin qabarıqlığı ilə fərqlənən şairlərdən sayılır. Bəzən Vahid ümumi əhval-ruhiyyəni, emosional ruhu dialekt sözlərlə, bu sözlərin rəngarəng çalarları ilə zənginləşdirirdi. Onun şeirlərində işlənən “*samanlasın*”, “*dümbək*”, “*valay*”, “*yügürüb*”, “*las*”, “*peysər*”, “*diraz*”, “*xanəxərab*”, “*daşbaş*”, “*xəftəndəmağ*”, “*cəncəl*”, “*şayəd*”, “*dəmbədəm*”, “*coşənkəbir*”, “*fıncırar*”, “*əntiqəfuruşdur*”, “*obaşdanlıq*”, “*nəməkdan*”, “*tırıldamasa*”, “*cur*”, “*şayəd*”, “*ardıc*”, “*izalə eylə*”, “*pənilir*”, “*gərəney*”, “*gemişmək*”, “*şakər*”, “*bayquşmisal*”, “*əyriplan*”, “*şırdan*”, “*tumanbağı*”, “*boyat*”, “*sımsıq*”, “*miyanə*”, “*paçkabasmaq*”, “*cibişdan*”, “*sərpayı*” və s. dialekt sözləri obrazın xarakterini dərinləndirən, onu səciyyələndirmək, obrazın mənsubiyyətini, daxili aləmini açmağa kömək edir.

Vahid öz duyğularını, təmiz hisslərini parlaq bədii boyalarla bəzəməyi bacaran, şeirdə təşbeh və istiarələrdən məharətlə istifadə edən bir sənətkar idi. Bu bədii vasitələrin bir qismini şair klassik ədəbi ənənələrdən istifadə yolu ilə yaratsa da, çox hissəsi yeni həyat qazanan orijinal ifadələrdir.

Bir səbəb yox, demə *rüsvayi-cahan olmağıma* [Vahid, 2005:18].

Buraxma, ey könül, ol nazlı yarı *özbaşına* [Vahid, 1982:25].

Çürütdük ömrümüzü bivəfalər eşqində [Vahid, 2005:42].

Gözəlium, el duyar axır, mənə az *qaş-göz elə!*

Bir də aldanmaram, ölsəm də vəfasız gözələ.

Alacaqsan, bilirəm, *canımı* min naz ilə,

Çox gecikdirmə, gülüm, hər nə bilirsən, tez elə [Vahid, 2005:47].

Şeirlərində işlətdiyi sözlərin bədii siqləti, parlaqlığı və məntiqi kəsəri ilə Vahid təsirli, tam surətlər – obrazlar yaradır; “*rüsvayi-cahan olmaq*”, “*özbaşına buraxmaq*”, “*canımı almaq*”, “*qaş-göz elə*” ifadələri qısqanc, səbirsiz aşiq, işvəli, vəfasız, sevgilisini incidən məşuqə obrazını canlandırır.

Vahid sovet dövründə təmtəraqlı ifadələrdən uzaqlaşmış, canlı, dolğun mənalı inci sözləri üsulluca şeirə gətirmiş, bədii dilin təsvir və ifadə imkanlarını genişləndirmişdir:

Gündə *yüz yol edərəm canımı qurban* o gülə,

O da *bir yol dolanıb başıma qurbanım ola* [Vahid, 1982:19].

Naz ilə, *qaş-göz ilə can alırıq* aşiqdən,

Ev yıxan, qan axıdan xəncərimiz evdə qalıb.

Bu gözəlliklə ki, biz *naz ilə min can alırıq*,

Hələ bizdən də gözəl dilbərimiz evdə qalıb [Vahid, 1982:33].

Xalq danışq dilinin zənginlikləri leksik-morfoloji vahidlərdə, sintaktik fiqurlarda da özünü göstərir. Adi danışqda işlənən dil vahidlərini Vahid qəzələ elə ustalıqla yerləşdirir ki, bu klassik janrın üslubu, poetikasını zərrəcə xələl görmür, əksinə, bu dil vahidləri obrazlılıq, emosionallıq qazanır.

Məni hicran qəminə saldı məhparə yenə,

Zülfü tək *eylədi aydın günümü qarə* yenə [Vahid, 2005:63].

Coşma dərya kimi, *xəzri, gilavar olma* [Vahid, 2005:82].

Məcnuna deyən yoxdur: “Ey aşiqi-biçarə,

Leyliylə nə karın var, *qoysun səni avarə?*” [Vahid, 2005:71].

Vahidin elə qəzəlləri var ki, sanki klassik şeir oxumursan, səmimi, həmdəm, yaxın bir insanla söhbət edirsən. Sevgilisindən vəfasızlıq görən lirik qəhrəman qürurlüdür, onu atıb başqaları ilə görüşən məşuqənin gözəlliyi, xoş çağları – qönçə vaxtı özgülərə qismət olmuşdur, şirin dilini işə salıb yenidən onu aldadan, yoldan çıxaran sevgilisinin ayaqlarına düşüb yalvarmağı qəhrəman ağına belə gətirmir. Zəmanə ona sevgi məktəbində yaxşı dərs verib:

Mənimlə *qaş-göz atırsan*, gəzirsən özgülə,

Bu *rəngi gəlmə mənə*, şivə-zad yeyən deyiləm.

Çəkibdir ətrini biganə qönçəlikdə sənin,

Sən indi gültək açılısan da, *ıyləyən deyiləm*.

Məni şirin dil ilə bəs deyilmi aldatdın?
Zəmanə görmüşəm, axır *iməkləyən deyiləm*.

Əgər öləndə həyatım sənin əlində ola,
Düşüb qədəmlərinə *minnət eyləyən deyiləm* [Vahid, 1982:146].

Lirik qəhrəman sevgilisindən küsüb-incisə də, bunu elə poetik notlarla təqdim edir ki, yüngül bir qınaq, giley təsiri bağışlayır. “*Qaş-göz atırsan*”, “*bu rəngi gəlmə mənə*”, “*ıyləyən deyiləm*”, “*iməkləyən deyiləm*”, “*minnət eyləyən deyiləm*” leksik vahidlər, “*oynadır qaşu ilə gözün*”, “*fikrin cəm olanda*”, “*yüz cəm-xəm olanda*”, “*baz ola*”, “*gözümdən gəldi*”, “*bağrım al qan oldu*”, “*başım havalandı*”, “*çürüdü ömrümü*”, “*dəymədüşərsən*”, “*gözün qadasın alım*”, “*can sağ olsun, sağ verməsin*”, “*öldürür, gündə dirildir*”, “*əcəb oldu*”, “*canım alır*”, “*dilim oldu kəbab*”, “*yarpağı çoxdan saralıb*”, “*hər qazanda qaşıqsan*” danışıq dili frazeologizmləri Vahidin qəzəllərində şeir dilinin gözəlliyini artıran vasitələrdir.

Bəzən Vahidin şeir dilində ərəb-fars mənşəli sözlər də “milliləşir”. Şeirinin ruhu, məzmunu o qədər melodik, şirin, axıcı olur ki, milli sözlərin içində alınmalar adıləşir. Klassik poeziyada tez-tez işlənən “*xar*”, “*əğyar*” sözləri Vahidin qəzəllərində millilik kontekstində itir, milli sözlərin əhatəsində sanki onlar da “doğmalaşır”:

Görsəm, ey gül, ölərəm, bir də səni *xar* ilə,
Əvvəl öldür məni, get sonra göz *əğyar* ilə [Vahid, 2005:53].

Vahidin dilində sözün leksik-semantik imkanları özünü kifayət qədər büruzə verir. Xüsusilə sevgi şeirlərində səmimiyyət dolu bir etiraf, həzin küskünlük, nəhayətsiz bir ümid, xəlvəti duyğular şirin, lakonik, canlı ifadələrdə tərənnüm olunur. Bir cümlə, bəzən bir ifadə bir sevgi hekayətinin məzmununu, aşıqın nigarançılığını, peşmanlığını özündə canlandırır.

Bütün məhəbbətimiz çıxdı aşikarə bizim.

İndi dincəl, gözəl, mən də ölə bə qurtardım.

Vahidəm, yar mənimdir, mən onun, xalqa nə var?

Səndən, gözəl, könlüm o gündən nigarandır.

Hərdən kim naz edir mənə canan, xoşum gəlir,

Naz eylədikcə könlüm olur qan, xoşum gəlir [Vahid, 1982:308].

“Bədi dil ümumxalq dilinin ən yaxşı nümunəsi, onun daxili imkanlarının təcəssümüdür” [Axundov, 1975:3]. Vahidin şeirlərinin sevilməsi, yaddaşlara hopması şairin canlı xalq dilində, hər kəs üçün aydın, şirin ləhcədə yazması idi. Onun qafiyə yaxud rədif xatirinə sözləri xüsusi seçdiyini demək şairin haqqına girmək olar. Qəzəllərində olduğu kimi, qoşmalarında da xalq danışıq dilindən aldığı sözlər, ifadələr ona obrazın xarakterini açmaq üçün bir vasitə olur. Vahid ifadələri elə işlədir ki, yalnız xalq dilinə, danışıq ifadələrinə etibar etdiyi başa düşülür və şair bu sözlərin alt qatında dilin milli xüsusiyyətlərini, mental düşüncəni yaratmış olur:

Eşitdim, sevgilim, küsmüsən məndən,

Qaçırma bülbülü öz çəmənindən.
Mənimlə düz dolan, küsərəm səndən,
Məndə dostluq da var, biganəlik də.

Bütün bu dünyanı gəzdim, dolandım,
Bir səni özümə vəfalı sandım.
Sən gəzdin özgəylə, *od tutub yandım*,
Məndə atəş də var, pərvanəlik də [Vahid, 2005:356].

Vahid xalqın dilində çox işlənən, onun gününü-güzəranını, məişətini, xasiyyətini əks etdirən, müsbətini-mənfisini, ağrısını-acısını əks etdirən sözləri işlətməkdən çəkinməmişdir. O, canlı dilin xüsusiyyətlərini saxlamağa çalışmış, sözü bəzən tələffüz şəklində işlədərək poetik çaları gücləndirmişdir:

Bu fəqrimiz bizə, Vahid, böyük səadətdir,
Zəmanə, sərvət ağır yüküdür, *annamazə* verib [Vahid, 1964:22].

Vahid, bu nazəninlərə çox bivəfa dedik,
Tanrı bağışlamaz bizi *böylə* günah ilə [Vahid, 1964:73].

Vahidin dilində ərəb-fars sözləri yox deyildir, lakin şair onları xalq danışığı ifadələri arasında elə məharətlə işlədir ki, asanlıqla başa düşülür. Sanki Vahid klassik şeirin hakimi-mütləq ifadələrini ana dilinə uyğunlaşdırır, onlara da bir aydınlıq, bir sadəlik qatır. “*Gözdən salmaq*”, “*könül quşu*”, “*Allah kərim olsa*”, “*qana dönsün*”, “*gözüm götürməyir*”, “*qısalmasın dilimiz*”, “*düş ayaq altına*”, “*gözdən düşdüm*”, “*gözə gəldik*”, “*oldum evi bərbad*”, “*can qalsın məndə*” bu kimi və digər xalis danışığıdan alınan ifadələr və tərkiblər həm də Vahidin şeir dilinin gözəlliyini artıran vasitələrdir.

Ə.R.Xələfli yazır ki, “XX əsr Vahid fenomenini hansı tərəfdən şərh etsən, orada xalq var, xalqın sənətə sevgisi var və sənətkarın ölməzliyi var. Vahid bu üçlüyün nadir təyinedicisi, sənətdə ucalmağın və həm də sadə insanların sevgisi ilə ucalmağın ən böyük rəmzidir” [Xələfli, 2015:1].

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov, Ağamusa (1975). Dil və üslub məsələsi. – Bakı: Maarif. – 118 s.
2. Belinski, V.Q. (1948). Seçilmiş əsərləri / tərc. ed. Ə.Ağayev, C.Məmmədov, M.Cəfər – Bakı: Az.SSR EA.– 271 s.
3. Xələfli, Əli (2015). Vahid fenomeni. //Kredo. – Bakı: 4 sentyabr, №36 (844). – s.1.
4. Hüseynov, Məhərrəm (2010). Sözüün poetikası. – Bakı: Elm və təhsil. – 368 s.
5. Vahid, Əliəğa (1964). Qəzəllər. – Bakı: Azərnəşr. – 363 s.
6. Vahid, Əliəğa (1975). Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Yazıçı. – 520 s.
7. Vahid, Əliəğa (1982). Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Yazıçı. – 518 s.
8. Vahid, Əliəğa (2005). Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Lider nəşriyyat. – 472 s.
9. Vurğun, Səməd (1948). Dahi sənətkar. // İnkılab və mədəniyyət. – № 4, s.138.

MARKA NEFRETİNİ EĞİTİM ORTADAN KALDIRIR MI?¹

Prof. Dr., NİLSUN SARIYER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
- 0000-0001-2345-6789

Lisans Öğrencisi, MELİSA UYSAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
- 0009-0003-6745-4832

ÖZET

Nefret, insanların öğrendikleri ya da çevrelerinden etkilenerken ortaya çıkardıkları duygusal davranışın göstergesidir. Nefret, günümüzün gösterişçi tüketiminin markalı ürünleri ön plana çıkarmasıyla birlikte tüketicilerin geliştirdiği duygulardan biri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle üründen beklenen fonksiyonel ya da sembolik faydanın elde edilememiş olması bu duyguyu tetiklemektedir. Marka nefreti, tüketici memnuniyetsizliği, markaya karşı olumsuz duygular, birey ile marka arasında oluşan negatif durumlar veya duygular, kişi ve marka arasında güçlü ve sürekli olan olumsuz yoğun duygular olarak tanımlanabilir. Tabii ki; marka nefreti oluşan tüketicilerin ürünü satın almama, markayı satın almama, markanın diğer ürünlerini satın almama, markayı boykot etme, sinik davranışlar geliştirme, olumsuz ağızdan ağıza iletişim, sosyal medyada markayla ilgili olumsuz söylentiler yayma gibi birçok davranış sergilemeleri mümkündür. Bu çalışmada marka nefreti oluşmuş tüketiciler ele alınarak bu tüketicilere eğitim verildiğinde bu duygularını ortadan kaldırılıp kaldırılmadıkları araştırılmıştır. Başka bir ifadeyle, markaya karşı nefret geliştirmiş tüketicilere eğitim verildiğinde bu duygularında değişiklik oluyor mu? sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaçla denekler içi deneysel tasarım yapılmıştır. Bu deneyde bağımsız değişken tüketici eğitimidir. Bağımlı değişken ise marka nefreti durumu olarak belirlenmiştir. Eğitimin marka nefretini kaldırıp kaldırmadığını belirleyebilmek amacıyla bağımlı örneklem t testi yapılmıştır. Analiz sonucunda verilen tüketici eğitiminin marka nefretini ortadan kaldırdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Marka Nefreti, Nefret, Deneysel Tertip

¹ Bu çalışma, 20231227133701 nolu TUBİTAK 2209/A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Desteği Programı'nda desteklenmiştir.

BRAND HATE CAN BEEN ELIMINATED BY EDUCATION?

ABSTRACT

Hate is an indicator of emotional behavior that people learn or are influenced by their environment. Hate also emerges as one of the emotions that consumers develop, along with today's conspicuous consumption bringing branded products to the forefront. This emotion is been particularly triggered by the failure to obtain the expected functional or symbolic benefit from the product. Brand hate can be defined as consumer dissatisfaction, negative feelings towards the brand, negative situations or feelings that occur between the individual and the brand, and strong and continuous negative intense feelings between the individual and the brand. Of course; it is possible for consumers with brand hate to exhibit many behaviors such as not buying the product, not buying the brand, not buying other products of the brand, boycotting the brand, developing cynical behaviors, negative word-of-mouth communication, and spreading negative rumors about the brand on social media. In this study, consumers with brand hate were examined and it was investigated whether these feelings were eliminated when these consumers were educated. In other words, the question of whether there is a change in these feelings when consumers who have developed hatred towards the brand are educated was sought. For this purpose, a within-subjects experimental design was conducted. In this experiment, the independent variable was consumer education. The dependent variable was determined as brand hate. A dependent sample t-test was conducted to determine whether the education eliminated brand hate. As a result of the analysis, it was determined that the consumer education provided eliminated brand hate.

Key Words: Brand Hate, Hate, Experiment

1. GİRİŞ

Tüketicilerin markaya karşı geliştirdikleri duygular, satın alma durumunu etkilemektedir. Sevdikleri, sempati duydukları ya da hoşlandıkları markaları tekrar satın alan tüketiciler buna karşılık sevmedikleri, sevimsiz buldukları markalara olumsuz duygular beslerler. Bu olumsuzluklar genellikle marka nefreti olarak ifade edilmektedir. İşletmeler açısından marka nefretine sahip tüketiciler tehlikelidir. Bunun en önemli sebebi, satın almama gibi görünse de olumsuz konuşma, etrafındakilere kötülleme, olumsuz söylentiler yayma, sinik davranışlar gösterme gibi farklı durumlardan da bahsetmek gerekir. Özellikle web 4.0'ın yaşandığı günümüzde bu durum daha önemlidir. Bununla birlikte insanların çoğu olumlu olayları çok yakınlarına anlatırken olumsuzları herkese anlatmaktadırlar. Bu nedenle marka nefreti konusu önemlidir. Bu çalışmada önce marka nefreti kavramı açıklanmış daha sonra marka nefretine sahip tüketiciler ele alınmıştır.

2. MARKA NEFRETİ

Nefretin motivasyon, duygu ya da tutum olup olmadığı ile ilgili farklı görüşler (Rempel ve Burris, 2005; Weingarten, 2006; Ben-Ze'ev, 2000) bulunmasına rağmen herkesin birleştiği ortak nokta, kavramın olumsuzluk içermesidir (Sternberg, 2003; BenZe'ev, 2000; Royzman, 2004). Genelde nefret; olumsuzluk (öfke, hor görme, uzaklaşma, iğrenme, antipati,

değersizleştirme, reddetme, itme, kızgınlık vb.) içeren durağan ve uzun dönemli bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Rempel ve Burris, 2005; Weingarten, 2006; Sternberg, 2003; BenZe'ev, 2000; Royzman, 2004). İğrenme, öfke, korku ve küçümseme gibi duygular içeren nefret, bireylerin veya toplumun hak ve özgürlüğün ihlali sonrasında da ortaya çıkabilmektedir (Sternberg, 2003). Buradan yola çıkıldığında nefretin içinde kendi dışındakileri incitme, yok etme hatta değersizleştirme ve küçümseme de yer almaktadır (Sternberg, 2003; Rempel ve Burris, 2005; Balıkcıoğlu ve Kıyak, 2019).

Nefret kavramından yola çıkan Grégoire vd. (2009) marka nefreti kavramını ortaya atmışlardır. Marka nefreti, tüketicilerin işletme, marka ya da ürünle yaşadıkları olumsuzluklardan dolayı markaya karşı geliştirdiği duygu olarak ifade edilmektedir (Zarantonello vd., 2016; Hegner vd., 2017; Fournier, 1998). Bununla birlikte farklı akademisyenler tarafından farklı tanımlar da yapılmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Marka Nefreti İle İlgili Yapılan Tanımlar

Yazar	Tanım
Grégoire vd. (2009)	Markadan kaçınma ya da öç almak için geliştirilen duygu
Romani vd. (2009)	Tüketicilerin markaya karşı sevmeme, kızgınlık, mutsuzluk gibi negatif hisler beslemeleri
Johnson vd. (2011)	Tüketicilerin herhangi bir markaya karşı oluşturdukları olumsuz muhalif duygular
Romani vd. (2012)	Negatif deneyimi olan tüketicilerin şikâyet etmeleri ve markaya karşı geliştirdikleri eylemlere katılmaları
Alba ve Lutz (2013)	Tüketicilerin markadan bıkkınlıkları
Bryson vd. (2013)	Bir markaya karşı duyulan yoğun negatif hisler
Delzen (2014)	Tüketicilerin markayla yaşadıkları pozitif ve yoğun duygularının tam tersi yaşadıkları nefret ve iğrenme gibi olumsuz duyguları
Zhang, 2017	Tüketicilerin markaya ilişkin olumsuz duygusal durumları
Bryson ve Atwal (2019)	Tüketicilerin markayla yaşadıkları negatif duygusal durumları
Küçük (2019)	Negatif duygular neticesinde tüketicilerin bir markadan ve çağrışımlarından kopmaları
Güzel (2021)	Markaya karşı geliştirilen olumsuz duygular nedeniyle markayı engelleme ya da markaya zarar vermeyi amaçlayan kasıtlı hareketler

Çizelge 1'den görüleceği gibi, marka nefreti tüketicilerin satın aldıkları ya da almadıkları ürün, marka ya da işletmeye karşı geliştirdikleri olumsuz duyguların tümüdür. Bu duyguların ortaya çıkmasında ya da oluşmasında farklı öncüller olabilir (Sarıyer, 2022). Mesela; Hegner vd. (2017), bu nefretin negatif geçmiş tecrübe, sembolik uyumsuzluk ve ideolojik uyumsuzluktan kaynaklandığını söylemektedirler. Bu duyguya sahip olan tüketiciler, markadan kaçınma, negatif ağızdan ağıza iletişim, marka misillemesi gibi davranışlar göstermektedirler (Çavuşoğlu ve Demirağ, 2021). Benzer şekilde Shoja ve Sadegh Vaziri (2018) negatif geçmiş tecrübe ile ideolojik çatışmaların marka nefreti oluşturduğunu bulgulamışlardır. Bu duygunun oluşması sonucunda tüketicilerin markadan kaçınma, markaya karşı geliştirilen desteği azaltma/durdurma, olumsuz ağızdan ağıza iletişim, şikâyet ve markadan intikam alma gibi

eylemler gösterdiklerini tespit etmişlerdir. Günaydın ve Yıldız (2021) ise marka nefretinin sebebinin marka kaçınmasının üç boyutu (deneyimsel kaçınma, kimlikten kaçınma ve ahlaki kaçınmanın) olduğunu savunmuşlardır.

Marka nefreti ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde farklı sonuçlardan bahsedilebilir. Mesela; Bryson vd., (2013) marka nefretini ortaya çıkararak nedenleri araştırmışlardır. Lüks marka kullanan müşteriler üzerinde yapılan bu çalışmada, olumsuz kalıplar, menşei ülke etkisi, kurumsal sosyal performans ve tüketici memnuniyetsizliğinin marka nefretine neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Bryson vd., 2013). Delzen (2014), 298 tüketicide marka nefretinin sonuçlarını ele almıştır. Delzen (2014)'e göre marka nefreti, deneyimsel kaçınma, kimlik kaçınması ve ahlaki kaçınmaya sebep olmaktadır (Delzen, 2014). Bununla birlikte bu tüketicilerin markayı terk etme, markanın reddi, negatif kulaktan kulağa iletişim, çevrimiçi şikâyet, kindar şikâyet ve pazar yeri saldırganlığı gösterdiklerini de bulmuştur. Steiniger (2016), 411 Alman tüketici ile yaptığı anket uygulamasının sonucunda medya araçları ile marka nefreti arasında ilişki bulamamıştır. Benzer şekilde marka nefreti ve marka tutumu arasında da herhangi bir etki olmadığını tespit etmiştir (Steiniger, 2014). Cioppi vd., (2018), 616 İtalyan tüketici ile yaptıkları çalışmada marka nefretinin olumsuz ağızdan ağıza pazarlama ve intikamcı davranışlara yol açtığını saptamışlardır. Çelik (2019), futbol takımı taraftarlarıyla yaptığı çalışmada, marka nefretine neden olan boyutları araştırmıştır. Bu boyutlar, kent savunucusu olma, kendi taraftarlığına övgü yapma ve doğrudan takım karşıtlığı olarak adlandırılmıştır (Çelik, 2019). Balıkçoğlu ve Kıyak (2019), sembolik uyumsuzluk, ideolojik uyumsuzluk konularını ele alarak marka nefretindeki etkiye bakmışlardır. Çavuşoğlu ve Demirağ (2021) ise marka nefretinin çevrimdışı negatif ağızdan ağıza iletişim, çevrimiçi şikâyet ve tekrar satın almama niyeti arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çevrimdışı negatif ağızdan ağıza iletişim ve çevrimiçi şikâyetin, marka nefreti ile tekrar satın almama niyeti arasında kısmi aracılık etkisi olduğunu belirlemişlerdir (Çavuşoğlu ve Demirağ, 2021). Bu çalışmalar dikkate alındığında marka nefreti ile ilgili yapılan çalışmaların daha ziyade marka nefretinin nedenleri veya sonuçları ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu çalışmada farklı bir çalışma yapılarak marka nefretinin olduğu tüketicilerde bu duygunun ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağı araştırılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için kullanılacak araç ise eğitimidir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan eğitim, sürekli yenilenmektedir (Polat ve Yavaş, 2012). Kişileri belli amaçlarına göre yetiştirme süreci olarak tanımlanan eğitim, aynı zamanda insanın kendi yaşantısında istediği şekilde yaptığı değişimi oluşturma sürecidir (Ertürk, 1972). Tüketici eğitimi ise tüketicinin ekonomik kaynaklarını yönetme, mal ve hizmetleri seçme, satın alma ve kullanma becerilerini geliştirme, tüketici hakları ve sorumlulukları konusunda bilgilendirme ve örgütlenme bilincini geliştirme yolu ile topluma rasyonel tüketiciler kazandırmayı amaçlamaktadır (Hayta, 2006). Bu çalışmada tüketici eğitimi ile marka nefreti arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Buradan yola çıkılarak tüketici eğitiminin marka nefretini ortadan kaldırıp kaldırmadığını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç bağlamında araştırmanın sorusu “Tüketici eğitimi, marka nefretini ortadan kaldırır mı?” olarak geliştirilmiştir. Başka bir ifadeyle,

markaya karşı nefret geliştirmiş tüketicilere eğitim verildiğinde bu duygularında değişiklik oluyor mu? sorusuna cevap aranmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İlliyet türü bir araştırma olan çalışmada deneysel tertip yapılmıştır. Deneysel tertiplerde bağımsız değişkenler birer nedensel değişken iken bağımlı değişken bir sonuç değişkenidir (Nakip, 2003). Daha önce de söylendiği gibi araştırmanın örnek külesini marka nefretine sahip tüketiciler oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan deney türü, denekler içi deneysel tasarımıdır. Denekler içi deneysel tasarımda her bir katılımcı aslında kendisinin kontrol koşulu ve deney koşulu konumundadır (Aronson vd., 1990; Doğan, 2019). Bu çalışmada da marka nefretinin ortadan kaldırılıp kaldırılmadığı saptanacağı için hem deney hem de kontrol grubunun aynı olması tercih edilmiştir. Denekler arası deneysel tasarımda farklı koşullara atanmış olan katılımcılar arasındaki fark test edilirken denekler içi deneysel tasarımda aynı katılımcının iki farklı ölçümü arasındaki fark test edilmektedir (Doğan, 2019). Aslında denekler içi deneysel tasarımda katılımcılar farklı koşullara rassal olarak atanmamaktadırlar. Başka bir ifadeyle bu deneysel tasarımda her bir katılımcı her düzeyde deney manipülasyonuna maruz kalmaktadır (Doğan, 2019). Yapılan deneysel tasarımda manipülasyonu ortadan kaldırmak ve dengelemeyi sağlamak amacıyla Zeki ve Romaya (2008) tarafından kullanılan marka nefret ölçeği kullanılmıştır. Toplam 35 ifadeden oluşan bu ölçek, hem eğitim öncesi hem de eğitim sonrasında örnek küleyle uygulanmıştır. Marka nefret düzeyleri ise ortalamalar dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Örnek küle, araştırmacıların bulunduğu Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu öğrencilerinden seçilmiştir. Bu, araştırmanın kısıtıdır. Deney tasarımı, Kasım 2023 tarihinde yapılmıştır. Grup dinamiğinin sürekliliği ve güven ortamının oluşmaması konusunda kaynaklanabilecek olumsuz etkilerin engellenmesi amacıyla deney tasarımı araştırmacıların kendileri tarafından yürütülmüştür. Öncelikle öğrencilerden marka nefreti olan 16 öğrenci seçilmiştir. Bu öğrencilere anket uygulaması yapılmıştır. Böylece öğrencilerin marka nefretinin var olma durumu ve marka nefret düzeyleri belirlenmiştir. Daha sonra deney grubuna 50 dakikalık eğitim verilmiştir. Eğitim içeriğinde marka, marka nefreti, marka aşkı ve marka sadakati konularına yer verilmiştir. Eğitim, görsel materyalle desteklenmiştir. Verilen eğitim akademik araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Olumsuz duyguların eğitim esnasında öne çıkarılarak ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bu olumsuz duygular, ürün ya da markaya yönelik deneyimlerin (ilk kez yaşanan ya da yeniden maruz kalınan kötü deneyimler) bir uzantısını olabileceği gibi markaya ilişkin hiç deneyim yaşanmadan da (markayla ilgili olumsuz paylaşımlar içeren bir videonun izlenmesi, sosyal medyada yayılan söylentiler ya da ağızdan ağıza iletişim sonucu) ortaya çıkabilir. Bu nedenle marka nefretini ortaya çıkartan olumsuz duyguların ve marka nefretinin sonuçlarının tüketici eğitiminde ayrı ayrı vurgulanmasına çalışılmıştır. Bununla birlikte bu duyguların oluşmaması için neler yapılması gerektiği üzerinde de durulmuştur. Eğitim sonrasında yeniden anket uygulaması yapılmıştır. Denekler içi deneysel tasarım olduğu için anketler işaretlenerek veri girişinde aynı öğrencilerin cevabının girilmesine itina gösterilmiştir.

Bu çalışmada bağımsız değişken, tüketici eğitimidir. Bağımlı değişken ise marka nefret durumu olarak belirlenmiştir. Eğitimin marka nefretini ortadan kaldırıp kaldırmadığını belirleyebilmek amacıyla bağımlı örneklem t testi yapılmıştır. Bağımlı örneklem t-testi, eşleştirilmiş örneklem t-testi, bağımlı gruplar t-testi ya da tekrarlı ölçüm t-testi olarak da adlandırılmaktadır (Durrheim ve Tredoux, 2004; Livingston, 2004). Bağımlı örneklem t-testi, birbiriyle ilişkili ya da birbirine bağımlı olan iki grubun ölçülmek istenen değişkene göre ortalama değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olup olmadığı test etmek için kullanılmaktadır. t-testinin bu türünde, aynı örneklem aynı değişkene göre iki farklı zaman aralığında ölçülmekte ya da iki farklı yöntemle gözlemlenmektedir (Livingston, 2004; Mishra, 2019).

5. BULGULAR

Marka nefretini eğitimin ortadan kaldırıp kaldırmadığını araştırmak için yapılan deneyler içi deneysel tasarımı sonucunda elde edilen verilerin bağımlı örneklem t testi analizi sonucu, Çizelge 2'dedir.

Çizelge 2. Bağımlı Örneklem t Testi Analizi Sonuçları

	N	Ortalamalar	Standart sapma	\bar{X}	Serbestlik Derecesi	Korelasyon	t değeri	Anlamlılık Düzeyi
İlk değer	16	2.1464	0.55035	71.29	5	0.274	0.023	0.012
Son değer	16	4.1518						

Çizelgeden görüleceği gibi 0.023 t değerinde anlamlılık düzeyi 0.022'tür. Bu anlamlılık düzeyi 0.05'ten küçük olduğu için analiz geçerlidir. Bu durumda verilen tüketici eğitiminin marka nefretini ortadan kaldırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçları dikkate alındığında öğrencilere verilen eğitimin öğrencilerin nefret duygusunu olumluya çevirdiği söylenebilir. Ortalamalar bakıldığında marka nefretinin olduğu ilk ölçülen değer (2.1264) marka nefretinin yüksek olduğu eğitim sonrasında ölçülen değer (4.1518) düşük olduğu görülmektedir².

Araştırmada cevap aranan "Tüketici eğitimi, marka nefretini ortadan kaldırır mı?" sorusuna cevap bulunmuştur. Başka bir ifadeyle tüketici eğitimi marka nefretini ortadan kaldırmaktadır denilebilir. Yani; markaya karşı nefret geliştirmiş tüketicilere eğitim verildiğinde nefret duygusunda değişiklik meydana gelmektedir.

SONUÇ

Tüketicilerin çoğu satın alma kararı verirken markayla ilgili duyguları, düşünceleri, deneyimleri, kanıları gibi birçok etkeni gözönünde bulundururlar. İşletmeler, tüketicilerin markalara karşı olumlu duygular geliştirmelerini hatta markaya aşık olmalarını isterler. Ancak çoğu zaman bu mümkün değildir. Tüketicilerin birçoğu yaşadıkları kötü deneyim, markadan bıkmaya, markadan kaçınma gibi birçok sebepten dolayı markaya karşı nefret duygusu geliştirmişlerdir. Tüketicilerin sadece kendi deneyimleri bu duyguyu yaşamaları için neden değildir. Bazı durumlarda dışarıdan duydukları (yakınları, haberler, sosyal medyadaki söylentiler gibi) herşeyden de etkilenerek markaya karşı nefret duyabilirler. Mesela; işletmenin çevreyi kirlettiği ile ilgili haberler gibi. Bu çalışmada marka nefreti konusu ele alınmıştır.

² Zeki ve Romaya (2008) tarafından geliştirilen marka nefreti ölçeği olumsuz ifadeleri içermektedir.

Marka nefreti olan tüketicilerin bu duygularını bertaraf edilebilir mi? şeklinde bir sorudan yola çıkılarak tüketici eğitimi verildiğinde marka nefretinin ortadan kaldırılıp kaldırılmadığı araştırılmıştır.

Çalışmada deneyler içi deneysel tasarım yapılmıştır. Elde edilen veriler, bağımlı örneklem t testi analizi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda tüketici eğitiminin marka nefretini ortadan kaldırdığı tespit edilmiştir. Tüketicinin nefret duygusunu ortaya çıkaran nedenlerin giderilmesi şartıyla işletmelerin tüketicilere eğitim vermesinin doğru olacağı bulgulanmıştır. Çünkü günümüzde işletmeler, müşterilerini kaybedecek durumda değildir. Mevcut müşterilerin elde tutmanın zor olduğu gözönüne alındığında bu tür duygular geliştiren müşterileri kazanmak önemlidir. Bununla birlikte marka nefreti oluşmuş tüketicilerin markayı reddetme, markadan kaçınma, markaya karşı sinik davranışlar göstermesi beklenen bir durumdur. Verilen eğitimlerle tüketicinin bu davranışları geliştirmelerini de önleyebilir.

Yapılan deney tasarımı az sayıda öğrenciyle yapılmıştır. Bu nedenle bu çalışmanın sonuçlarını genelleştirme mümkün değildir. Bununla beraber elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak eğitimlere başlaması ya da eğitimleri yaygınlaşma gibi uygulamalar ile kaybettikleri müşterilerini geri kazanabilir. Bu çalışma literatürde de önemlidir. Çünkü örnek kütlesini marka nefretine sahip tüketiciler oluşturmaktadır. Bu tüketicilerin marka nefretini nasıl değiştirileceği ile ilgili bilgiler vermektedir.

KAYNAKÇA

- Alba, J.W. ve Lutz, R.J., Broadening (and Narrowing) The Scope of Brand Relationships. *Journal of Consumer Psychology*, 23, 2, 265-268, 2013.
- Aronson, E., Carlsmith, J. M. ve Ellsworth, P. C., *Methods of Research in Social Psychology*. McGraw-Hill, New York, 1990.
- Balıkçioğlu, B. ve Kıyak, F. M., Marka Nefretinin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Antakya'da Görgül Bir Çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9,1, 225-243, 2019.
- Ben-Ze'ev, A., *The Subtlety of Emotions*, MA: MIT Press, Cambridge, 2000.
- Bryson, D., Atwal, G. ve Hulten, P., Towards The Conceptualisation of The Antecedents of Extreme Negative Affect Towards Luxury Brands, *Qualitative Market Research: An International Journal*, 16, 4, 393-405, 2013.
- Bryson, D. ve Atwal, G., Brand Hate: The Case of Starbucks in France. *British Food Journal*, 121, 1, 172-182, 2019.
- Çavuşoğlu, S. ve Demirağ, B., Marka Nefretinin Negatif Ağızdan Ağıza İletişim ve Tekrar Satın Almama Niyetine Olan Etkisi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 261-275, 2021.

- Cioppi, M., Curina, I., Francioni, B. ve Savelli, E., Brand Haters: Caratteristiche E Peculiarità Di Diverse Categorie Comportamentali. *In I percorsi Identitarinel Marketing*, 1-8, 2018.
- Çelik, S. S., Futbol Taraftarlığı ve Nefret Kavramlarının Marka Nefreti Kapsamında Ele Alınması: Ankaragücü Taraftarlarının Beşiktaş Nefreti. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11, 2, 321-355, 2019.
- Delzen, M. V., Identifying The Motives and Behaviors of Brand Hate, Master's Thesis, University of Twente, Enschede, 2014.
- Durrheim, K., ve Tredoux, C., Numbers, Hypotheses & Conclusions: A Course in Statistics for The Social Sciences, Juta and Company Ltd., Cape Town, 2004.
- Ertürk, S., *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelken Tepe Yayınları, Ankara, 1972.
- Fournier, S., Consumers and Their Brands: Developing Relationship Theory in Consumer Research, *Journal of Consumer Research*, 24, 343-373, 1998.
- Grégoire, Y., Laufer, D. ve Tripp, T. M., A Comprehensive Model of Customer Direct and Indirect Revenge: Understanding The Effects of Perceived Greed and Customer Power, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 38, 6, 738-758, 2010.
- Günaydin, R. ve Yıldız, E., “Determining the Motives and Behaviors of Brand Hate”, *Handbook of Research on Applied AI for International Business and Marketing Applications*, 474-498, (Eds. B. Christiansen ve T.Škrinjarić), IGI Global, Pennsylvania, 2021.
- Güzel, L., Turistik Ürünlerde Oluşan Marka Nefreti Bağlamında Marka Kaçınmasının Destinasyon Tercihlerine Etkisi; Online Rezervasyon Siteleri Üzerine Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2021.
- Hayta, A. B., Tüketici Haklarının Tüketici Eğitimindeki Rolü, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 3, 239-250, 2006.
- Hegner, S., Fetscherin, M. ve Delzen, M. V., Determinants and Outcomes of Brand Hate, *Journal of Product & Brand Management*, 26, 1, 13-25, 2017.
- Johnson, R. A., Matear, M. ve Thompson, M., A Coal in The Heart: Selfrelevance As A Post-Exit Predictor of Consumer Anti-Brand Actions, *Journal of Consumer Research*, 38, 1, 108- 125, 2011.
- Küçük, S. U., Consumer Brand Hate: Steam Rolling Whatever I See, *Psychology Marketing*, 36, 5, 431-443, 2019.
- Livingston, E. H., The Mean and Standard Deviation: What Does it All Mean?, *Journal of Surgical Research*, 119, 2, 117-123, 2004.
- Mishra, P., Considering Contextual Knowledge: The TPACK Diagram Gets An Upgrade. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 35, 2, 76-78, 2019.

- Nakip, M., *Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar*, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003.
- Polat, M. ve Yavaş, T., Yabancılaşma, Kurumsal Değerler ve Duygu Yönetimi Denklemi, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1, 2, 2012.
- Rempel, J. K., ve Burris, C. T., Let Me Count The Ways: An Integrative Theory of Love and Hate, *Personal Relationships*, 12, 2, 297-313, 2005.
- Romani, S., Grappi, S. ve Dalli, D., Emotions That Drive Consumers Away From Brands: Measuring Negative Emotions Toward Brands and Their Behavioral Effects, *International Journal of Research in Marketing*, 29, 55-67, 2012.
- Romani, S., Sadeh, H. ve Dalli, D., When The Brand Is Bad, I'm Mad! An Exploration of Negative Emotions to Brands. *Advances in Consumer Research*, 36, 494-501, 2009.
- Royzman, E. B., McCauley, C. ve Rozin, P., From Plato to Putnam: Four Ways to Think About Hate. R. J. Sternberg (Ed.), *The Psychology of Hate* içinde (s.3-35). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10930-001>, 2005.
- Sarıyer, N., "Marka Nefreti", *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar IX*, (Ed. K. Ağin), Konya, Eğitim Yayınevi, 205-221, 2022.
- Shoja, A. ve Sadegh Vaziri, F., Brand Hate: Analysis of Determinants and Outcomes of Brand Hate, *New Marketing Research Journal*, 8, 2, 165-180, 2018, <https://doi.org/10.22108/NMRJ.2018.104899.1305> (Erişim tarihi: 10.2.2023).
- Steiniger, L., Hate or Forgiveness: How Do Online Firestorms Impact Brand Attitude, Master's thesis, University of Twente, Enschede, 2016.
- Sternberg, R.J., A Duplex Theory of Hate: Development and Application to Terrorism, Massacres, and Genocide, *Review of General Psychology*, 73, 299-328, 2003.
- Doğan, V., Pazarlama Araştırmacıları İçin Deneysel Tasarım: Felsefi Arka Plan vVe Metodolojik Tartışma, *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 5, 1, 123-160, 2019.
- Zarantonello, L, Romani, S., Grappi, S. ve Bagozzi, R., Brand Hate, *Journal of Product & Brand Management*, 25, 1, 11-25, 2016.
- Zeki, S. ve Romaya, J. P., Neural Correlates of Hate, *Plos One*, 3, 10, e3556, 2008.
- Zhang, C., Brand Hate, Doctoral Thesis, Concordia University, Montreal, 2017.

ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKA VE AKILLI TEKNOLOJİ UYGULAMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Öğr. Gör., ŞAKİR MİRZA

Uşak Üniversitesi Eşme Meslek Yüksekokulu,

ORCID 0000-0003-4869-864X

Öğr. Gör., İBRAHİM ETHEM DAĞDEVİREN

Uşak Üniversitesi Eşme Meslek Yüksekokulu,

- ORCID 0000-0003-2317-6407

ÖZET

Son yıllarda akıllı teknolojilerin uygulanmaya başlaması ulaştırma sektörü de dahil birçok sektörde önemli değişikliklere neden olmaktadır. Akıllı teknolojiler, nesnelerin interneti, blockchain gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinin desteği ile nesnelerin otonom olması için büyük veri, makine öğrenimi gibi yapay zekâ ve veri bilimi teknolojilerinin uygulamalarını ifade etmektedir. Günümüzde akıllı teknolojilerin birçok uygulaması, çeşitli lojistik operasyonlarında ve ulaştırma sistemlerinde verimliliğin ve etkinliğin artırılması hususunda ümit vaat etmektedir. Ulaştırma sektöründe yapay zekanın kullanılması ile nüfus artışı nedeniyle artan ulaştırma faaliyetlerinin ortaya çıkardığı bazı problemlerin giderilmesi veya azaltılması amaçlanmaktadır. Bu problemlerden bazıları karbondioksit emisyonları, çevresel olumsuz etkiler, seyahat talebindeki artış, güvenlik endişeleri gibi problemlerdir. Problemlerin çözümü ise bu problemlere ilişkin verilerin sağlıklı bir şekilde elde edilerek analiz edilip, çözüm yollarının üretilmesinden geçmektedir. Yapay zekâ sayesinde bu daha etkin verimli bir şekilde çözüme ulaştırılabilmektedir. Ulaştırma alanında yapay sinir ağları, genetik algoritmalar, simüle edilmiş tavlama, yapay bağışıklık sistemi, karınca kolonisi optimizasyonu, arı kolonisi optimizasyonu ve bulanık mantık modeli gibi yapay zekâ yöntemleri kullanılmaktadır. Yapay zekâ uygulamalarının başarısı, veriler ile yapay zekâ arasındaki ilişkilerin ve ulaşım sisteminin özelliklerinin ve değişkenlerin iyi anlaşılmasına bağlıdır. Çalışmada ulaştırma sektöründe verimliliğin artırılmasında akıllı teknoloji uygulamalarının sağladığı katkılar belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, ulaştırma sektöründe yaşanan problemlerin çözümünde uygulanan yapay zekâ metotlarına genel bir bakış sunulmakta ve bu uygulamaları gerçekleştirilmesi sürecinde karşılaşılan sınırlamalara ve sorunlara yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Faaliyetler, Ulaştırma Sektörü, Yapay Zekâ, Akıllı Teknolojiler

GİRİŞ

Akıllı teknolojiler (ST'ler), Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Blok Zinciri (BC) gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinin desteğiyle bir nesnenin (örneğin bir sistem) bilişsel farkındalığını oluşturmak için Yapay Zeka (AI) ve Makine Öğrenimi (ML), Büyük Veri (BD) gibi veri bilimi teknolojilerinin uygulamalarını ifade etmektedir (Winkelhaus ve Grosse 2020, Qiao ve diğerleri, 2020, Liu ve diğerleri 2021). Buradaki fikir, nesneyi otonom hale getirmektir. ST'ler çeşitli alanlarda uygulanmış ve akıllı üretim, akıllı şehir, akıllı ev, akıllı tarım, akıllı konaklama, akıllı alışveriş vb. gibi birçok yeni ve ilginç alanlara araştırma konusu olmuştur (Kotsiopoulos vd. 2021, Wu ve Chen 2021). Sadece operasyon verimliliğini artırmada değil, aynı zamanda maliyetleri azaltmada da önemli ve faydalıdır. İmalat sektöründe, fabrikaların daha düşük maliyetlerle daha hızlı üretim yapmasını sağlayan Akıllı Üretim ekonomiyeye 1,5 trilyon ABD dolarına kadar katkı sağlaması beklenmektedir. Lojistik sektöründe ise akıllı lojistik gibi yeni konular ve akıllı depolar da ortaya çıkmakta ve son yıllarda gündemde olan konular haline gelmektedir (Issaoui vd. 2021).

Günümüzde ST'ler, lojistik endüstrilerinin ve taşımacılık ağlarının hızla dönüşmesine neden olmuştur. DHL 2016 yılında, 2030 yılına kadar lojistikte önemli değişikliklere neden olacak altı teknoloji belirlemiştir: Büyük Veri, Sensör Teknolojisi, Artırılmış Gerçeklik, 3D baskı, Robotlar ve Dronlar.

Bu nedenle DHL, Avrupa'da üç lokasyonda (Almanya, Hollanda ve Polonya) akıllı depolarını faaliyete geçirdi ve bu depoların başarısı sadece operasyonel verimliliğin artırılmasıyla değil, aynı zamanda operasyonel veri görselleştirmesinin de gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. DHL, pilot tesisler sayesinde depolarının ne kadar iyi çalıştığına olumlu sonuçlar elde ettiklerini de belirtmektedir. Yakın zamanda UPS de otonom mobil robotlar, otonom güdümlü araçlar, otomatik ayıklama sistemi gibi otonom uygulamalardan yararlanarak dağıtım merkezlerini daha akıllı ve verimli hale getirmeyi amaçlayan akıllı depo teknolojilerini piyasaya sürmüştür.

ST'ler tarafından sağlanan otonominin, yakın gelecekte lojistik sektöründe ve taşımacılıkta trend olacağına inanılmaktadır (Winkelhaus ve Grosse 2020; Liu ve ark. 2021). İnsanlar tarafından gerçekleştirilen geleneksel süreçler yavaş yavaş yerini otonom sistemlere bırakmakta (örneğin dağıtım merkezlerinde ürün tasnifi, fabrikalarda ürün aktarımı) veya otonom sistemler tarafından desteklenmektedir (örneğin depolarda sipariş toplama, atölyelerde malzeme tedariki) (Qiao vd., 2020). Otonom Araçlar (AV'ler), Otonom Robotlar (AR'ler), İnsansız Hava Araçları (İHA'lar) uygulamaları giderek yaygınlaşmakta ve gelişmektedir (Boysen vd., 2018).

YAPAY ZEKA (ARTİFİCİAL INTELLIGENCE, AI)

Yapay zeka kavramı günümüzde daha sık ele alınan bir kavram olmasına rağmen aslen 1950 yılında Alan Mathison Turing'in "Computing Machinery and Intelligence" adlı makalesinde ele alınmıştır. Turing bu makalesinde "makinelere düşünebilir mi?" sorusu ile yapay zekanın tanımının ilk adımlarını atmıştır (Turing, 1950; Russell ve Norvig, 2016). Fakat "yapay zeka" kavramı ilk olarak 31 Ağustos 1955'te John McCarthy ve ekibinin Dartmouth Üniversitesinin 1956 yılındaki çalışmalarında yer almıştır (Sterne, 2017). İnsanların yerini alan ve insan gibi davranan elektromekanik robotlar yapay zeka ile ilişkilendirilmektedir. Popov, yapay zekayı insanların yaptıkları çalışmalarını robotlara yaptırabilme olarak tanımlamaktadır (Popov, 1990). John McCharthy ise yapay zekayı, "zeki makineler özellikle de, zeki bilgisayar programları yapma bilimi" olarak tanımlamaktadır (Andrew, 1991). Yapay zeka ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle akıllı davranışları konu edinmektedirler. Bunun nedeni doğada bulunan varlıkların

akıllı davranışlarını yapay olarak üretilmesi amacı güden bir kuramın oluşturulması düşüncesidir (Charniak ve McDermot, 1985). Yapay zeka kavramını ele alan çalışmalarda yapay zeka kavramı makine öğrenmesi ve derin öğrenme kavramları ile aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak bu kavramlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Derin öğrenme makine öğrenmesinin, makine öğrenmesi de yapay zekanın bir alt kümesinde yer almaktadır. Bu nedenle makine öğrenmelerinin tamamı aynı zamanda yapay zekadır (Şekil 1)

Şekil 1. Yapay Zeka, Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme Kapsamı (Güngör ve Yardımcı, 2024)

Yapay zekanın kapsamını gelişmiş ve karmaşık süreçler oluşturmaktadır. Bunun için çalışma alanında birçok teori, yöntem ve teknolojiyi barındırmaktadır. Yapay zeka alt alanlarını bilişsel öğrenme, bilgisayarlarla görme, makine öğrenmesi, yapay sinir ağları, derin öğrenme ve doğal dil işleme oluşturmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Yapay Zekâ Alt Alanları (Intellipaah, 2024)

AKILLI TEKNOLOJİLER

Günümüzde, ST'lerin uygulamaları akıllı şehir, akıllı perakendecilik, akıllı ev, akıllı üretim ve akıllı liman gibi birçok alanda bulunabilir. Akıllı şehirde, ST'lerin gelişmişliği ve kullanılabilirliği nedeniyle, akıllı şehir yeniliklerinin uygulanmasından elde edilen etki ve faydaların ölçülmesini ve izlenmesini sağlamaktadır (Hasija ve ark. 2020). Sonuç olarak, elde edilen faydalar en üst düzeye çıkarılabilmekte ve kaynaklar daha iyi kullanılabilen ve tahsis edilebilmektedir. Akıllı perakendecilikte, ST'lerin uygulamaları yalnızca alışveriş deneyimlerini geliştirmek ve kolaylıklar sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda perakende mağazalarının işçilik maliyetlerini ve iş yükünü de azaltabilmektedir (Roy vd. 2020). Sonuç olarak, hem perakendecilere hem de müşterilere fayda sağlamaktadır. Akıllı ev uygulamalarında, ST'ler çoğunlukla enerji kullanımını kontrol etmek, yaşlıların bakımına yardımcı olmak gibi ev faaliyetlerine yardım sağlamak için kullanılmaktadır (Mulcahy ve ark. 2019). Sonuç olarak, hane halkı finansal açıdan fayda sağlamaktadır. Akıllı üretimde, ST'lerin uygulamaları temel olarak üretim atölyesindeki bozuklukları belirlemeye ve bu bozuklukların giderilme yollarını belirlemeye odaklanmaktadır (Qiao vd., 2020). Son olarak, konteyner limanında, ST'ler liman verimliliğini artırma fonksiyonu olduğundan, ST'lerin uygulamaları çok önemlidir. Sonuç olarak, deniz taşımacılığı dünya kargo hacminin yaklaşık %90'ını oluşturduğundan, ST'ler deniz taşımacılığı endüstrisine ve dolayısıyla dünya ekonomisine fayda sağlamaktadır (Jun vd., 2018).

ST'lerin uygulamalarının birçok avantaj sağladığını görebilmemize rağmen, ilgili teknolojiler çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, akıllı şehirde, Hasija ve diğerleri (2020) akıllı şehir operasyonlarına ilişkin modelleme zorluklarını ve fırsatlarını tartışmıştır. ST fikrinin, akıllı telefonlar, IoT, bulut bilişim vb. dahil olmak üzere çeşitli teknolojiler tarafından etkinleştirilen gerçek sorun ihtiyaçlarını ele almak için kendi kendini izleme, analiz etme ve raporlama yeteneğini sağlamak olduğunu belirtmişlerdir. Akıllı perakende çalışmalarında, Roy ve diğerleri (2020) akıllı perakende teknolojisinin, perakendecilerin planlama, geliştirme ve müşterilere akıllı aynalar, akıllı arabalar vb. perakende hizmetleri sunmalarına yardımcı olabilecek, Beacons ve RFID gibi teknolojilerle etkinleştirilen her yerde bulunan ve otonom bir sistemi ifade ettiğini belirtmiştir. Akıllı ev çalışmalarında Mulcahy ve diğerleri (2019), ağ teknolojilerinin sağladığı uzaktan erişilebilen, izlenebilen ve kontrol edilebilen, ev sakinlerine hizmet sunabilen ve ev sakinleri adına otonom olarak kararlar alabilen veya eylemler gerçekleştirebilen ev sistemleri gibi akıllı ev teknolojilerinden bahsetmiştir. Akıllı üretim

çalışmalarında, Qiao ve diğerleri (2020) akıllı üretimin temel özelliklerini Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), nesnelerin interneti, bulut bilişim, Siber Fiziksel Sistemler (CPS), büyük veri vb. tarafından etkinleştirilen kendi kendine öğrenme, kendi kendine organizasyon ve kendi kendine uyarlanabilirlik olarak özetlemiştir. Son olarak, akıllı liman çalışmalarında June ve diğerleri (2018), nesnelerin interneti, büyük veri ve sensörler gibi teknolojiler tarafından etkinleştirilen otomatik sistemleri kullanarak konteyner limanlarının üretkenliğini ve verimliliğini artıran akıllı liman teknolojilerini tanımlamıştır.

Kısaca, akıllı teknolojilerin yaygın olarak kullanıldığı ve çeşitli endüstrilerde birçok alanda kullanıldıkları görülebilir. Genel olarak, planlama, izleme, kontrol etme vb. gibi faaliyetlerle verimliliği arttırmak için sistemlerin veya cihazların kendi kararlarını vermelerine olanak tanıyan otonom sistemler üzerine odaklanmaktadır. Bu tür hedeflere ulaşmak için genellikle yapay zeka, büyük veri ve makine öğrenmesi teknolojileri kullanılmakta ve nesnelerin interneti, bulut bilişim, blockchain vb. bilgi ve iletişim teknolojileri ile kullanımı kolaylaştırılmaktadır (Chung ve ark. 2020).

Depolamada otonomi

Alan yazında depolama faaliyetlerinde otonomi ile ilgili araştırmalar yer almaktadır. Roy ve diğerleri (2014) otonom araç tabanlı depolama ve geri alma sistemleri (AVS/RS) üzerine bir araştırma çalışması yürütmüş ve otonom araçlarda mevcut olan engelleme sorunlarına odaklanmışlardır. İncelenen dağıtım merkezinde, bir grup otonom araç aynı katta raylar tarafından yönlendirilerek çalışmaktadır. Otonom araçların farklı koridorlar arasındaki hareketleri nedeniyle, bu durum tıkanmaya ve hatta kilitlenmeye neden olmaktadır. Yazarlar, çeşitli engelleme ve kilitlenme durumları hakkında kapsamlı bir araştırma yapmışlardır. Çalışmada, tıkanma sorununun işlem döngü süresinin %20'sine varan gecikmelere neden olabileceğini tespit etmişlerdir.

Toplu taşımada otonomi

Son yıllarda, toplu taşımada otonomi yaklaşımlarını uygulayan makaleler de bulunmaktadır ve bunların arasında Otonom Araçlar (AV) en güncel konulardandır. AV, yüksek hareketlilik ve esneklik sağlayan akıllı toplu taşıma sistemlerinin oluşturulmasında en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir (Lam vd. 2016). Makalede yazarlar, noktadan noktaya hizmet veren ve aynı zamanda yolculuk paylaşımına izin veren bir grup AV'den oluşan akıllı bir toplu taşıma sistemi üzerinde çalışmışlardır. Problemleri çözmek için bir karma tamsayı doğrusal programlama ve sipariş kabul problemini çözmek için bir genetik algoritma önermişlerdir. Shen ve diğerleri (2018), AV'ler tarafından sunulan yolculuk paylaşımı konseptiyle, entegre bir AV ve toplu taşıma sistemi üzerinde çalışmıştır. Yoğun saatlerde, yüksek talep gören otobüs rotalarını tutmanın ve düşük talep görenleri paylaşılan AV'leri kullanarak ayarlamının akıllıca olduğunu bulmuşlardır. Cao ve diğerleri (2019), AV'lerin gerçek zamanlı planlamasını yapabilen toplu taşıma sistemlerinde AV'lerin tam ölçekli bir uygulamasını incelemiştir. Sonuçlar, AV'lerin performans güvenilirliğinin, kalkış süresi sapması açısından geleneksel ulaşımdan çok daha iyi olduğunu göstermiştir. Cao ve Ceder (2019), AV'lerin toplu taşımada tam ölçekli uygulaması üzerine başka bir çalışma yapmış ve bu çalışmada, hizmet zaman çizelgeleme problemini çözmek için yeni bir optimizasyon metodolojisi geliştirmeye odaklanmıştır. Problemi, atlama-durma taktiği adı verilen yeni bir strateji ile kolaylaştırılan bir genetik algoritma kullanarak ele almışlardır. Sonuçlar, yolcu seyahat süresini %1,83 ve araç sayısını %8,11 oranında azalttığını tespit etmişlerdir. AV'lerin gelecekteki ulaşım sistemlerinde

önemli bir rol oynayacağı görüşüyle Yu ve Lam (2019), yeni akıllı toplu taşıma sistemi çağında farklı şirketlerin nasıl rekabet edebileceğini ve davranabileceğini incelemek için bir adım daha ileri gitmiştir. Problemi çekirdek seçimli ters kombinatoriyal açık artırma olarak formüle etmişlerdir. Sonuçlar göstermiştir ki toplam hizmet ücretleri düşmekte ve güven sorununa çözüm olmaktadır.

AV'lerin lojistik alanındaki uygulamaları

Aslında, AV'lerin uygulamaları sadece depolamada alanında popüler hale gelmemiştir. Haas ve Friedrich (2017), kentsel bir yük dağıtım sistemini incelemek için AV'leri kullanmıştır. Bir takımı yöneten insan sürücüler üzerinde çalışmışlardır; takımın üyeleri ise teslimatlardan sorumlu bir grup AV'dir. Takımın amacı, teslimat için toplam seyahat mesafesini en aza indirmektir ve araç takımları ile ilgili çalışmalar popüler hale gelmiştir. Chen ve diğerleri (2017) AV bölgelerini tasarlamak için matematiksel bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamıştır. Çalışmalarında, önce karma bir rotalama denge modeli kurmuşlar ve ardından optimum tasarım planını elde etmek için bunu karma tamsayılı iki seviyeli bir programlama modeli olarak modellemişlerdir. Daha sonra, modeli çözmek için Benzetimli Tavlama Algoritması kullanmışlardır. Sonuçlar, toplam seyahat maliyetinin azaldığını göstermiştir.

Yu ve Lam (2018), AV'lerin çizelgeleme problemlerini ücretlendirme stratejisini de dikkate alarak daha da geliştirmiştir. Entegre bir ortak rotalama ve şarj optimizasyon problemi önermişler ve karesel kısıtlı bir karma tamsayılı doğrusal program önermişlerdir. Sonuçlar, algoritmanın aşırı yenilenebilir enerjiyi etkili bir şekilde kullanabileceğini göstermiştir. Iacobucci ve diğerleri (2019) de elektrik fiyatının değişebildiği şarj optimizasyonu üzerine bir çalışma yürütmüştür. İki farklı zaman ölçeğinde taşıma hizmetlerini ve ücretlendirme çizelgesini iki model öngörülü kontrol optimizasyon algoritması ile modellemişlerdir. Problem, karma tamsayılı doğrusal programlama kullanılarak çözülmüştür. Sonuçlar, elektrik fiyatı değişkenliğinin faydaları ile maliyet düşüşü sağlandığını göstermiştir. AV'lerin pratik uygulamasında şarjın önemli bir konu olduğundan ve enerji maliyetinin de önemli olduğundan şüphe duymaktadır. Yi ve diğerleri (2018) ortam sıcaklığının AV'lerin enerji tüketimini nasıl etkileyeceği üzerine bir araştırma çalışması yürütmüştür. New York'ta vaka simülasyonu ile verileri elde etmişlerdir. Denekler aynı taleplere ve şarj istasyonlarına maruz kaldığında, şunları buldular düşük ve yüksek ortam sıcaklıklarında, toplam enerji tüketimindeki fark %20'ye kadar çıkabilmektedir.

Yakın zamanda Yu (2019), maksimum kilometre teslimat problemlerinde farklı AV türlerini dikkate alarak AV çalışmalarını daha da geliştirmiştir. Bu çalışmada, yazar karma tamsayılı doğrusal olmayan bir program önermiştir. Aslında, gerçek operasyonlarda var olan birçok sorun henüz ortaya çıkarılmamıştır. Dai ve diğerleri (2020), tamsayılı doğrusal olmayan programlama kullanarak AV'lerin ve insan tahrikli araçların birlikte var olduğu bir model üzerinde çalışmıştır. Bu modelde amaç, dinamik programlama kullanarak işletme maliyetini ve yolcu bekleme süresini en aza indirmektir. Hawkins ve Habib (2020) yakın gelecekte AV'lerin geliştirilmesi ve uygulamalarının arazi kullanımı planlamasıyla nasıl entegre edilmesi gerektiğini incelemiştir. Ayrıca, AV'lerin müşteri beklentilerini karşılayabilmesini sağlamak için yolcuların AV'lerin kullanımına ilişkin algılarını inceleyen bir makale de bulunmaktadır (Chee vd. 2020).

AKILLI LOJİSTİK VE AKILLI DEPO

Akıllı lojistik

2016 yılının başlarında Lee ve diğerleri (2016) akıllı lojistiğin bir tanımını yapmıştır. O dönemde, akıllı lojistiğin ana odak noktasının akıllı lojistik, artan araç filoları, karmaşık ulaşım ağları ve artan ulaşım maliyetleri gibi sorunlarla başa çıkmaktı. Teslimat taleplerinin çeşitliliği ile amaç, çeşitli bilgilerin desteğiyle teslimat talebini çevreye en az zararı verecek şekilde karşılamaktı. Çalıştıkları problemde, talep üzerine paketlemeyi ele almak için bir karar verme yöntemi önermişlerdir. Tam zamanında teslimat, yakıt tüketimi ve karbon emisyonları dikkate alınarak. Problemin üstesinden gelmek için entegre bir dinamik algoritma önermişlerdir. Sonuçlar, yakıt tüketiminin %6,4 ve karbon emisyonlarının %2,5 oranında azaltılabildiğini göstermiştir. Daha sonra Liu ve diğerleri (2019), akıllı araçlar ve lojistik faaliyetleri için gerçek zamanlı bilgi odaklı dinamik bir optimizasyon stratejisi sağlamak amacıyla lojistik şirketleri arasında paylaşılan gerçek zamanlı bilgileri elde etmek için nesnelerin internetini uyguladıkları dağıtım problemleri üzerine araştırma çalışmaları yürütmüştür. Amaç yine lojistik maliyetlerini ve yakıt tüketimini en aza indirmektir. Kullanılan optimizasyon metodolojisi dinamik optimizasyon yöntemi ve karbon emisyonlarının azaltılması çok önemlidir. Akıllı lojistiğin gelişimini teşvik etmek amacıyla Pan ve diğerleri (2020), akıllı lojistiği etkileyen ana faktörleri araştırmak için bir araştırma yürütmüştür. Çin'de akıllı lojistik politikasının etkisini bir farklar farkı yöntemi kullanarak analiz etmişlerdir. Navlun hacmi, lojistik istihdam ve toplam perakendenin önemli faktörler olduğunu tespit etmiştir.

Akıllı depo

Akıllı lojistiğe benzer şekilde, otomasyon ve çeşitli teknolojilerle (örneğin, AI, ML robotik, vb.) etkinleştirilen ve operasyon verimliliğini artırmak ve gecikmeyi azaltmak için kullanılan depoları tanımlamak için "akıllı depo" adı verilen bir terim kullanan birkaç makale de bulunmaktadır.

He ve diğerleri (2018), farklı müşteri siparişlerine farklılaştırılmış hizmet seviyeleri uygulamayı önerdi. Farklılaştırılmış Olasılıksal Kuyruk politikası adlı bir strateji önerildi. Sorunu Alternatif Minimizasyon yöntemi ile çözerek, performansın yaklaşık %19,64 oranında iyileştirildiğini buldular. Gelişmiş teknolojilerin hızla gelişmesiyle birlikte, Mahroof (2019), depolarda AI kullanımının engellerini ve fırsatlarını keşfetmek için çalışmalar yürüttü. Sonuçlar, uygulama ve teknoloji ekiplerinin yakın gelecekte AI konusunda fazla iyimser olabileceğini, AI hakkında çok az bilgisi olan yönetimin ise bunun önemini algılayamayacağını gösterdi.

Akıllı Lojistiğe benzer şekilde, çevresel sorun da bir odak noktasıdır. Opalic ve diğerleri. (2020) yapay sinir ağını kullanarak akıllı depolardaki endüstriyel soğutma sistemlerini kontrol etmek için çalışmalar yürüttüler ve optimum operasyonel parametreleri öğrendiler. Geleneksel yaklaşıma kıyasla performansın %3,2 oranında iyileşme gösterdiğini buldular.

SONUÇLAR

Sonuç olarak, ST'lerin çok yeni bir konu olduğunu ve son yıllarda daha popüler hale geldiğini görebiliriz. Uygulamalar, toplu taşıma, üretim atölyeleri, depolar, maksimum teslimatları vb. dahil olmak üzere geniş bir yelpazeyi kapsıyordu. IoT/blok zincirinin desteğiyle AI/BD/ML tarafından etkinleştirilen otonomi, bize birçok önemli fayda ve katkı sağlıyor, örneğin daha

yüksek operasyon verimliliği, daha yüksek hizmet seviyeleri ve daha düşük işletme maliyeti. Çalışmada belirtilen araştırma sonuçlarından da görüldüğü üzere yapay zekanın ve smart teknolojilerin lojistik faaliyetlerinde birçok açıdan faydası bulunmaktadır. Lojistik işletmelerinin sürdürülebilir rekabeti için teknolojik gelişmeleri takip etmeleri ve uygulamalarına entegre etmeleri son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Andrew, A. M. (2019). *Artificial Intelligence*, Boston: AddisonWesley Company.
- Boysen, N., Schwerdfeger, S., Weidinger, F. (2018). Scheduling Last-mile Deliveries with Truck-based Autonomous Robots. *Eur. J. Oper. Res.* 271 (3), 1085–1099.
- Cao, Z. Ceder, A., Zhang, S. (2019). Real-time Schedule Adjustments for Autonomous Public Transport Vehicles. *Transport. Res. Part C.* 109: 60-78.
- Cao, Z., Ceder, Z. (2019). Autonomous Shuttle Bus Service Timetabling and Vehicle Scheduling Using Skip-stop Tactic. *Transport. Res. Part C.* 102: 370-395.
- Charniak, E., McDermot, D. (1985) *Introduction to Artificial Intelligence*. Boston: Addison Wesley Company.
- Chee, P.N.E., Susilo, Y.O., Wong, Y.D. (2020). Determinants of Intention-to-use First-/last-mile Automated Bus Service. *Transp. Res. Part A* 139, 350–375.
- Chen, Z., He, F., Yin, Y., Du, Y. (2017). Optimal Design of Autonomous Vehicle Zones in Transportation Networks. *Transp. Res. Part B* 99, 44–61.
- Chung, S.H., Ma, H.L., Hansen, M., Choi, T.M. (2020). Data Science and Analytics in Aviation. *Transp. Res. Part E* 134, 101837. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.101837>.
- Dai, Z., Liu, X.C., Chen, X., Ma, X. (2020). Joint Optimization of Scheduling and Capacity for Mixed Traffic with Autonomous and Human-driven Buses: A Dynamic Programming Approach. *Transp. Res. Part C* 114, 598–619.
- Güngör, D. N., Yardımcı, U, İ., (2024). *Yapay Zeka Kavramı ve Makine Öğrenme Uygulamaları*, Erişim adresi: <https://stratejico.com/yapay-zeka-kavrami-ve-makine-ogrenme-uygulamaları> Erişim Tarihi: 27.07.2024
- Haas, I., Friedrich, B. (2017). Developing a Micro-simulation Tool for Autonomous Connected Vehicle Platoons Used in City Logistics. *Transp. Res. Procedia* 27, 1203–1210.

- Hasija, S., Shen, Z.-J., Teo, C.-P. (2020). Smart City Operations: Modeling Challenges and Opportunities. *Manuf. Serv. Oper. Manage.* 22 (1), 203–213.
- Hawkins, J., Nurul Habib, K. (2019). Integrated Models of Land Use and Transportation for the Auto'nmuş Vehicle Revolution. *Transport Reviews.* 39 (1), 66–83.
- He, Z., Aggarwal, V., Nof, S.Y. (2018). Differentiated Service Policy in Smart Warehouse Automation. *Int. J. Prod. Res.* 56 (22), 6956–6970.
- Iacobucci, R., McLellan, B., Tezuka, T. (2019). Optimization of Shared Autonomous Electric Vehicles Operations with Charge Scheduling and Vehicle-to-grid. *Transp. Res. Part C* 100, 34–52. [http://refhub.elsevier.com/S1366-5545\(21\)00219-2/h0480](http://refhub.elsevier.com/S1366-5545(21)00219-2/h0480)
- Intellipaah.,(2024). *What is Artificial Intelligence?*, Erişim adresi: <https://intellipaah.com/blog/what-is-artificial-intelligence/> Erişim tarihi:27.07.2024
- Issaoui, Y., Khiat, A., Bahnasse, A., Ouajji, H. (2021). Toward Smart Logistics: Engineering Insights and Emerging Trends. *Arch. Comput. Methods Eng.* 28 (4), 3183–3210.
- Kotsiopoulos, T., Sarigiannidis, P., Ioannidis, D., Tzovaras, D. (2021). Machine Learning and Deep Learning in Smart Manufacturing: *The Smart Grid Paradigm. Comput. Sci. Rev.* 40, 100341. <https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2020.100341>.
- Lam, A.Y.S., Leung, Y.-W., Chu, X. (2016). Autonomous-Vehicle Public Transportation System: Scheduling and Admission Control. *IEEE Trans. Intell. Transp. Syst.* 17 (5), 1210–1226.
- Liu, C., Feng, Y., Lin, D., Wu, L., Guo, M. (2020a). IoT Based Laundry Services: An Application of Big Data Analytics, *Intelligent Logistics Management, and Machine Learning Techniques. Int. J. Prod. Res.* 58 (17), 5113–5131.
- Liu, S., Zhang, Y., Liu, Y., Wang, L., Wang, X.V. (2019). An 'Internet of Things' Enabled Dynamic Optimization Method for Smart Vehicles and Logistics Tasks. *J. Cleaner Prod.* 215, 806–820.
- Mahroof, K. (2019). A Human-centric Perspective Exploring the Readiness Towards Smart Warehousing: The Case of a Large Retail Distribution Warehouse. *Int. J. Inf. Manage.* 45, 176–190.
- Mulcahy, R., Letheren, K., McAndrew, R., Glavas, C., Russell-Bennett, R. (2019). Are Households Ready to Engage with Smart Home Technology? *J. Market. Manage.* 35 (15-16), 1370–1400.
- Opalic, S. M., Goodwin, M., Jiao, L, Nielsen, H. K., Pardi~ nas, ' A. A., Hafner, Armin, K., Mohan L., (2020). ANN Modelling of CO Refrigerant Cooling System COP in a Smart Warehouse. *J. Cleaner Prod.* 260, 120887. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120887>.
- Pan, X., Li, M., Wang, M., Zong, T., Song, M. (2020). The Effects of a Smart Logistics Policy on Carbon Emissions in China: A Difference- in-differences Analysis. *Transp. Res. Part E* 137, 101939. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2020.101939>.

- Popov, E. V., (Ed). (1990). *Yapay Zekâ, Uzman Sistemler ve Doğal Dil İşleme*. Moskova: Radio i Svyaz, 461.
- Qiao, F., Liu. J., Ma. Y. (2020). Industrial Big-data-driven and CPS-based Adaptive Production Scheduling for Smart Manufacturing. *International Journal of Production Research*. In Press
- Roy, Sanjit K., Balaji, M.S., Nguyen, B. (2020). Consumer-computer Interaction and In-store Smart Technology (IST) in the Retail Industry: The Role of Motivation, Opportunity, and Ability. *J. Market. Manage.* 36 (3-4), 299–333.
- Russell, S. ve Peter N. (2016). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (3. Baskı), Essex: Pearson.
- Shen, Y., Zhang, H., Zhao, J. (2018). Integrating Shared Autonomous Vehicle in Public Transportation System: A Supply-side Simulation of the First-mile Service in Singapore. *Transp. Res. Part A* 113, 125–136.
- Sterne, J. (2017). *Artificial Intelligence for Marketing: Practical Applications*, New Jersey: Wiley.
- Turing, Alan M. (1950). Computing Machinery and Intelligence, *Mind*, 59 (236), 433-460
- Wang Ki, J., Min-Kyu, L., Jae Young, C. (2018). Impact of the Smart Port Industry on the Korean National Economy Using Input-output Analysis. *Transp. Res. Part A* 118, 480–493.
- Winkelhaus, S., Grosse, E. H. (2020). Logistics 4.0: a systematic review towards a new logistics system. *International Journal of Production Research*, 58(1), 18–43. DOI: 10.1080/00207543.2019.1612964
- Wu, Y. J., Chen, J.C. (2021). A Structured Method for Smart City Project Selection. *Int. J. Inf. Manage.* 56, 101981. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.07.007>.
- Yu, J.J.Q. (2019). Two-Stage Request Scheduling for Autonomous Vehicle Logistic System. *IEEE Trans. Intell. Transp. Syst.* 20 (5), 1917–1929.
- Yu, J.J.Q., Lam, A.Y.S. (2018). Autonomous Vehicle Logistic System: Joint Routing and Charging Strategy. *IEEE Trans. Intell. Transp. Syst.* 19 (7), 2175–2187.
- Yu, J.J.Q., Lam, A.Y.S. (2019). Core-selecting Auctions for Autonomous Vehicle *Public Transportation. System.* 13 (2), 2046–2056.

TEDARİK ZİNCİRİ VE LOJİSTİK FAALİYETLERDE ENDÜSTRİ 4.0 UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. İBRAHİM ETHEM DAĞDEVİREN

Uşak Üniversitesi Eşme Meslek Yüksekokulu, ORCID 0000-0003-2317-6407
Öğr. Gör. Dr. ŞAKİR MİRZA

Uşak Üniversitesi Eşme Meslek Yüksekokulu, - ORCID 0000-0003-4869-864X

ÖZET

Buhar gücünün kullanılmasıyla başlayan Sanayi Devrim'i 2011 yılında Almanya'da ifade edilmeye başlayan Endüstri 4.0 ile devam ederek birçok sektörü yakından etkilemiş ve değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İşletmelerin lojistik ve tedarik zinciri faaliyetlerinde de büyük değişikliklere neden olan Endüstri 4.0 uygulamaları ile birlikte tedarik zinciri ve lojistik faaliyetler yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. İnsan hatalarının ortadan kaldırıldığı ve robot sistemlerinin kullanıldığı Endüstri 4.0 uygulamaları sayesinde işletmeler esneklik, ürün çeşitliliğinin artması, maliyetlerde düşüş, kalite ve verimlilik artışı gibi daha birçok konuda avantajlar sağlamışlardır. İşletmelerin her geçen gün daha da karmaşıklaşan tedarik zinciri faaliyetlerinde başarılı olup, rekabet avantajı kazanılabilmeleri için, devrim niteliğinde olan bu dijital dönüşüme uyum sağlamaları stratejik önem arz etmektedir. Bu çerçevede araştırmada tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerde yaygın kullanılan Endüstri 4.0 uygulamaları açıklanarak, bu uygulamaların işletmeler açısından önemine ve kullanım örneklerine yer verilecektir. Böylece işletme yöneticileri bu teknolojileri daha iyi anlayacak, kullanım örnekleri hakkında bilgi sahibi olacak ve bu konuda gerekli yatırımları yapabileceklerdir. Sonuç olarak da daha fazla işletmenin bu teknolojilerden faydalanması sağlanarak küresel boyuta işletmelerin oluşmasına katkı yapılması hedeflenmektedir. Araştırma sonucunda nesnelere interneti, büyük veri, blockchain, yapay zeka, bulut bilişim, simülasyon ve akıllı robotlar gibi uygulamaların tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerde kullanılabildiği belirlenmiştir. Literatürde bu tarz Endüstri 4.0 uygulamalarının tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlere uygun olduğu, öneminin her geçen gün daha da arttığı ve bu uygulamalarla ilgili araştırmaların sayılarının artırılması gerektiği ifade edilmektedir. Türkiye genelindeki işletmelerin nitelikli eleman eksikliği, üst yönetimin desteğinin yetersizliği, yüksek yatırım maliyetleri ve bu konuda farkındalık düzeyinin düşük olması gibi nedenlerden dolayı yeterli düzeyde bu uygulamalardan faydalanamadıkları belirlenmiştir. Bu tarz sorunların giderilerek uygulamaların sektörde yaygınlaştırılması sektörün rekabet edebilirliği açısından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Lojistik 4.0, Tedarik Zinciri Yönetimi, Lojistik Faaliyetler

1. Giriş

Rekabetin, küreselleşmenin ve dijitalleşmenin hızla arttığı bir dönemde işletmeler arası rekabetin yaşandığı tedarik zinciri faaliyetlerinin stratejik önemi her geçen gün artmaktadır. Endüstri 4.0 ile birlikte ortaya çıkan dijital dönüşüm sonucunda işletmeler de tedarik zincirini rekabet anahtarı olarak kullanmak amacıyla dijital tedarik zinciri faaliyetlerini oluşturmaya başlamışlardır. Bütün Sanayi Devrim'lerinden etkilenen lojistik faaliyetlerin de bu çerçevede revize edilmesi her geçen gün daha da zorunluluk haline gelmektedir. Tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerin başarısı hızla ve bilgiye dayandığı için de (Gunesekaran ve Ngai, 2004: 269) bu konuda başarılı olmak isteyen sektör lideri işletmeler başta olmak üzere bu konuda yatırım

yapmaya başlamışlardır (Tekin, 2020: 570). Bu teknolojilerin kullanımı işletmeden işletmeye değiştiği gibi ülkeden ülkeye de farklılık gösterebilmektedir (Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD), 2017: 161). Bu çerçevede işletmeler nesnelere interneti, büyük veri, blockchain, simülasyon, 3 boyutlu yazıcılar, kurumsal kaynak planlaması, yapay zeka gibi uygulamaları kullanabilmektedirler (Fatorachian ve Kazemi 2021; Sağbaş, 2015: 53; Zekhnini vd., 2020; MacCarthy ve Ivanov 2022). Fakat araştırmalarda bu teknolojilerin lojistik ve tedarik zinciri faaliyetlerinde yeterli düzeyde kullanılmadığı vurgulanmıştır. Bu çerçevede araştırmada sanayi devrileri açıklandıktan sonra tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerde yaygın kullanılan Endüstri 4.0 uygulamalarına yer verilmiş, bu uygulamaların işletmeler açısından önemine ve kullanım örneklerine değinilmiştir.

2. Birinci Sanayi Devrimi

İlk olarak İngiltere’de James Watt tarafından buhar makinasının geliştirilerek endüstride kullanılmaya başlamasıyla birlikte başlayan Birinci Sanayi Devrimi İngiltere’den sonra tüm Dünya’yı etkisi altına almıştır. Endüstri 1.0 olarak da ifade edilen 1760’ lı yıllarda başlayan Sanayi Devrimi öncesi küçük atölyelerde parça başı üretim yapılırken, buhar gücüyle çalışan makineler sayesinde fabrikalarda yığın üretim yapılmaya başlamıştır. Böylece hem üretilen ürünlerin sayısı artmış hem de üretim sürecinde kısımla yaşanmıştır (Çakılcı ve Öztürkoğlu, 2021: 66; Musiad, 2017: 30). Buhar makinası ilk olarak maden ocaklarında suyu pompalamak amacıyla kullanılmıştır (Metin, 2019: 9). Edmund Cartwright’un mekanik dokuma tezgahına sistemi uygulamasıyla birlikte de makineleşme süreci başlamış (Çelikleş vd., 2015) ve bu dönemde yakıt olarak kömür yaygın kullanılmıştır (Trew, 2014: 708).

3. İkinci Sanayi Devrimi

Sanayide elektriğin kullanılmasıyla başlayan 2. Sanayi Devrim’i Henry Ford’un öncülüğünde başladığı için Fordizm olarak da ifade edilmektedir. Ford üretim bantlarında elektrik enerjisinden faydalanmış ve otomotiv sektöründe kitlesel üretimi kullanmıştır. Üretim hatlarında da elektrik kullanılmaya başlanmış ve daha fazla ürün daha düşük maliyetle üretilmiştir (Kolat vd., 2019: 721; Görçün, 2017: 77). Buhar gücü ve kömür yerini elektrige ve petrol ürünlerine bırakmıştır. İçten yanmalı motorun icat edilmesiyle petrol önemli enerji kaynağı olmuştur (Metin, 2019: 10). 1. Sanayi Devrimi’nde büyük gelişme gösteren demiryolu ve denizyolu ile taşımalar devam etmiş ve ticaretin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

4. Üçüncü Sanayi Devrimi

2. Dünya Savaşı’ndan 1980’li yıllara kadar devam eden süreci kapsayan 3. Sanayi Devrimi (Musiad, 2017: 34), bilgisayar çağı yada dijital çağ olarak da ifade edilmektedir. Bu ifadelerin kullanılmasında internetin ve kişisel bilgisayarların etkisi söz konusudur (Schwab, 2016: 11). Bu dönemde bilgi teknolojileri üretim sürecine dahil edilmiş ve otomasyona dayalı üretime geçilmiştir (Çakılcı ve Öztürkoğlu, 2021: 66).

5. Dördüncü Sanayi Devrimi

Endüstri 4.0 olarak da ifade edilen 4. Sanayi Devrimi “ geleneksel anlamda kullanılan endüstrideki güçlü yönlerle ileri düzey internet, iletişim ve bilgi teknolojilerinin bütünleştiği süreç” olarak tanımlanmaktadır (Schmidt vd., 2015: 16). Götz ve Jankowska (2017) ise “sanal ve gerçek dünyalarının kaynaşmasını sağlayan, üretim sanayisinin dijitalleşmesi, otomasyon ve robotik teknolojilerinin de birleşmesiyle iş modellerinde radikal bir dönüşüme sebep olan bir

sistem” olarak ifade etmektedirler. Almanya Hannover Fuarı’nda 2011 yılında tanıtılıp kullanılan Endüstri 4.0 ülkelerde farklı isimlerle de kullanılabilir. Avrupa Birliği tarafından “Geleceğin Fabrikaları” İngiltere tarafından “Akıllı İmalat Koalisyonu” olarak ifade edilmekte ve bu doğrultuda yol haritaları çizilmektedir (Öztemel ve Gürsev, 2018: 158). Birbirlerinin devamı şeklinde teknolojiye yaşanan gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan Sanayi Devrim’lerinden 4. Sanayi Devrimi’nde kullanılan uygulamalar Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Endüstri 4.0’ın 9 Temel Yapı Taşı Teknoloji

Kaynak: <https://www.slideshare.net/ammaslkesen/endstri-40>

6. Lojistik 1.0

Sanayi Devrim’lerinden en fazla etkilenen sektörlerden birisi de lojistik sektörü olmuş ve Birinci Sanayi Devrimi sektöründe Lojistik 1.0 olarak ifade edilmiştir. Buhar makinasının kullanımı sonucunda üretimin artmasıyla birlikte lojistik süreçler ilk kez fabrika içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır (Çakılcı ve Öztürkoğlu, 2021, 66). Robert Fulton buhar gücünü gemilerde kullanarak gemilerin hareketinin makineler tarafından gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Ayrıca buhar makinası yüksek hızlı gemi yapımında da kullanılmaya başlanmıştır (Güngör 2024: 5). 1812 yılında da lokomotiflerde kullanılarak demiryolunun gelişmesi sağlanmıştır (Musiad, 2017: 30). Denizaşırı seferler için bu gelişme büyük kolaylık sağlamış ve bu dönemde denizyolu ve demiryolu önemli taşıma modu olmuştur (Metin, 2019: 9). Bu dönem küresel anlamda taşıma işlemlerinin başlangıcı olarak ifade edilmektedir (Çiçekli, 2017: 1). Ayrıca depolarda ürünler insanlar tarafından el arabalarıyla yine bu dönemde taşınmaya başlanmıştır.

7. Lojistik 2.0

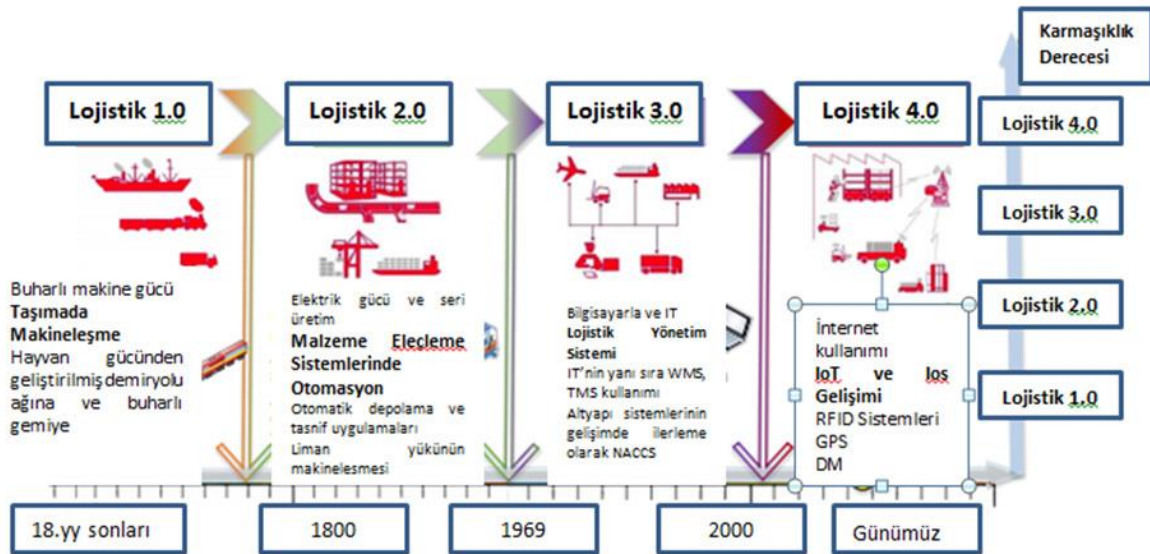
Bu dönemde de demiryolu taşımacılığına ağırlık verilmiş ve hızlı gelişim göstermiştir. Böylece üretim için gerekli olan hammaddeye ulaşım daha da kolaylaşmış ve ürünler denizyolu ve demiryoluyla taşınmıştır. Yeni pazarlara ulaşarak ticaret hacminde artış yaşanmaya başlanmıştır (Güngör, 2024: 1). Petrol ve elektrik taşımada enerji kaynağı olarak kullanılmıştır (Galindo, 2016: 27-28). Konteynır gemilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte limanlardaki yük elleçleme ekipmanlarında da değişiklikler meydana gelmiştir. Ayrıca kargo elleçleme otomasyonu gelişmiş, otomatik sıralama ekipmanları kullanılmaya başlanmış ve kaynak planlaması yapılmıştır (Wang, 2016: 69).

8. Lojistik 3.0

Bu dönemde internetin kullanılmasıyla birlikte ekonomik alanda tedarik zinciri yönetimi kavramı ifade edilmeye başlanmıştır (Musıad, 2017: 35). Teknolojide yaşanan gelişmeler lojistik sektöründe de yenilikleri beraberinde getirmiştir. Bu teknolojik ekipmanlar lojistik sektöründe de kullanılmış ve bilgiye ulaşım hızlanmıştır (Cengiz, 2020: 77). Sipariş yönetim sistemi, barkodlar, depo yönetim sistemleri, elektronik veri değişimi, radyo frekansı tanımlama bu dönemde lojistik sektöründe yaşanan önemli gelişmeler arasındadır (Çakılcı ve Öztürkoğlu, 2021, 66; Wang, 2016).

9. Lojistik 4.0

Literatürde akıllı lojistik ya da dijital lojistik olarak da ifade edilen Lojistik 4.0' ı Müller ve Voigt (2018) "Endüstri 4.0 teknolojilerinin lojistiğe yönelik uygulamaları ve etkileri olarak tanımlamıştır". Donanım odaklı lojistikten yazılım odaklı lojistiğe geçiş yaşandığı için akıllı hizmet dünyasına geçişin olduğu varsayılmaktadır (Timm ve Lorig, 2015). Bu dönemde tedarik zinciri üyeleri arasında lojistik faaliyetler dijital ortamda gerçekleşmeye başlamıştır (Barreto vd., 2017). Sanayi Devrim'leriyle birlikte lojistik sektöründe meydana gelen değişiklikler Şekil 2' de yer almaktadır. Şekilde ifade edildiği üzere de Lojistik 1.0'dan 4.0' a gelindikçe süreçlere ilişkin karmaşıklık düzeyinde de artış yaşanmaktadır. Fakat buna rağmen işletmeler uluslararası pazarda rekabet edebilirliklerini artırmak amacıyla tedarik zincirini ve lojistik faaliyetleri bir anahtar olarak kullanmaya devam etmektedirler (Li vd., 2006: 107).

Şekil 2. Lojistiğin Gelişimi

Kaynak: Galindo, 2016: 26

10. Endüstri 4.0'ın Lojistik Sektörüne Yansımaları

Endüstri 4.0 uygulamalarından en fazla etkilenen sektörlerden birisi olan lojistik sektöründe işletmeler yaşanan değişiklikler karşısında dijital tedarik zinciri ve lojistik yapılarını oluşturmak amacıyla yatırım yapmaya başlamışlardır (Lin ve Jones, 2009: 589). İşletmeler açısından yüksek altyapı maliyeti gerektiren bu uygulamaların lojistik sektöründe kritik bir konu olduğu, bu konuda daha fazla araştırmanın yapılması gerektiği ifade edilmektedir (Abdirad ve Krishnan, 2021: 187). Dünya genelindeki özellikle büyük firmalar bu

uygulamalara yatırım yaparken Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerin bu uygulamalardan istenilen düzeyde faydalanamadıkları araştırma sonuçlarında belirtilmiştir (Ekincioğlu 2019; Ulusoy 2019; Bolat 2019; Taş ve Alagöz, 2021; Özdemir ve Özgüner, 2018). Gerekçe olarak da bu konuda farkındalık düzeylerinin düşük olması, yüksek maliyet içermesi, nitelikli personele sahip olunmaması, yönetimin desteğinin yeterli olmaması gibi sebepler belirtilmiştir (Ulusoy, 2019; Taş ve Alagöz, 2021; Bolat, 2019; Özdemir ve Özgüner, 2018; Ekincioğlu, 2019; Çıkmak ve Yazgan, 2023; Geissbauer vd., 2016; Pouermehdi vd., 2022; Jabbour vd., 2018). Bu çerçevede sektördeki bireylerin farkındalık düzeylerinin artırılmasına yönelik çalışmaların artırılması, lojistik programı öğrencilerine bu uygulamalar doğrultusunda gerekli eğitimlerin verilerek nitelikli personel olarak sektörde yer almalarının sağlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

11. Lojistik Sektöründe Kullanılan Uygulamalar

11.1. Nesnelerin İnterneti

Pang vd., (2017) göre “ internetin bir sonraki nesli olarak kabul edilen nesnelerin interneti tüm cihazların internet üzerinden başka bir cihaza bağlanmasıdır”. Nesnelerin interneti gibi teknolojiler sadece endüstri alanında değil tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerde de kullanılabilen ve yeni fırsatlar sunan teknolojilerden birisidir (Witkowski, 2017). Lojistik süreçlerin tüm aşamalarında malların anlık olarak takip edilmesini ve yönetilmesini sağlayan nesnelerin interneti sayesinde işletmeler elde etmiş olduğu verileri analiz ederek zincir üyeleri arasında paylaşabilmektedirler (Demir vd., 2020). İnternete bağlanmış olan nesnelere hem birbirleriyle hem de kontrol mekanizması ile iletişim kurabilmektedirler. Bu sayede hem süreç takibi olacak hem de tek bir merkezden karar verme işlemi gerçekleştirilebilecektir. Bu teknoloji sayesinde işletmelerde kullanılan makineler bakım süresinin geldiğini aktarabilecek ve böylece öncesinde bakım yapılarak gecikmelerin önüne geçilerek ürünler zamanında teslim edilebilecektir. Ayrıca üretimde mamuller tamamlanınca makineler sinyalleri elleçlemede kullanılacak makinalara sinyalleri aktararak yönlendirilme yapabilecek hem de malzeme stoğu azalınca makinadan veri aktararak malzeme siparişi otomatik olarak yapılabilecektir (Çakılcı ve Öztürkoğlu, 2021: 68).

11.2. Büyük Veri

Büyük veri “sensörler aracılığıyla aynı anda birçok farklı kaynaktan (müşteriler, tedarikçiler, üretim sistemleri vb.) toplanan verilerin akıllı nesnelere tarafından işlenmek üzere kaydedildiği depoda yer alan veri yığınlarına verilen isimdir” . Yazılım sistemleri sayesinde toplanan büyük veri yığınları depolanarak ayıklanıp analiz edilebilmektedir. Analiz sonucu elde edilen veriler de stratejik kararlarda kullanılabilir (Banger, 2018). Ayrıca analiz edilen veriler sayesinde müşteri talepleri doğru tahmin edilebilmekte ve üretim kalitesinde artış kaydedilebilmektedir. Lojistik süreçlerde yapılacak yanlış tahminlemeler zaman ve maliyet açısından işletmeleri etkileyebilecektir (Ozturkoglu ve Esendemir, 2014). Büyük veri sayesinde tedarikçiler stok kontrolünü etkin bir şekilde gerçekleştirebilecek, yeni siparişlere ilişkin bilgileri eş zamanlı elde ederek stok yönetimini sorunsuz bir şekilde gerçekleştirebileceklerdir (Facchini vd., 2020). Ayrıca geçmiş yıl satış verileri analiz edilerek geleceğe yönelik tahminler yapılabilecek, karar süreci kısalmayacak, envanter yönetimi ve lojistik planlamalar yapılabilecektir (Çakılcı ve Öztürkoğlu, 2021, 69-70; Aylak vd., 2020). Tüm bu işlemler gerçekleştirilirken nesnelerin interneti sayesinde birbirine bağlanmış olan nesnelere elde edilen devasa boyutlardaki verilerden faydalanılmaktadır.

11.3. Otonom Araçlar

Otonom araçlar, “çevre koşullarını algılayarak kararlar alan ve aldıkları kararlar doğrultusunda hareket eden araçlardır” (Uçar vd., 2019). Bu çerçevede depolarda otomatik yükleme boşaltma sistemleri kullanılmaya başlanmış ve depolama süreci otomatikleşmeye başlamıştır. Sevkiyat işlemlerinde robotlar kullanılarak ürünler hatasız bir şekilde ayrılmakta ve tamamlanmış ürünler araçlara yüklenebilmektedir. Depolarda mal sayım işlemleri de dronlar sayesinde yapılmaya başlamıştır. Dronların sevkiyat işlemlerinde de kullanılmasıyla birlikte karayolu trafiği azalacak ve ürünler zamanında müşterilere teslim edilebilecektir. Araçlarda da insana ihtiyaç kalmadan ulaşımın sağlanmasıyla daha güvenilir sürüş işlemi gerçekleştirilebilecektir (Çakılcı ve Öztürkoğlu, 2021: 69- 71).

11.4. Blockchain

Blockchain “farklı amaçlarla veri ve varlıkların transferinin yapılmasına, işlem kayıtlarının güvenli olarak dijital ortamda tutulmasına olanak sağlayan bir teknolojidir” (Blockchain Türkiye Platformu, 2019: 8). Stoski Nakamoto tarafından 2008 yılında yazılan makaleden sonra yaygın kullanılmaya başlayan teknoloji Dünya Ekonomik Forumu tarafından yükselen ilk on teknolojiden birisi olarak ifade edilmiştir (Myeong ve Jung, 2019: 2). Verilerin silinmesini, değişmesini, kaybolmasını engelleyen ve dağınık bir veri depolama sistemi olan Blockchain teknolojisi (Kırbaç, 2020: 6) tedarik zincirinde akıllı sözleşmeler, güvenli sipariş ve varlık takibi gibi alanlarda kullanılabilir (Demir vd., 2020). Normal sözleşmelerden farklı olarak dijital ortamda hazırlanan akıllı sözleşmeler (Yavuz ve Avunduk, 2021: 44) sayesinde tedarik zincirinin tüm işlemleri kayıt altına alınmakta, anlık takibi sağlanabilmekte ve sözleşmedeki bilgilerde taraflar arasında herhangi bir anlaşma olmadan değişiklik yapılamamaktadır (Yavuz ve Avunduk, 2021: 44; Baygın, 2022: 25). Ancak sözleşmedeki tüm şartlar sağlandıktan sonra da otomatik ödeme işlemi yapılabilmektedir (Rodrigue, 2018: 23).

Kahve firması olan Cambio bu teknolojiye faydalanarak ürettiği kahvelerin üretimden hasada kadar olan bütün süreci teknolojiye kaydederek müşterileri ile paylaşmaktadır. Sahte ürünlerin her geçen gün arttığı bir dönemde böylece müşterilerin ürünler hakkında kaygıları ortadan kalkmaktadır (Koç, 2020: 430). Nestle, Walmart, Golden State Foods, McLane, Dole, Driscoll's gibi işletmeler de farklı amaçlarla bu teknolojiye faydalanan işletmelerden bazılarıdır (IBM, 2022). Teknoloji tedarik zinciri üyelerinin azalmasını, lojistik maliyetlerin düşmesini sağlamak ve sahteciliğin önlenmesinde işletmelere farklı çözümler sunabilmektedir (Zheng vd., 2017). UPS kargo takibinde teknolojiyi kullanan işletmelerden birisi olup Toyota, Provenance, Alibaba, Ford, Samsung, Apple, Amazon, Carrefour, Siemens gibi Dünya çapında tanınmış büyük işletmeler de tedarik zincirlerinde blockchain teknolojisini kullanan başarılı işletmelerden bazılarıdır (Kshetri ve Loukoinanova, 2019).

12. SONUÇ

Birçok sektörde büyük değişiklikleri beraberinde getiren Endüstri 4.0 uygulamaları işletmelerdeki farklı sorunların çözümüne katkı sunan önemli bir Sanayi Devrimi'dir. Tüm Sanayi Devrim'lerinden olduğu gibi Endüstri 4.0' dan da etkilenen lojistik sektöründe bu çerçevede birçok uygulama yer almıştır. Nesnelere interneti, büyük veri, otonom araçlar, blockchain yaygın kullanılan bu teknolojilerden bazılarıdır. Bu teknolojiler işletmelere birçok avantajlar sunmakta ve tedarik zinciri ile lojistik faaliyetlere değer katmaktadır. Dünya genelinde özellikle öncü firmaların tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlerde bu teknolojilerden faydalandıkları görülmektedir. Literatürde de bu teknolojilerin tedarik zinciri ve lojistik faaliyetlere uygun olduğuna, öneminin her geçen gün daha da arttığına, bu konuda daha fazla

araştırmanın yapılması gerektiğine ve öğrencilere bu konuda eğitimin verilmesinin önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır (Belmonte vd., 2023; Khan vd., 2022; Abriad ve Krishnan 2021; Karagöz, 2020; Witkowski, 2017). Türkiye deki işletmelerin ise bu teknolojilerden yeterli seviyede faydalanamadıkları araştırma sonuçlarında belirtilmiştir. Bu teknolojilerin yeteri kadar kullanılmama sebebi olarak da teknolojilerin tam olarak anlaşılabilmesi, nitelikli personelin olmaması, üst yönetimin desteğinin yeterli olmaması, maliyet açısından yüksek olması ve literatürde bazı uygulamalarla ilgili çalışmaların yeterli olmaması belirtilmiştir (Hinckeldeyn ve Jochen, 2018; Karagöz ve Doyduk 2020; Hackius ve Peterson 2017; Tijan vd., 2019; Tandon vd., 2021; Risius ve Spohrer, 2017; Aylak, 2022; Pouermehdi vd., 2022; Tanrıverdi vd., 2019; Ulusoy, 2019; Oleśkóv vd., 2016; Taş ve Alagöz, 2021; Bolat, 2019; Özdemir ve Özgüner, 2018; Ekincioglu, 2019; Çıkmak ve Yazgan, 2023; Geissbauer vd., 2016; Jabbour vd., 2018). Yoğun rekabet ortamında işletmeler bu teknolojilere uyumlu hale getirilmeli ve yenilikler yakından takip edilmelidir. Bu doğrultuda işletme yöneticilerinin farkındalık düzeyleri artırılmalı, lojistik öğrencilerine teknolojiler hakkında gerekli eğitimler verilmeli, bu konuda akademik çalışmalar artırılmalı ve kamu tarafından bu uygulamaların kullanılmasına yönelik çeşitli teşvikler verilmelidir. Ayrıca bu teknolojiler konusunda işletme yöneticilerine eğitimlerin verilmesi de faydalı olabilecektir. 21. yy. da bu teknolojilere uyum sağlayamayan işletmeler geçmişte olduğu gibi bugün de rekabet edebilirliğini kaybedip bir süre sonra piyasadan çekilmek zorunda kalabilecektir. Bu yüzden işletmelere, bu konuda yatırımları artırmaları, değişiklikleri yakından takip ederek kendi işletmelerine entegre etmeleri önerilmektedir.

Kaynakça

- Abdirad, M. & Krishnan, K. (2021). Industry 4.0 in logistics and supply chain management: A systematic literature review. *Engineering Management Journal*, 33(3), 187-201.
- Aylak, B. (2022). The effects of the applications of blockchain technology on the logistics sector. *European Journal of Science and Technology*, 34, 148-152. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1077800>
- Banger, G. (2018). *Endüstri 4.0-ekstra*. Dorlion Yayınları.
- Barreto, L., Amaral, A. & Pereira, T. (2017). Industry 4.0 implications in logistics: an overview. *Procedia Manufacturing*, 13, 1245-1252.
- Baygın, N. (2022). Endüstri 5.0 platformları için blok zincir tabanlı akıllı kitleli özelleştirme yöntemlerinin geliştirilmesi [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Belmonte, L. M., Segura, E., de la Rosa, F. L., Gómez-Sirvent, J. L., Fernández-Caballero, A., & Morales, R. (2023). Training industrial engineers in Logistics 4.0. *Computers & Industrial Engineering*, 184, 109550.
- Blockchain Türkiye Platformu (BCTR), (2019). *Hukuk düzenlemeler ve kamu ilişkileri çalışma grubu: Blokzinciri teknolojisi terminoloji çalışması*. https://bctr.org/dokumanlar/Blokzinciri_Teknoloji_Terminoloji
- Bolat, S. (2019). *Dördüncü Sanayi Devriminin lojistik sektörüne etkileri: Antalya bölgesinde lojistik faaliyette bulunan işletmelerde bir araştırma* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Çakılcı, C., & Öztürkoğlu, Y. (2021). Yeni dijital çağ yaklaşımı ile lojistik sektöründe yenilikçi çözümler. *Journal of Business in The Digital Age*, 4(1), 65-75.

- Çeliktaş, M. S., Sonlu, G., Özgel, S., & Atalay, Y. (2015). Endüstriyel devrimin son sürümünde mühendisliğin yol haritası. *TMMOB Makina Mühendisleri Odası Mühendis ve Makine Dergisi*, 56(662), 24-34.
- Cengiz, Ö. (2020). *Lojistik iş süreçlerinin dijital dönüşü: Lojistik 4.0 uygulamalarında Türkiye’de mevcut durum* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Çiçekli, S. (2017). Sanayi 4.0'ın lojistik sektörüne etkileri. *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, 352, 1-4.
- Çıkmak, S. & Yazgan, H. İ. (2023). Lojistik sektöründe endüstri 4.0 teknolojilerinin önündeki engellerin bulanık delphi yöntemiyle incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(88), 2065-2086.
- Demir, S., Paksoy, T., & Kochan, C. G. (2020). Logistics 4.0: SCM in Industry 4.0 Era:(Changing Patterns of Logistics in Industry 4.0 and Role of Digital Transformation in SCM). In *Logistics 4.0* (pp. 15-26). CRC Press.
- Ekincioglu, O. (2019). *Lojistik yöneticilerinin endüstri 4.0'ın işletme düzeyindeki etkilerine ilişkin görüşleri üzerine nitel bir araştırma: Bursa örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi.
- Facchini, F., Oleśków-Szłapka, J., Ranieri, L., & Urbinati, A. (2020). A maturity model for logistics 4.0: An empirical analysis and a roadmap for future research. *Sustainability*, 12(1), 86.
- Fatorachian, H., & Kazemi, H. (2021). Impact of Industry 4.0 on supply chain performance. *Production Planning & Control*, 32(1), 63-81.
- Galindo, L. D. (2016). *The challenges of logistics 4.0 for the supply chain management and the information technology* [Unpublished Master Thesis]. Norwegian University of Science and Technology.
- Geissbauer, R., Vedso, J. & Schrauf, S. (2016). *Industry 4.0: Building the digital enterprise*. <https://www.pwc.com/gx/en/industries/industries-4.0/landing-page/industry-4.0-building-your-digital-enterprise-april-2016.pdf>
- Görçün, Ö. F. (2017). *Dördüncü Endüstri Devrimi Endüstri 4.0*. Beta Yayınevi.
- Gotz, M. & Jankowska, B. (2017). Clusters and Industry 4.0- do they fit together?. *European Planning Studies*, 25(9), 1633-1653.
- Gunasekaran, A., & Ngai, E. W. (2004). Information systems in supply chain integration and management. *European Journal of Operational Research*, 159(2), 269-295. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2003.08.016>
- Güngör, Ş. (2024). Lojistik işletmelerinin lojistik 4.0 algılarının incelenmesi: Akdeniz Bölgesi örneği. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Tarsus Üniversitesi.
- Hackius, N. & Petersen, M. (2017). Blockchain in logistics and supply chain: trick or treat? In digitalization in supply chain management and Logistics: Smart and digital solutions for an industry 4.0 environment. Proceedings of the Hamburg international conference of logistics, 3-18. <https://doi.org/10.15480/882.1444>
- Hinckeldeyn, J. & Jochen. K. (2018, June 20-22). Developing a smart storage container for a blockchain-based supply chain application. [Conference presentation abstract]. In 2018 crypto valley conference on blockchain technology, Zug, Switzerland. <https://www.slideshare.net/ammaslkesen/endstri-40>
- International Business Machines (2017). <https://newsroom.ibm.com/2017-12-14-Walmart-JD-com->
- Jabbour de Sousa, A. B. L., Jabbour, C. J. C., Foropon, C., & Godinho Filho, M. (2018). When titans meet—Can industry 4.0 revolutionize the environmentally-sustainable manufacturing wave? The role of critical success factors. *Technological Forecasting and Social Change*, 132, 18-25.

- Karagöz, B. & Doyduk, H. B. B. (2020). Lojistik 4.0 uygulamaları ve lojistik firmalarının bakış açısı. *İnsan ve İnsan*, 7(23), 37-51.
- Khan, S., Singh, R., Haleem, A., Dsilva, J. & Ali, S. S. (2022). Exploration of critical success factors of logistics 4.0: a DEMATEL approach. *Logistics*, 6(1), 1-14.
- Kırbaç, G. (2020). Tedarik zincirinde blokzincirin kalite fonksiyon yayılımıyla 3PL şirketlerinde incelenmesi [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Katip Çelebi Üniversitesi.
- Koç, E. (2020). Tedarik zinciri izlenebilirliği ve sürdürülebilirliğinde yeni paradigma: Blokzincir. *Journal of Bingöl University Graduate School of Social Sciences (BUSBED)*, 10(20), 417-437. <https://doi.org/10.29029/busbed.731939>
- Kolat, D., Kökçü, H. A., Kiranli, M., Özbiltekin, M., & Öztürkoğlu, Y. (2019, August). Measuring service quality in the logistic sector by using SERVQUAL and best worst method. In *Proceedings of the International Symposium for Production Research 2019* (pp. 720-731). Springer, Cham.
- Kshetri, N. (2018). Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives. *International Journal of Information Management*, 39, 80-89. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2017.12.005>
- Li, S., Ragu-Nathan, B., Ragu-Nathan, T. S. & Rao, S. S. (2006). The impact of supply chain management practices on competitive advantage and organizational performance. *Omega*, 34(2), 107-124.
- Lin, B. & Jones, C. A. (2009). Digital Supply Chain Management and Implementation: A Research Review. *Swdsi. Org*, 589, 592.
- MacCarthy, B. L., & Ivanov, D. (2022). The Digital Supply Chain—emergence, concepts, definitions, and technologies. In *The digital supply chain* (pp. 3-24). Elsevier.
- Metin, S. (2019). *İşletmelerin dijital dönüşüm (Endüstri 4.0) farkındalık ve algı düzeyinin değerlendirilmesi: Elazığ Osb örneği* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Müller, J. M. ve Voigt, K. I. (2018). The Impact of Industry 4.0 on Supply Chains in Engineer-to-Order Industries - An Exploratory Case Study. *IFAC-PapersOnLine*, 51(11), 122–127.
- Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (Müsiad), (2017). Endüstri 4.0 ve Geleceğin Lojistiği 2017 Lojistik Sektör Raporu. <https://www.Müsiad.org.tr/icerik/yayin-40/ptn-3>
- Myeong S. and Jung, Y. (2019). Administrative reforms in the fourth industrial revolution: the case of blockchain use. *Sustainability*, 11(14), 3971. <https://doi.org/10.3390/su11143971>
- Oleśków-Szłapka, Joanna ve Piotr Lubiński. "New Technology Trends and Solutions in Logistics and Their Impact on Processes". 3rd International Conference on Social Science. Shanghai, China. December 9-11, 2016.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD) (2017). *OECD dijital economy outlook 2017*. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264276284-en/index.html?itemId=/content/publication/9789264276284-en>
- Özdemir, A. & Özgüner, M. (2018). Endüstri 4.0 ve lojistik sektörüne etkileri: Lojistik 4.0. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(4), 39-47.
- Öztemel, E. & Gürsev, S. (2018). Türkiye’de lojistik yönetiminde endüstri 4.0 etkileri ve yatırım imkanlarına bakış üzerine anket uygulaması. *Marmara Fen Bilimleri Dergisi*, 30(2), 145-154.

- Ozturkoglu, Y., & Esendemir, E. (2014). ERP software selection using IFS and GRA methods. *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences*, 5(5), 363-370.
- Pang, Z., Luvisotto, M. & Dzung, D. (2017). Wireless high-performance communications: the challenges and opportunities of a new target. *IEEE Industrial Electronics Magazine*, 11(3), 20-25. doi: 10.1109/MIE.2017.2703603
- Pourmehdi, M., Paydar, M. M., Ghadimi, P., & Azadnia, A. H. (2022). Analysis and evaluation of challenges in the integration of Industry 4.0 and sustainable steel reverse logistics network. *Computers & Industrial Engineering*, 163, 107808.
- Risius, M. & Spohrer, K. (2017). A blockchain research framework: What we (don't) know, where we go from here, and how we will get there. *Business & Information Systems Engineering*, 59, 385-409. <https://doi.org/10.1007/s12599-017-0506-0>
- Rodrigue, J. (2018). Efficiency and sustainability in multimodal supply chains. International Transport Forum Discussion Paper.
- Sağbaşı, M. (2015). *Tedarik zinciri yönetiminde bilgi teknolojileri, çeviklik ve entegrasyonun operasyonel ve finansal performansına etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Beykent Üniversitesi
- Schmidt, R., Möhring, M., Härting, R. C., Reichstein, C., Neumaier, P. & Jozinović, P. (2015, June). Industry 4.0: Potentials for creating smart products: Empirical research results. *18th International Conference on Business Information Systems*, 16-27
- Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*, Geneva: World Economic Forum.
- Tandon, A., Kaur, P., Mäntymäki, M. & Dhir, A. (2021). Blockchain applications in management: A bibliometric analysis and literature review. *Technological Forecasting and Social Change*, 166, 1-19. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120649>
- Tanrıverdi M., Uysal, M. & Üstündağ, M. (2019). Blokzinciri teknolojisi nedir? Ne değildir? Alanyazın incelemesi. *Journal of Information Technologies*, 12(3), 203-217. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.547122>
- Taş, A. & Alagöz, S. B. (2021). Lojistik sektörü özelinde Endüstri 4.0 farkındalık düzeyleri üzerine bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 404-417.
- Tekin, M., Öztürk, D., & Bahar, İ. (2020). Akıllı lojistik faaliyetlerinde blokzincir teknolojisi. *Kent Akademisi*, 13(3), 570-583. <https://doi.org/10.35674/kent.773016>
- Tijan, E., Aksentijević, S., Ivanić, K. and Jardas, M. (2019). Blockchain technology implementation in logistics. *Sustainability*, 11(4), 1-13. <https://doi.org/10.3390/su11041185>
- Timm, I. J. & Lorig, F. (2015). Logistics 4.0- A challenge for simulation. *2015 Winter Simulation Conference (WSC)*, 3118-3119. doi: 10.1109/WSC.2015.7408428
- Trew, A. (2014). Spatial takeoff in the first industrial revolution. *Review of Economic Dynamics*, 17(4), 707-725.
- Uçar, A. Bingöl, M. S., & Kaymak, Ç. (2019). Derin Öğrenme Kullanarak Otonom Araçların İnsan Sürüşünden Öğrenmesi. *Fırat Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 31(1).
- Ulusoy, G. (2019). *Endüstri 4.0 uygulamalarının lojistik sektöründe operasyonel verimlilikle ilişkisi üzerine bir araştırma* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Wang, K. (2016). Logistics 4.0 solution-new challenges and opportunities. In *6th International Workshop of Advanced Manufacturing and Automation*, Atlantis Press. <https://www.atlantispress.com/proceedings/iwama-16/25862222>

- Witkowski, K. (2017). Internet of Things, Big Data, Industry 4.0 – Innovative Solutions in Logistics and Supply Chains Management. *Procedia Engineering*, 182, 763–769.
- Yavuz, E. and Avunduk, H. (2021). Tedarik zinciri yönetiminde blok zincir teknolojisinin kullanımı. *Izmir Democracy University Social Sciences Journal*, 4(1), 33-56.
- Zekhnini, K., Cherrafi, A., Bouhaddou, I., Benghabrit, Y., & Garza-Reyes, J. A. (2021). Supply chain management 4.0: a literature review and research framework. *Benchmarking: An International Journal*, 28(2), 465-501.
- Zheng, Z., Xie, S., Dai, H., Chen, X., & Wang, H. (2017, 11-14 June). *An overview of blockchain technology: Architecture, consensus, and future trends*. In 2017 IEEE International Congress on Big Data, Boston, USA

ORMA FOREST PRODUCTS INTEGRATE INDUSTRY AND TRADE INC.'S COMPARISON WITH BORSA ISTANBUL FOREST PRODUCTS AND FURNITURE MANUFACTURING SECTOR FINANCIAL RATIOS: 2017 - 2022

Doç. Dr. Tolga YEŞİL

Uşak Üniversitesi,

- 0000-0002-3751-5222

ABSTRACT

Natural resources belonging to forests, which are among the natural wealth of countries, are processed within the scope of sustainability and transformed into products with added value. These products have an economic value in economic terms. Forest products manufacturing is an important industry sector in the world. The analyses to be carried out as a result of the financial indicators of the enterprises in the sector are important.

Enterprises operating in the field of forest products manufacturing in Turkey are listed under the name of "Forest Products and Furniture Manufacturing" in the Borsa Istanbul Manufacturing sector. As of December 2023, there are 6 enterprises traded in this sector in Borsa Istanbul. In this study, Orma Forest Products Integre Industry and Trade Inc., which is in the Forest Products and Furniture Manufacturing sector of Borsa Istanbul Forest Products and Furniture Manufacturing sector, has been analysed and compared with the sector by analysing the financial data between 2017 and 2022. It is understood from the financial statements of the enterprise that the enterprise has a net loss for the period except for 2022. When the result section is examined, the years that stand out among the values of the enterprise in the 6-year period are 2022, 2020 and 2017, respectively. It is inevitable that the values reached as a result of the financial analysis in these years are affected by the global epidemic Covid-19, which affects the whole world. This study is thought to contribute to the literature in terms of scientists who will conduct research in the field of forest products and furniture manufacturing.

Key words: Forest Products and Furniture Manufacturing Sector, Financial Ratio, Ratio Analysis

1 INTRODUCTION

Businesses need to analyse their current situation in order to financial plan. A healthy financial analysis can reveal the strengths and weaknesses of the enterprise. The first stage of financial analysis starts with ratio analysis. The findings obtained as a result of financial analysis can be interpreted i) according to the past situation of the enterprise ii) according to the situation of the enterprise according to the sector iii) according to the economic situation of the country (Büker, et al. 2007). In this study, unlike the literature, the results of the analyses were compared according to the sectoral status of the enterprise.

The studies in which financial management science is found together in the forest products and furniture-manufacturing sector have been subjected to a literature review. One of these studies was carried out by Özbek and Öztop (2020). Financial literacy in the forest products sector was investigated with the example of Gümüşhane province, Turkey. Data from 43 enterprises were collected. It was concluded that the financial analysis knowledge of business owners positively affects their financial literacy and financial behaviours. Another study was conducted by Grzegorzewska and Stasiak-Betlejewska (2014) in the Polish furniture sector. In this study, which was analysed between 2007 and 2012 by taking into account the financial ratios in the furniture sector, it was concluded that there was negative liquidity and borrowing between 2009 and 2011. A similar thesis study was published by Skolov (2008) on the financial analysis and results of forest products manufacturing enterprises in Russia. As a result of analysing the financial statements of 6 enterprises in the sector in Russia between the years 2004-2006, it was stated that there was a liquidity problem. Panel data analysis was applied by Toppinen et al. (2006) in forest products manufacturing enterprises in Finland. As a result of the study, the need for a good management system, additional costs due to risks, return on investment and profitability measurements were indicated in these enterprises in Finland. Forest production in the United States.

Ellias et al. (2023) examined innovative wood products and carbon finance in terms of financial analysis for forest restoration in California. As a result of the internal rates of return calculations of different fuels in the study, it was stated that there is an opportunity to develop fuels and energy in accordance with California's climate policy towards low carbon values.

The purpose of this study is to analyse the internal rates of return of Orma Forest Products Integre Industry and Trade Inc., a publicly traded company in the forest products and furniture manufacturing sector, which is traded on the Turkish Borsa Istanbul. A.Ş., which operates in

the forest products and furniture-manufacturing sector traded in the Turkish Borsa Istanbul, is to compare its findings with the findings of the sector.

2 MATERIALS AND METHODS

In the research design process for the purpose of the research, the 6-year situation of an enterprise between 2017 and 2022 according to the sector was financially analysed. The data obtained as a result of financial analysis were compared. As a result of the comparison, the financial status of the enterprise was interpreted according to the sector. Within the scope of the research design, research data were collected first. As a result of obtaining the research data, ratio analysis, one of the types of financial analysis, was performed. The values obtained as a result of the analysis are presented in Table 2. The values obtained as a result of the research are interpreted.

2.1. Data collection and analyses

The data of Orma Forest Products Integre Industry and Trade Inc., which is listed on Borsa Istanbul, was accessed from the Public Disclosure Platform (KAP) website, which is managed by the Investor and Corporate Governance Services Directorate of the Central Registry Agency (MKK) within the scope of the Capital Markets Board's (CMB) 'Public Disclosure Platform Communiqué'.

Started in 1970, Orma Forest Products Integre Industry and Trade Inc., which started its production journey in 1970, employs 415 employees, including subcontractors, and exports to 32 countries (orma.com.tr). The actual activity of the company is the production and sale of particle board and melamine coated particle board (Financial Statements and Independent Auditor's Report).

The analysis data for the sector were obtained from the data analysis platform, another platform run by the Investor and Corporate Governance Services Directorate of Central Registry Agency (CRA). The company title and company code of the 6 enterprises registered in Borsa Istanbul Manufacturing sector, forest products and furniture manufacturing are listed in Table 1.

Table 1. Borsa Istanbul Manufacturing Sector / Forestry Products and Furniture Manufacturing Enterprise Information

Company Code	Company Title
DGNMO	Doğanlar Furniture Group Manufacturing Industry and Trade Inc.
GENTS	Gentaş Decorative Surfaces Industry and Trade Inc.
KLSYN	Koleksiyon Furniture Industry and Trade Inc.

ORMA	Orma Forest Products Integre Industry and Trade Inc.
SUMAS	Sumaş Artificial Wood and Furniture Industry and Trade Inc.
YONGA	Yonga Furniture Industry and Trade Inc.

The data obtained during the research process were subjected to ratio analysis, which is a type of financial analysis. When the financial management literature is examined, small changes may occur in the calculation of some ratios in ratio analysis within the scope of financial analysis. In order to prevent these changes from misleading the results of the analysis, the formulas provided by the data analysis platform where the sector average data are obtained were used in the calculation of the financial ratios of Orma A.Ş. In this way, consistency between the calculated data is ensured and the results are discussed by the author by comparing the results with the sector data of the company included in the analysis.

There are 35 financial ratio values in Table 2. Although there are 6 enterprises in the Forestry Products and Furniture Manufacturing sector of Borsa Istanbul, the number of enterprises decreases to 5 or 4 in some periods. This situation constitutes the limitations of the research. Data Analysis Platform Central Registry Agency website (vap. org.tr) was used in the data collection and analysis part of the research. The formulas used in the calculation of financial ratios are published on the website of the Data Analysis Platform Central Registry Agency. The calculation of the ratios in the literature is similar, but for the accuracy of the research, the formulas used for the calculation of the ratios from the relevant website should be specified:

- Current Ratio = Current Assets / Current Liabilities
- Liquidity Ratio = (Cash and Cash Equivalents + Cash Accounts Opened within the Scope of Real Estate Projects + Financial Investments + Financial Assets Given as Collateral + Trade Receivables + Receivables from Financial Sector Operations + Non-Cash Free Usable Collaterals + CBRT Account + Derivative Instruments + Financial Assets Related to Concession Contracts + Nature Assets from Customer Contracts + Other Receivables) / Short Term Liabilities
- Cash Ratio = (Cash and Cash Equivalents + Cash Accounts Opened for Real Estate Projects + Financial Investments) / Short Term Liabilities
- Inventories / Current Assets (%) = (Short Term Inventories / Current Assets) * 100
- Current Assets / Total Assets (%) = (Current Assets / Total Assets) * 100

- $\text{Tangible Fixed Assets / Assets (\%)} = (\text{Property, Plant and Equipment} / \text{Total Assets}) * 100$
- $\text{Intangible Assets / Assets (\%)} = (\text{Intangible Assets} / \text{Total Assets}) * 100$
- $\text{Financial Leverage Ratio (\%)} = (\text{Total Liabilities} / \text{Total Assets}) * 100$
- $\text{Current Liabilities / Assets (\%)} = (\text{Current Liabilities} / \text{Total Assets}) * 100$
- $\text{Long-Term Liabilities / Assets (\%)} = (\text{Long-Term Liabilities} / \text{Total Assets}) * 100$
- $\text{Equity / Assets (\%)} = (\text{Equity} / \text{Total Assets}) * 100$
- $\text{Equity / Liabilities (\%)} = (\text{Equity} / \text{Total Liabilities}) * 100$
- $\text{Return on Assets (\%)} = (\text{Profit / Loss for the Period}) / [(\text{Total Assets at the beginning of the Period}) + (\text{Total Assets at the end of the Period})] / 2$
- $\text{Return on Equity (\%)} = (\text{Profit / Loss for the Period}) / [(\text{Equity at the beginning of the period}) + (\text{Equity at the end of the period}) / 2]$
- $\text{Net Profit Margin (\%)} = [(\text{Profit/Loss for the Period}) / (\text{Revenue} + \text{Finance Sector Activity Revenue})] * 100$
- $\text{Gross Profit Margin (\%)} = [(\text{Gross Profit} / \text{Loss}) / (\text{Revenue} + \text{Finance Sector Activity Revenue})] * 100$
- $\text{Operating Profit Margin (\%)} = [(\text{Operating Profit} / \text{Loss}) / (\text{Revenue} + \text{Finance Sector Activity Revenue})] * 100$
- $\text{General Administrative Expenses / Revenue (\%)} = [(\text{General Administrative Expenses}) / (\text{Revenue} + \text{Finance Sector Activity Revenue})] * 100$
- $\text{Marketing Expenses / Revenue (\%)} = [(\text{Marketing Expenses}) / (\text{Revenue} + \text{Finance Sector Activity Revenue})] * 100$
- $\text{Finance Expenses / Revenue} = [(\text{Finance Expenses}) / (\text{Revenue} + \text{Finance Sector Activity Revenue})] * 100$
- $(\text{General Administrative} + \text{Marketing} + \text{R\&D Expenses}) / \text{Revenue (\%)} = [(\text{General Administrative Expenses} + \text{Marketing Expenses} + \text{R\&D Expenses}) / (\text{Revenue} + \text{Finance Sector Activity Revenue})] * 100$
- $(\text{General Administrative} + \text{Marketing} + \text{R\&D Expenses}) / \text{Period Profit (\%)} = [(\text{General Administrative Expenses} + \text{Marketing Expenses} + \text{R\&D Expenses}) / (\text{Period Profit} / \text{Loss})] * 100$

- Total Assets Change Rate (%) = $\frac{[(\text{Total Assets for the current period}) - \text{Total Assets for the same period in the previous year}]}{(\text{Total Assets for the same period in the previous year})} * 100$
- Rate of Change in Total Liabilities (%) = $\frac{[(\text{Total Liabilities for the current period}) - (\text{Total Liabilities for the same period in the previous year})]}{(\text{Total Liabilities for the same period in the previous year})} * 100$
- Rate of Change in Shareholders' Equity (%) = $\frac{[(\text{Shareholders' Equity for the current period}) - (\text{Shareholders' Equity for the same period in the previous year})]}{(\text{Shareholders' Equity for the same period in the previous year})} * 100$
- Rate of Change in Revenue (%) = $\frac{[(\text{Current period}) (\text{Revenue} + \text{Revenue from Financial Sector Activities}) - (\text{Same period of previous year}) (\text{Revenue} + \text{Revenue from Financial Sector Activities})]}{(\text{Same period of previous year}) (\text{Revenue} + \text{Revenue from Financial Sector Activities})} * 100$
- Rate of Change in Profit for the Period (%) = $\frac{[(\text{Current Period Profit for the Period}) - (\text{Prior Year Profit for the Same Period})]}{(\text{Prior Year Profit for the Same Period})} * 100$

Table 2. Orma Forest Products Integre Industry and Trade Inc. and Borsa Istanbul Forest Products and Furniture Manufacturing Sector Financial Analysis Results

Oran Türü	Y	2022	X	Y	2021	X	Y	2020	X	Y	2019	X	Y	2018	X	Y	2017	X
Current Ratio	6	1,45	0,70	5	1,68	0,58	5	1,91	0,52	5	2,39	0,58	5	2,05	61,21	5	1,41	50,40
Liquidity Ratio	5	0,40	0,31	4	0,47	0,27	5	1,04	0,33	4	0,63	0,38	5	1,03	45,80	5	0,79	36,75
Cash Ratio	5	0,14	0,02	4	0,16	0,01	4	0,22	0,01	4	0,16	0,01	4	0,15	0,25	4	0,07	0,71
Inventories / Current Assets (%)	6	47,74	43,61	5	40,60	37,10	5	40,54	14,93	5	43,78	15,11	5	42,95	17,90	5	36,65	19,68
Current Assets / Total Assets (%)	6	54,47	28,24	5	59,60	28,94	5	58,15	26,58	5	57,08	35,18	5	55,40	36,68	5	57,05	35,21
Tangible Fixed Assets / Assets (%)	6	32,43	58,93	5	31,90	61,17	5	35,51	73,42	5	36,21	64,82	5	38,53	57,89	5	36,94	59,27
Intangible Assets / Assets (%)	6	0,50	0,10	4	0,09+	0,02	4	0,14	0,02	4	0,20	0,06	4	0,25	0,10	4	0,18	0,17
Financial Leverage Ratio (%)	6	51,41	49,01	5	55,51	63,77	5	54,98	68,25	5	54,77	80,08	5	54,02	78,70	5	59,38	79,42
Short Term Liabilities / Assets (%)	6	42,23	44,82	5	44,98	55,07	5	41,13	50,49	5	39,49	60,66	5	40,55	59,93	5	48,46	69,87
Long Term Liabilities / Assets (%)	6	9,18	4,19	4	6,40	8,70	5	13,86	17,76	5	15,28	19,42	5	13,48	18,76	5	10,92	9,54
Equity / Assets (%)		48,59	50,98	5	44,49	36,22	5	45,02	31,74	5	45,23	19,91	5	45,98	21,29	5	40,62	20,57
Equity / Liabilities (%)	5	87,28	104,00	5	118,33	56,80	5	128,55	46,50	5	164,05	24,86	5	153,79	27,06	5	90,59	25,90
Return on Assets (%)	6	17,62	9,90	5	16,55	-4,49	5	8,64	-3,90	4	-1,48	-2,07	5	10,96	-6,09	5	4,07	-6,18

Oran Türü	Y	2022	X	Y	2021	X	Y	2020	X	Y	2019	X	Y	2018	X	Y	2017	X	
Return on Equity (%)	6	37,96	19,42	5	28,73	-12,39	4	12,15	-12,30	4	8,50	-10,42	4	20,66	-28,62	5	6,92	-	30,06
Net Profit Margin (%)	6	15,39	16,08	5	11,76	-8,77	5	6,64	-86,62	5	1,78	-42,53	5	3,98	-13,51	5	1,29	-	15,07
Cost of Sales / Revenue (%)	6	67,06	-73,87	5	69,02	-75,42	5	72,21	-74,64	5	76,88	-77,81	5	71,99	-75,68	5	78,90	-	80,91
Gross Profit Margin (%)	6	32,94	26,12	5	30,98	24,57	5	27,79	25,35	5	23,12	22,18	5	28,01	24,31	5	21,10	-	19,08
Operating Profit Margin (%)	6	18,53	12,37	5	21,56	8,40	5	15,69	14,58	5	10,20	13,64	3	13,95	14,12	5	9,40	-	6,94
General Administrative Expenses/Revenue (%)	6	4,21	-2,27	5	3,83	-2,87	5	5,05	-6,04	5	5,65	-5,37	5	4,87	-3,51	5	5,47	-	-5,66
Marketing Expenses/Revenue (%)	6	10,76	-9,05	5	7,94	-6,98	5	7,54	-3,43	4	4,71	-4,07	3	6,04	-5,76	3	6,32	-	-6,15
Finance Expenses/Revenue	6	15,23	-10,36	5	12,00	-26,28	5	12,83	-24,69	5	13,89	-21,34	4	9,67	-30,67	5	13,40	-	24,65
(General Management + Marketing + R&D expenses)/Revenue (%)	5	78,00	-11,33	4	12,25	-9,86	5	218,56	-9,48	5	132,12	-9,45	5	-0,30	-9,27	4	-22,28	-	11,81
(General Management + Marketing + R&D Expenses) / Period Profit (%)	6	7,76	-70,43	5	11,01	112,47	5	12,14	109	5	11,70	222	5	16,98	68,66	5	10,03	-	64,55
Total Assets Rate of Change (%)	6	57,24	68,86	5	68,18	65,71	5	33,27	18,24	5	13,37	9,38	5	29,98	23,24	4	25,90	-	23,24
Total Liabilities Rate of Change (%)	6	48,68	29,79	4	56,58	54,82	5	46,73	0,78	5	13,51	2,71	5	6,80	22,12	4	53,43	-	22,12

Oran Türü	Y	2022	X	Y	2021	X	Y	2020	X	Y	2019	X	Y	2018	X	Y	2017	X
Rate of Change in Shareholders' Equity (%)	6	85,69	137,64	4	63,16	89,13	5	65,52	88,49	3	-1,84	-5,63	5	33,39	27,57	4	66,47	27,57
Rate of Change in Revenue (%)	6	93,79	103,01	5	77,62	88,17	5	26,73	92,81	5	4,71	9,18	4	36,14	35,45	4	25,22	35,45
Rate of Change in Profit for the Period (%)	5	57,27	-472,37	5	154,36	90,52	5	166,12	122,53	5	-53,41	-65,63	5	-150,21	21,42	4	-131,69	21,42

X: Orma Orman Mahsulleri Integre Industry and Trade Inc. / Y : Number of Company

3 RESULTS AND DISCUSSION

Orma Forest Products Integre Industry and Trade Inc. the values obtained as a result of the ratio analysis within the scope of the financial analysis in Table 2 and the noteworthy findings between the values belonging to the sector are listed as a list:

- The company's current ratio is the lowest in 2020 and the highest in 2018.
- The entity's liquidity ratio is the lowest in 2021 and the highest in 2018.
- The entity's cash ratio is the lowest in 2019, 2020, and 2021; the highest in 2017.
- Inventories / Current Assets 1 (%) ratio is the lowest in 2020 and the highest in 2022.
- Current Assets/Assets (%) ratio is the lowest in 2020 and the highest in 2018.
- Tangible Fixed Assets/Assets (%) ratio is the lowest in 2018 and the highest in 2020.
- Intangible Fixed Assets/Assets (%) ratio is the lowest in 2020-2021 and the highest in 2017.
- Financial Leverage Ratio is the lowest in 2022 and the highest in 2019.
- Short Term Liabilities / Assets (%) is the lowest in 2022 and the highest in 2017.
- Long Term Liabilities / Assets (%) is the lowest in 2022 and the highest in 2019.
- The lowest year for Equity / Assets (%) is 2022 and the highest year is 2019
- The lowest year for Equity / Liabilities (%) is 2022, the highest year is 2019
- Return on Assets (%) is lowest in 2017 and highest in 2022
- Return on Equity (%) is lowest in 2017 and highest in 2022
- Net Profit Margin (%) is lowest in 2020 and highest in 2022
- Cost of Sales / Revenue (%) is the lowest in 2017 and the highest in 2022
- Gross Profit Margin (%) lowest in 2017 and highest in 2022
- Operating Profit Margin (%) is lowest in 2017 and highest in 2020
- General Administrative Expenses/Revenue (%) is lowest in 2020 and highest in 2022
- Marketing Expenses/Revenue (%) is the lowest in 2020 and the highest in 2022
- The lowest year for Finance Expenses/Revenue is 2022, the highest year is 2018
- General Management + Marketing + R&D expenses)/Revenue (%) is the lowest in 2018 and the highest in 2017.
- (General Management + Marketing + R&D Expenses)/Period Profit (%) is the lowest in 2022 and the highest in 2019.
- The lowest year for Total Assets Change Rate (%) is 2022, the highest year is 2019
- Total Liabilities Change Rate (%) is lowest in 2020 and highest in 2021.

- Rate of Change in Shareholders' Equity (%) is the lowest in 2019 and the highest in 2022.
- The lowest year for Rate of Change in Revenue (%) is 2019, the highest year is 2022
- Rate of Change in Profit for the Period (%) is the lowest in 2022 and the highest in 2020.

Sector findings:

- The lowest year for the current ratio is 2017, the highest year is 2019.
- The year with the lowest liquidity ratio is 2022, the year with the highest is 2018.
- The cash ratio is lowest in 2017 and highest in 2020.
- Inventories / Current Assets 1 (%) ratio is the lowest in 2017 and the highest in 2022.
- Current Assets/Assets (%) ratio is lowest in 2022 and highest in 2021.
- Tangible Fixed Assets/Assets (%) ratio is the lowest in 2021 and the highest in 2018.
- Intangible Fixed Assets/Assets (%) ratio is the lowest in 2021 and the highest in 2022.
- Financial Leverage Ratio is the lowest in 2022 and the highest in 2017.
- Short Term Liabilities / Assets (%) is the lowest in 2019 and the highest in 2017.
- Long Term Liabilities / Assets (%) is the lowest in 2021 and the highest in 2019.
- Equity / Assets (%) is lowest in 2017 and highest in 2022
- The lowest year for Equity / Liabilities (%) is 2022, the highest year is 2019
- Return on Assets (%) is lowest in 2019 and highest in 2022
- Return on Equity (%) is lowest in 2017 and highest in 2022
- Net Profit Margin (%) is lowest in 2017 and highest in 2022
- Cost of Sales / Revenue (%) is the lowest in 2022 and the highest in 2017
- Gross Profit Margin (%) lowest in 2017 and highest in 2022
- Operating Profit Margin (%) is lowest in 2017 and highest in 2020
- General Administrative Expenses/Revenue (%) is the lowest in 2021 and the highest in 2017
- Marketing Expenses/Revenue (%) is the lowest in 2019 and the highest in 2022.
- The lowest year for Finance Expenses/Revenue is 2018, the highest year is 2022
- General Management + Marketing + R&D expenses)/Revenue (%) is lowest in 2017 and highest in 2020
- (General Management + Marketing + R&D Expenses)/Period Profit (%) is the lowest in 2022 and the highest in 2018.
- Total Assets Change Rate (%) is the lowest in 2019 and the highest in 2021
- Total Liabilities Change Rate (%) is lowest in 2018 and highest in 2021.

- Rate of Change in Shareholders' Equity (%) is the lowest in 2019 and the highest in 2022.
 - The lowest year for Rate of Change in Revenue (%) is 2019, the highest year is 2022
 - Rate of Change in Profit for the Period (%) is the lowest in 2017 and the highest in 2020
- Akyüz et al. (2004) analysed the financial structure of the wood products and furniture manufacturing sector among 14 sectors in the Turkish manufacturing industry covering the 1999-2001 period. 23 years ago, it was stated that the forest products industry exhibited a similar financial structure with other sectors. As a result of the vertical analysis carried out by the same authors with the financial data of 4 enterprises in the sector in 2015-2016, it was stated that the increase in short-term borrowings and the change in the equity structure were negative. Nowadays, global factors that rapidly affect financial markets have led to divergence in sectors all over the world. The findings of this study also explain that the financial structure of the forest products manufacturing sector in Turkey has varied over the years. Kavas and Medetoğlu (2023), as a result of their study, stated that during the global pandemic Covid-19 period that emerged in 2019, enterprises operating in the manufacture of forest products and furniture in Turkey did not experience financial difficulties. The other paper, financial effect of Covid-19, which is investigated of manufacturing sector Istanbul stock exchange (Borsa Istanbul) by Bayraktar (2020). The result of paper, negative return due pandemic effect on the Istanbul stock exchange. Financial analyses carried out on a yearly basis provide important information to investors and other stakeholders who play an active role in the sector. Tourism sector is affected faster than other sectors thus Covid-19 (Bahar et. al. 2020). It's understood clearly global threats are reflected economic field negatively.

4 CONCLUSIONS

The findings of Orma Forest Products Integre Industry and Trade Inc. calculated at the same level with the sector are written in bold font under the heading of Sector findings. The noteworthy years among the values of the enterprise in the 6-year period are 2022, 2020 and 2017, respectively. In terms of the financial structure of the enterprise, it is understood from the table that there are more tangible fixed assets within the scope of its assets. Similar to the sector, the financial leverage ratio was determined to be the lowest in 2022 and the highest in 2019. The financial leverage ratio reveals the relationship between debt and equity as financial resources within the scope of the financial structure of the enterprise. The main operating profit margin of the enterprise is also at the same level with the sector: the lowest year is 2017 and

the highest year is 2022. Another important ratio, the rate of change in profit for the period, which is equivalent to the sector, is the highest in 2020 and the lowest in 2022. When the net profit / loss for the period obtained from the financial reports submitted to the Public Disclosure Platform, which is another important indicator of the enterprise, is analysed, it is seen that the enterprise had a net loss for the previous years, and presented its net profit for the period in 2022 in its financial statements.

It is a fact that Turkey's forest products and furniture manufacturing sector is affected by global disasters. According to the official statistics of the General Directorate of Forestry, when the number of recorded fires in Turkey between 1988 and 2022 is analysed; it is understood that the amount of burnt area was at the highest level in 2021 and there has been an increase in the number of fires since 1988. Various variables such as the increase in global warming, epidemics, irregular migration due to earthquakes and war affect the forest products, furniture manufacturing sector, and the international market. In the findings section of the study, it is understood that there are financial data with variations over the years. In order to strengthen the financial structure of the forest products and furniture-manufacturing sector, it is recommended that global plans and policies should be made within the framework of the co-operation of countries to ensure its sustainability.

5 REFERENCES

1. Akyüz, K. C.; Cavrar, Ç.; Yıldırım, İ.; Akyüz, İ., 2004: Orman Ürünleri Sanayisinin Finansal Yapısının İncelenmesi, Kafkas University Artvin Faculty of Forestry Journal, 1(2), 31-39.
2. Akyüz, K. C.; Yıldırım, İ.; Akyüz, İ., 2017: Yüzde Yöntemi Ve Bazı Finansal Oranlar Yardımıyla Orman Ürünleri Sanayi Sektöründe Yer Alan Firmaların Değerlendirilmesi, Journal of Advanced Technology Sciences, 6(3), 93-101.
3. Bahar, O.; İlal, N. Ç., 2020: Coronavirüsün (Covid-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Olumsuz Etkileri, International Journal of Sciences and Education Research, 6(1), 125-139.
<https://doi.org/10.24289/ijsser.728121>
4. Bayraktar, A., 2020: Covid 19 Pandemisinin Finansal Etkileri: Bıst İmalat Sektörü Uygulaması, Turkish Studies, 15(8), 3415-3427.
<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46807>
4. Büker, S.; Aşıkoğlu, R.; Sevil, G., 2007: Financial Management, Özkan Matbaacılık, 3. Printing, Ankara.

5. Elias, M.; Dees, J.; Cabiyo, B.; Saksa, P.; Sanchez, D. L., 2023: Financial Analysis of Innovative Wood Products and Carbon Finance to Support Forest Restoration in California, *Forest Products Journal*, 73 (1), 31-42.
<https://doi.org/10.13073/FPJ-D-22-00049>
6. Grzegorzewska, E.; Stasiak-Betlejewska, R., 2014: The Influence of Global Crisis on Financial Liquidity and Changes in Corporate Debt of the Furniture Sector in Poland, *Drvna industrija*, 65 (14), 315-322.
<https://doi:10.5552/drind.2014.1342>.
7. Kavas, Y. B.; Medetoğlu, B., 2023: BIST Orman Ürünleri ve Mobilya Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin TOPSIS ve Finansal Analiz Yöntemleri ile Performanslarının Değerlendirilmesi, *Abant Journal of Social Sciences*, 23(1), 80-97.
<https://doi: 10.11616/asbi.1205194>.
8. Top, Y.; Özbek, A., 2022: Financial Literacy in Micro-Scale Enterprises Operating in Forest Products Sector: Sample of Gumushane, Turkey, *Drvna industrija*, 73(1), 3-13.
<https://doi.org/10.5552/drind.2022.2035>
9. Sokolov, S., 2008: Financial analysis of the Russian Forest Product Companies. SLU, Dept. of Forest Products, Uppsala. Uppsala: SLU, Dept. of Forest Products. Master Thesis ISSN 1654-1367.
10. Toppinen, A.; Lähtinen, K.; Laaksonen-Craig, S., 2006: Financial Performance and Internationalization of Operations: Evidence from Finnish Forest Industry Companies. *Journal of Forest Products Business Research*, 3 (2), 1-19.
11. Mei, B.; Sun, C., 2008: Event Analysis of the Impact of Mergers and Acquisitions on the Financial Performance of the U.S. Forest Products Industry, *Forest Policy and Economics*, 10 (5), 286–294.
<https://doi.org/10.1016/j.forpol.2007.11.005>
12. ***Financial Statements and Independent Auditor's Report, Orma Forest Products Integre Industry and Trade Inc. <https://www.orma.com.tr/hakkimizda/#tarihce> (Accessed Jun 10, 2018).
13. ***Public Disclosure Platform, <https://www.kap.gov.tr> (Accessed Jan 10, 2024).
14. ***Data Analysis Platform, <https://www.vap.gov.tr> (Accessed Dec. 8, 2023).
15. ***General Directorate of Forestry, Forest Fires, 1988-2022, <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler> (Accessed Jan 15, 2024).

GERİLLA PAZARLAMADA SATIN ALMA NİYETİNİ VE AĞIZDAN AĞIZA PAZARLAMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doktora Öğrencisi, Latif ZEYNALOV

Gümüşhane Üniversitesi, <https://orcid.org/0009-0009-7549-9153>

Prof. Dr., Salih YILDIZ

Gümüşhane Üniversitesi, <https://orcid.org/0000-0002-1002-5960>

Doktora Öğrencisi, Hasan NOVRUZOV

Gümüşhane Üniversitesi, <https://orcid.org/0009-0004-0365-5755>

ÖZET

Günümüzde, dijital pazarlama stratejilerinin yükselişi ile birlikte, gerilla pazarlama yöntemleri hala markalar için etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. Özellikle sosyal medyanın yaygın kullanımı, markaların alıcıların dikkatini çekmek ve satın alma niyetini artırmak için yaratıcı kampanyalar düzenlemesine olanak sağlamaktadır. Gerilla pazarlama stratejileri, günümüzde markaların hedef kitlelerine ulaşma ve etkileme biçimini şekillendiren önemli bir faktördür. Doğru bir şekilde uygulandığında, bu stratejiler, satın alma niyetini artırma ve ağızdan ağıza pazarlamayı teşvik etme potansiyeline sahiptir. Ancak, başarılı bir gerilla pazarlama kampanyası için, markaların tüketici davranışlarını anlaması ve güncel trendlere uyum sağlaması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı Gerilla pazarlamada satın alma niyetini ve ağızdan ağıza pazarlamayı etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırmada konu ile ilgili çalışmalar incelenerek araştırma modeli ve hipotezleri geliştirilmiştir. Buradan yola çıkarak çalışmayı geliştirmek amacıyla veri toplama aracı olarak anket oluşturulmuştur. Araştırma için veriler sosyal medya kullanıcılarından toplanacaktır. Ankette yer alan ilk sorular araştırma modelinde yer alan yapıları içermektedir. Tüm sorular beşli Likert ölçeği ile ifade edilmiştir. Anketin ikinci bölümü ise demografik değişkenleri içermektedir. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde, gerilla pazarlamanın satın alma niyeti ve ağızdan ağıza pazarlama üzerinde etkisinin olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gerilla Pazarlama, Satın Alma Niyeti, Ağızdan Ağıza Pazarlama

FACTORS AFFECTING PURCHASE INTENTION AND WORD-OF-MOUTH MARKETING IN GUERRILLA MARKETING

ABSTRACT

Today, with the rise of digital marketing strategies, guerrilla marketing methods are still recognized as an effective tool for brands. In particular, the widespread use of social media allows brands to organize creative campaigns to attract buyers' attention and increase purchase intent. Guerrilla marketing strategies are an important factor shaping the way brands reach and influence their target audiences today. When implemented correctly, these strategies have the potential to increase purchase intent and encourage word-of-mouth marketing. However, for a successful

guerrilla marketing campaign, brands need to understand consumer behavior and adapt to current trends.

The purpose of this study is to determine the factors affecting purchase intention and word-of-mouth marketing in guerrilla marketing. In the research, the model and hypotheses of article were developed by examining the studies related to our subject. Based on this, it is created questionnaire as a data collection tool to develop the study. Data will collected from social media users. The first questions in the questionnaire include the constructs in the research model. All questions are expressed with a five-point Likert scale. The second part of the questionnaire includes demographic variables. By analyzing the articles related to our topic, it can be concluded that guerrilla marketing has a significant and positive effect on purchase intention and word-of-mouth marketing.

Keywords: Guerrilla Marketing, Purchase Intention, Word of Mouth Marketing

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle, işletmelerin hızla değişen koşullara uyum sağlamak ve daha fazla değer üretmek zorunda kaldığı bir dönemde, birçok işletme geneksiz pazarlama yöntemleriyle rekabet avantajı sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bazı işletmeler, rekabetin yoğun olduğu ortamda başarı şansını artırmak için düşük maliyetli gerilla pazarlamanın sunduğu yenilikçi yaklaşımları benimsemeye başlamıştır (Bigat 2012: 1023). Gerilla pazarlama kavramı, ilk defa Levinson tarafından 1984 yılında ortaya atılmıştır ve sıradışı bir şekilde düşük maliyetle tanıtım faaliyetleri yapmayı ifade etmektedir. Geleneksel pazarlama yöntemlerinden sıyrılmak isteyen birçok şirket, farklı bir pazarlama iletişim yoluna yönelerek gerilla pazarlamaya ilgi göstermektedir. Bu stratejilerin etkisi kadar, etkinin yönü ve yoğunluğu da önemlidir (Ay ve diğerleri, 2010: 280).

Gerilla pazarlamada sokak kültürüne yakın, düşük maliyetli ve alışılmadık araçlar kullanılmaktadır. Geleneksel pazarlamada daha fazla satış ve kar elde etme hedefi ön plandayken, gerilla pazarlamada bu hedeflerden farklı yöntemler kullanılır ve belirli bir bütçe olmadan da pazarlama yapabilmektedir (Çeltek ve Bozdoğan, 2012: 4789). Gerilla pazarlamada odak noktası inanç, felsefe enerji ve hayal gücüdür. Bu yaklaşım, geleneksel pazarlamadan farklı olarak tüketicilerle daha sıcak ve samimi bir ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Geleneksel pazarlamada ezberlenmiş yöntemler kullanılırken, gerilla pazarlama yaratıcılık, inovasyon ve esneklik üzerine kurulmuş, tüketicilerin katılımını teşvik eden bir stratejidir. Bu yaklaşım, markalara bir aura, gençlik katmakta ve gösterdikleri cesaret, romantizm ile markaları daha çekici bir hale getirmektedir. Gerilla pazarlamayı anlamak için üç önemli faktör vardır. İlk olarak, yerleşme eğilimi, devletin yasal düzenlemelerindeki değişiklikleri ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte küçük işletmelerin cazibesini artırmakta ve büyük işletmelerin küçülmeye gitmesine yol açmaktadır. İkincisi, küçük işletmelerin pazarlama başarısızlığı, genellikle pazarlama konusundaki yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, gerilla pazarlama yöntemi dünya çapındaki küçük işletmeler için popülerdir, çünkü basit, anlaşılır ve maliyeti düşüktür. Son olarak, gerilla pazarlama, yüksek fiyat rekabeti ve rekabetçi pazarlama ortamında küçük işletmelere avantaj sağlayan bir stratejidir, böylece küçük işletmeler rekabet güçlerini artırabilirler (Kutluk, 2013, s:674).

Satın alma niyeti, tüketicilerin belirli bir markaya yönelik satın alma ve kullanma isteklerini ve gösterdikleri ilgiyi analiz ve tahmin etme sürecidir. Güçlü bir satın alma niyeti, tüketicilerin markayı tekrar almalarını etkileyen olumlu deneyimlerle sonuçlanır (Gümüštepe, 2020 :26). Tüketiciler rakamları farklı tutumlarla algırlar. Reklamlar ne kadar yaratıcı ve inandırıcı olursa, müşterilerin satın alma niyeti o kadar yüksek olur ve bu, satın alma davranışlarını tahmin etmek için önemli bir faktördür. Satın alma niyeti arttıkça, tüketicilerin bir ürünü satın almaya istekleri de o kadar artacaktır (Tam ve Khuong, 2015 :193).

Ağızdan ağıza pazarlama, giderek artan sayıda insanın farklı kanalları kullanarak paylaşımlarda bulunması ve satın alma kararlarını etkilemesi nedeniyle çevrim dışı pazarlamayı da kapsar. Dijital dünya, tüketici davranışlarında yeni bir perspektif sunar ve ağızdan ağıza iletiler, tüketici satın alma kararlarında önemli bir rol oynar. Genel memnuniyet, tekrar ziyaret edilme ve tavsiye edilme olasılığını artırmaktadır (Wiryawan ve Wardana, 2020 :52). Gerilla pazarlama, alıcıların dikkatini çekerek onları ağızdan ağıza pazarlama faaliyeti yoluyla daha fazla dağıtmaya teşvik eder, basitliğe odaklanır. Geleneksel olmayan yerleri kullanarak ürünleri pazara sürme ve yayma stratejileri olarak bilinmektedir (Tam ve Khuong, 2015, s:8).

Çalışmanın amacı gerilla pazarlamada satın alma niyetini ve ağızdan ağıza pazarlamayı etkileyen faktörleri belirlemektir. Araştırmada konu ile ilgili çalışmalar incelenerek araştırma model ve hipotezleri geliştirilmiştir, son kısımda ise ilgili sonuçlar belirtilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

Genel olarak konu ile ilgili çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan yola çıkarak model ve hipotez oluşturulmuştur. Literatür incelenğinde konu ile ilgili bir çok çalışma bulunmaktadır. İlk olarak Gerilla pazarlamanın satın alma niyeti üzerindeki etkileri ile ilgili yapılmış çalışmalar incelenmiştir.

Tam ve Khuong'un 2015'te yaptıkları çalışmada yaratıcılığın, duygusal hareketliliğin ve mesaj netliğinin satın alma niyeti üzerinde anlamlı etkileri olduğu, mizah ve sürprizin ise satın alma niyeti üzerinde anlamlı etkilerinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yıldız tarafından 2017'de yapılan çalışmada mizahın satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olmamasına rağmen, yenilik, sürpriz, estetik, ilgililik, netlik ve duygusal uyarılmanın satın alma niyeti üzerinde etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Diaa'nın 2017'de yaptığı çalışmada Gerilla pazarlamanın satın alma niyetini etkilediği ve reklam yaratıcılığı, duygusal uyarılma, netlike, mizah ve sürprizin tüketici satın alma niyetini olumlu yönde etkilediği ve kadınların satın alma niyetini daha fazla etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca yaşın satın alma niyeti üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Nunthiphatprueksa'nın 2017'de yaptığı çalışmada sonucunda, OLS ile test edildiğinde yenilik, alaka, estetik, sürpriz, mizah, duygusal uyarılma ve netlik ile satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak, yapılmış çoklu regresyon analizi sonucuna göre ise yenilik, estetik, sürpriz ve mizahın satın alma niyeti üzerinde daha güçlü etkiye sahipken, alaka düzeyinin, duygusal uyarılma ve netliğin ise daha az etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Powrani ve Kennedy tarafından 2018’de yapılan çalışma sonucunda Gerilla pazarlamanın Y Kuşağı tüketicilerinin satın alma niyeti üzerinde anlamlı ve orta düzeyde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Saraf ve Jaseph tarafından 2019’da yapılan çalışmada Gerilla pazarlamanın tüketicilerin satın alma niyetini yüksek düzeyde etkilediği ve orta düzeyde pozitif bir ilişkiye sahip oldukları sonucuna varılmıştır.

Özkan ve Gaga’nın 2022’de yaptığı çalışma sonucunda yaratıcılığın, mizahın, duygusal uyarılmanın ve sürprizin satın alma niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu, netliğin ise satın alma niyeti üzerinde herhangi etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Alcantara ve diğerleri tarafından 2024’de yaptıkları çalışmada yeniliğin, estetiğin ve sürprizin satın alma niyeti üzerinde güçlü göstergeler olmadığı ancak mizahın tüketicilerin satın alma niyeti üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Yukarıda Gerilla pazarlamanın satın alma niyeti üzerindeki etkileri ile bağlı yapılmış çalışmalardan yola çıkarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

Hipotez 1: Yeniliğin (Novelty) satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 2: Sürprizin (Surprise) satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 3: Estetiğin (Aesthetics) satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 4: Mizahın (Humor) satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 5: Alaka (Relevance) düzeyinin satın alma niyeti üzerinde etkisi vardır.

Hipotez 6: Açıklığın (Clarity) satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 7: Duygusal uyarılmanın (Emotional arousal) satın alma niyeti üzerinde olumlu etkisi vardır.

Konu ile ilişkin ikinci olarak gerilla pazarlamanın ağızdan ağıza pazarlama üzerinde etkileri ile ilgili yapılmış çalışmalar incelenmiştir.

Tam ve Khuong tarafından 2015’te yaptıkları çalışma sonuçlarına göre, yenilik ve alaka düzeyinin birleşimi olan yaratıcılığın, ağızdan ağıza pazarlama üzerinde en güçlü doğrudan ve dolaylı etkiye sahip olduğu, mesaj güvenilirliğinin anlamlı bir aracılık rolü oynayarak netliğin ağızdan ağıza pazarlama üzerindeki etkisini ortaya çıkarmıştır.

Wiryawan and Wardana tarafından 2020’de yapılan çalışma sonucunda netliğin ve sürprizin ağızdan ağıza pazarlama üzerinde doğrudan ve anlamlı bir etkisinin olduğu, yaratıcılık ve mizahın ise ağızdan ağıza pazarlama üzerinde pozitif ancak anlamlı olmayan bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Qureshi tarafından 2023’de yapılan çalışma sonucunda ise gerilla pazarlamanın ağızdan ağıza pazarlama üzerinde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Yukarıda bahsedilen çalışmalardan yola çıkarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

Hipotez 8: Yeniliğin (Novelty) ağızdan ağıza pazarlama üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 9: Sürprizin (Surprise) ağızdan ağıza pazarlama üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 10: Estetiğin (Aesthetics) ağızdan ağıza pazarlama üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 11: Mizahın (Humor) ağızdan ağıza pazarlama üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 12: Alaka (Relevance) ağızdan ağıza pazarlama üzerinde olumlu etkisi vardır.

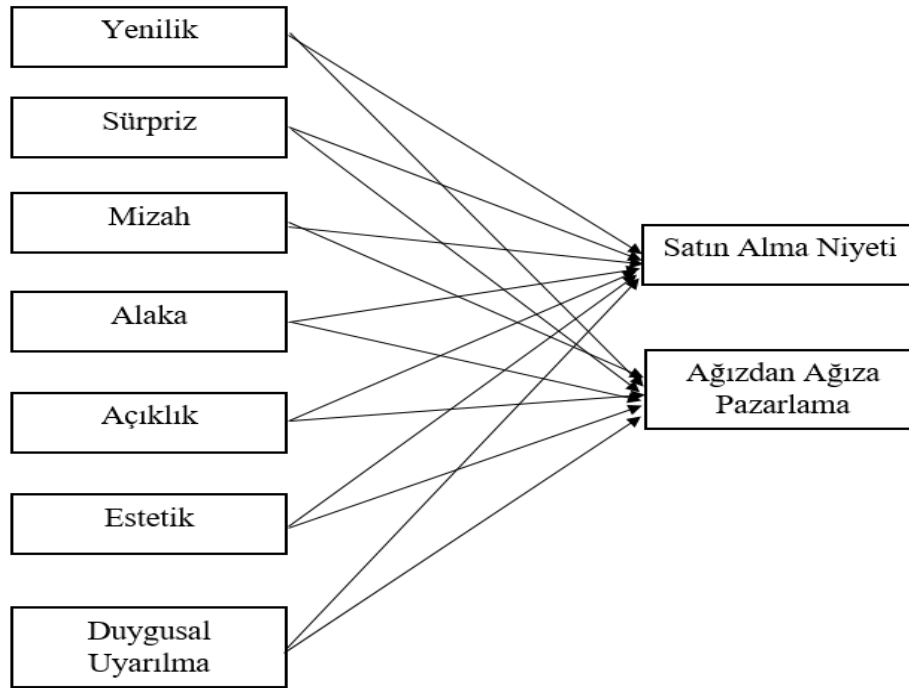
Hipotez 13: Açıklığın (Clarity) ağızdan ağıza pazarlama üzerinde olumlu etkisi vardır.

Hipotez 14: Duygusal uyarılmanın (Emotional arousal) ağızdan ağıza pazarlama üzerinde olumlu etkisi vardır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Genel olarak yapılan literatür incelemesinden yola çıkarak daha önceki farklı çalışmalarda gerilla pazarlamanın satın alma niyeti ve ağızdan ağıza pazarlama üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmada ise gerilla pazarlamanın hem satın alma niyeti hemde ağızdan ağıza pazarlama üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak araştırma modeli Görsel 1'deki gibi oluşturulmuştur.

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

2.2. Örneklem ve Ölçüm

Çalışma için veri toplamak amacıyla bir anket formu hazırlanmıştır. Anket sosyal medya kullanıcıları üzerinde uygulanacaktır. Ankette yer alan ilk sorular araştırma modelinde yer alan yapıları içermektedir. Tüm sorular beşli Likert ölçeği ile ifade edilmiştir. Anketin ikinci bölümü

ise demografik değişkenleri içermektedir. Bu çalışmada verileri analiz etmek için SPSS paket programı kullanarak analiz edilecektir.

SONUÇ

Pazarlama sürecinde, firmalar markalarının sürekliliğini sağlamak için sürekli rekabet içindedirler. Gerilla pazarlama stratejisi kullanan firmalar, rakiplerinin güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek, rekabet koşullarını buna göre şekillendirmelidirler. Bu noktada, firmalar kendilerini rakiplerinden farklı kılabacak özelliklere odaklanmalı ve stratejilerini bu yönde geliştirmelidirler (Gökçen, 2023: 93). Reklam uygulayıcıları, tüketicilere ulaşmak için birçok farklı yöntem denemelerine rağmen, sonuç olarak belirli bir ürünü satın alma kararı tüketicilere ait olmaktadır. Tüketicilerin satın alma niyeti, çeşitli şekillerde etkilenebilir ve bu niyet, belirli bir ürün veya hizmeti satın alma arzusunu ifade etmektedir (Dıaa, 2017: 12). Sonuç olarak, bir kişinin niyetini anlamak, davranışlarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır (Tam ve Khuong, 2015: 193). Tüketicilerin satın alma kararlarında ağızdan ağıza pazarlamanın da önemli bir rolü vardır. Ağızdan ağıza pazarlama yoluyla genel memnuniyet artar ve bu tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme olasılığında artırmış olacaktır.

Bu çalışmada, daha önce gerilla pazarlamanın hem satın alma niyetini hem de ağızdan ağıza pazarlama üzerindeki etkilerini inceleyen farklı çalışmalar incelenmiştir. Araştırmalar, yaratıcılık, hedef kitleye ulaşma, deneyim odaklı yaklaşım, sosyal medya etkileşimi ve etkileyici iletişimin, gerilla pazarlama stratejilerinin başarısında kritik rol oynadığını göstermektedir. Buradan yola çıkarak çalışmayı geliştirmek amacıyla veri toplama aracı olarak anketi oluşturulmuştur. Araştırma verileri sosyal medya kullanıcılarından toplanacaktır. Genel olarak yapılan literatür taramasından da yola çıkarak konuya ilişkin yapılan çalışmalarda gerilla pazarlamanın, yenilik, sürpriz, estetik, mizah, alaka düzeyinin, açıklık ve duygusal uyarılmanın satın alma niyeti ve ağızdan ağıza pazarlama üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna varılabilmektedir. Yapılacak bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alcantara, M. L. E., Bisnan, J. S., Guevarra, T. N. T., Javier, J. D. P., Legaspi, R. Jr. R., Pascual, R. G., Vales, H. DS. & Iban, M. A. (2024). Examining The Impact of Guerilla Advertising Content on Consumer Purchase Intention of Gen Z, *Ignatian International Journal for Multidisciplinary Research* , 2(1),649- 668, <https://doi.org/10.5281/zenodo.10599768>

Ay, C., Aytakin, P. & Nardali, S. (2010). Guerrilla Marketing Communication Tools and Ethical Problems in Guerilla Advertising. *American Journal of Economics and Business Administration*, 2 (3), 280-286, <https://www.researchgate.net/publication/49619616>

Bigat, E. C. (2012). Guerrilla advertisement and marketing. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 51, 1022-1029.

- Çeltek, E. & Bozdoğan, M. (2012). Alternatif Pazarlama İletişimi Aracı Olarak Gerilla Pazarlama: Uygulanmış Gerilla Pazarlama Reklam Örneklerinin İncelenmesi ve Turizm Sektörü için Model Önerileri, *Journal of Yasar University*, 28(7), 4788-4812. <https://www.researchgate.net/publication/326247231>
- Diaa, N. M. (2017). Shedding the light on guerrilla marketing and purchase intention, *Global Journal of Management and Business Research: G Interdisciplinary*, 17(4), 8-18.
- Gümüštepe, Ç., *The Effects of Guerilla Advertising on Female Consumers' Purchase Intention and Brand Awareness*. Master Thesis, Çankaya University, School of Social Sciences, Ankara, 2020
- Gökçen, G. (2023). Gerilla Pazarlamanın Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerinde Etkisi. *Parion Akademik Bakış Dergisi (PABD)*, 2(2), 84-106.
- Kutluk, A., *İnternette Gerilla Pazarlaması ve Turizm Endüstrisindeki Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme*, International Conference on Eurasian Economies 2013, Session 4C: Turizm I, 673-682, 2013
- Nunthiphatprueksa, A. (2017). Is guerilla marketing worth investing? The impacts of guerilla marketing on purchase intention, *UTCC International Journal of Business and Economics (UTCC IJBE)*, 9(2), 39-59.
- Özkan, B. & Gaga, M., *The Effect of Guerilla Marketing Activities on Purchase Intention*. VII. International European Conference on Social Sciences, 848-854, Antalya, 2022, <https://www.researchgate.net/publication/366518376>
- Powrani, K., & Kennedy, F.B., (2018). The Effects of Guerrilla Marketing on Generation y Consumer's Purchase Intention. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 7(1), 1-12.
- Saraf, J & Joseph, K.J (2019). The Impact of Guerrilla Marketing on Consumer's Purchase Intentions. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 189-196. <https://www.researchgate.net/publication/333719588>
- Tam, D. D. & Khuong, M. N. (2015). The Effects of Guerilla Marketing on Gen Y's Purchase Intention – A Study in Ho Chi Minh City, Vietnam. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 6(4), 191-198, <https://www.researchgate.net/publication/282516690>
- Tam, D. D. & Khuong, M. N. (2015). Guerrilla marketing's effects on Gen Y's word-of-mouth intention – a mediation of credibility. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 28(1), 4-22, <http://dx.doi.org/10.1108/APJML-06-2015-0102>
- Qureshi, U. W. (2023). The Study on Guerrilla Marketing with Ad Creativity Affects Word of Mouth of Consumers. *International Multidisciplinary Journal of Science, Technology, and Business*, 2(4), 1-14.
- Wiryan, G. D. N., & Wardana, I. M. (2020). The Influence of Guerilla Marketing on Word of Mouth Activities Mediated By Adverstising Credibility – Study on Generation Z in Denpasar, *American Journal of Humanities and Social Sciences Research*, 4(11), 49-60

Yıldız, S. (2017). Effects of Guerrilla Marketing on Brand Awareness and Consumers Purchase İntention, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 6(12), 177-185.

THE MEDIATING ROLE OF BRAND IMAGE AND LOYALTY IN THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA MARKETING ACTIVITIES ON PURCHASE INTENTION

PhD Hasan NOVRUZOV

Gumushane University, Graduate School of Business, Department of Management, -
<https://orcid.org/0009-0004-0365-5755>

Prof.Dr. Salih YILDIZ

Gumushane University, Department of Business Administration,
- <https://orcid.org/0000-0002-1002-5960>

PhD Latif ZEYNALOV

Gumushane University, Graduate School of Business, Department of Management,
<https://orcid.org/0009-0009-7549-9153>

ABSTRACT

This research delves into the influence of social media marketing activities on purchase intention, exploring their modulation via brand image and loyalty. Conducted among social media users in Turkey, data from a survey underwent analysis using SPSS software. The study seeks to elucidate how social media marketing strategies impact purchase intention and are shaped by brand image and loyalty. Extensive literature review underscores the pivotal nexus among brand image, loyalty, purchase intention, and social media marketing activities. The findings underscore the imperative for businesses to integrate brand image and loyalty into their social media marketing strategies, offering both academic insights and actionable recommendations for industry practitioners.

Keywords: Social media marketing activities, purchase intention, brand image, loyalty, mediating role

SOSYAL MEDYA PAZARLAMA FAALİYETLERİNİN SATIN ALMA NİYETİ
ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE MARKA İMAJİ VE SADAKATIN ARACILIK ROLÜ

ÖZ

Bu araştırma, sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin satın alma niyeti üzerindeki etkilerini inceler ve bu etkilerin marka imajı ve sadakat aracılığıyla nasıl şekillendiğini araştırır. Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları arasında gerçekleştirilen bir anketten elde edilen veriler, SPSS yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma, sosyal medya pazarlama stratejilerinin satın alma niyeti üzerindeki etkisini ve bu etkilerin marka imajı ve sadakat aracılığıyla nasıl şekillendiğini anlamayı amaçlamaktadır. Kapsamlı literatür incelemesi, marka

imajı, sadakat, satın alma niyeti ve sosyal medya pazarlama faaliyetleri arasındaki önemli ilişkiyi vurgular. Sonuçlar, işletmelere, sosyal medya pazarlama stratejileri geliştirirken marka imajı ve sadakati dikkate almalarının önemini vurgulayacaktır. Bu çalışma, akademik literatüre farklı bir bakış açısı sunmanın yanı sıra işletmelere pratik öneriler sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal medya pazarlama aktiviteleri, satın alma niyeti, marka imajı, sadakat, aracılık rolü

İNTRODUCTION

Social media provides a suitable environment for consumers to obtain information in their decision-making processes, to share their opinions with others after purchasing and to provide feedback to brands about products. Social media marketing practices attract the attention of brands because they can reach wider audiences and have lower costs than traditional marketing (Kaplan & Haenlein, 2010). For this reason, brands see social media as a complementary marketing tool to protect their image, increase brand loyalty, ensure customer trust, attract new customers and communicate with customers (Mills, 2012).

The aim of this research is to explore how social media marketing efforts influence consumers' intention to purchase by analyzing the impacts of these activities on brand image and loyalty comprehensively. Specifically, highlighting the mediating roles of brand image and loyalty in the relationship between social media marketing and purchase intention will assist brands in refining and enhancing their social media strategies.

In the following sections of this study, we will first analyse the existing findings in the literature in depth. Then, in the methodology section, we will explain the methods and analysis techniques used in detail. While presenting our results, we will evaluate the effects of social media marketing activities on brand performance in detail. This study aims to deliver critical insights that will enable brands to enhance their social media strategies and engage more effectively with consumers. Consequently, this will help brands establish a stronger presence on social media platforms and build deeper connections with their audience.

1. LITERATURE REVIEW

Sharawneh (2020) delved into how social media marketing endeavors influence brand loyalty within the audience of Ooredoo Palestine Telecommunication channels. Garnering 409 valid responses through convenience sampling. Sharawneh's findings emphasized a positive connection between social media marketing efforts and the loyalty customers feel towards the brand.

Ziauddin Rahimi and Fazıl Kırkbir (2022) investigated the influence of social media marketing activities on brand loyalty and customer inspiration within the food and beverage industry. In the study, they surveyed 388 students studying at Karadeniz Technical University using online

and face-to-face survey methods. After testing the hypotheses using structural equation modelling, they concluded that social media marketing activities positively affect brand loyalty.

Çetin and Zengin (2022) aimed to examine the brand attitudes and passions of female social media users and the relationship between eWOM and brand loyalty. They analysed 204 of the 408 questionnaires they collected using the online survey technique with multiple regression and correlation methods. They concluded that eWOM positively affects brand loyalty.

Hypothesis 1: Social media marketing activities have an impact on brand loyalty.

Yusuf Bilgin (2018) set out to explore the impacts of social media marketing activities on brand loyalty, brand awareness, and brand image among consumers following the top five highest-rated brands in Turkey on Twitter, Facebook, and Instagram. Gathering data from 547 individuals through online surveys transmitted via social media platforms using convenience sampling, Bilgin conducted SEM analysis on the research findings. The conclusion drawn was that social media marketing activities effectively influence brand image.

Sefa Özdemir ve diğerleri (2021) examined the effects of eWOM and source credibility on purchase intention and brand image during the pandemic period covering the whole world. They collected data from 567 people through a survey on social media and analysed these data with SPSS.25 statistical software. The research concluded that eWOM influences brand image.

Hypothesis 2: Social media marketing activities have an impact on brand image.

Fatma Demirci and Orel Abdil (2020) examined the effect of social media marketing activities used by fashion brands on purchase intention and online consumer engagement. In the study, the main population of which consists of university students, the data obtained from 309 students by convenience sampling method were analysed with structural equation model. Fatma Demirci and Orel Abdil concluded that engagement in social media marketing correlates positively with purchase intent.

Zuhal Akgün (2020) investigated the dynamics of social media marketing strategies within the fast fashion sector and how consumer responses influence brand value and purchase intent. Akgün's study targeted consumers engaged with any fast fashion brand across social media platforms, collecting 353 e-survey responses through a judgemental sampling approach. Utilizing SPSS 23.0, the analysis revealed a positive correlation between social media marketing initiatives and consumer purchase intent.

Tenzin Choedon and Young-Chan Lee (2020) aimed to measure the effect of social media marketing activities on purchase intention in cosmetic brands operating in Korea. In the study, which consists of Korean women, 219 women using social media were surveyed using the online survey technique. As a result of the study in which they used AMOS and SPSS programs to analyse the data, they stated that social media marketing activities positively influence purchase intention.

Hypothesis 3: Social media marketing activities have an impact on purchase intention.

Ebru Onurlubaş and Remzi Altunışık (2019) aimed to measure the effect of consumer ethnocentrism and brand image on purchase intention. The population of the study consists of people over the age of 18 living in Istanbul. Ebru Onurlubaş and Remzi Altunışık collected 450 questionnaires using convenience sampling technique. They used AMOS 20 and SPSS 22 statistical programs to analyse the collected data and explained that brand image affects purchase intention.

Bülent Demirdağ (2020) examined the existing relationships between purchase intention and price, value, trust and brand image. Bülent Demirdağ conducted a survey on 435 people using the online survey technique with the convenience sampling method in the research, the population of which consists of users who purchase white goods. The testing of hypotheses in the research was carried out with Smart PLS 3 statistical programme. The findings of the study indicate that brand image positively affects purchase intention.

Reha Saydan and Bulut Dülek (2022) aimed to show the effect of brand image on online purchase intention and eWOM. In the study, which consists of consumers who have previously shopped online, they applied a questionnaire to 238 consumers using the online survey method. Reha Saydan and Bulut Dülek used regression analysis in their study and stated that brand image positively affects online purchase intention.

Nil Konyalılar (2023) aimed to examine the relationship between brand image and brand purchase intention within the scope of Turkish airline customers. Nil Konyalılar collected 399 questionnaires by using the random sampling method in her study in which the universe of Turkish airline users was formed. Using SPSS and Amos statistical programmes in data analysis, she explained that brand image positively affects brand purchase intention.

Hypothesis 4: Brand image has an impact on purchase intention.

Hilal Uygurtürk and Ümit Topcuoglu (2022) examined the effect of brand loyalty on purchase intention on the basis of drinking water sector. A total of 172 health personnel working in 112 pre-hospital emergency health services affiliated to the Ministry of Health in Karabük participated in the research and a face-to-face survey was conducted with 169 people. Hilal Uygurtürk and Ümit Topcuoglu analysed the collected data using SEM and found a relationship between brand loyalty and purchase intention.

Arzan Dilek and Rukiye Gülay Öztürk (2022) focused on exploring the correlation between brand loyalty and purchase intent within the realm of organic product brands in Turkey. Through an online survey administered to 598 participants, they employed SPSS statistical software to analyze the collected data. Their findings revealed a positive impact of brand loyalty on purchase intention.

Hypothesis 5: Brand loyalty has an impact on purchase intention.

In their research, Ayesha Anwar et al. (2011) aimed to analyse the effects of brand image, brand influence and brand trust on brand diffusion and brand loyalty. They surveyed 200 female users of brands such as Revelon and Body Shop living in Rawalpindi and Islamabad cities of Pakistan. The study, employing regression, correlation, and Sobel test, concluded that brand image positively influences brand loyalty

Atif Kaya and Fatma Zanco (2016) aimed to measure the effect of perceived quality and brand image on brand loyalty in white goods companies in Turkey. Atif Kaya and Fatma Zanco applied a face-to-face survey to 384 people working at ABC University and consumers of white goods. They analysed the data with SPSS statistical program and concluded that brand image is effective on customer loyalty.

Hypothesis 6: Brand image has an impact on brand loyalty.

2.METHODOLOGY

2.1.Population and Sampling. Measurements

This study targets individuals aged 18 and above living in Turkey who have made purchases through social media. The aim of the research is to examine the mediating role of brand image and loyalty on the impact of social media marketing activities on purchase intention. In this context, data will be collected through an online survey with a sample of 400 participants. The survey consists of 4 sections and 34 items, evaluating participants' demographic information, social media usage habits, brand image and loyalty, and purchase intentions. Participants will be randomly selected to represent different demographic groups across Turkey. This method will enhance the generalizability of the results and ensure the reliability of the research.

2.2.Research Model and Hypothesis

Depending on the purpose of the research, the model emerging from the hypotheses obtained from the literature review is as follows.

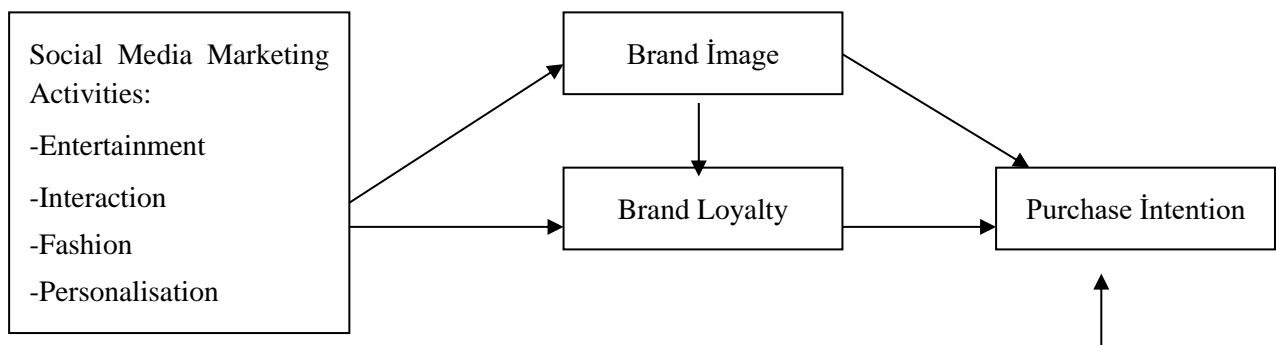

Figure 1: Research Model

2.3.Data Analysis

The data collected in this study will undergo analysis using SPSS software. Initially, procedures for data cleansing will be implemented to eliminate any missing or inconsistent data from the analysis. The demographic characteristics of participants will be examined utilizing frequency and percentage distributions. To assess the survey's reliability, Cronbach's Alpha coefficient will be computed. Confirmatory Factor Analysis (CFA) will be employed to test the structural validity of brand image, loyalty, and purchase intention. The impact of social media marketing activities on purchase intention, along with the mediating roles of brand image and loyalty, will be analyzed utilizing various statistical programs. Through these analyses, a comprehensive evaluation of the impact of social media marketing activities on purchase intention, as well as the roles of brand image and loyalty in this process, will be conducted.

DISCUSSION

Technological advancements continue to catalyze significant shifts in our economic, cultural, and social landscapes. With the widespread accessibility of the internet, coupled with the ease of acquiring social media accounts and conducting transactions online, the prominence of social media marketing surpasses that of traditional marketing methods. The intensified global competition propelled by globalization underscores the imperative for brands to elevate their engagement with consumers. In light of these multifaceted dynamics, it becomes increasingly evident that we are embarking on a new epoch in the realm of brand-consumer relationships, epitomized by the pervasive influence of social media marketing, which has seamlessly woven itself into the fabric of our daily lives.

Through the expansive realm of social media marketing, brands transcend temporal and spatial limitations, fostering deeper interactions with consumers. This digital landscape enables brands to disseminate personalized information directly to their audience, aiding in decision-making processes and cultivating enjoyable experiences. By tailoring content to consumer preferences, brands expand their customer base and aim to boost sales. In today's landscape, the significance of brand image and loyalty in shaping consumer behavior is more pronounced than ever. As brands leverage social media to forge authentic connections, brand image and loyalty undergo continuous refinement, facilitated by the factors aforementioned. These dynamics not only contribute to the evolution of brand image and loyalty but also catalyze their further development, ultimately bolstering brand purchase intention.

This study aims to explore how SMMA influence purchase intention by considering the mediating influences of brand image and loyalty. By conducting a survey among social media users in Turkey, the collected data will be analyzed using SPSS software. The findings will shed light on the impact of SMMA on consumer behavior, providing valuable insights for marketers and researchers alike.

The research is expected to provide findings that social media marketing activities increase direct purchase intentions. Social media enables brands to interact with consumers, increase brand awareness and reinforce consumers' trust in the brand. Advertisements, promotions, user

comments and interactions on social media platforms are expected to play an important role in consumers' purchasing decisions.

The study aims to investigate the connections between brand image and loyalty, SMMA, and purchase intent. It is predicted that brand image expresses consumers' perception of the brand and the emotions they feel, and this situation positively affects their purchase intentions. In addition, it is thought that social media marketing activities will play a critical role in the process of strengthening this positive image. The concept of loyalty is also emphasised to be important in the study. It is stated that loyal customers actively following the brand's social media accounts and sharing the content can further strengthen brand awareness and positive perception.

The findings underscore the critical importance for businesses to integrate considerations of brand image and loyalty into their formulation and execution of social media marketing strategies. Emphasizing the production of creative, original, and consumer-centric content across social media platforms emerges as a potent avenue for fortifying brand image and cultivating heightened customer loyalty. Moreover, proactive and affirmative responsiveness to customer feedback, coupled with consistent and genuine interaction with users, is predicted to emerge as pivotal factors in reinforcing brand loyalty. As businesses navigate the digital landscape, these insights illuminate pathways towards fostering enduring relationships with consumers, driving sustained engagement, and ultimately, nurturing brand resilience and growth in an ever-evolving marketplace

In summary, this study endeavors to offer profound insights to businesses by delving into the intricate dynamics of social media marketing activities and their impact on purchase intention, mediated through brand image and loyalty. By meticulously analyzing these interrelationships, businesses gain a deeper understanding of consumer behavior, enabling them to refine and optimize their social media marketing strategies. Aligning these strategies with the discerned insights not only enhances businesses' competitive edge in the market but also fosters enduring consumer loyalty. Beyond its academic contribution, this study aspires to furnish actionable recommendations to businesses, equipping them with practical tools to navigate the ever-evolving digital landscape adeptly. Ultimately, by bridging the gap between theory and practice, this study endeavors to catalyze sustainable growth and resilience in the dynamic realm of modern business.

REFERENCES

- Adam J. Mills (2012). Virality in Social Media: The SPIN Framework. *Journal of Public Affairs* Volume 12 Number 2 pp 162–169.
- Akgün, Z. (2020). Sosyal Medya Pazarlama Aktivitelerinin Marka Değeri, Tüketici Yanıtları ve Satın Alma Niyetine Etkisi: Hızlı Moda Markalarına Yönelik Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(5), 4211-4240. doi:<https://doi.org/10.15295/bmij.v8i5.1672>.

Anwar, A., Amir, G., Sohail, F., Akram, S. N., (2011). Impact Of Brand Image, Trust And Affect On Consumer Brand Extension Attitude: The Mediating Role Of Brand Loyalty. *International Journal of Economics and Management Sciences* Vol. 1, No. 5, 2011, pp. 73-79.

Bilgin, Y. (2018). Sosyal Medya Pazarlama Aktivitelerinin Marka Bilinirliğine, Marka İmajına Ve Marka Sadakatine Etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(1), 128-148. <https://doi.org/10.15295/bmij.v6i1.229>.

Choedon, T., & Lee, Y. C. (2020). The effect of social media marketing activities on purchase intention with brand equity and social brand engagement: Empirical evidence from Korean cosmetic firms. *Knowledge Management Research*, 21(3), 141-160.

Demirağ, B. (2020) Avrasya University Faculty Of Economics And Administrative Sciences International Online Conference On Social Sciences Researches 10-11 December 2020 Iocssr © 2020 The Authors. Published by Avrasya University. Selection and peer-review under responsibility of Faculty of Economics and Administrative Sciences, Avrasya Üniversitesi, Trabzon, Turkey. *International Online Conference on Social Sciences Researches*, 103-115.

Çetin, B., & Zengin, A. Y. (2022). Kadın Tüketicilerde Sosyal Medyada Marka İletişimine Yönelik Tutum, Tutku, Ağızdan Ağıza İletişim Ve Marka Sadakati. *INJOCMER International Journal of Communication and Media Research*, 2(1), 28-52.

Demirci Orel, F., & ARIK, A. (2020). Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetlerinin Çevrimiçi Tüketici Katılımı Ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Moda Markaları Örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(49), 146-161.

Dilek, A., & Öztürk, R. G. (2022). Organik Ürünlere Yönelik Marka Sadakatinin Satın Alma Niyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Premium e-Journal of Social Science (PEJOSS)*, 6(25), 604-628.

Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users Of The World, Unite! The Challenges And Opportunities Of Social Media. *Business horizons*, 53(1), 59-68.

Kaya, A., & Zanco, F. (2016). Marka İmajı Ve Algılanan Kalitenin Marka Sadakatine Etkisi: Bir Uygulama. *The International New Issues in Social Sciences*, 2(2), 19-32.

Onurlubaş, E., & Altunışık, R. (2019). Tüketici Etnosentrizmi ve Marka İmajının Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Gıda Tüketicileri Üzerine Bir Uygulama. *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 277-307. <https://doi.org/10.26466/opus.515217>.

Özdemir, S., Kayhan, R., & Aksoy Özer, İ. (2021). Pandemi (Covid-19) Döneminde Kaynak Güvenilirliği Boyutlarının, Elektronik Ağızdan Ağıza İletişimin ve Marka İmajı Boyutlarının Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Instagram Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma.

Pazarlama Ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 14(1), 113-146.
<https://doi.org/10.15659/ppad.14.2.258>.

Rahimi, Z., & Kirkbir, F. (2022). Sosyal Medya Pazarlama Faaliyetlerinin Yeme-İçme İşletmeleri Müşterilerinin İlhami Ve Marka Bağlılığı Üzerindeki Etkisi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Çalışma. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*(36), 111-130. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1115315>.

Saydan, R., & Dülek, B. (2022). Online Alışverişte Marka İmajının Online Satın Alma Niyeti Ve Ağızdan Ağıza İletişim Davranışı Üzerine Etkisi; Amprik Bir Çalışma. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 5(1), 70-82. <https://doi.org/10.38004/sobad.1083760>.

Sharawneh, T. (2020). Social Media Marketing Activities And Brand Loyalty İn The Telecommunication Industry: The Mediating Role Of Brand Affect. *Published in Journal of Innovations in...* 26 October 2020.

Uygurtürk, H., & Topçuoğlu, Ü. (2022). Marka Sadakatinin Satın Alma Niyetine Etkisi: İçme Suyu Markalarına Yönelik Bir Araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 25-35.

Konyalılar, N. (2023). Marka İmajının Marka Satın Alma Niyetine Etkisi: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Havayolu İşletmeleri Üzerinde Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(2), 745-755. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1214886>.

SAHNE KOSTÜMÜNÜN UYGULAMA GEREKLİLİKLERİ

Dr. Öğr. Üye: Melahat ÇEVİK

Van Yüzüncü Yıl Üniv..

melahat.cevik@yyu.edu.tr - ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9195-8123>

Özet

Sahne tasarlamak; eğitimli olmak yanında bilgi, beceri ve yoğun emek gerektirir. Gösteri temasını bileşenlerinde vermeyi amaç edinir. Gösteri metinle ya da metinsiz de var olabilir. Detaylandırma aşamasında tasarımcı; farklı alanların temel bilgisi kullanılır. Yani oluşan tematik bir sunumda; bilgi paylaşımını yani seyircinin deneyimini geliştirmeyi hedefler. Sahne alanı donatılırken insan güvenliği ön plana alınır. Sahne oyuncu- seyirci ve diğer paylaşımcılar için alan ve donanım güvenli olmalıdır. Amacı ne olursa olsun alımlayıcısında duygu deneyimini hedefler. Görsel odaklı bir yapıtta , sahne tasarımı bileşenlerinin yüklendiği görev artar. Sahne kostüm tasarımcıları, aksiyon tasarımı içinde, diğer teatral araçları göz ardı etmezler. Sahnenin hazırlanmasındaki sanatsal ve teknik bileşenler yapım amacına göre tek tek ele alınır. Mekanda bütünleşik estetik öğeler, her yorumda yeniden şekillenir. Kostümcü ifade araçlarını elde etmeye çalışırken, alt yapıya uygunluk mekanı özümsemekle var olur. Mekanda oyunun yorumuna, teknik alt yapının eklenmesi mekana yeniden hayat buldurur. Çeşitli dekoratif unsurlar ve kostümde yenilik gerektirir. Bunun yanında mekanı dekore etmede ve kostüm tasarlamada çeşitli yazılımlar da tasarımcıya destek olur. Ancak elle tasarımın önceliğini değiştirmez. Sahne dekor -kostüm tasarımında; tiyatro, dans, sinema, konser, kutlama, vitrin dizaynı, sergi için unsurlar tasarlamannın ortak ve ayırıcı yönleri vardır. Her birinin kostümleri, ses-ışıklama tasarımları ve aksesuarları farklı farklı gerekliliklerle şekillenir. Düz mantıkla bir giydirme işlemi gibi görünse de dramatik yapıda dışsal bir imaj yaratarak içsel özellikler yüklenir. Bu nedenle kostümler sahne çözümünün önemli bir parçasıdır, tasarımcı kendince bir dil geliştirir. Sahnelemede ortak ifade araçları için; dramatik hikâyenin anlatıldığı metin ele alınır. Oyunun yazıldığı dönem ve yönetmenin yorumu belirleyicidir. Tiyatro tasarımcı okuma provaları ve “karakter ve tiplerin ayırıcı yönlerini ortaya koyabilmek temel provalara katılarak çalışmasına başlar.

Anahtar Kelimeler: Sahne, Tasarım, Kostüm, Yöntem

STAGE COSTUME APPLICATION REQUIREMENTS

Abstract

Designing a stage requires knowledge, skill and intensive effort in addition to being educated. It aims to give the theme of the show in its components. The show can exist with or without text. In the detailing phase, the designer uses basic knowledge of different fields. In other words, in a thematic presentation that is formed; it aims to share information, that is, to develop the experience of the audience. Human safety is prioritized when the stage area is equipped. The area and equipment should be safe for the stage actor-audience and other participants. Regardless of its purpose, it aims for the emotional experience of the receiver. In a visually

oriented work, the task assigned to the stage design components increases. Stage costume designers do not ignore other theatrical tools in action design. The artistic and technical components in the preparation of the stage are handled one by one according to the purpose of the production. Integrated aesthetic elements in the space are reshaped in each interpretation. While the costumer tries to obtain the means of expression, compliance with the infrastructure exists by assimilating the space. Adding technical infrastructure to the interpretation of the play in the space brings the space back to life. It requires various decorative elements and innovation in the costume. In addition, various softwares support the designer in decorating the space and designing costumes. However, it does not change the priority of manual design. In stage decoration-costume design; there are common and distinctive aspects of designing elements for theater, dance, cinema, concert, celebration, showcase design, exhibition. Each of the costumes, sound-lighting designs and accessories are shaped by different requirements. Although it seems like a dressing process with plain logic, internal features are loaded by creating an external image in the dramatic structure. Therefore, costumes are an important part of the stage solution, the designer develops his own language. For common expression tools in staging; the text in which the dramatic story is told is taken into consideration. The period in which the play was written and the director's interpretation are decisive. The theater designer starts his work by participating in reading rehearsals and "basic rehearsals to reveal the distinctive aspects of characters and types.

Keywords: Stage, Design, Costume, Method

SAHNE KOSTÜMÜNÜN UYGULAMA GEREKLİLİKLERİ

Giriş:

İtalya'da ortaya çıkan "kostüm" kelimesi, folklorik izler taşıyan Comedia del Arte'ye dayanmaktadır. Bunlar, gezici gruplar oldukları için Avrupa'nın her tarafına yayılmış tiyatro gruplarıdır. Bu nedenle kostüm kelimesi tiyatroya atfedilmiş ve daha sonra diğer performans alanlarına girmiştir. Bu tür oyuncular karakteristik maske-kostümlerle tasvir edilmiştir ve komik oyunların kökeni Romme Atellan komedilerine kadar uzanır. Antik Roma'da bu gösteriler doğaçlama ile icra edilirdi ve belirgin unsur yine maskeleridir.

Zamanla sahnelemede kostümlerin gerekliliği daha da artmış ve bunun için yeni kriterler belirlenmiştir. Kostüm 19. yüzyılda bir meslek olarak tanımlanmıştır. Öncelikle kostüm tasarımı neyi hedefler? İkinci olarak ele aldığımız öncelikler; kostümler tasarlanırken neyin öncelikli olduğu önemlidir.

Sahne kostümü, sahnelemede giyilen kıyafetlerle konuya atıfta bulunur. Rol karakterlerinin ve sahnenin atmosferini yaratmada ve duygusal yönü yansıtmada büyük rol oynar. Daha kapsamlı bir tanımla; sahne kostümü; bir tematik sunumda yer alan bireylerin, konu bağlamında taşıdığı öneme, kişileştirme derecelerine ve sahnede kalma sürelerine göre giyimini; saç, aksesuarlarını ve makyajını şekillendirme işlemidir. Bu nedenle sahnenin diğer bütün unsurlarıyla bağlantılıdır. Tasarım sürecinde; sahne bileşenlerinin; sahne tasarımı, oyunculuk ve dramaturgi bilgisi gerektirir. Gerekli görüldüğü durumlarda tasarımcı, görsel bir kimliğin inşasını, kostümle yüzde yüz sağlar. Bu bakımdan çok geniş bir uygulama yetkinliği de gerektirir; plastik sanatların bilgisi, tekstil, makyaj, saç, terzilik, kesim vs...

Sahne kostümleri daima kolektif çalışmanın ürünüdür. Yapım süreci; ön hazırlıkları ve perde arkası süreçte atölye gereklikleri bu kapsamda ele alınır. Birçok görsel-işitsel sahnenin bileşeninde, özellikle uyum beklenir (ses gb.)

“Kostüm; sahnedeki büyük resme yerleştirdiğimiz, ülkenin çağına, dehasına, ahlakına, kanunlarına, zevkine, giyimine, karakterine, alışkanlıklarına göre şekillenen, ne olduğunu anlamlandırabildiğimiz terimdir. Bu terim sıklıkla dramatik sanata uygulanır. Bir konunun temsilinde kostüme aykırı hiçbir şeyin olmaması yeterli değildir. Ayrıca mümkün olduğu kadar aksiyonun geçtiği yeri ve hangi karakterleri temsil etmek istediğimizi belli edecek özel bir işaretin olması da gerekir...” (www.cairn.info 20/04/2024)

Sahne bütünü plastik anlatım araçlarını kullanarak metni seyirciye aktarır. Tasarımcı; metin referansında hareket ettiğinde, yeni anlamlar yükler, giyimi dönüştürür, seyircinin görsel algılama sürecine sunar. Sahne bileşenleri kendi içinde ayrı ayrı ele alındığında karmaşık görsel ifadenin aktarımı gibi görünse de; metinle örtüşmesi ile sınırları netleşir.

Görsel 2: Comedia del Arte (<https://artforintrovert.ru/materials/tpost/f9z2lm2vp1-v-chem-sut-komedii-del-arte> 10/08/2024)

Giyim insanlığın var olduğu günden beri var olsa da, kostüm meslek dalı olarak, Comedia del arte'den ilhamla, Avrupa'da 19. yüzyılda tanımlanmıştır. Özellikle sanatsal nesne olarak; sahnede gösterge biliminin (semiotik) temsil sürecinde gereken önemi görür, sahne tasarımının önemli bileşenidir. Dramatik bir yaşamsal kesitin içerisinde kostüm önemli bir yerdedir. Bunu yaparken tasarımcı gerçeklik algısını illaki, oluşturmak zorunda değildir. Sahnelemede kostüm; toplu sanat yapıtında tasarımcı farklı sanat formlarıyla birleştirilerek aktarır. Günümüzdeki temsil çeşitleri fazladır, ancak en eski temsil biçimi tiyatrodur, hepsi bu sanatta dayanmaktadır.

hususlar vardır. Bu uygulama alanının yaşamın yansımada kostüm gereklilikleri üzerinde duracağız.

Gösterinin amacı seyirci kitesine ulaşmak, algılayıcısında duygu deneyimini geliştirmektir. Uzmanlaşmış sahne tasarımcısının görsel odaklı bir yapıtta, yüklendiği görev artar, anlamda ifadeler yaratma zaman zaman sembollere dönüşür. Bu bakıma gösterge bilime kısaca değinilmelidir.

“Görünür, doğayı ve insanların oluşturduğu kullanımları ve nesnelere (sanat nesnelere) içerir. Görsel sembollere ve kültürel, geleneksel olana odaklanır. Küresel tasarım analizde, görsel işaretler; mağara ressamlarından moderne; ilk yerleşimlerden modern kentlere, giyim ve fiziksel kültürden moderne, kadar uzanmaktadır. Edebiyatta imgeler ve filme aktarıldı. Her karakter türü nasıl gelişmiştir? Nasıl olacak, uzay, zaman ve hareket yakalandı mı? Vurgulanan karakterler nasıl değerlendirilir? ... Görsellikte gösterge bilim; evrimsel araştırmalar, nörobiyoloji, dil ve medya bilimleriyle bağlantılar sunmaktadır.. Kelimenin tam anlamıyla görsel göstergebilim, öncelikle temelinde kişinin görme yeteneği olduğu anlamındadır. İnsanların (visio) ilgili bilişsel ve iletişimsel becerilerine hizmet etmektedir. İkinci olarak göstergebilim, göstergelerin incelenmesi (semeion) olarak anlaşılmalıdır. İnsanlar tarafından üretilen ve toplumda insanlar arasındaki iletişim için kullanılan şeylerdir.” (Wildgen, 2013:7)

Bütün meslek gruplarında olduğu gibi; sahne alanı donatılırken insan güvenliği ön plana alınmalıdır. Sahne oyuncu-seyirci ve diğer paylaşımcılar için alan ve donanım güvenli olmalıdır. Sahnede birleşen unsurlar kostümle birbirini etkiler. Mekân dramatik olanın temel unsurudur ve keza kostümle bütünleşir. Sahne dekoru; genel anlamda gereksinim duyulacak bir mekânın, özel dokunuşlarla anlam kazandırılarak temaya hizmet etmesidir. Sahne dekoru sahne kostümü ve sahne yapısındaki diğer unsurlarla var olur, unsurlar bunlardan bağımsız düşünülmez.

Sahne dekor -kostüm tasarımında; tiyatro, dans, opera, sinema, konser, kutlama, vitrin dizaynı, sergi de kostüm tasarlanmanın, ortak ve ayırıcı yönleri vardır. Her birinin kostümleri, dekoru, ses-ışıklandırma tasarımları ve aksesuarları farklı farklı gerekliliklerle şekillenir. Kostüm; düz mantıkla bir giydirme işlemi gibi görünse de dramatik yapıda dışsal bir imaj yaratarak içsel özellikler rol kişisine yüklenir. Bu nedenle kostümler sahne çözümünün önemli bir parçasıdır, tasarımcı kendince bir dil geliştirir, yönlendirdiği imajların odağında seyirci vardır.

1.2 Sahnede ifade Aracı Olarak Kostüm; Sahnelemede bu tarz ortak ifade araçları için; dramatik hikâyenin anlatıldığı metin ele alınır. Oyunun yazıldığı dönem ve yönetmenin yorumu belirleyicidir. Tiyatro tasarımcı okuma provaları ve “karakter ve tiplerin ayırıcı yönlerini ortaya koyabilmek için temel provalara katılır. Seyirci algısına müdahale; bilgiyle, derinlemesine araştırmayla var olur. Tasarımcı sürece yorumunu, düz mantıkla eklemeyi, daima bir temaya uygunluk bileşenleri arasında bağlantı vardır. Karakterler edebi metinde incelenirken; sosyal özellikler, çevresel faktörler ve çatışma şekilleneceğinden ağırlık merkezi karakterler kabul edilir, tasarımcı dokunuşlarıyla bunu aktarmak ister: Anlamsal ve anlatımsal tutumunu (gösterge) ortaya koyar. Kişinin ve bulunduğu toplumun da ruh halini aktarır, bu da sahnede toplumun farklı giyim özelliklerini, beğenilerini sunmakla mümkün olur. Farklı farklı özellikler bir arada kıyas ve değer kazanır. Zengin fakir, soylu -sıradan vb. Bu manada malzeme

detaylandırması her daim önemlidir, kumaşın özellikleri ve biçimleri üzerinden kültürel yapı ele alınır dönem aktarılır. Kostümün aktarım amacına göre, aşağıdaki özellikleri içerir.

- Kişileri karakterize etme aracı olarak kostüm kullanılır. (örn. kişilik, cinsiyet, sosyal pozisyon, meslek)
- Kostüm ve tarihsel eylemin uyumu veya uyumsuzluğu yoluyla anlamın oluşturulmasına hizmet eder. (tarihselleştirme, zamansız, modern, postmodern)
- Kostümlerdeki renklerin, şekillerin, kumaş türleri sembolik karakteri aktarır(örneğin kırmızı, beyaz, siyah, ...)
- Bir karakterin görünümünde kostüm, maske ve saç modelinin etkileşimi vardır.
- Kostüm; kinetik ve dilsel araçlardaki bağlantı önemlidir. (Destekleyici, tamamlayıcı, karşıt, yabancılaştırıcı)
- Kostümler ile mekanın sembolleri arasındaki bağlantı önemlidir(sahne tasarımı ve ışıklandırma)
- Tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamlara yapılan atıflar belirginleşir. (ör. ortam, hiyerarşiler, palyaço ve soytarı kostümleri) Sosyokültürel bağlamlarda ele alınır.
- Kendini taktim aracı olarak ve grup aidiyetliğinin bir işareti olarak giyinme özelliklerinin belirlenmesidir.” (www.frauenlob-gymnasium.de 18/08/2024)

Ayrıntılar gelişi güzel yerleştirilmez, metaforların derin bir anlamı olduğunu bilmek gerekir. Yani sahne tasarımcısı kendi dilini oluştururken sembollerden de oldukça faydalanır. Kostümler kişi ve toplum hakkında tematik semboller içerir. Seyirciye eseri deneyimletmek merkezi bir rol oynar bunun için sezgisel ilgi ve merak uyandırmalıdır. Gösterge bilim bunun için vardır ve alanı çok geniştir. Arkaik dönemlerden, gündelik yaşama kadar kodlanmış insana ait olan her şey buna hizmet edebilir.

“Çağdaş teoriler, tercihen gestalt algısı, semiyogenez ve öz-örgütlenme ilkelerine dayanan daha geniş kapsamlı hipotezler oluşturuldu. Giyim gösterge bilim ve mimari ve kentsel gösterge bilimin, analizlerle temsil edilmesi okuyucuyu şaşırtabilir. Görsel kültür; imgelerin, heykellerin ve filmlerin ötesine geçerek insan yaşamının ve maddi kültürün büyük bir bölümünü kapsar... Çeşitli sembol-teorik sorular belirir. Mantık, analitik felsefe ve onun yeni teorileri bu çerçevede göstergebilime benzer bir işlev oynar” (Wildgen 2013;9,10)

Sahne kostümcüsünün dikim aşaması için teknik beceriye sahip olması avantajdır. Sanat ve zanaat eğitimi ile bütün bileşenlerde bunu sağlar. Çünkü uygulamaya geçecek ürünün doğru şekillenmesinin anahtarı doğru bilgiyle yol almasıdır. Ülkemizdeki üniversite düzeyindeki bölümlerde, bu teknik alt yapı yani işin zanaat yanı da öğretilir.

Hazır kostüm seçip kullanmak, sihirli dokunuşlar yapıp yeniden hayata geçirmek işin kolayı gibi görünse de işlem açısından daha zorlayıcıdır. Haliyle böyle durumlarda kostümler, çok tercih edilmese de tedarikte edilebilir. Çünkü tasarım süreci adım adım ilerlerken, zamansal zorunluluklar bunu getirebilir, bu işlemde ise geriye dönük bir rota vardır. Kostümün uygun yönlerini koruyup, elenmesi gereken yönleri eleyip, yeniden düzenlenecektir. Belki de kumaşın deseni dahi yenilecektir. Ülkemizde sahne tasarımcısı eğitimi almış her öğrenci, bu tarz kestirme çözümleri öğrenmiştir.

Sahne tasarımcıları her malzemeyi tasarım sürecine katarlar. Kostümde de malzeme seçiminde dikilecek ya da yapıştırılacak materyaller, illaki kumaş olmak zorunda değildir. Bunun temel zorunlulukları başında sağlığa uygunluğu gelir, nefes alabilen her şey, temel malzeme olarak şekillenir. Tasarımcının nesnelere farklı bir amaç için kullanması, hem işinin gerekliliği hem de oldukça yaratıcı etkiler sunar.

Sahne kostümünü; klasikleşmiş yapıtlardaki oyun karakterlerini giydirmek üzerine düşündüğümüzde nasıl bir farklı dokunuş, olabilir sorusu aklımıza gelebilir. Tasarımcı dönemsel özellikleri ele alır uygular, ancak düşsel dünyasındaki bulgularını ekleme özgürlüğü sunumda kısıtlanmadığı sürece tasarımını farklılaştırır. Folklorik gösteriler de bu tutum en aza indirgenir. Ancak; yönetimde böyle istiyorsa; folklorik bir gösteride başlıklar ağır, giyim hantal olabilir, bunu sahneye uygun formata taşımak sahne kostümcüsünün ödevi ve yaratıcılığıdır. Bu tarz role tasarımsal destekler; oyuncunun yetkinliğini rol icrasında sorgulamak değildir. Şöyle ki oyuncunun kostüm kullanımı rolüne ruh katar, role girmede etken olur ancak daha önemlisi seyirciyi role kanalize eder. Kostüm kurgusal dünyada sınıf ve karakterin niteliklerini oyuna aktarır, yürüyüşünü, duruşunu ve tavrını etkiler.

Maddi unsurlar yapıt oluşturma kısıtlarını farklı noktalara taşır. Ödenekli tiyatrolarda kostümlerin daha orijinaline yakın çalışıldığı bu nedenle gözlemlenir. Bu manada tasarımcının ham malzemeye ulaşması önemlidir. Buna ulaşamayan tasarımcıda, kısıtlı imkanlar dâhilinde düş dünyasındaki malzeme seçiminde, ilksel seçimiyle devreye girer.

1.3 Sahne Kostüm Tasarımında Dikkat Edilecek Hususlar; Tiyatro sahnesi sanatı ve zanaatı kullanarak sahne tasarımı yaratır. Bu sanatsal kompozisyonda çeşitli unsurları bir arada işlemlerini vurgulamak önemlidir. Görsel, nesnel imaj için profesyonel eğitimden geçmiş kostüm tasarımcısı gelişi güzel çalışmaz, ekip bilincinde sahnede her unsuru düşünmelidir.

Karakteristik hissiyat için, kostüm görüldüğünden fazla durumu görsel aktarmada araştırır; tarihsellik, sosyal statü, ruh hali, cinsiyet, etnik özellik, medeni durumla ilgili fonksiyonel görsel bilgiler elimine edilerek aktarılır. Seyirciyi uzak diyarlara uzak tarihlere götürür. Figürleri çözümlerken toplumsal rolleri hakkında genel izler taşır. Metin, ışık, müzik, oyuncu, mekân, yorum ve seyirci hepsi sahne yapıtının bileşenleridir. Ayrıca bir temaya hizmet eder, günlük kıyafetlerimizden ayıran en temel yanı bunlardır.

Uygulamada önemli bir noktada; tarihsel kostüm çalışılsa bile, günün tekniğiyle yapılır. Kostüm tasarımında uygulama yöntemi günceldir ve tarihsel yöntemle bağ kurar. Yani teknik olarak (dikiş özellikleri makineleşme gb) dönemi yansıtır. Bu bakımdan günün tekniklerinden, donanımlarından faydalanmak önemli ve elzemdir. Bunu çalışmada nasıl konumlandıracağınız özel işlem metotlarıyla olur, sahnede ister istemez dikiş teknikleri, aslına benzer ama sağlam uygulanır. Tasarımın gösteri sonrası seyirci ile sahnelemenin ötesine geçtiğini görürüz, tarihselliğe görsellerde de ulaşır. Tasarımcının yeni her unsura yer vermeli, tasarım süreçlerine uygun yerleştirmelidir. Haliyle bu sorumluluğun bilincinde yetiştirilmesi gerekir. Sahnelemede kostümler, modanın ikonları haline gelir. Özellikle film yıldızları için bu yaygın bir etkidir.

“ Bir görüntü ve görsel araç olarak kostümler kullanılır.. Bu aynı zamanda oyuncuların neden hem sahnede hem de sahne dışında zamanın moda ikonları haline geldiğini de açıklıyor. Bir görüntü ve görsel araç olarak kostümler Filmde moda, Michael Taussig'in ifadesiyle, filmdeki gözlerin ve kulakların, imgeler ve moda dünyasını tarayan ve inceleyen dokunsal organlar olarak

görüldüğünü varsayan, "imgeler dünyasının fizyonomik bir yönünü" oluşturur. Medya ve teknikler rol oynuyor Günümüzde hayatın görselleştirilmesinde fotoğraf, film, televizyon, video/dvd veya bilgisayarlar önemli bir rol oynuyor. Şaşırtıcı bir şekilde, en büyük etkiye sahip olan film veya bilgisayarlar değil, sadece fotoğrafta da olsa hala fotoğraftır. Küçük formatlı cep telefonları yaygındır...Ama aynı zamanda uzun metrajlı filmler üzerinde de etkili oldu. Ancak filmin buradada kendine has bir kalitesi var. Bu sadece modanın imajda nasıl işlediğini veya imajı nasıl inşa ettiğini anlamakla ilgili değil, kendisinin bir imajı veya imajı nasıl oluşturduğunun da altının çizilmesi gerekiyor. "İmaj" terimi sadece sanat tarihi veya medya araştırmalarının konusu değildir, aynı zamanda maddi, görsel, sözel veya multimedya süreci olarak ve bir imaj taşıyıcısı olarak giyim modası olarak da ortaya çıkmaktadır. Bir görüntü üreticisi ve bir görüntü aracı olarak, kendi hatlarına, hatlarına indirgenemez: İnsanları, olayları ve dünyaları kuşatır ve harekete geçirir, kendisini icat eden ve ilişki kurduğu tüm kültürel aygıtı her zaman kristalleştirir." (Devoucoux 2015; 49,50)

Bu anlatıların ışığında kostüm tasarımcısının gereklilikleri üzerine düşünmek gerekir. Aşağıda ayrı ayrı ele alınan kriterlerin tamamı birbiriyle bağlantılıdır. Ayrıca gerek sahnelemede gerek tüm sanatsal verilerin doğru kullanılmasını sağlayan hususlardır. Bütün sanatsal sahne bileşenlerinde olduğu gibi amaç seyircide beklenen sanatsal hazdır. Bu sanatçısına başarı olarak görülse de, sanatsal arınma bireye ve topluma bir çeşit ödüldür, hem ruhu hem beyni tazeler. Gözle görülür ve algılanır şekilde, seyirci düşünceleri bu tasarımsal öğelerin doğru kullanılması etrafında şekillenir. Toplumsal birey olarak başkalarının sınırları kabul edilir, sahne yaşamsal deneyime entegre edilir.

Ekip bilincinde olmak; Kolektif sahnelemede; dekordan kostüme oyunculuktan yönetime emek birliğinde hiyerarşi vardır. Sahne çözümlemede aynı ifade araçlarını kullanıp birlikte karar alınır. Genel bir bakış sağlar. Sahne kostüm tasarımcıları kişileştirme de; aksiyon tasarımı içinde işlevsel tutum sergilemeli, diğer teatral araçları göz ardı etmemelidir. Sahnenin hazırlanmasındaki sanatsal ve teknik bileşenler yapım amacına göre tek tek ele alınır. Estetik görüş ve bilgilerin bolluğu bir arada tek dil oluşturmaya engel değildir. Eş zamanlı unsurların birbiriyle çelişmemesi gerekir, Mekânda bütünleşik estetik öğeler, kelimeler yerine birçok araçla yeniden şekillenir. Kostümcü ifade araçlarını elde etmeye çalışırken, alt yapıya uygunluk mekânı özümsemekle var olur, menan tüm unsurları ayı anda yüklenir. Mekânda oyunun yorumuna, teknik yapı eklenince eser yeniden hayat bulur. Çeşitli dekoratif unsurlarla birlikte kostümde de şekillenir. Bunun yanında mekânı dekore etmede ve kostüm tasarlamada çeşitli yazılımlar da tasarımcıya destek olur. Ancak elle tasarımın önceliğini değiştirmez. Sahne kostümü sahnelemenin başat parçalarından biri olarak en başında seyirci için var olur. İllüzyonun boyutu veya yabancılaştırma etmeninin dâhil olup olmayacağı yönetmenin yorumudur. Bu durum seyirci konsantrasyonu, bilinç durumlarının bir ruh haline sokulması ile ilgili, yaşam kalitesini geliştirmek içindir.

“Öncelik algıda optik olanın ifadesi ama eski tutumun geleneklerinden uzaklaşmanın ifadesiydi.. Tarihsel olarak doğru ve dolayısıyla kolayca anlaşılabilen sahne kostümlerine yönelik tutkulu çabayı, ilk bakışta görülmeyecek şekilde giyinen, ancak bir yandan da kıyafetlerin bilgiyi açığa çıkardığına ikna olan seyircinin, paradoksal ihtiyaçlarıyla açıklandı. Tiyatroda karakterlerin gerçekte oldukları gibi görülebileceği bir dünya arıyorlardı. Burada

hiçbir aldatma, yanlış bir sonuç olamazdı. Sokaktakinin aksine tiyatrodaki da hayat izole değildi; neyin ne olduğu ortaya çıktı... Görünüşe göre, görsel algıyı amaçlayan temsil araçları, 1826'da yeni diorama için zaten kabul edildiği gibi, (seyirciyi kandırmak) amaçladıkları için, diğerlerinden daha fazla teknolojinin ilerlemesine bağımlıdır.” (Anselm, 1992:137)

Yönetmenle iletişim bütün ekip için son derecede önemlidir. Ekibinin üyelerini seçer, sanat yapıtının temel otoritesidir ve sanatsal güçleri birleştirir. Sanat yönetmeni imalat aşamasında da görsel tasarım unsurlarıyla ilgilenir, dekor - kostümün yaratılmasında ve uygulanmasında dil birliği oluşturur. Burada diğer bir ayrıntı yönetmenin seyirci sorumluluğudur. Sergilenecek seyirci kapasitesine uygun bir sunum gerçekleştirmeli midir? Sorunsal hep vardır. Amaç anlaşılabilir olmaksız ve sanatsal haz hedeflenmişse; seyirciyi eğlendirecektir, beğenisi ve bilgisi de atlanmamalıdır.

Planlama; Bu plan hem zamanın doğru kullanımını hem de aylarca sürecek tasarım ve uygulama süreçlerinin takibini ifade eder. İş bölümünün uygulanması sürecinde görev ve sorumlulukları ifade eder. Zamanlamaya aşağıda tekrar değinilecektir. Planlama her mesleki kol için gereklidir. Sahne tasarımcısı planını aşama aşama oluşturur. Kostüm tasarlama başlamadan önce ele aldığı metin üzerine yoğunlaşmalıdır. Ön eskizler bu esnada oluşur. Yazarın yorumu, yönetmenin yorumu, sanat tarihi, dekoratif unsurlar ve zanaatsal yöntem üzerine bilgi ve uygulama gereklidir, bilgi edinme literatür taraması şarttır. Hepsinin kapsamıdır.

“Provalar önemlidir çünkü; sahnelemede bireysel tutumlar üzerine oldukça etkilidir, sahnenin son halinin onay sürecine kadar geçen bu zaman dilimi, kimi zaman eserin yeniden yorumlanmasını da getirebilir. Bugün prova şu anlama geliyor: En başından beri, daha önce edinilmiş bir fikrin kontrol edilmesi ve sahnedeki uygulamanın bu kavrama ne ölçüde uygun olduğunun kontrol edilmesi işlevi görüyordu. Yani yönetmene bağılıydı; aslında hem bir deney hem de bir testti. Ve oyuncular için bir oyun alanı değil. Böyle bir abartma haklı olarak çelişkiyi kışkırtır, çünkü mevcut prova imajımıza yalnızca kısmen karşılık gelir. Bununla birlikte, bu tür bakış açılarının yararlı olduğu kanıtlanmıştır çünkü bunlar, günümüzde bir tiyatro provasının içinde yer aldığı temel gerilim alanlarını açığa çıkarmaktadır. İlk gerilim alanını, bir yapıyı tasarlama gerçeğinde kimin izin verdiği sorusu belirliyor. Yaratıcı sürece kimler ve ne ölçüde katılıyor?” (Hofmann, 2015:99)

Son eskizler yani kesinleşmiş eskizler bu süreçte belirginleşir. İmalat sürecinde bu planlama önemlidir.

Zamanlama; Planlamaya dâhil bir süreç olsa da ayrı ayrı zamanlamanın yapılması gerekir. Bu sadece kostüm tasarımı için değil bütün etmenler için önemlidir, tasarım zaman alan süreçtir. Hem sanat yönetmeninin ya da baş tasarımcı hem de yönetmenin koordinesine bağılıdır. Gösteri öncesi en az dört prova kostümlü gerçekleşmelidir. Bütün sanatsal zanaatsal süreçler hesaplanmalı prova sürecine dahil edilmelidir.

“Daha önce açıkça görüldüğü gibi, yönlendirici bir perspektiften farklı derecelerde açıklık mümkündür. Kapalı bir sahneleme süreci, fikirlerin prova odasının dışında ortaya çıkması nedeniyle prova odasındaki çalışmayı yaratıcılıktan uzak görme eğilimindedir. Oyuncuların sanatsal önemi burada

buna uygun olarak düşüktür. Yapım süreci ne kadar açık olursa, bir yönetmenlik konseptinin önceden belirlenmesinden ne kadar az etkilenirse, oyunculuk yaratıcılığı da o kadar prova sürecine dahil edilebilir. Kural olarak, günümüzde büyük sahnelerdeki provalar bu uç noktalar arasında değişmektedir. Bu şu anlama gelir: Bir prova genellikle farklı yaratıcı dürtülerin etkileşiminden ve eğlenceli araştırma ve kavramsal planlamanın etkileşiminden oluşur. Bu ilişkilerin tasarımı yönetmenin tarzıyla ilgili bir sorundur. Elbette açıklığı da uç noktalara taşıyabilirsiniz.” (Hofmann, 2015:99)

Bu zaman diliminde geriye dönüş için ya da düzenleme için zamanın doğru kullanılması anlamına gelir.

Özgünlük; tabi ki bende varım bende sanatçyıym diyen herkesin ön koşuludur. Yeni bir yaratım olması koşuludur. Bütün sanat yapıtları için geçerli olan temel özelliklerden biridir. Sanatçının referansı; hayal gücünün sanat eserinde ruh bulmuş halidir. Bu manada birçok unsuru bir arada kullanacak olan sahnelemenin güçlüğü artacaktır. Haliyle özgünlük sahnelemenin de gerekliliğidir, bir metin bir çok kez sahnelenir her seferinde görsel unsurlarda dahil olmak üzere öncesini hatırlatmayacak şekilde özgünlüğünü korur, taklitte mahal vermemelidir. Beklenmedik şekilde; seyirci olay örgüsünün gelişimini tahmin edebildiği gibi kostümleri de tahmin etmeye başlamamalıdır. Ancak bazı durumlarda metin yazarı, metinde ayrıntılı biçimde belirttiği giyim özelliklerini koşullar, yeniden üretilmesi beklenir, yönetmen de bunu talep edebilir. Bu tutumda gerek malzemede gerek anlam yüklemde tasarımcı özgünleşir. Her sanatçının kendi ruh dünyasının sanat eserine izdüşümü vardır, bu nedenle sanatçı zaten özgünleşir. Bu nedenle özgünlük önemli bir niteliktir. Önemli olan rol kişilerinin tasarımcıyla şekillenmesidir.

“Sanatçı manevi ve duyuşal dünya arasında bir aracı olarak görünür: Hareketin yaratılması yoluyla görünmez güçleri görünür kılmak için çağırır. Sanatçının yüksek güçlerin akılsız yürütme organı olmadığı gerçeği, kendisini görünmez bir şiirsel dehanın aracı olarak gören William Blake'ten alıntı yapan Craig'in “Şairin şiirinde tüm biçimler mükemmeldir. Bunlar doğadan soyutlanmış veya birleştirilmiş değildir; hayal gücünden var olur. O zamanlar klasisizme karşı yöneltilen, ne doğanın biçimlerine gönderme yapan ne de onlardan türetilen bir hayal gücü varsayımına gönderme yaparak Craig, sanatçıya yalnızca var olan şeylere vizyon atfetme gücünde kalmıyor. Aynı zamanda ruhun ilhamlarını yaratıcı bir şekilde duyuşal görüşlere dönüştürme yeteneği de vardır...Bir yandan sanatçı, ruh tarafından seçilmiş biri olarak, salt bir algının ötesine geçerek bir bilinç alanının bilgisine ulaşır. Görünür dünyayı kontrol eden görünmez güçler çevreler Öte yandan görebildiğinden fazlasını temsil eder, yani sadece organik gözüyle algılayabildiği değil, aynı zamanda algıladığı görünmez olanın da hayal gücüyle dönüştürülmesi, dönüştürülmesi ve tamamen yeni bir şeye dönüşmesi anlamına geliyor. Coleridge'in Biographicaliteraria eserinde hayal gücü ve hayal terimleri arasındaki sistematik ayırım, Craig'in bazen retorik karanlıkta kalan sanatsal süreç fikrini aydınlatıyor: fantezi iken (faney), zaman ve mekan yasalarından kurtulmuş, ampirik irade olgusu ile birlikte giden ve onun tarafından zayıflatılan, yani hafızada saklananları kendisi olmadan yeniden düzenleyen, Coleridge (1772-1834) bundan yola çıkarak hayal gücünü, insanlardaki ilahi yaratıcı güç olarak birincil ve ikincil olarak ikiye ayırır.” (Nehring Elisabeth 2004:70)

Sahne tasarımı bütünleşik bir görüntü oluşturacağından kompozisyonda yer alan diğer etmenlerin içerisinde kostümü tekil gösterecek bir tavır, eğer yorumda yoksa yanlış bir tutumdur. Çünkü kostüm tasarımcısı metin gerekliliğinin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu farklılık seyirciyi dramatik yapıdan koparıp dikkatini kostümlere odaklayacaktır.

Denge; Denge yaşamın her alanında var olması gereken bir süreçtir. Sahne dengeyle var olur, bütün özellikleri dengeli kullanılmalıdır. Yaratıcılık, tasarım, uygulama, gereklilik,... ideal bir şekilde yoruma dahil olmalıdır. Sahnelemede, özel iletişim araçları ile dramaturjik üslupta ideal dengeyi kurar. Gösterge bilim de sahne tasarımının dramatik vurgusu, seyircide ki beklenti üzerine, sadece sanatsal değil toplumsal yükümlülük de taşır, yorumlamaların ve müdahalelerin bilinçli olması gerekir. Denge bir sanat eserinde gerek malzemede gerek uygulama biçiminde de, olması gereken unsurdur. Ancak toplu sanat yapıtı olan sahnelemede bu daha elzem duruma geçer, eserin kendi içinde ki dengesi ve sahnelemenin bütününde ki dengesi ayrı ayrı korunmalıdır. Sahne de bir arada çerçeve oluşturmak için edebi denge ve tasarımsal denge birbirini tamamlar. Tasarımcı kendi öne çıkmaktan ziyade, tasarımıyla yapıtın parçası olmayı öğrenmelidir. Yönetmenin yorumu değiştikçe sahnenin görsel dili ile ilgili talepler de değişebileceği gibi, sahne tasarım dengesinin yapıtı değiştirdiğini, ancak eserin diline uygunluğu her daim zorunluluktur. Bu manada sahne üzerinde her sanatçı diğer sanat alan bilgisini bilmekle dengeyi yakalar. Tasarımcı oyuncuyu, kostümle dekorla anlatacaksa, bir bakıma oyuncudur, kostümü üzerinde taşır gibi düşünmelidir. Unsurları bir arada konumlandırarak, bu yetkinlikle de yönetmeni anlayabilmelidir. Bu alan bir sanatsal alan ise ki bunun alternatifi yok, ancak sanatsal bilgiyle hükmedilir.

Cordon Craig'in üst kukla veya süper kukla terimi ile; insanın bedeni ele alır, sahneye dair söylemleri onun yaşamadıkları, yalnızca yaşayabildiklerinin keşfi olarak tanımlanır, yine sanat eserindeki dengeyi bu kapsamda ele alır. Sahne ekibinin bu manada birbirinin alan bilgisine sahip olması ve sanatsal işbirliği ya da paylaşımın geçerliliğini sağlar.

“Craig'in “Geleceğin Tiyatrosunun Sanatçıları” adlı makalesinde, artık sahnede (oyuncu) kendini geliştiren biri değil, sahneyi tasarlayan bir yönetmendir de... Tiyatroyu sanat dalı olarak ele geçirmek isteyen herkesin sadece oyuncu olarak yetişmesi değil, aynı zamanda yardımcı yönetmen, set tasarımcısı ve yönetmen olarak da eğitimleri tamamlamış olması gerekiyor. Bu öğrenme ve olgunlaşma sürecini yaşamış ve deneyimlemiş olan kişi artık “krallığının sınırındadır. Craig'in sanatçı için de değerli "mükemmel denge" için metafor olarak kral ve krallık terimlerini kullandığını açıklıyor: "Kral (sanatçı için) terazinin muhteşem kısmıdır; altından yapılmış ve bazen değerli taşlarla süslenmiş eski ustalar; terazinin onsuz var olamayacağı ve ölçü aletinin gözünün üzerine sabitlenmesi gereken özenle işlenmiş saptır. Bu nedenle bu terazileri yeni sanatımızın cihazı olarak örnekledim; çünkü sanatımız hareketin sonucu olan mükemmel denge fikrine dayanıyor.” (Nehring, 2004:67)

Bir sanatçının bir yapıt içerisinde arzulanığı dengeyi oluşturulması sanatçının; sanatsal yapıtın icra sürecinde kendini belli eder. Ancak toplu sanat yapıtı içerisinde dengeyi kurmak hep yinelediğimiz özellikte yatar. Birlikte yapıt ortaya koyma kriterlerine uymaktan geçer.

Unsurlarla Uyum: Burada başta da belirttiğimiz gibi bileşen sanat dallarının alan bilgisine sahip olmak uyumu getirir. Bütün tasarım estetiğiyle mekâna, dekora, metine ve yoruma kısacası

sahnede yer alan bütün etmenlere uyumu, dramaturgi düşünme için gereklidir. Ayrıca alansal bilgi yani kostümde unsurlar uygulanırken; tasarım, kumaş, renk, ölçülendirme, tekniklerin estetik tutarlılıkta uyumu sağlanmalıdır. Yönetmence; aksi bir yorum yoksa dekorun tasarımıyla her şey uyumlu olmalıdır. Sahne bileşenlerinde unsurların farklılıkları, birbirini tamamlar nitelikte tercih edilse bile bu temanın parçasıdır, bağlayıcı durum estetik dil birliğidir. Sahneyi şekillendiren değişik sanatsal kişilikler aynı görsel unsurda uyumla bira araya gelir, metinlerle uyumlu yorum gerçekleşir.

Kaesbohrer dünyaca ünlü Alman tasarımcı Minks'ten alıntıyı şöyle dile getirir. Dramatik karakteristiğinde malzeme; seçilen kumaşın özellikleri desenleri göz ardı edilmez. Hangi malzeme ve ekipmana ihtiyacınız olacağı provalarda belirlenir.

“Bir sahne dekorunun bireysel parçaları birbiriyle ilişkilidir ve bunlar edebi kriterlere göre değil estetik kriterlere göre değerlendirilmelidir. Bir sahne tasarımı, her parça için ölçek oluşturur: tek tek parçanın atmosferini yakalamak zorunda değildir; daha ziyade bir parçanın planlama yoluyla yapay olarak yaratılan fiziksel gerçeklik olarak kaydedilmesini sağlar. Eğer sahne tasarımı parçayla boyutsal olarak anlamlı bir ilişki içindeyse, parçanın boyutuna dair bir izlenim edirsiniz; Ölçekler bir boyut duygusu yaratır.” (Kaesbohrer , 2010:32)

Kostüm tasarımı sürecinde birçok meslek bir araya gelerek çalışır. Her mesleğin kendi alanın yetkinliğinin tam olması gerekir. Sahne tasarımcısının da gidişatın doğru ilerlemesi için bunları denetleyecek bilgi ve uygulama becerisine ve en önemlisi i güçlü iletişime sahip olması gerekir.

“Kostüm tasarımcılarının iyi iletişim becerilerine sahip olması gerekir. Teknik prodüksiyonda yer alan diğer tiyatro üyeleriyle iletişim kurabilmek için senaryoya çok aşina olmaları ve karakterlerin özünü kavrayabilmeleri gerekir. Setlerinin, senaryoların, karakterlerin, ışıklandırmanın vb. işleyişini özümseyerek işe başlar. Ve oyuncuları ve yapım ihtiyaçlarını inceledikten sonra, tasarım fikirlerini net bir şekilde iletmek için hem teknik becerilere hem de sözlü anlatıma sahip olmalıdır... Kostüm tasarımında çok sayıda teknik beceri vardır, ancak tiyatro, edebiyat, müzik ve dansa yönelik tarih bilmelidir. Kostüm tasarlama başkalarıyla iletişim kurmanın temelidir. Bilginin paylaşılması ve tiyatro sanatlarından alınan zevk, grubun tüm üyelerinin daha iyi etkileşim kurmasını sağlar. Kostüm tasarımcılarının da liderlik yeteneğini göstermesi gerekir. Çoğu yapımda kostüm tasarımcısı bir ekibi yönetecektir. Bazen bir kostüm asistanı ve/veya bir grup gönüllü ve stajyer bulunur. Diğer durumlarda daha fazla kostüm tasarımcısının denetleyeceği departman olabilir: kostümlerin yapıldığı kostüm mağazası; kostümlerin envanterini tutan, sahne arkasında oyunculara hazırlayan, kostümleri tamir eden, temizleyen ve saklayan gardirop departmanı; ve bazen saç ve makyaj stilistler gibi.” (Bjorklund, 2017:7)

Role uygunluğu; Kostüm tek başına analiz edilemez, oyuncunun bedeninde bulunduğu anlama ihtiyacı vardır. Sahnelemede fiziksel ve ruhsal dünyanın görsel ifadesi kostümlerde renk bulur, karakterinin inşasına katkıda bulunur. Metinde yer alan bir kişilere kostüm gerekir, oyuncu ile tasvir edilen arasındaki görsel bağ, oluşan formlar kostümleridir. Rolle örtüşmesi beklenir çünkü oyuncunun deri değiştirmesi gibidir. Karakteri kostümle; aksesuar, ayakkabı,

maske, makyaj ve saç-sakal stiliyle tamamlanır. Özellikle sahne türleri kostümde belli ayrımları getirir. Komedi trajedimi olduğu hangi tür üzerine çalışıldığı ön plana alınır.

Özellik yüklemek somut nesnelere anlamı için gereklidir, görsel sinyallerin etkinliğidir. Örneğin ; bir komutan için giyimi dışında madalyaları, silahları doğru betimlemelidir.

Görsel 4: Kostüm -aksesuarları özenle çalışılmış bir gösteri; <https://www.inalmaty.kz/afisha/90914/bejbarys-sltan>

Buna kaynak teşkil edecek her şey araştırılır. Ne neyi temsil ediyor sorusunun yanıtını tasarımcı bilmelidir ki, seyirciye bunu aktarabilsin. Formüle etmek için tasarımcı her şeyden faydalanır, gerekirse dönemseller heykeller, fotoğraflar incelenir, zanaat yapım incelikleri araştırılır. “Tiyatroyu oluşturmak için gerekli teatral ifade araçları içinde oyuncuyu ele alırsak; Aktör iki şekilde bir ifade aracıdır: 1. hareket eden bir kişi olarak, kinetik (yüz ifadeleri, jestler, proksemik) ve oluşturulmuş dilsel işaretleri kullanan kişi, 2. vücut şekli, maskesi, saç modeli ve kostümü ile karakterize edilen görünür bir figür olarak.” (www.frauenlob-gyms..28/07/2024)

Bu nedenle sosyo-kültürel yapısını karakterize eden çalışmalar ortaya konar. Burada önemli bir kıstas vardır, tasarımcı ön plana çıkmamalı ele aldığı metin gerekliliğine göre düşünmelidir, elde ettiği verileri rafine ederek kullanılmalıdır ve renklerin etkileşimi bilerek kullanması gerekir. Evrensel görsel bir dil ya da bilindik sembol bugün geçerli olandan farklı bir anlamda kullanılacaksa, sahne tasarımcısının bunu neyle nasıl anlatacağı daha da zorlaşır.

“Kostüm, tüm sahnenin görünümünde dışsal olan her şeyi ve bu konsept kapsamındaki bireysel kişilikleri kapsayan sahne sanatı açısından en olağanüstü öneme sahiptir. Her ne kadar oyuncuya her bir durumda hangi kıyafeti giymesi gerektiği veya yönetmene reçete etmesi gerektiği konusunda talimat verilemese de, bu çalışma çerçevesinde bazı genel bakış açılarının belirlenmesi yoluyla yapılan bir girişimdir...bazı temel soruları harekete geçirerek giderek daha önemli hale gelen bu nesneye, sahne sanatçıları, yönetmenler ve daha fazlası tarafından gerçek ilgi gösteriliyor...Karakteristik ve tarihsel doğruluk açısından zaman kostümünün sadece duruma ve ruh haline bir şekilde uyması gerekiyor. Güzellik, sahnede kostüm için en yüksek standarttır; bu terimin belirsizliği nedeniyle tek güzellik bu olmasa da, karakteristik veya komik etkiler amacıyla kişi bundan sapabilir ve ayrılmalıdır. Tarihsel gerçek ama zevk ve nezaket sınırları dahilinde yer eder. Bu nedenle, örneğin sahnedeki bir dilenci perişan görünmeli ama sevimli görünmemelidir; Bu nedenle, tarihi kostümlerdeki veya günümüz modasındaki özel aşırılıkların mümkün olduğu kadar yumuşatılması gerekiyor; bilindiği gibi bunun tam tersi sıklıkla yaşanıyor. Sahne kostümünde bulunması gereken ikinci şart ise her kişinin kendine özgü, yani tarzı, yaşı,

statüsü ve doğası itibarıyla konumuna uygun olmasıdır. Bu aslında her şeyi anlatır, ancak bu kuralı vermek takip etmekten daha kolaydır.” (Quincke Wolfgang, 1889:6)

Ekip bilincinde sahneleme; tasarımcıların ve diğer görevlilerin sahnenin bütününde uygulama biçimlerine hakim olması gereklidir. Rolü hayata geçirirken oyuncu da bir bakıma, bir tasarım sürecine girer, bu şekilde oluşturulan günlük algıları dışında kalarak rol kişisini betimler. Artık kendisi olmaz. Seçilmiş tavır, jest ve sesle kostümü hayata geçirir. Bu nedenle ekip bireyleri iletişim halinde olmalıdır. Eksiklikleri provalarda iletmelidirler.

“Rol tasarımı “ oyuncu, bir tiyatro mekanında seyirciye bir rolü temsil eder”, bu tiyatro da oyuncuların rol taşıyıcıları haline geldiği gerçeğini ifade eder. Oyuncunun sahne bağlamındaki tüm eylemleri kendisiyle ilgili değil,, daha ziyade rol karakterini oyunda "somutlaştırmaya" hizmet eder. Rollerin dönüştürülmesi sürecinde uzuvların ve oyuncunun sesi, rol karakterini yaratmanın malzemesidir ve bunlar değiştirilemez. Yani bir oyuncunun bir rolden yarattığı karakter özellikleridir. Bu roldeki diğer aktörlerin yarattığı tüm karakterlerden benzersiz ve farklı yaratılmış olmalıdır. Bireysel tasarım sürecinde teatral ifade araçlarının yelpazesi, inandırıcı bir rolde karakterinin yaratılmasına yol açacak şekilde seçilen ve tasarlanandır.” (www.frauenlob-gymnasium.de. 18/07/24

Beden oyuncunun araştırma nesnesidir. Kostüm oyuncu için rolü de vurgular. Kimi rollerde oyuncu bedeni sunmak ister, kostüm bunu örtmemelidir. Örneğin dans kostümü, hareketi gizlemelidir. Koreografi yapıdaki aksiyonu; renk, doku, malzemeler ve uygulama desteklemelidir. Ya da opera gibi sesine yükleneceği sunumlarda, kostüm ağırlığı hesaplanmalı, korselerle boyunluklar la nefes almasının önüne geçilmemelidir. Her türlü boyutta kostümün gösteri alanına giriş ve çıkışları düşünülmelidir.

Gösteri alanını deneyimlemek; Sanatın icra edildiği mekân önemlidir, kalıcılık ögesi mekânla var olur. Mekânın iç veya dış mekân oluşu, boyutları önemlidir. Hem donanımını deneyimlemek hem atmosferini solumak artı bir enerji katar, keza oyuncu belirli bir mekânda var olur, ruhun mekâna karışımı olarak aktarabiliriz.

Oyuncunun hareket ettiği mekânsal ortamın özellikle gösteri esnasında; fiziki kanunları önceliklidir. Kostüm tasarımcısı; oyuncu sahnede iken, sıkışık koşullarda kostümüyle hareket özgürlüğünü düşünmek zorundadır. Sahnenin ayrıca ışık, renk uyumu gözetilmelidir. İlk çağlardan beri sahne ışığının önemli bir aurası olduğu kabul edilmişti. (Tapınma ritüeli), Tiyatro sanatının doğduğu bu noktada, kostümlerin yüklendiği görev tanrısal olanla ilişkilendirilirdi. Törenselle ortamda; ışık ve kostüm etkileşimi yücelik kabul edilmiştir. İlk çağlarda ateş etrafında dans ederek ateşin ışığından faydalanırdı, sonrası mum ışığı ve karpit keşif edildi, günümüzde ise teknolojiyle ışık tasarımı uçsuz bucaksız estetik seçenekler sunar. Işığın kostüm üzerine kaçınılmaz etkisi vardır. Bütün bulguların hayata geçirilmesi ve tasarımın görüne bilirliliği için kullanılması önemlidir.

“Mumlardan oluşan yapay aydınlatma sistemi bambaşka bir sahne etkisi ve renk algısı yarattığından, gün ışığında açık havada yapılan tiyatro performansından farkı oldukça büyüktür. İster mum ışığında ister günümüzün

son derece teknik aydınlatma sistemi olsun, yapay aydınlatmanın tiyatro dünyasına girmesiyle birlikte, sahne dekorasyonu ve kostümlere yönelik gereksinimler önemli ölçüde değişiyor. Işığın renk ve malzeme etkisi üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Tiyatro kumpanyalarının ve bazı durumlarda saray mensuplarının mali kısıtlamalarına rağmen saray prodüksiyonlarında ışıltılı, muhteşem elbiseler garanti edebilmek için malzemelerde hileler kullanıldı ve örneğin elmas yerine kaya kristalleri kullanıldı. veya değerli metaller yerine altın kaplamalı deri. Inigo Jones (1575-1652), yapay mum ışığında sahne kostümlerinin değişen renk gereklilikleriyle ilgilenen ilk kişiydi. Mavi siyaha, yeşil de kahverengiye benzediğinden, açık, parlak renkli ve dolayısıyla kolayca görülebilen tonlar lehine bu renklerden kaçınılmalıdır.” (Stehle Susanne; (2022:120)

Sahne kostümünün mekânsal özellikleri, içinde dikkat edilecek başka ayrıntı seyirciye mesafedir. Seyircinin sahneye ya da sergilenen yere göre; kostüm ölçülendirilmesi ve renk seçimi yapılmalıdır. Seyircinin görme açısına uygun olabilmesi için kimi zaman renklerle kimi zaman boyutlarıyla oynamak gerekir. Bu aynı zamanda antik amfi tiyatrolarda uygulanmış, oyuncuyu görünür kılmak için yüksek ayakkabılar ve iri kostümler giydirilmiştir.

Hazırlanan Kostümlerin Prova edilmesi; Sahne de prova önemlidir. Hem edebi anlamda hem aksiyon anlamında provalar aksaklıkların çözüldüğü zamanlardır. Sahneleme öncesi zaten dikim aşamasında bu gerçekleşir, ancak sahnede dekor, aksesuar ve ışıklama altında prova edilmesi önemlidir.

“(…)Bir yandan oyuncu eğitiminin kurumsallaşma süreçleri daha fazla ön plana çıkarken, diğer yandan bir prodüksiyon geliştirme biçimi olarak provalar daha fazla ilgi görmeye başladı... provenın bir prodüksiyon geliştirmeye ve performansa hazırlanmaya hizmet ettiği birkaç farklı prova tekniğinden biri olarak tanımlıyor: “Alıştırma ve eğitim olarak prova, prodüksiyonun tekrarlana bilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır” Foucault'nun da disipliner egzersizin bir özelliği olarak ele aldığı tekrarlama yönünü ele alıyor Performansı iyileştirmenin ve performansı güvence altına almanın bir yolu olarak alıştırma ve uygulamalar bu nedenle sanat tiyatrosu alanındaki prova ve eğitim süreçlerinin bir parçasıdır.” (Pachale ,2018:38)

Sahnede istenmeyen durumla karşılaşılabilir, bunlardan bazıları şöyledir; oyuncu ya da rol kişisinde malzeme duyarlılığına bağlı tepkimeler açığa çıkabilir, kostüm hacmi sebebiyle düşme tehlikesi, gene aynı sebepten nefes alma güçlüğü yaşatabilir, kumaş özellikleri ve rengi ışıkta farklı etkiler oluşturabilir, mekânsal boyut için ölçülendirme uygun olmayabilir.

Oyuncunun beden özelliklerini, kostümde göz ardı etmeden çalışmak; rolün inşasına kostümün etken olduğunu bilmekteyiz. Sahne kostümünde oyuncunun fiziksel özellikleri önemlidir; devasa kostümler yapılsa bile, beden ölçülerini alarak çalışmalıdır. Aksi durumda sahnede beklenmeyen sonuçla karşılaşılabilir. Sadece kostümün değil saç tuvaletlerinin, makyajın hazırlanmasının ve bunların sahne üzerinde giyip-çıkarma sürelerinin hesaplanması gerekir. Giyilen her aksesuarı ayakkabı be eldiven şapka gibi bedensel özelliklere uygun olmalıdır.

Sahne üstünde her şey zamansal hesaplanmıştır. Rolü gelen sahnede olmak zorundadır. Deneyim kostüm tasarımında önemlidir, rol değişiminde giyilen veya çıkartılan kostümlerin,

zorluk çıkarmaması gerekir. Modelleme yapılırken, moda mankenleri kullanılmaz, kostümlerin oyuncunun vücut biçimine göre şekillendirileceği bilinir. Diğer ayırıcı yönü ise kostüm yaşam belirtisi taşır, gerekliliğine göre kirletilir veya eskitilerek sunulur.

Sağlığı tehdit edecek durumları ve hareket özgürlüğünü düşünmelidir; Hareket ve uyuma dikkat edilmelidir. Giysi yapımında kullanılan malzemeler, birçok yönden ele alınması gereken bir durumdur, yaşam yasalarına uyumu gerekir, sağlamlığı en azından on provayı kaldıracak nitelikte ve rahat olmalıdır. Kaç kez giyileceği de önemlidir. Kostüm özelde bir giysidir. Ancak sokakta kostümlü birini gördüğümüzde sıradan tepkiler vermeyiz. Görsel ayırıcı yönleri çok fazladır. Bu nedenle farklı malzeme ve farklı dokunuş gerektirir. Özellikle malzeme seçiminde kumaş dışında malzemede sıkıntılı durum gözlemlenebilir. Tene temas durumunda alerjik ve soluma durumunda zehirlenmelere mahal vermemelidir. Aynı durum makyaj ürünleri içinde geçerlidir.

İklimlendirme yapılmış bir mekân değilse, ya da açık alan gösterisi ise coğrafi faktörlerin sunum esnasında düşünülmesi gerekir, soğuk sıcak dengesi göz ardı edilmemelidir. Özellikle rolde ki görme ve ses yeteneği üzerine, bu durumlarda sıkıntı yaratacağı bilinmelidir.

Ayrıca başta da belirttiğimiz gibi kostümler farklı yerlerden temin edilebilir ve kiralanabilir. Bu durumda kullanılacak kostümün temizliği sağlanmalıdır. Çok karşılaşılan bir durum ise ayakkabılardan bulaşma riski olan hastalıkların önlemi alınmalıdır. Her prova öncesi oyuncuya zimmetlenen dekor ve kostümünün bakım ve onarımı üzerine set görevlilerine gerekli zamanda oyuncu tarafından bilgi verilmelidir. Depolama ve taşınma koşulları her daim takip edilmelidir. Diğer önemli ayrıntı ise, uygulama esnasında; birçok yapay kimyasal malzeme, hem dekorda hem kostümde kullanılacaktır. Sadece oyuncuların değil, zanaatkarların boya veya tiner gibi birçok malzemeye maruz kalma süreçlerinde önlem alınması, havadar ortamların sağlanması gerekir.

Kostümün toplu ya da tekil sergileneceği göz ardı edilmemelidir; Bir bütünün parçası olmak zorunluluğu, optik hedefin genellemesi diye düşünebiliriz. Arasındaki ilişkilerden yola çıkarak işlevsel gereklilikleri üzerine düşünmek gerekir. Böyle olan bir durumda farklı bir beklenti olmadığı sürece haliyle kostümler arasında uyum beklenir, bu uyum yanında karaktere yüklenen anlam, tip kostümlerinin çok üstündedir. Kostümün dâhil edilmesiyle karakterize edilen aksesuarlarla, bir bütün olarak düşünülmesi gerekir. Buna makyaj, maske ve aksesuar dâhildir.

Maddi Unsurlar; maddi konularda da ekip bilinci önemlidir. Başlangıçta bu yapıyı talep eden kurumun maddi kriterleri kotarması gerekir. Eğer bir yönetmenin kontrolündeyseniz bütçeyi bileşen unsurlara aktarma onun sorumluluğundadır. Sanat yönetmeni kendine ayrılmış bütçenin kaçta kaçını kostümlere kullanacağını işin başında bilir. Zanaatkarların da ücretlendirilmesi, kullanılan mekanların maliyetleri gibi bir çok maddi etken tasarımcı tarafından hesaplanır. Bunlar gelir gider dengesini kurmada önemlidir. Bu mana da tanıtım işleri de bu bütçeye dâhildir, zamanında afişe edilmelidir. Onunda kendisine ayrılmış, bir bütçesi vardır. Gösteri sonrası elde edilecek bütçe içerisinde ulaşım, vergilendirilme hesaba katılacaktır.

Kostüm tasarımcısı eskizleri yönetmene sunması maliyet raporuyla birlikte gerçekleşir. Bütçenin aşılmaması diğer bir önemli noktadır ve ayrıca tasarımcı yetkinliğidir. Ayrıntılı bütçe

kabul aldıktan sonra malzeme ve kumaş tedarikine geçilir. İşin finanse kısmı projeyi gerçekleştirmek için gereklidir.

Sahne tasarımcısı bütçeye uygun tasarım gerçekleştirmelidir. Her şeyin sıfırdan yapılmasına gerek yoktur. İşin mali açıdan kotarılması adına ikinci el alım önemlidir. Ayrıca malzeme seçimi örneğin kumaş türleri, maliyeti etkiler. Bütçeye sonradan eklenecek, kostümlerin onarım ve bakımlarını yapma ücreti eklenmelidir. Sahne tasarımcısı tasarımcı eğitiminin ve staj süresinin engin bilgisiyle bunu başarır. Piyasada çalışmak, işin hamurunda olmak; maddi tutarlılığı bilmek bu deneyimi güçlendirir.

SONUÇ

Sahnelemede antik süreçlerde yer alsa da, kostüm terimi İtalyan Commedia dell'arte ye dayanır. Bu nedenle tiyatrodan çıkmış bir terim olarak 16.yüzyılda tanımlanır. Teknolojinin gelişmesi ve modernizemle birlikte bu tanım genişler ve sanatın sahneleme süreçlerine bağlı bir çok alanında kullanıldığını görürüz.

Sanatsal çalışma yapmanın gereklilikleri vardır. Her alanın kendine özgü kural ve kaideleri vardır. Sahne tasarımcı için süreç sahne arkası ve çizim masasında başlar, çoklu uygulama süreçleriyle provalarla ilerler. Sahne göstergeleriyle; bilgi aktarımı herkesçe yapılan bir süreç değildir. Eğitimi aldıktan sonra, bolca çalışma yapmak, deneyim kazanmak gerekir. Sahnede kullanılan estetik bilgi sürekli geliştirilmelidir. Bu nedenle kostüm tarihi tasarımcının elinde renk kazanır, her tasarımcıyla yeni bir tutum belleklenir.

Kostümler eskiz kâğıtlarından, kalıp atölyelerine, sonrasında, zanaatkârların elinde hayat bulur. Gündelik yaşam içerisinde kendini yenilemek zorunda olan sahne tasarımcısı; sürekli kendini hem malzeme konusunda hem de teknik konusunda yenilemelidir ki; bağımsız sanat yönlerini geliştirsün, özgün görsel bir iletişim kanalı oluşturabilsin.

Yönetici olarak yönetmenin ekip kontrolü şarttır, tasarımsal öğelerde de, sanat yönetmeni adım adım gelişmeyi hem tasarlar hem takip eder. Bütün sanatçıların ortak bir görevde çalışması; işbirliğinde farklı sanatsal yönlerini birlikte ortaya koyma ile şekillenir. Her görev bir başkasının göreviyle örtüşür ve tamamlanır, ortak hedefleri ile her sanatçı diğer bütün ekip üyelerinden sorumludur. Sahne kostümcüsü; role, oyuna mekâna, en uygun kostümü tasarlamalıdır. Sürekli bilgi alışverişi gerçekleşmeli ekibin bakış açısı belirginleşmeli, her adım paylaşılmalıdır. Provalar bunun için önem arz eder.

Bütün bu sanatsal süreçlerin tasarlanması ve akabinde oluşturulması; bütçeye bağlıdır. Birçok sanat-zanaat adamı emeğini ortaya koyup karşılığını alacaktır. Her şeyin maddi tutarlılığı olmalıdır, belirlenen bütçeye uygun tasarım sürecini gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Bjorklund Ruth , “Costume Design in Theater” Cavendish Square Publishing, New York 2017.

Devoucoux Daniel , “ Mode im Film: Zur Kulturanthropologie zweier Medien” , Transcript Verlag, Bielefeld, 2015.

Gerhard Anselm, “Die Verstädterung der Oper: Paris und das Musiktheater des 19. Jahrhunderts”Springer-Verlag Stutgard 1992.

Hofmann Fu Li, “Theaterpädagogisches Schauspieltraining: Ein Versuch” Transcript Verlag Bielfeld , 2015.

Kaesbohrer Barbara “Die Sprechenden Räume: ästhetisches Begreifen von Bühnenbildern der...” Herbert Utz Verlag, _München 2010.

Krug Maximilian, “Gleichzeitigkeit in der Interaktion: Strukturelle (In)Kompatibilität bei ... Linguistik – Impulse & Tendenzen Walter de Gruyter GmbH 2022.

Nehring Elisabeth, “Im Spannungsfeld der Moderne: Theatertheorien zwischen Sprachkrise und...Günter Narr Verlag, Tübingen 2004.

Pachale Dorothea , “Stimme und Sprechen am Theater formen: Diskurse und Praktiken einer” Transcript Verlag Bielfeld 2018.

Stehle Susanne “Die Macht des Kostüms: Zur textilen Verkörperung der Bühnen-Figur” Transkript Verlag 2022.

Wildgen Wolfgang, “Visuelle Semiotik Die Entfaltung des Sichtbaren. Vom Höhlenbild bis zur modernen Stadt” 2013.

Wolfgang Quincke; “Katechismus der Kostümkunde” Weber Verlag, Leipzig 1889.

İnternet Adresleri

https://www.frauenlob-gymnasium.de/con4/files/flg1/content/2017/Faecher/DS/DS_MSS_2008.pdf 18/08/2024
<https://www.cairn.info/l-esthetique-du-tableau-dans-le-theatre-du-xviii--9782130495390-page-87.htm> 20/08/2024
https://www.frauenlob-gymnasium.de/con4/files/flg1/content/2017/Faecher/DS/DS_MSS_2008.pdf
https://www.transcript-verlag.de/media/pdf/7d/62/3d/ts2440_11QikKroWaZCS9.pdf 17/07/2024

Görsel İnternet Kaynakları

Görsel 1: <https://artforintrovert.ru/materials/tpost/f9z2lm2vp1-v-chem-sut-komedii-del-arte>

Görsel 2: <https://screenstage.ru/?p=16387>

Görsel 3: <https://www.inalmaty.kz/afisha/90914/bejbarys-sltan>

SAHNE TASARIMINDA DEKORSAL FON KULLANIMI

Dr. Öğr. Üye: Melahat ÇEVİK
Van Yüzüncü Yıl Üniv..

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9195-8123>

Özet:

Sahne tasarımının karmaşık estetik yapısı içinde; bileşenlerinin ayrı ayrı ele alınması, dekor yapım ilerleyişinde avantajdır, tasarımın temellenmesini getirir. Çeşitli unsurlar bir arada anlam etkisi için kullanılır. Dekor, kostüm ışıklama, müzik efekt... temayı vurgular. Sahneyi alt sahne üst sahne olarak iki kısma ayırırsak dekorun bulunduğu kısım ortadadır, seyirciye önü açık aksiyonun gerçekleştiği kısım buradadır. Her türlü görsel tasarım seyirci algısıyla burada buluşur, bu mesafeden deneyimler. Tarihsel gelişim sürecinde; sanatsal-tekniik çözümlerin yer aldığı sahne dekor uygulamalarında fonlar pratik çözüm sunar. Aynı zamanda sahne mekânı olmayan her hangi alan; fonlarla çevrelendiğine, sahneye dönüşür. Sahne tasarımında bir çok dekoratif unsur, aslına uygun yapay malzemedeki taklit edilir. Mekânsal atmosferdeki bu tutuma illüzyon yaratma denir. Tasarımda bu unsurlar sahne üzerinde bir bütün olarak algılansa da, tek tek ayrıntılı çalışma gerektirir. İhtiyaçlarımızı karşılayacak bir sahne her zaman bulunmayabilir. Bu nedenle ele alınan mekânın kimi zaman büyüklüğüyle ilgili boyutlandırma; kimi zaman ise farklı çağrışımlar için, sahne perspektifinde fonlar kullanılır. Yerleşimi yönetmenin yorumuyla formüle edilir, bir nevi aksiyonun kurallarını görsel efektlerin konumunu belirler, yön tayin eder, seyirci ilgisini çekerken yanılısamayı güçlendirir. Fonlar sahneleri bölerek eş zamanlılık ve evreleme yaratır. Özel efektlerle kaynaştığın da sahne fonları ışığın etkisini değiştirilebilir. Üstelik dönüştürülebilir özellikleri vardır. Tiyatro toplulukları bunları defalarca kullanabilir.

Anahtar Kelimeler: Sahne, Tasarım, Fon, Yöntem

USE OF FUND IN STAGE DESIGN AND DECOR

Abstract

Within the complex aesthetic structure of stage design; considering its components separately is an advantage in the progress of setting construction, and provides the foundation of its design. Various elements are used together for a meaningful effect. Setting, costume, lighting, music, effect... emphasize the theme. If we divide the stage into two parts as lower stage and upper stage, the part where the setting is located is in the middle, the part where the action opens to the audience is here. All kinds of visual design meets with the audience perception here, experiences from this distance. In the historical development process; in stage setting applications where artistic-technical solutions are included, backdrops offer practical solutions. At the same time, any area that is not a stage space; turns into a stage when surrounded by backdrops. In stage design, many decorative elements are imitated from artificial materials that are true to the original. This attitude in the spatial atmosphere is called creating illusions. Although these elements are perceived as a whole on the stage in design, they require detailed work one by one. A stage that will meet our needs may not always be found. For this reason, sometimes dimensioning related to the size of the space considered; sometimes for different associations, backdrops are used in the stage perspective. Its placement is formulated by the

director's interpretation, in a way, it determines the rules of the action, the location of the visual effects, determines the direction, attracts the audience's attention and strengthens the illusion. Backgrounds create synchronicity and staging by dividing the scenes. When combined with special effects, stage backgrounds can change the effect of the light. Moreover, they have transformable features. Theater groups can use them repeatedly.

Keywords: Stage, Design, Backdrops stage, Method

SAHNE TASARIMINDA DEKORSAL FON KULLANIMI

Giriş

Sahnelenecek herhangi bir gösteri; metinle ya da metinsiz var olabilir. Antik kültürlerden beri sahnelemeyi fiziksel çözmek için, en basit yöntemiyle fonlar kullanılır. Amaç alanı sınırlandırmak ve seyirci bakış açısını odaklanmaktır. Genelde fonlar; üzerine resim yapılarak oyunun temasına hizmet eder, burada gösteri türüne göre fonu işleme biçimlerinden ziyade, kinetik fonun yöntemleridir. Tarihsel süreçte kasnak ve bezden oluşan fondan günümüzde elektronik ya da ışıkla çizilen sınırları da görmekteyiz.

Sahne terimi ile hem mekânı tanımlarken, hem de mekanın konumlandığı alanın işlevselliğiyle tanımı genişler. Sahneleme ve süreçleri kültürden kültüre değişse de; seyirci-oyun yeri terimiyle bütünleşik bir tanımdır. Bu skemographia veya scenography kökeninden gelir; sahne resimleme tekniğinden çıkmış bir sözcüktür. Günümüzde sahnenin birçok unsuru bu başlık altında toplanmıştır.

“Genel anlamıyla sahne, dini kült ile naif popüler eğlence arasında kalan alanın tamamı diyebileceğimiz şeydir. Ancak bunların hiçbiri aslında sahneyle aynı şey değil. Sahne, doğal olandan soyutlanmış ve etkisini insana yönlendiren temsildir. Pasif izleyici ile animasyon aktörünün bu yüzleşmesi aynı zamanda, en anıtsal haliyle antik arena ve en ilkel haliyle pazar yerindeki darağacı gibi sahnenin biçimini de ön koşullandırır. Konsantrasyon ihtiyacı, bugün sahnenin "evrensel" biçimi olan gözetleme gösterisinin veya "resim çerçevesinin" ortaya çıkmasına neden oldu. Tiyatro terimi sahnenin en temel doğasını ifade eder: hayal ürünü, mumyalık, metamorfoz. Kült ile tiyatro arasında "ahlaki bir kurum olarak görülen sahne" yer alır; Tiyatro ile popüler eğlence arasında çeşitlilik (vodvil) ve sirk yer alır: sanatçı için bir kurum olarak sahne. Yaşamın ve evrenin kökenine ilişkin soru, yani başlangıçta söz, eylem ya da biçimin - ruh, eylem ya da şekil zihnin, - oluşun ya da tezahürün - olup olmadığı sorusu aynı zamanda sahne dünyasıyla da ilgilidir. ve bizi şu şekilde bir farklılaşmaya götürür: edebi veya müzikal bir olayın sözlü veya sesli aşaması; fiziksel-mimetik bir olayın oyun sahnesi; optik bir olayın görsel aşaması (Schaubühne).” (Gropius, Wensinger 1960:18)

Sahneleme disiplinler-arası sanat olarak; güzel sanatlar, zanaat ve dramatik sanatların birleşimidir. Sahneleme gösterge bilim (görüntü-metin ilişkisi) olanaklarını etkili bir şekilde kullanır. Sahne tasarımının karmaşık estetik yapısı içinde bileşenlerinin ayrı ayrı ele alınması, dekor yapım ilerleyişinde avantajdır. Tiyatro temsil mekânlarının temelini teşkil eder, ilk örnekleri bu sanatla ortaya çıkmıştır ve bütün temsil sanatları ve dolayısıyla mekanları tiyatro sanatından doğmuştur. Sahne tıpkı yaşam gibi yaşamın paralelinde estetik kurallarını sürekli yenilemekte ve geliştirmektedir, sahne tasarımı ise bu kurallara bağlı görsel etki alanını sürekli araştırmaktadır.

“18. yüzyılın ikinci yarısında ve Rönesans'tan bu yana İtalyan tiyatrosu hüküm sürüyor; bu , teatral perspektif yasalarına göre çerçeveler ve perdeler üzerine boyanmış figüratif süslemeler ve gelişmiş makinelerin mümkün kıldığı özel efektler eşliğinde sunuluyor. Daha sonra mekanı tasarlamak için perspektif çalışmaları için “Perspektör” adı verilen ressamı görüyoruz. 1415 yılında Floransa'da "matematiksel perspektif"i teorileştiren ve teorisinin doğruluğunu göstermek için basit bir deney geliştiren Filippo Brunelleschi'den alıntı yapalım. Vitruvius'un ilhamıyla iki dekoratif sistem öne çıkıyor. İdeal kent modeli üzerinden tasarlanan “trajik sahne”, karakterlerin hareket ettiği merkezi bir gezinti yolu etrafında düzenlenmiş, klasik üslupta saraylar ve tapınaklarla dolu bir kent ortamını (resmediliyor) sergiliyor. “Komik sahne” daha az zengin ve daha çağdaş binaları temsil ediyor. Bu iki sistem Sebastiano Serlio tarafından geniş çapta dağıtılan ikinci mimarlık kitabı'nda örneklendirilmişti. (<https://fr.wikipedia.org/wiki/Sc%C3%A9nographie> 20/07/2024)

Sahne tasarımında değişim süreci ve değerlendirilmesi fon kullanım gerekliliği üzerine aydınlatıcıdır.

1.1 Sahne Tasarımı Gelişimi; ister estetik isterse işlevsel olsun; Antik çağ'dan beri sanat yaşamın gerekliliğinde değişmekte, gerçekliği yeniden üretmekte, ya da kırmaktadır. Sahne tasarımı; ortaya çıkışı ve evriminde yüzlerce isim olmasına rağmen; İsviçreli yönetmen Adolphe Appia (1862-1928), İngiliz yönetmen Edward Gordon Craig (1872-1966) sahnelemenin kriterleri üzerine temel isim sayılmıştır, sahne tasarıma yenilikler getirmişlerdir. Natüralizmi reddeden Meyerhold'da (1874-1940) dönemseller olarak büyük gelişmeler kaydetmiştir. Tiyatro ve film yönetmeni Max Reinhardt (1873-1943) ve akabinde, Wagner'le (1813-1883) Gesamtkunstwerk, toplu sanat eseri kuramı sahne tasarımı için şekillendirdi. Alman yönetmen Piscator (1893 -1966) ise sahnelemeyi siyasi bir tutum olarak kullandı. Sonrasında Brecht ve tasarımcısı Neher yabancılaşma etmenini uyguladılar. 1909'da Serge de Diaghilev'in Baleleriyle hem kostüm de hem mekanda yenilik arayışları çeşitlenmiştir.

“Toplu sanat yapısı; toplam sanat eseri, ideal sanat eseri, evrensel sanat eseri, sanatların sentezi bütünsel sanat eseri, müzik, şiir, dans/pantomim, mimari ve resim gibi çeşitli sanatların bir araya getirildiği bir eserdir. Kompozisyon keyfi değildir ve açıklayıcıdır: bileşenler zorunlu olarak birbirini tamamlar. Hatta sanat eserinin tamamı “estetik yapı ile gerçeklik arasındaki sınırı silme eğilimine” sahiptir. Bütünsel sanat eseri fikri Romantik dönemde ortaya çıktı, ancak gerçek programını yalnızca Richard Wagner'in estetik ve programatik yazılarında buldu.” (<https://filmlerlexikon.uni...> 20/07/2024)

M.Ö yıllarda sahne resmi fonlarla hayat bulsa da, günümüze gelene kadar ise yenilikçi isimler sahnede önemli dönüşümler yapmıştır. Sahnede çeşitli unsurlar bir arada bu etki için kullanılır. Dekor, kostüm ışıklama, müzik efekt... Temayı vurgular, tasarıma hâkim olmak, seyircinin düş dünyasına müdahaleyi getirir. Sahnede bu bütünleşik bir form oluşur, sahne üzerinde çeşitli yollar kullanarak anlatım dili oluşturulur. Gösteri ve mekânın standartlarının öngördüğü ölçüde; nesnenin kodlamalarıyla metnin aktarılmasına aracılık eder. Bu sanatsal iş birliğinde nesnelerin anlamlandırılması önemlidir. Aktörün eylemleri ve konuşma özelliklerine hizmet ederken, sanatsal tutum nesnelerin gerekliliğine de hizmet eder.

“Konuşma düzeyinde teatral kod, somut bir performansta işlevsel hale gelebilen ve performans bağlamında anlam yüklenebilecek tüm unsurları içerir.

Bir sistem olarak teatral kod, tiyatrodan anlam yaratmaya yönelik tüm genel olasılıkları ve koşulları içerirken, bir norm olarak teatral kod ise belirli bir dönemin veya türün tipik karakteristik tüm olanaklarını, koşullarını düzenler, konuşma düzeyinde benzersiz bir anlam yaratımının mevcut sürecini tanımlar: her zaman yalnızca tek bir üretime, ilgili bireysel performansa atıfta bulunur. Konuşma düzeyinde teatral kod, bir performansın üretiminin ve algılanmasının altında yatan tüm kuralların bütünü temsil eder. Tiyatro kodunu konuşma düzeyinde incelemek istersek, onu yalnızca somut bir çalışmayla, belirli bir performansla ilişkili olarak inceleyebiliriz: Söz konusu performansı anlamak için onu tanımlamak ve analiz etmek gerekir.” (Fischer, 1983:7)

Klasik bir sahneyi alt sahne üst sahne olarak iki kısma ayırırsak dekorun bulunduğu kısım ortadadır, seyirciye önü açık aksiyonun gerçekleştiği kısım buradadır. Her türlü görsel tasarım seyirci algısıyla burada buluşur, ön görülen mesafeden deneyimlenir. Ancak günümüzde seyirciyle buluşulabilecek sahne alanını sınırlamak yanlış olur. Bilindik çerçevesi yanında her alan sahne kabul edilebilir. Bu tarz alanlar sınırlandırılmak istenirse basit fon uygulamaları etkili olur. Bu sınırlandırma işlevsel anlamda anlam yüklemeyi; ölçekte bir sınırlandırma olsa da, tasavvurda mekânın sınırlarının ötesine geçmektir. Bu sınırlandırma seyirci sayısı değil, mekânın algıda seçicilik yaratmasıyla ilgilidir. Plastik sanatlar ve tasarımın buluşmasında; mekânsal ortamı düşsel yaratıp ve sonrasında nesnelere somutlaştırarak yine seyirci imgesine hizmet eder. Sahne dekorunu mekânsal özelliklerle, güncel dekorasyondan ayıran özellik, dekorasyonun temel işlevi rahatlık ve güzelleştirmektir, ayrıca gerçek zamanlıdır. Sahne dekoru ise kayıtlı olduğu alanı, anlamlandırmak ister aksine huzursuzlukta yaratabilir. Mekânda kurgusal bir zamanlama ve malzeme vardır.

“Performans mekanı ve performans alanı; gösteri yerleri tiyatro binaları, başka amaçlarla kullanılan binalardaki tiyatro odaları (örneğin belediye binalarındaki çok amaçlı salonlar, fabrika lar veya oditoryum) olabilir. Okul veya binaların içindeki veya dışındaki günlük alanlar (örneğin otobüs durağı veya yaya geçitleri). Bir tiyatro etkinliğinin anlamı, esasen performansın gerçekleştiği yere göre belirlenir. Performans alanında, öncelikle oyun alanı ve oditoryumun mekânsal tahsisi belirlenip , bu durum oyuncular ve seyirciler arasındaki iletişim üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.”(<https://www.frauenlob-gymnasium.de..> 18/07/2024)

Tarihsel gelişim sürecinde; sanatsal-teknik çözümler; sahne dekor uygulamalarında fonlar pratik çözüm sunar. Aynı zamanda sahne mekânı olmayan bir alan boşluk, fonlarla çevrelendiğine, sahneye dönüşür. Sahne resimleme teknikleri kullanılır, sahneden daha fazlasını deneyimlemeye imkân tanır. Genel olarak dikey komumda, cepheye dönük panellerdir.

“Başlangıçta, tiyatro gösterileri veya film çekim esnasında sürgülü duvarların veya dekorasyon parçalarının hareket ettirildiği kızak yollarla kullanılırdı... Tarihi sahne setlerinde bunlar genellikle rampaya paralel duran ve boyalı kumaş veya kağıtla kaplanan ahşap çerçevelerdi. Modern tiyatrolardaki sahne tasarımları, genellikle arka plan olarak adlandırılmayan çeşitli nesne ve malzemelerden oluşturuldu... Barok dönemde sahne perdesi ile kapatılabilen bir sahne önü ve yanısama sahneleri (resimlerle zenginleştirilmiş) değişen sahnelerin derinlikleri ve kademeli değişen derinlikte ana sahne bağlı oluşturulmuştur. Perspektifli ve ayrıca boyalı sahne arka planı, güçlü mekânsal etki yaratır. Makaralı sahne makinesi ile, saniyeler içinde

değiştirilmesine ve dramatik efektlerin elde edilmesine olanak tanıyordu. Geleneksel tiyatrolarda arka planlar, aksiyonun yerine karşılık gelen yapay, genellikle arka planla aksiyonun altını çiziyordu. Ayrıca belirli sembolizmi de aktarabilirdi; renk sembolizmini de desteklerdi.” ([https://de.wikipedia.org/wiki/Kulisse_\(Bühne\)_15/07/2024](https://de.wikipedia.org/wiki/Kulisse_(Bühne)_15/07/2024))

Günümüze gelene kadar, inandırıcılık ögesi üzerinde uzun uzun tartışmalar gerçekleşirken, kimi sahne düşünürleri seyirciyi illüzyona dahil edip, arınma yaşamasını düşünürken, kimileri ise tam tersi olayın dışında kalarak oyun olduğunun farkına varıp çözüm üretmesini hedeflemiştir. Ancak sergilenen gösterinin mekânları yaratılırken tasarım dili her halükarda oluşturulmuştur, dekorda fon kullanımı, bu dilin büyük parçasıdır. Sahnelemeyi bir sergi alanı olarak düşündüğümüzde, sergi alanlarında belli bir kanava üzerinden metinsiz çeşitli kurumlarda dioramlar (modelleme) aynı amacı taşır. Önce fotoğraf karelerinin sıralanması sonrasında yapım süreci genişlemiştir. Her ne kadar tiyatral sunumu dışında bir amaca hizmet etse de, konumlandırılması bir çeşit hareketsiz taklit nesnelere fon oluşturmaktır. Bu konuya türler içerisinde değinilmiştir.

“Sergileme sadece söylemin temsili değil aynı zamanda bir anlam üretme ve tartışma eylemidir... Katılımcılar, nesnelere ve üretimleri yorumları "resim yüzeyine" yerleştirmek için kullanırlar ve varsayımlar kamusallaşır. Yapımlar, sergilenenin ötesinde, tanımın gücünün ve temsil pratiklerinin tarihine gönderme yapıyor. Sergi örneklerinde de görüldüğü gibi, “söz edimleri” ne sözcüklerden ne de nesnelere (üretimlerden) oluşuyor. ama kesişme ve üretim nesnelere, açıklayıcı metinler ve üretimler arasındaki gerilimi koyar. Sergi bağlamında nesnelere ve diğer sahneleme araçları artık izole edilmiş anlam taşıyıcıları değil, karmaşık bir işaret sisteminin parçası olarak anlaşılmalıdır. Bu anlamda burada sunulan sergilerin analizi, işaret etme hareketi, düzenleme gücü ve görselin anlam üretme kapasitesi ile başlıyor. Bu, Mieke Bal'ın, açığa vurucu "Bak!" hareketinin ve dolayısıyla sergilenen nesnenin görsel kullanılabilirliğinin, bilimsellik ile donatılmıştır ... Somut bir bağlamda yapılan bir ifade olduğu ve dolayısıyla kurgusal bir potansiyele sahip olduğu açıktır. Bu tür “söz edimlerinin” analizi, temsilleri anlam üretimi ve yorumlama işlevi açısından “okunabilir” hale getirebilir ve bu şekilde onları daha eleştirel hale getirebilir.” (Burckhardt-Seebass, Allweier 2003:54)

Bu amaçla herhangi bir gösteri türü için; sahne tasarımında birçok dekoratif unsur, aslına uygun yapay malzemeden taklit edilir. Mekânsal atmosferdeki bu tutuma illüzyon yaratma denir. Böyle bir anlatım dili hem maddesel, hem soyuttur. Ele alanın bu maddesel çözümleri fonksiyonladır, somuttan soyuta bir anlatımı hedefler. Yani bunun gerekliliklerini ortaya koymak yaşam ve akabinde bilim ve teknolojinin gelişimine bağlı yüzyılları almış ve almaya da devam etmektedir. Doğaçlama geleneksel çalışmaların büyük estetik kaygısı yanında, bu alanda oldukça derin çalışmış bilim ve sanat adamları vardır.

“Meiningen ise 19. yüzyılın ikinci yarısında illüzyon tiyatrosundan uzaklaşmak istiyordu. Gerçeği fotografik olarak doğru bir şekilde yeniden üretmeye çalıştılar. Bunu uygulamak için, ikinci "büyük müşterisi" Bayreuth yakınlarındaki Richard Wagner olan Brückner kardeşlerin Coburg'daki tiyatro dekorasyon boyama stüdyosunu görevlendirdiler. Ancak Wagner, gerçekleştirilmesi neredeyse imkânsız olan taleplerde bulundu. Yalnızca Adolphe Appias'ın (1862–1928) boş bir ufkun önünde büyük kayalar bulunan ve

arka plan resminin alaycı bir şekilde adlandırıldığı gibi "karton kapak" içermeyen bir "Wagner stili" oluşturan halka sahne tasarımıydı. Yönetmen Robert Wilson, "Appia, modern tiyatrodaki hepimiz için çok önemli" diyor. "Tiyatrosu, gizlenmemiş dinamik ve güzel oranlara sahip, mimari olarak inşa edilmiş. Tiyatro için tam bir sözcük dağarcığı geliştirdi." (<https://crescendo.de/geschichte-des-europaeischen-buehnenbilds/14/07/2024>)

Tasarımda bu unsurlar sahne üzerinde bir bütün olarak algılansa da, tek tek ayrıntılı çalışma gerektirir. İhtiyaçlarımızı karşılayacak bir sahne her zaman bulunmayabilir. Bu nedenle ele alınan mekânın kimi zaman büyüklüğüyle ilgili boyutlandırma; kimi zaman ise farklı çağrışımlar için, sahne perspektifinde fonlar kullanılır. Yerleşimi yönetmenin yorumuyla formüle edilir, bir nevi aksiyonun kurallarını görsel efektlerin konumunu belirler, yön tayin eder, seyirci ilgisini çekerken yanılmayı gerekirse, güçlendirir. Fonlar sahneleri bölerek eş zamanlılık, sade, minimalist bir evreleme yaratır. Özel efektlerle kaynaştığına, sahne fonları ışığın etkisini değiştirerek farklı fonksiyonlara da hizmet eder. Üstelik sahnede birçok etkiye dönüştürülebilir özellikleri vardır. Tiyatro toplulukları bunları defalarca kullanabilir.

"Stokta bulunan ve ihtiyaca uygun eski dekorasyon parçaları... Yazılı ve boyalı envanterinin de mevcut olması hem sanatsal hem de ekonomik açıdan en büyük avantajdır. Yani stoktaki her şey dahil edilmelidir Değerli malzeme tanımı, kulisler, sufitler, kemer sayısı, bunlar için yapılmış set parçaları veya diğer ayrıntılarla birlikte ve kompozisyonun derinliği de dahil olmak üzere ayrıntılı bir şekilde çizilmelidir. Dekorasyon miktarları hesaplanır. Boyalı dekorasyon envanteri, seçimin amacına uygunluğunu kolaylaştırır ve böylece yeni öğelerin aceleyle satın alınmasını önler. Boyalı dekoratif envanter, çeşitli eski süslemelerin ayrı ayrı parçalarından oluşan kompozisyonlar aracılığıyla izleyiciye yeni bir dekorasyonun sunulmasını sağlar... Grliner'in önerdiği gibi yalnızca performans pratiği için değil, aynı zamanda sahne setlerinin yeniden inşası için de önemli bir kaynaktır. Bir dekorasyon tasarımının gerçekten uygulanıp uygulanmadığı, üzerinde değişiklik yapıp yapılmadığı hakkında bilgi sağlayabilir. İki boyutlu tasarımın sahnede üç boyutlu görüntü olarak nasıl uygulandığıdır." (Hübner; 2016:44)

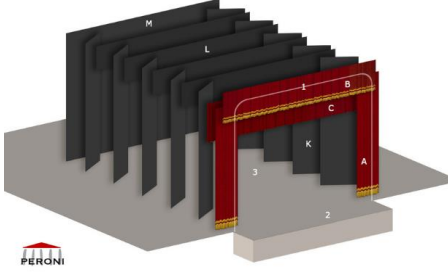
Sahnelemek; bütün unsurlarıyla birlikte; göstergebilim alanında daha fazla etki elde etmek için çözümleri arar. Geçmişten gelen uygulamalarda; sahne dekorunda kimi çözümler illüzyona yönelik tercihle kullanıldı. Günümüze gelene kadar fonlar çeşitli şekillerde kimi zaman illüzyonist bakışa kimi zaman, bunu kırmaya sahnede olanın bir kurgu olduğunu vermeye hizmet etti.

"Seyircinin son hayal kırıklığı Bertolt Brecht'in (1898–1956) Epik Tiyatrosu'yla yaşandı. Brecht'in set tasarımcısı Caspar Neher (1897–1962), bugün set tasarımcılarını etkilemeye devam eden soyut alanlar yarattı. Ayrıca kalkış ve geçit törenlerinin izlenebilmesi için yerden bir metre yüksekte biten Brecht perdesini de icat etti. "Geschichte des europäischen Bühnenbilds", (<https://crescendo.de/geschichte-des-europaeischen-buehnenbilds/14/07/2024>)

Sahne fonları özel amaçlarla şekillenmiş anlam yüklü derinlik ve boyut kazandıran bir dekoratif unsurlardır. İlk amaçları illüzyon yaratmak olsa da zamanla, sahnede seyirci önünde hareket ettirilince illüzyonu kırmada da etkili olmuştur. Seyircinin neyi görüp neyi

görmeyeceğin de de rol oynar. Görülmesi istenmeyen unsurlarının örtülmesinde de etkindir. Sahnenin değişimini taşınmasını çabuklaştırır, zaman atlamalarını da sağlar. Sahne değişiminde etken rol oynaması ile kinetik sahnenin gelişmesi ve mimari yapıyı ele almayı da getirdi.

Sahne dekor çözümlerinde kullanılan fon ya da fon perdelerini genel olarak sınıflandırabiliriz. Hareketli fonlar ve sahnenin mimari unsurda sabit fon ve paneller vardır, bu tür paneller hali hazırda, daimi unsur olduğundan sahne tasarımcısı bunlar üzerinde çoğunlukla kalıcı işlemler gerçekleştiremez.

Görsel 1: https://www.peroni.com/lang_UR/ext_panel_immagine.php?imgid=124623

Kulis gibi giriş çıkışların önüne kamufle olarak yerleştirilir. Perde gibi askı sistemiyle bez fonlar işlevsel açıdan yoğun kullanılır, maliyeti ise uygulanabilir niteliktedir. Sahne tasarımcısı mimari her unsurdan faydalanmayı amaçladığından, her gösteri için yeni bakışlar geliştirilmeye devam eder. Bu nedenle sanatçının tasarımsal özellikleriyle her daim yenilik taşır.

“Wilfried Minks, (1930- 2018) Bremer Tiyatrosu'nun genellikle güncel sanatı kullanarak sahne dekorları yaratan en yenilikçi set tasarımcısıydı. Peter Zadek'in daha geleneksel yönetmenlik tarzıyla tezat oluşturuyordu. Örneğin, Schiller'in 1966 yapımı The Robbers filminin seti, Roy Lichtenstein tarzında komik bir tablonun yer aldığı büyük boyutlu bir tuvalden oluşuyordu. Sinema oyuncusu Rita Tushingham'ın hareketli geniş format fotoğrafı Hareketli duvar, geleneksel değişiklikleri gizlemeye ve böylece film kesmeye benzer hızlı bir sahne değişimine olanak sağlamaya hizmet ediyordu. Minks bunu yaparken sadece estetik açıdan değil sahneleme açısından da eserin gidişatına müdahale etti.” (Kaesbohrer 2010:32)

Sahne tasarımı türe ve özellikle değişen yaşamsal niteliklere bağlı standartlarını sürekli olarak yeniden tanımlıyor. Postmodernizmle sanatlar arasındaki sınırlar keskinliğini kaybeder. Her tür bilimsel ve sanatsal etki bir arada kullanılmaya başlamıştır. Mekanları gösterinin türü ve gerekliliğine göre dönüştürme öncelikli kaygı olmuştur.

Göründüğü gibi sahnenin arkasında çok ciddi boyutta hummalı bir çalışma vardır. Bilim ve sanat adamlarının beraber hareket ettiği, her sanat adamının bilimsel bir yanının olması gerektiği işlevsel olarak ortaya konmaktadır. Bu manada gösteri dünyasının hangi uygulamaya sürecinde sorumluluk alındıysa; gösteri aşamaları ve güç birliği yapılan unsurların bilgisiyle yeterince donanımlı olmalıdır.

1.2 Sahneye Dekorsal Fon Nasıl Uygulanır; Başta da belirttiğim gibi, en eski temsil türü olarak tiyatro ve buna bağlı olarak; en eski sahne çözümleri fonlarla gerçekleşmiştir. Bugün kullanım gerekliliği farklı boyutlarda ve farklı çözümlerde olsa da halen yoğun biçimde sahne sanatlarında kullanılmaktadır. Mimari yapı içerisindeki sahne; önu açık dikkörtgen

biçiminde arka duvar ve yan duvarlarla sınırlıdır. Farklı sahne biçimlerinde çözümler değişse de seyirci görüş alanı hareketli olabilir. Fonların bir amacı sahnenin sınırlandırılması ve bu aksiyona bağlıdır, sabit sahneler de seyirci gösteriyi fonlarla sınırlanmış perspektiften seyrederek. Yönetmenin yorumu birçok ayrıntının şekillenmesinde etkindir.

“Yönetmen ekip metinlerin nasıl sahneleneceğine karar vermekte serbesttir. İç mekan tasarımındaki yeni özgürlük, hem set tasarımcıları hem de yönetmenler için heyecan vericiydi.1960'lardan bu yana burjuva sahne önü tiyatrosuna alternatif mekansal çözümler aranıyor. Gösterilerden ve olaylardan ilham alan insanlar,izleyiciye yönelik dördüncü duvarı yıkmak için burjuva tiyatrosunun mekansal sınırlarını giderek daha fazla yıkmaya çalıştı. Sokak tiyatrosu veya antik tiyatroların yeniden canlandırılması gibi açık tiyatronun orijinal biçimleri, performans alanının doğasıyla ilgili temel bir kaygıya yol açtı. Tiyatrodan uzak yerler ve kendi etkileri giderek daha fazla fark edildi ve kullanıldı.” (Kaesbohrer; 2010;34)

Yönetmenin seçimi kendi estetik anlayışına yakın sanat adamlarıyla olur. Böylece zıtlık olmadan süreç ilerler. Sahne tasarımcısı çizim ve maketlerini sunar. Ve sanat yönetmeni olarak sahne tasarımcısı çalışma ekibini takip eder. Daha önce de belirttiğimiz gibi her ne kadar alan sınırlandırma kaygısı gibi dursa da fonlar, 1960 ve sonrası dönemde seyirciyi oyuna dahil etme ve antik kültürü yeniden canlandırılma ilgili sahne mekanları çeşitlendi. Haliyle fonun kullanım amacı genişledi ve sokak aralarında da farklı mekanlarda da sahnesele çözümlere yol açtı.

“Bir yerin tarihi aurasını teatral bir bağlama aktarabilme olanağı, tiyatro yapımcılarının tiyatroya yabancı olan başka yerleri keşfetmesine olanak tanıdı. Bu süre zarfında kullanılmayan fabrika binaları giderek yeni tiyatrolara dönüştürüldü. Mekanın kendisinin ve onun ifade gücünün bu şekilde incelenmesi, bir tiyatro performansının belirleyici bir parçası olarak sahne mekanının daha da güçlendirilmesine yol açtı. Yeni odalar, sahne tasarımı çalışmalarında yeni bir biçimin önünü açtı. Boyalı dekorasyonun aksine özgün önemliliğe ilişkin sorular, sahne tasarımı geliştirmede yeni yaklaşımlar gerektirdi.” (Kaesbohrer, 2010:34)

Her gösteri türünün hareket alanı alanın gerekliliğine göre düşünülür. Buna örnek olarak Koreografi sahnede alan oldukça geniş bırakılmalıdır, aksiyonun türlerine boyutuna imkan sağlanmalıdır. Derinliğin en son sınır çizgisine kadar çeşitli fonlar uygulanabilir. Farklı süreç ve tekniklerle çeşitlenir. Bez fonlar yanında ışıkla fon oluşturma artık günümüzün sahnelerinin ve teknolojik donanımlarının olmazsa olmazdır. Bu tarz uygulama sahne gerçekliği içinde uçsuz bucaksız illüzyon yaratır. Her ne kadar geçmişte dördüncü duvar olarak, seyirci sınırlı bakış açısıyla gözlemci olduysa da günümüzde devasa mekânları bir tuşla sahnede görebilir, farklı açılardan oyunu seyretmelerine imkân sağlayabiliriz.

“Filozof Denis Diderot (1713–1784) seyirciye açık tarafı “dördüncü duvar” olarak adlandırdı. İllüzyon kutununun içinde kalmalı ve daha önceki yüzyıllarda yaygın bir uygulama olduğu gibi doğrudan izleyiciye hitap edilerek ortadan kaldırılmamalıdır. Bauhaus'un kurucusu Walther Gropius, herkes için mekânsal bir sahne olan "toplum tiyatrosu" vizyonunu ancak 1926'da tasarladı, ancak bunu hiçbir zaman gerçekleştirmedi.” (<https://crescendo.de/geschichte-des.../> 14/07/2024)

Ayrıca diorama etkisi yoğun kullanılır. Resimsel özellikler üzerine ışık oyunları diyebileceğimiz bu kavram 19. yüzyılda ressam ve fotoğrafçı Louis Daguerre tarafından keşfedildi. Ancak çeşitli çalımlarla bulgularla dioramalar çeşitlendi, sahne dışı anlatım etkisinden dolayı, daha çok cansız tabiat ve yaşam sürçleri için bir sergi metodu olarak kullanıldı.

“Üç tür diorama vardır: animasyonlu resim olarak diorama (değişen ışık efektleriyle değişen bir tuval, genellikle bir manzara); kopyalanmış bir yerel çevredeki hayvanların camın arkasında sergilendiği doğa tarihi dioraması; ve müze koleksiyonlarının genellikle alçı veya balmumu figürleri kullanılarak sahnelendiği antropolojik diorama. Üçüncü kategori ise... enstalasyonlardır. Diorama tarihinin çok erken dönemlerinde bir araya getirilen nesnelere külliyyatı, format ve konu açısından nispeten homojendi... Tarihsel referanslar da eklenirdi.” (Etienne, 2021:12)

Ayrıca müzeler ve onun gibi görselleştirmeyi öğrenme ve öğretme aracı kullanmakta ve tiyatro bu uygulama biçiminden faydalanmaktadır. Bir sunum çeşitli perspektiflerden alıcısıyla buluşturulur.

“Dioramaların kullanımı uzun bir geleneğe sahiptir ve 'gerçek yaşam alanlarını' göstermek açısından önemli kabul edilir. Diorama 'manzara' gibi bir anlama gelir, çünkü daha önceki dioramalar ziyaretçinin bir pencereden, içinde hayvanların ve bitkilerin boyalı bir arka planın önünde konumlandırıldığı küçük bir odaya bakmasına olanak tanıyordu; bu, özgür bir parça izlenimi vermek amacıyla tasarlanmıştı. Görülmesi gereken bir doğa. Günümüzde dioramalar daha büyük ve daha doğal hale geldi (örneğin fotografik bir arka plan aracılığıyla) ve doldurulmuş hayvanları doğal ortamlarının bir bölümünde veya belirli bir durumda göstermek için hala popüler bir sergi aracıdır... Bir eserin yönetmen tarafından yorumlanmasını içeren tiyatro prodüksiyonuna benzer şekilde, günümüzde müzeler bilinçli bir yorum adımı atmaya cesaret etmektedir. Ziyaretçilerin algılarının yönlendirilmesi gerekiyor çünkü bilgi birikiminden ziyade sistem bağlantılarını anlamak daha önemlidir.” (Plamper 1998,188)

Sahnede işbirliğine dayalı tasarım zorunludur, yani sahnenin görsel tasarımı içerisinde yer alan diğer etmenleri göz ardı etmemeli, diğer unsurlarla kaynaştırılmalıdır. Bu duruma “birlik ögesi” denir, sanatsal ayrıntısı fazlaca birleşik, ama tek sanat eseri vardır. Bu nedenle fonlarda bu bütünleşik yapıya hizmet eder. Fon uygulanırken başta metin gereklikleri ve aksiyon belirlenmelidir. Günümüze gelene kadar çeşitli aşamalarla şekillense de; bu unsurların netliği provalarda yönetmenin ve sanat yönetmenin direktifleriyle şekillenir.

“Ancak 20. yüzyılda öğretici provalar yerini, provalarda tasarlanan prodüksiyon üzerinde katılanların birlikte çalıştığı kolektif bir prova yaklaşımına bıraktı. 21. yüzyılda tiyatronun bir türü olarak oyunların gelişimi sürekli olarak bunu sürdürmektedir. Ancak ekonomik nedenlerden dolayı numune miktarı yine azalıyor. Bu çalışmanın temel aldığı yapım için kostümlü prova dahil 31 prova planlanmıştır. Dört yüzyıllık bir gelişimin ardından, profesyonel tiyatrolardaki tiyatro provaları artık kurumun doğal bir parçası haline geldi ve tiyatrodaki diğer tüm çalışmaların etrafında planlandığı tiyatro operasyonlarının çekirdeğini oluşturuyor. Provaların kurumsallaşması, iş bölümünün operasyonel olarak belirlenen rollere ve işlevlere bölünmesiyle özellikle netleşir. ... Bu çalışma için

desteklenen yapımda alışılmadık bir durum olan sabah 11'den akşam 22'ye kadar olan prova zamanlarında, provada yer alanlar (yönetmen, asistan, oyuncu, dramaturg, teknisyen) yalnızca işlerine, yani provalara konsantre oluyorlar...” (Krug, 2022:38)

Bu unsurların birliği hem aksiyonda hem de görsel unsurlarda bütünleşik bir sunum oluşturur. Bütünleşik dramatik resim, arka planda sanatsal etki yaratırken; aksiyona uygun giriş çıkışlar ve oyuncunun hareketi, sahnedeki performansla engel değil, aracı olmalıdır. Günümüzde postmodern gösterilerde dekor unsuru olarak değil, sadece fon panelden dekorlarda görmekteyiz. Basit maliyeti düşük dokunuşlar olarak, pano dekor ya da dekor parçalarıdır. Sunumun zamansal sekansını ayarlama ve algılatma süreçleri için kullanılır ve sanatsal ifade edilir. Aşağıda verdiğimiz fon örneğinde; kare içi boş bir çerçevenin oyun alanına neler katabileceğini görürüz.

“Diğer örnekler arasında Prinz Friedrich von Homburg (Schauspielhaus Düsseldorf, 2002) da ki sahneleri yer alır; burada Schütz, (Johannes Schütz 1950) çoğunlukla karanlık olan sahne alanına demir çubuklardan yapılmış bir çerçeve asar ve bu çerçeve topluluk tarafından tekrar tekrar hareket ettirilir. Bu beğenilen yapı (Schauspielhaus Hamburg, 2003) topluluk tarafından önce bir kum dağından kazılan, ardından sürekli olarak yeniden konumlandırılan ve en sonunda yeniden kum dağına gömülene kadar üzerinde oynanılan kırmızı bir çerçevedir... 2004 yılında Schauspielhaus Düsseldorf'ta Schütz, sahnenin arka duvarında yavaşça açılan ve ardından 160 dakikalık performans sırasında sahnenin bir yanından diğerine süper ağır çekimde hareket eden kare bir bölüm tasarladı. Büyüdükçe bu alan tekrar daralır ve sahnenin arka duvarı açılır. Sonunda tekrar tamamen kapanır. Hem mekânın kendi zamanıyla hem de oyuncuların ve seyircinin kronometrik ve parçalı algılama süreçleriyle oynayan, sahne çözümünün ilginç yanıdır. Böylece yoğunlaştıran şey, Schütz'ün kullanım açıklığının, üzerinde veya içinden görünmesidir. Kare kesim oyuna daha fazla kullanım alanı katar. Yerde yatan bir çam ağacı arkadan görünür hale gelir, ancak asla bütünüyle değildir, göz önce tepeyi, sonra uzun gövdeyi ve en sonunda da kökü algılar, yani görüntü alanı önce süreç benzeri bir detayla açılır ve sonra yavaş yavaş tekrar kapanır.” (Tigges, 2021: 89)

Sahne fonu nasıl oluşturulur; Sahnelemenin her unsuru metine yani temaya hizmet eder. Bu nedenle mevzuyu resmetmek, tasvir etmek için kullanılan fonlar, metin gereklilikleri doğrultusunda dekorun parçasıdır. Bütünleşik fikri bozmadan, parçalar halinde ya da tek başına kullanılır. Bunun için öncelikle yönetmenin yorumuyla aksiyon planını oluşturmak gerekir. Sahne dekorunda tasarımsal öğeler de; neyi, nasıl? anlatım diline katacağı sahne tasarımcısının sorumluluğundadır. Klasik anlamda fonlar; sert malzemedeki çerçevesiz hareketli fonlar olarak kullanılabilir. Bu fonlar gerekliliğine göre; sabit, sürgülü, kayan, taşınabilir diye çeşitlenebilir. Atölye çalışmalarında yönetmenin talebiyle ölçüleri aksiyona bağlı netleşir. Ancak teknik çözümler sahne tasarımcısının kontrolindedir. Mekân ölçüleri bağlamında, sürgülü fonlar için zemine duvara ya da tavana hareket mekanizması yerleştirilir. Sahnelerde mekânsal ya da durumsal ifade aracı olarak ele aldığımız fonlar hareketli; kayan veya taşınabilen tasarım panellerdir. Sahne tasarımında fon kullanımı çok eskidir, Antik Yunan tapınak açıklamalarında keşfedilmiş aşağıdaki bilgide; bu tarz bir çözümlenmeyi görmekteyiz. Bu ayrıntıların gündelik

yaşamın bir parçası olarak ta mekânlarda kullanıldığı aşıkârdır. Periaktoi dediğimiz tek parçalı fon uygulamasına ait bilgi görmekteyiz.

“MS 2. yüzyılda bu tür tiyatroların yaygın olduğu dönemde Pollux’un verilen açıklamasında bulunur. Kalıcı manzaralı cephenin ayrıntılı taş dekorasyona sahip olmasıyla birlikte kayar panellerin artık uygun veya uygulanabilir olmadığı ve periaktoinin döner mekanizması tarafından yerinden edilir. Ne yazık ki ne Vitruvius’un ne de Pollux’un periaktoi hakkındaki açıklaması tamamen açık değildir. Kelimenin tam anlamıyla sadece 'hareket eden şeyler' olarak tercüme edilebilir, ancak dönme hareketinin bir iması da vardır ve Vitruvius’un bunu kastettiği açıktır. O yazıyor, Artık manzara öyle düzenlenmiş ki, orta girişler kraliyet kapısı dekoruna sahip, sıradan kapılar solda ve sağda. Adiacent, dekorasyon amaçlı hazırlanmış mekânlardır.” (Beacham, 1991:176)

Anlaşılabacağı üzere; mekânları bölmek veya görülmemesi gereken unsurları sahnede gizlemek içinde kullanılabilir. Sosyal hayatın içerisinde her şey resmedildiği gibi, insan figürü resmedilebilir. Bu fonlar sahnede hareket ettirilebilir, yani arkada kalabalık bir görüntü oluşturulacaksa çoklu tasvirlerde resmedilebilir. Bugün ki teknolojiyle bu görüntüler film karesi olarak da yansıtılmaktadır. Sahnede kullanım ölçüsü sahne ressamının ve tasarımcısının yetkinliğine bağlıdır. Amacı; sahne perdesi açıldıktan sonra, klasik düşüncede derinlik yaratarak seyirciye sahneyi izole etme amacını da sağlar. Bu manada hem sahne gerisini hem de oyuncuları izole eder. Sahnedeki diğer unsurlarda olduğu gibi; amaç sadece izole etmek değil, sahnede ki unsurları uyumlu birleşime götürmektir. Sahnelemenin temel gerekliliği budur. Aşağıda ki tanım ise bu bilgiyi açık ve net kanıtlar.

“Sahneleme, bir pozisyonun teknik araçlarla desteklenerek, biçimsel estetik yoluyla sahnelenmesi anlamına gelir. Teknik araçlar içeriğin üretilmesinde olduğu kadar içeriğin sunumunda da rol oynar. İnsan duyularına hitap eder ve iz bırakırlar. İzlenim duygusal, entelektüel ve mantıksal olarak gelişir ve algısal bir süreç başlar.” (<https://plusinsight.de/2017/08/semiotik-von-technischen-medien-und-botschaften/> 17/08/2024)

Sahnede her şey gerekliliği ölçüsünde konumlanır. Görsel iletişimde unsurların birbirini desteklemesi gerekir. Doğru konumlanmış bir fon, ışık ve ses içinde gereklidir. Işığın bir sahnede yayılma hızı ve etki alanı vardır, bu sebeple sahne fonlarla ışığın etkisi kontrol edilir, sınırlandırılır. Teknolojik olmayan fonların temel malzemesi yani taşıyıcı etmenleri sert malzemeden oluşturulur. Genelde ahşap veya metal aksamı olarak kullanılır. Şekillendirilirken düz pano olarak görebileceğimiz gibi üç boyutlu (rölyef derinliği) şekillenmiş olarak da görebiliriz. Sahne ölçüsüne göre zaman zaman büyük boyutlu olacağından taşınabilirlik önemli bir ayrıntı olmakla birlikte, manuel olarak kurma ve sökmeye olanak tanıyan ayrıntılar aşağıda verilen bütün fonlar için gereklidir. Rölyef uygulamaya bir örnek Napoli müzesindedir.

“Yeni komediden bir sahneyi tasvir eden ve şu anda Napoli Müzesi'nde bulunan bir rölyef panel ele alınır. (Fonda) şenlik filetolarını sağ elinde tutan sarhoş olduğu anlaşılan genç bir adama bir köle yardım ediyor. Ona çift kaval veya tibus çalan genç bir kadın müzisyen eşlik ediyor. Solda, elinde asa taşıyan

yaşlı bir adam, bir başkası tarafından zaptediliyor. Şu anda Napoli Müzesi'nde bulunan ve bir tiyatro sahnesini tasvir eden bir kabartma panelin tarihi güvenilir bir şekilde belirlenmemiştir, ancak Yeni Komedi'den bir durumu temsil etmektedir ve oyuncuların arkasındaki sahne cephesi, Roma tiyatro mimarisini akla getirmektedir. Ayrıntılı bir şekilde dekore edilmiş kapı aralığı, daha önce tartışılan ve geçici sahne cephelerini temsil ettiği düşünülen duvar resimlerinde görülenlere benzer. Kapının sağında kısmen perdeyle gizlenen mimari arka plan da benzer mimarinin benzer şekilde yerleştirilmiş tasvirini andırıyor.” (Beacham, 1991, 175)

Sahnede fonları kullanırken hem malzemede hem de aksamda kompozit tutum; sahne tasarımcısına sanatsal kişiselleştirme ve kimlik katar. Bu yapay çağrışımlarla içinde, etki alanı genişler arka plan resmi sahne ressamılarınca oluşturur. Bu çözümler; klasik anlamda Amerikan bezinin ya da afiş kumaşlarının gerilerek tuval görüntüsü oluşturmakla elde edilir. En büyük sorun aksiyon esnasında bu büyükçe ya da devasa panoların ayakta kalma sürecinin hesaplanmasıdır. Çözüm olarak, basit fon yöntemleri olduğu gibi teknolojik çözümsel fonların olanın farklı gereklilikleri vardır.

Basit olan çözüm ağırlık merkezinin ayaklara yüklenmesinde metal taşıyıcılar kullanılır. Bunun yanında çok önemli bir ayrıntı; panel aksamlarının ışığa maruz kaldığında görünmemesidir. Sahnede bütün unsurlar sanatsal sahne ışığıyla buluştuğunda sonuçları farklı olabilir, ışığın etkileri fon üzerinde kapsamlı düşünülmelidir. Aşağıda verdiğimiz sahnesele bir çalışmanın incelikleri ortadadır. Özellikle sahnelemede Adolphe Appia'nın ışığın çözümsel araştırmaları, sahne tasarım kriterlerini başlatır.

“Aydınlatmanın görevi boyalı alanları aydınlatmaktır. Büyük ve parlak boyalı zemin yüzeyleri, ışığı yansıtarak sahnenin parlaklığını artırır. Elektrikli aydınlatma artık bir ağaç yerine boyalı tuval parçasını ortaya çıkardığından, rengin ışıkta nötrleşmemesi için dekorasyonun renk şemasının önemli ölçüde daha ağır ve daha koyu olması gerekiyor. Bu, ayrıntının önemli bir parçasıdır. "artık sadece boyalı bir alan değil, gerçek bir alan" gerektiren elektrikli aydınlatmanın arka plan şeması bilinerek hareket edilir. Elektrikli aydınlatma aynı zamanda natüralist dramalar için ayrıntılı sahne yönlendirmelerini uygulayabilmek ve çevreyi çizebilmek için de önemli bir ön koşuldur. Adolphe Appia'nın ışığın mekân ve şekiller yarattığı üç boyutlu stilize sahne talebi ile ışık; sonuçta bağımsız bir sahne unsuru haline geldi.” (Blessing, 2010:230)

Sahnede bütün etmenler etkileşim halindedir, fiziksel diğer dokunuşların fonlar üzerinde neler yapabileceğini bir sahne tasarımcısı önce den hesaplamalıdır. Bu duruma hem kumaşın özellikleri hem de kullanılan aksam tercihinde doğru seçim gereklidir. Fonlar görüntü ve boyutunu belirlerken tek yönü işlevsel kullanılacağı gibi çok yönlü olarak ta kullanılabilir. Bu durumda sahne tasarımcısının önceliği; uygulama gerekliliği ve sunum tekniğinin de doğru kullanılmasıdır. Sahneleme teknolojinin gelişmesiyle birlikte uçsuz bucaksız teknik bir alana dönüşür. Disiplinler arası yapıt olarak sahne yapıtını; modern ve sonrası postmodern tiyatro sanatı ile birlikte sahnede her şeyin kullanıldığını görürüz, postdramatik düşünceyle yeni performans süreçleri ve fiziksel alanlar geliştirilmiştir. Bu alanlar antik öğretilerde olduğu gibi, her zaman yanılısamaya hizmet etmeyebilir.

“Thies Lehmann’ın post-dramatik tiyatro üzerine düşüncelerinde tam olarak anti-illüzyonist ruhuyla karşılaşılır. Aslında Postdramatik Tiyatro’nun bir bölümü "Yanılsamanın Ötesinde" başlığını taşıyor. Ancak bu, hiçbir şekilde postdramatik tiyatroyu genel olarak yanılsama ötesinde kınamayı amaçlamıyor. Daha ziyade Lehmann, onu yanılsamanın bir yönünün, ötesinde görüyor. " Ona göre yanılsamanın post-dramatik tiyatrodaki rol oynayan en az iki yönü daha vardır: büyü yönü, fiziksel gerçeklik etkisi ve eros yönü, olası özdeşleşmeye dair merak duygusudur. (Cairo, 2016 :155)

Yani sahneleme süreçlerinde yanılsama gerekliliği ölçüsünde talep edilse de, zaman zaman kırılarak herkesin beyin fırtınası içinde kendi gerçekliğiyle buluşması sağlanır. Brecht (1898-1956) sahneleme süreçlerinde sahne tasarımcısı Caspar Neher’le (1897-1962) bunu başarır. Günümüzde ise postdramatik yapıdaki; sahneleme süreçlerinde illüzyonist tutum ve olasılıkları üzerine çalışan yeni isimler vardır.

“Oyuncuların ve tiyatro sahnelerinin duysal yoğunluğu; dans hareket sekansları ve sözlü önerilerine değinir. Analitik araçlarla tiyatro süreçleri karmaşık gerçekliğine kayar. Bu arka plana karşı, manzara sanatının çağdaş uygulamaları hakkında konuşmak, anti-illüzyonist episteme temelinde olduğundan tamamen farklı olasılıklar ortaya çıkarır. Öncelikle, bu arka plana karşı, ‘dördüncü duvar’ın ardındaki kurgusal gerçekleri, tasvir etmekten kaçınan performansların kendi gerçekliklerini nasıl müzakeresinden farklı konuşmak mümkün. Burada izlenebilecek söylemin yanılsama unsurlarını dışlamadan performansın gerçekliğini ele alabileceği anlamına gelir. Tartışmanın bu tarz yönleri olan oyun üzerinden de gerçekleşebileceğini söyleyebilir. Önce- den üretilmiş video kayıtları canlı oynatma olarak yayımlandığında veya icracılar seslerin oynatılması için dudaklarını hareket ettirdiğinde vücut parçaları kendi başlarına bir hayat kazanıyor gibi görünüyorsa veya açıkça tanımlanabilir olduğu varsayılan nesnelerin aldatıcı derecede gerçek kopyalar olduğu ortaya çıkıyorsa o zaman gerçekten de olabilir.” (Cairo, 2016 :156)

Sahne ile aynı adı alan seyir yeri; tiyatro da kullanılan “dördüncü duvar” tabiriyle fiziksel olmayan, seyircinin oyunu gözlemlediği alanı adlandırırız. Sahneleme süreçlerinde sahne dışı mekânda, zaman zaman bu duvarı kaldırıp sosyal hayatın içinde herhangi bir yerde gösteri gerçekleşebilir. Bu durumlarda yanılsamaya ihtiyaç duyulan ölçüde etki alanına fonlar dâhil edilir.

“Dördüncü duvarı olmayan bir tiyatrodaki yanılsamanın bazı yönlerinin de rol oynadığını söylenir. Nikolaus Müller-Schöll 2007’de buna zaten işaret etmişti ve o dönemde çağdaş tiyatrodaki gerçeklik eğilimi hakkında yapılan konuşmaya eleştirel bir yanıt verirken, çözümsüz ikircikliliği yeniden keşfedenin tam olarak sözde gerçeklik tiyatrosu olduğunu vurguladı (...) İllüzyona olan inanç üzerine. Ancak burada yanılsamanın yeniden keşfi, kesin konuşmak gerekirse, teorik söylem tarafında gerçekleştiğini açıkça belirtmek gerekir. Tiyatro pratiği açısından, Lehmann’ın ima ettiği gibi, oyun hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmadı, anti-illüzyonist episteme yapılan referans veya oyunun baskın etkisi hakkındaki konuşmalar teorik söylemde büyük ölçüde ortadan kalktı.” (Cairo, 2016 , 156)

Ortama derinlik katacak fonlar çeşitlidir. Bütün bu anlattığımız bilgiler ışığında ve teknolojinin getirisiyle yaşamda neredeyse her şey, fon amaçlı kullanılabilir. Ancak antik kültürlerden günümüze kadar gelen fonları basitçe kategorize edebiliriz. Bu tutumda temel malzemesine göre fonları sınıflandırabiliriz.

Sanal (Fon)Paneller: Dijital dekorasyon kurma. Bu elektronik paneller; görsel ve işitsel teknoloji günümüzde yoğun kullanan sahne tasarımında sanat-teknoloji birleştirir, bir kontrol ünitesi ile kumanda edilir.

Görsel 2 : <https://svetodiodyrossii.ru/catalog/ekran-dlya-stseny/>

Kullanılan sahne boyutları genelde sabittir, tasarımla genişletilir. Sunum teknikleri sinema araçlarıyla olur.

“Teatral tasarım aracı olarak yeni medya görsel-işitsel ve dijital medya... Fırsatlar sunar, bir yandan sürekli genişleyen tasarım seçeneklerinde, diğer yandan öğrencilerin yeni medyayla uğraşırken genellikle çok yüksek motivasyonunda yatmaktadır. Bu medyayı kendi çıkarları ve ötesinde kullanmanın tehlikeleri var tiyatronun bağımsız doğasını gözden kaçırmak. Bu gerilim karşılığında tiyatro ve onun tanımlayıcı özellikleri hakkında konuşma fırsatı sunuyor değişen bir zaman ve yeni medya koşulları altında düşünmek... Geleneksel sahne setlerinin monitörlerle (örneğin televizyonlar, bilgisayar ekranları, dizüstü bilgisayarlar) desteklenmesi, sahne setinin sabit veya hareketli görüntüler biçiminde farklı projeksiyon yüzeyleri üzerindeki projeksiyonlarla değiştirilmesi ve genişletilmesi, sahne setinin sanal bir alanda sonsuz şekilde çoğaltılması vb., ses efektleriyle kombinasyon sağlanması, gizli mekanların görünür hale getirilmesi (örn. rüya dünyaları) sağlar. (<https://www.frauenlob-gymnasium.de> 18/07/2924,16)

Bu tarz teknolojik çalışma, endüstriyel ekipmanları bir araya getirir, mekânın elektrik donanımının uygunluğu şarttır. Projeksiyon ekranı; klasik bir sahne üzerinde sıkça görmeyeceğimiz oldukça maliyetli fon panellerdir. Tiyatroda film led ekranlarla yeni yapım sahnelemelerde ilgi görmüştür. Robert Wilson (1941) gibi görsel sanatçılar bu teknikleri sahnede yoğun kullanır.

“Kitle iletişim araçlarından, reklamlardan ve gündelik kültürden gelen imgeler dünyası, tıpkı birkaç yıl önce olduğu gibi görsel sanatlarda da yolunu buldu; tiyatro dünyasında. İki medyalyı dünyada en önemli iletişim biçimi olan görüntü, nihayetinde geleneksel olarak metin ve dile odaklanan bir sanat biçiminin tiyatrodaki önemli bir ortağı haline geldi. Aynı zamanda sinema ve televizyonun artan etkisi, tiyatronun geleneksel hikaye anlatımında rekabetle

karşı karşıya kalması anlamına geliyordu. Filmin hikaye anlatmanın başka yolları olduğunun farkındalığı, tiyatronun hikayeleri nasıl ve hangi şekilde farklı anlatabileceği konusunda kendi kendine düşünmeye yol açtı. (Kaesbohrer 2010:33)

Tercih boyutlarına göre sahnelere veya konser alanlarına monte edilerek kullanılır. “Tur” sahnelerinin gerekliliklerini karşılar. Donanımlı sahnelerde manzara veya efektlerin yansıtılabileceği gibi seyirci kapasitesi yüksek alanlarda görüntülerin yansıtılmasıyla tv işlevi görür. Yani geleneksel seyirciyi değiştirir. İç mekân ve dış mekân kullanım alanına göre gruplandırılır. Büyük boyutlu tasarlandığında hem monte hem de katlanabilir olanları vardır.

“•Şekillendirme süresi: Bir olayın sahne aksiyonundan önce ve/veya sonra film kayıtları aracılığıyla yeniden üretilmesi yoluyla olay örgüsünün genişletilmesi, sahne aksiyonunun zaman gecikmeli olarak çoğaltılması Sinematik araçlarla öngörme veya tekrarlama, parçalanma olasılığı, düzenleme teknikleri, hızlandırılmış çekim, zaman uzatma vb.

• Şekillerin tasarımı: gerçek insanlardan sanal kişilere yumuşak geçişler (örneğin, gerçek kişilerin sanal bir sahne setine girmesi ve ardından orada sanal kişiler olarak hareket etmeye devam etmesi veya tam tersi), Bilgisayar ortamında oluşturulan sanal oyun ortakları aracılığıyla gerçek oyuncu kadrosunun genişletilmesi, yakın çekim ve detaylı çekimler gibi sinematik teknikler aracılığıyla yeni temsil olanakları, sunar.” (<https://www.frauenlob-gymnasium.de/..pdf> 18/08/2024)

Gene aynı başlık altında ele aldığımız, günümüz sahnelemelerinde sıkça kullanılan bir yöntem “ışık oyunları ile fonlar” gerçekleşir. Sahnede ışıkla fon oluşturmaya değinmiştik, sahnenin belli alanları karartılarak sağlanacağı gibi, gerilen ağ ya da bez üzerine ışık yansıtarak mekânsal fon oluşturularak büyü bir dünya yaratılır.

Görsel 3: <https://esc-kompakt.de/zweite-probe-beim-esc-2023-iru-mit-echo-fuer-georgien/comment-page-1/>

Plastik sanatların renk çözümlenmeleri yanında, gösterge biliminin çözümlenmeleri bu tarz çalışmada öne çıkar. Çünkü sadece sahne alanının aydınlatılması değil, sahne değerlerinin ve ışık çözümlenmelerinin alan bilgisi gereklidir. Sahne üzerinde; mesafe, ton, vurgu, ışık şiddeti, zamanlama ... Gibi sahne-ışık tasarımcılarının teknik donanım gerekliliğinde bu fon oluşturulur.

Diaromalar; sahnelemede olacağı gibi birçok alanda kullanıldığından bahsetmiştik. Ancak bugünkü kapsamına ulaşmadan sahnelemede kullanılmıştır.

Görsel 4: <https://blog.theater-heilbronn.de/spektakulaere-szenen-mit-einfachen-mitteln-das-diorama/>

İki boyutlu boyalı arka planı üç boyutlu gösterebilmek için bir takım optik uygulamalar yapılır. Dioramalar bir mekânda yanılısama yaratmak için, özellikle ışık oyunları ile desteklenmiş panoramik resimlerdir. Aslında temelde fonların kullanılarak, bu fonların ışıkla dramatik değişimini sağlayarak illüzyon ve etki alanının genişletilmesidir. Teknik ilerleme hergün bir yenilikle yaşamı akabinde sahneyi buluşturuyor.

“Endüstriyel büyümenin, bilimsel araştırmaların, tekniklerin ilerlemesinin damgasını vurduğu 19.yüzyıl sürekli olarak görsel dürtülerle kesişiyor: şeffaflık, animasyon, animasyonlu fotoğrafçılık, hareketin temsili birçok sanatçının, fotoğrafçının, araştırmacının, fizyologun, sanayicinin ve mühendislerin. Bu kavramlara dayanan çok sayıda cihaz, sistem ve cihaz vardır. Aynı zamanda bilim, renkler, hareket fizyolojisi, kinematik, fizik bilimi, optik, akustik, biyomekanik konularında da önemli ilerlemeler kaydediyor...”
(<https://www.reseau-canope.fr/les....22/07/2024>)

Ayrıca malzeme çeşitlendikçe; sahneleme etki alanı genişler, sahnenin yapay temsil alanının birçok unsurla; ya da resimsel öğelere donatılmalıdır. Böylece hareketli tablolarla mekânsal kurgulara dönüşür Bu uygulamaları; kukla tiyatrosu ve toy tiyatro içerisinde yoğun görmekteyiz. Kartondan bir çerçeve içerisine, sahne tasarımı için; ışığı geçirecek bez ya da şeffaf kâğıtlar yerleştirilir, üzerine resmedilen görüntünün ışıkla seyirciye yansıtılması gerçekleşir. Bu gibi hareketli sahne ayrıntılarının özel boyutlarda, bu türler içerisinde sahnelemesinde görürüz. Sahne tasarımcıların maket uygulama süreçleri de benzeri referansla yol alır. Gölge oyunu yapımında da ışığın bu etkilerinden faydalanılır. Görseller ince derinin ışıkla tanıtılmasıyla ayrıca öğreticidir; ayrıca müzelerde tarihsel bir sahneyi aktarmada da kullanılır.

“Diorama, gerçek veya kurgu bir olayın, anın veya hikâyenin ışık oyunlarının da yardımıyla üç boyutlu olarak modellenmesidir. Sergi amacıyla yapılmış üç boyutlu büyük tablo olarak da tanımlanabilir... Genellikle müzeler veya sergiler için ısımarlanan dioramalar gerçek boyutlarında olabileceği gibi belli ölçeklerde küçültülerek de yapılabilirler. Bir olayın veya anın canlandırılması söz konusu olduğu için dioramalarda birden fazla nesne belli bir kompozisyon oluşturacak şekilde yer alır. Müze ve sergiler dışında maketçi ve modelciler de bir hobi olarak dioramalarla uğraşırlar. ”
(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Diorama> 19/09/2024

Her sahne tasarımı bütünleşik bakıldığında bütün unsurlarla görülür; aynı zamanda, dioramadır, aynı anlatım unsurlarını içerir. Yukarıda ayrıntılı biçimde değinilmiştir. 19 yy. başında (1820 sonrası) teknolojinin gelişmesine ve perspektif efektlerine bağlı olarak oluşturulur.

“1822'de tiyatro tasarımcısı (ressam) Louis Daguerre, ışık oyununun giderek daha iddialı hale geldiği Diorama'sını yaratmak için Panorama'dan, optik görünümünden, Carmontelle'in ve muhtemelen Edward Orme'nin şeffaflıklarından ilham aldı: büyük boyalı tuvaler, gündüzden geceye kademeli geçiş için, projeksiyonlar, sahne önü seti unsurları kullanıldı... Rue Sanson'da bir bina inşa edildi. Daguerre ve Charles-Marie Bouton tarafından ustaca boyanmış yarı saydam tuvaler 22 metre genişliğinde ve 14 metre yüksekliğindedir. Geniş cam çerçeveler sayesinde çatıdan düşen doğal ışıkla aydınlatılıyorlar. Kanvasın arkası gece etkisi için boyayla zenginleştirilmiştir: Ay, karanlık, fenerler ve ışıklı pencereler vb. Çatının cam çerçevelerini devreye sokarsak, gece resmi yavaş yavaş solarak gündüz manzarasının yerini alıyor. Bu nedenle, 18. yüzyıl optik kutusundaki etkinin aynısını, ancak anıtsal bir ölçekte ve bazı teknik yeniliklerle elde ediyoruz: örneğin Daguerre, yavaş yavaş batan bir güneş veya ay ışığı elde etmek için renkli şeffaf parçaları ipler ve karşı ağırlıklar kullanarak hareket ettiriyor. gelişen bir bulutun ardında gizlenmiş... Diorama 11 Temmuz 1822'de kapılarını açtı ve Honoré de Balzac şaşkınlıkla dışarı açıldı: "Bu yüzyılın harikası, hiç beklenmeyen insanlığın fethi." (<https://www.reseaucanope....diorama.html> 10/08/2024)

Denemeler küçük boyutlarda başlamış, büyük sahnelerin devasa mekanlarını kaplayacak boyutlara genişlemiştir. Sahne zaman zaman 7X6 metreyi bulmuş, zaman zamanda aşmıştır. Daha küçük minyatür boyutlarda, bu mantıkla yapılmış *polioramalar*; basit bir mekanizma içerisinden sıralanmış resim negatiflerinin, bu odacıkta gözlemlenir. Küçük fotoğraf makinesi izlenimini verir.

Basit fon paneller; Dönen sahnenin keşfi zaman alır. Antik Yunan'da ki adıyla pinakes; genellikle klasik sahnelerin arka duvarı bu şekilde sınırlanır. Tiyatro sahnesinde de günümüzde genellikle arka sınırı oluşturur. Günümüz yöntemiyle de boyalı manzaralar; kumaştan yapılır ve zeminine kadar çekilerek asılır. Yine Napoli müzesinde yer alan bu tarz paneller üzerine bir bilgi sunulmaktadır. Bu görsellerin uygulaması; kabartma olarak yapılmış da olabilir. Bu durumda heykel tekniklerinin devreye girdiğini görürüz.

“Bu tür arka planların sahne dekoru olarak kullanılan boyalı paneller olduğu öne sürülen çok sayıda tablo var. Ancak ilginç bir fark, kabartmada gösterilen perdenin, resimlerde görüldüğü gibi alçak bir yan duvarın arkasına yerleştirilmiş gibi görünmemesidir. İddia ettiğim gibi, böyle bir duvarın varlığı gerçekten de hareketli skene çerçeve işlevinde bir unsur ise, buradaki yokluğu, kabartmanın, kalıcı düz bir cepheye sahip bir sahnede geçen bir sahneyi tasvir ettiğine işaret edebilir. Manzaralı paneller veya ahşap setler yerleştirilebilir: son derece süslü skene cephelerinin inşasından önce bir geçiş formudur. Bu tür panellerin görsel içeriği (şehir manzaraları, sütunlar ve evler) aynı kalmış olabilir, ancak daha büyük kalıcı tiyatrolara yerleştirildikten sonra performanslar sırasında veya performanslar arasında artık değiştirilmemiş olabilir; eğer öyleyse, bunları gizlemenin ve sergilemenin tek yolu siparia'yı kullanmak

olurdu. Bu perdelerin daha sonraki tiyatrolarda manzara gösteriminin bir parçası olarak kullanılmaya devam ettiğine dair kanıtlar vardır. (Beacham, 1991:176)

Basit fon paneller ise aşağıdaki gibi yapılır, perspektif yanılması için metal, ahşap, plastik kompozit gb. tasarımcının hangi malzemeyi ne ölçüde kullanacağıyla ilgilidir. Dönem mekanik sahneleri de bu kapsamda ele alabiliriz. Carl Lautenschläger (1843-1906) bu sahnenin mucidi kabul edilse de, öncesinde ressam Leonardo da Vinci'nin teknik çizimleri olmuştur. Dairesel bir mekanizmaya, kanatlar şeklinde yerleştirilmiş fon panellerden oluşur. Ancak günümüzde elektrikli sahnelerle teknolojik buluşlara dönüşmüştür.

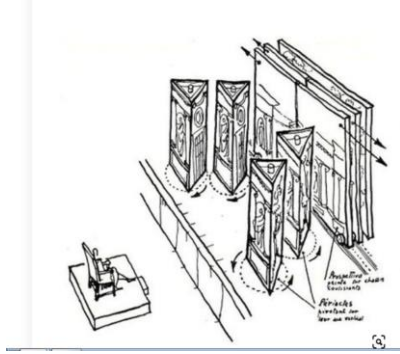
Metal aksamli fonlar; sahne dekorunun temel yapıları genelde metal ile üretilmektedir. Bu fonun kasnağı, içi boş metalden veya ağırlığı hesaplanmış metalden kurulur. Boyutları çeşitli olabilmekte ancak metal çerçeveye iki yönden ayak eklenerek işlevsel hale getirilir.

“Pinakes muhtemelen skenenin ön kısmına, sütunların arasına yerleştirilmiş ve bugünkü düzlükler gibi kullanılmıştır. Bu yazılı anlatımlardan Yunanlıların boyalı bir süsleme yöntemi kullandıkları kesindir. Vitruvius, Aeschylus'un boyalı manzarayı icat ettiğini belirtir. Ancak Aristoteles bunu Sofokles'e verir. Vitruvius, Samoslu ressam Agatharchos tarafından yazılmış bir manzara resmi belgesini şöyle anlatır: Demokritos ve Anaksagoras aynı konu üzerine, belirli bir yerde bir merkez verildiğinde, çizgilerin, görüş noktasına ve görsel ışınların farklılığına göre doğal olarak nasıl karşılık gelmesi gerektiğini gösteren bir resim yazmalarını istediler. Binaların aslına sadık temsili boyalı bir şekilde verilebilir ve böylece her şey dikey, düz bir cepheye çizilmiş olsa da, bazı kısımlar arka plana çekiliyor ve diğerleri ön tarafta duruyor gibi görünebilir... Ayrıca bu, sahne için perspektif yanılmasının rolünün kabul edildiğini gösterir. Bu tür bir teknik, çok daha sonra Rönesans'ta tiyatro resim ve dekorasyon zanaatında derin bir öneme sahip olacaktı. Ancak bu uygulamaların gerçekte ne zaman başladığı bilinmiyor. Yunancada manzara resmi için kullanılan terim olan skemographia; tiyatro tasarımcısı, sahne yönetmeni için kullanılan modern terim olarak kaldı.” (Crabtree, Beudert 2005:363)

Günümüzde metal çerçeve bez gerilerek veya köpük malzemeden veya alçı kaplamadan yüzey kabartma oluşturulur. Manzara ya da görsel olarak planlanan her şey resmedilebilir. Alüminyum monte panellerde malzeme hafifliği nedeniyle tercih edilir. Bu panel çeşidi çoğunlukla konser alanlarında görülür. Alüminyum borulardan meydana gelir. Plastik sert malzemeden elli ve yetmiş cm arası boruların birbirine bağlanmasıyla oluşturulur. Bu ölçülendirme gerekliliğine göre değişir. Derinlik aynı ölçülerde olduğundan ayakta durdurma sıkıntısı yoktur.

Ahşap kullanılan ikinci temel malzemedir. Bu fon çeşidi yine ağırlığı hesaplanmış ahşaptan kurulur, bez gerilerek veya alternatif malzemeden yüzey oluşturulur. Kurma ve sökmeye olanak tanıdığı gibi sabitte kullanılabilir. Plastik malzeme panelleri sert ve yumuşak plastiğin bir arada kullanılmasıyla elde edilir. Tekstil fonları; kumaş kullanılarak yaygın çözümleridir. Tepeden sarkıtılan kumaşın ağırlıklarla sınırlandırılmasıyla oluşturulur. Özel yapım fon paneller: Özellikle açık alanlarda kutlamalar için hazır katalogdan seçilebilen, kurulumu kolay fonlarda vardır. Daha çok grafiksel; baskılı, vinil fonlar her türlü şekil ve renkte bulunabilir, hazır ürünlerdir.

Periaktoi ya da üçlü pano; Basit fon paneller içerisinde, bulunuşu Antik Yunana kadar giden üçgen bir uygulama vardır. Roma, tiyatrosu ise Antik Yunan biçimlerini taklit etmiştir.

Görsel 5: <https://tr.pinterest.com/pin/periaktoi--393713192436612544>

Ortaçağ ve Shakespeare'de de bu tarz üçgen fonlar kullanılmıştır. Bu üçlü, üçgen resimli pano kazık bir mekanizma üzerine monte edilmiş ahşap ve kumaştan yapılı, antik kültürlerde manuel elle döndürülür seyirci odağına getirilirdi.

“Periaktoi nedir?; Periaktoi, "üç yüzlü" veya "üç kenarlı" sahne olarak da bilinir, 2000 yıldan uzun süredir tiyatro yapımlarında kullanılan dönen bir sahne aracıdır. İlk olarak antik Yunanistan'da icat edilen periaktoi, farklı oyun eylemleri için sahneyi hazırlamak üzere sahnenin fonunu hızla değiştirirdi. Bir periaktos, tipik olarak üç boyalı sahneden birini ortaya çıkarmak için bir eksen üzerinde döndürülebilen uzun, üçgen bir ahşap yapıdan oluşur. Sahneler bez veya tuval üzerine boyanır ve periaktos döndürülerek hızla değiştirilebilir. Periaktoi, oyun yazarlarının ve yönetmenlerin performansı durdurmadan veya tüm sahneyi değiştirmeden farklı sahneleri hızlı ve kolay bir şekilde ayarlamasına olanak tanır. Periaktoi'nin antik Yunan tiyatrosundaki en ünlü kullanımı, Aiskhylos, Sofokles ve Euripides gibi ünlü oyun yazarlarının oyun yapımlarındaydı. Periaktoi, sahneler arasında kesintisiz bir geçiş sağlayarak performansın akışını korumaya ve izleyicinin ilgisini canlı tutmaya yardımcı oldu. Ortaçağ tiyatrosu, Shakespeare yapımları ve çağdaş tiyatro, sahne desteği için periaktoi kullanır. Farklı tiyatro stilleri ve performanslarının ihtiyaçlarını karşılamak için değiştirilmiş olsalar da, temel biçimleri ve işlevleri aynı kalır.”
(<https://hstech.org/how-to-tech/carpentry/periaktoi/> 25/07/2024)

Yaşamın yansıması sahneleme; insanı ve doğasını ele alır ve inceler ve sonuçta kendisiyle yüzleştirir, sancılı tutumunu analiz eder. Sanatsal eserde eskiyi irdelerken yerine yeni bakış sunar, insanlığın düşünmesini hedefler.

SONUÇ

Sahnelemede estetik tutum; yaşamdan her şeyi kullanır, haliyle teknoloji de zaman zaman sanatsal nesneye dönüşür. Seyirci perde açıldığında ilk sahne tasarımıyla karşılaşır. Sahne tasarımı, sahnelemede etki yaratmak için sahnenin bütün unsurları dramatik çözümlerle kullanılır. Bu nedenle tek tek unsurların ele alınması teknik çözümlerle ve sunduğu olanlarla irdelenmesi önemlidir. Sahneleme; sahne üzerinde yer alan bütün etmenlerin ekip bilincinde şekillenmesiyle hayat bulur. Sahnede metin oyunculuk, dramatik çalışma ve tasarımsal öğelerin ki bunlar içerisinde dekor, kostüm, aksesuar, maske saç , ışık ... Sanatçıların bu alanlardaki çözümlerini sanatsal bütünlükle yer alır.

Sanatsal ve tasarımsal öğeler teknolojinin gelişmesiyle ivme kazanır. Sahneleme, yaşamsal her şeyi öznesi olarak alır bazen de malzeme olarak teknolojiyi kullanır. Teknik-mekanik çözümler sanatsal bir tavırla yeniden şekillenir. Toplumsal yaşamın analizi ve aktarımı için mesleki bilgiye başvurur. Sahneleme işbirliğiyle gerçekleşir. Sahnede sanat alanında uzman kişiler tarafından ekip bilincinde bilgi alışverişi yapılır. Buna göre kullanılan tüm unsurların sahnede bir zorunluluğu ve sanatsal çalışma içerisinde üstlendiği bir görevi vardır. Sahneleme, disiplinler arası bir etkileşim sürecini gerektirir. Toplumsal yaşamın sanatsal bir çalışma olarak sahnelenmesinin belli zorunlulukları vardır. Bu zorunluluk içerisinde, detay gibi görünen ancak geniş bir etki alanına sahip olan fonların sahne tasarım ögesi olarak uygulama yöntemleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Gelişen teknoloji içerisinde doğal olarak; klasik yöntemi tercih ederek sahnede her zaman bez panellerin yer aldığını görmekteyiz. Ayrıca teknolojik gelişmelerle birlikte günümüzde çeşit çeşit fon uygulama yöntemi bulunmaktadır. Bu yöntemleri bir arada kullanan tasarımcılar da görmekteyiz. Bu başlık altında bahsedilenler genel fon uygulama yöntemleridir.

Sahne dekor tasarımında fonlar, dekor çözümlerinde yoğun kullanılır. Aksiyona şekil veren fonlar sahnenin fiziksel sınırlandırmasında etkin rol oynarken, aynı zamanda temaya hizmet eder, sanatsal dokunuşlarla, etkiyi artırır. Sahnenin nasıl çözümleneceği aksiyonun kriterlerine bağlıdır. Aksiyon planı gösterinin türüne göre belirlenirken yönetmen bu süreçte sahne dekor tasarımcısından destek alır. Oyun ya da gösteri alanının giriş, çıkış ve sirkülasyonu bu fonlarla belirlenir. Bu aşamalardan sonra, fonlar belirlenir, teknik ekibin katılımıyla fonun yapısal malzemesi, maddi imkânlar dâhilinde seçim gerçekleştirilir.

Tarihsel süreçte neredeyse sahne dekorunun en önemli ayrıntısı fonlardır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte sanal fonların kullanıldığını yoğun görmekteyiz, sanal fonlar led ekranlar yardımıyla yapılacağı gibi, ışığın nesnelere üzerine yansıtılmasıyla ya da saf ışığın ortam geçişlerini kesmesiyle de gerçekleşir. Basit bezden fon paneller tarihsel süreçten günümüze kadar gelmiştir. Bu nedenle yaygın günümüzde sahnemelerde görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Beacham** Richard C. "The Roman Theatre and Its Audience", Harvard University Press, Cambridge 1991
- Blessing** Lena "Das Deutsche Theater im Spiegel des Theaterromans 19. J.hunderts" Logos Vrlg Berlin, 2010
- Burckhardt** Christine-Seebass, Allweier Sabine "Geschlechter-Inszenierungen, Waxmann Verlag ,Münich-Berlin 2003
- Cairo** Milena , Hannemann Moritz , Haß Ulrike , Schäfer Judith "Eiermann Anndre; (Editör): "Episteme des Theaters: Aktuelle Kontexte von Wissenschaft, Kunst und ..." Transcript Verlag, Bochum , 2016
- Crabtree** Susan, Beudert Peter " Scenic Art for the Theatre: History, Tools, and Techniques" Focal Press Elsevier, 2005
- Etienne** Noemie, "The Art of the Anthropological Diorama: Franz Boas, Arthur C. Parker, and ..." Walter de Gruyter GmbH & Co, 2021
- Fischer** Erika -Lichte "Semiotik des Theaters: eine Einführung, 3. cilt Günter Narr Verlag, Tübingen, 1983,

Gropius Walter , Wensinger Arthur S., (Editör)“The Theater of the Bauhaus” Wesleyan University Press,1960

Hübner Christine; “Simon Quaglio: Theaternalerei und Bühnenbild in der ersten Hälfte des 19 Jahrhunderts”, Ars Et Scientia Walter de Gruyter GmbH & Co Berlin, 2016

Kaesbohrer Barbara “Die Sprechenden Räume: ästhetisches Begreifen von Bühnenbildern der...” Herbert Utz Verlag, _München 2010

Krug Maximilian , “Gleichzeitigkeit in der Interaktion: Strukturelle (In)Kompatibilität bei ... Linguistik – Impulse & Tendenzen Walter de Gruyter GmbH 2022

Plamper Andrea “Von der Kulturlandschaft zur Wunschlandschaft” Waxmann Verlag, München, Berlin, 1998

İnternet Adresleri

<https://hstech.org/how-to-tech/carpentry/periaktoi/> 25/07/2024

<https://fr.wikipedia.org/wiki/Sc%C3%A9nographie> 20/07/2024

[https://de.wikipedia.org/wiki/Kulisse_\(Bühne\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Kulisse_(B%C3%BChne)) 15/07/ 2024

<https://www.reseau-canope.fr/les-transparents-de-carmontelle/mouvement-continue-et-art-trompeur-breve-histoire-de-lanimation-des-images/du-panorama-au-diorama.html>

[https://www.frauenlob-](https://www.frauenlob-gymnasium.de/con4/files/flg1/content/2017/Faecher/DS/DS_MSS_2008.pdf)

[gymnasium.de/con4/files/flg1/content/2017/Faecher/DS/DS_MSS_2008.pdf](https://www.frauenlob-gymnasium.de/con4/files/flg1/content/2017/Faecher/DS/DS_MSS_2008.pdf) 18/08/2024, s.16

<https://plusinsight.de/2017/08/semiotik-von-technischen-medien-und-botschaften/> 17/08/2024

<https://crescendo.de/geschichte-des-europaeischen-buehnenbilds/> 14/07/2024

[https://filmlexikon.uni-kiel.de/doku.php/g:gesamtkunstwerk-](https://filmlexikon.uni-kiel.de/doku.php/g:gesamtkunstwerk-7943#:~:text=Als%20Gesamtkunstwerk%20bezeichnet%20man%20ein,die%20Bestandteile%20erg%C3%A4nzen%20sich%20notwendig.)

[7943#:~:text=Als%20Gesamtkunstwerk%20bezeichnet%20man%20ein,die%20Bestandteile%20erg%C3%A4nzen%20sich%20notwendig.](https://filmlexikon.uni-kiel.de/doku.php/g:gesamtkunstwerk-7943#:~:text=Als%20Gesamtkunstwerk%20bezeichnet%20man%20ein,die%20Bestandteile%20erg%C3%A4nzen%20sich%20notwendig.) 20/07/2024

<https://crescendo.de/geschichte-des-europaeischen-buehnenbilds/> 14/07/2024

<https://crescendo.de/geschichte-des-europaeischen-buehnenbilds/>14/07/2024

Görsel İnternet Kaynakları

Görsel 1: https://www.peroni.com/lang_UR/ext_panel_immagine.php?imgid=124623

Görsel 2 : <https://svetodiodyrossii.ru/catalog/ekran-dlya-stseny/>

Görsel3:<https://esc-kompakt.de/zweite-probe-beim-esc-2023-iru-mit-echo-fuer-georgien/comment-page-1/>

Görsel4:<https://blog.theater-heilbronn.de/spektakulaere-szenen-mit-einfachen-mitteln-das-diorama/>

Görsel 5: <https://tr.pinterest.com/pin/periaktoi--393713192436612544>